215
I210.2/1/:4

لۇشۈن ھەسەرلىرى

تەرجىمە قىلغۇچى : تۇرغۇن باقى ئارتىشى

ئۇيغۇر «بىكار»

تالالار ئۆگۈل

21500009802

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

لۇشۈن ھەسەرلىرى

قەبرە
1- تېرم
ياۋا گىياھ
2- تېرم
چۇقان
تېبىرقاش
يېڭى يىزىلغان گونا ھېكايە
3- تېرم
گىسىق شامال
سايۇەنىڭ داۋامى
«سايۇەنىڭ داۋامى»نىڭ داۋامى
4- تېرم
ئۇچ «بىكار»
تالا ئۆگۈل
5- تېرم
تاغدىن - باغدىن
ساختا ئەرگىنلىكنامە
6- تېرم
گۈلنەن پاراڭلىرىغا گىستىكار
چىلتە كىلىك گەدەبىيات
7- تېرم
خالاس
گۈنس بوتكىسى فېلىيەتونلىرى
8- تېرم
كەچتە گۈزۈلگەن سەھەر غۇنچىسى
شېئىرلار
گىگى يەردىن مەكتۇپلار
مەكتۇپلار

图书在版编目(CIP)数据

鲁迅文集.4/鲁迅著；托呼提·巴克译. —乌鲁木齐：新疆人民出版社，2006.3
ISBN 7—228—09893—5

Ⅰ.鲁… Ⅱ.①鲁… ②托… Ⅲ.鲁迅著作—选集—维吾尔语（中国少数民族语言） Ⅳ.I210.2

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2006)第 018424 号

责任编辑：艾合买提·伊明 帕提古丽·米吉提
责任校对：阿布列孜·阿巴斯 牙生·扎衣都
封面设计：买买提·乃拜提

鲁迅文集（4）（维吾尔文）

鲁迅 著
托呼提·巴克 译

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐市解放南路 348 号 邮编：830001）
新疆新华书店发行
新疆新华印刷二厂印刷
880×1230 毫米 32 开本 19.125 印张 2 插页
2006 年 3 月第 1 版 2006 年 3 月第 1 次印刷
印数：1—3000

ISBN 7—228—09893—5 定价：35.00 元

مۇندەرىجە

ئۇچ «بىكار»

كىرىش سۆز 3
1927 ـ يىل
ساداسىز جۇڭگو 10
قانداق يېزىش كېرەك 19
قوڭغۇراق بىناسىدا 32
پروفېسسور گۇ جيېگاڭنىڭ «سوراقنى كۆتسىلە» دېگىنىگە ھەشقاللا 46
غەيرىي خاتىرىدىن ئۇچ پارچە 49
مەلۇم خاتىرىدىن ئىككى پارچە 56
شىياڭگاڭدا پەيغەمبەر مەۋلۇتىنىڭ ئۆتكۈزۈلگەنلىكى توغرىسىدا 60
تەزىيە ۋە تەبرىك 68
1928 ـ يىل
«مەست ـ ئەلەس نەزىرى» دىكى خىرەلىك 72
ستۇ چياۋ ئەپەندى سىزغان رەسىملەرگە بىر نەزەر 82
شاڭخەيدىكى لۇشۈننىڭ ئېلانى 85
ئەدەبىيات ـ سەنئەت ۋە ئىنقىلاب 88
ۋېنىسكا 101
يول 103
باش 105
خەت ـ خەۋەر 107

تىنچلىق قوشاقلىرى 120
كومموٴنىستلارنى يوقىتىشلىرىغا بىر نەزەر 123
مېنىڭ پوزىتسىيەم، كۆكسى - قارنىم ۋە ياش قۇرامىم
..... 127
ئىنقىلاب قەھرىمانلىرى 136
ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىكى تارىخىي ۋەقە 139
ئەدەبىياتنىڭ سىنىپىيلىقى 145

1929 - يىل

«ئىنقىلاب قوشۇنىنىڭ چاپارمىنى» ۋە «سەپتىن چۈشۈپ قالغۇچى» 150
«يېقىنقى زامان دۇنياسى ھېكايىلىرى توپلىمى»غا قىسقىچە كىرىش سۆز 152
ھازىرقى يېڭى ئەدەبىياتقا ئومۇمىي نەزەر 154
«ئۇلۇغ چىنچە تېبابەتچىلىك» 162
«ئىلىمىزنىڭ روسىيىنى بويسۇندۇرۇش تارىخىدىن بىر سەھىپە» 166
يې يۈڭچىڭ يازغان «قىسقىغىنە 10 يىل»غا قىسقىچە مۇقەددىمە 169
رۇشى يازغان «2 - ئاي»غا قىسقىغىنە مۇقەددىمە 173
«كىچىك فېئوتىر»نىڭ تەرجىمىسىگە كىرىش سۆز 175
لۇكچەكنىڭ ئۆزگىرىشى 180
«يېڭى ئاي» تەھرىراتىدىكى تەنقىدچىلەرنىڭ ۋەزىپىسى ... 183
كىتاب ۋە پۇل خۇمارى 185
مەن ۋە «تىل رىشتىسى»نىڭ باش - ئاخىرى 188
لۇشۈن تەرجىمە قىلغان ۋە يازغان كىتابلارنىڭ تىزىمى
..... 203
ئىزاھلار 216

ئالا كۆڭۈل

كىرىش سۆز 279

1930 - يىل

«قاتمال تەرجىمە» ۋە «ئەدەبىياتنىڭ سىنىپىيلىقى» 285
ئادەت ۋە ئىسلاھات 316
ئىنقىلاب قىلمايدىغان رادىكال ئىنقىلابچىلار 320
جاڭ زىپىڭ ئەپەندىنىڭ «ھېكايىشۇناسلىقى» 325
سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى توغرىسىدا پىكىر 327
«ياخشى ھۆكۈمەتىزم» 336
«كاپىتالىستلار» نىڭ «سالپايغان» «لالما ئىتى» 339
«تەرەققىيات ۋە چېكىنىش»كە قىسقىچە كىرىش سۆز 343
«سەنئەت توغرىسىدا» نىڭ تەرجىمىسىگە مۇقەددىمە 346
قەدىمىي ئۇسلۇبتا يېزىش ۋە ياخشى ئادەم بولۇشنىڭ سىرى
..... 365

1931 - يىل

«تاڭ خانىدانلىقى سۆترا دامولىسىنىڭ سۆترا كالامنامىلىرىنى ئەكىلىشى ھەققىدە داستان» نىڭ مەتبەئە نۇسخىسى توغرىسىدا 372
رۇشنىڭ قىسقىچە تەرجىمھالى 376
جۇڭگو پرولېتارىيات ئىنقىلابىي ئەدەبىياتى ۋە پېشقەدەملەر نىڭ قېنى 379
زۇلمەت باسقان جۇڭگودىكى ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەرنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى 382
شاڭخەي ئەدەبىيات - سەنئىتىگە بىر نەزەر 389
«8 - يانۋار سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى»نىڭ مەشىق ئەسەر-

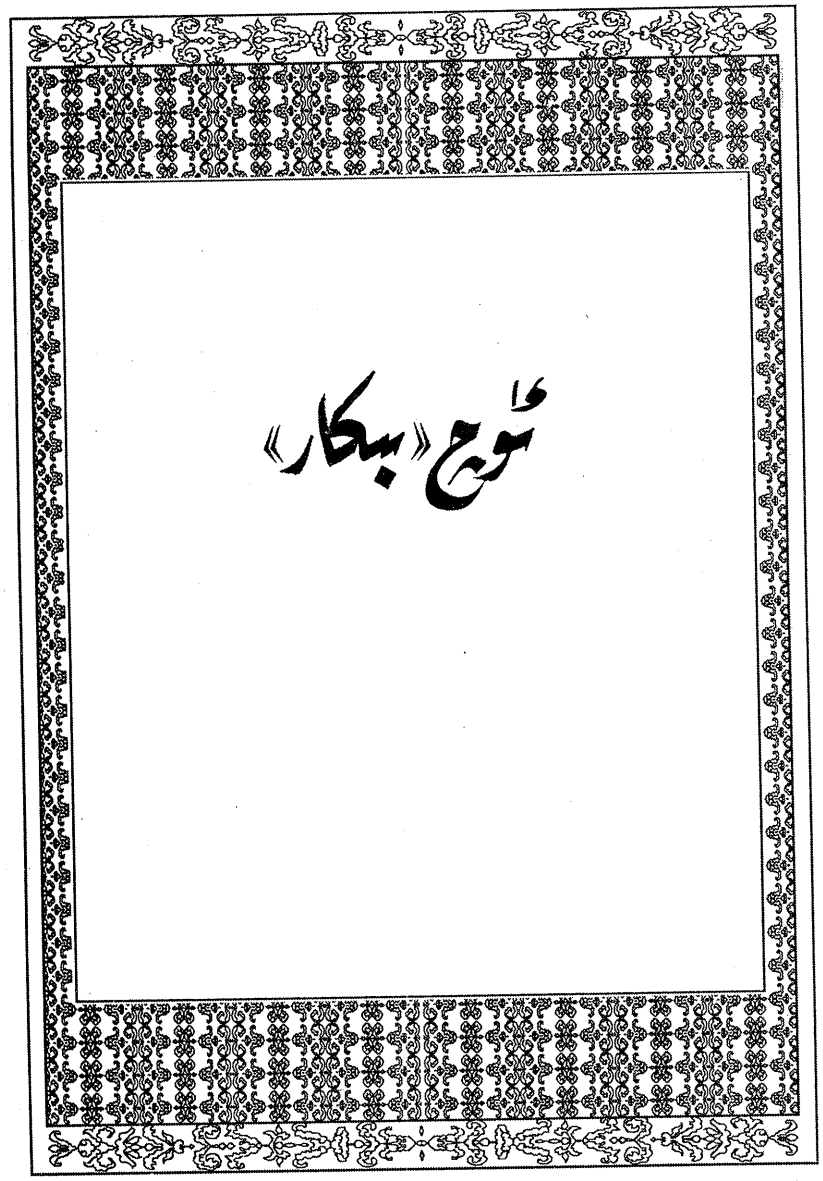

لىرى كۆرگەزمىسىگە كىرىش سۆز 411
«ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئاخباراتى» تەھرىراتىنىڭ سوئالىغا
جاۋاب 413
«مىللەتپەرۋەرلىك ئەدەبىياتى» نىڭ ۋەزىپىسى ۋە تەقدىرى
..... 414
تىنىپ كەتكەن دۇغلارنىڭ لەيلەپ چىقىشى 429
ۋەتەنگە پۇت بىلەن خىزمەت يەتكۈزۈش 434
تاڭ دەۋرىدىكى ئارقىسىغا كىرىۋېلىش 438
«ھاۋا خاتىرىسى» گە قىسقىچە مۇقەددىمە 440
يېڭى «ئايال باتۇر» 443
تەشۋىقات ۋە ئويۇن 446
بىلىش تەس، ئىشلەشمۇ تەس 449
بىرنەچچە «راۋان» تەرجىمە 452
ئات ـ كالا قاچىرىقلىرى 457
يەنە بىر «راۋان» تەرجىمە توغرىسىدا 461
جۇڭخۇا مىنگونىڭ يېڭى «دونكىخوت» لىرى 465
«ياۋا گىياھ» نىڭ ئىنگلىزچە تەرجىمىسىگە مۇقەددىمە 469
«ئەقلىي ئەمگەكچى» ياشاپ كەتكەي 471
«دوست دۆلەت ئەجەبلەنمەكتە» توغرىسىدا 473
«ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى» ژۇرنىلى تەھرىراتىنىڭ
سوئالىغا جاۋاب 478
«قۇتۇپ يۇلتۇزى» ژۇرنىلى تەھرىراتىنىڭ سوئاللىرىغا
جاۋاب 479
ھېكايە تېمىسى توغرىسىدا خەت ـ چەكلەر 481
تەرجىمە توغرىسىدا خەت 487
ھازىرقى زامان كىنوسى ۋە مۇلۇكدارلار سىنىپى 510
ئىزاھلار 541

كىرىش سۆز

مېنىڭ پارچە تەسىراتلىرىمنىڭ تۆتىنچى توپلىمى — «خالاس»نىڭ نەشر قىلىنغانلىقى، ھېسابلاپ كەلسەم، بۇنىڭدىن تۆت يىل ئىلگىرىكى ئىش. بۇلتۇر ئەتىيازدا دوستلىرىمدىن بىرى مېنى شۇنىڭدىن كېيىن يازغان پارچە تەسىراتلىرىمنى توپلاپ بېرىشكە ئالدىراتتى. نەشرىيات ساھەسىنىڭ يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيانقى ئەھۋالىغا قاراپ باقسام، ئىجادىي ئەسەرلەر، تەرجىمىلەر ياكى چوڭ تېمىلىق ئۇزۇن ماقالىلەرنى سىرەكلىشىپ قالدى، دېگىلى بولمايدۇ، لېكىن بىمالال سۆزلەيدىغان قىسقا تەنقىدىي ماقالىلەر، يەنى «پارچە تەسىرات» دېگەن نەرسىلەر ھەقىقەتەن ناھايىتى ئازلاپ قالدى. بۇنىڭ سەۋەبلىرىنى دەرھال ئېيتىپمۇ بېرەلمەيمەن.

يۇزەكى ئويلىغاندا، «پارچە تەسىرات» دېگەن سۆز ئىشتىياقى ئۇستۇن ئاپتورلارنى بىزار قىلىۋەتكەن بولسا كېرەك، ئۇلار ئۇنىڭدىن ئۆزلىرىنى ئىمكانقەدەر يىراق قاچۇرسا كېرەك. بەزىلەر مېنى زادىلىق قىلغان چاغلىرىدا مۆتىۋەر ئەدىبلىك نەزىرى بىلەن پەس كۆرگەنلىكىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن، مېنى «پارچە تەسىراتچى» دەپ ئاتىغانلىقى بۇنىڭغا دەلىل بولۇپ تۇرۇپتۇ. يەنە، مېنىڭچە مەشھۇر يازغۇچىلار شۇنداق ماقالىلەرنى ئىسىم فامىلىسىنى ئۆزگەرتىپ يازغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار پۈخادىن چىقىۋېلىش غەرىزىدە بولغاچقا، يەنە تىلغا ئېلىۋەرسەك نامىمىزغا داغ چۈشۈرۈۋالمىز، دېيىشسە كېرەك ياكى پاش قىلىۋەرسەك كۈرىشىمىزگە دەخلى

يېتىدۇ، دەيدىغان باشقىچە نىيىتى بولسا كېرەك، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنداق ماقالىلەرنىڭ يوقىلىپ بېرىشىغا يول قويغان بولۇشى مۇمكىن.

بەزىلەرنىڭ «پارچە تەسىرات»نى مەندىكى «مەرەز» دەپ قارايدىغانلىقى تۇرغان گەپ، ئۆزۈممۇ ھەقىقەتەن شۇ سەۋەب بىلەن ئاز - پاز دەردىمۇ تارتتىم، شۇنداق بولسىمۇ توپلامنى تەييارلاۋېرگۈم كەلدى. بىراق، ژۇرناللارنى ئاختۇرۇپ، ماقالىلىرىمنى كېسىپ - چاپلاپ، كىتابقا ئايلاندۇرۇشمۇ كىشىنى خېلىلا ئاۋارە قىلىدىغان ئىش، شۇنىڭ ئۈچۈن يېرىم يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى، قول سىلىپ كىرىشمىدىم. 1 - ئاينىڭ 28 - كۈنى كېچە شائىخەيدە جەڭ پەيدا بولدى، بۇ جەڭ بارغانسېرى كۈچىيىپ كەتتى. «ھازىرقى ھالەتكە نارازى»، «پارچە تەسىراتچى»[1] دېگەن بەتنامىم ئەنە شۇ «ئاتەش غۇسلىسى»نىڭ خاسىيىتى بىلەن يۇيۇلۇپ كەتسە ئەجەب ئەمەس دېگەن خىيالغا كېلىپ، ئاخىر كىتاب، گېزىت - ژۇرناللارنى جەڭ ئوتى ئىچىدە كۆيۈپ كەتسە كېتىۋېرسۇن، دەپ قالدۇرۇپ قويۇپ، سالتاڭ بولۇپ چىقىپ كەتتۇق[2]. خەيرىيەت، 3 - ئاينىڭ ئاخىرىدا كونا تۇرالغۇمىزغا قايتىپ كەلسەك، كىتاب، گېزىت - ژۇرناللار قىلچە زايە بولماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن خۇددى قاتتىق كېسەلدىن يېڭى ساقايغان ئادەم ئۆزىنىڭ ياداڭغۇ چىرايىغا ئادەتتىكىدىنمۇ كۆپرەك ئەينەك بىلەن قاراپ، قورۇلۇپ كەتكەن بەتلىرىنى تۈتۈپ كۆرگەندەك، ئۈياقتا ۋاراقلاپ، بۇياقتا ۋاراقلاپ رەتلەشكە كىرىشتىم.

ئاۋغۇل 1928 - يىلىدىن 1929 - يىلىغىچە يېزىلغان ماقالىلىرىمنى توپلىدىم، سانى ناھايىتى ئاز ئىكەن، لېكىن بىيىپكىدا بەش - ئالتە قېتىم سۆزلىگەن نۇتۇقلىرىمنىڭ[3] ئەسلىدىلا يېزىپ قالدۇرۇلمىغانلىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، باشقىلىرى يوقىلىپمۇ كەتمەپتۇ. ئەسلىشىمچە، شۇ ئىككى يىل ئىچىدە ماقالىنى ناھايىتى

ئاز يازغانىدىم، ئۇ چاغلاردا يازغان ماقالىلىرىمنى بەرگۈدەك ئورۇنمۇ يوق ئىدى. ئەسلىدە 27 - يىلى تۆكۈلگەن قانلاردىن ھاڭ - تاڭ بولۇپ، گۇاڭدۇڭدىن كېتىپ قالغانىدىم[4]؛ گەپنىڭ توغرىسىنى قىلىشقا جۈرئەت قىلالماي، دۇدۇقلاپ قىلغان سۆزلىرىمنىڭ ھەممىسىنى «خالاس» نامىلىق توپلامغا كىرگۈزگەنىدىم. لېكىن شائىخەيگە كەلگەندىن كېيىن، دوكار ئەدىبلەرنىڭ قەلەم مۇھاسىرىسى ئىچىگە چۈشۈپ قالدىم؛ ئىجادىيەت تەھرىراتىدىكى[5] «قۇياش» تەھرىراتىدىكى[6] ئادەملەر، «سۆلەتلىك ئالىيجانابلار»نىڭ «يېڭى ئاي» تەھرىراتىدىكى[7] ئادەملەر مېنى يامان، دېيىشتى؛ ھەتتا ئەدەبىي ئېقىمىنى بازارغا سالمىغان، ھازىر يازغۇچى ياكى پروفېسسور دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلگەن ئەپەندىلەرمۇ شۇ چاغدىكى ماقالىلىرىدا ئۆزلىرىنىڭ دانا ئىكەنلىكىنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈن، پات - پات سامان ئاستىدىن سۇ يۇگۈرتۈپ مېنى زاڭلىق قىلىشقانىدى. دەسلەپتە مەن ئۇلارنىڭ نەزىرىدە «بىكارلىق - زەرداىلىق» ھېسابلانغان، «فېئودالىزمنىڭ پۇشتى» ياكى «چۇشكۇن» ھېسابلانغانىدىم، كېيىن ھەتتا ماڭا ياشلارنى قىرغىن قىلىشنى تەشەببۇس قىلىدىغان «ساۋلىغۇچى»[8] دەپمۇ ھۆكۈم چىقىرىشتى. شۇ چاغدا بالايىئاپەتتىن ساقلىنىش ئۈچۈن قېچىپ كەلدىم دەپ گۇاڭدۇڭدىن كېلىپ، مېنىڭ ئۆيۈمگە چۈشكەن لياۋ ئەپەندىمۇ[9] ئاخىر ماڭا زەردە بىلەن: «مېنىڭ دوستلىرىم، شۇنداق ئادەم بىلەن بىر يەردە تۇرىدىكەنسەن دەپ، مېنى كۆزنگە ئىلمايدىغان، ئارىغا ئالمايدىغان بولۇپ قالدى» دېگەنىدى.

شۇ چاغلاردا مەن «شۇنداق ئادەم» بولغان قالغانىدىم. «تىل رىشتىسى»[10] نى تەھرىرلەشتىمۇ، ئەمەلىيەتتە ھوقۇقۇم يوق ئىدى، بۇ يالغۇز ئەندىشىدىلا بولغان ئەمەس (بۇ ھەقتە توپلامنىڭ ئاخىرىدىكى «مەن ۋە تىل رىشتىسىنىڭ باش - ئايىغى»غا قارالا)، باشقا يەردە بولسا، ماقالىلىرىمنى باشقىلارنىڭ «قىستىشى» بىلەن يازاتتىم،

لېكىن بۇ يەردە «يوقىتىش» قا ئۇچراۋاتسام، ماقالە بېرىپ نېمە قىلاتتىم. شۇنىڭ ئۈچۈن يازغان نەرسىلىرىم ناھايىتى ئاز ئىدى.

مانا ئەمدى شۇ چاغلاردا يازغان ماقالىلىرىمنىڭ خاتا بولغانلىرىنىمۇ، ھازىرمۇ يارىغۇدەكلىرىنىمۇ مۇشۇ توپلامغا كىرگۈزدۇم. رەقىبلىرىمنىڭ ماقالىلىرىچۇ، ئۇلارنىڭ ماقالىلىرىنى «لۇشۈن توغرىسىدا» ۋە «جۇڭگو ئەدەبىيات - سەنئىتىدىكى بەس - مۇنازىرە»[11] گە بېرىڭاز كىرگۈزۈشكەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار ئېسىل شىلەپىلىك، زەر كەمەرلىكلەرنىڭ ئايۇان - سارايلىرىنىڭ كۈنگەي تەرەپلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان ئۇلۇغ ماقالىلەر بولغاچقا، ئۇ-مۇمىي ئەھۋالنى سىنچىلاپ كۆرۈشكە يارىمايدۇ، ئۇلارنىڭمۇ «پار-چە تەسىرات» دېگەندەك ئەسەرلىرىنى باشقىدىن يىغىپ، «قورشاپ يوقىتىش توپلىمى» دەپ بىر كىتاب قىلغۇم بار. ئەگەر شۇنداق قىلسام، ئۇ كىتاب مېنىڭ بۇ توپلىمىمغا قارىغاندا كىتابخانلارنىڭ زوق - ھەۋەسلىرىنى ئاشۇرۇش بىلەنلا قالماستىن، ئۇلارنىڭ باشقا بىر تەرەپتىكى، يەنى تەسكەي تەرەپتىكى خىلمۇخىل ھېيلە - نەيرەڭلىرىنى تېخىمۇ ئوبدان بىلىۋېلىشىغا ئىمكانىيەت تۇغدۇرۇپ بېرىدۇ. ئۇنداق ھېيلە - نەيرەڭلىرىنى ھازىر تېخى تاشلىمايدىغان-دەك تۇرىدۇ، بۇلتۇرقى «سول قانات يازغۇچىلار رۇبلىنى كۆزلەيدۇ»[12] دېگەن گەپ ئەنە شۇ كونا مۇقاملارنىڭ بىر قىسمى. ئەدەبىيات - سەنئەت بىلەن بېرئاز ئالاقىسى بولغان ياشلارنىڭ ئۇلارنى دورىشى ھاجەتسىز، لېكىن ئانچە - مۇنچە بىلىپ قويغىنىنىڭ كارايىتى يوق.

ئەمەلىيەتتە، ئۇزۇمنى تەكشۈرۈپ قارىسام، مەيلى ھېكايىلەرىمدىن ياكى قىسقا تەقرىزلىرىدىن، ياشلارنى «قىر، ئۆلتۇر، ئۆلتۇر، ئۆلتۇر»[13] دەپ تەشەببۇس قىلغانلىقىمنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان ئىز كۆرۈنمەيتتى، ئۇنداق نىيىتىممۇ يوق ئىدى. مەن ئەزەلدىن تەدرىجىي تەرەققىيات نەزەرىيىسىگە ئىشىنىپ، كىچىكچەك ئۆتمۈشنى بېسىپ چۈشىدۇ، ياشلار قېرىلارنى بېسىپ چۈشىدۇ دەپ

ئويلايتتىم، ياشلارنى شۇنچىلىك قەدىرلەيتتىمكى، ئۇلار ماڭا 10 خەنجەر ئۇرسا، مەن پەقەت بىر تال ئوق ياندۇراتتىم. لېكىن ئۆزۈمنىڭ خاتالاشقانلىقىمنى كېيىن بىلىپ قالدىم. بۇ مېنى تار-خىي ماتېرىيالىزم نەزەرىيىسىنىڭ ياكى ئىنقىلابىي ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىنىڭ ئازدۇرغانلىقىدىن بولغان ئەمەس. ئۆزلىرى ئوخشاشلا ياش بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئىككى چوڭ لاگېرغا بۆلۈنۈپ كەتكەنلىكىنى، بەزىلىرىنىڭ يوشۇرۇن مەلۇمات بېرىپ چېقىمچىلىق قىلغانلىقىنى ۋە بەزىلىرىنىڭ مەنسەپدارلارغا ئادەم تۇتۇشۇپ بەرگەنلىكىنى گۇاڭدۇڭدىلا ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم! مېنىڭ تەپەككۇر قىلىش يولۇم ئەنە شۇ سەۋەبلەر بىلەن بۇزۇلدى، شۇنىڭ ئۈچۈن ياشلارغا پات - پاتلا گۇمان بىلەن قارايدىغان، ئۇلاردىن شەرتسىز ئەيمىنىپ يۇرمەيدىغان بولدۇم. شۇنداقتىمۇ، شۇنىڭدىن كېيىن سەپكە يېڭى ئاتلانغان ياشلارنى دەپ ئاز - پاز چۇقان كۆتۈرىدىغان بولدۇم، بىراق بۇنىڭ ھېچقانچە چوڭ ياردىمى بولمىدى.

بۇ توپلامغا كىرگۈزۈلگەنلىرى ئومۇمەن ئىككى يىل ئىچىدە يازغانلىرىمنىڭ ھەممىسى پايدىلىنىشقا بولىدىغان بىرنەچچە ئېغىز سۆز بار ئىكەن دەپ، ئويلىغان ئەسەرلىرىمدىن بىر قىسمىنىلا پەقەت كىتابلارنىڭ تىزىمىغا تاللاپ كىرگۈزۈپ قويدۇم. گې-زىت - ژۇرناللارنى ئاختۇرۇپ قارىغىنىمدا، 1927 - يىلى يېزىلغان، لېكىن «خالاس» توپلىمىغا كىرگۈزۈلمىگەن نەرسىلىرىمدىنمۇ بىرئاز تېپىلىپ قالدى. «تۇن خاتىرىسى» نى ئەسلىدە ئايرىم بىر كىتاب قىلىمەن دەپ ئويلاپ، نۇتۇق ۋە خەتلەرنى بولسا، يۇزەكى ئىكەن ۋە ئانچە مۇھىم ئەمەس ئىكەن دەپ قاراپ، ئۆز ۋاقتىدا توپلامغا كىرگۈزمىگەن بولسام كېرەك.

لېكىن، ھازىر بۇلارنى «خالاس» نىڭ تولۇقلانمىسى سۈپىتىدە توپلامنىڭ بېشىغا كىرگۈزۈپ قويدۇم. مەندە يەنە، بىر پارچە

نۇتۇقتا ياكى خەتتە نەقىل قىلىنغان ماقالىلەرنى ئوقۇش بىلەن شىياڭگاڭنىڭ ئۆز ۋاقتىدىكى قىياپىتىنى چۈشىنىۋېلىشقا بولىدىكەن دېگەن خىيالمۇ پەيدا بولدى. مەن جەمئىي ئىككى قېتىم نۇتۇق سۆزلىدىم، بىرىنچى كۈندىكىسى «كونا مۇقاملار ئېيتىلىپ بولدى»[14]، ھازىر بۇنىڭ ئەسلىي كوپىيىسىنى تاپالمىدىم. ئىككىنچى كۈندىكىسى مانا مۇشۇ «ساداسىز جۇڭگو». بۇ نۇتۇق شۇ قەدەر ئاددىي، يۈزە بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدىن «بىدئەت» دەپ چۆچۈپ، ئۇنىڭ گېزىتكە بېسىلىشىنى مەنئى قىلىشقان. شياڭگاڭ ئەنە شۇنداق يەر، لېكىن شۇنداق شياڭگاڭ ھازىر جۇڭگودا پۈتۈنلەي دېگۈدەك ئومۇملىشىپ كەتتى.

«ئىجادىيەت تەھرىراتى»غا تەشەككۇر ئېيتىدىغان بىر ئىش بار، مەن ئۇلارنىڭ «قىستىشى» بىلەن بىرنەچچە خىل ئىلمىي ئەدەبىيات ـ سەنئەت نەزەرىيىسىنى ئوقۇپ، ئىلگىرىكى ئەدەبىيات تارىخشۇناسلىرى بىر تاغار گەپ قىلغان بولسىمۇ، لېكىن يېشىپ بېرەلمىگەن مەسىلىلەرنى بىر-بىرلەپ ئويلىدىم ۋە شۇ سەۋەبتىن ئۆزۈمنىڭ — شۇ مۇناسىۋەت بىلەن باشقىلارنىڭمۇ — تەدرىجىي تەرەققىيات نەزەرىيىسىگىلا ئىشىنىدىغان ئېغىشلىرىنى تۈزىتىش ئۈچۈن، پىلېخانوفنىڭ[15] «سەنئەت توغرىسىدا» سىنى تەرجىمە قىلدىم. لېكىن ياشلارنىڭ ئىزدەپ يۈرۈش ئۈچۈن سەرپ قىلىدىغان قۇۋۋەتلىنى تېجەپ قېلىش مەقسىتى بىلەن «جۇڭگو ھېكايىلىرىنىڭ قىسقىچە تارىخى»نى تەييارلاشتا توپلىغان ماتېرىياللارنى «ھېكايە توغرىسىدىكى كونا مەلۇماتلارنىڭ كۆچۈرمىسى» قىلىپ باستۇرغانىدىم، بۇ ھەقتە چىڭ فاڭۋۇنىڭ[16] پرولېتارىيات نامى بىلەن «بىكار تەلەپ» دەپ ئەيىبلىگەنلىكى، ھەتتا «بىكار تەلەپ»نى تەكرارلاپ ئۈچ قېتىم ئېيتقانلىقى ھازىرمۇ ئېسىمدىن پۈتۈنلەي كۆتۈرۈلۈپ كەتكىنى يوق. مەن ئويلايمەنكى، پرولېتارىياتتا ئۇنداق خالىغىنىچە پەتىۋا چىقىرىش ئۇسۇلى[17] يوق، ئۇلار «نەشتەر

قەلەم»[18] تۇتۇشنى ئۆگەنمىگەن. مېنىڭ بۇ ماقالىلەرنى توپلاپ ئۈچ «‹بىكار›» توپلىمى، دەپ ئات قويۇشتىن مەقسىتىم ئۇنى ئوق قىلىپ چىڭ فاڭۋۇغا ئېتىش.

1932 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى كېچىدە رەتلەپ بولۇپ يازدىم.

1927 - يىل

ساداسىز جۇڭگو[19]

— 2 - ئاينىڭ 26 - كۈنى شياڭگاڭ خرىستئان ياشلار جەمئىيىتى[20] دە سۆزلەنگەن

مېنىڭ ئاڭلىغۇچىلىكى يوق مۇنداق تېتىقسىز نۇتۇقىمنى ئاڭلايمىز دەپ، شۇنچە قاتتىق يامغۇر يېغىۋاتسىمۇ يەنە ھەرقايسى كىزلار كېلىپسىلەر، مەن ئالدى بىلەن سىلەرگە تەنتەنىلىك تەشەككۈرىمنى بايان قىلىمەن.

ئەمدى، مەن «ساداسىز جۇڭگو» دېگەن تېما ئۈستىدە توختىلىمەن.

ھازىر جېجياڭ، شەنشىدە جەڭ بولۇۋاتىدۇ[21]، ئۇ يەردىكى خەلقنىڭ يىغلاۋاتقانلىقىنى ياكى كۈلۈۋاتقانلىقىنى بىز بىلمەيمىز. شياڭگاڭ ناھايىتى تىپتىنچتەك تۇرىدۇ، بۇ يەردە تۇرۇشلۇق جۇڭگولۇقلار راھەت كۆرۈۋاتامدۇ ياكى ئانچە راھەت كۆرمەيۋاتامدۇ، بۇنىمۇ باشقىلار بىلمەيدۇ.

پىكىر - ھېسسىياتنى بايان قىلىپ كۆپچىلىككە بىلدۈرۈش ئۈچۈن ماقالە يېزىشقا توغرا كېلىدۇ. لېكىن، ھازىر ئادەتتىكى جۇڭگولۇقلار مەقسىتىنى ماقالە ئارقىلىق بىلدۈرۈشكە تېخى قادىر ئەمەس. بۇنداق بولغانلىقىنىمۇ ئۆزىمىزدىن كۆرمەيمىز، چۈنكى بىزنىڭ يېزىقىمىز ئاتا - بوۋىمىزدىن بىزگە تەۋەررۈك بولۇپ قالغان قورقۇنچلۇق مىراس. كىشىلەر ئۆزۈن يىللارغىچە ئەجىر

قىلغان بولسىمۇ، تېخى قوللىنىپ كېتەلىگىنى يوق. يېزىقنىڭ تەسلىكىدىن، نۇرغۇن كىشى ئۇنى نەزىرىدىن قالدۇرغان. بەزىلەر ھەتتا ئۆزىنىڭ فامىلىسىنىڭ جاڭ（张）ياكى جاڭ（章）ئىكەنلىكىنىمۇ ئېنىق يازالمايدۇ ياكى يېزىشنى زادىلا بىلمەيدۇ ۋە ياكى Chang دەپ سالىدۇ. كىشىلەر گەپنى قىلالىغىنى بىلەن، پەقەت بىرنەچچە ئادەمگىلا ئاڭلىتالايدۇ، يىراق جايدىكىلەرگە بولسا ئاڭلىتالمايدۇ - دە، نەتىجىدە، بەربىر ساداسىز بولغان بىلەن باراۋەر بولىدۇ. يەنە شۇ يېزىقنىڭ تەسلىكىدىن، بەزىلەر ئۇنى گۆھەر قىلىۋېلىپ، ئۇنىڭ بىلەن كۆز باغلايدۇ، لۇرلەر، دۇرلەر دېگەنلىرىنى بىرنەچچىلا ئادەم چۈشىنىدۇ — ھەقىقەتتە، راست چۈشەنگەنلىكىنى بىلگىلى بولمايدۇ، لېكىن كۆپىنچە ئادەم چۈشەنمەيدۇ. نەتىجىدە، بەربىر، ساداسىز بولغان بىلەن باراۋەر بولىدۇ.

مەدەنىيەتلىك ئادەملەر بىلەن بەدەۋى ئادەملەرنىڭ بىرلا پەرقى — مەدەنىيەتلىك ئادەملەرنىڭ يېزىقى بولىدۇ، ئۇلار شۇ يېزىقىدىن پايدىلىنىپ، ئۆزلىرىنىڭ پىكىر - ھېسسىياتىنى يېزىپ ئاممىغا ۋە كەلگۈسىگە قالدۇرىدۇ. جۇڭگونىڭ يېزىقى بولغان بىلەن، بۇ يېزىق ئاللىبۇرۇن كۆپچىلىكتىن ئالاقىسىنى ئۈزگەن. جۇڭگودا چۈشىنىكسىز قەدىمىي يېزىق ئەدەبىياتى قوللىنىلىپ، كونا مەنىدە سۆزلەنگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆتمۈشنىڭ ساداسى بولۇپ، يېزىق بولمىغان بىلەن باراۋەر. شۇڭا، كىشىلەر قۇمدەك چېچىلىپ، بىر - بىرىنى چۈشەنمەيۋاتىدۇ. ماقالىنى كىشىلەر ئوقۇيالمايدىغان، چۈشىنەلمەيدىغان تارىخىي يادنامىلەرگە ئايلاندۇرۇپ قويغاندا ياخشى بولارمىش. بۇمۇ بەلكىم قىزىقارلىق ئىش بولسا كېرەك. لېكىن، بۇنىڭ ئاقىۋىتى قانداق بولدى؟ سۆزلىگۈمىز كەلگەن سۆزنى سۆزلىيەلمەيدىغان بولۇپ قالدۇق. زىيان - زەخمەتكە ئۇچرىغاندا، خورلانغاندا سۆزلەشكە

تېگىشلىك سۆزىمىزنى ھامان سۆزلىيەلمىدۇق. يېقىنقى ئىشلارنى ئېلىپ ئېيتساق، جۇڭگو - ياپون ئۇرۇشى، بوكسچىلار ۋەقەسى، مەنچىڭ خانىدانلىقىنى ئاغدۇرۇش ئىنقىلابى دېگەندەك چوڭ - چوڭ ۋەقەلەر توغرىسىدا تاكى ھازىرغا قەدەر قاملاشقانراق بىرەر ئەسەر يېزىلدىمۇ؟ مىنگو قۇرۇلغاندىن كېيىنمۇ يەنە ھېچكىمدىن سادا چىقمىدى. ئەكسىچە، چەت ئەللەردە بولسا، جۇڭگونى دائىم تىلغا ئالىدىغانلار چىقتى. بىراق، ئۇلارنىڭ ھەممىسى جۇڭگولۇقلارنىڭ ئۆزىنىڭ ساداسى بولماستىن، باشقىلارنىڭ ساداسى.

مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە، بۇنداق تىل تۇتۇقلۇق كېسىلى تېخى مۇنچىۋالا ئېغىر بولمىغان، ئۇ چاغدا خەلق سۆزلەيدىغان سۆزىنى ھەرھالدا سۆزلىيەلىگەن. مانجۇلار يات مىللەت سۇپىتىدە ئۇتتۇرا ئىقلىمغا ھېسىپ كىرگەندىن كېيىن، تارىخنى سۆزلىگۈچىلەرنى، بولۇپمۇ، سۇڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى ئىشلارنى سۆزلىگۈچىلەرنىمۇ بوش قويماستىن قىرىپ تاشلىدى. شۇڭلاشقا، چىيەنلۇڭ خانىدانلىقى يىللىرىغا كەلگەندە، خەلق ئاممىسى ماقالە ئارقىلىق سۆزلەشكە تېخىمۇ پېتىنالمىدى[22]. ئوقۇمۇشلۇق ئادەملەر ئۆزلىرىنى دالدىغا تارتىپ، كىتاب - نامە دېگەندەك دەستۇرلارنى ئوقۇشقا، قەدىمىي كىتابلارنى سېلىشتۇرۇپ - رەتلەشكە، ئۆز زامانى بىلەن قىلچە مۇناسىۋىتى بولمىغان، قەدىمكىلەر گىلا خاس ماقالىلەرنى يېزىشقا مەجبۇر بولدى. بۇنداق ماقالىلەرگە بەزى يېڭى ئۇقۇملارنى كىرگۈزگەن بولسىمۇ، بەربىر ئوخشىتالمىدى. ئۇلار خەن يۇنى دورىسا، سۇ شىنى دورىدى. خەن يۇ، سۇ شىلار[23] ئۆزلىرىنىڭ ماقالىلىرى ئارقىلىق شۇ زامانغا خاس سۆزلەرنى سۆزلىگەنىدى. ئۇنداق قىلىش دۇرۇس ئىدى، ئەلۋەتتە. لېكىن، بىز تاڭ، سۇڭ زامانىدىكىلەر بولمىغاندىكىن، نېمە ئۈچۈن ئۆزىمىز بىلەن قىلچە مۇناسىۋىتى يوق زامانلار توغرىسىدا ماقالە يازاتتۇق؟! بۇ ماقالىلەرنى قاملاشتۇرۇپ يازغان تەقدىردە

مۇ، بەربىر ھازىرقى زاماننىڭ ساداسى بولماستىن، تاڭ، سۇڭ زاماننىڭ ساداسى، خەن يۇ، سۇ شىلارنىڭ ساداسى. ھالبۇكى، جۇڭگولۇقلار تا ھازىرغا قەدەر يەنە شۇ كونا قىلىقلىرىنى تاشلىماي كېلىۋاتىدۇ. جۇڭگودا ئادەم بار، ساداسى يوق، كىشىلەر تولىمۇ زېرىكىدۇ. ئادەمنىڭ ساداسى بولماي قالامدۇ؟ بولماي قېلىۋاتىدۇ، ئۇلار ئۆلۈپتۇ. ئەگەر بىرئاز تەكەللۇپ بىلەن ئېيتسام، گاچا بولۇپ قاپتۇ!

شۇنچە كۆپ يىللار ساداسىز كەلگەن جۇڭگونى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئاسان ئەمەس. خۇددى بىر ئۆلۈككە: «تىرىلگىن!» دەپ بۇيرۇق بەرگەنگە ئوخشاش بىر ئىش. مەن دىننى چۈشەنمىسەممۇ، لېكىن مېنىڭچە، بۇ خۇددى دىندا ئېيتىلغىنىدەك بىرەر «مۆجىزە» يارىتىشقا ئوخشاش خام خىيال.

«4 - ماي ھەرىكىتى»دىن بىر يىل بۇرۇن، خۇ شىزى ئەپەندى تەشەببۇس قىلغان «ئەدەبىيات ئىنقىلابى»[24] مۇشۇ خىزمەتنى ئۆتەشكە ھەممىدىن ئاۋۋال ئۇرۇندى. بۇ يەردىكىلەر «ئىنقىلاب» دېگەن سۆزدىن قورقۇپ قالمايدۇ، بەزى جايدىكىلەر بۇ سۆزنى ئاڭلىسىلا قورقىدۇ. لېكىن ئەدەبىيات دېگەن سۆز بىلەن باغلىنىپ كەلگەن «ئىنقىلاب» فرانسىيە ئىنقىلابىدىكى «ئىنقىلاب»تەك قورقۇنچلۇق ئەمەس، بۇ پەقەت يېڭىلاشتىنلا ئىبارەت. ئىنقىلاب دېگەن سۆزنى يېڭىلاش دېگەن سۆزگە يەڭگۈشلۈەتسەك سىلىقلىشىپ قالىدۇ. بۇنى «ئەدەبىيات جەھەتتىكى يېڭىلاش» دەپ ئاتىساق بولار، خەنزۇ يېزىقىدا بۇنداق نەيرەڭ ناھايىتى كۆپ. «يېڭىلاش»نىڭ مەنىسىمۇ ئانچە قورقۇنچلۇق ئەمەس. بىراق، دېمەكچى بولغىنىمىز شۇكى: قەدىمكى زامانىدىكى ئۆلۈكلەرنىڭ تىلىنى ئۆگىنىپ، شۇلارنىڭ تىلىدا سۆزلەشكە پۇتۇن زېھنىمىزنى بېرىشنىڭ ھاجىتى قالمىدى، ھازىرقى زامانىدىكى تىرىك ئادەملەرنىڭ تىلى بىلەن سۆزلىشىمىز كېرەك؛ ماقالىنى قەدىمكى يادنامە

دەپ بىلمەستىن، ئاسان چۈشەنگىلى بولمىغان ئاممىباب تىل بىلەن يېزىش لازىم. شۇنداقتىمۇ، يالغۇز ئەدەبىياتنى يېڭىلاش بىلەنلا ئىش پۈتمەيدۇ. چۈنكى، چىرىك ئىدىيىنى قەدىمىي يېزىش ئۇسلۇبى بىلەنمۇ، ھازىرقى ئاممىباب ئۇسلۇب بىلەنمۇ بايان قىلغىلى بولمۇۋاتقان ئوچۇن، كىيىنكى چاغلاردا، ئىدىيە يېڭىلاشنى تەشەببۇس قىلغۇچىلار پەيدا بولغانىدى. ئىدىيە يېڭىلاشنىڭ ئاقىۋىتى جەمئىيەتنى يېڭىلاش ھەرىكىتىنى پەيدا قىلىدۇ. بۇ ھەرىكەت پەيدا بولۇش بىلەنلا تەبىئىي ھالدا ئۇنىڭغا قارشى ھەرىكەت پەيدا بولىدۇ، شۇنىڭ بىلەن كۇرەش ھاسىل بولىدۇ[25].

دېمەك، جۇڭگودا ئەدەبىيات يېڭىلاش تىلغا ئېلىنىش بىلەنلا قارشىلىق پەيدا بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئاممىباب تىل ئەدەبىياتى ھېچقانچە توسقۇنلۇققا ئۇچرىماستىن بارا - بارا كېڭەيدى. نېمە ئوچۇن شۇنداق بولىدۇ؟ چۈنكى، شۇ چاغدا چىقان شۇ ھېكايە ۋە رومانلىرىمۇ خەنزۇچە خەتنى بىكار قىلىپ، بۇنىڭ ئورنىغا رىمچە يېزىق قوللىنىشنى تەشەببۇس قىلغانلىقتىن بولدى[26]. ئەسلىدە، بۇمۇ ئادەتتىكى يېزىق يېڭىلاشتىنلا ئىبارەت ئىدى. لېكىن، ئىسلاھاتنى ياقتۇرمايدىغان جۇڭگولۇقلارغا ئار كېلىپ قالدى - دە، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بىرقاتار سىلقىلاشقان ئەدەبىيات ئىنقىلابىنى قوبۇل قىلىپ، چىقان شۇ ھېكايىنى كۇچىنىڭ باشچە تىللىدى. ئاممىباب تىل ئەدەبىياتى دەل مۇشۇ پەيتتە نۇرغۇن دۇشمىنىدىن خالاس تېپىپ، توسقۇنسىز ھالدا تارقىلىشقا مۇۋاپىق بولدى.

جۇڭگولۇقلار مۇرەسسەچىلىكنى، مادارىچىلىقنى ياقتۇرىدۇ. مەسىلەن، سىز بۇ ئۇي بەك قاراڭغۇ ئىكەن، ماۋۇ يەردىن بىر تۇڭلۇك ئېچىش لازىم دېسىڭىز، باشقىلار جەزمەن رۇخسەت قىلمايدۇ. لېكىن، سىز ئۇينىڭ ئۇگزىسىنى ئېچىۋېتىشنى تەشەببۇس قىلسىڭىز، ئۇلار سىزگە سۇلھ - سالا قىلىپ، تۇڭلۇك ئېچىشقا ماقۇل كېلىدۇ. تەشەببۇسكار شىددەتلىك بولمايدىكەن، ئۇلار

بەلكىم سىلىققىنا ئىسلاھاتقىمۇ ئۇنىمايدۇ. شۇ كەملەردە، خەنزۇچە يېزىقنى بىكار قىلىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا رىمچە يېزىقنى قوللىنىش ھەققىدە گەپ - سۆز بولۇۋاتقانلىقى سەۋەبىدىن ئاممىباب تىل ئەدەبىياتىغا يول قويۇلغانىدى.

ئەمەلىيەتتە، قەدىمكى يېزىق ئەدەبىياتى بىلەن ئاممىباب تىل - ئەدەبىياتىنىڭ باب - نابابلىقى توغرىسىدىكى مۇھاكىمىنى ئاللىبۇرۇنلا ئاياغلاشتۇرۇش كېرەك ئىدى، لېكىن جۇڭگو بالدۇراق ھەل قىلىۋېتىشكە زادى كىرىشمىدى. ھازىرمۇ يەنە نۇرغۇن ئورۇنسىز گەپ - سۆزلەر بولۇۋاتىدۇ. مەسىلەن، بەزىلەر: قەدىمىي يېزىق ئەدەبىياتىنى ھەممە ئۆلكىلەردە چۈشىنەلەيدۇ؛ ئاممىباب تىل - ئەدەبىياتى بولسا ھەرقايسى جايلاردا ئوخشاش بولمىغاچقا كىشىلەر بىر - بىرىنى چۈشىنىپ كېتەلمەيدۇ، دەيدۇ. ئىشقىلىپ ماۋارىپ ئومۇملاشسىلا، قاتناش راۋانلاشسىلا ئىش يۈرۈشۈپ كېتىدىغانلىقىنى، ئۇ چاغدا چۈشىنىشكە ئوڭايراق بولغان ئاممىباب تىل - ئەدەبىياتىنى ھەممەيلەن چۈشىنىپ كېتەلەيدىغانلىقىنى چۈشەنمەيدۇ. قەدىمىي يېزىق ئەدەبىياتىنى ئالساق، ھېلىغۇ ھەممە ئۆلكىلەردە ئىمىش، بىر ئۆلكىدىمۇ چۈشىنەلەيدىغانلار كۆپ چىقمايدۇ. بەزىلەر: ئەگەر ھەممە يەردە ئاممىباب تىل ئەدەبىياتى قوللىنىلسا، كىشىلەر قەدىمكى كىتابلارنى ئوقۇيالمايدىغان بولۇپ قالىدۇ - دە، شۇنىڭ بىلەن جۇڭگو مەدەنىيىتى ھالاك بولىدۇ، دەيدۇ. ئەمەلىيەتتە، ھازىرقىلار ئۇچۇن قەدىمكى كىتابلارنى كۆرۈش زادى ھاجەت ئەمەس. قەدىمىي كىتابلاردا ھەقىقەتەن ياخشى مەزمۇنلار بولىدىكەن، ئاممىباب تىل - ئەدەبىياتىغىمۇ تەرجىمە قىلىش مۇمكىن. ئۇ قەدەر يۇرەكئالدى بولۇپ كېتىشنىڭ ھاجىتى يوق. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى يەنە: جۇڭگو كىتابلىرىنىڭ چەت ئەللەرده تەرجىمە قىلىنغىنىغا قارىغاندا، جۇڭگو كىتابلىرىنىڭ بەلەنلىكى چىقىپ تۇرىدۇ، بىراق بىز ئۆزىمىز ئوقۇمايمىز ئەمەسمۇ، دەيدۇ.

چەت ئەللىكلەر مىسرىنىڭ قەدىمىي كىتابلىرىنى، ئافرىقا نېگىرلىرىنىڭ چۆچەكلىرىنى تەرجىمە قىلغىنى بىلەن، ئۇلارنىڭ باشقا غەرەز بارلىقىنى، تەرجىمە قىلغان تەقدىردىمۇ، ھېچقانچە شەرەپلىك ئىش ھېسابلانمايدىغانلىقىنى چۈشەنمەيدۇ.

يېقىندا، يەنە: ئىدىيە يېڭىلاش مۇھىم، يېزىق ئىسلاھاتى ئىككىنچى ئورۇندىكى ئىش، شۇڭا ئۇنىڭدىن كۆرە، يېڭى ئىدىيىگە ياتىدىغان ماقالىلەرنى چۈشىنىشلىك قەدىمىي يېزىق ئەدەبىياتى ئۈسلۇبى بىلەن يازغاندا، ئۆزىمىزگە تېپىۋالىدىغان ئارتۇقچە قارشىلىقنى ئازايتقىلى بولاتتى، دەيدىغان گەپلەرمۇ بار. بۇ گەپمۇ ئورۇنلۇقتەك تۇرىدۇ. لېكىن، بىزگە مەلۇمكى، ئۇزۇن تىرناقلىرىنى ئېلىۋېتىشنىمۇ خالىمايدىغانلار، ئۆرۈمە چېچىنى قىرقىۋېتىشكە ئەسلا ئۇنىمايدۇ.

بىز باشقىلار چۈشىنەلمەيدىغان، ئاڭلىيالمايدىغان قەدىم زامانىڭ سۆزلىرىنى قىلىپ كېلىۋاتقانلىقىمىز ئۈچۈن، ئۆزىمىز خۇددى قۇمدەك چېچىلىپ كېتىپ، بىر - بىرىمىزنىڭ دەردىگە يەتمەيدىغان بولۇپ قالدۇق. بىز ئۆزىمىزگە جان كىرگۈزىدىكەنمىز، ھەممىدىن ئاۋۋال ياشلىرىمىز كۆڭزى، مېڭزى ۋە خەن يۇ، لىيۇ زۇڭيۈەنلەر[27] نىڭ سۆزلىرىنى ئىككىنچى سۆزلىمەسلىكلىرى لازىم. دەۋر ئوخشاش بولمىغانلىقتىن، ئەھۋالمۇ ئىككى خىل بولماقتا. كۆڭزى دەۋرىدىكى شىياڭگاڭ ھازىر باشقىچە ئىكەن، ئەگەر كۆڭزى تەلەپپۇزى بىلەن «ھەيھات، شىياڭگاڭ تېپىپدۇرلەر بەرىكەت» دەيدىغان بولساق كۈلكىلىك گەپ بولۇپ قالىدۇ.

بىز ھازىرقى زامان تىلى بىلەن، ئۆزىمىزنىڭ تىلى بىلەن سۆزلىشىمىز لازىم؛ ھايات تۇرغان ئاممىباب تىلىمىز بىلەن پىكىر - ھېسسىياتىمىزنى دەللىڭ بايان قىلىشىمىز لازىم. شۇنداقتىمۇ يەنە پېشقەدەم جانابلارنىڭ مەسخىرىسىگە قالىمىز. ئۇلار ئاممىباب تىل - ئەدەبىياتىنى پەس كۆرىدۇ ۋە قىممىتى يوق،

دەيدۇ. ئۇلار ياشلارنىڭ ئەسەرلىرىنى گۆدەك، توڭ سويما، دەپ زاڭلىق قىلىدۇ. جۇڭگودا قەدىمىي يېزىق ئەدەبىياتى ئۈسلۇبىدا ماقالە يازالايدىغانلاردىن قانچىسى بار ئىدى، تولىسى ئاممىباب تىل بىلەن سۆزلەيدۇ. شۇنچىۋالا جۇڭگولۇقنىڭ ھەممىسى پەس ۋە قىممەتسىزمىكەن؟ بولۇپمۇ، گۆدەكلىكتىن نومۇس قىلغۇدەك ھېچنېمە يوق. خۇددى بالىلارنىڭ ئاتا - ئانىسىدىن نومۇس قىلغۇدەك ھېچنېمىسى بولمىغانغا ئوخشاش گەپ. گۆدەك بالا چوڭ بولۇپ پىشىپ يېتىلىدۇ. قېرىپ قىتمالالمىشىپ، چىرىپ كەتمىسلا ياخشى. ئەگەر راسا ئۇستا بولۇپ يېتىلىپ، ئاندىن قەلەم تەۋرەتسە بولاتتى دېيىلىدىكەن، ئۇ، سەھرالىق ئايالدىمۇ كۆرۈلمەيدىغان ھاماقەتلىك بولىدۇ. ئۇنىڭ بالىسى مېڭىشنى ئۆگىنىۋاتقاندا، دەلدەڭشىپ يىقىلسىمۇ، ئۇ: مېڭىشنى ئۆگەنگەندە ئاندىن يەرگە چۈشسۇن دەپ، بالىسىنى ھەرگىز كارىۋاتقا يۆلەپ قويمايدۇ.

ياشلار، ئاۋۋال جۇڭگونى سادالىق جۇڭگوغا ئايلاندۇرۇڭلار، دادىل سۆزلەڭلار، باتۇرلۇق بىلەن ئىشلەڭلار، پايدا - زىياندىن قەتئىينەزەر بولۇڭلار، قەدىمكىلەرنى قايرىپ قويۇپ، چىن يۈرەكتىكى سۆزۈڭلارنى بايان قىلىڭلار — تەبىئىيكى، چىن بولماق ئاسان ئەمەس. مەسىلەن، پوزىتسىيىدە چىن بولۇش ئاسان ئەمەس. مېنىڭ نۇتۇق سۆزلىگەن ۋاقتتىكى پوزىتسىيەم چىن پوزىتسىيە ئەمەس، چۈنكى دوست - يارەنلەرگە، بالىلارغا سۆز قىلغان ۋاقتتىكى پوزىتسىيەم بۇنداق بولمايدۇ. لېكىن، بىرقەدەر چىن سۆزلەشكە، بىرقەدەر چىن سادا چىقىرىشقا ھەر ھالدا مۇمكىن. پەقەت چىن سادالا جۇڭگولۇقنى ۋە دۇنيا ئەللىرىنى تەسىرلەندۈرەلەيدۇ. چىن سادا بولغاندىلا، دۇنيادا ئاندىن دۇنيا خەلقى بىلەن بىللە ياشىغىلى بولىدۇ.

ھازىر ساداسىز مىللەتنىڭ قانچىلىك قالغانلىقىنى ئويلاپ باقايلى. مىسىرلىقلارنىڭ ساداسىنى ئاڭلىدۇقمۇ؟ ھىندىستاندا تا

گور[28] دىن باشقىلارنىڭ ساداسى بارمۇ؟

بۇنىڭدىن كېيىن بىزنىڭ پەقەت ئىككىلا يولىمىز بار: بىرى، قەدىمىي يېزىق ئەدەبىياتىنى قوچاقلاپ ئۆلۈش؛ بىرى، قەدىمىي يېزىق ئەدەبىياتىدىن ۋاز كېچىپ ھايات قېلىش.

قانداق يېزىش كېرەك[29]

— تۆن خاتىرىلىرى — 1

نېمىنى يېزىش كېرەك — بۇ بىر مەسىلە؛ قانداق يېزىش كېرەك — بۇمۇ بىر مەسىلە.

بۇ يىل ھېچقانچە بىرنەرسە يازمىدىم، «دەشت ـ بايا ـ ۋان»[30] غا يېزىپ بەرگەنلىرىم تېخىمۇ ئاز. بۇنىڭ سەۋەبىنى ئۆزۈم بىلىمەن. سۆزلەپ كەلسەم ناھايىتى كۆلكىلىك، ئاز يېزىشىمغا ئۇنىڭ قەغىزىنىڭ ياخشىلىقى سەۋەب بولدى. بەزىدە بىرەر تەسىرات پەيدا بولۇپ قالسا، تەپسىلىي ئويلىنىپ كۆرگەندىن كېيىن، ھېچقانچە چوڭ مەنىسى يوق ئىكەن دېگەن ھېسسىياتقا كېلىپ قالىمەن ـ دە، ئاپئاق قەغەزنى قارا سىياھ بىلەن بۇلغىغۇم كەلمەي، يېزىشتىن ۋاز كېچىپ قالىمەن. ياخشىراق تەسىرات تېخى يوق. مېنىڭ مېڭەم ئەنە شۇنداق غاراڭ بولۇپ، قۇرۇقدىلىپ، پۇچەكلىشىپ قالغان.

يازاي دېسەڭ مەسىلە ناھايىتى كۆپ، پۈتۈن كائىناتتىن تارتىپ جەمئىيەت ۋە دۆلەتكىچە ھەممىسى مەسىلە، ئۇنىڭ ئۈستىگە يۈكسەك ئورۇندا تۇرىدىغان مەدەنىيەت، ئەدەبىيات ـ سەنئەتمۇ تۇرۇپتۇ. قەدىمدىن تارتىپ بىرمۇنچە ئادەملەر يازدى، كەلگۈسىدە يازىدىغان ئادەملەرمۇ سان ـ ساناقسىز بولىدۇ، لېكىن مەن يازالمىدىم. ئېسىمدە قېلىشچە، بۇلتۇر شىيامېن ئارىلىدا غېرىب بولۇپ تۇرغان چېغىمدا، كىشىلەرنىڭ كۆزىگە تولىمۇ سەت كۆرۈنۈپ قالغانلىقىم ئۈچۈن، ئاخىر بەزىلەر ماڭا ئىلتىپات قىلىپ،

«روھ ـ ئەرۋاھلارنى ھۆرمەتلە، لېكىن يىراق بول» دېگەندەك مۇئامىلە بىلەن مېنى قىرائەتخانا بىناسىدىكى ئۆيلەرنىڭ بىرىگە جايلاشتۇرۇپ قويدى. كۇندۇزى قىرائەتخانا خادىملىرى، كىتاب تۇپلىگۈچىلەر، كىتاب كۆرىدىغان ئوقۇغۇچىلار ئۇزۇلمەيتتى؛ كەچ سائەت توققۇزدىن كېيىن بولسا، ھەممە ئادەم تارقىلىپ كېتەتتى، شۇنداق زور بىنادا مەندىن باشقا ئادەم قالمايتتى. مېنى جىمجىتچىلىق باساتتى، تىمتاسلىق گويا ئادەمنى شىركەيپ قىلىدىغان شارائىتى. ئۇيان ـ بۇيانغا كۆز سالاتتىم: دېرىزىدىن تالادىكى، چوقچىيىپ تۇرغان تاغ ئارىسىدىكى قەبرىلەر بىرمۇنچە ئاپئاق ـ ئاپئاق توچكىلاردەك كۆرۈنۈپ تۇراتتى؛ پىلىلداپ تۇرغان توق سېرىق ئوت بولسا جەنۇبىي بۇددا ئىبادەتخانىسىنىڭ ساپال چىرىغى ئىدى. ئالدىمدا پايانسىز دېڭىز ۋە ئاسمان؛ قارا داكىغا ئوخشايدىغان تۇن پەردىسى خۇددى يۇرىكىمنى ئورۇۋالىدىغاندەك تۇراتتى. تاش ۋاداككە يۆلىنىپ يىراققا كۆز تاشلاپ تۇرغىنىمدا، ئۆز يۇرىكىمنىڭ سادالىرى قۇلىقىمغا ئاڭلىنىپ تۇراتتى؛ ئەتراپىم گويا سانسىز مەيۇسلۇك، دەرد ـ ئەلەم، سولغۇنلۇق ۋە ھالاكەت ـ ئۆلۈم بىلەن تولغان ۋە بۇلار ئەنە شۇ تىمتاسلىقتا ئارىلىشىپ، ئۇنى دورا ھاراقتا ئايلاندۇرغان، ئۇنىڭغا رەڭ، تەم ۋە شېرىن پۇراق كىرگۈزگەن. شۇ چاغدا يازغۇم كەلدى، لېكىن يازالمىدىم، نەدىن باشلاپ يېزىشىمنىمۇ بىلەلمىدىم. مېنىڭ «تىماس بولۇپ قالغان» چېغىمدا خۇددى توق ـ تولۇق بولۇپ قالغاندەك بولىمەن؛ ئاغزىمنى ئاچىدىغان چاغدا «قورۇق ـ پۇچەك بولۇپ قالغاندەك بولىمەن»[31] دېگەن سۆزۈمنىڭ مەنىسىمۇ ئەنە شۇ.

بەزىدە، «دۇنيانىڭ دەرد ـ ئەلىمى»[32] دېگەن ئەنە شۇ ئەمەسمىدۇر، دەپ ئويلاپمۇ قالىمەن. لېكىن ئۇنداق بولمىسا كېرەك، بۇ ئاز ـ پاز خۇشاللىقمۇ ئارىلىشىپ كەلگەن ئازغىنە

مەيۇسلۇكتىن باشقا نەرسە بولمىسا كېرەك. ئۇنىڭغا يېقىنلاشقۇم كېلىدۇ، لېكىن يېقىنلىشىشنى ئارزۇ قىلغانسېرى، ئۇ غايىب بولۇپ كېتىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۆزۈمنىڭ تاش ۋادەككە تەنھا يۆلەنىپ تۇرغىنىمدىن باشقا ھېچ نەرسە قالمىغاندەك بولىدۇ. سەيى ـ ئىجتىھات قىلىشنى ئۇنتۇغان چېغىمدىلا يەنە بىرئاز مەيۇسلۇك تۇتىدۇ.

بۇنداق مەيۇسلۇكنىڭ ئاقىۋىتى كۆپ چاغلاردا ئانچە ياخشى بولۇپ چىقمايدۇ. پاچىقىمغا پولات يىڭنە سانجىلغاندەك بولىدۇ ـ دە، پاچىقىمنىڭ چىم قىلىپ ئاغرىغان يېرىگە ئىختىيارسىز ھالدا «تارس» قىلىپ شاپىلاق سالىمەن ۋە شۇنىڭ بىلەن تەڭ پاشا چاققانلىقىنى بىلىپ قالىمەن. شۇنىڭ بىلەن مەيۇسلۇكمۇ، تۇن قاراڭغۇسىمۇ يەتتە قات ئاسمانىنىڭ نېرىسىغا كېتىپ قالىدۇ، ھەتتا ئۆزۈم يۆلىنىپ تۇرغان ھېلىقى تاش ۋادەكمۇ ئېسىمدىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ. بۇ تېخى ھازىرقى گەپ، ئەسلەپ كەلسەم، ئۆز ۋاقتىدا ھەتتا تاش ۋادەكنىڭ ئېسىمدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەنلىكىمۇ ئېسىمگە كەلمىگەن بولسا كېرەك. يەنە ئىختىيارسىز ھالدا ئۆيگە كىرىپ، يېرىم يانپاشلىغلى بولىدىغان، سوزۇلۇپ ياتقىلى بولمايدىغان يېگانە ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ، پاشا چاققان يەرنى تاكى چىملىداپ ئاغرىش ھالىتىدىن قېچىشىدىغان ھالەتكە ئۆتكۈچە ۋە بارا ـ بارا كىچىككىنە قاپارتقۇ بولۇپ ئىششىپ چىققۇچە سلايتىم. تاكى شۇ قاپارتقۇ قېچىشش ھالىتىدىن ئاغرىش ھالىتىگە، ئاندىن كېيىن بىرئاز ئارام بەرگۈدەك ھالەتكە ئۆتكۈچە ئۆزۈمۇ سلاشتىن قاشلاشقا، قاشلاشتىن چىمداشقا ئۆتەتتىم.

ئۇنىڭدىن كېيىنكى نەتىجە تېخىمۇ قاملاشمىغان بولۇپ چىقاتتى، كۆپ ھاللاردا ئېلېكتر چىراغ نۇرىدا ئولتۇرۇپ يۇزى[33] مېۋىسىنى يەيتتىم.

پاشىنىڭ چىم قىلىپ چېقىشى چاغلىق بىر ئىش بولسىمۇ،

لېكىن قانداقلا بولمىسۇن، ئۆزىگە بىۋاستە ئالاقىدار ئەھۋالنى مەسلە. مەن ئويلايمەن: يازماسلىق ئىمكانىيىتى بولسىغۇ ناھايىتى راھەت ئىدى؛ ئەگەر يازماي بولمىسا، ئەنە شۇنداق ئۇششاق مەسىلىلەرنىلا يازالىشىم مۇمكىن، لېكىن بۇنى ھېلىقى كۈنلەردە ئۆز بېشىمدىن كەچۈرگەن ئەھۋاللاردەك ئېنىق، ئەينەن يازالىشىم ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس. مەن - تۇمەن قېتىم پاشا چاقچان بولسا، بىر تال خەنجەر ياكى بىر پاي ئوق تەككەن بولسا، ئۇ ئەھۋالنى يېزىپ چىقالىشىم مۇمكىن ئەمەس.

پەيلاسوپ نىتسې[34] قان بىلەن يېزىلغان ماقالىنى ياخشى كۆرىدىكەنمىش. لېكىن، مەن ئويلايمەنكى، قان بىلەن يېزىلغان ماقالە بولمىسا كېرەك. ماقالە ھەرقاچان سىياھ بىلەن يېزىلىدۇ، قان بىلەن يېزىلغىنى قان داغلىرىدىن باشقا نەرسە ئەمەس. قان داغلىرى ماقالىگە قارىغاندا تېخىمۇ تەسىرلىك، كىشىنى ھاياجانلاندۇرالايدىغان، تېخىمۇ ئېنىق بولسىمۇ، لېكىن ئاسان ئۆچۈپ، ئاسان ئۆچۈپ كېتىدۇ. بۇ جەھەتتە ئەدەبىيات ئۆزىنىڭ كارامىتىنى كۆرسىتەلەيدۇ، ئۇ مەيلى قەدىمكى زامانلاردا بولسۇن، مەيلى ھازىرقى دەۋردە بولسۇن، خۇددى قىزىلارنىڭ قىزىل مەڭزىگە ئۆزىنىڭ مەڭگۈلۈكى بىلەن غادىيىپ قاراپ تۇرىدىغان گۆرىدىكى تاڭگىراق سۆڭەكلەرگە ئوخشايدۇ.

«يازماسلىقنىڭ ئىمكانىيىتى بولسىغۇ تېخىمۇ راھەت ئىش، ئەگەر يازماي بولمايدىغان بولسا، — دەپ ئويلايتتىم، — يېزىپ كۆرەي، بولغىنىنى كۆرەرمەن. بۇلارنىڭ ھەممىسى ۋاقىت بىلەن بىللە يوقلىپ كەتسۇن، مۇبادا قان داغلىرىغا قارىغاندا مەڭگۈ ياشىرىپ تۇرىدىغان بولسا، بۇمۇ ئەدىبلەرنىڭ بەختلىك، تەلەيلىك ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرەر. لېكىن، چىندىن قان بىلەن يېزىلغان ماقالە بۇ قاتارغا كىرمەيدۇ، ئەلۋەتتە.»

ئەنە شۇنداق خىياللارنى سۈرۈپ ئولتۇرغىنىمدا، «نېمىنى

يېزىش كېرەك» دېگەن مەسىلىمۇ ماڭا مەسىلە ئەمەستەك تۇيۇلدى.

«قانداق يېزىش كېرەك» دېگەن مەسىلىنى ئەزەلدىن خىيالىمغا كەلتۈرۈپ باقمايتتىم. دۇنيادا مۇشۇنداق بىر مەسىلىنىڭ بارلىقىنى پەقەت بۇنىڭدىن ئىككى ھەپتە ئىلگىرىلا بىرىنچى قېتىم بىلدىم. شۇ چاغدا تاسادىپىي بازارغا بېرىپ، بىردىنلا «دىڭبۇ» كىتابخانىسىغا كىرىپ قالدىم، «مۇنداق يېزىش كېرەك»[35] دېگەن بىر دەستە كىتابقا كۆزۈم چۈشتى - دە، ئۇنىڭدىن بىر نۇسخىنى سېتىۋالدىم. ئۇ مۇقاۋىسىنىڭ سىرتىغا ئاتلىق ئەسكەر يىگىتنىڭ سۈرىتى سىزىلغان ژۇرنال ئىكەن. مېنىڭ ئىلگىرىدىن شۇنداق بىر خاھىشىم بار ئىدىكى، مۇقاۋىسىغا شۇنداق ئەسكەرلەرنىڭ ياكى گۈرجەك - كەتمەن تۇتقان دېھقانلارنىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن كىتاب - ژۇرناللارغا ئانچە يېقىن بارمايتتىم، چۈنكى ئۇنداق نەرسىلەرنى تەشۋىقات ماتېرىيالى دەپ گۇمان قىلاتتىم. ئۆزىنىڭ پىكرىنى بايان قىلغان، نەتىجىدە تەشۋىقات پۈرىقىنىمۇ پۈرىتىپ قويىدىغان ئىبسېن[36] قاتارلىق ئادەملەرنىڭ ئەسەرلىرى بولسا، ئۇلارنى ئوقۇشتىن زېرىكمەيتتىم. لېكىن، ئاۋۋال «تەشۋىقات» دېگەن چوڭ تېمىنى يېزىپ قويۇپ، ئاندىن كېيىن مۇلاھىزە يۈرگۈزىدىغان ئەدەبىي ئەسەرلەر بىلەن پۈرچىقىم كېلىشمەيتتى، ئۇلارنى توغرىدىن - توغرا سىكىدۈرۈپ كېتەلمىگەن چاغدىكى ئەلپازىم بەئەينى ساۋاق - تەلىم بېرىدىغان ئەدەبىياتلارنى قالىرىيچىلاپ[37] ئوقۇغان چاغدىكى ئەلپازىمغا ئوخشاپ كېتەتتى. بىراق، بۇ «مۇنداق يېزىش كېرەك» دېگەن كىتاب ماڭا باشقىچىدەك كۆرۈندى، چۈنكى ئۇنىڭ مەن بىلەن ئالاقىدار ئىكەنلىكىنىڭ گېزىتتە يېزىلغانلىقى ئېسىمدە بار ئىدى. بۇمۇ ئۆزۈم بىلەن بىۋاستە ئالاقىدار بولغان ئەھۋاللارغا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلىدىغانلىقىمنىڭ بىر مىسالى بولسا كېرەك، شۇنىڭ ئۈچۈن مۇقاۋىسىدىكى ئاتلىق باتۇردىن قورقماي سېتىۋالدىم. ئۆيگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن،

كونا گېزىتلەردىن كېسىۋالغان ماتېرىياللارنى ئاختۇرۇپ قارا-
سام، 3 - ئاينىڭ 7 - كۈنىدىكىسى بار ئىكەن. بىراق، شۇ
گېزىتنىڭ ئىسمىنى ئىزاھلاپ قويماپتىكەنمەن، شۇنداق بولسىمۇ
ھەرھالدا ياكى «مىنگو گېزىتى» ياكى «خەلق ئاخباراتى»[38]
بولسا كېرەك، چۈنكى شۇ چاغلاردا مەن پەقەت ئەنە شۇ ئىككى
خىل گېزىتنىلا كۆرەتتىم. شۇ ماتېرىيالدىكى سۆزدىن بىرئاز
نەقىل كەلتۈرەي:

«لۇشۈن ئەپەندى جەنۇبقا كەلگەندىن بۇيان، گۇاڭجۇ
ئەدەبىياتىدىكى جىمجىتلىق سۈپۈرۈپ تاشلىنىپ، ئىلگىرى -
ئاخىر «نېمىنى يېزىش كېرەك»، «مۇنداق يېزىش كېرەك»
دېگەن ئىككى ژۇرنال نەشر قىلىنىشقا باشلىدى. «مۇنداق
يېزىش كېرەك» ئىنقىلابىي ئەدەبىيات تەھرىراتىنىڭ قارارلىق
مەتبۇئاتلىرىنىڭ بىرى ئىكەن، مەزمۇن جەھەتتە ئىنقىلابىي
ئەدەبىيات - سەنئەتكە ۋە پارتىيىمىزنىڭ مەسلىكىنى تەشۋىق
قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىلىدىكەن...»

بۇنىڭ باشتىكى جۈملىلىرى بىرئاز مۇجمەل، بۇنى مېنى بۇ
ئىشتىن بىرئاز خەۋىرى بار، دېگەن مەنىدە چۈشىنىشىمۇ مۇمكىن،
مېنىڭ «جەنۇبقا كەلگەن» لىكىم سەۋەبى بىلەن باشقىلار نەشر قە-
لىشقا باشلىغان، دېگەن مەنىدە چۈشىنىشىمۇ مۇمكىن. لېكىن، بۇ
ئىشلاردىن مېنىڭ زادىلا خەۋىرىم يوق. دەسلەپتە گېزىتتىن ماتې-
رىياللارنى كېسىۋېلىپ ساقلاپ قويۇشۇم ۋاقتى كەلگەندە تەكشۈ-
رۈپ كۆرۈش ئۈچۈن بولسا كېرەك، كېيىن ئۇنتۇپ قالغانلىقىم
ئۈچۈن تاشلىنىپ قالغان. ھازىر ئەسلىسەم، «نېمە قىلىش كې-
رەك»[39] نەشردىن چىققاندىن كېيىن، ماڭا بەش نۇسخا ئەۋەتىپ
بېرىشكەنىكەن. شۇ تەشكىلات كومۇنىستىك ياشلارنىڭ يېتەكچى-

لىكىدىكى تەشكىلات بولسا كېرەك، چۈنكى ئۇ ژۇرنالدا
«جيەنرۇ»، «سەنشى» دېگەن تەخەللۇس بار ئىدى، ئۇ ئەسلىي
بى لېي[40] نىڭ تەخەللۇسى بولسا كېرەك، ژۇرنالنىڭ ئادرېسىمۇ
شۇنىڭ نامىغا يېزىلغان. ئۇ ماڭا «ئۆسمۇر ئاۋانگارت»[41] دىنمۇ
10 نۇسخىدەك ئەۋەتىپ بەرگەنىدى، بۇ ژۇرنالغا بېسىلغان نەرسە-
لەرنىڭ كومۇنىستىك ياشلار يازغان نەرسىلەر ئىكەنلىكى مانا مەن
دەپ بىلىنىپ تۇراتتى. دەرۋەقە، بى لېي ئەپەندى راست كومۇ-
نىست بولسا كېرەك، ئۇ 4 - ئاينىڭ 18 - كۈنى جۇڭشەن
ئۇنىۋېرسىتېتىدىن قولغا ئېلىنىپ كېتىپتۇ. مېنىڭ پەرەز قىلە-
شىمچە، ئۇ بۇ ئالەمدىن ئاللىقاچان كېتىپ قالغان بولسا كېرەك،
ئۇ بىرئاز يادائىغۇ ۋە لېكىن قولىدىن ئىش كېلىدىغان چاققان
خۇنەنلىك ياش ئىدى.

«مۇنداق يېزىش كېرەك»نى بۇنىڭدىن ئىككى ھەپتە ئىلگىرى
بىرىنچى قېتىم كۆردۇم، شۇ چاغدا بۇ ژۇرنالنىڭ 7 - ۋە 8 -
قوشما سانى چىققانىكەن. 6 - سانى يوق، بەزىلەر مەنئى قىلىنغان
دېسە، بەزىلەر نەشر قىلىنمىغان، دەيدۇ. قايسىسىنىڭ سۆزى
راستىنكەنتاك؟! مەن 7 -، 8 - قوشما سانىنى ۋە 5 - سانىنى
سېتىۋالدىم، بۇنىڭ «نېمىنى يېزىش كېرەك» كە قارشى ياكى زىت
ئىكەنلىكىنى گېزىتتىكى خاتىرىدىن بىلگىلى بولىدۇ. مەن بۇنى
ئېلىپ ئۆيگە قايتقاندىن كېيىن، ئايلاغ تەرىپىدىن ۋاراقلاپ كۆر-
دۇم، خەۋەر ئىستوندا: «CP[42] نىڭ خورىكى ئۆسۈپ كېتىۋاتقان
بىر ۋاقىتتا،... سىلەر ئويغىنىش بىلەنلا دەرھال CP دىن چېكە-
نىپ چىقتىڭلار؛ سىلەرنىڭ چېكىنىپ چىقىشىڭلار بىلەنلا ئىش
تۈگىمىدى، كومۇنىستىك پارتىيىدىن چېكىنىپ چىققانلىق توغرا-
سىدا گېزىتلەردە بىرىنچى قېتىم كەينى - كەينىدىن بايانلار
بېسىلىپ تۇرغانلىقى CPنى زەردىگۆش قىلىۋېتىدۇ...» دېگەن
سۆزلەر بار ئىكەن. دېمەك، راست شۇنداق ئىكەن.

بۇ يەردە مۇنداق بىر مەسىلە كېلىپ چىقىدۇ: بىر - بىرىگە شۇنداق قاتتىق قارشى بولغان ئىككى خىل ژۇرنال نېمە ئۈچۈن مېنىڭ «جەنۇبقا كەلگەن» لىكىم تۇپەيلىدىن «ئىلگىرى - ئاخىر نەشر قىلىنىش» قا باشلايدۇ؟ بۇنىڭغا مېنىڭ ئۆزۈمنىڭ جاۋاب بېرىشىم ئاسان: چۈنكى، مەن يېڭى كەلگەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە كۇل رەڭ ئىدىم. بىراق، بۇ ھەقتە سۆزلەيدىغان بولسام، سۆزۈم ئۇزىراپ كېتىپ قالىدۇ، ھازىرچە ئامانەت تۇرۇپ تۇرسۇن، لايىقىدا پۇرسەت چىققاندا ئاندىن سۆزلەرمەن.

ئەمدى «مۇنداق يېزىش كېرەك» نى ئوقۇغانلىقىم ئۇستىدە توختىلاي: خەۋەرلەرنى كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن، ھۇرۇنلۇقۇم تۇتۇپ باش تەرىپىگە باقتۇرۇپ تەتۇرىسىگە ژاراقلىدىم - دە، مۇندەرىجىسىگە قارىدىم. بىردىنلا «يۇ دافۇ[43] ئەپەندى، بەس قىلىڭ» دېگەن بىر ماۋزۇغا كۆزۈم چۈشۈپ، قىزىقسىندىم - دە، دەرھال ماقالىنى ئوقۇدۇم. بۇمۇ ئۆزۈم بىلەن بىۋاستە ئالاقىدار ئۇششاق ئىشلارغا دۇنياۋى غەم - غۇسسىدىنمۇ بەكرەك كۆڭۈل بۆلىدىغانلىقىمىڭ بىر مىسالى. يۇ دافۇ ئەپەندى بىلەن تونۇشمەن، ئۇنى نېمە ئۈچۈن «بەس قىلىڭ» دەيدىغاندۇر؟ بۇنى بىلىشكە ئالدىرىدىم. ئەگەر گەپ پالانى نوچى، پوكۇنى دوداەن ئۇستىدە ۋە ياكى ئادەتتە ئۆزۈمگە تونۇش بولمىغان بىرەر كاتتا ئادەم ئۇستىدە بارغان بولسا، گەپنىڭ راستىنى ئېيتسام، ھەرگىز ئۇ قەدەر كۆڭۈل بۆلمىگەن بولاتتىم.

ئەسلىدە يۇ دافۇ ئەپەندى «كەلكۇن»[44] گە بېسىلغان «يۇنىلىشنى بۇراش يولىدا» سەرلەۋھىلىك ماقالىسىدە: بۇ قېتىمقى ئىختىلاپ سىنىپىي كۆرەش نەزەرىيىسىنىڭ ئەمەلدە جارى قىلىنغانلىقىدىن ئىبارەت، دەپ يازغان. لېكىن مۇھەررىر بولسا ئۇنى مىللىي ئىختىلاپ نەزەرىيىسىنىڭ ئەمەلدە جارى قىلىنغانلىقىدىن ئىبارەت دەپ قارىغان. بۇنىڭدىن باشقا، قەھرىمانلىق ھازىرقى

ۋاقىتقا ئۇيغۇن ئەمەس ۋەھاكازا دېگەنگە ئوخشاش سۆزلىرىمۇ بار ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بەزىلەر ئۇنى «رەنجىتتى»، ئارىغا بۆلگۈنچىلىك سالدى»، «بەس» قىلمىسا بولمايدۇ، دەپ قارىغان.

ئىلىكتر چىراغ تۇڭىدە ئولتۇرۇپ ئەسلىدىم. يۇ دافۇ ئەپەندى بىلەن بىرنەچچە قېتىم كۆرۈشكەن، بىرنەچچە قېتىم سۆھبەتلەشكەنىدىم، مېنىڭ نەزىرىمدە ئۇ ئېغىر - بېسىق، مۇلايىم ئادەم ئىدى، ئۇ دۆلەتنى رەنجىتىش بۇياقتا تۇرسۇن، ئادەتتىكى ئادەملەرنىمۇ رەنجىتمەيتتى. قانداق بولۇپ بىردەمنىڭ ئىچىدە شۇنداق «تېرىككەك» بولۇپ قالغاندۇر؟ ئەنە شۇ خىيال بىلەن «كەلكۇن» نى ئوقۇپ كۆرگۈم كەلدى.

ئۇ ژۇرنال گۇاڭشىدا مەنئى قىلىنغانىكەن، گۇاڭدۇڭدا بار ئىكەن. مېنىڭ تاپقىنىم 3 - جىلدىنىڭ 29 - سانىدىن 32 - سانىنغىچە بولغان سانلىرى. ئادەتتىكى يارىماس مىجەزىم بويىچە، 32 - سانىدىن يۇقىرىغا باقتۇرۇپ كۆردۈم، بىرنەچچە سانىنى كۆرگەندىن كېيىن، «كۇندىلىك خاتىرە ئەدەبىياتى» سەرلەۋھىلىك ماقالىنىڭ بىرىنچى پارچىسىنى ئۇچراتتىم، ئۇنىمۇ يۇ دافۇ ئەپەندى يازغانىكەن. شۇنىڭ بىلەن «يۆنىلىشنى بۇراش يولىدا» نى ئاختۇرۇشتىن ۋاز كېچىپ، ئەدەبىيات توغرىسىدىكى ماقالىنى كۆرۈشكە كىرىشتىم. بۇنداق مۇجمەل قارىشىمنىڭ توغرا ئەمەسلىكى ئۆزۈمگىمۇ ئايان بولۇپ تۇردى، شۇنداق بولسىمۇ «قانداق يېزىش كېرەك» مەسىلىسى ئەنە شۇلاردىن چىقىپ قالدى.

ئاپتورنىڭ پىكرى ئومۇمەن مۇنداق ئىكەن: ئەدەبىلەرنىڭ ئەسەرلىرىدە ھەرھالدا ئاپتور تىلىدىن بايان قىلىپ بېرىدىغان خۇسۇسىيەت يوق ئەمەس، ئەگەر ئۇچىنچى شەخس بىلەن يازغان بولسا، بىرىنچى شەخس دەپ چۈشىنىلىپ قالىدىغان يەرلىرى چىقىپ قالىدۇ؛ ئۇنىڭ ئۇستىگە شۇ ئۇچىنچى شەخس بىلەن كەلگەن پېرسونا ئاڭنىڭ روھىي ھالىتى تولىمۇ تەپسىلىي تەسۋىرلەنسە، كىتابخان

لار، ئاپتور بۇ باشقا ئادەمنىڭ قورسقىدىكى خىياللىرىنى قانداق-
سىغا شۇنچە تەپسىلىي بىلىۋالغاندۇر، دېگەن گۇمانغا كېلىپ قېلىـ
شى مۇمكىن. ئەنە شۇنداق دەرگۇمان ئادەمبىياتنىڭ چىنلىقىنى
يوقىتىپ قويىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن نەسرىي ئەسەرلەردە ھەممىدىن
ئەپچىل ژانىر كۇندىلىك خاتىرە ئۇسلۇبى، ئاندىن قالسا سالام خەت
ئۇسلۇبى.

دۇرۇس، بۇمۇ مۇزاكىرە قىلىپ كۆرۈشكە ئەرزىيدۇ. لېكىن
مېنىڭچە، ژانىر ئانچە مۇھىم بولمىسا كېرەك. بۇ يەردىكى بىرىنـ
چى كەمچىلىك — كىتابخانلارنىڭ دىققەتسىزلىكى. ئەگەر ئۇلار
ئەسەرنىڭ كۆپىنچە ئاپتورنىڭ باشقا ئادەملەرنى ۋاستە قىلىپ
تۇرۇپ ئۆزىنى بايان قىلىدىغان ياكى ئۆزىنى ۋاستە قىلىپ تۇرۇپ
باشقا ئادەملەرنى بايان قىلىدىغان بىرنەرسە ئىكەنلىكىنى بىلگەن
بولسا، ھېلىقىدەك دەرگۇمان پەيدا بولمىغان بولاتتى، بايان بەزىدە
پاكىتقا ئۇيغۇن كەلمىگەن تەقدىردىمۇ، يەنىلا چىنلىقىنى ساقلاپ
قالالايتتى. بۇ چىنلىق ئۇچىنچى شەخس بىلەن يازغان ياكى سەۋەنـ
لىك بىلەن بىرىنچى شەخسنى قوللانغان چاغدىكىدىن قىلچە پەرق-
لەنمەيدۇ. ئەگەر كىتابخان ژانىرغىلا چاپلىشىۋېلىپ، چېنىپ قا-
لىدىغان يەرلىرىنىڭ بولماسلىقىنى تەلەپ قىلىدىغان بولسا،
خەۋەر - ئاخباراتلارنى ئوقۇغىنى ياخشى؛ ئەدەبىيات - سەنئەت
جەھەتتە دەرگۇمان بولغىنىغا تويسۇن. ئۇنىڭ دەرگۇمان بولغانلى-
قىمۇ ئېچىنىشقا ئەرزىمەيدۇ، چۈنكى ئۇ راست دەرگۇمان ئەمەس،
ئۇ خۇددى نەزەرباغنىڭ كونا ئىزىنى تاپالماي، «قىزىل راۋاقتىكى
چۆش»[45] نى ياراتمىغانغا ئوخشاش بىر ئەھۋال. ئەگەر ئاپتور
ئۆزىنىڭ بايان قىلىش ئەركىنلىكىنى ھەتتا ناھايىتى ئازغىنە بول-
سىمۇ شۇنداق قۇربان قىلىدىغان بولسا، بۇ ئەھۋالمۇ پۈتۈنى يوناپ
ئاياغقا توغرىلىغاندىن پەرق قىلمايدۇ.

ئىككىنچى كەمچىلىكىمۇ جۇڭگودا ناھايىتى كونا مەسىلە بولۇپ

قالدى. جى شياۋلەن[46] نىڭ پۇ لىيۇشەننىڭ «ھېكايەت ۋە رېۋا-
يەت» (لياۋجەي ھېكايىلىرى) دېگەن ئەسىرىگە ھۆججۇم قىلغان
تەرىپىمۇ ئەنە شۇ يەردە. ئىككى ئادەم مەخپىي سۆزلەشسە، سۆزلە-
گەنلىرىنى ئاشكارىلىمىسا، ئۇچىنچى ئادەمۇ ئاڭلىمىسا، ئاپتور
ئۇنى نەدىن بىلىدۇ، دەيدۇ جى شياۋلەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ
ئۆزىنىڭ «خانىدان خاتىرىلىرى» دە ۋەقەلەرنىلا يېزىپ، خىيال ۋە
مەخپىي سۆزلەردىن چەتنەپ ئۆتۈپ كەتكەن، لېكىن بەزىدە ئۆزى
كولىغان ئورنىغا چۈشۈپمۇ كەتكەن، شۇنىڭ بىلەن ئۆزىنىڭ يۇزىنى
«زو چيۈمىڭ يىلنامىسى» دىكى «خۇڭ لياڭخۇنىڭ چۈشىدە جېدەل
قىلىشى»[47] بىلەن يورۇق قىلغان. ئۇنىڭ دۇدۇقلاپ قېلىشىنىڭ
سەۋەبى شۇكى، كىتابخانلارنى يېزىلغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىگە
پاكىت دەپ ئىشەندۈرۈپ، چىنلىقىنى پاكىت بىلەن قولغا كەلتۈ-
رۈش كېرەك، دېمەك، پاكىتقا زىت بولۇپ قالسا، چىنلىقمۇ
يوقىلىپ كېتىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئەگەر ئۇ بۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ
ئىجادىيەت ئىكەنلىكىنى، يەنى ئۆزىنىڭ ئىجادىيىتى ئىكەنلىكىنى
ئالدىن چۈشەنگەن بولسا، ئۇنداق دەككە - دۈككىلەرگە قالمىغان
بولاتتى.

ئومۇمەن دەرگۇمانلىقنىڭ ھەسىرىتى، مېنىڭچە، جالىقتا ئە-
مەس، بەلكى جانى جىڭ قىلىۋېلىشتا. ھازىرمۇ يادىمدا تۇرۇپتۇ،
گۈدەك ۋاقتىمدا سېھىرگەرلىكنى كۆرۈشكە ناھايىتى ئامراق ئى-
دىم، سېھىرگەرلەر مايمۇننى قويغا مىندۇرەتتى، تاشنى كەپتەرگە
ئايلاندۇراتتى؛ ئاخىرىدا بىر كىچىك بالىنى بوغۇزلاپ، ئۇنىڭ
ئۇستىگە بىر پارچە كىرلىكنى يېپىپ قويۇاتتى، شۇ چاغدا چاڭجىياڭ
دەرياسىنىڭ شىمالىدىكى خەلقنىڭ تەلەپپۇزى بىلەن سۆزلەيدىغان
بىر ئادەم تاماشىچىلاردىن پۇل تىلەيدىغان قىياپەت بىلەن:
Hua Zaa! Hua Zaa! دەيتتى. بالىنىڭ ئۆلمىگەنلىكىنى، بوغۇز-
لىغان يەردىن ئېتىلىپ چىققان نەرسىنىڭ خەنجەر دەستىسىگە جايـ

لاشتۇرۇلغان ئانار سۈيى ئىكەنلىكىنى، Hua Zaa يېتەرلىك چۈشكەندە، ھېلىقى بالىنىڭ ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ كېتىدىغانلىقىنى ھەممە ئادەم بىلسە كېرەك، شۇنداق بولسىمۇ پۈتۈن دىققىتى بىلەن بېرىلىپ قاراپ تۇراتتى، بۇنىڭ سېھىرگەرلىك ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، بۇ ئويۇنغا پۈتۈن دىققىتى بىلەن بېرىلىپ كېتەتتى. مۇبادا سېھىرگەر چىندىن شۇنداق قىلىپ، مېيىت ساندۇقىدىن بىرنى سېتىۋېلىپ، بالىنى ئۇنىڭغا سېلىپ، يىغا ـ زار قىلغان ھالدا كۆتۈرۈپ ماڭسا، تاماشىچىلارنىڭ پەيزى ئۇچقان بولاتتى، شۇ چاغدا ھەتتا سېھىرگەرلىكىنىڭ چىنلىقىمۇ يوقىلىپ كەتكەن بولاتتى.

مەن «قىزىل راۋاقتىكى چۈش»نى كۆرسەم كۆرمەنكى، يېڭى نەشر قىلىنغان «لىن دەييۇنىڭ كۇندىلىك خاتىرىسى»[48] نى كۆرۈشنى خالىمايمەن، ئۇنىڭ ھەر ۋاراقى مېنى بىرھازاغىچە بىئارام قىلىۋېتىدۇ. «بەنچياۋنىڭ ئائىلە مەكتۇپلىرى»[49] نىمۇ ياخشى كۆرمەيمەن، ئۇنى ئوقۇغاندىن كۆرە، ئۇنى «ھۆكمەت»لىرىنى ئوقۇغان ياخشى. ئۇنىڭ «ئائىلە مەكتۇپلىرى» دەپ سەرلەۋھە قويغانلىقى ماڭا ياقمايدۇ. ئۇنداق بولسا، نېمىشقا نۇرغۇن ئادەملەر ئوقۇسۇن دەپ بېسىپ چىقىرىدۇ؟ بۇنىڭدا مۇغەمبەرلىك يوق ئەمەس. دەرگۇمان كۆپىنچە جالىق ئارىسىدىكى جىڭلىقتىن ئەمەس، جىڭلىق ئارىسىدىكى جالىقتىن كېلىدۇ. كۇندىلىك خاتىرە ئۇسلۇبىدىكى ئەسەر، سالام خەت ئۇسلۇبىدىكى ئەسەر يازماقچا كۆپ ئاسان بولسا كېرەك، لېكىن ئۇلاردىن ئاسانلا دەرگۇمان پەيدا بولۇپ قالىدۇ. بۇنداق دەرگۇمان پەيدا بولۇپلا قالىدىكەن، كۆپىنچە ناھايىتى قاتتىق بولىدۇ، چۈنكى ئۇ دەسلەپتە جىڭ قىياپەتكە كىرىۋالغان.

يېقىندىن بۇيان «يۆمەنتاڭ ھۇجرىسى خاتىرىلىرى»[50] ناھايىتى مودا بولۇپ قالدى. لېكىن مەن ھەر قېتىم ئوقۇغىنىمدا،

ئۇ مېنى ناھايىتى بىئارام قىلغاندەك تۇيۇلىدۇ. نېمە ئۈچۈن؟ بىرىنچىدىن، پادىشاھىئالەمنىڭ ھۆكۈملىرىنى كۆچۈرگەن، ئېھتىمال، كۈنلەرنىڭ بىرىدە «پادىشاھىمنىڭ نەزىرى» چۈشۈپ قالىمىسۇن دەپ، خې چياۋ[51] رىۋايەتلىرىنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلغان بولسا كېرەك. ئىككىنچىدىن، ئۆچۈرۈلگەن يەرلىرى كۆپ. يېزىپ بولغاندىن كېيىن ئۆچۈرگەنلىكىگە قارىغاندا، يېزىشنى لازىم تاپمىغان سۆزلىرى كۆپ بولسا كېرەك. ئۈچىنچىدىن، ئۆزىچە مۇكەممەل بىر ئەسەر بولۇپ قالدى دەپ ئويلاپ، ئالدىراپلا باشقىلارغا ئوقۇشقا، كۆچۈرۈۋېلىشقا بەرگەن. مېنىڭچە، ئۇنىڭدىن لى سىمىڭنىڭ قەلبىنى كۆرگىلى بولمايدۇ، ئەكسىچە بەزى سۈنئىيلىك كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ؛ گويا ئۇنىڭغا ئالدىنىپ قالغاندەك بىر ھېسسىياتقا كېلىپ قالدىم. بىرەر ھېكايىنى ئوقۇغان بولسام، ئۇ ھېكايە ناھايىتى بىمەنە، چاكىنا، نامۇۋاپىق بولسىمۇ، لېكىن ھېچقاچان بۇنداق ھېسسىياتقا كەلمىگەنىدىم.

ئاڭلىشىمچە، كېيىنكى كۈنلەردە خۇ شى ئەپەندىمۇ كۇندىلىك خاتىرە يازىدىغان بوپتۇ، باشقىلارغىمۇ كۆرسىتىپتۇ. ئەدەبىياتنىڭ تەدرىجىي تەرەققىياتى نەزەرىيىسى نۇقتىسىدىن ئالغاندا، ئۇنىڭ يازغانلىرى كۆپ بولسا كېرەك، ئۇنىڭ پاتراق نەشر قىلدۇرۇشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

لېكىن، مەن ئويلايمەنكى، نەسرىي ئەسەرلەر ژانىرى بويىچە ئەملىيەتتە خېلى ئەركىن يېزىش مۇمكىن؛ ئۇنىڭدا بىرەر قۇسۇر كۆرۈنۈپ قالسىمۇ ھېچ گەپ يوق. ياسىمىلىق بىلەن يېزىلغان سالام خەت ۋە كۇندىلىك خاتىرىلەرمۇ قۇسۇرلاردىن خالىي بولالمىسا كېرەك، مۇبادا ئۇلاردىن قۇسۇر چىقىپ قالىدىكەن، ئۇ ئوڭشۇلغىلى بولمايدىغان دەرىجىدە ۋەيران بولىدۇ. قۇسۇرنىڭ ئالدىنى ئالمەن دېگۈچە، ئۇنى نەزەردىن ساقىت قىل.

قوڭغۇراق بىناسىدا[52]

— تۆن خاتىرىلىرى — 2

مەن شىامبەندىكى چاغدا بەي شېك[53] گۇاڭجۇدىن كېلىپ، ماڭا ئەي ئېر[54] ئەپەندىنىڭمۇ شۇ يەردە ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇردى. ئۇ ئېھتىمال يېڭىدىن ھاياتلىق يولى ئىزدەشنىڭ كويىغا كىرگەن بولسا كېرەك. ئۇ ھەيئەت ئەزاسى K[55] گە ئۇزۇن بىر پارچە خەت يېزىپ، ئۆزىنىڭ بۇرۇنقى ۋە كېلەچەكتىكى ئارزۇسىنى ئىزھارلاپتۇ.

— ئەي ئېر دەيدىغان بىرىنى بىلەمسىز؟ — دەپتۇ ھەيئەت ئەزاسى K بىر كۈنى بەي شېڭغا، — ئۇ ماڭا بىر پارچە ئۇزۇن خەت يازغانىكەن، ئوقۇپ بولمىدىم. راستىنى ئېيتسام، ئەدەبىياتچى مۇشۇنداق بولىدىغان بولسا، ئۇزۇن خەت يازغىنىغا قارىغاندا، ئەكسىلئىنقىلابچى ئوخشايدۇ!

يەنە بىر كۈنى، بەي شېك بۇ گەپنى ئەي ئېرگە ئېيتىپتۇ. ئەي ئېر:

— نېمە... نېمە؟ نېمىشقا مېنى ئەكسىلئىنقىلابچى دەيدىكەن؟! — دەپ چىچاڭشىپ كېتىپتۇ.

شىامېندا كۆز ئاخىرلاشقان بولسىمۇ ھاۋا تېخى ئىللىق ئىدى، دالىلاردا ياۋا ئانار چېچەكلىگەن؛ بىنا تۆۋىدە سېرىق گۈل — ئىسمىنى بىلمەيدىكەنمەن — ئېچىلىپ تۇرغان. مەن گرانت تاش بىلەن قوپۇرۇلغان قورۇ تامنىڭ ئىچىدىكى بىنانىڭ ھۇجرىسىدا بۇ قىسقىغىنا ھېكايىنى ئاڭلاپ قالدىم. ھەيئەت ئەزاسى

K نىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلگەن چىرايى، ئەي ئېرنىڭ شوخلۇقىدىن غەمكىنلىكى چىقىپ تۇرغان ياش چىرايى تەڭلا كۆز ئالدىمغا پەيدا بولدى؛ ھەيئەت ئەزاسى K نىڭ تۇرۇلگەن قوشۇمىسى ئالدىدا خۇددى ئەي ئېر چىچاڭشۇاتقاندەك بولۇپ كۆرۈندى - دە، دېرىزىنىڭ يوچۇقىدىن يىراقتا نەزەر سېلىۋېتىپ ئىختىيارسىز كۈلۈۋەتتىم.

لېكىن، شۇ زامان يەنە مەشھۇر روسىيە شائىرى — «ئون ئىككى» نىڭ ئاپتورى ئا. ئا. بلوكنىڭ[56]: «كوممۇنىستلار شېئىر يېزىشقا توسقۇنلۇق قىلمايدۇ، بىراق شېئىر يېزىش مەندەك كاتتا يازغۇچىغا خاس ئىش دەپ ئۇنىڭغا دەخلى قىلماي قالمايدۇ. كاتتا يازغۇچى ئۆزىنىڭ بارلىق ئىجادىيەتلىرىنىڭ يادروسىدا ئۆزىگە خاس قانۇنىيەت بولىدىغانلىقىنى ھېس قىلىدۇ» دېگەن سۆزىمۇ ئېسىمگە كەلدى.

كوممۇنىستلار بىلەن شېئىر، ئىنقىلاب بىلەن ئۇزۇن يېزىلىغان خەت راستىنلا مۇشۇنداق سىغىشالمايدىغان بولامدۇ، دەپ ئويلاندىم.

مېنىڭ شۇ چاغدا ئويلىغانلىرىم يۇقىرىقىلاردىن ئىبارەت. ئەمدى يەنە بۇنىڭغا بىرنەچچە ئېغىز بايان قىستۇرۇشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئويلىدىم:

مېنىڭ ئىسلاھات بىلەن ئەدەبىيات - سەنئەت سىغىشالمايدۇ، دېگەنلىكىم شۇ چاغدىكى گۇاڭجۇ ھۆكۈمىتىنى كوممۇنىستلار ھۆكۈمىتى ياكى ئۇنىڭ ھەيئەت ئەزالىرىنى كوممۇنىست دەپ سامانىڭ تېگىدىن سۇ قۇيغانلىقىم ئەمەس. مېنىڭ بۇ ئىشلاردىن قىلچە خەۋىرىم يوق ئىدى. پەقەت «ئۆلۈمگە بۇيرۇلغان» لاردىن بىرقانچىسىنىڭ داد - پەريادىغا ئوقۇغانلىقىنى ياكى ناھەق ئۆلگەنلىكى ئۈچۈن دەرد تۆكۈپ، شىكايەت قىلغانلىقىنى مۇشۇ كەمگىنچە ئاڭلاپ كەلگەنلىكىمدىن قارىغاندا، ئۇلار چوقۇم جىڭ كوممۇنىستلاردىن بولغان

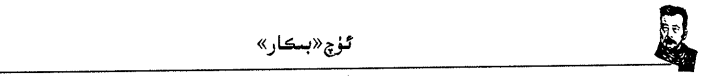

سا كېرەك، دەپ ئويلايمەن. يەنە بەزىلەرنى ئالساق، ئۇلار بىر مەھەل بىرلا تەرەپتىن شۇنداق ئاتاقلا ئىگە بولسىمۇ، لېكىن كېيىن ئىككى تەرەپ يۈز كۆرۈشۈپ قەدەھ كۆتۈرۈپ ئەپلىشىپ قالىدىكەن، بۇنىڭغا قاراپ، ئۇلار ئىلگىرى بىر - بىرىنى چۈشىنىشمەپتىكەن، ئەمەلىيەتتە ئۇزۇنئارا ھەمكارلىشالايدىغانلار ئىكەن، دەپ چۈشىنىدىغان بولدۇم.

زۆرۈرىيەت تۈگىدى، ئەمدى خاتىرجەم ئەسلىي تېمىغا قايتاي. ئەي ئېر ئەپەندىنىڭ گېپىگە ئۆتسەم، يېقىندا ئۇ ماڭمۇ بىر پارچە خەت ئەۋەتىپتۇ. خېتىدە خىزمەت تېپىلغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپتۇ. خەت ئانچە ئۇزۇن يېزىلمىغان. ئېھتىمال يەنە «ئەكسىلئىنقىلابچى» دېگەن ناھەقچىلىكىنىڭ دەردى تېخى چىقىپ كەتمىگەن بولسا كېرەك. لېكىن، يەنە غودۇكشىپ قويۇپتۇ: بىرىنچىدىن، ئۇنى ئېشى بار قازانىنىڭ تۈۋىگە ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپتىكەن، زېرەكسىپ ھالى قالماپتۇ؛ ئىككىنچىدىن، بىر كۈنى رويال چېلىپ ئولتۇرسا، زادىلا تونۇمايدىغان بىر خېنىم ئۇنىڭغا بىر بولاق پېچىنە يەتكۈزۈپ بېرىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ خۇدۇكلىنىپ، شىمالىنىڭ قىزلىرى بەك ئۆلەرمەن، جەنۇبنىڭ قىزلىرى بەك شوخ ئىكەن دەپ، ئىختىيارسىزلا «ھەسرەت - نادامەت ئەيلەپتۇ».

كۈز كۈنلىرىدىكى پاشا - كۈمۈتىلار ماڭا قورشاپ ھۈجۈم قىلىۋاتقاندا يازغان جاۋاب خېتىمدە «بىرىنچى» مەسىلىگە جاۋاب بەرمىدىم. ئېشى بار قازانىنىڭ ئالدىدا ئەمەس چاغدا زېرىكسە، ئازابلانسا، ئۇ ئەقىلگە سىغىدۇ؛ مانا ئەمدى ئېشى بار قازانغا ئېرىشىۋېلىپمۇ يەنە زېرىكسە، بۇ ئوچۇقتىن - ئوچۇق ئىنقىلاب قىزغىنلىقىنىڭ ئۆرلەپ قالغانلىقى. راستىنى ئېيتقاندا، يىراقتىكى جايلاردا ئىنقىلاب بولۇۋاتىپتۇ، تونۇشمايدىغانلار ئىنقىلاب قىلىۋاتىپتۇ دېيىلسە، مەن بۇنى ئاڭلاشقا ھەقىقەتەن زوقمەن. بىراق، ئامال يوق، راستىنى ئېيتسىپ تۇرسىمۇ — ناۋادا يېنىمدا

ئىنقىلاب كۆتۈرۈلۈپ قالسا ياكى ماڭا تونۇشلۇقلار ئىنقىلاب قىلىپ قويسا، ئۇلارنى ئاڭلاشقا مۇنچىۋالا زوقۇم كەلمەيدۇ؛ بەزىلەر مېنى جان تىكىپ ئىنقىلاب قىلىشى لازىم دەپتۇ، بۇنى توغرا تاپماسلىققا ئەلۋەتتە ھەددىم ئەمەس. ئەگەر مېنى شۇك ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ، بىر ئىستاكان قايماق كونسېرۋاسى سۈتلەپ بېرىدىغان بولسا، مەن ئۇنىڭدىن تېخىمۇ مىننەتدار بولاتتىم. لېكىن، سەن ئۇنى - بۇنى قويۇپ قازاندىن ئاش ئۈسۈپ ئىچىۋەرگىن دېسە، ئۇ قاملاشمىغىنى. ھالبۇكى، ئەي ئېرنى قازان بېشىدىن يىراق كېتىپ جان تىككىن دەي دېسەم، بۇ گەپنى ئاغزىمدىن چىقىرالمىدىم، چۈنكى ئەي ئېر مېنىڭ كونا تونۇشۇم. شۇڭا، ئەۋلىيالاردىن مىراس قالغان قەدىمىي ئۈسۇل بىلەن ھېچنېمە بىلمەس بولۇۋېلىپ، ئۇ ھەقتە بىرنەرسە دېمىدىم. پەقەت ئىككىنچى مەسىلە توغرىسىدا قاتتىق نەسىھەت قىلدىم. ئومۇمەن: ئۇنىڭ «ئۆلەرمەن» لىكىنى، «شوخ» لۇقىنىمۇ ياقتۇرمىغاندىكىن، ئايالارنىڭ ئۆلەر - ئۆلمەس ھالەتتە تۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىدىكەنسەن، بۇنداق تەشەببۇسنىڭ زادىلا توغرا ئەمەس، دېدىم.

ئالاھازەل بىر ئايدىن كۆپرەك ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، مەن ئەي ئېرنىڭكىگە ئوخشاش خىيال بىلەن گۇاڭجۇغا كەلدىم، كېلىپ قازان بېشىدا ئولتۇرغان ۋاقتىمدا، ئۇ ئاللىبۇرۇن ئۇ يەردىن كېتىپ قالغانكەن. بەلكىم مېنىڭ خېتىم تەگمىگەن بولسا كېرەك.

مەن جۇڭشەن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدىكى ئەڭ ئېگىز ئىمارەتتە ئولتۇردۇم. ئۇ ئىمارەت ئادەتتە «چوڭ قوڭغۇراق بىناسى» دېيىلەتتى. بۇ يەرنىڭ ئەڭ ئېسىل جاي بولۇپ، «مۇدىر» قاتارىدىكىلەردىن ئۆزگىسىنى ئولتۇرغۇزمايدىغانلىقىنى بىر ئايدىن كېيىن شاپاق دوپپا كىيگەن بىر كاتىپنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىدىم. لېكىن، مەن كۆچۈپ چىققاندىن كېيىن، بىر لاۋازىمەتچىنىڭ

كىرىپ ئولتۇرغانلىقىنى ئاڭلاپ ھەيران بولدۇم. بىراق، ئۇ يەردە مەن ئولتۇرغان چاغدا، ئۇ يەر ھەرھالدا مۇدىر قاتارىدا بولمىغانلار-نىڭ ئولتۇرۇشىغا رۇخسەت قىلىنمايدىغان ماكان بولۇپ تۇرغاند-ى. شۇڭا، تاكى لاۋازىمەتچىنىڭ كۆچۈپ كىرگەنلىكىنى بىلگەن كۈنگە قەدەر ھەم مىننەتدار، ھەم خجالەت بولۇپ كەلدىم.

لېكىن، بۇ ئېسىل ئۆي راھىتى يوق ماكان بولۇپ، ھېچ دېمىگەندىمۇ، كىشىنى تۇزۇك ئۇخلاتقۇزمايدىغان كەمچىلىكى بار ئىكەن. كەچ كىرىشى بىلەنلا 10 نەچچىلىگەن، بەلكىم 20 نەچچە-لىگەن، ئېنىق سانىنى بىلەلمىدىم — چاشقان پەيدا بولۇپ، مەر-پەت سەيناسىدا ھەممىدىن بىنەزەر چېپىشىپ يۈرەتتى، يېيەلەيدە-غانلىكى نەرسىنى يەيتتى، بەلكى قۇتىلارنىڭ ئاغزىنىمۇ ئېچىۋېتە-تى. مۇدىر قاتارىغا كىرمەيدىغانلارنىڭ ئولتۇرۇشىغا رۇخسەت قە-لىنمايدىغان بۇ بىنادىكى چاشقانلارمۇ گويا زېرەكلىكتە ئۆتۈپ كە-كەنىدى، مەن بۇنداق چاشقانلارنى باشقا جايدا ئۇچراتمىدىم. تاڭ ۋاقتى بولغاندا، «مەكتەپ ئىشچىلىرى» ئۇنلۇك ناخشا — مەن چۇشىنەلمەيدىغان ناخشىلارنى — ئېيتىشاتتى.

كۈندۈز كۈنلىرى زىيارەت قىلىشقا كېلىدىغان مۇشۇ ئۆلكە-نىڭ ياشلىرى ئومۇمەن ناھايىتى ياخشى نىيەتتە ئىدى. ئۇلاردىن ئىسلاھاتقا قىزىقىدىغان بىرنەچچەيلەن گۇاڭجۇنىڭ كەمچىلىكىگە شىددەتلىك ھۇجۇم قىلىشمىنىمۇ ئۈمىد قىلاتتى، ئۇلارنىڭ قىز-غىنلىقى ۋە سەمىمىيلىكى مېنى ناھايىتى تەسىرلەندۇرەتتى. لې-كىن، مەن بۇ يەرنىڭ ئەھۋالىنى پىششىق بىلمەيمەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ يەردە ئىنقىلابمۇ بولدى، ھۇجۇم قىلغۇدەك يېرى يوقتەك تۇرىدۇ دەپ، ئۇلارنى سىلىققىنا يولغا سالاتتىم. بۇنداق قىلغانلىقىمدىن ئۇلار ھەقىقەتەن تولىمۇ ئۈمىدسىزلىنەتتى. بىر-قانچە كۈن ئۆتۈۋىدى، شى يى[57] ئەپەندى «يېڭى دەۋر» دە مۇنداق يېزىپتۇ:

«ئارىمىزدىن بىرنەچچەيلەن ئۇنىڭ بۇ سۆزىنى زادى توغ-را تاپمىدى، بىز تېخى ئۆزىمىزنىڭ تىل - ئاھانەت ئاڭلاشقا تېگىشلىك نۇرغۇن يېرىمىز بار، دەپ ھېسابلايمىز. شۇ تاپتا ئۆزىمىزنى تىللىغۇمىز كېلىپلا تۇرىدۇ، شۇنداق تۇرۇقلۇق بىزنىڭ كەمچىلىكىمىزنى لۇشۈن ئەپەندىم سەزمەي قا-لارمۇ؟»

ئەمەلىيەتتە بولسا، سۆزۈمنىڭ يېرىمى راست ئىدى. مېنىڭ گۇاڭجۇنى قانداقمۇ چۈشەنگۈم ۋە تەنقىدلىگۈم كەلمىسۇن؟ ئۇلار مەردلىك قىلىپ مېنى بۇ قوڭغۇراق بىناسىدا بېشىغا ئېلىپ كۆتۈ-رۈپ كەلدى. شۇنىڭدىن بۇيان، مەكتەپ ئىشچىلىرى مېنى پرو-فېسسور دەيدۇ، ئوقۇغۇچىلار مېنى ئۇستاز دەيدۇ، گۇاڭجۇلۇقلار بولسا، مېنى «پالاندى» دەيدۇ. چوڭ بىنادا تېرىغان تىكەندەك يالغۇز بولغاچقا، گۇاڭجۇنىڭ ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ تەنقىد قىلىشقا مۇمكىن بولمىغاندى. تىلمۇ ئەڭ چوڭ توسالغۇ بولۇپ قالغاندى، تاكى مەن گۇاڭجۇدىن ئايرىلغان ۋاقىتقا قەدەر، مەن چۈشىنەلەيدە-غان سۆزلەر بىر، ئىككى، ئۈچ، تۆت... دېگەن سانلاردىن باشقا، پەقەت «پالاندى» بولغانلىكى ئادەم پەۋقۇلئاددە ئاڭلانغانلىقى ئۈچۈن ئېسىدە قالدۇرىدىغان Hanbaran (ھەننىۋاسى) دېگەن سۆز ھەمدە يات يۇرتنىڭ تىلىنى ئۆگەنگۈچىلەر ئاسانلا ئۆگىنىپ ئېسىدە تۇتۇ-ۋالىدىغان، Tiu — an — ma (ھۇ ئاناڭنى) دېگەن ھاقارەت تىلى بولدى، خالاس.

بۇ ئىككى جۈملە سۆز بەزىدە كارغا يارايمۇ قالدى. مەن بەييۇنلۇ(ئاق بۇلۇت) كوچىسىدىكى تۇرالغۇمغا كۆچۈپ بارغان ۋاقىتلار ئىدى. بىر كۈنى كۆزەتچى ساقچى لامپۇچكا ئوغرىلىغان بىر ئوغرىنى تۇتۇۋالدى، ئۆيدىن خەۋەر ئالغۇچى چېن ئاقساقال ھېلىقى ئوغرىنىڭ كەينىگە كىرىۋېلىپ، بىر ياقتىن تىللاپ، بىر

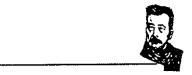

ياقتىن ئۇردى. ئۇنىڭ تىللىغان سۆزلىرىدىن مەن ئاران شۇ ئىككى ئېغىز سۆزنىلا ئاڭقىرالىدىم، لېكىن پۇتۇنلەي ھەممە سۆزنى چۈشەنگەندەك بولدۇم. كۆڭلۈمدە: «ئۇنىڭ ئېيتقانلىرى، ئېھتىمال، ئۆينىڭ سىرتىدىكى لامپۇچكىلارنى Hanbaran (پۇتۇنلەي) دېگۈدەك ئوغرىلاپ كەتكەنلىكىگە ئۇچۇن Tiu—na—ma غا قالدىڭ، دېگەن گەپ بولسا كېرەك» دەپ ئويلاپ قالدىم. شۇنىڭ بىلەن چوڭ بىر مەسىلىنى ھەل قىلىۋالغاندەك، شۇئان كۆڭلۈمنى تىندۇرۇپ ئولتۇردۇم ۋە يەنە «تاڭ - سۇڭ زامانلىرىدىكى رىۋايەتلەر توپلىمى» نى تۇزۇشكە كىرىشىپ كەتتىم.

لېكىن، زادى راست شۇنداق بولغان - بولمىغانلىقىنى بىلىمەيمەن. بۇ توغرۇلۇق ئۆز ئالدىغا قىياس قىلسام بۇنىڭ دەخلىسى بولمايدۇ، ئەگەر بۇنىڭغا ئېسىلىۋالسام، گۇاڭجۇ ھەققىدە بىر - نېمىلەرنى دەپ قويسام، تولىمۇ قارامالىق بولۇپ قالار.

لېكىن، مۇشۇ ئىككى ئېغىز سۆز ئۇستازىم تەييەن جانابلىرىنىڭ[58] خاتالاشقان يېرىنى سىزىۋېلىشىمغا زامىن بولدى. ئېسىمدە قېلىشچە، تەييەن جانابلىرى ياپونىيىدە بىزگە يېزىقشۇناسلىقىتىن لېكسىيە بەرگەندە: «تاغ - دەريالار دەستۇرى» دە «ئۇنىڭ ئارىلى قۇيرۇقى تەرەپتە» (其州在尾上) دېگەن گەپ بار، بۇ گەپتىكى «州» (جۇ — ئارال) دېگەن سۆز ئاياللارنىڭ جىنسىي ئەزاسىدىن ئىبارەت؛ بۇ قەدىمكى سۆز گۇاڭدۇڭدا ھازىرغىچە ساقلىنىپ، Tiu دەپ ئوقۇلۇپ كەلمەكتە، شۇڭا Tiuhei دېگەن سۆزنى «州戏» دەپ يېزىپ، ئىسمىنى ئالدىغا، پېئىلنى كەينىگە ئېلىشقا توغرا كېلىدۇ، دېگەندى. كېيىنكى چاغلاردا، تەييەن جانابلىرىنىڭ بۇ سۆزنىڭ «يېڭى مەھەللى شېۋىلەر»گە كىرگۈزگەن - كىرگۈزمىگەنلىكى ئېسىمدە يوق، لېكىن بۇگۈنكى كۈندە قاراپ باققۇدەك بولسام، «州» سۆزى ئىسىم ئەمەس، پېئىل ئىكەن.

ھۇجۇم قىلغۇدەك يېرى يوقتەك تۇرىدۇ، دېگەن سۆزۈمگە

كەلسەم، ئۇ ھەقىقەتەن يالغان ئېيتقانلىقىم. ئەمەلىيەتتە، مېنىڭ شۇ چاغدا گۇاڭجۇغا مۇھەببىتىمۇ، نەپرىتىمۇ بولمىغانىدى، شۇڭلاشقا خۇرسەنلىكىمۇ، غەمكىنلىكىمۇ، مەدھىيەمۇ، نەپرەتىمۇ يوق ئىدى. مەن گۇاڭجۇغا شېرىن خىياللار بىلەن بارغانىدىم، ئەمەلىيەت شېرىن چۈشلىرىمنى بۇزۇۋەتتى، مەندە ئۇنىڭ ئازغىنە ئىزناسىلا قالدى. مېنىڭچە، گۇاڭجۇ ھەرقاچان جۇڭگونىڭ بىر قىسمى، ئۇ يەرنىڭ ئاجايىپ گۈل - چېچەكلىرى، مېۋە - چېۋىلىرى ۋە پەۋقۇلئاددە تىل تەلەپپۇزى ياقا يۇرتلۇق ئادەملەرنىڭ كۆز - قۇلاقلىرىنى ئىلھەشتۇرۇۋېتەلىسىمۇ، لېكىن مەن بېسىپ ئۆتكەن باشقا يەرلەردىن ئانچە بەك پەرقلەنمەيدۇ. ئەگەر جۇڭگو خەرىتىسى غەيرىي بىر ئالەمدە قىلىپ سىزىلغان تەقدىردىمۇ، ئۇلار كىلەرگە ئايرىپ كەلگەندە ئۇلارنىڭ شەكلى بىر - بىرىدىن تولا پەرقلەنمەيدۇ، پەقەت رەڭلىرىدىلا پەرقى بار. خۇاڭخې دەرياسىنىڭ شىمالىدىكى بىرقانچە ئۆلكە سېرىق ۋە كۈل رەڭ؛ جېجيانڭ سۇس قارا ۋە سۇس يېشىل؛ شيامېن ئاچ قىزىل ۋە كۈل رەڭ؛ گۇاڭجۇ بولسا توق يېشىل ۋە توق قىزىل. شۇ كەملەردە مەن ئۇ يەرلەردە راستىنلا سەيلە قىلىپ يۈرمىگەچكە، مەخسۇسلا يەسمەنگۈل بىلەن بانانغا ئاتاپ ئالاھىدە تىل - ھاقارەت ياغدۇرىدىغان ئىبارىلەرنمۇ چىقارغىنىم يوق، بۇ بەلكىم كېيىنكى چاغلاردا ھېس قىلغانلىرىم بولسا كېرەك، ئەمەلىيەتتە، مېنىڭ تۇيغۇم شۇ چاغلاردا تېخى ئۇ قەدەر روشەنلىشىپ كەتمىگەنىدى.

كېيىن بىرئاز ئۆزگەرتتىم، يۈرىكىمنى تومىلاپ تۇرۇپ ئانچە - مۇنچە سۆكىدىغان بولۇپ قالدىم. لېكىن ئۇ نېمىگە دال بولسۇن؟! بىر سورۇندا نۇتۇق سۆزلىگىنىمدە، گۇاڭجۇ خەلقىنىڭ كۇچ - قۇدرىتى يوق، شۇڭلاشقا بۇ يەرنى «ئىنقىلابنىڭ ئوچىقى» قىلىشقا بولىدۇ، ئەكسىلئىنقىلابنىڭ ئوچىقى قىلىشقىمۇ بولىدۇ... دېگەنىدىم، گۇاڭدۇڭ تىلىغا تەرجىمە قىلغاندا، مۇشۇ

بىرنەچچە ئېغىز سۆزۈم چىقىرىۋېتىلگەندەك تۇيۇلدى. بىر مەجمۇئەگە ماقالە[59] يېزىپ بەرگىنىمدە: 12 شوئار بەلگىلىك بايراقنى يىراقلارغا قادىغاندا، ئۇنىڭغا ئېتىقاد قىلغۇچىلار جەزمەن كۆپىيىدۇ، لېكىن ماخايانا[60] دىنىدىكى ئەھۋالغا ئوخشاش، ئۆي ئىچىدە ئىستىقامەت قىلغۇچىلارمۇ بۇدساتۋالار قاتارىغا كىرگەندە، ئەمرىمەرۇپلىرى تامامەن يوققا چىقىدۇ، بۇنىڭدىن ماخايانا دىنىنىڭ گۈللەنگەنلىكى ياكى خارابلاشقانلىقىنى بىلگىلى بولمايدۇ ... دېگەنىدىم. دېمەك، مېنىڭ بۇنداق يازغان ماقالەم بەربىر بېسىلماسلىقا، نەلەرگە كەتكەنلىكىنى بىلمىدىم...

گۈاڭدۇڭنىڭ گۈل - چېچەك، مېۋە - چېۋىلىرى «پالاندى» لارنىڭ كۆزىگە ھامان ئاجايىپ كۆرۈنۈشى تەبىئىي. مەن «توقاچ شاپتۇل»نى ياخشى كۆرەتتىم، ئۇ ھەم سىلىق، ھەم چۈرۈك، چۈچۈمەل ھەم تاتلىق. ئۇنىڭ بىلەن ياسالغان كونسېرۋادا ئۇنىڭ ئەسلىدىكى تەمى قالمايدۇ. شەنتۇدا شۇنداق شاپتۇلنىڭ چوڭراق بىر خىلى بار، ئۇنىڭ يېگۈچىلىكى يوق. مەن توقاچ شاپتۇلنىڭ خاسىيىتىنى تەشۈىق قىلىپلا يۈردۈم، ئۇنى يېگەنلەرمۇ ماختاشماقتا، مېنىڭ شۇ بىر يىل ئىچىدىكى مەشھۇر نەتىجەم ئەنە شۇ بولدى.

مەن قوڭغۇراق بىناسىغا بېرىپ بىر ئاي ئۆتكەندىن كېيىن «ئىلىم مۇدىرى» دېگەن قەغەز تاجىنى[61] كىيدىم. شۇ ۋاقىت ئالدىراش مەزگىل بولدى. مەكتەپنىڭ چوڭ ئىشلىرى، باشقا مەكتەپلەرنىڭكىگە ئوخشاش، ئىمتىھان بەرمەي قالغانلاردىن ئىمتىھان ئېلىش ۋە دەرس باشلاشتىن ئىبارەت ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن باشىنى لىڭشىتىپ ئولتۇرۇپ مەجلىس ئېچىش، دەرسكە ۋاقىت ئورۇنلاشتۇرۇش، ئۇقتۇرۇش تارقىتىش، ئىمتىھان سوئاللىرىنى يوشۇرۇش، ئىمتىھان قەغەزلىرىنى تەقسىم قىلىش... ئاندىن يەنە مەجلىس ئېچىپ مۇزاكىرە قىلىش، ئىمتىھان نومۇرلىرىنى ھېسابلاش، باڭ چىقىرىش ئىشلىرى بىلەن بەند بولدۇق. كەچقۇرۇن سائەت بەشتىن كېيىن مەكتەپ ئىشچىلىرى ئىشلىمەيدىغان قائىدە بار ئىكەن، شۇڭا لاۋازىمەتچىدىن بىرەيلەن دەرۋازىۋەننى ئۆزىگە يارەملەشتۇرۇپ، ئىككى غۇلاچتىن ئۇزۇن باڭ قەغىزىنى كېچىلەپ چاپلىدى. لېكىن، ئەتىسى ئەتىگەندىلا بەزىلەر ئۇنى يىرتىپ تاشلىۋېتىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن يەنە يازغىلى ئولتۇردۇق. شۇنداق قىلىپ مۇنازىرە قوزغالدى: نومۇرنى ئاز قويۇش، كۆپ قويۇش مۇنازىرىسى؛ ئىمتىھاندىن ئۆتۈش - ئۆتەلمەسلىك مۇنازىرىسى؛ ئوقۇتقۇچىلاردا شەخسىي غەرەز بار - يوقلۇقى مۇنازىرىسى بولدى؛ ئىنقىلابىي ياشلارغا ئېتىبار بېرىش - بەرمەسلىك، ئېتىبار بېرىش دەرىجىسى مۇنازىرىسى بولدى؛ بەزىلەر بۇنىڭغا ئېتىبار بېرىش كېرەك دېسە، يەنە بەزىلەر بەرمەسلىك كېرەك دېيىشتى؛ ئىمتىھاندىن ئۆتەلمىگەنلەرنى يۆلەش ھەققىدە مەن ھوقۇق مەندە ئەمەس دېسەم، بەزىلەر سەندە دەيدۇ؛ ئامالىم يوق دېسەم، ئامالىڭ بار دەيدۇ؛ ئىمتىھان سوئاللىرىنىڭ ئاسانراق ياكى تەسرەكلىكى توغرىسىدا، مەن تەس سوئال چىقىرىلمىدى دېسەم، بەزىلەر بەك تەس دەيدۇ. شۇنىڭدەك يەنە، بەزىلەر جەددى - جەمەتى تەيۋەندە بولغاچقا، ئۆزىنىمۇ تەيۋەنلىك ھېسابلاپ، «ئېزىلگۈچى مىللەتلەر»گە خاس ئىمتىيازغا ئىگە بولۇش - بولماسلىق مۇنازىرىسى بولدى؛ يەنە، بەزىلەرنىڭ ئىسمى باڭغا چىقمىغان، شۇڭا باشقىلارنىڭ ئىسمىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋالدۇ، دەيدىغان گەپ يوق دېگەندەك سەپسەتىلەر مۇنازىرىسىمۇ بولدى... كۈنمىز مانا شۇ پەدىدە ئۆتەتتى. ھەر كېچىسى 10 نەچچە ياكى 20 دەك چاشقان ئۆيدە چېپىشاتتى، ئەتىگىنى بولسا ئۇچ نەپەر مەكتەپ ئىشچىسىنىڭ جاراڭلىق ناخشا ساداسى ياڭرايتتى.

مانا ئەمدى شۇ چاغدا بولۇپ ئۆتكەن مۇنازىرىلەرنى ئويلاپ كەلسەم، كىشىلەر ئۆزىنىڭ چەكلىككەنە ھاياتى بىلەن ئەجەبمۇ

ئويىنىشپتىكەن. لېكىن، شۇ كەملەردە مەندە ھېچقانداق ھەسرەت يوق ئىدى، پەقەت بىرلا ئىش ماڭا تولىمۇ باشقىچە تۇيۇلىدىغان بولۇپ قالغان، يەنى ھېلىقى ئۇزۇن خەتكە بارا - بارا ئۆچ بولۇپ قالدىم.

شۇنداق ئۇزۇن يېزىلغان سالام خەتلەر پات - پات كېلىپ تۇراتتى، ئانچىمۇ غەلىتە تۇيۇلمايتتى، لېكىن كېيىنكى چاغلاردا خەتنىڭ ئۇزۇنلۇقىدىن بارا - بارا زېرىكىدىغان بولۇپ كەتتىم، بىرەر بېتىنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىنمۇ مەقسەت ئۇقۇلمىسا، ئۇنىڭدىن تويۇپ كېتىدىغان بولدۇم. بەزىدە يېنىمدا تونۇش - بىلىشلەر بولسا، خەتنى ئوقۇپ چىقىپ مۇھىم مەزمۇنىنى ماڭا ئۇقتۇرۇپ قويۇشنى سورايدىغان بولدۇم.

«دۇرۇس، ئۇزۇن خەت يېزىشنىڭ ئۆزى ئەكسىلئىنقىلاب ئىكەن!» دەپ ئويلايدىغان بولۇپ قالدىم.

شۇنداق چاغلاردا، خۇددى ھەيئەت ئەزاسى K نىڭكىگە ئوخشاش، مېنىڭمۇ قوشۇمام تۇرۇلگەنمۇ، تۇرۇلمىگەنمۇ، ئەينەككە قاراپ باقمىغانلىقىم ئۈچۈن بىلمىدىم. ئېسىمدە قالغىنى پەقەت شۇ نەرسىكى، شۇ چاغدا مەجلىس ۋە مۇنازىرە بىلەن ئۆتكۈزگەن ھايا-تىمنى «ئىنقىلاب قىلغانلىقىم» دەپ ئېيتىش تەس ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ، ئۆزۈمگە ئوڭاي بولسۇن دەپ ئاۋۇالقى ھۆكۈمگە مۇنداق تۇزىتىش كىرگۈزگەنىدىم:

«ياق، ئەكسىلئىنقىلاب دېگەن گەپ بەك ئېغىر كېتەر، ئىنقىلاب قىلماسلىق، دېيىش كېرەك. شۇنداقتىمۇ بۇ گەپ يەنىلا بەك ئېغىر كېتىپ قالار. ئەمەلىيەتتە، ئۇزۇن خەت يېزىش قورسقىنى تويغۇزۇۋېلىپ، قىلغىلى ئىش تاپالمىغانلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس.»

بەزىلەر، مەدەنىي ھەۋەس ئۈچۈنمۇ بوش - بىكار بولۇش كېرەك، دەيدۇ. قوڭغۇراق بىناسىدىكى تەجرىبەمدىن قارىغاندا،

بۇ گەپ ھەرھالدا راست بولۇشى مۇمكىن. بىكار تەلەپلەر يارىتىلغان مەدەنىيەتنىڭ بىكار تەلەپلەرگىلا باب كېلىشى تەبىئىي. يېقىندىن بۇيان بەزىلەر يەڭلىرىنى شىمايلاپ، ناھەقچىلىك ئۈچۈن ۋايداد دېمەكتە، بۇ قىلچىلىكمۇ ئەجەبلىنەرلىك ئەھۋال ئەمەس. ھەقىقەتەن، شۇ قوڭغۇراق بىناسىنى ئالساقمۇ، ئەجەب سىرلىق ياسالغانىكەن. لېكىن، 400 مىليون ئەر - ئايال قېرىنداش، مۇھاجىر قېرىنداش ۋە باشقا قېرىنداشلار ئارىسىدا «كۈن بويى قورسقىنى تويغۇزۇۋېلىپ، ھېچ ئىش بىلەن كارى بولمايدۇ» غانلار يوق ئەمەس. «توپلىشىپ ئولتۇرغان بولسىمۇ تېتىقسىز گەپلەر بىلەن كۈن ئۆتكۈزىدۇ» غانلار يوق ئەمەس. نېمىشقا قاملاشقانراق ئەدەبىيات - سەنئەت - سەنئەتنىڭ دائىرىسى تار، يارىتىش ئاسانراق، دەيدۇ. بۇنىڭدىن مۇنداق يەكۈن چىقىرىشقىلا بولىدۇ: بوش - بىكار بولغان بىلەنمۇ ئەسەر يارىتىش ناتايىن؛ ئەسەر يارىتىش ئۈچۈن بوش - بىكار بولۇش شەرت. دېمەك، ئاچلىق - يالىڭاچلىق دەردىدە ۋايسايدىغانلارنىڭ ئاغزىدىن «گۈلدەك ھۆسنى، ئايدەك جامالى» دەيدىغان سۆزلەر چىقماسمىش؛ «جۇڭگودا ئەدەبىيات مۇنبىرىنىڭ ئۇلىنى بىرلا ئۆزى ئورناتقان»[62] لارغا مەدىكار مەخلۇقلارنىڭ قاراپمۇ كۆزى يەتمەسمىش.

مېنىڭچە، بۇ گەپ ماڭا خېلى باب كېلىدىكەن، چۈنكى ئۇزاقتىن بۇيان قەلەم تەۋرەتمىگەنلىكىم ئۆزۈمگە ئايان، لېكىن بۇ گۇناھنى ئۆزۈمنىڭ ئالدىراشلىقىغا ئارتىمەن.

شۇ چاغدا بولسا كېرەك، سۇڭ يۈنبىڭ[63] ئەپەندى يازغان «لۇشۈن ئەپەندى ئۆزىنى نەگە قاچۇرار» دېگەن بىر پارچە ماقالە يەنە «يېڭى دەۋر» دە ئېلان قىلىندى. بۇ ماقالىدە ماڭا مۇنداق دەپ ئاگاھلاندۇرغان:

«ئۇ جۇڭشەن ئۇنىۋېرسىتېتىغا كەلگەندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ

«چۇقان» كۆتۈرۈش جاسارىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرمەيلا قالماستىن، بەلكى شىمالدىكى چېغىدا تۈرلۈك زۇلۇم ۋە ھەر خىل دەردلەرگە ئۇچرىغانىدىم، بۇ يەرگە كېلىپ زۇلۇم ۋە دەردلەرگە ئۇچرىمىدىم، شۇڭا قىلغىلى گېپىم قالمىدى، دېگەندەك قىلدۇ. ۋاھ! ئەجەبا! لۇشۈن ئەپەندى رېئال جەمئىيەتتىن ھالقىپ ئۇينىڭ مۇڭگۈزىگە مۆكۈنۈپتۇ. كونا جەمئىيەتنىڭ ئۆلۈم ئازابى، يېڭى جەمئىيەتنىڭ تۇغۇت تولغىقى ئاز - تولا نەزىرىگە تاشلىنىپ تۇرسىمۇ، ئۇ كۆر-مەسكە سېلىۋاتىدۇ! ئۇ ھاياتلىقنىڭ ئەينىكىنى يوشۇرۇپ قويۇپتۇ، ئۆزىنى ئۆتمۇش دەۋرىگە قايتۇرۇپ كېتىپتۇ. ۋاھ! ئەجەبا! لۇ-شۈن ئەپەندى ئۆزىنى قاچۇردى.»

لېكىن، مۇھەررىر ناھايىتى تەكەللۇپ بىلەن، ياماڭ غەرەزدە مەسخىرە قىلىپ يازغان ماقالە ئەمەس، ياخشى نىيەت بىلەن كۆت-كەن ئۇمىدى ۋە بەرگەن تۈرتكىسى، دەپ ئىلاۋە بېرىپتۇ. بۇنى ئوبدان چۈشىنىپ، قالتىس تەسىرلەنگەنلىكىمۇ ئېسىمدە بار. شۇڭا، يۇقىرىقى ماقالىدە ئېيتىلغاندەك، چۇقان كۆتۈرمىگەن بول-سامۇ، لېكىن مۇنازىرىدە ۋە مەجلىستە بولغانلىقىمنى، بەزىدە ھەقىقەتەنمۇ ئۇ يەرنىڭ ئانچە - مۇنچە يورۇقلۇقىنى ھېس قىلاتتىم. ئالدىنقى بىرقانچە يىلدا، شىمال تەرەپلەردە ئىنقىلابچىلارغا زۇلۇم قىلىنغان-لىقىنى، ياشلارنى تۈتۈپ ئۆلتۈرگەنلىكىنى پات - پات كۆرۈپ قالاتتىم، گۇاڭجۇغا كېلىپ مۇنداق بولغانلىقىنى كۆرمىدىم. كې-يىن، بۇنىڭ «ئەمرگە بىنائەن ئىنقىلاب قىلىش» ھادىسىلىرىدىنلا ئىبارەت ئىكەنلىكىنى چۈشەنگەن بولدۇم. شۇنداق بولسىمۇ ئۇخلاپ كۆرگەن چۈشۈمدە راستىنلا بىرئاز ھۆزۈرلاندىم. ئەگەر «قوڭغۇ-راق بىناسىدا»نى بۇنىڭدىن بۇرۇنراق يازغان بولسام، مەزمۇنى بەلكىم بۇنچىلىك بولالمىغان بولاتتى. بۇنى مانا ئەمدى يېزىۋاتە-مەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە «ئەكسىلئىنقىلابنى يوقىتىش» جەھەتتىكى پاكىتلارنى كۆزۈم بىلەن كۆردۈم، شۇ چاغدىكى تەسىراتلىرىمنىڭ كەينىدىن زادىلا قوغلاپ يېتەلمىدىم. شۇڭا، مانا ئەمدى مۇشۇنداق ئىزاھات يېزىلىپ قالدى.

لېكىن رادىكنىڭ سۆزى ئېسىنىن[65] بىلەن سوبولنىڭ[66] ئۆلۈۋالغانلىقىغا قارىتىلغان سۆز ئىدى. ئۇنىڭ ماكانسىز سەنئەت-چى»[67] دېگەن ماقالىسى تەرجىمە قىلىنىپ ژۇرنالغا بېسىلغاندا، مېنى ۋاقىتلىق ئويغا چۆمۈلدۈرگەن. شۇنىڭدىن بىلدىمكى، ئومۇ-مەن ئىنقىلابتىن بۇرۇنلا شېرىن خىيالغا ياكى غايىگە چۆمۈلگەن شائىرنىڭ ئۆزى كۆيلەپ ئارزۇلىغان رېئاللىققا ئۇسۇۋۇلىپ ئۆلۈپ كېتىدىغانلىقى پېشانىسىگە پۈتۈلگەن بولۇشى مۇمكىن؛ رېئال ئىد-قىلاب شۇنداق شائىرنىڭ خام خىيالىنى ياكى غايىسىنى تارمار قىلىۋەتمەيدىكەن، بۇنداق ئىنقىلاب بەربىر ئېلاندىكى قۇرۇق گەپ-تىنلا ئىبارەت بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. ئېسىنىن بىلەن سوبولنى قاتتىق ئەيىبكە بۇيرۇشقا بولمايدۇ. ئۇلار ئىلگىرى - ئاخىر ئۆزىگە مەرسىيە ئوقۇغان، ئۇلار راستچىللاردۇر. ئۇلار ئىنقىلابنىڭ ئىل-گىرىلەۋاتقانلىقىنى ئۆزىنىڭ ھالاك بولغانلىقى بىلەن ئىسپاتلانغان. ئاخىر ئۇلار قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرغۇچىلار ئەمەس.

لېكىن، مەن دەسلەپ گۇاڭجۇغا بارغاندا، بەزىدە ھەقىقەتەنمۇ ئۇ يەرنىڭ ئانچە - مۇنچە يورۇقلۇقىنى ھېس قىلاتتىم. ئالدىنقى بىرقانچە يىلدا، شىمال تەرەپلەردە ئىنقىلابچىلارغا زۇلۇم قىلىنغان-لىقىنى، ياشلارنى تۈتۈپ ئۆلتۈرگەنلىكىنى پات - پات كۆرۈپ قالاتتىم، گۇاڭجۇغا كېلىپ مۇنداق بولغانلىقىنى كۆرمىدىم. كې-يىن، بۇنىڭ «ئەمرگە بىنائەن ئىنقىلاب قىلىش» ھادىسىلىرىدىنلا ئىبارەت ئىكەنلىكىنى چۈشەنگەن بولدۇم. شۇنداق بولسىمۇ ئۇخلاپ كۆرگەن چۈشۈمدە راستىنلا بىرئاز ھۆزۈرلاندىم. ئەگەر «قوڭغۇ-راق بىناسىدا»نى بۇنىڭدىن بۇرۇنراق يازغان بولسام، مەزمۇنى بەلكىم بۇنچىلىك بولالمىغان بولاتتى. بۇنى مانا ئەمدى يېزىۋاتە-مەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە «ئەكسىلئىنقىلابنى يوقىتىش» جەھەتتىكى پاكىتلارنى كۆزۈم بىلەن كۆردۈم، شۇ چاغدىكى تەسىراتلىرىمنىڭ كەينىدىن زادىلا قوغلاپ يېتەلمىدىم. شۇڭا، مانا ئەمدى مۇشۇنداق ئىزاھات يېزىلىپ قالدى.

پروفېسسور گۇ جيېگاڭنىڭ «سوراقنى كۆتسىلە» دېگىنىگە ھەشقاللا(68)

— كەلگەن خەت

لۇشۇن ئەپەندى:

جانابلىرىنىڭ ئادرېسىنى بىلمىگەچكە، جۇڭشەن ئۇنۋېرسىتېتى ئارقىلىق تەگسۇن دەپ ھېلى بىر پارچە زاكاز خەتنى سالغانىدىم. كېيىن تەگمەي قالارمىكىن دەپ، جانابلىرىنىڭ تۇرالغۇلىرىنى سوراپ بىلگەندىن كېيىن شۇ خەتنى يەنە بىر نۇسخا كۆچۈرۈدۈم ۋە كۆزدىن كەچۈرۈشلىرىگە سۇندۇم.

ئامانلىق تىلەپ:

ھۆرمەت بىلەن جيېگاڭ

16 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى

كۆچۈرگەن خەت

لۇشۇن ئەپەندى:

مەن جانابلىرىنى نېمە توغرۇلۇق رەنجىتكىنىمنى بىلمەيمەن. جانابلىرى ماڭا شۇنچە قاتتىق ھۇجۇم قىلىدىغان بولۇپ قالدىلا، ۋاقتىدا تەلىملىرىنى ئېلىشقا مۇيەسسەر بولالمىدىم، ئىلتىپاتلىرىنى ئېسىمدىن چىقارماسمەن. جانابلىرىنىڭ شۇ

يۇ ئەپەندىگە ئەۋەتكەن خەتلىرىنى ئالدىنقى كۈنى خەنكۇ «مەركەز گېزىتى قوشۇمچە سانى»دا كۆرۈپ، پىرقىگە، ۋەتەنگە خاس بۇيۇك ئادالەتنى ئەۋج ئالدۇرماقچى بولغانلىقى ئۈچۈن، جانابلىرى ۋە باشقىلارنىڭ ماڭا قارشى تۇرغانلىقلىرىنى چۈشەندىم. مەن سادىر قىلغان جىنايى شۇملۇقلارنى يەر ـ جاھان زادىلا كۆتۈرمەسمىش، بۇنىڭغا ئىنتايىن ئالاقزادە بولماقتىمەن. دەرۋەقە، بۇنىڭدىكى ھەق ـ ناھەقنى قەلەم ۋە ئېغىز ئارقىلىق ئايدىڭلاشتۇرغىلى بولمىسا كېرەك، شۇڭا 9 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا گۇاڭدۇڭغا قايتىپ بارغاندىن كېيىن ئەرز قىلىپ، قانۇن ئارقىلىق ھەل قىلىشنى كۈتمەكچىمەن. ئەگەر مەندە ھەقىقەتەن ئىنقىلابقا قارشى پاكىت بولىدىكەن، ئۆلۈم جازاسى بېرىلسىمۇ رازىمەن، ئۇنداق بولمىغانىكەن، جانابلىرى ۋە باشقىلار قىلغان سۆزلىرىنىڭ جاۋابكارلىقىنى ئۈستىلىرىگە ئېلىشلىرى لازىم. جانابلىرىنىڭ ۋە شې ئەپەندىنىڭ ھازىرچە گۇاڭدۇڭدىن كەتمەي، سوراقنىڭ باشلىنىشىنى كۈتۈپ تۇرۇشلىرىغا تولىمۇ ئىنتىزارمەن.

ئامان بولۇشلىرىنى سورايمەن. شې ئەپەندىگىمۇ سالام دېگەيلا.

جۇڭخۇا مىنگو 16 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى

جاۋاب خەت

جيېگا ئەپەندى:

ئەۋەتكەن خەتلىرىنى ھۆرمەت بىلەن ئوقۇدۇم، قورقمىنىمدىن ھەتتا ئايلىنىپ كېتىپ يىقىلىپ چۈشكۈدەك بولدۇم. پېقىرنىڭ 8 ـ ئايلاردا گۇاڭجۇدىن جەزمەن كېتىدىغانلىقىمنى خاڭجۇدا ئاڭلاپ قالغان بولسىلا كېرەك، شۇڭا دەرھال ئۇستىلىق ئىشلىتىپ ئالدىمغا توقۇناق سوئال قويۇپلا. ئەمرلىرىنى ئادا قىلاي دېسەم،

ئىككى قولۇمنى بۇرنۇمغا تىقىپ، ئىجارىگە ياتاق ئالاتتىم، يەيدىغان ئاش - ئوزۇق سېتىۋالاتتىم دەپ يۈرسەم، تەمەچ تېرىپ كۈن ئالسام بولىدىكەن؛ ئۆزلىرىنىڭ مەن بىلەن قېيىشىپ كېچىكىپ كېلىپ، ئۇستۇمدىن ئەرز قىلىشلىرىنى ھۆرمەت بىلەن كۈتۈپ تۇرسام بولىدىكەن. ئەمرلىرىنى ئادا قىلماي دېسەم، مېنى گۇناھىدىن قورقۇپ تىكشۈەتتى دەپ ئەيىبكە بۇيرۇشلىرى مۇمكىن. بەلكىم يەنە ئادەتلىرى بويىچە بىر گەپنى 10 يەردە، 10 گەپنى 100 يەردە كۆتۈرۈپ يۇرەرلىمىكىن؟ لېكىن، مەن ئاللىبۇرۇن بىر قارارغا كېلىپ قالغانىدىم. 8 - ئايلاردا ماڭغىنىم ماڭغان، 9 - ئايدا ئۆزۈمنى شاڭخەيدە كۆرىمەن. مەيلى جىاڭسۇ، مەيلى جېجىاڭ بولسۇن، ھەممىسىگە پىرقە، دۆلەت ھۆكۈمرانلىق قىلىدۇ، قانۇنۇ مۇ گۇاڭدۇڭدىكىدىن باشقىچە ئەمەس. ئۆزلىرى ھازىر تۇرغان ئورۇنلىرىدىن تېخى قوزغالماي تۇرۇپلا، ماڭا ئاتايىن خەت يېزىپ سوراققا تارتىلىشىمنى كۈتۈپ تۇرۇشۇمنى دەۋەت قىلىشلىرى ھاجەتسىز. بۇنىڭدىن كۆرە، ئەڭ ياخشىسى، بىزگە يېقىن تۇرغان جېجياڭدا ئەرزلىرىنى قىلىۋەرسىلە، پېقىر خاڭجۇغا بارغاندىن كېيىن تېگىشلىك جاۋابكارلىقنى ئۈستۈمگە ئېلىۋېرىمەن، كىتاب - قەلەمنى گۆرۈ قويۇپ، ئىشتان - كۆڭلەكمىنى سېتىپ، تۇرمۇش خىراجىتى توشمايدىغان (خىراجەت كۆپ كېتىدىغان) گۇاڭجۇدا ئولتۇرۇپ، بىرەر ئايلاردىن كېيىن قىلىنىدىغان ئەرزگە قاراپ تۇرسام، بۇ، دۇنيادا ئۇچىغا چىققان كالۋالىق بولمامدۇ؟ «مەركەز گېزىتى قوشۇمچە سانى»نى كۆرگىنىم يوق، سىلىنىڭ مەقسەتلىرىنى شېيې[69] ئەپەندىگە يەتكۈزۈشكە چولام تەگمەيدۇ. كەچۈرگەيلا، بۇنداق چۈپرەندە قورچاق بولماسلىق مۇمكىن بولىدىكەن، قورچاق بولمايمەن، خالاس. ئۇنىڭدا باشقا سىر يوق، جاۋابىم شۇ.

ئامان بولۇشلىرىنى سوراپ:

لۇشۇن

غەيرىي خاتىرىدىن ئۈچ پارچە[70]

بۇگۈنكى كۈندىكى «ئالىيجانابلار» بىرەر ئىش ئۈستىدە توختالغاندا «مۇددىئا»نى تىلغا ئېلىشقا ئامراق. مۇددىئا سۈرۈشتۈرگەندە، بۇ ئۈچ پارچە ماقالىنى تونۇشتۇرسام، ئاق كۆڭۈل ئادەملەرنىڭ رەنجىپ قالىدىغانلىقى ئۆزۈمگە مەلۇم. يول خىراجىتىم تۇگەي دەپ قالدى، يېگۈلۈكنىڭ كەينىدىن قوغلاشمىسام بولماس. 8 - ئايلاردا گۇاڭجۇدىن چىقىپ كېتىدىغانلىقىمنى نۇرغۇن كىشى بىلىپ بولغان، 7 - ئاي ئاخىرىدىلا ئاتالمىش «ئالىم»دىن كەلگەن بىر پارچە خەتنى تاپشۇرۇۋالدىم، خەتتە مېنىڭ يازمىشىمنىڭ ئۇنى رەنجىتكەنلىكىنى، «9 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا گۇاڭدۇڭغا قايتىپ بارغاندىن كېيىن ئەرز قىلىپ قانۇن ئارقىلىق ھەل قىلىشنى كۈتمەكچى» بولغانلىقىنى، شۇڭا مېنى «گۇاڭدۇڭدىن ھازىرچە كەتمەي تۇرۇپ، سوراقنىڭ باشلىنىشىنى كۈتۈش» كە دەۋەت قىلىدىغانلىقىنى يېزىپتۇ. ئەيىبكار يات يۇرتتا ئاچ قورساق ھالدا ئېھتىرام بىلەن ساقلاپ تۇرىدىكەن، ئۆزى بولسا، سىپايە ھالدا سوراقنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئالدىرمای كېلىدىكەن. نېمىدېگەن مۇتتەھەملىك - ھە! ئەتىسى، فېي تېخۇنىڭ يامياۋ قىزغا يازغان خېتىنى تۇيۇقسىزلا گېزىتتە كۆرۈپ قالدىم، خەتتە «خەنجەردىن پەخەس بولۇڭ» دېگەن سۆزلەر بار ئىكەن. بۇ خەتنى كۆرۈپ نېمە ئۈچۈندۇر ئۆزۈمچە كۈلۈپ سالدىم، باشقا ئىككى پارچە نەرسىمۇ خىيالىمغا كېلىپ قالدى، بۇلارنى تونۇشتۇرغۇم كەلدى. يا نېرى تۇرماي، يا بېرى تۇرماي، مۇشۇنداق چېپىلغاقلىق قىلىش خىيالىم

ئۆزۈمگىمۇ غەلىتە تۇيۇلماقتا، لېكىن بولغىنىچە بولۇۋەرسۇن، «سوراققا تارتىلغاندا» ھېسابى بەربىر بوغۇلىدۇ.

مېنىڭ مۇلچەرلىشىمچە، بۇنداق ماقالىلەرنىڭ قىممىتى ئەدەبىي، ئالىملارنىڭ داڭلىق يازمىشلىرىدىن تۆۋەن ئەمەس. بۇنداق ماقالىدىن بۇرۇنمۇ توپلىغان، بەش - ئالتە پارچىسىنى قولۇمغا كىرگۈزگەنىدىم، كېيىن ئولگىلىك تۇرمىدىكى بىر مەھبۇسنىڭ بايانى بېيجىڭدا «ئاددىي پۇقرالار ھەپتىلىك سەھىپىسى»[71] گە بېسىلدى، قالغانلىرىنىڭ قانداق بولغانلىقىنى مەن بېيجىڭدىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن بىلدىم. ھازىرمۇ يەنە توپلىسام دەيمەن. مۇبالىغە قىلىپ ئېيتقاندا، بۇ خىلدىكى ماقالىلەرمۇ ئىلىم ساھەسىدە كارغا ياراپ قالىدۇ. ئېسىمدە قېلىشچە، Lombroso[72] نىڭ يازغان بىر پارچە كىتابى — «تالانت ۋە سەۋدايى» بولسا كېرەك، قولۇمدا كىتابى بولمىغاچقا پاكىت كۆرسىتەلمەيمەن، كىتابخانىلارنىڭ كەچۈرۈشىنى سورايمەن — نىڭ ئاخىرىغا نۇرغۇن ساراڭلارنىڭ ئەسەرلىرى قوشۇپ قويۇلغان. لېكىن، ئۇنداق ئالىتۇن خەتلىك ۋۇجۇدلارنى ماڭا ئوخشاشلارنىڭ ئېسىلۋېلىشى ھاجەتسىز.

ھازىرچە تەييار ئۇچ پارچىنى تونۇشتۇراي. بۇلارنىڭ ھەممىسىنى شياڭگاڭ «دەۋر گېزىتى»[73] دىن توپلىدىم. بۇلارنىڭ ھېچقايسىسى نەزمىي ئەسەر ئەمەس. شۇڭا، رۇھىن جانابلىرىنىڭ «نەزمە ۋە خاتىرە»[74] دېگەن ئەسىرىدىكى «خاتىرە» سۆزىنى قوللاندىم. ئەگەر ھەۋەس قىلىدىغانلار ماڭا ماتېرىيال ئەۋەتىپ بەرسە، ئىنتايىن قارشى ئالىمەن. لېكىن، بۇنىڭدىن كېيىن نەزمىيلىك بولۇش - بولماسلىقى بىلەن چەكلەنمەستىن، بەلكى دائىر بېسىنى كېڭەيتىپ، قاراقچى، ئالدامچى، مەھبۇس، ساراڭ ۋە باشقىلارنىڭ ئىجادىيەتلىرىنىمۇ توپلىماقچىمەن، ئەمما، ئەدىبلەر پەردازلىغانلىرىنى ياكى يالغان، ياسىما ئەسەرلەرنى قوبۇل

قىلمايمەن.

ھەقىقەتتە، قەدىم زامانىدىكىلەردىن ئالساق، چىن شېنىڭ يەپەك پۈتۈكلىرى[75]، گۈرۈچ دۇغاگۈيلىرىنىڭ بېغىشلىما سۆزى[76]، يېقىن زامانىدىكىلەردىن ئالساق، بوكسچىلارنىڭ تەشۈۋىق ۋەرەقلىرى[77]، رەممالىلار خاتىرىسى پۈتۈنلەي مۇشۇ قاتارغا كىرىدۇ. مېنىڭچە، قەدىمكى كىتابلاردىن چىققانلىرىنى كۆچۈرۈۋېلىپ بىر توپلام قىلىپ، ھازىرقىلىرى بىلەن سېلىشتۇرۇپ، پىكىر قىلىش ئۇسۇلىدا قانداق ئوخشاشماسلىقنىڭ بارلىقىنى كۆرۈپ باققۇم بار.

كەلگەن ماقالىلەرنى «شىمال يېڭىلىقلىرى» كىتابخانىسىنىڭ ۋاكالىتەن تاپشۇرۇۋېلىشىغا ھاۋالە قىلىپ، ئوبدانلىرىنى تاللاپ نەشر قىلدۇرغۇم كېلىۋاتىدۇ — لېكىن مەن «سوراق قىلىنىشىنى كۈتۈش» بىلەن بولۇپ كەتمىسەم ياكى گۈندىخانىغا تاشلانمىسام. بولمىسا، ئۆزۈمنىڭ ماقالىلىرىمۇ تەييار ماتېرىيال، باشقىلاردىن ماتېرىيال ئىزدەشنىڭ ھاجىتى يوق.

ئەمدى بىكار گەپنى قويۇپ، رەسمىي گەپكە ئۆتەيلى:

1. سۆيۈنچە ئېلانى

پەن پىن

گۇاڭجۇ فۇشىيەندىكى كوزا - تەشتەك بازىرىنىڭ ۋېيشىن پرېستانىدا سۇغا چۆكۈپ يانقان بىر ئەسكى كېمە تېپىلدى. كېمە ئۇستىدە، بىر ئەرنىڭ جەسىتى پاخال يامغۇرلۇق بىلەن يېپىپ قويۇلغان. ئۆلۈكنىڭ پۇت - قولى كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ. جەسەتنىڭ يېنىدا بىر ھېجىر تاۋاق، بىر دانە ئاق بايراق تۇرۇپتۇ. ئاق بايراققا خەت يېزىلغانكەن. بۇ كېمىنى 6 - رايوندىكى سۇ ساقچىلىرى دوختۇرخانىنىڭ يېنىغا ئەكېلىپ تەكشۈرتتى، جەسەتنىڭ گەجگىسىدە ئوق تەگكەن بىر تۆشۈك

بار ئىكەن، بۇ تۆشۈك ئۆلۈكنىڭ ئېغىزىغچە بارغان. ئۆلگۈ-
چىنىڭ تىرىك چېغىدا ئېتىپ تاشلانغانلىقى چىقىپ تۇرىدۇ.
مەزكۇر ئۆلگۈچى تەخمىنەن 30 ياشتا، ئۇچىسىغا كالتە كۆڭ-
لەك، ئىشتان كىيگەن، چوققىسىغا پىكتۇ چاچ قويغان.

نەنخەي زىتۇڭلۇق پەن پىنىنىڭ ئېلانى

شۇل توغرۇلۇق ئېلان چىقىرىلدىكى: 4 - ئاينىڭ 6 - كۈنى لۇبۇدا 10 نەچچە سەھرالىق قولغا چۈشۈرۈلدى، ئۇلار بىر ئايدىن ئارتۇقراق تۇتۇپ تۇرۇلماقچى، بۇلارنىڭ ئىز - دېرىكىنى سۈرۈشتۇرگۈچىلەر بولسا ئۇچۇر قىلىشىنى سورايمىز. بۇلاردىن، ئۆزى لۇبۇنىڭ سۇندۇڭشيا كەنتىدىن بولغان، فامىلىسى شۇي، ئىسمى جىڭخۇاڭ ئاتالغان بىرى باشقىلارغا ئىبرەت بولسۇن، دەپ ئېتىپ ئۆلتۈرۈلدى ۋە سازايى قىلىندى. ھەممە يۇرتتىكى زاتلار بۇنىڭدىن تولۇق خەۋەر تاپقايسىلەر، مال - دۇنيانى ھەرگىز جانغا تەڭ قىلماڭلار!

دەپ ئۇشبۇ ئېلان چىقىرىلدى.

(«دەۋر گېزىتى» نىڭ 7 - ئاينىڭ 13 - كۈنىدىكى سانىدىن)

2. مەلۇم ئەقىدىلىك قىزغا يوللانغان خەت

جىن دياۋتۇڭ

گۇاڭشىنىڭ ۋۇجۇ شەھىرىدىكى دۇكتىيەن قاۋاقخانىسى-
دىكى شىنخۇيلۇق پالچى جىن دياۋتۇڭ (ئەسلىي نامى خۇاڭ جۇشېڭ) ئالدىنقى كۈنلەردە جىن شېئېن، خۇاڭ شىن ۋە خۇاڭ زولياڭ ھەم ئۇنىڭ خوتۇنىنىڭ پۇل - پۇچەك، ھۆج-

جەتلىرىنى كۆز بويىچە ئېلىۋالغانلىقى ئۈچۈن، ئامانلىق قوغ-
داش شتابى ئۇنى قولغا ئالدى ھەم ئۇنىڭ يېنىدىن لېپاپىسى
پېچەتلەنگلىك بىر پارچە خەتنى ئاختۇرۇپ تاپتى. لېپاپ ئىچ-
دىن بىر ۋاراق ئاق سالام خەت قەغىزى چىقتى. قەغەزنى ئونقا
قاقلىغاندىن كېيىن، تۆۋەندىكى خەت ئايان بولدى:

بۈگۈن مىنگونىڭ 16 - يىل 5 - ئاينىڭ 29 - كۈنى
لۈي چۈنياڭ پىرىم ئەرشتىن چۈشۈپ، سەن ئەقىدىلىك قىز-
نىڭ گۈاڭشىلىق ئىكەنلىكىڭنى چارلاپ تاپتى. بۇ ئالەمدە سەن
ساپ دىل، ئاق كۆڭۈل كىشىلىرىنىڭ ئۈچۈن، بۈگۈن
خۇدايىم غايىبتىن ساڭا 4500 سەر كۈمۈش ئاتا قىلدى. سەن
ئەقىدەڭ بىلەن بالا - چاقاڭنى بېقىپ راھەتلەنگىن. لېكىن،
بۇ مال - دۇنيانى سەككىز قېتىمغا بۆلۈپ قولۇڭغا تەگدۈرە-
دۇ. بۇ يىل 7 - ئاينىڭ ئاخىرىدا، ئاران 750 سەر كۈمۈش
پۇلىنىڭ چېكى قولۇڭغا تېگىدۇ. قېرىلىق ئاقىۋىتىڭدە پەر-
زەنت كۆرسەن، ئۇنىڭدىن قالسا، مەرتىۋەڭ كۆتۈرۈلۈپ مەن-
سەپدارغا ئاغچا بولىسەن. لېكىن، ئۆمرۈڭدە كەنجى كىچىك
خوتۇنلۇققا نېسىپ ئېتىلدىڭ، چوڭ ئاغچا خېنىملىق ساڭا
تەگمەيدۇ. بۇ دۇنيالىق قىسمىتىڭ بەكمۇ ئوبدان يارالغان،
لېكىن ئاتا - بوۋاڭ يەتتە قۇرۇق، ئاچ ئەرۋاھ، تۇرغۇن
يۇلتۇزلارنىڭ ئالدىدىن توغرا ئۆتۈپ قالغان. ئەگەرچەندە غا-
يىبانە مال - دۇنياغا ئېرىشىمەن، بالا - چاقلىق بولمەن
دەيدىكەنسەن، ئالتە سەر ئالتە مىسقال كۈمۈشنى جىن دياۋ-
تۇڭ جانابلىرىغا تاپشۇرساڭ، سېنى بالا - قازادىن خالاس
تاپتۇرىدۇ - دە، ئامان - ئېسەن قالىسەن. خالاس تاپتۇرۇشتا
ئەقىدە قىلمايدىكەنسەن، تەقدىرىڭ تولىمۇ يامانلىشىپ ئەردە-
مۇ، بالىدىنمۇ بىتەلەي بولسەن، پەرزەنتلىك بولساڭ، پەر-
زەنتىڭ ئۆلىدۇ، ئەرلىك بولساڭ ئېرىڭ ئۆلىدۇ. سەن بۇ
خەتنى كۆرگەن ھامان جىن دياۋتۇڭ جانابلىرىغا ئىلتىجا قە-

لىپ ئۆزۈڭنى بۇ شۇم پېشانىلىقتىن خالاس تاپشۇرۇشۇڭ بەكمۇ زۆرۈر. مال - دۇنيالىق، پەرزەنتلىك، پاناھلىق بولمىسا دەيدىكەنسەن، جىن دياۋىتۇڭ جانابلىرىغا قول باغلاپ، ئۇنىڭ بىلەن بىر - ئىككى قېتىم جىما قىل، شۇنداق قىلساڭ ئاندىن ئامان تاپسەن. جىن دياۋىتۇڭ جانابلىرىغا بويۇن بەرمەيدىكەنسەن، جېنىڭغا جاپا كەلتۈرسەن - دە، بىئارامچىلىققا قالىسەن...

(«دەۋر گېزىتى»نىڭ 7 - ئاينىڭ 26 - كۈنىدىكى سانىدىن)

3. مياۋچاڭنى سۈرۈشتۈرۈش خېتى

فېي تيەنخۇ

شياڭگاڭنىڭ يۇڭلۇ كوچىسىدىكى «مۇرات» رېستورانىنىڭ كۇتكۇچىسى مياۋچاڭ قىز بۇ يىل توپتوغرا 20 ياشقا كىرگەن، يۇڭجى كوچىسىدىكى 30 - نومۇرلۇق بىنانىڭ 2 - قەۋىتىدە ئولتۇرىدۇ. ئۇ 7 - ئاينىڭ 29 - كۈنى كەچ سائەت 11 لەردە ئىشتىن يانغاندىن كېيىن، كۇتكۇچى قىزلاردىن ئۇچ - تۆتى بىلەن بىللە ئۆيگە قايتىپ كېلىۋېتىپ، چوڭ رەستىدىن ئۆتۈپ، يۇڭجى كوچىسىنىڭ دوقمۇشىغا يېتىپ كەلگەندە، توساتتىنلا ئۇچ - تۆت دارازا پەيدا بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇغان ۋە مياۋچاڭدىن: سەن ئۆزۈڭ مياۋلىكمۇ، دەپ سۈرۈشتۈرگەن. مياۋچاڭ جاۋاب بېرىشكە جۈرئەت قىلالماي ئۆزىنى قاچۇرۇپ ماڭسا، دارازا ماڭغىلى قويماي، تۇتۇۋېلىپ ئۇرغان، ئىككى مۇشت ئۇرۇپ بولۇپ، ئاندىن: سەن گەپ قىلمىغىنىڭ بىلەن چىرايىڭدىن تونۇيمەنغۇ، دېگەن. مياۋچاڭ قىز تاياق يېگەندىن كېيىن، ھۆ تارتىپ يىغلاپ كەتكەن. ئۇيگە قايتىپ كېلىپ، دارازىلارنىڭ ئۇر-

ماقچى بولغان ئادىمى مياۋلىڭ ئىكەن، مەن نېمە سەۋەبتىن بىكار خارلىنىدىكەنمەن، دەپ زارلانغان. كۇتۇلمىگەندە، ئەتىسى بىر پارچە تەھدىت خېتى كەلگەن. مياۋچاڭ قىز ئەسلىي ئادرېسى بويىچە پوچتىدىن كەلگەن بۇ خەتنى كۆرۈپ، كېچە ئۆزىنى ئۇرغانلارنىڭ ھەقىقەتەن ئۆزىنى ئىزدىگۈچىلەر ئىكەنلىكىنى بىلگەن. شۇنىڭ بىلەن بۇ ۋەقەنى مەخپىي ھالدا ساقچىلارغا مەلۇم قىلغان ھەمدە گۇمان قىلغان ئادىمىنى قولغا ئېلىپ ئەنتىنى ئېلىپ بېرىشنى سورىغان. كۇتكۇچى ساھىبجامال قىز، كۆزۈڭنى ئاچ! شۇنى بايان قىلمەنكى، «مۇرات» رېستورانىغا كىرىپ - چىقىپ يۈرگەندىن بۇيان، بۇرادەرلىرىمگە ياخشى گەپ قىلماستىن ئۇلارنى ئۇردۇڭ، خارلىدىڭ ھەم قاينىق سۇ تۆكتىڭ، كۆرۈپ تۇرغانلار ھايبەرسە، پەرۋا قىلمىدىڭ، بەلكى يەنە ھەدەپ ئاغزىڭنى بۇزۇپ تۆھمەت چاپلىدىڭ، ئەسكىلىكىڭدە گەپ يوق. كېچە ئىككىيلەن بىرئاز ئەدەپلەپ قويغان بولدۇق، بۇ شۇنچىكى تېگىپ قويغانلىقىمىز، كۆڭلىمىزدە ئاداۋەت ساقلىمىدۇق. مانا ئەمدى بىر ھەپتە ئىچىدە جاۋابىنى قايتۇر، بۇ مەسىلىنى تۈگەتكىنىمىز تۈزۈك، ئەگەر جاۋاب بەرمەيدىكەنسەن، ئەتە - ئاخشامدا ئۆيەر - بۇيەرلەردە يۈرگىنىڭدە خەنجەردىن پەخەس بول، بوش قويمايمىز. جېنىڭ كېتىپ قېلىشتىن ساقلانغىن. ئالدىن خەۋەر قىلىپ قويمىدى دەپمۇ خاپا بولما. ئۆلۈمنىڭ قوينىغا كىرىپ قالمىغىن يەنە. دەيدىغانلىرىم كۆپ ئىدى، سۆزۈمنى قىسقارتاي، سۆزۈمنىڭ تېگىگە يەتمەي قالمىغىن. خەير، 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى كېچىسى، 36 ياشلىق دوستۇڭ فېي تيەنخۇدىن.

(«دەۋر گېزىتى»نىڭ 8 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىكى سانىدىن)

مەلۇم خاتىرىدىن ئىككى پارچە[78]

بەختىمگە يارىشا تۇنۇگۈن يەنە ئىككى غەلىتە ئېلاننى ئۇچراتتىم. ھېلىمۇ قەلەم تەۋرىتىپ بۇ ئېلاننى تونۇشتۇرۇشتىن كۆچۈمىنى ئايىمايمەن. باشقىلارنىڭ دەققىتىنى جەلپ قىلىش ئۈچۈن ئېلانغا تىنىش بەلگىلىرىنى قوشۇپ قويدۇم. خاتىرىنى نەشرەپ ئاتاش كېرەكلىكىنى ئىككى كېچە - كۈندۈز ئويلاپ، تۇزۇك ئىسىم تاپالمىدىم. شۇنىڭ ئۈچۈن، بىلمىلىك ئېسىل زاتلار تۇزەتسۇنمەكىن دەپ، ھازىرچە «مەلۇم خاتىرە» دەپ ئات قويدۇم.

بۇ دورەمقى «مۇددىئايىم» خېلى ساپ، «ھەممە ئادەم كۆرۈپ قويسۇن» دېگەن ئۇمىدتىن باشقا سەلبىي رولى بولمىسا كېرەك. ئەمما، يوقىلاڭ بىر خىيال پەيدا بولۇپ قالدى. ئېسىمدە قېلىشىچە، چىڭ سۇلالىسى ۋاقتىدا، گېزىتىلەرگە بېسىلغان ياخشىراق مۇلاھىزىلەرنى تاللاپ باسىدىغان «تاللانما ژۇرنال» دەيدىغان ژۇرنال بار ئىدى. بولسا ھەۋەسكارلار شۇ خىلدىكى مەجمۇئەنى يەنە يولغا قويسىمۇ بولاتتى. ھەر ئۆلكىدە ماقالە توپلىغۇچىدىن بىرقانچەيلەن بولسا، ئۇلار ھەر خىل «ئىجتىمائىي ھادىسىلەر»نى ئىپادىلەش ئۈچۈن، ئۆزى تۇرغان جايدىكى گېزىتىلەرگە بېسىلغان غەلىتە باش ماقالە، خاتىرە، ئەدەبىيات - سەنئەت، ئېلان قاتارلىقلارنى مەخسۇس توپلاپ، كىتاب - ژۇرنال قىلىپ ئېلان قىلسا، ئۇ چوقۇم كىشىلەرگە سايا‌ھەت خاتىرىلىرىدىنمۇ چوڭقۇر تەسىر قالدۇرا‌تتى. بۇنىڭغا CF يېگىت[79] نېمە دەيدىكىنتاڭ؟ 1927 - يىل 9 - ئاينىڭ 12 - كۈنى چۈشلۈك تاماقتىن بۇرۇن.

بىرىنچىسى

شۇك جۇڭچىن ژۇسكىدىكى نامىم ژېن ژېي. مىنگو زامانىدا ناھىيە باشلىقى، پونكىت باشلىقى، باشقارما باشلىقى، ئىدارە باشلىقى، نازارەت باشلىقى بولغانمەن. ئۆزۈم ئەھلى ئۆلىما ۋە كاتتا مەنسەپدار بولغانلىقىڭ ئۈستىگە ئۈستا تېۋىپ، بولۇپمۇ ئايالار كېسەللىكىگە ماھىرمەن. ھازىر شياڭگاڭ پاۋمادى رايونى خۇاڭنىيۈن كوچىسى 55 - نومۇر-لۇق بىنانىڭ 1 - قەۋىتىدە ئولتۇرىمەن، ھەر كۈنى چۈشتىن كېيىن ئۆيۈمدە، تاشقىرىدا كېسەل كۆرىمەن. تېلېفون باش ئاپپاراتى 5270.

(بۇ بىر پارچە خەۋەر شياڭگاڭ «دەۋر گېزىتى»نىڭ 9 - ئاينىڭ 21 - كۈنىدىكى سانىغا بېسىلغان).

ئىلاۋە: ئاڭلىشىمچە، ئەزەلدىن بۇيان، بىرنەچچە ئەۋلاد-دىغىچە تېبابەتچىلىك قىلغانلار كەسپىي تېۋىپ، دەپ ئاتىلىدى-كەن؛ باگۈچە يېزىقچىلىق بىلەنمۇ شۇغۇللانغان بولسا ئۆلىما تېۋىپ، دەپ ئاتىلىدىكەن، ھۆكۈمەتكە يالىنغان بولسا ھۆكۈ-مەت تېۋىپى، دەپ ئاتىلىدىكەن؛ ئۆز ۋاقتىدا خانلىق شىپاخا-نىسىغىمۇ كىرىپ چىققان (؟) بولسا خان تېۋىپى دەپمۇ ئاتىلىدىكەن. «ناھىيە باشلىقى، پونكىت باشلىقى، باشقارما باشلىقى، ئىدارە باشلىقى، نازارەت باشلىقى بولغان، ئەھلى ئۆلىما، كاتتا مەنسەپدار بولغان»لار، ئۇنىڭ ئۈستىگە «ئۈستا تېۋىپ»مۇ بولغانلار ھەقىقەتەن قەدىمدىن تارتىپ كۆرۈلۈپ باقمىغان بىر ئىش. يەنە كېلىپ ئۇنىڭ چالا قالماستىن بەش «باشلىق» بولغانلىقى كەم تېپىلىدىغان ئىش.

ئىككىنچىسى

ئاتا ـ ئانا تىلەش ئېلانى ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇپ چىققىنىمغا خېلى يىللار بولۇپ قالدى، ئەخلاقسىم ياخشى، ھېچقانداق كەيپ ـ ساپا قىلمايمەن. بەختىمگە قارشى ئاتا ـ ئانام ئارقا ـ ئارقىدىن ۋاپات بولغاچقا، يالغۇز ئۆزۈملا ئۆي ۋەجى بىلەن گۇاڭجۇغا كېلىپ ئوقۇۋاتىمەن. ئۆزۈم يالغۇز ئوغۇل بولغانلىقىمدىن تولىمۇ زېرىكتىم، شۇڭا باشقىلارغا بالا بولۇپ بېرىشنى چىن كۆڭلۈمدىن خالايمەن ھەمدە ئۆزى مەرد ۋە ئىنسانپەرۋەر، لېكىن ئوغلى يوق كىشىگە پۈتكۈل ئۆي تەئەللۇقۇم بىلەن بالا بولۇشنى خالايمەن. ھالى يامان ئەمەس، پەقەت بالا ئارزۇلاپلا كېلىۋاتقانلار بولسا، ئۆزىنى (ئائىلە ئەھۋالى ۋە ئىقتىسادىي ئورنىنىڭ قانداق ئىكەنلىكىنى) مەلۇم قىلىپ خەت يازسۇن، خەۋەرلىشىدىغان ئادرېسىنى ئېنىق يازسۇن. مەن جاۋاب قايتۇرغاندىن كېيىن، ئاندىن يۈزتۇرانە مەسلىھەتلىشەرمىز. گېزىتنى ئوقۇغان ئەربابلاردىن مېنى تونۇشتۇرۇپ ئارزۇلىغان ئىشمىنى ۋۇجۇدقا چىقارغانلارغا 100 سەر ئالتۇن ھەق بېرىمەن، ۋۇجۇدقا چىقىرالمىغانلارغىمۇ ئۆز يولىدا ھەشقاللا ئېيتىمەن. 10 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى چۈشتىن كېيىن دىگەر ۋاقتى.

خەۋەرلىشىش ئورنى: گۇاڭدۇڭ ئۆلكىلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتىن يۇ شىچېڭ.

(بۇ خەۋەر گۇاڭجۇ «خەلق جۇمھۇرىيىتى گېزىتى»نىڭ شۇ كۈنىدىكى سانىغا بېسىلغان)

ئىلاۋە: مەندەكلەر ياشاۋاتقان بۇ ۋاپاسىز دۇنيادا «ھەمراھ تىلەش» توغرىسىدىكى بۇنداق ئېلانلارنى تولا كۆرگەچكە غەلىتە تۇيۇلمايدۇ. مەن بىر چاغلاردا ماۋ پەنلىن توپلىغان «قەدىمكى زاماندىكى ۋاپادار بالىلار ھەققىدە رىۋايەتلەر»[80]

نى ئوقۇغانىدىم. ئۇنىڭدىكى ئانىسى يوق ئۇچ ئوغۇلنىڭ ئۆزى بىلەن ھېچ ئالاقىسى بولمىغان بىر مومانىنى تەڭ بېقىپ ئانا قىلىۋالغان ۋەقەنى كۆرۈپ تولىمۇ ھەيران بولغانىدىم. لېكىن، شۇ كەملەردە ئۆلكە ئىمتىھانىدىن ئۆتكەن ۋاپادار ۋە قابىلىيەتلىكلەر مەنسەپدار بولالىغانلىقى ئۈچۈن، خەقلەر بۇنىڭدا باشقىچە مەقسەت بار دەپ شۇبھىلىنەتتى. لېكىن، بۇ ئېلاندا، پۈتكۈل ئۆي تەئەللۇقى بىلەن ئانا تىلەپ، تونۇشتۇرغۇچىغا 100 سەر ئالتۇن ئاتىغانلىقى جاكارلانغان. بۇ ئېلاننى ئوقۇپ چىققان كىشىنىڭ قەلبى ساپ ـ ساددا ئۆتكەن قەدىمكى زامانغا قايتۇرۇلىدۇ ـ دە، بۇنداق ئىنسانىي بارلارغا رەھمەت ئوقۇپ، ئاتا ـ ئانىسىنى ئۇرىدىغان ـ تىللايدىغانلارغا ۋەز ـ نەسىھەت قىلماي تۇرالمايدۇ. گېزىت ئوقۇغۇچى جانابلار گۇاڭجۇدا ئوغۇل ئارزۇلايدىغانلارنىڭ بارلىقىنى بىلىشەمدەكىنىتاڭ؟ مەلۇم بولسۇنكى، ناۋادا ئوتتۇرىدا يول مېڭىپ، قىلغان ساۋاپلىق ئىشى ئەملگە ئاشمايلا قالغان تەقدىردىمۇ «ھەشقاللا»سى كەم بولمايدىكەن.

شياڭگاڭدا پەيغەمبەر مەۋلۇتىنىڭ ئۆتكۈزۈلگەنلىكى توغرىسىدا[81]

مۇھەررىر ئەپەندى:

مەرىپەت سەردارى، ساھىبكامال، ئەۋلىيايىئەزەم، پىرمۇقەددەم[82] كۇڭفۇزىنىڭ مەۋلۇتى شياڭگاڭدا ئەزەلدىن ناھايىتى تەنتەنىلىك ئۆتكۈزۈلۈپ كەلمەكتە. شىمال تەرەپتىكىلەر پەقەت شەرقىي قوشنىمىز[83] نىڭ تەرغىباتىغىلا مۇيەسسەر بولماقتا، بۇ يەردە بولسا شياڭگاڭ ۋالىيسى رياسەتچىلىك قىلىپ تۇرغاچقا، مەۋلۇت مەرىكىسى ناھايىتى قېتىرقىنىپ ئۆتكۈزۈلمەكتە. ۋالىي بۇ ئىشقا ماھىرلىق بىلەن يېتەكچىلىك قىلماقتا. بۇ يەردىكى مۇھاجىر قېرىنداشلىرىمىزمۇ ئۆز ئەۋلىيايىمىزغا بەيئەت قىلغاندا، شەرق مەدەنىيىتىنى تەۋەررۈك بىلىپ قەدىرلىگەندە، ئۇنى تېخىمۇ روناق تاپقۇزغىلى بولىدۇ دەپ بىلگەچكە، مەۋلۇت مەرىكىسى ھەر يىلى ناھايىتى تەنتەنىلىك ئۆتمەكتە. بۇ يىلقى مەۋلۇت مەرىكىسى تېخىمۇ قىزغىن ئۆتتى. لاتاپەتلىك ئەدىبلەر، مەدەنىي زاتلار چاھار باغقا جەم بولۇپ، ئولتۇرغان سورۇنلىرىدىلا قەلەملىرىنى تەۋرىتىپ مىللىي خۇسۇسىيەتلىرىمىزنى ئىپادىلەشتى. ھەرقايسى مەكتەپلەرىمۇ مەۋلۇت مۇراسىملىرى ئۆتكۈزدى، پەيغەمبەرنىڭ شۆھرىتىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن ھەر ساھەدىن ئېكسكۇرسىيىگە كەلگەنلەرنى ئۇزىمەي قارشى ئالدى، كېچىسى ياكى يېڭى ئويۇنلارنى، ياكى كىنولارنى قويۇپ تۇردى. «دانالىق مەكتىپى» ھەر يىلى مەۋلۇت مەرىكىسىنى ئۆتكۈزگەندە، ئادەتتە دەرۋازىغا يېڭىچە نەزمە لەۋھەلىرىنى

چاپلايتتى، بۇ يىل تەييارلىغان نەزمە لەۋھەلىرى تېخىمۇ قالتىس بولدى. بۇگۈن شۇ نەزمە لەۋھەلىرىنى ھۆرمەت بىلەن كۆچۈرۈپ تەقدىم قىلدىم، ئىچكى ئۇلكىلەرنى خەۋەردار قىلارسىز، جاھاڭگىرلارنى يوقىتىش ئارزۇسى بار ئادەملەر بۇنى كۆرۈپ خىجىل بولسۇن:

مۇزەككەر:

ئوغۇللار مەكتىپىنىڭ دەرۋازىسىدىكى نەزمە لەۋھە

لۇ بەگلىكىنىڭ تارىخىغا بىنائەن، يازدى «يىلنامە»[84] نى؛

جازالاپ چى بەگلىكىدىكى تېخنىكنى، بەجا كەلتۈردى ئۆزگەرمەس ھەقىقەتنى.

يوقىتىپ يۈرت بۇزۇقلىرىنى، دەپئى قىلدى:

قىزىللاشتۇرۇش تەشۋىقاتىنىڭ ئەۋج ئېلىشىنى،

ئاتىسىنى ئۆلتۈرۈشنى، ۋاپادارلارنى يامان كۆرۈشنى،

مۇلۇك ۋە خوتۇنلارنىڭ «ئومۇم»لاشتۇرۇلۇشىنى،

ئەركان ۋە ئەھكامنىڭ بۇزۇلۇشىنى.

گۈم قىلىپ ئۇچ قەلئەنى، ئۆتكۈزۈۋالدى قوراللىق كۇچلىرىنى[85]،

قەتلى قىلىپ شاۋ جېڭماۋنى[86]، سۈردى بەھۇزۇر دەۋرانىنى.

يوقاتتى جىنايەتكار، زالىم مەنسەپدارلارنى،

ئەخلاق بىلەن تەربىيىلىدى ياش - ئۆسمۈرلەرنى.

ئۆگەتتى ئۆزىنى تۇتۇشنى، ئاتا - بالىلىق ئەھكامنى؛

ئۆگەتتى ئاتا - ئانىنى قەدىرلەشنى، چوڭلارنى ئىززەتلەشنى؛

ئەسلىگە كەلتۈردى ئىنساپ - تەۋپىقنى.

مۇئەننەس:

قىزلار مەكتىپىنىڭ دەرۋازىسىدىكى نەزمە لەۋھە

ئانا ئوغلىنىڭ شاراپىتى بىلەن ئەزىز بولۇر،
خوتۇن ئەرنىڭ شاراپىتى بىلەن دۆلەت كۆرۈر؛
پاك قەلبسىز بىلەن مەۋلۇت ئۆتكۈزۈۋاتقىنىمىزدا،
ئۇچ ئەركانغا ئەستايىدىل ئەمەل قىلىشىمىز كېرەك؛
ئاغزى كېرىلگەندىمۇ ئەركىنلىك دەپ، يەملەشكەندىمۇ ئەركىنلىك دەپ، بار ئەركىنلىكنى چۈشەنمەي، زامانغا بېرىلىپ، سۈيۈق كۆڭۈل بولۇش نېمىگە كېرەك؟!
ئوغۇللار مۇزەككەر تۇپەيلى قەيسەر بولۇر؛
قىزلار مۇئەننەس تۇپەيلى مۆمىن بولۇر[87]؛
كۆڭزى تەرىقىتى قەدىرلىنىۋاتقان ھازىرقى ۋاقىتتا، تۆت ئەھكامغا ھەرگىز خىلاپلىق قىلماسلىق كېرەك؛
ھەدىسىلا، بۇنىڭ بائىسى يېمە، ماھىيىتى قايداق دەپ تۇرۇۋېلىپ، ئاخىرى نېمە ئىكەنلىكىنىمۇ بىلمەي، جامائەتنىڭ كەينىگە كىرىپ ئۆزىنى بازارغا سېلىپ يۈرمەسلىك كېرەك.

كېرىلگەندىمۇ، يەملەشكەندىمۇ دېگەن سۆز ئېغىزنى ئاچقاندىمۇ، يۇمغاندىمۇ دېگەن سۆز؛ يېمە دېگەن سۆز نېچۈك دېگەن سۆز؛ قايداق دېگەن سۆز، قانداق دېگەن سۆز. قىزلار ھەقىر بولغاچقا، سۆزىنىڭ ئېسىللىرىنى بىلمىگەچكە، شۇنداق چاكىنا سۆزلەرنى ئىشلەتكەن.

مەتبۇئاتلاردىكى گەپلەرمۇ ئوقۇغان كىشىنىڭ كۆزىنى ئالاچەكمەن قىلغۇدەك ناھايىتى كۆپ. ھازىر ھەممىسىگە تېگىل قىلىپ پەقەت «دەۋر» گېزىتىگە بېسىلغان بىر پارچە تەسىراتىنلا نەقىل كەلتۈردۇم:

كۆڭزى مەۋلۇتىنىڭ ئۆتكۈزۈلۈشى توغرىسىدىكى تەسىراتلىرىم

فېي خېڭ

لەرزان شامال سالقىن ھاۋانى ئەكېلىپ، كۈز پەسلىدىن دېرەك بەرمەكتە. كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە كۆڭزىنىڭ مەۋلۇت بايرىمىمۇ يېتىپ كەلدى. يېقىندىن بۇيان پەيغەمبىرىمىزنىڭ راسلىق دىنى سۈنۇپ قالدى، بىدئەت گەپلەر ئەۋج ئېلىپ كېتىۋاتىدۇ. كۆڭزىنىڭ شەرىپىگە ئېھتىرام بىلدۈرۈش مۇراسىملىرىنى پەقەت شياڭگاڭدىكى ئەربابلارلا ئادەت بويىچە ئۆتكۈزۈپ كېلىۋاتىدۇ. ئىچكى ئۆلكىلەردە بولسا خەلقنىڭ تولىسى بۇنىڭغا ئانچە ئەھمىيەت بەرمەي كېلىۋاتىدۇ. چۈنكى، يېڭى تەلىمات پەيدا بولۇش بىلەن تەڭ، كونا ئەخلاق - پەزىلەت كۆندىن - كۈنگە يوقىلىپ كېتىۋاتىدۇ؛ يېڭىلىق تەرەپدارلىرىنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشى بىلەن تەڭ قەدىمكى ئەۋلىيا - ئەنبىيالىرىمىز بارا - بارا ئەزەردىن قېلىۋاتىدۇ. ئوقۇغۇچىلار لېنىنىڭ، ماركسنىڭ خىلمۇخىل سەپسەتىلىرىگە قاتتىق بېرىلىپ كېتىۋاتىدۇ، ئۇلار 2000 يىلدىن بۇيان گويا قۇياش ۋە چولپاندەك نۇر چېچىپ كەلگەن ئەۋلىيايىئەزەم دىنىنى ۋەيران قىلىشتىن، سۈپۈرۈپ تاشلاشتىن باش تارتمايۋاتىدۇ. ئۇلار ئەھلى موللىلارنى بىر بولسا چىرىك دەپ، بىر بولسا داشقال دەپ خورلىماقتا. ئەمەلىيەتتە، ئۇلار گۆدەك، غەرەز ئۇقمايدۇ، قارام. ئۇلار يېڭى تەلىماتنىڭ سايىسىدە ئۆزلىرىنىڭ خۇسۇسىي مۇددىئالىرىغا يەتمەكچى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار قەدىمكىلەرنىڭ ئۇلۇغ ئىبرەتلىك سۆزلىرىنى گويا تاپىنىغا سانجىلغان شوخا، كۆزىگە قادالغان مىخ قاتاردا كۆرمەكتە. ئۇلار شۇنى يۇلۇپ تاشلاپ ئاندىن پۇخادىن چىقماقچى. كۆڭزىنىڭ مەۋلۇت كۈنىنى ئۆتكۈزۈشنى تىلغا

ئېلىش بۇياقتا تۇرسۇن، ھەتتا كۆڭزىنىمۇ يوقىتىلىدىغانلار قاتارىغا چىقىرىپ قويماقتا. ۋاھ‌ىرىخا! مۇشۇنداق كېتىۋەرسە، ئىنسانىيەت‌چىلىك ھەتتا ھايۋاندىنمۇ بەتتەرلىشىپ كەتمەمدۇ؟! خەيرىيەت، دېگىزنىڭ بىر بۇرجىكى بولغان بۇ يەردە قەدىمىي پەزىلەت يوقىلىپ كەتمىدى، مۇقەددەس دىنىمىز مەۋجۇت ياشىماقتا. مانا ھازىر، مەۋلۇت كۇنىنى ئۆتكۈزۈش ۋاقتىدا، ھەممە ئادەم مىغ - مىغ بولۇپ، تەنتەنە قىلماقتا. بىراق، بىزنىڭ مەۋلۇت مۇراسىمىمىز پەقەت شەكلەن خاتىرىدىلا ئىبارەت. كۆڭزى دىنىنىڭ ماھىيىتىگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىشىمىز كېرەك. كۆڭزى دىنىي ئەخلاقنى ئەمەلدە بەجا كەلتۈرۈشنى ئەۋزەل كۆرىدۇ. خەلقئالەمنى ئائىلە ئەخلاقىنى يولغا قويۇش يولى بىلەن ئىدارە قىلىشنى ياندىن يىراقتا، ئىچىدىن تاشقىرىغا كېڭەيتىشنىڭ ئاساسى بولىدىغان ئەندازلىرى بار. تەڭرى ئۆزگەرمەيدۇ، تەرىقەتمۇ ئۆزگەرمەيدۇ، بۇنىڭ قىل سىغماس نېگىزى بار، ئىسيانچىلار ھەددىدىن ئېشىپ، ئەۋلادىيائىزەمنىڭ دىنىنى ۋەيران قىلىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى كۆچكۈن بۇلۇتتىن باشقا نەرسە ئەمەس، ئۇ كۈن بىلەن ئايىنىڭ نۇرىغا قانداقمۇ دەخلى قىلالىسۇن؟! شۇنداق بولسىمۇ، ھازىرقى نازۇنېمەتلىرىمىزنىڭ شۈكرانىسى ھېسابىدا ھازىرقى ياماڭ ئىللەتلەرگە ئېچىنىپ، قەدىمنى سېغىنىپ تۇرۇشمىز كېرەك، بۇنىڭ ئۈچۈن، ھەممىدىن ئاۋۋال ھەققانىيەتنى جارى قىلدۇرۇشىمىز، ئىبرەتلىك سۆزلەرنى قانات يايدۇرۇشىمىز لازىم. زىيۇ جانابلىرى: ياڭ بىلەن موغا رەددىيە بېرىلگەن ئادەم پەيغەمبىرىمىزنىڭ مۇخلىسى بولالايدۇ[88]، دەپتىكەن. ھازىرقى زامانداھەركىم ھەرنېمە دەۋاتىدۇ، بىدئەت سۆزلەر بەس - بەس بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىۋاتىدۇ. كۆپىنىڭ تىلى ئالتۇننى كۇلگە ئايلاندۇرۇۋېتەلەيدۇ، ناھەقلىق كۆپىيىۋەرسە ھەققە ئايلىنىپ كېتەلەيدۇ. پەيغەمبىرىمىزنىڭ دىنىغا قارشى چىققانلار ئەسلىدە ياڭ بىلەن مودىنلا

ئىبارەت. ھازىر تىل بىلەن رەددىيە بېرىش، تەرىقىتىمىزنىڭ پاسىبانى بولۇش، قاينام ئىچىدە تەۋرىمەي مەزمۇت تۇرىدىغان تۇۋرۇك بولۇش ھەممىدىن ئەلا. ئالاقزادە بولۇپ، شەكىلگىلا بېرىلىپ، قول ئۇچىدىلا ئىشلەش، رەسمىيەتچىلىك قىلىش پەيغەمبىرىمىزنىڭ مەۋلۇت كۇنىنى ئۆتكۈزۈۋاتقان جانابلاردىن كۇتىدىغان ئارزۇيۇم ئەمەس. مېنىڭ تەسىراتىم ئەنە شۇ.

شىياڭگاڭدىكى ئەۋلىيائىزەم كۆڭزى جەمئىيىتى شۇ كۇنى «ئارامبەخش» چاڭچىلىخانىسىدا «دىياۋتىيەن» سانايىنەپىسىگە ئۇيۇن قويىدۇرۇپ بەردى. ئۇنىڭ ئېلانى مۇنداق:

ساھىبكامال ئەۋلىيائىزەمنىڭ مەۋلۇت بايرىمىدا مۇزدەكا سادالىرى كۆكنى ياڭراتتى، تەڭرى راۋا كۆرگەن دىنىنى ئاممىغا تەرغىب قىلىش بىلەن زېھىننى خۇشاللىق قاپلىدى. ئېلىمىز بىرنەچچە مىڭ يىلدىن بۇيان كۆڭزى دىنىغا بەيئەت قىلىپ كەلمەكتە، چۇنكى ئەۋلىيائىزەمنىڭ تەرەققىياتى ئەخلاقنى قوغدايدىغان، ئىنساپ - تەۋپىقنى نىجات تاپتۇرىدىغان تەرىقەت. شۇنىڭ ئۈچۈن جەمئىيىتىمىز مۇشۇ ئايىنىڭ 27 - كۇنى «دىياۋتىيەن» سانايىنەپىسىگە ئويۇن قويغۇزۇپ بەرمەكچى. شۇ كۇنى كۇندۇزدە «ئوغۇلنى ئۇزىتىش كونسېرتى»، «ھۆر ۋە غىلمان» قويۇلىدۇ. كېچىدە تاڭ ئاتقۇچە ئاۋۋال «ئالتە بەگلىكنىڭ بىر ۋەزىر تەيىنلىشى» ۋە «سەتەڭ خانىش» دېگەن يېڭى ئويۇنلار قويۇلىدۇ. «سەتەڭ خانىش» دېگەن ئويۇن مەزمۇن جەھەتتىن ھەم يېڭى، ھەم قىزىق، ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن يېزىلغان. بۇ ئويۇن تاڭ ئاتقۇچە قويۇلمىسا تۇگىمەيدىغان بولغاچقا، شىياڭگاڭ ھۆكۇمىتى تەرىپىدىن شۇ كېچە ئۈچۈن بىرنەچچە پارچە ئالاھىدە رۇخسەت قەغىزى بېرىلدى. تاڭ ئاتقۇچە ئوينىلىدۇ... ئالدىن بىلەت

سېتىۋېلىش ئورنى: خىلىخو كوچىسىدىكى جۇڭخۇا كىتابخانىسى ئىچىدىكى ئەۋلىيايىئەزەم كۇڭزى جەمئىيىتى ئىشخانىسى.

توشقان يىلى، 8 - ئاينىڭ 24 - كۈنى

شياڭگاڭ ئەۋلىيايىئەزەم كۇڭزى جەمئىيىتى.

«سەتەڭ خانىش» دېگەن ئىسىم ئېسىل بولمىسىمۇ، لېكىن «مۇھاكىمە ۋە بايان»دا «كۇڭزىنىڭ نەنزى بىلەن كۆرۈشۈشى»[89] تەرك ئېتىلمەي تىلغا ئېلىنغانلىقى ئۈچۈن، «دېڭىزنىڭ بىر بۇرجىكى بولغان، قەدىمىي پەزىلەت يوقالمىغان بۇ يەر» دىكىلەر بۇنى ئەقىلگە سىغدۇرۇپ كېتەلەيدۇ. بۇلاردىن باشقا، ھەر خىل پەيزىلىك كىنولارنى تەسۋىرلەپ تۈگىتىش مۇمكىن ئەمەس. «يېڭى چاڭچىلىخانا» تۆت تومۇق «سەخى ھەزرەتنىڭ تەزكىرىسى»نى قويدى، يەنە «ساھىبى ئەرش ئۇلۇغ ئەۋلىيانىڭ ئەرشنى مالىمان قىلىشى»نىڭمۇ ئوينىلىدىغانلىقى، «يېڭى دۇنيا»دا «ۋۇ سۇڭنىڭ ئۆز خوتۇنىنى بوغۇزلىغانلىقى»نىڭ ئوينىلىدىغانلىقىمۇ ئېلان قىلىندى، بۇلارنىڭ ھەممىسى مىللىي ئابرۇيىنى ئۆستۈرىدىغان مىللىي تەۋەررۈك. «خانىش» نامىلىق تىياتىرخانىدا قويۇلىدىغان «نىقابلىق يېڭى كېلىن» قوشنا دۆلەتتىن كەلگەن ئەسەر بولسىمۇ، لېكىن ئۇ توغرىدا چىقىرىلغان ئېلاندا: «كۇڭزى (مەن ئىلگىرى ئادەملەرنىڭ سۆزىگە قۇلاق سېلىپ، ھەرىكىتىگە ئىشىنەتتىم، ھازىر بولسا ئادەملەرنىڭ سۆزىگە قۇلاق سېلىپ، ھەرىكىتىنى كۆزىتىدىغان بولدۇم، يۈيگە قاراپ شۇنداق يولىنى تۇتىدىغان بولدۇم) دەپتىكەن. كۇڭزىنىڭ سۆزىنى ئىسپاتلىماقچى بولساڭلار، بۇگۈن كېلىپ «نىقابلىق يېڭى كېلىن»نى كۆرۈپ بېقىڭلار. شۇ چاغدىلا پەيغەمبىرىمىزنىڭ ھەربىر كەلىمە سۆزىنىڭ پۈتۈن دۇنياغا ئۇلگە بولىدىغانلىقىنى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ جىمى

ئالەمنىڭ مۇناسىپ پىر - ئۇستازى ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ قالمىسىزلەر» دېگەن گەپلەر بار. دېمەك، بۇ ئويۇنلار ئەۋلىيايىئەزەملىكى دىنىغا قۇۋۋەتمۇ بېرىدۇ.

بەس! ئەۋلىيايىئەزەمنىڭ، سالغا چۈشۈپ باشقا ئىقلىمغا كېتىمەن، دېگەن ھېكمەتلىك سۆزىنى ئاڭلىغانىدۇق. توغرىلىققا ھۆرمەت قىلىپ بىدئەتلەردىن ساقلىنىش ئۇلۇغ ئەنگلىيىنىڭ پەزىلەتلىك سىياسىتى. دۆلەتنى سۆيىدىغان، قەدىمگە جېنىنى ئاتا قىلغان ئەربابلار بۇنى ئاڭلىغاندىن كېيىن چەكسىز خۇشال بولۇپ، تەبرىكلىمەي تۇرالماس، بۇ يەرگە كېلىپ، بۇ يەردىن بىرەر ماكان تۇتۇپ، بۇ يەرنىڭ ئاھالىسى بولۇپ قالغۇسىمۇ كېلەر.

ئامانلىقىڭىزنى سوراپ
جۇڭگو ئىئوسىپى

مەۋلۇت بايرىمىدىن بىر كۈن كېيىن يېزىلدى.

تەزىيە ۋە تەبرىك[90]

«تىل رېشتىسى» بېيجىڭدا چەكلىۋېتىلگەندىن كېيىن، تو-نۇش - بىلىشلىرىمدىن بىرەيلەن گېزىتتىن كېسىۋالغان بىر پارچە ماقالىنى پوچتىدىن ئەۋەتىپتۇ، بۇ ماقاله بېيجىڭ «جۇمھۇرىيەت كەچكى خەۋەرلىرى» نىڭ «گۈللۈك پانۇس» ئىستونىغا بېسىلغان بولۇپ، مەزمۇنى مۇنداق:

تەزىيەنامە

كۈڭ بونى

«تىل رېشتىسى»نى توختىتىۋەتكەنلىكىنى ھېلىلا دوس-تۇمدىن ئاڭلىدىم، بۇ راست ئىشمىدۇر؟ «تىل رېشتىسى» نىڭ دۇنياغا كەلگىنىگە ئۇچ يىل بولدى، شۇنىڭدىن تارتىپ ئۇ بىرەر پايدا كۆرگىنى يوق، بەلكى ھەمىشە دېشۋارچىلىقلار-غا دۇچ كەلدى. ئۇزاقتىن بۇيان ئاڭلاۋاتقانلىرىمدىن قارىغاز-دا، ئۇ تا ھازىرغىچە ياشلىق ھالىدىن كەتمىگەن. بەلكى بارغانسېرى زورىيىپ قۇدرەت تېپىۋاتقان بىر پەيتته، كېتىۋې-تىپ ئۇجۇقمىدىغانلىقى كىمنىڭ خىيالىغا كەلسۇن؟ «قۇرۇق پاراڭ»لار ئېھتىياتسىزلىقتىن كېلىپ چىققان بولسا، «پارچە تەسىرات»لار تەسىر قىلىپ زامانىنىڭ ئېقىمىنى بۇزۇپتۇمۇ ياكى باشقا سەۋەب بارمۇ؟ دېمەك، چى مىڭ[91] بوۋاي ئالتو-پىلاڭ كۆتۈرمىسىلا، خائىنلارنىڭ سەردارىنىڭ[92] ھەيۋە قە-

لىشىغا ئاساس قالماس؛ ساداقەتمەنلەر، ۋاپادارلار ئاچچىقىغا ھاي بېرەر؛ ئادالەتپەرۋەرلەر، مېھرىبانلار ئۆلگەننى تېپىشقا ھەقلىق بولۇپ قالار. «تىل رېشتىسى تەرەپدارلىرى» تۈگەش-كەندىن كېيىن، كۆپچىلىكنىڭ غەزىپى بىرئاز پەسەيدى. «بايراق ھىمايىچىلىرى»[93] ئۆز پېتى بىلەن تۇرسا، بەش رەڭگە نېمە قايغۇ؟ مۇدھىش دولقۇنلار ئەمدى جىمىپ قالار، بىدئەدلەرمۇ تۈگەر. بۇنى ئىجتىمائىي ئەخلاق جەھەتتىن ئال-غاندا تەسىرى ئاز بولماس! بۇنىڭدىن قارىغاندا، «تىل رېش-تىسى»نىڭ توختىتىلغانلىقى ئېسىل ئىش ئەمەسمۇ؟ ئەپ-سۇسكى، ئۇنىڭ قالدۇقلىرى تامامەن قۇرۇپ كەتمىدى، يىل-تىزى ھېلىمۇ مەۋجۇت، قايتا تىرىلىپ ئەسلىگە كېلىشى چوقۇم. شۇڭا، جەزمەن ئالدىنى ئېلىش كېرەك! يامانلىقنى تۈپ يىلتىزىدىن قومۇرۇۋېتەمەي، بۇزغۇنچىلىققا يول قويغۇ-لۇقمۇ؟ مېھرىبان، ئادالەتپەرۋەر كىشىلەرنى بۇ يولدا ھەر-كەتكە كەلتۈرۈش، بەزىلەرنى ئەل قىلىش كېرەك، يېزىق زىندانى بەرپا قىلىپ، ئىنئام بىلەن جازانى روشەنلەشتۈرۈش كېرەك. مۇرتەدلەرنى يوقىتىپ، باش بۇزۇقلارنى جازالاپ، خەلقنى خاتىرجەملەندۈرۈش ئاممىنىڭ ئارزۇسى. بۇ يولدا كۆرسەتكەن ئۆچمەس خىزمەتلەرنىڭ ئەلگە ساۋابى تەگمەي قالارمۇ؟ دۆلەتنىڭ شەنىگە ياخشى بولماسمۇ؟ «قۇيۇن»[94] نىڭ تەمسىلىنى دوراپ، «تىل رېشتىسى» ئۈچۈن تەزىيەنامە يېزىپ، قىلىشقا تېگىشلىك ئىشتىن باش تارتمىدىم، مەندىن ئۆزگە كىم بۇنداق قىلدى؟ كاتتا، كىچىك — ھەممە ئادەم-نىڭ بۇنىڭغا ھەرگىز سەل قارىماسلىقىنى سورايمەن.

تىنىش بەلگىلىرى كېرەكسىز قىلىنمىغان، ئاممىباب تىل ئۇسلۇبى مەنئى قىلىنغان بىر پەيتته، شەمسىيىنىڭ ئاخىرقى كۈنى، ئۆرۈكلۈكته يېزىلدى.

بۇنىڭدىن بۇرۇن خىيالىمغا كەلمىگەنىدى، بۇ قېتىم ئېسىمگە كەلدى. بۇلتۇر شىياۋېن ئارىلىدىكى چېغىمدىمۇ بىر دوستۇم گېزىتتىن بىر پارچە ماقالىنى كېسىۋېلىپ پوچتىدىن ماڭا ئەۋەتكەنىدى. ئۇ ماقالە بېيجىڭ «كۇندىلىك مۇلاھىزە» گېزىتىگە بېسىلغانىكەن، ۋاقتى «يولۋاس يىلى 12 - ئاينىڭ 20 - كۈنى...» شەمسىيە كالېندارى بويىچە يېزىلغان ۋاقتى قىرقىۋېتىلگەن. ئۇنىڭ مەزمۇنى مۇنداق:

قۇيۇنغا مەرسىيە

يەنشېڭ[95]

«قۇيۇننى ئوقۇغىنىمدا» دېگەن ماقالىنى ئەمدى يېزىپ بولۇشۇمغا، كۆتۈلمىگەندە، «قۇيۇن»نىڭ شاڭخەيدە قازا تاپقانلىقىدىن مۇسىبەت خەۋىرى يېتىپ كەلدى. «قۇيۇن»نىڭ ئۆزۈن ئۆمۈر كۆرەلمەيدىغانلىقىغا ئاللىقاچان كۆزىمىز يەتكەنىدى، لېكىن ئۇنىڭ مۇنداق تېزلا تۈگىشىدىغانلىقى زادى «كۆتۈلمىگەن يەردىن چىقتى». بولۇپمۇ «ئىدىيە ساھەسىدىكى نوپۇز ئىگىسى»[96] ئۇ-رۇش ئېلان قىلىۋاتقان پەيتتە مۇنداق ئاقۇۋەتتىنىڭ ئۇشتۇمتۇت كېلىپ چىققانلىقى خۇدۇكچانلارنى بەلكىم نوپۇز ئىگىسىنىڭ قايتۇرما ھۇجۇم ئىستراتېگىيەسىدىن گۇمانلاندۇرۇپ قويۇشىمۇ مۇمكىن. «بۇ گەپ دەرۋەقە توغرا ئەمەس»، «بىراق» «نۇرلۇق جۇڭگو» كىتابخانىسىغا ئەركىن تەنقىدچىلەر بارالمىغىنى بىلەن «ئىدىيە ساھەسىدىكى نوپۇز ئىگىسى» بارالىغانىدى. شۇنىڭ بىلەن «قۇيۇن» نەشىردىن توختىتىلىپتۇ ۋە توختاشقا مەجبۇر بوپتۇ.

لېكىن، بۇگۈنكى كۈندە نوپۇز ئىگىلىرىمۇ كۆپ بولۇپ كەتتى. «قۇيۇن»نىڭ رەنجىتكەنلىرى جەنۇبلۇق نوچىلارمىدۇر؟ شىمالىق نوچىلارمىدۇر؟ ياكى...لارمىدۇر؟ تاڭ.

مۇتەپەككۇرلار بەربىر قوراللىق ئەلەمدارلاردەك كەسكىن ئەمەس، «قۇيۇن» توختىتىلغان بولسىمۇ چاڭخۇڭ[97] ئاخىر بېيجىڭغا ساق - سالامەت يېتىپ كەلدى. بۇ ھەقتە، بىز چاڭخۇڭنى تەبرىكلەيمىز.

ۋاداھەرىخا! ئويلاپ قارايدىغان بولساق، دىنسىزلار ئۇلۇغ ئىتتىپاقنىڭ[98] دەبدەبىسى ئەۋج ئالغان مەزگىلدە بەش پروفېسسور ئىدىيە ئەركىنلىكىنى ھىمايە قىلىش بايانناممىسىگە مەردلىك بىلەن ئىمزا قويغانىدى. ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەيلا، ئەركىن تەنقىد ئەكسىيەتچىلەرنىڭ بىردىنبىر شوئارىغا ئايلىنىپ كەتتى. ۋاي ئەركىنلىك! ۋاي ئەركىنلىك! بۇ ئەركىنلىك قاتلاپ تىكىلگەن كىتابلار بىلەن تەڭلا خالا جايغا تاشلانسۇنچۇ! ھى - ھى! ئوھۇ!

«تىل رېشتىسى» ئەسلىدىلا بىرنەچچە ئادەمنى تاللاپ ماختاپ ئۇچۇرغان ياكى ئۇلارغا ھۇجۇم قىلغان ۋە ياكى ئۇلارنى قارغىغاندىن كېيىن ئاپتورلارنىڭ ۋە مەجمۇئەنىڭ گۇللىنىشى ياكى خاراب بولۇشىنى، مەۋجۇت تۈرۈشى ياكى يوقىلىشىنى شۇ بىرقانچەيلەنگىلا دۆڭگەپ قويىدىغان مەجمۇئە ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ ئەمدى بېيجىڭدا قازا تاپقانلىقى توغرىسىدا مۇسىبەت خەۋىرى «بەلكىم» «نوپۇز ئىگىسىنى قايتۇرما ھۇجۇم ئىستراتېگىيەسىدىن گۇمانلاندۇرۇپ» قويمىسا كېرەك. ھەقىقەتتە، مەنمۇ «مۇتەپەككۇرلار بەربىر قوراللىق ئەلەمدارلاردەك كەسكىن ئەمەس» ئىكەن دەپ ھېس قىلدىم!

لېكىن، بۇ ھەقتە مەن يەنىشېڭنى ھەم بەش رەڭلىك دۆلەت بايرىقىنى تەبرىكلەيمەن.

12 - ئاينىڭ 4 - كۈنى، شاڭخەيدە

1928 - يىل

«مەست - ئەلەس نەزىرى» دىكى خىرەلىك(99)

قەمەرىيە ھېسابى بىلەن ئالغاندىمۇ، شەمسىيە ھېسابى بىلەن ئالغاندىمۇ، بۇ يىل شاڭخەيدىكى ئەدىبلەرگە ئالاھىدە ئىلھامبەخش ئەتكەن بولسا كېرەك، بىر - بىرىگە ئۇلىنىپ كەلگەن نوروز بايرىمى بىلەن يېڭى يىل بايرىمىنىڭ ئۆتۈشى بىلەنلا ژۇرناللار ئارقا - ئارقىدىن چىقىشقا باشلىدى. ئۇلار ھەتتا مەزمۇننى قۇربان قىلىشتىن يانماي، پۈتۈن كۈچ - قۇۋۋىتىنى ئۇلۇغ ياكى ھەشەمەتلىك تېمىلارغا قارىتىشتى. نەشر قىلىنىۋاتقىنىغا بىر يىلدىن ئېشىپ كەتكەن ژۇرناللارمۇ كۆچىنىڭ بارىچە تىركەشمەكتە ۋە جىدىي بۇرۇلۇش ياسماقتا. ئاپتورلارغا كەلسەك، ئۇلارنىڭ بىرقانچىسى ئەمدىلا كۆزگە چېلىقىۋاتقانلار، كۆپچىلىكى بولسا بۇرۇندىن تونۇش. ئۇلارنىڭ بەزىدە نا تونۇشتەك تۇيۇلۇشى، ئۇلارنىڭ بىرەر - يېرىم يىل مابەينىدە قولىغا قەلەم ئالمىغانلىقىدىن بولغان. ئۇلار ئىلگىرى نېمە ئىش قىلىۋىدىكى، ئەجەبا، بۇ يىل ھەممىسى قولىغا قەلەم ئېلىشىپ قالدى. سۆزلەپ كەلسەك گەپ جىق. قىسقىسى، ئۇلار ئىلگىرى قەلەم تەۋرەتمىسىمۇ بولاتتى، ئەمدىلىكتە قەلەم تەۋرەتمىسە بولمايدىغان بولۇپ قالدى، بۇ ئەھۋال ئۆتمۈشتىكى بىمەنە ئەدىبلەرنىڭ بىمەنىلىكىگە ئوخشاش بىر ئىش. مەيلى ئاڭلىق ياكى ئاڭسىز بولسۇن، ئۇلار بىرئاز بولسىمۇ ئۆزىنى سورىماقتا، شۇڭا ئۇلار كىتابخانلارغا «كېلەچەك»

تە ياكى «چەت ئەلگە چىقىش»، «تەتقىقاتخانىغا كىرىش» ۋە ياكى «ئاممىنى قولغا كەلتۈرۈش» نىيىتى بارلىقىنى ئىزھار قىلىپ قويماقچى ۋە ئۇلار، ھازىرلا تۆھپە يارىتىشنى كۆزدە تۇتمايمىز، چەت ئەلدىن قايتىپ كەلگەندىن، تەتقىقاتخانىدىن چىققاندىن ۋە ئاممىنى قولغا كەلتۈرگەندىن كېيىن كارامىتىمىزنى كۆرسىتەر، دېمەكچى. بۇ ھالدا، تەبىئىيكى، يىراقنى كۆزلەيدىغانلار، ئېھتىياتچانلار، قورقۇنچاقلار ۋە پۈرسەتپەرەسلەر ئەڭ ياخشىسى مۇشۇ پەيتنىڭ ئۆزىدىلا ئۇلارغا ئالدىن «ئىنقىلابىي ئېھتىرام» بىلدۈرسە بولارمىكىن، ئۇنداق قىلمىسا، كەلگۈسىدە «پۇشايمان قىلغان بەلەنمۇ ئورنىغا كەلمەس» مىكىن.

بۇ ژۇرناللارنىڭ ئىبارىلىرى بىر - بىرىدىن ھەرقانچە پەرقلىق بولسىمۇ، لېكىن بىرلا ئورتاقلىقى تۇرۇپتۇ، ئۇ بولسىمۇ، بىرئاز خىرەلىك. بۇ خىرەلىكنىڭ مەنبەسى، مېنىڭچە — فېئىك نەيچياۋنىڭ «مەست - ئەلەس نەزەر، شىركەيپ نەزەر»(100) دېگىنى بولسىمۇ — يەنىلا بەزىلەر ياخشى كۆرىدىغان، بەزىلەر نەپرەت قىلىدىغان بيۇروكراتلار ۋە مىلىتارىستلار. بۇلار بىلەن ئېجىللىشىپ قالغان ياكى ئېجىللىشىش ئارزۇسى بولغانلار ھەردائىم ئۆز قەلىمىدىن تەبەسسۇم ياغدۇرۇپ، ئۇلارغا كۆچۈكلىنىدۇ، لېكىن يىراقتا كۆزى يەتكەنلىكى، ئۇنىڭ ئۈستىگە چۈشىدە ئورغاق - بولقىدىن قورقىنلىقى ئۈچۈن، ھازىرقى خوجايىنىغا ئوچۇق - ئاشكارا خۇشامەت قىلىشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ، دېمەك، بۇ يەردە بىرئاز خىرەلىك قالدۇرغان. ئۇلاردىن ئالاقىسىنى ئۈزگەن ياكى ئۇلار بىلەن ئالاقىسى بولمىغان، ئاممىغا يۈزلەنگەنلەر ئەسلىدە قىلچە ئەندىشە قىلماستىن سۆزلىشى كېرەك ئىدى، ئەمما، ئۇلارنىڭ ئېچىدە سەترلىرىدىن جاسارەت ياغدۇرۇپ، ئۆزىنى باشقىلارغا قەھرىمان قىلىپ كۆرسەتكەن تەقدىردىمۇ، بيۇروكرات - مىلىتارىستلارنىڭ قوماندانلىق قىلىچىدىن قەتئىينەزەر بولالايدىغان ئەخ-

مەقلەر ھەرھالدا كۆپ ئەمەس، ئۇلارمۇ بىرئاز خىرەلىك قالدۇر-غان. دېمەك، خىرەلەشتۇرۇپ يازماقچى بولغان بولسىمۇ، ئاخىر يەنە ئۆز خۇسۇسىيىتىنى چاندۇرۇپ قويغانلار، ئۆز خۇسۇسىيىتى-نى نامايان قىلماقچى بولغان بولسىمۇ، ئاخىر يەنە خىرەلىكتىن خالىي بولالمىغانلارنىڭ ھەممىسى بىر ماكان، بىر زاماندا پەيدا بولماقتا.

ئەمەلىيەتتە، خىرە يازغانىنىڭمۇ ھېچ ۋەقەسى يوق. ئەڭ ئىن-قىلابىي مەملىكەتلەردىمۇ ئەدەبىيات - سەنئەت جەھەتتە ئاز - تولا خىرەلىك يوق ئەمەس. ۋەھالەنكى، ئىنقىلابچىلار ئۆزىنى تەنقىد قىلىشتىن ھەرگىز قورقمايدۇ. ئۇلار ئەھۋالنى ناھايىتى ئېنىق بىلىدۇ، شۇڭا گەپنىڭ ئوچۇقىنى قىلىشقا جۈرئەت قىلالايدۇ. لېكىن، جۇڭگودا ئەھۋال باشقىچە، كىشىلەر باشقىلارنى دوراپ، تولستويىنى «پەسكەش ۋەز - نەسىھەتچى»[101] دېيىشنى بىلىدۇ، ئەمما جۇڭگونىڭ «ھازىرقى ئەھۋالى» ھەققىدە بولسا، «ئەمەلىيەت-تە، جەمئىيەتتىكى ھەرقايسى تەرەپلەرمۇ قارا كۈچلەرنىڭ ھۆكۈم-رانلىقى ئاستىدا تۇرغان»[102] لىقىنى ھېس قىلىش بىلەنلا چەك-لىنىپ، «ھۆكۈمەتنىڭ زوراۋانلىقىنى بىكار قىلىش، سىياسىي جەھەتتىكى كومېدىيىلىك نىقابىنى يىرتىپ تاشلاش» قا قىلچىلىك جۈرئەت قىلالمايدۇ. ئىنسانپەرۋەرلىكنىڭ ئۈزۈل - كېسىل بول-مايۋاتقانلىقىنى بىلىدۇ يۇ، لېكىن «ئادەملەر گويا ئوت - چۆپتەك ئۈن - تىنسىز قىرىلىۋاتقان»[103] چاغدا، ھەتتا ئىنسانپەرۋەر-لەرچە قارشىلىق كۆرسىتىپمۇ قويمايدۇ. ئۇلارنىڭ بىكار قىلىش ۋە قارشىلىق كۆرسىتىشلىرى «بىۋاستە ھەرىكەت»[104] ئەمەس، بەلكى «گەپدانلىق» تىنلا ئىبارەت، خالاس. مەن ماقالە يازغۇچى-لارنىڭ بىۋاستە ھەرىكەت قوللىنىشىنى ئۈمىد قىلمايمەن، ماقالە يازغۇچىلارنىڭ قولىدىن پەقەت ماقالە يېزىشلا كەلسە كېرەك، دەپ بىلىمەن.

ئەپسۇسكى، سەل كېچىكىپ قېلىشتى، ئىجادىيەت تەھرىراتى ئوزاقى يىل شېرىك توپلاپ، ئۆتكەن يىلى ئادۇوكات تەكلىپ قىلىپ[105]، بۇ يىل ئاران دېگەندە «ئىنقىلابىي ئەدەبىيات» بايرى-قىنى چىقاردى، تىرىلگەن تەنقىدچى چىڭ فاڭۇ «سەنئەت ئوردى-سى» نى قوغداش ۋەزىپىسىدىن ئازاد بولۇپ[106]، «ئاممىنى قولغا كەلتۈرمەكچى» ۋە ئىنقىلابىي ئەدەبىلەرنىڭ «ئاخىرقى غەلىبىسىگە كاپالەت» لىك قىلماقچى[107] بولدى. بۇ سەكرەشنى مۇقەررەر-لىك، دېيىشكىمۇ بولىدۇ. ئەدەبىيات - سەنئەت بىلەن شۇغۇللانغۇ-لار ھەرھالدا سەزگۈر كېلىدۇ، ئۆزىنىڭ خارابلىشىدىغانلىقىنى ھامان سېزىپ تۇرىدۇ ۋە ئۇنىڭدىن ھەزەر ئەيلەيدۇ، گويا دېگىزدا لەيلەپ قالغان كىشىدەك ھەر تەرەپكە جېنىنىڭ بارىچە يامىشىدۇ. XX ئەسىردىن بۇيانقى ئىزھارچىلىق[108]، تاق - تاقىزم[109]، پوكۇنچىزم - پۇستانچىزم دېگەنلەرنىڭ بىرى باش كۆتۈرسە، بىرىنىڭ خارابلاشقانلىقى ئەنە شۇنىڭدىن دېرەك بېرىدۇ. ھازىرقى دەۋر ئۇلۇغ دەۋر، داۋالغۇلۇق دەۋر، بۇرۇلۇش دەۋرى، جۇڭگودىن باشقا ئەللەردە ئومۇمەن سىنىپىي قارىمۇقارشىلىق ئىن-تايىن ئۆتكۈرلىشىپ كەتتى، دېھقانلار، ئىشچىلار كۈندىن - كۈنگە مۇھىم ئورۇن تۇتماقتا، ئۆزىنى خارابلىقتىن قۇتقۇزۇشنى ئىزدەي-دىغانلارنىڭ ئۇلار تەرىپىگە ئۆتۈشى تەبىئىي. يەنە كېلىپ «ئەپ-سۇسكى ئۇششاق بۇرژۇئازىيىنىڭ ئەسلىدە كۆڭلى ئىككى...»، گەرچە بۇرژۇئازىيە تەرەپكە ئۆتۈشى مۇمكىن بولسىمۇ، لېكىن پرولېتارىيات تەرەپكە ئۆتۈشىمۇ مۇمكىن.

بۇنداق ئىشلار جۇڭگودا ئەمدىلا بىخ ئۇرۇۋاتقاچقا، غەيرىي تۈيۇلىدۇ، شۇڭا «ئەدەبىيات ئىنقىلابىدىن ئىنقىلابىي ئەدەبىياتقا» دېگەندەك چوڭ تېمىلاردا يېزىشقا توغرا كېلىدۇ. لېكىن، سانائەت تەرەققىي قىلغان، باي - كەمبەغەللىك ئالاھىدە پەرقلىنىدىغان مەملىكەتلەردە بۇ ئاللىقاچان ئادەتتىكى ئىشقا ئايلىنىپ قالدى، يا

كەلگۈسى دۇنيا ئەمگەكچىلەرنىڭ دۇنياسى بولىدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ ئۆتۈپ كېتىدۇ، يا كۆچلۈكلەرگە يارىدەم بەرگەندىن كۆرە ئاجىزلارغا يارىدەم بېرىش كېرەك دەپ ئۆتۈپ كېتىدۇ؛ ياكى بۇ قاراشلىرىنىڭ ھەر ئىككىسى گىرەلىشىپ رول ئويناپغانلىقتىن ئۆتۈپ كېتىدۇ؛ ۋەھىمە تۇپەيلىدىن ياكى ئاق كۆڭۈل بولغانلىقتىن ئۆتۈپ كېتىدۇ. چىڭ فاڭۇ كىشىلەرنى ئۇششاق بۇرژۇئازىيىچە تەبىئىتىنى يېڭىشكە دالالەت قىلىپ «ئاما»نى «بىغىشلاش» ۋە «ساقلاش» ماتېرىيالى سۈپىتىدە ئۆز تەرىپىگە تارتىپ، سۆزىنى تۇگەتتىيۇ، لېكىن خېلى چوڭ بىر مەسىلىنى، يەنى: مۇبادا «ئەگەر ئاخىرقى غەلىبىگە كاپالەتلىك قىلىش» قىيىن بولسا، سىز ئۆتەمەيسىز، يوق، دېگەن مەسىلىنى جاۋابسىز قالدۇردى.

بۇ ھەقىقەتەنمۇ چىڭ فاڭۇنىڭ تەبرىكلىشى ئاستىدا، بۇ يىل مەيدانغا چىققان «مەدەنىيەت تەنقىدى» دېگى لى چيۈلىنىڭ ماقالىسى[110] گە يەتمەيدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭدا پرولېتارىيات ئەدەبىياتى توغرىدىن - توغرا تەشەببۇس قىلىنغان ۋە پرولېتارىياتنىڭ ئۆزىنىڭ يېزىشى شەرت ئەمەس، مەيلى قايسى سىنىپتىن كېلىپ چىققان بولسۇن، قانداق مۇھىتتا ياشىغان بولسۇن، پەقەت «پرولېتارىياتنىڭ ئېڭى بىلەن بارلىققا كەلتۈرۈلگەن جەڭگىۋار ئەدەبىيات» بولسىلا بولدى، دەپ ئۇزۇپ ئېيتىلغان. ئەمما، لى چيۈلى «ھەۋەسنى مەركەز قىلغان» لەنەت تەگكۈر «تىل رىشتىسىچىلار» نىڭ نامىنى كۆرۈش بىلەنلا گەپنى ئەگىتىپ، يەنى «قېنى، گەدىرىن ئەپەندى ئېيتىپ باقسۇنچۇ، لۇشۈن قانچىنچى سىنىپنىڭ كىشىسى؟» دەپ سوئال قويغان[111].

چىڭ فاڭۇ مېنىڭ سىنىپىم توغرىسىدا: «ئۇلارنىڭ قىيالىمايۇاتقىنى «بىكارچىلىق»، بىكارچىلىق ۋە يەنە بىكارچىلىق» ئۇلار بىكار تەلەپ بۇرژۇئازىيىگە ياكى غەپلەتتە ياتقان ئۇششاق بۇرژۇئازىيىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ... بېيجىڭدىكى بۇرۇقتۇرمىلىقنى ئون

پاتمان تۇتۇنسىز دورا بىلەن پارتلاتمىغۇچە، ئۇلار مەڭگۈ شۇ پېتى ياشاۋېرىشى مۇمكىن»[112] دەپ ئاللىقاچان ھۆكۈم چىقارغان.

بىزنىڭ تەنقىدچىمىز ئەمدىلا ئىجادىيەت تەھرىراتىنىڭ تۆھپىسىنى يېزىپ چىقىپ، «ئىنكارنى ئىنكار» قىلىپ، «ئاممىنى قولغا كەلتۈرۈش»[113] كويىدا بولۇۋاتقىنىدا «ئون پاتمان تۇتۇنسىز دورا»نى چۈشەنگەندەك ھەمدە مېنى گويا «بۇرژۇئازىيە سىنىپى»غا قوشۇۋەتمەكچى بولدى (چۈنكى «بىكارچىلىق دېمەك، پۇلى بار دېمەك ئىمىش)، بۇ ھال مېنى ئەندىشىگە سېلىپ قويدى. كېيىن لى چيۈلىنىڭ «مېنىڭچە، بىرەر يازغۇچى مەيلى بىرىنچى، ئىككىنچى... يۇزىنچى، مىڭىنچى سىنىپنىڭ ئادىمى بولسۇن، ھەممىسىلا پرولېتارىياتنىڭ ئەدەبىيات ھەرىكىتىگە قاتناشسا بولىدۇ، بىراق ئۇلارنىڭ مۇددىئاسىنى تەكشۈرۈشىمىز لازىم...»[114] دېگەن سۆزىنى كۆرۈپ كۆڭلۈم سەل ئارام تاپتى، شۇنداقتىمۇ ماڭا نىسبەتەن يەنىلا سىنىپىمنى سۈرۈشتۈرۈش ئەندىشىسىدىن قۇتۇلغىنىم يوق. «بىكارچىلىق دېمەك، پۇلى بار دېمەك» ئىكەن، ئەگەر پۇلى بولمىسا، تۆتىنچى سىنىپقا[115] مەنسۇپ بولۇشى، «پرولېتارىيات ئەدەبىيات ھەرىكىتىگە قاتنىشىشى» كېرەك ئىدى، لېكىن شۇ چاغدىمۇ يەنە «مۇددىئا» سۈرۈشتۈرىدىغانلىقى كۆزۈمگە كۆرۈنۈپلا تۇرىدۇ. قىسقىسى، ئەڭ مۇھىمى «پرولېتارىيات ئېڭىغا ئىگە بولۇش» كېرەك ئىكەن، بۇنىڭدا «ئامما» قولغا كەلتۈرۈش» بىلەنلا ئىش تۈگىمەيدىكەن. ئۇنداق دېسىمۇ، بۇنداق دېسىمۇ، چىگىش بەربىر يېشىلمەيدى. ئەڭ ياخشىسى، يەنىلا لى چيۈلى «سەنئەت قورالىدىن قورال سەنئىتىگە»[116] بېرىۋەرسۇن، چىڭ فاڭۇ يېرىم كونسېسسىيىدە ئولتۇرۇپ «ئون پاتمان تۇتۇنسىز دورا» سىنى توپلاۋەرسۇن، مەن ئۆزۈم ئاۋۋالقىدەكلا ئۆز «ھەۋەس»لىرىم بىلەن بولۇۋېرەي.

چىڭ فاڭۇنىڭ «بىكارچىلىق، بىكارچىلىق ۋە يەنە بىكارچى-

لىق» دەپ چىش غۇچۇرلىتىشى مېنىڭ ھەۋىسمنى قوزغىدى. چۈنكى، بەزىلەر مېنىڭ ھېكايىلىرىمنى باھالاپ، «ئېغىر - يېڭىل، ئېغىر - يېڭىل ۋە يەنە ئېغىر - يېڭىل ئىكەن»[117] دېگىنى ھېلىمۇ ئېسىمدە، «ئېغىر - يېڭىل» دېيىش ياخشى باھا ھېسابلانمايدۇ، ئەمما نېمە ئۈچۈندۇر، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، گويا بۇ ئىنقىلابىي تەنقىدچىنىڭ (چىڭ فاڭۋۇنىڭ) مېڭىسى پالتا بىلەن قاپ ئوتتۇرىدىن يېرىۋېتىلگەندەك: «بىكارچىلىق» نىمۇ ئۇچكە يەتكۈزدى، ئەگەر تۆتكە يەتكۈزگەن بولسا، ھەتتا «قەدىمكى رومانلاردىن خاتىرىلەر» نىمۇ يازمىغان بولاتتىم ياكى پەقەت ئىككىلا بولغان بولسا، بىرئاز ئالدىراش بولغان بولاتتىم - دە، «ئوفخېبېن»[118] قىلىنمىغان بولاتتىم (ئوفخېبېن ئەسلىدە Aufheben دېگەن سۆز بولۇپ، ئىجادىيەت تەھرىراتچىلار بۇنى شۇنداق تەس خەتلەر بىلەن ئاھاڭ تەرجىمىسى قىلغانكى، ئۇلارنىڭ نېمە ئۈچۈن شۇنداق قىلغانلىقىنى بىلمىدىم)؛ بۇ تۆتىنچى سىنىپ كىشىلىرىگە Aufheben دېگەن ئەسلىي يېزىقنى كۆچۈرۈشتىنمۇ تەس چۈشكەن بولسا كېرەك. ئەپسۇسكى، پەقەت ئۇچ بولۇپلا قالغان. لېكىن «تىرىشىپ ئۆزىنى ئىپادىلەش»[119] كە ئىنتىلمىدى دەپ ئىلگىرى قەيت قىلىنغان جىنايەتمۇ ئېھتىمال چىڭ فاڭۋۇنىڭ «ئىنكارنى ئىنكار قىلىش» لىرى بىلەن تەڭ يوقىلار.

«ئىجادىيەتچىلەر» «ئىنقىلاب ئۈچۈن ئەدەبىيات» بىلەن شۇغۇللىنىدىكەن، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارغا يەنىلا ئەدەبىيات كېرەك ئىكەن، ئۇلارچە ئەدەبىيات ھازىرقى ۋاقىتتا ھەممىدىن مۇھىم نەرسە ئىكەن، چۈنكى «سەنئەت قورالىدىن قورال سەنئىتىگە» ئۆتۈش لازىم ئىكەن؛ «قورال سەنئىتى» گە ئۆتكەن ھامان خۇددى «تەنقىد قورالىدىن قورال تەنقىدىگە»[120] ئۆتكەن چاغدىكىگە ئوخشاش، دۇنيادا مىسالى بولغىنىدەك، «ئارىسالدىلار ماقۇللىغۇچىلارغا، قارشى تۇرغۇچىلار ئارىسالدىلارغا ئايلىنىپ قالىدۇ»[121]

كەن.

لېكىن، بۇنىڭدىن: ئەمىسە نېمە ئۈچۈن «قورال سەنئىتى» گە ھازىرلا ئۆتەيمىز، دېگەن خېلى چوڭ بىر سوئال كېلىپ چىقىدۇ.

بۇمۇ «مۇلۇكدارلارنىڭ ئەلچىسى سۈچىنىڭ مەدداھلىقى»[122] غا ئوخشاش بىر گەپ. لېكىن، «يوقسۇللار مۇلۇكدارلار ئېڭىدىن تېخى قۇتۇلمىغان»[123] ھازىرقى پەيتتە، بۇرژۇئازىيىنىڭ چېكىنىش ياكى قايتۇرما ھۇجۇم قىلىش يولىدىكى زەھەرلىك پىلانلىرىدىن قەتئىينەزەر، بۇ مەسىلە بەربىر قوزغىلىدۇ. چۈنكى، تولىمۇ ئۇزۇل - كېسىل ۋە شىددەتلىك بولغان بۇ تەشەببۇس گۇمان ئامىللىرىدىنمۇ خالىي ئەمەس. ئۇنىڭغا مۇنداق دەپلا جاۋاب بېرىش مۇمكىن:

ئۇ تەرەپتە «قورال سەنئىتى» بولغاچقا، بۇ تەرەپتە «سەنئەت قورالى» بولماي مۇمكىن ئەمەس.

بۇ سەنئەت قورالى ھەقىقەتەن ئىلاجسىزلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس، ئۇ قارشى تۇرماسلىق خىيالىدىن قۇتۇلۇپ، قەغەز يۈزىدە جەڭ قىلىدىغان يېڭى چۈشكە پېتىپ قالغانلىق، ئىنقىلابىي سەنئەتكارلارنىڭ ئەنە شۇنىڭ بىلەنلا ئۆز جاسارىتىنى ساقلىمايلا ئىلاجى يوق. مۇبادا ئۇلار ئۆز سەنئىتىنى قۇربان قىلىش ھېسابىغا نەزەرىيىنى ئەمەلگە ئاشۇرماقچى بولىدىغان بولسا، ئۇ ھالدا ئىنقىلابىي سەنئەتكار بولالمايدۇ - دە، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارنىڭ پرولېتارىيات لاگېرىدا ئولتۇرۇپ، «قورال بولىدىغان تۆمۈر ۋە ئوت» نىڭ بارلىقىغا كېلىشىنى كۈتۈشى مۇقەررەر. بۇلار بارلىقىغا كەلگەن ھامان، ئۇ ئۆزىنىڭ «قورال سەنئىتى» نىمۇ كۆتۈرۈپ چىقىدۇ، شۇ چاغدا ئەگەر تۆمۈر ۋە ئوتنى قولغا ئالغان ئىنقىلابچى بىر «بىكارچىلىق» پۈرسىتى نېسىپ بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئۆز تۆھپىلىرى توغرىسىدىكى بايانلىرىنى ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ بېرىدىغان بولسىمۇ، ئۇلار يەنىلا

جەڭچى بولۇپ قېلىۋېردىدۇ، ئاخىردىدا غەلىبىگە ئېرىشكەن بولىدۇ ـ ده، بىراق ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئۇستىدىكى مۇلاھىزىلەر-نىڭ ئايىغىنى چىقىرالمايدۇ. چۈنكى، جەمئىيەتتە نۇرغۇن تەبىقە-لەر بار، ئىلغار ئەللەرنىڭ تارىخىي پاكىتلىرى تۇرۇپتۇ؛ ھا-زىرقى ئەھۋالدىن مىسال ئالساق، «مەدەنىيەت تەنقىدى» Upton Sinclair[124] نى سۇرۇشتۇرۇپ، «ئىجادىيەت» ژۇرنىلى Vignyنى ھاياشلاپ «قەدەم تاشلىدى»[125].

مۇبادا ۋاقتانىۋاق كەلگەندە، «ئىنقىلاب قىلماسلىق — ئىنقىلابقا قارشى چىققانلىق بولىدۇ»، ئىنقىلابنىڭ توختاپ قېلى-شىغا «تىل رىشتىسىچىلار» زامىن بولدى، باشقىلارنىڭ ھويلا ـ ئارامىلىرىنى تازىلاپ بەرسىمۇ ئېيرىم ـ يارتا بولكا تېپىپ يېگەن بولاتتى، دېيىشمەيدىغان بولسا، مەن سەككىز سائەتلىك خىزمەت-تىن كېيىن قاراڭغۇ ھۇجرىدا ئولتۇرۇپ «قەدىمكى رومانلاردىن خاتىرىلەر» دېگەن كىتابنى داۋاملىق يېزىۋېرىمەن، بىرنەچچە مەملىكەتنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئىتى توغرىسىدىمۇ مۇلاھىزە يۈرگۈ-زۈۋېرىمەن، چۈنكى مەن ئۇنى ياخشى كۆرىمەن. بىراق، بىرلا ئەندىشە قىلىدىغىنىم، چىڭ فاڭزۇلار خۇددى ژىلادېمىر ئىلىئىچتەك بىردىنلا «ئاممىنى قولغا كەلتۈرۈۋالىدۇ» غان بولسا، ئۇلار تېخىمۇ بەكرەك قۇيرۇق كۆتۈرۈۋالىدۇ، ھەتتا مېنىمۇ ئاقسۆڭەكلەر ياكى پادىشاھلار سىنىپى دەرىجىسىگە كۆتۈرۈۋېتىدۇ ياكى ھېچبولمىغاندا شىمالىي قۇتۇپقا سۈرگۈن قىلىۋېتىدۇ، تەرجىمە قىلغان ۋە يازغان كىتابلىرىمنى مەنئى قىلىدىغانلىقى تۇرغان گەپ.

ئۇزاققا قالماي ئۇلۇغ بىر دەۋر بەربىر يېتىپ كېلىدۇ. ھازىر «ئىجادىيەت» چىلەردىن بولغان ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچىلار ۋە پرولېتارىيات يازغۇچىلىرى ئائىلاجلىقتىن «سەنئەت قورالى»نى دەستەك قىلىۋاتىدۇ، «قورال سەنئىتى»گە ئىگە بولغان غەيرىي ئىنقىلابىي ئەمەلدارلارمۇ شۇنى دەستەك قىلىۋېلىشتى، ناز ـ كە-

رەشمىلىك بىرنەچچە ژۇرنال[126] ئەنە شۇنداق قىلدى. ئۇلار ئۆز قولىدىكى «قورال سەنئىتى»گە ئۆزىمۇ ئانچە ئىشەنمىسە كېرەك. ئۇنداق بولسا، بۇ ئەڭ ئالىي سەنئەت — «قورال سەنئىتى» ھازىر زادى كىمنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتتى؟ شۇ تېپىلسىلا، جۈڭگونىڭ ئەڭ يېقىن كېلەچىكىنى بىلگىلى بولىدۇ.

2 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى، شاڭخەي

ستۇ چياۋ ئەپەندى سىزغان رەسىملەرگە بىر نەزەر[127]

ستۇ چياۋ[128] ئەپەندىنىڭ ئىسىم فامىلىسىنى تۆت - بەش يىل بۇرۇن بىلگەنىدىم، شۇ چاغدا بېيجىڭدا ئىدىم. ئۇنىڭ دەرس بىلەن كارى بولماي، ئۇستا ئىزدىمەي، ئۆزىنىڭ ماجالى يەتكەنچە، قەدىمىي بۇتخانىلار، توپا دۆڭلەر، كونا ئۆيلەر، نامرات ئادەملەر، تىلەمچىلەر... نىڭ رەسىملىرىنى كۆن بويى سىزىدىغانلىقىدىن خەۋەردار ئىدىم.

بۇ رەسىملەر جەنۇبتىن كەلگەن مۇساپىرلارنىڭ قەلبىنى تەبئىي هالدا هەممىدىن بەكرەك تەسىرلەندۇرۇشى تەبئىي: سېرىق چاڭ - توزان قاپلىغان ئىنسانلار ئارىسىدا، هەممە نەرسە توپا رەڭگە ئايلانغان، ئىنسانلار شۇ ۋەجىدىن تەبئىيەت بىلەن ئېلىشقان، توق قىزىل ۋە قىزغۇچ قارامتۇل ئىمارەتلەر، مەرمەر سالاسۇنلار، ئالتۇن هەل بېرىلگەن بۇتلار، پومپايغان جۇيازىلار، تاتارغان چەرايلار، چىرايغا چوڭقۇر چوشكەن بىرمۇنچە قورۇقلار... بۇلارنىڭ هەممىسى كىشىلەرنىڭ تەبئىيەتكە بويۇن بەرمەستىن يەنىلا ئېلىشىۋاتقانلىقىنى ئىپادىلەيتتى.

بېيجىڭدىكى كۆرگەزمىدە[129]، جۇڭگولۇقلارنىڭ تەبئىيەتكە بولغان شۇنداق قەيسەر روهىنى ئاپتورنىڭ ئىپادىلەپ بەرگەنلىكىنى كۆرۈپ ئۆتكەنىدىم. ئۇ سىزغان «تۆت ساقچى بىلەن بىر ئايال»[130] رەسىمىمۇ قولۇمغا چوشكەن. «ئەيسا مەسىھ»[131] نىڭ بىر پارچە رەسىمى هازىرغىچە ئېسىمدە تۇرۇپتۇ، ئۇنىڭدا بىر

ئايالنىڭ ئاغزى ئۇنىڭ تېۋىلغا شىلەپىسىنى سۆيۈپ تۇرغان.

بۇ قېتىم ئەپەندىم بىلەن شاڭخەيدە كۆرۈشۈپ قالدىم. مەن ئۇنىڭدىن:

— هېلىقى ئايال كىم بولىدۇ؟ — دەپ سورىدىم.

— هۆر - پەرى، — دەپ جاۋاب بەردى ئۇ.

بۇ جاۋاب مېنى قانائەتلەندۈرەلمىدى. چۈنكى، بۇ قېتىم ئاپتور شىمالنىڭ مەنزىرىسى — كىشىلەرنىڭ تەبئىيەت بىلەن جاپالىق كۈرەشتە هاسىل قىلغان مەنزىرىسى — بىلەن يەنە ئالاهىدە ئېلىشقانلىقىنى، گاهىدا ئۇ ئۆزىنىڭ ئەسلىدىكى سۈزۈك - يورۇقلۇقى بىلەن سېرىق چاڭنى يېرىپ تاشلىغانلىقىنى سەزدىم. هېچبولمىغاندا، ماڭا «خۇشاللىق» (Joy) نىڭ بىخ ئۇرۇۋاتقانلىقىنى هېس قىلدۇردى. مەسىلەن، يېقىندىكى نەيزە يارىسى قاناپ تۇرسىمۇ، لېكىن تېۋىلغا شىلەپىگە هۆر - پەرى — ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ ئېيتىشچە — نىڭ لەۋلىرى تېگىپ تۇرغان. قانداق بولسا بولسۇنكى، بۇ — غەلىبە.

كېيىن سىزغان جياڭسۇ، جېجياڭلارنىڭ سۈزۈك - يورۇق مەنزىرىسى، گۈاڭدۇڭنىڭ قىزغىن - يارقىن مەنزىرىسى ئاپتورنىڭ ئەسلىي خىسلىتى. بۇلارنى شىمال تەرەپنىڭ مەنزىرىسىگە سېلىشتۇرغاندا، ئۇ قەلەم تەۋرىتىپ سىزغان چېغىدا ئۆزىنىڭ بىلەرمەنلىكىدىن خۇشاللىنىپ، خۇددى ئايرىلغىلى ئۇزاق بولغان هەمسۆهبىتى بىلەن كۆرۈشكەندەك بولغانلىقىنى بىلگىلى بولىدۇ. لېكىن، مەن سېرىق چاڭنى ياخشى كۆرىمەن، چۈنكى قەلبى سۈزۈك - يورۇق بولغان ئاپتورنىڭ ئىنسانلارنىڭ تەبئىيەت بىلەن جاپالىق ئېلىشىۋاتقان قەدىمىي جەڭ مەيدانىدىن قانداق هەيران بولۇپ، ئۆزىنىڭمۇ شۇ جەڭگە قاتنىشىپ كەتكەنلىكىنى بىلگىلى بولىدۇ.

جۇڭگونىڭ پۈتكۈل زېمىنىنى تۇتاشتۇرۇۋېتىش شەرت. ئەگەر

كېلەچەكتە زېمىننى دائىرىلىۋالىدىغان ئىش بولمىسا، ياشلار تا-
رىختىن خالىي ھالدا جۇڭگونىڭ رەڭگىرويىدىن سىرىق چاڭنى
كۆچىنىڭ بارچە سۇرتۇپ چىقىرىۋېتەر. مېنىڭچە، ھەممىدىن ئاۋ-
ۋال مۇشۇنداق بولىدۇ.

1928 يىل 3 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى كېچىسى، شاڭخەيدە

شاڭخەيدىكى لۇشۈننىڭ ئېلانى[132]

بىرەر ئايدىن ئىلگىرى بولسا كېرەك، تەرەققىيات كىتابخانـ-
سى ئارقىلىق M خانىم[133] نىڭ بىر پارچە خېتىنى تاپشۇرۇۋالـ-
دىم. خەتتە:

«1 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى خاڭجۇدىكى گۈشەندە خوش-
لاشقاندىن كېيىن، كۆرۈشمىگىلى ئۇزۇن بولدى. پات ـ
پات خەت ئەۋەتىپ ئاتدارچىلىق قىلىشقا ئىلتىپات قىلغاند-
ىڭىز...» دەپتۇ.

مەن بىر پارچە جاۋاب خەت يېزىپ، خاڭجۇغا بارمىغىنىمغا
10 يىل بولاي دەپ قالغانلىقىنى، گۈشەندە ئەسلا بىرگىم بىلەن
خوشلاشمىغانلىقىمنى، شۇڭا خانىمنىڭ كۆرگىنى باشقا بىراۋ ئە-
كەنلىكىنى ئېيتقانىدىم. بۇنىڭدىن ئىككى ھەپتە ئىلگىرى، M
خانىم مېنىڭ لېكسىيەمنى ئاڭلىغان ئىككى ساۋاقدىشى بىلەن مېنى
يوقلاپ كەلدى، ئەھۋاللاشقاندىن كېيىن، ئۇچ تەرەپنىڭ ئىسپاتلـ-
ىشى بىلەن گۈشەندىكىسىنىڭ ھەقىقەتەن باشقا بىر «لۇشۈن» ئە-
كەنلىكى ئايان بولدى. شۇنداقتىمۇ M خانىم يەنە ئۇستازى
مەنشۇنىڭ[134] قەبرىسى يېنىدىكى مۇنداق تۆت مىسرا شېئىرنى
ماڭا كۆرسەتتى:

«كەلسەم جانابلىرى تىپتىنچ يېتىپلا،
ئەمدى كىمنىڭ ئەرۋاھىنى ئويغىتارمەن؟

لەيلەپ يۇرۇپ قالدىم تاغۇ باغلار ئارا،
پەيت كەلگەندە كەينىلىرىدىن بارارمەن.
لۇشۇننىڭ خاتىجۇنى سەيلە قىلغاندا قەدىناس دوستى مەزـ
شۇغا تەزىيە بىلدۇرۇپ يازغانلىرى.

17 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى»

شۇنىڭ بىلەن خاتىجۇدا ئولتۇرۇشلۇق H ئەپەندىدىن[135] ئۇـ
قۇشۇش ئۇچۇن خەت يازدىم. ئۇلۇشكۇن جاۋاب خېتى تەگدى،
خەتتە ئېيتىلىشچە، مۇشۇنداق بىر ئادەمنى ھەقىقەتەن كۆرگەنلەر
بار ئىكەن، شەھەر سىرتىدا پالا ئوقۇتۇۋاتىپتۇ، فامىلەم جۇ دەيـ
مىش، ئۆز ۋاقتىدا «تېڭىرقاش» ناملىق بىر كىتاب يازغانكەن،
80 مىڭ نۇسخا نەشر قىلىپ سېتىپتۇ، لېكىن ئۆزى قانائەتلەنمەيـ
دىكەن، پات ئارىدا تېخىمۇ ياخشى ئەسەر يېزىپ چىقىرىدىكەن.
جۇڭگودا ئەسلىي فامىلىسى جۇ بولغان ياكى جۇ ئەمەس بولسىمۇ،
لېكىن جۇ بولسام دەيدىغان، ئىسىمىمۇ لۇشۇن دەپ ئاتالغان ئىكـ
كىنچى بىرەيلەننىڭ بولغانلىقىغا مېنىڭ قىلچە ئامالىم يوق. لېـ
كىن، ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىدىن قارىغاندا، ئۇ ماڭا خېلىلا ئوخشاپ
قالىدىكەن، بۇ مېنى بىرئاز تەسلىككە سېلىپ قويدى. ھېلىقى
شېئىرنىڭ ئانچە قاملاشمىغانلىقىدىن گەپ ئېچىش ھاجەتسىز، ئەمـ
ما زورمۇزور باشقىلارنىڭ ئورنىدا مەنشۇغا «كەلسە پەيتى كەينىلـ
رىدىن بارارمەن» دېگەنلىكى تولىمۇ مۇستەبىتلىك بولارمىكىن.
«بېرىش» نىغۇ ھامان بىر كۈنى «بار» غۇلۇق، لېكىن مەنشۇنىڭ
«كەينىدىن» بېرىشنى چۇشۇمدىمۇ ئويلىمىغانمەن. شۇنداقتىمۇ بۇ
تېخى كارى چاغلىق ئىش، بولۇپمۇ باشقىلارغا قانداقتۇر «ئاتىدارـ
چىلىق» قىلىشقا ۋەدە بېرىش ماڭا ئەسلا لايىق كەلمەيدۇ.
مەن شاتىخەيگە كەلگەندىن بۇيان، گېزىتلەردە «كىتابخانا ئاـ
چىدىكەن» ياكى «خاتىجۇنى سەيلە قىپتۇ» دېگەن گەپلەر چىقتى،

ئەمەلىيەتتە مەن كىتابخانىمۇ ئاچمىدىم، خاتىجۇغىمۇ بارمىدىم.
يەنىلا ئاۋۋالقىدەك، بىنانى پاناھ قىلىپ ئاز ـ پاز كىتاب تەرجىمە
قىپتىمەن. ھارۋا سۆرەشنى بىلمىگەنلىكىمدىن، تۇتۇنسىز مىلتىق
دورىسى ياساشنىمۇ ئۆگەنمىگەنلىكىمدىن، قەلەمگىلا تايىنىپ جان
بېقىپتىمەن. مۇشۇ پەدىدە جان بېقىۋاتقانلىقىم ئۈچۇن، بىر تۇرۇپ
«يول باشچى» لىققا چىقىرىپ قويۇلدۇم، بىر تۇرۇپ «قاتاردىن
قالغان» غا چىقىرىپ قويۇلدۇم[136]، بۇمۇ ئۆزۈمنىڭ شورى، پاـ
لان نېمەمگە قويدۇم. ناۋادا يەنە بىر لۇشۇن پەيدا بولۇپ، مەن
ئۇچۇن سۆزلىسە، مېنىڭ ئورنۇمدا شېئىر يازسا، ئۇنىڭ ئاقىۋىتىـ
گە يەنە يالغۇز مەنلا ئىگە بولسام، ئۇ ھالدا راستىنلا «بىكار،
بىكار، يەنە بىكار» بولالماي قالىمەن ـ دە، كىتاب تەرجىمە قىلغۇـ
چىلىك ئارامىمۇ بولماي قالىدۇ.

شۇ ۋەجىدىن، بۇ قېتىم يەنە بىر ئېلان چىقاردىم. جاكارلايدىـ
غىنىم شۇكى، مەندىن باشقا، بۇ يىل ئاز دېگەندە «لۇشۇن»
دەيدىغاندىن يەنە بىرى تۇرۇپتۇ، لېكىن ئۇ «لـۇشـۇن» نـىـڭ
سۆز ـ ھەرىكىتى ئۆز ۋاقتىدا «تېڭىرقاش» دەيدىغان بىر كىتابنى
نەشر قىلغان، لېكىن 80 مىڭ پارچە ساتالمىغان مەندىن ئىبارەت
لۇشۇن بىلەن ھېچقانداق ئالاقىسى يوق.

3 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى، شاتىخەيدە

ئەدەبىيات ـ سەنئەت ۋە ئىنقىلاب[137]

دۇخپەندىن كەلگەن خەت

لۇشۈن ئەپەندى:

«يېڭىلىق گېزىتى»[138] «بىلىم دېڭىزى» ئىستونىدا «ئەدەبىيات بىلەن سىياسىيىنىڭ ئىختىلاپى» دېگەن مەزمۇندىكى نۇتقىڭىزنى ئوقۇدۇم، ئۇنىڭدا، ئەدەبىياتچىلار بىلەن سىياسىيچىلارنىڭ كېلىشەلمەيدىغانلىقى؛ بۇ كېلىشەلمەسلىككە سىياسىيچىلارنىڭ هازىرچە ئامانلىقتا ئېرىشۇالسا قانائەت قىلىدىغانلىقى سەۋەبچى بولىدىغانلىقى؛ بۇنداق قانائەت قىلىش سەزگۈرلۈكى ئۆتكۈر ئەدەبىياتچىلارنىڭ نەزىرىدە هاماقەتلىك بولىدىغانلىقى؛ ئەدەبىياتچىلەر بۇ ئەهۋالدىن ئۈمىدسىزلەنگەندىكىن ئاخىرى سىياسىئونلارنىڭ هەسەتخورلۇقى بىلەن پالاكەتكە ئۇچراپ، ئۆمۈر بويى قەددىنى كۆتۈرۈپ تۇرالماس بولۇپ قالىدىغانلىقى چۈشەندۈرۈپ بېرىلگەن. مېنىڭچە بۇ، دۇنيا ئەللىرىدە رەسمىيلەشكەن پاكىت. يېقىندا «تىل رىشتىسى» گە بېسىلغان «ئاممىۋىلىق ۋە تالانت»[139] دېگەن ماقالىنى، سىزنىڭ «‹مەست ـ ئەلەس نەزىرى› دىكى خىرىلىك» دېگەن ئەسىرىڭىزنى ئوقۇدۇم، بۇ ماقالىلەر هازىر بولار ـ بولماس ئاددىيلىققا ۋە ئىنقىلابىي ئەدەبىياتقا بېرىلىپ كەتكەنلەرنى، هېچبولمىغاندا مېنى هەقىقەتەن خىرىلىكتىن خېلى كۆپ ئويغاتتى.

ئىشىنىمەنكى، ئەدەبىيات ـ سەنئەتكە دائىر پىكىر ئېقىم هەرقانچە ئۆزگەرسىمۇ، لېكىن سەنئەتنىڭ ئۆزى چەكسىز قىممەتكە ئىگە، بۇنى ئىنكار قىلغىلى بولمايدۇ. يەنى، ئەدەبىيات ـ سەنئەتتە ئەڭ ئاۋۋالقى بىرنېمەئىزمدىن هازىرقى بىرنېمە ئىزمغىچە يېزىلغان مەزمۇنلار هەرقانچە ئوخشاشمىسىمۇ، لېكىن پىشىپ يېتىلگەن ماهارەت بىلەن بىرەر پارچە ئاجايىپ نەپىس ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئەسىرى يېزىپ چىقىش يولىدىكى ئىنتىلىش هامان ئوخشاش بولىدۇ. چاڭجياڭ دەريا سىنىڭ بېشى بىلەن ئايىغىنىڭ شەكلى ئوخشاشمىسىمۇ، لېكىن چاڭجياڭ دەريا سى هامان شۇ چاڭجياڭ دەريا سى. بىز ئۇ دەريانىڭ ئايىغى كەڭ، چوڭقۇر ئىكەنلىكىنى ۋە ئاستا ئاقىدىغانلىقىنى، ئېتىز سۇغىرىشقا، چوڭ ـ چوڭ كېمە ـ پاراخوتلارنى هەيدەشكە ئەپلىك بولىدىغانلىقىنى كۆرۈپلا، ئۇنىڭ مۇنداق كەڭلىكى، چوڭقۇرلۇقى ۋە ئاستا ئاقىدىغانلىقىدىن مەنبەسىنى ئېسىمىزدىن چىقىرىپ قويساق، هاماقەتلىكىتە ئۇچىغا چىققان بولىمىز. شۇ تاپتا بىزگە چاڭجياڭ دەريا سىنىڭ ئايىغى كېرەك، چۈنكى ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ بايلىقنى ئاشۇرغىلى بولىدۇ، دەريانىڭ بېشى كېرەك ئەمەس، ئۇ بولغان بىلەنمۇ زادى كېرەككە كەلمەيدۇ دېيىلىدىكەن، بۇ، چاڭجياڭ دەريا سىنىڭ ئۆزىدىكى پۈتكۈل قىممەتكە پۈتۈنلەي ئېقتىسادىي قىممەت ئارقىلىق باها بەرگەنلىكتىن ئىبارەت بولىدۇ. ئېقتىسادىي قىممەتنى نەزەردە تۇتقۇچى سودىگەرلەر مۇنداق باها بەرسە ئەجەبلىنەرلىك بولمايتتى، سەنئەتنىڭ قىممىتىنى نەزەردە تۇتقۇچى ئەدىب ۋە سەنئەتچىلەر بۇنداق باها بېرىدىغان بولسا، قاپاق باشلىقتا چېكىگە يەتكەنلىك بولۇپ قالار. چۈنكى، چاڭجياڭنىڭ باش تەرىپىگە سەنئەتنىڭ قىممىتى بويىچە باها بېرىپ ئولتۇرۇشنىڭ ئەهمىيىتى يوق

ئەمەس، ئېقىنىنىڭ ئاياغ تەرىپىگە قارىغاندا باش تەرىپى بىرقەدەر تەبىئىي كۆركەم بولۇشىمۇ ئېھتىمال.

چىنلىق ۋە گۈزەللىك — مۇۋاپىقىيەتلىك بولغان بەدىئىي ئەسەرنىڭ ئىككى مۇھىم ئامىلى. بۇ چىنلىق ۋە گۈزەللىكنى ئەڭ يۇقىرى پەللىگە يەتكۈزۈپ، بىرەر بەدىئىي ئەسەرنى يارىتىپ، ئۇنىڭغا ئەڭ يۇقىرى سەنئەت قىممىتىنى كىرگۈزۈش ئۈچۈن، ئەڭ يۇقىرى تالانت بولماي مۇمكىن ئەمەس. ئەگەر بۇ ھۆكۈمنى ئىنكار قىلىشقا بولىدىغان بولسا، ئۇ ھالدا نېمە ئۈچۈن گومبرنى، دانتىنى، شېكسپىرنى، گوتېنى ماختاپ يۈرىمىز؟ نېمە ئۈچۈن ئۇلارنىڭكىگە باراۋەر كېلىدىغان ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئەسەرلىرىنى يارىتالمايمىز؟ بىزنىڭمۇ ھادىسىلەرنى كۆزىتىدىغان كۆزىمىز، تەپەككۇر قىلىدىغان مېڭىمىز ۋە قەلەم تۇتىدىغان قولىمىز بار ئەمەسمۇ؟

ھازىرقى ۋاقىتتا، كىشىلىك تۇرمۇشتىن چەتلەپ تۇرۇپ سەنئەتتىن سۆز ئاچقاندا، دەرۋەقە، پىل چىشى مۇنارىغا يوشۇرۇنۇۋېلىپ زامانىنى ئۇنتۇغان ھالەتكە چۈشۈپ قېلىش مۇمكىن. لېكىن، سەنئەتتىن چەتلەپ تۇرۇپ كىشىلىك تۇرمۇشىدىن سۆز ئېچىش سىياسىيچىلار بىلەن ئىجتىمائىي پائالىيەتچىلەرنىڭ خۇسۇسىيىتى، ئۇلار سەنئەتتىن سۆز ئېچىپ ئولتۇرمايدۇ. دېمەك، ئىنقىلابقا جان كۆيدۈرىدىغانلار ئىمكانقەدەر ئىنقىلابىي ئاممىنىڭ ئارىسىغا بېرىپ ھوجۇمغا ئۆتسۇن، ئارقا سەپ خىزمىتىنى ئىشلىسۇن بولمىسا، ئەدەبىيات ـ سەنئەتنى ھەم خاتىرجەملىكىنىڭ، ھەم ئىنقىلابنىڭ ۋاستىسى قىلىپ يۈرۈشنىڭ نېمە ھاجىتى؟

مېنىڭچە، ئىنقىلابىي ئەدەبىياتنى تەشەببۇس قىلغۇچى كۆپلىگەن ئاتالمىش ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر كىشىلىك تۇرمۇشنى ئىپادىلەش دېگەن سۆزنى خاتا چۈشىنىپ قالغان بولسا كېرەك. ئۇلار XIX ئەسىردىن بۇيانقى ئەدەبىيات ـ سەنئەت پوتونلەي رېئال كىشىلىك تۇرمۇشنى ئىپادىلىگەن، ئۇنىڭدا كۆرۈنەرلىك دەۋر روھى بار، دېيىشىمۇ مۇمكىن. ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر ئاتالمىش «پىل چىشى مۇنارى» دىكى چۈشىدىن چۆچۈپ ئويغانغاندىن كېيىن، دەۋرنىڭ شارائىتىغا ئەگىشىپ مېڭىشى لازىم، دەۋردىن چەتلەپ تۇرۇپ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىشنىڭ نەتىجىسى ئۆزۈمچىل ياكى ئاقسۆڭەكلەرچە ئەدەبىيات ـ سەنئەت بولۇپ چىقىدۇ. ئۇلار ئېېسىنىنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى، دوستويېۋسكىنىڭ چوڭقۇر پىكىرلىكلىكىنى، خۇسۇسەن روسىيە ئىنقىلابى دەۋرىدىكى يازغۇچى يېسېنىن ۋە گوركىيلارنىڭ قىزغىنلىقىنى ۋە كىشىنى تەسىرلەندۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ، ھازىرقى ۋاقىتتا بۇنىڭدىن كېيىنكى ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر ئەينى ۋاقىتتىكى تۇرمۇش ھادىسىلىرىنى سۈرەتلەپ، قارغاپ، جەمئىيەتنى ئۆزگەرتىش ۋە ئىنقىلاب قىلىش پۈرسىتى بىلەن تەمىنلەپ، شۇنىڭ بىلەن ئەدەبىيات ـ سەنئەتنى ئاۋام خەلقنىڭ ۋە ئىنقىلابنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئىتىگە ئايلاندۇرۇشى لازىم دەپ قارايدۇ. «ئەسىرنىڭ ئاخىرى» دەپ ئاتالغان ھازىرقى جەمئىيەتتە ياشاۋاتقانلارنىڭ نېرۋىسى سەزمەس بولۇپ قالغانلارنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئىچى سىقىلمايدىغانلىرى ۋە قايغۇرمايدىغانلىرى بولمىسا كېرەك. ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەرنىڭ سەزگۈسى ھامان ئادەتتىكىلەردىن ئۆتكۈررەك بولىدۇ. كۆز ئالدىدا مۇشۇنداق بىر جەمئىيەت تۇرغان يەردە، ئۇلارنىڭ روھىي ھالىتى قانداق بولار؟! ئۇلار ئىپادىلەش ۋە سۈرەتلەش ماھارىتىگە ئىگە ئىكەن، ئەينەن يېزىپ چىقسىلا، يازغانلىرى مۇشۇ دەۋرنىڭ ئىجتىمائىي سادا-سى بولۇپ قالىدۇ. لېكىن، ئۇلار يەنىلا ئۆزلىرىگە، ئۆزلە-

رىنىڭ سەنئىتىگە ۋە ئۆزلىرىنىڭ چۈشەنچىلىرىگە سادىق بو-
لۇشى لازىم. ئېبىسىن جەمئىيەتنى ئىسلاھ قىلغۇچى يول
باشچى، دەپ مەدھىيىلەندى. دوستويېۋسكىي ئىنسانپەرۋەر-
لىككە ئۆزىنى ئاتىغۇچى، دەپ تىلغا ئېلىندى، بۇ تەرىپلەر
ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىگە خاس مۇكەممەل ماھارىتىنىڭ، ھەقىقىي
بىلىملىك، ئۆتكۈر تەنقىدچىلەرنىڭ تەرىپلىگەنلىكىنىڭ خا-
سىيىتى. لېكىن، ئۇلارنىڭ ئەدەبىيات - سەنئىتىنى ھەقىقىي
چۈشىنەلەيدىغانلار يەنىلا ئاز. يېپىنىنىڭ ئۆزىنىڭ ئۇمىد
نىشانىغا ئۇسۇۋېلىپ ئۆلگەنلىكىدىن سۆز ئېچىش ھاجەتسىز.
گوركىيچۇ؟ باشقىلارنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇ بىرئاز چۈشكۈنلە-
شىپ كەتكەنمىش. بۇنىمۇ تىلغا ئالماي تۇرايلى. ئۇ كامالىغا
يەتكەن ماھارەتكە قانداقمۇ خۇشتار بولمىسۇن؟ مەن ئۇنىڭ
راستچىل بولمىغان شائىرنىڭ يازغان بىر شېئىرىنى زادىلىق
قىلغانلىقىنى كۆرگەنىدىم. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى سەنئەتنىڭ
قىممىتى بىلەن ئۆلچەپ كۆرىدىغان بولساق، ئۇنىڭ قالتىس
يازغۇچى بولۇپ كەتكەن - كەتمىگەنلىكى يەنىلا گۇمانلىق
مەسىلە.

راستىنى ئېيتقاندا، ئەدەبىيات - سەنئەتچى جەمئىيەتتىن
ۋاز كەچمەيدۇ، ئۇلار ئامما ئارىسىدا تۇرىدۇ. شەرتنى ئىنكار
قىلىدىغان بىر ئەدەبىي تەنقىدچى تاينىنى[140] نىڭ ۋاقىت
شەرتىنى توغرا ئەمەس دەپ ھېسابلاپ، بۇنىڭغا ئەدەبىيات -
سەنئەتچىلەر كەلگۈسى 50 يىلنى نەزەردە تۇتىدۇ، دېگەن
سەۋەبنى كۆرسەتكەن. مېنىڭچە، كەلگۈسى 50 يىلغا نەزەر
سالغۇچى ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەرمۇ ئۆز زامانىسىدىكى تۇر-
مۇش شارائىتىنى ئاساس قىلغاچقا، ئۇ ھامان شۇ زامانىدىكى
خەلق ئاممىسىنىڭ بىر ئەزاسى بولۇپ تۇرۇپ، خىرە ئامانلىق-
تىن ۋەيرانلىقنى ۋە مەغلۇبىيەتنى بايقىۋالىدۇ؛ شۇنداق ۋەي-

رانلىقنى ۋە مەغلۇبىيەتنى پىششىق ماھارىتى بىلەن يېزىپ،
ئۆزلىرىنىڭ ئىقتىدارى يەتكەن دائىرە ئىچىدە سەنئەت قىممە-
تىنى يۇقىرى پەللىگە يەتكۈزىدۇ. ئۇلار ئىجادىيەتتە، بەلكىم
سەنئەتنىڭ نەپىس ۋە نازۇكلۇقىغىلا ېبرىلىپ، قانداق قىلىپ
ئاممىنى قوزغاش، ئاممىغا كۈچلۈك تەسىر بېرىپ، ئۇلارنىڭ
تومۇرىدىكى قانىنى ئۇرغۇتۇپ ئىنقىلابقا كىرىشىدىغان قىلىش-
نى خىيالىدا تۇتماسلىقى مۇمكىن.

بىز ئەگەر سەنئەتنىڭ مۇستەقىل، چەكسىز قىممىتە-
نى، سەنئەتچىلەرگە سەنئەتنىڭ ئۆزىدىكى ئەڭ ئاخىرقى مەق-
سەتنى ئورۇنداش زۆرۇر ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىدىغان
بولساق، ئۇ ھالدا بىز سەنئەتنىڭ قىممىتىنى تاشلاپ قويۇپ،
سەنئەتچىلەرنىڭ پوزىتسىيىسىنى ئەيىبلەپ ئولتۇرمايمىز
ھەمدە ئەيىبلەشكە ھەقلىق ئەمەسمىز. ئۇنداق قىلىدىغان بول-
ساق، سەنئەتچىلەرنىڭ رېئال ھەرىكىتىگە قاراپ ئۇلارنىڭ
بەدىئىي ئەسىرىگە باھا بەرگەنگە ئوخشاش كۆلكىلىك ئىش
بولىدۇ. پوتئېرنىڭ شېئىرلىرى ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ شاللاقلىقى
تۇپەيلىدىن ئۆز قىممىتىنى چۈشۈرگەن ئەمەس. بىلىمسىنىڭ
تايىنى بولمىغانلار ئۇنى خەلق ئاممىسىنى چاقىدىغان چايان،
دەپ قارغىسا كېرەك. لېكىن، ئۇنىڭ كىشىلىك تۇرمۇشتىن
زېرىككەنلىكى، دەل ئۇنىڭ كىشىلىك تۇرمۇشقا بولغان تەشنا-
لىقىنىڭ ئەكس ئىپادىسى ئىكەنلىكىنى بىلمىسە كېرەك. ئا-
دەتتە بىرەر ئادەمگە تەنە قىلغاندا، ئۇنى چوڭقۇر كۆزەتمە-
سەك، بىلىمسىزلىكىمىزنى چاندۇرۇپ قويىمىز. باشقىلارنى
چوڭقۇر كۆزەتمەي، سەنئەتنىڭ قىممىتىنى ئۆلچەيدىغان ئۆل-
چىگۈچىنىمۇ تاشلاپ قويۇپ، ئۆزىمىزنىڭ بولار - بولماس
ئۆلچىمى بىلەن سەنئەت ساداقەتمەنلىرىگە نىشانسىز ئوق ئې-
تىش راستىنلا ئېلىشىپ قالغانلىق ياكى ياماق غەرەزدە بول-

غانلىق بولماسمۇ؟! ئۇنداق ئەھۋال بىزنى ھازىرقى جۇڭگو ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسى تىلغا ئېلىشقا ھەقلىقتەنمۇ ئەرزىمەيدۇ، دېگەن ھېسسىياتقا كەلتۈرۈپ قويىدۇ. چۈنكى، تەنقىدتە نام چىقارغان، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى بولۇۋالغان ئاتالمىش ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر ئەنە شۇنداق شۆھرەت ـ مەنپەئەتكە چوقۇنىدۇ ـ دە!

مەن ئەدەبىيات ـ سەنئەتچى دېگەنلەردىن ئەمەسمەن، لېكىن يۇقىرى دەرىجىلىك ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئەسەرلىرىنى ئوقۇشنى ياخشى كۆرىمەن، بۇنىڭ تولىسى قەدىمكى كونا ئەسەرلەر. شۇڭا، نۇرغۇن كىشى مېنى دەۋرىنىڭ كونىلىققا بېرىلىپ كەتكەن تاشلاندۇقى، دەيدۇ؛ ئۇلار ماڭا، ھازىر ئاممىۋى ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ زامانى بولۇپ قالدى، تۆتىنچى سىنىپ مەخسۇس بەھرىلىنىدىغان يېپىيېڭى ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ زامانى بولۇپ قالدى، دەيدۇ. مەن بىرھازا ھەيران بولۇپ، ئۇلارغا شۇنداق سوئاللارنى قويدۇم: ئاممىۋى ئەدەبىياتنى يېزىش ئۇسۇلى قانداق بولىدۇ؟ ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر قانداق ۋاستە بىلەن ئاممىنى ئىزدەنگۈزىدۇ؟ ھازىرقى ئاممىۋى ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئەسىرىدىن قانچىلىك يېزىلدى؟ ئىنقىلابتىن كېيىنكى ئاممىدىن ئاتالمىش ئاممىۋى ئەدەبىيات ـ سەنئەتتىن ھۆزۈرلىنالايدىغانلار قانچە پىرسەنتكە يەتتى؟ ھازىر نۇرغۇن يېڭىچە «ئۇچ سۆزلۈك ھەپتىيەك» ياكى يېڭىچە «خاسىيەتلىك بالا نەزمىسى» نەشر قىلىنىپتۇمۇ يا؟ ئاممىۋىلاشقان ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ زادى قانداق ئامىلى ئۆلاشتۇرۇلغانلىقىنى بىلمەيۋاتىمەن، مەزمۇنى ئاممىۋىلاشتۇرۇلدىمكىن دېسە، بىزدە ئاممىنىڭ تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئەسلىدىنلا بار، بەدئىيلەشتۈرۈش ماھارىتى ئاممىۋىلاشتۇرۇلدىمكىن دېسە، بىرلا خەلق

ئىنقىلابىي مارشى ھەممىگە تېتىيدۇ، ئاڭلاڭچۇ: «خەلق ئىنقىلابى مۇۋەپپەقىيەتلىك بولدى... ھەممە بىرلىكتە تەنتەنە قىلار...» نەقەدەر جاسارەتلىك ۋە چۈشىنىشلىك ـ ھە! شۇنداق تۇرۇقلۇق، بىزگە يەنە باشقا ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ نېمە كېرىكى؟ ئۇلار بۇنىڭغا ئېنىق جاۋاب بېرەلمىدى، مەنمۇ مۇشۇ كەمگىچە ھاماقەت بولۇپ كېتىپتىمەن. ھازىر، «ئاممىۋىلىق ۋە تالانت» دېگەن ماقالىدىن جاۋاب تاپتىم:

«ئاممىۋى سەنئەتنىڭ ئومۇمىيلىقى ۋە باراۋەرلىكى ھەرقانچە تەشەببۇس قىلىنسىمۇ، سەنئەت ئەسىرى نېمە بولۇپ كېتىشتىن قەتئىينەزەر، ئۇنىڭ ئۆزىدە چەكسىز قىممەت پەرقى بولىدۇ، بۇ پاكىتنى ئىنكار قىلىشقا بولمايدۇ. ئومۇمىيلىقى، باراۋەرلىكى دەيدىغان گەپ ـ سۆزلەردىن: سەنئەتنىڭ مەزمۇنى كەڭ ئاممىنىڭ تۇرمۇشىغا دائىر ياكى كىشىلىك ھاياتىغا دائىر ئومۇمىي ھادىسىلەرنى كۆزدە تۇتۇشتىنلا ئىبارەت مۇشۇنداق مەزمۇندىكى سەنئەتنىلا ئادەتتىكى ئاممىنىڭ ئىزدىنىشىگە سۇنغىلى بولىدۇ، دېگەندىن باشقا مەنە چىقمايدۇ. سەنئەتتە مۇنداق ئومۇمىيلىق ۋە باراۋەرلىكنىڭ بولۇشىنى ئىنكار قىلىشقا بولمايدىغانلىقى تۇرغان گەپ، لېكىن سەنئەت ئەسىرىدە چەكسىز قىممەت دەرىجىسى مەۋجۇت. يۇقىرىدا ئېيتىلغان بىرقەدەر يۇقىرى سەنئەت ئەسەرلىرىنى ياخشى دېيىشتىكى سەۋەب شۇكى، ئۇلارنى ھەرھالدا ئاممىنىڭ ئىزدىنىشىگە يەتكۈزۈپ بەرگىلى بولىدۇ، ئەگەر ئۇنىڭدىن ھەممە ئادەم ئوخشاش تەپسىلىي، ئوخشاش چوڭقۇر، ئوخشاش سىنچىلاپ، ئىككىنچى تۇرلۇك قىلىپ ئېيتقاندا، مۇتلەق باراۋەرلىك ئاساسىدا ئىزدىنەلەيدۇ، دېيىلمىدىغان بولسا، ھەرقانداق قىلغان بىلەنمۇ پاكىتقا ئۇيغۇن بولمايدۇ.»

بەزىلەرنىڭ، ئەڭ ئىلغار ئىدىيىنى ئەڭ يۇقىرى قاتلامدا

تۇرغان ئاز ساندىكى ئىلغارلارلا چۈشىنەلەيدۇ؛ بۇنداق ئىدىيە ئاممىغا سىڭگەندىن كېيىن ئىلغار ئىدىيىلىكىدىن قېپقالىدۇ، دېگەنلىكى ئېسىمدە. بۇ سۆز بىزدەك كۇرمىڭ ئادەمگە زور بىر تۇركۇمىڭلارنىڭ سەزگۈرلۈكى ئۆتكۇر بىلىنمەيدۇ، دېگەن مەنىنى ئاڭلىتىدۇ. دۇنيادا بولۇۋاتقان بۇنداق باراۋەرسىزلىكنى ياراتقۇچىنىڭ ئادالەتسىزلىكىدىن كۆرمەي كىمدىن كۆرۈش كېرەك؟ مانا بۇ پاكىت. ئەگەر بۇ پاكىت بولمايدىكەن، ئىنسانلارنىڭ تەرەققىيات تارىخى بىردىنلا يوققا چىقىرىلىدۇ ـ دە، ئۇ چاغدا ئىنقىلابمۇ پەيدا بولالمايدۇ. دۇنيا مەدەنىيىتى پەقەت ئاز سانلىق ئالدىن سەزگۈچىلەرنىڭ پىدا-كارلىق قىلىشى ئارقىسىدا ئىلگىرى سۈرۈلگەن، ھەركىمنىڭ ئەقىل ـ ئىدراكى تەڭمۇتەڭ بولغان بولسا ئىدى، مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىياتى ئاللىقاچان چېكىگە يەتكۈزۈلگەن بولاتتى، دۇنيامۇ ئومۇمنىڭ بولغان بولاتتى. ئۇ ھالدا ئاتالمىش «بۇرما شەكلىدە ئىلگىرىلەش» دېگەن سۆزنىڭ ئۆزى قۇرۇق گەپ بولۇپ قالمامدۇ؟ سەنئەت مەدەنىيەتنىڭ بىر قىسمى، مەدەنىيەتتە ئىلگىرىلەش ـ چېكىنىش بولىدىغان بولسا، سەنئەتمۇ ئۇنىڭدىن خالىي بولالمايدۇ. ئاممۇيلاشقان سەنئەتكە كەلسەك، سەنئەتنىڭ ئۆزىدىكى قىممەتنىڭ چەكسىز پەرقىنى ئالغاندىمۇ، ئۇنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشى مۇمكىن ئەمەس، تەبىئىيكى، ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئارقىلىق ئىنقىلاب قىلىمىز دېگەن جۆيلۇش بەربىر جۆيلۇشتىن ئىبارەت!

مېنىڭ پىكرىم يۇقىرىقىلاردىن ئىبارەت، ئەپەندىم، ئۆزلىرى قانداق قارايلىكى؟

1928 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى، دۇڭفېن[141]

جاۋاب خەت

دۇڭفېن ئەپەندى:

مەن تەنقىدچى ئەمەس، شۇنىڭ ئۈچۈن سەنئەتكارمۇ ئەمەس، چۈنكى ھازىرقى كۈندە «چى»، «كار» بولۇش ئۈچۈن، ئۆزى ياكى تونۇش ئادەملىرى قوشۇمچە تەنقىدچى بولمىسا بولمايدىكەن؛ شېرىكلەشمىسە بولمايدىكەن، ھېچبولمىغاندا ھازىرقى شائېخەي دېگەن يەردە شۇنداق. سەنئەتكار بولمىغانلىقىم ئۈچۈن، خۇددى ئۆزۈم باشقىلارنىڭ كۆزىنى سېھىرگەرلىك بىلەن بويىاپ، ئۇنىنى ئۇپا دەپ ماختاپ ساتمىغاندەك، سەنئەتنى ئالاھىدە ئەتىۋارلىق بىرنەرسە دەپ قاراپ كەتمەيمەن. مېنىڭچە، بۇ بىر ئىجتىمائىي ھادىسىدىنلا، زاماننىڭ تىرىكچىلىك خاتىرىسىدىنلا ئىبارەت بولسا كېرەك. ئىنسانىيەت ئالغا باسىدىكەن، مەيلى ئاپتورنىڭ يازغىنى تاشقى قىياپىتى بولسۇن، ئىچكى دۇنياسى بولسۇن، ئۇنىڭ ئەسىرى ھامان كونىرايدۇ، ئاخىر يوقىلىدۇ. لېكىن، يېقىندىن بۇيانقى تەنقىدچىلەر بۇ سۆزدىن ناھايىتى قورقىسا كېرەك، ئەدەبىياتنا مالائىكىگە ئايلىنىشىنلا ئارزۇ قىلسا كېرەك.

تۇرلۇك ئىزم (مەسلەك) دېگەن نامىلارنىڭ ئەۋج ئېلىشىمۇ مۇقەررەر ھادىسە. دۇنيادا پات ـ پات ئىنقىلاب بولۇپ تۇرىدىكەن، ئىنقىلابىي ئەدەبىياتنىڭ بولۇشىمۇ تەبىئىي. دۇنيادا خەلق خىلىلا ئويغىنىۋاتىدۇ، بىرمۇنچىلىرى رىيازەت چېكىۋاتىدۇ، لېكىن ئاز ـ تولا ھوقۇققا ئىگە بولۇپ قالغانلىرىمۇ بار. ئۇ ھالدا خەلق ئەدەبىياتىنىڭ — تولۇقراق ئېيتقاندا، تۆتىنچى سىنىپ ئەدەبىياتىنىڭ — بولۇشىمۇ مۇقەررەر.

جۇڭگودا تەنقىدچىلەر ساھەسىدىكى يۇزلىنىشنىڭ قانداق ئىكەنلىكىنى ئانچە بىلمەيمەن، ئۇنىڭغا ئانچە دىققەتمۇ قىلماپتىمەن. ئاڭلىغان ـ كۆرگەنلىرىمنى ئېيتسام، ھەرقايسى مۇتەخەسسىسلەر

ئىشلىتىۋاتقان ئۆلچەملەر ناھايىتى كۆپ ئىكەن، ئەنگلىيە - ئامېرىكا ئۆلچىمى بار ئىكەن، گېرمانىيە ئۆلچىمى بار ئىكەن، روسىيە ئۆلچىمى بار ئىكەن، ياپونىيە ئۆلچىمى بار ئىكەن، دەرۋەقە، جۇڭگو ئۆلچىمىمۇ بار ياكى تۈرلۈك ئۆلچەملەر تەڭ ئىشلىتىلىدىكەن. بەزىسى ھەقىقىي - چىن بولۇش كېرەك دېسە، بەزىسى جەڭگىۋار بولۇش كېرەك دەيدىكەن، بەزىسى زامانىدىن خالىي بولۇش[142] كېرەك دېسە، بەزىسى كىشىلەرنىڭ كەينىدىن غەيۋەت قىلىپ يۈرىدىكەن. ئۆزى ئەدەبىيات - سەنئەت تەنقىدچىسى قىياپىتىگە كىرىۋېلىپ، باشقىلارنىڭ ئىجادىيەتنى تەرغىب قىلىشىغا نەپرەت ئوقۇيدىغانلارمۇ بار. ئىجادىيەت بولمىسا، نېمىنى تەنقىد قىلارکىن، مەن ئۇلارنىڭ مۇددىئاسىنى زادىلا چۈشەنمەيمەن.

باشقىسىنى قويۇپ تۇراي. ھازىرقى ۋاقىتتا ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچى دەپ ئاتالغانلارنىڭ ئېيتىدىغانلىرى كۆرەش ۋە ئاتالمىش زامانىدىن خالىيلىق. زامانىدىن خالىي بولۇش ئەمەلىيەتتە رېئاللىقتىن قېچىش دېگەن سۆز. ئەگەر ئۆزىدە رېئاللىققا جىددىي قارايدىغان جاسارەت بولمىسا، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىنقىلاب ۋەزىپىسىنى ئېسىۋالماقچى بولسا، تەبىئىيكى، ئاڭلىق ياكى ئاڭسىز ھالدا شۇ كوچىغا كىرىپ قالىدۇ. كىشى ئۆزى بۇ دۇنيادا ياشاۋېتىپ، ئۇنىڭدىن قانداقمۇ ئايرىلىپ كېتەلىسۇن؟ بۇ خۇددى ئۆز قۇلىقىمدىن تۇتۇپ ئۆزۈمنى كۆتۈرسەم، يەر شارىدىن كۆتۈرۈلۈپ كېتەلەيمەن، دېگەنگە ئوخشاشلا ئالدامچىلىق. جەمئىيەت بىر ئىزىدا توختاپ قالغانىكەن، ئەدەبىيات - سەنئەت ھەرگىزمۇ ئۆز ئالدىغا ئۇچقاندەك ئىلگىرىلەپ كېتەلمەيدۇ. ئەگەر مۇشۇنداق بىر ئىزىدا توختاپ قالغان جەمئىيەتتە ئۆسۈپ - كۆكلەپ تۇرغانىكەن، دېمەك ئۇ بۇ جەمئىيەتكە سىڭىپ كەتكەن، ئىنقىلابتىن چەتنىگەن، نەتىجىدە ئۇ بىرنەچچە ژۇرنالنى كۆپرەك ساتقان ياكى چوڭ سودا دۇكانلىرىنىڭ ژۇرناللىرىغا ماقالىسىنى باستۇرۇش پۇرستىنىلا تاپقان بولىدۇ،

خالاس.

كۆرەشچۇ، مەن بۇنى توغرا دەپ ھېسابلايمەن. ئادەم زۇلۇمغا ئۇچرىغانىكەن، نېمىشقا كۆرەش قىلمىسۇن؟ ئالىيجانابلار بۇنىڭدىن ناھايىتى قورقىدۇ، شۇڭا «ھەددىدىن ئاشقان» لىقنىڭ قەبىھ لىكىگە[143] نەپرەت ياغدۇرىدۇ. ئۇلار، ھەممە ئادەم بىر - بىرىگە كۆيۈنۈشى كېرەك ئىدى، ھازىر بىر تۈركۈم يامان نېمىلەر يامان ئۆگىتىپ قويۇلدى، دەيدۇ. قورسىقى توقلار گويا كى قورسىقى ئاچلارغا كۆيۈنەرمىش، قورسىقى ئاچلار بولسا قورسىقى توقلارغا كۆيۈنمەسمىش. خۇڭ چاۋ دەۋرىدە ئادەملەر بىر - بىرىنى يەپتەكەن[144]، ئاچلار ئاچلارغا كۆيۈنمەپتىكەن، بۇنىڭغا ھەقىقەتەن كۆرەش قىلىش ھارام دەيدىغان ئەدەبىيات زامىن بولغان. مەن ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ پەلەكنىڭ چاقىنى بۇرالىغۇدەك قۇدرىتى بارلىقىغا ئىشەنمەيمەن، لېكىن بەزىلەر ئۇنىڭدىن باشقا جەھەتلەرده، مەسىلەن، «تەشۋىقات» جەھەتتە پايدىلانماقچى بولسا، مەن شۇنداق قىلىشقىمۇ بولىدۇ دەپ قارايمەن.

ئامېرىكىلىق سىنكىلىر، ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ ھەممىسى تەشۋىقات[145]، دەپتىكەن. بىزنىڭ ئىنقىلابىي ئەدىبلىرىمىز ئۇنىڭ بۇ سۆزىنى گۆھەر بىلىپ، چوڭ ھەرپلەر بىلەن بېسىپ چىقاردى؛ ئەستايىدىل تەنقىدچىلەر بولسا، ئۇنى «پۇچەك سوتسىيالىست» دېدى، لېكىن مەن — ئۆزۈم ھەم پۇچەك — سىنكىلىرنىڭ سۆزىگە ئىشىنىمەن. ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ ھەممىسى، سەن ئۇنى باشقىلارغا كۆرسەتسەڭلا، ئۇ تەشۋىقات بولىدۇ، شەخسىيەتچىل ئەسەرمۇ يېزىلغاندىن كېيىنلا تەشۋىقات رولىنى ئويناىدۇ، يازمىساڭ، ئاغزىڭدىن چىقارمىساڭ باشقا گەپ. دېمەك، ئۇنى ئىنقىلاب ئۈچۈن لازىملىق قورالىرىنىڭ بىرى قىلىشقىمۇ بولىدۇ، ئەلۋەتتە.

لېكىن، مېنىڭچە، ھەممىدىن ئاۋۋال مەزمۇنىنى تولۇقلاشقا ۋە ماھارەتتە كامالىتىگە يەتكۈزۈشكە ئەھمىيەت بېرىش كېرەك،

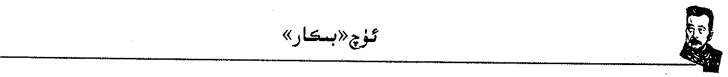

ۋۇسكا ئېسىشقا ئالدىراپ كەتمەسلىك كېرەك. «داۋشياڭ-سۇن»، «لۇگاۋجيەن»[146] كىشىنى جەلپ قىلالمايدىغان بولۇپ قالدى، «خان ئانا ناملىق ئاياغ كىيىم دۇكىنى» نىڭ خېرىدارلىرى، مېنىڭ كۆرۈشۈمچە، «خانىكە ئاياغ كىيىمى دۇكىنى» نىڭكىدىن كۆپ ئەمەس. «ماھارەت» دېگەن سۆز چىقسىلا، ئىنقىلابىي ئەدەبىلەرنىڭ قولىقىغا خۇشياقمايدۇ. مېنىڭچە، ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ ھەممىسىنىڭ تەشۋىقات ئىكەنلىكىدە گەپ يوق، لېكىن تەشۋىقاتنىڭ ھەممىسىلا ئەدەبىيات - سەنئەت بولۇپ-رمەيدۇ، بۇ خۇددى ھەممە گۈللەرنىڭ رەڭگى بولسىمۇ (ئاقنىمۇ رەڭ ھېساب-لاۋاتسەن)، لېكىن ھەممىلا رەڭنىڭ گۈل بولۇپ-رمىگىنىگە ئوخشايدۇ. ئىنقىلابتا شوئار، لوزۇنكا، ئېلان، تېلېگراممىلا، دەرسلىك... لەردىن باشقا، ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ ئىشلىتىلىشىنىڭ سەۋەبى، ئۇ ئەدەبىيات - سەنئەت بولغانلىقى.

لېكىن، جۇڭگودا ئىنقىلابىي ئەدەبىيات دېگەن نەرسە باشقا بىر گەپتەك تۇرىدۇ. ۋۇسكىسى ئېسىلغان، لېكىن ئۆز شېرىكلىرىنىڭلا ماقالىلىرىنى ماختايدۇ، كۆز ئالدىدىكى زوراۋانلىققا ۋە زۇلۇمەتكە تىكىلىپ قاراشقا پېتىنالمايدۇ. بەزى ئەسەرلەر ئېلان قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن كۆپ ھاللاردا شۇنچىلىك ناچارکى، ھەتتا گېزىتلەردىكى خاتىرىلەرگىمۇ يەتمەيدۇ ياكى سەھنە ئەسەرلىرىدىكى ھەرىكەت سۆزلىرىنىمۇ ئارتىسلارنىڭ «تۇنۇگۈنكى ئەدەب»[147]، لىرىگە قالدۇرۇپ قويغان. ئۇنداقتا، قالغان ئىدىيىۋى مەزمۇنىنىڭ ناھايىتى ئىنقىلابىي ئىكەنلىكىگە گەپ سىغماس؟ مەن سىزگە فېك نەچىياۋنىڭ سەھنە ئەسىرىنىڭ ئاخىرىدىكى ئىككى ئېغىز تەسىرلىك سۆزىنى كۆرسىتەي:

«قىرغاۋۇل[148]: مەن ئەمدى قاراڭغۇلۇقتىن قورقمايدىغان بولدۇم.

ئوغرى: بىز قارشى چىقايلى!»

4 - ئاينىك 4 - كۇنى.

ۋۇسكا[149]

جۇڭگونىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىكى قورقۇنچلۇق ئەھۋال — سىرتتىن ئاۋۇال ئاتالغۇلارنى كىرگۈزۈش، لېكىن ئۇنىڭ مەنىسىنى يېشىپ بېرمەسلىك.

نەتىجىدە، ئاتالغۇلارنى ھەركىم ئۇزىنىڭ چۈشەنچىسى بويىچە قوللىنىدۇ: ئەسەردە ئۆزى كۆپرەك ئىپادىلەنگەن بولسا، ئىپادىلەشىزىم دەيدۇ؛ باشقىلار كۆپرەك تەرىپلەنسە، رېئالىزم دەيدۇ؛ قىزلارنىڭ پاچىقىدىن ئىلھاملىنىپ شېئىر يازغان بولسا رومانتىزم دەيدۇ، قىزلارنىڭ پاچىقىنى تەسۋىرلەشكە رۇخسەت قىلىنمىسا، كلاسسىزم دەيدۇ. ئاسماندىن چۈشتى بىر كالا، كاللا ئۇستىدە بىر كالا، ۋاييەي، دېگىز ئوتتۇرىسىدا چېقىلغان چاقماقەي... بۇلارنى كەلگۈسىزم دەيدۇ...

بۇنىڭدىنمۇ يەنە بىر ئىزم ياخشى، ئۇ ئىزم ئەسكى... ۋەھاكازا دېگەن مۇلاھىزە پەيدا بولىدۇ.

سەھرالاردا مۇنداق بىر كۇلكىلىك گەپ بار: يىراقنى كۆرەلمەس كېسىلگە گىرىپتار بولغان ئىككىيلەن كۆزلىرىنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى سىلىشتۇرماقچى بوپتۇ، ئىسپاتلاشقا ئادەم تاپالماي، گۇمان يۇنىڭ بۇتخانىسىغا بېرىپ، شۇ كۇنى ئېسىلىدىغان ۋۇسكىنى كۆرۈپ چىقىشقا ۋەدىلىشىپتۇ. ئۇلار ئاۋۇال سىرچى ئۇستىدىن ۋۇسكىغا يېزىلىدىغان سۆزلەرنى ئۇقۇۋاپتۇ. لېكىن، ئۇقۇشقان ئەھۋال بىر - بىرىنىڭكىگە ئانچە ئوخشاشمىغاچقا، چوڭ يېزىلغان خەتنىلا بىلىۋالغىلى قايىل بولماي، ئىككىسى گەپ تالىشىپ

قاپتۇ ـ ده، كىچىك يېزىلغان خەتنى كۆرۈۋالغاننى يالغانچى دەپتۇ يا ئىسپاتنى كۆرسىتەلمەپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ئىككىيلەن بىرلىكتە يولدا كېتىۋاتقان بىرىدىن سوراشقا مەجبۇر بوپتۇ. ئۇ ئادەم بىر قۇر سەپسېلىپ:

— ھېچنېمە يوق، ۋېكسا تېخى ئېسىلماپتۇ، — دەپتۇ[150].

مېنىڭچە، ئەدەبىيات ـ سەنئەت تەنقىدىمۇ كۆزىنىڭ كۆچىنى سېلىشتۇرۇشقا توغرا كەلسە، ھەممىدىن ئاۋۋال ھېلىقى ۋېكسا ئېسىلغان بولۇشى لازىم. قۇرۇقتىن ـ قۇرۇق تالاشقان گەپ پەقەت ئىككى تەرەپنىڭ كۆڭلىدىلا قالىدۇ.

يول[151]

Gogol[152] نىڭ «رېۋىزور» ناملىق ئەسىرىدىكى ۋەقە يېنە ئېسىمگە كەلدى:

بۇ ئەسەر جۇڭگودىمۇ تەرجىمە قىلىنغان. خان ئەلچىسى كېلىپ خۇپىيانە تەكشۈرىدىكەن، دېگەن گەپ تۇيۇقسىزدىنلا بىر كەنتته تارقىلىپتۇ، ئەمەلدار ـ خىزمەتچىلەر تولىمۇ تەشۋىشلىنىپ، سارايلاردىن ئەلچى سىياقىدىكى بىر ئادەمنى تېپىۋېلىپ، ئۇنى زورمۇزور سۆرەپ كېلىپ، ئۇنىڭغا بىرھازا خۇشامەت قىپتۇ. خۇشامەتچىلىك راسا ئەۋج ئالغاندا، ھېلىقى ئادەم تىكىۋېتىپتۇ، لېكىن ئەلچىنىڭ راست كەلگەنلىكىنى ئاڭلىغاندا، پۈتۈن سەھنىدىكىلەرنىڭ زۇۋانى تۇتۇلۇپتۇ ـ ده، ئويۇن ئاياغلىشىپتۇ.

شاڭخەيدىكى ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بۇ يىل پرولېتارىيات ئەدەبىياتىنىڭ ئەلچىسىنى ھۆرمەت بىلەن قارشى ئېلىشقا تەرەپ ـ تەرەپتىن قىزىق كىرىشىپ كەتتى، ئەلچى كېلىدىغان بوپتۇمۇ دەپ رىكشىچىدىن سوراپ باقسا، رىكشىچى ئەلچى ئەۋەتىلمىدى، دەپتۇ. بۇ رىكشىچىنىڭ ئەسلىي سىنىپىي ئېڭى چاتاق بولغاچقا، باشقا سىنىپلار تەرىپىدىن بۇرمىلانغان بولسا كېرەك. بۇنىڭدىن باشقا بىلىپ تۇرغانلار بار ئىكەن، لېكىن ئۇلارنىڭ ئىشچى بولۇشى ناتايىن. شۇنىڭ بىلەن چوڭ ـ چوڭ ئۆيلەردىن، سارايلاردىن، ئەجنەبىيلەرنىڭ ئۆيلىرىدىن، كىتابخانىلاردىن، قەھۋەخانىلاردىن ئىزدەشكە مەجبۇر بولماقتا ...

ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەرنىڭ نەزەر دائىرىسى دەۋردىن خالىي بولىدىكەن، شۇڭلاشقا ئەلچىنىڭ يېتىپ كەلگەن ـ كەلمىگەنلىكى

نامەلۇم بولسىمۇ، كوچىلارنى ئالدىنئالا سىيرىپ - سۈپۈرۈشى، دوڭغاقلاپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىشى لازىم ئىكەن. شۇ ۋەجىدىن ئادەمنىڭ ئادەم بولمىقى تەسكە چۈشكەن. ئاغزىدا «يوقسۇل» لۇق دېمەك، «ئىنقىلاب قىلماسلىق» دېمەكتۇر دېمىسىغۇ بىر گەپ؛ «ئىنقىلاب قىلماسلىق» نىڭ ئۆزى «ئەكسىلئىنقىلاب» دېيىلسە خەتەرلىك بولىدۇ. بۇنىڭدىن قارىغاندا نىجاتلىق يولى يوقتەك تۇرىدۇ.

ھازىرقى دۇنيامۇ «بەگگە يەتكۈچە بەل ئوشتۇلىدۇ» غان دۇنيا. نىجاتلىق يولى بار، لېكىن شەيتانلىق قىلىدىغانلار كۆپىيىپ، ھەممە يولنى خاراب قىلىۋەتكەنلىكتىن يوقىلىپ كەتكەن. بۇلارنىڭ ھەممىسىنى كېرەك قىلماسلىقنىڭ ئۆزى نىجاتلىق يولى. ئامالنىڭ يوقلۇقىدىن توپ - زەمبىرەكنىڭ كاسىسىغا ۋاقتىنچە ۋىۋىسكا ئېسىشقا مەجبۇر بولغانلىقىنى راستى بىلەن ئاشكارا بايان قىلىشمۇ نىجاتلىق يولىنىڭ بىخى بولۇپ قالىدۇ.

«يەر ئاستىدىكى ئاتەش - ئوت كۆچۈپ يۇرمەكتە، بۇخسۇر-ماقتا؛ ئېرىپ سۇيۇلغان ۋولقان ئاخىر بىر كۈنى بۇلاقتەك كۆز يېرىپ ئېتىلىپ چىقىپ بارلىق ياۋا گىياھلارنى ۋە دەل - دەرەخ-لەرنى كۆيدۈرۈپ تاشلايدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ چىرىگۈچىلەر-كىمۇ قالمايدۇ. شۇنداق بولسىمۇ پەرۋايىم پەلەك، ھۆزۈرلىنىمەن، قاقاقلاپ كۈلىمەن، مەدھىيىلەر ياڭرىتىمەن» (« ‹ياۋا گەياھ› غا بېغىشلىنما» دىن).

بۇلار ئېغىزدىكى گەپ؛ ئىنقىلابىي ئەدىبلەر گويا كۆرۈنمەس بولۇپ قالدى، ئەگەر شۇ ۋەجىدىن نىجاتلىق يولى يوقىلىپ كەتتى، دېيىلسە، بۇ تولىمۇ ھەسرەتلىك بىر ئىش بولىدۇ، مەنمۇ قەلەم تەۋرىتىشكە بىرئاز ئىلاجسىز قالىمەن.

4 - ئاينىڭ 10 - كۈنى

باش[153]

«شېنباۋ» گېزىتىنىڭ[154] 3 - ئاينىڭ 25 - كۈنىدىكى سانىغا پروفېسسور لياڭ شىچيۇ[155] نىڭ «روسسو ھەققىدە» دېگەن بىر پارچە ماقالىسى بېسىلغان. ماقالىدە: سىنكىلىرىنىڭ سۆزىنى نەقىل كەلتۈرۈپ تۇرۇپ، بابىبىتقا[156] «باشقىلارنىڭ قولى بىلەن ئادەم ئۆلتۈرىدۇ» دەپ ھۆجۇم قىلىشنىڭ «ياخشى ئۇسۇللۇقى ناتايىن» دېيىلگەن. لېكىن، لياڭ شىچيۇ ئۆزىنىڭ روسسو[157] غا ھۆجۇم قىلىشتىكى ئىككىنچى سەۋەبىنى مۇنداق كۆرسەتكەن: «روسسو ئۆزىنىڭ ئەخلاقسىزلىقى بىلەن ئادەتتىكى رومانتىك ئەدىبلەرنىڭ قىلىقلىرىنىڭ ئۈلگىلىك ۋەكىلى بولۇپ قالغان، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ ئەخلاقىغا قىلىنغان ھۆجۇمىنى ئادەتتىكى رومانتىك ئادەملەرنىڭ قىلىقىغا قىلىنغان ھۆجۇم، دېيىشكە بولىدۇ...»

شۇنداق ئىكەن، بۇ گەپ «باشقىلارنىڭ قولى بىلەن ئادەم ئۆلتۈرگەن» لىك بولماي، «باشقىلارنىڭ كاللىسىنى ئېسىپ سازايى قىلغان» لىق بولىدۇ. ئەگەر ئۇ «ئادەتتىكى رومانتىك ئەدىبلەرنىڭ قىلىقلىرىنىڭ ئۈلگىلىك ۋەكىلى» گە ئايلىنىپ قالمىغان بولسا، ئۇنىڭ بېشى نەلەردىن ئەكېلىنىپ جۇڭگولۇقلار ئالدىدا ئېسىپ سازايى قىلىنمىغان بولاتتى. ئادەتتىكى رومانتىك ئەدىبلەر يېراقتا تۇرۇپ قول بەرگەن پىر - ئۇستازغا زىيان ئۇرۇلۇپ، ئۇنىڭغا ئۆلگەندىن كېيىنمۇ ئامانلىق بېرىلمىدى. ئۇنىڭغا بېرىلگەن ھازىرقى جازا ئۇنىڭ ئەسلىي جىنايىتى ئۈچۈن ئەمەس، تەسىر پەيدا قىلغان جىنايىتى ئۈچۈن بېرىلدى، ۋاي ئىسىت!

يۇقىرىقى سۆزۈم ئانچە «ئېھتىيات» بىلەن ئېيتىلمىدى. چۈنكى پروفېسسور لياڭ شىچيۇ روسسونىڭ بېشىنى ئېسىش كېرەك، دېگەن ئەمەس، پەقەت قەلەم نەپرىتى ياغدۇرۇش بىلەنلا چەكلەنگەن. باش ئېسىشقا كەلسەم، بۇ گەپ خۇنەنلىك كوممۇنىست گو لياڭ «قولغا چۈشۈرۈلۈپ ئۆلتۈرۈلگەن» دىن كېيىن، ئۇنىڭ بېشى ئۈيەر ـ بۇيەرگە ئېسىپ يۇرۇلۇپ «يۆياڭنىڭ ھەممە يېرىگە ئاپىرىلغان»[158] لىقى توغرىسىدىكى خەۋەرنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ بۇگۈنكى سانىدا كۆرگىنىمدىن كېيىن توساتتىنلا ئاغزىمدىن چىقىپ كېتىپ قالدى. ئەپسۇسكى، خۇنەن ھۆكۈمەت دائىرىلىرى تەسىر پەيدا قىلغان جىنايىتىنىڭ جاجىسىنى بېرىمىز، دەپ لېنىنىڭ (ياكى ئۇنىڭدىن ئىلگىرى ماركسنىڭ ۋە ياكى ئۇنىڭدىنمۇ ئىلگىرى ئۆتكەن گېگېل قاتارلىقلارنىڭ) ئەخلاق ـ پەزىلەتكە دائىر جىنايەتلىرىنى يېزىپ چىقىپ، بىللە چاپلاپ قويماپتۇ. خۇنەنده تەنقىدچىلەر بەك ئاز ئوخشايدۇ.

ئېسىمده بارکى، «ئۇچ پادىشاھلىق ھەققىده قىسسه»[159] ده يېزىلىشىچه، يۈەن شۇ (؟) ئۆلگەندىن كېيىن، كېيىنكىلەر «پەش قېقىپ چىقتى قىلىچىنى توغرىلاپ، زامانغا خاس قەھرىمان سەركەردە بولۇپ؛ پەمىزلىكىدىن ئۆلتۈرۈۋەتكەچ فېڭ تيەننى، كېيىنگەن باش باستى تۇمەن لى يول سازايى بولۇپ»[160] دەپ شېئىر يېزىپ ھەسرەتلەنگەن. مەنمۇ ئۇچ بىكارچىلىقىنى غەنىيمەت بىلىپ، بىر كۆپلېت شېئىر توقۇپ روسسوغا تەزىيە بىلدۇرۇپ قويماي:

«يالاڭ‌ئاياق چىقتى زىمىرىنى[161] قولتۇقلاپ،
زامانغا خاس يوقسۇل گاداي ئۆزى بولۇپ؛
پەمىزلىكىدىن يازغاچ بالىلار رومانىنى،
كاللىسى باستى تۇمەن لى يول سازايى بولۇپ.»[162]

خەت ـ خەۋەر[163]

Y دىن كەلگەن خەت

لۇشۈن ئەپەندى:

روھىم ۋە تېنىم ماجالسىزلىنىپ — زادى بولالمايدىغان، تەسۋىرلەشكىمۇ بولمايدىغان — مۇشۇنداق ھالەتكە چۈشۈپ قالغىنىمدا، كېسەل ھالەتته تۇرۇپ، ئاخىر، «جاناب» لىرىغا ناله، ياق، ئىلتىجا قىلماي بولمايدىغان، ھەتتا ئاگاھلاندۇرۇش بەرمەي بولمايدىغان يەرگە يەتتىم!

ھەرھالدا ئۆزىڭىزگىمۇ ئايانكى، سىز باشقىلارنىڭ ئالدىغا داستىخان سېلىپ، ئادەمنى «قاپاق ئىچىده كولدۇرلاتقۇچى» نىڭ بىرىسىز. مەن ئەنه شۇنداق كولدۇرلىتىلغانلارنىڭ بىرىمەن!

مەن ئەسلىده ئۇششاق بۇرژۇئازىيىنىڭ ئەركە ئوغلى، پارنىكتىكى خۇش پۇراق گۈل بولغاچقا، يېمەك ـ ئىچمەكدىم، كىيىم ـ كېچىكىم تەل، تۇرمۇشۇم دېگۈدەك راھەتته ئۆتمەكته، «دوكتور» دېگەن نامنى قولۇمغا كەلتۈرۈۋالىسامىلا ئارمىنىمغا يېتەتتىم ـ ده، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچنېمىگه ئېسىلمايتتىم.

«چۇقان» نەشر قىلىنىدى، «تىل رىشتىسى» تارقىتىلدى (بىچارىلىكىمدىن «يېڭى ياش» دەۋرىده ئۇنى ئوقۇپ چۈشىنەلمەيتتىم)، «ساقال ـ بۇرۇت توغرىسىدا»، «سۈرەت تارتىشلار ھەققىده» دېگەن ماقالىلەر نېرۋامغا تېگەتتى. شۇ

كەملەردە ياشلار ئارىسىدىكى ياش يوپۇرماق بولساممۇ، لېكىن شۇنىڭ ئۈچۈن ھەمراھلىرىمنىڭ بىلىمسىزلىكىنى ۋە نەزەرسىزلىكىنى ھېس قىلاتتىم. «ئىنقىلاب! ئىنقىلاب!» دەپ خېرىدار ئىزدەش چۇقانلىرى كوچىلارنى بىرلا ئالاتتى، بۇنىڭ ئارقىسىدىنلا ئاتالمىش ئىنقىلابنىڭ تەسىرىمۇ مەۋج ئۇراتتى. بۇلار ھەقىقەتەن مېنى ئۆزىگە جەلپ قىلغانىدى. ياشلارنىڭ بىلىمسىزلىكىنى ياراتمىغانلىقىم ئۈچۈن، ئۆز ھاياتىمغمۇ نىجاتلىق يولى ئىزدەش كويىغا كىرگەنىدىم. ئىنسانلارنىڭ ئالدامچىلىق، ساختىپەزلىك، قارا نىيەتلىك... قىلىدىغان تەبىئىتىنى چۈشىنىپ قالىدىغانلىقىمنى نەدىن بىلەي! دەرۋەقە، ئۇزاق ئۆتمەي، مىلىتارىستلار ۋە سىياسەتچىلار نىقابىنى تاشلاپ، رەزىل ئەپت - بەشىرىسىنى ئاشكارىلىدى! ئۆزۈمنى ئالسام، قاياپ تېشىۋاتقان قىزغىن قەلبىم ئاتالمىش «پارتىيىنى تازىلاش» دېگەن ساداغا ئۇچىدە تازىلىنىپ كەتتى. شۇ كەملەردە: «سەممىي - سادىق، ئاددىي - ساددا» تۆتىنچى سىنىپنى ۋە «تەركىدۇنيا» بولۇۋالغان «ئىستىقامەتچى زات» لارنى دوست تۇتسام بولغۇدەك دەپ ئويلايتتىم. ھەي، راست، «ئىنىكىز» چى مىڭ ئەپەندى: «جۇڭگودا سىنىپ بولغان بولىسىمۇ، لېكىن ئىدىيىلىرى ئوخشاش: ھەممىسى مەنسەپكە چىقىش، بايلىق تېپىشنىلا ئارزۇ قىلىدۇ»[164] دەپ توغرا ئېيتقان. مەن ئۆزۈمنى گويا ئەسىرلەردىن بۇرۇنقى جەمئىيەتتە ئۆتۈۋاتقاندەك ھېس قىلىمەن. تەلۈلىكتە ھايۋاندىنمۇ ئېشىپ چۈشىدىغان سۆز - ھەرىكەتلەر (مىللىي تەۋەررۇكچىلەر بۇنى تېخى مىللىي مەدەنىيىتىنىڭ جەۋھىرى، دېسە كېرەك!) مېنى ئىختىيارسىز گاڭگىرىتىپ قويىدى: زادى قانداق قىلسام بولار، دەپ گاڭگىراپ قالدىم.

ئۆتكۈرلۈك بولار، ئۇمىدسىزلىكنىڭ ئوقىدەك ئۆتكۈر بولماس. مەن ئۇمىدسىزلەندىم، ئۇمىدسىزلىك ئوقى يۈرىكىمنى تېشىپ ئۆتكەچكە، قان سەپرا قىلدىم، قىمىرلىيالماي كارىۋاتتا بىرنەچچە ئاي يېتىپ قالدىم!

ئۇمىدسىز ئادەم ئۆلۈشى لازىم، لېكىن مەن ئۆلۈشكە جۈرئەت قىلالمىدىم، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن تېخى ياش، ئەمدىلا 21 ياشقا كىردىم، مەھبۇبەمۇ بار. ئۆلمىسەم، روھىم ۋە تېنىم ھەر سېكۇنتتا دېگۈدەك ئازاب - ئوقۇبەت ئىچىدە ئۆتىدۇ، مەھبۇبەمنىمۇ تۇرمۇش قىيناۋاتىدۇ. ئۆزۈمنى ئالسام، ئاتا - ئانامدىن قالغان ئازغىنە مىراسىمنى «ئىنقىلاب» ئەكەتتى. شۇڭا، ئىككىمىز بىر - بىرىمىزگە تەسەللى بېرىش ئۈياقتا تۇرسۇن، بەلكى قۇرۇق ئاھ ئۇرماقتىمىز.

بىلمەسلىك، چۈشەنمەسلىك بەخت ئىكەن، شۇڭا مەن ھەسرەت چېكىدىغان بولۇپ قالدىم. ھالبۇكى، بۇ زەھەرنى جانابلىرى بەرىلە. مەن ھەقىقەتەن، پۈتۈنلەي جانابلىرى تەرىپىدىن «كولدۇر» لىتىلدىم. ئەپەندىم، مېنى مۇشۇ ھالغا كەلتۈرۈپ قويغانىكەنلا، مېنىڭ مېڭىشقا تېگىشلىك ئەڭ ئاخىرقى يولۇمنى كۆرسىتىپ بەرسىلە ياكى نېرۋامنى بىخۇدلاشتۇرۇپ قويسىلا، چۈنكى چۈشەنمەسلىك، بىلمەسلىك بەخت ئىكەن. سىلىنىڭ دوختۇرلۇقتىن خەۋەرلىرى بار، «بېشىمنى قايتۇرۇپ بېرىش» لىرى تەسكە چۈشمەسمىكىن! مەن لياڭ يۈچۈن[165] ئەپەندى (؟) نىڭ سۆزىنى دوراپ ئىلتىجا قىلىمەن!

ئاخىرىدا، سىلىگە نەسىھىتىم شۇكى: «سىلە» ئەمدى بەس قىلىپ ئولتۇرسىلا، مىلىتارىستلارنىڭ ئاغزىغا تېتىتىدىغان نېمەتلەرنى تەييارلاشقا تولا ئالدىراپ يۈرمەي، مەندەك ياشتىن بىرقانچىنى ئاسرىسىلا. ئەگەر تۇرمۇش مەسلىسى قىستىغان بولسا، «ھىمايە قىلايلى»، «يوقىتايلى» دېگەن مەزمۇندىكى ماقالىلەردىن كۆپرەك يازسىلا، جانابلىرىنىڭ ئەدەبىي جەھەتتىكى داڭقىلىرى بىلەنمۇ بايلىق، دۆلەتمەنلىك سىلىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ، «ھەيئەت ئەزاسى»، «مۇ-

دىر» لىق سىلىنىڭ ئالدىلىرىدا دەپتەردىن ئۆچمەس.

تېز بولسىلا، يولىورۇق بەرسىلە! «ئەخلاق ئۇچۇن كەتمەن چاپماي» قالمىسىلا!

يا «شىمال يېڭىلىقلىرى» دا، يا «تىل رىشتىسى» دە جاۋاب بەرسىلە بولۇۋېرىدۇ. مۇمكىنقەدەر بۇ خېتىم بېسىلمىسا ئىكەن، كۇلكىگە قالماي.

خېتىم ئېگىز - پەس يېزىلىپ قالدى. ئەپۇ قىلغايلا، ئاغرىقچان بولغانلىقىمدىن بەك ھېرىپ كەتتىم!

سىلەر تەرەپتىن زەھەرلەنگەن بىر ياش Y — دىن.

ياستۇققا يۆلىنىپ تۇرۇپ يازدىم.

3 - ئاينىڭ 13 - كۇنى

جاۋاب خەت

Y ئەپەندى:

جاۋاب قايتۇرۇش ئالدىدا ئاۋۇال سىزدىن كەچۇرۇم سورايمەن، چۇنكى مەن سىزنىڭ تاپشۇرۇقىڭىز بويىچە، ئەۋەتكەن خېتىڭىزنى ژۇرنالغا باسماسلىققا ئاجىزمەن. خېتىڭىزنىڭ مەزمۇنىدا ئاشكارا جاۋاب قايتۇرۇشۇمنى تەكىتلىگەنىكەنسىز، بۇنداق تۇرۇقلۇق ئەسلىي خەتنى يوشۇرۇپ قويسام، مېنىڭ دېگەنلىرىم پۇتۇنلەي «N گە قاپىيىداش تېمىسىز داستان» غا ئايلىنىپ قېلىپ، باشقىلارنى ئەجەبلەندۇرۇپ قويىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە، مېنىڭ پىكرىمچە، بۇنداق قىلىشىمۇ باشقىلارنىڭ زاڭلىق قىلىشىغا قالىدىغان ئىش ئەمەس. تەبىئىيكى، جۇڭگودا ئىنقىلاب ئۇچۇن ئۆلگەنلەر خېلى بار، جاپا تارتسىمۇ ئىنقىلاب قىلمۇەرگەنلەر بار. ئىنقىلاب بولۇۋاتسىمۇ راھەت كۆرۈۋاتقانلار بار... ئىنقىلابتا قۇربان بېرىلمىسە ئاخىرغىچە ئىنقىلاب قىلغانلىق ھېسابلانمايدۇ، ئەلۋەتتە. جان

تىكىپ ئۆلگەنلەرگە نىسبەتەن، ھايات قالغان بارلىق كىشى ئەپۇ قىلسا بولىدىغان يەردىغۇ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى بەربىر تەلىيىدىن ياكى قۇۋلۇقىدىن ۋە ياكى دانالىقىدىنلا شۇنداق. ئۇلار ئەينەك بىلەن ئۆزىنى ئاڭچە - مۇنچە كۆرۈپ باقسىلا، قەھرىمانلىق ئەپت - بەشىرىسىنى يېغىشتۇرۇۋېلىشى مۇمكىن ئىدى.

مەن بۇنىڭدىن ئىلگىرى يېزىقچىلىق بىلەن جان باقمىسامۇ بولاتتى، دوستلىرىمنىڭ تەلىپى بويىچە قەلەم تۇتۇشقا كىرىشكەنىدىم. لېكىن، ئومۇمەن، كۆڭلۈمگە ناھەقچىلىككە چىدىمايدىغان ئىشلار پۈكۈلۈپ كەلگەچكە، قەلەم تەۋرىتىشكە كىرىشكەن بولىدۇم، شۇڭا ياشلارغا تەسىر قىلىدىغانراق ئاچچىق سۆزلەرنى ئېغىزدىن چىقىرىپ قويۇشتىن خالىي بولالمىدىم. باشقىلارنى قۇتراتقاندەك بولۇپ قالدىم. دۇەن چىرۇي[166] ھاكىمىيەت بېشىدىكى چاغلاردا، خېلى ئادەملەر پىتنە - ئىغۇا پەيدا قىلغان بولسىمۇ، لېكىن شۇنى ئېيتىشقا پېتىنالايمەنكى، بىز يازغان ئاشۇ ئەسەرلەرنىڭ بەدىلىگە چەت ئەلنىڭ پۇچۇق رۇبلىسىنىمۇ ئالمىدۇق، بايۇەچچىلەرنىڭ بىرەر يارمىقى چاغلىق مائاشىغا ياكى كىتابخانىنىڭ ئاز - پاز قەلەم ھەققىگە ھەرگىزمۇ يېقىن يولىمىدۇق. مېنىڭمۇ «ئەدەب» لىككە ئۆزۈمنى ئاتقۇم يوق، شۇڭا تەنقىدچى ئۇلپەتلەرنى باركاللا ئېيتىپ بېرىشكە دالالەت قىلغىنىمۇ يوق. بىرنەچچە پارچە ھېكايە كىتابىمنىڭ 10 مىڭ پارچىدىن ئارتۇق سېتىلىدىغانلىقى خىيالىمغا كەلمىگەن.

جۇڭگودا ئىسلاھات بولۇشىنى، ئۆزگىرىش بولۇشىنى ئارزۇلايدىغان نىيىتىمنى ئالسام، ئۇنداق نىيەت ھەقىقەتەن مەندە بىرئاز بار. بەزىلەر مېنى ئىستىقبالسىز دەيدۇ، — ھا - ھا! ئوردا ئىمتىھانىدا بىرىنچى بولۇپ مەنسەپ ئېلىش ئىستىقبالمىكەن — نىڭ ئاپتورى، «قەلىمى زەھەر» ئەدىبمۇ دەيدۇ، لېكىن ئىشىنىمەنكى، مەن ھەممىنى يوققا چىقارمىدىم. مەن ھامان مەرتىۋىسىز

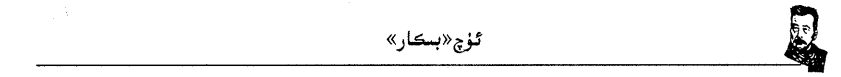

ئادەملەر مەرتىۋىلىك ئادەملەردىن ئۇستۇن تۇرىدۇ، ياشلار قېرىلار-دىن ئۇستۇن تۇرىدۇ دەپ ھېسابلىغانلىقىم ئۇچۇن، بۇنىڭدىن ئىل-گىرى قەلبىمدىكى ئۇچىدىكى قانىنى ئۇلارنىڭ ئۇستۇېشىغا چاچمە-غان. مۇبادا پايدا - زىيان توقۇنۇشى بولۇپ قالسا، ئۇلارنىڭ كۆپىنچە مەرتىۋىلىك ئادەملەر ۋە قېرىلاردىن ئانچە پەرقلەنمەيدىغان بولۇپ قالىدىغانلىقىنى، لېكىن بۇنداق ئىجتىمائىي تۇزۇم شارائە-تىدا شۇنداق ئەھۋاللارنىڭ مۇقەررەر بولىدىغانلىقىنىمۇ بىلەتتىم. ئۇلارغا ھۇجۇم قىلىدىغانلار شۇنچە كۆپ تۇرسا، مېنىڭ تۆپىلەپ ھۇجۇمچىلارغا يارىدەم بېرىپ، ئۇلارنىڭ بېشىغا تاش ياغدۇرۇشۇمە-نىڭ ھاجىتى نېمە؟! شۇڭا مەن بىرلا تەرەپتىكى قاراڭغۇلۇقنى پاش قىلدىم، كۆزى ئېچىلمىغان كىتابخان ياشلارنى ئازدۇرۇش ھەقىقەتەنمۇ مېنىڭ ئەسلىي غەرىزىم ئەمەس.

يۇقىرىقىلار دەل مېنىڭ چىڭ فاڭۇ ئېيتقاندەك «جاھاندىن بىخەۋەر» ئۇششاق بۇرژۇئا بولۇۋېلىپ، بېيجىڭدا تۇرۇۋاتقان ۋاقە-تىمدىكى ئىشلار ئىدى. لېكىن، يەنىلا يېزىقچىلىقتا ئېھتىياتسىز قىلمىغانلىقىمدىن قازىنىم چېقىلىپ، ئۇ يەردىن كەتمەسەم بولماي-دىغان يەرگە يېتىپ قالدىم - دە، «تۇتۇنسىز مىلىتسىق دورىسى» بىلەن مېنى پارتىلىتىپ بولغۇچە پۇرسەت تېپىپ قېچىپ، «ئىنقە-لابنىڭ ئوچىقى»غا بېرىۋالغان بولدۇم. ئۇ يەردە ئىككى ئاي تۇ-رۇپ ۋەسۋەسىگە چۇشۇپ قالدىم. قارىسام، ئۆتكەن كۇنلەردە ئاڭ-لىغانلىرىمنىڭ ھەممىسى پىتنە - ئىغۇا ئىكەن، ئۇ يەر پۇتۇنلەي ھەربىيلەر بىلەن سودىگەرلەر خوجايىنلىق قىلىۋاتقان زېمىن ئە-كەن. بۇنىڭغا پىرقىنى تازىلاش ئىشى ئۇلىنىپ كەتتى. تەپسىلي پاكىتلار گېزىت - ژۇرناللاردا ئانچە ئۇچرىمىدى، پەقەت بىرئاز شەپسى بولدى. مېنىڭ بىرئاز نېرۋام ئۆزلەپ، خۇددى «توپلاپ گۇم قىل» دېگەندەك بىر ئەھۋال تۇيۇلدى - دە، قايغۇرماي تۇرال-مىدىم. بۇنىڭ «چاكىنا ئىنسانپەرۋەرلىك»[167] لىكىنى، مودە-

لىقتىن قېپقالغانلىقىغا ئىككى - ئۇچ يىل بولۇپ قالغانلىقىنى ئېنىق بىلگەن بولساممۇ، لېكىن ئۇششاق بۇرژۇئازىيىچە تەبىئىتىم يىلتىزىدىن تۇگەپ كەتمىگەچكە، كۆڭلۇم دەككە - دۇككە ئىچىدە قالدى. شۇ چاغدا، مەنمۇ داستىخانغا داخىل بولىدىغانلارنىڭ بىرى بولۇپ قالىدىغانلىقىمدىن ئەنسىرەپ، يۇخبىڭ ئەپەندىگە يازغان جا-ۋاب خېتىمدىلا كۆڭلۇمدىكى گەپلىرىمنى بىرئاز ئىزھار قىلدىم.

مەن بۇرۇنقى سۆزلىرىمدە ھەقىقەتەن يېڭىلدىم، بۇمۇ ئىشنىڭ ئېپىنى بىلمىگەنلىكىمدىن بولدى. بۇ بەلكىم كۆپ يىللاردىن بۇيان «ئەينەكلىك دېرىزىنىڭ تۇۋىدە ئولتۇرۇپ، مەست - ئەلەسلىكتە خىرەلەشكەن كۆزۇم بىلەن كىشىلىك ھاياتقا نەزەر سالغان» لىقىم تۇپەيلىدىن بولغان بولسا كېرەك. لېكىن، ۋەزىيەتتە بولغان ئۇنداق ئۆزگىرىشلەر دۇنيادا ئانچە كۆپ بولمىسا كېرەك، مېنىڭ بۇنى خىيالىمغا كەلتۇرمىگەنلىكىم، تەسۇرلەپمۇ يازمىغانلىقىم مېنىڭ ئانچىۋالا «زەھەرلىك قەلەم» تۇتمايدىغانلىقىمنى بىلدۇرىدۇ. لې-كىن، شۇ چاغلاردىكى ئەھۋاللارغا تۆت كوچىنىڭ دوقمۇشىدىكى، خەلق ئىچىدىكى، تۆرىلەر ئارىسىدىكى 50 يىل نېرىسىغا نەزەر سالىدىغان دەۋردىن خالىي ئىنقىلابىي ئەدەبىلەرنىڭمۇ گويا نەزىرى يەتمىگەن، شۇڭا «نەزەرىيە كۇرىشى» قىلچە باشلامچى قىلىنمە-غان. ئۇنداق بولمىغان بولسا ئىدى، ئەلۋەتتە نۇرغۇن كىشىنى قۇتقۇزۇۋالغىلى بولاتتى. بۇ يەردە مەن ئىنقىلابىي ئەدەبىلەرنى تىلغا ئېلىشىم ئۇلارنىڭ نادانلىقىنى ئارقىسىدىن زاڭلىق قىلماقچى بول-غانلىقىمدىن ئەمەس. دېمەكچى بولغىنىم، پەقەت مېنىڭ كېيىنكى ئۆزگىرىشلەرگە نەزىرىمدىن يەتمىگەنلىكى ئۆزۇمنىڭ دېگۈدەك زە-ھەرلىك بولالمىغانلىقىمدىن بولغان، شۇڭا خاتالىق كۆرۈلگەن. ھەرگىز باشقىلار بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ياكى ئۆزۇم بىرنېمىلەرنى قىلىپ باشقىلارنى ئالداش نىيىتىدە بولغىنىم يوق.

لېكىن، نىيەتنىڭ قانداقلىقى بىلەن پاكىتنىڭ چاتىقى يوق.

جاپا چەككەنلەر ئارىسىدىن مېنىڭ ماقالەمنى ئوقۇپ تەسىرلەنگەنلەر-
كىدىن كۆكرەك كېرىپ چىقىپ ئىنقىلاب قىلغان ياشلار بەلكىم
بولماي قالماس دېگەن گۇمانغا كەلگەنلىكىم ئۈچۈن، راستىنلا
قاتتىق ئازابلاندىم. دېمەك، بۇمۇ مېنىڭ تۇغۇلما ئىنقىلابچى ئە-
مەسلىكىمنىڭ سەۋەبىدىن بولدى. ئەگەر ئىنقىلاب باتۇرى بولغان
بولسام، بۇنىڭچىلىك قۇربان قىلىشنى ھېچقانچە ئىش ئەمەس دەپ
قارىغان بولاتتىم. مۇھىمى، ئۆزۈڭ ھايات بولساڭ، مەڭگۈ يېتەكـ-
چىلىك قىلالايسەن، يېتەكچى بولمىغانلىقتىن، ئىنقىلاب ۋۇجۇدقا
چىقمايدۇ. قاراڭ، ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچىلار شاڭخەيدىكى چەت ئەل
كونسېسسىيەسىنىڭ سول يېنىدا بولۇپ كەلدى، بىرەر شەپە ئاڭلاڭـ-
سىلا چەت ئەل ئالۋاستىلىرى پەيدا قىلغان سىم توسۇقلار ئەكسىلـ-
ئىنقىلابىي ئەدەبىياتنىڭ جۈڭگو پاسىلىنى ئايرىۋېتىدۇ، شۇنىڭ
بىلەن ئاشۇ دائىرىدىن تۇتۇنسىز مىلتىق دورىسى — تەخمىنەن 100
مىڭ سەرلىكنى بۇ ياققا چۆرۈپ تاشلايدۇ ـ دە، ئۇ گۇمباڭ قىلىپلا
بارلىق بىكار تەلەپ سىنىپلارنى «ئوفخېبېن» قىلىۋېتىدۇ.

شۇنداق ئىنقىلابنى ئەدەبىياتچىلاردىن بۇ يىل بىر تالاي پەيدا
بولغاندەك تۇرىدۇ. ئۇلار ئۆزئارا مەدھىيىلەشمەكتە ياكى بىر ـ
بىرىنى چەتكە قاقماقتا. ئۇلارنىڭ «ئىنقىلابنى ۋۇجۇدقا چىقارغان»
ئەدەبىياتچى ئىكەنلىكىنى ياكى «ئىنقىلابنى تېخى ۋۇجۇدقا چىقـ-
رالمىغان» ئەدەبىياتچى ئىكەنلىكىنى مەنمۇ ئېنىق ئايرىيالمىدىم.
ئۇلارنىڭ سۆزلىرىگە قارىغاندا، ئىنقىلابنىڭ تېخى ۋۇجۇدقا چىقمـ-
ىغانلىقى ياكى ياشلارنىڭ ئىنقىلاب قىلىشىغا ھۇرۇنلۇق قىلغانلىقى
گويا مېنىڭ «چۇقان» ياكى «ياۋا گىياھ» دېگەن بىرەر پارچە
كىتابىمنىڭ بولغانلىقىدىن ياكى «تىل رىشتىسى»نى نەشر قىلغانـ-
لىقىمىزدىن بولغان ئوخشايدۇ. بۇنىڭدا ئۇلارنىڭ گېپى ئومۇمەن
بىر يەردىن چىقماقتا. مانا بۇ ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ساھەسىدىكـ-
ىلەرنىڭ بۇ يىلقى جامائەت پىكرى. بۇ جامائەت پىكرىگە ھەم ئاچچـ-

قىم، ھەم كۈلگۈم كەلسىمۇ، لېكىن خېلى خۇشالمۇ بولدۇم.
چۈنكى، ئىنقىلابنى كېچىكتۈرگەن بەتنام ماڭا چاپلانغان بولسىمۇ،
لېكىن يەنە بىر ياقتىن، ياشلارنى ئازدۇرۇپ يوقاتتى، دەيدىغان
توقىلەنەتتىن خالىي بولدۇم. دېمەك، ئۆلگەنلەر، يارىلانغانلار،
ئازار ـ ئەلەم چەككەنلەرنىڭ ھەممىسى مەن بىلەن ئالاقىسىز بولۇپ
چىقتى. بۇنىڭدىن ئىلگىرى جاۋابكارلىقنى راستىنلا ئۆزۈمچە ئۆز
ئۈستۈمگە ئېلىۋاپتىكەنمەن. ئىلگىرى نۇتۇق سۆزلىمەي، دەرس
بەرمەي، پىكىر بايان قىلماي، جەمئىيەتتە نامىمنى ئۆچۈرۈپ،
گۇناھىمنى يۇيالىغان دېگەن نىيەتتە بولۇپ يۇرگەنىدىم. بۇ يىل كۆڭـ-
لۈم ئېچىلىپ قېلىپ، يەنە بىرئاز قىمىرلىغۇم كېلىپ تۇراتتى،
ئەپسۇسكى، خېتىڭىز تەگكەندىن كېيىن، كۆڭلۈم يەنە بىئارام
بولدى.

لېكىن، بۇلتۇرقىدەك ئۇنداق بىئارام‌لىق يوق. يېرىم يىلدىن
كۆپرەك ۋاقىتتىن بۇيان، جامائەت پىكرىنىڭ زورى بىلەن ۋە ئۆز
تەجرىبەم بىلەن شۇنى بىلدىمكى، ئىنقىلاب قىلىش ـ قىلماسلىق
ماقالىگە ئەمەس، يەنىلا ئادەمگە باغلىق ئىكەن. سىز مېنى زەھەر-
لىدىڭ، دەپسىز، ئەمما بۇ يەردىكى تەنقىدچىلەر مېنىڭ ماقالەمنى
«ئىنقىلابىي ئەمەس» دەۋاتىدۇ. ئەگەر ئەدەبىيات ئادەمنى ئۆزگەر-
تىشكە قادىر ئىكەن، ئۇلار مېنىڭ ماقالەمنى ئوقۇغاندىكىن، ئىنـ-
قىلابىي ئەدەبىيات بىلەن شۇغۇللىنىشنى خالىماسلىقى لازىم ئىدى.
ئۇلار مېنىڭ ماقالەمنى كۆرۈپ، «ئىنقىلابىي ئەمەس» دەپ ھۆكۈم
چىقارماقتا يۇ، ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچى بولۇش نىيىتىدىن يانغىنى
يوق. دېمەك، ماقالىنىڭ ئادەمگە ھەقىقەتەن ھېچقانداق تەسىرى
بولمايدىكەن، پەقەت ئىنقىلابىي ئەدەبىياتنىڭ قاشقىسىنى بەربات
قىلىپ تاشلايدىكەن. لېكىن، ئەپەندىم، بىز ئەزەلدىن تونۇشمايـ-
مىز، ماڭا بوھتان قىلماسسىز دەپ ئويلايمەن. شۇڭا، مەن مەسـ-
لىنى باشقا بىر تەرەپتىن ئويلايمەن: بىرىنچىدىن، مېنىڭچە سىز

بەكمۇ يۈرەكلىك ئىكەنسىز، باشقا ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچىلار مېنىڭ زۇلمەتنى تەسۋىرلەپ يازغانلىقىمدىن نىجاتلىق يولى يوق ئىكەن، دەپ قورقۇپ كېتىپ، ئىشتىنىغا جىت - جىت سىيىۋاتىدۇ، شۇڭا ئۇلار ئاخىرقى غەلىبىنى تىلغا ئالغاندا، ئادەم ئۆمرىگە كاپالەتلىك قىلىش شىركىتىگە ئوخشاش، تارتقان چىقىمغا بېقىپ پايدا ئالماقچى. لېكىن، سىز بۇنىڭ بىلەن ھېسابلاشماستىن، قېرىشقاندەك قاراڭغۇ زۇلمەتكە ھۇجۇم قىلماقچىسىز، سىزنىڭ دەرد - ئەلەمگە قېلىشىڭىزنىڭ بىر سەۋەبى بەك يۈرەكلىك بولۇپ كەتكەنلىكىڭىزدىن. دېمەك، ئىككىنچىدىن، بەك ئىخلاسمەن ئىكەنسىز. ئىنقىلاب دېگەن نەرسىمۇ ھەر خىل بولىدۇ، ئىنقىلابتا مىراسى قولىدىن كەتكەن بولسا، يەنە ئۇنى ئىنقىلابتا قولغا كەلتۈرەلەيدىغانلار بولىدۇ؛ ئىنقىلابتا ھاياتىدىن ئايرىلغانلار، ئىنقىلابتا پەقەت مائاشى كېتىپ قالغانلار، قەلەم ھەققىدىن ئايرىلىپ قالغانلارمۇ، لېكىن ئىنقىلابچى دېگەن ئاتاقنى ئالغانلارمۇ بولىدۇ. بۇ قەھرىماندىلارنىڭ ئىخلاسمەن ئىكەنلىكى تەبىئىي. لېكىن، ئىلگىرىكىگە سېلىشتۇرغاندا تېخىمۇ كۆپ زىيان تارتقانلىقىڭ تۈپ سەۋەبىنى «بەكمۇ» ئاشۇرۇۋەتكەنلىكىدىن كۆرىمەن. ئۇچىنچىدىن، سىز ئىستىقبالىڭىزنى تولىمۇ پارلاق چاغلىغانلىقىڭىزدىن، پەشۋاغا ئۇچرىسىڭىزلا قاتتىق ئۇمىدسىزلىنىدىكەنسىز. ئەگەر باشتا چوقۇم غەلىبە قىلىدىغانلىقىڭىزغا ئۇمىد باغلىمىغان بولسىڭىز ئىدى، مەغلۇپ بولغان تەقدىردىمۇ تارتىدىغان دەرد - ئەلەمىڭىز ئاز بولغان بولاتتى.

ئۇنداق بولسا، مەنده گۇناھ يوقمۇ؟ بار، ھازىر نۇرغۇن ئالىيجانابلار ۋە ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچىلار ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن ئوق ئېتىپ، ماڭا ئىنقىلاب قىلدى، ئىنقىلاب قىلمىدى، دېگەن گۇناھلارنى ئارتماقتا. ماڭا تەگكەن ئوقتىن بولغان يارىنىڭ ئومۇمىي سانىدىن كەلگۈسىدە بىر قىسمىنى ئاجرىتىپ مۇبارەك «باش»

ئىزنى تۆلەپ بېرىمەن.

بۇ يەرگە بىرئاز دەلىل - ئىسپات قىستۇراي: «ئۇچ پادىشاھلىق ھەققىدە قىسسە» گە ئاساسلانغاندا، «بېشىمنى قايتۇرۇپ بەر» دېگەن سۆزنى پىر - ئۇستاز گۇەن يۇنچاڭ ئېيتقان، لياڭ يىچۇن ئەپەندىنىڭ سۆزى ئەمەستەك تۇرىدۇ.

ئەمەلىيەتتە، يۇقىرىقىلارنىڭ ھەممىسى قۇرۇق گەپ. جانابىئىزنىڭ ئۆز مەسىلىلىرى دائىرىسىگە كەلسەم، مەسىلىگە قول تىقىش ئىنتايىن قىيىنغا چۈشىدۇ. بۇنى ھەرگىز «ئالغا! ئۆلتۇر! ۋاھ ياشلار!» دېگەندەك جاسارەتلىك يېزىقلار ھەل قىلىپ كېتەلمەيدۇ. راست گەپنى بولسا، مېنىڭمۇ ئاشكارا قىلغۇم كەلمەيدۇ، چۈنكى سۆز بىلەن ھەرىكەتنىڭ تولىمۇ بىر بولۇپ كەتمىگىنى ياخشى. ئەۋەتكەن خەتته ئادرېسىڭىز يېزىلمىغاچقا، جاۋاب قايتۇرۇشقا ئامال بولماي، بۇ يەردە بىرنەچچە ئېغىز سۆزۈمنى يېزىشقا مەجبۇر بولۇۋاتىمەن. بىرىنچىدىن، جان بېقىش كېرەك، جان بېقىش يولىدا ۋاستە تاللىماسلىق كېرەك. ھازىر خۇددىنى يوقاتقانلار خېلى بار، ئۇلار «مەقسەتنى سۈرۈشتۇرۈپ، ۋاستىنى سۈرۈشتۇرمەسلىك» نى كومۇنىستلارنىڭ تۇمارى، دەۋاتىدۇ، بۇ گەپ تولىمۇ خاتا. مۇنداق قىلىغۇچىلار ناھايىتى تولا، بىراق ئۇلار ئاغزىدىن چىقارمايدۇ - دە، سوۋېت روسىيىسى ئەدەبىيات - سەنئەت، مائارىپ خەلق كومىسسارىياتىنىڭ ئەزاسى لۇناچارىسكىي [168] ئۆزىنىڭ «ئازاد قىلىنغان دونكىخوت» ناملىق ئەسىرىدە بىر كېنەزنىڭ شۇنداق ۋاستىنى قوللانغانلىقىنى يازغان. دېمەك، شۇنداق ۋاستىمۇ ئاقسۆڭەكلەرنىڭ ھەشەمەتلىك نەرسىسى ئىكەن. ئىككىنچىدىن، مەھبۇبىنى ئاسراش كېرەك. جامائەت پىكرىدىن قارىغاندا، بۇنداق قىلىش ئىنقىلابقا يۈز ئۆرۈگەنلىك بولارمىش. لېكىن، ھېچ ۋەقەسى يوق، پەقەت بىرنەچچە پارچە ئىنقىلابىي ماقالە يېزىپ، ئىنقىلابىي ياشلار ئىشق - مۇھەببەتكە

بىرىلمەسلىك لازىم، دەپ تەشەببۇس قىلىشقىزلا بولدى. ئەگەر بىرەر ھوقۇقدار ياكى قانداقتۇر دۇشمەن كېلىپ ئەيىبكە بۇيرۇسا، بۇ بەلكىم بىر جىنايەت بولۇپ قالار، مېنىڭ گېپىمگە ئىشىنىپ كەتكەنلىكىڭىزگە پۇشايمان قىلىپ قالارسىز. شۇڭلاشقا، مەن ئاۋۇال شۇنى ئېيتىپ قويايكى: ئەيىبكە بۇيرۇغۇسى كەلگەندە، مۇشۇ بىر ماددا بولماي قالسىمۇ، ئۇلار باشقىدىن بىر ماددا پەيدا قىلىدۇ. ئاۋۇال گۇناھنى ئارتىپ، ئاندىن كېيىن جىنايەت (ئادەتتە 10 ماددىلىق) ماتېرىياللىرىنى توپلايدىغان ئىشلار دۇنيادا كۆپ ئۇچرايدۇ.

ئەپەندىم، مەن يازغان بۇ گەپلەر سەۋەنلىكىمنى بىرئاز ياپار. مۇشۇ بىر نۇقتا ئۈچۈنلا يەنە نۇرغۇن ئوق يارىسىغا مۇپتىلا بولۇپ قېلىشىم مۇمكىن. ئالدى بىلەن ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچىلار يىغلاپ - قاقشاپ: «ھەي ئىنكارچىيەي، ياماندىن بەرنەرسە ئىكەنسەنغۇ!» دەپ تىل - ئاھانەت ياغدۇرار. ئەستاغپۇرۇللا، ئېھتىيات قىلماي، يېڭى قەھرىمانلارنىڭ يۈزىگە يەنە بىرئاز قارا سۈرتۈپ سالدىم. مۇشۇ پۇرسەتتە، ئاۋۇال بىرنەچچە ئېغىز گەپ قىلىۋالاي: بۇنىڭغا ئالاقزادە بولۇپ كېتىشنىڭ ھاجىتى يوق، بۇ پەقەت ۋاستە ئىلغىمايدىغان ۋاستىدىنلا ئىبارەت، بۇ يەردە «چى» دېگۈدەك مەسلەك يوق. مەسلەك بولغان تەقدىردىمۇ يېزىشقا جۈرئەت قىلالمىغانلىقىم ۋە يېزىشنى خالىغانلىقىم ئۈچۈن ياماندىن بىرنەرسە ھېسابلانمايمەن. ياماندىن بولۇپ كەتكىنىمدە، بۇ گۆھەرنى (ۋاستىنى دېمەكچى — تەرجىمان) چوقۇم قورسىقىمدا ساقلاپ، قولۇمغا نۇرغۇن پۇل يىغىپ، بىخەتەر جايغا ماكانلىشىپ، باشقىلارنى شەرتسىز قۇربان بولۇڭلار، دەپ تەشەببۇس قىلمەن.

ئەپەندىم، ۋاقتىنچە ئويۇن - تاماشا قىلىپ يۈرۈۋېرىڭ، قورساق بېقىشنىڭ ئانچە - مۇنچە ئامالىنى قىلىپ قويۇڭ، لېكىن مەڭگۈ «چۈشكۈن» لىشىپ كېتىشىڭىزنى خالىمايمەن. ئىسلاھ

قىلغۇدەك يېرى بولسا، مەيلى چوڭ ياكى كىچىك بولسۇن، ھەر ۋاقىت ئىسلاھ قىلغىنىڭىز تۇزۇك. مەنمۇ چوقۇم ئەمرىڭىزگە ئەمەل قىلىمەن، «بەس» قىلىپلا قالماستىن، بەلكى ئويۇن - تاماشىمۇ قىلىمەن. لېكىن سىزنىڭ ئاگاھلاندۇرغانلىقىڭىزدىن ئەمەس، راستتىنلا ئەسلىدە شۇنداق نىيىتىم بولغانلىقى ئۈچۈن شۇنداق قىلىمەن. تېخىمۇ قىزىقارلىق، خۇماردىن چىققۇدەك يازمەن، توساتتىن بىرەر نېمىگە تېگىپ كەتسىمۇ ئۇ يېزىقتىكى بىپەرۋالىقىمدىن بولار، لېكىن «مۇددىئا»يىم ياكى «ۋىجدان»ىم بەلكىم ئۇنداق بولماس.

قەغىزىم تۈگەپ قالدى، جاۋاب خەتنى مۇشۇ يەردە ئاياغلاشتۇرای. كېسىلدىن ساقىيىپ قېلىشىڭىزنى تىلەيمەن ھەمدە مەھبۇبىڭىزنىڭ ئاچ قالماسلىقىغا تىلەكداشمەن.

لۇشۈن

4 - ئاينىڭ 10 - كۈنى

تىنچلىق قوشاقلىرى[169]

«شېنباۋ» گېزىتىنىڭ 4 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنىدىكى سانىغا مۇنداق بىر خەۋەر بېسىلغان:

«يېقىنقى كۈنلەردە نەنجىڭ شەھىرىدە: زۇڭلىنىڭ[170] قەبرىستانلىقى پۈتكىلى تۇرۇپتۇ، تاشچى ئۇستاملار قەبرىنىڭ ئاغزىنى ئېتىشكە نەزىر قىلىش ئۈچۈن ئارەسىدە بالىلارنى قۇربانلىق قىلىدىكەن، دەيدىغان پىتنە ـ پاساتلار ئۇشتۇمتوت پەيدا بولدى. بۇ يوقىلاڭ گەپ شەھەردىكى خەلق ئارىسىدا تارقىلىپ، خەلق ئۆز ئىچىدىن قورقۇپ ئەنسىزلەنگەچكە، ئۆي ـ ئۆيدە ئارەسىدە بالىنىڭ چەپ دولىسىغا بىر پارچىدىن قىزىل لاتا ئېسىپ قويۇپتۇ. خېيىم-خەتەردىن ساقلىنىش ئۈچۈن لاتىغا تۆت مىسرا قوشاق يېزىپ قويۇشۇپتۇ. بۇ قوشاقلار ئۇچ خىل ئىكەن: بىرىنچى، چاقىرسا بىراۋ كېلىپ ئەرۋاھىمنى، كۆرىدۇ ئۇ ئۆزى كۆرگۈلۈكنى؛ چاقىرىمەن دەپ چاقىرالمىسا ئۇ بىراۋنى، كۆتۈرىدۇ ئۆزى بېرىپ قەبرە تاشنى. ئىككىنچى، تاشچى چاقىرسۇن تاش دەۋرىشنى، چاقىرغۇچى ئۆزى كۆرسۇن كۆرگۈلۈكنى؛ چاققان قايتساڭ ئۆز ئۆيۈڭگە، كۆتۈرۈشتىن قالسىمەن قەبرە تاشنى. ئۈچىنچى، سالساڭ جۇڭشەن قەبرىستانىنى، ئۇنىڭ مەن بىلەن بولسۇن نېمە ئىشى؟ بىر چاقىرىپ ئاپىرالمىساڭ ئەرۋاھلارنى، يەنە چاقىرغاندا كۆرگەيسەن كۆرگۈلۈكنى.» (ئاخىرىدىكىسى قىسقارتىلدى)

بۇ ئۇچ قوشاقنىڭ مەيلى قايسىبىرى بولمىسۇن، پەقەت تۆت مىسرادىن ئاشمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلاردا شەھەر خەلقىنىڭ

ئىنقىلابىي ھۆكۈمەتكە بولغان مۇناسىۋىتى، ئىنقىلابچىلارغا بولغان مۇھەببىتى تەپسىلىي چۈشەندۈرۈلگەن. جەمئىيەتنىڭ قارا‌ئاغۇ تەرەپلىرىنى پاش قىلىشقا ماھىر ئەدەبىياتچىلارمۇ بۇنىڭدەك يېغىنچاق، چوڭقۇر مەنىلىك يازالمىشى تەس. «چاقىرىمەن دەپ چاقىرالمىسا ئۇ بىراۋنى، كۆتۈرىدۇ ئۆزى بېرىپ قەبرە تاشنى» دېگەن مىسرالار نۇرغۇن ئىنقىلابچىلارنىڭ تەرجىمھالىنى ۋە جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ تارىخىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

بەزىلەرنىڭ ئەسەرلىرىگە قارىسىڭىز، ئۇلار گويا ھازىرقى ۋاقىتنى زورمۇزور «تاڭ ئالدىدا» دەپ يازىدۇ. لېكىن، شەھەر خەلقى مانا شۇنداق خەلق ئىكەن، مەيلى تاڭ ۋاقتى، مەيلى گۈگۈم ۋاقتى بولمىسۇن، ئىنقىلابچىلار مۇشۇ شەھەر خەلقىدىن چەتلىگەن ھالدا ئىش قىلالمايدۇ. توخۇنىڭ قوۋۇرغىسى[171] تاشلىۋېتەي دېسە تاتلىق، غاجاي دېسە لوقمىسىز، ئۇنىڭ بىلەن ھەپىلەشكىنىچە كېتىۋېرىدۇ، بىرەر يۇز يىلدىن كېيىن ئىجاتلىق يولى تېپىلىدىغان ـ تېپىلمايدىغانلىقىغا كۆز يەتمەيدۇ.

يېقىندىن بۇيانقى ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچىلار كۆپ ھاللاردا قاراڭغۇ زۇلمەتتىن تولىمۇ قورقىدىغان ۋە ئۇنى پەردازلايدىغان بولۇپ قالدى. لېكىن شەھەر خەلقى بولسا قىلچە يۇز ـ خاتىر قىلمايدىغىنىنى قىلىۋېرىدىغان بولدى. ئۇلارنىڭ چاققان ۋە چېچەنلىكى سەزگۈرسىزلىك بىلەن ئېلىشىپ، ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچىلارنى جەمئىيەتتىكى ھادىسىلەرگە توغرا قارىيالمايدىغان قىلىپ قويدى ـ دە، ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچىلار ئانىغا ئايلىنىپ، سېغىزغانىنىڭ خۇش خەۋەر يەتكۈزۈشىنى قارشى ئېلىپ، مۇشۇكيا-پىلاقنىڭ سايرىشىدىن يىرگىنىدىغان، ئاز ـ تولا بەخت ئالامىتىنى تېپىۋېلىپلا ئۇنىڭغا مەپتۇن بولىدىغان، شۇنىڭ بىلەن زامانىدىن خالىي بولۇۋالىدىغان بولدى.

خوش، مۇبارەك تاپقان قەھرىمان، يولىڭىزغا يۇرۇۋېرىڭ،

تاشلىنىپ كەتكەن رېئال زامان ھۆرمەتسىزلىنى قىلىپ كەينىڭىز-
دىن ئۇزىتىپ قويىدۇ.

لېكىن، ئەمەلىيەتتە رېئاللىق يەنىلا سىز بىلەن بىللە مەۋ-
جۇت. بىراق سىزنىڭ كۆزىڭىز يۇمۇلۇپ قالغان، كۆزىڭىزنى
يۇمۇۋالسىڭىز، «قەبرە تاشنى كۆتۈرۈش»تىن خارىج بولۇپ قالار-
سىز، سىزنىڭ «ئاخىرقى غەلىبە»ڭىزگە مانا شۇ بۇلار.

4 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى

كوممۇنىستلارنى يوقىتىشلىرىغا بىر نەزەر[172]

يەنە شۇ «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ 4 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنىدىكى
سانىغا بىر پارچە «چاڭشادىن مەكتۇپ»[173] بېسىلىپتۇ، ئۇنىڭدا
خۇنەن ئۆلكىسىدە كوممۇنىستىڭ پارتىيىنىڭ ئۆلكىلىك كومىتېتى
قولغا چۈشكەنلىكى، «30 نەچچە ئادەم ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم
قىلىنىپ، خۇاڭخۇا خاتىرىسى كۈنى سەككىزىنىڭ كاللىسى ئېلىنـ-
غان» لىقى بايان قىلىنغان. بۇ مەكتۇپنىڭ بىرنەچچە يېرى تولىمۇ
ماھىرلىق بىلەن يېزىلىپتۇ، بۇنىڭدىن تۆۋەندىكىلەرنى كۆچۈردۈم:

«... شۇ كۈنى جازا ئىجرا قىلىنغاندىن كېيىن،
ما شۇچۈن (16 ياش)، ما جىچۈن (14 ياش) ۋە فۇ
فېڭجۈن (24 ياش) ئىسىملىك ئۇچ گۇناھكار قىز بول-
غانلىقى ئۈچۈن پۈتۈن شەھەرنىڭ ئەر ـ ئاياللىرى كۆر-
گىلى باردى، ئەتىدىن كەچكىچە ئادەم مىغلداپ كەتتى.
ئۇنىڭ ئۈستىگە، كوممۇنىستلارنىڭ باشلىقى گو لياڭ-
نىڭ كېسىلگەن كاللىسى سېمىنكۇغا ئېسىپ سازايى
قىلىنغانلىقتىن، ئۇنى كۆرگىلى بارغانلار تېخىمۇ كۆپ
بولدى. سېمىنكۇ، باجياۋتىڭ ئەتراپىدا قاتناشمۇ توسۇ-
لۇپ قالدى. نەنمېن ئەتراپىدىكى خەلق گو لياڭنىڭ
كاللىسىنى كۆرگەندىن كېيىن، يەنە قىزلارنىڭ جەسەت-
لىرىنى كۆرۈش ئۈچۈن ماڭارىپ ئۈيۈشمىسىغا بارغان.

بىيمېن ئەتراپىدىكى خەلق بولسا ماڭارىپ ئۆيۈشمىسىدە-
كى قىزلارنىڭ جەسەتلىرىنى كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن،
گو لياڭنىڭ كاللىسىنى كۆرۈش ئۈچۈن سېمېنكوۋغا
بارغان. پۈتۈن شەھەرنى غۇلغۇلا قاپلىغان، كومموۋنىستە-
لارنى يوقىتىش كەيپىياتى جىددىيلىشىپ كەتكەن؛ كۆر-
گىلى بارغانلار كەچقۇرۇن بولغاندا كۈندۈزدىكىدەك
قىستا ـ قىستاڭ بولۇپ كەتمىدى.»

يۇقىرىقىلارنى كۆچۈرۈپ بولغاندىن كېيىن، راسا قاملاشمە-
غانلىقىنى ھېس قىلدىم. بۇ ھەقتە بىرئاز گەپ ـ سۆز قىلغۇم
كەلدى، لېكىن يەنە دەرھاللا: بىر تەرەپتىن، بەزىلەر مېنى تەنە
قىلىۋاتىدۇ دېگەن گۇمانغا كېلىپ قالمىغىيدى، دېگەن خىيال كۆز
ئالدىمغا كەلدى (بەزىلەر مېنى، تەنە قىلىشقا ئامراق، دەيدۇ)؛
يەنە بىر تەرەپتىن، بەزىلەرنىڭ مېنى، زۇلمەتنى تارقىتىۋاتىدۇ،
دەپ ئەيىبلەپ، ماڭا ئۆلۈم تىلەۋاتقانلىقى، جىمكى زۇلمەتنى
ئېلىپ يەرنىڭ تەكتىگە كىرىپ كېتىشىمنى تىلەۋاتقانلىقى كۆز
ئالدىمغا كەلدى. شۇنداق بولسىمۇ ئۆزۈمنى باسالمىدىم. باشقا
گەپ ـ سۆزنى ئازراق قىلىپ، گەپنى «سەنئەت ئۈچۈن سەن-
ئەت»[174] تىنلا باشلاي. قاراڭ، مانا بۇ 150 — 160 سۆزدىن
ئاشمايدىغان ماقالە نەمىدىگەن كۆچلۈك. بۇنى بىر ئوقۇش بىلەنلا
گويا سېمېنكوۋدا ئېسىقلىق تۇرغان بىر ئادەمنىڭ كاللىسىنى،
ماڭارىپ ئۆيۈشمىسى ئالدىدا قاتار ياتقۇزۇپ قويۇلغان، كاللىلىرى
كېسىلگەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە يالىڭاچ ئۇچ قىزنىڭ جەستىنى كۆر-
گەندەك بولدۇم. لېكىن، مېنىڭ بۇ پەرەزلىرىم جايىدا بولمىغان
بولۇشى، ئۆزۈمنىڭ تولىمۇ زۇلمەتلىك بولغانلىقىمدىن كېلىپ
چىققان بولۇشى ئېھتىمال. بىرمۇنچە «خەلق»نىڭ بىر تۈركۈمى
شىمالدىن جەنۇبقا، بىر تۈركۈمى جەنۇبتىن شىمالغا بېرىپتۇ، ئۇلار

مىغلداپ كېتىشىپتۇ، چۇڭۇلدىشىپتۇ... بۇ گەپلەرگە يەنە بىرئاز
ئوشۇقچە گەپ قوشىدىغان بولسام، ئۇلارنىڭ چىرايلىرىدىن زوقلە-
نىش ئالامەتلىرى ياكى كۆڭلى قانائەت تاپقانلىقىنىڭ ئالامەتلىرى
چىقىپ تۇرۇپتۇ. مەن كۆرگەن «ئىنقىلابىي ئەدەبىيات» ياكى
«رېئاللىقنى تەسۋىرلەيدىغان ئەدەبىيات»لاردا بۇنداق قۇدرەتلىك
ئەدەبىياتنى ئۇچراتماپتىكەنمەن. ئېھتىمال تەنقىدچى روگاچېۋس-
كىينىڭ سۆزى بولسا كېرەك: «ئاندرىيېۋ ھەدەپ بىزنى ۋەھىمە-
گە سالمەن، دېگەنىدى، لېكىن بىز ئۇنىڭدىن قورقمىدۇق؛ چې-
خوف ئۇنداق قىلمىغاندىدى، بىز ئەكسىچە ۋەھىمىگە چۈش-
تۇق.»[175] مانا بۇ 100 سۆزدىن ئارتۇقراق ماقالە ھەقىقەتەن بىر
دۆۋە ھېكايىگە تېتىيدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇلار پاكىت.

بەس، يەنە سۆزلەۋەرسەم، ئېھتىمال بەزى قەھرىمانلار يەنە
مېنى زۇلمەتنى تارقىتىۋاتىدۇ، ئىنقىلابقا توسقۇنلۇق قىلىۋاتىدۇ،
دەپ ئەيىبلەر. بۇنىڭ بىرئاز ئاساسىمۇ يوق ئەمەس، چۈنكى ھازىر
ئادەملەر ئاسانلا بەتگۈمانغا قالىدىغان، سادىق يولداشلار كومە-
نىست ئىكەن دەپ قامىلىدىغان ياكى قويۇپ بېرىلىدىغان ئەھۋاللار
گېزىتلەردە پات ـ پات ئۇچراپ تۇرىدۇ، ئەگەر تەلىيى كاج كېلىپ
قالسا، قارىلىنىشتىن قۇتۇلالماي قالىدۇ. خەير... بۇنداق ئەھۋال-
لار دائىم تىلغا ئېلىنىۋەرسە، شىر يۈرەك باتۇرلارنىڭ غەيرىتىنى
سۇندۇرۇپ قويۇشىمۇ مۇمكىن. لېكىن، ئىنقىلابنى كاللىسى ئې-
سىش يولى بىلەن ئارقىغا يانداۋرۇۋاتقىنىدىغان ئەھۋال ناھايىتى ئاز،
ئىنقىلاب پەقەت پۇرسەتپەرەسلەرنىڭ كۆز بوياپ كىرىۋېلىشى بىلەن
بەربات بولۇپ كەتسە كېرەك، يەنى ئۆز ئىچىدىن مىتە ـ كۆيىلەرگە
يەم بولۇپ تۈگەپ كەتسە كېرەك. قىزىللىشىش يولىدىكى ئىنقىلابلا
ئەمەس، ھەرقانداق مەسلەكتىكى ئىنقىلابمۇ شۇنداق. ئىنقىلاب
زۇلمەت تۈپەيلىدىن، نىجات يولىنىڭ بولمىغانلىقى تۈپەيلىدىن
قوزغىلىدىغۇ؟! ئالدىغا «يورۇقلۇق» قا، «نىجاتلىق» قا ھۆددە بە-

رىلگەن ماركا چاپلانغاندىلا، ئاندىن مەردلەرچە ئىنقىلاب قىلىدىغان بولسا، ئۇنداق ئادەم ئىنقىلابچى بولالىشى بۇياقتا تۇرسۇن، ھەتتا پۇرسەتپەرەسلەرگىمۇ يېتىشەلمەيدۇ. پۇرسەتپەرەسلىك قىلغان تەقدىردىمۇ، ئۇ ئۆزىنىڭ غالىب ياكى مەغلۇپ بولۇپ چىقىشىنى پال سېلىپمۇ بىلەلمەيدۇ.

ئاخىرىدا يەنە بىر زۇلمەتنى ئېچىپ قويايلى: بىزنىڭ جۇڭگو-نىڭ ھازىرقى (ھازىرقى! دەۋرىدىن خالىي ئەمەس) خەلقنىڭ ئەسىت - پىسىت دېگەنلەر بىلەن ئانچە كارى يوق، پەقەت «كاللا» ۋە «قىزلارنىڭ جەسىتى» نىلا كۆرىدۇ. مەيلى كىمنىڭ بولسا - بولسۇن، بارلا بولىدىكەن، ئۇنى كۆرىدىغانلار چىقىدۇ، مۇشۇ قىسقىغىنا 20 يىل «چوماقچىلار» (بوكسچىلار) مالىنىنى، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدىكى ئىنقىلابچىلارنى زىندانغا تاشلاش ۋەقەسىنى[176]، مىنگونىڭ 2 - يىلىدىكى ۋەقەنى[177]، بۇلتۇرقى ۋە بۇ يىلقى ۋەقەلەرنى بىرقانچە قېتىم ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم، ئۆز قۇلىقىم بىلەن ئاڭلىدىم.

4 - ئاينىڭ 10 - كۈنى

مېنىڭ پوزىتسىيەم، كۆكسى - قارىنىم ۋە ياش قۇرامىم[178]

باتۇر ژۇرنال - مەجمۇئەلەر كۆپلەپ چىقماقتا. «ئەدەبىيات - سەنئەتتە چېگرا ئايرىش»[179] ھەققەتەن قىزىپ كەتتى. گېزىتلەرنىڭ ئېلانلىرىدىكى «سەپ» دېگەن ئىسىم كىشىنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلىۋاتىدۇ. كىشى بىر قاراپلا ئۇ «سەپ» تىكىلەرنىڭ ھەممىسى جەڭچى ئىكەنلىكىنى چۈشىنىۋالالايدۇ. بىر دوستۇم پوچتىدىن ئۇچ نۇسخا «سەپ» ئەۋەتكەنكەن، شۇنىڭدىن بىرئاز مىلتىق دورىسى تۇتۇنىنى كۆردۈم ۋە روشۇي[180] يازغان «جۇڭگونىڭ ھازىرقى ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسى» دىكى بىر تال ئوقنىڭ مېنى قارىغا ئالغانلىقىنى بىلدىم. نېمە ئۈچۈن قارىغا ئالىدۇ؟ ئالدى بىلەن «〈مەست - ئەلەس نەزىرى〉 دىكى خىرەلىك» نى يازغانلىقىم خاتا بوپتىمىش. ئۇنىڭدا ئۇچ خاتالىق بارمىش: ئۇنىڭ بىرىنچىسى پوزىتسىيەم، ئىككىنچىسى كۆكسى - قارىنىم، ئۈچىنچىسى ياش قۇرامىم ئىكەن. ئۇنىڭ ئۆزىنى تەكرارلاپ بايان قىلسام ئەسلىي روھى يوقلىپ كېتىدىغاندەك تۇرىدۇ، شۇڭا بۇ ئوقنى تۆۋەندىكىچە كۆچۈرەي:

«لۇشۈن ھېلىقى ئەسىردە تولىمۇ ھۆرمەتسىزلىك قىلىنۇ، پوزىتسىيىسى كىشىگە ياقمايدۇ. ئۇنىڭ ئىلگىرى - كېيىنكى مۇنازىرىلىرىدىن قارىغاندا، ئۇنى بەكمۇ ئىچى تار ئىكەن، دېمەي مۇمكىن ئەمەس. ئۇ دەسلەپتە (بىلىشمچە)

شىيىك بىلەن مۇنازىرىلەشتى، كېيىن چاڭخۇك[181] بىلەن مۇنازىرىلەشتى. بىز بىر تەرەپتىن، ئۇنىڭ شۇنداق قىلىشى ھەقلىق دەپ ھېس قىلساق، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇنىڭ سۆز نەشتىرىنىڭ بەكمۇ زەھەرلىك ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدۇق. ھازىر يەنە ئىجادىيەت تەھرىراتى بىلەن مۇنازىرىلىشۋاتىدۇ، سۆز نەشتىرى ھېلىمۇ زەھەرلىك، ئەمدى ھەققانىيەت ئۇنىڭ تەرىپىدە بولمىسا كېرەك. دۇرۇس، ئۇنىڭ تەنقىدىنىڭ چىڭ فاڭژۇ بىلەن لى چيۇلىنىڭ رەددىيە بەرسە بولىدىغان يېرىمۇ بار. لېكىن، بۇ يەردە مەردانە ھالدا ئوتتۇرىغا چىقىشى لازىم ئىدى، چۈنكى ئۇلارنىڭ كۆزلىگەن نىشانىسىنى خاتا دېگىلى بولمايدۇ. پەقەت جاھىل - كالۋالارغىلا تەنە - كىنايە قىلىش كېرەك، چۈنكى ئۇلار ئەقىلگە ئىشارەت، دېگەننى چۈشەنمەيدۇ. قىزغىن ۋە جىددىي ئىلگىرىلەۋاتقانلارغا بولسا، بۇنداق پوزىتسىيە تۇتۇش ھەرگىز توغرا كەلمەيدۇ. لۇشۈننىڭ ئۆزى ئاشۇنداق پوزىتسىيە بىلەن پۇخادىن چىققۇدەك تىللىۋالدىم، دەپ ھېس قىلسىمۇ، لېكىن گېپىنىڭ ئۇرانىدىن دەل بۇ «قاقۋاش چال» نىڭ ھەقىقەتەن كاردىن چىقىپ قالغانلىقى تولۇق ئاشكارلىنىپ قالغاندەك تۇرىدۇ. خەير، ئەسلىدە بۇ ھەقتە تەڭلىككە سېلىشنىڭ زۆرۈرىيىتى ۋە ئىمكانىيىتىمۇ يوق ئىدى، ھەركىمنى ئۆز مەيلىگە قويۇپ بېرىش ياخشى ئىدى. بۇ جەھەتتە «4 - ماي» دەۋرىدىكى لىن چىننەن[182] ئېيتقاندەك ئىختىيارسىزلا كۆز ئالدىمىزغا كېلىدۇ!»

بۇ بىر ئابزاس سۆز ھەق - ناھەقلىققا تاقالمىغان، پەقەت پوزىتسىيە، كۆكسى - قارنى ۋە سۆز ئورانى جەھەتتىن بۇ «بۇ قاقۋاش چالنىڭ ھەقىقەتەن كاردىن چىقىپ قالغانلىقى»غا ھۆكۈم قىلىنغان، شۇنىڭ بىلەن مېنىڭ ھېلىقى ئەسىرىم تەبىئىي يوسۇندا

يوققا چىقىرىلغان. لېكىن، شۇنداقلا كۆز يۇگۈرتۈپ قارىغاندا، ئۇچىنچى شەخسنىڭ يان تەرەپتىن تەنقىد بەرگىنىگە ئوخشاپ قالىدۇ. ئۆزۈمنىڭ قارىشىچە، «زەھەر» لىك يېرلىرىمۇ ئاز ئەمەس. ئۇنىڭ ئاپتورى ياشلاردىن بولسا كېرەك، ئۇنىڭدا «قاقۋاش چال» لىق مىجەز يوقتۇر. ئېھتىمال مەن «جاھىل - كالۋا» بولغانلىقىم ئۈچۈن، نائىلاج شۇنداق «زەھەر» لىك قىلغاندۇر ياكى ئۆزى شۇنداق قىلغانلىقىنى سەزمىگەندۇر.

لېكىن، مەن ئىسىم فامىلىسىنى يوشۇرغان بۇ روشۇي ئەپەندىنى ئەيىبلەيمەن، ئۇ ئەمەلىيەتتە ئىجادىيەت تەھرىراتى تەرىپىدە تۇرغان. مەن بۇ جەڭچىلەرنى ئىجادىيەت تەھرىراتىدا دائىم ئۇچرايدىغان چارپايلار ياكى سەنئەت ئۇنۇپرىستىدا[183] قوشۇمچە بىر چىنە ئاشقا بېرىلگەنلەر، دېمەكچى ئەمەسمەن، پەقەت ئۇلارنىڭ بىر قېلىپتىكى مەخلۇقلاردىن ئىكەنلىكىنىلا كۆرسىتىپ قويماقچىمەن. دېمەك، ئاتالمىش «سەپ» مۇ ئىجادىيەت تەھرىراتىنىڭ سېپى، شۇڭا چىڭ شىيىك، گاۋ چاڭخۇڭلار بىلەن مۇنازىرىلەشكىنىمىدە، بۇنى ھەقلىق ئىش دەپ، غىڭ قىلماي تۇرۇۋالغان؛ بۇگۈنكى كۈندە ئىجادىيەت تەھرىراتى بىلەن مۇنازىرىلەشكىنىمىدە، زەھەرلىك قىلىدى دەپ، بىردىنلا جەڭچى سىياقىدا مەيدانغا چىققان. ھەقىقەتتە بولسا، ئىلگىرى ماڭا ئىككى قېتىم «ھەقلىق» دەپ ھۆكۈم قىلغانلىقى ئۈلگىنىگە 2000 يىلدىن ئاشقان قاقۋاش چال، پىر - ئۇستاز لاۋزىنىڭ[184] «ئالىمەن دېسەڭ ئاۋۋال بېرىشىڭ لازىم» دېگەن تاكتىكىسىدىن ئىبارەت. مەن ئۇنداق باھاغا قايىل ئەمەسمەن. چىڭ شىيىڭنىڭمۇ بۇنداق مۇنازىرە ئۇسۇلىدىن خەۋىرى بار، ئۇ مېنىڭ قىسقا مۇلاھىزىلىرىمنى ئاغدۇرماقچى بولغىنىدا، ئۆزىنىڭ ئادىللىقىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن، ھېكايەمنى ماختىغانىدى[185].

بۇنىڭدىن ئىلگىرى ئىككى قېتىم مېنىڭ «ھەقلىق» دېگەن بولسىمۇ، بۇ گەپ روشۇي ئەپەندىنىڭ ئۆلار بىلەن بىر تەرەپتە،

بىر تەھرىراتتا، بىر مەزھەپتە ۋە بىر ئېقىمدا... ئەمەسلىكىدىن بولغان. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە بولسا ئىش ئۇنداق ئەمەس. مەن «چىڭ شىيىڭ بىلەن مۇنازىرىلەشكەن» دىن كېيىن، ھازىرقى زامان تەرەپدارى بولغان تاڭ يۈرېن «تىل رېشتىسى» نىڭ سۆزلىرى موسكۋانىڭ ئەمرى بويىچە بولۇۋاتىدۇ[186]، دېدى؛ «گاۋ چاڭخۇڭ بىلەن مۇنازىرىلەشكەن» دىن كېيىن، «قۇيۇن» تەرەپدارى بولغان چاڭ يەنشىڭ «قۇيۇن» نىڭ نەشرىدىن توختاپ قېلىشىنىمۇ ماڭا دۆڭگەپ، سۇيىقەست ئىشلەتكەن بولسا كېرەك[187] دەپتۇ. لېكىن، بۇ گەپلەرگە بىز ئىككى تەرەپتىن باشقا دىققەت قىلغانلار ئېھتىمال ئانچە چىقمايدۇ ياكى ئېسىدە قالمىغاندۇر. ئۆز بىلەن ئالاقىسى بولمىغان ئىش كۆزدىن ئاسانلا ئۆتۈپ كېتىدۇ.

دۇرۇس، ئىجادىيەت تەھرىراتىغا نىسبەتەن «تولىمۇ ھۆرمەتسىزلىك» بولۇپ قالدى، «نامەرد» لىك بولدى. مەن ئۆزۈمنى توغرا يولدا ماڭدىم، دەپ ھېسابلىغىنىم بىلەن، ئۇلار بەربىر «زەھەرخەندىلىك» قىلدى دەپ قاراپتۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن «بەس - مۇنازىرە جېڭى» — «پوزىتسىيە جېڭى» گە، «كۆكسى - قارنى جېڭى» گە، «ياش - قۇرام جېڭى» گە ئايلىنىپ كەتتى. جەڭچىلىرى دىققەت قىلمىغان بولسىمۇ، لېكىن چاڭ فاڭۇلارنىڭ ماڭا تۇتقان پوزىتسىيىسىنى ئۆزۈم چۈشىنىمەن. مېنىڭ ئىنىم بار، مېنىڭچە ئۇ «ئەقلگە ئىشارەتنى چۈشەنمەيدىغان» يەردە ئەمەس، لېكىن «چۈقان» نەشر قىلىنغاندا، بۇ تەنقىدچى جاناب مېنى: «بۇ نۆۋەت ئىنىسى تەھرىرلەپ چىقىپتۇ، ھەقىقەتەن كىشىنى قىزىقتۇرىدىكەن»[188] دەپ مازاق قىلغانىدى. بۇ ئەنئەنە تاكى بەش يىل ئۆتكەندىن كېيىن فېڭ نەيچاۋنىڭ ماقالىسىدە قايتىدىن پەيدا بولدى. ئۇ: «بىمەنە ھالدا ئۆز ئىنىسىگە ئىنسانپەرۋەرلىك ھەققىدە بىرنەچچە ئېغىز چىرايلىق گەپ قىلغان»[189] دەپتۇ، مېنىڭ تەشەببۇسۇمنىڭ نېمە ئىكەنلىكىدىن بىرنېمە دېيىشنى قويۇپ تۇراي،

تەشەببۇس ئوخشىشىپ كەتكەن تەقدىردىمۇ، سۆزنىڭ ئوخشىشىپ كەتكەنلىكى «بىمەنە» بولامدىكەن؟ ئىنىسى بارلىكى بولسا، قارشى تۇرۇش لازىممىكەن؟ بىرى ئىنقىلاب قىلسا، بىرى خانىنىڭ پېشىنى كۆتۈرۈشى لازىممىكەن؟ بىرى جۇغراپىيە ئۆگەنسە، بىرى ئاستىرونومىيە ئۆگىنىشى كېرەكمىكەن؟ يەنە، مەن بىر يىللىق پارچە تەسىراتلىرىمنى توپلاپ «سايىۋەن» نى نەشر قىلدۇردۇم، بۇنىڭدىن باشقا يەنە ئىلگىرى كۆچۈرگەن تارىخىي ھېكايىلەرنى «ھېكايىلەر توغرىسىدىكى كونا رىۋايەتلەردىن خاتىرىلەر» نى نەشر قىلدىم، بۇلارنىڭ بىر - بىرى بىلەن ئالاقىسى يوق. لېكىن چاڭ فاڭۇ ئېپەندى: «لۇشۈن ئېپەندىمىز سايىۋەننىڭ ئاستىدا ئولتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ «ھېكايىلەر توغرىسىدىكى كونا رىۋايەتلەر» نى كۆچۈرۈۋاتىدۇ[190]» دەپتۇ. بۇ سۆز لى چيۇلىنى ناھايىتى خۇشاللاندۇردى، ئۇ بۇ يىل يەنە «مەدەنىيەت تەنقىدى» گە كۆچۈرۈپ بەردى ۋە يەنە خۇشاللىقى ئىچىگە پاتماي: «ئۇ (چاڭ فاڭۇ) نىڭ بۇ ماقالىسى «قىزىقارلىق ئەدەبىيات» تىنمۇ قىزىقراق ئىكەن[191]» دەپ يازدى. تېخى بۇنى ئاز دەپ، مېنىڭ شاۋشىڭدا تۇغۇلغانلىقىم ۋە شاۋشىڭدا ھاراق چىقىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلار مېنى «مەست - ئەلەس» دېدى؛ ياش قۇرامىدا ئۇلاردىن چوڭ بولغانلىقىم ئۈچۈن «چال» دېدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، «بەدىئىي ئىپادىلىشىمگە رۇخسەت قىلىدىغان بولسا» دەپ ئىزاھلاشتى. بۇ «چال» لىقنىڭ قۇسۇرى «سەپ» تىكى روشۇي ئېپەندى ئۈچۈن «ھەقىقەتەن كاردىن چىققان» لىقىمنىڭ مەنبەسى بولۇپ بەردى. مېنىڭ ئىجادىيەت تەھرىراتىدىكى لەرنىڭ يۇرتنى، جەددى - جەمەتنى، ياش - قۇرامنى دەستەك قىلىپ تۇرۇپ مازاق قىلىشىغا ماتېرىيال بولۇپ بەرگۈدەك ھالغا چۈشۈپ قالمىغانلىقىمغا ئىشىنىمەن. بۇ يىل ئۇشتۇمتۇتلا بىر پارچە ماقالە يېزىپ، ئۇلارنىڭ ماقالىلىرىدىكى زىددىيەتلەرنى ۋە شاڭخولارنى بىرىنچى قېتىم ئەيىبلىدىم، خالاس. لېكىن، پوزىتسىيە

سىيە مەسىلىسى كېلىپ چىقتى، «كۆكسى - قارنى» مەسىلىسىمۇ كېلىپ چىقتى، ھەتتا جەڭچىلەرمۇ «زەھەرلىك قىلدى» دېيىشتى. ئۇنداق بولسا، مەن ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچىلار «پەسكەش» دەپ ئەيىبلىگەن تولستويدىن ئۆگىنىپ، قىلچە قارشىلىق بىلدۈرمىسەم ياكى «ئۇششاق بۇرژۇئازىيە ياكى بۇرژۇئازىيىدىن بولغان پېقىر لۇشۈن ئىنقىلابىي ئىنتېللىگېنسىيە[192] جانابىي ھەزرەتلىرىگە تۆۋەنچىلىك بىلەن ئىلتىماس قىلىمەنكى» دەپ مۇراجىئەت قىلسام ئاندىن «ھەقىقەتەن كاردىن چىققان» بولمىغان بولامتىم؟

مېنىڭ «قېرى - چال» لىقىم ھەقىقەتەن مېنىڭ كارغا يارماسلىقىمدىن ئىبارەت. «گاۋ چاڭخۇڭ بىلەن مۇنازىرە» لەشكەندە، ئۇمۇ مەندىكى بۇ بىر چوڭ قۇسۇرنى تىلغا ئالغانىدى، بۇنىڭدىن سىرت، ئاغرىپ قالغانلىقىمنىمۇ زاڭلىق قىلغانىدى[193]. بۇمۇ راست، مەن ھەقىقەتەن ئاغرىغانىدىم. بۇ نۆۋەت روشۇي دېگەن «شۇمتەك» بۇ توغرۇلۇق زۇۋان سۇرمەپتۇ. دېمەك، بەزى ياشلار ئاق كۆڭۈل، ئىنساپلىق ئىكەن، شۇڭلاشقا ئۇ «كىنايە — تەنە» نى ئىشلىتىدىغان جايىنى ئايرىپ «قىزغىن ۋە جىددىي ئىلگىرىلەۋاتقان» لارغا ئېتىبار بېرىش شەرتلىرىنى بەلگىلەپ چىقىپتۇ. ئەپسۇسكى، مەن بەك كېيىن تۇغۇلۇپ قالغانلىقىمدىن، ئۇلارنىڭ قاتارىدا ئېتىبارغا ئىگە بولالمايدىغان بولدۇم. لېكىن، بەختىمگە يارىشا، ياش ۋاقتىمدا جەڭ سېپىگە راستتىنلا ئاتلانمىغان ۋە يارلانمىغانلىكەنمەن، مۇبادا بەدىنىمدە ناكارلىق بولۇپ قالغان بولسا، شاڭخوغا يەنە بىر دەستەك ھازىرلانغان بولار ئىكەن، ئۇ ھالدا ھازىر قانچىلىك مەسخىرىگە قالاتتىمكىنتاڭ؟! بۇ «ئىنقىلاب قىلمىغان» لىقىمنىڭ پايدىسى، شۈكرى.

ھەقىقەتتە بولسا، بۇ نۆۋەت كارغا يارماس بولۇپ قالغانلىقىم پەقەت مېنىڭلا يارماسلىقىم، بۇنىڭ يېشىم بىلەن ئالاقىسى يوق. تولستوي كروپوتكىن[194] ۋە ماركسلارنىڭ سۆز - ھەرىكەتلىرىدە

«پەسكەش» لىكىنىڭ بولغان - بولمىغانلىقى ئېنىق ئايرىلىپ تۇرسىمۇ، لېكىن ئۇلار ئۆمۈر بويى جاپالىق كۈرەش قىلغان. ئۇلارنىڭ سۈرەتلىرىدىن قارىسام، ھەممىسى بومبا ساقاللاردىن ئىكەن. يالغۇز مەندەك بىر ئادەمنىڭ كاساپىتى بىلەن ھەممە «قېرى - چال» لارنى ئىنكار قىلىش ئادىللىق بولمىسا كېرەك. لېكىن، جۇڭگودا، تەبىئىيكى ئەھۋال بىرئاز ئالاھىدە بولغاچقا، كارغا يارماىدىغانلىرى كۆپ. ئۆسمۈرلەر قېرى مىجەز بولۇپ كېتىۋاتقان يەردە قېرىلارنىڭ قېرى مىجەز بولۇشى تەبىئىي. لېن چىننەن ئەپەندىنىڭ ئېنىق ئېسىدە بولسا كېرەك، ئۇنى كېيىنكى چاغلاردا ھەقىقەتەن قېرىلىق بېسىپ كەتتى، ئۇ جانلىق تىل - ئەدەبىياتقا قارشى تۇرغانلىقتىن، مۇنازىرىگە چۈشەلمەي، يان تەرەپتىن ساماناڭ تېگىدىن سۇ قۇيىدىغان بىر پارچە داىرتما ھېكايە[195] نى يېزىپ چىقىپ، ئىسلاھاتچىلارنى بىر پالۋانغا قاتتىق ئۇرغۇزغانىدى — «چىرايلىقراق» قىلىپ ئېيتقاندا — «قوراللىق ئەدەبىيات - سەنئەت» كە سەجدە قىلغانىدى. كونىسى بىلەن يېڭىسىنىڭ كۆپ ھالدا تازا ئوخشىشىدىغان يەرلىرى بولىدۇ، مەسىلەن، شەخسىيەتچىلەر، سوتسىيالىزمچىلار كۆپ ھاللاردا بۇرژۇئازىيىگە قارشى تۇرىدۇ؛ مۇتەئەسسىپلەر بىلەن ئىسلاھاتچىلار كۆپ ھاللاردا كىشىلىك ھاياتى ھەققىدىكى سەنئەتنى تەشەببۇس قىلىدۇ، قاراڭغۇ زۇلمەت ھەققىدىكى سۆزلەردىن ئۆزىنى قاچۇرىدۇ؛ كالتەكچىلەر (فاشىستلار دېمەكچى — مۇھەررىر) بىلەن كوممۇنىزمچىلار ئىنسانپەرۋەرلىكتىن يىرگىنىدۇ، ۋەھاكازا. بۇنىڭغا لېن چىننەن ئەپەندىنىڭ ئىشمۇ دەل ئىسپات بولالايدۇ. ئۇنىڭ كارغا يارماس بولۇپ قالغانلىقىنىڭ سەۋەبى بولسا، ئۇ تېخىمۇ بالدۇر دۇنياغا كېلىپ قالغان، بۇ سىنىپنىڭ «ئوبخېبىن» بولۇپ كېتىدىغانلىقىنى ۋە بالدۇر ئۆزگىرىپ كېتىدىغانلىقىنى، شۇنىڭ بىلەن، تۇپ يىلتىزىدىن ئالغاندا، Fascist لىق ئەپت - بەشىرىسى ئاشكارىلىنىپ

قالىدىغانلىقىنى بىلمىگەن. لېكىن، مېنىڭچە، «قېرى - چال» نىڭ شۇنداق بولىدىغانلىقىدىن غەم قىلىش كەتمەيدۇ، ئۇ ھامان ياشلاردىن بالدۇر ئۆلىدۇ. لىن چىننەن ئەپەندى بالدۇرلا ئۆلۈپ كەتتى، كەلگۈسىنىڭ تۇڭرۇكى بولىدىغان ياشلارنىڭ يەنىلا ئۇنىڭغا ئوخشاش تاغدىن - باغدىن گەپ سېتىشلىرى كىشىنى ئەنسىرىتىدۇ.

يەنە گەپ قىلسام، كۆكسى - قارنىم تار بولۇپ قالار. گېپىمنى داۋاملاشتۇرۇۋەرسەم، ئىچىم تېخىمۇ تار بولۇپ قالار، «ھەقلىق» بۇ تەرەپتە بولۇشى «ناتايىن» بولۇپلا قالماي، بەلكىم جەزمەن بولۇپ قالار. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بولۇۋاتقان گەپنىڭ ھەممىسى «چوڭ كەمبەغەل»[196] خەلق توغرىسىدا ئەمەس، يەنىلا شەخسىي ئىش ئۈستىدىكى گەپلەر... لېكىن، دېيىلىۋاتقانلار شەخسىي ئىش بولغان تەقدىردىمۇ، بەزىلەر شەخسىنىلا كۆرسىمۇ، بەزىلەر ئارقا كۆرۈنۈشىنى ياكى مۇھىتنى كۆرىدۇ. مەسىلەن، «لۇشۈن گۇاڭدۇڭدا» دېگەن كىتاب توغرىسىدا بۇ يىل جەڭچىلەر تەھرىرلىگۈچىمۇ ۋە تەھرىرلەنگۈچىمۇ ئۆزلىرىنىڭ ئۆچمەسلىكىنى كۆزلىگەن[197] دەپ ئويلاپ، «ئىچى تىتىلداپ» كېتىپ، «جاھىل كالۋا»لارنى ئازراق مازاق ئەتكەن، لېكىن مەن بۇنى ئىدىئالىزمغا تولىمۇ بېرىلگەنلىك دەپ ئويلايمەن. ئۆچمەيدىغان نەرسە يوق، ئۆچمەي نېمە قىلىدۇ، بۇنى ھازىرقى زامانداشلار ئۇمۇمەن ياخشى بىلىدۇ. بۇ كىتابنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشىدىكى سەۋەب ئەمەلىيەتتە قارا خەتنى ئاق قەغەزگە بېسىپ، تۇپلەپ كىتاب قىلىپ، تاۋار سۈپىتىدە ساتقانلىقتىن باشقا گەپ ئەمەس. بۇ توقامنى مەيلى قايسى ئۇسۇلدا تىكسۇن، «لۇشۈن» دېگەن نەرسە بىر خىل ماتېرىيالدىنلا ئىبارەت بولۇپ قالغان. «كۆزلىگەن نىشانسىنى ناتوغرا دېگىلى بولمايدۇ» غان ئىجادىيەت تەھرىراتىمۇ بۇنداق ئۇسۇلدىن خالىي ئەمەس. تروتسكىي[198] «زاۋالغا يۈزلەنگەن» بولسىمۇ، لېكىن ئۇ،

پايدا - زىيان مۇناسىۋىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان ماقالە كەلگۈسىدە باشقا بىر تۈزۈمدىكى جەمئىيەتتە بولىدۇ، دېگەنىكەن. مېنىڭچە، ئۇنىڭ بۇ سۆزى ھەرھالدا توغرا.

4 - ئاينىڭ 20 - كۈنى

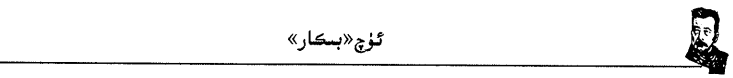

ئىنقىلاب قەھۋەخانىسى[199]

ئىنقىلاب قەھۋەخانىسىنىڭ ئىنقىلابىي ئېلان شەكلىده يازغان ماقالىسىنى[200] تۇنۇگۈن گېزىتته كۆرۈپ قالدىم، تۆتىنچى «بىكار» چىلىقىمدىن پايدىلىنىپ، ئاۋۋال ئۇنىڭدىن بىر ئابزاسىنى تۆۋەنگە كۆچۈرۈپ چىقاي:

«... ئامما، لېكىن، كىتابخانىلار، مەن كۆڭۈلدىكىدەك مۇنداق بىر گۈل - گۈلىستانىنى تاپتىم، جەمئىي ئىككى قېتىم باردىم، ئۇ يەرده بۇگۈنكى ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىكى مەشھۇر ئەربابلاردىن گۇڭ بىنلۇ، لۇشۇن، يۇ دافۇلارنى ئۇچراتتىم ھەمده مىڭ چاۋ، پەن خەنىيەن، يې لىنفېڭلار بىلەن تونۇشتۇم، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئۇ يەرده ئۆزلىرىنىڭ تەشەببۇسلىرىنى كەڭتاشا سۆزلىدى، بەزىلىرى جىمجىت خىيال سۈرۈپ ئولتۇردى، مەن ئۇ يەرده نۇرغۇن تەلىم ئالدىم...»

نېرىدىن ئەسلىسەم، قەھۋەخانا چەت ئەل پاسونىدىكى ئېگىز بىنا، ئۇنىڭ ئالدى تەرىپى چوڭ رەستىگە قارايدۇ؛ ئىشىك ئالدىدا نۇر چاقناپ تۇرغان ئەينەك ژىۋىسكا ئېسىقلىق؛ بىنادا بولسا «بۇگۈنكى ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىكى مەشھۇر ئەربابلار»؛ ئۇلارنىڭ بەزىسى كەڭتاشا سۆزلىشىپ ئولتۇرغان، بەزىسى خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغان؛ ئۇلارنىڭ ئالدىدا بىر پىيالىدىن ھور چىقىپ تۇرغان پرولېتارىيات قەھۋەسى. نېرىسىدا بىرمۇنچە «مەينەت دېگەن - ئىشچىلار ئاممىسى»[201]. ئەربابلار ئىچىشمەكته، خىيال سۈرمەكته، مۇڭداشماقتا. يول كۆرسىتىشمەكته، بەھرىلەنمەكته، مانا ئاشۇ ماكان راست «كۆڭۈلدىكىدەك گۈل - گۈلىستان».

قەھۋە ئىچكەنىنىڭ ئۇستىگە «تەلىم» ئالماقتا؟ شاڭخەي دېگەن يەرده بىر چالما بىلەن ئىككى پاختەكنى سوقىدىغان ئىش ئەزەلدىن تولا. مەسىلەن، چوڭراق ئىشلارنى ئالساق، ژۇرنال چىقىرىپ قويسا، ئىنقىلاب قىلغان بولىدۇ؛ كىچىكرەك ئىشلارنى ئالساق، كۆپرەك كىتاب سېتىۋالسا، ئۇنىڭغا يىپەك پايپاق تەقدىم قىلىدىكەن ياكى ماروزنى ئىچۈرىدىكەن — گەرچە مەن ئاشۇ نەپ ئالغۇچى خېرىدارلارنىڭ غەرىزىنىڭ زادى كىتاب ئوقۇشتا ياكى يىپەك پايپاق كىيىشته ئىكەنلىكىنى تاكى بۈگۈنگە قەدەر چۈشەنمەيدىغان بولساممۇ، قەھۋەخانىلاردا ئۇسسۇلچى قىزلارغا ۋە مۇلازىم قىزلارغا كۆز يۇگۈرتۈپ «كۆز خۇمارى»نى چىقارغىلى بولىدىغانلىقىنى ئاڭلىغانىدىم. «مەشھۇر ئەربابلار»نىڭ كىشىگە «تەلىم»، «كەڭتاشا سۆزلەيدىغان»، «جىمجىت خىيال سۈرىدىغان» قىزىقارلىق تاماشىلارنىڭ بولۇپ تۇرىدىغانلىقى، ئۇ يەرنىڭ رېئال گۈل - گۈلىستان ئىكەنلىكى كىمنىڭ خىيالىغا كەلسۇن؟!

لېكىن، يەنه بىرنەچچه ئېغىز سۆزۈمنى ئېيتىۋالاي:

ئۇنداق قەھۋەخانىغا كىرىپ باقمىدىم، ھېلىقى يازغۇچىنىڭ «ئۇچرانقىنى» باشقا بىراۋ بولسا كېرەك. چۈنكى، بىرىنچى، مەن قەھۋە ئىچمەيمەن، قەھۋەنى بەربىر ئەجنەبىي جانابلار ئىچىدىغان نەرسە دەپ (لېكىن بۇمۇ ئېھتىمال مەندىكى «دەۋر خاتالىقى»[202] بولسا كېرەك) ياقتۇرمايمەن، كۆكچايىنى ياخشى كۆرىمەن؛ ئىككىنچى، «ھېكايىلەرگە دائىر كونا رىۋايەتلەر»نى كۆچۈرۈۋاتقىنىمەن، ئۇنداق گۈل - گۈلىستاندىن ھۆزۈر ئېلىشقا چولام تەگمەيدۇ؛ ئۈچىنچى، ئۇنداق گۈل - گۈلىستانغا كىرىشكه جۈرئەت قىلالمايمەن، ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچىلار ياش، چىرايلىق، چىشلىرى

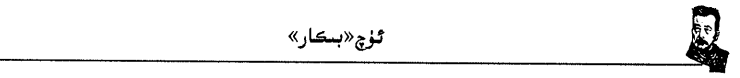

رى ئاپئاق، لەۋلىرى قىزىل بولىدىكەن. مەسىلەن، پەن خەنىيەن، يې لىنفېك[203] دېگەن ئادەملەر تۇغما ئەدەب، گۈل - گۈلىستانغا خاس ماتېرىياللاردۇر. مەن بولسام، «سەپ» تە «چىشلىرى سارغايغان»[204] دېگەن جىنايەت ئارتىلغان تۇرسام، قەھۋەخانىغا بېرىپ زەي سالماي ئېتىۋەرسەم، «پرولېتارىيات ئەدەبىياتى» نىڭ شەنىگە داغ چۈشۈرگەن بولمايمەنمۇ؟ يەنە، مەن قەھۋەخانىغا بارغۇم كەلگەن تەقدىردىمۇ بوسۇغىسىدىن ئاتلاپ كىرەلمەسلىكىم، ھېچبولمىغاندا قەھۋەخانىنىڭ ئارقا دەرۋازىسىغا يىراق بىر يەردە تۇرۇپ تېگىرقىغان پېتىم قەھۋە شامىسىنىڭ ھىدىنى پۇراپ قېلىشىملا مۇمكىن. قاراڭ، ئۇنىڭ ئىچىدە ئالدىنقى سەپنىڭ داڭدار ئەدىبلىرى ئولتۇرسا، مەندەك «سەپتىن چۈشۈپ قالغۇچى» ئۇلار بىلەن ھەرگىز بىر ئۆيدە ئولتۇرالمايدۇ.

يۇقىرىدا ئېيتقانلىرىمنىڭ ھەممىسى راست گەپ. ئىنقىلابىي سەنئەتچى يې لىنفېك مېنىڭ رەسىمىنى سىزىپ[205]، ھاراق كۈپىنىڭ دالدىسىغا كىرىۋالغان، دەپتۇ. بۇ گەپنىڭ راست ياكى يالغانلىقىنى سۆزلەپ ئولتۇرمايمەن. ھازىر ئېيتماقچى بولغىنىم پەقەت: شۇ گۈل - گۈلىستانغا مەن بارمىدىم، بارغۇممۇ يوق، قەھۋە پىيالىسىنى دالدا قىلىپ ئالدامچىلىق قىلغىنىممۇ يوق.

خاتىرىدا يەنە بىر لۇشۈن پەيدا بولغىنىدا، بىر پارچە ئېلان چىقارغاندىدىم، «ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچىلار» مېنى مەسخىرە قىلدى[206]، شۇنداق بولسىمۇ ھازىر يەنە ئۆز قولۇم بىلەن بىرنېمە يېزىپ ئېلان قىلىشقا تۇغرا كېلىۋاتىدۇ. بىرىنچىدىن، مەن ئۆزۈم قەھۋە بولمىغانلىقىم ئۈچۈن، ئىنقىلابىي قەھۋەخانىنى زىننەتلەشنى خالىمايمەن؛ ئىككىنچىدىن، مەن ئىجادىيەت تەھرىرلىتىدىغان باي ئەمەسمەن، شۇنچىكى ئىش بولۇپ قالسىلا، بىر - ئىككى ئادۇوكات تەكلىپ قىلمايمەن.

ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىكى تارىخىي ۋەقە[207]

كەلگەن خەت

مۇھەررىر ئەپەندى:

يېقىندا شاڭخەيدىكى بىر دوستۇم ماڭا: «شاڭخەيدىكى ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىكىلەر يېقىندىن بۇيان ئىنقىلابىي ئەدەبىيات مەسىلىسى توغرۇلۇق قاتتىق داۋراڭ سېلىشىۋاتىدۇ» دېدى. بۇ قىزىق گەپ ئىكەن! بۇلتۇر تاۋۇز چاغلىرىدىن ئىلگىرى - كېيىن، چېكىدۇدىكى ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىكىلەرمۇ بۇ مەسىلە توغرۇلۇق جىددىي بەس - مۇنازىرىنىڭ دائىرىسى كېڭەيمەيلا ئاياغلاشقان. چېكىدۇدىن باشقا جايلاردا بۇنداق ئىش بولغانلىقىنى ئاڭلىمىسە كېرەك.

ئەمدى مەن ئەھۋالنى قىسقىچە سۆزلەپ ئۆتەي:

بۇ بەس - مۇنازىرە ئۇزاق غۇلغۇلىدىن كېيىن باشلانغان. ھەر ئىككى تەرەپتىكى تايانچىلار — «گومىن» گېزىتخانىسى ئىنقىلابىي ئەدەبىياتنى ياقلىدى؛ «5 - سېنتەبىر» گېزىتخانىسى ئۇلارنىڭ ئىنقىلابىي ئەدەبىيات دېگەن نېمىسىدىن گۇمانلاندى. بۇلار دەسلەپتە تېخى خۇپيانە ھالدا ئېلىشاتتى، كېيىن مىللىي ھۆكۈمەت چاڭجياڭ ۋادىسىدا تەدرىجىي تەرەققىي قىلغانلىقى تۇپەيلىدىن، چېكىدۇدىكى ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچىلار پۈرسەتپەرەسلىك قىلغاندەك «ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچىلار پۈرسەتپەرەسلىك قىلغاندەك

يات ـ سەنئەت تەتقىقات جەمئىيىتى» قۇرۇپ، پرولېتارىيات ئەدەبىياتىنى كۆچەپ تەرغىب قىلدى. دەل شۇ چاغدا جاڭ شىيى ئىمزالىق بىر ئەپەندىنىڭ «ئىنقىلابىي ئەدەبىيات توغرىسىدا» دېگەن بىر ئىلمىي ماقالىسى بېسىلىپ چىقتى ـ دە، بىر تۈركۈم ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچىلارنىڭ غەزىپىنى قوزغاپ قويدى. شۇنىڭ بىلەن ئىككى تەرەپ بەس ـ مۇنازىرىدە بىر ـ بىرىنى چوقۇلاشقا باشلىدى.

ئىككى تەرەپنىڭ ئىستراتېگىيىسىگە كەلسەك: ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچىلار، ھەممىدە ئىنقىلاب قىلىش كېرەك، ئىنقىلاب قىلغاندىلا ئالغا باسقىلى، ۋەزىيەتكە ئۇيغۇنلاشقىلى بولىدۇ، ئىنقىلاب قىلمىغاندا فېئودالىزم جەمئىيىتىنىڭ قالدۇقى، جاھانگىرلىكنىڭ يالاقچىسى بولۇپ قالىدۇ، دېدى. ئۇلار ئىجادىيەت تەھرىراتى بىلەن ئوخشاشلا تارىخىي ماتېرىيالىزمنى ئاساس قىلدى، لېكىن ئۇلارنىڭكىچىلىك تەلتۆكۈس بولمىدى، «ئەدەبىيات ئىنقىلابى» بىلەن «ئىنقىلابىي ئەدەبىيات»نى بىر قىلىۋەتتى. قارشى تۇرغۇچىلار بولسا، «ئىنقىلابىي ئەدەبىيات» بىلەن «ئاددىي پۇقرالار ئەدەبىياتى»، «ئاقسۆڭەكلەر ئەدەبىياتى» ئەدەبىياتتىكى بىر خىل ئاتالغۇدىن ئىبارەت بولۇپ، ئىنقىلابىي ئەدەبىيات بىلەن مۇناسىۋەتسىز، دەپ ئېتىراپ قىلسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ راستىنىلا شۇنداق دەخلىسىز مۇقەددەس ئىكەنلىكىدىن شۈبھىلەندى. ئەدەبىياتنىڭ ئەھمىيىتى مۇنداق تار بولماسلىقى لازىم؛ ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىنقىلابىي ۋەقەلەرمۇ ئانچە كۆپ ئەمەس، بولغان تەقدىردىمۇ، خۇددى ئۆتۈكنىڭ ئۇستىدىن پۇتنى قاشلىغاندەك، يازغاندا ياخشى بولۇشمۇ ناتايىن، ئۇ ھالدا ئۇ «سەنئەت ئۇچۇنلا سەنئەت» دەيدىغان گەپكە يېقىنلىشىپ قالىدۇ، دېدى. بۇ بەس ـ مۇنازىرىگە ئىنقىلابىي ئەدەبىيات جەھەتتە كۆپىنچە «بىرلا تەرەپ»تىكى ئەزالار قاتناشتى؛ قارشى تۇر-

غۇچىلار بولسا، تەڭ يېرىمى تونۇشمايدىغان ئاغىنىلەر.

بۇ بەس ـ مۇنازىرىنىڭ نەتىجىسىدە، «ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ـ سەنئەت جەمئىيىتى» جەڭ سېپىنى ئۇزارتىشنى خالىماي، ئۆز ئىختىيارى بىلەن مۇنازىرىنى توختاتتى، لېكىن نېمە ئۈچۈن توختاتقانلىقى مۇناسىۋەتسىز ئادەملەرگە نامەلۇم.

شۇ مۇنازىرىنىڭ ھۆججەتلىرىگە كەلسەم، «ئاساسلىق ماتېرىيال يېتەرلىك بولمىغان» لىقتىن، بايان قىلمىدىم.

شاڭخەيدە بۇ قېتىم قالتىس بولغاندۇر. دوستۇم كۆچۈرۈپ ئەۋەتكەن مۇندەرىجىدىن قارىسام، ماتېرىيال تولىمۇ كۆپ ئىكەن! چۈشىنىكسىزلىرىنىڭ بۇ مەجمۇئەنى كۆرۈشكە ئامىتى كەلمىگەنلىكىگە ۋاي ئىسىت!

بۇ خەت پەقەت كەلگۈسىدە «ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسىدىكى تارىخىي ۋەقە» بولۇپ قالسۇن. بۇنى يېزىشتا بۆلگۈنچىلىك سېلىپ، بىرەر تەرەپنى ھىمايە قىلىدىغان نىيىتىم يوق.

بىكار گەپلەر ئاز بولمىدى، بۇ گەپلەر مۇشۇ يەردىلا قالسۇن.

ئېھتىرام بىلەن ئامانلىقىڭىزنى تىلەپ:
شۇي يۈن[208]

17 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى، چۈشىدىن

جاۋاب خەت

شۇي يۈن ئەپەندى:
«ئەدەبىيات ساھەسىدىكى تارىخىي ۋەقە»نى يېزىپ ئەۋەتكەن ھەممەتلىرىگە ھەشقاللا.

يىل ۋە ئاي بويىچە ھېسابلىغاندا، سىچۇەندىكى «ئىنقىلابىي ئەدەبىيات» بۇلتۇر نەشر قىلىنغان «ئىنقىلابىي ئەدەبىيات مۇھاكىمىلىرى توپلىمى»[209] (كىتاب ئىسمى شۇنداق بولسا كېرەك، تازا ئېسىمدە يوق، دىك دىك تەھرىرلىگەن) نىڭ داۋامى بولسا كېرەك. شاڭخەيدە «ئىنقىلابىي ئەدەبىيات» بۇ يىل يەنە يېڭى سەھىپە ئاچتى. «داۋراڭ» سالغان ۋە «داۋراڭ» سالمىغانلىقى ئاڭلىغۇچىلارنىڭ قۇلاقلىرىنىڭ ئۆتكۈر ياكى گاللىقىغا باغلىق.

«ئىنقىلابىي ئەدەبىيات» نىڭ جەڭ مەيدانىدىن ئالغاندا، مەن «سەپتىن چۈشۈپ قالغۇچى». شۇڭا، ۋەقەنىڭ مەركىزىدىكى ۋە ئالدىدىكى ئەھۋالنى بىلمەيمەن. لېكىن، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قارىسام، چىڭ فاڭژۇ قوماندانلىقىدىكى «ئىجادىيەت ئايلىق ژۇرنىلى»[210]، «مەدەنىيەت تەنقىدى»، «كۆچمە قۇم»[211]، جيانگ گۇاڭ (ھازىر بۇنى قايسى خەتكە ئۆزگەرتىۋالغانلىقىنى تېخى بىلمىدىم، كەچۈرۈڭ) قول بەرگەن «قۇياش»[212]، ژاڭ دۇچىڭ باشلامچى بولغان «بىز»[213]، ياش ئىنقىلابىي سەنئەتكار يې لىنفېڭ يېگانە چىقارغان «چۆل»[214]، ئىنقىلابىي سەنئەتكار پەن خەنىيەن تەھرىرلىگەن «ھازىرقى زامان ھېكايىلىرى»[215] ۋە «سەپ»، «ئىنىسىنىڭ كەينىدىن يۈرۈپ چىرايلىق سۆزلەيدىغان» پەن زىنىيەن ئالدىراپ چىقارغان «دەشت»[216] تۇرۇپتۇ. لېكىن، بىرنەچچە كۈن بۇرۇن K ئەپەندىنىڭ ياپونلارغا قىلغان سۆزى («جەڭ تۈغى»[217] نىڭ 7 - ئايلىق سانى) نى كۆرۈپ، پەن خەنىيەن بىلەن يې لىنفېڭنىڭ «ئىنقىلابىي ئەدەبىياتى» ئۇلارنىڭ قاتارىغا كىرمەيدىغانلىقىنى بىلدىم.

«ئىنقىلابىي ئەدەبىيات دەپ دېلىغۇل ھالدا سۆزلەپ يۈرگەن بىلەن ئۇزۇل - كېسىل بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يىل شاڭخەيدە ئېسىۋالغان ژۇنىسكا راستتىنلا پرولېتارىيات ئەدەبىياتى بولۇپ قالدى. بۇنىڭغا تارىخىي ماتېرىيالىزم ئاساس قىلىندى.

مۇ، يوق، بۇنىڭ ئەھلى بولمىغانلىقىم ئۈچۈن بىلەلمىدىم. ئەمما، پرولېتارىيات ئەدەبىياتى تىلغا ئېلىنسىلا، كۆرەش ئەدەبىياتىغا تامامەن بولمايدۇ، كۆرەش تىلغا ئېلىنسىلا، ئالىي سىياسىي كۆرەشنىڭ بىر قانىتى، دېيىش مۇمكىن. روسىيىدە بولسا توغرا بولىدۇ، چۈنكى ئۇ يەردە ئەمگەكچى دېھقانلار دىكتاتورا يۈرگۈزىدۇ؛ ياپونىيىدىمۇ ئانچە كارايىتى يوق، چۈنكى ئۇ يەردە كىچىككىنە بولسىمۇ ھەرھالدا بىرئاز مەتبۇئات ئەركىنلىكى بار، ئەمگەكچىلەر پارتىيىسى تەشكىللەش توغرىسىدا گەپ قىلغىلىمۇ بولىدۇ. لېكىن، جۇڭگودا ئۇنداق ئەمەس، شۇڭا ئىككى ئايدىن بۇرۇنلا شەكلى ئۆزگەردى، ئىسمى «يېڭى ئەدەبىيات» دەپ ئۆزگەرتىلىپلا قالماستىن، بەلكى بۇرژۇئا جەمئىيىتىنىڭ قانۇنىغا ئاساسەن ئادۋوكات تەكلىپ قىلىپ، ھەدەپ ئېلان چىقىرىپ باشقىلارنى قورقۇتۇشقا كىرىشتى.

«ئىنقىلابىي زىيالىيلار سىنىپى»غا كونا نەرسىلەرنى يوقىتىڭلار دەپ قويۇپ، ئۆزلىرى كونا نەرسىلەر بىلەن ئۆزىنى قوغدىۋاتىدۇ؛ ئىنقىلابچى دېگەن شۆھرەتكە خۇشتار بولۇپ تۇرۇقلۇق، ئىنقىلابچىلار خالىي بولالمايدىغان جەبىر - جاپا چېكىشنى خالىمىسا، نەتىجىدە يالغان كۆلۇپ، يالغان يىغلاپلا، ئوڭغىمۇ، سولغىمۇ ئوخشاشمايدىغان ھالدا تۇرماقتا. ھەتتا يې لىنفېڭ ئوغرىلىقچە كۆچۈرۈۋالغان «ئىككى يۈزلۈك»[218] دېگەن رەسىمىمۇ ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ئۇجۇر - بۇجۇرىنى چالا قويماي سۈرەتلەپ بېرەلمەيدۇ، بۇنىڭغا ئەپسۇسلىنىمەن ۋە تولىمۇ ئىچىم پۇشماقتا.

لېكىن، بۇلار ئومۇمىي ئەھۋال توغرىسىدىكى گەپ. ئەگەر شەخسىنى ئېلىپ ئېيتسام، ياخشى نەتىجىلەرگە ئېرىشكەنلەرمۇ بولىدى. مەسىلەن، چىڭ فاڭژۇ «ئالغا ماڭ» ۋە «ئۇلارنى يولغا سالايلى» دېگەن ماقالىنى چىقاردى؛ يەنە ئىسىم فامىلىسىنى (شى خوشېڭغا) ئۆزگەرتىپ، «دون لۇشۈن»[219] دېگەن ئازراق بىرنەرسە

مىنى يازغاندىن كېيىن، ياپونىيە پرولېتارىيات ئەدەبىي ژۇرنىلى «جەڭ تۇغى» نىڭ 7 - ئايلىق سانىدا خەۋەر قىلىنىشچە، يەنە ساخاۋەتخانا ئارىشكىنىڭ يېنىغا بارغان (بويىنى سۇغا سالغان - سالمىغانلىقى نامەلۇم) ۋە ئۇ يەردە «ھۆرمەتكە لايىق پرولېتارىيات يازغۇچىسى»، «جۇڭگو ئەمگەكچى دېھقانلىرى سايلاپ چىققان سەنئەتكار» دەپ ھۆرمەتلەنگەن.

لۇشۈن

8 - ئاينىڭ 10 - كۈنى

ئەدەبىياتنىڭ سىنىپىيلىقى[220]

كەلگەن خەت

لۇشۈن ئەپەندى:

سىزنىڭ ئەپەندى تەرجىمە قىلغان لىنكوي ژېيفۇنىڭ «ئەدەبىياتتىكى شەخسلىك ۋە سىنىپىيلىق»[221] دېگەن ماقالە ئەسلىدە قالتىس ياخشى ماقالە ئىكەن، لېكىن ئەپسۇسكى، بۇ ماقالىنى ئاخىرقى تارىخىي ماتېرىيالىزم قىسمىدىكى نەزەرىيە بىرئاز قاملاشمىغاندەك تۇرىدۇ، ئاپتور تارىخىي ماتېرىيالىزمنى خاتا چۈشىنىپ قالغان بولسا كېرەك. ئۇ مۇنداق دەپتۇ:

«مۇشۇنداق سەۋەب بىلەن ئەقلىي يەكۈن چىقىرىلىدىغان بولسا، مۇلۇكدارلارنىڭ شەخسلىكى بىلەن يوقسۇللارنىڭ شەخسلىكى پۈتۈنلەي ئوخشاشمايدۇ، يەنى مۇلۇكدارلار بىلەن يوقسۇللارنىڭ ئورتاق شەخسلىكى ئېتىراپ قىلىنمايدۇ. ئىككىنچى تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا، مۇلۇكدارلار بىلەن يوقسۇللارنىڭ پەقەت سىنىپىيلىقلا بولىدۇ، شەخسلىكى پۈتۈنلەي يوق.»

بۇمۇ گەپمىكەن! تارىخىي ماتېرىيالىزم نەزەرىيىسى نەدە مۇنداق ئاددىي بولسۇن؟! بۇ نەزەرىيە شەخسلىكنى ئىنكار قىلمىغاچقا، ئىدىيە، ئەخلاق، ھېسسىيات، سەنئەت-

نىمۇ ئىنكار قىلمايدۇ. لېكىن، خۇلق، ئىدىيە، ئەخلاق، ھېسسىيات، سەنئەت، ئىقتىسادقا مەھكۇم. لىن ئەپەندى ئۆز ماقالىسىدە شەخسلىكنى تەكىتلىگەن، شۇڭا بىز شەخسلىك ئۈستىدە گەپ قىلىۋاتىمىز. مەسىلەن، يېزا ئىگىلىك جەھەتتىكى پاتىرئىارخاللىق جەمئىيىتىدە خوتۇنلار ئەرلەرنىڭ خۇسۇسىي مۈلكى قىلىنغان، لېكىن مەدەنىيەت تەرەققىي قىلىغان بۈگۈنكى جەمئىيەتتە خوتۇنلارنىڭ قەدىر - قىممىتى خېلىلا تونۇلماقتا. بۇنداق ئىدىيە مۇلۈكدارلارغىمۇ، يوقسۇللارغىمۇ ئورتاق، ئەلۋەتتە. ئورتاق ئىكەن، ئۇنى ئاللا بەخش ئەتكەن ئەمەس، ئۇ يەنىلا ئىقتىسادقا مەھكۇم. مۇلۈكدارلار بىلەن يوقسۇللار ماددىي تۇرمۇشتا ئىقتىسادنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانلىقى ئۈچۈن پەرقلەنمىدۇ، شەخسلىكمۇ ئىقتىسادنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانلىقى ئۈچۈن ئورتاق بولىدۇ. مۇلۈكدارلار بىلەن يوقسۇللارنىڭ شەخسلىكىنىڭ ئورتاق بولغانلىقى ئىقتىسادىي تۈزۈمنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىمايدىغان يەردە ئەمەس.

لىن ئەپەندى بۇنىڭ بىلەن تارىخىي ماتېرىيالىزمغا رەددىيە بېرەلىگەن يەردە، نېمە ئۈچۈن «ئىنسانلارنىڭ ئوخشاشلا بېشى يۇمىلاق، تاپىنى چاسا كەلگەنلىكى، تاماق يەيدىغانلىقى، ئۇخلايدىغانلىقى مۇلۈكدارلار بىلەن يوقسۇللاردا ئورتاق» ئىكەنلىكى بىلەن تارىخىي ماتېرىيالىزمغا رەددىيە بەرمەيدۇ؟ شۇنداق رەددىيە بەرسە تېخىمۇ ئارام تاپاتتىغۇ.

ئاخىردا شۇنى بايان قىلىمەنكى، مەن كاپىتالىزم شارائىتىدا ئىشلەۋاتقان خىزمەتچى بولغانلىقىم ئۈچۈن بىلىمىنىڭ تاينىلىق ئىكەنلىكىنى ھەركىم مۇئەييەنلەشتۈرەلەيدۇ، بۇ ماقالىدە مەقسەت ئۇقتۇرالماي قالغان ۋە مۇۋاپىق بولماي قالغان نۇرغۇن جايلارنىڭ بولۇشى تۇرغان گەپ. شۇنداقتىمۇ، ماركسنىڭ تەلىماتىدىن تېخىمۇ خەۋىرى بارلارنىڭ تارىخىي ماتېرىيالىزم ئۇچۇن جەڭ قىلىشىنى ئۇمىد قىلىمەن.

ئىلىم ئەھلىلىرىنى گۇمانغا كەلتۈرۈپ قويۇشتىن ئۆزۈمنى تارتىش مەقسىتىدە بۇ خەتنى لۇشۈن ئەپەندىگە مەكتۇپ شەكلىدە يازدىم، ژۇرنالغا بېسىلارمۇ، بېسىلماسمۇ، ھوقۇق مۇھەررىردە.

كەيلياڭ[222]، شاڭخەيدىن

1928 - يىل 7 - ئاينىڭ 28 - كۈنى

جاۋاب خەت

كەيلياڭ ئەپەندى:

تارىخىي ماتېرىيالىزم توغرىسىدا قارىتۇرۇك ئادەممەن، ئۇ ھەقتە ھېچنېمە دېيەلمەيمەن. لېكىن، لىن ئەپەندىنىڭ ماقالىسىنىڭ ھېلىقى بىر ئابزاس سۆزىنى ئالسام، ئۇ ئىككى سۆزنى بىر ياندۇرمىلاپلا «پەقەت» ۋە «پۈتۈنلەي يوق» قا ئايلاندۇرۇۋالغان، بەك تېز قارار قىلىۋەتكەنىدەك تۇرىدۇ. ئەدەبىيات بىلەن شۇغۇللانغانلىرىنىڭ ئۇستىگە تارىخىي ماتېرىيالىزمنى تەكىتلەيدىغانلاردىن بۇ ھەقتىكى نەزەرىيىنى ئاساسلىق كىتابلاردىن بىر - بىرلەپ شۇلۇغلاپ ئانچە كۆپ بولمىسا كېرەك، ئۇلار دائىم باشقىلارنىڭ تېزىسلىرىنى كۆرۈۋالسلا بولدى. لېكىن، بۇنداق تېزىس ئاپتورلىرىنىڭ بىلىمىگە ۋە مەقسىتىگە قاراپ پەرقلىنىدۇ. بەزى ئاپتورلار سىنىپىي ئاڭنى روشەنلەشتۈرۈش ۋە ئۆتكۈرلەشتۈرۈش مەقسىتىدە، سىنىپىيلىق ھەققىدىكى تەرغىباتنى ھەدەپ كۈچەيتىدۇ - دە، شۇنىڭ بىلەن باشقا بىر تەرەپتە كىشىلەرنى ئاسانلا خاتا چۈشەنچىگە

كەلتۈرۈپ قويىدۇ. لىن ئەپەندىنىڭ بۇ ماقالە ئۇچۇن ئاساس قىلغان باشقا بىرەر ئىلمىي ماقالىسىنى كۆرمىگەنلىكىم ئۇچۇن، ئۇنى مۇشۇ سەۋەبتىن ئەكس قۇتۇپقا ماڭدى - ماڭمىدى، دەپ ئېيتالمايمەن. لېكىن، جۇڭگودا شەخسلىكنى، ئورتاق ئىنسان تەبىئىتىنى (يەنى لىن ئەپەندى ئېيتقان شەخسلىكنى)، شەخسىيەتچىلىكنى، يەنى مەنپەئەتپەرەسلىكنى ئارىلاشتۇرۇپ قويۇپ، ئۇنى ئۆزىچە تارىخىي ماتېرىيالىزمغا رەددىيە قىلىۋالغان مىسالىار يوق ئەمەس. مۇبادا بىرەيلەن يەنە ئۇنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ، تارىخىي ماتېرىيالىزمدىن سۆزلەيدىغان بولسا تولىمۇ قاملاشمىغان گەپ بولىدۇ.

خېتىكىزدىكى «تاماق يەيدىغانلىق، ئۇخلايدىغانلىق» توغرىسىدىكى تەمسىل كۈلكىلىك گەپتىنلا ئىبارەت بولسىمۇ، لېكىن ئۇ تروتسكىنىڭ «ئۆلۈم ۋەھىمىسى»[223] نىڭ قەدىمكىلەرگىمۇ ۋە ھازىرقىلارغىمۇ ئورتاق بولغانلىقىنى مىسال قىلىپ، ئەدەبىياتتا سىنىپىيلىقى بولمايدىغان ئۇنسۇرلار بولىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرگەن ئۇسۇلىدىن ئانچە پەرقلىنىپ كەتمەيدۇ. ئۆزۈمنى ئالسام، مېنىڭچە، ئەگەر خۇلق ۋە ھېسسىيات قاتارلىقلار «ئىقتىسادقا مەھكۇم» (ئىقتىسادىي تەشكىلاتنى ئاساس قىلىدۇ ياكى ئۇنىڭغا بېقىنغان، دېيىشكىمۇ بولىدۇ) دېيىلىدىغان بولسا، بۇلارنىڭ ھەممىسى جەزمەن سىنىپىيلىق خۇسۇسىيىتىنى ئالغان بولىدۇ، لېكىن «پەقەت» ئەمەس «ھەممىسى ئالغان» بولىدۇ. شۇڭلاشقا، ئۆزى سىنىپتىن پۈتۈنلەي خالىي بولغان، ماقالىلىرى ئاي ۋە كۈندەك مەڭگۈ ئۆچمەيدىغان كاتتا ئەدىبلەرنىڭ بارلىقىغا ئىشەنمەيمەن؛ ئەجنەبىيچە ئىمارەتتە ئولتۇرۇپ، قەھۋە ئىچىپ تۇرۇپ، «پرولېتارىيات» ئېڭىنى مەنلا ئىگىلىدىم، شۇڭلاشقا مەن ھەقىقىي «پرولېتار» دەيدىغان ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچىلارغىمۇ ئىشەنمەيمەن.

ماركسچە ئاڭغا ئىگە كىشىلەرنىڭ تارىخىي ماتېرىيالىزم ئۇ-

چۈن جەڭ قىلىپ بېرىشنى مۇشۇ پەيتتە ياقتۇرمايمەن. پەقەت ھەقىقىي چىن ئادەملەر تارىخىي ماتېرىيالىزمغا دائىر دۇنيادا باھا بېرىلىپ مۇئەييەنلەشتۈرۈلگەن كىتابلاردىن بىرنەچچە پارچىنى تەرجىمە قىلىپ ئىكەن، ئاز دېگەندە، ئاددىي، چۈشىنىشلىك ئەسەردىن بىر پارچە، پىشىپ يېتىلگەن ئۆتكۈر ئەسەردىن ئىككى پارچە، يەنە قارشى ئەسەردىن بىر - ئىككى پارچە تەرجىمە قىلىپ ئىكەن، دەپ ئۇمىد قىلىمەن، ئۇ چاغدا بەس - مۇنازىرە قىلغاندا، نۇرغۇن گەپنى تېجەپ قالغىلى بولىدۇ.

لۇشۈن

8 - ئاينىڭ 10 - كۈنى

1929 - يىل

«ئىنقىلاب قوشۇنىنىڭ چاپارمىنى» ۋە «سەپتىن چۈشۈپ قالغۇچى»[224]

شىخو كۆلى بويىدىكى كۆرگەزمىگە[225] قۇربان بولغان قەھرىمانلار مۇزېيى ئورۇنلاشتۇرۇلىدىكەن، قەھرىمانلارنىڭ تەۋەرۈك نەرسىلىرىنى توپلاۋېتىپتۇ. بۇ كەم بولسا بولمايدىغان تەنتەنىلىك ئىش - دە. قەھرىمانلار ئۆزىنى قۇربان قىلمىغان بولسا، ئۇزۇن ئۆرۈمە چېچىنى تېخىچە سۆرەپ يۈرىدىغانلار نەدىمۇ ئۇنداق ئەركىن يۈرەلىسۇن؟!

لېكىن، تەۋەررۇكلەرنى توپلاش ئېلانىنىڭ ئاخىرىدا «سەپتىن چۈشۈپ قالغانلارنىڭ يىرگىنىشلىك تارىخى» توپلىنىدىغانلىقىمۇ ئېيتىلىپتۇ، بۇنىسى ئاجايىپ قىزىق گەپ. بۇ خۇددى كىشىگە سۇ ئىچكەندە قۇدۇق قازغۇچىنى ئەسلەتكەندىن كېيىن، تۆپىلەپ بىر يۇتۇم يۇندى ئىچۈرۈۋېتىپ، خۇش پۇراقنى پۇراتقاندىن كېيىن سېسىق ھىدنىمۇ پۇراتقانغا ئوخشاش بىر ئىش.

دېمەك، «سەپتىن چۈشۈپ قالغانلارنىڭ يىرگىنىشلىك تارىخى» نى توپلاش ئېلانىدىكى مۇندەرىجىگە «زو رۇڭنىڭ[226] پاكىتلىرى» مۇ كىرگۈزۈلگەنلىكى تېخىمۇ قىزىق ئىش، ئەگەر مۇندەرىجە خاتا بېسىلمىغان، باشقا بىرى زو رۇڭ بولۇۋالمىغان بولسا، مېنىڭچە مۇنداقمىكىن:

زورۇڭ مەنچىڭ زامانىدا «ئىنقىلاب قوشۇنى»[227] ناملىق بىر پارچە كىتاب يېزىپ، مەنچىڭ خانىدانلىقىنى چەتكە قېقىشنى تەرغىب قىلغانلىقى ئۈچۈن، «ئىنقىلاب قوشۇنىنىڭ چاپارمىنى زو رۇڭ» دەپ ئىمزا قويغان. كېيىن ياپونىيىدىن قايتىپ كېلىپ، شاڭخەيدە قولغا ئېلىنغان ۋە غەربىي تۇرمىدە ئۆلگەن، شۇ چاغ دەل 1902 - يىلى ئىدى. دۇرۇس، ئۇنىڭ تەشەببۇس قىلغىنى مىللىي ئىنقىلاب بولۇپ، جۇمھۇرىيەت ئېسىگە كەلمىگەن، سەنمىنجۇيىنى[228] ئەسلا بىلمەيدىغانلىقى تۇرغان گەپ. كومۇنىزمىنى بولسا بىلمەيتتى، ئەلۋەتتە. لېكىن، ئۇ بالدۇر ئۆلۈپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن ئۇنى ئەپۇ قىلىش لازىم، ئۇ ئۆلگەن ئىككىنچى يىلى ئىتتىپاق[229] قۇرۇلغان.

ئاڭلىشىمچە، سۇن جۇڭشەن ئەپەندى ئۆزى توغرىسىدىكى بايانىدا ئۇنى تىلغا ئاپتۇمىش[230]. مۇندەرىجە تۈزگۈچى جانابلار ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتتا تەكشۈرۈپ باققان بولسا نېمە بولاتتى؟

كېيىنكى قەھرىمانلار ھەقىقەتەن تېز ئالغا بېسىپتۇ، 25 يىلدىن بۇرۇنقى ئىشلار ئېسىدە قالماپتۇ. بۇ ئەھۋالنى گۈزەل تارىخ دەپلا قويساق كۆپايە قىلار.

2 - ئاينىڭ 17 - كۈنى

«يېقىنقى زامان دۇنيا ھېكايىلىرى توپلىمى» غا قىسقىچە كىرىش سۆز[231]

بىرەر زامانغا يادنامە بولارلىق ماقالە ئەدەبىيات ساھەسىدە ھەمىشە چىقىپ تۇرمايدۇ، چىقسىمۇ ئۇنىڭ توققۇزى چوڭ ئەسەر. بىرەر پارچە قىسقا ھېكايىنىڭ زامان روھىنى ئۆز قوينىغا سىڭدۈرىدىغان كاتتا ئوردا بولۇپ قېلىشى ئىنتايىن ئاز ئۇچرايدۇ.

لېكىن، بۈگۈنكى كۈندە سەلتەنەتلىك نۇر چاقناپ تۇرغان كاتتا يادنامە بولارلىق ئەدەبىياتنىڭ يېنىدا ھېكايىنىڭمۇ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشقا تولۇق ھەققى بار. ئۇلۇغ - ئۇششاق، يۇقىرى - تۆۋەن بىر - بىرىگە تايىنىپ ياشايدۇ، بۇنىڭ بىلەنمۇ قالمايدۇ، مەسىلەن، كاتتا سامگراھاما[232] غا كىرىپ ئۇنىڭ ئومۇمىي قۇرۇلۇشىنىڭ ئىنتايىن ھەشەمەتلىكى، كۆركەملىكىنى كۆرگەندە، كۆزلەر ئالاق - جالاق بولۇپ، كۆرگۈچىلەر ئۇنىڭغا ھاڭ - تاڭ بولۇپ قالىدۇ. لېكىن، نەقىشلەنگەن سالاسۇنلارنىڭ بىرەر شادىسىغا ۋە بىرەر تۇۋرۇك تېشىغا سىنچىلاپ نەزەر سالغاندا، نەقىشلەر ناھايىتى كىچىك كۆرۈنسىمۇ، ئەمما ناھايىتى ئېنىق، روشەن كۆرۈنىدۇ - دە، بۇنىڭدىن ئۇنىڭ پۈتۈن قۇرۇلۇشى كۆڭلىدە ئايان بولىدۇ ۋە كىشىنى مەھلىيا قىلىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئاخىر كىشىلەرنىڭ ئېتىبارىغا سازاۋەر بولۇپ قالىدۇ.

ھازىرقى شارائىتتا كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش بىلەن بولۇپ كېتىپ، رومان كۆرۈشكە چولىسى تەگمىگەنلىكىمۇ، تەبىئىيكى،

ھېكايىلەرنىڭ كۆپلەپ بارلىققا كېلىشىدىكى ناھايىتى زور بىر سەۋەب بولۇپ قالدى. بۇنداق ھېكايىلەرنى پەقەت بىرەدىلا ئازغىنە سەھىپىدىن نۇرغۇن نەرسىلەرنى، تۇرلۇك ئىستىلنى، تۇرلۇك ئاپتورنى ۋە يېزىلغان تۇرلۇك شەخسلەرنى، شەيئىلەرنى، ۋەقەلەرنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ - دە، ھاسىلات ئاز بولمايدۇ، بۇنداق ھېكايىلەرنىڭ ئەپچىل بولىدىغانلىقى، تېز پۈتىدىغانلىقى... تېخى كۆپلەپ بارلىققا كېلىشى سەۋەبلىرىنىڭ سىرتىدا.

دۇنيادىكى چوڭ، مەشھۇر ئەسەرلەر جۈملىدىن ناھايىتى ئاز تەرجىمە قىلىنىدى، ھېكايىلەرنىڭ كۆپ تەرجىمە قىلىنغانلىقىنىڭ سەۋەبىمۇ شۇ بولسا كېرەك. بىزنىڭ تەرجىمە قىلغۇچىلىرىمىزنىڭ بۇ كىتابنى باستۇرۇشنىڭ سەۋەبىمۇ مانا شۇ. كۆچىنى ئاز سەرپ قىلىپ كۆپ تونۇشتۇرۇشقا ئۇرۇنۇپ، كۆچىنى تولۇق سەرپ قىلىشنى خالىمىغان قۇسۇردىنمۇ خالىي ئەمەس. لېكىن، بىرلا گەپ: چىرىپ كېتىدىغان ئوت - چۆپلەرنىڭ چىرىمايدىغانراقى سۇپىتىدە بىرەر تال گۈل يېتىشىپ قالسا ئەجەب ئەمەس. يەنە، پارچە - پۈرات فېلىيەتونلار بىر كىتابقا توپلانسا، ئانچە ئاسان يوقىلىپ كەتمەس.

بىز تەرجىمانلار بىر ياقتىن ئۆگىنىپ، بىر ياقتىن ئىشلەپ باقىدىغانلارمىز. گەرچە بۇ كىچىككىنە ئىش بولغان بولسىمۇ، كۆچىمىز يېتەرلىك ئەمەس، ئەسەرنىڭ جايىدا تاللانمىغان ۋە خاتا تەرجىمە قىلىنغان يەرلىرىنى يوق دېگىلى بولمايدۇ. بىز كىتابخانلارنىڭ ۋە تەنقىدچىلەرنىڭ تۈزىتىشىنى ئارزۇ قىلىمىز.

1929 - يىل 4 - ئاينىڭ 26 - كۈنى

«سەھەر غۇنچىسى» تەھرىراتىدىكى خىزمەتچىلەردىن

هازىرقى يېڭى ئەدەبىياتقا ئومۇمىي نەزەر[233]

(5 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى يەنجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات ئىلمىي جەمئىيىتىدە سۆزلەنگەن)

بىر يىلدىن ئاشتى، ياش يۇرادەرلەرگە ئانچە بىرنېمە سۆزلەپ بەرمەيدىغان بولۇپ قالدىم، چۈنكى ئىنقىلابتىن بۇيان پىكىر بايان قىلىش يولى بەك تار بولۇپ كەتتى، بىر بولسا رادىكاللىق قىلدى دېيىشىدۇ، بىر بولسا ئەكسىيەتچى دەيدۇ، بۇ ئەھۋال هەممىزگە پايدىسىز. بۇ قېتىم بېيپىڭغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن كونا ئۇلپەتلەردىن بىرنەچچەيلەن مېنى بۇيەرگە كېلىپ ئازراق سۆزلەپ بېرىشكە دەۋەت قىلدى. ياق دېيەلمەي، بىرئاز سۆزلەپ بېرىشكە مەجبۇر بولدۇم، لېكىن تۇرلۇك پارچە ـ پۇرات ئىشلار تۇپەيلىدىن، زادى نېمىنى سۆزلەپ بېرىش توغرىسىدا بىر قارارغا كېلەلمىدىم، هەتتا ماۋزۇمۇ قويالمىدىم.

بۇ ماۋزۇنى ئەسلىدە ماشىنىدا ئويلاپ قويغانىدىم، يول ئوسال بولغاچقا، ماشىنا هەر سەكرىسە ئىككى غېرىچتىن ئۆرلىتىپ تاشلىدى، شۇڭا تەپسىلىي ئويلىنالمىدىم، شۇنىڭ بىلەن توساتتىن شۇنداق هېسسىيات پەيدا بولدىكى، چەت ئەلنىڭ نەرسىسىدىن يالغۇز بىرەرسىنلا قوبۇل قىلغان بىلەن بولمايدىكەن، ماشىنا بولغان يەردە ئوبدان يولمۇ بولۇشى لازىم ئىكەن، دېمەك، هەممە ئىش شارائىتىنىڭ تەسىرىدىن خالىي بولالمايدىكەن. ئەدەبىيات — جۈڭگودىكى يېڭى ئەدەبىيات، ئىنقىلابىي ئەدەبىيات دېگەن

نەرسە — مۇ شۇنداق.

هەرقانداق ۋەتەنپەرۋەرمۇ جۇڭگو مەدەنىيىتىنىڭ بىر قالاقلىقىنى ئېتىراپ قىلماي تۇرالمىسا كېرەك. يېڭى شەيئى جۇڭگوغا پۇتۇنلەي سىرتتىن كىرگەن. يېڭى تەسىر يېتىپ كەلگەندە كىشىلەرنىڭ تولىسى چۈشىنىپ كېتەلمەيدۇ. بېيپىڭدا بولسا ئەھۋال تېخى ئۇنداق ئەمەس، شاڭخەيدىكى كونسېسسىيىلەردىكى ئەھۋالنى ئالساق، ئەجنەبىيلەر قاپ ئوتتۇرىدا تۇرىدۇ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا بىر توپ تەرجىمان، پايلاقچى، ساقچى، ئەجنەبىيلەرنىڭ غالچىلىرى[234] ... بار، بۇلار چەت ئەل تىلىنى بىلىدۇ، كونسېسسىيىنىڭ نىزامىنى بىلىدۇ، پۇقرا بولسا بۇ دائىرىنىڭ سىرتىدا تۇرىدۇ.

پۇقرالار ئەجنەبىيلەر تۇرىدىغان يەرگە كىرىپ قالسا، هەقىقىي ئەھۋالنى زادىلا چۈشەنمەيدۇ. ئەجنەبىيلەر: «Yes»[235] دېسە، تەرجىمان: «كاچىتىغا بىرنى سال دەڭتىدۇ» دەيدۇ: ئەجنەبىيلەر: «No»[236] دېسە، تەرجىمان: «ئۇ ئېتىۋەت، دەڭتىدۇ» دەيدۇ. بىكاردىن ـ بىكار بولىدىغان بۇنداق ناهەقچىلىكتىن خالىي بولۇش ئۈچۈن، هەممىدىن ئاۋۋال كۆپرەك چۈشىنىش كېرەك، هېلىقىدەك دائىرىنى بۆسۈپ تاشلاش كېرەك.

ئەدەبىيات ساهەسىدىمۇ ئوخشاش، بىزنىڭ بىلىدىغانلىرىمىز ئانچە كۆپ ئەمەس، بىلىم ئېلىشىمىزغا ياردەم بېرىدىغان ماتېرىياللارمۇ بەك ئاز. لياڭ شىچيۈنىڭ بابىتى، شۇي جىمۇنىڭ[237] تاگورى، خۇ شىنىڭ دېۋېي[238] بار. شۇنداق، شۇي جىمۇنىڭ يەنە بىر مانسېلدىمۇ بار، شۇي جىمۇ ئۇنىڭ قەبرىسىگە بېرىپ ياش تۆككەن[239]. ئىجادىيەت تەھرىراتىنىڭ ئىنقىلابىي ئەدەبىياتى، دەۋر سۈرۈۋاتقان ئەدەبىياتى بار، بىراق ئۇلارغا قوشۇلىدىغانلار، ئىجاد قىلغۇچىلار دېگۈدەك تېپىلىدۇ، تەتقىق قىلغۇچىلار كۆپ تېپىلمايدۇ، ئۇلارنى تا هازىرغىچە يەنىلا شۇ ماۋزۇ چىقىرىپ

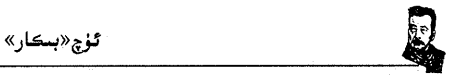

بەرگۈچىلەردىن بىرنەچچىسى ئورنۇالماقتا.

تۇرلۇك ئەدەبىيات شارائىتقا بېقىپ پەيدا بولىدۇ، ئەدەبىيات - سەنئەتنى ئەزىزلەيدىغانلار ئەدەبىيات - سەنئەت دولقۇن چىقىرالايدۇ، دېيىشنى ياخشى كۆرسىمۇ، لېكىن ئەمەلىيەتتە سىياسەت ئالدىدا ماڭىدۇ، ئەدەبىيات - سەنئەت شۇنىڭ كەينىدىن ئۆزگىرىدۇ؛ ئەدەبىيات - سەنئەت مۇھىتنى ئۆزگەرتەلەيدۇ دېيىلسە، ئۇ «ئىدىئالىستىك» پاراڭ بولۇپ قالىدۇ، پاكىت ئەدەبىياتچىلارنىڭ تەسەۋۋۇر قىلغىنىدەك بولۇپ چىقمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇلۇغ ئىنقىلابتا، بۇرۇن ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچى دەپ ئاتالغانلار يوقىلىدۇ، ئىنقىلابتىن ئاز - پاز نەتىجە ھاسىل بولۇپ، دەم ئېلىۋالغۇدەك ئارام بولغاندا، ئاندىن يېڭى ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچىلار بارلىققا كېلىدۇ. نېمە ئۈچۈن؟ چۈنكى، كونا جەمئىيەتتە گۈم بولۇشقا ئاز قالغان پەيتتە، ئاز - پاز ئىنقىلابىي خاراكتېرى بار ئەدەبىيات ئەسەرلىرى پەيدا بولۇپ قالىدۇ، لېكىن ئەمەلىيەتتە بولسا، ئۇلار ھەقىقىي ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ئەمەس. مەسىلەن، ئۇنداق ئەدەبىياتچىلار ياكى كونا جەمئىيەتتىن يىرگەنگەن بولىدۇ، لېكىن يىرگىنىش بىلەنلا توختاپ قالىدۇ، كېلەچەك توغرىسىدا غايىسىمۇ بولمايدۇ ياكى جەمئىيەتنى ئۆزگەرتەيلى، دەپ تازا ۋاقىرىغان بولىدۇ؛ سىزگە قانداقراق جەمئىيەت كېرەك دەپ سورىسا، ئەمەلگە ئاشمايدىغان ئۇتوپىيە[240] نىڭ گېپىنى قىلىدۇ، يا بولمىسا ئۆز تۇرمۇشىدىن زېرىككەندىن كېيىن، خۇددى غىزاغا تويۇنۇۋالغان ئادەم بىرئاز قىزىلمۇچ يەپ ئىشتىھاسىنى ئاچقۇسى كەلگەندەك، كاتتا بىر بۇرۇلۇشنى قۇرۇق ئومىد قىلىپ ئۆزىنى رىغبەتلەندۈرىدۇ. بۇنىڭدىنمۇ بەكرەك دىشۋارچىلىققا قالغان كوندىچە زاتلار جەمئىيەتتە مەغلۇپ بولغانلىقتىن باشقىدىن يېڭى ژۇرنالنى ئېچىپ، يېڭى كۆچلەرنىڭ سايىسىدە تېخىمۇ ياخشى مەرتىۋە تېپىشنىڭ كويىدا بولىدۇ.

ئىنقىلابنى ئارزۇلايدىغان ئەدىبلەرنىڭ ئىنقىلاب يېتىپ كەلگەندە بېشىنى ئىچىگە تىقىۋالغانلىقىنىڭ مىسالى جۇڭگودا يوق ئەمەس. مەسىلەن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى «جەنۇب تەھرىراتى»[241] ئىنقىلابنى تەرغىب قىلغۇچى ئەدەبىيات تەشكىلاتى بولۇپ، ئۇلار خەنزۇلارنىڭ زۇلمىغا ئۇچرىغانلىقىغا ئاھ ئۇرۇپ، مانجۇلارنىڭ ۋەھشىيلىكىگە غەزەپلەنگەن، «كونا شەيئىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش»نى ئارزۇ قىلغان، لېكىن مىنگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئەكسىچە جىمجىت، ئۈن - تىنسىز بولۇپ قالغان. ئويلايمەنكى، بۇنىڭ سەۋەبى، ئۇلار ئىنقىلابتىن كېيىن، «خەن زامانىدىكى ئەمەلدارلىق يوسۇنلىرىنى قايتا كۆرىدۇ»[242] غان بولىدۇق، ئېگىز قالپاق، يوغان بەلۋاغلىقلارنى باغلايدىغان بولدۇق، دېگەن ئارزۇلاردا بولغان، لېكىن ئەمەلىيەت ئۇنداق بولمىغانلىقى ئۈچۈن ھەپسىلىسى پىر بولۇپ، قەلەم تەۋرەتكۈسى كەلمىگەن. روسىيىنىڭ مىساللىرى تېخىمۇ روشەن تۇرۇپتۇ، ئۆكتەبىر ئىنقىلابى باشلانغاندا، نۇرغۇن ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچىلار ئۇنىڭدىن ناھايىتى خۇشال بولغان، بۇ بوراننىڭ يېتىپ كېلىشىنى قارشى ئالغان، شىددەتلىك بوران - چاپقۇندا تاۋلىنىشنى ئارزۇ قىلغان. ئەمما، كېيىن شائىر ئېسىنىن، ھېكايە يازغۇچى سوبورى ئۆلۈۋالغان. يېقىندا يەنە مەشھۇر رومان يازغۇچى ئېرىنبۇرگنىڭ[243] بىرئاز ئەكسىيەتچىل بولۇپ قالغانلىقىنى ئاڭلىدىم. بۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟ چۈنكى، تۆت تامدىن سۇرۇپ كەلگىنى بوران بولماستىن، تاۋلايدىغىنىمۇ شىددەتلىك بوران - چاپقۇن بولماستىن، بەلكى ھەقىقىي «ئىنقىلاب» بولغان. دېمەك، قۇرۇق خىياللىرى تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، ھايات ياشىغۇسى كەلمىگەن. ئۇلار قەدىمكى زامانىدىكى ئۆلگەندىن كېيىن ئەرۋاھىمىز ئەرشكە چىقىپ، خۇدانىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ قەنت - گېزەك يەيدۇ، دەپ ئىشىنىدىغان شائىرلارچىلىكىمۇ دۆلەت كۆرەلمىگەن[244]. چۈنكى، ئۇلار مەقسىتىگە

يەتكۈچە ئۆلۈپ تۈگەشكەن.

ئاڭلىشىمچە، جۈڭگودا ئىنقىلاب بولۇپ ئۆتۈپتۇ. سىياسىي جەھەتتە شۇنداق بولسا كېرەك، لېكىن ئەدەبىيات ـ سەنئەت جەھەتتە ئۆزگىرىش يوق. بەزىلەر «ئۇششاق بۇرژۇئا ئەدەبىياتى باش كۆتۈردى»[245] دەيدۇ. ئەمەلىيەتتە، ئۇششاق بۇرژۇئا ئەدەبىياتى قېنى؟ «بېشى» بولمىغان تۇرسا، «كۆتۈرۈش»تىن گەپ ئاچقىلى بولامدۇ؟! يۇقىرىدا سۆزلىگەنلىرىمدىن پەرەز قىلغاندا، ئەدەبىيات ئۆزگەرمىدى، گۇللەنمىدى، ئەكس ئەتكىنى ئىنقىلاب ۋە تەرەققىيات ئەمەس. بەلكىم ئىنقىلابچىلار بۇ سۆزۈمنى ئاڭلاپ ئانچە ياقتۇرماسلىقى مۇمكىن.

ئىجادىيەت تەھرىراتى تەشەببۇس قىلغان تېخىمۇ ئۇزۇل ـ كېسىل ئىنقىلابىي ئەدەبىيات — پرولېتارىيات ئەدەبىياتىنىڭ بىر تېمىدىنلا ئىبارەت ئىكەنلىكى تۇرغان گەپ. ۋاڭ رۇچىڭنىڭ بۇ تەرەپتىنمۇ، ئۇ تەرەپتىنمۇ مەنئى قىلىنىۋاتقان، شاڭخەيدىكى كوندىسىسىيىدىن گۇاڭجۇدىكى قوزغىلاڭغا نەزەر تاشلاپ يازغان داستانى[246]، «pong. pong. pong»لىرى مەتبەئىدە بارا ـ بارا چوڭ ھەرپلەر بىلەن تىزىلىدىغان بولدى، بۇ ئەھۋال پەقەت ئۇنىڭ كىنو-دىكى خەتلەردىن ۋە شاڭخەيدىكى مەلھەمخانا ۋىۋىسكىلىرىدىن تەسىرلەنگەنلىكىنىلا چۈشەندۈرىدۇ، ئۇنىڭدا بلوكنىڭ «ئون ئىككى» نامىلىق ئەسىرىنى دورايدىغان ئىرادە بولسىمۇ، لېكىن ئۇنچىلىك قۇربى ۋە ئىقتىدارى يوق. گو مورونىڭ «بىر قول»[247] نامىلىق ئەسىرىنى خېلى كىشىلەر ئېسىل ئەسەر قاتارىغا چىقاردى، لېكىن ئۇنىڭدا بىر ئىنقىلابچىنىڭ ئىنقىلاب قىلغاندىن كېيىن بىر قولىنى يوقاتقانلىقى، قېپقالغان بىر قولى مەھبۇبى بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈشكە ئىمكان بېرەلەيدىغانلىقى تەسۋىرلەنگەن. دەل بىر قولىنى «يوقاتقان»لىق بەكمۇ قىزىق ئىش ئىكەن. بەش ئەزا ۋە پۈت ـ قولىدىن بىرەرى يوقىلىشقا توغرا كەلگەن تەقدىردە، ھەقىقەتەن بىر قولنىڭ يوقالغىنىغا يەتمەيدىكەن؛ بىر پۈت بىلەن قالغاندا تەس بولىدۇ، باش يوقالسىغۇ تۈگەشكىنى شۇ، بىرلا قولۇم يوقالسا مەيلى دېيىلسە، كۆرەش جاسارىتى ئاجىزلىشىپ كېتىشى مۇمكىن. ئويلايمەنكى، ئىنقىلابچىنىڭ قۇربان بېرىشتىن ئايمايدىغىنى ئاران شۇنچىلىك بولۇشى ناتايىن. «بىر قول» دېگەن ئەسەردە بىر كەمبەغەل موللا خاراب ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغان، كېيىن كاتتا مەنسەپ ئىمتىھانىدىن ئۆتۈپ، توي ـ تاماشىغا دوست تارتىشقان.

لېكىن، بۇلار جۈڭگونىڭ ھازىرقى ھالىتىنىڭمۇ بىر خىل ئىنكاسى. يېقىندا شاڭخەيدە نەشر قىلىنغان ئىنقىلابىي ئەدەبىياتقا دائىر بىر كىتابنىڭ مۇقاۋىسىغا بىر دانە پولات ئارا سىزىلغان. ئۇ «دەرد ـ ھەسرەتنىڭ سىمۋولى»[248] نامىلىق كىتابتىن ئېلىنغان؛ ئارىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بىر تىلغا بىر بولقا ئورنىتىلغان، بۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بايرىقىدىن ئېلىنغان. بۇنداق بىرلەشتۈرۈلگەندە، ئۇ سانجىلغىلىمۇ بولمايدىغان، سوققىلىمۇ بولالمايدىغان بىرنېمە بولۇپ قالىدۇ ـ دە، بۇ ئەھۋال شۇ ئاپتورنىڭ چاكىنىلىقىنىلا بىلدۈرىدۇ، شۇنداق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەرنىڭ نام ـ نىشان ئىزنىكىمۇ بولۇپ قالىدۇ.

بۇ سىنىپتىن ئۇ سىنىپقا ئۆتۈش، ئەلۋەتتە، مۇمكىن بولىدىغان ئىش، لېكىن ئەڭ ياخشىسى، ئېڭىنىڭ قانداق ئىكەنلىكىنى بىر ـ بىرلەپ ئوچۇق ئېيتىش كېرەك، كۆپچىلىككە كۆرسىتىش كېرەك، قايسىنىڭ دۈشمەن، قايسىنىڭ دوست ئىكەنلىكىنى كۆپچىلىك ئېنىق ئايرىۋالسۇن. مېڭىدە نۇرغۇن كونا قالدۇق داشقاللار تۇرسىمۇ، قەستەن يوشۇرۇپ كومىدىيە قويغاندەك، ئۆزىنى ئۆزى: «مەنلا پرولېتارىيات!» دەۋالماسلىق كېرەك. ھازىرقى ئادەملەر نېرۋىسى جايىدا ئەمەس بولۇپ قالدى، «روسىيە» دېگەن سۆزنى ئاڭلىسىلا، دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كېتىدىغان بولدى، كالپۇكنىڭ

قىزىل تۇرۇشىغىمۇ رۇخسەت قىلمىغىلى تاسلا قېلىۋاتىدۇ؛ مەجـ
مۇئەللەردىن بۇنى كۆرسىمۇ قورقىدۇ، ئۇنى كۆرسىمۇ قورقىدۇ؛
ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچىلارنىڭ باشقا ئەللەرنىڭ نەزەريىسىنى ۋە
ئەسەرلىرىنى تونۇشتۇرغۇسى كەلمەيۋاتىدۇ، ئۇزىنى ئۇزى «مەنلا
پرولېتارىيات!» دەپ يۇرۇۋەرسە، ئاخىرى چىڭ خانىدانلىقى دەۋرىـ
دىكى «خانىنىڭ ئەمرىگە بىنائەن تەنبىھ بەردىم» دېگەن گەپكە
ئوخشاش كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان بىر ھالغا قالىدۇ.

«خانىنىڭ ئەمرىگە بىنائەن تەنبىھ بەردىم» دېگەن گەپنى ھەرـ
قايسىڭلارغا ئاز ـ تولا چۈشەندۇرۇش توغرا كەلسە كېرەك. بۇ
خانلىق دەۋرىدە بولغان ئىش. بىرەر ئەمەلدار خاتالاشسا، ئۇنى
پالانى بىر دەرۋازىنىڭ ئالدىغا يۈكۈندۈرۈپ قويغان، خان ئۆزى
ھەرەمئاغىسىدىن بىرنى چاقىرتتۇرۇپ كېلىپ تەنبىھ بەرگۈزىدىـ
كەن، شۇ چاغدا ئازراق خەج ـ خىراجەت قىلىشقا توغرا كېلىدىـ
كەن، شۇنداق قىلىنسا بىرنەچچە ئېغىزلا تىللاپ بولدى قىلىدىـ
كەن؛ ئەگەر خەج ـ خىراجەت قىلىنمايدىكەن، 70 پۇشتىنى
قويماي سۆكۈپ ـ تىللايدىكەن. بۇ خانىنىڭ تىللىغىنىمىش، لېكىن
كىمۇ خاندىن شۇنداق تىللىسا بولامدۇ دەپ سورىيالمسۇن؟ بۇلتۇر
ياپونىيە ژۇرنىلىدا يېزىلىشچە، جۇڭگودىكى دېھقان ـ ئىشچىلار
ئاممىسى چىڭ فاڭژۇنى سايلاپ گېرمانىيىگە دراما تەتقىقاتىغا ئەۋەـ
تىپتۇمىش. بىز ئۇنىڭ زادى راستىنلا شۇنداق سايلانغان ـ سايلاڭـ
مىغانلىقىنى سۈرۈشتۇرۇپ كۆرگىنىمىز يوق.

شۇڭا، مەن ئويلايمەنكى، ئوبدانراق چۈشىنىپ كۆرەيلى دېيىـ
لىدىكەن، يەنىلا مېنىڭ كونا سۆزۈمنى قوللانغان تۈزۈك، «چەت
ئەل كىتابلىرىنى كۆرۈپ ئوقۇپ»، بۇ مۇھاسىرە دائىرىسىنى بۆـ
سۈپ تاشلاش كېرەك. بۇ ئىشقا ھەرقايسىڭلاردىن ھېچقانچە كۈچ
كەتمەيدۇ. يېڭى ئەدەبىياتقا دائىر ئىنگلىزچە كىتـابـلار يـاكى
ئىنگلىزچىدىن تەرجىمە قىلىنغان كىتابلار كۆپ بولمىسىمۇ، لېـ

كىن ھازىر بارلىرى بىرقەدەر ئىشەنچلىك بولسا كېرەك. باشقا
دۆلەتلەرنىڭ نەزەريىلىرىنى ۋە ئەسەرلىرىنى كۆپرەك ئوقۇپ چىقـ
قاندىن كېيىن جۇڭگونىڭ يېڭى ئەدەبىيات ـ سەنئىتىگە باھا بېرسـ
كىز تېخىمۇ ئېنىق بولىدۇ. جۇڭگوغا تونۇشتۇرۇلسا تېخىمۇ ياخـ
شى. تەرجىمە قىلماق ئۈدۈل كەلگىنىچە ئىجاد قىلىپ يېزىشتىن
ئاسان ئەمەس، شۇنداق بولسىمۇ تەرجىمە يېڭى ئەدەبىياتنىڭ تەرەقـ
قىياتىغا تېخىمۇ ئوبدان تۆھپە قوشالايدۇ، كۆپچىلىككە تېخىمۇ
پايدىلىق.

«ئۇلۇغ چىنچە تېبابەتچىلىك»[249]

ئىنقىلاب ۋۇجۇدقا چىققاندىن[250] كېيىن، «مىللىي سەنئەت»، «مىللىي ماھارەت»، «مىللىي گۈل»، «مىللىي تېبابەتچىلىك» راسا داۋراڭ كۆتۈرۈۋاتقان بىر پەيتتە، ياپونىيىلىك تاۋېبىن چۈجېن يازغان «ئۇلۇغ چىنچە تېبابەتچىلىك»[251] ناملىق تەرجىمە نۇسخىسىنى ئەشىردىن چىقتى. بۇ ھەقتىكى ئېلاندا[252] مۇنداق دېيىلگەن:

«ياپونىيىلىك تېۋېپ تاۋېبىن چۈجېن جانابلىرى مىڭجىلىق 34 - يىلى جىنزې تېبابەتچىلىك تېخنىكومىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن نۇرغۇن يىل ئەمەلىيەت ئۆتكۈزۈپ جۇڭگوچە - ياۋروپاچە تېبابەتچىلىك سەنئىتىدە ھەرقايسىسىلىق ئۆزىگە خاس ئارتۇقچىلىقى ۋە كەمچىلىكىنى سەزگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئوخشاش ۋە پەرقلىق جايلىرىنى سېلىشتۇرۇپ كەمچىلىكىنى چىقىرىۋېتىپ ئارتۇقچىلىقىنى ئۆزلەشتۇرۇپ، چىنچە تېبابەتچىلىك ئىلمىنى زوق بىلەن 18 يىل بېرىلىپ ئۆگىنىپ ئېلىمىزنىڭ ئەزەلدىن بۇيانقى ھەر خىل تېبابەتچىلىك كىتابلىرىنى ۋە باشقا قوشنا دۆلەتلەردىكى ئەر-بابلارنىڭ چىنچە تېببىي دورىگەرلىكىنى تەتقىق قىلىپ ھاسىل قىلغان تەسىراتلىرىنى يىغىپ توپلاپ «ئۇلۇغ چىنچە تېبابەتچىلىك» دېگەن ئەسەرنى يېزىپ چىقتى، بۇ كىتابقا 100 دىن ئارتۇق كىتابتىن نەقىل ئېلىنغان، ئۇنىڭ مەزمۇنىغا باي

ئىكەنلىكى مانا مۇشۇنىڭدىن مەلۇم...»

بىز «ئۇلۇغ چىن» خەلقىنىڭ ھەقىقەتەن غەلىتە مىجەزىمىز بار: ئەجنەبىيلەر كەمچىلكىمىزنى ئېيتسا، ئاڭلىغۇمىز كەلمەيدۇ، ياخشىلىقىمىزنى ئېيتسا، ئىشىنىپ قالمىز، ئىلىم - پەندىن سۆزلىگۈچىلەرنى ئانچە تىلغا ئالمايمىز، جىن - شەيتاننى تەرىپلىگۈچىلەرنى تىلدىن چۈشۈرمەيمىز. خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش، جىنزې تېببىي تېخنىكومىنى پۈتتۈرگەنلەر نەچچە مىڭلا كىشى ئەمەس، ئۇلاردىن ياۋروپاچە تېبابەتچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانلارمۇ 10 نەچچەيلەنگە بېرىپ قالدى، لېكىن بىز يالغۇز «تەڭداشسىزلار دەستۇرى»[253] قاتارىغا كىرگۈزۈلىدىغان تاۋېبىن ئەپەندىنىڭ «ئۇلۇغ چىنچە تېبابەتچىلىك» دېگەن ئەسىرىنى ئالاھىدە نەزەر - ئېتىبارىمىزغا ئاپتۇق.

كىچىك بۇرادەر فەنئېر[254] ياپونىيىنىڭ توكيو شەھىرىدە يايمىچىلاردىن تۆت مۇچەڭگە كاڭ چېنرېنىڭ «ساياھەت خاتىرىسى»[255] ناملىق بىر پارچە ئەسىرىنى سېتىۋالغان، بۇ خاتىرە مىڭجىنىڭ 17 - يىلى (1884) جۇڭگوغا كېلىپ قىلغان ساياھىتىنىڭ خاتىرىسى ئىكەن. ئۇ بۇ خاتىرىنى ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن، كىتابنىڭ ئاخىرىغا بىرنەچچە ئېغىز ھەسرەتىنى يېزىپ ماڭا ئەۋەتىپتۇ. بۇ كىتاب دەل ۋاقتىدا تەگدى، بۇنىڭدىكى بىر ئابزاس سۆز مۇنداق:

«23 - كۈنى، مىڭشاڭ جۇسۇن يوقىلاپ كەلدى... دوجى[256] جانابلىرىنىڭ تېببىي كىتابىنى قالتىس تەرىپلىدى، مەن: ئېلىمىزدە غەربچە تېببىي ئىلىم راسا گۈللەنمەكتە، شۇنىسى دوجى جانابلىرىنىڭ كىتابىنىڭ قولىيازمىسى بۇ يەردە بولمىغاچقا، ئۇنىڭ بۇرۇن نەشر قىلغان كىتابىنى شاڭ-

خەيدىكى كىتابخانىدىن ھايان بېرىپ سېتىۋالغانىدۇق، لېكىن ئۇنىڭ كونىراپ ئىشتىن چىققانلىقىنى سۆزلەپ ئولتۇرۇشۇم-نىڭ ھاجىتى يوق دېۋېدىم، مىڭشاڭ جۇسۇن: دوجى جانابلىرىنىڭ كىتابى جۇڭجېن[257] ئەپەندىمنىڭ تەلىملىرىنى ئاساس قىلىپ كېڭەيتىلگەنىدى. ئىشقىلىپ بىر يىلى بولمىسا بىر يىلى ياپونلار ئۆزلىرىنىڭ مۇشۇنداق قىلىپ قويغانلىقىغا چوقۇم پۇشايمان قىلىدۇ، دېدى: مەن: ئېلىمىزنىڭ تېببابەتچىلىك تېخنىكىسى كېڭەيتىلىۋاتىدۇ، 10 يىللاردىن كېيىن ئېلىمىزدە تەرجىمە قىلىنغان كىتابلارنى تېخى جۇڭگولۇقلارنىڭ قانچىلىك تالىشىپ ئېلىشىنىمۇ بىلىپ بولغىلى بولمايدۇ، دېسەم، مىڭشاڭ جۇسۇن جىم بولۇپ قالدى. مېنىڭچە، خې شىڭ جانابلىرىنىڭ تېببىي كىتابى (ئىلاۋە: «بەدەن ھەقىقىدە يېڭى بايان»[258] نىڭبودا بېسىلغان. نىڭبو بىلەن بۇ يەرنىڭ ئارىلىقى ناھايىتى يېقىن، شۇنداق تۇرۇقلۇق، مىڭشاڭ دوجىنى ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ماختىدى. خې شىڭ ئەپەندىنى بولسا، بىر ئېغىزمۇ تىلغا ئالمىدى، بۇنىڭ سەۋەبى نېمىدۇر؟...» (3 ـ جىلد، «سۇجۇ ۋە خاڭجۇدىن خاتىرە-لەر» نىڭ تۆۋەنكى 2 ـ بېتىدىن)

گاڭ چېەنرېن ئەپەندى بۇنىڭغا ئوخشاش جايلارنى چۈشەنمىگەن بولسا كېرەك. بۇ «4000 يىلدىن ئاشقان قەدىمىي ئەل»[259] نىڭ خەلقىنىڭ «كونا كېرەكسىز تۆمۈر ـ تەرسەكلەرنى سېتىۋېلىش» مەجبۇرىدىن ئىبارەت بولغاچقا، قەلەمدارلار «دوجى ئەپەندىنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدىكەن»، ئەمەلدارلار بولسا، ئەبجەخ كېرەكسىز مىلتىق ـ ياراغلارنى سېتىۋېلىپ، ئەجنەبىيلەرنىڭ «كونىراپ ئىشتىن چىققان» نەرسىلىرىگە يول تېپىپ بېرىدىكەن.

گاڭ چېەنرېن ئەپەندى مىڭجى يىلىرىدىكى يېڭىلىقنى

ياقلاش[260] ھەرىكىتىدىن كېيىن خېلى چاغقىچە ئىسلاھاتقا غەيرەت كۆرسىتىپ كەلگەنىدى، شۇڭلاشقا ئۇنىڭ كۇندىلىك خاتىرىسىدە ياخشى نىيەتتىكى ئاچچىق گەپلەر ئۇچرايتتى. ئىنقىلابىي تەنقىدچىلەر بەلكىم ئاخىرىسىدا بىئاماللىقتىن قىلغان چاكىنا سۆزلەرنى ئوقۇپ ئولتۇرغاندىن كۆرە، ھەرقانداق مىللەتنىڭ دۆلەت قۇرۇش ۋاقتىدىكى ئەسەرلىرىگە ئالاھىدە نەزەر سېلىپ، شۇ يول بىلەن بۇ ئىشنى دەلىللىگەن ياخشى دەر، بۇنداق گەپنىڭمۇ ئاساسى يوق ئەمەس.

7 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى

«ئىلىمىزنىڭ روسىيىنى بويسۇندۇرۇش تارىخىدىن بىر سەھىپە»[261]

ھازىر ھەممە ئادەم روسىيە بىلەن سوقۇشمىز[262] دەۋاتىدۇ، بەزىلەر «پىدائىي بولىمىز» دېسە، بەزىلەر «ئارقا تەرەك بولىمىز» دەۋاتىدۇ؛ ھەتتا جۇڭگو ئەدەبىياتىدا تەرەك بولۇپ تۇرغان «يېڭى ئاي» كىتابخانىسى[263] مۇ رۇسىيە توغرىسىدىكى ئىككى خىل كىتابنى سېتىش توغرۇلۇق ئېلان چىقاردى، بۇلاردىن پۈتۈن ئەلنىڭ قەھر - غەزەپكە كەلگەنلىكىنى بىلگىلى بولىدۇ. ۋەزىيەت شۇنداق ئىكەن، قەلەم تەۋرەتكۈچىلەرنىڭمۇ قاتاردىن قالماسلىقى ئۈچۈن زامانغا لايىق ئاز - تولا بىرنېمە يېزىشى تەبىئىي. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن مەن «ئاخبارات گېزىتى»نىڭ 7 - ئاينىڭ 26 - كۈنىدىكى سانىغا ئېلىنغان «خۇشاللىق گۈلزارى» ئىستونىدا «ئىلىمىزنىڭ روسىيىنى بويسۇندۇرۇش تارىخىدىن بىر سەھىپە» دېگەن ماۋزۇدا تەپسىلىي، ئەمما تولىمۇ ئەخمىقانە يېزىلغان بىر ماقالىنى ئۇچراتتىم، ئەپسۇسكى، سەھىپىمىز چەكلىك بولغاچقا، ئۇزۇپ كۆچۈرۈشكىلا توغرا كەلدى:

«... تارىخنى ئوقۇپ كۆرسىڭىز، يۇەن سۇلالىسىدە ئۆتكەن چىڭگىزخان[264] ھەققىدىكى سۆزلەر ئۇچرايدۇ. چىڭگىزخان موڭغۇلىيىدىن كېلىپ، ئوتتۇرا ئىقلىمنى[265] سورىغان، ھاكىمىيەتنى قولغا ئېلىپ دۆلەت سورىغاندىن كېيىن، ئاسۇ قەبىلىلىرى سۆبۈتاي[266]نى مەركىتلەرنى بويسۇندۇرۇشقا، ئاندىن لەشكەر تارتىپ گۈن تېڭگىر[267]دىن

ئايلىنىپ ئۆتۈپ، كاۋكازغىچە بېرىشقا بۇيرۇغان. ئوگداي تەختكە چىققان 7 - يىلى يەنە سۇبۇتايىنى باشلامچى قوشۇن بولۇپ ئۇلۇغ سەركەردە باتۇ[268]، خانزادە گۇيۇك ۋە خان جىيەنى مۆڭخە قاتارلىقلار بىلەن بىللە غەربىي ئىقلىمغا يۈرۈش قىلىشقا بۇيرۇغان. 10 يىل ئۆتكەندە، روسىيىگە كەڭ كۆلەملىك ھۇجۇم قوزغاپ ئىلزەن شەھىرىگە[269] قىستاپ بېرىپ، موسكۋانى ئىشغال قىلغان. چىڭگىزخاننىڭ چوڭ ئوغلى جۇجى[270] ئەنە شۇ يەردە خانلىق تەختكە چىققان. دېمەك، بۇ مىسلى كۆرۈلمىگەن ئىش. بىر زامانىنىڭ دانىشمەن پادىشاھى ھاكىمىيەتنى ئورنىتىپلا، غەلىبىلىك جەڭ قىلىپ، شەھەرلەرنى قولغا چۈشۈرۈپ، ئەسكىرىي كۈچىنىڭ ھەيۋىسىنى ئىشقا سېلىپ، جاھاننى ئىلكىگە ئالغان. تارىخ يېزىشتا تولىمۇ ئاشۇرۇۋېتىدىغان يەرلىرى بولىدۇ، ئەگەر جۇڭگونىڭ ئىچكى ئۇلكىلىرىدىن بىسىپ ئۆتمىگەن بولسا، غەرب تەرەپتىكى چۆل - جەزىرىلەر تۇتاشتۇرۇلمىغان بولاتتى، پۈتكۈل شىمال تەرەپتىكى بىپايان زېمىن بىكار تاشلىنىپ ياتمايتتى. يالغۇز بۇنىڭ بىلەنلا قالماي، يەنە داۋاملىق ئەسكەرلىرىنىڭ غەيرىتىگە ئىلھام بېرىپ، ياۋروپاغا بېسىپ كىرىپ، ياۋروپا بىلەن ئاسىيانى قوشۇپ بىر قىلىۋېتىدىغان ھالغا كەلتۈرگەن. بۇنى ئىلىمىزنىڭ ئۇرۇش تارىخىدا ئەڭ شانلىق، ئەڭ شەرەپلىك بىر سەھىپە دېمەي بولارمۇ...»

خۇلاسىسى مۇنداق:

«... تېگى - تەكتىدىن ئېيتقاندا، يۇەن زامانىسىدىكى ھەربىي قۇدرەت ياۋروپا بىلەن ئاسىيانىڭ كېكىردىكىنى بوغۇشقا تولۇق يېتىپلا قالماستىن، بەلكى پۈتۈن دۇنيانى بېسىپ چۈشىدىغان ھالغا كەلگەن. دېمەك، بۇ ھال ۋەتەنىمىزنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرىنىڭ جاسارىتىگە ئىلھام بېرىشى تەبىئىي. ۋەزىيەتكە جاۋاب بېرىپ، چېگرا مۇداپىئىمىزنى

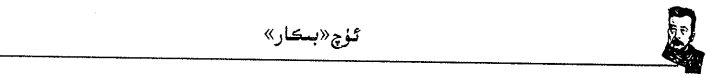

مۇستەھكەملەشكە دالالەت قىلىش ئۈچۈن، بۇلارنى تەپسىلىي بايان قىلدىم.»

بۇنىڭ ئاپتورى «چىكچوي» ئەپەندى موڭغۇل بولغانلىقى ئۈچۈنلا بۇ گەپلەرنى بوپتۇ دەيدىغان يەرگە كەلسەك بولار. ئەمەلىيەتتە چىڭگىزخان مۇڭغۇلىيەدىن كېلىپ «ئوتتۇرا ئىقلىمنى سوردىغان»، جۇججىخان موسكۋادا «خانلىق تەختىگە چىققان» لىقى ئۈچۈن، شۇ چاغلاردا بىزنىڭ جۇڭگونىڭمۇ، روسىيىنىڭمۇ كۆرگەن كۆرگۈلۈكلىرىمىز ئوخشاش بولۇپ، ھەممىمىز موڭغۇللار تەرىپىدىن بويسۇندۇرۇلغاندۇق. شۇنداق تۇرسىمۇ، نېمە ئۈچۈن جۇڭگولۇقلار ھازىر «موڭغۇل» لارنى زورمۇزور ئۆزىگە ئاتا - بوۋا قىلىۋېلىپ، خۇددى بۇنىڭ بىلەن ئابرۇي قازىنىدىغاندەك، زۇلۇمىغا ئوخشاش ئۈچرىغان سلاۋيانلارغا ھاكاۋۇرلۇق قىلدۇ؟

شۇ گەپچە بولىدىغان بولسا، رۇسلارمۇ «ئېلىمىزنىڭ جۇڭگونى بويسۇندۇرۇش تارىخىدىن بىر سەھىپە» يېزىپ، يۇەن (موڭغۇللار) زامانىسىدا جۇڭگو زېمىنىمۇ بىزگە تەۋە ئىدى، دېسە بولىدىكەن - دە.

شۇ گەپچە بولىدىغان بولسا، رۇسلار ھازىر «بېسىپ كىرىپ ئوتتۇرا ئىقلىمنى سورىغان» دا ياۋروپا بىلەن ئاسىيانى قوشۇپ بىر قىلىۋەتكەن بولىدىكەن - دە، «بۇنىڭ بىلەن ۋەتىنىمىزنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرى» نىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرىغا «جاسارەت» بېغىشلايدىكەن - دە.

بەللى، قىزىل روسىيە بويسۇندۇرۇشقا كەلمەي تۇرۇپلا تەلۋىلەرنىڭ كۆپىيىپ كەتكەنلىكى «ئېلىمىزنىڭ ئۇرۇش تارىخىدا ئەڭ شانلىق، ئەڭ شەرەپلىك بىر سەھىپە بولۇپ قالمىغىيدى» يەنە!

يېڭى يۈزىچىڭ يازغان «قىسقىغىنە 10 يىل» غا قىسقىچە مۇقەددىمە(271)

بۇ بىر ياش يازغۇچىنىڭ ھازىرقى زامانىدىكى بىر ھايات ياشىنى باش قەھرىمان قىلىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ 10 يىللىق ھەربىكتى ۋە ئىدىيىسىنى بايان قىلغان كىتاب.

كونا ئەنئەنە ۋە يېڭى پىكىر ئېقىمى شۇ باش قەھرىمانىنى دەۋر قىلغان؛ مۇھەببەت بىلەن نەپرەتنىڭ چىرمىشىشى، ھېسسىيات بىلەن ئەقىلنىڭ توقۇنۇشى، ئۇمىد ئۈزەلمەسلىك بىلەن كەسكىن ۋاز كېچىشنىڭ ئالمىشىپ تۇرۇشى، خۇشاللىق بىلەن ئۇمىدسىزلىكنىڭ ئۆرلەپ - پەسىيىپ تۇرۇشى ئەنە شۇ «قىسقىغىنە 10 يىل» جەريانىدا قانات يايىدۇ. بۇ ئەنە شۇنداق ھەسرەت كىتابى، شەخس كىتابى. لېكىن، زامانى ھازىرقى زامان بولغاچقا، كونىچە ئائىلىدىن ئۆز ئارزۇسىدەك «ئالغا چامداپ» ئىنقىلاب يولىغا ئۆتەكەن؛ قاتناش ئانچە راۋان بولمىغان كىچىك ناھىيىدىن «ئىنقىلاب ئوچىقى» بولغان گۇاڭجۇغا بارغان؛ ئۆزىنىڭ نىكاھ ئەركىنسىزلىكىدىن ئۇلۇغ ئىجتىمائىي ئىسلاھاتقا ئۆتكەن. لېكىن، مەن بۇلارنىڭ ئارىلىقىدىكى كۆۋرۈكنى تاپالمىدىم.

بىر ئىنقىلابچى ئاممىنىڭ بەخت - سائادىتى ئۈچۈن كۈرەش قىلماقچى، بەلكى ئەمەلىيەتتە كۈرەش قىلغان(!) — ئىكەنۇ، ئاۋۋال ئۆزىگە زۇلۇم سالغان قەبرىندىشىغا رايى خاتىر قىلىپ، قورالنى ئەتراپتىكى دۈشمەنگە تەڭلەيدىكەن، ئەمما ئەتراپىدا دۈشمەن بولۇپ تۇرغان كونا جەمئىيەت كۆرۈنمەيدۇ؛ بىر ئىنقىلابچى

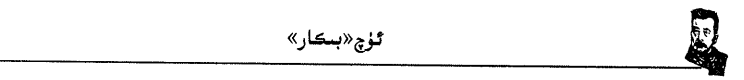

خەلقنىڭ ۋە ئۆزىنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىكەنۇ، ئۆزىنىڭ مەھبۇبىدىن مەھرۇم قالغىنىدا، جاۋابكارلىقىنى شۇ مەھبۇبىغا ئارتىپ قويغان ھەمدە ئىنقىلاب تۈپەيلىدىن كۈندەشلىك بولۇپ قېلىشىنى خالىمىغان — ئىرادىسى زور، ئۇمىدى يۇقىرى بولغان سېرى تىرىشىدىغان تەرەپلىرى ئاز، ئۆزىنى تەڭلىكتىن چىقىرىدىغان تەرەپلىرى كۆپ بولغان — ئاخىر، ھەتتا پەقەت ئۆزىنىڭلا ئۆۋەتتىكى بىرەدەملىكى بىردىنبىر رېئاللىق سۈپىتىدە ئۆتۈپ كېتىدىغان خىرە كۆلەڭگە غىل - پال ئايان بولۇپ قالغان. بۇ يەردە چوڭ تۇغقا يىراقتىن نەزەر تاشلاپ تۇرغان بىر شەخسىيەتچى تىك تۇرىدۇ، لېكىن «سەپەرگە قايتا ئاتلىنىش»[272] ئالدىدىكى ئارىلىقتا ئۇ كۆڭۈلۈك بارلىقىنى كۆرمىدىم.

ساكىيامۇنى[273] دۇنياغا كەلگەندىن كېيىن ئۆز گۆشىنى شىلىپ بۇركۇتكە يەم قىلىپ؛ ئۆزىنى بولسا يولۋاسقا يەم قىلىپ بەرگەنلەر ھىنايانالار ئىكەن؛ تۇتۇرۇقسىز ۋەز - نەسىھەتلەرنى تەرغىب قىلىپ يۈرگەنلەر بولسا ماھايانالار[274] ئىكەن، بۇلارنىڭ راۋاج تېپىشىنىڭ سىرى، مېنىڭچە ئەنە شۇ يەردە.

لېكىن، بۇ كىتابنىڭ جېنىمۇ دەل شۇ يەردە. ئاپتور ئەنئەنىدىن يۈز ئۆرۈگەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە دۇنياۋى پىكىر ئېقىمىدا چايقىلىۋاتقان بىر قىسىم ياشلارنىڭ قەلبىنى بايان قىلغان ۋە يوشۇرماستىن، پەردازلىماستىن يازغان، ئىلھاملاپ - ئىلھاملاپ ئۇنى - بۇنى ئاقلىغان بولسىمۇ، لېكىن شۇنىڭ بىلەن ئۆزىدىكى ئىقابنى سېلىپ تاشلىغان. بۇ ئەسەرنىڭ ھېچبولمىغاندا ھازىر ئۇچۇن ئەينەك بولۇپ بېرىشىدە، كەلگۈسى ئۇچۇن خاتىرە بولۇپ قېلىشىدا شەك يوق. بۇلتۇردىن بۇيان ئەدەبىيات مۇنبىرىدە نى - نى ئۇلۇغ ۋەۋسكىلار ئېسىلدى، لېكىن بىر يىلغا قالماي، ئۆزلىرىنىڭ پۈتكۈل ئالدامچىلىقىنى ئۆزلىرىنىڭ رەڭۋازلىقى ۋە مېلىنىڭ قۇرۇقدىلىپ قېلىشى بىلەن ئاشكارىلىدى. ئەگەر جۇڭگودا

ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ بولۇشىغا مۇمكىنچىلىك بولىدىكەن، ئەلۋەتتە، ھەممىدىن ئاۋۋال ئالدامچىلىقتىن كېيىنكى پۈچەكلىكنى ئۆزىنىڭ ئەسلىي مەزمۇنىنى مۇشۇنداق بىۋاستە بايان قىلىدىغان ئەسەرلەر ئارقىلىق يوقىتىش كېرەك. چۈنكى، ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەردە ھېچبولمىغاندا ئۆز قارىشىنى بىۋاستە بايان قىلىدىغان سەمىمىيەت ۋە جاسارەت بولۇشى لازىم. مۇبادا ئەسلىي قەلبىنى ئاشكارىلاشنى خالىمايدىكەن، ئۇ ھالدا ئاڭ دېگەن نەرسىدىن ئەسلا سۆز ئاچقىلى بولمايدۇ.

مېنىڭ ھېس قىلىشىمچە، بارا - بارا جەڭ مەيدانىغا يۈزلەنگەنلىكى توغرىسىدىكى بايان ھەممىدىن بەك ئەھمىيەتكە ئىگە. ئېڭىنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، قىسقىسى، نۇرغۇن ياشلار چاڭجياڭنىڭ شەرقىدىن كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ، شاڭخەيدە، ۋۇخەنده ۋە جياڭشىدا ئىنقىلاب ئۈچۈن كۈرەش قىلغان. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى تۇرلۇك ئارزۇ بىلەن جەڭ مەيدانىدا ئۆلۈپ كەتكەن، ئۇلار يۇقىرىدا تىزىلغانلارنىڭ كاتتا دۆلەت ياكى كاتتا مەنسەپ ئىكەنلىكىنى كۆرەلمەيدۇ. ئىنقىلابنىڭ ھەرقانداقى شۇنداق داۋام قىلىدۇ، شۇڭا ئىنقىلاب قىلغۇچىلارنىڭ نەزىرىدە قەلەم تۇتقۇچىلار يەنىلا بەرىبىر بىكار نىيازنىڭ ئىشىدىن ئىبارەت بولىدۇ.

ئىنقىلاب قىلغانلىقتىن ئۆلمەي قالغان ياشلار مۇشۇ كىتابنىڭ مۇۋەپپەقىيىتى بولىدۇ. مەن ئويلايمەنكى، ھايات قالغان، ئۇنىڭ ئۇستىگە ھېكايە ئوقۇۋاتقانلارنىڭ نۇرغۇنلىرىدا ماڭا ئوخشاش ھېسسىيات بولۇشى مۇمكىن.

بەدئىيلىك جەھەتتىن ئالغاندا، بۇ ئەسەردە ئۇستىلىق ئىشلىتىلمىگەن، ۋەقەلىك يىل بويىچە بايان قىلىنغانلىقتىن، سۆزلىرى راۋان چىققان؛ ئاپتور «خاتىمە»دە، بۇنى ھېكايە دەپ ئاتاشنى ياقتۇرمىسىمۇ[275]، لېكىن، ئۇنىڭ ھېكايە ئىكەنلىكى تەبىئىي. مېنىڭچە، گەپ سانىقان يەرلىرى كۆپرەك ئىكەن، تەھرىرلەش داۋا-

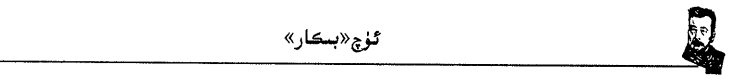

مىدا ئاز ـ تولا قىسقارتىۋەتتىم، ئەگەر بۇنداق قىلغانلىقىم ئەسلىي ئەسەرگە نۇقسان يەتكۈزگەن بولسا، ئۇ ھالدا جاۋابكارلىق مۇھەررىرده، يەنە كەمچىلىك بولغاندەك سېزىلسىمۇ ھەقىقەتتە ئار-تۇقچىلىق بولۇپ چىققان يېرى شۇكى، سۆز بايلىقى مول ئەمەس. يېڭى ئەدەبىيات گۈللەنگەندىن بۇيان، ئۇدۇم بولۇپ كەتكەن ئادەتنى تاشلىماي، ماڭا ئوخشاش ئىدىئومنى كۆپ قوللىنىش ئاساسىدا يېزىلغان ئەسەرلەر ۋە ئەتەي قاس چىقىرىپ، ئىجادىيەت تەھرىراتـ-ىدىكىلەرگە ئوخشاش ھېچكىم چۈشىنەلمەيدىغان يات سۆزلەرنى كەلسە ـ كەلمەس قوللىنىش ئارقىلىق يېزىلغان ئەسەرلەر ئەدەبـ-ىيات ـ سەنئەتنى ئاممىدىن ئايرىۋەتكەن. لېكىن، بۇ كىتابتا ئۇنداق ئەھۋاللار سۈپۈرۈپ تاشلانغان، كىتابخانلار تېخىمۇ ئاسان چۈشىنـ-ىدىغان قىلىپ يېزىلغان. شۇنداق بولسىمۇ گالغا تۇرۇپ قالىدىغان يېڭى ئاتالغۇلارمۇ يوق ئەمەس.

بۇ كىتابنى بىر ئايدىن بۇرۇن باشتىن ـ ئاخىر ئوقۇپ چىققا-نىدىم، ئاز ـ تولا بىرنېمە يازماي بولمىغانلىقتىن، ھازىر ئېسىمدە بارلىرىنى مۇشۇنىڭچىلىك يېزىپ چىقتىم. مەن بىرەر تەھرىراتنىڭ ئىچكى قىسمىدا بېكىتكەن «كۆرەش» نىڭ «تەنقىدچى» لىرىدىن بە-رى ئەمەسمەن، دېگۈم كەلگەننى دەۋېرىمەن. مەن جۇڭگوغا مۇشۇ ھەقىقىي ئەسەرنى تونۇشتۇرۇشقا مۇۋاپىق بولالىغانلىقىمغا ئىنتا-يىن خۇرسەنمەن، شۇنىڭدەك «قايتا سەپەرگە ئاتلىنىش» تىن كې-يىن يازغان ئەسىرىنىڭ يېڭىدىن نۇر چېچىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

1929 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى
شاڭخەيدە، لۇشۈن

رۇشى يازغان «2 ـ ئاي» غا قىسقىغىنە مۇقەددىمە(276)

ھۇجۇمچى جەڭچىلەر، ساددا يېتىملەر، ياش تۇللار، كۆڭۈل-چەك چوكانلار، ھەر خىل مەسلەكتە بولغان يېڭىچە بايۇەچچىلەر، ئۆلۈك، روھسىز، ئەمما قۇلاقنى قۇلاقتا يېقىشىپ كۈسۈلدىشىدى-غان كونا جەمئىيەت خۇددى پەرۋاز قىلغۇچى سەييارىلەرنىڭ كۈتۈپ تۇرغان ئۆمۈچۈك توربىدەك يېيىلىپ كەتمىگەن بولسىمۇ، لېكىن جىمجىتلىقنى خالايدىغان ياشلارنىڭ نەزىرىدە قاتتىق دەرد ـ ھەس-رەت كەلتۈرىدىغان بىئاراملىققا ئايلانغان. بۇ قاتتىق دەرد ـ ھەس-رەتنىڭ ئۆزى جەمئىيەتنىڭ كاۋاڭچىنى، تۇزى بولۇپ، جەڭچى، يېتىم ۋە تۇل خوتۇن قاتارلىقلار بىلەن بىرلىكتە، تېتىقسىز جەم-ئىيەتكە بىرئاز تەم كىرگۈزۈپ، ئۇلارنى تېتىقسىز ھالدا ئۆمۈر سۈرىدىغان قىلىپ كەلمەكتە.

دۇغ دولقۇنلار قىرغاقنى ئۇرۇلسا، دۆڭدە تۇرغانلارنىڭ چاچ-راپ چىققان بۇژغۇنلار بىلەن نېمە كارى؟! سۇنى دولقۇنلىتىپ ئويناىدىغان بالىلار ئۆركەشلەپ كەلگەن سۇغا پىسەنت قىلمايدۇ، پەقەت ئېگىن ـ ئايىغىنى راۋۇرۇس ياساپ كىيىپ، دېڭىز بويىدا سەيلە قىلىپ يۈرگەنلەر، سۇ چاچراپ كەتسە ئۇستۇېشىم ھۆل بولۇپ كەتمىگىيدى، دەپ پەرىشان بولىدۇ. يۇقىرىقى ئىككى خىل كىشىلەر بۇنداق ئەھۋالغا ئەجەبلىنىدۇ. كىتابىمىزدىكى ياش يى-گىت شياۋجۇن مانا شۇنداق ھالەتكە چۈشۈپ قالغان. ئۇنى نى ـ نى ئىشلارنى قىلغۇسى كەلگەن، قىزغىنلىقى بار، لېكىن ئۆزىنى

ئاياپ، ئارتۇقچە قورۇنۇپ يۈرۈپ، ئاخىر ئارامخۇدا بىرنەچچە زامان ئولتۇرغۇدەك جايغىمۇ ئېرىشەلمىگەن. ئەمەلىيەتتە ئۇ چوڭ چىشلىق چاققا ئەگىشىپ ئايلىنىدىغان كىچىك چىشلىق چاقمۇ بولالمىغان، ئۇ پەقەت سىرتتىن كىرىپ قالغان بىر تاش بولغاچقا، چاقنىڭ تېگىدە بىرنەچچە يانچىلىپ، غىرىسلاپ، تۇر تەكلەنگىنچە بۇۋى تېغىغا[277] — شاڭخەيگە سۈرۈپ چىقىرىۋېتىلگەن.

بەختكە يارىشا، ئۇ چىداملىق بولغانلىقى ئۈچۈن، چاق مايلايدىغان ماسلىغا ئايلىنىپ كەتمىگەن.

لېكىن، ساكيامۇنى يېرىم كېچىدە ئويغىنىپ كېنىزەكلەرنىڭ بەك سەت ئۇخلاپ ياتقانلىقىنى كۆرۈپ، ھەسرەت بىلەن ئوردىدىن چىقىپ كېتىپ سوپى بولۇۋالغان. لېكىن، خاۋسىنستېن[278] ئۇنى مەستلىكىدىن قەي قىلغان دەپ قارىغان، ئۇنداق بولسا، شياۋجۇننىڭ قۇيرۇقىنى تىكىۋېتىش نىيىتىگە كەلگەنلىكى ئاشقازىنىڭ زەئىپلىشىپ كەتكەنلىكىدىن غىزالىنىشنى مەنئى قىلغانلىقى بولسا كېرەك. ئۇنىڭ ئالدىنقى سەۋەبى ئۇنىڭ تەبىئىتىنىڭ شۇنداقلىقىمۇ ياكى ئۇرۇشتىن كېيىن ۋاقىتلىق ھاردۇقسىراپ قالغانلىقىمۇ، بۇنىسى ماڭا قاراڭغۇ.

ئاپتورنىڭ كارامەت ئۇستىلىق بىلەن يېزىپ چىققان كوپىيىدىن يېقىنقى زامان ياشلىرى ئارىسىدىكى مۇشۇنداق بىر تېپىنى كۆردۈم. ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى پېرسوناژلارمۇ جانلىق تەسۋىرلەنگەن، بۇلارنى كۆرۈپ بەزى تەسىراتىمنى يېزىپ قويدۇم، كىرىش سۆز بولۇپ قالار. زېرەك كىتابخانلارنىڭ ئالدىغان تەسىراتلىرى مېنىڭكىنىمۇ كۆپ بولۇشى تۇرغان گەپ، شۇنىڭدەك ئەسەرنى ئوقۇغاندا ھاسىل بولىدىغان تەئەججۇپ ياكى ئوخشاش ھېسسىياتلاردىن ئۆزىنىڭ سىياقىنىمۇ كۆرۈۋالار. شۇنداق بولسا ھەقىقەتەن ناھايىتى ئەھمىيەتلىك بولىدۇ.

1929 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى
شاڭخەيدە يېزىلدى، لۇشۈن

«كىچىك فېئوتېر»نىڭ تەرجىمىسىگە كىرىش سۆز[279]

بىر ـ بىرىگە باغلىنىپ كەلگەن بۇ ئالتە پارچە چۆچەك ئەسلىي ياپونىيىلىك لىنفاڭشۇڭنىڭ[280] تەرجىمىسى (1927 ـ يىلى توك-يو «تاڭ يۈلتۈزى» مەتبەئەسى نەشر قىلغان) بولۇپ، ياپونچە يېزىقىنى ئۆگىنىشتە پايدىلانسۇن دەپ تەرجىمانغا تاللاپ بەرگەندىم. تەرجىمان بۇنى ئۆگەنگەچ تەرجىمە قىلغانىكەن، نەتىجىدە مۇشۇ بىر پارچە خەنزۇچە كىتاب بولۇپ چىقىپتۇ. چەت ئەل يېزىقىنى ئۆگىنىدىغان ئادەم ئۆگىنىشكە كىرىشىپ ئۇزاق ئۆتمەيلا چۆچەكنى تاللاپ ئوقۇسا، مېنىڭچە، بۇنى خاتا قىپتۇ دېگىلى بولىمايدۇ، ئەمما ھەدېگەندىلا چۆچەكنى تەرجىمە قىلسا، قاملاشمايدىغان يەرلىرى چىقىپ قالىدۇ، چۈنكى مەنەن تەرجىمە قىلىشقا پېتىنالمىغاچقا، ئوڭايلا ئەسلىي تېكىست بىلەن چەكلىنىپ قېلىپ، كىتابخانلارنىڭ ئوقۇپ چۈشىنىشىگە قىيىنچىلىق تۇغدۇرۇپ قويىدۇ. بۇ تەرجىمىدە، ئەسلىدە شۇنداق كەمچىلىك بار ئىكەن. شۇڭا، مەن سېلىشتۇرۇپ تەھرىرلەش داۋامىدا خېلى كۆپ ئۆزگەرتىپ تەرجىمە قىلدىم، شۇنىڭ بىلەن بىرقەدەر راۋانلاشتى. دېمەك، ناۋادا مۇشۇنداق قىلغانلىقىمدىن قاملاشمىغان يەرلىرى چىقىپ قالسا، بۇنىڭ جاۋابكارلىقى سەلىشتۇرۇپ تەھرىرلىگۈچىدە.

ئاپتور خېرمىنىيە زۇرمۇئېخلېن خانىم Hermynia Zurmuehien[281] فامىلىسىدىن قارىغاندا گېرمانىيە-

لىك ياكى ئاۋستىرىيىلىككە ئوخشايدۇ، لېكىن مەن ئۇنىڭ نامۇئەما-
لىنى بىلمەيدىكەنمەن. يەنە مۇشۇ ئاپتورنىڭ يەنە شۇ ئەسلىي تەر-
جىمە قىلغۇچى تەرجىمە قىلغان باشقا بىر پارچە چۆچىكى «ھەقىقەت
شەھىرى» (1928 ـ يىلى جەنۇبىي سۇئ كىتابخانىسى نەشر قىل-
غان) نىڭ كىرىش سۆزىگە قارىغاندا، ئۇ ۋېنگرىيىلىك يازغۇچى
ئىكەن، لېكىن ھازىر گېرمانىيىدە ئىشلەيدىغاندەك قىلىدۇ، بار-
لىق جەڭگىۋار ئىلمىي سوتسىيالىزم مەجمۇئىلىرىدە، بولۇپمۇ ياش-
لار ۋە ئۆسمۈرلەرگە بېغىشلانغان بەتلەردە ئۇنىڭ ئىسمى چىقىپ
قالىدۇ. ئەسەرلىرى ئاز ئەمەس، ئىنچىكىلەپ كۆزىتىشلىرىدىن،
مەزمۇت ماقالىلىرىدىن قارىغاندا، ھەقىقىي سوتسىيالىستىك يازغۇ-
چىلارنىڭ بىرى بولۇشقا مۇناسىپ كېلىدۇ. ئۇنى دۇنيادا شۆھرەت
قازاندۇرغىنى ئۆزىگە خاس ئىجادىي خۇسۇسىيەتكە ئىگە چۆچەكلە-
رى ئىكەن.

ئاپتورنىڭ ئەمگەكچىلەرنىڭ بالىلىرى ئوقۇسۇن دېگەن مەق-
سەتتە يازغانلىقىدا گەپ يوق، لېكىن كىتاب جۇڭگوغا ئۆتكەندىن
كېيىن، نەتىجىسى ئۇنداق بولمىدى. ئۇنىڭ ئالدىنقى سەۋەبى شۇ-
كى، ئەمگەكچىلەرنىڭ بالىلىرىغا تەربىيە ئېلىش نېسىپ بولمىغان،
ئۇلار تۆت چاسا خەتنى تونۇمايدۇ ۋە كاتەكچە رەخت شەكلىدىكى
ماقالىلەرنى چۈشىنەلمەيدۇ، شۇڭا ئۇلارنىڭ بۇنىڭ بىلەن قىلچە
ئالاقىسى يوق، ئۇلارنىڭ كىتاب ئېلىشقا پۇلى يوقلۇقىدىن ۋە
كىتاب ئوقۇشقا ئارامى بولمىغانلىقىدىن گەپ ئېچىش ھاجەتسىز.
تەربىيە كۆرگەن بالىلارنىڭ نەزىرىدىمۇ نەتىجە بەربىر باشقا ئەللەر-
دىكىدەك ئەمەس. نېمە ئۈچۈن؟ بىرىنچىدىن، گەپ يەنىلا ماقالە-
دە، ھېكايىنىڭ بەشىنچىسىدىكى تەنە گەپلەرنىڭ گرامماتىكا جە-
ھەتتىكى كەمچىلىكى ماقالىلىرىمىزنىڭ ھەممىسىدە دېگۈدەك تېپە-
لىدۇ. ئىككىنچىدىن، بۇ ھېكايىنىڭ ئالدىنقى تۆت پارچىسىدا
تەسۋىرلەنگەن ئارقا كۆرۈنۈش: كۆمۈر كان، ئورمان، ئەينەك

زاۋۇتى، بوياقچىلىق زاۋۇتى؛ كىتابخانىلارنىڭ تولىسى ئۇنداق يەر-
لەرنى ئۆز بېشىدىن كەچۈرمىگەن، شۇڭا ئالغان تەسىرىنىڭ ئېنىق
بولماسلىقىمۇ تەبىئىي. ئۇچىنچىدىن، ئاپتورنىڭ «ھەقىقىي سوتـ
سىيالىستىك يازغۇچى» دەپ قارالغانلىقىنىڭ سەۋەبى، مېنىڭچە،
ئۇ كۆپچىلىكىنىڭ ھاياتلىق ھوقۇقىنى تەشەببۇس قىلغان (ئىككىنـ
چى ھېكايىدە) ھەممىنى كۆرەش بىلەن قولغا كەلتۈرۈش كېرەكلە-
كىنى تەشەببۇس قىلغان (ئالتىنچى ھېكايىنىڭ ئاخىرىسىدا).
دېمەك، قان بىلەن تەرنىڭ داغلىرىنى چۆچەكتىن ئىبارەت گۈللۈك
پەرەنجە بىلەن ياپقان. بولۇپمۇ جۇڭگودا ئۆزئارا ياردەم بېرىدىغان
ئاساسلىق، پۈختا ئەدەبىي كىتابلار بولمىغان چاغلاردا، ھېلىقىدەك
چۆچەكتىن ئاران بىرنەچچىسىلا ئېقىپ يۈرمەكتە. مېنىڭچە، بە-
شىنچى ھېكايىدە كۈمۈش چەينەك توغرىسىدىكى سۆزلەر تولىمۇ
تەپسىلىي، تولىمۇ ئۇششاق ـ چۈششەك بولۇپ، ئاياللارغا خاس
تۇس ئالغان، ئۇنداق تەسۋىرلەر بەلكىم جۇڭگودا ھازىر تېخىمۇ
ئاسانلا ئورتاق سادا پەيدا قىلار، لېكىن بۇنىڭغا ئانچە ئېتىبار
قىلىنمىسىمۇ بولىدۇ. تۆتىنچى، ھېكايىدە يېزىلغان نەرسە ـ كە-
رەكلەر ياۋروپا ـ ئامېرىكىلاردا ناھايىتى ئومۇملاشقان، لېكىن
جۇڭگودا ئوتتۇرا مۇلۇكدارلارنىڭمۇ كۆرگەن بولۇشى ناتايىن. مورا
ئوچاق ئەنە شۇلارنىڭ بىرى. گرافىن — بوينى ئۇزۇن، قورسىقى
يوغان ئەينەك قاچا؛ ئىستاكان بولسا ئۇزۇن، تۆگمەك ئەينەك
پىيالە. بۇلارنى بۇ يەردە پەقەت ياۋروپاچە رېستورانلاردا، پاراخوت-
لارنىڭ ئىككىنچى دەرىجىلىك بۆلمىلىرىدە ئۇچرىتىش مۇمكىن.
قار يارغۇچى ئوتمۇ بىزگە ھەمىشە ئۇچرايدىغان ئۆسۈملۈك ئەمەس،
بارلىقى بار، دورا ـ دەرمەك كىتابلىرىدا «بۆكە قۇلاق ئاسارۇن»
دەپ ئاتايدۇ (بۇ نېمىدېگەن چۈشىنىكسىز ئىسىم؟!)، ئۇ تۈكلۈك
ئۆسۈملۈك تېپىدىكى بىر خىل ئوت ـ چۆپ بولۇپ، ياپرىقى
تۈكلۈك، قىش ئاخىرىسىدا ئاق ياكى قىزغۇچ چېچەكلەپ، «قىش

چىقاي دەپ قالدى، دېگەن خۇش خەۋەرنى مەلۇم قىلدۇ». ياپونـ
لارنىڭ «قار يارغۇچى ئوت» دەپ ئاتىشىنىڭ سەۋەبى ئەنە شۇ.
ئۇلار بۇ ئىسىمنى مەنەن تەرجىمە قىلىپ قوللانغان، مەن «ھال
رەڭ بۇلۇت»[282] تا قوللانغانىدىم. مانا ھازىرمۇ قوللىنىۋاتىمەن،
بۇنداق قوللانغانلىقىم «بۆكە قۇلاق ئاسارۇن» دېگەندەك غەلىتە
سۆزدىن ياخشىراق بولسا كېرەك.

ئومۇمەن ئېيتقاندا، بۇ ئەسەر كۆچۈپ كەلگەندىن كېيىن
ئۇنۇمى يازغۇچىنىڭ كۈتكىنىدەك بولۇپ چىقمىدى. ئەگەر زورمۇـ
زور بىرەر ئەھمىيەت قوشۇپ قويۇلىدىكەن، ئۇ ھالدا ئېشىپ
كەتسە، ياشانغانلارنىڭ ئاق كۆڭلىنى يەردە قويمىغان ياكى ئەمگەك
قىلمىسىمۇ ئەمگەكچان ئاممىنى ئۇنتۇمىغان ئادەملەرنى ئوقۇش
قورالى بىلەن تەمىنلىگەن ۋە ياكى دۇنيا ئەدەبىياتىغا كۆڭۈل قويغۇـ
چىلارغا ھازىرقى زامان ئەمگەكچىلەر ئەدەبىياتى ساھەسىدە مۇشۇنـ
داق بىر يازغۇچىنىڭ ۋە مۇشۇنداق بىر خىل ئەسەرنىڭ بارلىققىدىن
مەلۇمات بېرىدىغان ئاساس قالدۇرغان.

ئەسلىدە تەرجىمە نۇسخىسىدا گېئورگى گروز
George Grosz[283] سىزغان ئالتە پارچە قىستۇرما رەسىم بار
ئىدى، ھازىر ئۇمۇ قوشۇپ قويۇلدى، لېكىن بىرنەچچە قېتىم
كۆچۈرۈپ بېسىۋەرگەنلىكتىن، جۈملىگونىڭ مەتبەئە تېخنىكىسى نا
چار بولغانلىقتىن ۋە بەت ياسىغۇچىلارنىڭ مەسئۇلىيەتسىزلىكى
تۈپەيلىدىن، ئەسلىي ئەسەرنىڭ ئېسىل يەرلىرى پۈتۈنلەي يوقىلىپ
كەتتى، بولۇپمۇ ئىككىنچى سۈرەت شۇنداق. شۇنىڭ ئۈچۈن قۇـ
رۇق نام بىلەن تونۇشتۇرۇشتىنلا ئىبارەت بولدى. گروز گېرمانـ
يىلىك، ئەسلىي تاق ـ تاقىزم (Dadaismus) چىلارنىڭ بىرى
بولۇپ، سول قاناتلار تەرىپىگە بۇرالغان. ۋېنگرىيىلىك تەنقىدچى
ماتزا (I. matza)[284] نىڭ ئېيتىشچە، ئۇ سەنئەتكە مەزمۇن ـ
ئىدىيە كىرگۈزۈشنى زۆرۈر تاپقانلىقتىن، تاق ـ تاقىزم بىلەن

چۈشلىپ قېلىشنى خالىمىغان. ياۋروپا ئۇرۇشىدا زەھەرلىك گاز
ئىشلەتكەن، ئۇ بۇ ھەقتە بىر پارچە ھەجۋىي رەسىم[285] سىزغان،
رەسىمدە كرېستقا مىخلانغان ئەيسانىڭ ئاغزىغىمۇ گازدىن ساقلـ
نىش ماسكىسىنى كىيدۈرۈپ قويغان، شۇنىڭ ئۈچۈن جازاغا تار
تىلغان. بۇمۇ پۈر كەتكەن مەشھۇر بىر ئىش بولۇپ، ھازىرغىچە
خېلى كىشىلەرنىڭ ئېسىدە بار.

1929 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى سېلىشتۇرۇپ
تەھرىرلەپ بولغاندىن كېيىن يازدىم.

لۇكچەكنىڭ ئۆزگىرىشى[286]

كۆڭزى، مۇزىلار ئۆز زامانىدىكى ھالەتكە نارازى بولۇپ، ئۇنى ئالاھىدە ئىسلاھ قىلماقچى بوپتىكەن، لېكىن بۇنىڭ ئۈچۈن بىرىنچى قەدەمدە شاھ ـ پادىشاھلارنى ئېرىتىش كېرەك، شاھ ـ پادىشاھلارغا بېسىم ئىشلىتىدىغان نەرسە بولسا «تەقدىر»[287] نىڭ ئۆزى، دەپتىكەن.

كۆڭزىنىڭ مۇرىتلىرى رايىش موللا، مۇزىنىڭ[288] مۇرىتلىرى مەردانە. «رايىش دېمەك، مۆمىن دېمەكتۇر»، مۆمىن ئادەم خەتەرگە ئۈچرىمايدۇ، ئەلۋەتتە. پەقەت مەردانىلەرلا ئەمەلىي ئىش قىلىدىغان بولغاچقا، مۇزىچىلار ئاخىر «ئۆلۈم»[289] نى ئاخىرقى مەقسىتى قىلىشقان، كېيىنچە ھەقىقىي ئەمەلىي ئىش قىلىدىغانلىرى ـ بارا ـ بارا ئۆلۈپ تۈگەپ، مەككار مەردانىلەرلا قېپقالغان. خەن دەۋرىدىكى مەردانلار خەتەرلىك كۈنلەردە ئۆزىگە تۇمار قىلىش ئۈچۈن پادىشاھلار، بەگلەر ۋە ھۆكۈمدارلارغا سوۋغات يوللاپ خۇشامەت قىلىشقان.

سىما چىيەن: «رايىشلار قانۇننى قەلەم بىلەن بۇزدى، مەردانىلەر بولسا پەرمانغا ئەلەم بىلەن خىلاپلىق قىلدى»[290] دەپتىكەن. «بۇزۇش» بىلەن «خىلاپلىق قىلىش» ھەرگىز «ئاسىيلىق قىلىش» بولماستىن، ئازغىنە چاتاق چىقارغانلىقتىن ئىبارەت، خالاس. ھۆكۈمدارلار خۇددى «بەش بەگ»[291] دەك مەۋجۇت تۇرىۋەردى.

«مەردانە»لار بارا ـ بارا تۈگەپ، قاراقچىلار باش كۆتۈرۈشكە

باشلىدى، لېكىن مەردان دېگەن بىرنېمىلەرمۇ «تەڭرى يولىنى تۇتۇش» تۇغىنى كۆتۈرۈۋالغان. ئۇلار خانغا ئەمەس، خائىنلارغا قارشى؛ ئۇلار سەركەردە، ۋەزىرلەرنى ئەمەس، ئاددىي پۇقرالارنى بۇلاپ ـ تالىغان. لى كۇي ئۆلۈم جازاسىنى ئىجرا قىلىش مەيدانىدىن ھەمراھىنى ئېلىپ قېچىش[292] ۋاقتىدا ئايپالتا بىلەن قاتارىسىغا چانىغاندا كۆرۈشكە كەلگەن پۇقرالارنى چانىغان. «سۇ بويىدا» دېگەن كىتابتا شۇنىسى ناھايىتى ئېنىقكى، قوزغىلاڭچىلار خانغا قارشى بولمىغاچقا، خان لەشكەرلىرى يېتىپ كېلىش بىلەنلا ئەل بولۇشقا ماقۇل بولۇپ، دۆلەت ئۈچۈن باشقا قاراقچىلارغا — «تەڭرى يولىنى تۇتۇش»[293] قا ئۇنىمىغان قاراقچىلارغا قارشى ئۇرۇش قىلغان. دېمەك، غالچىلىق قىلغان.

مانجۇلار ئىچكى ئۆلكىلەرگە بېسىپ كىرىپ، جۇڭگونى زورلۇق بىلەن ئاستا ـ ئاستا بويسۇندۇرغاندا، ھەتتا «مەردانىلىك»، جاسارىتى بار ئادەملەرمۇ ئىككىنچىلەپ قاراقچىلىق نىيىتىدە بولۇشقا، خائىنلارنى ئەيىبلەشكە پېتىنالمىدى، خانغا بېۋاستە كەتمەن چېپىپ بېرىشكە پېتىنالمىدى ـ دە، شۇنىڭ بىلەن بىرەر ياخشى ئەمەلدار ياكى ئەلچىنىڭ كەينىگە كىرىپ، ئۇنىڭغا مۇھاپىزەتچى بولۇپ، قاراقچىلارنى تۇتۇشۇپ بەردى؛ بۇنداق ئەھۋاللار «شىگۈڭ ھەزرەتنىڭ دېلولىرى»[294] دىمۇ ناھايىتى ئېنىق بايان قىلىنغان؛ «پىڭگۈڭ ھەزرەتنىڭ دېلولىرى»[295]، «يەتتە مەردان، بەش پالۋان»[296] دېگەندەك كىتابلارنىڭمۇ تاكى ھازىرغىچە ئايىغى قۇرۇمىدى. شۇ مەردان ـ پالۋانلار كېلىپ چىقىش جەھەتتىن پاك بولسىمۇ، ھەتتا بۇرۇنمۇ يامانلىق قىلمىغان بولسىمۇ، شاھ ئەلچىلىرىدىن تۆۋەن تۇرغىنى بىلەن ئاددىي پۇقرالاردىن يۇقىرى تۇرىدۇ، بىر تەرەپتىن پەرمانبەردار بولسىمۇ، يەنە بىر تەرەپتىن نوچىلىق قىلىدۇ. دېمەك، ئۇلار خېلى كۆپ دەرىجىدە بەخىرامان بولسىمۇ، قۇللۇق مىجەزى يېتىپ ئاشىدۇ.

لېكىن، قاراقچى بولغانلار خان لەشكىرىدىن پەشۋا يېسە، قاراقچىلارنى تۇتىدىغان قاراقچىلاردىن پەشۋا يەيدۇ. دېمەك، تولۇق بەخىرامانلىقنى ئارزۇ قىلىدىغان مەردانىلەرنىڭ كۆڭلى تىنمىغانلىقى ئۇچۇن لۇكچەكلەر پەيدا بولغان. راھىبلار ھاراق ئىچسە لۇكچەكلەر ئۇرۇپ - سوقىدۇ، ئەر - ئايال زىنا قىلسا ئۇلارنى تۇتۇۋالىدۇ، پاھىشۋازلارنى، ھايانكەشلەرنى خورلايدۇ، بۇنىڭ بىلەن ئىجتىمائىي ئەخلاقنى قوغدايمىز دەيدۇ. سەھرالىقلار كۇسىسىيە نىزامنامىنى بىلمىگەچكە، ئۇلارنى نادان دەپ كۆزىگە ئىلماي بوزەك قىلىدۇ؛ تەرتىپ - ئىنتىزامنى ساقلايمىز دەپ، چېچىنى قىرقىغان ئاياللارنى مەسخىرە قىلىدۇ، ئىجتىمائىي ئىسلاھاتچىلارنى يامان كۆرىدۇ. لېكىن، كەينىدە ئەنئەنە ھېكايە بولغاچقا، رەقىبلىرى كۇچلۇك دۇشمەن بولمىغاچقا، ئۇ لۇكچەكلەر شۇ ئوتتۇرىدا زوراۋانلىق قىلىپ يۇرىدۇ. مۇشۇ كەمدىكى رومانلار ئىچىدە تېخى شۇنداق تىپلارنى تەسۋىرلىگەن ئەسەر يوق، پەقەت «توققۇز قۇيرۇقلۇق تاشپاقا»[297] دېگەن كىتابتا جاڭ چيۇگۇنىڭ پاھىشە ئاياللارنىڭ كىشىلەرنى قاقتى - سوقتى قىلماقچى بولغانلىقى ئۇچۇن ئۇلارنى دەردكە قالدۇرماقچى بولغانلىقى جازالاش تەرىقىسىدە تەسۋىرلەنگەن، بۇ كىتاب ئەنە شۇنداق تىپلارنى تەسۋىرلەيدىغان كىتابلارغا بىرئاز ئوخشاپ كېتىدۇ.

شۇنداق ئادەملەر شۇ تەرىقىدە كېتىۋەرسە، ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىنىڭ ئاساسىي قەھرىمانلىرىغا ئايلىنىپ قېلىشى ئېھتىمال، مەن «ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچى جاڭ زىپىڭ[298] ئەپەندى» نىڭ يېقىندا شۇنداق بىرەر ئەسىرى چىقىشىنى كۇتمەكتىمەن.

«يېڭى ئاي» تەھرىراتىدىكى تەنقىدچىلەرنىڭ ۋەزىپىسى[299]

«يېڭى ئاي» تەھرىراتىدىكى تەنقىدچىلەر[300] مەسخىرە قىلىشنى ناھايىتى يامان كۆرىدۇيۇ، لېكىن بىر خىل ئادەملەرنىلا، يەنى مەسخىرە قىلىدىغان ماقالە يازغۇچىلارنىلا مەسخىرە قىلىدۇ. «يېڭى ئاي» تەھرىراتىدىكى تەنقىدچىلەر ھازىرقى ھالەتتىن نارازى ئادەملەردىن تولىمۇ نارازىيۇ، لېكىن مۇنداق بىر خىل ھازىرقى ھالەتكىلا، يەنى ھازىرقى كۇندىمۇ ھازىرقى ھالەتتىن نارازى ئادەملەرنىڭ بولغانلىقىغىلا نارازى.

بۇ ئېھتىمال «ئۆز يولى بىلەن ئۆزىنى بابلاش»، ئامانلىقنى كۆز يېشى بىلەن ساقلاش، دېگەن گەپ بولسا كېرەك.

مەسىلەن، ئادەم ئۆلتۇرۇش يارىمايدۇ، لېكىن «قاتىل»نى ئۆلتۇرگەن ئادەمنىمۇ ئوخشاشلا ئادەم ئۆلتۇرگۇچى بولىمۇ، كىم ئۇنى خاتا قىلدى دېيەلىسۇن؟ ئادەم ئۇرۇشمۇ يارىمايدۇ، لېكىن ئامبال بېگىم سوقۇشۇپ قالغان گۇناھكارنىڭ كاساسىغا ئۇرۇشنى تاپشۇرسا، ئامبالنىڭ دورغىسى 10 — 15 كالتەك ئۇرسا، بۇنىمۇ جىنايەت دېگىلى بولامدۇ؟ «يېڭى ئاي» تەھرىراتىدىكى تەنقىدچىلەرنىڭ ئۆزلىرى مەسخىرە قىلىپ، نارازى بولۇپ تۇرۇقلۇق، مەسخىرە قىلغانلىق، نارازى بولغانلىق جىنايىتىدىن خالىي بولالىشىنىڭ سەۋەبى، مېنىڭچە، ئەنە شۇنداق بولسا كېرەك.

لېكىن، كونا ئادەت بويىچە، جاللاتلار ۋە دورغىلار ئەنە شۇنداق ئامانلىقنى ساقلاش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىغانلىقى ئۇچۇن، جەمئى

ئىيەتتە بىرئاز ھۆرمەتكە ئىگە بولىدۇ، ھەتتا مەيلىچە بىرنەچچە ئېغىز سۆزلەپ، كىچىك پۇقرالار ئالدىدا ھەيۋىسىنى كۆرسەتسە، ئامانلىقنى ساقلاشقا ئانچە چوڭ دەخلىسى يەتمىسلا، كاتتىۋاشلىرى مۇ بىلمەسكە سېلىپ ئۆتكۈزۈۋېتىدۇ.

ھازىر «يېڭى ئاي» تەھرىراتىدىكى تەنقىدچىلەر ئامانلىقنى ساقلاش ئۈچۈن شۇنچە كۈچ چىقىرىۋاتىدۇ، ئۇلارنىڭ ئارزۇسى «پىكىر ئەركىنلىكى»[301] دىن باشقا نەرسە ئەمەس، يەنى پىكىر قىلىشتىنلا، زادى ئەمەلگە ئاشمايدىغان خىياللارنى قىلىشتىنلا ئىبارەت. ئەپسۇسكى، ئۇلار ھەتتا ئويلاشقىمۇ، خىيال قىلىشقىمۇ رۇخسەت قىلمايدىغان باشقا بىر خىل ئامانلىقنى ساقلاش قانۇنى[302]غا دۇچ كېلىپ قالدى. ئەمدى ئىككى خىل ھازىرقى ھالەتتىن نارازى بولمىغىيدى.

كىتاب ۋە پۇل خۇماري[303]

بۇ يىل شاڭخەيدە كىچىك بالىلارنى نىشانلىغان قەنت ـ ناۋات تەنزىچىلىرىنىڭ ئوندىن توققۇزى قىمارۋاز خاراكتېرىنى ئاپتۇ. ئۇلار بىرەر ھۇنەر ئىشلىتىپ، بىر تومپۇر خەجلىسەك، بىر تومپۇرلۇقتىن كۆپرەك قەنت ئالىسەن دەپ ئۇمۇندۇرىدىكەن. لېكىن مەخسۇسلا ئوقۇغۇچىلارنى ئۆزىگە نىشان قىلىۋالغان كىتابخانىلار ئوقۇغۇچىلارنى تېخىمۇ زور، تېخىمۇ كۆپ ئۇمۇندۇرماقتا، چۈنكى ئۇلارنىڭ نىشانىسى ئوقۇغۇچىلار.

كىتابقا تەخمىنىي باھا قويۇش ئادىتىنى بىكار قىلىپ، ئەمەلىي باھانى قويۇش ئىشى «يېڭى دولقۇن» تەھرىراتىدىن — «شىمال يېڭىلىقلىرى» كىتابخانىسى»[304] دىن باشلاندى. كېيىن شاڭخەيدىمۇ تەقلىد قىلغۇچىلار كۆپەيدى. چۈنكى شۇ چاغلاردا، ئىسلاھات دولقۇنى ئەۋج ئالغاچقا، كىتاب ئالغۇچىمۇ، ساتقۇچىمۇ ئىسلاھاتقا بەل باغلىغان ئادەملەر (كىتابخانىلار ئۆزلىرىنى ئىلىم ـ بىلىمنى تونۇشتۇرغۇچى دەپ قارايتتى، بۇنداق قاراش ھازىرمۇ ئېلانلاردا پات ـ پات ئۇچراپ قالىدۇ)، ئاۋۋال تەخمىنىي باھا قويۇپ، ئاندىن ئەرزىنى چۈشۈرۈپ، بىر ـ بىرىنى ئالدايدىغان ئەيرەڭلەرنى ئىشلىتىشى ھاجەتسىز ئىدى، لېكىن، ماجاڭ ئويۇنىنى دۇنياغا تارقاتقان ۋە شۇنىڭ بىلەن ئىپتىخارلانغان خەلق بۇنداق ئاسان، ئەپ يۇقمايدىغان چارىنى داۋاملاشتۇرۇشتىن يالتايدى. شۇڭا، ئۇلارنىڭ كونا كېسىلى قوزغالدى. ئۇلار ئاۋۋال ئازراق ئۇسۇل ئىشلىتىپ، سۈرەت قارتىسى تەقدىم قىلىدىغان بولدى،

كېيىن كىتابنىڭ باھاسىنى كەم سۇندۇرۇپ، نەرخىنى 10 پىر-سەنت، ھەتتا 50 پىرسەنت چۈشۈرۈپ ساتىدىغان بولدى، لېكىن بۇنىڭدا كونا ئۇسۇلنى قوللانماي ھامان مەلۇم ۋاقىتتا ياكى مەلۇم سەۋەب بىلەن، يەنى بىر بولسا مەكتەپلەردە ئوقۇش باشلانغاندا، بىر بولسا كىتابخانا ئېچىلغانلىقىنىڭ بىر يىرىم يىللىق خاتىرىسى-نى ئۆتكۈزۈش ۋاقتىدا شۇنداق قىلىدىغان بولدى. ھەشەمەتكە بىر-ئاز بېرىلگەنلىرى يېپەك پايپاق ھەدىيە قىلىدىغان، ماروزنىغا تەك-لىپ قىلىدىغان، 10 دانە ئېسىل نەرسە قاچىلانغان بىر دانە تاۋار قاپلىق ساندۇقچىنىمۇ قوشۇپ سوۋغا قىلىدىغان بولدى. تېخىمۇ نەپ بېرىدىغىنى ۋە ھەقىقەتەن كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغىنى شۇكى، گېزىتكە بىر يىللىق مۇشتەرى بولغان ياكى بىرنەچچە پارچە كىتاب سېتىۋالغانلارنى 100 دوللار «ئىلىم - بىلىمگە ئۇن-دەش مۇكاپاتى» بىلەن ياكى 2000 دوللار «چەت ئەلگە بېرىپ ئوقۇش خىراجىتى» بىلەن ئۇمۇندۇرىدىغان بولدى. ئەجنەبىيلەر دىيارى[305] دىكى «پىلدىراق قىمارى»[306] دا ئۇتۇۋالغۇچىنىڭ بىر دوللار دەسمايىسىگە تۆلىنىدىغان پۇلمۇ كۆپ بولسا، 36 دوللاردىن ئاشمايدۇ. دېمەك، بۇ قىماردا ئۇتۇۋېلىش «ئۇمىدى» كىتاب سې-تىۋېلىشتىن كېلىدىغان نەپكە سەي بولمايدۇ.

قەدىمكىلەرنىڭ: «كىتابتىن تاپارسەن ئالتۇن ھۇجرا»[307] دېگەن سۆزى بار. بۇ سۆز ھازىر قەدەممۇقەدەم ئەمەلگە ئېشىۋاتى-دۇ، لېكىن كېيىنكى مىسراسىدىكى «كىتابتىن تاپارسەن دىلبەر - رەنا» دېگەن سۆزىچۇ؟

گېزىتخانىدىن قوشۇپ تەقدىم قىلغان رەسىملىك ژۇرنالغا نېمە سەۋەبتىندۇر «قىزلار مەكتىپىنىڭ ئەلا ئوقۇغۇچىسى»، «خا-نىم دەرەخ تۇۋىدە كىتاب ئوقۇۋاتىدۇ» دېگەنلەرگە ئوخشاش فوتو سۈرەتلەر بېسىلغانلىقى باشقا گەپ بولۇپ تۇرسۇن، بىر دوللارلىق كىتاب سېتىۋالغاندا قىپيالىڭاچ چۈشۈرۈلگەن سۈرەتلەرنى قوشۇپ

تەقدىم قىلىدىغان «دىلبەر - رەنا» نىڭ ئالامىتى، دەپ مىسال قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. تېبابەتچىلىكتە «ئاياللار كېسەللىكى بۆلۈ-مى» دېگەن مەخسۇس بۆلۈم بار، لېكىن ئەدەبىيات - سەنئەتتە «ئايال يازغۇچى»نى بىر نەۋئىگە ئايرىغانلىق[308] جىسمانىي جە-ھەتتىكى پەرقنى بىھۇدە ئىشلەتكەنلىك بولۇپ كىشىگە بىرئاز غەلە-تە تۇيۇلىدۇ. لېكىن، ھەممىدىن بەك يالىڭاچلانغىنى دوكتور جاك جىڭشىن[309] ئاچقان «گۈزەللىك كىتابخانىسى» بولۇپ، ئۇ كى-تابخانىنىڭ ئالدىغا ئاقپىشماققىنا ئىككى مال سېتىۋچى قىز توختە-تىپ قويۇلغان، خېرىدارلار ئۇلاردىن «ئۇچىنچى خىل سۇ» نەشە-رىدىن چىقتىمۇ، دەپ سورايدىكەن. دېمەك، بىر چالما بىلەن ئىككى پاختەك سوقۇلىدىكەن، يەنى دىلبەرلەرمۇ، كىتابمۇ تەييار ئىكەن. ئەپسۇسكى، «گۈزەللىك كىتابخانىسى» مەنئى قىلىنىدى، دوكتور جاك جىڭشىنمۇ پەدىنى باشقا مۇقامغا توغرىلاپ، «رۇسسو-نىڭ توۋىنامىسى»[310] نى تەرجىمە قىلىشقا ئۆتۈۋالدى، ئۇ بۇ يول-دىمۇ ئاقساپ قاپتۇمىش.

كىتابنىڭ بازىرى يەنە كاساتلىشىدىكەن. مېنىڭچە، ئەڭ ياخ-شىسى، ئايال مال سېتىۋچىلارغا ئايال يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ۋە سۈرەتلىرىنى سېتىۋزسا، بۇ جەھەتتە تەلەي سىنايدىغان چەك تاشلاتقۇزۇپ، خېرىدارلاردا «ئىلىم - بىلىم ئېلىش»، «چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇش» خىراجىتى تېپىۋېلىش ئۇمىدى پەيدا قىلسا بولغۇدەك.

مەن ۋە «تىل رىشتىسى» نىڭ باش - ئاخىرى[311]

مەن بىلەن ئۇزاقراق مۇناسىۋەتتە بولۇپ كەلگىنى «تىل رىشتىسى» بولدى.

ئېھتىمال بۇمۇ بىر سەۋەب بولغان بولسا كېرەك، «ئالىيجانابلار» نىڭ مەجمۇئەلىرى ماڭا «تىل رىشتىسى تەرەپدارلىرىنىڭ سەركەردىسى» دېگەن نامنى چاپلاپ قويغانىدى، رادىكال ياشلار يازغان ماقالىلىرىدىمۇ مۇشۇ كەمگىچە مېنى «تىل رىشتىسى» نىڭ «يېتەكچىسى» دەۋاتىدۇ. بۇلتۇر لۇشۈنگە تىل - ھاقارەت ياغدۇرغۇچە ئۆزلىرىنى زاۋاللىقتىن قۇتقۇزۇۋالالمايدىغان بىر پەيتتە، ئىسمى نامەلۇم بىر كىشى ماڭا «تاغ يامغۇرى» دېگەن ژۇرنالدىن ئىككى نۇسخا ئەۋەتىپتۇ. ئېچىپ قارىۋىدىم، ئۇنىڭدىكى بىر قىسقا ماقالىدە ئومۇمەن مېنى سۈن فۇيۈەن ئەپەندى بىلەن بېيجىڭدا «تاڭ گېزىتى» ئىدارىسىنىڭ بېسىمى تۈپەيلىدىن «تىل رىشتىسى» نى تەسىس قىلغانىدى، ئەمدى ئۆزى مۇھەررىر بولۇۋېلىپلا، كەلگەن ماقالىلەرنىڭ ئاخىرىغا كەلسە - كەلمەس ئىلاۋە يېزىپ، ماقالىنىڭ ئەسلىي مەزمۇنىنى بۇرمىلاپ، باشقا يازغۇچىلارنى باستى؛ سۈن فۇيۈەن ئەپەندى بۇ ھەقتە قالتىس مۇلاھىزە يۈرگۈزگەنىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن لۇشۈن ئەمدى سۈن فۇيۈەننىڭ ئەمرىگە قۇلاق سېلىشى لازىم[312]، دەپتۇ. ئاڭلىسام بۇ ماقالىنى جاڭ مېڭۈەن[313] ئەپەندى يازغانكەن، گەرچە ئۇ باشقا بىر ئىمزا قويغان بولسىمۇ، قارىماققا ئۇلار بىر توپ كىشىدەك تۇرسىمۇ، ئەمەلىيەتتە بىر -

ئىككى ئادەمدىنلا ئىبارەت. بۇنداق ئىشلار بۇگۈنكى كۈندە ھەمىشە بولۇپ تۇرىدۇ.

ئەلۋەتتە، «سەركەردە»، «يېتەكچى» دېگەن گەپلەر ئەسلىي ئاتاق ئەمەس، «تاڭ گېزىتى» ئىدارىسىنىڭ بېسىمىغا ئۇچرىغانلىقىمۇ نومۇس ئىش ئەمەس، قېرىلارنىڭ ياشلارنىڭ تەلىم - تەربىيىسىنى قوبۇل قىلىشى ياخشى ئەھۋال، بۇنىڭغا نېمە دەيتتۇق. لېكىن، «كۇتۇلمىگەن شۆھرەت» مۇ «كۇتۇلمىگەن تۆھمەت» كە ئوخشاشلا بىمەنە نەرسە. ئەگەر ئۆمرىدە بىرەر لەشكەرنى كەينىگە سېلىپ باقمىغان ئادەمنى بىراۋ قول باغلاپ تۇرۇپ: «راستتىنلا ناپولېئونغا ئوخشايدىكەنلا!»[314] دەپ ماختىسا، ئۇ ئادەم مىلىتارىست بولۇشقا نىيەت باغلىغان كەلگۈسى قەھرىمان بولسىمۇ، ئانچە خۇرسەن بولۇپ كەتمىسە كېرەك. مەن «سەركەردە» ئەمەسلىكىمنى ئۇزاقى يىللا بايان قىلغانىدىم — ئۇنۇمى ناھايىتى ئاز بولغان بولسىمۇ. ئەمدى بىرئاز يازماقچى بولغىنىم شۇكى، «تاڭ گېزىتى» ئىدارىسىنىڭ بېسىمىغا ئەزەلدىن ئۇچرىغىنىم يوق، «تىل رىشتىسى» نى سۈن فۇيۈەن ئەپەندى بىلەن ئىككىيلەن تەسىس قىلغانمۇ ئەمەس، ئۇنى پەقەت سۈن فۇيۈەنلا تەسىس قىلغان، بۇ خىزمەت شۇنىڭغا مەنسۇپ.

شۇ چاغلاردا، سۈن فۇيۈەن «تاڭ گېزىتى قوشۇمچە سانى»[315] نىڭ مۇھەررىرى ئىدى، مەن بولسام ئۇنىڭ شەخسەن تەكلىپىگە بىنائەن ئاز - تولا ماقالە يېزىپ بېرىدىغان ئادەم ئىدىم.

لېكىن، مەن ماقالە يازمىدىم، بەزىلەر مېنى ئۇنىڭ ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان يازغۇچىسى ئىكەن، ماقالىنى مەيلى كۆپ ياكى ئاز يېزىپ بەرسۇن، ھەر ئېيىغا 30 — 40 دوللار ھەق ئېلىپ تۇرىدىكەن، دەپتۇ. مېنىڭ ئاڭلىشىمچە، «تاڭ گېزىتى» ئىدارىسىنىڭ ھەقىقەتەن شۇنداق خاقان يازغۇچىلىرى بار ئىكەن، لېكىن مەن ئۇلاردىن ئەمەسمەن. بىراق، بۇرۇنقى ئۇستاز -

شاگىرتلىق — بۇ ئىككى سۆزنى ۋاقتىنچە قوللانىدىم، بىھۇدە قوللانغانلىقىمنى كەچۈرۈشۈڭلارنى ئۆتۈنىمەن — مۇناسىۋىتىنىڭ شاراپىتىدىن خېلىلا ئالاھىدە غەمخورلۇق قىلسا كېرەك، بىرنېچىدىن، ماقالەم يېتىپ بېرىش بىلەنلا تېز بېسىلدى؛ ئىككىنچىدىن، ھەر 1000 خەتكە ئىككى - ئۇچ دوللار قەلەم ھەققى بېرىپ تۇردى، بۇ ھەقنى ھەر ئايىنىڭ ئاخىرىدا ئېلىپ تۇردۇم؛ ئۈچىنچىدىن، قىسقىغىنە مۇلاھىزە ئۈچۈنمۇ بەزىدە قەلەم ھەققى ئەۋەتىپ تۇردى، لېكىن مۇنداق ياخشى ئەھۋال ئۇزاققا داۋام قىلمىدى. سۇن فۇيۈەنىڭمۇ ئورنى ئىسسىيالمايدىغان بولۇپ قالدى. چۈنكى، چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇغان بىر ئوقۇغۇچى[316] (ئۇنىڭ ئىسىم فامىلىسىنى ئېسىمدىن چىقىرىپ قويۇپتىمەن، خەير) يېڭىدىن ياۋروپادىن قايتىپ كەلدى. ئۇنىڭ «تاك گېزىتى» ئىدارىسى بىلەن چوڭقۇر ئالاقىسى بار ئىكەن، ئۇ قوشۇمچە ساندىن نارازى بولۇپ، ئۇنى قەتئىي ئىسلاھ قىلىش نىيىتىگە كەپتۇ ھەمدە بۇ يولدا كۆرەش قىلىش ئۈچۈن «ئالدىم»[317] دىن يولىيورۇق ئېلىپ،[318] Anatole France نىڭ رومانىنى كۆرۈشكە كىرىشىپتۇ.

فرانس، ۋېلىس، بېرنارد شاۋ[319] لار شۇ چاغلاردا جۇڭگودا ناھايىتى نوپۇزلۇق يازغۇچىلار ئىدى. ئەدەبىيات ساھەسىدىكى ياشلار، خۇددى بۇ يىل سىنكىلەيرنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ چۆچۈگەندەك، ئۇلارنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىسا قورقۇپ كېتەتتى. شۇڭا، شۇ چاغدىكى ئەھۋالنى ئالغاندا، ۋەزىيەت ھەقىقەتەن ئىنتايىن جىددىي ئىدى. لېكىن، مەن چەت ئەلدە ئوقۇپ كەلگەن ھېلىقى ئوقۇغۇچىڭ فرانسىيىنىڭ رومانىنى ئوقۇشقا كىرىشكەندىن تارتىپ سۇن فۇيۈەن دەرغەزەپ بولۇپ مېنىڭ ئۆيۈمگە كەلگەنگە قەدەر بولغان ئارىلىقتىكى ۋاقىتنىڭ بىرقانچە ئاي ياكى بىرقانچە كۈن بولغانلىقىنى ھازىر ئېنىق ئېيتالمايمەن.

«ئىستېپا بەردىم. ئۇ يەردىن بىزار بولدۇم!»

بۇ، سۇن فۇيۈەننىڭ مېنى زىيارەت قىلىپ كېلىپ كۆرۈشكەندىن كېيىنكى بىرىنچى ئېغىز سۆزى. بۇ ئەجەبلىنەرلىك ئەھۋال ئەمەس، بەلكى كۆڭۈلگە تايىن ئىدى. ئىككىنچى قېتىمدە، ئىستېپا بەرگەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى سورىشىم تۇرغان گەپ، لېكىن بۇ ئىشنىڭ مەن بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكى خىيالىمدىمۇ يوق ئىدى. ئۇنىڭ ئېيتقىنىچە، چەت ئەلدە ئوقۇپ كەلگەن ھېلىقى ئوقۇغۇچى ئۇنىڭ سىرتقا چىقىپ كەتكەنلىكىدىن پايدىلىنىپ، نائۇرخانىغا كىرىپ مېنىڭ ماقالەمنى ئېلىۋاپتۇ، شۇنىڭ بىلەن تاكالالىشىپ قېلىپ، ئىستېپا بەرمەي بولمايدىغان يەرگە يېتىپ قاپتۇ. لېكىن، مەن بۇ ئەھۋالدىن رەنجىپ كەتمىدىم، چۈنكى ئۇ ماقالە «مېنىڭ پىراقىم» دېگەن سەرلەۋھىدىكى ئۇچ ئابزاسلىق شېئىر بولۇپ، شۇ كەملەردە «ئاھ يۇرەك، ئۇرۇلدى پەلەك» دېگەندەك پىراق - ھىجران شېئىرلىرىنىڭ ئەۋج ئالغانلىقىنى كۆرۈپ، «مەيلى تاپسۇن باشقىنى» دېگەن خاتىمە بىلەن قەستەن چاقچاق قىلىپ يېزىلغانىدى. بۇ شېئىرغا كېيىن يەنە بىر ئابزاسنى قوشۇپ «تىل رىشتىسى» دا ئېلان قىلغان، كېيىن «ياۋا - گىياھ» غا كىرگۈزگەنىدىم. ئۇنىڭغا يېڭىدىن باشقا بىر يالغان ئىسمىنى قوللانغانىدىم. بۇنداق ماقالىنى بىرىنچى قېتىم ئىسمى كۆرۈلگەن يازغۇچىنىڭ ماقالىسىنى ئېلان قىلىشنى خالىمايدىغان ژۇرناللاردىمۇ ھوقۇقدارلار ناھايىتى ئاسانلا ئۆتكۈزۈۋېتەتتى.

لېكىن، سۇن فۇيۈەننىڭ مېنىڭ ماقالەمنى دەپ ئۆز خىزمىتىدىن ئىستېپا بەرگەنلىكىگە ناھايىتى ئۆكۈندۇم. بىرنەچچە كۈندىن كېيىن، ئۇ ئۆز ئالدىغا ژۇرنال چىقىرىدىغانلىقىنى ئېيتتى، كۈچۈمنىڭ يېتىشىچە «چۇقان» كۆتۈرۈشۈپ بېرىدىغان بولدۇم. ماقالە يېزىپ بېرىدىغانلارنى پۈتۈنلەي ئۇ ئۆزى يالغۇز تەكلىپ قىلدى. ئىسىمدە بارى 16 كىشى بولۇپ، كېيىن ماقالە يېزىپ

بەرگەنلەر ئۇ سانغا يەتمىدى. شۇنداق قىلىپ ئۇ ئىلان تەييارلاپ، ھەممە يەرگە چاپلىدى، تارقاتتى، يەنە بىرەر ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن كىچىككىنە بىر پارچە ھەپتىلىك ژۇرنال بېيجىڭدا — بولۇپمۇ ئالىي مەكتەپنىڭ يېنىدا — ژۇجۇدقا كەلدى. «تىل رىشتىسى» مانا مۇشۇ ئىدى.

بۇ ئىسىمنىڭ كېلىپ چىقىشىغا كەلسەم، ئاڭلىشىمچە، بىر-نەچچەيلەن خالىغىنىچە قولىغا بىر پارچە كىتابنى ئېلىپ، ئۇنى خالىغان يەردىن ئېچىپ، بارمىقى بىلەن بېسىپتۇ، بارمىقى تەككەن خەتنى ئىسىم قىلىپ قوللىنىپتۇ. ئۇ چاغدا مەن تۆپىدە يوق ئىدىم. قايسى كىتابنى قولىغا ئالغانلىقىنى، «تىل رىشتىسى» دېگەن سۆزنى بىر قېتىمدىلا تاپقانمۇ ياكى بىرقانچە قېتىمدا تاپقان-مۇ، ئىسمىغا ئوخشايدىغان خەتلەرنى بىكار قىلىۋەتكەنمۇ، بۇلارنى بىلمىدىم. لېكىن، مانا شۇنىڭدىن مەلۇم بولۇپ تۇرۇپتۇكى، بۇ ژۇرنالنىڭ ئەسلىدە مۇئەييەن نىشانسىز، بىرلىككە كەلگەن سېپى بولمىغان، ماقالە يېزىپ بېرىدىغان ھېلىقى 16 كىشىنىڭ پىكرى، پوزىتسىيەسىمۇ بىر - بىرىنىڭكىگە ئوخشاشمىغان. مەسىلەن، پروفېسسور گۇ جيېگاڭ «ئارخېئولوگىيە» گە دائىر ماقالە يېزىپ بەرگەن، ئۇنداق ماقالە «تىل رىشتىسى» نىڭ ھازىرقى جەمئىيەتكە چېتىلىدۇرۇش ئارزۇسىغا خىلاپ. بىراق، بەزىلەر دەسلەپتە پەقەت ئۆزىنىڭ سۇن فۇيۇەن بىلەن بولغان ئاغىنىدارچىلىقىنىڭ يۈزىسىدىنلا ھە - ھۇ دېيىشكەن بولسا كېرەك، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار ئىككى - ئۈچ قېتىم ماقالە يېزىپ بېرىپلا، «ئەمدى خەير - خوش» دېگەندەك پوزىتسىيەسىنى قوللىنىپ يىراق كېتىپ قالغان. ئېسىمدە قېلىشچە، سۇن فۇيۇەننىڭ ئۆزىمۇ باشتىن - ئاخىرغىچە ئاران ئۈچ قېتىم قەلەم تەۋرەتكەن، ئاخىرقى بىر قېتىمقىسى ئۇنىڭ خىتابنامىسى بولۇپ، بۇنىڭدىن كېيىن «تىل رىشتىسى» ئۈچۈن راسا قەلەم تەۋرىتىمەن، دەپ خىتاب قىلغان،

لېكىن خىتاب قىلغاندىن كېيىن، بىرەر ھەرپمۇ يازمىغان. نەتىجىدە «تىل رىشتىسى» گە مۇقىم ماقالە يېزىپ بەرگۈچىلەردىن كۆپ دېگەندە ئاران بەش - ئالتە كىشىلا قالغان. لېكىن، بۇنىڭ بىلەن تەڭ ئاڭسىز ھالدا بىر خىل ئالاھىدە تۈس پەيدا بولغان: ماقالىلەر ھېچقانداق ئەندىشىسىز، خالىغانچە يېزىلغان، يېڭىلىقنىڭ دۇنياغا كېلىشىگە ئىلھام بېرىلگەن، يېڭىلىققا زىيان يەتكۈزىدىغان كونا شەيئىلەرگە كۈچىنىڭ بارىچە پەشۋا بېرىلگەن، لېكىن قانداق «يېڭى» نى پەيدا قىلىش كېرەكلىكى ئوچۇق ئېيتىلمىغان؛ بىرئاز خەۋپ يېتىپ قالغۇدەك بولسا، ماقالىلەردىكى پىكىرلەر قەستەن مۇجمەللەشتۈرۈلگەن. پروفېسسور چېن يۈەننىڭ «تىل رىشتىسى تەرەپدارلىرى» نى قاتتىق سۆككىنىدە بىزنى مىلىتارىستلارنى بېۋاستە تىللاشقا جۈرئەت قىلالماستىن، قەلەم تەۋرىتىدىغان مەشھۇر ئادەملەرنى تەڭلىكتە قالدۇردى، دېگەن گەپلىرى ئەنە شۇنىڭدىن كېلىپ چىققان[320]. لېكىن، پىستەكلەرنى تىللايدىغانلارنىڭ تەلى پىستەك ئىگىلىرىنىڭ تىلىدىن يامان بولىدىغانلىقى ئەمەلىيەتتە بىزگە مەلۇم. شۇڭا، دارىتمىلاپ سۆزلەيدىغانلارنىڭ مەقسىتى: غالچىلار گەپنىڭ ئۇرانىنى بىلىۋالسۇن، خوجايىنىغا يەتكۈزگەندە بىرئاز ئەجىر قىلسۇن، ئاسانلا نەپ ئالمىسۇن، دېگەندىن ئىبارەت.

ئىش يېڭى باشلانغاندا ھەقىقەتەن خېلى كۆپ كۈچ كەتتى، ئۇ چاغدا ئىشقا كىرىشكەنلەر سۇن فۇيۇەندىن باشقا، ئېسىمدە قېلىشچە، يەنە شاۋفېڭ ۋە چۇەنداۋ[321] لارمۇ بار ئىدى، بۇلار تېخى ئاغزىدىن سۆت يۇقى كەتمىگەن ياشلار بولۇپ، باسمىخانىغا ئۆزلىرى بېرىشاتتى، ئۆزلىرى كوررېكتورلۇق قىلاتتى، ئۆزلىرى قاتلايتتى، ئۆزلىرى خەلق يىغىلىدىغان جايلارغا ئاپىرىپ ساتاتتى. دېمەك، ياشلار قېرىلارغا، ئوقۇغۇچىلار ئۇستازلارغا شۇنداق ساۋاق بېرەتتى، باشقىلار ئازراق پىكىر يۈرگۈزۈپ، ئاز - پاز ماقالە يېزىپ قويۇپلا، ئۇنىڭ بىلەن راھەتلىنىپ يۈرمەستىن، كۆچىنىڭ

بارچە يەنمۇ ئوبدانراق ئۆگىنىشى توغرا كېلىدىكەن، دېگەن ھېسسىيات پەيدا قىلاتتى.

لېكىن، ئاڭلىشىمچە، ژۇرنالنى ئۆزلىرى سانقانىنىڭ نەتىجىسى ئانچە ياخشى بولماپتۇ، بىرقانچە مەكتەپتە، بولۇپمۇ بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا، بولۇپمۇ ئىجتىمائىي پەن بۆلۈمىدە ئوبدان سېتىلىپتۇ، تەبىئىي پەن بۆلۈمىدىمۇ يامان ئەمەس ئىكەن، قانۇن فاكۇلتېتىدا بولسا، خېرىدار چىقماپتۇ. ئەگەر بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ قانۇن، سىياسەت، ئىقتىساد فاكۇلتېتلىرىدا ئوقۇغان جانابلار ئارىسىدا «تىل رىشتىسى»نىڭ تەسىرى ئىنتايىن ئاز دېيىلسە ئانچە خاتا بولماس. «تاڭ گېزىتى»نىڭ تەسىرىگە كەلسەم، ئۇنى بىلمىدىم، لېكىن خېلى زەربىگە ئۇچرىغاندەكمۇ تۇرىدۇ، سۇن فۇيۇەن مەن بىلەن ياراشقىلى كەلگەنىكەن، ئۇ خۇشاللىقىدىن خۇددىنى يوقىتىپ غالىبلارچە تەبەسسۇم بىلەن ماڭا:

— قالتىس ئىش بولدى، ئۇلار پارتلاش دورىسىغا دەسسەپ سالغانلىقىنى ئۆزلىرىمۇ تۇيماي قالدى! — دېدى.

بۇ گەپ باشقىلارغا ئار كەتمەيتتى، لېكىن ماڭا خۇددى بىر نوگاي سوغۇق سۇنى بېشىمدىن قۇيۇۋەتكەندەك تۇيۇلدى. چۈنكى، «پارتلاش دورىسى» دېگىنىدە مېنى كۆزدە تۇتقانلىقىنى تۇيۇپ قالدىم، پىكىر يۈرگۈزۈپ، ماقالە يېزىپ يۈرۈپ، ئۆزۈمنى باشقىلارنىڭ ئەرزىمەس ماجىرالىرىغا كۆكۈم ـ تالقان قىلىپ بېرىۋاتقان ئوخشايمەن، «يامان بوپتۇ، يەرگە كۆمۈلۈپ كېتىدىغانلىقىم زادىلا خىيالىمغا كەلمەپتىكەن!» دەپ ئويلاپ قالدىم.

شۇنىڭ بىلەن «تېڭىرقاپ» قالدىم.

تەن جېڭبى[322] ئەپەندى مېنىڭ ئەسەرلىرىمنىڭ كۆچۈرمىلىرىنى مېنىڭ ھېكايىلەر توپلىمىمنىڭ ئىسمى بىلەن ناھايىتى ئەپچىل تەنقىدلەپ: «لۇشۇن ئىشىنى ‹چۇقان› دىن باشلاپ ‹تېڭىرقاش، بىلەن ئاخىرلاشتۇردى» (ئاساسىي مەنىسى) دېگەن

كەن، مېنىڭچە، بۇ سۆزنى مېنىڭ «تىل رىشتىسى» بىلەن ھازىرغىچە بولغان تارىخىمنى بايان قىلىشقا نەقىل قىلسام تازا جايىدا بولغۇدەك.

لېكىن، مېنىڭ «تېڭىرقاش»لىرىم ئانچە ئۇزاققا بارمىدى، چۈنكى شۇ چاغلاردا مېنىڭدە نىتسىنىڭ «زاراتۇستىرا»[323] سىنى ئوقۇغاندىن كېيىن قالغان بەزى تەسىرات بار ئىدى، مەندىن ماقالە ئالغۇسى بولسا ئالىدىغانلىكى بولسا بېرەلەيتتىم، «پارتلاش دورىسى» ئالغۇسى بولسا ئالالايتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن ماقالىنى يەنە ئاۋۇالقىدەكلا يېزىپ بەرگىلى تۇردۇم، كۆتۈلمىگەن ھالدا پايدىلىنىلىپ كېتىدىغانلىقىمغا بىرقانچە كۈن ئەنسىرىگەن بولساممۇ، لېۋىمنى چىشلىدىم.

«تىل رىشتىسى»نىڭ راسا بازىرى چىققىلى تۇردى، ماقالە يېزىپ بەرگۈچىلەرنىڭمۇ ئەسلىدە بېسىش خىراجىتىنى بىللە ئۈستىگە ئېلىش مەجبۇرىيىتى بار ئىدى، مەن 10 دوللار تاپشۇرغاندىن كېيىن ئىككىنچىلەپ پۇل سوراپ كەلگەن ئادەم بولمىدى، چۈنكى كىرىم ـ چىقىمى تولۇق بالانس بولغان، كېيىن ھەتتا كىرىمى ئاشىدىغان بولدى. نەتىجىدە شياۋفېڭ «خوجايىن» دەپ تەرىپلەندى، لېكىن بۇنداق تەرىپ ياخشى نىيەتتىن كېلىپ چىققان ئەمەس، شۇ چاغدا سۇن فۇيۇەن «بېيجىڭ گېزىتىنىڭ قوشۇمچە سەھىپىسى»نىڭ مۇھەررىر بولۇپ يۆتكىلىپ كەتكەن، چۈندىن بولسا يەنىلا تەنتەك بالا ئىدى، شۇڭا ماقالە يېزىپ بېرىدىغانلاردىن بىرقانچە كىشى تولىراق كۆزىنى قىسىۋېلىپ ئانچە گەپ قىلمايدىغان شياۋفېڭنى قولدىن بەرمەي، ئۇنى پۇڭلەپ، ھاينىنغا قالغان پۇل بىلەن ھەر ئايدا بىر قېتىم مېھمان قىلىشقا مەجبۇر قىلدى. «ئالىمەن دېسەڭ ئاۋۋال بەر» دېگەندەك، ئۇلارنىڭ بۇ ئۇسۇلى دەرۋەقە ئۇنۇم بەردى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، بازاردىكى چايخانا ياكى ئاشخانا ئىشىكلىرىنىڭ ئالدىدا «تىل رىشتىسى» تەھرىراتى

دەيدىغان بىر ياغاچ ۋۇنسكا كۆزگە چېلىقىدىغانمۇ بولۇپ قالدى. ئەگەر شۇ يەردە توختاپ قالسىڭىز، قەدىمىيەرەس چېيەن شۇەنتۇك[324] ئەپەندىنىڭ ھەم تېز، ھەم جاراڭلىق پاراڭلىرىنىمۇ ئاڭلاپ قالاتتىڭىز. لېكىن، مەن شۇ چاغلاردا زىياپەتتىن قاچىدىغان بولۇپ قالغانلىقىم ئۈچۈن، ئىچكى ئەھۋالنى قىلچە بىلمەيتتىم.

مېنىڭ «تىل رېشتىسى» بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىمنىڭ ئۇجۇر - بۇجۇرى — گەرچە ماقالىنى گاھىدا كۆپ، گاھىدا ئاز يېزىپ بەرگەن بولساممۇ — ئەنە شۇنچىلىك. ئەھۋال تاكى مەن بېيجىڭدىن چىقىپ كەتكۈچە شۇنداق بولدى، كېيىن كىمنىڭ تەھرىرلىك قىلىۋاتقانلىقىنى بىلمىدىم.

شىامېنغا بارغاندىن كېيىن يېزىپ بەرگەن ماقالەم ناھايىتى ئاز بولدى. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، بىرىنچىدىن، ئارىلىق يىراق بولغاچقا، ھەيدەكچىلىك قىلىنمىغاچقا، مەسئۇلىيىتىم يەڭگىللەپ قالغاندەك بولدۇم؛ ئىككىنچىدىن، جاي ۋە كىشىلەر بىلەن تونۇشۇپ كەتمىگەچكە، يەنە كېلىپ مەكتەپتە ئۇچرايدىغانلارنىڭ تولىسى كەمپىر - بۇۋىلەرچە جېدەل - ماجىراچى بولغاچقا، قەغەز - قەلەمنى زايە قىلىشقا ئەرزىمىدى. ئەگەر «روبېسۇننىڭ ئوقۇتۇش خاتىرىسى» ياكى «پاشىنىڭ تاشاقنى چېقىشى توغرىسىدا» دېگەندەك بىرنەرسىلەرنى يازسام، بەلكىم ناھايىتى قىزىق بولاتتى، لېكىن مېنىڭ ئۇنداق «تالانتىم» بولمىغاچقا، پارچە - پۇرات بىر نەرسىلەرنى يېزىپ ئەۋەتكەن تۇردۇم. شۇ يىلنىڭ ئاخىرىدا گۇاڭجۇغا بارغاندىن كېيىنمۇ ئەۋەتكەن ماقالەم ناھايىتى ئاز بولدى. بىرىنچى سەۋەب شىامېندىكىگە ئوخشايدۇ؛ ئىككىنچىدىن، ئاۋۇال مەمۇرىي ئىشلار بىلەن ئالدىراپتىمەن، ئۇ يەرنىڭ ئەھۋالىنمۇ بىلەلمىدىم، كېيىن خېلى كۆپ تەسىرات پەيدا بولغان بولسىمۇ ژۇرنالنىڭ دۇشمەننىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدا ئېلان قىلىش

نى خالىمىدىم.

ھوقۇقدارلارنىڭ قىلچى ئاستىدا تۇرۇپ شۇ ھوقۇقدارلارنىڭ شەنىگە مەدھىيە ئوقۇشنى ھەمدە ئۇلارنىڭ دۇشمەننى زاڭلىق قىلىش يولى بىلەن ئۇلارغا خۇشامەت قىلىشنى خالىمايدىغانلىقىنى «تىل رېشتىسى تەرەپدارلىرى»نىڭ ئورتاق پوزىتسىيىسى، دېيىشكە بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن «تىل رېشتىسى» بېيجىڭدا دۇەن چىرۇي ۋە ئۇنىڭ پىستىلىرىنىڭ تالاپ - يىرتىپ تاشلىۋېتىشىدىن قۇتۇلغان بولسىمۇ، لېكىن ئاخىر «ئۇلۇغ مارشال جاك»[325] تەرىپىدىن مەنئى قىلىندى، ئۇنى نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى شىمال يېگىلىقلىرى كىتابخانىسىمۇ پېچەتلەندى، شۇ چاغ 1927 - يىلى ئىدى.

شۇ يىلى بىر كۈنى شىاۋفېڭ شاڭخەيدىكى ئۆيۈمگە كېلىپ، «تىل رېشتىسى»نى شاڭخەيدە بېسىپ تارقىتىش تەكلىپىنى بەردى ھەمدە مېنىڭ تەھرىرلىكىنى ئۈستۈمگە ئېلىشىمنى ئېيتتى. ئۇلىپەت چىلىك جەھەتتىن ئېيتقاندا، باش تارتماسلىقىم لازىم ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۈستۈمگە ئالدىم. شۇ چاغدىن باشلاپ ئەسلىدىكى تەھرىرلەش ئۇسۇلىنى سورىغان بولدۇم، ئۇنىڭ ئۇسۇلى ناھايىتى ئاددىي ئىكەن، تەھرىرات ئەزالىرىنىڭ ماقالىلىرىنى مۇھەررىرنىڭ لازىم قىلىش - قىلماسلىقىغا چىشى پاتمايدىكەن؛ كەلگەننى چوقۇم ئىشلىتىدىكەن، پەقەت سىرتتىن كەلگەن ماقالىلەرنى مۇھەررىر بولغان كىشى بىرئاز تاللايدىكەن، زۆرۈر تېپىلغاندا ھەتتا ئانچە - مۇنچە قىسقارتىدىكەن. شۇڭلاشقا، مېنىڭ قىلىشىمغا تېگىشلىك بولغىنى تاللاش ئىكەن. تەھرىرات ئەزالىرى يازغان ماقالىلەرنىڭ ئوندىن توققۇزى ئەمەلىيەتتە شىمال يېگىلىقلىرى كىتابخانىسىغا بىۋاستە ئەۋەتىلىپ، ئۇ يەردىن باسما زاۋۇتىغا يوللىنىدىكەن، ئۇلار كىتاب بولۇپ چىققاندىن كېيىن مەن كۆرۈشكە نېسىپ بولىدىكەن. «تەھرىرات ئەزالىرى» دېگەنلەرنىڭمۇ ئېنىق

چەك - چېگرىسى يوق ئىكەن، دەسلەپكى چاغلاردا ماقالە يېزىپ بەرگەنلەردىن ھېچقانچە ئادەم قالماپتۇ، يېرىم يىلدا پەيدا بولغانلار يېرىم يولدا توساتتىن كېلىپ قالىدىكەن. «تىل رېشتىسى» نىڭ كۆپىنچە پەشۋا يېگەن ئادەملەرنىڭ ناله - زارلىرىدىن نەشر قىلىشنى ياخشى كۆرىدىغان ئادىتى بولغاچقا، ئۇنىڭدا دەسلەپ جەڭگە كىرگەنلەر ماھارىتىنى ئىشلەتكىلى زېمىن تاپالمىغانلار ياكى ئەسلىدە باشقا بىر تەشكىلاتتا بولۇپ، غۇم پەيدا بولغاندىن كېيىن قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتىدىغانلار ئىكەن، ئۇلار «تىل رېشتىسى» بىلەن ۋاقىتلىق مۇناسىۋەتتە بولۇپ، ئىشى ئەرجىم تېپىپ نامى چىقىپ بولغاندا ژۇرنال بىلەن مۇناسىۋىتىنى يىراقلاشتۇرغانىكەن. شارائىت ئۆزگىرىپ، پىكىردىكى ئىختىلاپ تۇپەيلىدىن كېتىپ قالىدىغانلار ئاز ئەمەس ئىكەن. دېمەك، «تەھرىرات ئەزالىرى» نىڭ ئېنىق چەك - چېگرىسى يوق ئىكەن. ئۇزاقى يىلى مۇنداق ئۇسۇل قوللانغانىكەن: ئىشقىلىپ بىرقانچە قېتىم ماقالە يېزىپ بەرگەن بولسىلا، كېيىنچە ئۇلارنىڭ ماقالىلىرىنى خاتىرجەم بېسىپ چىقىرىۋېرىپتۇ. ئۇلارغا تەھرىراتنىڭ ئەزالىرى بىلەن ئوخشاش مۇئامىلە قىلىۋېتىپتۇ، لېكىن تەھرىراتنىڭ كونا ئەزالىرىنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن «شىمال يېڭىلىقلىرى» كىتابخانىسىغا بۇاستە ئەۋەتىلىپ، بېسىلىپ چىقىشتىن ئاۋۋال مۇھەررىرنىڭ نەزىرىدىن ئۆتمەي قالىدىغانلىرىمۇ ئارىلاپ - ئارىلاپ پەيدا بولۇپ قالىدىكەن.

مەن مۇھەررىرلىكنى ئۇستۇمگە ئالغاندىن كېيىن «تىل رېشتىسى» نىڭ ئامىتى كەلمەي قالدى، ھۆكۈمەتنىڭ بىر قېتىم ئاگاھلاندۇرۇشىغا ئۇچرىدى، جېجياڭ ئۆلكە دائىرىلىرى مەنئى قىلىدى، ئىجادىيەت تەھرىراتچە «ئىنقىلابىي ئەدەبىيات» چىلارمۇ جان - جەھلى بىلەن قورشاپ ھۇجۇم قىلدى. ئاگاھلاندۇرۇشنىڭ پەيدا بولغانلىقىغا ھەيرانمەن، بەزىلەر بىر سەھنە ئەسىرى[326]

تۇپەيلىدىن بولدى، دېيىشىدۇ؛ مەنئى قىلىشنىڭ سەۋەبىمۇ كىشىنى ئەجەبلەندۇرىدۇ، بەزىلەر فۇدەن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئىچكى سىرىنى پاش قىلىدىغان ماقالىنى باسقانلىقتىن بولدى، دېيىشىدۇ. لېكىن جېجياڭنىڭ شۇ چاغدىكى پىرقە ئىشلىرىغا يېتەكچىلىك قىلغۇچى غوجام[327] لارنىڭ ئىچىدىمۇ فۇدەن ئۇنىۋېرسىتېتىدىن ئوقۇپ چىققانلىرى بار ئىدى. ئىجادىيەت تەھرىراتى تەرەپدارلىرىنىڭ ھۇجۇمىغا كەلسەم، ئۇنىڭ تارىخىي يىلتىزى بار، ئۇلار «سەنئەت سارىيى» غا چىڭ يېپىشىۋالغان، تېخى «ئىنقىلاب» قىلمىغان چېغىدىلا «تىل رېشتىسى تەرەپدارلىرى» دىكى بىرقانچەيلەنىڭ كۆزىگە قادالغان مىخ دەپ قارىغانىدى، ئۇ ۋەقەنى بۇ يەرگە قىستۇرسام گەپ بەك ئۇزاپ كېتەر، كېيىنكى قېتىمدا دېيىشىۋالارمىز.

لېكىن، «تىل رېشتىسى» نىڭ ئۆزىمۇ ھەقىقەتەن شۇڭ بولۇپ قالدى. بىرىنچىدىن، ئىجتىمائىي ھادىسىلەرگە بولغان تەنقىدى يوق دېگەندەك دەرىجىدە بولدى، ھەتتا بۇ توغرىدا يېزىلغان ماقالىلەرمۇ ئازايدى؛ ئىككىنچىدىن، قېپقالغان ۋە ئۇزۇنراق ۋاقىتتىن بۇيان ماقالە يېزىپ كېلىۋاتقانلاردىن دەل شۇ چاغدا بىرنەچچىسىلا قالغان. ئالدىنقى ئەھۋالنىڭ سەۋەبى توغرىسىدا، مېنىڭچە، قىلغىلى گەپ قالمىغان ياكى گەپ بولسىمۇ قىلىشقا جۈرئەت قىلالمىغان، بۇنىڭغا ئاگاھلاندۇرۇش ۋە مەنئى قىلىشنىڭ ئۆزى ئەمەلىي ئىسپات بولالايدۇ. كېيىنكىسىدە گۇناھ مەندىن ئۆتۈلگەندۇر، ئازراق مىسال كەلتۈرەي، لىيۇ بەننۇك[328] ئەپەندىنىڭ «لىن زېشۇي ئەسىرلىككە چۈشكەن» دېگەن خاتالىقىنى تۈزىتىپ ئىنتايىن سىلىق يېزىلغان بىر پارچە خەتنى ئامالسىزلىقىمدىن تاللاپ باسقاندىن كېيىن، ئۇ بىرنەچىمۇ يازمايدىغان بولۇپ قالدى؛ جياڭ شاۋيۈەن[329] ئەپەندى تۇتاشتۇرغان، شاپىگرافتا بېسىلغان «فېن يۈشياڭ ئەپەندى···» ناملىق بىر پارچە ماقالىنى ژۇرنالغا كىرگۈزۈ-

مىگەنىدىم، شۇنىڭدىن تارتىپ جياڭ شاۋيۇەن ئەپەندىمۇ ماقالە يېزىپ بەرمەيدىغان بولدى. ئۇزاق ئۆتمەيلا، شاپىگرافتا بېسىلغان ھېلىقى ماقالە سۇن فۇيۇەن چىقىرىۋاتقان «تۆھپە» ناملىق ژۇرنالغا بېسىلدى، ئۇنىڭدا مېنى باھانە كۆرسىتىپ باسمىدى دېگەن سەۋەبىنى ئىزاھلىغان قىسقا كىرىش سۆز[330] مۇ بار ئىكەن.

يەنە بىر خىل روشەن ئۆزگىرىش ئىلانلارنىڭ مۇرەككەپ ۋە قالايمىقانلىقىدىن ئىبارەت. ئىلانلارنىڭ تۇرىدىن بۇ ژۇرنالنىڭ خاراكتېرىنى ئومۇمەن پەرەز قىلىۋالغىلى بولىدۇ. مەسىلەن، «ئالىيجاناب»لار چىقىرىۋاتقان «ھازىرقى زامان مۇلاھىزىلىرى» دە «جەنچىڭ» بانكىسىنىڭ دائىملىق ئىلانى چىقىپ تۇرىدۇ، جەنۇبىي ئوكيان رايونىدىكى جۇڭگو مۇھاجىر ئوقۇغۇچىلىرى چىقىرىۋاتقان «دالا»[331] ناملىق ژۇرنالدا «يولۋاس ماركىلىق شىپالىق دورا» دەيدىغان ۋېۋىسكىلار كۆزگە چېلىقىپ تۇرىدۇ. «ئىنقىلابىي ئەدەبىيات» بايرىقىنى كۆتۈرۈۋالغان ئۇششاق گېزىتلەردىكى ئىلانلارنىڭ كۆپىنچىسى سىفلىس دورىسى توغرىسىدىكى ئىلان ۋە يېمەكلىكلەر دۇكانلىرىنىڭ ئىلانلىرى؛ مانا بۇنىڭدىن شۇ گېزىتلەرنىڭ ئاپتورلىرىنىڭ ۋە كىتابخانلىرىنىڭ مەخسۇلسلا پاھىشە ئارتىسلىرىنى تەسۋىرلەيدىغان گېزىتچاقلارنىڭ ئىلگىرىكى ئادەملىرى بىلەن ھېلىمۇ بىر ئېقىمدا يۈرىدىغان كىشىلەر ئىكەنلىكىنى، ھازىر بولسا ئارتىسلار ئورنىغا ئەر ۋە ئايال يازغۇچىلارنى دەسسىتىپ، ئۇلارنى ياكى ماختاپ، ياكى تىللاپ، شۇنىڭ بىلەن ئەدەبىيات ساھەسىدە ئەجىر قىلىۋاتقانلىقىنى ئىپادىلەپ يۈرگەنلىكىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ. «تىل رىشتىسى» دەسلەپ نەشر قىلىنىۋاتقاندا، بېسىلغان ئىلانلار ناھايىتى قاتتىق تاللىناتتى، يېڭى كىتاب بولسىمۇ، تەھرىرات ئەزالىرى ياخشى كىتاب ئەمەس دەپ قارىسا، ئىلان بېسىپ بېرىلمەيتتى. بۇ ژۇرنال كەسپداشلارنىڭ ژۇرنىلى بولغاچقا، ماقالە يېزىپ بەرگۈچىلەرمۇ شۇنداق ھوقۇقنى يۈرگۈزەلەيتتى. «تىل

رىشتىسى»دا ئىلاننى ئىختىيارىي چىقارغىلى بولمايدىغانلىقى ئۈچۈن، «شىمال يېڭىلىقلىرى» كىتابخانىسى «شىمال يېڭىلىقلىرى يېرىم ئايلىق ژۇرنىلى»نى نەشر قىلغانمىش. لېكىن، شاڭخەيگە كۆچۈپ بېرىپ نەشر قىلغاندىن بۇيان، ھېلىغۇ كىتاب توغرىسىدىكى ئىلان ئىكەن، دوختۇرلارنىڭ دىئاگنوزلىرىمۇ، پاپىياق زاۋۇتىنىڭ ئىلانلىرىمۇ، ھەتتا ئىھتىلام دورىلىرىنىڭ ئىلانلىرىمۇ بېسىلىپ تۇرىدىغان بولدى. ئەلۋەتتە، «تىل رىشتىسى»نىڭ مۇشتەرىلىرىنىڭ ئىھتىلام بولمايدىغانلىقىغا ھېچكىم كاپالەتلىك قىلالمايدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىھتىلام بولۇش يامان قىلىققۇ ئەمەس، لېكىن بۇنىڭ دورىسى ئۈچۈن «شېنباۋ» گېزىتىگە، ئىشەنچلىك بىرەك بولسۇن ئۈچۈن، «تېببىي دوريگەرلىك گېزىتى»نىڭ ئىلانىغا كۆڭۈل قويۇش كېرەك ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ماڭا بىرنەچچە پارچە تەنە خەت كەلدى، شۇنداق ئەھۋاللارغا قارشى يېزىلغان بىر پارچە ماقالىمۇ «تىل رىشتىسى»نىڭ ئۆزىدىلا ئىلان قىلىندى[332].

لېكىن، بۇرۇن مەنمۇ ئۆز ۋەزىپەمنى ئادا قىلغانىدىم، پاپىياق زاۋۇتىنىڭ ئىلانىنى باسقاندا، شياۋفېڭدىن سورىسام، ئۇ: «ئىلان-نى بەسىشقا بەرگۈچى ئادەم خاتا قىلىپ قويۇپتۇ» دەپ جاۋاب بەرگەن. ئىھتىلام دورىسىنىڭ ئىلانلىرى چىققاندا بىر پارچە خەت يېزىۋىدىم، جاۋاب بەرمىدى، لېكىن شۇنىڭدىن كېيىن ئىلانمۇ كۆرۈنمەيدىغان بولدى. بەلكىم شياۋفېڭ يول قويغان بولسا كېرەك، چۈنكى شۇ چاغدا بىر قىسىم يازغۇچىلارغا شىمال يېڭىلىقلىرى كىتابخانىسى قەلەم ھەققى بېرەتتى، تارقىتىش ئىشىنى ئۈستىگە ئالمايتتى. «تىل رىشتىسى»مۇ شۇ ۋەجىدىن پۈتۈنلەي كەسپداشلار ژۇرنىلى بولۇشتىن قالدى.

يېرىم يىل تەجرىبە توپلىغاندىن كېيىن، «تىل رىشتىسى»نى توختىتىش توغرىسىدا قەتئىي نىيەتكە كېلىپ شياۋفېڭغا تەكلىپ بەردىم، ئۇنىڭ ماقۇللۇقىنى ئالماي، تەھرىرلىك ۋەزىپىمدىن ئىس-

تېپا بەردىم، شاۋقېڭ ئۆزىنىڭ ئورنىنى بېسىشقا بىر ئادەم ئىزدەۋىدى، رۇشنى تونۇشتۇردۇم.

لېكىن، نېمە ئۈچۈندۇر، رۇشمۇ ئالتە ئاي تەھرىرلىك قىلىپ، 5 - جىلدنىڭ ئالدىنقى يېرىمى تۈگەش بىلەنلا ئىستېپا بەردى.

يۇقىرىقىلار بولسا، «تىل رىشتىسى» توغرىسىدا تۆت يىل ئىچىدە ماڭا ئۇچرىغان ئۇششاق - چۈششەك ئىشلار. بۇرۇنقى بىرقانچە سان ژۇرنالنى يېقىنقى بىرقانچە سان ژۇرنال بىلەن سېلىشتۇرۇپ باققاندا، ئۇلاردىكى ئۆزگىرىشنى ۋە قانداق پەرقنىڭ بارلىقىنى بىلگىلى بولىدۇ. ئەڭ روشەن پەرق شۇ يەردىكى، ئېقىم مەسىلىلىرىنى تىلغا ئالماسلىقىن، پۈۋېستلارنى بېسىشقا چۈشۈپ كەتتى، چۈنكى بۇنىڭ بىلەن ژۇرنالنىڭ بەت سانىنى تولدۇرغىلى بولغانلىقى ئۈستىگە بالا - قازادىنمۇ خالىي بولغىلى بولاتتى. بۇ-نىڭغا كونا شەيئىنى بۇزۇپ تاشلايدىغان ۋە يېڭى نىقابنى تېشىپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى كونا شەيئىنى ئاشكارىلايدىغان زەربىدار كۈچ ھازىرغىچە كونىلىق تەرەپدارلىرىنىڭ ۋە ئۆزىنى يېڭىلىق تەرەپدارى دەپ چاغلاۋاتقانلارنىڭ نەپرىتىگە ئۇچرىغانلىقىمۇ سەۋەب بولدى، لېكىن بۇ كۈچ ئۆتمۈشكە مەنسۇپ.

12 - ئاينىڭ 22 - كۈنى

لۇشۈن تەرجىمە قىلغان ۋە يازغان كىتابلارنىڭ تىزىمى

1921 - يىل

«ئىشچى سۆيرىئوف» (روسىيىلىك M. ئارسىباشېف يازغان، پوۋېست. تىجارەت باسمىخانىسى نەشر قىلغان «ئەدەبىي تەتقىقات جەمئىيىتى مەجمۇئەلىرى» نىڭ بىرى. كېيىن «شىمال يېڭىلىقلىرى» نەشرىياتىنىڭ قولىغا ئۆتۈپ، «نامسىز مەجمۇئە-لەر» نىڭ بىرى سۈپىتىدە نەشر قىلىنغان، ھازىر مەتبەئە نۇسخىسى يوق).

1922 - يىل

«بىر ياشنىڭ چۈشى» (ياپونىيىلىك ۋۇجى شياۋلۇشىدۇ يازغان دراما. تىجارەت باسمىخانىسى نەشر قىلغان «ئەدەبىي تەتقىقات جەمئىيىتى مەجمۇئەلىرى» نىڭ بىرى. كېيىن «شىمال يېڭىلىقلىرى» نەشرىياتى «نامسىز مەجمۇئەلەر» نىڭ بىرى سۈپىتىدە نەشر قىلىنغان، ھازىر مەتبەئە نۇسخىسى يوق).

«ئېروشىنكو چۆچەكلىرى» (تىجارەت باسمىخانىسى نەشر قىلغان «ئەدەبىي تەتقىقات جەمئىيىتى مەجمۇئەلىرى» نىڭ بىرى).

1928 - يىل

«هال رەڭ بۇلۇت» (روسىيىلىك V. ئىروشىنكو يازغان چۆچەك دراما. «شىمال يېڭىلىقلىرى» نەشرىياتى نەشر قىلغان «نامسىز مەجمۇئەلەر» نىڭ بىرى.)

«چۇقان» (ھېكايىلەر توپلىمى، 1918 — 1922 - يىللىرى يېزىلغان، جەمئىي 14 پارچە ئەسەر، نەشر قىلىنىشى يۇقىرىدىكىگە ئوخشاش.)

«جۇڭگو ھېكايىلىرىنىڭ قىسقىچە تارىخى»، بىرىنچى قىسمى (بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات بۆلۈمىنىڭ تۇزغۇچىلىقىدىكى كونسپېكى، نەشر قىلىنىشى يۇقىرىدىكىگە ئوخشاش.)

1924 - يىل

«دەرد - ھەسرەتنىڭ سىمۋولى» (ياپونىيىلىك چۇچۇەن بەيسۇڭ يازغان ئىلمىي ماقالە، «شىمال يېڭىلىقلىرى» نەشرىياتى نەشر قىلغان «نامسىز مەجمۇئەلەر» نىڭ بىرى).

«جۇڭگو ھېكايىلىرىنىڭ قىسقىچە تارىخى»، ئىككىنچى قىسمى (نەشر قىلىنىشى يۇقىرىدىكىگە ئوخشاش، كېيىن بىرىنچى قىسمىغا قوشۇپ بىر تومغا ئايلاندۇرۇلغان.)

1925 - يىل

«ئىسسىق شامال» (1918 - يىلىدىن 1924 - يىلىغىچە يېزىلغان قىسقا مۇلاھىزىلەر، نەشر قىلىنىشى يۇقىرىدىكىگە ئوخشاش.)

1926 - يىل

«تېڭىرقاش» (ھېكايىلەر توپلىمىنىڭ ئىككىنچى قىسمى، 1924 — 1925 - يىللىرى يېزىلغان، جەمئىي 11 پارچە ئەسەر، نەشر قىلىنىشى يۇقىرىقىغا ئوخشاش.)

«سايىۋەن» (قىسقا مۇلاھىزىلەر توپلىمىنىڭ ئىككىنچىسى، 1925 - يىلى يېزىلغان. نەشر قىلىنىشى يۇقىرىقىغا ئوخشاش.)

«سايىۋەن — داۋامى» (قىسقا مۇلاھىزىلەر توپلىمىنىڭ ئۈچىنچىسى، 1926 - يىلى يېزىلغان، نەشر قىلىنىشى يۇقىرىقىغا ئوخشاش.)

«ھېكايىلەر توغرىسىدىكى كونا رىۋايەتلەردىن خاتىرىلەر» (كونا ئەسەرلەردىن تەرمە؛ دەللىلەيدىغان ماقالىلەرمۇ بار. نەشر قىلىنىشى يۇقىرىقىغا ئوخشاش.)

«پىل چىشى مۇنارىدىن چىققان» (ياپونىيىلىك چۇچۇەن بەيسۇڭ يازغان پارچە خاتىرىلەردىن تاللاپ تەرجىمە قىلىنغان، «نامسىز تەسىرات» نەشر قىلغان «نامسىز مەجمۇئەلەر» نىڭ بىرى، ھازىر «شىمال يېڭىلىقلىرى» نەشرىياتىنىڭ ئىختىيارىدا.)

1927 - يىل

«قەبرە» (1907 - يىلىدىن 1925 - يىلىغىچە يېزىلغان ئىلمىي ماقالە ۋە پارچە خاتىرىلەر. «نامسىز تەھرىرات» نەشر قىلغان، ھازىر مەتبەئە نۇسخىسى گۆرۈدە، نەشر قىلىش مۇمكىن ئەمەس.)

«كەچتە ئۇزۇلگەن سەھەر غۇنچىسى» (10 پارچە ئەسلىمە. «نامسىز تەھرىرات» نەشر قىلغان، «نامسىز يېڭى توپلاملار» نىڭ بىرى، ھازىر مەتبەئە نۇسخىسى گۆرۈدە، «شىمال يېڭىلىقلىرى»

نەشرىياتى باشقىدىن تىزىپ باسماقتا.)

«تاڭ، سۇڭ ئاساتىرلىرى»، 10 جىلد (تەرمە ۋە دەللىلەر، «شىمال يېڭىلىقلىرى» نەشرىياتى نەشر قىلغان.)

1928 - يىل

«كىچىك يۇھەننا» (گوللاندىيىلىك F. ۋان ئېدىن يازغان چۆچەك، «نامسىز تەھرىرات» نەشر قىلغان «نامسىز مەجمۇئەلەر» نىڭ بىرى، ھازىر مەتبەئە نۇسخىسى گۆرۈدە، نەشر قىلىش مۇمكىن ئەمەس.)

«ياۋا گىياھ» (نەسرىي نەزمە، «شىمال يېڭىلىقلىرى» نەشرىياتى نەشر قىلغان.)

«خالاس» (قىسقا مۇلاھىزىلەر توپلىمىنىڭ تۆتىنچىسى، 1927 - يىلى يېزىلغان، نەشر قىلىنىشى يۇقىرىقىغا ئوخشاش.)

«تەپەككۇر، تاغۇدەريالار، ئادەملەر» (ياپونىيىلىك خېجيەن يۇپۇ يازغان پارچە خاتىرىلەردىن تاللاپ تەرجىمە قىلىنغان، نەشر قىلىنىشى يۇقىرىقىغا ئوخشاش. ھازىر مەتبەئە نۇسخىسى يوق.)

1929 - يىل

«تام تۇۋىدىكى تەرجىمىلەر» (روسىيە ۋە ياپونىيە يازغۇچىلىرىنىڭ، تەنقىدچىلىرىنىڭ مۇھاكىمىلىرى، نەشر قىلىنىشى يۇقىرىقىغا ئوخشاش.)

«يېقىنقى زامان تەسۋىرىي سەنئەت تارىخى ئېقىمى توغرىسىدا» (ياپونىيىلىك بەنخېك يىسۇي يازغان، نەشر قىلىنىشى يۇقىرىقىغا ئوخشاش.)

«لۇگۇ خۇڭئېرنىڭ رەسىملىرىدىن تاللانما» (بېغىشلىما سۆز

زىمۇ تەرجىمە قىلىنغان، «سەھەر غۇنچىسى» تەھرىراتى نەشر قىلغان «سەنئەت گۈلزارلىقىنىڭ سەھەر غۇنچىسى» نىڭ بىرى، ھازىر مەتبەئە نۇسخىسى يوق.)

«پرولېتارىيات ئەدەبىياتىنىڭ نەزەرىيىسى ۋە ئەمەلىيىتى» (ياپونىيىلىك پېەنشاڭشېڭ يازغان، «ئەزىم دەريا» كىتابخانىسى نەشر قىلغان «ئەدەبىيات - سەنئەت نەزەرىيىسىگە دائىر رىسالىلەر» نىڭ بىرى.)

«سەنئەت توغرىسىدا» (سوۋېت ئىتتىپاقىلىق A. لۇناچارسكىي يازغان، نەشر قىلىنىشى يۇقىرىقا ئوخشاش.)

1930 - يىل

«سەنئەت توغرىسىدا» (روسىيىلىك G. پلېخانوف يازغان، «نۇرلۇق جۇڭگو» نەشرىياتى نەشر قىلغان «ئىلمىي سەنئەت نەزەرىيىسىگە دائىر مەجمۇئەلەر» نىڭ بىرى.)

«ئەدەبىيات - سەنئەت ۋە تەنقىد» (سوۋېت ئىتتىپاقىلىق لۇناچارسكىينىڭ مۇھاكىمىلىرى ۋە نۇتۇقلىرى، «كۆپۈك» كىتابخانىسى نەشر قىلغان شۇ نامدىكى مەجمۇئەلەرنىڭ بىرى.)

«ئەدەبىيات - سەنئەت سىياسىتى» (سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت توغرىسىدىكى يىغىنلىرىنىڭ خاتىرىلىرى ۋە قارارلىرى، يۇقىرىقىغا ئوخشاش.)

«ئۆكتەبىر» (سوۋېت ئىتتىپاقىلىق A. ياكۇبلېۋ يازغان رومان، «مۇقەددەس ئەل نۇرى» تەھرىراتى قوبۇل قىلغان «ھازىرقى زامان ئەدەبىيات - سەنئىتىگە دائىر مەجمۇئەلەر» نىڭ بىرى، ھازىر تېخى بېسىلىپ چىقمىدى.)

1931 - يىل

«دورا ئۆسۈملۈكلىرى» (ياپونىيىلىك يىمدافۇ يازغان، تەجارەت باسمىخانىسى قوبۇل قىلىپ، «تەبىئەت دۇنياسىدا» پارچە

لاپ چىقىرىلىۋاتىدۇ.)

«تارمار» (سوۋېت ئىتتىپاقىلىق A. فادېيېف يازغان رومان، «ئۈچ بىكار» كىتابخانىسى نەشر قىلغان.)

تەرجىمە قىلغان ۋە يازغانلىرىدىن باشقا، سىلىشتۇرۇپ توغرىلىغانلىرى

تاڭ دەۋرىدىكى لىيۇ شيۇننىڭ «گۇاڭدۇڭ مۆجىزىلىرى»، ئۈچ جىلد (تاڭ، سۇڭ زامانلىرىدىكى كاتالوگلارغا ئاساسەن «يۇڭلىي دىۋانى» سىلىشتۇرۇپ كۆرۈلگەن ھەمدە چالىسى تولدۇرۇلغان، بېسىلمىدى.)

ۋېي دەۋرىدىكى ھۆكۈما جۇڭسەننىڭ «جىكاڭ ئەسەرلىرى»، 10 جىلد (مىڭ دەۋرىدىكى مەجمۇئەخانا كۆچۈرمە نۇسخىسى سىلىشتۇرۇپ كۆرۈلگەن ھەمدە چالىسى تولدۇرۇلغان، بېسىلمىدى.)

رەتلىگەنلىرى

«قەدىمكى ھېكايىلەردىن قېزىلمىلار» 36 جىلد (جۇ دەۋردىدىن سۇي دەۋرىگىچە چېچىلىپ يۈرگەن ھېكايىلەرنى رەتلىگەن، بېسىلمىدى.)

شىيى چىڭنىڭ «كېيىنكى خەن تارىخى» دىن رەتلەنگەن بەش جىلد (ۋاڭ ۋېنتەي رەتلىگەن نۇسخىدىن كۆپ، بېسىلمىغان.)

تەھرىرلىگەنلىرى

«دەشت ـ بايا ۋان» (ھەپتىلىك ژۇرنال، بېيجىڭدا چىقىدىغان «جىڭباۋ» گېزىتىگە قوشۇپ تارقىتىلغان، كېيىن نەشردىن توختىتىلغان.)

«تىل رىشتىسى» (ھەپتىلىك ژۇرنال، بېيپىڭدا مەنئى قىلىنغاندىن كېيىن شاڭخەيگە كۆچۈرۈپ بېرىپ 4 ـ جىلدتىن 5 ـ جىلدنىڭ يېرىمىغچە چىقىرىلغان، «شىمال يېڭىلىقلىرى» نەشرىياتى نەشر قىلغان، كېيىن نەشر قىلىنماس بولغان.)

«ئۆركەش» (1 ـ جىلد 1 ـ سانىدىن 2 ـ جىلد 5 ـ سانىغچە چىقىرىلغاندىن كېيىن توختىتىلغان، «شىمال يېڭىلىقلىرى» نەشرىياتى نەشر قىلغان.)

«ئەدەبىيات ـ سەنئەت توغرىسىدا تەتقىقات» (پەسىللىك ژۇرنال، پەقەت 1 ـ سانىلا چىقىرىلغان. «ئەزىم دەريا» كىتابخانىسى نەشر قىلغان.)

تاللاپ بېكىتكەنلىرى، ئىملاسىنى كۆرۈپ بەرگەنلىرى

«يۈرتۇم» (شۇي چىڭۇېن يازغان ھېكايىلەر توپلىمى، «شىمال يېڭىلىقلىرى» نەشرىياتى نەشر قىلغان «ئارىلاش مەجمۇئەلەر» نىڭ بىرى).

«دىل قىدىرىش» (چاڭخۇڭ يازغان فېلىيەتونلار توپلىمى، يۈقىرىقىغا ئوخشاش.)

«گىرىمسەن چۇش» شاڭ پېيلياڭ يازغان ھېكايىلەر توپلىمى، يۈقىرىقىغا ئوخشاش.)

«ئۇنتۇلغان دەريا سۇيى» (جېۋۇنىڭ شېئىرلار تاللانمىسى، «شىمال يېڭىلىقلىرى» نەشرىياتى نەشر قىلغان.)

سىلىشتۇرۇپ كۆرگەنلىرى، ئىملاسىنى كۆرۈپ بەرگەنلىرى

«سوۋېت روسىيەسىدىكى ئەدەبىي مۇنازىرە» (سوۋېت ئىتتىپاقىلىق چۇشاك ۋە باشقىلارنىڭ مۇھاكىمىلىرى، قوشۇمچە «پىلە-

خانوف ۋە سەنئەت مەسلىسى» ؛ رېن گوجېك تەرجىمە قىلغان، «شىمال يېڭىلىقلىرى» نەشرىياتى نەشر قىلغان «نامسىز مەجمۇئە-لەر» نىڭ بىرى.)

«12» (سوۋېت ئىتتىپاقىلىق A. بلوك يازغان داستان، خۇشياۋ تەرجىمە قىلغان، يۇقىرىقىغا ئوخشاش.)

«ئەركىنلىك ئۈچۈن كۈرەش دولقۇنى» (روسىيىلىك A. دانچىنكو ۋە باشقىلار يازغان ھېكايىلەر توپلىمى، دۇك چېۋفاك تەرجىمە قىلغان، يۇقىرىقىغا ئوخشاش.)

«باتۇر يۇھەننا» (ۋېنگرىيىلىك فىتوفى ساندۇر يازغان خەلق داستانلىرى، سۇن يۈك تەرجىمە قىلغان، «كۆل مەنزىرىسى» نەشرىياتى نەشر قىلغان.)

«ھاۋا ئانا خاتىرىسى» (مارك تۋېن يازغان ھېكايە، لى لەن تەرجىمە قىلغان، «كۆل مەنزىرىسى» نەشرىياتى نەشر قىلغان «دۇنياۋى مەشھۇر ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ تەرجىمە مەجمۇئەلىرى» نىڭ بىرى.)

كۆرۈپ بەرگەنلىرى

«2 ـ ئاي» (رۇشى يازغان پوۋېست، «سەھەر غۇنچىسى» تەھرىراتى نەشر قىلغان، ھازىر مەتبەئە نۇسخىسى يوق.)

«ئازغىنە 10 يىل» (يې يۈكچىك يازغان رومان، «باھار دولقۇنى» نەشرىياتى نەشر قىلغان.)

«كەمبەغەل» (روسىيىلىك F. دوستويېۋسكىي يازغان رو-مان، ۋېي سۈكفۇ تەرجىمە قىلغان. «نامسىز تەھرىرات» نەشر قىلغان «نامسىز مەجمۇئەلەر» نىڭ بىرى.)

«قارا چۈمپەردىلىك ئادەم» (روسىيە L. ئاندرېيېف يازغان دراما، لى جيې تەرجىمە قىلغان، يۇقىرىقىغا ئوخشاش.)

«قىزىل كۈلكە» (چېخوۋ يازغان ھېكايە، مېيچۈەن تەرجە-

مە قىلغان، تىجارەت باسمىخانىسى نەشر قىلغان.)

«كىچىك فېئوتېر» (ۋېنگرىيىلىك H. زىل مىرون يازغان چۆچەك، شۇي شيا تەرجىمە قىلغان، «سەھەر غۇنچىسى» تەھرىرا-تى نەشر قىلغان، ھازىر مەتبەئە نۇسخىسى يوق.)

«تەرەققىيات ۋە چېكىنىش» (جۇ جيەنرېن تەرجىمە قىلغان بىئولوگىيىگە دائىر مۇھاكىمىلەر تاللانمىسى، «نۇرلۇق جۇڭگو» باسمىخانىسى نەشر قىلغان.)

«فائۇست ۋە شەھەر» (سوۋېت ئىتتىپاقىلىق A. لۇناچارس-كي يازغان دراما، رۇ شى تەرجىمە قىلغان، «مۇقەددەس ئەل نۇرى» نەشرىياتى نەشر قىلغان، «ھازىرقى زامان ئەدەبىيات ـ سەنئىتىگە دائىر مەجمۇئەلەر» نىڭ بىرى.)

«تىنچ دون» (سوۋېت ئىتتىپاقىلىق M. شولوخوف يازغان رومان، بىرىنچى قىسمى، خې فېي تەرجىمە قىلغان، يۇقىرىقىغا ئوخشاش.)

«14 — 69 ـ زەرەھلى پويىز» (سوۋېت ئىتتىپاقىلىق V. ئىۋانوف يازغان ھېكايە، شى خېك تەرجىمە قىلغان، يۇقىرىقى-غا ئوخشاش، نەشردىن چىقمىغان.)

نەشر قىلغانلىرى

«〈سېمېنت〉 نىڭ رەسىملىرى» (گېرمانىيىلىك C. مېففېرت-نىڭ 10 پارچە ياغاچ ئويما رەسىمى، كوللو باسمىسى.)

«تۆمۇر ئېقىن» (سوۋېت ئىتتىپاقىلىق A. سىرافموۋېچ يا-غان رومان، ساۋ چىڭخۇا تەرجىمە قىلغان.)

«تۆمۇر ئېقىنىنىڭ رەسىملىرى» (سوۋېت ئىتتىپاقىلىق I. بىسكىلۇۋنىنىڭ تۆت پارچە ياغاچ ئويما رەسىمى، بېسىلىۋاتقا-دا ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىغان.)

مەن تەرجىمە قىلغان، يازغان كىتابلارنى جىكسۇك[333] ماڭا تىزىملاپ بەرگەن ۋە «لۇشۇن ۋە ئۇنىڭ ئەسەرلىرى توغرىسىدا»[334]غا كىرگۈزگەنىدى، لېكىن تولۇق ئەمەس ئىكەن. بۇ نۆۋەت پارچە تەسىراتنامىلىرىمنى رەتلەش مۇناسىۋىتى بىلەن، ئۆزۈمگە ئالاقىدار بولغان كىتابلار قاچىلانغان ساندۇقنى ئېچىپ، يۇقىرىقىدەك باشقا بىر تىزىمنى تەييارلىدىم.

بۇنى «ئۇچ بىكار» توپلىمىنىڭ ئاخىرىغىمۇ كىرگۈزۈپ قويماقچىمەن، بۇنىڭدا ئۆزۈمنى، باشقىلارنىمۇ كۆزدە تۇتتۇم. تىزىم بويىچە قارىغاندا، ئۆتكەن 10 يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە سەرپ قىلغان كۈچۈم ھەقىقەتەن ئاز ئەمەس؛ باشقىلارنىڭ تەرجىمىلىرىنى، ئەسەرلىرىنى تەھرىرلەپ ـ سىلىشتۇرۇشتىمۇ ھەرپمۇھەرپ كۆردۈم، ھەرگىز چالا ـ بۇلا كۆرۈش بىلەن ئۆتكۈزۈۋېتىپ، ئاپتورلارنىڭ ۋە كىتابخانىلارنىڭ كۆزىنى بويايدىغان ئىشنى قىلمىدىم، شۇ تەرجىمە ۋە ئەسەرلەردىن پايدىلىنىۋالاي دېگەن نىيەتتىمۇ بولمىدىم. بۇ ئىشلارنى «بىكارچىلىق» سەۋەبى بىلەن ئىشلىدى، دېگەن گەپلەر بولدى. لېكىن، ئۇ چاغلاردا كۈنىگە سەككىز سائەت ۋاقتىمنى تۇرمۇش كەچۈرۈش ئۈچۈن سېتىشقا مەجبۇر بولدۇم، تەرجىمە قىلىش ۋە تەھرىرلەپ سىلىشتۇرۇش ئىشىنى پۈتۈنلەي شۇنىڭدىن باشقا چاغدا ئىشلىدىم. كۈن بويى دەم ئالماي ئىشلىگەن چاغلىرىم كۆپ بولدى، پەقەت يېقىنقى تۆت ـ بەش يىلدىن بۇيان غەيرىتىم ئىلگىرىكىدەك بولماي قالدى.

لېكىن، داۋاملىق سەرپ قىلغان ئۆمرۈم ھەقىقەتەن زايە كەتمىدى. بەزى تەنقىدچىلەرنىڭ ئېيتىشچە، قىلغان ئىشلىرىم قاتمۇقاتمىق جازا بېرىشكە تېگىشلىك جىنايەتمىش. «لەنەتگەردى» بولۇپ قالغىنىمغىمۇ تۆت ـ بەش يىل بولدى، دەسلەپتە «ئەسكى» سانالمىدىم، كېيىن «جاجىسىنى يېگەن» ھېسابلاندىم، ھەتتا بىرنەچچە مەمەدانلار ماڭا بىرقانچە تەنە، تەھدىت ۋە «ئانچە ـ مۇنچە ھۆزۈر-

لىنارلىق» «سەممىي نەسىھەت» قىلغانمۇ بولدى. شۇنداق بولسىمۇ مەن پۈتۈنلەي ئۇنداق ئويلىمىدىم، مېنىڭچە، مەن ھازىرمۇ ھايات تۇرۇپتىمەن، پەقەت 10 يىلچە بولاي دېدى، ئىجادىي بىر نەرسە يازمىدىم. ھالبۇكى، بەزىلەرنىڭ يەنىلا مېنى «يازغۇچى» دەپ ئاتاپ يۈرگەنلىكى ناھايىتى كۈلكىلىك ئىش.

مەن ئويلايمەنكى، بۇنىڭ بەزى سەۋەبلىرى ئۆزۈمدە، بەزى سەۋەبلىرى يېڭى چىققان ياش ھەۋەسكارلاردا. ئۆزۈمدىكىسى شۇكى، مەن ھەقىقەتەن تەرجىمە قىلىشتا، يېزىشتا ئەستايىدىل ئىشلىدىم. ماڭا ھۆجۇم قىلغان ئادەملەرنىڭ ئېيتقىنىدەك ئۇستىلىق، پۈرسەتپەرەسلىك قىلغىنىم يوق. مېنىڭ قولۇمدىن چىققان بىرمۇنچە كىتابلارنىڭ خاسىيىتى ياكى جىنايىتى ئۇستىدە ھازىرچە ئېغىز ئاچماي تۇراي، ئۇلارنىڭ ھەممىسى جىنايەت بولۇپ چىققان تەقدىردىمۇ، مەتبۇئات ساھەسىدە خېلى چوڭ بىر توقۇناق بولۇپ قالدى، بۇنى «تېپىپ تاشلاش» ئۈچۈن پۈتۈنلەي خېلى چوڭ ماغدۇرى بولۇشى كېرەك. قۇرۇقتىن ـ قۇرۇق قىلغان ھۆجۇملىرى ۋاقتىنچە ئاز ـ پاز ئۇنۇم بەرگەن بولسىمۇ، لېكىن ھەممىدىن بەتتەر بولغىنى شۇكى، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى خۇددى كۆلەڭگىدەك غايىب بولۇپ كەتتى.

ئەمدى ئۆز قولۇمدىن چىققان كىتابلارنىڭ تىزىمىغا قاراپ باقسام، ئۇ نەرسىلەر مەزمۇن جەھەتتە خېلىلا پۇچەك ئىكەن. ھەممىدىن يامىنى شۇكى، ئىجادىيەت جەھەتتە ئۇلۇغ ئىستېداتىم بولمىغاچقا، تا ھازىرغىچە بىرەر كاتتا ئەسەر يازغىنىم يوق؛ تەرجىمە جەھەتتە چەت ئەل تىلىنى ئۆگىنىشكە قۇربىم كەملىك قىلغاندىلىقى ئۈچۈن، دۇنيا بويىچە مەشھۇر بولغان بىرەر كاتتا ئەسەرنى تەرجىمە قىلىشقا پېتىنالماي، تەلمۇرۇپ تېكىرقاپ يۈردۈم. يېڭى چىققان ياش ھەۋەسكارلار مېنىڭ ئەكسىمچە ئىش قىلىدىغان بولسا، مېنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش بىلەنلا قالماستىن، بەلكى دەرھال مەندىن

ئۇزۇپ كېتىدۇ. لېكىن، شىخۇ كۆلى بويىدا چىڭقىلىپ توقۇپ چىققان قانداقتۇر ئاجايىپ بىر يېڭى شېئىرنى تەشۋىق قىلىش بىلەنلا بولۇپ كېتىش، چەت ئەللەرگە بېرىۋېلىپ بېرەر مىليون سۆزلۈك رومان يېزىش جانغا ئەسقاتمايدۇ. چۈنكى، گەپ تولىمۇ چوڭ بولۇپ كەتسە، ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇنلاشمايدۇ، ئىنتىلىش تولىمۇ يۇكسەك بولۇپ كەتسە، پىكىرنى بىر يەرگە يىغقىلى بولمايدۇ، بۇنىڭدىن پەقەت كىشىنى ھەيران - ھەس قالدۇرىدىغان قۇرۇق خەۋەر تارقاتماقتىن باشقا پايدا چىقمايدۇ. جىمجىت كېچىدە خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇپ خىياللىرىمنىڭ تېگىگە يېتەلمىگەنلىكىمنى سېزىپ ئىچىم تىتىلداپ كەتتى، شۇ ھالدا قارا كۆلەڭگىنىڭ خۇددى ناھايىتى يوغان «پۇتلىكاشاڭ تاش»[335] تەك ئالدىمدا تۇرغانلىقىغا بىردىنلا كۆزۈم چۈشتى.

ماڭا شەخسىي مەنپەئىتىنى كۆزلەپ ئەمەس، چوڭ مەقسەتلەرنى كۆزلەپ تۇرۇپ ھۇجۇم قىلىشسا، مەيلى قانداق ئۇسۇلنى ئىشلەتسە ئىشلەتسۇن، مەن ھەرگىز چىشىمنى يېرىپ زارلانمايمەن. لېكىن، قەلەم بىلەن جەمئىيەتكە قەدەم قويۇش ئارزۇسىدا بولۇپ يۈرگەن ياشلارغا، ئۆزۈمنىڭ بىرنەچچە يىللىق تەجرىبەمگە ئاساسەن، سەمىمىي كۆڭلۈم بىلەن كۆيۈپ - پىشىپ مۇنداق نەسىھەت قىلغۇم بار: بىرەر - يېرىم يىل ۋاقىت ئىچىدە، بىرنەچچە پارچە ماقالە يېزىش ياكى بىرنەچچە سان ژۇرنال چىقىرىش بىلەنلا مىسلى كۆرۈلۈپ باقمىغان ئۇلۇغ تۆھپە يارىتتىم دېگەن خىيالدا بولماي، داۋاملىق (!) تىرىشىش كېرەك. يەنە بىرى، باشقىلارغا ھە دەپ كۆز يۇمۇپ، ئۇلارنىڭ ئۆزىگە ئوخشاش سەمەرىسىز قىلىپ قويۇشنىڭلا كويىدا يۈرمەي، دەس تۇرغان ئالدىنقى ئادەملەردىن ئۆزۈپ، ئۇلاردىنمۇ بەستلىك بولۇش كېرەك. مەيدانغا يېڭى چۈشكەن چاغدا، گۆدەكلىك ۋە نادانلىق ھېچ گەپ ئەمەس، لېكىن داۋاملىق (!) ئۆسكەن ياخشى. ئەدەبىيات - سەنئەت نەزەرىيىسىنى بىلمەي

تۇرۇپ، پىتنە - ئىغۋا پەيدا قىلىدىغان تەقرىزلەرنى خالىغىنىچە ئوتتۇرىغا چىقىرىش، ئۆزىدىن باشقىلارنى قۇرۇق گەپ بىلەن ھالاك قىلىدىغان قىسقا ئەنزارلارنى يېزىش، بىرنەچچە چۆچەكنى تەرجىمە قىلىش بىلەنلا باشقا ھەممە تەرجىمىلەرنى يوققا چىقارماقچى بولۇش، تېگى - تەكتىدىن ئالغاندا، ئۆزى ئۇچۇنمۇ «ئېچىنارلىق، پايدىسىز ئەجىر قىلىش»[336] بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. «ئەقىل دۇمبىسىگە ئۆتۈپ قالغان» دېگەن گەپ ئەنە شۇ.

«ئىلغار ياش»[337] لار ماڭا تىل ۋە قەلەم نەشتەرلىرى بىلەن ھۇجۇم قىلىۋاتقاندا، مەن «تېخى 50كە كىرمىگەن» ئىدىم، ھازىر بولسا يېشىم ھەقىقەتەن 50تىن ئېشىپ كەتتى. رېنان (E. Renan)[338] نىڭ ئېيتىشچە، ئادەم بىرئاز ياشانغاندا مىجەزى چۈس بولۇپ قالىدىكەن. مەن بۇنداق ئاجىزلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا بارلىق كۈچۈم بىلەن تىرىشماقچىمەن. چۈنكى، ئېنىق چۈشىنىمەنكى، دۇنيا ھەرگىز مەن بىلەن بىللە ئۆلۈپ كەتمەيدۇ، ئۇمىد كېلەچەكتە. لېكىن، چىراغ تۇتۇپ ياغۇز ئولتۇرغىنىمدا، باھار كېچىسى ماڭا ناھايىتى خۇنۇك تۇيۇلدى، شۇ جىمجىتلىق ئىچىدە مۇشۇنداق گەپلەرنى يېزىپ قويدۇم.

1932 - يىل 4 - ئاينىڭ 29 - كۈنى، لۇشۈن.
شاڭخەينىڭ شىمالىدىكى تۇرالغۇمدا.

ئىزاهلار:

(1) «هازىرقى هالەتكە نارازى»، «پارچە تەسىراتچى» — لياك شچيۇ «يېڭى ئاي» ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 2 ـ جىلد 8 ـ سانىدا (1929 ـ يىل 10 ـ ئاي) «〈هازىرقى هالەتكە نارازى〉 بولسا قانداق بولىدۇ؟» دېگەن ماقالىسىنى ئېلان قىلغان. ئۇنىڭدا: «شۇنداق بىر خىل ئادەم بارکى، ئۇ ھەمىشە 〈هازىرقى هالەتكە نارازى〉. بۇگۈنى بۇ يەردىن قۇسۇر چىقارسا، ئەتىسى ئۇ يەردىن قۇسۇر چىقىرىدۇ، ئۇنىڭ چاتىقى تۇگىمەيدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭدا پۈتمەس ـ تۈگىمەس پارچە تەسىرات پەيدا بولىدۇ، باشقىلار ئۇنىڭ قۇسۇر چىقىرىش كېسىلىگە رېتسېپ يازسا، ئۇ ئادەتتىن تاشقىرى نارازى بولىدۇ... خۇددى هازىرقى هالەت مۇبادا ئۇنى رازى قىلسىپ قويسىلا، ئۇنىڭغا يازغىلى پارچە تەسىرات چىقمايدىغاندەك بولۇپ قالىدۇ» دېگەن.

(2) «28 ـ يانۋار» ئۇرۇشى مەزگىلىدە، ئاپتور ئۇرۇش رايونىغا يېقىن شىمالىي سىچۈەن كوچىسىدا ئولتۇرغان، ئۇرۇش پارتلىغاندىن كېيىن، ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ ئەنگلىيىنىڭ كونسېرسىيىسىدىكى نېيشەن كىتابخانىسىنىڭ شۆبىسىگە بېرىپ ئولتۇرغان، 3 ـ ئايىنىڭ 19 ـ كۈنى بۇرۇنقى تۇرالغۇسىغا كۆچۈپ كەلگەن.

(3) ئاپتور 1927 ـ يىل 10 ـ ئايدا گۇاڭجۇدىن شاڭخەيگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، تەكلىپكە بىنائەن، بەزى مەكتەپلەردە نۇتۇق سۆزلىگەن. 10 ـ ئايىنىڭ 25 ـ كۈنى ئەمگەك ئۇنىۋېرسىتېتىدا «زىيالىيلار سىنىپى توغرىسىدا» دېگەن تېمىدا نۇتۇق سۆزلىگەن، بۇ نۇتۇق هازىر «توپلام سىرتىدىكى توپلامغا قوشۇمچە توپلام» غا كىرگۈزۈلدى. 10 ـ ئايىنىڭ 28 ـ كۈنى لى دا ئوقۇش يۇرتىدا «ئۇلۇغ جىسىمغا ئايلانغان تاش» دېگەن تېمىدا نۇتۇق سۆزلىگەن، نۇتۇقنىڭ تېكىستى كىمنىڭ قولىدا ئىكەنلىكى نامەلۇم. 11 ـ ئايىنىڭ 2 ـ كۈنى فۇدەن ئۇنىۋېرسىتېتىدا «ئىنقىلابىي ئەدەبىيات» دېگەن تېمىدا نۇتۇق سۆزلىگەن، شاۋلىنىڭ بۇ نۇتۇقتىن يازغان خاتىرىسى 1928 ـ يىل 5 ـ ئايىنىڭ 9 ـ كۈنى شاڭخەي «ئاخبارات گېزىتى ئىلىم دېڭىزى» غا بېسىلغان. 16 ـ كۈنى «نۇرلۇق جۇڭخۇا» ئۇنىۋېرسىتېتىدا نۇتۇق سۆزلىگەن. خۇڭ شياۋتۇڭ، گو زىشۇڭلارنىڭ بۇ نۇتۇقتىن پېزىۋال‌غان خاتىرىسى «نۇرلۇق جۇڭخۇا» ھەپتىلىك ژۇرنىلىنىڭ 2 ـ جىلد 7 ـ سانىغا (1927 ـ يىل 11 ـ ئايىنىڭ 28 ـ كۈنى) بېسىلغان، «ئەدەبىيات ۋە جەمئىيەت» دېگەن سەرلەۋھىنى مۇھەررىر قوشۇپ قويغان. 17 ـ كۈنى «داشا» ئۇنىۋېرسىتېتىدا نۇتۇق سۆزلىگەن، نۇتۇقنىڭ تېمىسى ۋە تېكىستى

نامەلۇم، 12 ـ ئايىنىڭ 21 ـ كۈنى جىنەن ئۇنىۋېرسىتېتىدا «ئەدەبىيات ـ سەنئەت بىلەن سىياسەتنىڭ پېتىشالماسلىقى» دېگەن تېمىدا نۇتۇق سۆزلىگەن، كېيىن «توپلام سىرتىدىكى توپلام» غا كىرگۈزۈلگەن. شۇنىڭدىن كېيىن 1928 ـ يىل 5 ـ ئايىنىڭ 15 ـ كۈنى جياڭژەندىكى فۇدەن تەجرىبە ئوتتۇرا مەكتىپىدە «قېرىغانلار، ئۆلمىگەن» دېگەن تېمىدا نۇتۇق سۆزلىگەن، نۇتۇقنىڭ تېكىستى نامەلۇم. 11 ـ ئايىنىڭ 10 ـ كۈنى «چوڭ قۇرۇقلۇق» ئۇنىۋېرسىتېتىدا نۇتۇق سۆزلىگەن، نۇتۇقنىڭ تېمىسى ۋە تېكىستى نامەلۇم. 1929 ـ يىل 12 ـ ئايىنىڭ 4 ـ كۈنى جىنەن ئۇنىۋېرسىتېتىدا «هىجران ۋە هىجرانغا قارشى» دېگەن تېمىدا نۇتۇق سۆزلىگەن، گو بورۇ نۇتۇقتىن يازغان خاتىرە «جىنەن ئۇنىۋېرسىتېتى ژۇرنىلى» نىڭ 28 ـ سانىدىن 32 ـ سانىغىچە بولغان بىرلەشمە سانىغا بېسىلغان (1930 ـ يىل 1 ـ ئايىنىڭ 18 ـ كۈنى). 1929 ـ يىل 5 ـ ئايدا، ئاپتور ئائىلە يوقلاش ئۈچۈن بېيپىڭغا كېلىپ، 5 ـ ئايىنىڭ 22 ـ كۈنى يەنجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا «هازىرقى يېڭى ئەدەبىياتقا ئومۇمىي نەزەر» دېگەن تېمىدا نۇتۇق سۆزلىگەن، كېيىن مۇشۇ كىتابتا كىرگۈزۈلگەن. 5 ـ ئايىنىڭ 29 ـ كۈنى بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ 2 ـ دارىلفۇنۇنىدا، 6 ـ ئايىنىڭ 2 ـ كۈنى چۈشتىن بۇرۇن 2 ـ پېداگوگىكا بۆلۈمىدە، شۇ كۈنى كەچقۇرۇن 1 ـ پېداگوگىكا بۆلۈمىدە نۇتۇق سۆزلىگەن. بۇ نۇتۇقلارنىڭ تېمىسى ۋە تېكىستلىرى نامەلۇم.

(4) گۇاڭجۇدا «15 ـ ئاپرىل» ئەكسىلئىنقىلابىي ئۆزگىرىش يۈز بەرگەندە، ئاپتور جۇڭشەن ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇتقۇچىلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتەيتتى، قولىغا ئېلىنغان ئوقۇغۇچىلارنى قۇتقۇزۇشتىن نەتىجە ئالالمىغاچقا، ئاچچىقى كېلىپ بارلىق ۋەزىپىسىدىن ئىستېپا بېرىپ، 9 ـ ئايدا گۇاڭجۇدىن شاڭخەيگە كەتكەن.

(5) ئىجادىيەت تەھرىراتى — يېڭى ئەدەبىيات ھەرىكىتى داۋامىدىكى مەشھۇر ئەدەبىيات تەشكىلاتى بولۇپ، 1920 ـ يىلىدىن 1921 ـ يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا قۇرۇلغان. گو مورو، يۈ دافۇ، چېڭ فاڭژۇلار ئۇنىڭ ئاساسلىق ئەزاسى. ئۇنىڭ دەسلەپكى مەزگىلدە ئەدەبىياتتىكى يۈزلىنىشى رومانتىزمدىن ئىبارەت بولۇپ، جاھانگىرلىككە، فېئودالىزمغا قارشى تۇس ئالغان. بىرىنچى قېتىملىق ئىچكى ئىنقىلابىي ئۇرۇش مەزگىلىدە، گو مورو، چېڭ فاڭژۇلار ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ، ئىنقىلابنىڭ ئەمەلىي خىزمەتلىرىگە قاتناشقان. 1927 ـ يىلى بۇ تەھرىرات پرولېتارىيات ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ھەرىكىتىنى تەشەببۇس قىلغان، شۇنىڭدەك، چەت ئەلدىن قايتىپ كەلگەن فېن نەيچاۋ، پېڭ كاڭ، لى چيۇلىلارنى يېڭى ئەزا قىلىپ قوشۇۋالغان. 1928 ـ يىلى، ئىجادىيەت تەھرىراتى بىلەن پرولېتارىيات ئەدەبىياتىنى تەشەببۇس قىلىۋاتقان يەنە بىر «قۇياش» تەھرىراتىنىڭ لۇشۈنگە

قىلغان تەنقىدى ۋە لۇشۈننىڭ ئۇلارغا قايتۇرغان رەددىيىسى ئىنقىلابىي ئەدەبىيات مەسىلىسىنى مەركەز قىلغان بىر قېتىملىق بەس ـ مۇنازىرىنى شەكىللەندۈرگەن. 1929 ـ يىل 2 ـ ئايدا، بۇ تەھرىرات گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى تەرىپىدىن پېچەتلىۋېتىلگەن. ئۇنىڭ تەھرىرلىكىدە ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ «ئىجادىيەت» (پەسىللىك ژۇرنال)، «ئىجادىيەت ھەپتىلىك گېزىتى»، «ئىجادىيەت كۈنى»، «كەلكۈن»، «ئىجادىيەت ئايلىق ژۇرنىلى»، «مەدەنىيەت تەنقىدى» قاتارلىق ژۇرناللار ھەمدە «ئىجادىيەت مەجمۇئەلىرى» نەشر قىلىنغان. ئىنقىلابىي ئەدەبىيات توغرىسىدىكى بەس ـ مۇنازىرە توغرىسىدا مۇشۇ كىتابتىكى «‹مەست ـ ئەلەس نەزىرى› دىكى خىرەلىك» دېگەن ماقالىنىڭ ئىزاھاتىغا قارالا.

(6) «قۇياش» تەھرىراتى — 1927 ـ يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا شاڭخەيدە قۇرۇلغان ئەدەبىيات تەشكىلاتى بولۇپ، ئۇنىڭ جىيالا گۇاڭسى، چېن شىڭسۇن، مىڭ چاۋ قاتارلىق ئاساسلىق ئەزالىرى بولغان. ئۇ 1928 ـ يىل 1 ـ ئايدا «قۇياش ئايلىق ژۇرنىلى»نى نەشر قىلىپ، ئىنقىلابىي ئەدەبىياتنى تەشەببۇس قىلغان. 1930 ـ يىلى جۇڭگو سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى قۇرۇلغاندىن كېيىن، بۇ تەھرىرات ئۆزىچە تارقىلىپ كەتكەن. «قۇياش» تەھرىراتى بىلەن لۇشۈننىڭ 1928 ـ يىلىدىكى بەس ـ مۇنازىرىسى توغرىسىدا مۇشۇ كىتابتىكى «‹مەست ـ ئەلەس نەزىرى› دىكى خىرەلىك» دېگەن ماقالىنىڭ ئىزاھاتىغا قارالا.

(7) «يېڭى ئاي» تەھرىراتى — بەزى بۇرژۇئا زىيالىيلىرى يادرو قىلىنغان ئەدەبىي ۋە سىياسىي تەشكىلات بولۇپ، تەخمىنەن 1923 ـ يىلى بېيجىڭدا قۇرۇلغان، خۇ شى، شۇي جىمۇ، چېن يۈەن، لىيا شىچيۇ ۋە لو لۈڭجىلار ئۇنىڭ ئاساسلىق ئەزاسى بولغان. بۇ تەھرىرات شېئىرىيەت تەھرىراتى دېگەن نام بىلەن 1926 ـ يىلى يازدا بېيجىڭ «تاڭ گېزىتى قوشۇمچە سەھىپىسى»دە «شېئىرلار» (ھەپتىلىك سەھىپە) نەشر قىلغان. 1927 ـ يىلى شاڭخەيدە «يېڭى ئاي» كىتابخانىسىنى قۇرغان، 1928 ـ يىل 3 ـ ئايدا ئومۇملاشقان «يېڭى ئاي» ئايلىق ژۇرنىلىنى نەشر قىلغان. «يېڭى ئاي» تەھرىراتىنىڭ ئاساسلىق ئەزالىرى «ھازىرقى زامان ئەنزارچىلىرى» ژۇرنىلىنى نەشر قىلغانلىقى ئۈچۈن، «ھازىرقى زامان ئەنزارچىلىرى» دەپ ئاتالغان. ئۇلار باشتا شىمالىي مىلىتارىستلارغا بېقىنغان، 1927 ـ يىلى جىيالا جېيشى ئىنقىلابتىن يۈز ئۆرۈگەندىن كېيىن، بىر بۇرژۇلۇپلا گومىنداڭنى پاناھلايدىغان بولغان، شۇنىڭدەك «ئەنگلىيىچە دېموكراتىيە»نى تەرغىب قىلغان، «ياخشى ھۆكۈمەتنىزم»نى قايتىدىن تەشەببۇس قىلغان، ئەدەبىيات ساھەسىدە ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ھەرىكىتىگە كۈچىنىڭ بارىچە ھوجۇم قىلغان. «سۈلكەتلىك ئالىيجانابلار» — 1925 ـ يىلى بېيجىڭ قىزلار

دارىلمۇئەللىمىنى ۋەقەسىدە جاڭ شىجياۋنىڭ «ئومۇم بىرلىك كەچكى گېزىتى»نى ھىمايە قىلغان، ھازىرقى زامان ئەنزارچىلىرىدىن بولغان (كېيىن يېڭى ئاي تەرەپدارى بولغان) چېن يۈەن قاتارلىقلارنى «شەرقىي جىشياڭچى سۈلكەتلىك ئالىيجانابلار» دەپ ئاتىغان.

(8) «بىكارلىق — زەردارلىق» — «مەدەنىيەت تەنقىدى» نىڭ 2 ـ سانىدىكى (1928 ـ يىل 2 ـ ئاي) لى چيۈلىننىڭ «ئىنقىلابىي ئەدەبىياتنى قانداق قۇرۇش كېرەك» دېگەن ماقالىسىگە قارالسۇن. بۇ ماقالىدە چىڭ فاڭۇۇنىڭ لۇشۈن قاتارلىقلارنى «بىكار تەلەپ سىنىپ» دېگەن سۆزى نەقىل كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن: «بىزگە مەلۇمكى، ھازىرقى كاپىتالىزم جەمئىيىتىدە بىكار تەلەپ سىنىپ دېگەن سۆز زەردارلار، پۇلى بار بايلار سىنىپى دېگەن سۆز» دېيىلگەن. «چۈشكۈن» «ئىجادىيەت ئايلىق ژۇرنىلى»نىڭ 1 ـ جىلد 11 ـ سانى (1928 ـ يىل 5 ـ ئاي) غا بېسىلغان شى خۈشىڭ (چىڭ فاڭۇۇ) نىڭ «بەربىر «‹مەست ـ ئەلەس نەزىرىنىڭ تەسىرى›»» دېگەن ماقالىسىدە: «ئائىلىشىمچە، ئۇ (لۇشۈننى دېمەكچى) يېقىندىن بۇيان ئىجتىمائىي پەنگە دائىر كىتابلارنى كۆپلەپ سېتىۋېلىپ ئوقۇۋېتىپتىمىش، ‹لېكىن شۇ تاپتا يەنە بىرئاز گەپ بارەدەك تۇرىدۇ›: ئۇ راستىنىلا ئىجتىمائىي پەننىڭ سادىق شاگىرتى بولماقچىمۇ ياكى پەقەت رەڭۇازلىق قىلىپ، ئۆزىنىڭ چۈشكۈن بولغانلىقىنى پەردازلىماقچىمۇ؟ كېيىنكىسى قۇلاقنى ئېتىپ قويۇپ قوڭغۇراق ئوغرىلىغاندەك بىر قىلىق، بۇ ئۇنىڭ تېخىمۇ چوڭقۇر ۋە قۇنتۇزغۇسىز چۈشكۈنلەشكەنلىكى» دېگەن گەپ بار ئىدى. «فېئودالىزمنىڭ پۇشتى» ۋە «ساۋلىغۇچى» — «ئىجادىيەت ئايلىق ژۇرنىلى»نىڭ 2 ـ جىلد 1 ـ سانى (1928 ـ يىل 8 ـ ئاي) غا بېسىلغان دۇچۇەن (گومورو) نىڭ «ئەدەبىيات ـ سەنئەت سېپىدىكى فېئودالىزمنىڭ پۇشتى» دېگەن ماقالىسىگە قارالسۇن. ئۇنىڭدا: «ئۇ كاپىتالىزمدىن بۇرۇنقى فېئودالىزمنىڭ پۇشتى، كاپىتالىزم سوتسىيالىزمغا نىسبەتەن ئەكسىلئىنقىلاب بولىدۇ. فېئودالىزمنىڭ پۇشتى سوتسىيالىزمغا نىسبەتەن ئىككى ياقلىمىلىق ئەكسىلئىنقىلاب بولىدۇ. لۇشۈن — ئىككى ياقلىمىلىق ئەكسىلئىنقىلابچى ئادەم. ئىلگىرىكى بەزىلەر لۇشۈننى كونىلىقتىن يېڭىلىققا ئۆتۈش دەۋرىدىكى بىقارار ئۆنسۇر، ئىنسانپەرۋەر ئادەم، دېگەنىدى، بۇ تامامەن خاتا. ئۇ مۇرادىغا يېتەلمىگەن Fascist (فاشىست)!» دېگەن گەپلەر بار ئىدى، فاشىست دېگەن سۆزنى شۇ كەملەردە بەزىلەر ساۋلىغۇچى، دەپ تەرجىمە قىلغان.

(9) لىياۋ ئەپەندى، يەنى لىياۋ لىئي، گۇاڭدۇڭ شىڭىنىلىق، ئەسلىي شىياۋمېن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى، 1927 ـ يىل 1 ـ ئايدا لۇشۈننىڭ كەينىگە كىرىپ جۇڭشەن ئۇنىۋېرسىتېتىغا يۆتكىلىپ بېرىپ ئوقۇغان.

(10) «تىل رىشتىسى» — ھەپتىلىك ئەدەبىي ژۇرنال. دەسلەپتە سۈن

فۇيۇنلەر تەھرىرلىگەن، 1924 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى بېيجىڭدا نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، 1927 ـ يىل 10 ـ ئايدا لياۋنىڭلىق مىللىتارىست جاڭ زولىن تەرىپىدىن تەقىب قىلىغان، كېيىن شاڭخەيگە كۆچۈرۈلۈپ داۋاملىق نەشر قىلىنغان. 1930 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى 5 ـ جىلد 52 ـ سانىغىچە نەشر قىلىنىپ توختىتىلغان، لۇشۈن ئاساسلىق ماقالە يازغۇچىلىرى ۋە قوللىغۇچىلىرىنىڭ بىرى بولغان ھەمدە بۇ ژۇرنال شاڭخەيدە نەشر قىلىنغاندىن كېيىن بىر مەزگىل تەھرىرلىكنى ئۆتىگەن.

(11) «لۇشۈن توغرىسىدا» ۋە «جۇڭگو ئەدەبىيات ـ سەنئىتىدىكى بەس ـ مۇنازىرە» — بۇلارنى لى خېلىن تەھرىرلىگەن. شاڭخەيدىكى «شىمال يېڭىلىقلىرى» كىتابخانىسى تەرىپىدىن 1930 ـ يىل 3 ـ ئايدا ۋە 1929 ـ يىل 10 ـ ئايدا ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا نەشر قىلىنغان. ئالدىنقىسىغا 1923 ـ يىلىدىن 1929 ـ يىلىغىچە لۇشۈن ۋە ئۇنىڭ ئەسەرلىرىگە دائىر مۇلاھىزە ماقالىلىرىدىن 24 پارچىسى كىرگۈزۈلگەن، كېيىنكىسىگە 1928 ـ يىلىدىكى ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ھەرىكىتى داۋامىدىكى ھەرقايسى تەرەپنىڭ بەس ـ مۇنازىرىسىگە دائىر ماقالىلىسىدىن 46 پارچىسى كىرگۈزۈلگەن.

(12) «سول قانات يازغۇچىلار رۇبلىنى كۆزلەيدۇ» — بۇ، شۇ چاغدا ئەكسىيەتچىلەرنىڭ ئىلغار يازغۇچىلارغا قىلغان تۆھمىتى. مەسىلەن، 1930 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى شاڭخەي «خەلق جۇمھۇرىيىتى گېزىتى — تۆيغۇ»غا بېسىلغان «جۇڭگونىڭ ئەدەبىيات ساھەسىنى ئازات قىلايلى» دېگەن ماقالىدە: ئىلغار يازغۇچىلار «قىزىل جاھانگىرلار تەرىپىدىن سېتىۋېلىندى، ئۇلار روسىيەدىن مائاش ئۇچۇن رۇبلى ئالدى» دېيىلگەن؛ 1930 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى شاڭخەيدە چىقىدىغان كىچىك گېزىت «ئالماس گېزىتى»دە بېسىلغان «لۇشۈننىڭ سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقىغا قاتنىشىشتىكى مۇددىئاسى» سەرلەۋھىلىك ماقالىدە «شاڭخەيدىكى ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ تەشۋىقات خىراجىتى ئۇچۇن، دەسلەپتە كوممۇنىستىك پارتىيە ھەر ئايدا 800 مىڭ رۇبلى بېرىپ، پرولېتارىيات ئەدەبىيات ـ سەنئىتى دېگەننى پەيدا قىلدى» دېيىلگەن ۋە باشقىلار.

(13) بۇ، دۇچۇەن ئىمزالىق «ئەدەبىيات ـ سەنئەت سېپىدىكى فېئودال لىزمنىڭ پۇشتى» دېگەن ماقالىدە ئېيتىلغان سۆز: «قىر، ئۆلتۇر! ئۆلتۇر! ئۆلتۇر! قورقۇنچلۇق ياشلارنى ئۆلتۈرۈپ تۇغقەت! چاققان بول! مانا بۇ، بۇ 〈بوۋاي〉 (لۇشۈننى دېمەكچى) نىڭ پەلسەپىسى، شۇنداق قىلىغاندا 〈بوۋاي〉 ئۆلمەي قالمىدىكەن».

(14) «كونا مۇقاملار ئېيتىلىپ بولدى» — بۇ 1927 ـ يىل 3 ـ ئايدا گۇاڭجۇنىڭ «مىللىي ئاخبارات يېڭى دەۋر» دېگەن ژۇرنىلىغا بېسىلغان، كېيىن شۇي گۇاڭپىن تەرىپىدىن «توپلام سىرتىدىكى توپلامدىن چۇشۇپ قالغان تەرمىلەر» گە كىرگۈزۈلگەن؛ «لۇشۈن خاتىرىلىرى» گە ئاساسلانغاندا، بۇ نۇتۇق 1927 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى، يەنى ئاپتور شياڭگاڭغا بارغان كۈننىڭ ئەتىسى سۆزلىگەن، بىرىنچى كۈنى سۆزلىگەن نۇتقى «ساداسىز جۇڭگو» ئىدى.

(15) پلېخانوف (Г·В·ПЛЕАХНОВ، 1856—1918) روسىيىنىڭ ئەڭ بۇرۇنقى ماركسىزم نەزەرىيىچىسى، كېيىن مېنشېۋىك ۋە ІІ ئىنتېرناتسىئونالنىڭ پۇرسەتچەرەس سەردارلىرىنىڭ بىرى بولۇپ قالغان. لۇشۈن ياپونچە تەرجىمە نۇسخىسىغا ئاساسەن تەرجىمە قىلغان «سەنئەت توغرىسىدا» غا «سەنئەت ھەققىدە»، «باشلانغۇچ مىللىي سەنئەت»، «يەنە باشلانغۇچ مىللىي سەنئەت توغرىسىدا»، «نەزەرىيە ماقالىلىرى توپلىمىنىڭ 〈20 ـ يىللىرى〉 3 ـ نەشرىگە كىرىش سۆز» قاتارلىق تۆت پارچە ئەسەرنى كىرگۈزگەن، 1930 ـ يىل 7 ـ ئايدا شاڭخەي «نۇرلۇق جۇڭگو» كىتابخانىسىدا نەشر قىلىنغان «ئىلمىي سەنئەت نەزەرىيىسى مەجمۇئەسى» نىڭ بىرى.

(16) چىڭ فاڭۇ — قەلەم ئىسمى شى خۇشېڭ، خۇنەن شىنخۇالىق، ئەدەبىيات مۇلاھىزىچىسى، ئىجادىيەت تەھرىراتىنىڭ ئاساسلىق ئەزاسى، ئۇ «كەلكۇن» نىڭ 3 ـ جىلد 25 ـ سانى (1927 ـ يىل 1 ـ ئاي) غا بېسىلغان «ئەدەبىيات ئىنقىلابىمىزنى ئورۇندايلى» دېگەن ماقالىسىدە: «لۇشۈن ئەپەندى سايىۋەن ئاستىدا ئولتۇرۇپ ھېكايە توغرىسىدىكى كونا مەلۇماتلارنى كۆچۈرگىلى تۇردى»، ئۇ «زوق ـ ھەۋەسنى مەركەز قىلىدىغان ئەدەبىيات ـ سەنئەت»، ئۇنىڭ «داۋامى چوقۇم زوق ـ ھەۋەسنى مەركەز قىلىدىغان بىر خىل تۇرمۇش مۇقامى» بولىدۇ؛ «مۇشۇنداق زوق ـ ھەۋەسنى مەركەز قىلىدىغان تۇرمۇش مۇقامىدا ېشارەت بېرىلىدىغىنى — ئۆزىنىڭ كىچىككىنە ماكانىدا ئۆزىنى ئۆزى ئالدايدىغان قانائەتچانلىق؛ ئۇنىڭ تۇتۇۋالغان يولى — بىكارچىلىق، بىكارچىلىق، يەنىلا بىكارچىلىق» دېگەن.

(17) پەتۋا چىقىرىپ گۇناھ ئارتىش — كىشىگە بەتنام چاپلاپ، ئورنىغا ئىتتىرىش.

(18) «نەشتەر قەلەم» — بۇ يەردە قەلەمدار (دەۋا ـ دەستىگەر) نىڭ كىشىگە بەتنام چاپلاش ئۇسۇلى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. «ئىجادىيەت ئايلىق ژۇرنىلى» نىڭ 2 ـ جىلد 2 ـ سانى (1918 ـ يىل 9 ـ ئاي) غا بېسىلغان كىچىنىڭ «گەن رېنىنىڭ 〈توقام〉 لىرىغا رەددىيە» دېگەن ئەسىرىدە لۇشۈن «ئەسلىدىكى نەشتەر قەلىمىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، ئۆتۈپ كەتكەن مۇتتەھەملىك بىلەن يۇڭلۇق توقاقتا دۇمبالىدى» دېيىلگەنىدى. ئاپتور بۇ يەردە شۇ سۆزنى تەنە قىلىپ نەقىل كەلتۈرگەن.

(19) بۇ ماقالە دەسلەپتە شياڭگاڭ گېزىتىگە بېسىلغان (گېزىت نامى

ۋە ۋاقتى ئېنىق ئەمەس)، 1927 - يىل 3 - ئاينىڭ 23 - كۈنى خەنكۇ «مەركەز گېزىتى»نىڭ قوشۇمچە سانىغا كۆچۈرۈپ بېسىلغان. «لۇشۈن خاتىرىلىرى»غا ئاساسلانغاندا، بۇ نۇتۇق 2 - ئاينىڭ 18 - كۈنى سۆزلەنگەن.

(20) خرىستىئان ياشلار جەمئىيىتى — خرىستىئان دىنى ساھەسىدە كىشىلەرنىڭ ئىجتىمائىي مەدەنىيەت پائالىيىتى ئېلىپ بارىدىغان ئورگانلىرىنىڭ بىرى.

(21) جېجياڭ، شەنشىدە بولۇۋاتقان جەڭ — بۇ يەردە 1926 - يىل ئاخىرىدىن 1927 - يىل باشلىرىغىچە مىلىتارىست سۈن چۈەنفاڭنىڭ جېجياڭدا گۈاڭجۇ مىللىي ھۆكۈمىتى بىلەن ئالاقىدار چېن يى، جۇ فېڭچى-لارنىڭ قىسىملىرىغا ھۇجۇم قىلغانلىقى ۋە 1926 - يىل 12 - ئايدا فېڭ يۈشياڭ قارىمىقىدىكى مىللىي قوشۇننىڭ شەنشىدە شىمالىي مىلىتارىست ۋۇ پېيفۇغا قارشى ئۇرۇش قىلغانلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(22) بۇيەردە چىڭ سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدىكى ھۆكۈمران-لارنىڭ خەنزۇ خەلقىگە قوللانغان ئۇرغۇن قېتىملىق يېزىق زىندانى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇنىڭدىن ئاتاقلىقراق بولغانلىرى كاڭشى يىللىرىدىكى «جۇاڭ تىنلۇڭ ۋەقەسى»، «دەي مىنشى ۋەقەسى»، يۇڭجېن يىللىرىدىكى «لۇي لىيۇلياڭ، زېڭ جىن ۋەقەسى»، چىيەنلۇڭ يىللىرىدىكى «خو جۇڭساۋ ۋەقە-سى» قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئەسەرلىرىدە خەنزۇ خەلقە-نىڭ تارىختا (بولۇپمۇ سۇڭ ۋە مىن سۇلالىلىرىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا) مىللىي زۇلۇمغا قارشى تۇرغان پاكىتلىرىنى يازغانلىقى ياكى شۇ چاغدىكى بەزى سىياسىي ۋەقەلەرگە تاقىغانلىقى تۇپەيلىدىن يېزىق زىندانى پەيدا بول-غان. شۇڭا، ئۇلار زىيانكەشلىككە ۋە قىرغىنچىلىققا ئۇچرىغان.

(23) خەن يۇ (768—824) — تەخەللۇسى تۇيجى، خېيادىلىق (ھا-زىرقى خېنەننىڭ مىڭشىيەن ناھىيىسى)، تاڭ دەۋرىدىكى ئەدەب، «خەن چاڭلى توپلىمى»نى يازغان. سۇ شى (1036—1101) — تەخەللۇسى زىجەن، لەقىمى دۇڭپۇلۇق زاھىت، مېيشەنلىك (ھازىرقى سىچۈەنگە تەۋە)، سۇڭ دەۋرىدىكى ئەدەب، «دۇڭپۇ ئەسەرلىرى توپلىمى» قاتارلىقلارنى يازغان.

(24) خۇ شىزى — خۇ شى (1891—1962) — تەخەللۇسى شىزى، ئەنخۇينىڭ جىشى دېگەن يېرىدىن. ئۇ «4 - ماي» دەۋرىدىكى يېڭى مەدەنە-يەت ھەرىكىتىنىڭ ئوڭ قاناتلار ۋەكىلى. بۇ يەردە ئۇنىڭ «يېڭى ياشلار» ژۇرنىلىنىڭ 4 - جىلد 4 - سانى (1918 - يىل 4 - ئاي) غا بېسىلغان، ئەدەبىيات ئىنقىلابىنى تەشەببۇس قىلغان «گۇللىنىۋاتقان ئەدەبىيات ئىنقىلابى توغرىسىدا» دېگەن ماقالىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(25) فرانسىيە ئىنقىلابى — 1789 - يىلدىن 1794 - يىلغىچە بولغان فرانسىيە بۇرژۇئا ئىنقىلابى. بۇ ئىنقىلاب فرانسىيىنىڭ فېئودال

ئىستىبداتلىق تۈزۈمىنى يىمىرىپ تاشلاپ، فرانسىيە كاپىتالىزمىنىڭ تەرەق-قىياتىنى ئىلگىرى سۈرگەن ھەمدە ياۋروپا ئەللىرىنىڭ ئىنقىلابىغا تۈرتكە بولغان.

(26) چىەن شۈەنتۇڭ (1887—1939) — جېجياڭنىڭ ۋۇشىڭ دېگەن يېرىدىن. يېزىق ئالىمى، «4 - ماي» مەزگىلىدىكى يېڭى مەدەنىيەت ھەرە-كىتىنىڭ ئاكتىپ قاتناشقۇچىسى. ئۇ 1918 - يىل 1 - ئايدا «يېڭى ياشلار» ژۇرنىلىنىڭ 4 - جىلد 1 - سانىغا بېسىلغان «ئېلىپبەلىك ئاھاڭ بەلگىلىرى ھەققىدە» دېگەن ماقالىسىدە: «ئالىي لۇغەتلەرنى ۋە ئوتتۇرا مەكتەپ سەۋىيە-سىدىن يۇقىرىلارغا خاس چوڭقۇر بىلىملىك كىتابلارنى پۈتۈنلەي رەسمچە ھەرپ بىلەن يېزىش لازىم» دېگەن؛ شۇ يىلى 4 - ئايدا «يېڭى ياشلار» ژۇرنى-لىنىڭ 4 - جىلد 4 - سانىغا بېسىلغان «جۇڭگونىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى يېزىقى مەسىلىسى» ھەققىدىكى «خەت - چەكلەر»دە «خەنزۇچە يېزىقنى كېرەكسىز قىلىش»، ئۇنىڭ ئورنىغا دۇنيا تىلىنى قوللىنىش تەشەببۇسىنى ئوتتۇرىغا قويغان.

(27) كۈڭزى (مىلادىيىدىن 551—479 يىل بۇرۇن ئۆتكەن) — ئىسمى چيۇ، تەخەللۇسى جۇڭنى، ئەسلىيە دەۋرىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى لۇ بەگلىكىنىڭ زۇيى (ھازىرقى شەندۇڭدىكى چۈيفۇنىڭ جەنۇبى) دېگەن يېرىدىن، كۈڭزىچىلار مەزھىپىنى يارىتقان. ئۇنىڭ ئاساسلىق سۆز - ھەرە-كەتلىرى «مۇھاكىمە ۋە بايان» دېگەن كىتابتا. مېڭزى (مىلادىيىدىن تەخمە-نەن — 390—305 يىل بۇرۇن ئۆتكەن) — ئىسمى كې، تەخەللۇسى زىيۇ، يېغىلىق دەۋرىنىڭ ئوتتۇرا مەزگىلىدىكى زۇ (ھازىرقى شەندۇڭدىكى زۇشەن ناھىيىسىنىڭ شەرقىي جەنۇبى) دېگەن يېرىدىن، كۈڭزىدىن كېيىنكى كۈڭ-زىچىلار ۋەكىلى. ئۇنىڭ مۇھىم سۆز - ھەرىكەتلىرى «مېڭزى» دېگەن كىتابتا. لىيۇ زۇڭيۈەن (773—819) — تەخەللۇسى زىخۇ، خېدۇڭلۇق (ھا-زىرقى شەنشىدىكى يۈنجى) لۇق. تاڭ دەۋرىدىكى ئەدەب، «خېدۇڭلۇق لىيۇ زۇڭيۈەن ئەسەرلىرى توپلىمى»نى يازغان.

(28) تاگور (1861—1941) — ھىندىستان شائىرى، «يېڭى ئاي توپلىمى»، «ئۈچار قۇشلار توپلىمى» ناملىق شېئىر توپلاملىرىنى ۋە «چۆك-كەن كېمە» («ھالاكەت»مۇ دېيىلىدۇ) قاتارلىق رومانلارنى يازغان.

(29) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1927 يىل 10 - ئاينىڭ 10 - كۈنى بېيجىڭ «دەشت - بايا‌ۋان» يېرىم ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 18 - ۋە 19 - قوشما سانىغا بېسىلغان.

(30) «دەشت - بايا‌ۋان» — ئەدەبىيات - سەنئەت ژۇرنىلى، 1925 - يىل 4 - ئاينىڭ 24 - كۈنى بېيجىڭدا نەشر قىلىشقا باشلىغان؛ دەسلەپتە ھەپتىلىك ژۇرنال سۈپىتىدە «جىڭباۋ گېزىتى» گە قوشۇپ تارقا-

تىلغان، لۇشۈن تەھرىرلىگەن. 1926 ـ يىل 1 ـ ئايدا يېرىم ئايلىق ژۇرنالغا ئۆزگەرتىلگەن، نامسىز تەھرىرات تەرىپىدىن نەشر قىلىپ تارقىتىلغان. شۇ يىل 8 ـ ئايدا، لۇشۈن بېيجىڭدىن ئايرىلغاندىن كېيىن، بۇ ژۇرنالنى ۋېي سۈيۈەن تەھرىرلىگەن، 1927 ـ يىل 12 ـ ئايغىچە نەشر قىلىپ توختاتقان.

(31) بىرنەچچە ئېغىز سۆز ئاپتورنىڭ «ياۋا گىياھ، بېغىشلىما» دىكى سۆزى.

(32) «دۇنيانىڭ دەرد ـ ئەلىمى» (Weltschmerz) — ئەسلىي ئاۋستىرىيە شائىرى لېناۋ (N. Lenau 1802—1850) نىڭ سۆزى، كىشىلەر دۇنيادا دەرد ـ ئەلەم ئىچىدە ياشايدۇ، دېگەن مەنىدە. كېيىن، بەزى بۇرژۇئا ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلىرى بۇ سۆزنى نەقىل كەلتۈرۈپ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىجادىيىتىنى چۈشەندۈرگەن، ئىجادىيەت مۇشۇنداق دەرد ـ ئەلەمدىن پەيدا بولىدۇ، دەپ ھېسابلىغان.

(33) يۈزى — ئالمىغا ئوخشايدىغان بىر خىل مېۋە.

(34) نىتسې (F. Nietzsche، 1844—1900) — گېرمانىيە پەيلاسوپى، ئىراده ھەممىنى ھەل قىلىدۇ نەزەريىسىنىڭ ۋە «ئىنسانىيەتتىن تاشقىرى پەلسەپە» نىڭ تەرغىباتچىسى. ئۇ «زاراتۇستىرا شۇنداق دېگەن. ئوقۇش ۋە يېزىش» سەرلەۋھىلىك ئەسىرىدە: «بارلىق ئەسەرلەر ئىچىدە مېنىڭ ياخشى كۆرىدىغىنىم پەقەت قان بىلەن يېزىلغان ئەسەر» دېگەن.

(35) «مۇنداق يېزىش كېرەك» — 10 كۇنلۇك ژۇرنال، 1927 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى گۇاڭجۇدا نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، كۆپ شىكىيى (كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ ئاسىيسى) مەسئۇللۇقىدىكى «ئىنقىلابىي ئەدەبىيات تەھرىراتى» تۈزۈپ نەشر قىلغان. بۇ ژۇرنال «ئىنقىلابىي مەدەنىيەتنى تىرىشىپ تەشۋىق قىلىش» نى نىقاب قىلىپ، گومىنداڭنىڭ ئاق تېررورلۇقىغا ماسلىشىپ، كوممۇنىستىك پارتىيىگە ۋە خەلققە غالجىرلىق بىلەن ھۇجۇم قىلغان.

(36) ئىبسېن (Hbsen، 1828—1906) — نورۋېگىيە دراما يازغۇچىسى. ئۇ ئۆز ئەسەرلىرىدە بۇرژۇئا جەمئىيىتىنىڭ ساختا ۋە چاكىنىلىقىنى شىددەتلىك ھالدا تەنقىدلەپ، نىكاھ، ئائىلە ۋە جەمئىيەتنى ئىسلاھ قىلىش مەسىلىسىنى ئوتتۇرىغا قويغان، «نورا»، «خەلق دۈشمىنى» دېگەن دراملارنى يازغان.

(37) قارىيچىلاپ ئوقۇش — قايتا ـ قايتا يادلاپ ئوقۇش.

(38) «مىنگو گېزىتى» — 1923 ـ يىلى گومىنداڭنىڭ گۇاڭجۇدا نەشر قىلغان گېزىتى. 1937 ـ يىلى «جۇڭشەن گېزىتى» گە ئۆزگەرتىلگەن. «خەلق ئاخباراتى» — 1925 ـ يىلى گومىنداڭچىلارنىڭ گۇاڭجۇدا

نەشر قىلغان گېزىتى، دەسلەپتە ئىنقىلابنى تەشۋىق قىلغان، «12 ـ ئاپرېل» سىياسىي ئۆزگىرىشىدىن كېيىن، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى تەرىپىدىن تىزگىنلىنىپ ئەكسىلئىنقىلابىي تەشۋىقات كانىيى بولۇپ قالغان.

(39) «نېمە قىلىش كېرەك» — ھەپتىلىك ژۇرنال، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى گۇاڭدۇڭ رايونلۇق كومىتېتى ئوقۇغۇچىلار ھەرىكىتى كومىتېتىنىڭ ئورگان ژۇرنىلى.

(40) بى لېپي (1902—1927) — تەخەللۇسى جەنرۇ، سەنشى، خۇنەن چاڭشالىق، ئۆز ۋاقتىدا جۇڭشەن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئىنگلىز تىلى فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى گۇاڭدۇڭ رايونلۇق كومىتېتى ئوقۇغۇچىلار ھەرىكىتى كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن سېكرېتارى بولغان. گۇاڭجۇدىكى «15 ـ ئاپرېل» ئەكسىلئىنقىلابىي ۋەقەدە قولغا ئېلىنىپ قۇربان بولغان.

(41) «ئۆسمۇر ئاۋانگارت» — 10 كۇنلۇك ژۇرنال، جۇڭگو كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى گۇاڭدۇڭ رايونلۇق كومىتېتىنىڭ ئورگان ژۇرنىلى، 1926 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى نەشر قىلىنىشقا باشلىغان. لى ۋېيشىڭ قاتارلىقلار ئىلگىرى ـ ئاخىر باش مۇھەررىرى بولغان، گۇاڭجۇ «دۆلەت نۇرى» كىتابخانىسى تارقاتقان.

(42) CP — ئىنگلىزچە Communist دېگەن سۆزنىڭ قىسقارتىلمىسى، يەنى كوممۇنىستىك پارتىيە، دېگەن سۆز.

(43) يۈ دافۇ (1896—1945) — جېجياڭ فۇيادىلىق، ھېكايە يازغۇچى، ئىجادىيەت تەھرىراتىنىڭ ئاساسلىق ئەزاسىنىڭ بىرى. ئۇ «كەلكۈن» نىڭ 3 ـ جىلد 29 ـ سانىدا (1927 ـ يىل 4 ـ ئاي) «نىشان بۇرالغان سەپەردە» نى ئېلان قىلىپ، بىرىنچى ئىچكى ئىنقىلابىي ئۇرۇش — «جۇڭگودىكى ئومۇمىي خەلقنىڭ ئازادلىققا ئىنتىلىش ھەرىكىتى»، «ماركسىزمنىڭ سىنىپىي كۆرەش نەزەريىسىنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى»، «كۆز ئالدىمىزدىكى ئىنقىلابىي ھەرىكەتنى بۇزىدىغان ئەڭ زور خەۋپ»، «فېئودالىزم دەۋرىدىكى قەھرىمانلىق» دەپ ھېسابلىغان ھەمدە «بىر ـ ئىككى قەھرىمانغىلا تايىنىپ خەلق ئاممىسىغا يېتەكچىلىك قىلىش، خەلق ئاممىسىدىن پايدىلىنىش ھەرگىز ئەمەلگە ئاشمايدىغان ئىش، ئىشىنىڭ يولىنى ھەقىقىي بىلىدىغان ئىنقىلابىي رەھبەر ئاممىدىن بىر قەدەممۇ نېرى كەتمەسلىكى، ئاممىنىڭ پايدا ـ زىيىنىنى ئۆزىنىڭ پايدا ـ زىيىنى دەپ بىلىشى، ئاممىنىڭ دۈشمىنىنى ئۆزىنىڭ دۈشمىنى دەپ بىلىشى، ھەممە ئىشتا ئاممىنىڭ قوماندانلىقىغا بويسۇنۇشى، ئاممىنىڭ بۇيرۇقىغا ئەمەل قىلىشى لازىم. مۇبادا بىر ـ ئىككى قەھرىمان ئوتتۇرىغا چىقىپ، بۇنى گەپ ساتقانلىق دەيدىكەنسىلەر، ئۇ ھالدا ئۆزۈڭلار كۆرۈپ تۇرۇڭلاركى، سىلەرنىڭ مۇستەبىتلىك

قاتتىق بېسىم سىياسەتچىلار قاچانغىچە داۋام قىلالايدىكەن قېنى» دەپ يازغان. بۇ سۆزلەر جياڭ جيېشىنىڭ شۇ چاغدىكى ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇھىغا قىلىنغان تەنقىد ئىدى، شۇڭلاشقا «مۇنداق يېزىش كېرەك» نىڭ 7 ـ ۋە 8 ـ قوشما سانى (1927 ـ يىل 6 ـ ئاي) غا كۆڭ شىيېڭنىڭ «يۇ دافۇ ئەپەندى، بەس قىلىڭ» دېگەن ماقالىسى بېسىلغان. ئۇ ماقالىدە يۇ دافۇغا: «يۇ دافۇ ئەپەندىنىڭ مۇقامى بىزنىڭ رىيازەت چېكىپ ئۇلۇغ خىزمەت كۆرسەتكەن يولدىشىمىز جياڭ جيېشىغا جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىچە ھۆجۇم قىلغان مۇقام، ئۇنى قانداقتۇر شەخسىي قەھرىمانلىق، ھاكىممۇتلەقلىق قىلىدىغان قاتتىق بېسىم سىياسىتى دەپ ئىغىلانلىقى خىيالىمىزغا كەلمىگەن، زادىلا خىيالىمىزغا كەلمىگەنكەن»، «يۇ دافۇ ئەپەندى! سىز ھازىر كوممۇنىستىك پارتىيىگە قورال بولۇپ بەرگىنىڭىز ياكى يۇقىرى مەنسەپكە چىقىش، بايلىق تېپىش مەقسىتىدە ژۇخەنگە سوكۇلداپ بېرىپ كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ تاپىنىنى ئالاھىدە يالىغىنىڭىز كېلىۋاتامدۇ؟» دەپ ھۆجۇم قىلىنغان.

(44) «كەلكۇن» — ئىجادىيەت تەھرىراتىنىڭ مەجمۇئەسى، 1924 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، دەسلەپتە ھەپتىلىك ژۇرنال بويىچە بېرىلا سان نەشر قىلىنغان؛ 1925 ـ يىل 9 ـ ئايدا يېرىم ئايلىق ژۇرنالغا ئۆزگەرتىلگەن، 1927 ـ يىل 12 ـ ئايدا نەشردىن توختىتىلغان.

(45) «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» — رومان، چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ساۋ شۆچىڭ يازغان. ئومۇملاشقان نۇسخىسى 120 باب، كېيىنكى 40 بابنى گاۋ ئې داۋاملاشتۇرۇپ يازغان، دەپ قارالماقتا. نەزەرباغ — ئەسەردىكىلەرنىڭ پائالىيەت قىلىدىغان مەيدانى.

(46) جى شياۋلەن — جى يۈن (1724—1805)، تەخەللۇسى شياۋلەن، جىلىشيەن ناھىيىسىدىن (ھازىر خېبېيغا تەۋە)، چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئەدەبىياتچى، خاتىرە رومان يازغۇچى. ئۇنىڭ شاگىرتى شىڭ شيېن «ئاخلاپ قويۇش كېرەك» سەرلەۋھىلىك ئەسىرىنىڭ «سۆز بېشى» دا، ئۇنىڭ «لياۋ جەي ھېكايىلىرى» گە ھۆجۇم قىلغان سۆزلىرى خاتىرىلەنگەن. ئۇنىڭدا: «ئۇستازىم (جى يۈن كۆزدە تۇتۇلىدۇ) قەدىرلەپ دېدىكى، «لياۋجەي ھېكايىلىرى» نىڭ بىر زامان كەڭ تارقالغانلىقى ھېكايىنى يازغۇچىنىڭ قەلەم قۇۋۋىتىدىن بولغان ئەمەس، بەلكى ئۆلىمالىقتىن بولغان... كۆرگەن، ئاخلىغانلىرىنى ھېكايىدە بايان قىلغان، ۋەقەلىكنى تەسۋىرلىگەندەمۇ ئويۇن ـ تېياتىرلاردا ۋەقەلىكنى خالىغانچە ياساپ، پەردازلىغاندەك قىلىمغان... كىشىگە يېقىنچىلىق قىلىش سۆزلىرى، پەسكەشلىكنى ئوخشىتىشلىرى خۇددى راست بولغان ئىشتەك تولىمۇ ئىنچىكە سۈرەتلەنگەن. بۇلارنى ئۆز كەچۈرمىشلىرىدىن سۆزلىگەن دەيلى دېسەك، ئۇنداق پەسكەشلىكنى

ئۆزى سۆزلەپ بېرىدىغان ئىش بولمايدۇ. ئاپتور شۇنداق قىلغۇچىنىڭ ئورنىدا سۆزلىگەن دەيلى دېسەك، بۇ ۋەقەنى نەدە كۆرۈپ، نەدە ئاڭلىغانلىقىنى چۈشەندۈرمىگەن» دېيىلگەن. يۇ لىيۈشەن— يۇ سۆڭلىن (1640—1715)، تەخەللۇسى لىيۈشەن، شەندۇڭ زىچۇەنلىك (ھازىرقى زىبو)، چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ھېكايە يازغۇچى، «لياۋجەي ھېكايىلىرى» ئۇنىڭ ھېكايىلەر توپلىمى.

(47) جى شياۋلەن ئۆزىنىڭ بىر ئەسىرىدە بىر ئوقۇمۇشلۇق كىشىنى جىن ـ شەيتانىنىڭ مازاق قىلغانلىقى توغرىسىدا باشقىلارنىڭ سۆزلەپ بەرگەن چۆچەكنى خاتىرىلىگەن، ئاخىرىدا: «مەن: بۇ، ئۇستازىمنىڭ ئوينىشىپ ئولتۇرۇپ يازغان مەسەلى، بۇنىڭدىكى سۆزنى ئۆز قۇلىقى بىلەنمۇ ئاڭلىمىغان، ئاڭلىغان باشقا بىراۋمۇ يوق، ئەجەبا ئوقۇمۇشلۇق ئادەمنى جىن ـ شەيتان مازاق ئەتسە، باشقىلارغا سۆزلەپ بېرىشنى خالاپتىغۇ، دېسەم، ئۇستازىم ساقلىنى سىلاپ تۇرۇپ: تۇخۇمەك دەرىخىنىڭ تۈۋىدىن كىچىك بۇغىنى قوغلىۋاتكەنلىكىنى خۇڭ لياڭخۇنىڭ چۈشىدە جەدەل قىلغانلىقىنى كىم ئاڭلاپتۇ، دېدى» دەپ يازغان. «خۇڭ لياڭخۇنىڭ چۈشىدە جەدەل قىلىشى» توغرىسىدا «زو چيۈمىڭ يىلنامىسى» دە مۇنداق خاتىرىلەر بار: ئەيگۈڭنىڭ 17 ـ يىلى «(كۈز. 7 ـ ئاي) ۋېي بېگى شىمالىي ئوردىدا چۈش كۆرۈپتۇ، چۈشىدە بىر ئادەمنىڭ گۈمبەز ئۈستىگە چىقىپ، چاچلىرى پاخپىيىپ تۇرغان ھالدا شىمال تەرەپكە قاراپ، گۈمبەزنىڭ چوققىسىغا چىقىۋالغاندەك يەردە ئۇنگەن كاۋنىنى كۆرىسەن، مەن بولسام خۇڭ لياڭخۇ، بىگۈناھ ئۆتكەنمەن، دەپ ۋارقىراۋاتقىنىنى كۆرۈپتۇ». خۇڭ لياڭخۇ ئەسلىدە ۋېي بېگىنىڭ ۋەزىرى بولۇپ، شۇ يىلى ئەتىيازدا ۋېي بەگزادىسى تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن. شۇڭا، كىتابتا ۋېي بېگى چۈشىدە ئۇنىڭ چاچلىرى پاخپايغان ھالدا ۋارقىراۋاتقانلىقىنى كۆردى، دېيىلگەن. «زو چيۈمىڭ يىلنامىسى» — «يىلنامە»نى تارىخىي پاكىتلار بىلەن چۈشەندۈرىدىغان كىتاب بولۇپ، بۇ كىتابنى ئەسىنىيە دەۋرىدىكى زو چيۈمىڭنىڭ يازغانلىقى رىۋايەت قىلىنىپ كەلمەكتە.

(48) «لىن دەييۈنىڭ كۈندىلىك خاتىرىسى» — «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» تىكى لىن دەييۈنىڭ سۆزلىگەن سۆزىگە يالغاندىن مىسال قىلىپ تۇرۇپ يازغان كۈندىلىك خاتىرە شەكلىدىكى بىر ھېكايە، يۇ شۆلۈن يازغان، چاكىنا پەسكەش مەزمۇنلار كىرگۈزۈلگەن. 1918 ـ يىلى شاڭخەي «ئامما باب» نەشرىياتى نەشر قىلغان.

(49) «بەنچياۋنىڭ ئائىلە مەكتۇپلىرى» — چىڭ دەۋرىدىكى جېن شيې يازغان. جېن شيې (1693—1765) — تەخەللۇسى كىرۇ، لەقىمى بەنچياۋ، جياڭسۇ شىڭخۇالىق، ئەدەب ھەم رەسسام، ئۇنىڭ «ئائىلە مەكتۇپلىرى» گە

10 پارچە مەكتۇپ ئېلىنغان.

(50) «يۆمەنتاك هۇجرىسى خاتىرىلىرى» — چىك دەۋرىدىكى لى سىمىنىڭ ئەسىرى، 1920 ـ يىلى تىجارەت باسمىخانىسى سۈرەتكە ئېلىنغان نۇسخىسى بويىچە نەشر قىلغان.

(51) خي چياۋ (1661—1722) — تەخەللۇسى چىجيەن، جياڭسۇ چاڭجۇ (هازىرقى سۇجۇ) لۇق، چىڭ دەۋرىدىكى تەتقىقاتچى، كاڭشى زامانـ سىدا مۇھەررىرلىككە كۆتۈرۈلگەن، مەلۇم سەۋەبتىن قامالقا ئېلىنغان؛ ئۇنىڭ توپلاپ ساقلىغان كىتابلىرى (جۇملىدىن ئۆزى يازغان ئەسەرلەر) پۈتۈنلەي مۇسادىرە قىلىنغان. كاڭشى خان بۇ كىتابلارنى ئۆزى بىۋاسىتە تەكشۈرۈپ، جىنايەت ئىسپاتى تېپىلمىغاچقا، گۇناهىنى كەچۈرۈم قىلغان هەمدە مۇسادىرە قىلغان كىتابلارنى قايتۇرۇپ بەرگەن.

(52) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1927 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى شاڭخەيدە نەشر قىلىنغان «تىل رېشتىسى» نىڭ 4 ـ جىلد 1 ـ سانىغا بېسىلغان.

(53) بەي شېك — سۇن فۇيۈەن (1894—1966)، جېجياڭ شاۇشىنـ لىق، بېيجىڭ «تاڭ گېزىتى قوشۇمچە سانى» نىڭ، «بېيجىڭ گېزىتى قوـ شۇمچە سانى» نىڭ ۋە «تىل رېشتىسى» نىڭ مۇھەررىرى بولغان، شۇ چاغدا شيامېن ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئىشلەيتتى.

(54) ئەي ئېر — لى يۈئەن، «تىل رېشتىسى» غا، «دەشت ـ باياۋان» غا ماقالە يازغۇچى. 1926 ـ يىلى گۇاڭجۇ جۇڭشەن ئۇنىۋېرسىتېتىدا خىزـ مەتچى بولغان، ئۇزاق ئۆتمەي خىزمەتتىن ئايرىلغان.

(55) هەيئەت ئەزاسى K — گۇ مىنيۇ، گومىنداڭچى سىياسەتچاۋ، شۇ چاغدا جۇڭشەن ئۇنىۋېرسىتېتى هەيئىتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان.

(56) بلوك (A. A. Blok، 1880—1921) — سوۋېت ئىتتىپاقى شائىرى، «ئون ئىككى» — ئۇنىڭ 1918 ـ يىلى يازغان، ئۆكتەبىر ئىنقىلاـ بىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان داستانى. بۇ يەردە نەقىل كەلتۈرۈلگەن سۆز ئەسلىدە نادىردا پاۋلوۋېچنىڭ «بلوكنى ئەسلەيمەن» سەرلەۋھىلىك ماقالىسـ دىن چىققان. بۇ ماقالە «سۇمۇرغ، ئەدەبىيات ـ سەنئەت، پەن ۋە پەلسەپە جەھەتتىكى ماقالىلەر توپلىمى» دا بولۇپ، بۇ توپلامنىڭ بىرىنچى قىسمى 1922 ـ يىلى موسكۋا «گۇلخان» نەشرىياتىدا نەشر قىلىنغان.

(57) شى يى، يەنى لياڭ شى، گۇاڭدۇڭ تەيشەنلىك، شۇ چاغلاردا گۇاڭجۇدىكى «خەلق ئاخباراتى» ژۇرنىلىنىڭ قوشۇمچە سانى «يېڭى دەۋر» نىڭ مۇھەررىرى بولغان، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش دەۋرىدە خائىن بولۇپ كەتكەن. بۇ يەردە نەقىل كەلتۈرۈلگەن ماقالە ئۇنىڭ «لۇشۈن ئەپەندى چايخانىدا» دېگەن ماقالىسىدىن ئېلىنغان.

(58) تەييەن جانابلىرى — جاڭ بىڭلىك (1868—1936)، تەخەللۇسى تەييەن، جېجياڭ يۈخاڭلىق، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرلىرىدىكى ئىنقىلابچى ۋە ئالىم. ئاپتور ياپونىيىدە ئوقۇغاندا، ئۇنىڭ «هەرپلەر هەققىدە چۈشەنچە» دېگەن دەرسىنى ئاڭلىغان. «يېڭى مەهەللى شېئۇلەر» — جاڭ تەييەننىڭ تىل ـ يېزىق توغرىسىدىكى ئەسەرلىرىنىڭ بىرى، جەمئىي 11 تۇم، ئەسەرـ نىڭ ئاخىرىغا «تاغنىڭ نېرىسىدىكى ئۇچ ئارال هەققىدە» دېگەن بىر تومى «جاڭ جانابلىرى مەجمۇئەسى» گە كىرگۈزۈلگەن.

(59) بۇ يەردە «شاڭخەي بىلەن نەنجىڭنىڭ قولغا كەلتۈرۈلگەنلىكىنى تەبرىكلەشنىڭ ئۇيغاقىدا» دېگەن ماقالە كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(60) ماخايانا — مىلادىيە I — II ئەسىرلەردە شەكىللەنگەن بۇددا مەزھىپى. بۇ مەزھەپتىكىلەر «جىمى مەخلۇقنى قۇتقۇزۇش» نى تەشەببۇس قىلىدۇ؛ هەممە ئادەمنىڭ بۇدساتۋا بولۇشىنى، باشقىلارنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن ئەجىر سىڭدۈرۈشىنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

(61) قەغەز تاجى — گاۋ چاڭخۇڭ («قۇيۇن» نىڭ 5 ـ سانىـ دىكى 1926 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى) دىكى «1925 ـ يىلى بېيجىڭ مەتبەئە ساهەسىنىڭ ۋەزىيىتى توغرىسىدا» سەرلەۋھىلىك ماقالىسىدە لۇشۈنگە هۇجۇم قىلىپ: «ئەمەلىي قارشى چىققۇچى يېغا ـ زار ئىچىدە مەكتەپتىن زورلاپ چىقىرىلغاندىن كېيىن... لۇشۈن نوپۇزلۇقلارغا خاس قەغەز تاجىنى كىيىپ ئاغرىقتا گىرىپتار بولدى!» دېگەن.

(62) «جۇڭگودا ئەدەبىيات مۇنبىرىنىڭ ئۇلىنى بىرلا ئۆزى ئورـ ناتقان» — بۇ، يېڭى ئاي كىتابخانىسىنىڭ شۇي جىمۇنى كۆككە كۆتۈرگەن سۆزى. 1927 ـ يىل ئەتىيازدا، مەزكۇر كىتابخانا قۇرۇلغاندا، «ئىش باشلاشنى خاتىرىلەش ژۇرنىلى» دىكى «بىرىنچى تۈركۈم نەشر قىلىنغان يېڭى كىتابلار خەۋىرى» دە، شۇي جىمۇنىڭ شېئىرلىرىنى تونۇشتۇرۇپ، ئۇنى «ئەدەبىيات مۇنبىرىگە بىرلا ئۆزى ئاساس سالغان» دەپ يازغان.

(63) سۇڭ يۇنبىڭ (1879—1979) — جېجياڭ نىنخەيلىك، يازغۇـ چى، شۇ چاغدا «خۇاڭپۇ گېزىتى» نىڭ مۇھەررىرى بولغان.

(64) رادىك (K. B. Радик ? — 1885) — دەسلەپتە سوۋېت پرولېتاـ رىيات ئىنقىلابىي هەرىكىتىگە قاتناشقان سىياسىي ئەنزارچى، 1937 ـ يىلى «سوۋېت ئىتتىپاقىنى ئاغدۇرۇش سۇيىقەستىدە بولغان» دېگەن جىنايەت بىلەن سوتلانغان.

(65) ئېسېنىن (C. A. ECEHNH 1895—1925) — سوۋېت ئىتتىـ پاقى شائىرى، ئۇرۇقداشلىق تۈزۈمى ئاستىدىكى يېزا تۇرمۇشىنى تەسۋىرلەپ لىرىك شېئىر يېزىشتا داڭ چىقارغان، ئەسەرلىرىدىن غەمكىنلىك مۇقامى چىقىپ تۇرىدۇ، بۇرژۇئا تەسەۋۋۇرچى ئەدەبىيات گۇرۇھىغا قاتناشقان، ئۆكـ

تەبىر ئىنقىلابىدا، ئىنقىلابقا تەلمۇرۈپ، ئىنقىلابنى مەدھىيىلەيدىغان شەئىرلارنى، مەسىلەن، «سوۋېت روسىيىسى» قاتارلىقلارنى يازغان. لېكىن، ئۇ كونا زاماندىكى سەھرا تۇرمۇشىدىن ئۆمىد ئۈزەلمەي، ئىنقىلاب پەيدا قىلغان ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشكە نارازى بولۇپ، ئاخىر ئۆلۈۋالغان.

(66) سوبول (1888—1926 · А. М. СОБОЛЬ) — سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ «ھەمراھ» يازغۇچىسى، ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن ئىنقىلابقا يېقىنلاشقان بولسىمۇ، ئۆزۈمچىلىك دۇنيا قارىشىنى يېڭەلمەي، ئاخىر ئۆلۈۋالغان.

(67) «ماكانسىز سەئىتچى» — لېيو يېشىڭ تەرجىمە قىلغان ئەسەر، «جۇڭگو ياشلىرى» نىڭ 6 ـ جىلد 20 ـ ژە 21 ـ قوشما سانىغا (1926 ـ يىل 12 ـ ئاي) بېسىلغان.

(68) مەزكۇر ماقالە بۇ كىتابقا كىرگۈزۈلۈشتىن بۇرۇن، گېزىت ـ ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنمىغان.

گو جېيگاڭ — جياڭسۇنىڭ ژۇشەن ناھىيىسىدىن، تارىخشۇناس، 1926 ـ يىلى ئاپتور بىللە شىيامېن ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان. 1926 ـ يىلى ئاپتور گۇاڭجۇغا بېرىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئۇمۇ جۇڭشەن ئۇنىۋېرسىتېتىغا بېرىپ ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان. ئۇ شۇ يىلى يازلىق تەتىلدە مەكتەپكە كىتاب سېتىۋېلىش ئۈچۈن خاڭجۇغا بارغان.

1927 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى خەنكۇ «مەركەز گېزىتى» نىڭ 48 ـ قوشۇمچە سانىدا مۇھەررىر سۈن فۇيۈەننىڭ «لۇشۈن ئەپەندى گۇاڭدۇڭ جۇڭشەن ئۇنىۋېرسىتېتىدىن كەتمەكچى» سەرلەۋھىلىك ماقالىسى ئېلان قىلىنغان. بۇ ماقالىدە شيې يۈشېڭ ۋە لۇشۈننىڭ مۇھەررىرگە يازغان ئىككى پارچە خېتى نەقىل كەلتۈرۈلگەن. شيې يۈشېڭ بۇ خەتتە: «ئۇستازىم لۇشۈن مۇشۇ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى جۇڭشەن ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى بارلىق ۋەزىپىسىدىن پۈتۈنلەي ئىستېپا بەردى. مەكتەپ ھەيئىتى ۋە ئوقۇغۇچىلار ئۇستازىم لۇشۈننى مەكتەپتە ئېلىپ قېلىشقا جىددىي كىرىشمەكتە. لېكىن، ئۇستازىم لۇشۈن كېتىشكە قەتئىي بەل باغلىغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى ئېلىپ قېلىشقا ھەقىقەتەن مۇمكىن بولمايدىغاندەك تۇرىدۇ. ئۇستازىم لۇشۈننىڭ بۇ قېتىم ئىستېپا بېرىشى، مۇشۇ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى گو جېيگاڭنىڭ شيامېندىن ئۇشتۇمتۇتلا كېلىپ پروفېسسور بولۇپ قالغانلىقىدىن بولدى. ئۇنىڭ كېلىشى بىلەنلا ئۇستازىمنىڭ ئىستېپا بەرگەنلىكى ئۇستازىمنىڭ گو جېيگاڭ بىلەن ھەمكارلاشمايدىغانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ. ئەسلىدە گو جېيگاڭ بۇلتۇر شيامېندا ھەدەپ پىتنە ـ ئىغۋا تارقىتىپ ئۇستازىم لۇشۈننى قارىلىغاندى، شيامېن ئۇنىۋېرسىتېتىدا غوۋغا كۆتۈرۈلگەندىن كېيىنمۇ گو جېيگاڭ يەنە لىن يۈتاڭ ئەپەندىدىن يۈز ئۆرۈپ، لىن ژېنچىڭغا مەسلىھەتچى بولۇپ، جاڭ شىڭلاڭ، جاڭ

يى، خۇاڭ كەيزۇڭ قاتارلىقلار بىلەن تىلىنى بىر قىلىپ، ئوقۇغۇچىلارنى مەكتەپتىن چىقىرىۋېتىش تەرەپدارى بولغان؛ مەكتەپتىن چىقىرىۋەتكەن ئوقۇغۇچىلار تا ھازىرغىچە ماكانسىز قېلىۋاتىدۇ. بۇ، ئۇستازىم لۇشۈن ئۇچۇن ئىنتايىن ئېچىنىشلىق ئىش بولغان» دەپ يازغان. لۇشۈن ئۆز خېتىدە: «شيامېندا ئىنقىلابچىلارغا قارشى شۇنچە غۇلغۇلا كۆتۈرۈپ، بىرمۇنچە كەڭ قورساق ئادەمنىڭ غەزىپىنى ئۆرلىتىپ كەلگەن گو جېيگاڭنىڭ بۇ يەرگە كېلىپ پروفېسسور بولىدىغانلىقى ھەقىقەتەن خىيالىمغىمۇ كەچمەپتىكەن. ئۇ كەلگەنىكەن، بۇ يەرنىڭ ئەھۋالى شيامېن ئۇنىۋېرسىتېتىدىكىگە ئوخشاش بولماي قالمايدۇ. جىگەرلىك، قەيسەر كەلگەنلەرنى مەكتەپتىن قوغلايدۇ، ئىسلاھاتنى ياقلىغۇچىلارنى مەكتەپتىن بوشىتىۋېتىدۇ. مېنىڭچە، مېنىڭ ئەھۋالىم شيامېن ئۇنىۋېرسىتېتىدىكىچىلىكىمۇ بولالماسلىقى ئېھتىمال. مېنىڭ تەسىراتىم ئەنە شۇ. ئالدىنقى پەيشەنبە كۈنى بارلىق ۋەزىپىلىرىمدىن ئىستېپا بېرىپ، جۇڭشەن ئۇنىۋېرسىتېتىدىن ئايرىلىپ چىقتىم» دېگەن.

(69) شيې ئەپەندى — شيې يۈشېڭ، خۇنەن لەيياڭلىق، ئاپتورنىڭ شيامېن ئۇنىۋېرسىتېتىدا ۋە جۇڭشەن ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان چېغىدىكى ئوقۇغۇچىسى.

(70) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1927 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى بېيجىڭ «تىل رىشتىسى» ژۇرنىلىنىڭ 148 ـ سانىغا بېسىلغان.

(71) «ئاددىي پۇقرالار ھەپتىلىك سەھىپىسى» — يەنى «خەلق ئەدەبىيات ـ سەنئىتى»، «بېيجىڭ گېزىتى» نىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچە سانى، 1924 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى نەشر قىلىنىشقا باشلىغان. لۇشۈن بۇ سەھىپىگە ماقالە يېزىپ بەرگەن ۋە ئۇنىڭ 1 ـ سانىدىن 16 ـ سانىغىچە بەزى ماقالىلىرىنى كۆرۈپ بەرگەن.

بىر مەھبۇسنىڭ بايانى — يەنى «بىر جىنايەتچىنىڭ ئېيتقانلىرى» دېگەن ماقالىگە لۇشۈن ئىلاۋە بەرگەن ۋە ئۇنى «خەلق ئەدەبىيات ـ سەنئىتى» نىڭ 20 ـ سانىدا ئېلان قىلغان (1925 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى): كېيىن «توپلام سىرتىدىكى توپلامدىن تەرمىلەر» گە كىرگۈزۈلگەن.

(72) لومبروسو (1909—1936) — ئىتالىيە نېرۋا كېسەللىكى ئالىمى. ئۇ: «جىنايەت سادىر قىلىش» ئىنسان پەيدا بولغاندىن بۇيان ئىرسىيەت بولۇپ كەلگەن ئىش، «تۇغما جىنايەت سادىر قىلغۇچى» غا ئۆلۈم جازاسى بېرىش، ئۇلارنى ئىنسانلار ئارىسىدىن ئۆمۈر بويى ئايرىپ تاشلاش، جىنسىي ئەزاسىنى يوق قىلىۋېتىش كېرەك، شۇ يول بىلەن «جەمئىيەتنى قوغداش» كېرەك، دەپ تەشەببۇس قىلغان. ئۇ «تالانت ھەققىدە»، «جىنايەتچى توغرىسىدا» دېگەن ئەسەرلەرنى يازغان. ئۇنىڭ تەلىماتىنى ئۆز ۋاقتىدا گېرمانىيە فاشىزمى قوللانغاندى.

(73) «دەۋر گېزىتى» — شياڭگاڭدا نەشر قىلىنغان خەنزۇچە گېزىت، 1874 ـ يىلى ژاڭ تاۋ تەسىس قىلغان، تەخمىنەن 1947 ـ يىلى نەشردىن توختىغان.

(74) رۇەن جانابلىرىنىڭ «نەزمە ۋە خاتىرە»لىرى — بۇ، چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە، رۇەن فۇ ئۆز ئاتىسى رۇەن يۈەننىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرىش ئۈچۈن يازغان ئەسەر. رۇەن فۇ: «ھېسسىياتنى ئىپادىلەيدىغان ئىبارىلەر ۋە ئۇنىڭ قاپىيىلىك كەلگەنلىرى نەزمە بولىدۇ»، «ئەدەبىي تۈسى بولمىغان، توغرىدىن ـ توغرا تەسۋىرلەپ يېزىلغانلىرى خاتىرە بولىدۇ» دەپ ھېسابلىغان.

(75) چېن شېنىڭ يېپەك پۇتۇكلىرى — چېن شېڭ (؟ — مىلادىيەدىن 208 يىل بۇرۇن) يەنە بىر ئىسمى چېن شې، ياڭچىڭلىق (بۇگۈنكى خېنەن ئۇلۇكسى دېڭفېڭ ناھىيىسىنىڭ شەرقىي جەنۇبى)، جېن سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ يول باشچىسى. چېن خاندانلىقىنىڭ پادىشاھى II تەختكە چىققان يىلى (مىلادىيەدىن 209 يىل ئىلگىرى) ئۇ ۋۇ گۇاڭ بىلەن بىرلىكتە يۈياڭنى مۇداپىئە قىلىپ تۇرۇشقا ئەۋەتىلگەن. بۇلار چىشېەن ناھىيىسىنىڭ دازەي يېزىسىغا يېتىپ كەلگەندە (بۇگۈنكى ئەنخۇي ئۇلۇكسى شۇشىيەن ناھىيىسىنىڭ شەرقىي جەنۇبى) يامغۇر يېغىپ قېلىپ يېتىپ بېرىش مۇددىتى كېچىككەن. بۇنىڭغا چېن زامانىسىنىڭ قانۇنى بويىچە بولغاندا ئۆلۈم جازاسى بېرىلەتتى، شۇڭا ئۇلار تۇغ كۆتۈرۈپ قوزغىلاڭغا ئاتلانغان. «تارىخنامە. چېن شېنىڭ كەچۈرمىشلىرى» دىن قارىغاندا، قوزغىلاڭغا ئاتلىنىش ھارپىسىدا «قىزىل شايغا چېن شېڭ پادىشاھ بولىدۇ» دەپ يېزىپ، ئۇنى بېلىقنىڭ قارنىغا تىقتۇرۇپ قويغان».

(76) گۈرۈچ دۇئاگۈيلىرىنىڭ يېغىشلىما سۆزى — «شەرقىي خەن كىتابى. لىيۇ يەننىڭ تەرجىمھالى» دىن قارىغاندا، شەرقىي خەن زامانىدىكى جاڭ لىڭ «شۇن دى خان زامانىدا سىچۈەندە تۇرۇپ قالغان. ئۇ خېمىنىشەن تېغىدا دەرۋىشلىك قىلىپ، تۇمار پۈتۈپ، پۇقرالارنى قايمۇقتۇرغان. ئۇنىڭغا مۇخلىس بولغۇچىلار ئۆز يېنىدىن بەش چاڕەك گۈرۈچ چىقارغان، شۇڭا «ئۇلار گۈرۈچ قاراقچىلىرى» دەپ ئاتالغان. كېيىن جاڭ لىڭ «جاڭ ئەۋلىيا» دەپ ھۆرمەتلەنگەن ھەمدە داجياۋ دىننى يارانقۇچى دەپ ئېتىقاد قىلىنغان. ئۇنىڭ مۇخلىسلىرى پال باققۇچىلارغا ئوخشاش، قەغەز ياكى لاتىغا خەتكە ئوخشا ـ ئوخشىماس سىزىقلارنى سىزىپ، بۇنىڭ بىلەن «دۇئا ـ تەكبىر» قىلغان» «كېسەل داۋالىغان» «جىن ـ شەيتانلارنى قاچۇرغان».

(77) بوكسچىلارنىڭ تەشۋىق ۋەرەقلىرى — XIX ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا، جاھانگىرلىككە قارشى ۋەتەنپەرۋەرلەر تەشكىلاتى بولغان بوكسچىلار

تەشكىلاتىنىڭ ئىنقىلابىي ھەرىكەتلىرى قويۇق خۇراپاتلىق تۈس ئالغان، ئۇلار بەزى بايانات، تەشۋىق ۋەرەقلىرىدە ئىلاھتىن ۋە ئاپەتتىن پايدىلىنىپ ئاممىغا چاقىرىق قىلغان، مەسىلەن، «ئوقۇپ ئەپسۇننى، ئۆگىنىپ ئايەتنى، كۆيدۈرۈپ تۈمارنى، سېلىپ ئىسرىقنى، تەكلىپ قىلىمىز ھەممە ياقتىن پەرىشتە، ئەۋلىيانى. پەرىشتە چىقسا غاردىن، ئەۋلىيا چۈشسە تاغدىن، ئەلگە بېرەر مەدەت، ئۆگىتەر چامباشچىلىق ماھارەت. ئىگىلەپ ئۇرۇش تاكتىكىسىنى، پىششىقلاپ چامباشچىلىقنى، گۈم قىلىشقا تەس كەلمەيدۇ دۈشمەن ـ ئالۋاستىلارنى.»

(78) بۇ ئەسەر دەسلەپتە 1927 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى «تىل رىشتىسى» نىڭ 156 ـ سانىغا بېسىلغان.

(79) CF يېگىت — لى شياۋفېن (1897—1971)، جياڭسۇ ئۇلكىسىنىڭ جياڭيىن دېگەن يېرىدىن، ئۆز ۋاقتىدا «شىمال يېڭىلىقلىرى» كىتابخانىسىنىڭ مەسئۇلى بولغان. بۇ كىتابخانا ئافىرىقىلىق شىرىنىر (Olive Schiner) نىڭ ئەسىرى «چۈش» نىڭ تەرجىمە نۇسخىسىنى نەشر قىلغان. تەرجىمان جاڭ جېڭفېڭنىڭ ئىسمزاسى «CF قىز» ئىدى. بۇ يەردە لۇشۈن لى شياۋفېنغا يېگىت، دەپ چاقچاق قىلغان.

(80) «قەدىمكى زاماندىكى ۋاپادار بالىلار ھەققىدە رىۋايەتلەر» — چىڭ دەۋرىدىكى ما پەنلىنىڭ لىيۇ شياڭ، شاۋ گۇاڭجى، ژاڭ شىك، ژاڭ شياۋجى، جۇ جىڭشى، شى جياۋشۇ، سۇڭ گۇڭ، يۇ پەنيۇ ۋە جىن جى قاتارلىقلار قولىدىن تارقىلىپ كەتكەن «ۋاپادار بالىلار ھەققىدە رىۋايەتلەر» توپلاپ نەشر قىلىنغان كىتاب.

(81) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1927 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى «تىل رىشتىسى» نىڭ 156 ـ سانىغا مۇھەررىرگە يېزىلغان خەت شەكلىدە «كەلگەن خەت ـ چەكلەرنى ئېلان قىلىش» ئىستونىغا بېسىلغان، سەرلەۋھەسىنى مۇھەررىر مەزكۇر كىتابقا كىرگۈزۈشتە قوشۇپ قويغان.

(82) مەرپېەت سەرداری، ساھىبكامال، ئەۋلىيايىئەزەم، پىرمۇقەددەم — بۇ، فېئودال ھۆكۈمرانلارنىڭ كۆڭچيۇغا بەرگەن سۈپەتلىرى. تاڭ دەۋرىدىكى كەييۈەننىڭ 27 ـ يىلى (مىلادىيىنىڭ 739 ـ يىلى) كۆڭچيۇغا مەرپېەت سەرداری، دېگەن سۈپەتنى بەرگەن؛ كېيىن سۇڭ، يۈەن، مىڭ سۇلالىلىرىمۇ تۇرلۇك سۈپەتلەرنى بەرگەن؛ چىڭ سۇلالىسىنىڭ شۇڭجى 2 ـ يىلى (مىلادىيىنىڭ 1645 ـ يىلى) يەنە «ساھىبكامال، ئەۋلىيايىئەزەم، مەرپېەت سەرداری، پىرمۇقەددەم» دېگەن سۈپەتنى بەرگەن.

(83) شەرقىي قوشنا — ياپونىيە كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ياپونىيەدە مىڭجى دەۋرىدىكى يېڭىلىقلارغا كۆچۈش ھەرىكىتىدىن كېيىن، بەزىلەر «مەدەنىيەت ئۇيۇشمىسى» تەشكىللەپ كۆڭزى مەزھىپىگە ئەمەل قىلغان.

(84) «يىلنامە» — يىل تۇزۇلمىسى بويىچە رەتلەنگەن يىلنامە، كۇچىيۇ لۇ بەگلىكىدىكى تارىخچى ئەمەلدارلار تۇزگەن «يىلنامە» گە ئاساسەن ئۆزگەرتىپ بېكىتىپ چىققان. جازالاپ چى بەگلىكىدىكى تىيەنخېئنى — «چۇنچيۇ يىللىرىدىكى زو چيۇمىڭنىڭ يىلنامىسى» دە يېزىلغان ئەيگۇڭنىڭ 14 ـ يىلىدىكى خاتىرىگە قارىغاندا: «چى بەگلىكىدىكى چىن خېڭ شۇيجۇدا ئۆز پادىشاھىنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن، كۇچىيۇ ئۇچ كۇن پەرز تۇتۇپ، پادىشاھتىن چى بەگلىكىگە جازا يۇرۇشى قىلىشنى تەلەپ قىلغان». چىن خېڭ، يەنى تىيەن خېڭ. ئۇ مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 485 ـ يىلى چى بەگلىكىنىڭ پادىشاھى جيەن گۇڭنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن، كۇچىيۇ ئۇنى يۇرت بۇزۇقى ھېسابلاپ، ئەيگۇڭدىن ئۇنى ئەسكەر ئەۋەتىپ جازا يۇرۇشى قىلىشنى كەسكىن تەلەپ قىلغان.

(85) گۇم قىلىپ ئۇچ قەلئەنى، ئۇتكۇزۇۋالدى قورالىق كۇچلىرىنى — «تارىخنامە. كۇڭزى تەزكىرىسى» دە خاتىرىلىنىشىچە: كۇچىيۇ لۇ بەگلىكىدە زىنداندىكى بولۇپ تۇرغىنىدا، مېڭ سۇن، شۇسۇن ۋە جى سۇنلارنىڭ ئەمەلىي ھوقۇقىنى ئۆز قولىغا ئېلىۋېلىپ، ئۆز ئالدىغا قەلئە قۇرۇپ، خۇددى بىر دۆلەتتەك ئەلپازدا تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، لۇ بېگى دېڭگۇڭغا: «مۇلازىملاردا خۇسۇسىي قورال كۇچى بولمىسىكەن. تۆرىلەردە 100 كۇنگۇرىلىك قەلئە بولمىسىكەن» دەپ مەسلىھەت بەرگەن ھەمدە جۇچيۇنى (كۇچىچيۇنىڭ شاگىرتى زىلۇ) جى سۇننىڭ ۋەزىرى بولۇشقا ئەۋەتىپ، ئۇچ قەلئەنى گۇم قىلدۇرۇشقا كىرىشكەن. نەتىجىدە، شۇ سۇننىڭ قەلئەسى بىلەن جى سۇننىڭ قەلئەسىنى خاراب قىلىۋەتكەن.

(86) قەتلى قىلىپ شاۋ جېڭماۋنى — «تارىخنامە . كۇڭزى تەزكىرىسى» دە خاتىرىلىنىشىچە: لۇ بەگلىكىدە دېڭگۇڭنىڭ 14 ـ يىلى (مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 497 ـ يىلى) كۇچىيۇ لۇ بەگلىكىدە زىنداندىكى سۇپىتى بىلەن باش ۋەزىرلىك ۋەزىپىسىنى ئورۇندىغان... شۇنىڭ بىلەن لۇ بەگلىكىدىكى ئاقسۆڭەك سىياسىي بۇزغۇنچى شاۋ جېڭماۋنى ئۆلتۈرگەن.

(87) ئوغۇللار مۇزەككەر تۇپەيلى قەيسەر بولۇر؛ قىزلار مۇئەننەس تۇپەيلى مۇمسىن بولۇر — «جۇ زامانىدىكى پالچىلىق ئىبارىلىرى» دە: «مۇزەككەر يولى بىلەن ئوغۇللار قەيسەر بولۇر، مۇئەننەس يولى بىلەن قىزلار مۇمسىن بولۇر» دېيىلگەن. شۇ كىتابتىكى «رەمبالىلىق توغرىسىدا» دا يەنە: «مۇزەككەر — ساغلاملىق دېمەكتۇر؛ مۇئەننەس — ئىتائەتچانلىق دېمەكتۇر» دېيىلگەن.

(88) زىيۇ، يەنى مىڭ كې. ئۇنىڭ بۇ يەردە نەقىل كەلتۈرۈلگەن سۆزى «مېڭزى. تىڭ ۋېنگۇڭ ھەزرەتلىرى» دىن ئېلىنغان: «ياڭ بىلەن مونى سۆز بىلەن رەت قىلالىغانلار پەيغەمبەرنىڭ مۇخلىسى بولىدۇ» دېيىل-

گەن. ياڭ بىلەن مو — ياڭ جۇ ۋە موزې.

(89) «كۇڭزىنىڭ نەنزى بىلەن كۆرۈشۈشى» — «مۇھاكىمە ۋە بايان. رەن يۇڭ» دا: «كۇڭزى بىلەن نەنزى كۆرۈشۈشتىلەر. زىلۇ بۇنىڭدىن رەنجىدىلەر، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇستازىم كۇڭزى (مەن توغرا قىلمىغان بولسام، تەڭرىمنىڭ قارغىشىغا قالغايمەن! تەڭرىمنىڭ قارغىشىغا قالغايمەن!) دەپ قەسەم قىلدىلەر» دەپ يېزىلغان. نەنزى — چۇنچيۇ دەۋرىدىكى ژېي بېگى لېڭگۇڭنىڭ خوتۇنى.

(90) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1927 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۇنى «تىل رىشتىسى» نىڭ 4 ـ جىلد 3 ـ سانىغا بېسىلغان.

(91) چى مىڭ — يەنى جۇ زورېن (1885—1967)، جېجياڭ شاۋشىنلىق، «تىل رىشتىسى» نىڭ مۇھەررىرى ۋە ئاساسلىق ماقالە يازغۇچىلارنىڭ بىرى، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش دەۋرىدە خائىن بولۇپ كەتكەن.

(92) خائىنلار سەردارى — لۇشۇن كۆزدە تۇتۇلغان. 1925 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۇنى «دەشت ـ بايا‌ۋان» ھەپتىلىك ژۇرنىلىنىڭ 20 ـ سانىغا مېي جيانىنىڭ لۇشۇنگە يازغان خېتى بېسىلغان. ئۇنىڭدا «ياش خائىنلارنىڭ يول باشچىسى» دېگەن سۆز بار. چىن شىيىنىڭ 1926 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۇنى «تاڭ گېزىتى قوشۇمچە سانى» غا بېسىلغان «جىمۇغا» سەرلەۋھىلىك ماقالىسىدە لۇشۇن «ياش خائىنلارنىڭ سەردارى» بولۇشقا مۇناسىپ ئەمەس، دېگەن.

(93) «بايراق ھىمايىچىلىرى» — دۆلەتپەرەسلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇلار شىمالىي مىلىتارىستلارنى ھىمايە قىلىپ ئىنقىلابقا قارشى تۇرغان، بەش رەڭلىك بايراقنى ئاسرايدىغان «بايراق ھىمايە قىلىش ھەرىكىتى» نى قوزغىغان. بەش رەڭ — بەش رەڭلىك بايراق كۆزدە تۇتۇلغان، 1911 ـ يىلدىن 1927 ـ يىلىغىچە بولغان جۇڭخۇا مىنگونىڭ دۆلەت بايرىقى قىزىل، سېرىق، كۆك، ئاق ۋە قارا رەڭدىن تەركىب تاپقان.

(94) «قۇيۇن» — ئەدەبىيات ھەپتىلىك ژۇرنىلى، «قۇيۇن» تەھرىرلىتىدىكى گاۋ چاڭخۇڭ قاتارلىقلارنىڭ تەھرىرلىكىدە نەشر قىلىنغان، 1929 ـ يىل 10 ـ ئايدا شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، 1927 ـ يىل 1 ـ ئايغىچە نۇرلۇق جۇڭگو نەشرىياتى 17 سان نەشر قىلغان.

(95) يەنشېك — يەنى چاڭ يەنشېك، شەنشى يۇسلىق، دۆلەتپەرەس، ئۆز ۋاقتىدا «قۇيۇن» تەھرىراتىغا قاتناشقان.

(96) «ئىدىيە ساھەسىدىكى نوپۇز ئىگىسى» — 1925 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۇنى بېيجىڭ «خەلق گېزىتى»، «بېيجىڭ گېزىتى»، «تاڭ گېزىتى» سەھىپىلىرىگە ئېلان چىقىرىپ، «جۇڭگونىڭ ئىدىيە ساھەسىدىكى

نوپۇز ئىگىسى لۇشۈن... ئەپەندىلەرنىڭ قوشۇمچە سانغا ھەر ۋاقىت ماقالە يېزىپ بېرىشىنى ئالاھىدە تەكلىپ قىلدۇق» دېگەن، كېيىن بەزىلەر مۇشۇ نامنى نەقىل كەلتۈرۈپ لۇشۈننى مەسخىرە قىلغان.

(97) چاڭخۇڭ — يەنى گاۋ چاڭخۇڭ، شەنشى يۈشەن ناھىيىلىك، «قۇيۇن» تەھرىراتىنىڭ ئاساسلىق ئەزاسى. ئۇ بىر زامانلاردا لۇشۈنگە يېقىنلىشىپ يۈرگەن، ئۇزۇن ئۆتمەي، لۇشۈنگە خالىغىنىچە ھۇجۇم ۋە بوھتان قىلغان.

(98) دىنسىزلار ئۇلۇغ ئىتتىپاقى — ھېيجىڭ، شاڭخەي قاتارلىق جايلاردا قۇرۇلغان «خرىستىئان دىنىدا بولمىغان ئوقۇغۇچىلار ئىتتىپاقى» كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ جۇڭگو سوتسىيالىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ رەھبەرلىكىدە 1922 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى شاڭخەيدىكى «باشلامچى» يېرىم ئايلىق ژۇرنىلىدا بايانات، ئومۇمىي تېلېگراممىا ۋە نىزامنامە ئېلان قىلىپ ھەمدە ئاممىغا تەشۋىق ۋەرەقىسى تارقىتىپ، نۇتۇق سۆزلەش يېغىنلىرىنى ئۆيۈشتۇرۇپ، جاھانگىرلارنىڭ جۇڭگودا يۈرگۈزگەن مەدەنىيەت تاجاۋۇزچىلىقىغا قارشى تۇرغان. شۇ چاغدا، ھېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدىن جۇ زورېن، شىن شىيۈەن قاتارلىق بەش پروفېسسور بۇرژۇئا ئەركىنچىلىكى مەيدانىدا تۇرۇپ، «ئىتتىپاق» نىڭ پىكرىگە قارشى تۇرۇپ، دىن ئەركىنلىكى توغرىسىدا بايانىتنامە ئېلان قىلغان.

(99) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1928 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى «تىل رېشتىسى» نىڭ 4 ـ جىلد 11 ـ سانىغا ھېسىلغان.

بۇ ماقالىنى لۇشۈن 1928 ـ يىلنىڭ باشلىرىدا ئىجادىيەت تەھرىراتى، «قۇياش» تەھرىراتىنىڭ ئۆزىگە قىلغان تەنقىدىگە قارىتىپ يازغان. ئىجادىيەت تەھرىراتىنىڭ قاتارلىقلارنىڭ شۇ چاغدىكى تەنقىدى ۋە لۇشۈننىڭ قايتۇرغان رەددىيىسى ئىنقىلابىي ئەدەبىيات لاگېرى ئىچىدە ئىنقىلابىي ئەدەبىيات مەسلىسى مەركەز قىلىنغان بەس ـ مۇنازىرىنى شەكىللەندۈردى. بۇ قېتىمقى بەس ـ مۇنازىرە ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ھەرىكىتىنىڭ تەسىرىنى كېڭەيتىپ، مەدەنىيەت ساھەسىنىڭ ئىنقىلابىي ئەدەبىيات مەسلىسىگە بولغان دىققەت ـ ئېتىبارىنى قوزغىدى. لېكىن ئىجادىيەت تەھرىراتى، «قۇياش» تەھرىراتىنىڭ بەزى ئەزالىرى ماركسىزم پرىنسىپلىرىنى جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ ئەمەلىيىتىگە ۋە ئەدەبىيات ـ مەنئەت ساھەسىگە تەتبىقلاشقا ئىنتىلگەندە ئېغىر ھالدىكى سۇبېيېكتىپچىلىق ۋە مەزھەپچىلىك خاھىشلىرى كۆرۈلۈپ، لۇشۈن ئۇستىدە خاتا تەھلىل يۈرگۈزۈپ، ئۇنىڭغا قارىتا يەكلەش ۋە پرىنسىپسىز ھۇجۇم قىلىش پوزىتسىيەسىنى قوللانغان. كېيىن ئۇلار لۇشۈننى يەكلەش مەيدانىنى ئۆزگەرتىپ، لۇشۈن بىلەن بىللە جۇڭگو سول قانات يازغۇچىلىرى ئىتتىپاقىنى تەشكىللىگەن.

(100) فېك نەيچياۋ — گۇاڭدۇڭ نەنخەيلىك، يازغۇچى، ئىجادىيەت تەھرىراتىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىدىكى ئەزاسى. «مەست ـ ئەلەس نەزىرى» ئۇنىڭ «مەدەنىيەت تەنقىدى» نىڭ تۇنجى سانى (1928 ـ يىل 1 ـ ئاي) غا ېسىلغان «سەنئەت ۋە ئىجتىمائىي تۇرمۇش» سەرلەۋھىلىك ماقالىسىدە. ئۇنىڭدا: «پېشقەدەم جاناب لۇشۈن — ئەدەبىي تەسۋىر قوللىنىشىمغا رۇخسەت قىلىنغان تەقدىردە — قاراڭغۇلۇق باسقان ھاراقخانىنىڭ شىپاڭىدا تۇرۇپ، مەست ـ ئەلەس نەزىرى بىلەن دېرىزە سىرتىدىكى كىشىلىك ھاياتنىڭ يىراقتىن نەزەر سالىدۇ. ئۇنىڭ كىشىلەرنىڭ قول قويۇشىغا سازاۋەر بولغان ياخشىلىقى پەقەت ئۇنىڭ يېزىشقا ئۇستا ئىكەنلىكىدە، لېكىن، ئۇ ھەمىشە ئۆتمۈشنى ئەسلەيدىغان، خارابلاشقان فېئودالىزمغا تەزىيە بىلدۈرىدىغان كەيپىياتتا بولۇپ، ئاخىر ئىجتىمائىي ئىسلاھات داۋامىدا سەپتىن چۈشۈپ قالغانلارنىڭ ھەسرىتىنىلا ئەكس ئەتتۈرۈپ، بىكارچىلىقتا ئىنسانلىق پەرۋەرلىك توغرىسىدا بىرنەچچە ئېغىز چىرايلىق سۆز قىلىشىدۇ، دەرۋىشلىك! ھەرھالدا تولستويىنى دوراپ، پەسكەش ۋەز ـ نەسىھەتچىگە ئايلىنىپ كەتمىدى.»

(101) تولستوي (V. H. Povcmoü، 1828—1910) — روسىيە يازغۇچىسى، «ئۇرۇش ۋە تىنچلىق»، «ئاننا كارىنىنا»، «تىرىلىش» قاتارلىق رومانلارنى يازغان. فېك نەيچياۋ «سەنئەت ۋە ئىجتىمائىي ھايات» دېگەن ماقالىسىدە لېنىننىڭ «ل. تولستوي — روسىيە ئىنقىلابىنىڭ ئەينىكى» دېگەن ئەسىرىدىكى مۇنداق بىر ئابزاس سۆزنى نەقىل كەلتۈرگەن: «تولستوي بىر تەرەپتىن، كاپىتالىزمنىڭ ئېكسپىلاتاتسىيىسىنى دادىل تەنقىد قىلغان، ھۆكۈمەتنىڭ ياۋۇزلۇقىنى، سوت ۋە مەمۇرىيەتنىڭ كومېدىيىلىك ساختا نىقابىنى ئېچىپ تاشلىغان، دۆلەتنىڭ ېيېشىنى، مەدەنىيەت مېۋىسى بىلەن كەمبەغەللىكنىڭ كۇچىيىشى، ئەمگەكچىلەر دەردى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى پاش قىلغان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن، يامانلىققا زورلۇق بىلەن قارشى تۇرماسلىقنى تەلۇلىك بىلەن دەۋەت قىلغان؛ بىر تەرەپتىن، ناھايىتى سەزگۈر رېئالىزم مەيدانىدا تۇرۇپ، بارلىق ساختا نىقابلارنى ئېچىپ تاشلىغان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن، خىجىل بولماي، دۇنيا بويىچە ئەڭ پەس ئىش بىلەن — دىنىي ۋەز ـ نەسىھەت بىلەن شۇغۇللانغان.»

(102) بۇ، فېك نەيچياۋنىڭ «سەنئەت ۋە ئىجتىمائىي ھايات» تىكى سۆزى: «شىمالىي مىللىتارىستلارغا قارشى قوشۇنلار ياڭزىنجياڭ دەرياسىدىن ئۆتكەندىن بۇيان، جۇڭگو خەلق ئىنقىلابىنىڭ بىر ئالاھىدىلىكى ئاممىۋى سىياسىي ھەرىكەتنىڭ يالقۇنلاپ كەتكەنلىكىدىن ئىبارەت بولدى. لېكىن، نۆۋەتتىكى ئەھۋالغا نەزەر سالساق، ئىنقىلاب كۆچلىرى كۆرۈنۈشتە توختاپ قالغاندەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمەلىيەتتە جەمئىيەتتىكى ھەممە ساھە تۇماندەك

قاپلاپ كەتكەن كۆچمەك تەسىرى ئاستىدا تۇرماقتا.»

(103) «ئادەملەر گويا ئوت ـ چۆپتەك قىرىلىۋاتقان» — بۇ سۆز مەك سۇلالىسىدىكى شېك مېڭچىڭنىڭ «قەدىمىي قوشۇن نەغمىسى 10 ـ باب. غەلىبە كۈيى» دىكى: «تىغمۇتىغ ئېلىشقان تار كوچىدا، ئادەملەر گويا ئوت ـ چۆپتەك قىرىلغان» دېگەن مىسرالاردىن ئېلىنغان. بۇ يەردە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ كومموندىستلارنى ۋە ئىنقىلابىي ئاممىنى قىرغان قانلىق جىنايەتلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(104) بۇ ھەقتە «مەدەنىيەت تەنقىدى» نىڭ 2 ـ سانى (1928 ـ يىل 2 ـ ئاي) دىكى لى چيۇلىنىڭ «ئىنقىلابىي ئەدەبىياتنى قانداق گۈللەندۈرۈش كېرەك» سەرلەۋھىلىك ماقالىسىگە قارالسۇن. ئۇنىڭدا: «بىزگە مەلۇمكى، جەمئىيەتتە چوقۇم بەزى ساۋاتلىق تەرغىباتچىلار بىزنى، سىلەر ئىنقىلابنى ئاغزىڭلاردىن چۈشۈرمىگەندىكىن، نېمە ئۈچۈن بىۋاستە ھەرىكەت قىلماي، زىر ـ زەۋزەلەر ئۈستىدە زىغىرلايدىغان ئەدەبىيات بىلەن شۇغۇللىنىسىلەر، دەپ مەسخىرە قىلىشىدۇ. بىز ئۇلارنىڭ مەككارلىقىنى بايقىشىمىز كېرەك، بۇ ئۇلارنىڭ چېكىنىش ھېلىسى، مۇلۇكدارلارنىڭ ئەلچىسى سۆچىنىڭ مەددىاھلىقىدىن ئىبارەت» دېيىلگەن.

(105) ئىجادىيەت تەھرىراتى ئوزاقى يىل شېرىك توپلاپ، ئۆتكەن يىل ئادۇوكات تەكلىپ قىلدى — 1926 ـ يىلى ئىجادىيەت تەھرىراتى پاي (شېرىك) قوبۇل قىلىش نىزامنامىسىنى ئېلان قىلىپ، تەھرىراتنى يولغا قويۇش ئۈچۈن مەبلەغ توپلىغان. 1927 ـ يىلى لىيۇ شىفاڭنى مەزكۇر تەھرىراتنىڭ ئادۇوكاتلىقىغا تەكلىپ قىلغان. كېيىن ئىجادىيەت تەھرىراتى ئەكسىيەتچى دائىرىلەرنىڭ زۇلمىغا ئۇچرىغاندا، لىيۇ شىفاڭ ئىجادىيەت تەھرىراتى ۋە ئۇنىڭ نەشرىياتى نامىدىن گېزىتتە «تەھرىراتىمىز پەقەت يېڭى ئەدەبىيات ـ سەنئەت تەشكىلاتى، نەشرىياتىمىزمۇ ئەدەبىيات ـ سەنئەتكە دائىر كىتاب ـ ژۇرناللارنى تارقىتىدىغان ئورگان، ھەرقانداق سىياسىي تەشكىلات بىلەن ئەزەلدىن ھېچقانداق مۇناسىۋەت باغلىمىغان»، «بۇنىڭدىن كېيىن ئەگەر تەھرىراتىمىزنى ۋە نەشرىياتىمىزنى قارىلىغۇچىلار بولىدىكەن، قانۇن بويىچە ئەرز قىلىپ قانۇننىڭ توغرا مۇھاپىزىتىگە ئېرىشىمىز» دەپ بايانات ئېلان قىلغان (1928 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى شاڭخەي «يېڭى خەۋەر گېزىتى»).

(106) ئىجادىيەت تەھرىراتى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، چىك فاكۇۋ ئەدەبىيات «چىن قەلبىدىن ئۇرغۇغان تەلەپ بولۇشى، قانداقتۇر ئالدىن بەلگىلىگەن مەقسەتلەر بولماسلىقى لازىم»، ئەدەبىياتنىڭ «مۇكەممەل» ۋە «گۈزەل» لىكىنى ئىزدەش، «سەنئەت ئۈچۈن سەنئەت» دەيدىغان خاھىش بولۇشى كېرەك، دەپ تەشەببۇس قىلغان. 1926 ـ يىلى ئۇ شىمالىي

مىلىتارىستلارغا قارشى ئۇرۇشقا قاتناشقان، 1928 ـ يىلى يەنە شاڭخەيگە قايتىپ كېلىپ، «ئىنقىلابىي ئەدەبىيات» ھەرىكىتى بىلەن شۇغۇللانغان. شۇكلاشقا، بۇ يەردە ئۇ «تىرىلگەن تەنقىدچى»، «‹سەنئەت سارىيى› نى ساقلايدىغان ۋەزىپىسىدىن ئايرىلىپ چىقتى» دېيىلگەن.

(107) «ئاممىنى قولغا كەلتۈرۈش»، «ئەڭ ئاخىرقى غەلىبىگە كاپالەتلىك قىلىنىش» — «ئىجادىيەت ئايلىق ژۇرنىلى» نىڭ 1 ـ جىلد 9 ـ سانى (1928 ـ يىل 2 ـ ئاي) غا بېسىلغان چىڭ فاكۇۋنىڭ «ئەدەبىيات ئىنقىلابىدىن ئىنقىلابىي ئەدەبىياتقا» دېگەن ماقالىسىگە قارالسۇن. ئۇنىڭدا: «ئېنىق ئاڭ بىلەن تىرىشىپ ئىشلەپ، بۇرژۇئازىيە ‹ئىدىئولوگىيىسى› نىڭ ئاممىنى ئوتتۇرىسىدىكى زەھىرى ۋە تەسىرىنى چىقىرىپ تاشلاپ، ئاممىنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئۇلارغا ئۆزلۈكسىز ھالدا جاسارەت بېغىشلاپ، ئۇلارنىڭ ئۆز ئىشەنچىنى ئاشۇرۇش كېرەك! پۈتۈن فرونتتا تۇرغان بىر تارماق ئىكەنلىكىنى ئېسىڭدىن چىقارما! جەڭ مەيدانىدا ئاتقىلغان ـ كۆرگەنلىرىڭنى، دېھقانلار ۋە ئىشچىلار ئاممىسىنىڭ قەھر ـ غەزىپىنى، باتۇرلۇق ھەرىكىتىنى ۋە غەلىبە تەنتەنىسىنى چىن ئىخلاسىڭ بىلەن قىزغىن تەسۋىرلىگىن! مۇشۇنداق قىلساڭ ئەڭ ئاخىرقى غەلىبىگە كاپالەتلىك قىلالايسەن ـ دە، ئالاھىدە تۆھپە يارىتىسەن، جەڭچىگە مۇناسىپ بولىسەن» دېيىلگەن.

(108) ئىزھارچىلىق — XX ئەسىرنىڭ باشلىرىدا گېرمانىيە ۋە ئاۋستىرىيىدە كەڭ تارقالغان بۇرژۇئازىيە ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئېقىمى. ئۇ كاپىتالىزمنىڭ زۇلمەتلىك رېئاللىقىغا قارىغۇلارچە قارشىلىق كەيپىياتىدا بولغان؛ ئۆز تەسىراتلىرىنى ئىپادىلەشنى تەكىتلىگەن، سۇبيېكتىپلىق بىر ـ دىنبىر چىنلىق دەپ قاراپ، رېئال تۇرمۇشنى نەزەردە تۇتمىغان، سەنئەتنىڭ مەقسەتلىكلىكىگە قارشى تۇرغان. ئۇ جاھانگىرلىك دەۋرىدىكى بۇرژۇئا مەدەنىيەت كرىزىسىنىڭ ئىنكاسى.

(109) تاق ـ تاقىزم — بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە شۇېتسارىيە، ئامېرىكا، فرانسىيىدە كەڭ تارقالغان بۇرژۇئا ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئېقىمى. «تاق ـ تاق» سۆزى ئەسلىي فرانسۇزچە كىچىك بالىلارنىڭ تىلى بولۇپ، ئاتىنىڭ تاقىلداپ مېڭىشىغا قارىتىلغان، بۇ سۆز كېيىنكى چاغلاردا ئەدەبىي ئېقىمنىڭ نامى قىلىپ قوللىنىلغان. ئۇ سەنئەت قانۇنىيىتىگە قارشى تۇرغان، تەسىل ۋە ئوبرازلارنىڭ ئىدىيىۋى ئەھمىيىتىنى ئىنكار قىلىپ، جۆيلۇش، ئالجىپ سۆزلەش ۋە غەلىتە بىمەنە ئوبراز ئارقىلىق كىشىنىڭ ئەقلى يەتمەيدىغان شەيئىلەرنى ئىپادىلىگەن. ئۇ شۇ زامانداكى ياشلارنىڭ ئالاقزادىلىك، سەۋدايىلىق روھىي ھالىتىنىڭ ئىنكاسى.

(110) «مەدەنىيەت تەنقىدى» — ئايلىق ژۇرنال، ئىجادىيەت تەھرىراتنىڭ نەزەرىيە خاراكتېرلىك مەجمۇئەسى، 1928 ـ يىل 1 ـ ئايدا نەشر

قىلىشنى باشلاپ جەمئىي بەش سان چىقىرىلغان. بىرىنچى قېتىم نەشر قىلغان سانىغا چىك فاكۇۋنىك «تەبرىك سۆزى» بېسىلغان. لى چيۈلى — سىچۈەن جياكجىنلىق، ئەدەبىيات ـ سەنئەت مۇلاھىزىچىسى، ئىجادىيەت تەھرىراتىنىك كېيىنكى مەزگىلدىكى ئەزاسى. بۇ يەردە ئۇنىك «ئىنقىلابىي ئەدەبىياتنى قانداق گۈللەندۈرۈش كېرەك» دېگەن ماقالىسى كۆزدە تۇتۇلغان. ئۇنىڭدا: «پرولېتارىيات ئەدەبىياتىنىك يازغۇچىلىرى پرولېتارىياتتىن چىقىشى ناتايىن، پرولېتارىياتتىن كېلىپ چىققانلارنىك پرولېتارىيات ئەدەبىياتىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرەلىشى ناتايىن. پرولېتارىيات ئەدەبىياتى ئۆز سىنىپىنىك تارىخىي بۇرچىنى ئورۇنداشنى كۆزلەيدىغان، ئوبيېكتىپ ئىپادىلەش پوزىتىسىيىسى بىلەن ئەمەس، پرولېتارىياتنىك سىنىپىي ئېڭى ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلىدىغان كۆرەش ئەدەبىياتى» دېيىلگەن.

(111) «شىمال يېڭىلىقلىرى» يېرىم ئايلىق ژۇرنىلىنىك 2 ـ جىلد 1 ـ سانى (1927 ـ يىل 11 ـ ئاي) دا ئېلان قىلىنغان گەنرىن ئىمزالىق «جۇڭگو يېڭى ئەدەبىياتىنىك كەلگۈسى ۋە ئۇنىك ئۆزىنىك چۈشەنچىسى» دېگەن ماقالىدە «لۇشۈن··· زامانىمىزنىك يازغۇچىسى» دېگەن سۆز بار ئىدى؛ لى چيۈلى «ئىنقىلابىي ئەدەبىياتنى قانداق گۈللەندۈرۈش كېرەك» دېگەن ماقالىسىدە ئالاھىدە قارشى تۇرۇپ: «گەنرىن ئەپەندى ئېيتىپ باقسۇنچۇ، لۇشۈن زادى قانچىنچى سىنىپنىك كىشىسى ئىكەن، ئۇنىك يازغانلىرى قانچىنچى سىنىپنىك ئەدەبىياتى ئىكەن؟ ئۇنىك سەمىمىيەت بىلەن ئېلان قىلغانلىرى قانچىنچى سىنىپ خەلقىنىك دەرد ـ ئەلەمى ئىكەن؟ 〈زامانىمىز〉مۇ قانچىنچى سىنىپنىك زامانى ئىكەن؟ گەنرىن ئەپەندى 〈جۇڭگو يېڭى ئەدەبىيات ـ سەنئىتىنىك كەلگۈسى ۋە ئۇنىك ئۆزى〉نى قىلچە چۈشەنمەيدىكەن» دېگەن.

(112) بۇ چىك فاكۇۋنىك «ئەدەبىيات ئىنقىلابىدىن ئىنقىلابىي ئەدەبىياتقا» دېگەن ماقالىسىدىن كەلتۈرۈلگەن نەقىل.

(113) چىك فاكۇۋ «ئەدەبىيات ئىنقىلابىدىن ئىنقىلابىي ئەدەبىياتقا» دېگەن ماقالىسىدە دەسلەپكى ئىجادىيەت تەھرىراتى توغرىسىدىكى ئەنزاربدا: «ئۇنىك يازغۇچىلىرى ئۆزلىرىنىك قارشىلىق روھى، يېڭى ئىستىلى ئارقىلىق ئەدەبىيات ساھەسىدە تۆت ـ بەش يىل ئىچىدە يېتىشتۈرگەن بىر خىل مۇستەقىل خاس روھ ئادەتتىكى ياشلارغا نۇرغۇن تەسىر كۆرسەتتى. ئۇلار ئەدەبىيات ئىنقىلابىنىك يۆنىلىشىگە يېتەكچىلىك قىلىپ، باشلامچىلىق بىلەن ئىلگىرىلەپ باردى؛ ئۇلار بارلىق يالغان ئەدەبىيات ـ سەنئەت تەنقىدىنى سۈپۈرۈپ تاشلىدى؛ ئۇلار بەزى چولتا تەرجىمىلەرنى چىقىرىپ تاشلىدى؛ ئۇلار كونا ئىدىيە ۋە كونا ئەدەبىيات ـ سەنئىتىنى ھەممىدىن تولۇق ئىنكار قىلدى؛ ئۇلار چىن ئىخلاس، سەمىمىي قىزغىنلىق ۋە تەنقىدىي پوزىتسىيە

بىلەن ئومۇمىي ئەدەبىيات ھەرىكىتى ئۈچۈن كۆرەش قىلدى» دېگەن. شۇنىڭدەك، «ئەدەبىيات ئىنقىلابىنىك بۇنىڭدىن كېيىنكى تەرەققىياتى» غا نەزەر تاشلاپ، يەنە «بىز ئەگەر يەنە ئىنقىلابىي 〈ئىنتېلىگېنتسىيە〉لىك مەسئۇلىيىتىمىزنى ئۇستىمىزگە ئالمىدىكەنمىز، ئۆزىمىزنى يەنە بىر مەرتەم ئىنكار قىلىشىمىز (ئىنكارنى ئىنكار قىلىشىمىز) غا توغرا كېلىدۇ، بىز سىنىپىي ئاڭغا ئېرىشىشكە تىرىشىشىمىز لازىم، ئۆز ۋاستىچىمىزنى دېھقانلار، ئىشچىلار ئاممىسىنىك تەلەپپۇزىغا يېقىنلىشىدىغان قىلىشىمىز ۋە ئۇلارنى ئۆزىمىزنىك ئوبيېكتى قىلىشىمىز لازىم» دېگەن.

(114) لى چيۈلىنىك «ئىنقىلابىي ئەدەبىياتنى قانداق گۈللەندۈرۈش كېرەك» سەرلەۋھىلىك ماقالىسىگە قارالسۇن. ئۇنىڭدا: «مېنىڭچە بىرەر يازغۇچى مەيلى ئۇ بىرىنچى، ئىككىنچى··· يۈزىنچى، مىڭىنچى سىنىپنىك كىشىسى بولغان بولسۇن، ئۇ پرولېتارىيات ئەدەبىيات ھەرىكىتىگە قاتنىشىشى مۇمكىن، ئەمما بىز ئالدى بىلەن ئۇنىك مۇددىئاسىنى تەكشۈرىمىز. قېنى، ئۇ ئەدەبىيات ئۇچۇن ئىنقىلاب قىلامدىكەن ياكى 〈ئىنقىلاب ئۇچۇن ئەدەبىيات بىلەن شۇغۇللىنامدىكەن〉» دېگەن.

(115) تۆتىنچى سىنىپ — يەنى پرولېتارىيات سىنىپى. ئۆتمۈشتە چەت ئەل تارىخشۇناسلىرى فرانسىيىنىك ئۇلۇغ ئىنقىلاب دەۋرىدىكى فرانسىيە جەمئىيىتىنى ئۈچ سىنىپ (〈دەرىجە〉 دەپ تەرجىمە قىلىش لازىم) قا ئايرىغان. بىرىنچى سىنىپ: پادىشاھ؛ ئىككىنچى سىنىپ: راھىبلار ۋە ئاقسۆڭەكلەر؛ ئۈچىنچى سىنىپ: شۇ زامانىدىكى ھۆكۈمرانلىق قىلىنغۇچى سىنىپ، يەنى بۇرژۇئازىيە سىنىپى، مەيدە بۇرژۇئا سىنىپى، ئىشچىلار، دېھقانلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. كېيىن يەنە بەزىلەر ئىشچىلار سىنىپىنى تۆتىنچى سىنىپ، دەپ ئاتىغان، بۇ ئىلمىيلىقى بولمىغان گەپ.

(116) «سەنئەت قورالىدىن قورال سەنئىتىگە» — لى چيۈلىنىك «ئىنقىلابى ئەدەبىياتنى قانداق گۈللەندۈرۈش كېرەك» سەرلەۋھىلىك ماقالىسىگە قارالسۇن. ئۇنىڭدا: «مۇلۇكدارلار بارلىق سەنئەتنى ئۆزىنىك يېتەكچىلىك قىلىش قورالى سۈپىتىدە پايدىلىنىدىكەن، ئۇ ھالدا ئەدەبىيات ئەلۋەتتە يوقسۇللارنىك مۇھىم جەڭ فرونتى بولىدۇ. شۇڭا، بىزنىك يازغۇچىلىرىمىز 〈ئەدەبىيات ئۇچۇن ئىنقىلاب قىلغۇچى〉 بولماستىن، 〈ئىنقىلاب ئۇچۇن ئەدەبىيات بىلەن شۇغۇللانغۇچى〉 بولىدۇ، بىزنىك ئەسەرلىرىمىز 〈سەنئەت قورالىدىن قورال سەنئىتىگە〉 ئۆتىدۇ» دېيىلگەن.

(117) بۇ، جاك دىكخۇاڭنىك سۆزى، «ھازىرقى زامان مۇلاھىزىلىرى» نىك 1 ـ جىلد 7 ـ ۋە 8 ـ سانى (1925 ـ يىل 1 ـ ئاي) غا بېسىلغان «لۇشۈن ئەپەندى» دېگەن ماقالىگە قارالسۇن، ئۇنىڭدا: «لۇشۈن ئەپەندى تېبابەتچىلىكنى ئۆگىنىپ قانداق پەللىگە يەتكۈزۈپتۇ، ئوپېراتسىيە بۆلۈمىگە

كىرىپمۇ باققانمىدۇر، بىزگە نامەلۇم، لېكىن بىز ئۇنىڭ ئۇچ خۇسۇسىيىتى بارلىقىنى بىلىمىز. ئۇ بولسىمۇ، ئوپېراتسىيىگە ئۇستا، تەجرىبىگە باي دوختۇرلۇق خۇسۇسىيىتى: بىرىنچىسى ئېغىر - بېسىق، ئىككىنچىسىمۇ ئېغىر - بېسىق، ئۈچىنچىسى يەنىلا ئېغىر - بېسىقلىقتىن ئىبارەت» دېيىلگەن.

(118) ئوفخېببېن — نېمىسچە سۆز بولۇپ، رەت قىلىش دېگەن مەنىنى بېرىدۇ.

(119) چىڭ فاڭۇ «ئىجادىيەت» پەسىلىنىڭ ژۇرنىلىنىڭ 2 - جىلد 2 - سانى (1924 - يىل 1 - ئاي) دىكى «〈چۇقان〉 توغرىسىدا مۇلاھىزە» دە، «چۇقان» دىكى ھېكايىلەرنى «ئەكس ئەتتۇرۇش» ۋە «ئىپادىلەش» دەپ ئىككى خىلغا ئايرىغان. ئالدىنقىسىنى «ئاددىي»، «چاكىنا»، ئاپتورنىڭ «مەغلۇپ بولغان يېرى» دەپ ھېسابلىغان؛ كېيىنكىسىنى، مەسىلەن، «ياز بايرىمى»نى «ئىپادىلەش ئۇسۇلى بىرنەچچە دوستۇمنىڭ ئىستىلى بىلەن ئوخشىشىپ كېتىدۇ»، «ئاپتور ئۆزىنىڭ ئىپادىلەش جەھەتتىكى تىرىشچانلىقى بىلەن بىزگە يېقىنلاشتى» دېگەن.

(120) «تەنقىد قورالىدىن قورال تەنقىدىگە» — ماركسىزىمنىڭ «〈گېگېلچە پەلسەپىۋى تەنقىد〉نىڭ سۆز بېشى»گە قارالسۇن. ئۇنىڭدا: «تەنقىد قورالى ئەلۋەتتە قورال تەنقىدىنىڭ ئورنىنى باسالمايدۇ، ماددىي كۈچنى پەقەت ماددىي كۈچ بىلەنلا خاراب قىلغىلى بولىدۇ. لېكىن، نەزەرىيە ئاممىغا ئۆزلەشكەندىن كېيىن ماددىي كۈچكە ئايلىنىدۇ» دېيىلگەن.

(«ماركس، ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى» 1 - توم).

(121) بۇ ئىككى جۈملە سۆزنىڭ مەنبەسى تېخى ئېنىقلانمىدى.

(122) «مۇلۇكدارلارنىڭ ئەلچىسى سۇچىكنىڭ مەددالىقى» — مۇشۇ ماقالىنىڭ 6 - ئىزاھاتىغا قارالسۇن. سۇ چىڭ يېغىلىق دەۋرىدىكى سىياسىي پائالىيەتچى. ئۇ چى، چۇ، يەن، جاۋ، خەن، ۋېيدىن ئىبارەت ئالتە بەگلىكتە مەددالىق قىلىپ، ئۇلارنىڭ چىن بەگلىكىگە قارشى تۇرۇشقا بىرلەشتۈرگەن.

(123) لى چيۈلىنىڭ «ئىنقىلابىي ئەدەبىياتنى قانداق گۈللەندۈرۈش كېرەك» دېگەن ماقالىسىگە قارالسۇن. ئۇنىڭدا: «بەزىلەر، پرولېتارىيات ئەدەبىياتى يوقسۇللارنىڭ ئۆزى يېزىپ چىققان ئەدەبىيات، دەيدۇ. ياق، ئۇنداق ئەمەس. چۈنكى، يوقسۇللارنىڭ مۇلۇكدارلار ئېڭىدىن ئازاد بولغۇچە يازغانلىرى يەنىلا مۇلۇكدارلار ئەدەبىياتىدىن ئىبارەت بولىدۇ» دېيىلگەن.

(124) Upton Sinclair ئۇپتون سىنكىلىر (1878 — 1968) — ئامېرىكىنىڭ رومان يازغۇچىسى. «قۇشخانا»، «تاشكۆمۈر كارولى»، «ئاخىر زامان» قاتارلىق رومانلارنى يازغان. «مەدەنىيەت تەنقىدى» نىڭ 2 -

سانى (1928 - يىل 2 - ئاي)غا ئۇنىڭ «دوللارغا چوقۇنۇش سەنئىتى (سەنئەتنىڭ ئىقتىسادىي تەنقىقاتى)» قىسقارتىپ تەرجىمە قىلىنغان، تەرجىمە قىلغۇچى فېڭ نەيچياۋ تەرجىمىنىڭ كىرىش سۆزىدە: سىنكىلىر «بىز بىلەن بىر مەۋقەدە تۇرۇپ، سەنئەت بىلەن جەمئىيەتتىكى سىنىپلارنىڭ مۇناسىۋىتىنى شەرھلىگەن... ئۇ سەنئەتنىڭ سىنىپىلىقىنى ئېچىپ تاشلاش بىلەنلا قالماي، بەلكى سەنئەتنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى يۆنىلىشىنى شەرھلىگەن» دېگەن.

(125) Vigny — ۋىگنى (1797—1863) — فرانسىيىلىك پاسسىپ رومانتىك شائىر، «يىراق ئۆتكەنكى زامان ۋە يېقىنقى زامان شېئىرلار توپلىمى»، «تەقدىر - تەلەي» قاتارلىقلارنى يازغان. «ئىجادىيەت ئايلىق ژۇرنىلى»نىڭ 1 - جىلد 5 -، 7 -، 8 -، ۋە 9 - سانلىرىغا مۇمۇتيەننىڭ نەزەرىيە ماقالىلىرىدىن «ۋىگنى ۋە ئۇنىڭ شېئىرلىرى» داۋاملىق بېسىلغان. «قەدەم تاشلاش» — چىڭ فاڭۇنىڭ «ئەدەبىيات ئىنقىلابىدىن ئىنقىلابىي ئەدەبىياتقا» دېگەن ماقالىسىدىكى سۆز بولۇپ، ئۇنىڭدا: «ئىسپىلاس دېھقان - ئىشچىلار ئاممىسىغا قاراپ قەدەم تاشلاش!» دېيىلگەن.

(126) بۇ يەردە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ شۇ چاغدا نەشر قىلغان بەزى ژۇرناللىرى، مەسىلەن، «يېڭى ھايات» قاتارلىقلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(127) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1928 - يىل 4 - ئاينىڭ 2 - كۈنى «تىل رىشتىسى» نىڭ 4 - جىلد 14 - سانىغا بېسىلغان.

1928 - يىل ئەتىيازدا، سىتۇ چياۋ شاڭخەيدە «چياۋنىڭ كىچىك رەسىمخانىسىدىكى ئەتىيازلىق كۆرگەزمە» ئۆتكۈزگەن، بۇ ماقالە لۇشۈننىڭ ئۇنىڭ كۆرگەزمىسىنىڭ مۇندەرىجىسى ئۈچۈن يېزىپ بەرگەن كىرىش سۆزى.

(128) سىتۇ چياۋ (1902—1958) — گۈاڭدۇڭ كەيپىنلىق، رەسسام.

(129) 1926 - يىل 6 - ئايدا، سىتۇ چياۋ بېيجىڭ جۇڭياڭ باغچىسى (ھازىرقى جۇڭشەن باغچىسى) دىكى سۇ ئۈستى شىپاڭىدا ئاچقان سىزما رەسىملەر كۆرگەزمىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(130) «تۆت ساقچى بىلەن بىر ئايال» نىڭ ئەسلى تېمىسى «بەش ساقچى بىلەن بىر ئايال».

(131) «ئەيسا مەسىھ» نىڭ ئەسلى تېمىسى «تېۋىلغا شىلەپىگە سۆيۈش».

(132) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1928 - يىل 4 - ئاينىڭ 2 - كۈنى «تىل رىشتىسى» نىڭ 4 - جىلد 10 - سانىغا بېسىلغان.

(133) M خانىم — ما شياڭيىنىڭ كۆزدە تۇتۇلىدۇ، شۇ كەملەردە

شائخەي سياسي قانۇن ئىنستىتۇتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى. «لۇشۈن خاتىرىلىرى» نىڭ 1928 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى يازغانلىرىدا: «تەرەققىيات كىتابخانىسى ئارقىلىق... ما شياڭيىڭنىڭ خېتى چۈش ۋاقتىدا قولۇمغا تەگدى، دەرھال جاۋاب يازدىم» دېگەن سۆزلەر بار.

(134) مەنشۇ — سۇ مەنشۇ (1884—1918)، گۇاڭدۇڭنىڭ جۇڭشەن ناھىيىسىدىن، ئەدەب، «مەنشۇ توپلىمى»نى يازغان. ئۇنىڭ قەبرىسى خاڭجۇدىكى شىخۇ كۆلىنىڭ بويىدىكى گۈشەندە.

(135) H ئەپەندى — شۇي جىنۇېن كۆزەتكۈچىلىدۇ، جېجياڭ شاۋشىنلىق، شۇ كەمدىكى ياش يازغۇچى، «يۇرتۇم» قاتارلىق ھېكايىلەرنى يازغان.

(136) «يول باشچى» — گاۋ چاڭخۇڭ 1926 ـ يىلى «يېڭى ئايالار» ژۇرنىلىنىڭ 8 ـ سانىغا بېسىلغان. «قۇيۇن» تەھرىراتى ئېلانى»دا: «قۇيۇن»نى ئىدىيە ساھەسىنىڭ يول باشچىسى لۇشۈن بىلەن ئاز ساندىكى ئەڭ ئىلغار ياشلار بىرلىشىپ چىقارماقتا» دېگەن. «قاتاردىن قالغان» — فېڭ نەيچياۋ لۇشۈننى «ئىجتىمائىي ئۆزگىرىش مەزگىلىدە قاتاردىن قالغانلارنىڭ ھەممىتىنىلا ئەكس ئەتتۈرىدۇ» دېگەنىدى.

(137) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1928 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى «تىل رېشتىسى»نىڭ 4 ـ جىلد 16 ـ سانىغا بېسىلغان.

(138) «يېڭىلىق گېزىتى» — 1893 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى شائخەيدە نەشر قىلىشقا باشلىغان، 1949 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى نەشردىن توختىغان. 1928 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى، 30 ـ كۈنى بۇ گېزىت لۇشۈننىڭ 1927 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى شائخەي جەنەن ئۇنىۋېرسىتېتىدا سۆزلىگەن «ئەدەبىيات ـ سەنئەت بىلەن سىياسىيە»نىڭ ئىختىلاپى» دېگەن ماۋزۇدىكى نۇتقىنى ئۇلاپ باسقان (كېيىن بۇ نۇتۇق «توپلام سىرتىدىكى توپلام»غا كىرگۈزۈلگەن).

(139) «ئاممىۋىلىق ۋە تالانت» — ياپونىيە يازغۇچىسى جېنزى جۇيشىنىڭ ئەسىرى، YS تەرجىمىسى «تىل رېشتىسى»نىڭ 4 ـ جىلد 10 ـ سانى (1928 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى)غا بېسىلغان.

(140) تاينىنى (1828—1893) — فرانسىيە ئەدەبىيات ـ سەنئەت نەزەرىيىچىسى. ئۇ: مىللەت، مۇھىت، دەۋر ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ ھەل قىلغۇچ ئۈچ مۇھىم ئامىلى، دەپ ھېسابلىغان، ئۇ يازغان سەنئەت پەلسەپەسى» دېگەن كىتابتا بۇ نۇقتا تولۇق جارى قىلدۇرۇلغان.

(141) دۇڭفېن — يەنى دۇڭ چيۈفاڭ (1897—1977)، جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ شاۋشىن دېگەن يېرىدىن، شۇ چاغلاردا ھېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئىنگلىز تىلى فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى.

(142) زاماندىن خالىي بولۇش — شۇ چاغدىكى ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ھەرىكىتىدە بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ئوتتۇرىغا قويغان ئەدەبىيات تەشەببۇسى، مەسىلەن، چېەن شىڭتۇڭنىڭ «قۇياش ئايلىق ژۇرنىلى»نىڭ 1928 ـ يىل 3 ـ ئايدىكى سانىغا بېسىلغان «ئۆلۈپ كەتكەن ئا Q زامانى» دا: «ھەرقانداق دۆلەتنىڭ ئەدەبىياتىدىن قارىغاندا، ھەقىقىي دەۋر يازغۇچىسىنىڭ ئەسىرى دەۋرگە باقماي قالمايدۇ، دەۋرگە ۋەكىللىك قىلماي قالمايدۇ، دەۋردىن خالىي بۇ روھ دەۋر يازغۇچىسىنىڭ بىردىنبىر ھاياتى!» دېيىلگەن ھەمدە لۇشۈننىڭ ئەسەرلىرىنى تەنقىدلەپ «دەۋردىن خالىي بولمىدى» دېگەن.

(143) ئالىيجانابلار — «يېڭى ئاي» تەھرىراتىدىكىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇلار «يېڭى ئاي» ئايلىق ژۇرنىلىنى نەشر قىلىشنى باشلىغاندا (1928 ـ يىل 3 ـ ئاي) «(يېڭى ئاي)نىڭ پوزىتسىيىسى» دېگەن ماۋزۇدىكى 1 ـ نەشرىگە يازغان بېغىشلىمىسىدا ئىنقىلابىي ئەدەبىياتنىڭ «ھەددىدىن ئاشقان» لىقىغا «پوزىتسىيىمىز يول قويمايدۇ» دەپ ھۆجۇم قىلغان. يەنە: «بىز ھەرقانداق ھەددىدىن ئېشىشنى قەدىرلىمەيمىز، چۈنكى بىز ئىجتىمائىي قانۇن مىزانىنىڭ ئىجابىي ھېسسىيات بىلەن قوغدىلىدىغانلىقىغا ئىشىنىمىز، مۇھەببەتنىڭ قۇدرىتى نورمال ھالدىكى ئىجتىمائىي تاراز ئىدا چوقۇم ئۆچمەس لىكىنىڭ قۇدرىتىدىن ئېشىپ چۈشىدۇ، ھەمكارلىق روھى چوقۇم زىيانكەشلىك ۋە قىرغىنچىلىق مۇددىئاسىدىن ئېشىپ چۈشىدۇ» دېگەن.

(144) خۇاڭ چاۋ (?—884) — ساۋجۇنىڭ يۈەنجۇ (ھازىرقى شەندۇڭنىڭ) دېگەن يېرىدىن، تاڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ داھىيىسى، داچى ھاكىمىيىتىنى بەرپا قىلغان. كونا ۋە يېڭى «تاڭ دەستۇرى. خۇاڭ چاۋ تەزكىرىسى» دە خاتىرىلىنىشچە، جۇڭخېنىڭ 3 ـ يىلى (883 —) ئۇ قوزغىلاڭچىلار قوشۇنىنى باشلاپ چاڭئەن (ھازىرقى شىئەن) دىن چېكىنىپ چىقىش يولىدا دۇشمەنلەرنىڭ مۇھاسىرىسىگە چۈشۈپ قالغان، ئاش ـ ئوزۇقتا قاتتىق قىسىلغاچقا، قوزغىلاڭچى قوشۇن «ئەسىرگە چۈشكەنلەرنى يەپ جېنىنى باققان».

(145) سىنكىلىر «دوللارغا باش ئۇرۇش سەنئىتى (سەنئەت بويىچە ئىقتىسادىي تەنقىد)» دېگەن كىتابىدا: «بارلىق سەنئەتنىڭ ئۆزى تەشۋىقات» دېگەن. «مەدەنىيەت تەنقىدى»نىڭ 2 ـ سانى (1928 ـ يىل 2 ـ ئاي)غا فېن نەيچياۋنىڭ تەرجىمىسى بېسىلغاندا، بۇ سۆزنى چوڭ ھەرپ بىلەن تىزغان. لېنىن ئۆز ۋاقتىدا سىنكىلىرنى: «مۇھەببىتى بار، لېكىن نەزەرىيە بىلىمى يوق سوتسىيالىزمچى» دېگەن («لېنىن ئەسەرلىرى»، 21 ـ توم).

(146) «داۋشياڭسۇن»، «لۇگاۋجيەن» — بۇرۇنقى شائخەي قاتارلىق

چوڭ شەھەرلەردىكى مەشھۇر قەنت ـ گىزەك دۇكىنى ۋە گۆش ـ ياغ دۇكىنى نامى.

(147) «تۇنۇگۈنكى ئەدەب» — فېن نەيچياۋ «زۇلمەتلىك يولدا بىللە مېڭىش» (1928 ـ يىل 1 ـ ئاي «مەدەنىيەت تەنقىدى» نىڭ 1 ـ سانىغا بېسىلغان) ناملىق بىر پەردىلىك درامىسىنىڭ «ئىلاۋە» سىدە: «سەھنە ئەسىرنىڭ ماھىيىتىنى رول ئىگىلىرىنىڭ ھەرىكىتىدىن ئىزدەش لازىم، سۆز تاللاش، پاكىتنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش ئىشلىرىنى تۇنۇگۈنكى ئەدەبىلەرنىڭ تەرىشىپ ئورۇندىشىغا ئۆتۈنۈپ بېرەيلى» دېگەن. بۇ ماقالىنىڭ ئاخىرىدا كەلتۈرۈلگەن نەقىل ئەنە شۇ سەھنە كىتابىدىكى دىئالوگلاردىن ئېلىنغان.

(148) قىرغاۋۇل — ھەر تەرەپكە پالاقلاپ، تاپقاننى پۈۋلىمەي يەيدىغان بۇزۇقلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ — ت.

(149) بۇ ماقاله دەسلەپتە 1928 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى «تىل رېشتىسى» نىڭ 4 ـ جىلد 14 ـ سانىدىكى «پارچە تەسىراتلار» ئىستونىغا بېسىلغان.

(150) بۇ شاڭخو چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى سۇي شۇنىڭ «ئىناۋەت سىناش خاتىرىلىرى»دە خاتىرىلەنگەن.

(151) بۇ ماقاله دەسلەپتە 1928 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى «تىل رېشتىسى» نىڭ 4 ـ جىلد 17 ـ سانىغا بېسىلغان.

(152) Gogol — گوگول (Н. ВГОГНО، 1809—1852)، روسىيە يازغۇچىسى، «ئۆلۈك جانلار» دېگەن روماننى، «رېۋىزور» (خان ئەلچىسى) دېگەن كومېدىيىنى يازغان.

(153) بۇ ماقاله دەسلەپتە 1928 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى «تىل رېشتىسى» نىڭ 4 ـ جىلد 17 ـ سانىغا بېسىلغان.

(154) «شېنباۋ» گېزىتى — مەملىكىتىمىزدىكى ئەڭ ئۇزۇن تارىخقا ئىگە بۇرژۇئا گېزىتى. 1872 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، 1949 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى نەشردىن توختىغان.

(155) لياڭ شىچيۇ — جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ خاڭشەن ناھىيىسى (ھازىرقى يۈخاڭ) دىن، «يېڭى ئاي» تەھرىراتىنىڭ ئاساسلىق ئەزاسى، دۆلەت سوتسىيال پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. ئۇ بابىتتىنىڭ يېڭى ئىنسانپەرۋەرلىك نەزەرىيىسىنى تەشۋىق قىلىپ كەلگەن.

(156) بابىت (I. Babbit، 1865—1933) — ئامېرىكا خارۋارد ئىنستىتۇتىنىڭ پروفېسسورى، ئامېرىكىنىڭ يېقىنقى زامانىدىكى يېڭى ئىنسانپەرۋەرلىك ھەرىكىتىگە رەھبەرلىك قىلغۇچىلارنىڭ بىرى. ئۇنىڭ نەزەرىيىسىنىڭ مېغىزى بۇرژۇئا ئىنسان تەبىئىتى نەزەرىيىسىدىن ئىبارەت. ئۇ

ئىنسان تەبىئىتىنىڭ تەڭپۇڭلۇقى دېگەن بىرنەچمىنى تەرغىب قىلغان، ئۇزىنى تۇتۇۋېلىشنى ۋە ئەخلاق ـ پەزىلەت مىزانى دەيدىغان بىرنەچمىنى تەشەببۇس قىلغان. ئۇ رومانتىزمغا قارشى تۇرۇپ، ياۋروپانىڭ كلاسسىك ئەدەبىيات ـ سەنئىتىنى تىرىلدۈرۈشنى تەشەببۇس قىلغان. ئۇ «يېڭى راۋاكۈن»، «روسسو ۋە رومانتىزم»، «دېموكراتىيە ۋە رەھبەرلىك» دېگەن ئەسەرلەرنى يازغان.

(157) روسسو (L. L. Rousseu، 1712—1778) — فرانسىيە مەرىپەت مۇتەپەككۇرى، «ئىنسانىي ھوقۇق نەزەرىيىسى»، «ئېمىل»، «پۇشايمان» قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازغان.

(158) گو لياڭ (1901—1928) — خۇنەن ئۆلكىسىنىڭ چاڭشا شەھىرىدىن، خۇنەندىكى ئىشچىلار ھەرىكىتى رەھبەرلىرىنىڭ بىرى، خۇنەن ئۆلكىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى، ج ك پ خۇنەن ئۆلكىلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، خۇنەن ـ خۇبېي ـ جياڭشى چېگرا رايون ئالاھىدە كومىتېتىنىڭ شۇجىسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. 1928 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى يۆياڭدا گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ، 29 ـ كۈنى قەھرىمانلارچە قۇربان بولغان. «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ 4 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنىدىكى سانىغا بېسىلغان «گو لياڭ خۇنەندە قولغا ئېلىنىپ ئۆلتۈرۈلدى» دېگەن خەۋەردە: «گو لياڭنىڭ كېسىلگەن بېشى كۆشۈككە سېلىنىپ ئەدلىيە مەھكىمىسىنىڭ دەرۋازىسىغا بىرقانچە كۈن ئېسىپ قويۇلدى. گو لياڭ تۇڭگۇەنلىك بولۇپ، ئۇ ئۆيەردە تېخىمۇ كۆپلىگەن شۇملۇقلارنى قىلغانلىقى ئۈچۈن، كومۇنىستلارنى يوقاتقۇچى سوت مەھكىمىسى ئۇنىڭ بېشىنى تۇنۇگۈن تۇڭگۇەنگە يۆتكەپ ئاپىرىشتى. ئۇ يەردە ئۇچ كۈن سازايى قىلماقچى، سازايى قىلىش مۇددىتى توشقاندىن كېيىن، يەنە يۆياڭغا ئەكېلىپ سازايى قىلماقچى. دېمەك، گو لياڭنىڭ كېسىلگەن بېشى يۆياڭنىڭ ھەممە يېرىدە سازايى قىلىنىدىغان بولدى» دېيىلگەن.

(159) «ئۇچ پادىشاھلىق ھەققىدە قىسسە» — تارىخىي رومان، يۈەن سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، مىڭ سۇلالىسىنىڭ باشلىرىدا لو گۈەنجۇڭ يازغان، ئومۇمىيلاشقان نۇسخىسى 120 باب. بۇ رومانىنىڭ 30 ـ ۋە 31 ـ بابلىرىدا يۈەن شاۋ (بۇ ماقالىدە يۈەن شۇ، دەپ خاتا يېزىلغان) نىڭ تېمەن فېڭنى ئۆلتۈرگەنلىكى يېزىلغان: تېمەن فېڭ يۈەن شاۋنىڭ مەسلىھەتچىسى، ئۇ ساۋ ساۋ بىلەن ھازىرچە ئېلىشماسلىق ھەققىدە يۈەن شاۋغا نەسىھەت قىلسا، يۈەن شاۋ ئۇنى قوشۇننىڭ ئىرادىسىنى چۈشكۈنلەشتۈردۇڭ، دەپ ئۆلتۈرۈۋېتكەن، نەتىجىدە يۈەن شاۋ ساۋ ساۋ بىلەن بولغان جەڭدە يېڭىلگەن. يۈەن شاۋنىڭ ئوغلى يۈەن شى بىلەن يۈەن شاۋ لياۋدۇڭدىكى مىلىتارىست گۇڭ سۇڭكاڭنى پاناھداپ بارغان، كۆرۈشكەندە يۈەن شاۋ كارىۋاتقا بورا سېلىشنى تەلەپ

قىلسا، گۇڭ سۈڭكاڭ ھۆركىرەپ: «سەن ئىككىڭنىڭ بېشىنى 10 مىڭ مۇساپىلىك يولغا سالىمەن! سەنلەرنىڭ ئاستىڭغا بورا ـ پايانداز نەدە تۇرۇپتۇ؟» دەپلا، يېنىدا تۇرغانلارغا بۇيرۇق بېرىپ ئۇلارنىڭ بېشىنى كەستۈرۈپ، يىجۈدا تۇرغان ساۋ ساۋغا ئەۋەتىپ بەرگەن.

(160) خاتىرىلەرگە قارىغاندا، شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى شىيەندى زامانىسىدا رۇڭ جۇ پادىشاھنى تەختتىن قوغلاپ چۈشۈرۈپ، ئۆزى تەختكە چىقىشنى قەستلىگەن. يۇەن شاۋ بۇنىڭغا قارشى تۇرغاندا، رۇڭ جۇ ئۇنىڭغا جاۋاب قايتۇرۇپ، لىيۇ ئۇرۇقىدىن بولغانلارنىڭ پادىشاھ ۋارىسى بولۇشقا ھەققى يوق، دېگەن. يۇەن شاۋنىڭ غەزىپى ئۆرلەپ، دۇنيادىكى دانىشمەنلەر يالغۇز سەن رۇڭ جۇمىدىڭ، دەپ قىلىچىنى ئويناتتىپ، شەھەر-دىن چىقىپ كەتكەن، مەنسەپ دەستىكىنى كۇنچىقىش تامدىكى قوۋۇققا ئېسىپ قويۇپ، جىجيۇغا قاراپ راۋان بولغان.»

(161) زىمىر — پېزىق قورالى؛ قەلەم.

(162) روسسو 1762 ـ يىلى ماۋارىپ ھەققىدىكى رومان «ئېمىل» نى نەشر قىلىپ، باللارنىڭ ئەركىن ئۆسۈپ يېتىلىشىنى تەشەببۇس قىلىپ، فېئودال ئاقسۆڭەكلەر ۋە خرىستىئانلارنىڭ ماۋارىپ تۈزۈمىنى تەنقىدلىگەن. شۇ چاغدىكى فرانسىيە ئەكسىيەتچى دائىرىلىرى بۇ رومانىنى كۆيدۈرۈش ۋە ئاپتورنى قولغا ئېلىش ئۈچۈن بۇيرۇق چۈشۈرگەن. روسسو نائىلاج شۋېتسا-رىيە، ئەنگلىيە قاتارلىق جايلارغا قېچىپ بېرىپ، 1770 ـ يىلى پارىژغا قايتىپ كەلگەن.

(163) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1928 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى «تىل رىشتىسى» نىڭ 4 ـ جىلد 17 ـ سانىغا بېسىلغان.

(164) بۇ يەردە چى مىڭ (جۇ زورېن) نىڭ سۆزى نەقىل كەلتۈرۈلگەن. ئۇنىڭ «تىل رىشتىسى» نىڭ 4 ـ جىلد 9 ـ سانى (1928 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى) غا بېسىلغان «پوجاڭزا» ناملىق ماقالىسىدە: «ئەمەلىيەتتە جۇڭگودا 〈مۇلۇكدارلار ۋە يوقسۇللار〉 دېگەن تەبىقە بار، لېكىن ئۇلارنىڭ پىكىر ـ ھېسسىياتىدا پەرق يوق، مۇلۇكدارلار يۇقىرى مەنسەپكە چىقىپ باي بولۇش يولىدا تېخىمۇ يۇقىرى مەنسەپكە چىقىش ۋە تېخىمۇ باي بولۇشنى ئارزۇ قىلىدۇ؛ يوقسۇللار كەلگۈسىدە يۇقىرى مەنسەپكە چىقىشنى، باي بولۇشنى ئارزۇ قىلىدۇ. شۇڭا، تۇرمۇشتا ئىككى سىنىپ، ئىدىيىدە بىرلا سىنىپ بار، يەنى يۇقىرى مەنسەپكە چىقىش، باي بولۇش ئىدىيىسىلا بار» دەپ يازغان.

(165) «بېشىمنى قايتۇرۇپ بەر» — بۇ «ئۇچ پادىشاھلىق ھەققىدە قىسسە» دە تەسۋىرلەنگەن گۇەن يۇنچاڭنىڭ ئېيتقان سۆزى. گۇەن يۇنچاڭ جېنجۇدىكى جەڭدە يېڭىلىپ، كېچىسى مەيچىڭدىن ئۆتۈشتە ئۆلتۈرۈلگەن.

ژۇ پادىشاھلىقىنىڭ چېرىكلىرى ئۇنىڭ بېشىنى كېسىپ تاشلىغاندىن كېيىنمۇ ئۇنىڭ «روھ ـ ئەرۋاھى ئۆلمەي»، يۇچۈەن تېخىمۇ بېرىپ، پۇجىڭ راھىبەگە ناله قىلىپ «بېشىمنى قايتۇرۇپ بەر» دەپ ژارقىرىغان (مەزكۇر قىسسىنىڭ 77 ـ بابىغا قارالسۇن). لياڭ يۇچۈن (1904—1932) — فۇجيەن ئۆلكە-سىنىڭ فۇجۇ شەھىرىدىن، شۇ كەمدىكى ياش يازغۇچى. ئۇ «〈بېشىمنى قايتۇرۇپ بەر〉 ژە باشقىلار» (1927 ـ يىل 8 ـ ئايدا «تىل رىشتىسى» نىڭ 146 ـ سانىغا بېسىلغان) دېگەن سەرلەۋھىلىك ماقالىسىدە بۇ ئىبارىنى نەقىل كەلتۈرگەن.

(166) دۇەن چىروۋي (1864—1936) — ئەنخۇي ئۆلكىسىنىڭ خېفېي شەھىرىدىن، ئەنخۇي سىستېمىسىدىكى شىمالىي مىلىتارىستلارنىڭ باشلىقى. يۇەن شىكەي ئۆلگەندىن كېيىن، ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ قوللاپ بېرىشى بىلەن شىمالىي مىلىتارىستلار ھۆكۈمىتىنى بىرقانچە مەرتەم قولغا چۈشۈر-گەن. 1924 ـ يىلىدىن 1926 ـ يىلغىچە شىمالىي مىلىتارىستلار ھۆكۈمە-تىگە «ژاقىتلىق ھۆكۈمدار» بولۇپ سايلانغان.

(167) «چاكىنا ئىنسانپەرۋەرلىك» — جېن بەيچى 1923 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى ژە 1924 ـ يىلىنىڭ باشلىرىدا «ئىجادىيەت ھەپتىلىك گېزىتى» 33 ـ سانىدىن 35 ـ سانىغىچە «گراژدانلار ئەدەبىياتى ھەققىدە» ناملىق ماقالىسىنى ئېلان قىلغان. ئۇنىڭدا «4 ـ ماي» يېڭى ئەدەبىيات ھەرىكىتىنى ژە «ئاددىي پۇقرالار ئەدەبىياتى» نى تەشەببۇس قىلغۇچىلارنى تەنقىدلەپ: «گراژدانلىق ئېڭى ئويغىتالمىغان، گراژدانلىق روھى ئوتتەك يانىدۇرۇلمە-غان يېڭى ئەدەبىياتچىلارنىڭ ئادەتتىكى گراژدانلار تۇرمۇشىنى تەتقىق قىلىشقا بەربىر ھەۋىسى قوزغالمايدۇ. نەتىجىدە، چاكىنا ئىنسانپەرۋەرلىككە دائىر بىرنەچچىلا ئەسەرنى ئوتتۇرىغا چىقاردى ـ دە، يېڭى ئەدەبىيات ھەرىكىتىنىڭ بىرنىچى پەردىسى يېپىلدى» دەپ يازغان.

(168) ئا. ب لۇناچارسكي — A. B. луначарский (1875—1933) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت مۇلاھىزىچىسى، سوۋېت ئىتتىپا-قى ماۋارىپ خەلق كومىسسارىياتىنىڭ تۇنجى كومىسسارى (مىنىستىرى) بولغان، «ئازاد قىلىنغان دونكىخوت» ئۇنىڭ سەھنە ئەسىرى.

(169) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1928 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى «تىل رىشتىسى» نىڭ 4 ـ جىلد 18 ـ سانىغا بېسىلغان.

(170) زۇڭلى — سۈن جۇڭشەن ئەپەندى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(171) توخۇنىڭ قوۋۇرغىسى — «ئۇچ پادىشاھلىق تەزكىرىسى» دە خاتىرىلىنىشىچە، جىيەنئەننىڭ 24 ـ يىلى (219) 3 ـ ئايدا، ساۋ ساۋ چاڭئەندىن شېگۇغا چىقىپ، لەشكەرلىرىنى خەنجۇڭغا تاقاپ، لىيۇ بېينىڭ قوشۇنلىرى بىلەن تىركىشىپ، بىر باشقا چىقالماي، لەشكەرلىرىنى چېكىن-

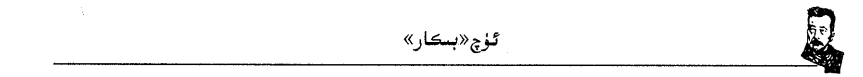

دۇرمەكچى بولۇپ، توخۇ قوۋۇرغىسى دېگەن بۇيرۇقنى چۈشۈرىدۇ. قارا-مىقىدىكى پالۋان ـ سەركەردىلەر ئۇنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى چۈشەنمەيدۇ. ئوردا مىرزابېگى ياڭ شۇ بولسا راۋۇرۇس جابدۇنىدۇ، باشقىلار ھەيران بولۇپ، ئۇنىڭدىن: «قانداق ئۇقۇمنى بىلدىلە؟» دەپ سورايدۇ. ئۇ: توخۇ قوۋۇرغىسىنى تاشلۇۋېتەي دېسە كۆز قىيمايدۇ، يەي دېسە ئېغىزغا بىرنېمە چىقمايدۇ، خەنجۇڭنى بۇنىڭغا مىسال قىلدى، شۇڭا پادىشاھىئالەمنىڭ (ساۋ ساۋ) قايتماقچى بولغانلىقىنى بىلدىم، دېگەن.

(172) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1928 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى «تىل رېشتىسى» نىڭ 4 ـ جىلد 18 ـ سانىغا بېسىلغان.

(173) «شېنباۋ» گېزىتىگە بېسىلغان بىر خەۋەرنىڭ ماۋزۇسى «خۇ-نەن ئۆلكىسىدە كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ ئۆلكىلىك كومىتېتى قولغا چۈشۈ-رۈلدى» دىن ئىبارەت، تۆۋەندىكى ئىككى جۈملە نەقىل ئۇنىڭ قوشۇمچە ماۋزۇسىدىن ئىبارەت.

(174) «سەنئەت ئۇچۇن سەنئەت» ـ ئەڭ ئاۋۋال فرانسىيىلىك يازغۇ-چى گائوتېر (1811—1872) ئوتتۇرىغا قويغان بۇرژۇئا ئەدەبىيات ـ سەنئەت كۆزقارىشى («موبان خانىم» ناملىق ھېكايىگە قارالسۇن). ئۇ سەنئەت بارلىق مەنپەئەتپەرەسلىكتىن خالىي مەۋجۇت تۇرۇشى لازىم، سەنئەتنىڭ ئۆزى ئىجادىيەتنى مەقسەت قىلىدۇ، ئىجتىمائىي سىياسىي بىلەن مۇناسىۋىتى-سىز دەپ قارىغان. ئىجادىيەت تەھرىراتىمۇ بىر چاغلاردا مۇشۇ تەشەببۇسنى ئوتتۇرىغا قويغان.

(175) روگاچېۋسكىي — В. Л. Рояачевский (1874—1930) سوۋېت ئىتتىپاقى ئەدەبىيات تارىخشۇناسى. ئۇ 1925 ـ يىلى نەشر قىلغان «ھازىرقى زامان روسىيە ئەدەبىياتى. چېخوف ۋە يېڭى يول» دا: «تولستوي ئاندرىيېۋىچنى تەنقىدلەپ: 〈ئۇ مېنى قورقۇتماقچى، لېكىن قورقمايمەن〉 دېگەن؛ ئۇنداق بولسا چېخوف توغرىسىدا بىز ئەكسىچە ئۇ بىزنى قورقۇتمىسىمۇ، لېكىن بەك قورقۇنچلۇق دېيەلەيمىز» دەپ يازغان.

(176) چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدىكى ئىنقىلابچىلارنى زىن-دانغا تاشلاش ۋەقەسى — بۇ يەردە چىڭ خانىدانلىقى ھۆكۈمىتىنىڭ ئىنقىلاب-چىلارغا زىيانكەشلىك قىلغانلىقى، مەسىلەن، جاڭ تەيئەن، زۇ رۇڭلارنى زىندانغا تاشلىغانلىقى، چېۋ جىن، شۇي شىلىن قاتارلىقلارنى قىرىپ تاشلە-غانلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(177) مىنگونىڭ 2 ـ يىلى (1913) سۇن جۇڭشەن گۇاڭدۇڭ ـ جياڭشى ـ ئەنخۇي قاتارلىق ئۆلكىلەرگە رەھبەرلىك قىلىپ، يۈەن شىكەيگە جازا يۈرۈشى قىلغان، بۇنىڭدىن ئىلگىرى ـ كېيىن، يۈەن شىكەي نۇرغۇن ئىنقىلابچىلارنى قىرىۋەتكەن.

(178) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1928 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى «تىل رېشتىسى» نىڭ 4 ـ جىلد 19 ـ سانىغا بېسىلغان.

(179) «ئەدەبىيات ـ سەنئەتتە چېگرا ئايرىش» — ئاشۇ كەمدىكى ئىجادىيەت تەھرىراتىدىكىلەرنىڭ ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدىغان سۆزى. مەسە-لەن، «مەدەنىيەت تەنقىدى» نىڭ 2 ـ سانىدا (1928 ـ يىل 2 ـ ئايدا) چىڭ فاڭۇ «ئۇلارنى يولغا سالايلى» دېگەن ماقالىسىدە مۇنداق دېگەن: «ئەدەبىيات ـ سەنئەتتە چېگرا ئايرىپ، ئىجتىمائىي ئېڭىمىزنى بېخۇدلاشتۇ-رىدىغان دورا بىھوشنى ۋە دۈشمەنلىرىمىزنى ماختايدىغان غەزەل تېكىستلىرى-نى ئېنىق تەكشۈرۈپ چىقىپ، ئۇلارنىڭ يازغۇچىلىرىغا قايتۇرۇپ بېرىپ، ئۇلارنى بىللە يولغا سالايلى.»

(180) «سەپ» — ئەدەبىيات ـ سەنئەت خاراكتېرىدىكى ھەپتىلىك ژۇرنال، 1928 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى شاڭخەيدە نەشر قىلىشنى باشلاپ 5 ـ سانىغىچە چىقىرىلىپ توختىتىلغان. روشۇي دېگەن ئىمزا بىلەن بېسىلغان بۇ ماقالىنىڭ ئەسلىي تېمىسى «جۇڭگونىڭ ھازىرقى ئەدەبىيات ساھەسى» دىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ ژۇرنالنىڭ 1 ـ سانىغا بېسىلغان. روشۇي — پەن زىنيەن (1893—1926)، جياڭسۇ يىشىنلىق، پەيلاسوپ.

(181) چىڭ شىيىڭ بىلەن بولغان مۇنازىرە — 1925 ـ يىلدىن 1926 ـ يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا لۇشۈن بىلەن ھازىرقى زامان مۇلاھىزە-چىلىرىدىن چىڭ شىيىڭ قاتارلىقلار ئوتتۇرىسىدا قىزغىن دارىلمۇئەللىمىنى ۋەقەسى، «30 ـ ماي» دېكى پاجىئەلىك ۋەقە ۋە «18 ـ مارت» پاجىئەسىنى چۆرىدىگەن ھالدا شىددەتلىك مۇنازىرە بولغان. گاۋ چاڭخۇڭ بىلەن بولغان مۇنازىرە — 1926 ـ يىل ئاخىرىدا گاۋ چاڭخۇڭنىڭ بوھتانىغا لۇشۈن تەرىپىدىن بېرىلگەن قايتۇرما زەربە.

(182) لىن چىننەن (1852—1924) — ئىسمى لىن شۇ، تەخەللۇسى ژېيلۇ، فۇجيەن مىڭخۇلۇق (ھازىرقى فۇجۇ شەھىرى)، كامالىغا يەتكەن تەرجىمان. ئۇ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا «4 ـ ماي» يېڭى ئەدەبىيات ھەرىكىتىدە-كى كونىلىق تەرەپدارلىرىغا ۋەكىللىك قىلغۇچىلارنىڭ بىرى بولغان.

(183) سەنئەت ئۇنۇۋېرسىتېتى — يەنى شاڭخەي سەنئەت ئۇنۇۋېرسىتە-تى بولۇپ، جۇ چىڭخاۋنىڭ رەسىم سىزىشنى مەخسۇس ئۆگىتىش ئۈچۈن قۇرغان مەكتەپ، 1928 ـ يىلى ئىجادىيەت تەھرىراتى بىلەن ھەمكارلىشىشقا مۇيەسسەر بولۇپ، ئەدەبىيات، گۈزەل سەنئەت ۋە ئىجتىمائىي پەندىن ئىبارەت ئۈچ فاكۇلتېتنى ئاچقان، ئىجادىيەت تەھرىراتىدىكىلەر ئاساسلىق دەرس ئۆ-تۇشنى ئۇستىگە ئالغان.

(184) لاۋزى — ئەمىنىيە دەۋرىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى چۇ بەگلە-كىدىن، تەرىقەت دىنىنىڭ يارانقۇچىسى. نەقىل كەلتۈرۈلگەن سۆز «ئەخلاق

كالامى» دىن چىقىدۇ. ئۇنىڭدا: «ئالىمەن دەيدىكەنسەن ئاۋۋال بەر» دېيىلگەن.

(185) چاك شىياك «ھازىرقى زامان ئوبزورى» ناملىق 3 - جىلد 71 - سانى (1926 - يىل 4 - ئاينىڭ 17 - كۈنى) غا بېسىلغان «قۇرۇق پاراڭ» دا ئاۋۋال لۇشۈننىڭ «چۇقان» ناملىق ئەسىرىنى يېڭى ئەدەبىياتنىڭ دەسلەپكى 10 يىل ئىچىدە يېزىلغان «نامايەندىسى» دەپ كېلىپ، كەينىدىنلا لۇشۈننىڭ فېلىيەتونلىرىغا ھۇجۇم قىلىپ: «لۇشۈننىڭ سۆيىتىگە ھۆرمەت قىلمايدىغانلىقىم ئۈچۈن، ئۇنىڭ ھېكايىلىرىنى ياخشى ئەمەس دېيەلمەيمەن؛ ئۇنىڭ ھېكايىلىرىگە قول قويىدىغانلىقىم ئۈچۈن، ئۇنىڭ باشقا ماقالىلىرىنى مۇ ماختاپ يۈرمەيمەن. مېنىڭچە، ئۇنىڭ پارچە تەسىراتلىرىدىن «ئىسىق شامال» دېكى ئىككى - ئۈچ پارچە ماقالىدىن باشقىسىنىڭ زادى ئوقۇشقا ئەرزىيدىغانلىرى يوق» دېيىلگەن.

(186) تاك يۈرېن (1893—1935) — خۇنەن لىيۇياڭلىق، «ھازىرقى زامان ئەنزارى» غا دائىم ماقالە يېزىپ تۇرىدىغان كىشى، كېيىن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تاشقى ئىشلار ۋازارىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان، مەشھۇر ياپونىيەرەس. شاڭخەيدە چىقىدىغان «ئەينەك» ناملىق كىچىك گېزىتىنىڭ 1926 - يىل 5 - ئاينىڭ 12 - كۈنىدىكى سانىغا «ھازىرقى زامان ئەنزارى سېتىلدىمۇ؟» دېگەن خەۋەر بېسىلىپ، ئۇنىڭدا «تىل رېشتىسى» نىڭ 76 - سانىدىكى «ھازىرقى زامان ئەنزارى» دىن دۆمن چىرۇينىڭ پۇلىنى قوبۇل قىلغانلىق توغرىسىدىكى ماقالىلەر نەقىل كەلتۈرۈلگەن. تاك يۈرېن 5 - ئاينىڭ 18 - كۈنى «ئەينەك» كە خەت يېزىپ بۇ ئەھۋالنى چۈشەندۈرگەن ھەمدە «ھازىرقى زامان ئەنزارى» نىڭ سېتىلغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەر موسكۋادىن چىققان، دەپ پىتنە - پاسات تېرىغان.

(187) بۇ ھەقتە مۇشۇ كىتابتىكى «تەزىيە ۋە تەبرىك» كە قارالسۇن.

(188) چاك فاڭۋۇ «ئىجادىيەت» پەسىللىك ژۇرنالىنىڭ 2 - جىلد 2 - سانى (1924 - يىل 1 - ئاي) غا بېسىلغان «چۇقان توغرىسىدا مۇلاھىزە» دە مۇنداق دېگەن: «‹چۇقان› نەشر قىلىنغاندىن كېيىن، ھەر خىل مەجمۇئەلەر بىردەك ئۇنىڭ ئۈچۈن چۇقان كۆتۈردى. ئۇ ھامان ھەممە ئادەمنىڭ ئاغزىدىن چۈشمىدى، لېكىن مەن ھەددى - ھېسابسىز كۆچ سەرپ قىلىپ ئارانلا بىر نۇسخىنى قولغا چۈشۈردۇم. ئۇنىڭدىكى نۇرغۇن ماقالىنى گېزىت - ژۇرناللاردا كۆرگەنىدىم. لېكىن، كۆپىنچىسىنى يازغۇچىنىڭ مۇخلىسلىرى رەتلىگەن، شۇڭا تولىمۇ قوپال ئىدى، بۇ نۇقتا ئىنسى جۇ زورېن ئەپەندى رەتلەپ چىقىپتۇ، كىشىنى تولىمۇ قىزىقتۇرىدىكەن.»

(189) بۇ، فېك نەيچاۋنىڭ «سەنئەت ۋە ئىجتىمائىي تۇرمۇش» دېگەن ماقالىسىدىكى سۆزى.

(190) بۇ، چىك فاڭۋۇنىڭ «ئەدەبىيات ئىنقىلابىمىزنى ئورۇندايلى» دېگەن ماقالىسىدىكى سۆزى، مۇشۇ كىتابنىڭ «كىرىش سۆز» دىكى ئىزاھاتىغا قارالسۇن.

(191) لى چيۈلىنىڭ «ئىنقىلابىي ئەدەبىياتنى قانداق گۈللەندۈرۈش كېرەك» دېگەن ماقالىسىگە قارالسۇن. «مەدەنىيەت تەنقىدى» نىڭ 2 - سانىغا (1928 - يىل 2 - ئاي) بېسىلغان.

(192) ئىنتېللىگېنسىيە — رۇسچە ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ دېگەن سۆز بولۇپ، زىيالىي دېگەن مەنىدە.

(193) گاۋ چاڭخۇك «قۇيۇن» نىڭ 5 - سانى (1926 - يىل 11 - ئاينىڭ 7 - كۈنى) دا ئېلان قىلىنغان «بېيجىڭ مەتبۇئات ساھەسىنىڭ 1925 - يىلىدىكى ۋەزىيىتىنى چۈشەندۈرۈش خەرىتىسى» دە لۇشۈننى «جاھانساز چال» دەپ ھاقارەتلىگەن ۋە يەنە «جىسمانىي ھەم روھىي جەھەتتىن كېسەل تەگكەن ھالەتتە قالدى» دەپ زاڭلىق قىلغان.

(194) كروپوتكىن ПА. КРОПОТКИН (1842—1921) — روسىيە ھۆكۈمەتسىزلىرىدىن.

(195) لىن چىننەننىڭ سامانىنىڭ تېگىدىن سۇ قۇيىدىغان بۇ ھېكايىسى «ھايات» دېگەن ماۋزۇ بىلەن 1919 - يىل 2 - ئاينىڭ 17 - كۈنى شاڭخەيدە چىقىدىغان «يېڭى شېنباۋ» گېزىتىگە بېسىلغان.

(196) «چوڭ كەمبەغەل» — روشۇي «جۇڭگونىڭ ھازىرقى ئەدەبىيات ساھەسى» دە: «جۇڭگودا چوڭ كەمبەغەل، كىچىك كەمبەغەللەر بار، پەرقلىق سىنىپ يوق. لېكىن، كىچىك كەمبەغەللەر كىچىكلىكتە كاپىتالىستلار سىنىپىنىڭ دەرىجىسىگە يېتەلمەيدۇ، چوڭ كەمبەغەللەر چوڭلۇقتا پرولېتارىياتنىڭ دەرىجىسىگە يېتەلىگەنىنىڭ ئۈستىگە ئۈنىڭدىن ئېشىپ كېتىدۇ!» دېگەن، «چوڭ كەمبەغەللەر» دېگەن سۆز دەسلەپتە سۇن جۇڭشەننىڭ «سەندىمىنجۇيى. خەلق تۇرمۇش مەسلىكى» دە: «جۇڭگولۇقلارنىڭ ھەممىسى كەمبەغەل، چوڭ بايلار يوق، پەقەت چوڭ كەمبەغەل، كىچىك كەمبەغەللەر ئىبارەت پەرقلا بار» دەپ تىلغا ئېلىنغان.

(197) «لۇشۈن گۇاڭدۇڭدا» — جۇك جېڭۈېن تۈزگەن ئەسەر. ئۇنىڭغا لۇشۈن گۇاڭجۇغا بارغاندىن كېيىن، شۇ چاغدىكى گېزىت - ژۇرناللارغا لۇشۈن توغرىسىدا بېسىلغان 12 پارچە ماقالە كىرگۈزۈلگەن. لۇشۈننىڭ فېلىيەتونلىرىدىن ۋە نۇتۇق خاتىرىلىرىدىن تۆت پارچە قوشۇمچە قىلىنىپ، 1927 - يىل 7 - ئايدا شاڭخەيدىكى «شىمال يېڭىلىقلىرى» كىتابخانىسى نەشر قىلغان. «ئۆچەس» دېگەن سۆز «سەپ» ناملىق ھەپتىلىك ژۇرنالىنىڭ 1 - جىلد 2 - سانى (1928 - يىل 4 - ئاي) غا تىك ۋاك ئىمزاسى بىلەن يېزىلغان «‹كەلدىم›... ۋە ‹باردىم›» دېگەن ماقالىدىن

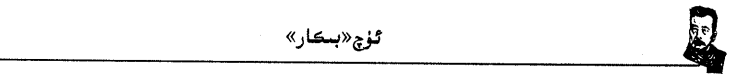

چىققان. ئۇنىڭدا: «لۇشۇن گۇاڭدۇڭدا» دېگەن كىتابنى كۆردۈم، پەقەت كىشىنى قايمۇقتۇرىدىغان بۇ كىتابنىڭ ئىسمىنىلا كۆردۈم... لۇشۇن ئۆچمەيدىكەن، شۇ قاتاردا مۇھەررىر جۇڭ جېڭۇېنمۇ ئۆچمەيدىكەن» دېيىلگەن.

(198) تروتسكي Л. Д. ТРОЦКИЙ (1879 — 1940) — بۇرۇن روسىيە ئىشچىلىرى ھەربىكتىگە قاتناشقان، ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدا ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە رەھبەرلىك ئورگىنىغا كىرگەن، 1927 - يىلى سوۋېت ھاكىمىيىتىگە قارشى تۇرغانلىقى ئۈچۈن سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىستىك پارتىيىسى (بولشېۋىكلار پارتىيىسى) تەرىپىدىن پارتىيىدىن چىقىرىلغان، 1929 - يىلى چەت ئەلگە سۈرگۈن قىلىۋېتىلگەن، مېكسىكىدا ئۆلگەن. بۇ يەردە ئەقىل كەلتۈرۈلگەن سۆزى «ئەدەبىيات ۋە ئىنقىلاب» نامىك سەككىزىنچى بابى «ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىستىك سەنئەت» تىن ئېلىنغان.

(199) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1928 - يىل 8 - ئاينىڭ 13 - كۈنى «تىل رىشتىسى» نامىك 4 - جىلد 33 - سانىدا يۇ دافۇنىڭ «ئىنقىلابىي ئېلان» دېگەن ماقالىسىنىڭ ئاينىغا «لۇشۇننىڭ قوشۇمچە ئىلاۋىسى» دېگەن ماۋزۇ بىلەن بېسىلغان، بۇ كىتابقا ھازىرقى ماۋزۇ بىلەن كىرگۈزۈلگەن.

(200) بۇ يەردە 1928 - يىل 8 - ئاينىڭ 8 - كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىگە بېسىلغان «شاڭخەي قەھۋەسى» كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ئاپتورنىڭ ئىمزاسى شېنجى.

(201) «مەينەت دېھقان - ئىشچىلار ئامما سى» — چىڭ فاڭۇنىڭ سۆزى. ئۇ «ئىجادىيەت ئايلىق ژۇرنىلى» نامىك 1 - جىلد 9 - سانىدا (1928 - يىل 2 - ئايدا بېسىلغان) ئېلان قىلغان «ئەدەبىيات ئىنقىلابىدىن ئىنقىلابىي ئەدەبىياتقىچە» دېگەن ماقالىسىدە: «ئۆزۈڭنىڭ ئۇششاق بۇرژۇئا تەبىئىتىڭنى يېڭىپ، ئوفخېببىن بولۇش ئالدىدا تۇرغان سىنىپقا ئارقاڭنى قىلىپ ماڭ، ئىپلاس ئىشچى - دېھقانلار ئامما سى تەرەپكە قاراپ ماڭ!» دېگەن.

(202) «دەۋر خاتالىقى» — چىڭ فاڭۇ «كەلكۈن» نامىك 3 - جىلد 25 - سانى (1927 - يىل 1 - ئاي) دىكى «ئەدەبىيات ئىنقىلابىمىزنى ئورۇندايلى» دېگەن ماقالىسىدە: «ئۆز ۋاقتىدىكى ئەدەبىيات مەجمۇئەلىرىدە «ئىجادىيەتتە دەۋر خاتالىقى بىلەن بولغان ھەۋەسلەر ئەۋجىگە چىقتى، ئوبزورلاردا بولسا ئەسەبىيلەشكەن قورۇق گەپ كۆپەيدى» دېگەن.

(203) پەن خەنىيەن (1906—1977) — جياڭسۇ يىشىنلىق، يازغۇچى، يې لىنفېڭ (1904—1975) — جياڭسۇ نەنجىڭلىق، يازغۇچى ۋە رەسسام. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئىجادىيەت تەھرىراتىغا قاتناشقان.

(204) «چىشلىرى سارغايغان» — «كۆچمە قۇم» نامىك 3 - سانى

(1928 - يىل 4 - ئاينىڭ 15 - كۈنى) غا شىنگۇاڭ ئىمزاسى بىلەن بېسىلغان «لۇشۇن شاڭخەيدە» دېگەن ماقالىدە لۇشۇنگە ھۇجۇم قىلىپ مۇنداق دېيىلگەن: «قاراڭ، يېقىندا ئۇ سايىۋەننىڭ ئاستىدا تۇرۇپ ‹مەست - ئەلەس نەزىرىدىكى خىرەلىك› دەپ بىر غىڭشۇالدى. لېكىن، ئۇ بۇ ماقالىسىدە چىڭ فاڭۇنىڭ خاتالىقىنى سەلبىي يوسۇندا كۆرسىتىپ قويمىدى، يا ئۆزى ئىجابىي يوسۇندا بىز ياشلارغا بىر نىجاتلىق يولى كۆرسىتىپمۇ بەرمىدى، باشقىلارنىڭ تىرىشچانلىقىنى كۆرسىلا ھەسەت قىلدى، سارغايغان چىشلىرىنى چىقىرىپ ھىجىيىپ قويدى.»

(205) يې لىنفېڭنىڭ سىزغان رەسىمى شاڭخەيدە نەشر قىلىنىدىغان «چۆل - جەزىرە» نامىك 1 - جىلد 2 - سانى (1928 - يىل 5 - ئاي) غا بېسىلغان.

(206) بىر پارچە ئېلان — مۇشۇ كىتابقا ئېلىنغان «لۇشۇننىڭ شاڭخەيدىكى ئېلانى» كۆزدە تۇتۇلىدۇ. «ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچى» دەپ پەن خەنىيەن كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ «سەپ» ھەپتىلىك ژۇرنىلىنىڭ 1 - جىلد 4 - سانى (1928 - يىل 4 - ئاي) غا بېسىلغان «يالغان لۇشۇن بىلەن جىڭ لۇشۇن» دېگەن ماقالىسىدە لۇشۇننىڭ ئېلانىنى مۇنداق زاڭلىق قىلغان: «شۇ ياش خوجىكام لۇشۇننىڭ نامىنىڭ شۇ قەدەر سېھرىي كۈچى بولغانلىقى ئۈچۈن، مەنشۇ دەرۋىشنىڭ قەبرىسى يېنىدىكى M خانىمنىڭ ئالدىدا ‹لۇشۇننىڭ خاڭجۇنى سەيلە قىلغاندا قەدىناس دوستىغا بىلدۇرگەن تەزىيىسى، دېگەن بىرنېمىنى بېغىشلىما قىلىپ يېزىپ قويغانىكەن، ھازىر شاڭخەيدىكى لۇشۇن بۇ ھەقتە بىر ئېلان چىقىرىپتۇ... بۇنداق قىلغانلىقى بۇنىڭدىن كېيىن ئەقىل سورايدىغان ياكى كۆرۈشىدىغان خانىملارغا، مېنى ئوبدان تونۇپ قويۇڭلار، مەندىن باشقا لۇشۇن يوق، دېگەنلىكى ئەمەسمۇ؟ شاڭخەيدىكى لۇشۇننىڭ ئېلانى ھېلىقى چوڭ سەھىنىنىڭ ئۇدۇلىدا ئېسىقلىق تۇرغان، نېمە ئىكەنلىكىنى خۇدا بىلىدىغان بىرنەرسىچىلىك كۆچىكە ئىگە بولمىغان بولسىمۇ، لېكىن ھېچبولمىغاندا بىزنىڭ ھېلىقى ‹فامىلىسى ئەسىلىدە جۇ ياكى جۇ ئەمەس، لېكىن جۇ فامىلىسىگە خۇشتار› بولغان يەنە بىر لۇشۇننى ئەپەت - بەشىرىسىنى ئايان قىلىپ تىترەپ كېتىشكە مەجبۇر قىلدى - دە! يالغان گۇمەن يۇ ھەزرەت جىڭ گۇمەن يۇ ھەزرەتكە دۇچ كېلىپ قاپتۇ، يالغان لۇشۇن جىڭ لۇشۇنگە ئۇچراپ قاپتۇ، دېگەن مانا شۇ».

(207) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1928 - يىل 8 - ئاينىڭ 20 - كۈنى «تىل رىشتىسى» نامىك 4 - جىلد 34 - سانىغا بېسىلغان، ئەسلىي ماۋزۇسى «خەت - خەۋەر — 1» ئىدى، بۇ كىتابقا كىرگۈزۈشتە ھازىرقى ماۋزۇغا ئۆزگەرتىلگەن.

(208) شۇي يۈن — تەپسىلاتى ئېنىق ئەمەس.

(209) «ئىنقىلابىي ئەدەبىيات مۇھاكىمىلىرى توپلىمى» نىڭ توغرىسى «ئىنقىلابىي ئەدەبىيات توغرىسىدا» نى دېگەن ئىدى. شۇ چاغدىكى «ئىنقىلابىي ئەدەبىيات توغرىسىدا» غا 17 پارچە ماقالە كىرگۈزۈلگەن، توپ-لامنى 1927 - يىلى شاڭخەي «داشىك» كىتابخانىسى نەشر قىلغان. دېگەن شۇ چاغدىكى پۈرسەتپەرەس ئەدەب بولۇپ، كېيىن خائىن بولۇپ كەتكەن.

(210) «ئىجادىيەت ئايلىق ژۇرنىلى» — ئىجادىيەت تەھرىراتىنىڭ ئاساسلىق ئەدەبىي ژۇرنىلىنىڭ بىرى، 1926 - يىل 3 - ئايدا شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلاپ، 1929 - يىل 1 - ئايدا نەشردىن توختىتىلغان.

(211) «كۆچمە قوم» — ئىجادىيەت تەھرىراتىنىڭ ئۇنىۋېرسال يېرىم ئايلىق ژۇرنىلى، 1928 - يىل 3 - ئايدا شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلاپ، 6 - سانىغىچە چىققان.

(212) «قۇياش» — «قۇياش» ئايلىق ژۇرنىلى، «قۇياش» تەھرىرا-تىنىڭ ئاساسلىق ئەدەبىيات مەجمۇئەلىرىنىڭ بىرى. 1928 - يىل 1 - ئايدا شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلاپ 7 - سانىغىچە چىققان. جىياڭ گۇاڭ × — جىياڭ گۇاڭسى (1901—1931)، ئەسلىي ئىسمى جىياڭ گۇاڭچى ئىدى (ئۇلۇغ ئىنقىلاب مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن چى [赤 قىزىل] نى سى [赤 مېھرىبان] غا ئۆزگەرتكەن)، ئەنخۇي ئۆلكىسىنىڭ لىيۇخې دېگەن يېرىدىن. «قۇياش» تەھرىراتىنىڭ ئاساسلىق ئەزالىرىنىڭ بىرى، يازغۇچى. «يېڭى چۈش» شېئىرلار توپلىمى، «سولتەكلەر پارتىيىسى»، «ئېتىز شامىلى» رومانلىرىنى يازغان.

(213) «بىز» — ئايلىق ژۇرنال، 1928 - يىل 5 - ئايدا شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلاپ 3 - سانىغىچە چىققان. ۋاڭ دۇچىڭنىڭ «تەبرىك سۆزى» ژۇرنالنىڭ 1 - نەشرىنىڭ 1 - ماقالىسى قىلىپ بېسىلغان. ۋاڭ دۇچىڭ (1898—1940) — شەنشى ئۆلكىسىنىڭ شىئەن شەھىرىدىن، شۇ چاغدا ئىجادىيەت تەھرىراتىنىڭ ئەزاسى ئىدى، ئۇزاق ئۆتمەي تروتسكىيچى بولۇپ كەتكەن.

(214) «چۆل» — يېرىم ئايلىق ژۇرنال، 1928 - يىل 5 - ئايدىن باشلاپ شاڭخەيدە تۆت سان چىققان.

(215) «ھازىرقى زامان ھېكايىلىرى» — ئايلىق ژۇرنال، 1928 - يىل 1 - ئايدا شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلىغان. 1930 - يىل 3 - ئايدا نەشردىن توختىغان.

(216) «دەشت» — يېرىم ئايلىق ژۇرنال، 1928 - يىل 9 - ئايدا شاڭخەيدە 3 - سانىغىچە نەشر قىلىنغان.

(217) K ئەپەندى — گو مورو كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇنىڭ چىڭ فاڭژۇ

بىلەن بىرلىكتە ياپونىيە «جەڭ تۇغى» تەھرىراتىنىڭ يازغۇچىسى تىڭجى جاڭفۇلار بىلەن ئۆتكۈزگەن سۆھبىتى «جەڭ تۇغى» نىڭ 1928 - يىل 7 - ئايلىق سانىغا بېسىلغان. «جەڭ تۇغى» شۇ كەملەردە ياپونىيە پرولېتارىيات سەنئىتە ئىتتىپاقىنىڭ ئورگان ژۇرنىلى بولۇپ، 1928 - يىل 5 - ئايدا نەشر قىلىنىشقا باشلاپ 1930 - يىل 6 - ئايدا نەشردىن توختىغان.

(218) «ئىككى يۇزلۇك» — «چۆل - جەزىرە» نىڭ 2 - سانى (1928 - يىل 5 - ئاي) غا يې لىنفېڭنىڭ غەربىي ياۋروپا سەنئىتىنى تەقلىد قىلغان ھالدا لۇشۈننى مەسخىرە قىلىپ سىزغان بىر پارچە رەسىمى بېسىلغان ھەمدە «لۇشۈن ئەپەندى، ئىككى يۇزلۇك مويسىپت ئۆزىنىڭ ئۆتكەنكى جەڭ نەتىجىلىرىنى ۋۇيسكا قىلىپ، ھاراق كۈيىنىڭ دالدىسىدا، سەنئەت قورالى، نى پۇلاڭلىتىپ، ئۇچمۇئۇچ كېلىۋاتقان تاشقى خورلۇقلاردىن ئۆزىنى ساقلاپ كېلىۋاتىدۇ» دېگەن ئىزاھ قوشۇمچە قىلىنغان.

(219) «دون لۇشۈن» بۇ يەردە «بەربىر (مەست - ئەلەس) بولۇپ قاپتۇ» دېگەن ماقالە كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ئۇ «ئىجادىيەت ئايلىق ژۇرنىلى» نىڭ 1 - جىلد 11 - سانى (1928 - يىل 5 - ئاي) غا بېسىلغان. ئۇنىڭدا: «ئاجايىپ كاتتا ھەيرانلىق بىلەن كېلىدىغان ئاشۇ باھادىر پالۋاننىڭ ئالىچىپار ئەپتىنى ھۆرمەت بىلەن كۆرۈشكە تەقەززا بولدۇق. ئەڭ ئاۋۋال چاچراپ چىقىدىغانلار جاھانگىر دۆلەتلەردە قانداقتۇر چۈپرەندە ئەدەبىيات ئوقۇغان پروفېسسور ۋە مەشھۇر زاتلار بولمىغان تەقدىردىمۇ، شۇنداقلارنىڭ تەسىرىنى ئالغان، ياش تۇرۇپ قېرىپ قالغان كەنجى پالۋانلاردىن بولۇشى چوقۇم، دەپ تەسەۋۋۇر قىلغانىدۇق. قاراڭلار! بەللى، بىرتاڭ غەلىتە ئىش! بۇ بۇرۇتلۇق ئەپەندى جۇڭگونىڭ Don Quixte (دون كىخوت) دون لۇشۈننىڭ ئۆزى ئىكەن!» دېيىلگەن. دون — ئىسپان تىلى بولۇپ، ئەپەندىم مەنىسىدە.

(220) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1928 - يىل 8 - ئاينىڭ 20 - كۈنى «تىل رىشتىسى» نىڭ 4 - جىلد 34 - سانىغا بېسىلغان، ئەسلىي ماۋزۇسى «خەت - خەۋەر — 2» بولۇپ، مۇشۇ كىتابقا كىرگۈزۈشتە ھازىرقى ماۋزۇغا ئۆزگەرتكەن.

(221) سىخېك — خەن سىخېك، تېەنجىنلىك، شۇ كەمدىكى ياش ئەدەبىياتچى. ئۇ تەرجىمە قىلغان لىنكوي ژېيفۇنىڭ ماقالىسى «تىل رىشتىسى» نىڭ 4 - جىلد 29 - سانى (1928 - يىل 7 - ئاي) غا بېسىلغان، ئەسلىي تېكىستى ياپونىيىدە چىقىدىغان «يېڭى دولقۇن» نىڭ 9 - سانى (1926 - يىلى) غا بېسىلغان، تەرجىمىسى پەقەت ئەسلىي تېكىستىنىڭ بەرىنچى ئابزاسىدىنلا ئىبارەت. ئاپتور ماقالىسىدە: «مەن تارىخىي ماتېرىيالىزمنى ئىنكار قىلىش، مەۋقەسىدە تۇرىمەن» دەپ بايان قىلغان. لىنكوي ژېيفۇ (1883—1947) — ياپونىيىنىڭ ئىقتىسادىي پەن ئالىمى ۋە ئىجتىما-

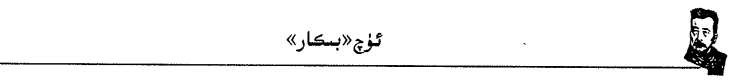

ئىي پەن ئالىمى.

(222) كەيلياك — تەپسلاتى ئېنىق ئەمەس.

(223) «ئۆلۈم ۋەھىمىسى» — تروتسكىينىك «ئەدەبىيات ۋە ئىنقىلاب» ناملىق ئەسىرىنىڭ سەككىزىنچى بابى «ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىستىك سەنئەت» كە قارالسۇن.

(224) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1929 - يىل 3 - ئاينىڭ 18 - كۈنى «تىل رېشتىسى» نىڭ 5 - جىلد 2 - سانىغا بېسىلغان.

(225) شىخۇ كۆلى بويىدىكى كۆرگەزمە — گومىنداڭنىڭ شۇ چاغدىكى جەبھىسىنىڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلۇش نازارىتى باشقۇرغان مال ئالماشتۇرۇش خاراكتېرىدىكى كۆرگەزمە بولۇپ، 1929 - يىلى 6 - ئاينىڭ 6 - كۈنى خاڭجۇ شەھىرىنىڭ شىخۇ دېگەن يېرىدە ئېچىلغان، بۇنىڭ ئىچىدە «ئىنقىلابىي خاتىرە بۆلۈمى» بار ئىدى. كۆرگەزمىنى ئېچىشتىن بۇرۇن، گېزىتتە «ئىنقىلاب يادىكارلىقلىرىنى يېغىپ توپلاش» ھەققىدە ئېلان چىقىرىلغان.

(226) زو رۇڭ (1885—1905) — تەخەللۇسى ۋېيدەن، سىچۈەن ئۆلكىسىنىڭ باشىيەن ناھىيىسىدىن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى ئىنقىلابچى، 1902 - يىلى ياپونىيىدە ئوقۇۋاتقاندا چىڭ خاندانلىقىغا قارشى ئىنقىلاب قىلىشنى ئاكتىپ تۇرغە تەشۋىق قىلغان، ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، 1903 - يىل 7 - ئايدا چىڭ خاندانلىقى ھۆكۈمىتى شاڭخەيدىكى ئەنگلىيە كونسىلخانىسىدا دائىرىلىرى بىلەن تىل بىرىكتۇرۇپ قولغا ئالغان ۋە ئىككى يىللىق قاماق جازاسى ھۆكۈم قىلغان، 1905 - يىل 4 - ئايدا تۇرمىدە ئۆلگەن.

(227) «ئىنقىلاب قوشۇنى» — زو رۇڭ يازغان ئەسەر، كىرىش سۆزىنى جاڭ بىڭلىك يازغان، چىڭ خاندانلىقىنىڭ گۈاڭشۈي 29 - يىلى (1903) نەشر قىلىنىپ تارقىتىلغان، پۈتۈن كىتاب جەمئىي يەتتە باب. كىتابتا چىڭ خاندانلىقىنىڭ دەھشەتلىك ھۆكۈمرانلىقى پاش قىلىنغان، «ئەركىن، مۇستەقىل جۇڭخۇا جۇمھۇرىيىتى» قۇرۇش غايىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ناھايىتى زور ئىنقىلابىي رىغبەتلەندۈرۈش رولىنى ئوينىغان. ئاپتور كىرىش سۆزىنىڭ ئاخىرىدا: «ئۆلۈغ خەنزۇ مىللىتى دۆلىتى مۇنقەرز بولۇپ 260 يىلدىن كېيىنكى 3 - ئاي كۈنلىرىدە ئىنقىلاب قوشۇنىدىكى چاپارمەن زو رۇڭ يازغان» دەپ ئىمزا قويغان.

(228) سەنمىنجۇيى — جۇڭگونىڭ بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىنقىلابى ئۈچۈن سۇن جۇڭشەن ئوتتۇرىغا قويغان پرىنسىپ ۋە پروگراممىا بولۇپ، يەنى مىللەت مەسلىكى، خەلق ھوقۇقى مەسلىكى ۋە خەلق تۇرمۇشى مەسلىكىدىن ئىبارەت. 1924 - يىلى سۇن جۇڭشەن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ

ياردىمى ئاستىدا گومىنداڭنى ئۆزگەرتىپ قۇرۇپ، روسىيە بىلەن بىرلىشىش، كومپارتىيە بىلەن بىرلىشىش، دېھقان - ئىشچىلارنى يۆلەشتىن ئىبارەت ئۈچ بۈيۈك سىياسەتنى بەلگىلەپ، سەنمىنجۇيىنى يېڭىۋاشتىن چۈشەندۈرگەن، ئۇ بولسىمۇ يېڭى سەنمىنجۇيىدىن ئىبارەت. جياڭ جېيشى ئىنقىلابتىن يۈز ئۆرۈگەندىن كېيىن، ئۈچ بۈيۈك سىياسەتكە ئاسىيلىق قىلغان، سەنمىنجۇيى تەلىماتىمۇ پۈچەكلەشتۈرۈلگەن.

(229) ئىتتىپاق — يەنى جۇڭگو ئىنقىلابىي ئىتتىپاقى، بۇرژۇئازىيە-نىڭ ئىنقىلابىي پارتىيىسى. 1905 - يىل 8 - ئايدا سۇن جۇڭشەن رەھبەرلىكىدە جۇڭگونى گۈللەندۈرۈش جەمئىيىتى ۋە جۇڭخۇا ئېلىنى گۈللەندۈرۈش جەمئىيىتى ئاساسىدا قايتۇرۇۋېلىش جەمئىيىتى بىلەن بىرلىشىپ، ياپونىيە پايتەختى توكيودا قۇرۇلغان. ئۇ چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىنى ئاغدۇرۇپ، بۇرژۇئا دېموكراتىيە جۇمھۇرىيىتى قۇرۇشنى سىياسىي پروگراممىا قىلغان.

(230) سۇن جۇڭشەن ئۆزىنىڭ «تەرجىمھالى»دا چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى چىڭ خاندانلىقىغا قارشى ھەرىكەت توغرىسىدا توختالغاندا: «شاڭخەيدە جاڭ تەييەن، ۋۇجىخۇي، زو رۇڭ قاتارلىقلار «جياڭسۇ گېزىتى» دىن پايدىلىنىپ، ئىنقىلابنى تەرغىب قىلغاندى، چىڭ ئوردىسى تەقىب قىلىپ، تەييەن، زو رۇڭنى كونسېسسىيىدىكى تۇرمىگە قامىۋەتكەن، ۋۇ جىخۇي ياۋروپاغا قېچىپ كەتكەن. بۇ دېلو چىڭ سۇلالىسىنىڭ خاقانىغا بىۋاستە تاقالغانلىقتىن، ئوردا بىلەن خەلق ئوتتۇرىسىدا دەۋا باشلانغان. بۇ چىڭ سۇلالىسىدىن بۇيان كۆرۈلۈپ باقمىغان ئىش ئىدى. چىڭ ئوردىسى دەۋادا غەلىبە قىلغان بولسىمۇ، لېكىن جاڭ تەييەن، زو رۇڭلار پەقەت ئىككى يىل تۇرمىگە تاشلىنىش بىلەنلا خالاس تاپقان، نەتىجىدە خەلقنىڭ جاسارىتى راسا ئۆرلىگەنىدى. زو رۇڭ «ئىنقىلاب قوشۇنى» ناملىق بىر كىتاب يېزىپ چىققان، ئۇنىڭدا مەنچىڭ خاندانلىقىنى چەتكە قېقىشتا ئاجايىپ شىددەتلىك سۆزلەر ئىشلىتىلگەن بولۇپ، جۇڭگو مۇھاجىرلىرىنىڭ ئىنتايىن قارشى ئېلىشىغا مۇيەسسەر بولغان، مۇھاجىرلارنىڭ كەيپىياتىنى ئىلھاملاندۇرۇشتا ناھايىتى زور كۈچ - قۇۋۋەت بېغىشلىغان» دېگەن. («زۇڭلى ئەسەرلىرى توپلىمى»غا قارالسۇن).

(231) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1929 - يىل 4 - ئايدا نەشر قىلىنغان «يېقىنقى زامان دۇنيا ھېكايىلىرى توپلىمى»غا كىرگۈزۈلگەن.

«يېقىنقى زامان دۇنيا ھېكايىلىرى توپلىمى» — لۇشۈن بىلەن رۇشى قاتارلىقلار قۇرغان «سەھەر غۇنچىسى» تەھرىراتىدىن نەشر قىلىنغان كىتابلارنىڭ بىرى بولۇپ، «ئاجايىپ زۇلپىقار ۋە باشقىلار»، «قۇملۇقتا» دىن ئىبارەت ئىككى توپلامغا بۆلۈنىدۇ. بۇلارغا بېلگىيە، چېخ - سلوۋاكىيە، فرانسىيە، ۋېنگرىيە، روسىيە ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى، يەھۇدىي، يۇگوسلاۋ-

يە، ئىسپانىيە قاتارلىق دۆلەت ۋە مىللەتلەرنىڭ 24 پارچە ھېكايىسى كىرگۈزۈلگەن.

(232) سامگراھاما — بۇددا ئىبادەتخانىسى، بۇتخانا. — مۇھەررىر ئىلاۋىسى.

(233) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1929 - يىل 4 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ھېيىپىڭ «نامسىز» يېرىم ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 2 - جىلد 8 - سانىغا بېسىلغان.

(234) ئەجنەبىيلەرنىڭ غالچىسى — كونا زامانىدا ئەجنەبىيلەر ياللىغان جۇڭگولۇق مالايلار مۇشۇنداق خارلانغان.

(235) «Yes» — ئىنگلىزچە تىل، خوش، بولىدۇ، دېگەن مەنىدە.

(236) «No» — ئىنگلىزچە تىل، يوقسۇ، بولمايدۇ، دېگەن مەنىدە.

(237) شۇي جىمۇ (1897—1931) — جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ خەينىن دېگەن يېرىدىن، شائىر، «يېڭى ئاي» تەھرىراتىنىڭ ئاساسىي ئەزاسى، «جىمو شېئىرلىرى»، «يىرتقۇچ يولۋاس» قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازغان. 1924 - يىل 4 - ئايدا تاگور جۇڭگونى زىيارەت قىلغاندا تەرجىمانلىق قىلغان ھەمدە «ھېكايىلەر ئايلىق گېزىتى» دە تاگورنى مەدھىيىلەيدىغان ماقالىلىرىنى ئېلان قىلغان.

(238) دېۋېي J. Dewy (1859—1952) — ئامېرىكىلىق ئىدېئالىستىك پەيلاسوپ، پروگماتىزمچى. ئۇ ئوبيېكتىپ ھەقىقەت بىلەن مۇتلەق ھەقىقەتنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ئىنكار قىلغان، كېرەك بولغانلىقنىڭ ئۆزى ھەقىقەت دەپ قارىغان. «پەلسەپىنىڭ ئۆزگەرتىلىشى»، «لوگىكا: ئىزدىنىش نەزەرىيىسى» قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازغان. خۇ شى — دېۋېي تەلىماتىنىڭ تەشۋىقاتچىسى. 1919 - يىل 5 - ئايدىن 1921 — يىل 7 - ئايغىچە دېۋېي جۇڭگودا لېكسىيە بەرگەندە ئۇ تەرجىمانلىق قىلغان.

(239) مانسفېلد K,Mansfield (1888—1923) — ئەنگلىيىنىڭ ئايال يازغۇچىسى. «بەخت»، «پاختەك چاڭگىسى» قاتارلىق پوۋېست ۋە ھېكايىلەرنى يازغان. شۇي جىمۇ ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى تەرجىمە قىلغان. شۇي جىمۇ «ئۆزۈم ئوستىدە تەھلىل. ياۋروپا سايا ھېتى خاتىرىسى» دە، فرانسىيە دە مانسفېلدنىڭ قەبرىسىگە چىققانلىقى ئوستىدە توختىلىپ: «مەن بۇ قېتىم ياۋروپاغا خوددى ئاتايىن قەبرە بېشىغا چىقىش ئۈچۈن كەلگەندەك كەلدىم؛ ئاتاقلىق كىشىلەرنىڭ ياكى مەن بىلەن مۇناسىۋىتى بار كىشىلەرنىڭ قەبرىسىگە چىقىپلا قالماستىن، ... فونداڭبورودا مانسفېلدنىڭ قەبرە بېشىغا ھەم چىقتىم...» دېگەن.

(240) ئۇتوپىيە — لاتىنچە Utopia، ئەسلىي ئەنگلىيىلىك تومون مولىنىڭ — 1516 - يىلى يازغان «ئۇتوپىيە» ناملىق ھېكايىسىدىن ئېلىنغان.

كىتابتا ئاپتورنىڭ خىيالىي سوتسىيالىزم غايىسى باغلانغان «ئۇتوپىيە» دەيدىغان بىر خىل ئىجتىمائىي تەشكىلات تەسۋىرلەنگەن. شۇ سەۋەبتىن «ئۇتوپىيە» دېگەن سۆز «خىيالىي» دېگەن سۆز بىلەن بىر مەنىدىكى سۆز بولۇپ قالغان.

(241) «جەنۇب» تەھرىراتى — ئەدەبىيات تەشكىلاتى، 1909 - يىلى لىيۇ يازى قاتارلىقلارنىڭ تەشەببۇسى بىلەن سۇجۇدا قۇرۇلغان. گۇللەنگەن دەۋرىدە ئەزاسى 1000دىن ئاشقان. ئۇلار شېئىر يېزىش ئارقىلىق مەنچىڭ خانىدانلىقىغا قارشى ئىنقىلابقا ئىلھام بەرگەن. شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن بۆلۈنۈش پەيدا بولۇپ، بەزىلىرى يۈەن شىكەيگە بېقىنغان، بەزىلىرى ھەر خىل سىياسەتۇازلار تەشكىلاتلىرىغا قاتناشقان، پەقەت ئاز ساندىكىلەر ئىلغارلىق مەيدانىدا چىڭ تۇرغان، 1923 - يىلى تارقىلىپ كەتكەن. بۇ تەھرىرات «جەنۇب تەھرىراتى» ناملىق مۇددەتسىز ژۇرنالنى چىقىرىپ، ئۆز ئەزالىرىنىڭ شېئىرلىرىنى باسقان، جەمئىي 22 توپلام چىقارغان.

(242) «خەن زامانىدىكى ئەمەلدارلىق يوسۇنلىرى» — خەن زامانىدىكى سۇن شۇتۇڭ قاتارلىقلار بەلگىلىگەن ئەدەپ - قائىدە تۈزۈملىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(243) ئېرېنبۇرگ И. Еренбург (1891—1967) — سوۋېت ئىتتىپاقى يازغۇچىسى، ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن، ئۇ ئۆزىنىڭ ئىجادىيىتىدە سوتسىيالىزم ئەمەلىيىتىنى بۇرمىلىغانلىقى ئۈچۈن، شۇ چاغدىكى سوۋېت ئىتتىپاقى ئەدەبىيات - سەنئەتچىلىرىنىڭ تەنقىدىگە ئۇچرىغان.

(244) گېرمانىيە شائىرى گېيىنې H. Геine (1797—1856) — ئۇنىڭ «پورتقا قايتىش خاتىرىسى» ناملىق شېئىرلار توپلىمىنىڭ 66 - پارچىسىدا مۇنداق مىسرالار بولغان: «ئاللانىڭ ئۆزى بوپ چۈشەپتىمەن، ئاجايىپ سۆلەت بېھىشتە ئولتۇرۇپتىمەن، پەرىشتىلەر ئەتراپىمنى ئوراپ تۇرۇپ، داستىنىمنى تىنماي ماختاپتۇ؛ تۇخۇم پوشكىلى، قەنت - ناۋات يەپ تۇرۇپ، مەي - شارابمۇ ئىچىپ تۇرۇپ، پەرىشتىلەر بىلەن بىر داستىخاندا كۆڭۈل ئېچىپتىمەن؛ بەھرىمەن بولغان بۇ نازۇنېمەتلەر ئۇچۈن بىر پۇل چاغلىق چىقىم قىلماپتىمەن.»

(245) «ئۇششاق بۇرژۇئا ئەدەبىياتىنىڭ باش كۆتۈرۈشى» — لى چيۇلىنىڭ «ئۇششاق بۇرژۇئازىيىنىڭ ئىنقىلابىي ئەدەبىياتى دېگەن بىرنېمىسىنىڭ باش كۆتۈرۈپ قېلىشىدىن پرولېتارىيات ئەدەبىياتى ئۆزىنى مۇداپىئە قىلىشى لازىم» دېگەن ماقالىسىگە قارالسۇن (1928 - يىل 12 - ئايدا «ئىجادىيەت ئايلىق ژۇرنىلى»نىڭ 2 - جىلد 6 - سانىغا بېسىلغان).

(246) ژاك رۇچىكنىڭ داستانى «Ⅱ Dec» («11 - دېكابىر») كۆزدە تۇتۇلىدۇ. 1928 يىل 11 - ئايدا نەشر قىلىنغان (نەشر قىلغۇچى

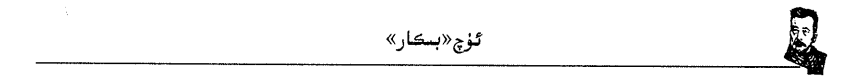

ئورۇن يېزىلمىغان).

(247) «بىر قول» — ھېكايە، 1928 - يىل «ئىجادىيەت ئايلىق ژۇرنلى» 1 - جىلدنىڭ 9 - دىن 11 - سانىغىچە بېسىلغان، مەزمۇنى بۇ يەردە يېزىلغىنىدىن پەرقلىنىدۇ.

(248) «دەرد - ھەسرەتنىڭ سىمۋولى» — ئەدەبىيات - سەنئەت مۇھاكىمىلىرى توپلىمى، ياپونىيىلىك چۆن بەيسۈن (1880—1923) يازغان، ئۆز ۋاقتىدا لۇشۈن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان، 1924 - يىل 12 - ئايدا بېيجىڭ «يېڭى دولقۇن» تەھرىراتى نەشر قىلغان، خەنزۇچە تەرجىمە نۇسخىسىنىڭ مۇقاۋىسىنى تاۋ يۈەنچىڭ ئىشلىگەن. مۇقاۋىدا بىر پولات ئارىنىڭ بىر ئايالنىڭ تىلىغا سانجىلغانلىقى سىزىلغان بولۇپ، «بۇ دۇنيانىڭ دەرد - ئەلىمى» سۈرەتلەنگەن.

(249) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1929 - يىل 8 - ئاينىڭ 5 - كۈنى «تىل رىشتىسى» نىڭ 5 - جىلد 22 - سانىغا بېسىلغان.

«ئۇلۇغ چىنچە تېبابەتچىلىك» — ياپونلارنىڭ جۇڭگو تېبابەتچىلىك پرىنسىپلىرى بويىچە كېسەل داۋالايدىغان تېببىي ئىلمى.

(250) ئىنقىلاب ۋۇجۇدقا چىققان — گومىنداڭ 1927 - يىل «12 - ئاپرېل» ئەكسىلئىنقىلابىي سىياسىي ئۆزگىرىشنى قوزغىغاندىن كېيىن نەنجىڭدا ئەكسىيەتچىل ھاكىمىيەت قۇرۇپ، ئۇنى «ئىنقىلاب ۋۇجۇدقا چىقتى» دەۋالغان. ئاپتور بۇ سۆزنى بۇ يەردە مەسخىرە قىلىپ قوللانغان.

(251) تاڭبېن چۇجېن (1867—1941) — ياپونىيە دوختۇرى، جۇڭگوچە تېبابەتچىلىك ئالىمى. «ئۇلۇغ چىنچە تېبابەتچىلىك» ۋە «ياپونچە تېبابەتچىلىكتە قوللىنىدىغان جۇڭگوچە رېتسېپلار ھەققىدە چۈشەنچىلەر» دېگەن ئەسەرلەرنى يازغان. «ئۇلۇغ چىنچە تېبابەتچىلىك» تە، جۇڭگو تېبابەتچىلىك نەزەرىيىسى ئاساس قىلىنىپ، جۇڭگوچە داۋالاشنىڭ ئۇنۇمى شەرھىلەنگەن. ئالدىنقى قىسىمدا ئېلىمىزنىڭ شەرقىي خەن زامانىدا ئۆتكەن جاڭ جىنىڭ تېببىي ئەسەرلىرىنى چۈشەندۈرۈش ئاساس قىلىنغان، كېيىنكى قىسىمدا، جۇڭگوچە داۋالاش رېتسېپلىرى بويىچە داۋالايدىغان كېسەللىك ئالامەتلىرى ئايرىم - ئايرىم بايان قىلىنغان. بۇنىڭ جۇ زىشۇنىڭ خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان نۇسخىسى بار، 1930 - يىل 9 - ئايدا شاڭخەي جۇڭخۇا كىتابخانىسى نەشر قىلغان.

(252) بۇ، جۇڭخۇا كىتابخانىسىنىڭ «ئۇلۇغ چىنچە تېبابەتچىلىك)نى نەشر قىلىش ھەققىدىكى ئالدىن ئۇقتۇرۇشى»، 1929 - يىل 7 - ئاينىڭ 17 - كۈنى شاڭخەي «ئاخبارات گېزىتى»گە بېسىلغان.

(253) «تەڭداشسىزلار دەستۇرى» — چىڭ زامانىسىدىكى جىن گۇلياڭ سىزغان رەسىم. بۇنىڭغا خەن سۇلالىسىدىن تارتىپ سۇڭ سۇلالىسى-

غىچە «سادىق، ۋاپادار، ئىختىساسلىق، ھەققانىيەتچى، تۆھپىكار ... ئەزەلدىن بولۇپ باقمىغان جادۇگەر» 40 كىشىنىڭ رەسمى كىرگۈزۈلگەن ھەمدە ئۇلارنىڭ ھەربىرىگە «ئۆز ھاياتىدىكى چوڭ ۋەقەلەر» دىن ئېلىنغان بىر پارچە نەزمە قوشۇمچە يېزىلغان.

(254) فەنئېر — يەنى لى بېيجۇڭ (؟ — 1940) سىچۈەن ئۆلكىسىنىڭ پىڭشەن دېگەن يېرىدىن، ئەسلىي بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى، كېيىن خۇاڭپۇ ھەربىي مەكتىپىگە كىرگەن، سوۋېت ئىتتىپاقىدا ۋە ياپونىيىدە قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئىنستىتۇتىدا ئوقۇغان، گومىنداڭنىڭ ھەربىي ئەمەلدارى بولغان، ئىلگىرى ئاپتور بىلەن خېلى كۆپ خەت - ئالاقە قىلىشقان. «لۇشۈن خاتىرىلىرى»دە: 1929 - يىل 7 - ئاينىڭ 22 - كۈنى «لى بېيجۇڭنىڭ تەقدىم قىلىپ ياپونىيىدىن ئەۋەتكەن ‹سايا‌ھەت خاتىرىسى›، ناملىق ئوچ تومлۇق بىر پارچە ئەسىرىنى تاپشۇرۇۋالدىم» دەپ يېزىلغان.

(255) گاڭ چېيەنرېن (1833—1914) — ياپون، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا جۇڭگوغا كېلىپ سايا‌ھەت قىلغان. «شاڭخەيدە، «سۇجۇ — خاڭجۇدا»، «يەنجېڭ (بېيجىڭ) دا»، «گۈاڭدۇڭنىڭ جەنۇبىدا» قاتارلىق جەمئىي 10 جىلد خاتىرە يېزىپ، ئۇلارغا «سايا‌ھەت خاتىرىسى» دەپ نام قويغان، 1885 - يىلى ئۆز پۇلى بىلەن نەشر قىلدۇرغان.

(256) دوجى ئەپەندى — دوجى لەنشى (1731—1801)، ياپونىيىلىك ئىچكى كېسەل دوختۇرى.

(257) جۇڭجېن ئەپەندى — ئەسلىي ئىسمى جاڭ جى، تەخەللۇسى جۇڭجېن، دەنياڭ ژىلايتىدىن (ھازىرقى خېنەن ئۆلكىسىنىڭ نەنياڭ شەھىرى)، شەرقىي خەن زامانىدا ئۆتكەن تېببىي ئالىم، «تۇرلۇك كېسەللىكلەر ئالامەتلىرى»، «كېزىك ھەققىدە» ناملىق ئەسەرلەرنى يازغان.

(258) «بەدەن ھەققىدە يېڭى بايان» — ئەنگلىيىلىك خوشىننىڭ جۇڭگودا يازغان ئاناتومىيە ئەسىرى، چىڭ شۇتاڭ تەرجىمە قىلغان، 1851 - يىلى گۈاڭدۇڭدا تاش مەتبەئەدە باستۇرغان، كېيىن نىڭبو قاتارلىق جايلاردا كۆچۈرۈپ بېسىلغان.

(259) «4000 يىلدىن ئاشقان قەدىمىي ئەل» — بۇ سۆز مەنچىڭ زامانىدىكى خۇاڭ زۇڭشەننىڭ «لەشكەر تارتىش مارشى»دىن چىققان: «4000 يىلدىن ئاشقان قەدىمىي ئەلنىڭ مۇقەددەس تۇپرىقى پۈتۈنلەي بىزگە خاس» (1902 - يىل 10 - ئايدا «يېڭى ھېكايىلەر» نىڭ 1 - سانىغا بېسىلغان).

(260) مىڭجى يىللىرىدىكى يېڭىلىق ياقلاش — ياپونىيىنىڭ مىڭجى يىللىرىدىكى (1868—1912) يېڭىلىقنى ياقلاش ھەرىكىتى كۆزدە تۇتۇلە-

دۇ. بۇ ھەربىكەت دېچۇەن مۇقۇنىڭ فېئودال ھۆكۈمرانلىقىنى ئاياغلاشتۇرۇپ، كاپىتالىزمنىڭ ياپونىيەدىكى تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرگەن.

(261) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1929 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى «تىل رىشتىسى» نىڭ 5 ـ جىلد 22 ـ سانىغا بېسىلغان.

(262) جۇڭگو ـ سوۋېت بىرلىشىپ باشقۇرغان ئوتتۇرا شەرق تۆمۈرىولىنى گومىنداڭ 1929 ـ يىل 7 ـ ئايدا قوراللىق كۈچ بىلەن ئۆتكۈزۈۋالغاندا ئىككى تەرەپ توقۇنۇشۇپ قالغان. گومىنداڭ بۇنىڭدىن پايدىلىنىپ «روسىيەگە قارشى ھەربىكەت» قوزغىغان.

(263) «يېڭى ئاي» كىتابخانىسى ـ «يېڭى ئاي» تەھرىراتىنىڭ كىتابخانىسى، 1929 ـ يىلى ئەتىيازدا شاڭخەيدە قۇرۇلغان. بۇ كىتابخانا «روسىيەگە قارشى ھەربىكەت» كە ماسلىشىش ئۈچۈن، دۇنيا بۆلۈمىنىڭ خوجايىنى ئىمزالىق «سوۋېت روسىيىسى ھەققىدە تەقرىز» نى ۋە شۇي جىمۇنىڭ «روسىيەگە سايا ھەت» خاتىرىسىنى قايتا نەشر قىلغان ھەمدە بۇ ھەقتە تەشۋىقات ئېلانى چىقارغان.

(264) چىڭگىزخان (1162 ـ 1227) ـ ئىسمى تېمۇچىن، قەدىمكى زامانداشلىرىنىڭ موڭغۇللارنىڭ داھىيىسى، XIII ئەسىرنىڭ باشلىرىدا موڭغۇللار قەبىلىلىرىنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، موڭغۇل خانداناتلىقىنى قۇرۇپ، چىڭگىزخان دەپمۇ نام بىلەن خانداناتلىق تەختىگە ئولتۇرغان، ئۇ موڭغۇل خانداناتلىقىنىڭ زېمىنىنى ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە جەنۇبىي روسىيىگىچە كېڭەيتكەن. كېيىن ئۇنىڭ ۋارىسلىرى روسىيىنى ئۆزىگە بويسۇندۇرۇپ، قىپچاق (ئالتۇن ئوردا) خانداناتلىقى قۇرغان؛ يەنە جەنۇبىي سۇڭ خانداناتلىقىنى يوقىتىپ، يۈەن سۇلالىسىنى قۇرغان.

(265) بۇ يەردە «جۇڭگو زېمىنى» دېمەكچى ـ مۇھەررىر.

(266) سۇبۇتاي (1176—1248) ـ موڭغۇل خانداناتلىقىنىڭ ئۇلۇغ سەركەردىسى. 1216 ـ يىل ئەتىيازدا چىڭگىزخان ئۇنى مەركىتلەرنى بويسۇندۇرۇشقا بۇيرۇق قىلغان. مەركىت ـ لياۋ ـ جىن زامانلىرىدا سىبىلىنگى ۋادىسىدىكى كۆچمەن قەبىلە ئىدى.

(267) گۇن تېڭگىر ـ ھازىرقى كاسپى دېڭىزى.

(268) باتۇ (1209—1256) ـ موڭغۇل خانداناتلىقىنىڭ ئۇلۇغ سەركەردىسى، چىڭگىزخانىنىڭ نەۋرىسى؛ گۇيۇك (1206—1248) ـ يۈەن سۇلالىسىنىڭ تۇنجى بوۋىسى ئوگداينىڭ چوڭ ئوغلى، كېيىن يۈەن دىڭزۇڭ دەپ تەرىپلەنگەن. مۆڭكە (1208—1259) ـ ئوگداينىڭ جىيەنى، كېيىن يۈەن شىيەنزۇڭ دەپ تەرىپلەنگەن.

(269) ئىلزەن شەھىرى ـ موسكۋانىڭ جەنۇبىدىكى بىر شەھەر.

(270) جۇجىخان (1177—1225) ـ موڭغۇل خانداناتلىقىنىڭ ئۇ-

لۇغ سەركەردىسى، چىڭگىزخاننىڭ چوڭ ئوغلى.

(271) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1929 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى شاڭخەيدە «بازار دولقۇنى» ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 1 ـ جىلد 8 ـ سانىغا بېسىلغان.

يې يۈڭچىڭ ـ جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ يۆجىڭ دېگەن يېرىدىن، بىرىنچى قېتىملىق ئىچكى ئىنقىلابىي ئۇرۇش دەۋرىدە خۇاڭپۇ ھەربىي مەكتەپ 3 ـ قارارىنىڭ ئوقۇغۇچىسى ئىدى، كېيىن گومىنداڭ قوشۇنىدا گېنېرال بولغان. «قىسقىغىنە 10 يىل» ئۇنىڭ تەرجىمىھال ئۇسلۇبىدا يازغان رومانى بولۇپ، ئۇنى 1929 ـ يىل 9 ـ ئايدا شاڭخەي «باھار دولقۇنى» كىتابخانىسى نەشر قىلغان.

(272) «سەپەرگە قايتا ئاتلىنىش» ـ «قىسقىغىنە 10 يىل» نىڭ ئاخىرقى بابى.

(273) ساكيامۇنى (Sakyamuni، تەخمىنەن مىلادىيەدىن 556 ـ 486 يىل ئىلگىرى ياشىغان بولسا كېرەك) ـ بۇددا دىنىنىڭ ياراتقۇچىسى. رىۋايەت قىلىنىشچە، ئۇ ھىندىستاننىڭ شىمالىدىكى كاپىلا پادىشاھلىقى (ھازىرقى نېپالدا) پادىشاھىنىڭ ئوغلى بولۇپ، 29 يېشىدا تائەت ـ ئىبادەت بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئەۋلىيا بولغان.

(274) ھىنايانا، ماھايانا ـ بۇددا دىنىنىڭ ئىككى مەزھىپى.

(275) ھېكايىنىڭ ئاپتورى «خاتىمە» دە: «يېزىپ مۇشۇ يەرگە كەلگىنىمدە، ھەرھالدا بىرنەچچە تۈمەن خەتكە بېرىپ قالدى، لېكىن زادى نېمىنى يازغانلىقىمنى بىلمەيمەن. ھېكايىمىكىن دېسەم، ئوخشاشمايدۇ! نەسرىي ئەسەرمىكىن دېسەم، ئوخشاشمايدۇ!» دەپ يازغان.

(276) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1929 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى شاڭخەي «سەھەر غۇنچىسى» ناملىق 10 كۇنلۇك ژۇرنالنىڭ 1 ـ جىلد 10 ـ سانىغا بېسىلغان.

رۇشى (1903—1931) ـ ئەسلىي ئىسمى جاۋ پېڭفۇ، جېجياڭ ئۆلكەسىنىڭ ئىنخەي (ھازىرقى شاڭشەن ناھىيىسىگە قوشۇۋېتىلگەن) دېگەن يېرىدىن، يازغۇچى، 1931 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى شاڭخەيدە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى تەرىپىدىن مەخپىي ئۆلتۈرۈلگەن. ئۇ «كونا زامانىنىڭ ئۆلۈشى» ناملىق پوۋېست، «قۇلنىڭ ئانىسى ئۈچۈن» ناملىق ھېكايە قاتارلىقلارنى يازغان. «2 ـ ئاي» ناملىق پوۋېستىنى 1929 ـ يىل 11 ـ ئايدا شاڭخەي «باھار دولقۇنى» كىتابخانىسى نەشر قىلغان.

(277) بۇۋى تېغى ـ «2 ـ ئاي» ناملىق ھېكايىدىكى بىر جاينىڭ ئىسمى.

(278) خاۋسېنستېين W. Hausenstein (1882 ـ 1957) ـ

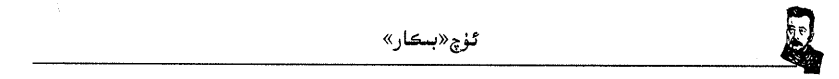

گېرمانىيىلىك ئەدەبىيات ـ سەنئەت تەنقىدچىسى. بۇ يەردە ئۇنىڭ ساكىيامۇنىڭ سوپى بولغانلىقى توغرىسىدىكى بايانلىرى نەقىل كەلتۈرۈلگەن، بۇ ھەقتە ئۇنىڭ «سەنئەت ۋە جەمئىيەت، ھىندىستان جەمئىيىتى ۋە سەنئىتى» دېگەن ئەسىرىگە قارالسۇن.

(279) بۇ ماقالە دەسلەپ 1929 ـ يىل 11 ـ ئايدا شاڭخەي «باھار دولقۇنى» كىتابخانىسى نەشر قىلغان «كىچىك فېئوتېر» نىڭ خەنزۇچە نۇسخىسىغا كىرگۈزۈلگەن.

«كىچىك فېئوتېر» نىڭ ئەسلىي ئىسمى «كىچىك فېئوتېرنىڭ دوستلىرى ئېيتقان ھېكايىلىرى» بولۇپ، شۇي شيا (شۇي گۇاڭپىڭ) تەرجىمە قىلغان، لۇشۇن سېلىشتۇرۇپ تەھرىرلەپ بەرگەن.

(280) لىنفاڭشۇڭ (1903—1975) — ياپونىيىلىك ھېكايە يازغۇچى، مىللىتارىست.

(281) خېرمىنىيە زۇرمۇئېخلىن (1883—1915) نېمىس ئايال، يازغۇچى، ژېنادا تۇغۇلغان، بالىلىق دەۋرىدە ئاتىسى بىلەن بىللە ياۋروپا ـ ئاسىيادىكى نۇرغۇن دۆلەتلەرگە بارغان، ئىشچىلارنىڭ تۇرمۇشى بىلەن تونۇشقان، گېرمانىيە پرولېتارىيات ئەدەبىياتى پائالىيىتىگە قاتناشقان. 1933 ـ يىلى گېرمانىيە ناتسىستلار پارتىيىسىنىڭ زۇلمى ئاستىدا ئۇزاققىچە چەت ئەلدە مۇساپىر بولۇپ يۈرگەن، ئۇنىڭ «كىچىك فېئوتېر» ۋە بۇ ماقالىدە تىلغا ئېلىنغان «ھەقىقەت شەھىرى» دىن باشقا يەنە «قىزىل گۈل»، «گىلەمچى ئەلى» ناملىق ئەسەرلىرىمۇ بار.

(282) «ھال رەڭ بۇلۇت» — روسىيىلىك ئېروشىنكو يازغان چۆچەك دراما، لۇشۇننىڭ خەنزۇچە تەرجىمە نۇسخىسىنى 1923 ـ يىل 7 ـ ئايدا ھېيجىڭ «يېڭى دولقۇن» تەھرىراتى نەشر قىلغان.

(283) گېئورگى گروز (1893—1959) — گېرمانىيىلىك ھەجۋىي رەسسام، مۇقاۋا لايىھىلەش مۇتەخەسسىسى، 1933 ـ يىلى ئامېرىكىغا كۆچۈپ كەتكەن.

(284) ماتزا — ژېنگرىيىلىك ئەدەبىيات ـ سەنئەت تەنقىدچىسى، چېخىيا تۇغۇلغان، 1923 ـ يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىغا كۆچۈپ بېرىپ، سەنئەت نەزەرىيىسى بويىچە ئوقۇتۇش ۋە تەتقىق قىلىش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان، ئۇنىڭ گروز توغرىسىدىكى مۇلاھىزىسى توغرىسىدا ئۇ يازغان «ھازىرقى زامان ياۋروپا سەنئىتى» (ۋېن شۇۋېنىڭ خەنزۇچە تەرجىمە نۇسخىسى بار، 1930 ـ يىل 6 ـ ئايدا شاڭخەيدە «داجياڭ» كىتابخانىسى نەشر قىلغان) گە قارالا.

(285) بۇ يەردە گروزنىڭ 1923 ـ يىلى سىزغان «ئەيسانىڭ دەردكە قېلىشى» ناملىق رەسىمى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ 1925 ـ يىلى «بۇرژۇئازىيە

نىڭ ئەينىكى» ناملىق رەسىمنى سىزغانلىقى ئۈچۈن، گېرمانىيە دائىرىلىرى نىڭ سورىقىغا تارتىلغان.

(286) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1930 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى شاڭخەي «ئۇندۇرمە» ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 1 ـ جىلد 1 ـ سانىغا بېسىلغان.

(287) «تەقدىر» — بۇ يەردە كۆڭزېچىلار بىلەن مۇزىچىلارنىڭ ئەسەرلىرىدىكى «تەقدىر» كۆزدە تۇتۇلغان. مەسىلەن، «مۇھاكىمە ۋە بايان. جى ھەزرەت» تە: ئالىيجانابلار ئۈچتىن قورقىدۇ: تەڭرىنىڭ ئىرادىسىدىن (تەقدىردىن)، ئۇلۇغلاردىن، پەيغەمبەرنىڭ سۆزلىرىدىن قورقىدۇ، دېيىلگەن. «مۇزى تەڭرى ئىرادىسى» دە: «تەقدىرگە تەن بەرگەنلەر بىر ـ بىرىگە مېھرىبان بولىدۇ، ئۆزئارا مەنپەئەتدار بولىدۇ، بۇلار مۇقەررەر ياخشىلىق كۆرىدۇ؛ تەقدىرگە تەن بەرمىگەنلەر بىر ـ بىرىگە ئۆچ بولىدۇ، ئۆزئارا زىيان ئۇرىدۇ، بۇلار مۇقەررەر جازالىنىدۇ» دېيىلگەن.

(288) مۇزى (تەخمىنەن مىلادىيە 468 يىلىدىن 376 يىل ئىلگىرى) — يېغىلىق دەۋرىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىكى لۇ بەگلىكىدىن، مۇزى تەلىماتىنىڭ ئاساس سالغۇچىسى. ئۇنىڭ سۆز ـ ھەرىكەتلىرىنىڭ ئۇنىڭ شاگىرتلىرى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئۆلىمالار «مۇزى» دېگەن كىتابقا كىرگۈزگەن. مۇزىنىڭ شاگىرتلىرى كۆپىنچە ئەمەلدارلىق بىلەن شۇغۇللانغان. مۇزى ئۆلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ تەلىماتىدىكىلەر ئىچىدە بۆلۈنۈش پەيدا بولۇپ، سۇڭ جيەن، شۇي شىڭ قاتارلىقلار ۋەكىللىكىدىكى ئەنئەنىۋى مەزھەپتىكىلەر چىن، خەن زامانلىرىغا كەلگەندە، مەردانىلەرگە ئايلىنىپ كەتكەن.

(289) «ئۆلۈم» — بۇ يەردە مەردانىلەر ئارىسىدا تارقالغان ئاتالمىش: «سۆزدە ئىشەنچلىك بولۇش، ھەرىكەتتە نەتىجىلىك بولۇش، ۋەدىگە ۋاپا قىلىش، تەننى ئايىماسلىق» دېگەن مەردانىلىك روھى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ مەردانىلەر كۆپىنچە ھوقۇقدارلارغا يانتاياق بولغان. «مەردلەر قەدىردانلار ئۈچۈن قۇربان بولۇر» دېگەن سۆز ئەنە شۇلارنىڭ ئەخلاق كۆزقارىشى.

(290) «رايىشلار قانۇننى قەلەم بىلەن بۇزدى، مەردانىلەر بولسا پەرمانغا ئەلەم بىلەن خىلاپلىق قىلدى» — بۇ گەپ «خەن فېيزى بەش زىياناداش» دېگەن كىتابتىن چىققان.

(291) «بەش بەگ» — خەن سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى چىڭدى (لىيۇئاۋ) خې پىڭنىڭ 2 ـ يىلى (مىلادىيىدىن 27 يىل بۇرۇن) شىرەم تۇغقانلىرىدىن ۋاڭ تەن، ۋاڭ فېڭشى، ۋاڭ گېڭ، ۋاڭ لى، ۋاڭ شاڭدىن ئىبارەت بەش ئاكا ـ ئۇكىغا بىرلا كۈندە بەگلىك ئاتا قىلغان، بۇلار شۇ چاغدىلا «بەش بەگ» دەپ ئاتالغان.

(292) لى كۈينىڭ جازا مەيدانىدىن ھەمراھىنى ئېلىپ قېچىشى —

بۇ ھەقتە 120 بابلىق «سۇ بويىدا» نىڭ 40 - بابىغا قارالسۇن.

(293) «سۇ بويىدا» — يۇەن سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، مىڭ سۇلالىسىنىڭ باشلىرىدا ئۆتكەن شى نەيزەن يازغان، شىمالىي سۇڭ زامانىدا سۇڭ جياڭنىڭ يول باشچىلىقىدىكى دېھقانلار قوزغىلىڭىنى تەسۋىرلەيدىغان رومان. بۇنىڭدا سۇڭ جياڭنىڭ ئوردا تەرىپىدىن ئەل قىلىنغاندىن كېيىن، تۆپىلەپ يەنە فاڭلا قاتارلىق دېھقانلار قوزغىلاڭچىلىرىنى باستۇرغانلىقى تەسۋىرلەنگەن. «تەڭرى يولىنى تۇتۇش» — سۇڭ جياڭنىڭ ئىزچىل شوئارى.

(294) «شىگۇڭ ھەزرەتنىڭ دېلولىرى» — چىڭ دەۋرىدىكى چىگىش دېلولار ھەققىدە يېزىلغان ھېكايە بولۇپ، جەمئىي 97 باب، ئاپتورى نامەلۇم.

(295) «پىڭگۇڭ ھەزرەتنىڭ دېلولىرى» — تەنمۇڭ ئىمزالىق دەرۋىش يازغان. بۇ چىڭ دەۋرىدىكى چىگىش دېلولار ھەققىدىكى ھېكايە بولۇپ، جەمئىي 100 باب.

(296) «يەتتە مەردان، بەش پالۋان» — شى يۈكۈن سۆزلەپ بەرگەن، مەستانە دەرۋىش رەتلىگەن، بۇ چىڭ دەۋرىدىكى پالۋان - مەردانلار ھەققىدىكى ھېكايە بولۇپ، جەمئىي 100 باب، 1879 - يىلى نەشر قىلىنغان.

(297) «توققۇز قۇيرۇقلۇق تاشپاقا» — جاڭ چۈنفەن يازغان، پاھىشە ئايالىلارنىڭ تۇرمۇشى تەسۋىرلىنىدىغان ھېكايە، 1910 - يىلى نەشر قىلىنغان.

(298) جاڭ زىپىڭ (1893—1952) — گۇاڭدۇڭ مېيشىيەنلىك، «ئىجادىيەت» تەھرىراتىنىڭ ئەزاسى بولغان. ئۇچ تەرەپلىمە مۇھەببەتكە دائىر نۇرغۇن ھېكايە يازغان. ئىنقىلابىي ئەدەبىيات توغرىسىدىكى بەس - مۇنازىرىدە «نىشانەمنى بۇرىدىم» دېگەن بولسىمۇ، پايون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش دەۋرىدە خائىن بولۇپ كەتكەن.

(299) بۇ ماقالە دەسلەپ 1930 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى «ئوندۇرمە» ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 1 - جىلد 1 - سانىغا بېسىلغان.

(300) «يېڭى ئاي» تەھرىراتىدىكى تەنقىدچىلەر — لياڭ شىچيۇ كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ «يېڭى ئاي» ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 2 - جىلد 5 - سانى (1929 - يىل 7 - ئاي) دا ئېلان قىلغان «تەنقىد قىلىش پوزىتسىيىسى توغرىسىدا» سەرلەۋھىلىك ماقالىسىدە «توغرا تەنقىد» دېگەن بىرنېمىنى تەشەببۇس قىلىپ، «يۇمۇرلۇق ۋە ھەجۋىي ماقالە» — «قوپال جار سالىدىغان ماقالىدۇر» دەپ ھۇجۇم قىلغان؛ «ھازىرقى ھالەتكە نارازى» ياشلارنى «كىشىنىڭ قوۋۇرغىسىدىن ئۆتىدىغان بىرنەچچە ئېغىز ياپىتا گەپ قىلىشتىن باشقىنى بىلمەيدۇ» دەپ ئەيىبلىگەن.

(301) «پىكىر ئەركىنلىكى» — «يېڭى ئاي» تەرەپدارلىرى شۇ چاغدا

تەشەببۇس قىلغان «پىكىر ئەركىنلىكى». مەسىلەن، لياڭ شىچيۇ «يېڭى ئاي» ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 2 - جىلد 3 - سانى (1929 - يىل 5 - ئاي) دىكى «پىكىر بىرلىكى توغرىسى» دا: «پىكىر بىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ، پىكىر ئەركىنلىكىنى تەلەپ قىلمىز» دېگەن. ئۇلار بۇ تەشەببۇسنى بۇرژۇئا دېموكراتىيىسى مەيدانىدا تۇرۇپ ئوتتۇرىغا قويغان، ئەمەلىيەتتە خەلقتە ھەقىقىي پىكىر ئەركىنلىكى بولۇشقا قارشى تۇرغان.

(302) باشقا بىر خىل ئامانلىقنى ساقلاش قانۇنى — گومىنداڭنىڭ ئىدىيىۋى ھۆكۈمرانلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. شۇ چاغلاردا، «يېڭى ئاي» تەرەپدارلىرى تەلەپ قىلغان «پىكىر ئەركىنلىكى» گىمۇ يول قويۇلمىغان. مەسىلەن، خۇ شى 1929 - يىلى «يېڭى ئاي» ئايلىق ژۇرنىلىدا ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ: «ئىنسانىي ھوقۇق ۋە قانۇن»، «بىلىش تەس، ئىشلەشمۇ ئاسان ئەمەس» دېگەن ماقالىلەرنى ئېلان قىلغان، گومىنداڭ دائىرىلىرى ئۇنى «پىرقىمىزنىڭ مەسلىكىنى تەنقىدلىدى، سۇن جۇڭشەننى خارلىدى» دەپ، ماۋارىپ ۋازارىتىدىن خۇشىغا «تەنبىھ» بېرىشنى قارار قىلغان.

(303) بۇ ماقالە دەسلەپ 1930 - يىل 2 - ئاينىڭ 1 - كۈنى «ئوندۇرمە» ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 1 - جىلد 2 - سانىغا بېسىلغان.

(304) «يېڭى دولقۇن» تەھرىراتى — بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى بىر قىسىم ئوقۇغۇچى ۋە ئوقۇنقۇچىلاردىن تەشكىل قىلىنغان مەدەنىيەت تەشكىلاتى، فۇ سېنيەن، لو جيالۇن ۋە جۇ زورېنلار بۇ تەشكىلاتنىڭ ئاساسلىق ئەزاسى بولغان. بۇ تەشكىلات 1918 - يىلى قۇرۇلغان، 1919 - يىل 1 - ئايدا «يېڭى دولقۇن» ئايلىق ژۇرنىلىنى نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، ئىككىنچى يىلى 8 - ئايدىن ئېتىبارەن «يېڭى دولقۇن تەھرىراتى مەجمۇئەسى» نى نەشر قىلغان، 1923 - يىلىدىن ئېتىبارەن «يېڭى دولقۇن تەھرىراتى ئەدەبىيات - سەنئەت مەجمۇئەسى» نى نەشر قىلغان. «شىمال يېڭىلىقلىرى» كىتابخانىسى — 1925 - يىل 3 - ئايدا بېيجىڭدا قۇرۇلغان، بۇنىڭغا سابىق «يېڭى دولقۇن» تەھرىراتىنىڭ ئەزاسى لى شياۋفېڭ رىياسەتچىلىك قىلغان. ئۆز ۋاقتىدا ئاساسەن يېڭى ئەدەبىيات - سەنئەت كىتابلىرىنى نەشر قىلغان.

(305) بۇ يەردە شاڭخەي كۆزدە تۇتۇلىدۇ — مۇھەررىر.

(306) «پىلدىراق قىمارى» — ياۋروپا قىمارخانىلىرىدىكى بىر خىل قىمار ئويناش ئۇسۇلى. ئۆز ۋاقتىدا شاڭخەيدىكى كونسېسسىيىدىمۇ ئەۋج ئالغان.

(307) «كىتابتىن تاپارسەن ئالتۇن ھۇجرا» — رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، سۇڭ جىنزۇڭ (جاۋخېن) يازغان «ئوقۇشقا ئۇندەش» سەرلەۋھىلىك ماقالىدىكى سۆز: «ئوقۇ، ئوقۇ، ئوقۇ! كىتابتىن تاپارسەن ئالتۇن ھۇجرا؛ ئوقۇ، ئوقۇ، ئوقۇ! كىتابتىن تاپارسەن بايلىق ببباھا؛ ئوقۇ، ئوقۇ، ئوقۇ!

كىتابتىن تاپسەن دىلبەر - رەنا».

(308) «ئايال يازغۇچى»نى بىر نەۋئىگە ئايرىغان — جاك روگۇ «ئايال يازغۇچىلار ژۇرنىلى» چىقارغان، 1929 - يىل 9 - ئايدا شائخەي «ئايال يازغۇچىلار ژۇرنىلى» تەھرىراتى نەشر قىلغان.

(309) جاك جىكشىن — گۇائدۇكنىك راۋىيك دېگەن يېرىدىن، فرانسىيە پارىژ ئۇنىۋېرسىتېتىنىك پەلسەپە دوكتورى، بېيجىك ئۇنىۋېرسىتېتىدا پروفېسسور بولغان، «گۇزەل كىشىلىك ھاياتىغا قاراش»، «گۇزەل ئىجتىمائىي تەشكىلات قانۇنى» دېگەن ئەسەرلەرنى يازغان. 1926 - يىلىدىن ئېتىبارەن شائخەيدە «يېكى مەدەنىيەت» ئايلىق ژۇرنىلىنىك تەھرىرلىكىنى ئىشلىگەن، 1927 - يىلى «گۇزەللىك» كىتابخانىسى ئېچىپ (ئۇزاققا قالماي تاقىۋېتىلگەن، شەھۋانىيلىك مەدەنىيىتىنى تەرغىب قىلغان. «ئۇ-چىنچى خىل سۇ» شۇ كىتابخانا نەشر قىلغان كىتابلارنىك بىرى.

(310) «توۋنامە» — روسسونىك 1778 - يىلى يازغان تەرجىمھال ھېكايىسى. جاك جىكشىن ئۇنىك بىرىنچى، ئىككىنچى قىسمىنى تەرجىمە قىلغان. 1929 - يىلى شائخەيدىكى گۇزەللىك كىتابخانىسى نەشر قىلغان.

(311) بۇ ماقالە دەسلەپ 1930 - يىل 2 - ئاينىك 1 - كۇنى «ئۇندۇرمە» ئايلىق ژۇرنىلىنىك 1 - جىلد 2 - سانىغا بېسىلغان، بۇنىك مەن ئۇچراتقان ئالتە ئەدەبىيات تەشكىلاتى — 5» دېگەن قوشۇمچە ماۋزۇسىمۇ بار ئىدى.

(312) «تاغ يامغۇرى» — يېرىم ئايلىق ژۇرنال، 1928 - يىل 8 - ئايدا شائخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلاپ، شۇ يىلى 12 - ئايدا نەشر قىلىشتىن توختىتىلغان. بۇ ژۇرنالنىك 4 - جىلد 4 - سانى (1928 - يىل 10 - ئاي) دا شى بىك دېگەن ئىمزا بىلەن بېسىلغان «ئۇچ خىيال» دا مۇنداق گەپلەر بار ئىدى: «‹تاغ يامغۇرى›» «‹تىل رىشتىسى› نىك 4 - جىلد 17 - سانىدا بىر پارچە مۇناسىۋەتلىك خەۋەر ئېلان قىلىندى (بۇ يەردە ‹بۇت ۋە قۇل› ناملىق ماقالىنىك ئاخىرىغا قوشۇلغان، لۇشۇنگە قارىتىلغان خەتتە ‹تاغ يامغۇرى› نىڭبودا نەشر قىلىنماقچى بولۇپ ژۇجۇدقا چىقمىدى، دېگەن گەپلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ)، بۇ گەپ مۇشۇ ژۇرنالنىك 1 - سانىغا بېسىلغان باش ماقالىدە تىلغا ئېلىنغاندى. ھازىر قايتىدىن تىلغا ئېلىنغانلىقى لۇشۇن ئەپەندى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. لۇشۇن ئەپەندى ھېلىقى مۇناسىۋەتلىك خەۋىرىنىك ئاخىرىغا قوشۇپ قويغان جاۋاب خېتىدە: ‹كەلگەن ماقالىنى ئوقۇغاندىن كېيىن، بەزى جايلىرىغا قوشۇلمىدىم. بىرىنچىدىن، ھېس قىلىشىمچە ئۆزۈمنىڭ چەت ئەل ئەدەبىيات - سەنئىتىنى قوبۇل قىلىشنى ناھايىتى ياخشى كۆرىدىغانلارنىك بىرى...› دەپتۇ. بۇ گەپچە مەن قارشى تۇرغۇچى بولۇپ قاپتىمەن، تەكەللۇپ بىلەن ئېيتسام، چەت ئەل ئەدەبىيات - سەنئىتىنى قوبۇل قىلىشنى ياقتۇرمايدىغانلارنىك بىرىمىشمەن...، لۇشۇن ئەپەندىنىك مۇنداق خاتا چۇشەنچىگە كېلىپ قالغانلىقىغا ئومۇمەن مېنىك ماقالەمنىك بەك ناچارلىقى سەۋەب بولغان ئوخشايدۇ. چۇنكى، ئۇ ‹كەلگەن ماقالىنى ئوقۇغاندىن كېيىن› دەپ يېزىپتۇ. ماقالىنىك تېمىسى بولسا ‹بۇت ۋە قۇل› ئىدى، ئۇنىڭدا چەت ئەللەردىكى ئاتاقلىق كىشىلەرنىك سۆزلىرىمۇ خېلى كۆپ نەقىل كەلتۇرۇلگەنىدى... مېنىڭچە، بۇ ھېچبولمىغاندا مېنى ئەجنەبىيلەرنىڭكىنى قوبۇل قىلىشقا قارشى تۇرغۇچى تەرسا دەيدىغان گۇماندىن قۇتۇلدۇرالايتتى، لېكىن يەنىلا قۇتۇلدۇرالماپتۇ. شۇ ۋەجىدىن بىر ۋەقە خىيالىمغا كەلدى. ئېسىمدە قېلىشچە، سۇن فۇيۇەن ئەپەندى ‹تاك گېزىتى قوشۇمچە سانى› نى چىقارغاندا، كۆكزىچىلارغا زەربە بەرگۈچى باش سەركەردە ۋۇ يۈينىك شېئىرىنى بېسىپ، پىكرىنى ئالاھىدە ئوچۇق ئىزھار قىلماي، كىتابخانلارنىك تاپا - تەنىسىگە قالغان. شۇنىك بىلەن سۇن فۇيۇەن ئەپەندى ‹نادان كىتابخان› ناملىق بىر پارچە تەنبىھ ماقالىسىنى يېزىپ، يۇمۇرنى تەشەببۇس قىلغانىدى. ئەمدى ئەسلىسەم، لۇشۇن ئەپەندىمۇ سۇن فۇيۇەن ئەپەندىنىك تەنبىھىگە ئۇچرىغان كىتابخانلار قاتارىغا كىرىشكە لايىقتەك تۇرىدۇ».

(313) جاك مېكۇېن — تەخەللۇسى شىبىك، جېجياك ئۇلكىسىنىك نىڭبو شەھىرىدىن، «تاغ يامغۇرى» يېرىم ئايلىق ژۇرنىلى مۇھەررىرلىرىدىن. 1928 - يىل 3 -، 4 - ئايلاردا، ئۇ لۇشۇن بىلەن «بۇت ۋە قۇل» ناملىق ماقالە توغرىسىدا خەت يېزىشقان. شۇ خەت ھازىر «توپلام سىرتىدىكى توپلامدىن تەرجىمە» گە «خەت (جاك مېكۇېنگە جاۋاب)» دېگەن ماۋزۇ بىلەن كىرگۈزۈلگەن.

(314) ناپولېئون Napolen Bonaparte (1769—1821) — فرانسىيە ھەربىي مۇتەخەسسىسى، سىياسىئون، فرانسىيە بىرىنچى ئىمپېرىيىسىنىك پادىشاھى. ئۇ ئەسكەر تارتىپ ياۋروپا ئەللىرىگە ئۇزلۇكسىز تاجاۋۇز قىلغان.

(315) «تاك گېزىتى قوشۇمچە سانى» — تەتقىقاتچىلارنىك ئورگان گېزىتى بولغان «تاك گېزىتى»نىك قوشۇمچە سانى. 1921 - يىل 10 - ئاينىك 12 - كۇنى نەشر قىلىنىشقا باشلىغان. «تاك گېزىتى» سىياسىي جەھەتتىن شىمالىي مىللىتارىستلار ھۆكۈمىتىنى ھىمايە قىلغان، لېكىن «تاك گېزىتى قوشۇمچە سانى» بولسا ئىلغار كۇچلەرنىك تۇرتكىسى ئاستىدا، بىر مەزگىلگىچە يېكى مەدەنىيەت ھەرىكىتىنى ياقلايدىغان مۇھىم ژۇرناللارنىك بىرى بولغان، 1921 - يىل كۆزدىن 1924 - يىل قىشقىچە سۇن فۇيۇەن تەھرىرلىگەن.

(316) چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇغان بىر ئوقۇغۇچى — لىيۇ مەنجى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ 1924 - يىلى ۋەتەنگە قايتقاندىن كېيىن «تاك گېزىتى»

نىڭ مۇۋەققەت باش مۇھەررىرى بولغان.

(317) «ئالىم» — چىن شىيىڭ كۆزدە تۇتۇلىدۇ. شۇي جىمۇ 1926 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى «تاڭ گېزىتى قوشۇمچە سانى» دىكى «قۇرۇق گەپتىن پەيدا بولغان قۇرۇق گەپ» سەرلەۋھىلىك ماقالىسىدە: چىن يۇەن فرانسىغا «قول بەرگەن»، ئۇنىڭدىن «ئوبدان» ئۆگەنگەن، پەقەت «شىيىڭدەك بولغاندىلا، ... ئاندىن «ئالىم» دېگەن نامغا مۇناسىپ بولالايدۇ» دەپ يازغان.

(318) فرانس Anatole Erance (1844—1924) — فرانسىيە يازغۇچىسى. «بۇنالىنىڭ جىنايىتى»، «تەيىس»، «خايخاۋ» قاتارلىق رومانلارنى يازغان.

(319) ۋېلىس H. G. Welis (1866—1946) — ئەنگلىيە يازغۇچىسى، «كەلگۈسى دۇنيا»، «دۇنيا تارىخى تېزىسى» قاتارلىق رومانلارنى يازغان. بېرنارد شاۋ G. B shaw (1856—1950) — ئەنگلىيىلىك دراماتورگ، تەنقىدچى. «ۋارون خانىمنىڭ كەسپى»، «بابارا شاۋشياۋ»، «سىرى ئاشكارا بولدى» قاتارلىق دراملارنى يازغان.

(320) بۇ يەردىكى چىن يۇەن دېگىنى خەنلۇ (يەنى گاۋ يىخەن) بولسا كېرەك. 1926 ـ يىلىنىڭ باشلىرىدا، لۇشۇن بىلەن چىن يۇەن بەس ـ مۇنازىرە يۈرگۈزگەندە، خەنلۇ «ھازىرقى زامان مۇلاھىزىلىرى» نىڭ 4 ـ جىلد 89 ـ سانى (1926 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى) دىكى «قۇرۇق گەپ» دېگەن ماقالىسىدە «ئادەتتىكى ئەدەبلەرنىڭ تىللاش نەيرىڭىنى يېغىشتۇرۇشىنى ئۈمىد قىلىمەن... مۇبادا تىللاپ ئاغزى ئېچىلىپ كېتىپ يېغىشتۇرالماي قالسا، ھەقىقەتەن تىللاشقا تېگىشلىك، لېكىن ھەقىقەتەن تىللاشقا جۈرئەت قىلالمايدىغانلار بىلەن ئېلىشىپ كۆرسە بولىدۇ، ھەتتا تېخىمۇ تەرەپكە بېرىپ باقسىمۇ ئەرزىيدۇ؛ ئۇنداق بولمايدىكەن يا تېخىمۇ ئاغا بېرىشقا جۈرئەت قىلالماي، يا ئادەم تىللىماي تۇرالماي، نەيرىڭىنى مىلتىقسىز سىنىپقا ئىشلەتسە، تىللاشنى تىللىغىنى بىلەن ئۆزىنىڭ ئېسىل بولۇپ كېتىشى تەس بولسا كېرەك» دەپ يازغان. ئىلاۋە: شۇ چاغلاردا ھېيجىڭدىكى ئۇلۇم جازاسى بېرىش مەيدانى تېخىچاۋ دېگەن يەردە ئىدى.

(321) چۇەنداۋ — جاڭ تىڭچېيەننىڭ تەخەللۇسى، جېجياڭنىڭ شاۋشىن دېگەن يېرىدىن، ئۆز ۋاقتىدا ھېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى ئىدى.

(322) تەن جېڭبى — جياڭسۇ ئۇلكىسىنىڭ جيادىڭ (ھازىرقى شاڭخەيگە قاراشلىق) دېگەن يېرىدىن، ئەدەبىيات خادىمى. ئۇ «جۇڭگو ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىيات تارىخى» (1929 ـ يىل 9 ـ ئايدا شاڭخەي «نۇرلۇق جۇڭخۇا» كىتابخانىسى نەشر قىلغان) دا مۇنداق يازغان: «لۇشۇننىڭ ھېكايىلەر توپلىمى «چۇقان» ۋە «تېڭىرقاش» تىن ئىبارەت؛ شۇي چېڭۇېن، ژاڭ

لۇيەن، لاۋشې، فاڭ ساۋ قاتارلىقلار ئۇنىڭ بىلەن بىر گۇرۇھ ... بۇ گۇرۇھتىكى يازغۇچىلارنىڭ تولىسى دەسلەپتە جىمجىتلىققا چىدىماي «چۇقان»، كۆتۈرۈشۈپ قوپقان، كېيىن ئارقا ـ ئارقىدىن ئۈمىدسىزلىككە دۇچار بولۇپ، باشقىچە پىغانغا چۈشۈپ، تۆت يولنىڭ دوقمۇشىدا تېڭىرقاپ قالدى.»

(323) «Zarathustta» يە «زاراتۇستىرا شۇنداق دەيدۇ» — نىتسىنىڭ 1883 ـ يىلىدىن 1885 ـ يىلىغىچە يازغان پەلسەپە ئەسىرى. ئەسەردە قەدىمكى پارسلارنىڭ «پەيغەمبىرى» زاراتۇستىرادىن پايدىلىنىپ تۇرۇپ ئىلاھ تەلىماتىنى تەرغىب قىلغان.

(324) شۇەنتۇڭ — چىيەن شۇەنتۇڭ.

(325) «ئۇلۇغ مارشال جاڭ»، يەنى جاڭ زولىن (1875—1928) — لياۋنىڭ ئۇلكىسىنىڭ خەيچىڭ دېگەن يېرىدىن، لياۋنىڭ سىستېمىسىدىكى مىلىتارىستلارنىڭ سەردارى، 1924 ـ يىلىدىن ئېتىبارەن شىمالىي مىلىتارىستلار ھۆكۈمىتىگە چاڭ سىلىۋالغان، 1927 ـ يىل 6 ـ ئايدا ئۆزىگە «جۇڭخۇا مىنگو ھەربىي ھۆكۈمىتى قۇرۇقلۇق ـ دېڭىز ئارمىيىسىنىڭ ئۇلۇغ مارشالى» دېگەن ئاتاقنى بەرگەن. ئۇ 1927 ـ يىل 10 ـ ئايدا «شىمال يېڭىلىقلىرى» كىتابخانىسىنى ۋە «تىل رېشتىسى»نى پېچەتلىۋەتكەن.

(326) بىر سەھنە ئەسىرى — بەي ۋېي يازغان، «تىل رېشتىسى» نىڭ 4 ـ جىلد 12 ـ سانى (1928 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى) غا بېسىلغان «ئىنقىلاب ئىلاھىنىڭ بېشىغا كۈن چۈشكەنلىكى» ناملىق بىر پەردىلىك تراگېدىيە كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇنىڭدا ئىنقىلاب ئىلاھى بىر ئەكسىيەتچى ھەربىي ئەمەلدارنى: «مىنگونىڭ قەھرىمانىمۇسىن ياكى ئىنقىلاب ئارمىيىسىنىڭ باش قوماندانىمۇ؟»، «كۆرۈنۈشتە ئىنقىلابچى دېگەن چىرايلىق نامىنى سۆيىئىستېمال قىلىپ، ئاستىرتىن ئادەمخورلۇق قىلىدىكەنسەن! » دېگەن سۆزلەر بار ئىدى. ئەمەلىيەتتە بۇ يەردە جياڭ جېيشىغا دارىتىلغان، شۇڭا «تىل رېشتىسى» گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ «ئاگاھلاندۇرۇش» لىرىغا دۇچار بولغان.

(327) جېجياڭدىكى پىرقە ئىشچىلىرىغا يېتەكچىلىك قىلغۇچى غوجام— شۇي شاۋدى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. «تىل رېشتىسى» نىڭ 4 ـ جىلد 32 ـ سانى (1928 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى) غا كىتابخان فېن جاۋنىڭ «فۇدەن ئۇنىۋېرسىتېتى ھەققىدە» دېگەن ماقالىسى بېسىلغان. ئۇنىڭدا فۇدەن ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى چىرىكلەر پاش قىلىنغان. مەزكۇر مەكتەپتە ئوقۇپ چىققان شۇي شاۋدى 1928 ـ يىل 9 ـ ئايدا گومىنداڭ جېجياڭ ئۇلكىلىك پىرقە ئىشلىرى يېتەكچىلىك ھەيئىتى نامىدىن «سۆزلىرى ئاجايىپ بىمەنە،

ئەتەي ئەكسىلھەربىكەت قىلىدۇ» دېگەن بەتنامنى توقۇپ، جېجياڭدا «تىل رېشتىسى»نى ۋە باشقا 15 خىل كىتاب - ژۇرنالنى مەنئى قىلغان.

(328) لىيو بەننۇك (1891—1934) — ئىسمى فۇ، جياڭسۇنىك جياڭيىك دېگەن يېرىدىن، يازغۇچى. شۇ چاغدا بېيجىك ئۇنىۋېرسىتېتىنىك پروفېسسورى، «تىل رېشتىسى»گە داۋاملىق ماقالە يېزىپ بەرگۈچى ئىدى. ئۇ «تىل رېشتىسى»نىڭ 4 - جىلد 9 - سانى (1928 - يىل 2 - ئاينىك 27 - كۇنى) دا بېسىلغان «پارچە خاتىرىلەر — 16. لىن زېشۇينىك ئەنگلىيىلىكلەر ئەسىرلىككە پادىشاھىغا تاپشۇرغان نوتىسى»دا: لىن زېشۇينى ئەنگلىيىلىكلەر ئەسىرلىككە ئالغان ھەمدە «قانۇن بويىچە ئۆلۈم جازاسى بېرىپ، ھىندىستاندا ئولتۇرۇپ سازايى قىلىنغان» دەپ يازغان. «تىل رېشتىسى»نىڭ 4 - جىلد 14 - سانىغا كىتابخان لو چېڭدىن كەلگەن خەت بېسىلىپ، بۇ گەپنىڭ خاتا ئىكەنلىكى كۆرسىتىلگەن.

(329) جياڭ شاۋيۈەن — ئەنخۇينىك شىڭدې دېگەن يېرىدىن، شۇ چاغدا بېيجىك ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ لېكتورى، «تىل رېشتىسى»گە ماقالە يېزىپ بەرگۈچىلەرنىڭ بىرى ئىدى.

(330) «تۆھپە» — 10 كۈنلۈك ژۇرنال، گومىنداڭنىڭ ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش گۇرۇھىنىڭ مەجمۇئەسى، 1827 - يىل 12 - ئايدا شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلىغان. بۇ ژۇرنالنىڭ 3 - جىلد 1 - سانى (1928 - يىل 6 - ئاينىك 5 - كۈنى) غا جېيەن يۈۋېننىك «مەن بىلىدىغان فېك يۈشياڭ ۋە غەربىي شىمال ئارمىيىسى» دېگەن ماقالىسى بېسىلغان، بۇنىڭ بىلەن تەڭ جياڭ شاۋيۈەننىڭ تونۇشتۇرۇش ماقالىسىمۇ بېسىلغان، بۇنىڭدا مۇنداق گەپلەر بار ئىدى: «ساۋاقدىشىم جېيەن يۈۋېن ئەپەندى، يېقىندا ماڭا يازغان خېتىنىڭ ئىچىدە ئۆزى يازغان (16 - يىل 11 - ئايدا شاڭخەيدە سايالھەتتە بولغان، گۇاڭدۇڭ مەكتەپلەر بىرلەشمىسىدە لېكسىيە ئوقۇغان) «مەن بىلىدىغان فېك يۈشياڭ ۋە غەربىي شىمال ئارمىيىسى» ناملىق كىتابچىنى قوشۇپ ئەۋەتىپتۇ ھەمدە ‹تىل رېشتىسى› دە باسقىلى بولامدۇ، يوق، دەپ سوراپتۇ، لېكىن ‹تىل رېشتىسى› نەشردىن چىقىقان كىتابلارنى كۆچۈرۈپ باسمايدۇ (لۇشۈن ئەپەندىنىڭ جاۋاب خېتىدىكى سۆز). ئەمدى مەن بۇنى سۇن فۇيۈەن ئەپەندى چىقىرىۋاتقان ‹تۆھپە› گە تونۇشتۇردۇم. فېك جانابلىرىغا ۋە ئۇنىڭ قوشۇنىغا دىققەت نەزىرىنى بېرىدىغانلار جېيەن يۈۋېن ئەپەندىنىڭ كۆزىتىشلىرىدىن ۋە پىكىرىدىن پايدىلىنىشنى ياخشى كۆرىدۇ دەپ ئويلايمەن.»

(331) «دالا» — ئايلىق ژۇرنال، شاڭخەي جىنەن ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى جۇڭگو مۇھاجىر ئوقۇغۇچىلىرى تەشكىلاتىنىڭ ژۇرنىلى، 1927 - يىل 11 - ئايدا نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، ئىككىنچى يىلى 10 - ئايدا نەشر

قىلىنىشتىن توختىتىلغان.

(332) بۇ يەردە «تىل رېشتىسى»نىڭ 5 - جىلد 4 - سانى (1929 - يىل 4 - ئاي) دىكى «ئېلاننى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى تەكلىپ قىلىمەن» دېگەن ماقالە كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(333) جىڭسۇڭ — شۇي گۇاڭپىڭ (1898 — 1968) تەخەللۇسى جىڭسۇڭ، گۇاڭدۇڭنىڭ فەنيو دېگەن يېرىدىن، لۇشۈننىڭ رەپىقىسى، «تەسەللى خاتىرە»، «لۇشۈننىڭ ھاياتى توغرىسىدا»، «لۇشۈننى ئەسلەيمەن» قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازغان.

(334) «لۇشۈن ۋە ئۇنىڭ ئەسەرلىرى توغرىسىدا» — تەي جىننۇك رەتلىگەن، شۇ چاغدىكى «چۇقان» توغرىسىدىكى مۇلاھىزىلەر ۋە لۇشۈننى زىيارەت قاتارلىق 14 پارچە ماقالە كىرگۈزۈلگەن، 1926 - يىل 7 - ئايدا نامسىز تەھرىرات نەشر قىلغان.

(335) «پۇتلىكاشاك تاش» — گاۋ چاڭخۇك «قۇيۇن» ھەپتىلىك ژۇرنىلىنىڭ 10 - سانى (1926 - يىل 12 - ئاينىك 12 - كۈنى) دىكى «پارچە خاتىرىلەردىن ئىككى پارچە» ناملىق ماقالىسىدە لۇشۈنگە «ياش يازغۇچىلار»غا «پۇتلىكاشاك» بولۇپ تۇرغان «تاش» دەپ كىنايە قىلغان؛ «كامالىغا يەتكەن نامدار يازغۇچىلاردىن شۇنى ئۆتۈنمەنكى، ئەگەر ئۇلاردا ياشلارنىڭ سەنئەت ھەرىكىتىنى مەنزۇر كۆرىدىغان خۇسۇسىيەت بولمىسا، ياشلارنىڭ سەنئەت ھەرىكىتىگە ياردەم بېرىدىغان كەڭ قورساقمۇ بولمىسا، ھېچبولمىغاندا، ئۇلارنىڭ تارىخىي تەسىرىنى دەستەك قىلىپ، ياشلارنىڭ ئالدىدا پۇتلىكاشاك تاشتەك يول توسۇپ يېتىۋالماسلىقىنى، بىر ياقتىن چەت ئەل ئەسەرلىرىنى تونۇشتۇرۇپ، بىر ياقتىن چايانداك قۇيرۇقىنى دېڭگايتىپ، ياش يازغۇچىلارنىڭ زوقىغا پەشۋا بەرمەسلىكىنى ئۈمىد قىلىمەن!»

(336) «ئېچىنارلىق پايدىسىز ئەجىر» — خەن يۈنىك «سۇي لىزىنىك باھاسىغا» سەرلەۋھىلىك شېئىرىدىن ئېلىنغان نەقىل: «ئېچىنارلىق پايدىسىز ئەجىر قىلىش، گويا ئالتۇننى زايە قىلغاندەك بىر ئىش».

(337) «ئىلغار ياش» — گاۋ چاڭخۇك كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ «قۇيۇن» ھەپتىلىك ژۇرنىلىنىڭ 5 - سانى (1926 - يىل 11 - ئاينىك 7 - كۈنى) دىكى «بېيجىك نەشرىيات ساھەسىنىڭ 1925 - يىلىدىكى ۋەزىيىتى توغرىسىدا» سەرلەۋھىلىك ماقالىسىدە: «لۇشۈن بۇلتۇر ئەمدىلا 45 كىرگەن... ئۆزىنى چال ئاتمۇالغانلىقى روھىي جەھەتتە چۈشكۈنلەشكەنلىكى!» دەپ يازغان.

(338) رېنان (1823 — 1892) — فرانسىيە يازغۇچىسى، «ئەيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمھالى» قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازغان.

ٹالا کوٹگوں

كىرىش سۆز

بۇنىڭدىكىسى 1930 ـ ۋە 1931 ـ يىللىرىدا يېزىلغان فېلىيەتونلار توپلىمى.

30 ـ يىلىغا كەلگەندە، ژۇرناللار بارا ـ بارا ئازىيىپ كەتتى، بەزىلىرى ۋاقتى ـ قەرەلىدە چىقمايدىغان بولدى، ئىجتىمائىي كۈندىن ـ كۈنگە كۈچەيگەن زۇلۇمنىڭ كاساپىتى بولسا كېرەك. «تىل رىشتىسى» بىلەن «ئۆركەش»[1] كۆپىنچە پوچتىخانىدا تۇتۇپ قېلىنغان ۋە يەرلىك ئىدارىلەر تەرىپىدىن مەنئى قىلىنغانلىقتىن، ھەرقانچە قىلسىمۇ، ئاخىر داۋام قىلالمىدى. شۇ چاغلاردا مەن ماقالە بېرەلەيدىغان ژۇرناللاردىن پەقەت «ئۇندۇرمە»[2] قالغان بولسىمۇ، 5 ـ سانىغا يەتكەندە مەنئى قىلىنىپ كەتتى، ئۇنىڭ كەينىدىن «يېڭى يەر» ژۇرنىلى چىقتى. شۇنىڭ ئۈچۈن، شۇ بىر يىل ئىچىدە ئاران مۇشۇ توپلامغا كىرگۈزۈلگەن 10 پارچىدەكلا قىسقا تەقرىز يازدىم.

بۇلاردىن باشقا، مەكتەپلەردە ئىككى ـ ئۈچ قېتىم نۇتۇق سۆزلىگەنىدىم[3]، ئۇ چاغدا بىرەر ئادەم خاتىرىلەپ قالدۇرمىغاچقا، نېمىلەرنى سۆزلىگەنلىكىم ھازىر ھەتتا ئۆزۈمنىڭمۇ يادىدا يوق، پەقەت قايسىبىر ئۇنىۋېرسىتېتتا سۆزلىگەن نۇتقىمنىڭ ماۋزۇسى — «پىل چىشى مۇنارى ۋە قۇلۇلە قېپى» — لا يادىمدا تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى مۇنداق: پىل چىشى مۇنارى[4] ئىچىدىكى ئەدەبىيات ـ سەنئەت كەلگۈسىدە جۇڭگودا ھەرگىز پەيدا بولمايدۇ، چۈنكى مۇھىت ئوخشاشمايدۇ، بۇ يەردە

ھەتتا شۇنداق «پىل چىشى» مۇناری»نى قويغۇدەك ئورۇنمۇ يوق؛ پات يېقىندا پەيدا بولىدىغىنى ناھايىتى كۆپ بولغاندا پەقەت بىرنەچچە «قۇلۇله قېپى» دىنلا ئىبارەت بولۇشى مۇمكىن. قۇلۇله قېپى دېگىنىمىز، ئۇچ پادىشاھلىق دەۋرىدىكى «زاھىت» بولۇۋالغان جياۋ شېەن ئولتۇرغاندەك ساتما[5] بولۇپ، ھازىرقى ۋاقىتتا چاڭجياڭ دەرياسىنىڭ شىمال تەرىپىدىكى كەمبەغەللەرنىڭ ساتمىلىرىغا ئوخشاپ كەتسە كېرەك، بىراق قۇلۇله قېپى ئۇلاردىنمۇ كىچىك، ئۇنىڭغا كىرىۋالغانلار ئۇنىڭ ئىچىدە تۇغۇلۇپلا ياتىدۇ، تاشقىرىغا ئاز چىقىدۇ، ئاز قىمىرلايدۇ، كىيىم كىيمەيدۇ، ئوزۇق يېمەيدۇ، گەپ - سۆز قىلمايدۇ. چۈنكى، ئۇ چاغلار مىلىتارىستلار يېغىلىقى بولۇپ، مىلىتارىستلار خالىغانچە قىرغىن قىلىۋاتقان چاغلار ئىدى، كۆڭلىدە بۇ ئەھۋالغا نارازى بولغۇچىلار پەقەت شۇنداق قىلغاندىلا ئۆمرىنى ئۇزارتالايتتى. لېكىن، قۇلۇلىلەر دۇنياسىدا ئەدەبىيات - سەنئەت نېمىش قىلسۇن؟! دېمەك، شۇنداق كېتىۋېرىدىغان بولسا، جۇڭگودا ئەدەبىيات - سەنئەت بولماسلىقى چوقۇم. شۇنداق بولىدىغان بولسا، ھەقىقەتەن قۇلۇله مىجەز قاپلاپ كەتكەن بولىدۇ. ئۇزاق ئۆتمەيلا بىر جەسۇر ياش كۆتۈلمىگەندە، ھۆكۈمەتنىڭ نەشر ئەپكارى بولغان شاڭخەي «مىنگو گېزىتى»دە: ئۇنىڭ سۆزلىرى ماڭا زادىلا يارىمىدى، چۈنكى ئۇنىڭدا كوممۇنىستىك پارتىيە ھەققىدە گەپ - سۆز قىلىدىغان غەيرەت يوق ئىكەن[6] دەپ مېنى تەنقىدلەپتۇ. كەمتەرلىك بىلەن شۇنى ئەسلەتمەنكى، «پارتىيىنى تازىلاش» ھەرىكىتىدىن كېيىنكى پارتىيە دۆلىتىدە كوممۇنىزم توغرىسىدا گەپ - سۆز قىلىش چوڭ جىنايەت ھېسابلىنىدۇ؛ تۈتقۇن قىلىش، ئۆلتۈرۈش تورلىرى پۈتۈن جۇڭگوغا يېيىلىپ كەتكەن، بۇ ھالدا گەپ - سۆز قىلماي تۇرۇۋالساڭ، پارتىيە دۆلىتىنىڭ سادىق، باتۇر ياشلىرى پەس كۆرىدۇ. دېمەك، راستىنى جىڭ قۇلۇلىگە ئايلىنىپ كەتكەنلا، ئاندىن

دىن «گۇناھىتىن بەلكىم خارج بولۇش» راھىتىنى كۆرگىلى بولىدىكەن - دە.

سول قانات يازغۇچىلار سوۋېت ئىتتىپاقىدىن رۇبلى ئېلىۋاتىدۇ[7] دېگەن گەپلەرمۇ شۇ چاغلاردا ئاتالمىش «چوڭ گېزىت»لەردە ۋە كىچىك گېزىتلەردە بىر تەرەپتىن ھەدەپ تەشۋىق قىلىنىۋەردى، «يېڭى ئاي تەھرىراتى» دىكى تەنقىدچىلەرمۇ بىر چەتتىن ئۇلارغا خېلى دوست تارتىشتى. بەزى گېزىتلەر تېخى ئىلگىرىكى «ئىجادىيەت تەھرىراتى» تەرەپدارلىرىدىن بولغان بىرنەچچە ئادەمنىڭ كىچىك گېزىتلەرگە بەرگەن ماقالىلىرىدىكى سۆزلەرنى تېرىۋېلىپ، مېنى «تەسلىم بولۇپ كەتتى» دەپ مەسخىرىمۇ قىلدى. قايسىبىر گېزىت بولسا «ئەدەبىيات مۇنبىرىدىكى زامانساز ۋەزىرلەرنىڭ تەزكىرىسى»[8] نى باستى، ئۇنىڭدا بىرىنچى بولۇپ مېنى تىلغا ئالغان، لېكىن كېيىن «ۋەزىر»لىك قىلمىغاندەك تۇرىدۇ، دەپ يازغان.

رۇبلى توغرىسىدىكى پىتنىلەرگە قۇلىقىم پىشىپ قالدى. بۇنىڭدىن تەخمىنەن ئالتە - يەتتە يىل ئىلگىرى، «تىل رىشتىسى» بېيجىڭدا پروفېسسور چېن يۈەنگە[9] ۋە باشقا «سۆلكەتلىك»لەرگە ئالاقىدار بىرنەچچە ئېغىز سۆز قىلغاندا، شاڭخەيدىكى «سۆزۈك تاش» ناملىق گېزىت «ھازىرقى زامان ئەنزارى تەھرىراتىنىڭ باش قەھرىمانى» تاڭ يۈرېن ئەپەندىنىڭ مەكتۇپلىرىنى باستى، ئۇنىڭ ئېيتقىنىچە، بىزنىڭ سۆز - ھەرىكەتلىرىمىز موسكۋانىڭ بۇيرۇقى بىلەن بولارمىش. بۇمۇ ئۇلارنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىدىن تەۋەررۈك بولۇپ قالغان كونا مۇقامى. سۇڭ خانىدانلىقىنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدە «ياتلارغا باغلانغان» دېگەن سۆز بار ئىدى، چىڭ خانىدانلىقىنىڭ دەسلەپكى دەۋرىدىمۇ «چەتكە باغلانغان» دېگەن سۆز بار ئىدى: دېمەك، بۇرۇندىن تارتىپ شۇنداق باھانىلەر بىلەن بىرمۇنچە ئادەم زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان. دېمەك، زەھەرلىك تۆھمەت قىلىش

جۇڭگو موللىلىرىنىڭ دەستۇرى بولۇپ قالدى. دۇنيادا ھەممە ئىشتا پۇلغا تەلمۇرىدىغان كۆچلەرگە كۆزى يېتىدىغانلار ھەقىقەتەن يالغۇز ئۇلارلا ئەمەس. «زامانساز ۋەزىر» دېگەن گەپكە كەلسەم، بۇنىڭدا خېلى مەنە بار. ئويلاپ باقسام، ئېقىم مەسىلىلىرى توغرىسىدا قەلەم تەۋرەتمىگەن تەقدىردىمۇ، بەزىدە قورسىقىمدا تىللاشىتىن خالىي قالمىدىم، «كەمىنە گۇناھكار ۋەزىرلىرى پادىشاھىمىز لەمنىڭ دانا ھۆكمى بىلەن ئۆلۈمگە لايىق» مەن، چۈنكى قورسىقىمدا تىللاش ھەرگىزمۇ سادىق ۋەزىرنىڭ ئىشى ئەمەس. لېكىن، مالاي ئەدىبلەرنىڭ ماڭا شۇنداق نامنى چاپلىغىنىغا قارىغاندا، ئۇلارنىڭ «ئەدەبىيات مۇنبىرى»دىمۇ پادىشاھى بار ئىكەن.

بۇلتۇر مېھرىنگ (Franz Mehring) [10] نىڭ بىرنەچچە پارچە ماقالىسىنى ئوقۇپ قالدىم، ئۇ ماقالىلەردە ئومۇمەن: ھەممە كاردىن چىققان كونا جەمئىيەتتە ئەگەر ھەرقانداق بىر ئادەمدە باشقىچىرەك پىكىر، بىرئاز ئالىلىق بولىدىكەن، ئۇ چوقۇم قاتتىق رىيازەت چېكىدۇ؛ ھەممىدىن بەك ھۇجۇم قىلىپ ئۇنى ئورنىغا ئېتتىرىدىغانلار شۇ ئادەم بىلەن بىر سىنىپقا مەنسۇپ بولغان ئادەملەر؛ ئۇلار ئۇنى ئەڭ قەبىھ ئاسىي، يات سىنىپقا مەنسۇپ قۇللارنىڭ ئىسيانىدىنمۇ قەبىھ ئىسيانچى دەپ، ئۇنى زادى يوقاتمىغۇچە قويمايدۇ، دېگەن مەنە بار. جۇڭگودا، چەت ئەللەردە، قەدىمكى زامانداۋ ھازىرقى كۈندىمۇ ئەھۋال شۇنداق ئىكەنلىكىنى، ھەقىقەتەن كىتابنى ئوقۇۋەرگەندە مۇرەتتەپ بولۇپ يېتىشكىلى بولىدىغانلىقىنى ئىلگىرىدىكىدەك «ھازىرقى ھالەتكە نارازى» [11] لىق بولمايدىغانلىقىنى ئەنە شۇ چاغدىلا چۈشەندىم، شۇنىڭدەك «ئۇچ بەكار» توپلىمى تەقلىدىدە ۋە لېكىن باشقىچىرەك مەنىدە قوللىنىپ، «ئالا» سۆزىنى مەزكۇر كىتابقا ئىسىم قىلىۋالدىم. شۇنداق بولسىمۇ، بۇ مېنىڭ يوقسۇل (پرولېتار) ئىكەنلىكىمنى ئىسپاتلاپ بەرمەيدۇ. بىر سىنىپقا مەنسۇپ بولغان ئادەملەرمۇ خۇددى «شەئىرنامە» دىكى «ئاكا ـ ئۇكىنىڭ ھويلىدا جېدەللىشىشى» دەك، ۋاقتى كەلگەندە ئۆزئارا جېدەللىشىپ قالىدۇ — لېكىن كېيىن ئۇلارنىڭ بىر ـ بىرىگە «ياتلارنىڭ خورلىشىغا قارشى تۇرۇش» تەك مۇئامىلە قىلىشى ناتايىن. مەسىلەن، مىللىتارىستلار يىل بويى ھامان ئۆزئارا سوقۇشۇۋاتىدۇ. ئەجەبا ئۇلارنىڭ بىر تەرەپتىكىسى پرولېتارىياتمىكەن؟ مېنىڭ ھەمىشە ئۆز ئەھۋالىم توغرىسىدا، خۇددى پۈتۈن دۇنيادىكى دەرد ـ ئەلەمنى ئۆز ئۈستۈمگىلا ئېلىپ، ئامما ئۈچۈن رىيازەت چېكىۋاتقاندەك، قانداق «پەشۋا» يەۋاتقانلىقىم، قانداق قۇلۇلە بولۇۋېلىۋاتقانلىقىم توغرىسىدا سۆزلەپ قويىدىغانلىقىممۇ ئوتتۇراھال مۇلۇكدارلار سىنىپىنىڭ زىيالىيلىرىغا خاس يامان مىجەزنىڭ دەل ئۆزى. بىراق، ئىلگىرى ئۆزۈمگە ئوبدان تونۇش بولغان ئۆز سىنىپىمدىن بىزار بولۇپلا يۈرەتتىم، ئۇندىڭ ھالاكىتىگە قىلچىلىكمۇ ئەپسۇسلانمايتتىم؛ كېيىن پاكىتلاردىن ساۋاق ئالغاچقا، يېڭىدىن راۋاج تېپىۋاتقان يوقسۇللارلا ئىستىقباللىق بولىدۇ، دەيدىغان چۈشەنچىگە كەلگەنلىكىم ھەق ـ راست.

1931 ـ يىل 2 ـ ئايدىن تارتىپ، ئۆتكەن يىلدىكىدىنمۇ كۆپرەك ماقالە يازدىم، لېكىن ئۇ ماقالىلىرىمنى باسىدىغان ژۇرناللار ئانچە ئوخشاش بولمىغاچقا، سۆزلىرىمنى شۇلارغا مۇناسىپ قىلىشقا توغرا كەلدى ـ دە، «ئىسىق شامال»غا ئوخشاش ئاددىي نەرسىلەرنى ئاز يازدىم. مېنىڭ توغرامدىكى تەنقىدىي ماقالىلەرنى كۆرگەندىن كېيىن، تەقرىز ـ مۇھاكىمە تولىمۇ ئاددىي بولۇپ قالسا، مەنسىز خاتا چۈشەنچىلەرگىمۇ ياكى غەرەزلىك بۇرمىلاشلارغىمۇ سەۋەبچى بولۇپ قالىدىغان ئوخشايدۇ، دېگەن تەجرىبىنىمۇ ئالغانىدىم. يەنە بۇنىڭدىن كېيىن «قەبرە»گە ئوخشاش ماقالىلەر توپلىمىنىمۇ، «دالىدىكى تەرجىمىلەر مەجمۇئەسى»گە ئوخشاش تەرجىمە ماقالىلەر توپلىمىنىمۇ چىقارماسلىق نىيىتىگە كەلگەنىدىم.

ىدىم. بۇ نۆۋەتتە بۇنىڭغا خېلى ئۇزۇنراق يېزىلغان نەرسىلىرىنىمۇ كىرگۈزدۇم، تەرجىمىلىرىمدىن «ھازىرقى زامان كىنوسى ۋە مۇ-لۇكدارلار سىنىپى»نى تاللاپ، بۇ توپلامنىڭ ئاخىرىغا قوشۇپ قويدۇم. چۈنكى، جۇڭگودا كىنونىڭ رەسىم - ئادەت بولۇپ قالغا-نىغا خېلى ۋاقىت بولغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ ھەقتە مۇشۇنداق ئىنچىكە يېزىلغان ماقالە كەم تېپىلىدۇ، جاھاندىكى ئەھۋاللارغا كۆڭۈل قويىدىغان ئادەملەر ئۈچۈن ھەقىقەتەن بىر ئوقۇپ بېقىش زۆرۈرىيىتى بار. خەتلەرمۇ بار، بىر تەرەپنىڭلا خېتى كىرگۈزۈل-سە، كىتابخانلار ئەھۋالنى كۆپىنچە ئاسان چۈشىنەلمەيمۇ قالىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ماڭا كەلگەن خەتلەرنىڭ بەزى مۇھىمراقلىرىنىمۇ ئۆزۈمچىلا رەتلەپ كىرگۈزۈپ قويدۇم.

1932 - يىل 4 - ئاينىڭ 30 - كۈنى
كېچىدە رەتلەپ بولۇپ يازدىم

1930 - يىل

«قاتمال تەرجىمە» ۋە «ئەدەبىياتنىڭ سىنىپىيلىقى»[12]

1

ئاڭلىشىمچە، «يېڭى ئاي» ئايلىق ژۇرنىلى تەشكىلاتىدىكىلەر ھازىر بازىرىمىز ئىتتىك بولۇپ كەتتى، دەۋېتىپتىمىش. بۇ گەپ بەلكىم راستتۇر. مەن باردى - كەلدىسى ناھايىتى ئاز بولغان ئادەمىمۇ ئىككى ياش دوستىنىڭ قولىدا 2 - جىلىدنىڭ 6 - ۋە 7 - ئايلىق قوشما سانىنى كۆرۈپ قالدىم. ۋاراقلاپ باقسام، ئۇنىڭدا «سۆز ئەركىنلىكى»[13] دەۋاسىنى قىلىدىغانلارنىڭ ماقالە ۋە ھېكايىلىرى كۆپ ئىكەن. ئاياغ تەرىپىگە يېقىن بىر جايدا لىياڭ شىچيۇ[14] ئەپەندىنىڭ «لۇشۈن ئەپەندىنىڭ ‹قاتمال تەر-جىمە› سى توغرىسىدا» دېگەن بىر پارچە ماقالىسى بولۇپ، ئۇنىڭدا مېنىڭ تەرجىمەمنى «ئۆلۈك تەرجىمىگە يېقىن» دەپتۇ. «ئۆلۈك تەرجىمە قىلىش ئادىتىنى ھەرگىز ئەۋج ئالدۇرماسلىق كېرەك» دەپ، بۇنىڭغا مېنىڭ تەرجىمىلىرىمدىن ئۈچ ئابزاسنى، شۇنىڭدەك «ئەدەبىيات - سەنئەت ۋە تەنقىد»[15] دېگەن ماقالىنىڭ خاتىمىسى-دىكى «لېكىن تەرجىمانىنىڭ ئىقتىدارى يېتەرسىز بولغانلىقى ۋە جۇڭگو يېزىقىنىڭ ئەسلىدىن كەمچىلىكى بولغانلىقى ئۈچۈن، تەر-جىمە قىلىپ بولۇپ ئوقۇپ باقسىڭىز، تۈتۈق ھەتتا چۈشىنىكسىز بولغان يەرلىرى ھەقىقەتەن كۆپ بولىدىكەن؛ مۇبادا جۈملە بۆلەك-

لىرىدىن بىرەرىنى ئېلىۋېتىدىغان بولسىڭىز، گەپنىڭ ئەسلىي ئو-
رامى يوقلىپ كېتىدىكەن. شۇڭا، مەن مۇشۇنداق قاتمال تەرجىمە
قىلىۋېرىشتىن باشقا يول تاللىمىدىم. ئەمدى مېنىڭ بىردىنبىر
ئۈمىدىم: كىتابخانلارمۇ چۈشىنى قاتتىق چۈشلەپ چىداپ ئوقۇۋېر-
سە ئىكەن، دېگەندىن ئىبارەت» دېگەن سۆزلىرىمنى نەقىل كەلتۈ-
رۈپ، ئاستىغا تەكىتلەش بەلگىلىرىنى زېرىكمەي قويۇپتۇ، «قاتـ-
مال تەرجىمە» دېگەن سۆزلەرنىڭ يېنىغا ھەتتا تەكىتلەش بەلگىلە-
رىنى قوشلاپ قويۇۋېتىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن «قەتئىيەت» بىلەن
«تەنقىد» قىلىپ: «بىز چۈشىمىزنى قاتتىق چۈشلەپ چىداپ ئوقۇ-
ۋەردۇق، لېكىن ھېچبىر نەپ ئالالمىدۇق، ‹قاتمال تەرجىمە›
بىلەن ‹ئۆلۈك تەرجىمە› نىڭ نېمە پەرقى بولسۇن؟» دەپتۇ.

«يېڭى ئاي» تەھرىراتى ئۆز باياناتىدا[16] ھېچقانداق تەشكىلا-
تىمىز يوق، دەپ جاكارلىسىمۇ، ماقالىلىرىدىنمۇ پرولېتارىياتچە
«تەشكىلات»، «گۇرۇھ» دېگەن سۆزلەرنى ناھايىتى يامان كۆرىدە-
غانلىقى مەلۇم بولۇپ تۇرسىمۇ، لېكىن ئەمەلىيەتتە تەشكىلى بار.
ھېچبولمىغاندا مەزكۇر ساندىكى سىياسىي ماقالىلەردە بىر - بىرىگە
«ھە - ھۇ» دەپ ماسلاشقان. ئەدەبىيات - سەنئەت توغرىسىدا
بولسا، بۇ ماقالە يۇقىرىدىكى ئەنە شۇ تەنقىدچىنىڭ «ئەدەبىياتتا
سىنىپىيلىق بولامدۇ؟» دېگەن ماقالىسىنىڭ چۈشۈرگىسى بولغان.
شۇ ماقالىسىدە مۇنداق بىر ئابزاس سۆز بار: «... لېكىن، ناھايـ-
تى ئەپسۇسكى، بۇنداق كىتابلاردىن مەن ئوقۇپ چۈشىنەلىگۈدەك-
لىرى يوق... مېنى ھەممىدىن قىينايدىغىنى ئۇنىڭ تىلى... بۇنى
ئوقۇماق ھەتتا تىلسىمانمىدىنمۇ تەس... پرولېتارىيات ئەدەبىيات
نەزەرىيىسىنىڭ زادى نېمە ئىكەنلىكىنى ھازىر جۇڭگولۇقلار ئوقۇپ
چۈشىنەلىگۈدەك تىل بىلەن بىرەر پارچە ماقالە يېزىپ چۈشەندۈ-
رۈپ بېرەلەيدىغان بىرەر جۇڭگولۇق تېخى چىقمىدى». بۇ سۆزلەر-
نىڭ ئاستىغىمۇ دۇگلەك بەلگىلەرنى سىزىۋېتىپتۇ. تىزىش ۋە

بېسىشتا ئاۋارىگەرچىلىك بولمىسۇن ئۈچۈن، ئۇنى ئەينەن سىزىپ
كۆرسەتمىدىم. قىسقىسى، لىياڭ ئەپەندى ئۆزىنى بارلىق جۇڭگو-
لۇقلارنىڭ ۋەكىلىمەن، بۇ كىتابلارنى مەن ئوقۇپ چۈشىنەلمىگەن-
كەنمەن، بارلىق جۇڭگولۇقلارمۇ ئوقۇپ چۈشىنەلمەيدۇ، جۇڭگودا
بۇنداق كىتابلارنىڭ تۇخۇمىنى قورۇتۇۋېتىش كېرەك دەپ قارايدە-
كەن. شۇڭا، ئۇ «بۇنداق ئادەتنى ئۆچ ئالدۇرماسلىق كېرەك»
دەپ كۆرسەتمە بېرىپتۇ.

مەن باشقا «تىلسىمنامە» تەرجىمانلىرىنىڭ پىكرىگە ۋەكىللىك
قىلالمايمەن، شەخسەن ئۆزۈمنىڭ قارىشىچە، ئىش ئۇنداق ئاددىي
ئەمەس. بىرىنچىدىن، لىياڭ ئەپەندى «چۈشىمىزنى قاتتىق چۈشلەپ
تۇرۇپ چىداپ ئوقۇدۇق» دەپتۇ؛ لېكىن، زادى زورۇقۇپ، چۈشـ-
ىنى قاتتىق چۈشلىيەلمىدىمۇ، بۇ تېخى بىر مەسىلە. ئۆزىنى زورۇ-
قۇپ، چۈشىنى قاتتىق چۈشلەپ تۇرغان قىلىپ كۆرسەتكىنى بىلەن
ئەمەلىيەتتە پاختىدەك بوش ئىكەنلىكى «يېڭى ئاي» تەھرىراتىنىڭ
بىر خۇسۇسىيىتى. ئىككىنچىدىن، لىياڭ ئەپەندى ئۆزىنى ھەممە
جۇڭگولۇقلارغا ۋەكىل قىلىۋاپتۇ، لېكىن ئۇ زادى پۈتۈن جۇڭگو
بويىچە ئەڭ مۇنەۋۋەر ئادەممۇ، بۇمۇ بىر مەسىلە. بۇ مەسىلىلەرنى
«ئەدەبىياتتا سىنىپىيلىق بولامدۇ؟» دېگەن ماقالىسى بىلەن يەش-
كىلى بولىدۇ. proletary (پرولېتار) دېگەن سۆزنى ئاھاڭ بويىچە
تەرجىمە قىلىپ قوللانماستىن، مەنەن تەرجىمە قىلىش تامامەن
مۇمكىن، بۇنداق قىلىش يوللۇق. لېكىن، بۇ تەنقىدچى: «ئەمە-
لىيەتتە لۇغەتلەرنى ئاختۇرۇپ كۆرسىڭىز، بۇ سۆزنىڭ
مەنىسى چىرايلىق ئەمەس ئىكەن، «ۋېبېستى قامۇسى» غا قا-
رىغاندا، proletary نىڭ مەنىسى: served the state not wtih
...property, but only by having children... Acitizen of lowest class who
پرولېتارىيات بولسا مەملىكەتتە بالا - پەرزەنت تېپىشنىلا بىلىدىغان
سىنىپ! (ھېچبولمىغاندا رىم دەۋرىدە شۇنداق)» دەپتۇ. ئەمەلى-

يەتتە بۇنداق «چىرايلىق» لىقنى تالىشىپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق. ئومۇمەن ئاز - تولا ساۋاتى بار ئادەملەر ھازىرنى رىم دەۋرى دەپ، ھازىرقى پرولېتارلارنى رىملىقلار دەپ قارىمىسا كېرەك. بۇ ئەھۋال خۇددى Chemie نى «خىمىيە» دەپ تەرجىمە قىلسا كىتابخانلار بۇنى مەسىرنىڭ «كىمىيا» سى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ قويمىغاندا، «لياڭ» ئەپەندى ماقالە يازسا، سۆزنىڭ مەنبەسىنى تەكشۈرۈپ كۆرۈپ، «يالغۇز ياغاچلىق كۆۋرۈك» مۇ قەلەم تەۋرىتەلەيدىكەن، دەپ چۈشىنىۋالمىغانغا ئوخشاش بىر ئىش. ھەتتا «لۇغەتلەرنى ئاختۇرۇپ» (ۋېبېستى قامۇسىنى!) مۇ «نەپ ئالالمىغان» مىش. جۇڭگولۇقنىڭ ھەممىسى بۇنداق بولمىسا كېرەك.

2

لېكىن، مېنى ھەممىدىن بەك قىزىقتۇرغىنى شۇكى، يۇقىرىدا نەقىل كەلتۈرۈلگەن لياڭ ئەپەندىنىڭ ماقالىسىدە ئىككى يەردە «بىز» سۆزى ئىشلىتىلگەن. بۇنىڭدا «كۆپ سانلىق» ۋە «گۇرۇھ» دېگەن پۈراق خېلىلا بار. تەبىئىيكى، ئاپتور ئۆزى يالغۇز قەلەم تەۋرەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇرانىدىن قارىغاندا ھەرگىز يالغۇز بىر ئادەم ئەمەس. «بىزلەر» دەپ گەپ قىلغىنى جايىدا، ئوقۇغان ئادەمگىمۇ خېلى كۆچى بارىدەك تۇيۇلىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە جاۋابكارلىقىمۇ بىر ئادەمنىڭ ئۈستىگە يۈكلىنىپ قالمايدۇ. لېكىن، «ئىدىيىدە بىرلىككە كېلەلمىگەن» چاغدا، «سۆز ئەركىنلىكى كېرەك» بولۇپ قالغاندا، خۇددى لياڭ ئەپەندىنىڭ كاپىتال تۈزۈمىنى تەنقىد قىلغىنىغا ئوخشاش، «ئىللەت» لەرمۇ پەيدا بولىدۇ، يەنى «بىزلەر» بولغانىكەن، بىزلەردىن باشقا «ئۇلار» مۇ بولىدۇ. دېمەك، «يېڭى ئاي» تەھرىراتىنىڭ «بىز» لىرى مېنىڭ تەرجىمىلىرىم توغرىسىدا «ئۆلۈك تەرجىمە قىلىش ئادىتىنى ئەۋج

ئالدۇرماسلىق كېرەك» دېگەن بولسىمۇ، لېكىن ئوقۇغاندىن كېيىن «نەپ ئالالماي» قالمايدىغان باشقا كىتابخانلارمۇ بار. مېنىڭ «قاتمال تەرجىمە» لىرىمنىڭ «ئۇلار» نىڭ ئىچىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرغانلىقى «ئۆلۈك تەرجىمە» دىن بىرئاز پەرق قىلىدىغانلىقىنى بىلدۇرىدۇ.

مەنمۇ «يېڭى ئاي» تەھرىراتىنىڭ «ئۇلار» دېگەنلىرىدىن بەرى، چۈنكى مېنىڭ تەرجىمە ئەسەرلىرىم لياڭ ئەپەندى زۆرۈر تاپقان شەرتلەرگە زادىلا توغرا كەلمىگەن.

ھېلىقى «‹قاتمال تەرجىمە› توغرىسىدا» دېگەن ماقالىسىنىڭ بېشىدىلا خاتا تەرجىمە قىلىشنىڭ ئۆلۈك تەرجىمە قىلىشقا قارىغاندا ياخشى ئىكەنلىكى توغرىسىدا توختىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «بىرەر كىتابنى پۈتۈنلەي بۇرمىلاپ تەرجىمە قىلىش ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس، ... قىسمەن بۇرمىلاپ تەرجىمە قىلىشمۇ خاتا بولغانىكەن، بەربىر سىزگە بىرەر خاتا چۈشەنچىنى بېرىدۇ، بۇ خاتالىق ئېھتىمال كىشىلەرگە چەكسىز زىيان كەلتۈرەر، شۇنداق بولسىمۇ ئۇنى ئوقۇغىنىڭىزدا ھۇزۇر قىلىسىز.» ئاخىرقى ئىككى ئېغىز سۆزى تەكىتلەش بەلگىسى ئۇرۇشقا تازا لايىق، لېكىن ئۇنداق قىلىق ماڭا يات. مېنىڭ تەرجىمە قىلىشتىكى مەقسىتىم ئەسلىدە كىتابخانلارنى «ھۇزۇرلاندۇرۇش» ئەمەس، بەلكى كۆپ ھاللاردا بىئارام قىلىش، ھەتتا ئىچىنى قاينىتىش، نەپرەتلەندۇرۇش، غەزەپلەندۇرۇش. ئوقۇغاندىن كېيىن «ھۇزۇرلاندۇرىدۇ» غان نەرسىلەر — «يېڭى ئاي» تەھرىراتىدىكىلەرنىڭ تەرجىمىلىرى ۋە ئەسەرلىرىدىن: شۇي جىمۇ ئەپەندىنىڭ شېئىرلىرى، شېن سۇڭۈېن، لىن شۇخۇا ئەپەندىلەرنىڭ ھېكايىلىرى[17]، چېن شىيىڭ (يەنى چېن يۈەن) ئەپەندىنىڭ بىكار پاراڭلىرى[18]، لياڭ شىچيۇ ئەپەندىنىڭ تەنقىدلىرى، پەن گۇاڭدەن[19] ئەپەندىنىڭ ئېسىل نەسەب تەلىماتى، شۇنىڭدەك بابىت ئەپەندىنىڭ ئىنسانپەرۋەرلىكى تۇرۇپتۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن، ليالڭ ئەپەندىنىڭ ماقالىسىنىڭ ئاخىرىدىكى «بۇنداق كىتابنى ئوقۇسىڭىز، خۇددى خەرىتىگە قارىغانغا ئوخشاش، بارماقلىرىڭىزنى چىقىرىپ، جۇملە تەركىبىنىڭ ئورۇنلىرىنى بارماقلاپ ئىزدەشكە مەجبۇر بولىسىز» دېگەن سۆزلىرى مېنىڭچە قۇرۇق گەپ، گەرچە بۇ سۆزلەرنى قىلغان بولسىمۇ قىلمىغانغا باراۋەر. شۇنداق، مېنىڭچە، «بۇنداق كىتاب»نى ئوقۇش ئۈچۈن خۇددى خەرىتىگە قارىغاندەك، بارماقلارنى چىقىرىپ، «جۇملە تەركىبىنىڭ ئورنى»نى ئىزدەشكە توغرا كېلىدۇ. خەرىتىگە قارىغاندا «كېنىزەك ياڭنىڭ هاممامدىن چىقىشى» ياكى «قەھرىتاندىكى ئۇچ دوست» دېگەن سۆرەتلەرنى كۆرگەندەكمىدەك «هۇزۇرلىنارلىق» بولمىسىمۇ، ھەتتا بارماقلاپ تۇرۇپ كۆرۈشكە توغرا كەلسىمۇ (ئەمەلىيەتتە ليالڭ ئەپەندىنىڭ ئۆزى شۇنداق قىلسا كېرەك. خەرىتىگە قاراپ ئادەتلەنگەن ئادەم كۆزى بىلەنلا قارىسا بولىۋېرىدۇ)، لېكىن خەرىتە ئۆلۈك نەرسە ئەمەس. دېمەك، «قاتمال تەرجىمە» گە ئوخشاشلا ئەمگەك سەرپ قىلىنغانىكەن، قائىدە بويىچە ئېيتقاندا، ئۇنىڭ «ئۆلۈك تەرجىمە» دىن «قانداقتۇر پەرقى» بار. ABCD نى تونۇيدىغان ئادەم ئۆزىنى جەدىت ئالىم دەۋالمىسىمۇ، ئۇنىڭ خىمىيە تەڭلىمىلىرى بىلەن ئالاقىسى يوق؛ چوت سوقۇشنى بىلىدىغان ئادەم ئۆزىنى ماتېماتىك دەۋالسىمۇ، قەلەم ھېسابات‌چىنى كۆرگەندە ھېچ نەرسىنى چۈشىنەلمەيدۇ. هازىرقى دۇنياداكى ئالىم بولۇۋالغانلىكى ئادەمنىڭ ھەممە ئىش بىلەن شېپەتچىلىكى بولىۋەرمەيدۇ.

لېكىن، ليالڭ ئەپەندى «باش ـ ئايىغىدىكى سۆزلەرنىڭ بولمىغانلىقى ئۈچۈن، مەنىسى ئانچە روشەن بولماسلىقى مۇمكىن» لىكىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، مېنىڭ تەرجىمەمدىن ئۈچ ئابزاسنى مىسال كەلتۈرۈپتۇ. ئۇ «ئەدەبىياتتا سىنىپىيلىق بولامدۇ» دېگەن ماقالىسىدىمۇ شۇنداق ۋاستىنى قوللىنىپ، ئىككى پارچە تەرجىمە

شېئىر[20] نى مىسال كەلتۈرگەن ۋە: «ئۇلۇغ پرولېتارىيات ئەدەبىياتى تېخى ۋۇجۇدقا كەلمىگەندەك تۇرىدۇ، ئۇنداق بولسا مەن تاقەت قىلىپ كۈتۈپ تۇراي، كۈتۈپ تۇراي، كۈتۈپ تۇراي» دەپ ئومۇمىي باھا بەرگەن. بۇ ئۇسۇل ھەقىقەتەن ناھايىتى «هۇزۇرلىنارلىق» بولسىمۇ، لېكىن مەن مۇشۇ «يېڭى ئاي» ژۇرنىلىنىڭ 8 ـ ژاپىقىدىكى «ئۆي كۆچۈش» سەرلەۋھىلىك ئىجادىي ئەسەر — ئىجادىي ئەسەرمىش! — دىن ئازراق مىسال كەلتۈرەي:

— چوجىنىڭ قۇلىقى بارمۇ؟

— چوجىگە قۇلاق چىققانىنى كۆرمەپتىكەنمەن.

— مېنىڭ قىچقارغىنىمنى ئۇ قانداق ئاڭلايدۇ؟ — ئۇ ئالدىنقى كۈنى هاممىسىنىڭ، قۇلاق ئاڭلاش ۋەزىپىسىنى، كۆز كۆرۈش ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدۇ، دېگەنلىرىنى ئېسىگە ئالدى.

— بۇ تۇخۇمدىن ئاق چوجە چىقامدۇ ياكى قارا چوجە چىقامدۇ؟ — هاممىسىنىڭ جاۋاب بەرمىگەنلىكىنى كۆرۈپ، جىئېر قىزغۇرنىدىن تۇرۇپ، تۇخۇمنى سىلاپ تۇرۇپ يەنە سورىدى.

— هازىر بىلگىلى بولمايدۇ، چوجە چىققاندىن كېيىن مەلۇم بولىدۇ.

— ۋەنئېر ئاچام كىچىك توخۇ چوڭ توخۇغا ئايلىنىدۇ دەۋاتاتتى، بۇ چوجىلەرمۇ چوڭ توخۇغا ئايلىنامدۇ؟

— ئوبدان باقسا چوڭ بولىدۇ، ئاۋۇ توخۇمۇ يېڭى سېتىۋالغاندا مۇشۇنداق چوڭ ئەمەس بولغىيدى؟

بەس، «تىلى» چۈشىنىشلىك، بارماقلارنى چىقىرىپ، جۇملە تەركىبلىرىنى ئىزدەشنىڭمۇ هاجىتى يوق، لېكىن مەن «تاقەت» قىلىپ تۇرالمايمەن، مۇشۇ سۆزلەرنىڭ ئۆزىنىلا ئالساق، ئۇ كىشىگە «هۇزۇر» بەرمەيدۇلا ئەمەس، بەلكى ئىجادىيەت ئەمەسلىكىنمۇ هېچقانچە پەرق قىلمايدۇ.

ئاخىرىدا، ليالڭ ئەپەندى يەنە مۇنداق سوئال قويۇپتۇ: «جۇڭ-

گو تىلى چەت ئەل تىلىغا ئوخشاشمايدۇ... تەرجىمە قىلىشنىڭ قىيىنلىقى ئەنە شۇ يەردە. ئەگەر ئىككى خىل تىلنىڭ گرامماتىكىسى، سىنتاكسىس ۋە مورفولوگىيىسى تامامەن ئوخشاش بولىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا تەرجىمە ئىشى خىزمىتى قاتارىغا كىرەرمىدى؟... كىتابخانىلارنىڭ چۈشىنەلىشىنى بىرىنچى شەرت قىلىپ، جۈملە تۈزۈلۈشلىرىنى ئالماشتۇرۇپ بېقىشىمىز مۇمكىن. چۈنكى، «زوروقۇش — چىشنى قاتتىق چىشلەش» كۆڭۈللۈك ئىش ئەمەس، ئۇنىڭ ئۇستىگە «قاتمال تەرجىمە» دە «تىلنىڭ ئەسلىدىكى ئىخچام خۇسۇسىيىتى»نى ساقلاپ قېلىش ناتايىن. «قاتمال تەرجىمە» بەلكى «تىلنىڭ ئەسلىدىكى ئىخچام خۇسۇسىيىتى»نى ساقلاپ قالغىلى بولسا، ئۇ ھەقىقەتەن كارامەت بىر ئىش بولغان بولاتتى، ئۇ ھالدا قانداقمۇ جۈڭگو تىلىدا «كەمچىلىك» بار دېگىلى بولسۇن؟ مەن جۈڭگو تىلى بىلەن ئوخشاش چەت ئەل تىلىنى ئىزدەپ يۈرىدىغان ياكى «ئىككى خىل تىلنىڭ گرامماتىكىسى، سىنتاكسىسى ۋە مورفولوگىيىسى تامامەن ئوخشاش» بولۇشنى ئارزۇ قىلىدىغان نادانلاردىن ئەمەسمەن. لېكىن، مېنىڭچە، گرامماتىكىسى مۇرەككەپ بولغان دۆلەت تىلى چەت ئەل تىللىرىنى تەرجىمە قىلىشقا ئاسانراق چۈشىدۇ؛ تىل سىستېمىلىرى يېقىنراقلىرىمۇ تەرجىمە قىلىشقا ئاسانراق چۈشىدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇمۇ خىزمەت قاتارىغا كىرىدۇ. گوللاند تىلىنى نېمىس تىلىغا، رۇس تىلىنى پولەك تىلىغا تەرجىمە قىلسا، بۇنى خىزمەت قىلمىغانلىقتىن ھېچقانداق پەرقى يوق دېگىلى بولامدۇ؟ ياپون تىلى ياۋروپا، ئامېرىكا لىقلار تىلىدىن ناھايىتى «پەرق» قىلىدۇ، شۇنداق بولسىمۇ ئۇلار بارا - بارا يېڭى - يېڭى جۈملە شەكىللىرىنى قوشۇپ، قەدىمىي تىلىغا قارىغاندا تىلنىڭ ئەسلىدىكى ئىخچام خۇسۇسىيەتلىرىنى يوقاتماي تەرجىمە قىلىشقا تېخىمۇ لايىقلاشتۇرماقتا. تەبىئىيكى، دەسلەپكى چاغلاردا «جۈملە تەركىبىنىڭ ئورنىنى ئىزدەش» كە توغرا كەلگەچكە، بەزىلەرنى «ھۇزۇر» لاندۇرالمىدى، لېكىن ئىزدەش ۋە ئادەتلىنىش نەتىجىسىدە ھازىر ئۆزلەشتۇرۇپ ئۆزىنىڭ قىلىۋالىدى. جۈڭگو گرامماتىكىسى ياپونىيىنىڭ قەدىمىي تىلىدىنمۇ مۇكەمەل ئەمەس، شۇنداق بولسىمۇ بەزى ئۆزگىرىشلەرنى بېشىدىن كەچۈردى. مەسىلەن، «تارىخنامە»، «خەن يىلنامىسى»، «قەدىمى نامە»[21] دىن پەرق قىلىدۇ: ھازىرقى ئومۇمىي ئەدەبىي تىلمۇ «تارىخنامە»، «خەن يىلنامىسى» نىڭكىدىن پەرق قىلىدۇ. ياسالغانلىرىمۇ بار. مەسىلەن، تاڭ دەۋرىدە سۈترانى تەرجىمە قىلغاندا، يۈەن دەۋرىدە پادىشاھنىڭ يارلىقلىرىنى[22] تەرجىمە قىلغاندا، بەزى «گرامماتىكا، سىنتاكسىس، مورفولوگىيە» لەر ياسالغان، ئادەتلىنىش نەتىجىسىدە بارماقلارنى چىقارماي تۇرۇپمۇ چۈشىنەلەيدىغان بولغان. مانا ئەمدى «چەت ئەل تىلى» كىردى، بىرمۇنچە جۈملىلەرنى يېڭىدىن ياساشقا — يامانراق قىلىپ ئېيتسام، زورمۇزور ياساشقا — توغرا كېلىۋاتىدۇ. مېنىڭ تەجرىبەمدىن قارىغاندا، مۇشۇنداق تەرجىمە قىلغاندا، بىرنەچچە جۈملىنى ئۆزلەشتۇرۇۋەتكەنگە قارىغاندا، تىلنىڭ ئەسلىدىكى ئىخچام خۇسۇسىيەتلىرىنى تېخىمۇ ئوبدان ساقلاپ قالغىلى بولىدۇ، لېكىن ئەسلىدىكى جۈڭگو يېزىقىدا كەمچىلىك بولغانلىقى ئۈچۈن، يېڭىدىن ياساشقا توغرا كېلىدۇ. بۇ يەردە «نېمە بۇ» دەيدىغان قانداق «مۆجىزە» بار ئىكەن؟ لېكىن، «بارماقنى چىقىرىش»، «چىشنى قاتتىق چىشلەش» توغرا كەلگەچكە، بەزىلەر ئۈچۈن «ھۇزۇرلىنارلىق ئىش» بولماسلىقى تەبىئىي. بىراق، مېنىڭ ھېلىقى جانابلارغا زادىلا «ھۇزۇر» ياكى «خۇشاللىق» بېغىشلىغۇم كەلمەيدۇ، پەقەت باشقا بىرقانچە كىتابخان نەپ ئالالىسلا بولدى، لېكىن شۇنچىلىك ئەپەندى «لەر» نىڭ ئازابلىنىشى ياكى ھۇزۇرلىنىشى ۋە نەپ ئالالماسلىقى ھەقىقەتەن «مەن ئۈچۈن لەيلەپ يۈرگەن بۇلۇت» تىنلا ئىبارەت.

لېكىن، لياڭ ئەپەندى پرولېتارىيات ئەدەبىيات نەزەرىيىسىگە مۇراجىئەت قىلىشقا زادىلا ھاجىتى يوقتەك بولسىمۇ، يەنىلا ناھايىتى مۇجمەللىك قىلغان يەرلىرى بار. مەسىلەن، ئۇ: «لۇشۈن ئەپەندى ئالدىنقى يىللىرى تەرجىمە قىلغان ئەدەبىي ئەسەرلەر، مەسىلەن، چۇچۇەن بەيسۇننىڭ «دەرد ـ ھەسرەت سىمۇۋلى»[23] ئوقۇپ چۈشەنگىلى بولمايدىغان نەرسە ئەمەس ئىدى، لېكىن يېقىنقى بۇيان تەرجىمە قىلغان كىتابلىرىدا ئۇسلۇبىنى ئۆزگەرتىۋەتكەندەك تۇرىدۇ» دەپتۇ. «جۇڭگو تىلى چەت ئەل تىلىغا ئوخشاشمايدۇ» غانلىقىنى ئازغىنە ساۋاتى بار ئادەمنىڭ ھەممىسى بىلىدۇ، لېكىن ئوخشاش بىر چەت ئەل تىلى بويىچە يازغۇچىلارنىڭ ھەرقايسىسىنىڭ ئىشلەش ئۇسۇلى ئوخشاش بولمىغاچقا، «ئۇسلۇبى» ۋە «جۈملە تەركىبىنىڭ ئورنى» مۇ ناھايىتى پەرقلىق بولۇشى مۇمكىن. جۈملىلىرى مۇرەككەپ ياكى ئاددىي بولۇشى مۇمكىن، ئاتالغۇلىرى كۆپ ئۇچرايدىغان ياكى خاس ئاتالغۇلاردىن بولۇشمۇ مۇمكىن، ئوخشاش بىر خىل چەت ئەل تىلىدا يېزىلغان نەرسىلەرنىڭ چۈشىنىشلىك بولۇش دەرىجىسى ھەرگىز ئوخشاش بولۇۋەرمەيدۇ. مەن «دەرد ـ ھەسرەت سىمۇۋلى»نى تەرجىمە قىلىشنىمۇ ھازىرقىدەكلا ئەسلىي جۈملە قېلىپى بويىچە تەرجىمە قىلغان، ھەتتا سۆزمۇسۆز تەرجىمە قىلغان، لېكىن لياڭ شىچيۇ ئەپەندى ئوقۇپ چۈشەنگىلى بولىدۇ دەپتۇ. بۇ، ئەسلىي ئەسەرنىڭ ئەسلىدە چۈشىنىشلىك بولغانلىقى، لياڭ شىچيۇ ئەپەندىنىڭ جۇڭگونىڭ يېڭى تەنقىدچىسى بولغانلىقى، شۇنداقلا ئۇنىڭدىكى زورمۇزور ياسالغان جۈملە شەكىللىرىنى ئوقۇپ يۈرۈپ خېلىلا ئادەتلىنىپ قالغانلىقى تۈپەيلىدىن بولغان. ئەگەر پاينىاپ كەنتتىكى (سەنجياسۇندىكى) مەخسۇس «قەدىمكى ئېسىل يازمىلار»[24] نى ئوقۇش بىلەنلا بولىدىغان ئالىملار ئوقۇيدىغان بولسا، ئۇلارغا «تىلسىمنامە»دىنمۇ تەس كەلمەي قالارمۇ؟

3

لېكىن، «تىلسىمنامىدىنمۇ تەس» بولغان پرولېتار ئەدەبىيات نەزەرىيىسىنىڭ بۇ قېتىمقى تەرجىمىلىرى لياڭ ئەپەندىگە بىرمۇنچە تەسىر قىپتۇ، ئوقۇپ چۈشىنەلمەپتۇيۇ، تەسىر ئاپتۇ. بۇ ئەھۋال كۇلكىلىك بولسىمۇ ۋە لېكىن راست. بۇ تەنقىدچى «ئەدەبىياتتا سىنىپىيلىق بولامدۇ؟» سىدا: «مەن ھازىر ئاتالمىش پرولېتار ئەدەبىيات نەزەرىيىسىنى تەنقىد قىلىشتىمۇ، پەقەت ئۆزۈم ئىگىلىگەن ئازغىنە ماتېرىيالىنىلا ئاساس قىلدىم»[25] دەپتۇ. دېمەك، ئۇنىڭ بۇ نەزەرىيە توغرىسىدىكى بىلىمى ئىنتايىن كەم ئىكەن.

لېكىن، بۇ سەۋەنلىك توغرىسىدا بىز (بارلىق «تىلسىمنامە» تەرجىمانلىرىمۇ بۇنىڭ ئىچىدە، شۇڭا «بىز» دەۋاتىمەن) پەقەت بىر قىسىم جاۋابكارلىقنىلا ئۆز ئۈستىمىزگە ئالىمىز، بىر قىسمىغا ئاپتورنىڭ ئۆزىنىڭ كالۋالىقى ياكى ھۇرۇنلۇقى جاۋابكار. «قانداقتۇر لۇناچارسكىي، پىلنياكنوف» دېگەنلەرنىڭ كىتابلىرىدىن خەۋىرىم يوق، «بوگدانوف[26] دەك ئادەملەر»نىڭ ئۇچ پارچە نەزەرىيەۋى ماقالىسى بىلەن تروتسكىينىڭ «ئەدەبىيات ۋە ئىنقىلاب» دېگەن ئەسىرىنىڭ يېرىمىنىڭ ھەقىقەتەن ئىنگلىزچە تەرجىمىسى بار. ئەنگلىيىدە «لۇشۈن ئەپەندى» يوق، ئۇ تەرجىمىلەر ناھايىتى چۈشىنىشلىك بولسا كېرەك. لياڭ ئەپەندى ئۇلۇغ پرولېتار ئەدەبىياتنىڭ دۇنياغا كېلىشىنى تاقەت قىلىپ، «كۇتۇپ تۇراي، كۇتۇپ تۇراي، كۇتۇپ تۇراي» دېگەن سەۋرچانلىقىنى ۋە غەيرىتىنى بىلەن، ئەمدى نەزەرىيىنىمۇ تاقەت بىلەن كۇتۇپ، ئىزدەپ تېپىپ ئوقۇپ، ئاندىن بىرنەرسە دېسە بولماسمىدى! بار ئىكەنلىكىنى بىلمەي تۇرۇقلۇق ئىزدەنمەسلىكنىڭ ئۆزى كالۋالىق، بار

ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ ئىزدەنمەسلىكىنىڭ ئۆزى ھۇرۇنلۇق. سۆكۈت قىلىپ ئولتۇرۇش ئېھتىمال «ھۇزۇر» بولار، لېكىن ئۇ ھالدا ئاغزىنى ئاچقان ھامان ئاسانلا سوغۇق شامال كىرىپ كېتىدۇ.

مەسىلەن، ھېلىقى «ئەدەبىياتتا سىنىپىيلىق بولامدۇ؟» دېگەن ئېسىل ماقالىسىنى ئالساق، ئۇنىڭ خۇلاسىسى: سىنىپىيلىق يوق. سىنىپىيلىقنى يوققا چىقىرىشتا، مېنىڭچە، ئەڭ ئۇچىغا چىققىنى ژ ۋ جىخۇي[27] ئېيتقان «ماركس - پارىكس دېگەن بىرنېمە» دېگەنلىرى ۋە قايسىبىر ئەيەندىنىڭ «دۇنيادا سىنىپ دېگەن نەرسە يوق» دېگەن تەلىماتى. شۇنداق ئىكەن، ھەممىنىڭ ئۇنى ئۆچۈپ، ئالەم تىنچىپ كەتكەن بولسا بولاتتى. لېكىن، لىياڭ ئەيەندى «ماركس دېگەن بىرنېمە» بىلەن ئاز - پاز زەھەرلىنىپ، ئاۋۇال: ھازىر بىرمۇنچە جايلاردا مۇلۇكدارلىق تۈزۈمى بار، بۇ تۈزۈم ئاستىدا يوقسۇللار (پرولېتارلار) بار، بىراق بۇ «پرولېتارلاردا ئەسلىدە سىنىپىي ئاڭ يوق ئىدى، تولىمۇ ھېسداش بولغان سەپرا مىجەز بىرنەچچە داھىي ئۇلارغا سىنىپىي كۆزقاراشنى سىڭدۈرۈپ[28]»، ئۇلارنى بىرلەشتۈرمەكچى، ئۇلارنىڭ كۆرەش قىلىش ئارزۇسىنى قوزغىماقچى بولغان، دەپ ئېتىراپ قىلىدۇ. شۇنداق، لېكىن مېنىڭچە، سىڭدۈرگۈچىلەرنى ھېسداشلىق تۈپەيلىدىن ئەمەس، بەلكى دۇنيانى ئۆزگەرتىش ئىدىيىسى بىلەن سىڭدۈرگەن، دېيىش كېرەك. ھالبۇكى، «ئەسلىدە يوق» نەرسىنىڭ ئويغىنىشى، قوزغىلىشى مۇمكىن ئەمەس؛ ئويغانغان، قوزغىلالىغانىكەن. دېمەك، ئۇنىڭ ئەسلىدە بار نەرسە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. ئەسلىدە بار نەرسىنى ئۇزۇن ۋاقىتلارغىچە يېپىپ قويغىلى بولمايدۇ. مەسىلەن، گاللىلېي[29] يەر شارى ھەرىكەتلىنىدۇ، دارۋىن[30] جانلىقلار تەدرىجىي تەرەققىي قىلىپ بارىدۇ، دېگەنىدى. دەسلەپكى چاغلاردا بىرنەچچە دىنىي ئۆلىما گالىلېينى ئوتتا كۆيدۈ-

رۇپ ئۆلتۈرۈۋەتمىدىمۇ، مۇتەئەسسىپلەر دارۋىنغا ھەدەپ ھۇجۇم قىلمىدىمۇ؟! لېكىن، ھازىرقى كۈندە كىشىلەر بۇ ئىككى تەلىماتقا ئەجەبلەنمەيدىغان بولدى، چۈنكى يەر شارى بەرىبىر ھەرىكەتلىنىپ تۇرىدۇ، جانلىقلارمۇ ھەقىقەتەن تەدرىجىي تەرەققىي قىلىپ بارىدۇ. بار ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىپ تۇرۇقلۇق، ئۇنى يوق دەپ يوشۇرۇش ئۈچۈن كارامەت كۆرسىتىدىغان ھۈنەر بولمىسا بولمايدۇ.

لېكىن، لىياڭ ئەيەندىنىڭ ئۆزىچە كۆرەشنى يوققا چىقىرىش چارىسى بار ئىكەن. ئۇنىڭچە، روسسۇ «مۇلۇك مەدەنىيەتنىڭ ئاساسى»، «شۇنىڭ ئۈچۈن، مۇلۇكدارلىق تۈزۈمىگە ھۇجۇم قىلىش مەدەنىيەتكە قارشى چىققانلىق بولىدۇ»، «ئەگەر بىرەر پرولېتارنىڭ پەمى بولىدىكەن، ئۇ ئۆمۈر بويى جاپا چېكىپ، ھاللالىق بىلەن ئىشلەۋېرىدىغان بولسا، ھەرھالدا خىلىلا مۇلۇك تاپالايدۇ. تۇرمۇش يولىدا كۆرەش قىلىشنىڭ توغرا ئۇسۇلى ئەنە شۇ» دەپ ئېيتقاندىمىش. مېنىڭچە، روسسۇنىڭ ئالەمدىن ئۆتكىنىگە ھازىر 150 يىل بولدى، لېكىن ئۇ ئەينى زاماندا، ئۆتمۈشتىكى ۋە كەلگۈسىدىكى مەدەنىيەت مۇلكىنى ئاساس قىلىدۇ دەپ قارىمىغان بولۇشى مۇمكىن (ئەگەر ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتنى ئاساس قىلىدۇ دېگەن بولسا، بۇ توغرا، ئەلۋەتتە). ئۇ يۇنانلىق، ھىندىستانلىق مەدەنىيىتى بارلىقىنى، لېكىن ئۇلارنىڭ گۈللىگەن دەۋرى مۇلۇكدارلىق (بۇرژۇئا) جەمئىيىتىدە بولمىغانلىقىنى بىلسە كېرەك، ئەگەر بىلمىگەن بولسا، بۇمۇ ئۇنىڭ خاتالىقى. پرولېتارلارنىڭ «جاپا چېكىپ» بۇرژۇئازىيە دەرىجىسىگە يامىشىپ چىقىشىدىكى «توغرا» ئۇسۇل دېگەنگە كەلسەك، بۇ، جۇڭگودىكى باي - خوجاملار خۇشى كېلىپ قالغاندا گاداي ئىشچىلارغا ئېيتىدىغان كونا تەنبىھ. ئەمەلىيەتتە، ھازىرقى ۋاقىتتا بىر دەرىجە يۇقىرى ئۆرلەش ئارزۇسى بىلەن «جاپا چېكىپ، ھاللالىق بىلەن» يامىشىپ كېتىۋاتقان «پرولېتار»لارمۇ خىلى كۆپ، لېكىن بۇ «سىنىپىي ئاڭنى ئۇلارغا

سىڭدۈرىدىغان» ئادەم تېخى چىقمىغان ۋاقىتتىكى ئەھۋال. سىڭدۈ-
رۈلگەن هامان، ئۇلار بىر - بىرلەپ يامىشىپ، تىرمىشىپ ئول-
تۇرمايدۇ، خۇددى لياڭ ئەپەندى ئېيتقاندەك، «ئۇلار بىر سىنىپ
بولۇپ قالمىدۇ، تەشكىللىنىدۇ؛ ئۇلار بىر گۇرۇھ بولىدۇ، شۇنىڭ
بىلەن ئۇلار ئادەتتىكى يولدىن چىقىپ، بىر سەكرەپلا سىياسىي
هوقۇقنى، مالىيۈى هوقۇقنى تارتىۋالىدۇ، بىر سەكرەپلا هۆكۈم-
ران سىنىپ بولۇپ قالىدۇ». لېكىن، «ئۆمۈر بويى جاپا چېكىپ،
هالاللىق بىلەن ئىشلەۋەرسە، هەرهالدا خېلىلا مۇلۈك تاپالايدۇ»
غان بولۇشىنى ئارزۇ قىلىدىغان «پرولېتار» مۇ بولارمۇ؟ بولۇشى
تەبىئىي. بىراق، ئۇنى «تېخى بېيىمىغان مۇلۈكدار (بۇرژۇ-
ئاز)» دەپ هېسابلاشقا توغرا كېلىدۇ. لياڭ ئەپەندىنىڭ سەمىمىي
نەسىھەتلىرىگە پرولېتارلار تۆكۈرىدۇ، ئەڭ ياخشىسى ئۇ باي -
خوجامىلار بىلەن ئۆزئارا ماختىشىپ ئۆتكىنى تۈزۈك.

خوش، ئۇنىڭدىن كېيىن قانداق بولىدۇ؟ لياڭ ئەپەندىچە،
بۇ هەقتە قايغۇرۇش كېرەك ئەمەسمىش. چۈنكى، «بۇنداق ئىنقىلا-
بىي هادىسە ئۇزۇنغىچە داۋام قىلالمايدۇ. تەبىئىي تەدرىجىي تەرەق-
قىياتتىن كېيىن كۆچلۈكلەرنىڭ غەلىبە قىلىشى، ئاجىزلارنىڭ
مەغلۇپ بولۇشى هەققىدىكى قانۇنىيەت شۇنىمۇ ئىسپاتلاپ بېرىدۇ-
كى، يەنىلا زېهنى قابىلىيىتى باشقىلاردىن ئېشىپ چۈشىدىغان،
ئادەملەر ئۈستۈن ئورۇننى ئىگىلەيدۇ، پرولېتار يەنىلا پرولېتارلە-
قىدا قېلىۋېرىدۇ» مىش. لېكىن، پرولېتارىيات «مەدەنىيەتكە قار-
شى كۆچلەرنىڭ هەرقاچان مەدەنىيەت كۆچلىرى تەرىپىدىن بويسۇ-
دۇرۇلىدۇ» غانلىقىنى بىلىپ قالغانلىقى ئۈچۈن، «ئاتالمىش
〈پرولېتارىيات مەدەنىيىتى〉نى... جۇملىدىن ئەدەبىيات ئىلمىنى
بەرپا قىلماقچى» ئىمىش[31].

ئەمدى، ئەدەبىي تەنقىد دېگەن ئاساسىي تېمىغا ئۆتەيلى.

4

لياڭ ئەپەندىنىڭ قارىشىچە، هەممىدىن ئاۋۋال، پرولېتار
ئەدەبىيات نەزەرىيىسىنىڭ خاتالىقى «سىنىپ ئاساسىنى ئەدەبىياتقا
تاڭغان» لىقىمىش. چۈنكى، كاپىتالىست بىلەن ئەمگەكچىنىڭ
ئوخشاشمايدىغان يېرى بولسىمۇ، لېكىن ئوخشاش يەرلىرىمۇ بار
ئىمىش، «ئۇلارنىڭ ئىنسانىي تەبىئىتى (بۇ ئىككى سۆزگە ئەسلىدە
قوش تەكتىلەش بەلگىسى قويۇلغان) پەرقلەنمەيدۇ» مىش. مەسە-
لەن، هەممىسىدە خۇشاللىق، خاپىلىق، قايغۇ، راهەت، ئىشق -
مۇهەببەت (لېكىن «بۇ يەردە ئېيتىلىۋاتقىنى ئىشق - مۇهەببەت
ئۇسۇلى ئەمەس، ئىشق - مۇهەببەتنىڭ ئۆزى») بارمىش، «ئەدە-
بىيات ئەنە شۇ ئەڭ تۈپ ئىنسان تەبىئىتىنى ئىپادىلەپ بېرىدىغان
سەنئەت» مىش. بۇ سۆزلەر بىر - بىرىگە زىت ۋە پۇچەك. خوش،
مەدەنىيەت مۇلۇكنى ئاساس قىلىدىكەن، گادايلار تىرىشىپ - تىر-
مىشىپ يۇقىرىغا ياماشسا «پەمى بار» هېسابلىنىدىكەن، ئۇنداق
بولسا، يۇقىرىغا يامىشىش — ئىنسان هاياتىنىڭ دەستۇرى،
بايلار — ئىنسانلارنىڭ ئەڭ ئەتىۋارلىق ئادەملىرى بولغان
بولىدۇ - دە، ئەدەبىياتمۇ بۇرژۇئازىيىنىلا تەسۋىرلىسە كۇپايە قىلە-
دۇ[32]. ئەھۋال شۇنداق ئىكەن، «ئاجىزلىقىدىن مەغلۇپ بولە-
دۇ» غان پرولېتارلارنى تولىمۇ هېسداشلىق قىلىپ ئاشۇ قاتارغا
قوشۇۋېلىشنىڭ نېمە هاجىتى؟ خوش، ئەمىسە «ئىنسان تەبىئىتى»
نىڭ «ئۆزى» قانداق ئىپادىلىنىدۇ؟ ئالايلۇق، ئەسلىي ماددا ياكى
ئارىلاشما ماددا خىمىيىلىك خۇسۇسىيىتى جەهەتتىن بىرىكىش ئىقە-
تىدارىغا ئىگە، فىزىكىلىق خۇسۇسىيىتى جەهەتتىن قانىتىقلىق
دەرىجىسىگە ئىگە، بۇ ئىقتىدار ۋە دەرىجىنى كۆرسىتىشتە، ئىككى
خىل ماددا ئارقىلىق ئىپادىلەشكە توغرا كېلىدۇ، ماددىنى بىر

چەتكە قايرىپ قويۇپ، ئۇنىڭ بىرىكىش ئىقتىدارى ۋە قانىتىقلىق دەرىجىسىنىڭ يالغۇز «ئۆزى» نىلا كۆرسىتىپ بېرىمەن دەيدىغان بولسا، ئۇنداق ئەپچىل ئۇسۇل تېپىلمايدۇ، لېكىن ماددا ۋاستە قىلىنىدىكەن، بۇنداق ھادىسىلەر ماددىغا قاراپ پەرقلىق بولىدۇ. ئەدەبىياتتىمۇ ئادەمنى ۋاستە قىلمىغاندا «تەبىئىتى» نى كۆرسىتىپ بەرگىلى بولمايدۇ. ئادەم ۋاستە قىلىنىدىكەن، يەنە كېلىپ سىنىپىي جەمئىيەتتە شۇنداق قىلىنىدىكەن، ئۇنىڭ سىنىپىيلىقىنى چىقىرىپ تاشلاش ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس، ئۇنىڭ سىنىپىيلىقى مۇقەررەر ھادىسىكى، ئۇنىڭغا «ئاسارەت» نى تېڭىشنىڭ ھاجىتى يوق، دەرۋەقە «خۇشاللىق ۋە خاپىلىق، قايغۇ ۋە راھەت ئىنسانىي ھېسسىيات ھېسابلىنىدۇ»، لېكىن گادايلاردا بىرزا (جياۋيسو) ئېچىپ دەسمايىسىدىن ئايرىلىپ قېلىش قايغۇسى بولمايدۇ، كىر-سىن ماگناتى (چوڭ كاپىتالىستى) بېيجىڭدىكى شاخار تېرىپ قالايدىغان مومايلارنىڭ دەرد - ئەلىمىنى نەدىن بىلسۇن؟! ئاچار-چىلىقتا قالغان رايونلاردىكى ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلق باي - خوجام-لارغا ئوخشاش خۇشبۇي گۈل تېرىمىسا كېرەك؛ جيا ئائىلىسىدىكى جياۋدامۇ لىن خېنىمغا مۇھەببەت باغلىمىسا كېرەك. «گۇدۇك — پۇدۇك!» «لېنىن - پېنىن!» غۇ ئەلۋەتتە پرولېتارىيات ئەدەبىيا-تى ئەمەس، «ھەممە نەرسە - پەرسە!» «ھەممە ئادەم - پادەم!» «ياخشى ئىشلار بولۇۋاتىدۇ، كىشىلەر خۇرسەن بولۇۋا-تىدۇ!» لارمۇ «ئىنسان تەبىئىتى» نىڭ «ئۆزى» نى ئىپادىلەپ بېر-ىدىغان ئەدەبىيات ئەمەس. ئەگەر ئەڭ ئومۇمىي ئىنسان تەبىئىتىنى ئىپادىلەپ بېرىدىغان ئەدەبىيات ئېسىل بولىدىغان بولسا، ئەڭ ئو-مۇمىي ھايۋانات تەبىئىتى — ئوزۇقلىنىش، نەپەس ئېلىش، ھەر-كەت قىلىش، نەسىلىنى ئىپادىلەپ بېرىدىغان ئەدەبىيات ياكى «ھەركەت قىلىش» نى چىقىرىپ تاشلاپ، جانلىقلار تەبىئىتىنى ئىپادىلەپ بېرىدىغان ئەدەبىيات ئۇنىڭدىنمۇ ئوستۇن تۇرۇشى كې-

رەكتۇ. ئەگەر، بىز بولساق ئىنسان، شۇنىڭ ئۈچۈن ئىنسان تەبىئىتىنى ئىپادىلەپ بېرىش بىلەن چەكلىنىمىز، دېيىلىدىغان بولسا، ئۇ ھالدا، پرولېتارلار پرولېتارىيات بولغانلىقى ئۈچۈن پرولېتارىيات ئەدەبىياتى بىلەن شۇغۇللىنىشى كېرەك.

ئىككىنچىدىن، لياڭ ئەپەندى، ئاپتورنىڭ سىنىپى ئۇنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن ئالاقىسىز[33]، دەيدۇ؛ تولستوي ئاقسۆڭەكتىن كېلىپ چىققان بولۇپ، كەمبەغەللەرگە ھېسداشلىق قىلغانۇ، لې-كىن سىنىپىي كۆرەشنى تەشەببۇس قىلمىغانەي؛ ماركس پرولې-تارلار تەركىبىدىكى شەخس ئەمەسەي؛ ئۆمۈر بويى گادايلىق - غۇربەتچىلىكتە ياشىغان ئالىم جونسۇن[34] نىڭ ئارزۇ - ئارمىنى ۋە خۇي - پەيلى، ئېيتقان گەپ - سۆزلىرى ئاقسۆڭەكلەرنىڭكىنى بېسىپ چۈشكەنەي، دېمەك، ئەدەبىياتقا باھا بېرىشتە ئەسەرنىڭ ئۆزىگە قاراش كېرەك، ئاپتورنىڭ سىنىپى ۋە مەرتىۋىسىگە چاتماس-لىق كېرەكەي، دەيدۇ. بۇ مىسالىرىمۇ ئەدەبىياتنىڭ سىنىپسىز-لىقىنى زادى ئىسپاتلاپ بېرەلمەيدۇ. تولستوي ئاقسۆڭەكتىن كې-لىپ چىققان بولۇپ، تەبىئىتىنى تازىلاپ تۆگەتمىگەنلىكى ئۈچۈن كەمبەغەللەرگە ھېسداشلىقلا قىلغان، لېكىن سىنىپىي كۆرەشنى تەشەببۇس قىلمىغان. ماركس ھەقىقەتەن ئەسلىدە پرولېتارلار تەر-كىبىدىكى شەخس ئەمەس، ئۇنىڭ ئەدەبىي ئەسەرلىرىمۇ يوق، بىز، ئۇ قەلەم تەۋرەتكەن بولسا، ئۇنىڭ ئىپادىلەپ بەرگەنلىرى چوقۇم ئۇسۇل ئىشلەتمەيدىغان ئىشق - مۇھەببەتنىڭ ئۆزىلا بولۇپ چىقا-تى، دەپ ئامالسىز پەرەز قىلالمايمىز. ئالىم جونسۇن ئۆمۈر بويى گادايلىقتا - غۇربەتچىلىكتە ئۆتكەن تۇرۇقلۇق، ئۇنىڭ ئارزۇ - ئارمىنى ۋە خۇي - پەيلى، قىلغان گەپ - سۆزلىرىنىڭ پادىشاھ - بەگلەرنىڭكىدىن ئېشىپ چۈشكەنلىكىگە كەلسەم، ئۇنىڭ سەۋەبلىرىنى ھەقىقەتەن بىلمەيمەن، چۈنكى ئەنگلىيە ئەدەبىياتىدىن ۋە بۇنىڭ تەرجىمىھالىدىن خەۋىرىم يوق. ئېھتىمال ئۇ ئەسلىدە

«ئۆمۈر بويى جاپا ـ مۇشەققەت چېكىپ، ھالاللىق بىلەن ئىشلەپ، قانداقلا بولمىسۇن خېلىلا مۇلۈك تېپىش» ، ئاندىن كېيىن ئاقسۆڭەكلەر دەرىجىسىگە يامىشىپ چىقىش ئارزۇسىدا بولغان بولۇشى، لېكىن «ئاجىزلىقىدىن مەغلۇپ بولۇپ» ، ھەتتا خېلىلا مۇلۈكىنىمۇ توپلىيالماي، ئاخىرىدا قۇرۇق سۆڭەت بولۇپ «ئارام تاپقان» بولۇشى مۇمكىن.

ئۇچىنچىدىن، لياڭ ئەپەندىنىڭ ئېيتىشىچە، «ياخشى ئەسەر ھەرقاچان ئاز سانلىق ئادەملەرگىلا خاس بولىدۇ. زور كۆپچىلىك كىشىلەر ھەرقاچان دۆت بولىدۇ، ئۇلارنىڭ ئەدەبىياتتىن ھەرگىز نېسىۋىسى بولمايدۇ» مىش، لېكىن زوقلىنىش ئىقتىدارىنىڭ بار ـ يوقلۇقى سىنىپ بىلەن ئالاقىسىز بولارمىش، چۈنكى «ئەدەبىياتتىن زوقلىنىشمۇ تۇغما ئامەت» مىش، ھەتتا پرولېتارىيات ئىچىدىمۇ شۇنداق «تۇغما ئامەتلىك» ئادەملەرمۇ بار ئىمىش[35]. مېنىڭ پەرىزىمچە، ئەنە شۇنداق «ئامەتى» بار ئادەملا بولىدىكەن، ئۇ گادايلىقىدىن ئوقۇمىغان، ئېلىپىنىڭ سۇنۇقىنىمۇ بىلمەيدىغان بولسىمۇ، «يېڭى ئاي» ژۇرنىلىغا زوقلىنىپ، «ئىنسان تەبىئىتى» نىڭ ۋە ئەدەبىيات ـ سەنئىتىنىڭ «ئۆزى» نىڭ ئەسلىدىن سىنىپسىزلىكىگە گۇۋاھچى بولۇۋېرىدۇ. لېكىن، بۇنداق تۇغما ئالامىتى بار پرولېتارلارنىڭ چوقۇم كۆپ ئەمەسلىكىنى لياڭ ئەپەندىنىڭ ئۆزىمۇ بىلىدۇ، شۇڭا ئۇ، ئۇلارغا كۆرۈش ئۈچۈن باشقا بىر خىل نەرسە (ئەدەبىيات ـ سەنئەت؟) نى — «مەسىلەن، قانداقتۇر ئاممىباب تېياتىر، كىنو، قانداقتۇر رازۋېدكا ھېكايىلىرى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەر» نى بەلگىلەپ بەرگەن، بۇنىڭغا «ئادەتتىكى ئەمگەكچى ئىشچى ـ دېھقانلارنىڭ كۆڭۈل ئېچىشقا موھتاج بولغانلىقى، بەلكىم ئازغىنە بەدىئىي كۆڭۈل ئېچىشقا موھتاج بولغانلىقى» سەۋەب بولغانمىش، بۇنىڭدىن قارىغاندا ئەدەبىيات ھەقىقەتەن سىنىپقا قاراپ پەرقلىنىدىغاندەك قىلسىمۇ، لېكىن بۇ زوقلىنىش ئىقتىدارىنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەنلىكى بەلگىلىگەن پەرق ئەمىس. بۇنداق ئىقتىدارنى يېتىشتۇرۇش ئىقتىساد بىلەن مۇناسىۋەتسىز بولۇپ، تەڭرى بەخش ئەتكەن «ئامەت» مىش. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەدىبلەر ئەركىن ئىجاد قىلىشى ھەم خانزادە ـ ئېسىلزادىلەرگە ياللانماسلىقى، ھەم پرولېتارىياتنىڭ مەدھىيە ئەسەرلىرىنى يېزىش توغرىسىدىكى تەھدىتلىرىگە ئۇچرىماسلىقى كېرەك ئىمىش. بۇ گەپ دۇرۇس، لېكىن بىز كۆرگەن پرولېتار ئەدەبىيات نەزەرىيىلىرىدە، مەلۇم بىر سىنىپنىڭ ئەدىبلىرى خانزادە ـ ئېسىلزادىلەرگە ياللانماسلىقى، پرولېتارىياتنىڭ مەدھىيە ئەسەرلىرىنى يازدىغان تەھدىتلىرىگە ئۇچرىشى كېرەك، دېگەن بىرەر ئادەمنى كۆرمىدۇق. ھالبۇكى، ئەدەبىيات سىنىپىي بولىدۇ. سىنىپىي جەمئىيەتتە ئەدىبلەر «ئەركىن» مەن، سىنىپتىن خالىي تۇرىمەن دېسىمۇ، لېكىن ئاڭسىز ھالدا يەنىلا ئۆز سىنىپىنىڭ سىنىپىي ئېڭىغا مەھكۇم بولۇپ تۇرىدۇ، ئۇلارنىڭ يارانقان ئەسەرلىرى باشقا سىنىپنىڭ مەدەنىيىتى ئەمەس. مەسىلەن، لياڭ ئەپەندىنىڭ شۇ ماقالىسىنى ئالساق، ئۇنىڭ ئەسلىي مەقسىتى ئەدەبىياتتىكى سىنىپىيلىقنى ئېلىپ تاشلاش، ھەقىقەتنى ئاشكارىلاش ئىكەن، لېكىن مۇلۇكنى مەدەنىيەتنىڭ بوۋىسى قىلىپ، گادايلارنى ئاجىزلىقىدىن مەغلۇپ بولىدىغان داشقال قىلىپ كۆرسەتكەنلىكىگە بىر قاراپلا، ئۇنىڭ كاپىتالىستلارنىڭ كۆرەش «قورالى» ، ياق، «ئەسىرى» ئىكەنلىكىنى بىلمۇئالغىلى بولىدۇ. بۇنىڭ ئۆزى «پۈتۈن ئىنسانىيەت» ئەدەبىيات نەزەرىيىسىنى، «سىنىپتىن خالىي» ئەدەبىيات نەزەرىيىسىنى بۇرژۇئازىيىگە ياردەم بېرىدىغان نەرسە دەپ تەكىتلىگەن پرولېتار ئەدەبىيات نەزەرىيىلىرىنى ناھايىتى روشەن بىر دەلىل بىلەن تەمىنلىدى. چېڭ فاڭۇ ئەپەندىگە ئوخشاش «ئۇلار چوقۇم غەلىبە قىلىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن بىز ئۇلارغا يېتەكچىلىك قىلىشقا، تەسەللى بېرىشكە بارىمىز» دېگەن سۆزنى ئاغزىدىن چە-

قارغاندىن كېيىن، ئۆزلىرىدىن باشقا بولغان «ئۇلار»نى «يولغا سېلىۋېتىپ» ئۆلتۈرىدىغان ئۇنداق پرولېتار ئەدىبلەرگە كەلسەك، ئۇلارنىڭمۇ لياڭ ئەپەندىگە ئوخشاشلا پرولېتار ئەدەبىيات نەزەرىيەسى ئالدىدا «خالىغىنىچە ئىش كۆرۈش» خاتالىقىدىن خالىي بولالمايدىغانلىقىدا گەپ يوق.

تۆتىنچىدىن، لياڭ ئەپەندى پرولېتار ئەدەبىيات نەزەرىيىچىلىرىنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەتنى كۆرەش قورالى قىلىشىدىن، يەنى تەشۋىقات ماتېرىيالى قىلىۋالغانلىقىدىن ئىنتايىن ئوغىسى قايناپ كەن. ئۇ «ھەرقانداق ئادەمنىڭ ئەدەبىياتتىن پايدىلىنىپ باشقا مەقسەتلىرىگە يېتىۋېلىشىغا قارشى ئەمەس» ئىكەن، لېكىن «تەشۋىقات تەرىقىسىدىكى يازمىلارنى ئەدەبىيات دەپ ئېتىراپ قىلىش مۇمكىن ئەمەس»[36] دەيدىكەن. مەن بۇنى ئۆز ئاغزىغا ئۆزى كاچات ئۇرۇش دەپ قارايمەن. مەن ئوقۇغان نەزەرىيىلەرگە قارىغاندا، ئەدەبىيات - سەنئەتلا بولىدىكەن، ئۇنىڭدا مۇقەررەر تەشۋىقات بولىدۇ، ھېچكىم تەشۋىقات تەرىقىسىدىكى يازما بولسىلا، ئۇ ئەدەبىيات بولىدۇ، دەپ تەشەببۇس قىلغىنى يوق. دەرۋەقە، ئالدىنقى يىلدىن بۇيان، جۇڭگودا ھەقىقەتەن شوئارلارنى قىستۇرۇپ قويۇش بىلەن ئۆزىنى پرولېتار ئەدەبىياتى قىلىۋالغان بىرمۇنچە شېئىرلار، ھېكايىلەر چىقتى. لېكىن، بۇ ئۇلارنىڭ مەزمۇنىدا ۋە شەكلىدە پرولېتار پۇراق بولمىغاچقا، شوئارلارنى ئىشلەتمىسە ئۆزىنىڭ «يېڭى» لىقىنى ئىپادىلەپ بېرەلمەيدىغانلىقىدىن بولغان، ئۇلار ئەمەلىيەتتە پرولېتارىيات ئەدەبىياتى ئەمەس. بۇ يىل مەشھۇر «پرولېتارىيات ئەدەبىي تەنقىدچىسى» چېيەن شىنسۇن[37] ئەپەندى «بوز يەر ئاچقۇچى» ناملىق ژۇرنالدا لۇناچارسكىينىڭ سۆزىنى نەقىل كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭ ئامما چۈشىنەلەيدىغان ئەدەبىياتنى قەدىرلىگەنلىكىنى شوئار ئىشلىتىشنى ئارتۇقچە ئەيىبلەشكە بولمايدىغانلىقىنىڭ دەلىلى ھېسابلاپ، ئاتالمىش «ئىنقىلابىي ئەدەبىيات»نى ئاقلىغان.

مېنىڭچە، بۇمۇ لياڭ شىچيۇ ئەپەندىگە ئوخشاشلا ئاڭلىق ياكى ئاڭسىز بۇرمىلاش. لۇناچارسكىينىڭ ئامما چۈشىنەلەيدىغان نەرسە دېگىنى تولستويىنىڭ دېھقانلارغا ئۇلەشتۇرۇپ بېرىش ئۈچۈن يازغان كىتابچىلىرىگە ئوخشاش ئۇسلۇبتا يېزىلغان نەرسىلەرگە قارىتىلغان بولسا كېرەك. ئىشچى - دېھقانلار بىر قاراش بىلەنلا چۈشىنىپ كېتەلەيدىغان گرامماتىكا، شېئىر، چاقچاقلار توغرىسىدا، دېمىيان بېدنىي (Demian Bednii)[38] نىڭ شېئىر يازغانلىقى ئۈچۈن قىزىل بايراق مېدالى ئالغانلىقىغا، ئۇنىڭ شېئىرلىرىدا بولسا شوئار ئىشلىتىلمىگەنلىكىگە نەزەر سالساقلا كۆپايە.

ئاخىرىدا، لياڭ ئەپەندى ئەسەرنىڭ سۈپىتىگە قارايدىكەن، بۇ جايىدا، بۇ ناھايىتى ئەمەلىي چارە، لېكىن ئىككى پارچە تەرجىمە شېئىرنى كۆچۈرۈۋېلىپ سازايى قىلىشى توغرا ئەمەس. «يېڭى ئاي» ژۇرنىلىدا «تەرجىمە قىلىشنىڭ تەسلىكى»[39] دېگەن ماقالە بېسىلغان، ھالبۇكى، شېئىر تەرجىمە قىلىش تېخىمۇ تەس - دە. ئۆزۈم ئوقۇغانلىرىمنى ئېلىپ ئېيتسام، 11 يىلدىن بۇيان جۇڭگودا لۇناچارسكىينىڭ «ئازاد قىلىنغان دونكىخوت»، فادېيېف[40] نىڭ «تارمار»، گلادكوف[41] نىڭ «سېمېنت» دېگەن ئەسەرلىرىگە تەڭ كېلەلەيدىغان ئەسەرلەر چىققىنى يوق. بۇ يەردە «يېڭى ئاي» تەھرىراتى» دىكى بۇرژۇئا مەدەنىيىتىنىڭ پۈشتلىرىنى ھەممە ئۇلارنى چىن قەلبىدىن ھىمايە قىلىدىغان يازغۇچىلارنى نەزەردە تۇتۇۋاتقان. مەن. پرولېتار يازغۇچىلىرى دەپ ئاتالغانلارنىڭ ئەسەرلىرىدىن خېلى نەتىجىلىك دەپ بەرەرىنى كۆرسىتىپ بېرەلمەيمەن، لېكىن چىيەن شىنسۇن ئەپەندى، يېڭى گۇللەنگەن سىنىپ ئەدەبىي ماھارەت جەھەتتە ئەلۋەتتە گۆدەك ۋە ئاددىي كېلىدۇ، ئۇلاردىن دەرھال ياخشى ئەسەر تەلەپ قىلىش «بۇرژۇئازىيە»چە يامان نىيەت[42]، دەپمۇ ئاقلىغانىدى. بۇ سۆز ئىشچى - دېھقانلارنى كۆزدە تۇتۇپ ئېيتىلغان بولسا ئىدى، ناھايىتى توغرا بولغان بولاتتى، يەنى

ئۇلارغا مۇنداق يولسىز تەلەپ قويۇش خۇددى ئۇلارنى ئۇزۇن ۋاقىت ئاچ - يالىڭاچ قالدۇرۇپ، نېمىشقا بايلارغا ئوخشاش سەمرىشمەيسەن، دەپ ئەيىبلىگەندەك بىر ئىش بولاتتى. لېكىن، جۇڭگونىڭ ئاپتورلىرى ئىچىدە ھازىر پالتا - كەتمەن دەستىسىنى يېڭىلا قولىدىن چۈشۈرگەن ئادەملەر ھەقىقەتەن تېپىلمايدۇ، ئۇلارنىڭ زور كۆپچىلىكى مەكتەپتە ئوقۇغان بىلىمدارلار، بەزىسى تېخى ئاللىقاچان داڭقى چىققان ئەدىب، ئۇلار ئۆزلىرىدىكى ئۇششاق بۇرژۇئازىيە ئاڭلىرىنى تۈگەتسە، ئىلگىرىكى ئەدەبىي ماھارىتىنىمۇ تەڭلا يوقاتقان بولامدۇ؟ ياق، روسىيىنىڭ پېشقەدەم يازغۇچىلىرىدىن ئالېكسىي تولستوي، ۋېرىسايېۋ، پرىشۋىن[43] ھازىرمۇ ياخشى ئەسەرلەرنى ياراتماقتا. جۇڭگودا شۇنچار بار، ئەمما ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ ئەمەل قىلغۇچىلار يوق، بۇ كېسەلنىڭ مەنبەسى، مېنىڭچە، «ئەدەبىيات - سەنئەتنى سىنىپىي كۆرەش قورالى» قىلغانلىقتا ئەمەس، بەلكى «سىنىپىي كۆرەشنى ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ قورالى سۈپىتىدە سۈيىئىستېمال قىلغان» لىقتا، «پرولېتارىيات ئەدەبىياتى» دېگەن بايراق ئاستىغا ئۇشتۇمتۇتلا دومىلاپ كېتىدىغان بىرمۇنچە ئادەملەرنى توپلاپ قويغانلىقتا. بۇلتۇرقى يېڭى كىتابلار ئېلانلىرىغا قاراپ باقساق، ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ھېسابلانمايدىغىنى يوقتەك تۇرىدۇ، تەنقىدچىلەرمۇ ئاقلاشنى «ھېساب ئېلىش» قىلىدۇغان، يەنە ئەدەبىياتنى «سىنىپىي كۆرەش»نىڭ پاناھلىقى ئاستىغا ئولتۇرغۇزۇپ قويغان، شۇنىڭ بىلەن ئەدەبىياتنىڭ ئۆزىگە كۈچ چىقىرىش ھاجەتسىز بولۇپ قالغان، شۇ سەۋەبتىن ئەدەبىيات بىلەن كۆرەشنىڭ مۇناسىۋىتى ئازىيىپ كەتكەن.

لېكىن، جۇڭگودا يۈز بېرىۋاتقان ھازىرقى ۋاقىتلىق ھادىسىلەر پرولېتارىيات ئەدەبىياتىنىڭ يېڭىدىن باش كۆتۈرۈۋاتقانلىقىنىڭ ئەكس دەلىلى بولالمايدۇ، ئەلۋەتتە. بۇنى لياڭ ئەپەندىمۇ بىلگەنلىكى ئۈچۈن ئاخىر يول قويۇپ: «ئەگەر پرولېتارىيات ئىنقىلابچىلىرى ئۆزلىرىنىڭ تەشۋىقات ئەدەبىياتلىرىنى پرولېتارىيات ئەدەبىياتى، دەپ تۇرۇۋالمىغان بولسا، ئۇنى ھەرھالدا يېڭىدىن باش كۆتۈرۈۋاتقان ئەدەبىيات ھېسابلاشقا، ئەدەبىيات زېمىنىدىكى يېڭى مەھسۇلات ھېسابلاشقا بولار؛ بۇرژۇئازىيە ئەدەبىياتىنى يوقىتىپ، ئەدەبىيات زېمىنىنى تارتىۋالايلى، دەپ ۋاقىرىشىنىڭ ھاجىتى يوق، چۈنكى ئەدەبىيات زېمىنى تولىمۇ كەڭ، يېڭى نەرسىلەرگە ھەرقاچان ئورۇن تېپىلىدۇ»[44] دەيدۇ. لېكىن، بۇ قانات - قۇيرۇقى تېخى يېتىلمىگەن پرولېتارىياتنىڭ نەزىرىدە خۇددى «جۇڭگو بىلەن ياپونىيە ئىناق بولايلى، بىللە ياشاپ، بىللە گۈللىنەيلى» دېگەنگە ئوخشاش بىر خىل ئالدامچىلىق. شۇنداق قىلىشنى راۋا كۆرىدىغان «پرولېتارىيات ئەدەبىياتچىلىرى» بەلكىم ھازىر ھەقىقەتەن بولسا كېرەك، بىراق ئۇلار لياڭ ئەپەندى ئېيتقاندەك بۇرژۇئازىيە دەرىجىسىگە يامىشىپ چىقىشنى ئارزۇ قىلىدىغان «پەمى بار پرولېتار»لار. ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرى گاداي تالىپلارنىڭ قازى دەرىجىسىگە ئېرىشەلمىگەن چاغدىكى قاقشاشلىرىدىن باشقا نەرسە ئەمەس. ئىشنى باشلىغاندىن تارتىپ يامىشىپ چىققانغا قەدەر ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئەسەرلىرى ھەرگىز پرولېتارىيات ئەدەبىياتى ئەمەس. پرولېتارىيات ئەدەبىياتى ئۆز سىنىپىنى ۋە بارلىق سىنىپلارنى ئۆزلىرىنىڭ كۈچى بىلەن ئازاد قىلىش ئۈچۈن كۆرەش قىلىدىغان بىر قانات، ئۇلارنىڭ ئېرىشمەكچى بولغىنى بىر بۇلۇڭدىكى ئورۇن ئەمەس، بەلكى ھەممە ئورۇن. ئەدەبىيات - سەنئەت تەنقىدچىلىرىنى مىسال كەلتۈرەيلى، ئەگەر «ئىنسان تەبىئىتى» نىڭ «سەنئەت ئوردىسى»[45] (بۇ سۆزنى چېكىڭ فاڭۇ ئەپەندى ھۆزۈرىدىن ئىجارىگە ئېلىپ ئىشلىتىپ تۇرۇشقا توغرا كەلدى) دا جەنۇب تەرەپكە ئىككى دانە يولۇاس تېرىسى سېلىنغان ئېسىل ئورۇندۇق قويۇپ، لياڭ شىچيۇ ئەپەندى بىلەن چېيەن شىنسۇن ئەپەندىنى قاتار ئولتۇرغۇزۇپ قويساق، بىرى ئوڭ قولىغا «يېڭى ئاي»

نى ئالسا، بىرى سول قولىغا «قۇياش» نى ئالسا، بۇ كۆرۈنۈش خۇددى «ئەمگەك بىلەن كاپىتال» نىڭ گۈزەللىك سىلىشتۇرغىنىغا ئوخشاپ كېتىدۇ.

5

ئەمدى بۇ يەردە، ئۆزۈمنىڭ «قاتمال تەرجىمە» لىرىم ئۈستىدە يەنە توختىلاي.

پەرەز قىلغاندا، بۇمۇ تەڭلا يۈز بېرىشكە تېگىشلىك مەسىلە: پرولېتارىيات ئەدەبىياتىنىڭ سالمىقى تەشۋىقات ئىكەن، تەشۋىقاتنى كۆپچىلىك ئادەم چۈشىنەلىشى شەرت ئىكەن، ئۇنداقتا سەن بۇ «قاتمال تەرجىمە» قىلغان ۋە چۈشەنگىلى بولمايدىغان نەزەرىيىۋى «تىلىسمنامە» نى زادى نېمە ئۈچۈن تەرجىمە قىلدىڭ؟ بۇ تەرجىمە قىلمىغانغا ئوخشاش ئەمەسمۇ؟

مېنىڭ جاۋابىم مۇنداق: ئۆزۈم ئۈچۈن ۋە ئۆزىنى پرولېتار-يات ئەدەبىياتىنىڭ تەنقىدچىسى، دەپ ئاتىۋالغان بىرنەچچە ئادەم ئۈچۈن «ھۇزۇر» لىنىشتا بېرىلمەيدىغان، مۇشەققەتتىن قورقمايدى-غان، بۇ نەزەرىيىلەرنى ئاز - تولا چۈشىنىشنى ئارزۇ قىلىدىغان كىتابخانلار ئۈچۈن تەرجىمە قىلدىم.

ئالدىنقى يىلدىن بۇيان شەخسەن ماڭا ھۇجۇم قىلىدىغانلار تولىمۇ كۆپىيىپ كەتتى، ھەر خىل ژۇرناللاردا «لۇشۈن» دېگەن ئىسىم ئومۇمەن ئۇچراپ تۇرىدۇ، ئاپتورلىرىنىڭ تەلەپپۇزىدىن، شۇنداقلا قارىغاندا، ئىنقىلابىي ئەدىبلەرگە ئوخشاپ كېتىدۇ. لې-كىن، بىرنەچچە پارچە ماقالىسىنى كۆرگەندىن كېيىن، قۇرۇق گەپلىرىنىڭ تولىمۇ كۆپ ئىكەنلىكىنى بارا - بارا ھېس قىلدىم. نەشتەر جان تومۇرغا، ئوق جايىغا تەگمىسە جانغا خەۋپ يەتكۈزەل-مەيدۇ. مەسىلەن، مەن تەۋە بولغان سىنىپ توغرىسىدا، تاكى

ھازىرغىچە بىرنېمە دەپ ھۆكۈم قىلىشالمىدى، بىر تۈرۈپ ئۇششاق بۇرژۇئازىيە دېيىشىدۇ، بىر تۈرۈپ «بۇرژۇئازىيە» دېيىشىدۇ، بەزىدە تېخى «فېئودالىزمنىڭ پۇشتى»[46]، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئا-دەمسىمان مايمۇن بىلەن ئوخشاش («ئىجادىيەت ژۇرنىلى» دىكى «توكيودىن خەت» كە قارالسۇن) قىلىپمۇ قويۇشىدۇ؛ قايسىبىر قېتىمدا ھەتتا چىشلىرىمنىڭ رەڭگىگىچە تىللاشتى. مۇشۇنداق جەمئىيەتتە فېئودالىزم پۇشتلىرىنىڭ دەۋران سۈرۈشى ئېھتىمالغا ناھايىتى يېقىن، لېكىن فېئودالىزمنىڭ پۇشتى بولسا ئادەمسىمان مايمۇن دەپ ھېچقانداق «تارىخقا ماتېرىيالىستىك قاراش» تا شەرھ-لەنگەن ئەمەس ۋە ئۇنىڭدىن چىشىنىڭ رەڭگى سېرىق بولسا، پرولېتارىيات ئىنقىلابىغا زىيانلىق بولىدىغانلىقىغا دەلىل تاپقىلىمۇ بولمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئويلاپ قالمىسىمۇ، بۇ ھەقتە پايدىلىنىپ كۆرگۈدەك نەزەرىيە تولىمۇ ئاز بولغاچقا، ئۇلار بىرئاز كولدۇرلاپ قالغان. دۇشمەننى يېرىپ تەكشۈرۈشتىن، چاينىپ بېقىشتىن ھا-زىرقى ۋاقىتتا خالىي بولغىلى بولمايدۇ. بىراق، يېرىپ تەكشۈ-رۈش ئىلمىگە دائىر بىرەر كىتاب، قاينىتىپ پىشۇرۇش ئۇسۇلىغا دائىر بىرەر كىتاب بولغان بولسا، شۇنىڭغا قاراپ ئىش قىلىنسا تەم پەيدا بولاتتى - دە، ئايدىڭلىشاتتى، لەززەتلىك بولاتتى. كىشە-لەر تولا چاغلاردا رىۋايەتلەردىكى Prometheus[47] نى ئىنقىلابچىغا سىلىشتۇرۇپ، ئۇ ئىنسانلارغا ئوت ئوغرىلاپ بەرگەن، خۇدا شۇنچە ئازابلىسىمۇ توۋا قىلمىغان، ئۇنىڭ قورسىقى كەڭلىكى ۋە قەيسەر-لىكى ئىنقىلابچىنىڭكىگە راسا ئوخشايدۇ، دېيىشىدۇ. لېكىن، مەن باشقا دۆلەتلەردىن ئوت ئوغرىلاپ كېلىشتە، ئەسلىدە ئۆز گۆشۈمنى پىشۇرۇشنى مەقسەت قىلغانىدىم، تەمى ياخشىراق بولسا، چاينىغۇ-چىلارمۇ كۆپرەك نەپ ئالسا، تېنىممۇ زايە كەتمىگەن بولاتتى دەپ ئويلىغانىدىم، مۇددىئايىم پۇتۇنلەي شەخسىيەتچىلىك بولغانلىقىنىڭ ئۈستىگە، ئۇنىڭغا مىشچانلارچە ھەشەمەتچىلىكمۇ، شۇنىڭدەك نەشە-

تىرىمنى ئاستا چىقىرىپ، مېنى يېرىپ كۆرگۈچىلەرنىڭ يۈرىكىگە تىقىپ، «ئىنتىقام ئېلىش» مۇ ئارىلاشقانىدى. لياڭ ئەپەندى «ئۇلار ئىنتىقام ئالماقچى بولۇۋاتىدۇ!» دەيدۇ. ئەمەلىيەتتە يالغۇز «ئۇلار» لا ئەمەس، ئۇنداق ئادەملەر «فېئودالىزمنىڭ پۇشت» لىرى ئىچىدىمۇ تولا. لېكىن، مەن جەمئىيەتكە ئاز - تولا نەپ يەتكۈزۈشىنى، كىتابخانلار كۆرىدىغان نەتىجىنىڭ يەنىلا ئوت ۋە نۇر بولۇپ چىقىشىنى ئارزۇ قىلىمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئاۋۋال قول سېلىپ ئىشلىگىنىم «ئەدەبىيات - سەنئەت سىياسىتى»[48] بولدى، چۈنكى ئۇنىڭدا تۇرلۇك گۇرۇھلارنىڭ مۇھاكىمىلىرى بار.

جېن بوچى[49] ئەپەندى ھازىر كىتابپۇرۇشلۇق قىلىۋاتىدۇ، Hauptmann ۋە Gregory خانىمنىڭ[50] سەھنە ئەسىرىنى باستى؛ ئۆز ۋاقتىدا ئۇ ئىنقىلابىي ئەدەب ئىدى، ئۇ ئۆزى تەھرىرلەيدىغان «ئەدەبىيات - سەنئەت تۇرمۇشى»[51] دا مېنىڭ شۇ كىتابنى تەرجىمە قىلغانلىقىمنى، قاتاردىن قالمايمەن دەپ تەرجىمە قىلغانلىكەن، دەپ مەسخىرە قىلغانىدى. ئەپسۇسكى، مەندىن ئاۋۋال باشقىلاردىن قامچا يېدى. بىرەر كىتابنى تەرجىمە قىلىش بىلەنلا ھاكاۋۇرلىشىپ كەتسە، ئىنقىلابىي ئەدەب بولۇش تولىمۇ ئاسان ئىش بولۇپ قالىدۇ. لېكىن، مەن ئۇنداق ئويلىمايمەن. كىچىككىنە بىر گېزىت مېنىڭ «سەنئەت توغرىسىدا» نى تەرجىمە قىلغانلىقىمنى «تەسلىمچىلىك»[52] دەپتۇ. شۇنداق، تەسلىم بولىدىغان ئىشلار دۇنيادا دائىم ئۇچراپ تۇرىدۇ، لېكىن ئۇ چاغدا چېكى فاكۇۇ يۈەنشۇەي ئاللىقاچان ياپونىيىنىڭ ئارىشاكىدىن ئۆتىلەپ چىقىپ، پارىژدىكى مېھمانخانىغا كىرىپ جايلىشىپ بولغان تۇرسا، بۇ يەردە يەنە كىمگە تەسلىم بولغان ئىش ئىكەنتاڭ؟! بۇ يىل باشقىچە گەپ چىقىپ قالدى. «بوز يەر ئاچقۇچى» بىلەن «ھازىرقى زامان ھېكايىلىرى» دا «يۇنىلىشنى بۇرىۋەتتى»[53] دېيىشۋاتىدۇ. ياپونىيىنىڭ بەزى ژۇرناللىرى بۇ سۆزنى يېڭى ھېسسىياتنىڭ سا-

بىق تەرەپدارى پەيدا بولۇشىغا تەييارلىق قىلىۋاتقان دەپ چاپلاشقاندى. ئەمەلىيەتتە بۇنداق كۆتۈلداشلار پەقەت ئىسىمغىلا قاراپ قويۇپ، ئويلاپ كۆرۈشنىمۇ خالىمايدىغان كونا كېسەلدىن ئىبارەت. پرولېتارىيات ئەدەبىياتىغا دائىر بىرەر كىتابنى تەرجىمە قىلىش بىلەن يۈنىلىشنى ئىسپاتلاپ بەرگىلى بولمايدۇ، ئەگەر بۇرمىلاپ تەرجىمە قىلسا، ئەكسىچە زىيان كەلتۈرىدۇ. مەن كىتابنى ئەنە شۇنداق چۈس پرولېتار ئەدەبىي تەنقىدچىلىرىگە ئاتاپ تەرجىمە قىلىمەن، چۈنكى ئۇلارنىڭ «ھۇزۇرلىنىش» قا بېرىلمەي، بۇ نەزەرىيىلەرنى دەردكە چىداپ تۇرۇپ تەنقىق قىلىدىغان مەجبۇرىيىتى بار.

لېكىن، شۇنداق ئىشەنچىم بارکى، مېنىڭ ئەتەي بۇرمىلىمىغان تەرجىمىلىرىم مەن ياراتمايدىغان تەنقىدچىلەرنىڭ يېغىرىغا تەگسە ھۇزۇرلىنىپ كۈلىمەن، ئۆزۈمنىڭ يېغىرىغا تەگسە چىداپ مەن. لېكىن، ھەرگىز ئاشۇرۇۋەتمەيمەن ھەم كېمەيتمەيمەن، بۇمۇ مېنىڭ «قاتمال تەرجىمە» قىلىشمىنىڭ بىر سەۋەبى. دەرۋەقە دۇنيادا ئاخىر ياخشىراق تەرجىمانلار چىقىدۇ. ئۇلار ھەم بۇرمىلىماي، ھەم «قاتمال» ياكى «ئۆلۈك» مۇ قىلماي تەرجىمە قىلالايدۇ، شۇ چاغدا مېنىڭ تەرجىمىلىرىم شاللاپ تاشلىنىدۇ، ئەلۋەتتە مەن ئەنە شۇنداق «يوق» لۇقتىن «ياخشىراق» قا ئۆتكۈچە بولغان بوشلۇقنى تولدۇرسام بولدى.

ۋەھالەنكى، دۇنيادا قەغەز تولا، لېكىن ئەدەبىيات تەھرىراتلىرىدا ئادەم ئاز؛ ئۇلارنىڭ ئىرادىسى چوڭ ۋە لېكىن كۆچى ئاجىز؛ ئۇلار ھەممە قەغەزنى يېزىپ تۈگىتەلمەيدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن بىرەر تەھرىراتتا دۈشمىنىگە قارشى دوستلىرىغا يارەدەم بېرىش، ياتلارنى سۈپۈرۈپ تاشلاش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان تەنقىدچىلەر باشقىلارنى قەغەزگە يازماقچى بولغىنىنى كۆرۈپ قالسا، ئاھ ئۇرۇپ، بېشىنى چايقاپ، تېپىچەكلەپ كېتىدۇ. شاڭخەيدىكى «شېنباۋ»

گېزىتى ھەتتا ئىجتىمائىي پەن تەرجمانلىرىنى «ئىتباي، مۇشۇك باي»[55] دەپ ئاتىغان ـ دە، ئۇلارنىڭ ئوغلى ئەنە شۇنداق قاياناپ كەتكەن. «جۇڭگونىڭ يېڭىدىن باش كۆتۈرۈۋاتقان ئەدەبىياتىدا تۆت-قان ئورنى ئاللىقاچان كىتابخانىلارغا مەلۇم بولغان» جىياڭ گۇاڭ Z[56] ئەپەندى ياپونىيەنىڭ توكيو شەھىرىگە كېسەل داۋالاتـ قىلى بېرىپ، زاڭئىيۈەن ژېيرېن[57] بىلەن كۆرۈشكىنىدە، زاڭئىيۈەن ژېيرېننىڭ، ياپونىيەدە بىرمۇنچە تولىمۇ ناچار تەرجىمىلەر بار، ئۇ تەرجىمىلەرنى چۈشىنىش ھەتتا ئەسلىنى ئوقۇپ چۈشىنىشتىنمۇ تەس... دېگەن سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، كۈلۈپ كېتىپ: «... جۇڭگودا تەرجىمانلار تېخىمۇ قاملاشمىغان، يېقىندىن بۇيان جۇڭگودا ياپون تىلىدىن بىرمۇنچە كىتاب تەرجىمە قىلىندى، ئەگەر ياپونلار ياۋرو-پادىكى بىرەر مەملىكەتنىڭ ئەسەرلىرىگە بىرئاز خاتالىق كىرگۈزۈپ قويغان ۋە ئۇ ئەسەرلەرنى بىرئاز ئۆزگەرتىۋەتكەن بولسا، ياپون تىلىدىن جۇڭگو تىلىغا تەرجىمە قىلىنسا، بۇ ئەسەرلەرنىڭ قىياپـ-تىنىڭ يېرىمى ئۆزگىرىپ كەتكەن بولمامدۇ؟...» («بوز يەر ئاچقۇچى» غا قارالسۇن) دەپتىكەن. دېمەك، ئۇ تەرجىمىگە، بولۇپ-مۇ تەرجىمىدىن تەرجىمە قىلىشقا ناھايىتى نارازى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگەن. لىياڭ ئەپەندىنمۇ كىتابلارنىڭ ئىسمىنى ۋە يامان يەرلـ-رىنى كۆرسىتىپ بېرەلىگەن، بىراق جىياڭ ئەپەندى بولسا پىسسىڭـ-لاپ كۈلۈپ قويۇپ، ھېچ نەرسىنى قالدۇرماي سۈپۈرۈپ تاشلـ-غان، ھەقىقەتەن ھەممىنى بىر تاياقتا ھەيدىۋەتكەن. زاڭئىيۈەن ژېيـ-رېن رۇس تىلىدىن بىرمۇنچە ئەدەبىيات ـ سەنئەت نەزەرىيىلىرىنى ۋە ھېكايىلەرنى بىۋاستە تەرجىمە قىلغان، ئۇنىڭ شەخسەن ماڭا ناھايىتى پايدىسى تەگدى. مەن جۇڭگودىمۇ شۇنداق ھالال ئىشلەيدـ-غان بىر ـ ئىككى رۇسچە تەرجىمان چىقىپ، ياخشى كىتابلارنى داۋاملىق تەرجىمە قىلىشىنى، ئۆزىنى «ھارامزادە» دەپ بىر ئېغىز تىللاپ قويۇش بىلەنلا ئىنقىلابىي ئەدەبلىك مەسئۇلىيىتىنى ئۆتەپ

بولغان بولۇۋالماسلىقىنى ئارزۇ قىلىمەن.

ھازىرچۇ، بۇ نەرسىلەرنى لىياڭ شىچيۇ ئەپەندى تەرجىمە قىلـ-مايدىغان بولدى، باشقىلارنى «ئىتباي، مۇشۇكباي» دەپ ئاتايدىغان ئۇلۇغلارمۇ تەرجىمە قىلمايدىغان بولدى. رۇس تىلىنى ئۆگەنگەن جىياڭ ئەپەندى بۇ ئىشقا ئەسلىدە ناھايىتى باب ئىدى، ئەپسۇسكى ئۇ كېسەلدىن ساقايغاندىن كېيىن، ئاران «بىر ھەپتە ئىچىدە»[58] دېگەن بىر ئەسەرنىلا چىقاردى، ۋەھالەنكى بۇنىڭ ياپونىيىدە خېلى بۇرۇنلا ئىككى خىل تەرجىمىسى چىققانىدى. جۇڭگو بىر چاغلاردا ژاي دارۇېن[59]، ژاي نىتسې، دەپ يۈرگەنىدى، ياۋروپا ئۇرۇشى دەۋرىدە بولسا ئۇلارنى تىللاشقا باشلىدى. شۇنداق بولسىمۇ دارۇېن ئەسەرلىرىنىڭ تەرجىمىسىدىن ھازىر بىر خىلىلا بار، نىتسېنىڭ بولسا يېرىم قىسمى بار، ئىنگلىز، نېمىس تىللىرىنى ئۆگەنگەن ئالىملارنىڭ ۋە كاتتا ئەدەبلەرنىڭ چولىسى تەگمىگەچكە ياكى نەزە-ريگە ئېلىنمىغاچقا بىر چەتكە قايرىلىپ قالغان. شۇنىڭ ئۈچۈن ھازىرچە باشقىلار مەسخىرە قىلسىمۇ، تىللىسىمۇ پەرۋا قىلماي، ياپون تىلىدىكى تەرجىمىسىدىن تەرجىمە قىلىش ياكى ئەسلىي نۇس-خىسىنى تېپىپ ياپونچە تەرجىمىسىگە قاراپ تۇرۇپ ئۇدۇلمۇئۇدۇل تەرجىمە قىلىش توغرا كەلسە كېرەك. مېنىڭ يەنە شۇنداق قىلغۇم بار ھەمدە تېخىمۇ كۆپ شۇنداق قىلىدىغان ئادەملەرنىڭ ئۇزۇل ـ كېسىل قۇرۇق گەپ ئىچىدىكى بوشلۇقنى تولدۇرۇشىنى ئارزۇ قىلىمەن، چۈنكى بىزگە جىياڭ ئەپەندىگە ئوخشاش «كۈلۈپ قو-يۇش» يارىمايدۇ، لىياڭ ئەپەندىگە ئوخشاش «تاقەت قىلىپ كۈتۈپ تۇرۇش، كۈتۈپ تۇرۇش» مۇ كېرەك ئەمەس.

6

مەن باشتا «ئۆزىنى زورۇققان، چىشىنى قاتتىق چىشلىگەن

قىلىپ كۆرسەتكىنى بىلەن ئەمەلىيەتتە پاختىدەك بوش ئىكەنلىكى «يېڭى ئاي» جەمئىيىتىنىڭ خۇسۇسىيىتى» دېگەن سۆزلەرنى قىلغاندىم، ئەمدى بۇ يەردە بۇ ماقالىنىڭ ئاخىرى سۈپىتىدە قىسقىچە بىرنەچچە ئېغىز سۆزنى قوشۇپ قويۇشقا توغرا كەلدى.

«يېڭى ئاي» دۇنياغا كېلىش بىلەنلا «جىددىي پوزىتسىيە»[60] نى تەشەببۇس قىلىپ، تىللايدىغانلارنى تىللاش كېرەك، تەنە قىلغۇچىلارنى تەنە قىلىش كېرەك، دېگەنىدى. بۇمۇ جايىدا گەپ بولغان. بۇ دەل «ئۆزىنىڭ يولى بىلەن ئۆزىنى بابلاش» بولىدۇ. بۇ «ئىنتىقام ئېلىش»نىڭ بىر تۈرى بولسىمۇ، لېكىن ئۆز نەپسىگە چوغ تارتماسلىق كېرەك. 2 ـ جىلىدنىڭ 6 ـ ۋە 7 ـ قوشما سانىدىكى ئېلانىدا «بىز «سەۋر ـ تاقەت قىلىش» («سەۋر ـ تاقەتلىك» بولالمىغانلارغا سەۋر ـ تاقەت قىلالمايدىغانلىقىمىزنى ھېسابقا ئالمىغاندا) پوزىتسىيىمىزنى ساقلاپ قالىمىز، بىز سالماقلىق، ئەقلىيلىككە مۇۋاپىق تەلىماتنى ياقتۇرىمىز» دېگەن سۆزلىرىمۇ بار. بۇ گەپلەرنىڭ يۇقىرىقى ئىككى جۈملىسىمۇ جايىدا، «كۆزۈڭنى ئويغانىنىڭ كۆزىنى ئوي، چىشىڭنى چاقىنانىڭ چىشىنى چاق» دېگەندەك، دەسلەپكىسى بىلەن ئىزچىللاشىپ كەلگەن. لېكىن، مۇشۇ يول بىلەن كېتىۋېرىدىغان بولسا، «زورلۇق كۈچكە زورلۇق كۈچ بىلەن قارشى تۇرۇش» قا دۇچ كېلىدۇ ـ دە، بۇمۇ «يېڭى ئاي» تەھرىراتىدىكى جانابلار ياقتۇرىدىغان «سالماقلىق» بىلەن پېتىنالمايدۇ.

بۇ نۆۋەت «يېڭى ئاي» تەھرىراتىنىڭ «ئەركىن سۆز» لىرى زۇلۇمغا ئۇچرىدى[61]، كونا چارە بويىچە، زۇلۇم قىلغۇچىغا زۇلۇم قىلىشى كېرەك ئىدى. لېكىن، «يېڭى ئاي»دا چىققان ئىنكاس پەقەت «سۆز ئەركىنلىكىگە زۇلۇم سالغۇچىلارغا»[62] دېگەن بىر پارچە ماقالە بولدى، بۇنىڭدا ئاۋۋال قارشى تەرەپنىڭ مەسلىكى، ئاندىن كېيىن چەت ئەل قانۇنلىرى، ئاخىرىدا شەرق ۋە

غەربنىڭ تارىخىي مىساللىرى نەقىل كەلتۈرۈلۈپ، ئەركىنلىكنى بوغقۇچىلار ھامان ھالاك بولىدۇ، دەپ، قارشى تەرەپنىڭ غېمىنى يەيدىغان ئاگاھلاندۇرۇشنى ئوتتۇرىغا قويۇپتۇ.

دېمەك، «يېڭى ئاي» تەھرىراتىنىڭ «جىددىي پوزىتسىيە»سى، «كۆزۈڭنى ئويغانىنىڭ كۆزىنى ئويۇش» ئۇسۇلى، تېگى ـ تەكتىدىن ئالغاندا، مەخسۇسلا كۈچتە تەڭ ياكى كۈچى ئاجىزراق ئادەملەرگىلا قارىتىلغان. ئەگەر كۈچى بارلاردىن مۇشت يەپ كۆزىنى ئىششىتىۋالىدىغان بولسا، ئادەتتىن بۇزۇپلا ئۆزىنىڭ يۇزىنى قولى بىلەن ئېتىۋېلىپ، «ئۆزۈڭنىڭ كۆزىگە دەققەت قىل!» دەپ توۋلاپ قويىدۇ، خالاس.

ئادەت ۋە ئىسلاھات[63]

تېنى ۋە روھى قېتىپ قالغان خەلق ناھايىتى ئازغىنە ئىسلاھاتنىمۇ توسقۇنلۇق قىلماي قالمايدۇ، ئۇلار كۆرۈنۈشتە خۇددى شۇ ئىسلاھاتنىڭ ئۆزلىرىگە قۇلايسىزلىق كەلتۈرۈپ قويۇشىدىن ئەندىشە قىلىدىغاندەك قىلسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۆزلىرىگە پايدىسىز بولۇپ چىقىشىدىن ئەندىشە قىلىدۇ؛ لېكىن ئۇلار توسقۇنلۇق قىلىشتا بولسا، ئىنتايىن ئادىل ۋە چىرايلىق سۆزلەر بىلەن ۋەجە كۆرسىتىدۇ.

بۇ يىل قەمەرىيە (كونىچە يىل) تەقۋىمى (كالېندار) ئىشلىتىشنىڭ مەنئى قىلىنغانلىقى[64] ئەسلىدە ھېچقانچە چوڭ بىر ئىش ئەمەس ئىدى، لېكىن سودىگەرلەر كۆككە يەتكۈدەك ناله قىلىشتى. يالغۇز ئۇلارلا ئەمەس، ھەتتا شاڭخەيدىكى غېرىب - غۇرۇالارمۇ، شىركەتلەرنىڭ خىزمەتچىلىرىمۇ ھەسرەت بىلەن ئاھ چېكىشىپ، بەزىلىرى بۇنداق قىلىش دېھقانلارنىڭ دېھقانچىلىق قىلىشىغا تولىمۇ قۇلايسىزلىق كەلتۈرىدۇ، دېيىشسە، بەزىلىرى دېڭىزدا ماڭىدىغان كېمىلەرنىڭ دولقۇن كۆتۈرۈلىدىغان مەزگىلنى مۆلچەرلىشىگە قۇلايسىزلىق كەلتۈرىدۇ، دېيىشتى. دېمەك، ئۇلار شۇ مۇناسىۋەت بىلەن، خۇددى خېلى مېھرىبان ئادەملەردەك ئۆزلىرى ئۆزۈندىن بۇيان كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپمۇ باقمىغان سەھرادىكى دېھقانلارنى، دېڭىزدىكى كېمىچىلەرنى ئەسكە ئېلىشتى.

قەمەرىيە تەقۋىمى بويىچە 12 - ئاينىڭ 23 - كۈنى يېتىپ كېلىشى بىلەنلا ھەممە جايدا پوجاڭزىلار پاراسلاپ ئېتىلىشقا باشلى-

دى، مەن بىر دۇكانداردىن: «بۇ يىل قەمەرىيە تەقۋىمى بويىچە چاغان ئۇيناپ، كېلەر يىل شەمسىيە تەقۋىمى بويىچە يېڭى يىل بايرىمىنى ئۆتكۈزسەك كېرەك؟» دەپ سورىدىم. ئۇ: «كېلەر يىل دېگەن كېلەر يىل، كېلەر يىلى كەلگەندە كۆرمەمدۇق» دېگەن جاۋابنى بەردى. ئۇ كېلەر يىل چوقۇم شەمسىيە تەقۋىمى قوللىنىدىغانلىقىغا ئىشەنمەيدىكەن. ئەمما، تەقۋىمدە دەرۋەقە قەمەرىيە ھېسابى چىقىرىپ تاشلىنىپ، پەقەت مەۋسۇملارلا قالدۇرۇلغانىدى. شۇنداق بولسىمۇ، يەنە بىر تەرەپتىن، گېزىتلەردە «قەمەرىيە بىلەن شەمسىيىنىڭ 120 يىللىق قوشما كالېندارى»[65] نىڭ ئېلانى پەيدا بولۇپ قالدى، ئۇلار ھەتتا چەۋرە - ئەۋرىلەر زامانىسىغىمۇ قەمەرىيە تەقۋىمىنى، 120 يىللىق تەقۋىمنى راسلاپ قويۇپتۇ!

لياڭ شىچيۇ ئەپەندىلەر كۆپ سانلىقلارنى ياقتۇرمايدۇ، ئەمما كۆپ سانلىقلارنىڭ كۈچى ئۇلۇغ ۋە مۇھىم. ئىسلاھات ئۆتكۈزۈشكە نىيەت قىلغانلار ئەگەر خەلق ئاممىسىنىڭ قەلبىنى چوڭقۇر بىلمەسە، ئۇلارنى ئالغا يېتەكلەشنىڭ، تەرەققىي تاپتۇرۇشنىڭ چارىسىنى قىلمىسا، ئۇلارنىڭ ھەرقانداق پاساھەتلىك ۋە ئۇلۇغۋار مۇھاكىمىلىرىمۇ، رومانتىك ۋە كلاسسىك دېگەن بىرنېمىلىرىمۇ[66] بىكار بولۇپ چىقىدۇ، بىرنەچچە ئادەمنىڭ ئۆز ھۇجرىسىدا ئولتۇرۇپ، بىر - بىرىنى ماختاپ، ئۆز كۆڭلىنى ئۆزى قانائەت تاپتۇرۇشتىن باشقا نەتىجە چىقمايدۇ. مۇبادا «ياخشى كىشىلەر ھۆكۈمىتى»[67] ۋۇجۇدقا چىقىپ، ئۇنىڭ پەرمانى بىلەن ئىسلاھات ئۆتكۈزۈلسە، كۆپ ئۆتەمەيلا، ئۇلار ئۇ ئىسلاھاتنىمۇ كونا ئىزىغا چۈشۈرۈۋالىدۇ.

ھەقىقىي ئىنقىلابچىلارنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدە كۆزقارىشى بولىدۇ. ئوليانوف[68] ئەپەندى «ئۆرپ» ۋە «ئادەت» نىمۇ «مەدەنىيەت» جۈملىسىگە كىرگۈزگەن ۋە بۇ نەرسىلەرنى ئىسلاھ قىلىشنى ناھايىتى تەس، دەپ ھېسابلىغان. لېكىن، مېنىڭچە، ئەگەر بۇ

نەرسىلەر ئىسلاھ قىلىنمىسا قۇم ئۈستىگە مۇنار سالسا دەرھال ئۆرۈلۈپ چۈشكەندەك، ئىنقىلاب مۇۋەپپەقىيەت قازىنالمىغان بىلەن باراۋەر بولىدۇ. جۇڭگونىڭ ئەڭ دەسلەپكى چاغلىرىدىكى مانجۇلار- نى چەتكە قېقىش ئىنقىلابىنىڭ ھەمدەملەرنى ئاسانلا تاپالىشىغا ئۇنىڭ كونا نەرسىلەرنى تىرىلدۈرۈش، يەنى «قەدىمكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش» شوئارىنىڭ مۇتەئەسسىپلەرگە ماقۇل كۆرۈلگەنلىكى سەۋەب بولغانىدى. لېكىن، كېيىن تارىختا رەسىم بولۇپ قالغان، يېڭى ھاكىمىيەت بەرپا بولغاندا بارلىققا كېلىدىغان ئاۋاتچىلىق بولمىدى، ھەممە ئادەم ئۆزىنىڭ ئۆرۈمە چېچىدىن قۇرۇقتىن - قۇرۇق ئايرىلىپ قالغانلىقىدىن زارلاندى.

كېيىنكى چاغلاردا بىرقەدەر يېڭى ئىسلاھاتلارمۇ كەينى - كەينىدىن مەغلۇپ بولدى؛ مىسقاللاپ ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلسا، پاتمانلاپ ئەكسىيەتچىلىك كېلىپ باستى. مەسىلەن، يۇقىرىدا ئېيتقاندەك، بىر يىللىق كالېندارغا قەمەرىيە ھېسابى ھەققىدە ئىزاھ بېرىشكە رۇخسەت قىلىنمىغانىدى، 120 يىللىق قەمەرىيە بىلەن شەمسىيە قوشما كالېندارى پەيدا بولدى.

بۇنداق قوشما كالېندارنى ئالقىشلايدىغان ئادەمنىڭ ناھايىتى كۆپ بولۇشى تۇرغان گەپ، چۈنكى بۇنداق قوشما كالېندار ئۆرپ ۋە ئادەتكە ياتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۆرپ ۋە ئادەت ئۇنىڭغا مەدەت- كار بولىدۇ. باشقا ئىشلارمۇ شۇنداق. ئەگەر خەلق ئاممىسىنىڭ كەڭ قاتلىمىغا چوڭقۇر چۆكمەيدىغان، ئۇلارنىڭ ئۆرپ ۋە ئادەتىنى تەتقىق قىلمايدىغان، ئۇجۇر - بۇجۇرىنى بىلمەيدىغان، ياخشى - يامىنىنى پەرقلەندۈرمەيدىغان، ساقلاپ قېلىش ۋە بىكار قىلىش ئۆلچىمىنى تىكلىمەيدىغان، ساقلاپ قېلىشقىمۇ ياكى بىكار قېلىش- قىمۇ ئېھتىياج بىلەن ئۇسۇل تاللىمايدىغان بولساق، ئۇنداقتا، ھەرقانداق ئىسلاھات ئادەتنىڭ قورام تېشى ئاستىدا يانجىلىپ كېتە- دۇ ياكى بىر مەزگىل خوددى كۆپۈكتەك لەيلەپ تۇرىدۇ، خالاس.

ھازىر ھۇجرىدا كىتابنى قولدىن چۈشۈرمەي ئولتۇرۇپ، دىن، قانۇن، ئەدەبىيات - سەنئەت، گۈزەل سەنئەت... ھەققىدە گەپ سالىدىغان ۋاقىت ئەمەس؛ بۇلار ھەققىدە مۇلاھىزە قىلغان تەقدىردىمۇ ئاۋۋال ئادەت ۋە ئۆرپنى بىلىش شەرت ۋە بۇ قاراڭغۇ تەرەپلەرگە تىكىلىپ قارىيالايدىغان جاسارەت، غەيرەت بولۇش كە- رەك. چۈنكى، ئۇنى ئېنىق كۆرمەي تۇرۇپ، ئۇنى ئىسلاھ قىلىش مۇمكىن ئەمەس. پارلاق ئىستىقبال ھەققىدە چۈقان سېلىش بىلەنلا توختاپ قېلىش ئەمەلىيەتتە، ئېرىنچەكلىشىپ قالغان ئۆزىنى ۋە ئېرىنچەكلىشىپ قالغان ئاممىنى ئالداش بولىدۇ.

ئىنقىلاب قىلمايدىغان رادىكال ئىنقىلابچىلار[69]

ئەگەر، زور ئىنقىلاب قوشۇنىدىكى ھەربىر جەڭچىنىڭ ئاڭ - چۈشەنچىسى كەم - كۆتىسىز توغرا، روشەن بولۇشى شەرت، ئەنە شۇنداق بولغاندىلا ئۇ ئاندىن چىن ئىنقىلاب قوشۇنى بولالايدۇ، ئۇنداق بولمىسا بىر پەشۋاغىمۇ يارىمايدۇ، دېيىلىدىغان بولسا، بۇ گەپ قارىماققا ناھايىتى توغرا، ئۇزۇل - كېسىل ئېيىتىلغاندەك قىلسىمۇ، لېكىن مۇمكىن بولمايدىغان مۇشكۇل مەسىلە، قۇرۇق لاپ، ئىنقىلابنى زەھەرلەيدىغان شېرىن دورا.

مەسىلەن، جاھانگىرلار ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان شارائىتتا، ئۇلارنىڭ خەلق ئاممىسىنىڭ ھەربىرىنى «كىشىلىك مۇھەببەت» روھى بىلەن تەربىيىلەپ، ئاندىن كېيىن دۇنيانى ئويۇن - كۈلكە ۋە تەزىم بىلەن «بۇيۇك بىرلىككە كەلگەن دۇنيا»[70] غا ئايلاندۇرۇشقا يول قويمايدىغانلىقىغا ئوخشاش، ئىنقىلابچىلار قارشى چىقىۋاتقان كۆچىلەر ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان شارائىتتىمۇ بۇ كۈچلەر ئادەملەرنىڭ تولىسىنى سۆز ياكى ھەرىكەت بىلەن توغرا ئاڭ - پىكىرلىك قىلىشقا ھەرگىز يول قويمايدۇ. دېمەك، ھەربىر ئىنقىلاب قوشۇنى قوزغىلىپ چىققاندا، جەڭچىلەرنىڭ كۆپىنچە ھازىرقى ھالەتتە قارشى تۇرۇش نىيەتلىرى ئومۇمەن ئوخشىشىپ كەتسىمۇ، ئاخىرقى مەقسەتلىرى ناھايىتى پەرقلىق بولىدۇ. ئۇلارنىڭ بەزىسى جەمئىيەتكە، بەزىسى كىچىك گۇرۇھقا، بەزىسى مەھبۇبىغا، بەزىسى ئۆزىگە مەنپەئەت يەتكۈزۈشنى، بەزىسى ھەتتا ئۆلۈۋېلىشنى

مەقسەت قىلىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ ئىنقىلاب قوشۇنى ئالغا كېتىۋېرىدۇ. يۇرۇش داۋامىدا شەخسىيەتچىلەر ئاتقان ئوقمۇ، كوللېكتىپچىلار ئاتقان ئوقمۇ دۇشمەنلەرنىڭ جېنىنى ئوخشاشلا ئالالايدۇ؛ ھەرقانداق جەڭچى ئۆلسە ياكى يارىلانسا، قوشۇننىڭ جەڭگىۋارلىقى ئازىيىپ بارىدۇ. دېمەك، ھەر ئىككى تەرەپكە ئوخشاش. تەبىئىيكى، ئاخىرقى مەقسەتلىرى ئوخشاش بولمىغانلىقى ئۈچۈن، يۇرۇش داۋامىدا بەزىلەر سەپتىن چېكىنىپمۇ كېتىدۇ، بەزىلەر تاشلىنىپ قالىدۇ، بەزىلەر چۇشكۈنلىشىپ كېتىدۇ، بەزىلەر خائىنلىق قىلىدۇ، لېكىن يۇرۇشكە دەخلىسى يەتمىسىلا، ئاخىرىغا بارغانسېرى بۇ قوشۇنمۇ پاك، خىللانغان قوشۇن بولۇپ قالىدۇ.

ئىلگىرى يې يۈڭجېنىنىڭ «قىسقىغىنە 10 يىل» نامىلىق رومانىغا يازغان مۇقەددىمەمدىكى، جەمئىيەت ئۈچۈن ئاز - پاز كۈچ چىقىرىپتۇ، دېگەن سۆزۈمنىڭ مەنىسى ئەنە شۇ. رومانىدىكى باش قەھرىمان، قانداقلا بولمىسۇن، ئالدىنقى سەپكە بارغان. قاراڭغۇلۇق قىلغان (ھەتتا مىلتىق ئېتىش ئۇسۇلى ئۆگىتىلمىگەن بولسىمۇ)، باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇپ مەرسىيە ئوقۇيدىغان، قەلەمنى تۇتۇپ ئولتۇرۇپ ئاھۇپىغان قىلىدىغان كاتتا ئەدىبلەر ئۇنىڭ ئالدىدا ھەقىقەتەن ھېچ نەرسىگە ئەرزىمەيدۇ. ئەگەر ھازىرقى جەڭچىلەرنىڭ ھەممىسى ئاڭ - پىكىرده توغرا ۋە پولاتتەك چىڭ جەڭچى بولسۇن دېيىلىدىغان بولسا، بۇ ئۇتوپىيە[71] — خام خىيال بولۇش بىلەنلا قالماستىن، بەلكى ئادەت - يوسۇندىن تاشقىرى بىھۇدە تەلەپ بولۇپ قالىدۇ.

لېكىن، كېيىنكى كۈنلەردە چىققان «شېنباۋ» گېزىتىدە تېخمۇ قاتتىق، تېخمۇ ئۇزۇل - كېسىل تەنقىدلەر[72] نى كۆرۈپ قالدىم، رومانىدىكى باش قەھرىمانىنىڭ قوشۇنغا قاتنىشىش مۇددىئاسى ئۆز مەنپەئىتىنىلا كۆزلەش بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭغا قاتتىق نارازىلىق بىلدۈرگەن. «شېنباۋ» تەنچىلىقنى ھەممىدىن بەك ئارزۇ

قىلىدىغان، ئىنقىلابنى ھەرگىز تەرغىب قىلمايدىغان گېزىت، بۇ-
داق قىلىشى قارىماققا ئۇنىڭ ئۆزىگە زادىلا مۇناسىپ كەلمىگەندەك
كۆرۈنىدۇ. مەن بۇ يەردە كۆرۈنۈشىدىن ئۇزۇل - كېسىل ئىنقىلاب-
چىغا ئوخشىشىدىغان، ئەمەلىيەتتە بولسا ھەرگىز ئىنقىلاب قىلماي-
دىغان، ئىنقىلابقا زىيان كەلتۈرىدىغان شەخسىيەتچى مەمەدانلارنى
تىلغا ئېلىپ، تەنقىدنىڭ روھىنى گېزىتنىڭ ۋۇجۇدىغا دەل ماس-
لاشتۇرماقچىمەن.

بۇلارنىڭ بىرى — چۈشكۈنلەشكۈچىلەر. ئۇلار ئۆزىدە بەلگە-
لىك غايە ۋە ئىقتىدار بولمىغاچقا، چۈشكۈنلىشىپ بىرەدەملىك
راھەتكە بېرىلىدۇ؛ بەلگىلىك راھەتتىنمۇ زېرىككەندە، دائىم يېڭى
تۇرتكىنى ئىزدەيدۇ. بۇ يېڭى تۇرتكە ئۆتكۈر بولۇشى شەرت، ئەنە
شۇنداق بولغاندىلا، ئاندىن ئۇلار راھەتلىنىدۇ. ئىنقىلابمۇ ئەنە شۇ
چۈشكۈنلەشكۈچىلەرنىڭ يېڭى تۇرتكىلىرىدىن بىرى. بۇ ئەھۋال
خۇددى يالماۋۇز ئاچ كۆزلەرنىڭ ياغلىق، شېرىن نەرسىلەرنى يەۋې-
رىپ، زېرىكىپ، مەيدىسى سۇسلاشقاندا، قارىمۇچ ۋە لازىغا ئوخ-
شاش نەرسىلەرنى يەپ، چېكىسىدىن تەر چىقارغاندىن كېيىن،
ئاران يېرىم قاچا غىزا يېيەلەيدىغان بولۇپ قالغىنىغا ئوخشايدۇ.
ئۇلار ئىنقىلابىي ئەدەبىيات - سەنئەت ئۇزۇل - كېسىل بولۇشى
كېرەك، تولۇق ئىنقىلابىي ئەدەبىيات - سەنئەت بولۇشى كېرەك
دەيدۇ. ئەگەر دەۋرنىڭ قۇسۇرلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ قويسا،
ئۇلارنىڭ قوشۇملىرىنى تۇرۇشكە سەۋەب بولىدىكەن - دە، ئۇنداق
ئەدەبىيات - سەنئەت بىر پەشۇاغا يارىماسمىش. پاكىتتىن چەتنەپ
كەتكىنىنىڭ كارايىتى يوقمىش، پەقەت ئۇلارنى ھۇزۇرلاندۇرسلا
بولارمىش. فرانسىيىلىك بودلېر[73] نىڭ چۈشكۈنپەرەس شائىر
ئىكەنلىكى، لېكىن ئىنقىلابنى ئالقىشلىغانلىقى، ئىنقىلاب ئۆزە-
نىڭ چۈشكۈنلەشكەن تۇرمۇشىغا زىيان يەتكۈزىدىغان چاغدا ئىنقە-
لابتىن بەزگەنلىكى ھەممىگە مەلۇم. دېمەك، ئىنقىلاب ھارپىسىدە-

كى قەغەز يۈزىدىكى ئىنقىلابچىلار، يەنە كېلىپ ھەممىدىن
ئۆزۈل - كېسىل، ھەممىدىن كەسكىن ئىنقىلابچىلار دەل ئىنقىلاب
باشلانغان چاغدا ئۆزىنىڭ ئىلگىرىكى نىقابىنى — ئويلاشماي تارتە-
ۋالغان نىقابىنى يىرتىپ تاشلىۋېتەلەيدۇ. مۇشۇنداق تارىخىي مە-
ساللار كىچىككىنە ئابرۇي (ياكى ئازغىنە پۇل) غا ئىگە بولۇۋېلىپلا
شەرقتە دۇكچىكغا، غەربتە پارىژغا قاتراپ يۈرگەن چېكى فاكۇۋغا
ئوخشاش «ئىنقىلابىي ئەدەب»لەرگە كىچىككىنە دەككە بېرىشى
كېرەك.

يەنە بىرى — تېخى بۇلارغا نام قويالمايۋاتىمەن. قىسقىسى،
بۇلار — قىلچىلىكمۇ مۇئەييەن كۆزقارىشى بولمىغان، شۇنىڭ
ئۈچۈن دۇنيادا ھېچ نەرسىنى توغرا تاپمايدىغان، ئۆزىنىڭ ھەممە
نېمىسىنى توغرا دەپ قارايدىغان، تېگى - تەكتىدىن ئېيتقاندا،
ھازىرقى ھالەتنى ھەممىدىن ياخشى دەپ قارايدىغانلار. ئۇلار ھازىر-
قى ۋاقىتتا تەنقىدچى بولۇپ سۆز قىلغانلىرىدا، ئەكس نەرسىلەرگە
رەددىيە بېرىش ئۈچۈن بىر خىل نەرسىنى ئۆز مەيلىچە دەستەك
قىلىۋالىدۇ؛ ھەمكارلىشىش تەلىماتى[74] غا رەددىيە بېرىشتە يا-
شاش رىقابىتى تەلىماتىدىن پايدىلىنىدۇ؛ ياشاش رىقابىتى تەلىماتىغا
رەددىيە بېرىشتە ھەمكارلىشىش تەلىماتىدىن پايدىلىنىدۇ؛ تىنچلىق
نەزەريىسىگە قارشى تۇرۇشتا سىنىپىي كۈرەش تەلىماتىدىن پايدە-
لىنىدۇ؛ كۈرەشكە قارشى تۇرۇشتا كىشىلىك مۇھەببىتىنى تەشەب-
بۇس قىلىدۇ. مۇھاكىمىلەشكەن رەقىبى ئىدېئالىست بولسا ئۆزى
ماتېرىيالىست مەيدانىدا تۇرىدۇ، ماتېرىيالىستلار بىلەن مۇنازىرە-
لەشكەندە، ئۇ يەنە ئىدېئالىست بولۇۋالىدۇ. قىسقىسى، ئۇلار
روسىيە مىللىنى (چاقىرىم، يول) ئەنگلىيە فۇتى بىلەن، مېتىرنى
فرانسىيە گەزى بىلەن ئۆلچەپ، بىرەرىمۇ توغرا چىقمىدى، دەپ
قارايدىغان ئادەملەر. ئۇلار باشقىلارنىڭ ھېچ نەرسىنى توغرا
تاپمىغاچقا، ئۆزلىرىنى مەڭگۈ «لىللا - خالىس» دەپ ھېسابلاپ،

مەڭگۈ ئۆزلىرىدىن قانائەتلىنىدۇ. بۇلار ئۆزلىرىنىڭ تەنقىدي يولـ
يورۇقلىرىدا مۇكەممەلسىزلىك، قۇسۇرلارنى ئۇچرىتىپلا قالسا،
ياريماسقا چىقىرىدۇ، لېكىن هازىرقى ئادەملەرنىڭ، ئىشلارنىڭ
مۇكەممەل، قۇسۇرسىزلىرى نەدىمۇ بولسۇن؟! مۇكەممەل بولۇش
ئۈچۈن قىمىرلىماي يېتىشلا كېرەك، لېكىن بۇنداق قىمىرلىماسـ
لىقنىڭ ئۆزى چوڭ خاتالىق. قىسقىسى، ئادەمنىڭ ئادەم بولمىقى
ناهايىتى تەس، ئىنقىلابچى بولۇشقۇ تېخىمۇ تەس، ئەلۋەتتە.

«شېنباۋ گېزىتى»نىڭ تەنقىدچىلىرى «قىسقىغىنە 10 يىل»
توغرىسىدا سۆزلىگەندە، ئۇزۇل ـ كېسىل ئىنقىلابىي باش قەهرـ
مانىنى تەلەپ قىلىدۇيۇ، ئىجتىمائىي پەنلەرنىڭ تەرجىمىلىرىگە زەـ
هەرلىك تەنە قىلىدۇ[75]. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارنىڭ روهى كېيىنـ
كىلەر قاتارىغا كىرىدۇ، ئۇلاردا چۈشكۈنلەشكۈچىلەرنىڭ كىشىلىك
هاياتتىن زېرىككىنىگە ئوخشاش زېرىكىدىغان، ئىشتىهاسىنى لازا
يەپ ئېچىشنى ئارزۇ قىلىدىغان پۇراقمۇ ئانچە ـ مۇنچە بار.

جاڭ زىپىڭ ئەپەندىنىڭ «هېكايىشۇناسلىقى»[76]

ئاڭلىشىمچە، جاڭ زىپىڭ[77] ئەپەندى «ئەڭ ئىلغار» «پـ
رولېتارىيات يازغۇچىسى» مىش، سىلەر تېخى «ئۇندۇرمە» هالىتـ
ىدە تۇرغاندا، «بوز يەر ئاچقۇچى» بولۇپ تۇرغاندا، ئۇ ئاللىقاچان
هوسۇل ئېلىشقا كىرىشۈېتىپتۇ. ئىلغارلىق تاقلاپ كۆز يەتمەيدـ
غان دەرىجىدە ئۇچقاندەك ئىلگىرىلەش دېگەن ئەنە شۇ. بىراق،
سىز ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئىزدەپ بارىدىغان بولسىڭىز، ئۇنىڭ شۇئـ
داق يۇگۇرگىنىچە «راهىتى ئاممىا» ناملىق كىتابخانىغا[78] كىرىپ
كەتكەنلىكىنى كۆرىسىز.

جاڭ زىپىڭ ئەپەندى ئىلگىرىكى ئۇچ تەرەپلىمە ئىشق ـ مۇـ
هەببەت هېكايىلىرىنى يازىدىغان يازغۇچى ئىدى، ئۇ ئاياللارنىڭ
جىنسىي تەلىپى قوزغالغاندا هەتتا ئەرلەردىنمۇ بەكرەك ئۆزىنى
تۇتۇۋالالمايدىغانلىقىنى ئەرلەرنى ئۆزى ئىزدەپ كەلگەنلىكىنى كۆرگەنىكەن؛
ئاياللارنى، هەيۋە پەسلەر، هەيۋە پەسلەر، خورلۇق تارتىش پېشانىڭگە
پۈتۈلگەن، دەيدىكەن.

بۇنداق بىرنېمىلەر پرولېتارىيات هېكايىسى ئەمەسلىكى تەبـ
ئىيلىنىپ كېتىپتۇ، ئۇنىڭ توخۇ ۋە ئىتىمۇ ئەرشكە چىقىپ كېتىپـ
تۇ[79]. بۇ، مالائىكىلەرنىڭ تېنىنى تاشلاپ، روهى بىلەن ئەرشكە
كېتىشىغۇ. دېمەك، «جاڭ زىپىڭ ئەسەرلىرى»نى يەنە ئوقۇش
كېرەك، چۈنكى ئۇ هوسۇل ـ دە، بىلدىڭىزمۇ؟

يەنە باشقا ھوسۇلمۇ بار، تېخى. «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ خەۋەرىگە قارىغاندا، «ئۇلۇغ جۇڭگو» ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى «ياشلار ئىخلاس قىلىدىغان جاڭ زىپىڭ ئەپەندى»نى بۇ يىل «ھېكايىشۇناسلىق»تىن دەرس ئۆتۈشكە ھۆرمەت بىلەن تەكلىپ قىپتۇ. جۇڭگونىڭ كونا ئۇدۇمى بويىچە، ئىنگلىز تىلى مۇئەللىمى چوقۇم چەت ئەل تارىخىدىن دەرس بېرەلەيدۇ؛ ئانا تىل مۇئەللىمى چوقۇم ئەخلاق ئىلمىدىن دەرس بېرەلەيدۇ؛ ھېكايە مۇئەللىمىنىڭ قورسىقى ھېكايىشۇناسلىق بىلەن تولۇپ تۇرغان بولۇشى تۇرغان گەپ، ئۇنداق بولمىسا ئۇ ھېكايە يازالامدۇ؟ گومىر[80] نىڭ «تارىخىي داستان يېزىش ئۇسۇلى» يوق، شېكسپىر[81] نىڭ «درامىشۇناسلىق توغرىسىدا ئوچېرك»لىرى يوق، دەپ ئېيتالايمىزمۇ؟

ھا ـ ھا، دەرس ئاڭلايدىغان مۇخلىسلار، سىلەرنىڭ ئامىتىڭلار بار ئىكەن، ئەمدى قانداق ئۇچ تەرەپلىمىلىك قىلىشنى، قانداق ئىشق ـ مۇھەببەت باغلاشنى بىلىۋالمىدىغان بوپسىلەر ـ دە؟! ئايال سېغىنىپ قالساڭلار، ئاياللارنىڭ جىنسىي تەلىپىنىڭ ئويغىنىشى سىلەرنىڭكىدىنمۇ كۈچلۈك بولغاچقا، ئۇلارنىڭ ئۆزى ئالدىڭلارغا يۈگۈرۈپ كېلىدىكەن ـ دە؟! بۇرادەر، كۆتۈپ تۇرۇۋېرىڭ. لېكىن، ئۆزى شاڭخەيدە بولمىغان، يىراقتا «ئىخلاس» قىلىپ تۇرۇشقىلا مەجبۇر بولۇپ قالغان، دەرسخانىغا كېلىشكە مۇيەسسەر بولالمىغان ياشلارنىڭ بۇ ئۇلۇغ «ھېكايىشۇناسلىق» دەرسىنى ئۆز قۇلىقى بىلەن ئاڭلىيالمىغانلىقىغا ئىسىت! ئەنە شۇ ئىخلاسمەنلەر-نىڭ «دەردىگە دەۋا» بولۇپ قالسۇن ئۇچۇن، ھازىر «جاڭ زىپىڭ ئەسەرلىرى» بىلەن « ھېكايىشۇناسلىق»نىڭ جەۋھىرىنى تۆۋەندە-كىچە سۆزۈۋېلىپ، شۇ ئىخلاسمەنلەرگە يىراقتىن سوۋغا قىلاي.

بۇ جەۋھەر مۇنداق: △

سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى توغرىسىدا پىكىر[82]

(3 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ[83] تەسىس يىغىنىدا سۆزلەنگەن)

نۇرغۇن ئىشلار توغرىسىدا بەزىلەر ناھايىتى تەپسىلىي سۆزلەپ ئۆتتى، مېنىڭ ئۇ ھەقتە سۆزلەپ ئولتۇرۇشۇمنىڭ ھاجىتى يوق. مېنىڭچە، ھازىرقى كۈندە «سول قانات» يازغۇچىلارنىڭ «ئوڭ قانات» يازغۇچىلارغا ئايلىنىپ قېلىشى ناھايىتى ئاسان. نېمىشقا؟ بىرىنچىدىن، ئەمەلىي ئىجتىمائىي كۆرەشلەرگە قاتناشماي، پەقەت ئەينەكلىك دېرىزە تۈۋىدە ئولتۇرۇپ ئەسەر يېزىش، مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىش بىلەنمۇ ھەرقانداقلىكى بولسۇن كەسكىن، «سول» بولۇش ناھايىتى ئاسان ئىش، لېكىن ئەمەلىي مەسىلىلەرگە دۇچ كېلىشى بىلەنلا ئۇ پاچاقلىنىپ كېتىدۇ. ئۆيگە كىرىۋېلىپ ئۇزۇل ـ كېسىل مەسىلەلەر توغرىسىدا گەپ سېتىشقۇ ناھايىتى ئاسان، ئەمما «ئوڭچىل» بولۇپ قېلىشمۇ ناھايىتى ئاسان. پەرەڭ-لەرنىڭ «Salon سوتسىيالىستلىرى» دېگەنلىرى ئەنە شۇنىڭغا قارىتىلغان. «Salon» مېھمانخانا دېگەن سۆز، مېھمانخانىدا ئولتۇرۇپ، سوتسىيالىزم توغرىسىدا پاراڭ قىلىشقاندا، ناھايىتى نازاكەتلىك، ناھايىتى چىرايلىق سۆزلىشىدۇيۇ، لېكىن ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈشمەيدۇ. بۇنداق سوتسىيالىستلارغا قىلچە ئىشەنگىلى بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە موسىۇلىن[84]نى

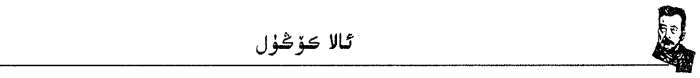

هېسابقا ئالمىغاندا (لېكىن موسسۇلىن ئەدەبىي ئەسەر يېزىپ باقمىغان) ، هازىرقى كۈندە كەڭرەك مەنىدىكى سوتسىيالىزم ھەققىدە ئاز - تولا چۈشەنچىگە ئىگە بولمىغان يازغۇچى ياكى سەنئەتكار يوق، يەنى ئىشچى - دېھقانلار ئاممىسى قۇل بولۇشى كېرەك، قىرىپ تاشلىنىشى كېرەك، ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنىشى كېرەك، دەيدىغان يازغۇچى ياكى سەنئەتكار يوق، دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ (ئەلۋەتتە، ئۇنداق يازغۇچىلارنى زادىلا يوق دېگىلىمۇ بولمايدۇ. مەسىلەن، جۇڭگونىڭ «يېڭى ئاي» تەرەپدارى بولغان ئەدىبلىرى ۋە موسسۇلىن ئامراق بولغان گ. د. ئانتونۇنزئو[85] لار بار) .

ئىككىنچىدىن، ئىنقىلابنىڭ ئەمەلىي ئېھتىياجى چۈشەنمىسە مۇ «ئوڭ قانات»قا ئايلىنىپ قېلىش ئاسان. ئىنقىلاب جاپالىق بىر ئىش، ئۇ زادىلا شائىرلارنىڭ تەسەۋۋۇرىدەك كۆڭۈل ئاچىدىغان، ھۆزۈر - ھالاۋەتلىك ئىش ئەمەس، ئۇنىڭغا داغ ۋە قانىنىڭ ئارىلىششىمۇ مۇقەررەر؛ ئىنقىلاب ناھايىتى رېئال بىر ئىش، ئۇ ھېچقاچان شائىرلارنىڭ تەسەۋۋۇرىدەك رومانتىك بىر ئىش ئەمەس، ئۇنىڭدا قارا ئىشلارنى، ئاۋارە قىلىدىغان خىزمەتلەرنىمۇ ئىشلەشكە توغرا كېلىدۇ. ئىنقىلابتا ئەلۋەتتە بۇزغۇنچىلىق بولىدۇ، لېكىن قۇرۇلۇش ئۇنىڭدىنمۇ زوراۋۇر. بۇزۇش ئاسانغا چۈشىدىغان، قۇرۇش بولسا ئاۋارە قىلىدىغان ئىش. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىنقىلابقا رومانتىك خىيال بىلەن قارايدىغان كىشى ئىنقىلاب يېقىنلاشقاندا، ئىنقىلاب باشلانغاندا، ئاسانلا ئۈمىدسىزلىنىپ قالىدۇ. ئاڭلىشىمچە، رۇس شائىرى يېسىنىن[86] دەسلەپتە ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنى ناھايىتى قارشى ئالغانىكەن، بۇ چاغدا «ياشىسۇن ئاسمان ۋە زېمىندىكى ئىنقىلاب!» دەپ ۋارقىرىغان ھەم ئۆزىنى «مەن بولشېۋىكمەن!» دەپ يۈرگەنىكەن. ۋەھالەنكى، ئىنقىلاب بولۇشى بىلەنلا ئەمەلىي ئېھتىياجى تەسەۋۋۇرىدىكىدەك بولمىغاچقا، ئۇ ئۈمىدسىزلەنگەن، روھى چۈشكۈنلەشكەن. كېيىنكى چاغلاردا يېقىن

سىنىن ئۆلۈۋالغان. ئاڭلىشىمچە، ئۇنىڭ ئۆلۈۋېلىشىدىكى سەۋەبلەردىن بىرىمۇ ھېلىقى ئۈمىدسىزلىك ئىكەن. پىلىنياك بىلەن ئېرىنبۇرگمۇ[87] شۇنىڭدا مىسال بولالايدۇ. بىزدە، شىنخەي ئىنقىلابى دەۋرىدىمۇ شۇنداق ئەھۋاللار يۈز بەردى. ئۇ چاغدا نۇرغۇن ئەدىبلەر، مەسىلەن، «جەنۇب تەھرىراتى»[88] دېكى كىشىلەرنىڭ تولىسى دەسلەپتە ناھايىتى ئىنقىلابچى بولدى. لېكىن، ئۇلار ماجۇلارنى قوغلاپ چىقارغاندىلا، ھەممە ئىشتا «خەن ئەمەلدارلىرىنىڭ ھەشەمەتلىرى»[89] تىكلىنىدۇ، كىشىلەر كەڭ يەڭلىك يەكتەكلىرىنى، كۆلالىرىنى كىيىپ، كەمەرلىرىنى باغلاپ، رەستىلەردە بەھۈزۇر ماڭالايدىغان بولىدۇ، دەپ خام خىيال قىلىشقاندىدى. نەدىن بىلسۇن، مەنچىڭ خانى ھەيدەپ چىقىرىلغاندىن كېيىن، مىنگو قۇرۇلدى - دە، ئەھۋال تامامەن باشقىچە بولدى، بۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئۈمىدسىزلىككە چۈشتى؛ كېيىنكى چاغلاردا ھەتتا ئۇلاردىن بەزىلەر يېڭى ھەربىكەتنىڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە ئايلىنىپ قالدى. بىزمۇ ئىنقىلابنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى چۈشەنمەيدىكەنمىز، ئەنە شۇلارغا ئوخشاش بولۇپ قېلىشىمىز ئاسان گەپ.

يەنە، شائىرلار ياكى ئەدىبلەر ھەممە ئادەمدىن ئۈستۈن تۇرىدۇ، ئۇلارنىڭ خىزمىتى باشقىلارنىڭكىدىن قەدىرلىك، دەپ قاراشمۇ توغرا ئەمەس. مەسىلەن، ئىلگىرىكى چاغلاردا ھىنرىخ ھېينى[90] شائىرلار ھەممىدىن قەدىرلىك، تەڭرى ھەممىدىن ئادىل، شائىرلار ئۆلگەندىن كېيىن تەڭرى ھۇزۇرىغا بېرىپ، تەڭرىنى چۆرىدەپ ئولتۇرىدۇ، تەڭرى ئۇلارنى تاتلىق تائاملارغا تەكلىپ قىلىدۇ، دەپ قارايدىكەنمىش. تەڭرىنىڭ تاتلىق تائاملارغا تەكلىپ قىلىدىغانلىقىغا، ھازىرقى كۈندە ھېچكىم ئىشەنمەيدۇ، ئەلۋەتتە. لېكىن، ھازىرقى كۈندە شائىرلار ياكى ئەدىبلەر ئەمگەكچىلەر ئامىسى ئۇچۇن ئىنقىلاب قىلىۋاتىدۇ، ئىنقىلاب مۇۋەپپەقىيەت قازانغاندىن كېيىن، ئەمگەكچىلەر ئۇلارنى تولۇق رازى قىلىشقا، ئايلا

ىرىمچە كۈتۈشكە، ئەلا دەرىجىلىك ماشىنىلاردا ئولتۇرغۇزۇشقا، ئەلا دەرىجىلىك تائاملارنى يېدۈرۈشكە ياكى قۇيماق - پوشكاللارنى كۆتۈرۈشۈپ كېلىپ، «شائىرىمىز، ئىلتىپات قىلسىلا!» دېيىشكە مەجبۇر دەپ قاراشمۇ توغرا ئەمەس. چۈنكى، ئەمەلىيەتتە ئۇنداق ئىشنىڭ بولۇشى زادى مۇمكىن ئەمەس، بەلكى ئۇ چاغدا ھازىرقى دىنمۇ بەكرەك مۇشكۈلچىلىك يۈز بېرىشى، قۇيماق - پوشكال بۇ ياقتا تۇرسۇن، زاغرا نانمۇ بولماسلىقى مۇمكىن. روسىيە ئىنقىلابىدىن بىر - ئىككى يىل كېيىنكى ئەھۋال بۇنىڭغا ئوبدان مىسال بولالايدۇ. بۇ ئەھۋاللارنى بىلمىگەندىمۇ «ئوڭ قانات» بولۇپ قېلىشى ئاسان گەپ. ئەمەلىيەتتە، ئەمگەكچىلەر ئاممىسى لياڭ شىچيۇ ئېيتقاندەك «پەمى» بارلاردىن ئەمەس ئىكەن، ئۇلار زىيالىيلارنى ھەرگىزمۇ ئايرىمچە قەدىرلەپ كەتمەيدۇ. مەسىلەن، مەن تەرجىمە قىلغان «تارمار» دېگى مىتىك (زىيالىيلار ئىچىدىن كېلىپ چىققان) ھەمىشە خاتىچىلار ۋە باشقىلارنىڭ مەسخىرىسىگە قالىدۇ. زىيالىيلارنىڭ ئۆزىگە خاس ئىشى بار، ئۇلارنى ئارتۇقچە كەمسىتىشكە بولمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق، لېكىن ئەمگەكچىلەرمۇ شائىرلارنى ياكى ئەدىبلەرنى ئايرىمچە قەدىرلەشكە زادىلا مەجبۇر ئەمەس.

ئەمدى، بۇنىڭدىن كېيىن دىققەت قىلىدىغان ئىشلىرىمىز ئۇستىدە بىرئاز توختىلىمەن.

بىرىنچىدىن، كونا جەمئىيەتكە ۋە كونا كۆچىلەرگە قارشى قەتئىي ۋە داۋاملىق كۈرەش قىلىش كېرەك، شۇنىڭدەك ھەقىقىي كۆچىنى ئۆستۇرۇشكە ئەھمىيەت بېرىش كېرەك. كونا جەمئىيەتنىڭ يىلتىزى ناھايىتى چىڭ بولىدۇ، يېگى ھەرىكەت تېخىمۇ زور كۈچكە ئىگە بولمىسا، ئۇنىڭ ھېچنېمىسىنى تەۋرىتەلمەيدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە كونا جەمئىيەتنىڭ يېگى كۆچلەرنى مۇرەسسەگە كەلتۈرىدىغان ئۇستىلىقلىرىمۇ بار، لېكىن ئۇنىڭ ئۆزى ھەرگىز مۇرەسسەگە

كەلمەيدۇ. جۇڭگودىمۇ نۇرغۇن يېگى ھەرىكەتلەر بولۇپ ئۆتكەندى، ئەمما ھەر قېتىم كونا كۆچلەرگە تەڭ كېلەلمىدى. بۇنىڭ سەۋەبلىرى ئومۇمەن يېگى كۆچلەر تەرەپتە قەتئىي ۋە زور مەقسەت بولمىدى، تەلەپ دائىرىسى ناھايىتى كىچىك بولۇپ، ئاسانلا قانائەتلىنىپ قېلىشتىن ئىبارەت بولدى. مەسىلەن، ئومۇمىي ئەدەبىي تىل ھەرىكىتىنى ئالساق، دەسلەپتە كونا جەمئىيەت بۇ ھەرىكەتكە ئۆلگۈدەك قارشى تۇردى، لېكىن ئۇزۇن ئۆتمەيلا، ئومۇمىي ئەدەبىي تىلنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىغا رۇخسەت قىلىپ، ئۇنىڭغا ئېچىنارلىق كىچىككىنە ئورۇن بەردى. شۇنىڭ بىلەن گېزىتلەرنىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىدا ئومۇمىي ئەدەبىي تىل بىلەن يېزىلغان ماقالىلەر كۆزگە چېلىقىدىغان بولدى. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، كونا جەمئىيەتنىڭ نەزىرىدە يېگى نەرسىلەر ھېچقانچە بىرنەرسە ئەمەس، قورقۇنچلۇقمۇ ئەمەس ئىدى، شۇڭا ئۇنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىغا يول قويۇلغانىدى. يېگى كۆچلەر بولسا، ئومۇمىي ئەدەبىي تىل مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش ھوقۇقىغا ئىگە بولدى، دەپ قانائەتلىنىپ كەتتى. شۇنىڭدەك، مۇشۇ بىر - ئىككى يىلدىن بۇيان، پرولېتار ئەدەبىيات ھەرىكىتىمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش بولۇۋاتىدۇ، يەنى كونا جەمئىيەت پرولېتار ئەدەبىياتىنى ئانچە دەھشەتلىك نەرسە ئەمەس دەپ، ئۇنىڭغىمۇ يول بەردى. ئەكسىچە ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىمۇ خۇددى مېھمانلارغا تىزىپ قويۇلغان بىرمۇنچە كونا زامان قاچا - قۇچىلىرىنىڭ ئۈستىگە يەنە غەلىتە كۆرۈنىشۇن ئۈچۈن ئىشچىلار ئىشلىتىدىغان بىرەر غىدىرنىمۇ قوشۇپ قويغانغا ئوخشاش، پەرداز ئۈچۈن پرولېتار ئەدەبىياتى بىلەنمۇ ھەپلىشىۋاتىدۇ. پرولېتار ئەدەبىياتچىلىرىچۇ؟ ئۇلار ئەدەبىيات سەھنىسىدە كىچىككىنە ئورۇن ئالغاچقا، ئەسەرلىرىنىڭمۇ بازىرى چىققاچقا، كۈرەشنى داۋام قىلدۇرۇشنىڭ زۆرۈرىيىتى قالمىدى، دەپ قارىماقتا. تەنقىدچىلەرمۇ «پرولېتار ئەدەبىياتى غەلىبە قىلدى!» دەپ زەپەر مارشىنى ئوقۇ-

ماقتا. لېكىن، شەخسىي غەلىبىنى قويۇپ تۇرۇپ، پرولېتار ئەدە-بىياتىنى ئالساق، ئۇنىڭ غەلىبىسى زادى قانچىلىك بولدى؟ پرولې-تار ئەدەبىياتى پرولېتارىياتنىڭ ئازادلىق كۈرىشىنىڭ بىر قانىتى، ئۇ پرولېتارىياتنىڭ جەمئىيەتتىكى تەسىرىنىڭ ئۆسۈشىگە قاراپ ئۆسىدۇ، پرولېتارىياتنىڭ ئىجتىمائىي ئورنى ناھايىتى تۆۋەن چاغ-دا، پرولېتار ئەدەبىياتىنىڭ ئەدەبىيات سەھنىسىدىكى ئورنى ئەك-سىچە يۇقىرى بولسا، بۇ ھال پەقەت پرولېتار ئەدەبىياتچىلىرىنىڭ پرولېتارىياتنىڭ ئاجراپ، كونا جەمئىيەتكە قايتىپ كەتكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ، خالاس.

ئىككىنچىدىن، مېنىڭچە سەپنى كېڭەيتىش كېرەك. ئالدىنقى يىلى ۋە بۇلتۇر ئەدەبىيات ساھەسىدە جەڭ ئېلىپ بېرىلغان بولسا-مۇ، لېكىن ئۇنىڭ دائىرىسى ناھايىتى كىچىك بولدى. يېڭىلىق تەرەپدارلىرى بارلىق كونا ئەدەبىيات ۋە كونا ئىدىيىلەرگە دەققەت قىلمىدى، ئەكسىچە، يېڭى ئەدەبىياتچىلارنىڭ بىر قىسمى بىلەن ئۇنىڭ ئىككىنچى بىر قىسمى بىر بۇلۇڭدا تۇتۇشۇپ قالدى، كوند-لىق تەرەپدارلىرى بولسا بىر چەتتە تۇرۇپ، بۇ جەڭنى بەھۇزۇر تاماشا قىلدى.

ئۇچىنچىدىن، نۇرغۇنلىغان يېڭى جەڭچىلەرنى يېتىشتۇرۇشە-مىز لازىم. چۈنكى، ھازىر يارامليق ئادەملەر ناھايىتى ئاز، مەسە-لەن، بىرنەچچە تۇرلۇك ژۇرنىلىمىز بار، كىتابچىلارنىمۇ خېلى كۆپ نەشر قىلدۇق، لېكىن يازىدىغانلارمۇ شۇ بىرنەچچە ئادەمدىنلا ئىبارەت بولغاچقا، يازغانلىرىمىز مەزمۇن جەھەتتىن غوربگىل بو-لۇپ چىقىۋاتىدۇ. ھەربىر ئادەم ئىختىساسلاشماي، ئۇنىمۇ قىلىپ باقسا، ئۇنىمۇ قىلىپ باقسا، تەرجىمىنىمۇ قىلسا، ھېكايە - روماڼ-مۇ يازسا، تېخى تەنقىدچىلىكىمۇ قىلسا، شېئىرمۇ يازسا، ئىشنى قانداقسىغا ياخشىلىغىلى بولىدۇ؟ بۇنىڭغا ئادەمنىڭ ئازلىقى سەۋەب بولۇۋاتىدۇ. ئادەم كۆپ بولسا، تەرجىمە قىلىدىغانلار مەخسۇس

تەرجىمانلىق قىلىشى، ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار مەخ-سۇسلا ئىجادىيەت بىلەنلا شۇغۇللىنىشى، تەنقىدچىلىك بىلەن شۇ-غۇللىنىدىغانلار مەخسۇس تەنقىدچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىشى مۇم-كىن. كۆچ كۆپ بولغاندا دۇشمەنگە قارشى جەڭدىمۇ دۇشمەننى يېڭىش ئاسان بولىدۇ. بۇ ھەقتە مەن مۇنداق بىر ۋەقەنى ئېيتىپ ئۆتۈپ كەتمەكچىمەن: ئالدىنقى يىلى «ئىجادىيەت» تەھرىراتى بە-لەن «قۇياش» تەھرىراتى ماڭا ھۇجۇم قىلغاندا، ئۇلار ھەقىقەتەن ناھايىتى ئاجىزلىق قىلدى. كېيىنكى چاغلاردا ھەتتا ئۆزۈمۇ ئۇ ھېچقانداق قايتۇرما ھۇجۇم قىلغۇچىلىكى يوق تېتىقسىز - مەنىسىز بىرنەرسە دېگەن ھېسسىياتقا كېلىپ قالدىم. چۈنكى، دۇشمەنلەر-نىڭ «قۇرۇق شەھەر ھىيلىسى»نى قىلىۋاتقانلىقىنى پەملەپ قالغا-نىدىم. ئۇ چاغدا مېنىڭ دۇشمەنلىرىم ئەسكەر توپلاش، قوماندان تەييارلاش بىلەن شۇغۇللانماستىن، پەقەت پوپوزا بىلەنلا شۇغۇللاڼ-دى. دەرۋەقە، ماڭا زەربە بېرىش نىيىتى بىلەن يېزىلغان ماقالىلەر ناھايىتى كۆپ بولدى، لېكىن ئۇ ماقالىلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ تە-خەللۇسى بىلەن چىقىرىلغانلىقىنى، ھەرقانچە تىللىغىنى بىلەن، مەزمۇنى يەنىلا شۇ بىرنەچچە جۈملىدىن نېرى كېتەلمىگەنلىكىنى بىر قاراپلا بىلىۋالغىلى بولاتتى. شۇ چاغلاردا ماڭا ماركسچە تەنقىد قورالى بىلەن زەربە بېرەلەيدىغان ئادەمنى كۆتكەنىدىم، لېكىن ئۇنداق ئادەم زادىلا ئوتتۇرىغا چىقمىدى. مەن ئەزەلدىن تارتىپ يېڭى، ياش جەڭچىلەرنىڭ يېتىشىپ چىقىشىغا ئەھمىيەت بېرىپ كەلدىم، بىرنەچچە ئەدەبىيات تەشكىلاتىنىمۇ قۇرۇپ باقتىم، لې-كىن ئۇنىڭ ئۇنۇمى ناھايىتى ئاز بولدى. بۇنىڭدىن كېيىن بۇنىڭغا ئەھمىيەت بېرىشىمىز زۆرۈر.

تېزدىن نۇرغۇن يېڭى جەڭچىلەرنى يېتىشتۇرۇپ چىقىشىمىز لازىم. لېكىن، شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئەدەبىيات سېپىدىكىلەر «سۇنماس» بولۇشى كېرەك. «سۇنماس» دېگەن سۆز چىڭ سۇلالە-

سى دەۋردە باگۇ ئەدەبىياتى يازغانلارنىڭ «دەرۋازا قاقىدىغان پاخشە خىش» نى ئىشلەتكىنىگە ئوخشاش يولنى تۇتماسلىق كېرەك، دې- مەكتۇر. چىڭ سۇلالىسى دەۋردە يېزىلغان باگۇ ئەدەبىياتى «ئىلىم ئەھلى» بولۇۋېلىپ مەنسەپ تۇتۇش قورالى ئىدى. ئىشقىلىپ «تەكشى، راۋان، ئۆزگىرىشچان، چوڭقۇر» يازالىسىلا، شۇنىڭ ياردىمى بىلەن «موللا، خەتمەكەردە» ئۇنۇڭانغا ئېرىشۇالاتتى - دە، باگۇ ئەدەبىياتىنى چۆرۈۋېتىپ، ئۆمۈر بويى ئىككىنچىلەپ قولىغا ئالمايتتى. ئۇ ئەدەبىياتىنىڭ «دەرۋازا قاقىدىغان پاخشە خىش» دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەب شۇكى، ئۇ ئەدەبىيات خۇددى دەرۋازا قېقىشقا ئىشلىتىلىپ، دەرۋازا ئېچىلغاندىن كېيىن چۆرۈپ تاشلىنىدىغان، ھەرگىز ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ يۈرمەيدىغان پاخشە خىشقا ئوخشايتتى. بۇ چارىنى بىرمۇنچە كىشىلەر ھازىرغىچە قوللىنىپ يۈرمەكتە. بىر - ئىككى پارچە شېئىرلار توپلىمىنى ياكى ھېكايىلەر توپلىمىنى چىقىرۇالغاندىن كېيىنلا ئەبەدىي غايىب بولۇپ كېتىدىغان كىشىلەرنى دائىم ئۇچرىتىپ تۇرىمىز. ئۇلار نەگە يوقىلىپ كېتىدۇ؟ ئۇلار بىر ياكى ئىككى پارچە كىتاب يېزىپ، ئاز - تولا ئاتاق چىقىرىپ، پروفېسسورلۇق ئۇنۇانغا ياكى باشقا بىرەر ئورۇنغا ئىگە بولۇۋالغاندىن كېيىن، خىزمەتمۇ كۆر- سەتكەن، ئابرۇيمۇ قازانغان بولۇپ شېئىر ياكى ھېكايە يېزىشنىڭ ھاجىتى يوق دەپ بىلىدۇ - دە، شۇنىڭ بىلەن مەڭگۇ غايىب بولۇپ كېتىدۇ. شۇنداق قىلىپ، جۇڭگودا مەيلى ئەدەبىيات ياكى پەن ساھەسىدە ھېچ نەرسە ۋۇجۇدقا كەلمەيدۇ. ۋەھالەنكى، بىزگە بولسا نەزمە لازىم، چۈنكى ئۇ بىزگە كېرەك (ئا. ۋ. لۇناچارسكىي ھەتتا روسىيە دېھقانلىرىنىڭ گۈزەل سەنئەتلىرىنىمۇ ساقلاشنى تەشەببۇس قىلىدۇ، چۈنكى ئۇلارنى ئىشلەپ چەت ئەل كىشىلىرىگە ساتساق، بىزگە ئىقتىسادىي ياردىمى بولىدۇ، دەيدۇ. مېنىڭچە، ئەگەر بىزدە ئەدەبىيات ياكى پەن ساھەسىدە باشقىلارغا بەرگۈدەك بىرنەرسە بولـ-

دىغان بولسا، ئۇنىڭ بىزگە ھەتتا جاھانگىرلىك زۇلمىدىن قۇتۇ- لۇش جەھەتتىكى سىياسىي ھەرىكەتلەردىمۇ پايدى- سى تېگىدۇ). لېكىن، مەدەنىيەت ساھەسىدە مۇۋەپپەقىيەت قازا- نىش ئۈچۈن سۇنماس بولماي مۇمكىن ئەمەس.

ئاخىردا، مېنىڭچە، بىرلىك سەپ ئومۇمىي مەقسەتنى ئۆزىگە زۇرۇر شەرت قىلىشى كېرەك. «ئەكسىيەتچىلەر بىرلىك سەپ قۇرۇپ بولدى، بىز تېخىچە ئىتتىپاقلىشالمىدۇق!» دېگەن سۆزنى ئاڭلاپ قالغانلىقىم ئېسىمدە. ھەقىقەتتە، ئۇلاردا ئاڭلىق بىرلىك سەپ يوق، ئۇلارنىڭ مەقسىتى ئوخشاش بولغاچقا، ھەرىكىتىمۇ بىر، شۇڭا بۇ ھال بىزگە بىرلىك سەپتەك كۆرۈنىدۇ. بىزنىڭ سەپلىرىمىزنىڭ بىرلىككە كېلەلمىگەنلىكى بولسا، مەقسەتتە بىر بولالمىغانلىقىمىزنى ياكى پەقەت كىچىك تەشكىلاتلارنى ياكى پەقەت شەخسىي مەنپەئەتنىلا كۆزدە تۇتقانلىقىمىزنى ئىسپاتلايدۇ. ئەگەر بىزنىڭ مەقسىتىمىز ئىشچى - دېھقان ئاممىسى مەنپەئىتى بولىدە- كەن، سەپلىرىمىزمۇ بىرلىككە كېلىدۇ، ئەلۋەتتە.

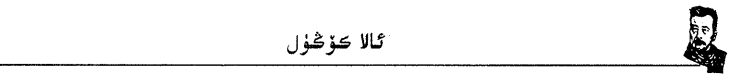

«ياخشى ھۆكۈمەتىزم»[91]

لياڭ شىچيۇ ئەپەندىمۇ بۇ قېتىم «يېڭى ئاي» نىڭ «پارچە - پۈرات» لىرىدا «ھازىرقى ھالەتكە نارازى»[92] لىقنى قوۋۇۋەتلەپتۇ. لېكىن، ئۇنىڭ قارىشىچە، «ھازىرقى بىلىملىك ئادەملەر (بولۇپمۇ ئىلگىرىكىدىنلا «باشلامچى»، «نوپۇز ئىگىسى»، «ئىلغار» دېگەن نامليرى بار ئادەملەر) نىڭ مەسئۇلىيىتى بار» ئىكەن.

نېمىشقا؟ چۈنكى، كېسەل بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا دورا بېرىش شەرت، «سەنمىنجۇيى بۇنىڭ بىر دورىسى، — دەيدۇ لياڭ ئەپەندى، — كوممۇنىزممۇ بۇنىڭ بىر دورىسى، دۆلەتچىلىك[93] مۇ بۇنىڭ بىر دورىسى، ھۆكۈمەتسىزلىك[94] مۇ بۇنىڭ بىر دورىسى، ياخشى ھۆكۈمەتىزممۇ بۇنىڭ بىر دورىسى»، ھازىر سەن «دورىلارنىڭ ھەممىسىنى كەمىستىپ، بىر تىينىڭگە ئەرزىمەس قىلىۋەتتىڭ، راسا جېنىغا تەگدىڭ... خىيالىڭ نېمە زادى؟»

بۇنداق خىيالنى ھەقىقەتەن تەرگەش كېرەك. لېكىن، ئەمەلىيەتتە ئوخشاش بىر ئاپتورنىڭ سەنمىنجۇيىچىنى ئەنگلىيە ۋە ئامېرىكىچە ئەركىنلىككە خىلاپلىق قىلدى دەپ، كوممۇنىزم-چىنى روسىيىنىڭ رۇبلىلىرىنى قوبۇل قىلدى دەپ، دۆلەتچىلىكنى

تولىمۇ تار دەپ، ھۆكۈمەتسىزلىكنى تولىمۇ پۇچەك دەپ... يازغان پارچە تەسىراتلىرىنى كۆرگىنىم يوق. دېمەك، لياڭ ئەپەندىنىڭ «پارچە - پۈرات» لىرى ئۇ كۆرگەن پارچە تەسىراتلارنىڭ جىنا-يىتىنى مۇبالىغە قىلىۋېتىپتۇ.

ئەمەلىيەتتە بىرەر خىل ئىزم (مەسلەك) نىڭ ئاساسلىرىدىكى كەمچىلىكلەرنى ياكى شۇ كەمچىلىكلەردىن كېلىپ چىققان ئىللەت-لەرنى ئەيىبلەيدىغان ئادەملەر مەلۇم ئىزمچى بولمىسىمۇ بولۇپبې-دۇ. مەسىلەن، يانجىلىش زەربىسىدىن ئاغرىسا، ھەرقانداق ئادەم ژارقىرايدۇ، تېخىمۇ ئوبدان ئىزمنى ئويلاپ تاپقۇچە لېۋىنى چىش-لەپ تۇرىۋېرىشى ناتايىن. دەرۋەقە، تېخىمۇ ئوبدان تەشەببۇس تېپىلسىغۇ، ئۇ باشقا گەپ ئىدى.

بىراق، مېنىڭچە، لياڭ ئەپەندى كەمتەرلىك بىلەن ئاخىرىغا قويغان «ياخشى ھۆكۈمەتىزم»نى تېخىمۇ كەمتەرلىك بىلەن مۇس-تەسنا قىلىۋېتىش توغرا كېلىدۇ، چۈنكى مەيلى سەنمىنجۇيى، ھەتتا ھۆكۈمەتسىزلىك بولسۇن، مەيلى بۇلارنىڭ خۇسۇسىيەت جە-ھەتتىكى ئىسسىق ياكى سوغۇقلۇقى قانداق بولسا بولسۇن، ئۇنىڭ يازغىنى خۇددى گەج، دارچىن دېگەنگە ئوخشاش دورىلارنىڭ ئىس-مىدىنلا ئىبارەت، بۇلارنى ئىچكەندىن كېيىن مەنپەئەت قىلامدۇ ياكى زىيان قىلامدۇ، ئۇ باشقا گەپ. پەقەت «ياخشى ھۆكۈمەتىزم» دېيىلگەن بۇ «دورا» توغرىسىدا ئۇنىڭ رېتسېپتا يازغىنى دورىنىڭ ئىسمى ئەمەس، «ياخشى دورا - دەرمەك» دېگەن سۆز ۋە قۇرۇق گەپنى تولا قىلىدىغان ئېتى ئۇلۇغ، سۈپۈرىسى قۇرۇق تېۋىپلارچە بەزى «تەشەببۇس». دۇرۇس، ھېچكىم كېسەلنى داۋالاشتا يامان دورىنى ئىشلىتىش كەرەك، دەپ ئېيتالمايدۇ، لېكىن بۇ رېت-سېپقا تېۋىپلارلا بېشىنى چايقاپ قالماستىن، ھەرقانداق ئادەممۇ ئۇنى «ماختاپ - كەمستىپ بىر تىينىڭگە ئەرزىمەس» قىلىۋېتىشى مۇمكىن (بۇ يەردە «ماختاپ» دېگەن سۆزنى قوللىنىش قاملاشمايلا

قالماستىن، لياڭ ئەپەندىنىڭ «ماختاش» بىلەن «كەمستىش» نىڭ قارىمۇقارشى مەنىلىرىنى ئايرىۋالالمايدىغانلىقىنىمۇ ئىسپاتلاپ بېرىدۇ، لېكىن لياڭ ئەپەندىنىڭ ئەسلىي يازغىنى شۇنداق بولغاچقا، ئەسلىي پېتىچە قويۇپ قويدۇم).

ئەگەر بۇ تېۋىپ ئىزاغا چىدىمايلا: «مېنىڭ ياخشى دورا ئىزمەلىرىمغا تەنە قىلغۇچە، ئۆزۈڭنىڭ دوردىلىرىدىكىنى يېزىپ باققىنا!» دەپ تېرىكسە، بۇ تېخىمۇ چوڭ كۇلكىلىك بولۇۋاتقان «هازىرقى هالەت»نىڭ بىرى بولۇپ چىقىدۇ، ئۇ هالدا بىرەر ئىزمغا ئاساسلانماي تۇرۇپمۇ، پارچە تەسىراتلارنى بارلىققا كەلتۈرۈش مۇمكىن. پارچە تەسىراتلارنىڭ پۈتمەس - تۈگىمەسلىكىگە ئەنە شۇنداق «هازىرقى هالەت» لەرنىڭ تولىمۇ كۆپ بولۇۋاتقانلىقى سەۋەبچى بولماقتا.

1930 - يىل 4 - ئاينىڭ 17 - كۈنى

«كاپىتالىستلار»نىڭ «سالپايغان» «لالما ئىتى»[95]

لياڭ شىچيۇ ئەپەندى «بوز يەر ئاچقۇچى» ژۇرنىلىدا ئۆزىنىڭ «كاپىتالىستنىڭ ئىتى»[96] دەپ ئاتالغانلىقى ئۈچۈن، «مەن خاپا بولمايمەن»[97] دېگەن ماقالىنى يېزىپتۇ، بۇنىڭدا ئاۋۋال ئۇ «بوز يەر ئاچقۇچى»نىڭ 2 - سان 672 - بېتىدىكى تەبىر[98] گە ئاساسەن، «ئۆزۈمنى پرولېتارىيات سىنىپىدىكىلەرنىڭ بىرىگە بىرئاز ئوخشايدىغاندەك هېس قىلىمەن» دېگەندىن كېيىن، «ئىت» قا تەبىر بېرىپ، «ئومۇمەن ئىت (غالچا) لارنىڭ هەممىسى خوجايىنىنىڭ كۆڭلىگە يېقىپ، شۇنىڭ بىلەن بىرئاز ئىنئامغا ئىگە بولۇش كويىدا بولىدۇ» دەپتۇ ۋە شۇ مۇناسىۋەت بىلەن مۇنداق بىر گۇماننى يېزىپتۇ:

«‹بوز يەر ئاچقۇچى› مېنى كاپىتالىستنىڭ ئىتى - غالچىسى دەپتۇ. قايسى كاپىتالىستنىڭ ئىكەنمەن ياكى هەممە كاپىتالىستنىڭمىكەنمەن؟ مەن تېخى ئۆز خوجايىنىمنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلمەيمەن، ئەگەر بىلگەن بولسام، چوقۇم بىرنەچچە نۇسخا ژۇرنالنى ئېلىپ بېرىپ، خوجايىنىمغا كۆرسەتكەن خىزمەتلىرىمنى ئىزهار قىلاتتىم، بەلكىم بىرنەچچە تىللا ياكى رۇبلى مۇكاپات ئالغان بولاتتىم... داۋاملىق ئەمگەك قىلىۋەرسەملا پۇل تېپىپ جان باقالايدىغانلىقىمنى بىلمەن. كاپىتالىستنىڭ خەزىنىچىسىنىڭ ئالدىغا قانداق بېرىپ

تىللا ئېلىشىنىڭ، ××پارتىيىگە قانداق بېرىپ رۇبلى ئېلىشىنىڭ يوللىرىنى مەن نەدىن بىلەي؟...»

مانا بۇ — «كاپىتالىستىنىڭ غالچىسى» نىڭ دەل جانلىق تەسۋىرى. غالچىلا بولىدىكەن، ئۇنى بىر كاپىتالىست باققان بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇ ھەممە كاپىتالىستقا مەنسۇپ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ بايلارنى كۆرگەندە كۆچۈكلىنىدۇ، گادايلارنى كۆرگەندە قاۋايدۇ. ئۆزىنىڭ خوجايىنى كىم ئىكەنلىكىنى بىلمىگەنلىكى — ئۇنىڭ ھەرقانداق بايىنى كۆرگەندە كۆچۈكلىنىدىغانلىقىنىڭ سەۋەبى، شۇنىڭدەك ھەممە كاپىتالىستقا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنىڭمۇ دەلىلى. باقىدىغان ئادىمى بولماي، ئاچلىقتىن ئورۇقلاپ كەتكەن، لالما ئىتقا ئايلىنىپ كەتكەن تەقدىردىمۇ، يەنىلا بايلارنى كۆرگەندە كۆچۈكلىنىپ، گادايلارنى كۆرگەندە قاۋايدۇ، بىراق بۇ چاغدا ئۇ خوجايىنىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ بىلەيدۇ.

لياڭ ئەپەندى ئۆزىنىڭ خۇددى پرولېتارىيات (لياڭ ئەپەندىنىڭ ئىلگىرى ئېيتقىنىدەك «ئاجىزلىقىدىن مەغلۇپ بولغۇچى») قا ئوخشاش جاپا چېكىپ يۈرگەنلىكىنى ۋە لېكىن «خوجايىنىنىڭ كىم» لىكىنى بىلمەيدىغانلىقىنى بايان قىلغانىكەن، ئۇ كېيىنكى بىر خىلغا كىرىدۇ، ئېنىق بولسۇن ئۈچۈن، بۇنىڭغا يەنە بىر سۆزنى قوشۇپ، «كاپىتالىستلار» نىڭ «لالما ئىتى» دېيىشكە توغرا كېلىدۇ.

لېكىن، بۇ نامىنىڭ بىرئاز كەمچىلىكىمۇ بار. لياڭ ئەپەندى قانداقلا بولمىسۇن بىلىملىك پروفېسسور، شۇڭا ئادەتتىكىلەرگە ئوخشاشمايدۇ. ئۇ ئاخىر «ئەدەبىياتتا سىنىپىيلىق بولامدۇ؟» دەپ سۆزلىمەيدىغان بولدى، ئۇ «لۇشۈن ئەپەندىگە جاۋاب»[99] دېگەن ماقالىسىگە، سىم تاناب تۆۋرۈكىگە «سوۋېت ئىتتىپاقىنى قوراللىق قوغدايلى» دېگەن سۆزلەرنى يېزىپتۇ، گېزىتخانىنىڭ ئەينەكلىرىنى چېقىۋېتىپتۇ، دېگەن جۈملىلەرنى ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن كىرگۈزگەن؛ يۇقىرىقى نەقىل كەلتۈرۈلگەن يەردە «××پارتىيىگە بېرىپ رۇبلى ئاپتۇ» دېگەن سۆزلەرنىمۇ يازغان؛ قەستەن كىرگۈزگەن ئىككى ××ھەرقانداق ئادەم دەرھال پەم قىلالايدىغان «كوممۇنىست» دېگەن سۆز بولۇپ، بۇ سۆزدە «ئەدەبىياتتا سىنىپىيلىق بار» لىقىنى تەشەببۇس قىلىپ، لياڭ ئەپەندىنىڭ زىتىغا تېگىپ قويغانلىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسى «سوۋېت ئىتتىپاقىنى ھىمايە قىلىدۇ» ياكى «بېرىپ رۇبلى ئالىدۇ» دېمەكچى. بۇ دۆەن چىرۋىنىڭ قاراۋۇللىرى ئوقۇغۇچىلارنى ئېتىپ ئۆلتۈرسە[100]، «سەھەر» گېزىتى[101] نىڭ ئوقۇغۇچىلار بىرنەچچە رۇبلىنى دەپ جېنىنى سېلىپ بەردى، دېگىنى بىلەن، بۈيۈك ئەركىنلىك ئىتتىپاقى[102] دا مېنىڭ ئىسمىم چىقسا، «ئىنقىلاب گېزىتى»[103] نىڭ ئۆز خەۋىرىدە «ساپسېرىق يالتىراپ تۇرىدىغان رۇبلىغا سېتىلغان» دېگىنى بىلەن ئوخشاش بىر نەيرەڭ. لياڭ ئەپەندى، ئېھتىمال، ئۆز خوجايىنىمغا باسمىچىلار («ئىلىم باسمىچىلىرى»)[104] نى ھىدلاپ تېپىپ بېرىمەن، بۇمۇ «تەنقىد» نىڭ بىر خىلى بولىدۇ، دەپ ئويلىسا كېرەك، لېكىن بۇنداق كەسىپ «جاللات» لىقتىنمۇ ئۆتۈپ كەتكەن پەسلىك بولىدۇ.

يادىمدا تۇرۇپتۇ، «گومىنداڭ بىلەن كوممۇنىستىك پارتىيە ھەمكارلاشقان» دەۋردە، خەۋەر ۋە نۇتۇقلاردا سوۋېت ئىتتىپاقىنى ماختاش ناھايىتى مودا بولۇپ قالغانىدى. لېكىن، ھازىر ئۇنداق ئەمەس، گېزىتلەرنىڭ يېزىشىچە، ساقچىلار سىم تاناب تۆۋرۈكىگە خەت يازغانلارنى ۋە «××پارتىيە» دىكى لەرنى جان - جەھلى بىلەن تۇتماقتا، شۇڭا ئۆزىنىڭ مۇنازىرىچى رەقىبلىرىنى «سوۋېت ئىتتىپاقىنى ھىمايە قىلغۇچى» ياكى «××پارتىيە» نىڭ ئەزاسى دەپ قارىلاشنىڭ راسا مودا بولۇشىمۇ تەبىئىي. بەلكىم خوجايىنىدىن «بىرئاز ئىنئام» ئېلىشىمۇ مۇمكىن. لېكىن، لياڭ ئەپەندىنىڭ

غەرىزى «ئىنئام» ياكى «تىللا» ئېلىش دېيىلسە ئۇۋال بولىدۇ، ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس. بىراق، ئۇ پەقەت بۇنىڭ بىلەن ئۆزىنىڭ «ئەدەبىي تەنقىد» جەھەتتىكى ماغدۇرسىزلىقىغا ياردەم بېرىدىغان مەدەت ئالماقچى، خالاس. شۇنىڭ ئۈچۈن، «ئەدەبىي تەنقىد» جەھەتتىن ئالغاندا، «ئىت ـ غالچا» دېگەن سۆزنىڭ ئالدىغا «سالپايغان» دېگەن سۆپەتنىمۇ قوشۇپ قويۇشقا توغرا كېلىدۇ.

1930 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى

«تەرەققىيات ۋە چېكىنىش» كە قىسقىچە كىرىش سۆز[105]

بۇ، تەرجىمانىنىڭ 10 يىلدىن بۇيان تەرجىمە قىلغان 100 پارچىغا يېقىن ماقالىدىن تاللىغان، ئانچە بەك مەخسۇس مەسىلىلەرگىمۇ قارىتىلمىغان، ھەممە ئادەم ئوقۇپ كۆرۈشكە بولىدىغان ئەسەرلەرنى كەڭرەك تارقالسۇن، دەپ توپلىغان كىتابى. بۇنىڭدىن، بىرىنچىدىن، تەدرىجىي تەرەققىيات توغرىسىدىكى تەلىماتىنىڭ يېقىندىن بۇيانقى ئەھۋالىنى كۆرگىلى بولىدۇ؛ ئىككىنچىدىن، جۇڭگولۇقلارنىڭ كەلگۈسى تەرەققىياتىغا نەزەر سالغىلى بولىدۇ.

تەدرىجىي تەرەققىيات تەلىماتى جۇڭگوغا خېلى بۇرۇن، يەنى يەن فۇ[106] نىڭ ھېكسلىنىڭ[107] «تەدرىجىي تەرەققىيات نەزەرىيىسى» نى تەرجىمە، بايان قىلىپ بېرىشى بىلەن كىرگەن. لېكىن، ئاخىر ئۇ تەلىماتنىڭ قۇرۇق ئىسمىلا قالدى، ياۋروپا ئۇرۇشى دەۋرىدە مۇلاھىزىچىلەر ھەتتا ئۇنى خاتا چۈشىنىۋالدى، ھازىر ئۇنىڭ ھەتتا ئىسمىمۇ ئۆچۈپ كېتەي دەپ قالدى. بۇ جەريانىدا تەلىماتلاردا بىرقانچە قېتىم ئۆزگىرىش تۇغۇلدى: ھۇگۇدې ۋرېس[108] نىڭ «ئۇشتۇمتۇت ئۆزگىرىش» تەلىماتى بىر مەزگىل دەۋر سۈرگەندىن كېيىن سۇنۇپ قالدى؛ لامارك[109] نىڭ «مۇھىت تەلىماتى» بىر مەزگىل سۇنۇپ قالغاندىن كېيىن يەنە قايتا جانلاندى. بىز تەبىئەت دۇنياسىدا ياشاپ تۇرغان بولساقمۇ، لېكىن تەبىئەتنىڭ ئەنە شۇنداق زور قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىشقا ئومۇ-

مەن كۆڭۈل بۆلگىنىمىز يوق. بۇ كىتابنىڭ باش قىسمىدىكى ئىككى پارچە ماقالە بىلەن ئاخىرىدىكى ئىككى پارچە ماقالە، يەنى يېڭى لاماركچىلار[110] نىڭ نەزەريىسىدىن ئومۇمىي ئەھۋالدىن خەۋەردار بولۇپ، ھېلىقىدەك قۇسۇرلارنى بىرئاز تۇگەتكىلى بولىدۇ.

لېكىن، ھەممىدىن مۇھىمى ئاخىرقى ئىككى پارچە ماقالە[111] دەشت ـ چۆللەرنىڭ بارا ـ بارا جەنۇبقا كۆچۈۋاتقانلىقى، ئوزۇق-لۇقلارنىڭ يېتەرسىزلىك قىلىۋاتقانلىقى جۈڭگو ئادەملىرى ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم، ئىنتايىن زۆرۈر مەسىلە بولۇپ قالدى، ئەگەر بۇ مەسىلە ھەل قىلىنمايدىكەن، ئاقىۋىتىمىز ھالاكەتتىنلا ئىبارەت بولۇپ قالىدۇ. جۈڭگونىڭ قەدىمكى تارىخى تېگىگە يېتەلمىگەن سەۋەبلەرنى يېشىشكە، جۈڭگولۇقلار جاپاغا ناھايىتى چىدايدۇ، دەيدىغان سەپسەتىلەرنى يوقىتىشقا يارىدەم بېرەلەيدىغانلىقى بۇ كىتابنىڭ بىزگە بېرىدىغان ئىككىنچى ئورۇندىكى بەھرىسى. ئورمانلار كېسىلىپ تۈگەۋاتىدۇ، سۇلار قۇرۇپ كېتىۋاتىدۇ، كەلگۈسىدە بىر تامچە سۇ قانغا ئوخشاش قىممەتلىك بولۇپ كېتىشى مۇمكىن، ھازىرقى ۋە كەلگۈسىدىكى ياشلار ئەنە شۇ ئەھۋاللارنى ئېسىدە تۇتالىسا ۋە ئەسلىيەلىسە، ئۇ ھالدا بۇ كىتابنىڭ قەدىر ـ قىممىتى ناھايىتى كۆپ ئاشقان بولىدۇ.

بىراق، تەبىئىي پەن دائىرىسىدىكى گەپلەر ئەنە شۇ يەردىلا توختايدۇ، ئۇنىڭ بېرىدىغان جاۋابلىرىمۇ سۇنى تىزگىنلەش ۋە ئورمان بىنا قىلىشتىنلا ئىبارەت. بۇلار قارىماققا ناھايىتى ئاددىي، ناھايىتى ئاسان بىر ئىشتەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇنداق ئاددىي، ئاسان ئەمەس. بۇ يەردە سىمۋلىي[112] خانىمنىڭ «جۈڭگو يېزىلىرىدىكى تۇرمۇشتىن پارچىلار» سەرلەۋھىلىك ماقالىسىدىن ئىككى ئابزاسنى دەلىل قىلىپ كەلتۈرەي:

«ئۇنىڭ (خىزمەتكار ئايالنىڭ) ئېيتىشچە، ئۇ ئەتە ئۆز

قېرىندىشىنى قاماقتىن بوشىتىش يولىدا گۈندىپايغا يېلىنىپ كۆرۈش ئۈچۈن نەنيۇەنگە[113] بارماقچى، ئۇنىڭ قېرىندىشى 60 نەپەر — ئەرلەرمۇ، ئاياللارمۇ بار ئىكەن — يېزا ئادەمى بىلەن بىللە بۇنىڭدىن ئۈچ ئاي ئىلگىرى قولغا ئېلىنىپ قاماققا چۈشۈپ قاپتۇ، ئۇلار باشقا تۇرمۇش ۋاستىلىرى تۇ-گەپ قالغاندىن كېيىن، دەرەخلەرنىڭ شاخلىرىنى كەسكەن ياكى قوۋزاقلىرىنى سويغانىكەن. ئۇلار بۇزۇپ تاشلايلى دېگەن نىيەت بىلەن ئەمەس، ياغاچ ـ شاخلارنى سېتىپ، ئۇنىڭ پۇلىغا ئاشلىق ئالارمىز، دەپ شۇنداق قىلغانىكەن...

نەنيۇەن خەلقى ھوسۇل ئالالمىغان تۇرسا، ئاشلىقى ئۇ-زۇلۇپ قالغان تۇرسا، قىلارغا ئىش تېپىلمىسا، ئىككى مو يېرى نېمىگە ئەسقاتسۇن؟... ئازغىنە پاراكەندىچىلىككە ئۈچ-رىسا، ئۇ پاراكەندىچىلىك مىڭلىغان ئادەمنى غېرىب ـ غۇرۇا-لار قاتارىغا تاشلايدىكەن... شۇ چاغلاردا (مىلىتارىستلار يېغە-سى بولۇپ تۇرغاندا) نەنيۇەندە دەل ـ دەرەختىن باشقا نەرسە قالماپتۇ؛ يېزا خەلقى دەل ـ دەرەخنى كېسىشكە باشلىغاندا، ساقچىلار ئۇلارنى تۇتۇۋاپتۇ ۋە قاماپ قويۇپتۇ.» («ئۇندۇر-مە» ژۇرنىلىنىڭ 5 ـ سانىدىكى 177 ـ بېتىگە قارالا).

دېمەك، دەل ـ دەرەخنى ئەنە شۇنداق قوغداش نەتىجىسىدە، دەرەخلەرنىڭ قوۋزاقلىرىنى سويىدىغان، ئوت ـ چۆپلەرنىڭ يىلتـ-زىنى كولايدىغان ئادەملەر كۆپىيىدۇ، بۇ ئەھۋال ئەكسىچە چۆل ـ جەزىرىنىڭ پەيدا بولۇشىغا زامىن بولىدۇ. لېكىن، بۇ كىتاب تەبىئىي پەن بىلەنلا چەكلەنگەچكە، بۇنداق ئەھۋاللارنى نە-زەردە تۇتمىغان. بۇ تەبىئىي پەندە بايان قىلىنغان پاكىتلاردىن كېيىن مەسىلىنى تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ ھەل قىلىدىغىنى ئىجتىما-ئىي پەن.

1930 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى

«سەنئەت توغرىسىدا» نىڭ تەرجىمىسىگە مۇقەددىمە[114]

1

پلېخانوف (Geore Valentinovitch Plekhanov) 1857 - يىلى تامبوۋ ئۆلكىسىدىكى بىر ئاقسۆڭەك ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ تۇغۇلۇپ ياش قۇرامىغا يەتكەنگە قەدەر بولغان ئارىلىق دەل روسىيە ئىنقىلابىي ھەرىكىتى تارىخىدا زىيالىيلار دەسلەپتە: روسىيە خەلقى، يەنى كۆپ سانلىق دېھقانلار سوتسىيالىزمنى چۈشىنىشالدى، ئۇلار روھىي جەھەتتىن ئاڭسىز سوتسىيالىزمچىلار بولۇپ قالدى، شۇنىڭ ئۈچۈن نارودنىكلارنىڭ ۋەزىپىسى پەقەت «نارود (خەلق) ئارىسىغا بېرىش»، ئۇلارغا ئۆزلىرىنىڭ تارتقۇلۇقلىرىنى چۈشەندۈرۈپ، ئۇلارنىڭ پومېشچىك ۋە ئەمەلدارلارغا بولغان نەپرىتىنى قوزغاش، ئەنە شۇ چاغدىلا دېھقانلار ئۆزلۈكىدىن باش كۆتۈرۈپ چىقىپ، ئەركىن ئاپتونومىيىنى، يەنى ھۆكۈمەت سىزلىك ئاساسىدىكى ئىجتىمائىي تەشكىلاتنى ۋۇجۇدقا چىقىرىدۇ، دېگەن پىكىرده ئىدى.

لېكىن، دېھقانلار نارودنىكلارنىڭ تەشۋىقاتلىرىغا قۇلاق سالمايتتى، ئەكسىچە، شۇ تەرەققىياتىرۇھىر ئاقسۆڭەك پەرزەنتلىرىگە نارازى ئىدى. پادىشاھ ئالېكساندىر II[115] نىڭ ھۆكۈمىتى بولسا ئۇلارنى قاتتىق جازالىغانىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئاخىر ئۇلارنىڭ بىر قىسمى نەزىرىنى دېھقانلار تەرەپتىن يۆتكەپ، غەربىي ياۋروپادىكى

تەرەققىي قىلغان مەملىكەتلەردىن ئۇلگە ئېلىپ، مۇلۇكدارلار بەھىرىمەن قىلغان مەملىكەتلەردىن ئۇلگە ئېلىپ، مۇلۇكدارلار بەھرىمەن بولىدىغان ھوقۇق ۋە مەنپەئەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغان بولۇپ قالغانىدى. دېمەك، «يەر ۋە ئەركىنلىك» پارتىيىسى[116] دىن «خەلق ئىرادىسى» پارتىيىسى بۆلۈنۈپ چىقىپ، سىياسىي كۈرەش بىلەن شۇغۇللانىدى، لېكىن ئۇلارنىڭ تەدبىرى ئاددىيلىكى ئىجتىمائىي ھەرىكەت بولماستىن، بەلكى ھۆكۈمەت بىلەن تەنھا كۈرەش قىلىش، بارلىق كۈچىنى تېررورلۇق ۋاستىسىگە — يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈشكە — سەرپ قىلىشتىن ئىبارەت بولدى.

ياش پلېخانوف ئۆزىنىڭ ئىنقىلابىي پائالىيىتىنى ئېھتىمال مۇشۇنداق ئىجتىمائىي پىكىر ئېقىمى ئاستىدا باشلىغان بولسا كېرەك. لېكىن، بۆلۈنۈش ۋاقتىدىمۇ، دېھقانلار سوتسىيالىزمدىن ئىبارەت تۇپ كۆزقاراشتا چىڭ تۇرغانلار تېررورلۇققا، پۇقرالارنىڭ سىياسىي ئەركىنلىكىنى قولغا كەلتۈرۈشكە قارشى تۇرۇپ، ئۆزئالدىغا «يەر ئۆزلەشتۈرۈش» پارتىيىسى[117] نى تەشكىللەپ، ئۇمىدىنى پەقەت دېھقانلار قوزغىلىڭغا باغلىغان، پلېخانوف بولسا، زىيالىيلار سىنىپىنىڭ تەنھا ھالدا ھۆكۈمەتكە قارشى كۈرەش قىلىشى بىلەن ئىنقىلابنى مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشتۈرۈش ناھايىتى تەس، دېھقانلاردا سوتسىيالىستىك خاھىش كۆپ بولسىمۇ، لېكىن ئەمگەكچىلەر (ئىشچىلار) ئىنتايىن مۇھىم، دېگەن مۇستەقىل كۆزقاراشتا بولغان. ئۇ ئۆزىنىڭ «ئىنقىلابىي ھەرىكەتتىكى رۇس ئىشچىلىرى» دېگەن ماقالىسىدە: ئىشچىلار شەھەرلەرگە كېلىپ قالغان، ھازىر بولسا زاۋۇتلاردا ئىشلەۋاتقان دېھقانلاردۇر، سوتسىيالىزمنى يېزىلارغا سىڭدۈرۈشتە ئەنە شۇ دېھقان ئىشچىلار ئەڭ باب ۋاستىچى بولالايدۇ. چۈنكى، دېھقانلار ئۆزىدىن چىققان ئىشچىلارنىڭ گېپىگە زىيالىيلار سىنىپىغا قارىغاندا بەكرەك ئىشىنىدۇ، دېگەن.

ئەمەلىيەتمۇ ئۇنىڭ پەرەز قىلغىنىدىن ئانچە يىراق بولۇپ چىقمىدى. 1881 ـ يىلى تېررورچىلار بارلىق كۈچىنى ئىشقا سېلىپ، ئالېكساندىر II نى يوشۇرۇن ئۆلتۈرگەن بولسىمۇ، خەلق ئاممىسى كۆتۈرۈلۈپ چىقمىدى. پۇقرالارمۇ ئەركىنلىككە ئېرىشەلمىدى. نەتىجىدە، قابىل رەھبەرلىرىنىڭ بەزىلىرى ئۆلتۈرۈلدى، بەزىلىرى قاماقتا ئېلىندى، «خەلق ئىرادىسى» پارتىيىسى ھالاكەت گىردابىغا بېرىپ قالدى، ھەتتا بۇ پارتىيىگە مەنسۇپ بولماي، ئىشچىلار سوتسىيالىزمغا مايىل بولغان پلېخانوف قاتارلىق كىشىلەرمۇ ھۆكۈمەتنىڭ زۇلمىغا ئۇچراپ، ئاخىر چەت ئەلگە قېچىپ كېتىشكە مەجبۇر بولدى.

ئۇ ئەنە شۇ چاغدا غەربىي ياۋروپادىكى ئەمگەكچىلەر ھەرىكىتى بىلەن بارغانسېرى يېقىنلىشىپ، ماركس ئەسەرلىرىنى تەتقىق قىلىشقا باشلىدى.

ماركسنىڭ نامى روسىيىگە ئاللىقاچانلا مەلۇم ئىدى، «كاپىتال»نىڭ 1 ـ تومى باشقا دۆلەتلەردىكىگە قارىغاندا روسىيىدە بالدۇر تەرجىمە قىلىنغانىدى[118]. نۇرغۇنلىغان «خەلق ئىرادىسى» تەرەپدارلىرى ماركسنىڭ شەخسەن ئۆزى بىلەن تونۇشاتتى، خەت ـ ئالاقە قىلاتتى، لېكىن ئۆزلىرى شۇنچە قەدىرلىگەن ماركسنىڭ ئىدىيىسى ئۇلارنىڭ نەزىرىدە روسىيىنىڭ ئەمەلىيىتىگە ماس كەلمەيدىغان ۋە رۇسلار بىلەن ھېچقانداق ئالاقىسى بولمىغان نوقۇل «نەزەرىيە» ئىدى. ئۇلارچە، روسىيىدە كاپىتالىزم يوق، روسىيىدە سوتسىيالىزم زاۋۇتتا ئەمەس، بەلكى يېزىدا پەيدا بولىدۇمىش. پلېخانوف پېتىربۇرگدىكى ئەمگەكچىلەر ھەرىكىتىنى ئەسلىگەن چېغىدىلا ئۇنىڭدا يېزا ھەققىدە شۇبھە پەيدا بولغانىدى، ماركسىزم ئەسەرلىرىنى ئەسلىي نۇسخىلىرىدىن ئۆزلەشتۈرۈش ئارقىسىدا، ئۇنىڭ بۇ شۇبھىسى يەنىمۇ كۈچەيدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئەينى زامانىدىكى بارلىق سانلىق مەلۇماتلارنى توپلاپ، ھەقىقىي ماركسچە

ئۈسۈل بىلەن تەتقىق قىلىپ، ئاخىر كاپىتالىزمنىڭ روسىيىگە قەدەم تەشرىپ قىلىۋاتقانلىقىغا قەتئىي ئىشەندى. ئۇنىڭ 1884 ـ يىلى ئېلان قىلىنغان «بىزنىڭ ئىختىلاپلىرىمىز» دېگەن كىتابى نارودنىكلىق خاتالىقىنى ئەيىبلىگەن، ماركسىزمنىڭ ھەققانىي ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىغان مەشھۇر ئەسەر. ئۇ بۇ كىتابىدا كۆپ سانلىق ئامما ھېسابلانغان دېھقانلارنىڭ ئەمدىلىكتە سوتسىيالىزمنىڭ تۈۋرۈكى بولالمايدىغانلىقىنى؛ روسىيىدە شۇ كەمىلەردە شەھەر سانائىتى راۋاجلىنىپ كاپىتالىستىك تۈزۈم شەكىللىنىۋاتقانلىقىنى؛ بۇنىڭغا يارىشا كاپىتالىزمنىڭ دۈشمىنى، يەنى كاپىتالىزمنى نەسلى ـ ۋەسلى بىلەن يوقىتىدىغان پرولېتارلارنىڭ مەيدانغا كېلىشىنىڭ مۇقەررەر ئىكەنلىكىنى؛ شۇ سەۋەبتىن روسىيىدىمۇ پرولېتارلار، غەربىي ياۋروپادىكىگە ئوخشاشلا، سىياسىي ئۆزگىرىشتە ئەڭ ئەھمىيەتلىك سىنىپ بولىدىغانلىقىنى؛ ئۇلارنىڭ تۇنجان ئورنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئۇلار قەتئىي ۋە تەشكىللىك ئىنقىلاب قىلىشتا باشقا سىنىپلارغا قارىغاندا تېخىمۇ زور ئىقتىدارغا ئىگە ھەمدە كەلگۈسىدىكى روسىيە ئىنقىلابىنىڭ مەرگەنلىرى بولۇشقا ئەڭ مۇۋاپىق سىنىپ ئىكەنلىكىنى كۆرسەتكەنىدى.

شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، پلېخانوف ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر بولۇپلا قالماستىن، بەلكى روسىيە ماركسىزمچىلىرىنىڭ سەركەردىسى ۋە ئويغانغان ئەمگەكچىلەرنىڭ ئۇستازى ھەم يېتەكچىسى بولۇپ قالدى.

2

لېكىن، پلېخانوفنىڭ پرولېتارىياتقا قوشقان ئالاھىدە تۆھپىسى كۆپىنچە نەزەرىيىۋى ماقالىلەرنى ئېلان قىلىشتىن ئىبارەت بولدى، ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس سىياسىي كۆزقارىشى تولا چاغلاردا

ئارىسالدىلىقتىن خالىي بولالمىدى.

1889 ـ يىلى، سوتسىيالىزمچىلار پارتۇدا 1 ـ قېتىملىق خەلقئارا يىغىنىنى ئاچتى. يىغىندا پىلېخانوف: «روسىيىدە ئىنقىلابىي ھەرىكەت پەقەت ئەمگەكچىلەر ھەرىكىتى بىلەنلا غەلىبە قىلالايدۇ، بۇنىڭدىن باشقا ھەل قىلىش يولى يوق» دېگەندە، بۇ گەپكە ھەتتا ياۋروپادىكى نۇرغۇنلىغان مەشھۇر سوتسىيالىزمچىلارمۇ تاماملىغان قارشى تۇرغانىدى، ئەمما كۆپ ئۆتمەي ئۇ ئۆز كارامىتىنى كۆرسىتىشكە باشلىدى. يېزىق جەھەتتە، 1895 ـ يىلى «تارىخقا بىر نېگىزدىن قاراشنىڭ تەرەققىياتى» دېگەن ئەسەرنى نەشر قىلدى؛ پەلسەپە ساھەسىدە، ماتېرىيالىزمنى قوغداپ، نارودنىكلارغا قارشى كۈرەش قىلدى. ماركسىزمنىڭ ئومۇملاشقان دەۋرىدىكىلەر-مۇ ئەنە شۇنىڭدىن تەلىم ئالدى، جەڭگىۋار ماتېرىيالىزمنىڭ ئاساسىنى چۈشىنىشتە ئەنە شۇنى ۋاستە قىلدى. كېيىنكى چاغلاردىكى ئەھلى ئىلمىلار، تەبىئىيكى، ئۇنى ئەيىبلەپ تەنقىدلەپمۇ باقتى، لېكىن سۆھبېتىنىڭ: «ئۇنداق قىلغاندىن كۆرە، دېققەتكە سازاۋەر بولغان بۇ كىتابلارنى يېڭى زامان كىشىلىرىگە چۈشەندۈرۈپ ۋە شەرھلەپ بېرىلگەن بولسا، تېخىمۇ ياخشى ئىش بولاتتى» دېدى. ئىككىنچى يىلى، ئەمەلىيەت جەھەتتە، ئۇنىڭ شاگىرتلىرىنىڭ نارودنىكلارغا قارشى كۈرىشى نەتىجىسىدە، ئاخىر پېتىربۇرگدا توقۇمىچىلىق فابرىكىسىدىكى ئەمگەكچىلەرنىڭ 30 مىڭ كىشىلىك بىر-لەشمە ئىش تاشلاش ھەرىكىتى پارتلاپ، روسىيە تارىخىدا يېڭى دەۋر ئاچتى، روسىيە پرولېتارىياتىنىڭ ئىنقىلابىي رولى كۆپچىلىككە تونۇلۇشقا باشلىدى. شۇ چاغدا لوندوندا ئېچىلغان سوتسىيالىزمچىلارنىڭ 4 ـ قېتىملىق خەلقئارا يىغىنىمۇ بۇنى قاتتىق ھاياجان بىلەن ئالقىشلىدى.

ۋەھالەنكى، پىلېخانوف ئاخىرقى ھېسابتا نەزەرىيىچى ئىدى. لېنىن ئۆزىنىڭ پائالىيىتىنى XIX ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىلا باشلىدى، ئۇ پىلېخانوفتىن ياش ئىدى، بۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا خۇددى مەسلىھەتلىشىۋالغاندەكلا تەبىئىي ئىش تەقسىماتى بارلىققا كەلگەندى. پىلېخانوفنىڭ ئارتۇقچىلىقى نەزەرىيە جەھەتتە بولۇپ، ئۇ دۇشمەن بىلەن پەلسەپە جەھەتتىن بەس ـ مۇنازىرە قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى، لېنىن بولسا ئۆزىنىڭ ئەڭ دەسلەپكى ئەسەرلىرىدىن باشلاپلا دېققىتىنى ئىجتىمائىي سىياسىي مەسىلىلەرگە، پارتىيە ۋە ئەمگەكچىلەر سىنىپى تەشكىلاتلىرىغا قارىتتى. ئۇلارنىڭ شۇ چاغدا ئۆزئارا ماسلىشىش ئارقىسىدا چىقارغان گېزىتى Iskara («ئۇچقۇن»)[119] بولدى، بۇنىڭغا قەلەم تەۋرەتكۈچىلەرنىڭ ئارىسىدا گەرچە ساپ بولمىغان ئۇنسۇرلار بولسىمۇ، لېكىن بۇ گېزىت ئەينى ۋاقىتتا مۇھىم ۋەزىپىلەرنى ئورۇنداپ، ئەمگەكچىلەر ۋە ئىنقىلابچىلارنىڭ بىرەر قاتلىمىنى كۆرەشكە قوزغاپ، نارودنىك زىيالىيلارنى تەۋرىتىپ قويدى.

بولۇپمۇ مەتبۇئات پائالىيىتى ۋە ئەمەلىي پائالىيەت مۇھىم ئورۇن تۇتتى. شۇ چاغدا (1900 ـ يىللىردىن 1901 ـ يىلىغىچە)، ئىنقىلابچىلار ئۆزلىرىنى تار دائىرىدە چەكلەپ قويۇپ، پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئىستىقبالىنى چۈشەنمەيتتى، ئۇلار پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئىستىقبالىغا تايانغاندىلا مۇۋەپپەقىيەت قازانغىلى بولىدىغانلىقىنى چۈشەنمەيتتى، ئېنىق پىلانمۇ يوق ئىدى. قانچىلىك كۈچ سەرپ قىلىش لازىملىقىنى ۋە بۇنىڭ بىلەن قانداق نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرگىلى بولىدىغانلىقىنمۇ خىيالىغا كەلتۈرمەيتتى، مۇشۇنداق بىر ۋاقىتتا ھوقۇقنى مەركەزگە مەركەزلەشتۈرگەن پارتىيىنى قۇرۇپ كۆرۈش، پۈتۈن پرولېتارىياتنىڭ ئومۇمىي روسىيىلىك سىياسىي تەشكىلاتلىرىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش توغرىسىدىكى كۆزقاراش تېخى يېڭى ۋە ئەمەلگە ئاشۇرۇش قىيىن كۆزقاراش ئىدى. «ئۇچقۇن» بۇ كۆزقاراشنى نەزەرىيە جەھەتتە شەرھلەپلا قالماستىن، بەلكى «ئۇچقۇن» تەشكىلاتىنمۇ

قۇردى. پىلىخانوفنىڭ گېزىتتە يېزىق شەكلىدە ئىپادىلىگەن پىلان ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن، «ئۇچقۇن» تەرەپدارى بولغان يارامسىز ئىنقىلابچىلاردىن 100 — 150 كىشى بۇ تەشكىلاتقا قاتناشتى.

ئەمما، 1903 - يىلىغا كەلگەندە، روسىيە ماركسىزمچىلىرى بولشېۋىكلار (كۆپ سانلىقلار) ۋە مېنشېۋىكلار (ئاز سانلىقلار) غا بۆلۈنۈپ كەتتى، لېنىن بولشېۋىكلارنىڭ يېتەكچىسى بولدى، پىلىخانوف بولسا، مېنشېۋىكلار قاتاردا تۇردى. شۇنىڭدىن باشلاپ ئىككىسى بەزىدە كېلىشىپ ئىشلىدى، بەزىدە كېلىشەلمىدى. مەسىلەن، 1904 - يىلى ياپونىيە - روسىيە ئۇرۇشىدا[120] چار پادىشاھىنىڭ مەغلۇپ بولۇشىنى ئۈمىد قىلىشتا، 1907 — 1909 - يىللاردا پارتىيە قېيىنچىلىققا ئۇچرىغان دەۋرىدە پىلىخانوف لېنىن بىلەن بىر نېمىتە بولدى. بولۇپمۇ كېيىنكى بىر مەزگىلدە بولشېۋىكلارنىڭ تولىسى ئائىلاج چەت ئەلگە قېچىپ كەتتى، ھەممە يەرنى چۈشكۈنلۈك قاپلىدى، ھەممىلا يەردە خائىنلار پەيدا بولدى؛ ھەممە ئادەم بىر - بىرىنى كۆزىتىپ، بىر - بىرىدىن قورقۇپ، بىر - بىرىدىن گۇمانلىنىپ يۈردى. ئەدەبىيات جەھەتتە بولسا، شەھۋانىي ئەدەبىيات ئەۋج ئالدى، «سېنىن»[121] دېگەن كىتاب ئەنە شۇ چاغدا مەيدانغا چىقتى. بۇنداق كەيپىيات بارلىق ئىنقىلابچىلار قوشۇنىغا سىڭىپ كىردى، پارتىيە ئەزالىرى ئايرىم - ئايرىم كىچىك تەشكىلاتلارغا بۆلۈنۈپ كەتتى. بىكىرەكچى مېنشېۋىكلەر[122] بولشېۋىكلارغا ئۆلۈم تىلىگەنىدى. ئەنە شۇ پەيتتە، مېنشېۋىكلارنىڭ نوپۇزلۇق ئەربابى بولغان پىلىخانوف بىكىرەكچىلەرنىڭ ئەدىپىنى بېرىش كېرەك، بولشېۋىكلارنى قوللاش كېرەك، دەپ سۆرەن سالدى ھەمدە گېزىت - ژۇرناللاردا، پارلامېنتتا بولشېۋىكلارغا باتۇرلۇق بىلەن يارەدەم بەردى. شۇنىڭ بىلەن باشقا مېنشېۋىكلار ئۇنى «ئۇ قېرىپ، يەر ئاستى قازناقنىڭ كۆيچىسى بولۇپ قالدى» دەپ مەسخىرە قىلىشتى.

ئىنقىلابنى جانلاندۇرۇش مەقسىتىدە يېڭى ئۇيۇشتۇرۇلغان Zvezda («يۇلتۇز»)[123] گېزىتى 1910 - يىلىدىن باشلاپ چىقىرىلدى. پىلىخانوف ۋە لېنىن ئۇنىڭغا چەت ئەلدىن ماقالە ئەۋەتىپ تۇردى. ئۇ ئىككى تەرەپ ھەمكارلىقىنىڭ نەشر ئەپكارى بولغاچقا، سىياسىي جەھەتتىكى يۆنىلىشىنى دېگۈدەك ئېنىق ئىپادىلەپ بېرەلمىدى. ئەمما، بۇ گېزىت سىياسىي ھەرىكەت بىلەن ئالاقىسى زىتلاشقان مەزگىلدە ئۆزىنىڭ ھەمكارلىشىپ ئىشلەش خۇسۇسىيىتىنى يوقاتتى، ئاخىر پىلىخانوف تەرەپدارلىرىنىڭ نامى تامامەن ئۆچۈپ، گېزىت پۈتۈنلەي بولشېۋىكلارنىڭ جەڭگىۋار نەشر ئەپكارى بولۇپ قالدى. 1912 - يىلى ئىككى تەرەپ يەنە بىرلىشىپ Pravda («ھەقىقەت»)[124] گېزىتىنى چىقاردى، بىراق ئىش قانات يايغان چاغدا، پىلىخانوف تەرەپدارلىرى ئىنتايىن قىسقا ۋاقىت ئىچىدىلا سىقىپ چىقىرىلىپ، Zvezda ۋاقتىدىكىدەك تەقدىرگە قالدى.

ياۋروپا ئۇرۇشىدىن باشلاپ، پىلىخانوف گېرمانىيە جاھانگىرلىكىنى ياۋروپا مەدەنىيىتىنىڭ ۋە ئەمگەكچىلەر سىنىپىنىڭ ئەڭ خەتەرلىك دۈشمىنى ھېسابلاپ، ئىككىنچى ئىنتېرناتسىئونال رەھبەرلىرىگە ئوخشاشلا، ۋەتەنپەرۋەرلىك مەۋقەسىدە تۇرۇپ، ئەڭ ياۋۇز نېمىسلار بىلەن كۈرەش قىلىش ئۇچۇن، ئۆز دۆلىتىنىڭ بۇرژۇئازىيىسى ۋە ھۆكۈمىتى بىلەن ھەمكارلىشىشتىن ۋە مۇرەسسىلىشىشتىن يانمىدى. 1917 - يىلىدىكى فېۋرال ئىنقىلابىدىن كېيىن، ئۇ مەملىكەتنىگە قايتىپ، سوتسىيالىستىك ۋەتەنپەرۋەرلەرنىڭ «ھەمكارلىق»[125] تەشكىلاتىنى ئۇيۇشتۇردى. بىراق، روسىيىگە پرولېتارىياتنىڭ ئاتىسى بولغان پىلىخانوفنىڭ ئىنقىلابىي ھېسسىياتى ئەمدىلىكتە روسىيە ئەمگەكچىلىرىنى تەسىرلەندۈرۈش ئىقتىدارىنى يوقاتقانىدى. بىرېست سۇلھى[126] دىن كېيىن، ئۇ روسىيە ئىشچى - دېھقانلىرىنىڭ ئېسىدىن پۈتۈنلەي دېگۈدەك كۆتۈرۈلۈپ، ئاخىر 1918 - يىل 5 - ئاينىڭ 30 - كۈنى، شۇ

چاغدا گېرمانىيە ئارمىيىسى ئىشغالىيىتى ئاستىدا تۇرغان فىنلاندىيە يالغۇزلۇق ئىچىدە ۋاپات بولدى، ئېيتىشلارغا قارىغاندا ئۇ سەكراتقا چۈشۈپ قالغان چاغدا: «ئەمگەكچىلەر سىنىپى مېنىڭ پائالىيەتلىرىمنى بىلىۋاتامدىغاندۇر؟» دەپ جۆيلۈگەنمىش.

3

ئۇ ئۆلگەندىن كېيىن، InprekoL[127] (8 ـ يىللىق 54 ـ سانى) دا بېسىلغان «گ. ۋ. پلېخانوف ۋە پرولېتارىيات ھەرىكىتى» دېگەن بىر پارچە ماقالىدە ئۇنىڭ پۈتۈن ھاياتىدىكى تۆھپىسى ۋە خاتالىقىغا قىسقىچە باھا بېرىلگەن:

«... ئەسلىدە، پلېخانوف شۇنداق سوئال قويۇشقا ھەقلىق. نېمە ئۈچۈن؟ چۈنكى، ياش ئەمگەكچىلەر سىنىپى ئۈنى ۋەتەنپەرۋەر سوتسىيالىست، مېنشېۋىك، جاھانگىرلىكنىڭ ئەگەشكۈچىسى، ئىنقىلابىي ئەمگەكچىلەرنىڭ روسىيە بۇرژۇئازىيىسىنىڭ يېتەكچىسى بولغان مىليوكوف[128] بىلەن مۇرەسسەگە كېلىشىنى تەشەببۇس قىلغۇچى ئادەم سۈپىتىدە بىلەتتى. چۈنكى، ئەمگەكچىلەر سىنىپىنىڭ تۇتقان يولى پلېخانوفنىڭ تۇتقان يولىدىن پۈتۈنلەي باشقىچە ئىدى.

لېكىن، بىز قىلچە ئىككىلەنمەستىن پلېخانوفنى روسىيە ئەمگەكچىلەر سىنىپىنىڭ، ياق، خەلقئارا ئەمگەكچىلەر سىنىپىنىڭ ئەڭ چوڭ مېھرىبان ئۇستازلىرى قاتارىغا قوشمىمىز.

نېمە ئۈچۈن مۇنداق دەيمىز؟ ھەل قىلغۇچ سىنىپىي جەڭ ۋاقتىدا پلېخانوف سەپنىڭ ئۇ تەرىپىدە تۇرغان ئەمەسمىدى؟ شۇنداق، ھەقىقەتەن شۇنداق. ئەمما، ئۇنىڭ بۇ ھەل

قىلغۇچ جەڭدىن خېلى ئىلگىرىكى پائالىيەتلىرى ۋە ئۇنىڭ نەزەرىيە جەھەتتىكى نۇرغۇنلىغان ئەسەرلىرى ئۇنىڭ مىراسلىرى ئىچىدە قىممەتلىك ئورۇننى تۇتىدۇ.

پەقەت توغرا سىنىپىي دۇنيا قاراش ئۇچۇن بولغان جەڭلەردىكى كۆرەش سىنىپىي جەڭلەرنىڭ ھەممە شەكىللىرى ئىچىدە ئەڭ مۇھىملىرىدىن بىرى. پلېخانوفنىڭ نەزەرىيە جەھەتتىكى نۇرغۇنلىغان ئەسەرلىرى ئۇزۇن يىللار داۋامىدا كۆپلىگەن ئەمگەكچى ئىنقىلابچىلارنى تەربىيىلىدى. ئۇ مۇشۇ ئارقىلىق روسىيە ئەمگەكچىلەر سىنىپىنىڭ سىياسىي جەھەتتە ئۆز ـ ئۆزىگە خوجا بولۇشىدا قالتىس خىزمەت كۆرسەتتى.

پلېخانوفنىڭ ئۇلۇغ تۆھپىسى ئالدى بىلەن شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، ئۇ «خەلق ئىرادىسى» پارتىيىسىگە، يەنى ئالدىنقى ئەسىرنىڭ 70 ـ يىللىرىدا روسىيىنىڭ تەرەققىياتى ئالاھىدە بىر خىل يول بىلەن، يەنى غەيرىي كاپىتالىزم يولى بىلەن ماڭىدۇ، دەپ ئىشەنگەن زىيالىيلار گۇرۇھىغا قارشى كۆرەش قىلدى. 70 ـ يىللاردىن كېيىنكى شۇ بىرنەچچە ئون يىل ئىچىدە، روسىيىدە كاپىتالىزمنىڭ كارامەت تەرەققىي قىلغانلىقى «خەلق ئىرادىسى» تەرەپدارلىرىنىڭ كۆزقارىشىنىڭ نەقەدەر خاتا ئىكەنلىكىنى، پلېخانوفنىڭ كۆزقارىشىنىڭ نەقەدەر توغرا ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەپ بەردى.

1984 ـ يىلى پلېخانوف تەشكىللىگەن، ئەمگەكنى ئازاد قىلىشنى مەقسەت قىلغان تەشكىلات (ئەمگەكچىلەرنى ئازاد قىلىش گۇرۇپپىسى)[129] نىڭ پروگراممىسى — دەل روسىيىدىكى ئەمگەكچىلەر پارتىيىسىنىڭ ئەڭ دەسلەپكى خىتابنامىسى، شۇنداقلا 1878 — 1879 ـ يىللاردىكى ئەمگەكچىلەرنىڭ ئارىسالدىلىقىغا بەرگەن بۇاستە جاۋابى بولدى.

ئۇ مۇنداق يازغان:

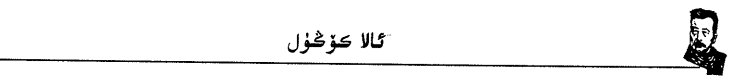

«ئىمكانقەدەر تېزلىك بىلەن ئەمگەكچىلەر پارتىيىسىنى تەشكىل قىلىش هازىرقى روسىيىنىڭ ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي جەهەتتىكى بارلىق زىددىيەتلىرىنى هەل قىلىشنىڭ بىردىنبىر تەدبىرىدۇر.»

1989 ـ يىلى، پىلېخانوف پارىژدا ئېچىلغان خەلقئارا سوتسىيالىستىك پارتىيىلەر يىغىنىدا مۇنداق دېگەنىدى:

«روسىيەدىكى ئىنقىلابىي هەرىكەت پەقەت ئىنقىلابىي ئەمگەكچىلەر هەرىكىتىگە تايانغاندىلا، ئاندىن غەلىبە قازىنالايدۇ. بىزنىڭ بۇنىڭدىن باشقا هەل قىلىش يولىمىز يوق، بولۇشمۇ مۇمكىن ئەمەس.»

پىلېخانوفنىڭ بۇ مەشهۇر سۆزلىرى هەرگىز تاسادىپىي ئېيتىلغان ئەمەس. پىلېخانوف ئۆزىنىڭ ئۇلۇغ تالانتى بىلەن پرولېتارىياتنىڭ شەهەر ئاهالىسىنىڭ ناروىنكلارچە ئىنقىلابىدىكى مۇستەقىللىقىنى نەچچە ئون يىلغىچە همماىه قىلدى ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە، لىبېرالىست مۇلۇكدارلارنىڭ پادىشاهلىق تۈزۈمىگە قارشى كۈرەشتە زەئىپلىك قىلىپ خائىنلارغا، دېلىغۇللۇقتا چېكىگە يەتكەن بىرنەرسىلەرگە ئايلىنىپ كەتكەنلىكى توغرىسىدىكى پىكىرنىمۇ ئوتتۇرىغا قويدى.

پىلېخانوف لېنىن بىلەن بىللە «ئۇچقۇن» گېزىتىنىڭ ئاساسچىسى ۋە يېتەكچىسى بولغانىدى. روسىيەدە سىياسىي پارتىيە تەشكىلاتىنى قۇرۇش ئۇچۇن بولغان كۈرەشتە «ئۇچقۇن» گېزىتىنىڭ ئادا قىلغان ئۇلۇغ تەشكىلاتچىلىق ۋەزىپىسى هەممىگە ئايان.

1903 ـ يىلىدىن 1917 ـ يىلىغىچە پىلېخانوف نەچچە قېتىم قاتتىق تەۋرەندى. ئۇ هەمىشە ئىنقىلابىي ماركسىزمغا خىلاپلىق قىلدى هەمدە مېنشېۋىكلار تەرەپكە ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنىڭ ئىنقىلابىي ماركسىزمغا خىلاپلىق قىلىشىغا سەۋەبچى

بولغان مەسىلىلەر ئومۇمەن قايسىلار؟

ئالدى بىلەن، ئۇ دېهقانلار قاتلىمىنىڭ ئىنقىلاب قىلىش ئىمكانىيىتىنى بەكمۇ تۆۋەن مۆلچەرلىدى. پىلېخانوف «خەلق ئىرادىسى» تەرەپدارلىرىنىڭ زىيانلىق تەرىپىگە قارشى كۈرەشته دېهقانلار قاتلىمىنىڭ ئىنقىلابىي تىرىشچانلىق كۆرسەتەلەيدىغانلىقىغا كۆزى يەتمىدى.

ئۇنىڭدىن قالسا، دۆلەت مەسىلىسىده ئۇ شەهەر ئاهالىسىنىڭ نارودنىكلىق ماهىيىتىنى چۈشەنمىدى، يەنى بۇرژۇئا دۆلەت ئورگانلىرىنى قانداقلا بولمىسۇن پاچاقلاپ تاشلاشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى چۈشەنمىدى.

ئاخىردا، ئۇ كاپىتالىزمنىڭ ئەڭ ئاخىرقى باسقۇچى بولغان جاهانگىرلىك مەسىلىسىنى ۋە جاهانگىرلىك ئۇرۇشنىڭ خاراكتېرى مەسىلىسىنى چۈشەنمىدى.

قىسقىسى، لېنىنىنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرى ئالدىدا پىلېخانوفنىڭ ئاجىزلىقى بار ئىدى. ئۇ «جاهانگىرلىك ۋە پرولېتارىيات ئىنقىلابى دەۋرىدىكى ماركسىزمچى» بولالمايتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ هەممە ئىشى پەقەت ماركسىزمچى بولۇش بىلەنلا تامامىلاندى. شۇنداق قىلىپ پىلېخانوف بارا ـ بارا، خۇددى رونو لىيۇكسمبۇرگ[130] ئېيتقاندەك: «قەدىرلىك تاش مۇردا» غا ئايلىنىپ قالدى.

روسىيەدە ماركسىزم ئاساسىنى سالغان پىلېخانوف ماركس ۋە ئېنگېلسنىڭ سىياسىي ئىقتىسادىنىڭ تارىخ ۋە پەلسەپىسىنىڭ تونۇشتۇرغۇچىسىلا ئەمەس، شۇنداقلا ئۇ بۇ ساهەلەرنىڭ هەممىسىده ئۆزىنىڭ ئاجايىپ داڭدار ئەمگىكىنى تۆهپە قىلغۇچى. روسىيە ئەمگەكچىلىرى ۋە زىيالىيلار سىنىپىنىڭ پۈتكۈل ئىنسانىيەت تەپەككۇر تارىخىنىڭ ئەڭ يۇكسەك ئىلمىي مۇۋەپپەقىيىتى ماركسىزم ئىكەنلىكىنى ئېنىق

چۈشىنىۋېلىشىدا پىلېخانوفنىڭ قوشقان ھەسسىسى بار. پىلې-
خانوپنىڭ نەزەرىيىۋى تەتقىقاتلىرى ئۇنىڭ ئىدېئولوگىيە جە-
ھەتتىكى مىراسلىرى ئىچىدە ئەڭ قىممەتلىك نەرسىلەر بولۇپ
ھېسابلىنىدۇ. لېنىن ھەققانىي تۇرده دائىم ياشلارنى پىلېخا-
نوفنىڭ كىتابلىرىنى تەتقىق قىلىشقا دەۋەت قىلاتتى.
« ‹كىمدەكىم ئەگەر بۇنى (پىلېخانوفنىڭ پەلسەپە ھەققىدىكى
بايانلىرىنى) تەتقىق قىلمىسا، ئۇ ھەرگىز ئاڭلىق، ھەقىقىي
كوممۇنىزمچى بولالمايدۇ، چۈنكى بۇ خەلقئارادىكى بارلىق
ماركسىزم ئەسەرلىرى ئىچىدە ئەڭ مەشھۇر ئەسەرلەر بولۇپ
ھېسابلىنىدۇ.› [131] — دەيدۇ لېنىن.»)

4

پىلېخانوف ماركسچە سەنئەت نەزەرىيىسىگىمۇ ئاساس سالدى.
پىلېخانوفنىڭ سەنئەت نەزەرىيىسى گەرچە سەلتەنەتلىك بىر پۈتۈن
گەۋدە بولالمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ قالدۇرۇپ كەتكەن ئۇ-
سۇلىنى ۋە مۇۋەپپەقىيىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئەسەرلىرى كې-
يىنكى كىشىلەرنىڭ تەتقىقات ماۋزۇسى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى
ئۇ ماركسچە سەنئەت نەزەرىيىسىنى، ئىجتىمائىي سەنئەتشۇناسلىقنى
بەرپا قىلىشتىكى كلاسسىك ئەسەرلەر، دەپ ئاتاشقىمۇ مۇناسىپ.
بۇ يەردىكى خەت ـ چەك شەكلىدە يېزىلغان ئۇچ پارچە ماقالە
ئۇنىڭ بۇ خىلدىكى ئەسەرلىرىنىڭ ناھايىتى ئاز بىر قىسمىدىنلا
ئىبارەت.
«سەنئەت توغرىسىدا» دېگەن بىرىنچى پارچە ماقالىدە ئالدى
بىلەن ئۇ «سەنئەت دېگەن نېمە» دېگەن مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قو-
يۇپ، تولستوينىڭ بۇنىڭغا بەرگەن تەبرىنى[132] تولۇقلايدۇ. سەن-
ئەتنىڭ خۇسۇسىيىتى ھېسسىيات بىلەن پىكىرنىڭ كونكرېت ۋە

ئوبرازلىق ئىپادىسىدۇر، دەپ ھۆكۈم قىلىدۇ. يەنىمۇ بىر قەدەم
ئىلگىرىلىگەن ھالدا، سەنئەتنىڭ ئىجتىمائىي ھادىسە ئىكەنلىكى-
نى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى كۆزەتكەندە تارىخىي ماتېرىيالىزملىق
مەيدانىدا تۇرۇش لازىملىقىنى بايان قىلغان ۋە بۇنىڭغا زىت بولغان
تارىخىي ئىدېئالىزم (St. Simon, Conte, Hegel)[133] نى تەنقىد
قىلغان؛ بۇنىڭغا (تارىخىي ماتېرىيالىزمغا) ماس كېلىدىغان جاز-
لىق مەۋجۇداتلارنىڭ گۈزەللىككە بولغان ھەۋەسلىرى ھەققىدىكى
دارۋىنچە ماتېرىيالىزملىق قاراشلارنى تونۇشتۇرغان. ئۇ بۇ يەردە
قارشى تۇرغۇچىلارنىڭ گۈزەللىك تۈيغۇسىنىڭ مەنبەسىنى بىئولو-
گىيىدىن ئىزدەش كېرەك، دەيدىغان تەكلىپنى پەرەز قىلىپ تۇ-
رۇپ، دارۋىننىڭ ئۆز سۆزلىرىنى نەقىل كەلتۈرۈپ،
«گۈزەللىك توغرىسىدىكى ئۇقۇم... ئىنسانلارنىڭ ھەر خىل ئىرق-
لىرى ئىچىدە ھەر تۈرلۈك بولىدۇ، ھەتتا بىر خىل ئىرقتىكى
ھەرقايسى دۆلەت خەلقلىرى ئىچىدىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ» دەپ
چۈشەندۈرىدۇ. بۇ «مەدەنىيەتلىك كىشىلەردە بۇنداق تۈيغۇلار ھەر
تۈرلۈك مۇرەككەپ ئاڭ ۋە ئىدىيىلەر بىلەن زەنجىرسىمان باغلى-
نىشتا بولىدۇ» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ، يەنى بۇ «مەدەنىيەتلىك
كىشىلەرنىڭ گۈزەللىك تۈيغۇسى... روشەنكى، ھەر خىل
ئىجتىمائىي سەۋەبلەرنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرايدۇ» دېگەن سۆز.
دېمەك، «بىئولوگىيىدىن ئىجتىمائىيەتكە ئۆتۈش» كە، ئىن-
سانلارنى «جانلىق مەۋجۇدات تۈرلىرى» سۈپىتىدە تەتقىق قىلىدى-
غان دارۋىنچە ساھەدىن جانلىق مەۋجۇداتلار تۈرلىرىنىڭ تارىخىي
تەدرىجىي تەتقىقلاش ساھەسىگە ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ. سەنئەت-
نىڭ ئۆزىنىلا ئالىدىغان بولساق، ئىنسانلارنىڭ گۈزەللىك تۈيغۇ-
سىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش ئىمكانىيىتى (تۈرلەر توغرىسىدىكى
ئۇقۇم) نى ئۇنى رېئاللىققا ئايلاندۇرىدىغان شەرتلەر (تارىخىي ئۇ-
قۇم) تاكامۇللاشتۇرىدۇ. تەبىئىيكى، بۇ شەرتلەر شۇ جەمئىيەتنىڭ

ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىيات باسقۇچىدىن ئىبارەت بولىدۇ. لېكىن، پىلېخانوف بۇ يەردە بۇنى مۇھىم بەدىئىي ئىشلەپچىقىرىش مەسىلىسى دەپ ھېسابلاپ، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنىڭ ۋە سىنىپلار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنىڭ سەنئەتكە قانداق شەكىلدە تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى شۇ ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى ئۈستىگە قۇرۇلغان جەمئىيەت سەنئىتىنىڭ قانداق قىلىپ ئايرىم (ئالاھىدە) شەكىلگە ئىگە بولۇپ، باشقا جەمئىيەتلەردىكى سەنئەتتىن پەرقلىنىدىغانلىقىنى ئېنىق چۈشەندۈرىدۇ. دارۋىننىڭ «قارشىلىق مەنبەلىرىنىڭ رولى» دېگەن سۆزىنى ئىشلىتىپ، كەڭ تۈرده مىسال كەلتۈرۈش ئارقىلىق، ئىجتىمائىي شەرت - شارائىتلارنىڭ گۈزەللىك تۈيغۇلىرىنىڭ شەكىللىرى بىلەن، شۇنداقلا ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسى بىلەن ھەمدە ۋەزىن، ئاھاڭداشلىق، تەڭداشلىق قائىدىلىرى بىلەن ئالاقىدار ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ؛ شۇنىڭ بىلەن بىللە، يەنە قىزامان فرانسۇز سەنئەت نەزەريەسىنىڭ تەرەققىياتىنى (Stael, Guizot, Taine)[134] تەنقىد قىلىدۇ.

ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسى بىلەن تۇرمۇش ئۇسۇلىنىڭ سەنئەت ھادىسىلىرىدە ئەڭ بىۋاستە ئەكس ئېتىشى ئىپتىدائىي مىللەتلەر دەۋرىدە بولغان. پىلېخانوف ئەنە شۇنداق ئىپتىدائىي مىللەتلەرنىڭ سەنئىتىنى چۈشەندۈرۈش ئارقىلىق مارکسچە سەنئەت نەزەريەسىدىكى قىيىن مەسىلىلەرنى يەشمەكچى بولغان. «ئىپتىدائىي مىللەتلەرنىڭ سەنئىتى» دېگەن ئىككىنچى پارچە ماقالىدە ئالدى بىلەن ئىنسانشۇناسلار، سایاھەتچىلەر ۋە باشقىلارنىڭ ئەمەلىيەتتىن ھاسىل قىلغان پىكىرلىرىگە ئاساسلىنىپ، بۇشمان، ۋېدا، ئىندىئان[135] ۋە باشقا مىللەتلەرنىڭ تۇرمۇشىنى ئوۋچىلىق، دېھقانچىلىق، بايلىقلارنى تەقسىم قىلىشتەك ئىشلىرىنى مىسال

كەلتۈرۈش ئارقىلىق، ئىپتىدائىي ئوۋچى مىللەتلەرنىڭ ھەقىقەتەن كوممۇنىستىك جامائەت ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ ۋە بېكېر[136] نىڭ پىكىرلىرىنىڭ ئاساسسىز ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. «يەنە ئىپتىدائىي مىللەتلەرنىڭ سەنئىتى توغرىسىدا» دېگەن ئۈچىنچى پارچە ماقالىدە بولسا، ئويۇن ئىقتىدارى ئەمگەكتىن ئاۋۇال پەيدا بولغان دەپ دەۋا قىلىدىغان كىشىلەرنىڭ خاتالىقىنى تەنقىد قىلىدۇ ھەمدە مول ئەمەلىي پاكىتلار ۋە ئۆتكۈر نەزەريە ئارقىلىق پايدىلىق ئوبيېكتىنىڭ ئىشلەپ چىقىرىلىشى (ئەمگەك) بەدىئىي ئىشلەپچىقىرىشتىن بۇرۇن بولغان، دېگەن ماتېرىيالىستىك تارىخىي قاراشنىڭ تۈپ مەسىلىسىنى ئېنىق شەرھلەيدۇ. ئوچۇقراق ئېيتقاندا، پىلېخانوفنىڭ شەرھىسى شۇنىڭدىن ئىبارەتكى: ئىجتىمائىي ئادەملەر شەيئىلەر ۋە ھادىسىلەرنى كۆزىتىشتىن ئاۋۇال پايدا - مەنپەئىتىنى كۆزدە تۇتىدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىنلا گۈزەللىكنى كۆزدە تۇتىدۇ. بارلىق ئىنسانلار ئۆزلىرىگە پايدىلىق بولغان، ياشاش يولىدا تەبىئەتكە قارشى ئېلىپ بارغان كۈرەشتە ۋە باشقا ئىجتىمائىي ھايات ساھەسىدىكى كۈرەشلەردە ئەھمىيەتلىك بولغان نەرسىلەرنى گۈزەل نەرسىلەر، دەپ ھېسابلايدۇ. كىشىلەر پايدا - مەنپەئەتىنى بىلىشتە ئەقىلگە تايىنىدۇ، گۈزەللىكنى بىلىشتە بولسا بىۋاستە تۈيغۇنىڭ كۈچىگە تايىنىدۇ. كىشىلەر گۈزەللىكتىن بەھرىمەن بولۇۋاتقان چېغىدا گويا پايدىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرمىگەندەك قىلسىمۇ، لېكىن ئۇ ئىلمىي تەھلىل قىلىش ئارقىسىدا نامايان بولىدۇ. دېمەك، گۈزەللىكتىن بەھرىمەن بولۇشنىڭ ئالاھىدىلىكى — ئۇنىڭ ئاشۇ بىۋاستىلىكىدە، ۋەھالەنكى ئەگەر گۈزەللىك زوقىنىڭ تېگىدە پايدا يوشۇرۇنۇپ ياتمايدىغان بولسا، ئۇ شەيئىنىڭ گۈزەل بولالىشى ناتايىن. ئادەم گۈزەللىك ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى گۈزەللىك ئادەم ئۈچۈن مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، دېگەن بۇ خۇلاسە

ئارقىلىق، پىلېخانوف تارىخىي ئىدېئالىستلار قاتتىق ئۆچ كۆرىدۇ-غان ئىجتىمائىي، ئىرقىي، سىنىپىي مەنپەئەتپەرەسلىك كۆزقارا-شىنى سەنئەت ساھەسىگە سىڭدۈرگەن.

ئۇچىنچى پارچە ماقالىنىڭ ئاخىرىغا قارىغاندا، پىلېخانوف بۇنىڭ كەينىدىن ئىرقشۇناسلىقتىكى كونىچە تۇرگە ئايرىشنىڭ ئە-ھمىيىتكە مۇۋاپىق بولغان ياكى بولمىغانلىقىنى مۇلاھىزە قىلماقچى بولغان، لېكىن بۇنى يازمىغان، شۇڭا بۇ يەردە ئۇنى شۇنىڭ بىلەن تامامىلانغان، دەپ ھېسابلاشقا توغرا كەلدى.

5

بۇ كىتاب ياپونىيىلىك ۋەيسۇن شىلاڭ تەرجىمە قىلغان نۇس-خىسىنى ئاساس قىلىپ تەرجىمە قىلىندى. ئىلگىرى بۇنى لىن بو ئەپەندى تەرجىمە قىلغاچقا، يەنە تەرجىمە قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى، لېكىن بۇ مەجمۇئەنىڭ مۇندەرىجىسى ئاللىقاچان بەلگىلە-نىپ بولغانلىقى ئۈچۈن، بەربىر بۇنداق بىھۇدە دېگۈدەك ئەمگەك-نى سەرپ قىلىشقا توغرا كەلدى. تەرجىمە داۋامىدا لىن بونىڭ تەرجىمىسىدىن پايدىلىنىپ ماڭدىم. ئۇنىڭدىن ياپونچە تەرجىمىسە-دىكىگە قارىغاندا ياخشىراق بولغان بەزىبىر ئىسىملارنى ئالدىم، بەزى جۈملىلەرمۇ ئېھتىمال ئۇنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان بولۇشى مۇمكىن. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئالدىنقى تەرجىمىلەردىن ساۋاق ئېلىپ خېلى كۆپ جايلاردا خاتا تەرجىمە قىلىپ قويۇشتىن ساقلىنىپ قالدىم. بۇنىڭ ئۈچۈن كۆپ تەشەككۇر ئىزھار قىلىشىم كېرەك.

بۇ مۇقەددىمىنىڭ تۆتىنچى بۆلىكى ئىچىدە ئۇچىنچى بۆلەكنى تەرجىمە قىلىۋالغاندىن تاشقىرى، قالغانلىرىنى زاسۇېنېفنىڭ «روسىيە سوتسىيال دېموكراتىك ئەمگەك پارتىيىسى-

نىڭ تارىخى»، شەنىبي خېنجيېنىڭ «روسىيە ئىنقىلابىي ھەرىكە-تىنىڭ تارىخى» ۋە «پرولېتارىيات سەنئىتى دەرسلىكى» دىكى «پە-لېخانوف ۋە سەنئەت» دېگەن ئەسەرلەردىن تاللىۋېلىپ يېزىپ چىق-تىم. ئالدىراش ئىشلىگەچكە خاتالىقلاردىن خالىي بولالماسلىقى تەبىئىي، بۇنى يۈزەكى بىر كىرىش سۆز، دەپ ھېسابلاشقىلا بولە-دۇ. ئەڭ مۇھىم بولغان سەنئەتنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى ھەققىدە بۇ يەردە توختالمىدىم، چۈنكى ئىلگىرى ۋارىپسوننىڭ «پىلېخانوف ۋە سەنئەت مەسىلىسى» دېگەن ماقالىسى «سوۋېت روسىيىسىنىڭ ئە-دەبىيات - سەنئەت ھەققىدىكى بەس - مۇنازىرىلىرى» («نامسىز مەجمۇئە»[137] نىڭ بىرى) گە قوشۇمچە قىلىپ بېسىلغانىدى. ئەمە-لىيەتتە كۆپ ئۆتمەي لېشىننىڭ «ئەدەبىي تەنقىد توغرىسىدا» ۋە ياكوۋ-لېفنىڭ «پىلېخانوف توغرىسىدا» (بۇلار شۇ مەجمۇئە[138] نىڭ مۇندەرىجىسىگە كىرگۈزۈلگەن) دېگەن ماقالىلىرى نەشر قىلىنە-دۇ. سەنئەتنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى ئۈستىدە مەيلى ئىخچام ياكى كەڭ دائىرىدە بولسۇن پىكىر بايان قىلىش ھەرقانچە قىلغان بىلەنمۇ تەرجىمانىنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ توغرۇلۇق سۆزلىمەسلىكنى ئەۋزەل كۆردۈم. ئۇلارنىڭ ماقالىلىرىنى كىتاب-خانلارنىڭ ئۆزلىرى تەتقىق قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

مەجمۇئەنىڭ ئاخىرىدىكى ئاشۇ ماقالىنى «باھار دولقۇ-نى»[139] ئايلىق ژۇرنىلىغا بېسىلغان زاكۇېۋەن ۋېيرېن تەرجىمە قىلغان «سىنىپىي جەمئىيەتتىكى سەنئەت» دېگەن ماقالىدىن تەرجە-مە قىلدىم. بۇنىڭدا پىلېخانوفنىڭ سەنئەت توغرىسىدا ئۆز ئاغزىدىن بايان قىلغان كۆزقاراشلىرى بار، بۇ مۇشۇ كىتابتىكى بىرىنچى ماقالىنىڭ دەللىلى بولالايدۇ، شۇڭا ئۇ مەجمۇئەنىڭ ئاخىرىغا قو-شۇمچە قىلىپ كىرگۈزۈلدى.

لېكىن، پەمىچە تەرجىمەم بۇ قېتىمقۇ «قاتمال تەرجىمە»

بولغاندەك تۇرىدۇ، قابىلىيىتىم شۇنچىلىك. كىتابخانىلارنىڭ يەنىلا خەرىتە كۆرگەندەك بارماقلىرىنى ئىشقا سېلىپ جۈملە بۆلەكلىرىنى ئىزدەشتۇرۇشىگە توغرا كېلەر. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزىڭىزنى سوردىماي تۇرالمايمەن.

1930 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى كېچىسى، شاڭخەي جىيابېي كوچىسىدىكى ھۇجرامدا سېلىشتۇرۇپ چىقىپ يازدىم. لۇشۈن

قەدىمىي ئۇسلۇبتا يېزىش ۋە ياخشى ئادەم بولۇشنىڭ سىرى[140]

— كېچە خاتىرىلىرى — 5

ئۆتكەن بىر يېرىم يىل ئىچىدە ئومۇمەن بىزگە قارىتىلغان تەنقىدىي ماقالىلەر ئىچىدە مېنىڭ زەردەمنى قاينىتقىنى ۋە كۈلكىلىكى چاڭ يەنشېڭ[141] ئەپەندىنىڭ «تاڭ ئاتماس تۇن»[142] نامىلىق ژۇرنالدا ئادىل قىياپەتكە كىرىۋېلىپ، لۇشۈننىڭ ئەسەرلىرى ئاز دېگەندە يەنە 10 يىل ئۆمۈر سۈرىدۇ، دېگەن سۆزى بولدى. ھېلىمۇ ئېسىمدە تۇرۇپتۇ، بۇنىڭدىن بىرنەچچە يىل ئىلگىرى «قۇيۇن» نەشرىدىن توختىغان چاغدىمۇ، مۇشۇ چاڭ يەنشېڭ ئەپەندى: «قۇيۇن» لۇشۈنگە ھۇجۇم قىلغانىدى، ھازىر كىتابخانا «قۇيۇن» نى نەشر قىلىپ بېرىشنى خالىمايدىغان بولۇپ قالدى، لۇشۈننىڭ كىتابخانا خوجايىنلىرىغا گەپ يېگۈزۈپ زىيانكەشلىك قىلغانلىقىنى نەدىن بىلسۇن؟ دېگەن مەزمۇندىمۇ ماقالە[143] ئېلان قىلىپ، شۇ مالىي مىلىتارىستلارنى قورسىقى تولىمۇ كەڭ ئىكەن، دەپ ماختىغانىدى. مېنىڭ ھەرھالدا بىرئاز ئېسىم بار، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ نۆۋەتتىكى ئادىل قىياپىتىدە شۇ بەتنام چاپلىغان ماقالىسىنىڭ يېزىقلىق تۇرغانلىقىنى يەنىلا غۇۋا كۆرۈپ تۇرۇپتىمەن. يەنە بىر تەرەپتىن پروفېسسور چىن يۈەننىڭ تەنقىدلەش ئۇسۇلى، يەنى ئۆزىنىڭ ئادىللىقىنى بىلدۈرۈپ قويۇش ئۈچۈن ئاۋۋال بىرئاز ياخشى تەرەپلىرىنى مىسال كەلتۈرۈپ، ئاندىن كېيىن بىرمۇنچە چوڭ

جنايەتلەرنى — ئادىل باھالاشتىن كېلىپ چىققان چوڭ جنايەت- لەرنى — توقۇيدىغانلىقى، گۇناھقا ياخشىلىقنى بەدەل قىلىپ، ئاخىرىغا كېلىپ يەنە شۇ كىشىنىڭ كاللىسىنى كېسىپ، ئۇنى «ئېسىل ئالىيجاناب» لارنىڭ ئالدىدا سازايى قىلىپ ئېسىپ قويۇشقا لايىق «ئىلىم باندىتى» غا ئايلاندۇرۇپ قويىدىغانلىقى كۆز ئالدىمغا كەلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن مېنىڭ تەجرىبەم مۇنداق: نابۇت قىلمىشىتسە ھېچ گەپ يوق، لېكىن ماختىشى قورقۇنچلۇق، بەزىدە ناھايىتى «خەۋپلىك». بۇ چاڭ يەنشېڭ ئەپەندى ۋۇجۇدىدىن بەش رەڭلىك بايراق[144] نىڭ ھىدى پۇرقىراپ چىقىپ تۇرسىمۇ، مېنىڭ ئەسەر- لىرىمگە چىن كۆڭلى بىلەن ئۇزۇن ئۆمۈر تىلىگەن. ئۇنىڭ بۇ ئىلتىپاتى مېنىڭ نەزىرىمدە، خۇددى پادىشاھ شۇنتوڭنىڭ رە- ھىم - شەپقەت ياغدۇرغىنىدەك، مەن ئۆلگەندىن كېيىن ماڭا «ساداقەتمەن قەلەم ئىگىسى» دېگەن سۈپەتنى بەرمەكچى بولغانلە- قى. زەردەم قايناپ، كۆلكەم قىستاپ، ۋەھىمگە چۈشتۈم - دە، ئاتايىتەن شەپكەمنى قولۇمغا ئېلىپ، نادانلىق قىلغانلىقىمغا ئۆزرە ئېيتىپ، تەزىم قىلىشقا مەجبۇر بولدۇم.

لېكىن، يەنە شۇ «تاڭ ئاتماس تۇن» نىڭ يەنە بىر سانىدا لىيۇ داجيې[145] ئەپەندىنىڭ بىر پارچە ماقالىسى چىقتى — بۇ ماقالىلەر «جۇڭگودا ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىكى مۇنازىرە»[146] گە كىرگۈزۈلمىگەن بولسا كېرەك — بۇ ماقالىنى ناھايىتى ھاياجان بىلەن ئوقۇپ چىقتىم، بۇنىڭ سەۋەبى خۇددى ئاپتورنىڭ يازغىنى- دەك، بىزنىڭ ئىلگىرىدىن تونۇش ئەمەسلىكىمىز، بىزنىڭ ئارە- مىزدا خۇسۇسىي ئاداۋەت يوقلۇقى بولسا كېرەك. شۇنداق بولسا- مۇ، مېنىڭ نەزىرىمدە پايدىلىق يېرى شۇكى، ئاپتور مېنىڭ غې- مىمنى يەپ، مۇشۇنداق تەرەپ - تەرەپتىن مۇھاسىرە ئىچىدە قالغان شارائىتتا نەشتەر قەلىمىنى تاشلاپ قويۇپ، ھازىرچە چەت ئەلگە چىقىپ كەتكىنى ياخشى ئىدى، دەپتۇ ۋە ھەرقانداق ئادەم

ئۆزىنىڭ تۇرمۇش تارىخىدا بىرنەچچە ۋاراق قەغەزنى ئاق تاشلاپ كەتسىمۇ ھېچ گەپ يوق، دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ. بىرەر ئادەمنىڭ تۇرمۇش تارىخىدا بىرنەچچە ۋاراق قەغەز ئاق قالسا ياكى پۈتۈن تارىخىنىڭ ھەممىسى ئاق قالسا ۋە ياكى پۈتۈن تارىخى قارا بويىلىپ كەتسە، يەر شارى بۇنىڭلىق بىلەن ھەرگىز يېرىلىپ كەتمەيدۇ، بۇنى ئاللىقاچان چۈشەنگەنمەن. بۇ نۆۋەت كۈتۈلمىگەن ھالدا تاپقان پايدام شۇ بولدىكى، 30 يىلدىن بۇيان قەدىمىي ئۇسلۇبتا يېزىشنىڭ ۋە ياخشى ئادەم بولۇشنىڭ ئۇسۇلىنى تاپقاندەك بولسامۇ، ئۇنىڭ پروگراممىسىنى ئىخچام ۋە چۈشىنىشلىك قىلىپ ئېيتىپ بېرەل- مەي كەلدىم، شۇنىڭ ئۈچۈن بىردىنلا ئۇنىڭ يولىنى ئۇقتۇم.

بۇ ئىشنىڭ ئېپى: قەدىمىي ئۇسلۇبتا يېزىش، ياخشى ئادەم بولۇش ئۈچۈن، بىرقۇر ئىشلىسىمۇ، يەنىلا بىر ۋاراق ئاق قەغەز- دەك بولۇش ئىكەن.

بىزگە ماقالە يېزىشتىن تەلىم بەرگەن ئىلگىرىكى مۇئەللىم- لەر «ما جانابنىڭ يازغۇچىلىق دەستۇرى»، «ماقالە يېزىش ئۇسۇ- لى»[147] دېگەنگە ئوخشاش بىرنەرسىلەردىن تەلىم بەرگەن ئەمەس؛ ئۇلار ئەتىگەندىن كەچكىچە ئوقۇتاتتى، يازدۇراتتى، يەنە ئوقۇتاتـ- تى، يازدۇراتتى؛ يازغانلىرىمىز يارىماي قالسا يەنە ئوقۇتاتتى، يازدۇراتتى. ئۇلار قايسى يېرىنىڭ يارىمايدىغانلىقىنى، قانداق يې- زىش كېرەكلىكىنى ھەرگىز ئېيتىپ بەرمەيتتى؛ يولىنى ئۆزۈڭ تېپىۋال دېگەندەك قىلىپ، قاراڭغۇ كوچىغا كىرگۈزۈپ قويۇاتتى. يولىنى تېپىپ مېڭىش - ماڭالماسلىقىمىز پېشانىمىزگە باغلىق ئىدى. لېكىن، گاھىدا ۋە نېمە ئۈچۈندۇر — ھەقىقەتەن «گاھىدا» ۋە «نېمە ئۈچۈندۇر» — قەغەزدىكى ماقالىلىرىمىزنىڭ بويالغان يەرلىرى ئازىيىپ، ئەينەن قالغانلىرى ۋە تەستىق ئالامەتلىرى قو- يۇلغان يەرلىرى كۆپىيىپ قالاتتى. شۇنىڭ بىلەن ئوقۇغۇچىلار خۇشاللىقىنى ئىچىگە پاتۇرالماي، شۇ تەرىقىدە — ئۆزىمىزمۇ بۇ-

نىڭ تېگىنى چۈشەنمەيتتۇق، لېكىن «شۇ تەرىقىدە» — يېزىۋېرەتتى. ئاينىڭ، يىلنىڭ ئۆتۈشى بىلەن، مۇئەللىمىز ما-قالمىزنى ئۆزگەرتىپ ئولتۇرماستىن، پەقەت ماقالمىزنىڭ ئايە-غىغا «مەزمۇنمۇ بار، بەدئىيلىكمۇ بار، ئىخچام، راۋان» دەپلا يېزىپ قويياتتى. دېمەك، ئەنە شۇ چاغدا «يارىغان» بولۇپ ھېسابلا-ناتتى. تەبىئىيكى، يۇقىرى دەرىجىلىك تەنقىدچى لياڭ شىچيۇ ئەپەندىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بارساق، يارىماسلىقى ئېھتىمال، لېكىن مەن ئادەتتىكى ئادەملەر نۇقتىسىدىن ئېيتىۋاتىمەن، شۇنىڭ ئۈچۈن ھازىرچە ئەل نەرخى سۆزلەپ تۇراي.

شۇنداق ماقالىلەردە مەقسەتنىڭ ئېنىق بولمىغانلىقى تۇرغان گەپ، باشقا پىكىرلەر ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. مەسىلەن، «ئىشنى ساز قىلاي دېسەڭ، ئاۋۋال قورالىڭنى ساز قىل توغرىسىدا» نى ئالايلى، بۇ ھەقتە «قورالنىڭ ساز بولمىسا، ئىشنىڭ ساز بولمايدۇ» دەپ توغرىدىن - توغرا بايان قىلىشمۇ مۇمكىن؛ «ئىشتا ھۈنەر ئەۋزەل، ھۈنەردە كامىل بولمىساڭ، قورالنىڭ ساز بولغان تەقدىردىمۇ ئىشنىڭ ساز بولمايدۇ» دەپ ئەكس تەرەپتىن بايان قىلىشمۇ مۇمكىن. ھەتتا پادىشاھقا ئالاقىدار مەسىلىلەردە، «دانا پادىشاھىم، ھۈزۈرلىرى ئالدىدا ئۆلۈمگە لايىقمەن» دېيىش مۇم-كىن؛ پادىشاھ يامان ئىكەن، ئۇنى بوغۇزلاپ تاشلاش كېرەك دېيىش ھەم مۇمكىن. چۈنكى، بىزنىڭ مېڭىزى پىرىمىز باشتىلا «زالىم جۇنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىكىدىن خەۋىرىم بار، پادىشاھنى بو-غۇزلاپ تاشلىغاندىن خەۋىرىم يوقتۇر» دەپتىكەن. ھازىرقى كۈندە-كى ئەۋلىيالىرىمىزنىڭ مۇددىئاسىمۇ شۇنداق. لېكىن، قىسقىسى، باشتىن - ئاياغ رەتمۇرەت يېزىش كېرەك. دانا پادىشاھىم دېمەكچى-مۇ ياكى بوغۇزلاپ تاشلاش كېرەك دېمەكچىمۇ، بۇلارنى چۈشىنىش-لىك قىلىپ ئېنىق يېزىش كېرەك. ئەگەر بۇلارنىڭ ھېچقايسىسى-نى ماقۇللىمايدىغان بولسىڭىز، ئاخىرىدا: «قىلمىغان ئەيىش -

ئىشرەت، زورلۇق - زومبۇلۇقى قالمىغان بولسىمۇ، ھامان پادە-شاھ بىلەن پۇقرانىڭ نېسىۋىسى ئايرىم. ئالىيجانابلار چېكىدىن ئاشقان ئىشلارنى قىلمايدۇ، شۇڭا چەت - ياقىلارغا سۈرگۈن قە-لىنسا كۆپايە» دەپ بايان قىلسا بولىدۇ. شۇنداق يازغاندا، مۇئەل-لىمىمۇ ياراتماي قالماس، چۈنكى «مۇرەسسە - مادارا» مۇ بىزنىڭ قەدىمكى پەيغەمبەر، دانىشمەنلىرىمىزنىڭ تەلىمى.

بىراق، يۇقىرىدىكىلەر چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرى-دىكى گەپ. ئەگەر چىڭ سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا بىرەر ئادەم چېقىپ قويىدىغان بولساق، شۇنداق يازغان ئادەمنىڭ «نەسلى قۇرۇتۇلۇشى» مۇ مۇمكىن، ئۇنداق ئادەمنى «چەت - ياقىلارغا سۈرگۈن قىلىنسا كۆپايە» دېيىشكىمۇ بولمايتتى. ئۇ چاغدا بۇلار سەن بىلەن مېڭىزى، كۆڭزى توغرىسىدا سۆزلەشمەيتتى. ھازىر «ئىنقىلاب ئەمدىلا مۇڭەپپەقىيەت قازاندى»، ھازىرقى ئەھۋالمۇ چىڭ سۇلالىسىنىڭ يېڭى ھاكىمىيەت قۇرغان ۋاقتىدىكىگە ئوخشە-شىپ كەتسە كېرەك. (تۇگىمىدى)

يۇقىرىدىكىلەر «كېچە خاتىرىلىرى» نىڭ 5 - قىسمىنىڭ ئازغىنە كەم يېرىمى. «كېچە خاتىرىلىرى» دېگەن نەرسىنى 1927 - يىلىدىن باشلىغانىدىم، بۇنىڭدا ئۇشتۇمتۇت ئېسىمگە كەلگەنلەرنى چىراغ تۇۋىدە يېزىپ قالدۇرۇپ، كې-يىنچە توپلام قىلىشنى ئويلىغانىدىم. شۇ يىلى ئىككى پارچە سىنى[148] ئېلان قىلدىم. شاڭخەيگە كەلگەندىن كېيىن، قىرغىنچىلىقنىڭ دەھشەتلىك بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، يەنە «زۇلۇم، قىرغىنچىلىق» دېگەن تېمىدا بىر يېرىم پارچە يازدىم. ئۇنىڭدا ئاۋۋال ياپونىيە ھۆكۈمرانلىقىنىڭ ناسارالارنى قىرغانلىقى[149]، روسىيە پادىشاھىنىڭ ئىنقىلابچىلارغا زۇ-لۇم قىلغانلىقى دېگەندەك ئەھۋاللارنى بايان قىلدىم. لېكىن،

ئۇزاق ئۆتمەيلا، ئىنسانپەرۋەرلىكنى قارغاش دولقۇنى[150] غا يولۇقتۇم، شۇ باھانە بىلەن ھۆرۈنلۇقۇم تۇتتى، داۋاملىق يازمىدىم، ھازىر ھەتتا ئەسلىي كوپىيىلىرىمنىمۇ تاپالمىدىم.

ئالدىنقى يىلى رۇ شى قايسىبىر كىتابخانا[151] غا ژۇرنال مۇھەررىرى بولۇپ بارماقچى بولۇپ، ماڭا ئۆزۈم خالىغان، ئانچە باش ئاغرىتمايدىغان قىلىپ بىرئاز ماقالە يېزىپ بېرىشىنى تاپشۇردى. شۇ كېچىسى يەنە «كېچە خاتىرىلىرى» كۆز ئالدىمغا كەلدى، ماۋزۇسىنى شۇنداق قويۇپ يازدىم. ئۇنىڭدا دېمەكچى بولغانلىرىم: جۇڭگودا ماقالە يېزىش ۋە ئادەم بولۇش ئۈچۈن قەدىمكىدىن نەقىل كەلتۈرۈش لازىم ئىكەن؛ لېكىن ماقالىنى پۈتۈنلەي كۆچۈرۈۋالماي، ئۇ يەردىن - بۇ يەردىن ئۇزۇۋۈپلىپ چانايدىغان قىلىپ پەردازلاپ چىقسا، ئاندىن كارامەت ماقالە، دەپ ھېسابلايدىكەن. دېمەك، بىرمۇنچە يېزىلسىمۇ، يازمىغان بىلەن باراۋەر، لېكىن تەنقىدچىلەر بولسا، ياخشى ماقالە ياكى ياخشى ئادەم ئىكەن، دېيىشىدۇ. جەمئىيەتتە ھېچ نەرسىنىڭ ئالغا باسمىغانلىقىنىڭ مەنبەسى ئەنە شۇ يەردە. شۇ كېچە يېزىپ تۈگەتمەيلا ئۇخلاپ قالدىم. ئەتىسى رۇ شى كەپتۇ، يازغانلىرىمنى كۆرسىتىۋىدىم، ئۇششاق گەپ تولىمۇ كۆپ بولۇپ كېتىپتۇ، ژۇرنالدىن بىرمۇنچە ئورۇننى ئەكېتىدىغان بولدى دېگەندەك قىلىپ، قوشۇمىسىنى تۇردى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭغا باشقا بىر قىسقا ماقالىنى تەرجىمە قىلىپ بېرىشكە ۋەدە قىلىپ، بۇنى قالدۇرۇپ قويدۇم.

ھازىر رۇ شىنىڭ قازاغا يولۇققانلىقىغا بىر يىل بولۇپ ئاشتى. پارچە - پۇرات قەغەزلەر ئىچىدىن بۇ كوپىيە قولۇمغا چىقىپ قېلىۋىدى، ناھايىتى ھەسرەتتە قالدىم، بۇ ماقالىنىڭ چالىسىنى پۈتتۈرۈۋەتكۈم كەلدى، لېكىن يازالماي قالدىم.

قەلەمنى ئەمدىلا تەۋرىتەي دەپ تۇرۇشۇمغا خىيالىم باشقا بىر ئەھۋالغا كۆچۈپ كەتتى. «قالۇنمۇ ئىگىسى بىلەن بىللە ئۆلۈپتۇ»[152] دېگەن گەپ ئەنە شۇنداق بولسا كېرەك. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يېرىم پارچە ماقالىنى بۇ يەرگە كۆچۈرۈپ قويدۇم، رۇ شىنىڭ خاتىرىسى بولۇپ قالسۇن.

1932 - يىل 4 - ئاينىڭ 26 - كۈنى
كېچىدە يازدىم

1931 - يىل

«تاڭ خاندانلىقى سۈترا داموللىسىنىڭ سۈترا كالامنامىلىرىنى ئەكىلىشى ھەققىدە داستان» نىڭ مەتبەئە نۇسخىسى توغرىسىدا[153]

—«مەرىپەت كىتابخانىسى» دىكى «ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى» تەھرىراتىغا

مۇھەررىر ئەپەندى:

بۇ خېتىمنى «ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى»[154] ژۇرنىلىغا چىقىرىشقا بولارمۇ؟

ئەھۋال مۇنداق:

جېن جېڭدو[155] ئەپەندىنىڭ «ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى» نىڭ يېڭى يىلغا بېغىشلانغان سانىدىكى «سۇن زامانىسىدىكى ئادەملەرنىڭ ھېكايىلىرى» دېگەن كاتتا ئەسىرىدە «تاڭ خاندانلىقى سۈترا داموللىسىنىڭ سۈترا كالامنامىلىرىنى ئەكىلىشى ھەققىدە داستان»[156] ھەققىدە مۇنداق سۆزلەر بار ئىكەن:

بۇ ھېكايىلەرنىڭ نۇسخىلىرىنىڭ دەۋرى مەلۇم ئەمەس، لېكىن ۋاڭ گوۋېي[157] ھەزرەت شۇ كىتابنىڭ ئاخىرىدىكى «جۇڭزاڭلىق جاڭ خەلپەت نەشر قىلغان» دېگەن سۆزلەرگە

ئاساسەن، سۇڭ دەۋرىدە نەشر قىلىنغان، دەپ ھۆكۈم چىقارغان، ئۇنىڭ بۇ سۆزى كىشىنى قايىل قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ھېكايىلەرنىڭ مەتبەئە نۇسخىسىنىڭمۇ سۇڭ دەۋرى مەھسۇلى ئىكەنلىكىدە گەپ يوق، لېكىن بۇنىڭغا شەك كەلتۈرىدىغان ئادەملەرمۇ بار. بىراق، بىز يۇەن دەۋرلىرىدىكى ژۇ جاڭلىن[158] يازغان «غەرب سایاھىتى» نامىلىق چاڭچىلە كىتابىنى ئوقۇپ كۆرىدىغان بولساق، سۈترا كالامنى ئەكىلىش توغرىسىدىكى بۇ ئىپتىدائىي ھېكايىلەر ژۇ جاڭلىنىڭ «غەرب سایاھىتى» نامىلىق چاڭچىلىسىدىن بۇرۇن بارلىققا كەلگەنلىكىنى بىلىۋالالايمىز. «جۇڭزازى...» دېگەن سۆزلەرمۇ ئۇنىڭ جەنۇبىي سۇڭ دەۋرىدىكى لىڭئەن شەھىرىدە بارلىققا كەلگەنلىكىنى، بۇنىڭدا ھېچقانداق گۇمان يوقلۇقىنى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ.»

مەن ئىلگىرى «جۇڭگو ھېكايىلىرىنىڭ قىسقىچە تارىخى»نى يازغان ۋاقتىدا، ئۇ كىتابنى يۇەن دەۋرىدە نەشر قىلىنغان دەپ ئويلىغانىدىم. شۇنىڭ ئۈچۈن كىتاب ساقلىغۇچى دېغۇ سۇفېيغا[159] ئەپەندى نارازى بولۇپ، بۇ خاتالىققا رەددىيە يازغانىدى، مەنمۇ مۇنازىرىلەشكەن ۋە بۇ مۇنازىرەمنى كېيىنكى چاغلاردا پارچە تەسىراتلىرىمنىڭ توپلىمىغا كىرگۈزگەنىدىم. شۇنىڭ ئۈچۈن جېن جېڭدو ئەپەندىنىڭ ئۆزىنىڭ كاتتا ئەسىرىدە «ئادەم» دېگىنى ئەمەلىيەتتە «لۇشۈن» دېگىنى. ئۇ ھاقارەتلىگەن بولسىمۇ، لېكىن يەنە بىرئاز ئايىغان، بۇنىڭدىن ناھايىتى خىجىلمەن ۋە مىننەتدارمەن.

بىراق، مېنىڭچە، دەللىلەشتە شاللاقلىق قىلىش يارىمايدۇ، كاجلىق قىلىشمۇ قاملاشمايدۇ، دۇنيادا نۇرغۇن مەسىلىلەرنى ساۋات يارىمى بىلەنلا چۈشىنىۋالغىلىمۇ بولىدۇ. كىتاب ساقلىغۇچىلار ئۆزلىرى ساقلاپ تۇرغان نۇسخىلارنىڭ كونا بولۇشىنى ئارزۇ

قىلىدۇ، تارىخچىلار بولسا ئۇنداق ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن كونا كىتابلارنىڭ نەشر قىلىنغان دەۋرىنى بىرەر قەلەم كەم تارتىلغان[160] ھەرپلەرگە قاراپ بەلگىلىگىلى بولمايدۇ. مەسىلەن، سارى قىندى قېرىلار ھازىرمۇ ﻟﻰ ھەرپنىڭ ئاخىرقى بىر قەلىمىنى كەم يېزىۋاتىدۇ. ۋەھالەنكى، ھازىر بولسا جۇڭخۇا مىنگو دەۋرى. دەۋرنى مەخسۇس يەر ئىسمىغا قاراپمۇ بەلگىلىگىلى بولمايدۇ. مەسىلەن، مەن شاۋشېڭدا[161] تۇغۇلغان، لېكىن جەنۇبىي سۇڭ دەۋرىنىڭ ئادىمى ئەمەس، چۈنكى بىرمۇنچە يەر ئىسىملىرى سۇلالە - دەۋرىگە قاراپ ئۆزگىرىپ كەتمەيدۇ. دەۋرنى ئەسەر مەزمۇنىنىڭ ئېسىل ياكى ئاددىيلىقىغا، قاملاشقان ياكى قاملاشمىغانلىقىغا قاراپمۇ بەلگىلىگىلى بولمايدۇ، ئاپتورنىڭ ئەدەب ياكى سودىگەر بولۇشى ئەسەر ئۇچۈن ناھايىتى پەرقلىق بولىدۇ.

دېمەك، ئاكتىپ دەلىل يوق ئىكەن، «تاڭ خانىدانلىقى سۇترا داموللىسىنىڭ سۇترا كالامنامىلىرىنى ئەكىلىشى ھەققىدە داستان» نى يۇەن دەۋرىدە بېسىلغان، دەپ پەرەز قىلىش مۇمكىن بولسا كېرەك. جېن جېڭدو ئەپەندى دەلىل كەلتۈرگەن «ۋاڭ گوۋېي ھەزرەت» نىڭ يەنە باشقا «جېجياڭدىكى قەدىمكى نەشرلەر ئەسلەتمىسى»[162] ناملىق ئىككى تۇم كىتابى بار، ئۇنىڭغا مىنگونىڭ 11 - يىلى مۇقەددىمە يازغان، ئۇنىڭ بۇ مۇقەددىمىسى ئۇ ۋاپات بولغاندىن كېيىن رەتلەنگەن كىتابلىرىنىڭ 2 - توپلىمىغا كىرگۈزۈلگەن. ئۇنىڭ 1 - تومىدىكى «خاڭجۇ ۋىلايىتىدە نەشر قىلىنغان»، «سۇڭ، يۇەن دەۋرىدىكى غەيرىي رەسمىي نۇسخىلار» دېگەن بابىدا مۇنداق ئىككى كىتاب بار:

«بېيجىڭ نۇسخىسىدىكى ئاممىباب ھېكايىلەر»[163]

«ئۇلۇغ تاڭ خانىدانلىقىنىڭ سۇترا داموللىسىنىڭ سۇترا كالامنامىلىرىنى ئەكىلىشى ھەققىدە داستان»، ئۇچ تۇم.

بۇنىڭدا «سۇترا كالامنامىلىرىنى ئەكىلىش ھەققىدە

داستان» نىلا يۇەن دەۋرىدە نەشر قىلىنغان نۇسخا، دەپ ھۆكۈم قىلىش بىلەنلا قالماستىن، «ئاممىباب ھېكايىلەر» نىمۇ يۇەن دەۋرى نۇسخىسى، دەپ بېكىتكەن. «جېجياڭدىكى قەدىمكى نەشرلەر ئەسلەتمىسى» ئانچە نادىر كىتاب بولمىسىمۇ، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى مەخسۇسلا ئەدەبىيات تارىخى بىلەن شۇغۇللانمىغاچقا، ئۇنىڭغا كۆز يۈگۈرتۈپ بېقىشى ناتايىن.

شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇنى كۆچۈرۈپ ژۇرنىلىڭىزغا يوللىدىم، بېسىپ چىقىرىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن. بىرنېچىدىن، قۇلاق مولۇلىسى بولۇپ قېلىشقا ئاز - تولا ياردەم بېرەر؛ ئىككىنچىدىن، ئاندا - ساندا ئۇچراپ قالغان ماقالە ياكى دەلىللەرگە قاراپ بىرەر تارىخىي پاكىتقا «ھېچقانداق گۇمان يوق» دەپ «ھۆكۈم قىلىش» تەس ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرەر.

ئامانلىقىڭىزنى سوراپ

ھۆرمەت بىلەن: لۇشۈن

1 - ئاينىڭ 19 - كېچىسى

رۇ شىنىڭ قىسقىچە تەرجىمھالى[164]

رۇشى، ئەسلىي ئىسمى پىڭفۇ، فامىلىسى جاۋ، 1901 ـ يىلى جېجياڭ ئۆلكىسى تەيجۇ ژىلايىتى نىڭخەي ناھىيىسىنىڭ شىمىنتۇ دېگەن يېرىدە تۇغۇلغان. ئۇنىڭ بىرنەچچە بوۋىسى ئوقۇمۇشلۇق ئادەم؛ دادىسىنىڭ دەۋرىگە كەلگەندە، دادىسى قول ـ ئىلكى قىسقا بولغاچقا ئۇششاق تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىشقا مەجبۇر بولغان، شۇنىڭ ئۈچۈن رۇشى 10 ياشقا يەتكەندە باشلانغۇچ مەكتەپكە كىرگەن. 1971 ـ يىلى خاڭجۇغا بېرىپ، 1 ـ دارىلمۇئەللىمىنگە كىرگەن. ئۇ بىر تەرەپتىن ئوقۇپ، يەنە بىر تەرەپتىن خاڭجۇدىكى «تاڭ نۇرى» تەھرىراتى[165] غا ئەزا بولۇپ، يېڭى ئەدەبىيات ھەرىكىتى بىلەن شۇغۇللانغان. مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن سىشى قاتارلىق جايلاردا باشلانغۇچ مەكتەپ مۇئەللىمى بولغان ۋە ئىجادىيەت بىلەنمۇ شۇغۇللانغان. نىڭپۇ شەھىرىدە نەشر قىلىنغان «سالراڭ»[166] نامىلىق قىسقا ھېكايىلەر توپلىمى ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ نەشر قىلىنىشىنىڭ باشلىنىشى. 1923 ـ يىلى بېيجىڭغا بېرىپ، بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا چەتتىن دەرس ئاڭلىغۇچى ئوقۇغۇچى بولغان.

يۇرتىغا قايتقاندىن كېيىن، 1925 ـ يىل ئەتىيازدا جېڭخەي ئوتتۇرا مەكتىپىگە ئىلمىي مۇدىر بولغان، شىمالىي مىلىتارىستلار-نىڭ زۇلمىغا كۆچلۈك قارشى چىققان. كۈزدە قان سەپرا قىلغان، شۇنداق بولسىمۇ نىڭخەي ياشلىرىغا كۆچلۈك ياردەملىشىپ، نىڭخەيدە ئوتتۇرا مەكتەپ ئاچقان. ئىككىنچى يىلى ئىئانە پۇل توپلاپ،

مەكتەپ بىناسىنى سالدۇرغان، يەنە بىر تەرەپتىن، مائارىپ ئىدارىسىگە باشلىق بولۇپ، پۈتۈن ناھىيە بويىچە مائارىپ ئىشلىرىنى ئىسلاھ قىلغان.

1928 ـ يىل 4 ـ ئايدا يېزىدا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلگەن. قوزغىلاڭ مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، ھەممىلا يەرنى ئەكسىيەتچىلىك قاپلاپ، يېڭىراق شەيئىلەرنىڭ ھەممىسى خاراب قىلىنغان؛ نىڭخەي ئوتتۇرا مەكتىپىمۇ تارقىتىۋېتىلگەن؛ رۇشىمۇ تىغ جان يۇرتىدىن چىقىپ، شاڭخەيگە ئورۇنلىشىپ، ئەدەبىيات ـ سەنئەت تەتقىقاتى بىلەن مەشغۇل بولغان. 12 ـ ئايدا «تىل رىشتىسى» گە مۇھەررىر بولغان ۋە يار ـ بۇرادەرلىرى بىلەن بىرلىشىپ «سەھەر غۇنچىسى» تەھرىراتى[167] نى قۇرغان؛ ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغاندىن تاشقىرى، چەت ئەللەرنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئىتىنى، بولۇپمۇ شىمالىي ۋە شەرقىي ياۋروپا ئەدەبىياتى ھەم ئويما رەسىملىرىنى تونۇشتۇرۇشقا تىرىشقان. «سەھەر غۇنچىسى»[168] نامىلىق ھەپتىلىك سەھىپىدىن 20 سان، 10 كۈنلۈك سەھىپىدىن 12 سان، «سەنئەت گۈلزارلىقىنىڭ سەھەر غۇنچىسى»[169] دىن بەش نۇسخا چىقارغان. كېيىن ۋاكالىتەن سېتىپ بەرگۈچىلەر كىتاب ھەققىنى بەرمىگەنلىكى ۋە ئۆزىنىڭ قولىنىڭ قىسقىراپ قالغانلىقى سەۋەبلىك مەتبۇئاتلىرىنى توختىتىپ قويغان.

1930 ـ يىل ئەتىيازدا بۇيۇك ئەركىنلىك ھەرىكىتى ئىتتىپاقى قۇرۇلغاندا، رۇ شى ئۇنىڭ تەشەببۇسچىلىرىدىن بىرى بولغان. ئۇزاق ئۆتمەي، سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى قۇرۇلغاندا، ئۇنىڭمۇ ئاساسىي ئەزالىرىدىن بىرى بولۇپ، پرولېتارىيات ئەدەبىيات ھەرىكىتىگە كۈچ چىقارغان. ئاۋۇال ئىجرائىي ھەيئەت ئەزاسى بولۇپ سايلانغان، كېيىن دائىمىي ھەيئەت ئەزالار تەھرىر بۆلۈمىگە مۇدىر بولغان؛ 5 ـ ئايدا سول قاناتلار ئىتتىپاقىنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە مەملىكەتلىك سوۋېت رايونلىرى قۇرۇلتىيىغا قاتناشقان،

قۇرۇلتايدىن كېيىن «ئۇلۇغ تەسىرات»[170] سەرلەۋھىلىك ماقالە يازغان.

1931 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى قولغا ئېلىنىپ، ساقچى ئىدارىسى تەرىپىدىن ئالاھىدە سوت ئارقىلىق لۇڭخۇا گارنىزون قوماندانلىق شتابىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن، 2 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى ئاخشىمى مەخپىي ئېتىلغان، 10 يېرىگە ئوق تەگكەن.

رۇ شىنىڭ ئىككى ئوغلى، بىر قىزى بار بولۇپ، شۇ چاغدا ھەممىسى كىچىك ئىدى. ئۇنىڭ ئەدەبىيات جەھەتتە ئىجادىي ئەسەرلىرىدىن «ئىنسانىيەت ئالىمىدىكى كومېدىيە» ناملىق شېئىرىي دراممىسى بار، بېسىلمىغان؛ «كونا دەۋرنىڭ ئۆلۈشى»، «ئۇچ ئاچا ـ سىكىل»، «2 ـ ئاي»، «ئۇمىد» نامىلىق ھېكايىلىرى بار[171]؛ تەرجىمىلىرىدىن لۇناچارسكىينىڭ «فائۇست ۋە شەھەر»[172]، گوركىينىڭ «ئارتومانوفلارنىڭ ئىشى»[173] ۋە «دانىيە ھېكايىلىرى»[174] بار.

جۇڭگو پرولېتارىيات ئىنقىلابىي ئەدەبىياتى ۋە پېشقەدەملەرنىڭ قېنى[175]

جۇڭگو پرولېتارىيات ئىنقىلابىي ئەدەبىياتى بۈگۈن بىلەن ئەتىنىڭ ئارىلىقىدا بارلىققا كېلىپ، بوھتان ۋە زۇلۇم ئىچىدە ئۆسۈپ، ئاخىر ئەڭ قاراڭغۇ زۇلمەت ئىچىدە يولداشلىرىمىزنىڭ قېنى بىلەن تۇنجى ماقالىسىنى يازدى.

بىزنىڭ مېھنەتكەش ئاممىمىز ئەزەلدىن ئەڭ ئېغىر جەبىر ـ زۇلۇم ئاستىدا ئۆتتى، ھەتتا خەت ـ ساۋاتىنى چىقىرىش دېگەن خېلى ـ ئېھسانغىمۇ ئېرىشەلمىدى، جەبىر ـ جاپا ۋە ھالاكەت دەردىنىلا تارتىپ كەلدى. قىيىن ـ مۇشكۇل سۇرەت خەتمۇ ئۇلارغا ئۆز ـ ئۆزىدىن ئۆگىنىش پۇرسىتىنى بەرمىدى. زىيالىي ياشلار ئۆزلىرىنىڭ پېشقەدەم باشلامچى بولۇش ۋەزىپىسىنى چۈشەنگەنلىكى ئۈچۈن، ھەممىدىن ئاۋۋال جەڭگىۋار سادا چىقاردى. بۇ جەڭگىۋار سادا مېھنەتكەش ئاممىنىڭ ئىسيانكار ساداسىغا ئوخشاشلا، ھۆكۈمرانلارنىڭ بېشىغا ۋەھىمە سالدى. شۇنىڭ بىلەن يۇندىخور ئەدىبلەر ھۇجۇمغا ئۆتتى، ئۇلارنىڭ بەزىسى پىتنە ـ ئىغۋا پەيدا قىلدى، بەزىسى ئۇزۇن قۇلاق ئىشپىيونلاردىن بولۇۋالدى، ئۇلار بۇ ئىشلارنى يوشۇرۇن ـ خۇپىيانە قىلىشتى، يوشۇرۇن ناملار بىلەن ئىشلىدى، مانا بۇ ئەھۋال ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ قاراڭغۇلۇق مەخلۇقلىرى ئىكەنلىكىنىلا ئىسپاتلاپ بەردى.

ھۆكۈمرانلارنىڭ يۇندىخور ئەدىبلەرنىڭ پرولېتارىيات ئىنقىلابىي ئەدەبىياتىغا تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىنى بىلگەنلىكى ئۈچۈن، بىر

تەرەپتىن، كىتاب - گېزىتلەرنى مەنئى قىلغان، كىتابخانىلارنى پېچەتلىگەن، قەبىھ نەشرىياتچىلىق قانۇنلىرىدىكى چىقارغان، ئاپتور - يازغۇچىلارنى تۈتقۇن قىلىش توغرىسىدا ئومۇمىي بۇيرۇق-لارنى تارقاتقان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن، ئاخىرقى ۋاستە سۈپە-تىدە سول قانات يازغۇچىلارنى قولغا ئالدى، قامىدى، مەخپىي هالدا ئۆلۈم جازاسى بىلەن جازالىدى ۋە لېكىن تاكى هازىرغىچە ئاشكارا ئېلان قىلمىدى. تەبىئىيكى، بۇ ئەھۋال بىر تەرەپتىن، ئۇلارنىڭ زاۋاللىققا يۈز تۇتقان قاراڭغۇلۇق مەخلۇقلىرى ئىكەنلە-كىنى ئىسپاتلىسا، يەنە بىر تەرەپتىن، جۇڭگو پرولېتارىيات ئىن-قىلابىي ئەدەبىياتى لاگېرىنىڭ كۈچ - قۇدرىتىنمۇ ئىسپاتلاپ بېرىدۇ. چۈنكى، خۇددى ئۆلتۈرۈلگەن يولداشلىرىمىزنىڭ تەرجە-مھاللىرىدا[176] يېزىلغىنىدەك، ئۇلارنىڭ ياش قۇرامى، غەيرەت - جاسارىتى، بولۇپمۇ ئادەتتىكى ئەسەرلىرىنىڭ نەتىجىلە-رى يۇندىخورلارنىڭ هەممىسىنى كاپشىيالماس قىلىپ قويغانىدى.

شۇنداق بولسىمۇ، بۇ بىرنەچچە يولدىشىمىز يوشۇرۇن ئۆلتۈ-رۈلدى. تەبىئىيكى، بۇ، پرولېتارىيات ئىنقىلابىي ئەدەبىياتى ئۈ-چۈن مەلۇم زىيان، بىز ئۈچۈن ناهايىتى زور قايغۇ - ئەلەم. لېكىن، پرولېتارىيات ئىنقىلابىي ئەدەبىياتى ئۆسۈپ كېتىۋاتىدۇ، چۈنكى بۇ كەڭ ئىنقىلابىي مېھنەتكەشلەر ئاممىسىغا مەنسۇپ، ئامما قاچانغىچە مەۋجۇت ياشايدىكەن، قۇدرەت تاپالايدىكەن، پرولېتار-يات ئىنقىلابىي ئەدەبىياتىمۇ شۈڭغىچە ئۆسۈۋېرىدۇ. يولداشلىر-ىمىزنىڭ قېنى ئىسپاتلاپ تۇرماقتىكى: پرولېتارىيات ئىنقىلابىي ئەدەبىياتىمۇ ئىنقىلابىي مېھنەتكەشلەر ئوخشاشلا زۇلۇم چەكمەكتە، ئوخشاشلا قىرغىنچىلىققا ئۇچرىماقتا، ئوخشاشلا كۈرەش قىلماقتا، ئوخشاش تەقدىردە ياشىماقتا، ئۇ ئىنقىلابىي مېھنەتكەشلەر ئاممى-سىنىڭ ئەدەبىياتى.

هازىر مىلىتارىستلارنىڭ دوكلاتلىرىنى هەتتا 60 ياشلىق مو-

مايلارمۇ «بولمىغۇر» گەپ، دەپ هېسابلايدۇ؛ كونىسىيە ساق-چىلىرى هەتتا باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇيدىغان بالىلارنىمۇ دائىم تەكشۈرمەكتە. شۇ مىلىتارىستلارنىڭ جاهانگىرلاردىن ئالغان مىل-تىق - زەمبىرەكلىرىدىن ۋە بىرنەچچە غالچىسىدىن باشقا هېچ نەرسىسى قالمىدى، بارى پەقەت چوڭ - كىچىك — ياشلارغۇ ئەلۋەتتە شۇنداق — دۇشمەندىنلا ئىبارەت. ئۇلارنىڭ بۇ دۇشمەنلە-رى تامامەن بىز تەرەپتە.

بىز هازىر ئۆز شېھىتلىرىمىزگە ئېچىنىپ تەزىيە بىلدۈرە-مىز، ئۇلارنى قەلبىمىزدىن خاتىرىلەيمىز، يەنى جۇڭگو پرولېتارە-ىيات ئىنقىلابىي ئەدەبىياتى تارىخىنىڭ بىرىنچى ۋارىقى يولداشلىرە-مىزنىڭ ئىسىق قېنى بىلەن يېزىلغانلىقىنى ئېسىمىزدە چىڭ تۇتىمىز، بۇ خاتىرە دۇشمەنلەرنىڭ قەبىھ ۋە ياۋۇزلۇقىنى مەڭگۈ ئاشكارىلاپ تۇرىدۇ، بىزنىڭ ئۇزلۇكسىز كۈرەش قىلىشىمىزغا ئىلهام بېرىدۇ.

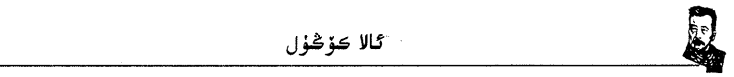

زۇلـمەت باسقان جۇڭگودىكى ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەرنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى[177]

ـ ئامېرىكىنىڭ «يېڭى ئاما» سىغا ئاتاپ يېزىلدى

ھازىر جۇڭگودا پرولېتارىياتنىڭ ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ـ سەنئەت ھەرىكىتى ھەقىقەتەن بىرىنبىر ئەدەبىيات ـ سەنئەت ھەرىكىتى بولۇپ تۇرماقتا. چۈنكى، ئۇ چۆل ـ باياۋاندا ئۇنۇۋاتقان بىخ، جۇڭگودا ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ئەدەبىيات ـ سەنئەت يوق. ھۆكۈمرانلار سىنىپىغا مەنسۇپ بولغان ئاتالمىش «ئەدەب، سەنئەتكار» لار ئاتالمىش «سەنئەت ئۈچۈن سەنئەت» نىمۇ، ھەتتا «چۈشكۈن» ئەسەرلىرىنىمۇ يارىتالمايدىغان دەرىجىدە چىرىپ كەتتى. ھازىر سول قانات ئەدەبىيات ـ سەنئىتىگە قارشىلىق كۆرسىتىۋاتقىنى پەقەت بوھتان، زۇلۇم، قاماش ۋە ئۆلتۈرۈش؛ سول قانات يازغۇچىلارغا تاقابىل تۇرۇۋاتقىنىمۇ پەقەت لۇكچەك، پايلاقچى، غالچا ـ ئىت، جاللاتلار.

بۇنى ئىككى يىلدىن بۇيانقى پاكىتلار ناھايىتى ئېنىق ئىسپاتلاپ بەردى.

ئالدىنقى يىلى، پلېخانوف (Plekhanov) ۋە لۇنا-چارسكىي (Lunacharsky) نىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت نەزەر-يىسى دەسلەپ قىلىپ جۇڭگوغا تونۇشتۇرۇلغاندا، ئاۋ-ۋال بابىت ئەپەندى (Mr. prof. Irving Babbitt) نىڭ مۇرىتى، سەزگۈر «ئالىم»[178] نىڭ ئوغلى قايناپ كەتتى. ئۇنىڭچە، ئەدە-

بىيات ـ سەنئەت ئەسلىدە پرولېتارىياتنىڭ نەرسىسى ئەمەسمىش؛ پرولېتارلار ئەدەبىيات ـ سەنئەت ياراتماقچى ياكى ئۇنىڭدىن لەززەتلەنمەكچى بولسا، ئاۋۋال جاپا چېكىپ پۇل توپلاپ، بۇرژۇئازىيە دەرىجىسىگە يامىشىپ چىقىشى، بۇ گۇلـزارلـىقـقـا يېرىتىق ـ ياماق چاپانلىرى بىلەن كېلىپ غەلۋە قىلىپ يۈرمەسلىكى كېرەكمىش. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ، جۇڭگودا پرولېتارىيات ئەدەبىياتىنى تەشەببۇس قىلىدىغانلار سوۋېت روسىيىسىدىن رۇبلى ئالغان، دېگەن پىتنە ـ ئىغۋانىمۇ پەيدا قىلدى. بۇ چارە ئۇنۇم بەرمەيمۇ قالمىدى، شاڭخەيدىكى بىرمۇنچە مۇخبىرلار پات ـ پاتلا ئويدۇرما خەۋەرلەرنى تارقىتىپ يۈردى، بەزىدە تېخى رۇبلىنىڭ سانىنىمۇ گېزىتكە چىقىرىشتى. لېكىن، چۈشەنگەن كىتابخانلار ئۇلارغا ئىشىنىپ كەتمىدى، چۈنكى ئۇلار جاھانگىر دۆلەتلەردىن پرولېتارلارنى قىرىدىغان مىلتىق ـ زەمبىرەكلەرلا كەلتۈرۈۋاتقانلىقىنى گېزىتتىكى خەۋەرلەرگە قارىغاندا تېخىمۇ ئەمەلىي بولغان پاكىتلاردىن كۆرگەن.

ھۆكۈمران سىنىپ تۆرە ـ مەنسەپدارلىرىنىڭ تۈيغۇسى ئالىملارنىڭكىدىن گالراق ئىدى، لېكىن ئۇلارمۇ بۇلتۇر زۇلۇمنى كۆزدىن ـ كۆنگە ئاشۇرۇۋەتتى: ژۇرناللارنى مەنئى قىلدى، كىتابلارنى مەنئى قىلدى، مەزمۇنى سەل ئىنقىلابىيراق بولغانلىرىنلا ئەمەس، ھەتتا تېشىدا قىزىل خەت بارلىرىنىمۇ، ئاپتورى روسىيىلىك بولغانلىرىنىمۇ — سېرافىموۋىچ (A. Serafimovich)، ئىۋانوف (V. Ivanov)، ئوگنېف (N. Ognev) لارنىڭكىغۇ بۇ ياقتا تۇرسۇن، ھەتتا چېخوف (A. Chekhov) ۋە ئاندرېيېف (L. Andreev)[179] لارنىڭ بەزى رومانلىرىنىمۇ مەنئى قىلدى. شۇنىڭ بىلەن كىتابخانلار ھېساب دەرسلىكى ۋە چۆچەكلەرنلا چىقىرىشقا مەجبۇر بولۇپ قالدى. مەسىلەن، Mr. Cat بىلەن Miss Rose[180] نىڭ پاراڭلىرىنلا، باھارنىڭ قانداق يېقىملىق

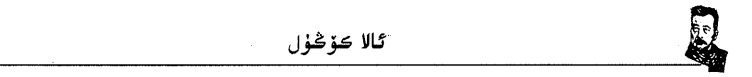

ئىكەنلىكى توغرىسىدا سۆزلەپ بېرىدىغان كىتابلارنىلا چىقىرىدىغان بولدى؛ زۇرمۇخلېن (H. Zur Muhlen)[181] يازغان چۆچەكلەر-نىڭ تەرجىمە نۇسخىلىرىمۇ مەنئى قىلىندى، شۇڭا بارلىق كۇچى بىلەن باھارنى مەدھىيىلەشكە توغرا كەلدى. شۇنداق بولسىمۇ، ھازىر يەنە بىر گېنېرال[182]، ھايۇانلارمۇ گەپ قىلالايدىغان ۋە ئۇنىڭ ئۇستىگە Mr دەپ ئاتىلىدىغان بولسا، ئىنسانلارنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتىگە دەخلى يېتىدۇ، دەپ كايىماقتا.

يالغۇز مەنئى قىلىشنىڭ ئۆزىلا تۈپ چارە بولمىغاچقا، بۇ يىل بەش نەپەر سول قانات يازغۇچى ئىز - دېرەكسىز يوقىلىپ كەتتى، بالا - چاقىلىرى سۈرۈشتۇرۇپ قارىسا، گارنىزون قوماندانلىق شتابىدا ئىكەن، لېكىن كۆرۈشتۇرمەيدىكەن، يېرىم ئايدىن كېيىن بېرىپ سورىسا، «ئازاد» (بۇ «ئۆلۈم جازاسى» دېگەن سۆزنىڭ مەسخىرىلەپ ئېيتىلىشى) قىلۇەتتۇق دەپتۇ، لېكىن شاڭخەيدە چىقىدىغان جۇڭگوچە، غەربچە گېزىت - ژۇرناللاردا بۇ ھەقتە زادىلا گەپ يوق. ئۇنىڭدىن كېيىن يېڭى كىتاب چىقارغان ياكى يېڭى كىتاب ساتقان كىتابخانىلارنى كۆپ بولغان كۇنلىرى بىر كۇن ئىچىدە بەشنى پېچەتلىۇەتكەندى، لېكىن ھازىر ئۇلار يەنە ئارقا - ئارقىدىن ئېچىلىۇاتىدۇ، بۇنىڭ قانداق ئىش ئىكەنلىكىنى بىلمىدۇق، كىتابخانىلارنىڭ ئېلانلىرىدىنلا بىلىۇاتمىزكى، ئۇلار ھەدەپ ستېۇېنسون (Robert Stvenson)، ۋىلدې (Oskar Wilde)[183] قاتارلىق ئادەملەرنىڭ ئىنگلىزچە - خەنزۇچە سېلىشتۇرما ئەسەرلىرىنىلا بېسىپ چىقىرىۇېتىپتۇ.

شۇنداق بولسىمۇ، ھۆكۇمران سىنىپلارنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت جەھەتتە ئاكتىپ قۇرۇلۇشلىرىمۇ يوق ئەمەس. بىر تەرەپتىن، ئۇلار بىرنەچچە كىتابخانىلارنىڭ كونا خوجايىنلىرىنى ۋە خىزمەتچىلىرىنى قوغلىۇېتىپ، ئۇلارنىڭ ئورنىغا ئۆزلىرىنىڭ گەپ ئاڭلايدىغان ئادەملىرىنى بىلىندۇرمەي يەڭگۇشلەپ قويدى، لېكىن بۇ

ئىشتىمۇ دەرھال مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىدى. چۈنكى، ئۇ كىتابخانىلار پۇتۇنلەي غالجىر ئىتلار بىلەن تولۇپ كەتكەچكە، خۇددى سۇرلۇك يامۇلغا ئوخشاپ قالدى. جۇڭگونىڭ يامۇللىرى خەلق ھەممىدىن بەك قورقىدىغان، ھەممىدىن بەك نەپرەتلىنىدىغان جاي، شۇڭا ئۇنداق جايغا كىشىلەرنىڭ بارماسلىقى تەبىئىي. بېرىپ يۇرۇشنى ياخشى كۆرىدىغانلار يەنىلا بىرنەچچە بىكار تەلەپ غالچىلار. ئەھۋال شۇنداق تۇرسا، بازىرىنى قانداقمۇ قىزىتالىسۇن؟ لېكىن، يەنە بىر تەرىپىمۇ بار، ئۇ بولسىمۇ ئاز - پاز ماقالە يېزىپ، مەنئى قىلىنغان سول قانات ژۇرناللارنىڭ ئورنىغا ژۇرنال چىقىرىش. ھازىرغىچە 10 خىل ژۇرنال چىقاردى، لېكىن بۇنىڭدىمۇ مەغلۇپ بولدى. بۇ «ئەدەبىيات - سەنئەت» لەرگە شاڭخەي شەھەرلىك ھۆكۇمەتنىڭ بىر ئەزاسى بىلەن گارنىزون قوماندانلىق شتابىدىكى پايلاقچىلار باشلىقى[184] نىڭ رىياسەتچىلىك قىلغانلىقى ھەممىدىن بەك كاشىلا قىلدى، ئۇلارنىڭ «ئازاد» قىلىشقا ماھىرلىق داڭقى «ئىجاد» قىلىش داڭقىدىنمۇ كۆپ چىقىپ كەتكەن. ئۇلار «ئۆلتۇرۇش ئۇسۇلى» ياكى «پايلاقچىلىق تېخنىكىسى»نى يازغان بولسا، ئوقۇپ باقمىدىغان ئادەم چىقىپ قېلىشى ئېھتىمال ئىدى، لېكىن ئۇلار تېخى ئۆز بەختىگە قارشى رەسىم سىزىش، شېئىر توقۇش كويىدا يۇرمەكتە. بۇ خۇددى ئامېرىكىدىكى ھېنرى فورد (Henry Ford)[185] ئەپەندىنىڭ ئاپتوماشىنا ھەققىدە گەپ قىلماي، كۆپچىلىككە غەزەل ئوقۇپ بەرگىنىگە ئوخشاش، كىشىنى ناھايىتى ئەجەبلەندۇرىدۇ.

تۆرە - مەنسەپدارلارنىڭ كىتابخانىلىرىغا بارىدىغان ئادەم يوق، ژۇرناللىرىنى ئوقۇيدىغان ئادەم يوق. ئۇلارنىڭ بۇ ئەھۋالىنى ئوڭشاشتا تاپقان ئامالى بۇرۇنلا داڭقى چىققان، ئەمما سولچىل ئىكەنلىكى ناتايىن بولغان يازغۇچىلارنى مەجبۇرلاپ ماقالە يازدۇرۇش، ئۆز ژۇرناللىرىنىڭ تارقىلىشىغا يارەملەشتۇرۇش بولدى. نەتىجە-

ده، پەقەت بىر - ئىككىلا ھاماقەت ئالدام خالتىغا چۈشتى، كۆپچە-لىكى تا ھازىرغىچە قەلەم تەۋرەتكىنى يوق، بىرى قورققىنىدىن نەگە مۆكۈنۈۋالدىكىنتاڭ.

ھازىر ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ قەدىرلىك بولۇپ قالغان ئەدىبلەر، سەنئەتكارلار بولسا، سول قانات ئەدەبىيات - سەنئەت ھەرىكىتى باشلانغان چاغلاردا زىيانكەشلىككە ئۇچرىمىغان، ئىنقىلابىي ياشلار ھمايە قىلغان چاغلاردا ئۆزلىرىنى سول قانات دەپ ئاتىشۋالغان، ھازىر بولسا مەنسەپدارلارنىڭ قىلىچى ئاستىدا تىز پۈككەن، ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ سول قانات يازغۇچىلارغا زىيانكەش-لىك قىلىۋاتقان بىرنەچچە ئادەمدىنلا[186] ئىبارەت. بۇنداق ئادەم-لەرنى ئۇلار نېمە ئۈچۈن قەدىرلەيدىغان بولۇپ قالدى؟ چۈنكى، ئۇلار ئىلگىرى سول قانات ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارنىڭ بىرنەچ-چە خىل ژۇرناللىرىنىڭ چىرايىدا يەنە ئاز - پاز قىزىللىق بار، لېكىن ئۇلار ئۇ ژۇرناللاردىكى دېھقانلارنىڭ، ئىشچىلارنىڭ سۈرەت-لىرىنى بېئاردسلېي (Aubrey Beardsley)[187] سىزغان كېسەل-مەنلەرگە ئوخشاش سۈرەتلەرگە يەڭگۈشلىۋەتتى.

مۇشۇنداق شارائىتتا، كونىچە قاراقچىلىق رومانلىرىنى ۋە يېڭىچە شەھۋانىيەت رومانلىرىنى ئوقۇشقا ھېرىس بولۇپ قالغان كىتابخانلار ئوڭايسىزلانماي ئوقۇۋېرىدىغان بولدى، لېكىن ئىلغار-راق ياشلار بولسا، ئوقۇغۇدەك كىتاب تاپالماي، ئائىلاج قۇرۇق گەپنى كۆپ سانىدىغان، مەزمۇنى ناھايىتى پۇچەك — چۈنكى مۇ-شۇنداقلىرى مەنئى قىلىنمايدۇ — كىتابلارنى ئوقۇپ، شۇنىڭ بىلەن تەشنالىقىنى ۋاقىتلىق بولسىمۇ قاندۇرۇپ تۇرۇشقا مەجبۇر بولۇپ قالدى. چۈنكى، ئۇلار ھۆكۈمەت چىقارغان، كۆڭۈلنى ئې-لىشتۇرۇپ قەي قىلدۇرىدىغان زەھەرلىك دورىلارنى سېتىۋالغاندىن كۆرە، قۇرۇق پىيالىنى ئېغىزغا دوملاپ قويسا، ھېچبولمىغاندا زىيان - زەخمەتكە ئۇچرىمايدىغانلىقىنى بىلىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ

كۆپچىلىك ئىنقىلابىي ياشلار، قانداقلا بولمىسۇن يەنىلا سول قانات ئەدەبىيات - سەنئەتنى ناھايىتى قىزغىن تەلەپ قىلماقتا، ھمايە قىلماقتا، راۋاجلاندۇرماقتا.

شۇنىڭ ئۈچۈن، ھۆكۈمەت ۋە ئۇنىڭ غالچىلىرى چىقىرىۋاتقان ژۇرناللاردىن تاشقىرى، باشقا كىتابخانىلارنىڭ ژۇرناللىرى بىر-نەچچە پارچە ئىلغارراق ئەسەرلەرنى تۇرلۈك چارە - ئامالار بىلەن قوشۇپ چىقىرىدىغان بولدى، چۈنكى ئۇلارمۇ قۇرۇق پىيالىنى سېتىۋەرسە، ئوقىتىنى ئۇزاققىچە داۋام قىلدۇرالمايدىغانلىقىنى بە-لىدۇ. سول قانات ئەدەبىيات - سەنئەتكە ئىنقىلابىي كىتابخانىلار مەدەت بەرمەكتە، «كېلەچەك» شۇ تەرەپكە مەنسۇپ.

دېمەك، سول قانات ئەدەبىيات - سەنئەت يەنىلا ئۆسمەكتە، لېكىن قورام تاشنىڭ ئاستىدا بېسىلىپ قالغان مايسىغا ئوخشاش ئەگرى - بۈگرى ھالدا ئۆسمەكتە.

ئەپسۇسكى، سول قانات يازغۇچىلار ئىچىدە تېخىچە دېھقان - ئىشچىلاردىن كېلىپ چىققان يازغۇچى يوق. بۇنىڭ سەۋەبى، بە-رىنچىدىن، دېھقان - ئىشچىلار ئەزەلدىن تارتىپ جەبىر - زۇلۇم تارتىپ كەلگەچكە، ئاز - تولا تەربىيە ئېلىش پۇرسىتىگىمۇ ئىگە ئەمەس؛ ئىككىنچىدىن، جۇڭگونىڭ سۇرەتسىمان — ھازىر سۇرەت-كىمۇ ئوخشاشمايدىغان بولۇپ كەتتى — تۆت چاسا ھەرپلىرى تۇپەي-لىدىن دېھقانلار - ئىشچىلار 10 يىل ئوقۇسىمۇ، ئۇزۇنىڭ پىكرىنى خالىغىنىچە يازالمايدۇ. بۇ ئەھۋال قولىدا قىلىچى بار «ئەدەب - سەنئەتكار» لارنى مەمنۇن قىلماقتا. ئۇلارنىڭ قارىشىچە: ئوقۇپ ماقالە يازالىغۇدەك دەرىجىگە يېتەلەيدىغانلار ئەقەللىيسى ئۇششاق بۇرژۇئازلارمىش؛ ئۇششاق بۇرژۇئازلار ئۆزىدىنىڭ ئاز - تولا مال - مۈلكىنى ساقلاپ قېلىشى كېرەك تۇرسا، ئەمدىلىكتە، ئەكسىچە ئۇلارنىڭ پرولېتارلارغا مايىل بولۇپ كېتىۋاتقانلىقى تا-يىنلىق «يالغان» مىش؛ پەقەت پرولېتارىيات ئەدەبىيات - سەنئىتى-

گه قارشى تۇرىدىغان بۇرژۇئا يازغۇچىلىرىلا «راست» نىيەتلىك-
مىش. «يالغان» غا قارىغاندا «راستلىق» ياخشى بولغاچقا، ئۇلار-
نىڭ سول قانات يازغۇچىلارغا بوھتان قىلىشى، زۇلۇم قىلىشى،
ئۇلارنى تۆتۈپ قامىشى ۋە ئۆلتۈرۈۋېتىشى تېخىمۇ ياخشى
ئەدەبىيات - سەنئەتمىش.

لېكىن، قىلچىقا تايىنىدىغان بۇ «تېخىمۇ ياخشى ئەدە-
بىيات - سەنئەت» ئەمەلىيەتتە سول قانات يازغۇچىلارنىڭ زۇلۇم
چېكىۋاتقان، ئۆلتۈرۈلۈۋاتقان پرولېتارلار بىلەن تەقدىرداش ئىكەن-
لىكىنى، سول قانات ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ ھازىر پرولېتارلار
بىلەن ھەمدەرد (Passion) ئىكەنلىكىنى، كەلگۈسىدىمۇ چوقۇم
پرولېتارلار بىلەن بىللە قوزغىلىدىغانلىقىنى ئىسپاتلىماقتا. ئادەم
ئۆلتۈرۈشنىڭ ئۆزى، بەربىر ئەدەبىيات - سەنئەت ئەمەس، مۇشۇ
سەۋەب بىلەن ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ھەممىدىن قۇرۇق قالغانلىقىنى
ئۆزلىرى جاكارلاشتى.

شاڭخەي ئەدەبىيات - سەنئەتىگە بىر نەزەر[188]

(8 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ئىجتىمائىي پەن تەتقىقات جەمئىيىتىدە سۆزلەنگەن)

شاڭخەيدە ئۆتمۈشتە ئەدەبىيات - سەنئەتنى «شېنباۋ»[189] گېزىتى باشلاپ بەردى. «شېنباۋ» گېزىتىدىن گەپ ئاچساق، بۇ-
نىڭدىن 60 يىل ئىلگىرىكى ئىشلاردىن سۆزلەشكە توغرا كېلىدۇ،
لېكىن ئۇ ئىشلارنى مەن ئۇقمايمەن. مېنىڭ ئېسىمدە قالغىنى
بۇنىڭدىن 30 يىل ئىلگىرىكىسى، ئۇ چاغدا «شېنباۋ» گېزىتى
جۇڭگونىڭ بامبۇك قومۇشىدىن ئىشلەنگەن قەغىزىنىڭ بىر يۈزىگە
بېسىلاتتى، ئۇنىڭغا ماقالە يازىدىغانلارنىڭ تولىسى باشقا يەرلەردىن
كېلىۋالغان «ئەپەندىم» لەر ئىدى.

ئۇ چاغدىكى ئوقۇغان ئادەملەر، ئومۇمەن، موللا ۋە ئەپەن-
دىملەر دەپ ئىككىگە خىلغا بۆلۈنسە كېرەك. موللىلار «چاھار
كىتاب»، «پەنجىنامە» لەرنىلا ئوقۇيتتى، باگۇ ئۇسلۇبىدا ماقالە
يازاتتى، ئۇلار ناھايىتى سېپايە ئىدى. ئەپەندىملەر بولسا، ئۇلاردىن
باشقا ھېكايىلەرنى، مەسىلەن، «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» نىمۇ
ئوقۇيتتى. ئىمتىھاندا كېرەك بولمايدىغان قەدىمىي ۋە ئەينى زامان
ئۇسلۇبىدا[190] شېئىرلارمۇ يازاتتى. يەنى ئەپەندىملەر «قىزىل
راۋاقتىكى چۈش» نى ئاشكارا ئوقۇۋېرەتتى، لېكىن موللىلارمۇ
«قىزىل راۋاقتىكى چۈش» نى ئوغرىلىقچە ئوقۇمىدىكىنتاك، ئۇنىڭ-
دىن مېنىڭ خەۋىرىم يوق. شاڭخەيدە كونسېرسىيە — ئۇ چاغدا

«پەرەڭلەر دىيارى» دەپ ئاتىلاتتى، «ياتلار دىيارى» دەپمۇ ئاتىلاتتى، كېيىنچە چاتاق چىقىشىدىن قورقۇپ «غەيرىيلەر دىيارى» دەپمۇ يېزىشىدىغان بولغان — پەيدا بولغاندىن كېيىن، بەزى ئەپەندىلەر شاڭخەيگە كېلىۋالىدىغان بولدى؛ ئەپەندىملەر بىپەرۋا بولغاچقا ھەرقانداق يەرگە بېرىۋېرەتتى؛ موللىلار بولسا چەت ئەللىكلەرنىڭ بىرنەمىلىرىنى بىرئاز يامان كۆرەتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھىدايەت تېپىپ شۆھرەت قازىنىش كويىدا بولغاچقا، ئاسانلىقچە ئۇيان - بۇيان قاترىمايتتى. كۆڭزى «تەرىقىتنىم ئاقماي قالسا، سالغا چۈشۈپ باشقا ئەلگە كېتىمەن» دەپتىكەن. دېمەك، ئەپەندىلەردە بىرئاز ئەپەندى مىجەز بولسا كېرەك، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار موللىلارنىڭ قىلىقلىرىنى «گىرىلىك» دەپ ئاتايتتى.

ئەپەندىملەر ئەسلىدە غەمخان، كېسەلچان كېلەتتى، شاپاقچى ئاياللار توغرىسىدىكى گەپلەر قۇلىقىغا كىرىپ قالسا، ئاچچىقى كېلەتتى، تولۇن ئايىنى كۆرسە كۆڭلى بۇزۇلاتتى. لېكىن، شاڭخەيگە كېلىش بىلەنلا جالاپقا يولۇققىدەك بولدى، جالاپ ئۇيناشقا بارغىنىدا، خۇددى «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» تېكىگە ئوخشاش، 10 — 20 چوكاننى بىر يەرگە چاقىرىدىغان، شۇنىڭ بىلەن ئۆزلىرىنى جيا باۋيۇدەك ھېس قىلىدىغان بولدى. ئۆزلىرى ئەپەندىم بولغاچقا، ئۇيناپدىغان جالاپلىرى ئەلۋەتتە نازىنىن بولىدۇ - دە، ئەنە شۇنداق قىلىپ، ئەپەندىم - نازىنىنلار كىتابلىرى پەيدا بولدى. بۇنداق كىتابلارنىڭ تولىسىنىڭ مەزمۇنى مۇنداق: ھاۋايى - ھەۋەسنىڭ كەينىگە كىرىپ ۋەيران بولغان نازىنىنلارغا پەقەت ئەپەندىملەرلا ئىچ ئاغرىتىدۇ، جاپا چېكىپمۇ ۋىسالغا ئېرىشەلمىگەن ئەپەندىملەرنىڭ قەدىرگە پەقەت نازىنىنلارلا يېتىدۇ؛ ئۇلار مىڭ تۇمەن جاپا - مۇشەققەتنى باشلىرىدىن كەچۈرگەندىن كېيىن، ئاخىر مەقسەت - مۇرادىغا يېتىپ جۈپ بولۇپ قالىدۇ ياكى ھۆر - غىلمانلارغا ئايلىنىپ كېتىدۇ.

ئۇلار «شېنباۋ» گېزىتخانىسىغا مىڭ، چىڭ دەۋرىدىن قالغان بەزى كىچىك رىسالىلەرنى نەشر قىلىشىپ، سېتىشىپ بېرەتتى، ئۆزلىرىمۇ بەزى تەھرىراتلارنى قۇرۇپ، پانۇس تېپىشماقلىرىنى چىقىرىشاتتى، تاللانغانلىرىغا شۇ كىتابلاردىن ھەدىيە قىلاتتى، شۇ- ڭا ئۇ كىتابلار ناھايىتى كەڭ تارقالغان. «ئۆلىمالارنىڭ غەيرىي رەسمىي قىسسىسى»[191]، «ئاغۇات»[192] سەنباۋنىڭ غەربىكە سايا ھىتى»[193]، «پاراغەتنامە»[194] دېگەندەك چوڭ - چوڭ كىتابلارنىمۇ چىقىرىشقان. ھازىرقى كۈندىمۇ كونا كىتابپۇرۇش دۇكانلىرىدا بىزگە بەزىدە ئۇچراپ قالىدىغان، 1 - بېتىدىلا «شاڭخەي شېنباۋ گېزىتخانىسى ‹جۇيجېن› نۇسخىسىدىن كۆچۈرۈپ باسقان» دېگەن سۆزلەر بار كىتابچىلارنىڭ ھەممىسى ئەنە شۇلارنىڭ جۈملىسىگە كىرىدۇ.

نازىنىن، ئەپەندىملەر كىتابلىرى بىرقانچە يىل دەۋر سۈردى. كېيىنكى ئەۋلادلاردىن ھېسابلانغان ئەپەندىملەرنىڭ پىكىر - خىيالى بارا - بارا ئۆزگەردى. ئۇلار نازىنىنلار «ئەپەندىملەرنىڭ زەكىيلىكىگە ئاشىق - بىقارار» بولغانلىقىدىن جالاپ بولۇپ كەتكەن ئەمەس، نازىنىنلارنىڭ كۆزلەيدىغىنى پەقەت پۇل، ھالبۇكى نازىنىنلار ئەپەندىملەرنىڭ پۇلىنى ئېلىشقا تېگىشلىك ئەمەس دەپ ئويلاپ، جالاپلارنىڭ ئەدىپىنى بېرىدىغان ھەر خىل ئەپلىك چارىلەرنى تاپىدىغان بولدى، ئۇلارنىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشۈش بۇياق- تا تۇرسۇن، بەلكى ئۇلاردىن نەپ ئالىدىغان بولدى. ئەنە شۇنداق چارىلەرنى بايان قىلىپ بېرىدىغان ھېكايىلەر پەيدا بولدى، بۇنداق ھېكايىلەر جەمئىيەتتىمۇ كەڭ تارقىلىدىغان بولدى، چۈنكى ئۇلارنى ئىلمىي تەرىبۇت دەرسلىكى تەرىقىسىدە ئوقۇش مۇمكىن ئىدى. شۇڭا، بۇ كىتابلاردىكى قەھرىمانلار ئەمدى ئەپەندىم + تەلۋە ئەمەس، جالاپلار ئۇستىدىن غەلىبە قىلغان باتۇر ئەزىمەت، ئەپەندىم + لۇكچەك بولۇپ قالدى. بۇنىڭدىن ئىلگىرى، «دىنىشجەي

رەسىملىك ژۇرنلى»[195] دەپ ئاتىلىدىغان بىر خىل رەسىملىك ژۇرنال چىققان. ئۇنىڭ ئاساسىي قەلەم تەۋرەتكۈچىسى ۋۇ يۈرۈ ئىدى. ئۇ ھۆر ـ غىلمانلارنى، ئىچكى ـ تاشقى يېڭىلىقلارنى سىزاتتى، ئۇنىڭ سىزمايدىغىنى يوق ئىدى، لېكىن چەت ئەللەر-نىڭ ئەھۋالىنى ئانچە بىلمەيتتى. مەسىلەن، ھەربىي پاراخوتنى سىزىش توغرا كەلگەن بولسا، سودا پاراخوتىنى سىزىپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە زەمبىرەكنى ئورنىتىپ قويۇاتتى؛ دۇئېلنى سىزىش توغرا كەلگەن بولسا، رەسمىيەت كىيىمىنى كىيگەن ئىككى ھەربىي ئادەم مېھمانخانىدا قىلىچلىرىنى سۇغۇرۇپ بىر ـ بىرىگە ھۇجۇم قىلىشاتقان، گۈل لوڭقىلىرىنىمۇ ئۇرۇپ چېقىشەتكەن قىلىپ سىزىلاتتى. لېكىن، «دەللىنىڭ جالاپنى بۇزەك تېپىشى»، «لۇكچەكنىڭ نەيرەڭلىرى» دېگەنگە ئوخشاشلارنى بولسا، ھەقىقەتەن ناھايىتى ئوخشىتىپ سىزاتتى. مېنىڭچە، بۇ ئۇنىڭ شۇنداقلارنى تولىمۇ كۆپ كۆرگەنلىكىدىن بولسا كېرەك. ھەتتا ھازىرمۇ شاڭخەيدە ئۇنىڭ سىزغانلىرىغا ئوخشاش چىرايلارنى پات ـ پات ئۇچرىتىپ قالىمىز. ئۆز ۋاقتىدا بۇ رەسىملىك ژۇرنالنىڭ تەسىرى ناھايىتى چوڭ ئىدى، ھەممە ئۆلكىلەرگە تارقىلاتتى، ئۇنى «زامانە ئىشلىرى» — بۇ نام ھازىرقى «يېڭى ئىلىم»نىڭ شۇ چاغدىكى ئاتىلىشى — دىن خەۋەردار بولۇشنى ئارزۇ قىلىدىغان ئادەملەرنىڭ كۆز ـ قۇلىقى، دەپ ئېيتىش مۇمكىن ئىدى. بۇنىڭدىن بىرنەچچە يىل ئىلگىرىمۇ «ۋۇ يۈرۈنىڭ قەلەم گۇھەرلىرى» دەپ ئاتالغان بىرنەرسە كۆچۈرۈپ بېسىلدى، بۇنىڭ تەسىرىمۇ كېيىنكى چاغلاردا قالتىس چوڭ بولدى. ھېكايە كىتابلارنىڭ بېشىدىكى رەسىملەر[196] نى ئېيتمايلا قويايلى، ھەتتا دەرسلىكلەردىكى قىستۇرما رەسىملەرگە قارايدىغان بولساقمۇ، ئۇلاردا كۆرىدىغىنىمىز: بالىلارنىڭ تولىسى شەپكىسىنى قىڭغىر كىيگەن، قىسماق كۆز، ھۇررەك چىراي، ئەپتىدىن لۇكچەكلىك چېقىپ تۇرىدۇ. ھازىر يېڭى لۇكچەك رەسساملاردىن

يېڭى لېنىڭچىك[197] ئەپەندى پەيدا بولدى، يېڭى ئەپەندى ئۆز رەسىملىرىدە ئەنگلىيەلىك بېئاردسلېي (Aubrey Beardsley) نىڭ رەسىملىرىدىن ئۈلگە ئالغان، بېئاردسلېي «سەنئەت» تەرەپدارى، ئۇ ئۆز رەسىملىرىدە ياپونىيەنىڭ «ئۇكىيو (Ukiyoe)[198] سىدىن ناھايىتى كۆپ تەسىر ئالغان. ئۇكىيو خەلق سەنئىتى بولسىمۇ، لېكىن ئۇلاردا سىزىلغانلىرىنىڭ تولىسى جالاپلار ۋە سەتەڭ ئارتىسلار بولۇپ، ئۇلار پوسمىلاق تەنلىك، خۇمار كۆز Erotie — (شەھۋانىي) كۆز ئىدى. لېكىن، بېئاردسلېي سىزغان ئادەملەر يادائىغۇ ئىدى، بۇنداق بولۇشىغا ئۇنىڭ چۈشكۈنلۈك تەرەپدارى (Decadence) بولغانلىقى سەۋەب بولغان. چۈشكۈنلۈك تەرەپدارلىرىنىڭ تولىسى ئاۋاق، روھسىز ئىدى، ئۇلار تىمەن ئىياللارنى كۆرگەندە بىرئاز خىجىل بولغانلىقىدىن ياخشى كۆرمىسە كېرەك. بىزنىڭ يېڭى ئەپەندىنىڭ يېڭى خۇمار كۆزلۈك رەسىملىرى ۋۇ يۈرۈنىڭ كونا خۇمار كۆزلۈك رەسىملىرى بىلەن بىرلەشكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ بىرقانچە يىل دەۋر سۈرۈشى تەبىئىي. لېكىن، ئۇ لۇكچەكلەرنى سىزىش بىلەنلا توختاپ قالمىدى، بىر مەزگىل پروليتارىياتنىمۇ سىزدى، بىراق ئۇ سىزغان ئىشچىلارمۇ كۆزىنى قىسىپ قاراپ تۇرغان، ناھايىتى يوغان مۇشتۇملىرىنى چېقىرىپ تۇرغان بولۇپ چىقتى. مېنىڭچە، پرولېتارىياتنى سىزغاندا ئەينەن سىزىش كېرەك، ئىشچىلارنىڭ ئەسلىي قىياپىتى بويىچە سىزىش كېرەك، مۇشتۇمىنى كاللىسىدىنمۇ يوغان قىلىپ سىزماسلىق كېرەك.

ھازىرقى جۇڭگو كىنولىرى تېخىچە شۇ «ئەپەندىم + لۇكچەك» لەرچە تەسىرگە ئۇچرىماقتا، ئۇ كىنولاردا قەھرىمانلار، «ياخشى ئادەم» لەردىن بولغان قەھرىمانلارمۇ مايلانغان چاچلىرى پارقىراپ تۇرىدىغان يالتىراق باش بولۇپ، ئۇلار شاڭخەيدە كۆپ تۇرۇپ، «نەيرەڭ ئۇزاڭلىق»، «قاقتى ـ سوقتى» قىلىش، «ئىياللار-

غا ساقال تاشلاش» يوللىرىنى بىلىۋالغان قاقۋاش ئۆسمۈرلەرگە ئوخشايدۇ. ئۇ كىنولارنى كۆرگەن ئادەم هازىرقى كۈندە قەھرىمان، ياخشى ئادەم بولۇش ئۈچۈن لۈكچەك بولۇش كېرەك ئوخشايدۇ، دېگەن خىيالغا كېلىپ قالىدۇ.

لېكىن، ئەپەندىم + لۈكچەك هېكايىلىرىمۇ بارا - بارا كاساتلىشىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ سەۋەبى، مېنىڭچە، بىرىنچىدىن، بۇنداق كونا مۇقاملار — پاهىشىۋاز ئايالالارنىڭ پۇل سورىشى، زىنا-خور ئەركەكلەرنىڭ هىيلە ئىشلىتىشى — ئەسلىدە يېزىپ تۈگەتكەنلى بولمايدىغان نەرسە ئەمەس؛ ئىككىنچىدىن، ئۇلاردا جياڭسۇ شېۋىلىرى، مەسىلەن، «ۋۇ» («مەن» سۆزىنىڭ «نى» دەپ، «نى» (سەن) سۆزىنىڭ «نەي» دەپ، «شىفو» (شۇنداقمۇ، - ئەمەسمۇ) سۆزىنىڭ «ئاشى» دەپ، كونا شاڭخەيلىكلەر بىلەن جياڭسۇ، جېجياڭلىقلاردىن باشقا هېچكىمنىڭ چۈشەنمەيدىغان شېۋىلەر ئىشلىتىلگەن.

ئەپەندىم + نازىنىنلار كىتابلىرىدىن ئۆز ۋاقتىدا بىرمەھەل پۈر كەتكەن بىر هېكايىمۇ چىقتى، ئۇ بولسىمۇ ئىنگلىزچىدىن تەرجىمە قىلىنغان «جوئاننىڭ قىسقىچە تەرجىمهالى»[199] (Joan Haste: H. R. Haggard)، لېكىن ئۇنىڭ باش قىسمىلا چىقتى. تەرجىمانىڭ يېزىشچە، ئەسلىي نۇسخىسى كونا كىتابپۇرۇش دۇكىنىدىن تېپىلغان، ناهايىتى ياخشى ئىكەن، بىراق 2 - قىسمى تېپىلمىغاچقا، ئىلاجى بولمىغان. دەرۋەقە، بۇ كىتاب ئەپەندىم + نازىنىنلارنىڭ نازۇك يۈرەكلىرىنى ئوينىتىۋەتكەن، شۇڭا ئۇ ناهايىتى كەڭ، ناهايىتى كەڭ تارقالغان. كېيىنكى چاغلاردا لىن چىڭنەن[200] ئەپەندىنمۇ مەپتۇن قىلىۋەتكەچكە، ئۇ هەممىسىنى تەرجىمە قىلغان، يەنى «جوئاننىڭ قىسقىچە تەرجىمهالى» دېگەن كونا نام بىلەن چىققان. لېكىن ئىلگىرىكى تەرجىمادىن، بۇنىڭ هەممىسىنى تەرجىمە قىلىپ، جوئاننىڭ قىممىتىنى

چۈشۈرۈۋېتىپتۇ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ كەيپىنى قاچۇرۇپ قويۇپتۇ، دېگەن قاتتىق دەشنامنى ئىشتىكەن. ئىلگىرى پەقەت يېرىم قىسمىلا تەرجىمە قىلىنغانلىقى ئەسلىدە ئەسلىي نۇسخىسىنىڭ كەمتۈك بولغانلىقىدىن ئەمەس، بەلكى جوئاننىڭ هارامدىن بالا تاپقانلىقى ئۈچۈن، تەرجىمانىنىڭ قەستەن تەرجىمە قىلمىغانلىقىدىن بولغانلىقى ئەنە شۇنىڭ بىلەن مەلۇم بولدى. ئەمەلىيەتتە ئۇ ئەسەرمۇ چەت ئەلدە ئىككى قىسىمغا بۆلۈپ نەشر قىلغۇدەك ئۇزۇن ئەمەس ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ، جۇڭگودا ئۆز ۋاقتىدىكى نىكاه توغرىسىدىكى قاراشلارنى مۇشۇ ئەهۋالدىنمۇ بىلىۋالغىلى بولىدۇ.

مۇشۇ كەملەردە، يېڭى ئەپەندىم + نازىنىنلار هېكايىسى يەنە ئەۋج ئېلىپ كەتتى، لېكىن نازىنىنلار تېگى ياخشى ئادەملەرنىڭ قىزلىرى بولۇپ، ئەپەندىملەر بىلەن ئاشىق - مەشۇق بولىدۇ؛ ئۇلار دەرەخ سايىسىدە، چىمەنلەر ئىچىدە بىر - بىرىدىن ئايرىلغۇسى كەلمەي، خۇددى بىر جۈپ كېپىنەككە، قوشماق ئۆردەككە ئوخشاش يۈرىدۇ؛ لېكىن بەزىدە چىڭ تۇتىدىغان ئاتا - ئانىلىرىنىڭ سەۋەبى بىلەن ياكى تەلىيىنىڭ شۇملۇقى سەۋەبى بىلەن پاجىئەلىك ئاقىۋەتلەرگىمۇ قالىدۇ، هۆر - غىلمانلارغىمۇ ئايلىنالمايدۇ. بۇنى هەقىقەتەن زور ئىلغارلىق دېمەي مۇمكىن ئەمەس. يېقىندىن بۇيان، يۇزگىمۇ سۈرتكىلى بولىدىغان چىش پاراشوكىنى قوشۇمچە ئىشلەپ چىقىرىدىغان تېيەنشۇي ژۇشېڭ[201] ئەپەندى تەهرىرلىگەن «قاش - كىرپىك تىلى» ناملىق ئايلىق ژۇرنال پەيدا بولغان ۋاقىت ئەنە شۇنداق قوشماق ئۆردەك، جۈپ كېپىنەك ئەدەبىياتى[202] تازا ئەۋج ئالغان بىر ۋاقىت بولدى. كېيىنكى چاغلاردا «قاش - كىرپىك تىلى» مەنئى قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ تەسىرى قايتمىدى، «يېڭى ياش»[203] ئەۋج ئالغاندىن كېيىنلا ئاندىن زەربە يېدى. شۇ چاغدا ئېبسىننىڭ سەهنە ئەسەرلىرى تونۇشتۇرۇلدى[204]، خۇ شى ئەپەندىنىڭ «ئۆمۈرلۈك ئىش» نىڭ

يەنە بىر خىل شەكىلدىكىسى پەيدا بولدى، بۇ ئەھۋال قەستەن بولمىسىمۇ، لېكىن قوشماق ئۆردەك، جۈپ كېپىنەكچىلەر جان تومۇر قىلىۋالغان نىكاھ مەسىلىسىمۇ شۇ مۇناسىۋەت بىلەن خۇددى نورا (Nora) غا ئوخشاش بەدەر تىكىۋەتتى.

ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن، يېڭى ئەپەندىم ئېقىمىدىكىلەرنىڭ «ئىجادىيەت تەھرىراتى» پەيدا بولدى. ئىجادىيەت تەھرىراتى تالانتىنى قەدىرلەيدۇ، سەنئەت ئۇچۇن سەنئەت بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، ئۆزىنىڭكىنىلا قەدىرلەيدۇ، ئىجادىيەتكە تېۋىنىدۇ، تەرجىمە قىلىشنى يامان كۆرىدۇ، بولۇپمۇ تەرجىمىدىن تەرجىمە قىلىشقا ئۆچ، شۇنىڭدەك ئۇ شائىخەيدىكى ئەدەبىي تەنقىقات جەمئىيىتى[205] بىلەن زىتلىشىدۇ. ئۇنىڭ ئوتتۇرىغا چىقارغان بىرنىچى ئېلانىدىلا[206]، بەزىلەر ئەدەبىيات مۇنبەرلىرىنى «چاڭگىلىغا ئېلىۋالدى» دېگىنىدە، ئەدەبىي تەنقىقات جەمئىيىتىنى كۆزدە تۇتقان. ئەدەبىي تەنقىقات جەمئىيىتى بولسا دەل ئۇنىڭ ئەكسىچە كىشىلىك ھاياتىغا خىزمەت قىلىدىغان سەنئەتنى، بىر تەرەپتىن ئىجاد قىلىپ يېزىشنى، يەنە بىر تەرەپتىن تەرجىمىنى قەدىرلەشنى مۇ تەشەببۇس قىلىدۇ، يەنى ئېزىلگەن مىللەتلەر ئەدەبىياتىنى تونۇشتۇرۇشقا ئەھمىيەت بېرىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەممىسى كىچىك مەملىكەتلەر، ئۇلارنىڭ تىل - يېزىقىنى بىلىدىغانلار يوق، شۇنىڭ ئۇچۇن ئۇلارنىڭ ئەدەبىياتى پۈتۇنلەي دېگۈدەك تەرجىمىدىن تەرجىمە. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئەدەبىي تەنقىقات جەمئىيىتى «يېڭى ياش» قا مەدەت بەرگەنلىكتىن، ھازىر ئۇچ تەرەپنىڭ كونا ئاداۋىتىگە يېڭى نەپرەتلىرىنى قوشۇپ ھۇجۇم قىلىشىغا ئۇچرىدى. بىر تەرەپ — ئىجادىيەت تەھرىراتى. بۇلار تالانت سەنئىتى بىلەن شۇغۇللانغاچقا، كىشىلىك ھاياتنى كۆزلەيدىغان سەنئەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئەدەبىي تەنقىقات جەمئىيىتىگە، ھەممىگە چېپىلىۋالىدۇ، «چاكىنا» لىقتىن خالىي ئەمەس، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىقتىدارسىز، دەپ قارىشى تەبىئىي. شۇنىڭ ئۇچۇن بىرەر سەۋەن تەرجىمىنى ئۇچرىتىپ قالسا، بەزىدە ھەتتا ئاتايىتەن بىر تاغار گەپ بىلەن مەخسۇس ماقالە يازىدۇ[207]. يەنە بىر تەرەپ — ئامېرىكىدا ئوقۇپ كەلگەن يۇرت مۇتىۋەرلىرى. ئۇلار ئەدەبىيات - سەنئەت مەخسۇسلا بەگ - غوجام، خان - ئاغچىلارنىڭ ئوقۇشى ئوقۇپ چۈنلا يېزىلىدۇ، شۇڭا ئۇلارنىڭ قەھرىمانلىرى — بەگ - غوجام، خان - ئاغچىلار بولۇشى، بۇلارغا ئەدىبلەر، ئالىملار، سەنئەتكارلار، پروفېسسورلار، خانىم ۋەھاكازالار قوشۇمچە بولۇشى كېرەك، Yes, No دېيىلسە يۇرت مۇتىۋەرلىرىنىڭ سالاپىتىگە لايىق كېلىدۇ، دەپ قارايدۇ. بىر چاغلاردا ۋۇمى[208] ئەپەندى ماقالە يېزىپ، بەزىلەرنىڭ پەگاھدىكىلەر جەمئىيىتىنى تەسۋىرلەشكە خۇشتار بولۇپ قالغانلىقىنى زادىلا چۈشەنمەيمەن، دېگەنىدى. ئۇچىنچى تەرەپ — يۇقىرىدا ئېيتىلغان قوشماق ئۆردەك، جۈپ كېپىنەكچىلەر. ئۇلارنىڭ كىتابخانا خوجايىنىنى كۈشكۈرتۈپ، ئەدەبىي تەنقىقات جەمئىيىتىنىڭ «ھېكايە» نامىلىق ئايلىق ژۇرنىلى[209]نى تەھرىرلەيدىغان بىر ئەزاسىنى يەڭگۈشلەشتە، ئۆزلىرىنىڭ ماقالىلىرىنى تارقىتىش ئۇچۇن «ھېكايىلەر دۇنياسى»[210] نى چىقىرىشتا قانداق ئۇسۇل ئىشلەتكەنلىكىنى بىلمىدىم. بۇ ژۇرنال ئۆتكەن يىللا نەشىردىن توختىدى.

ئىجادىيەت تەھرىراتى بۇ جەڭدە كۆرۈنۈشتە غەلىبە قىلدى. بىرمۇنچە ئەسەرلىرى ئەينى زامانداۋ ئۆزلىرىنى ئەپەندىم دەپ ئاتاۋاتقانلارنىڭ كۆڭلىگە ياقتى، ئۇنىڭ ئۇستىگە نەشرىياتچىلارمۇ يارەدەم بەردى، شۇڭا قۇدرەت تاپتى. قۇدرەت تاپقاندىن كېيىن، تىجارەت نەشرىياتىغا ئوخشاش سودا دۇكانلىرىمۇ ئىجادىيەت تەھرىراتىنىڭ ئەزالىرىنىڭ — ئەينى گو مورو[211]، جاڭ زىپىڭ ئەپەندىلەرنىڭ تەرجىمىلىرىنى، ئەسەرلىرىنى نەشر قىلىپ بېرىدىغان بولدى. شۇنداق قىلىپ، ئېسىمدە قېلىشچە، ئىجادىيەت تەھرىرا-

سىز، دەپ قارىشى تەبىئىي. شۇنىڭ ئۇچۇن بىرەر سەۋەن تەرجىمىنى ئۇچرىتىپ قالسا، بەزىدە ھەتتا ئاتايىتەن بىر تاغار گەپ بىلەن مەخسۇس ماقالە يازىدۇ[207]. يەنە بىر تەرەپ — ئامېرىكىدا ئوقۇپ كەلگەن يۇرت مۇتىۋەرلىرى. ئۇلار ئەدەبىيات - سەنئەت مەخسۇسلا بەگ - غوجام، خان - ئاغچىلارنىڭ ئوقۇشى ئوقۇپ چۈنلا يېزىلىدۇ، شۇڭا ئۇلارنىڭ قەھرىمانلىرى — بەگ - غوجام، خان - ئاغچىلار بولۇشى، بۇلارغا ئەدىبلەر، ئالىملار، سەنئەتكارلار، پروفېسسورلار، خانىم ۋەھاكازالار قوشۇمچە بولۇشى كېرەك، Yes, No دېيىلسە يۇرت مۇتىۋەرلىرىنىڭ سالاپىتىگە لايىق كېلىدۇ، دەپ قارايدۇ. بىر چاغلاردا ۋۇمى[208] ئەپەندى ماقالە يېزىپ، بەزىلەرنىڭ پەگاھدىكىلەر جەمئىيىتىنى تەسۋىرلەشكە خۇشتار بولۇپ قالغانلىقىنى زادىلا چۈشەنمەيمەن، دېگەنىدى. ئۇچىنچى تەرەپ — يۇقىرىدا ئېيتىلغان قوشماق ئۆردەك، جۈپ كېپىنەكچىلەر. ئۇلارنىڭ كىتابخانا خوجايىنىنى كۈشكۈرتۈپ، ئەدەبىي تەنقىقات جەمئىيىتىنىڭ «ھېكايە» نامىلىق ئايلىق ژۇرنىلى[209]نى تەھرىرلەيدىغان بىر ئەزاسىنى يەڭگۈشلەشتە، ئۆزلىرىنىڭ ماقالىلىرىنى تارقىتىش ئۇچۇن «ھېكايىلەر دۇنياسى»[210] نى چىقىرىشتا قانداق ئۇسۇل ئىشلەتكەنلىكىنى بىلمىدىم. بۇ ژۇرنال ئۆتكەن يىللا نەشىردىن توختىدى.

ئىجادىيەت تەھرىراتى بۇ جەڭدە كۆرۈنۈشتە غەلىبە قىلدى. بىرمۇنچە ئەسەرلىرى ئەينى زامانداۋ ئۆزلىرىنى ئەپەندىم دەپ ئاتاۋاتقانلارنىڭ كۆڭلىگە ياقتى، ئۇنىڭ ئۇستىگە نەشرىياتچىلارمۇ يارەدەم بەردى، شۇڭا قۇدرەت تاپتى. قۇدرەت تاپقاندىن كېيىن، تىجارەت نەشرىياتىغا ئوخشاش سودا دۇكانلىرىمۇ ئىجادىيەت تەھرىراتىنىڭ ئەزالىرىنىڭ — ئەينى گو مورو[211]، جاڭ زىپىڭ ئەپەندىلەرنىڭ تەرجىمىلىرىنى، ئەسەرلىرىنى نەشر قىلىپ بېرىدىغان بولدى. شۇنداق قىلىپ، ئېسىمدە قېلىشچە، ئىجادىيەت تەھرىرا-

تى تىجارەت نەشرىياتى نەشر قىلغان نەرسىلەرنىڭ سەۋەن تەرجىمە قىلىنغان يەرلىرىنى ئەمدى تەكشۈرۈپ ئولتۇرمايدىغان، بۇ ھەقتە مەخسۇس ماقالىلەر يازمايدىغان بولدى. مېنىڭچە، ئۇ يەرلەردىمۇ بىرئاز ئەپەندىم + لۇكچەكلەرچە قىلىق يوق ئەمەس. لېكىن، «يېڭى شاڭخەيچىلەر» بەربىر «كونا شاڭخەيچىلەر» گە تەڭ كېلەلمىدى، ئىجادىيەت تەھرىراتىنىڭ ئەزالىرى زەپەر مارشى ئىچىدە ئاخىر ئۆزلىرىنىڭ ئۆز نەشرىياتچىلىرىنىڭ تاۋارلىرى بولۇپ قالغانلىقىنى، ئۆزلىرىنىڭ تۇرلۇك تىرىشچانلىقلىرى خوجايىنىنىڭ نەزىرىدە خۇددى كۆزەينەك دۇكانلىرىنىڭ چوڭ ئەينەكلىك دېرىزىلىرى ئىچىدىكى قەغەز ئادەمنىڭ كۆزىنى قىسىپ تۇرغىنىغا ئوخشاش «خېرىدار جەلپ قىلىش» تىن باشقا ئىش ئەمەسلىكىنى ھېس قىلدى. ئۇلار ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل بولۇپ نەشر قىلىش كويىغا چۈشكەندە، خوجايىنى ئۇلار ئۈستىدىن ئەرز قىلدى، ئۇلار ئاخىر مۇستەقىل بولغان بولسىمۇ، كىتابلىرىمىزنىڭ ھەممىسىنى ئالاھىدە تۈزەتتۈق، باشقىدىن باستۇق، دەپ يېڭىۋاشتىن دۇكان ئاچقان بولسىمۇ، لېكىن كونا خوجايىنى يەنىلا ھەدەپ كونا نۇسخىلىرىنى بېسىپ چىقىرىۋەردى، سېتىۋەردى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەر يىلى ھەر بايرام ـ خاتىرە كۈنلەر مۇناسىۋىتى بىلەن باھاسىنى كۆپ ئەرزانلىتىۋەردى.

تاۋار بولۇپ قېلىۋېرىشى مۇمكىن بولمىغانكەن، مۇستەقىل بولۇپ ياشاپ كېتىۋېرىشىگىمۇ مۇمكىن بولمىدى. ئىجادىيەت تەھرىراتىنىڭ ئادەملىرىنىڭ باردىغان جايى، تەبىئىيكى، «ئىنقىلابىنىڭ ئوچىقى» بولغان بىرئاز ئۈمىدلىكرەك گۇاڭدۇڭ بولدى. شۇنىڭ بىلەن گۇاڭدۇڭدىمۇ «ئىنقىلابىي ئەدەبىيات» دېگەن ئاتالغۇ پەيدا بولدى، لېكىن بىرەر ئەسەر چىقمىدى، شاڭخەيدە بولسا ئۇنداق ئاتالغۇ تېخى يوق ئىدى.

«ئىنقىلابىي ئەدەبىيات» دېگەن ئىسىم ئالدىنقى يىلىدىلا ئەۋج

ئالغىلى باشلىدى، ئۇنى تەشەببۇس قىلغانلار ئىجادىيەت تەھرىراتىنىڭ «ئىنقىلاب ئوچىقى» دىن قايتىپ كەلگەن بىرنەچچە پېشقەدەملىرى ۋە بىرنەچچە يېڭى كۈچلىرى بولدى. ئىنقىلابىي ئەدەبىياتىنىڭ ئەۋج ئېلىشىغا دەرۋەقە ئىجتىمائىي ئارقا كۆرۈنۈش سەۋەب بولدى، ئادەتتىكى ئاممىدا، ياشلاردا شۇنداق تەلەپ پەيدا بولغانىدى. گۇاڭدۇڭدىن شىمالغا يۈرۈش باشلانغاندا، ئادەتتىكى ئاكتىپ ياشلارنىڭ ھەممىسى ئەمەلىي خىزمەتكە ئۆتتى، ئۇ چاغدا كۆزگە كۆرۈنەرلىك بىرەر ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ھەرىكىتى تېخى يوق ئىدى؛ سىياسىي ۋەزىيەت ئۇشتۇمتوت ئۆزگىرىپ، ئىنقىلاب ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىغاندا، سىنىپلارغا ئايرىلىش ناھايىتى روشەنلەشتى، گومىنداڭ «پارتىيىنى تازىلاش» دېگەن باھانە بىلەن كومۇنىستلارنى ۋە ئىنقىلابىي ئاممىنى كەڭ كۆلەمدە قىردى؛ ئۆلمەي قېچىپقالغان ياشلار بولسا يەنە زۇلۇم گىردابىغا كىرىپ قالدى، شۇنىڭ بىلەن ئىنقىلابىي ئەدەبىيات شاڭخەيدە كۇچلۇك ھەرىكەتكە ئۆتتى. دېمەك، بۇ ئىنقىلابىي ئەدەبىياتنىڭ ئەۋج ئېلىشى كۆرۈنۈشتە باشقا مەملىكەتلەرنىڭكىگە ئوخشاشمايدۇ، ئۇ ئىنقىلابنىڭ يۇكسەكلىكىدىن ئەمەس، بەلكى ئىنقىلابنىڭ ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىغانلىقىدىن ئەۋج ئالدى؛ بۇ قاتاردىكى بەزى ئادەملەر كونا ئەدەب بولۇپ، ئۇلار قوماندانلىق قىلىچلىرىنى تاشلاپ قويۇپ، كونا كەسپىنى — دۇئەت ـ قەلەمنى يېڭىۋاشتىن قولغا ئالغان بولسىمۇ، بەزىسى بىرنەچچە ياش بولۇپ، بۇلار ئەمەلىي خىزمەتتىن سىقىپ چىقىرىلغان، مۇشۇنىڭ بىلەن جان بېقىش كويىغا چۈشۈشكە مەجبۇر بولغان بولسىمۇ، لېكىن ھەرىكەت ھەقىقەتەن ئىجتىمائىي ئاساسقا ئىگە بولغاچقا، يېڭى كۈچلەر ئىچىدە ناھايىتى مۇستەھكەم، توغرا ئادەملەر بار ئىدى. لېكىن، بۇ ئۇ چاغدىكى ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ھەرىكىتى، مېنىڭ پىكرىمچە، ئوبدان پىلانلانمىغان، ئۇنىڭ خىلى خاتالىقلىرى بار ئىدى. مەسىلەن،

بىرىنچىدىن، ئۇلار جۇڭگو جەمئىيىتىنى تەپسىلىي تەھلىل قىلماستىنلا، سوۋېت ھاكىمىيىتى شارائىتىدىلا قوللانغىلى بولىدىغان ئۇسۇللارنى ئۆلۈك ھالدا قوللانغان. ئۇنىڭدىن قالسا، ئۇلار بولۇپمۇ چىڭ فاڭزۇ ئەپەندى ئىنقىلابىنى ئادەتتىكى كىشىلەرگە تولىمۇ قورقۇنچلۇق ئىش قىلىپ چۈشەندۈرگەن، خۇددى ئىنقىلاب بولسىلا غەيرىي ئىنقىلابچىلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆلۈمگە لايىق قىلمۇئېتىدىغاندەك، ئىنتايىن سولچىل ياۋۇز قىياپەتتە بولۇۋېلىپ، كىشىلەرنى ئىنقىلابتىن ۋەھىمە يەيدىغان قىلىپ قويغان. ئەمەلىيەتتە، ئىنقىلاب ئادەملەرگە ئۆلۈشنى ئەمەس، ياشاشنى ئۆگىتىدۇ. ھېلىقىدەك «ئىنقىلابنىڭ يامانلىقىنى بىرئاز بىلىپ قوي» دەپ، ئۆزىنىڭ پۇخادىن چىققۇدەك سۆزلىشىنىلا كۆزلەشمۇ ئەپەندىم + لۇكچەكلەرنىڭ زەھىرى بىلەن زەھەرلەنگەنلىك.

ئاسانلا كەسكىنلىشىپ كېتىدىغانلار ئاسانلا بوشىشىپ كېتىدۇ، ھەتتا روھى چۈشكۈنلىشىشتىن تېز بولىدۇ. ئەگەر ئۇ ئەدەب بولسا، ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ ئۆزگەرگەنلىكىنى ئاقلايدىغان ئاساسلىرى ۋە پەتۋالىرى بولىدۇ. مەسىلەن، باشقىلارنىڭ يارىمىگە ھاجىتى چۈشكەندە كروپوتكىنىڭ ھەمكارلىشىش نەزەريىسىدىن پايدىلىنىدۇ؛ باشقىلار بىلەن دەتالاش قىلغاندا دارۋىننىڭ ھاياتلىق رىقابىتى تەلىماتىدىن پايدىلىنىدۇ. مەيلى بۇرۇن بولسۇن ياكى ھازىر بولسۇن، ئومۇمەن مۇئەييەن نەزەريىسى بولمىغان ياكى تەشەببۇسىنىڭ ئۆزگەرگەنلىكىنى تاپقىلى بولغۇدەك يېپ ئۇچى بولمىغان ۋەھ لېكىن ھەر خىل ئېقىملاردىكى نەزەريىلەرنى ھەرقاچان قورال قىلىۋالىدىغان ئادەملەرنىڭ ھەممىسىنى لۇكچەك، دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ. مەسىلەن، شاڭخەينىڭ لۇكچەكلىرى سەھرادىن كەلگەن بىر ئەركەك بىلەن بىر ئايالنىڭ كوچىدا كېتىۋاتقىنىنى كۆرسە: «ھەي، سىلەرنىڭ بۇنداق مېڭىشىڭلار ئەخلاققا توغرا كەلمەيدۇ، سىلەر قانۇنغا خىلاپلىق قىلدىڭلار!» دېگىنىدە، جۇڭگونىڭ قانۇنـ

دىن پايدىلىنىدۇ؛ ئەگەر سەھرالىقنىڭ يول بويىدا تەرەت قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرسە، ئۇ: «ھەي، بۇنداق قىلىشقا رۇخسەت يوق، سەن قانۇنغا خىلاپلىق قىلدىڭ، سېنى ساقچىغا ئاپىرىپ بېرىش كېرەك!» دېگىنىدە، ئۇنىڭ پايدىلانغىنى چەت ئەل قانۇنى. لېكىن، ئەسلىنى ئالغاندا، قانۇن - پانۇن دېگەن گەپ يوق، ئۇ شۇنداق قىلىپ بىرنەچچە تەڭگە قاقتى - سوقتى قىلىۋالسا بولدى، ئىش تۈگەيدۇ.

جۇڭگودا بۇلتۇرقى ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچىلار ئالدىنقى يىلدىكىلەردىن خېلىلا پەرق قىلدى، بۇ ئۆز ۋەزىيىتىنىڭ ئۆزگەرگەنلىكىدىن بولغان، ئەلۋەتتە. لېكىن، بەزى «ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچىلار» نىڭ ئۆز ۋۇجۇدىدا ئاسانلا قوزغىلىدىغان كېسەل مەنبەلىرىمۇ بار. ئۇلار «ئىنقىلاب» بىلەن «ئەدەبىيات»نى گاھىدا بىر - بىرىدىن ئۇزۇپ قويىدۇ، گاھىدا بىر - بىرىگە چاتىدۇ، گويا يېنىدا تۇرغان ئىككى كىمە، ئۇنىڭ بىرى «ئىنقىلاب»، يەنە بىرى «ئەدەبىيات»؛ يازغۇچىنىڭ ھەربىر پۇتى بىر كىمە ئۈستىگە قويۇلغان. مۇھىت ياخشىراق بولۇپ قالغاندا، ئىنقىلاب كىمىسىگە چىڭراق دەسسەيدۇ - دە، ئىنقىلابچى بولۇپ كۆرۈنىدۇ؛ ئىنقىلاب بېسىمغا ئۇچرىغاندا، ئەدەبىيات كىمىسىگە چىڭراق دەسسەيدۇ - دە، ئەدىبكە ئايلىنىۋالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئالدىنقى يىلى تەشەببۇسى تولىمۇ كەسكىن بولغان، غەيرىي ئىنقىلابىي ئەدەبىياتنىڭ ھەممىسىنى سۈپۈرۈپ تاشلاش كېرەك، دەيدىغان ئادەملەر بۇلتۇر لېنىنىنىڭ گوركى، چاروف (I. A. Gontcharov)[212] نىڭ ئەسەرلىرىنى سۆيۈپ ئوقۇغانلىقى توغرىسىدىكى ھېكايىنى ئېسىگە كەلتۈرۈپ، غەيرىي ئىنقىلابىي ئەدەبىياتنىڭ ئەھمىيىتىمۇ ناھايىتى چوڭقۇر ئىكەن، دېگەن ھېسسىياتقا كەلگەن؛ ھەممىدىن ئۇزۇل - كېسىل ئىنقىلابىي ئەدىب يې لىكىنىڭ ئەپەندىمۇ ئىنقىلابچىلارنى تەسۋىرلەشتە شۇنداق ئۇزۇل - كېسىل دەرىجىگە يەتكەنكى، ھەر قېتىم تەرەتخانىغا

بارغاندا مېنىڭ «چۇقان» لىرىم بىلەن قوڭنىنى سۈرتكەن[213] ئەدى، ھازىر، نېمە ئۈچۈندۇر، ئۇ ئاتالمىش مىللەتپەرۋەر ئەدىبلەرنىڭ قوڭىدىن سوكۇلداپ يۈرمەكتە.

بۇنداق ئىشلارغا شائ پېيلياڭ[214] ئەپەندىنىمۇ مىسال قىلىپ كۆرسىتىش مۇمكىن. ئىنقىلاب بارا - بارا يۇكسىلىۋاتقان ۋاقىتلاردا، ئۇ ناھايىتى ئىنقىلابچى ئىدى. ئۇ ئىلگىرى، ياشلار ھۇۋاش بىلەنلا توختاپ قالماستىن، بۆرە چىشلىرىنىمۇ كۆرسىتىپ قويۇشى كېرەك، دېگەنىدى. دەرۋەقە، بۇنداق قىلىشىمۇ يامان ئەمەس ۋە لېكىن ئېھتىيات قىلىشىمۇ كېرەككى، بۆرە ئىتنىڭ بوۋىسى بولغاچقا، كىشىلەر ئۇنى قولغا ئۆگەتكەندە، ئۇ ئىتقا ئايلىنىپ قالىدۇ. شائ پېيلياڭ ئەپەندى ھازىر ئىنسانىيەت ئەدەبىياتىنى تەرغىب قىلىۋاتىدۇ، ئۇ سىنىپىي سەنئەتنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىغا قارشى ئىكەنۇ، ئىنسانلارنى ياخشى ئادەم ۋە يامان ئادەمگە بۆلۈۋېتىدىكەن، بۇ سەنئەت «ياخشى بىلەن يامان ئوتتۇرىسىدىكى كۆرەش» نىڭ قورالمىش ئىتمۇ ئادەملەرنى ئىككى خىلغا بۆلىدۇ، ئۆزىنى باققان خوجايىنىنى ياخشى ئادەم دەپ قارايدۇ، باشقا گادايلارنى ۋە قەلەندەرلەرنى ئۆز نەزىرىدە يامان ئادەم دەپ قاراپ يا قاۋايدۇ يا چىشلەيدۇ. لېكىن، بۇنىڭ ئانچە يامىنى يوق، چۈنكى بەربىر ئۇنىڭدا بىرئاز ياۋايىلىقمۇ بار، ئەگەر يەنە بىر دوملاپلا پىستە - كۆكىغا ئايلىنىپ، باشقا ئىشلارغا چېپىلمىغاندەك تۇرسىمۇ، ئەمەلىيەتتە خوجايىنىغا خىزمەت قىلسا، خۇددى چاكىنا ئىشلار بىلەن كارىم يوق دەپ، سەنئەت ئۇچۇن سەنئەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ھازىرقى مەشھۇر ئادەملەرگە ئوخشاش، ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ دەرسخانىلىرىغا بېزەك بولۇشقا مەجبۇر بولۇپ قالىدۇ.

مۇشۇنداق موللاقلاپ - دوملاپ يۈرىدىغان ئۇششاق بۇرژۇئازلار ئىنقىلابىي ئەدىب بولغان، ئىنقىلابىي ئەدەبىي ئەسەر يېزىش بىلەن شۇغۇللانغان تەقدىردىمۇ، ئىنقىلابنى ناھايىتى ئاساسلا

مايماق - قىڭغىر يېزىپ قويىدۇ؛ مايماق - قىڭغىر يازسا ئىنقىلابقا زىيان كەلتۈرىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارنىڭ بۇ دوملاپ يۈرۈشى ئەپسۇسلىنىشقا قىلچىلىكمۇ ئەرزىمەيدۇ. ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ھەرىكىتى باش كۆتۈرگەن چاغدا، بىرمۇنچە ئۇششاق بۇرژۇئا ئەدىبلىرى ئۇشتۇمتۇتلا دوملاپ بۇ تەرەپكە كەلگەنىدى، شۇ چاغدا بۇ ھادىسىنى بىردىنلا ئۆزگىرىش، دەپ يېشىشكەنىدى. لېكىن، بىزگە مەلۇمكى، بىردىنلا ئۆزگىرىش دېگەن سۆز A نىڭ B گە ئۆزگىرىشى ئۇچۇن بىرنەچچە شەرت ھازىرلانغان، لېكىن شەرتلەر نىڭ بىرىلا كەم قالغان ۋاقىتتا، كەم قالغان شۇ شەرت ھازىرلانسىلا ئۇ B گە ئايلىنىدۇ، دېگەن سۆز. مەسىلەن، سۇنىڭ مۇزغا ئايلىنىشى ئۈچۇن، گرادۇس 0 گە يەتكەن بولۇشى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ھاۋانىڭ تەۋرىنىشى شەرت، بۇ شەرت بولمىغاندا، گرادۇس 0 گە يەتكەن تەقدىردىمۇ مۇز تۇتالمايدۇ، ھاۋا تەۋرەنگەن چاغدىلا، ئاندىن بىردىنلا مۇزغا ئايلىنالايدۇ. دېمەك، سىرتىدىن بىردىنلا ئۆزگەرگەندەك تۇرسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇنداق ئەمەس. تېگىشلىك شەرتلەرنى ھازىرلىماي تۇرۇپ، ئۆزىچە ئۆزگەردىم دېگەنبىلەنمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۆزگەرمىگەن، شۇنىڭ ئۈچۈن، بىر ئاخشامدا بىردىنلا ئۆزگىرىپ كەلدىم دەۋالغان ئۇششاق بۇرژۇئا ئىنقىلابىي ئەدىبلىرى ئۇزاق ئۆتمەي يەنە بىردىنلا ئۆزگىرىپ ئۇ تەرەپكە ئۆتۈپ كەتتى.

بۇلتۇر سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ شاڭخەيدە قۇرۇلغانلىقى مۇھىم بىر ۋەقە بولدى. چۈنكى، شۇ چاغلاردا پىلىخانوف، لۇناچارسكىيلارنىڭ نەزەرىيىلىرى كىرىپ، ھەممەيلەنگە ئۆزئارا تەنقىد قىلىش ئىمكانىيىتىنى بەرگەن ۋە ھەممەيلەننى تېخىمۇ تولۇق، كۆچلۈك ھالغا كەلتۈرگەنىدى. لېكىن، ئۇلار تېخىمۇ تولۇق ۋە كۆچلۈك بولغانلىقتىن دۇنيا بويىچە قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە كەم كۆرۈلگەن جەبىر - زۇلۇمغا دۇچ كەلدى، ئەنە شۇنداق جەبىر - زۇلۇم بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۆز ۋاقتىدا: سول

قانات ئەدەبىيات مانا ئەمدى تازا باش كۆتۈرىدىغان بولدى، يازغۇچىلار ئەمدى ئەمگەكچىلەر خونچىلاپ ئەكەلگەن سېرىقماي، بولكىلارنى يەيدىغان بولدى دەپ ئويلىغان ئاتالمىش ئىنقىلابىي ئەدىبلەر دەرھال ئەسلىي قىياپىتىنى ئاشكارىلاپ قويدى: بەزىلىرى توۋىنامە يازدى، بەزىلىرى ئۆزلىرىنىڭ بۇ يىل تونۇشتا يەنە بىر قەدەم ئالغا باسقانلىقىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن، بىر دومىلاپلا سول قاناتلار ئىتتىپاقىغا ھۇجۇم قىلدى. بۇ، سول قاناتلار ئىتتىپاقىنىڭ بىۋاستە ئۆز ھەرىكىتى بولمىسىمۇ، لېكىن بۇ بىر خىل تازىلىنىش بولدى، بۇنداق ئاپتورلار مەيلى ئۆزگەرسۇن، مەيلى ئۆزگەرمىسۇن، بەرىبىر ياخشى ئەسەر يازالمايتتى.

لېكىن، ھازىرقى سول قانات يازغۇچىلار ياخشى پرولېتار ئەدەبىياتىنى يازالامدۇ؟ مېنىڭچە، خېلى تەس. چۈنكى، ھازىرقى سول قانات يازغۇچىلارمۇ ئوقۇمۇشلۇقلار — زىيالىيلار، شۇڭا ئۇلارنىڭ ئىنقىلابىي ئەمەلىيەتنى يېزىپ چىقالىشى ئاسان ئەمەس. ياپونىيەلىك كۇرىياكاۋا (H. Kuriyakawa) يازغۇچىنىڭ يازىدىغانلىرى ئۆز تەجرىبىسىدىن ئۆتكەن بولۇشى كېرەكمۇ، دېگەن بىر سوئالنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئۆزى: ئۇنىڭ ھاجىتى يوق، چۈنكى ئۇ پەملىيەلەيدۇ، دەپ جاۋاب بەرگەن[215]. دېمەك، ئوغرىنى يېزىش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئوغرىلىق قىلىشى ھاجەتسىز؛ پاھىشۋازلىقنى يېزىش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ پاھىشىگە بېرىشى ھاجەتسىز. لېكىن، مېنىڭچە، يازغۇچى كونا جەمئىيەتتە ئۆسكەن بولسا، كونا جەمئىيەتنىڭ ئەھۋالىنى ئوبدان بىلىدۇ، كونا جەمئىيەتتىكى ئادەملەرنى كۆپ كۆرگەن، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ پەملىيەلەيدۇ: ئۆزى ئەزەلدىن ئالاقىلىشىپ كۆرمىگەن پرولېتارىياتنىڭ ئەھۋالىنى ۋە ئادەملىرىنى يازالماسلىقى ياكى خاتا تەسۋىرلەپ قويۇشى مۇمكىن. دېمەك، ئىنقىلابىي ئەدەب ھېچبولمىغاندا ئىنقىلاب بىلەن بىللە ئۆمۈر سۈرۈشى ياكى ئىنقىلاب تومۇرىنىڭ سوقۇشىنى ئوبدان بىلە-

شى شەرت (يېقىندا سول قاناتلار ئىتتىپاقىنىڭ «يازغۇچىلارنىڭ پرولېتارلىشىشى» شوئارىنى ئوتتۇرىغا قويغانلىقى ئەنە شۇنى ناھايىتى توغرا چۈشەنگەنلىكتىن بولدى).

ھازىرقى جۇڭگودا، يەنى مۇشۇنداق بىر جەمئىيەتتە بارلىققا كېلىشىگە ھەممىدىن ئاسان ئۇمىد باغلىنىدىغىنى ئىسيانكار ئۇشاق بۇرژۇئازىيىنىڭ قارشىلىقلىرىنى تەسۋىرلەيدىغان ياكى جەمئىيەتنى پاش قىلىدىغان ئەسەر. چۈنكى، ئۇنداق يازغۇچى ھالاك بولۇپ كېتىۋاتقان شۇ سىنىپتا ئۆسكەن، شۇڭا ئۇ چوڭقۇر بىلىدۇ، قاتتىق نەپرەتلىنىدۇ، ئۇنىڭ ئۇرغان خەنجىرىمۇ ھەممىدىن بەك ئەجەللىك بولىدۇ ۋە كۈچلۈك بولىدۇ. دەرۋەقە، ئىنقىلابىي ئەسەرگە ئوخشىشىپ قالىدىغان بەزى ئەسەرلەر ئۆز سىنىپىنىڭ ياكى بۇرژۇئازىيىنىڭ ئاغدۇرۇلۇشىنى ئارزۇ قىلمايدۇ، ئەكسىچە ئۇلارنىڭ ئىسلاھاتقا قادىر بولالمىغانلىقىدىن، ئۆز ئورنىنى ئۇزاق-قىراق ساقلاپ قالالمايۋاتقانلىقىدىن نەپرەتلىنىدۇ ياكى ئۇمىدسىزلىنىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن پرولېتارىياتنىڭ نەزىرىدە، ئۇلار بىر-بىرىگە دۈشمەن بولۇپ «ھويلىدا سوقۇشۇپ قالغان ئاكا-ئۇكا» دىن باشقا نەرسە ئەمەس، لېكىن ئۇنىڭ نەتىجىسى ئىنقىلاب دولقۇنىدا كۆپۈپ چىققان ماغزاپقا ئايلىنىش بولۇپ چىقىدۇ. بۇنداق ئەسەرلەرنى، مېنىڭچە ھەرگىزمۇ پرولېتارىيات ئەدەبىياتى، دەپ ئاتاش كېرەك ئەمەس، ئۇنداق يازغۇچىمۇ كەلگۈسىدىكى شۆھرىتىنى كۆزلەپ ئۆزىنى پرولېتارىيات يازغۇچىسى، دەپ ئاتاپ يۈرمەسلىكى كېرەك.

لېكىن، كونا جەمئىيەتكە ھۇجۇم قىلىش بىلەنلا چەكلىنىدىغان ئەسەرلەر، ئەگەر كونا جەمئىيەتنىڭ كەمچىلىكىنى ئېنىق بىلمىسە، كېسەللىرىنىڭ يىلتىزىنى تاپالمىسا، ئۇلارمۇ ئىنقىلابقا زىيانلىق. ئەپسۇسكى، ھازىرقى يازغۇچىلار، ھەتتا ئىنقىلابىي يازغۇچىلار ۋە تەنقىدچىلەرمۇ ھازىرقى جەمئىيەتكە توغرا قاراشقا

ياكى ئۇنىڭ بىلىشكە قادىر بولالمايۋاتىدۇ ياكى جۇرئەت قىلالمايۋاتىدۇ. شۇنداقلا بىر مىسال كەلتۈرەي، ئىلگىرى «لېنىنچى ياش»[216] تا جۇڭگونىڭ ئەدەبىيات ساھەسىنى مۇلاھىزە قىلىدىغان بىر پارچە ماقالە چىققان، ئۇنىڭدا ئەدەبىيات ساھەسىدىكى لەرنى ئۇچ گۇرۇھقا بۆلگەن، بىرىنچىسى، «ئىجادىيەت» تەھرىراتى بولۇپ، ئۇنى پرولېتارىيات ئەدەبىياتى گۇرۇھى قىلىپ تۇرۇپ ناھايىتى كۆپ سۆزلىگەن؛ ئىككىنچىسى، «تىل رىشتىسى» تەھرىراتى بولۇپ، ئۇنى ئۇششاق بۇرژۇئازىيە ئەدەبىيات گۇرۇھى قىلىپ تۇرۇپ قىسقىچە سۆزلىگەن؛ ئۈچىنچىسى، «يېڭى ئاي» تەھرىراتى بولۇپ، ئۇنى بۇرژۇئا ئەدەبىيات گۇرۇھى قىلىپ تۇرۇپ، تېخىمۇ قىسقا بايان قىلغانكى، ھەتتا بىر بەتكىمۇ يەتمەيدۇ. بۇ شۇنى بىلدۇرىدۇكى، بۇ ياش تەنقىدچى قانچىكى دۇشمەن دەپ قارالغانلار توغرىسىدا سۆز قىلىشقا شۇنچە گەپ تاپالماي قالغان، يەنى ئۇنى شۇنچە تەپسىلىي تەكشۈرمىگەن. تەبىئىيكى، بىز كىتاب ئوقۇغاندا ئەگەر قارشى نەرسىلەرنى كۆرسەك، گۇرۇھداشلارنىڭ نەرسىلىرىنى كۆرگەندىكىدەك ھۆزۈر قىلمايمىز، راھەتلەنمەيمىز، نەپ ئالمايمىز. لېكىن، جەڭچى بولغان ئادەم، مېنىڭچە، ئىنقىلاب بىلەن دۇشمەننى بىلىش جەھەتتە ئالدىدىكى دۇشمەننى تېخىمۇ كۆپ يېرىپ تەكشۈرۈشى شەرت. ئەدەبىي ئەسەر يېزىشتىمۇ شۇنداق، ئىنقىلاب ئەمەلىيىتىنى بىلىش بىلەنلا قالماستىن، دۇشمەننىڭ ئەھۋالىنىمۇ، ھازىرقى ھەرقايسى تەرەپلەرنىڭ ئەھۋالىنىمۇ چوڭقۇر بىلىپ، ئاندىن كېيىن ئىنقىلابنىڭ ئىستىقبالىغا ھۆكۈم قىلىشى كېرەك. كونىسىنى بىلىپ يېڭىسىغا نەزەر سالغاندىلا، ئۆتمۈشنى چۈشىنىپ، كەلگۈسىگە ھۆكۈم قىلغاندىلا، ئاندىن ئەدەبىياتىمىزنىڭ تەرەققىياتىغا ئۈمىد باغلىغىلى بولىدۇ. مېنىڭچە، ھازىرقى شارائىتتىكى يازغۇچىلار تىرىشىدىغانلا بولسا، شۇنداق قىلىپ كېتەلەيدۇ.

خۇددى يۇقىرىدا ئېيتقىنىمدەك، ھازىر ئەدەبىيات - سەنئەت كەم كۆرۈلگەن جەبىر - زۇلۇمغا ئۇچرىماقتا، مەنىۋى ئاچارچىلىق ھالىتى كەڭ كۆلەمدە پەيدا بولماقتا. ئىنقىلابىي ئەدەبىيات - سەنئەتلا ئەمەس، سەل - پەل نارازىلىقى بولغان ئەدەبىيات - سەنئەتمۇ، ھازىرقى ھالەتكە لەنەت ئوقۇيدىغانلىرىلا ئەمەس، كونا ئىللەتلەرگە ھۇجۇم قىلىدىغان ئەدەبىيات - سەنئەتمۇ زىيانكەشلىككە ئۇچرىماقتا. بۇ ئەھۋال ھازىرغىچە بولغان ھۆكۈمران سىنىپلار ئىنقىلابىنىڭ كونا ئورۇندۇقنى تالىشىشتىن باشقا نەرسە ئەمەسلىكىنى بىلدۇرىدۇ. نېرى ئىتتىرىۋېتىدىغان چاغدا، بۇ ئورۇندۇقتىن گويا نەپرەتلىنىدۇ؛ قولغا كەلتۈرگىنىدە بولسا ئۇنى گۆھەردەك كۆرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۆزىنىڭمۇ شۇ «كونا» بىلەن ئېپى كېلىشىپ قالغانلىقىنى ھېس قىلىدۇ. بۇنىڭدىن 20 نەچچە يىل ئىلگىرى ھەممە ئادەم جۇ يۈەنجاڭ (مىڭ خانىدانلىقىنىڭ بىرىنچى پادىشاھى[217]) نى مىللىي ئىنقىلابچى دەيتتى، ئەمەلىيەتتە ئۇنداق ئەمەس، ئۇ پادىشاھ بولغاندىن كېيىن موڭغۇللار سۇلالىسىنى «ئۇلۇغ يۈەن سۇلالىسى» دەپ ئاتىغان، خەنزۇلارنى موڭغۇللاردىنمۇ كۆپرەك قىرغان. قۇللار خوجايىن بولۇۋالغاندىن كېيىن، «غوجام» دەپ ئاتاشنى ھەرگىز ئەمەلدىن قالدۇرمايدۇ، ئېھتىمال، ئۇلارنىڭ كىبىرىسى ئۆز خوجايىنىدىنمۇ ئېشىپ چۈشىدۇ، كۇلكىلىك بولىدۇ. بۇ ئەھۋال خۇددى شاڭخەيدە بىرئاز پۇل تاپقان ئىشچىلارنىڭ كىچىك زاۋۇتلارنى ئېچىپ، ئىشچىلارغا ياماڭلىق قىلىشتا چېكىگە يەتكىنىگە ئوخشايدۇ.

خاتىرە تەرىقىسىدە يېزىلغان بىر كونا ھېكايىدە — بۇ كىتابنىڭ ئىسمىنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن — مۇنداق بىر ۋەقە يېزىلغان: مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە بىر ھەربىي ئەمەلدار بىر مەددادىنى ھېكايە سۆزلەپ بەر دەپتۇ، شۇنىڭ بىلەن مەددات تەن داۋجى — جىن سۇلالىسىنىڭ بىر سەركەردىسى — توغرىسىدا سۆزلەپ بېرىپتۇ.

سۆزلەپ بولغاندىن كېيىن، ھېلىقى ھەربىي ئەمەلدار مەددىاھنى دۇمبالاشقا بۇيرۇق قىپتۇ، بەزىلەر بۇنىڭ سەۋەبىنى سورىسا، ئۇ: «ئۇ مېنىڭ ئالدىمدا تەن داۋجىنىڭ ۋەقەسىنى سۆزلەپ بەرگەندەكەن، تەن داۋجىغا چوقۇم مېنىڭ ۋەقەلىرىمنى سۆزلەپ بەرمەي قالمايدۇ»[218] دەپتۇ. ھازىرقى ھۆكۈمرانلارمۇ نېرۋا ئاجىزلىقتا شۇ ھەربىي ئەمەلدارغا ئوخشىشىدۇ، ئۇلار ھەممىدىن ۋايىم يەيدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن نەشرىيات ساھەسىگە ئىلگىرىكىدىنمۇ يامان لۇكچەكلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇپ قويدى. ئۇلارنىڭ لۇكچەكلىك شەكلىنى سەزگىلى بولمايدۇ ۋە لېكىن ئۇلار تېخىمۇ يامان لۇكچەكلىك ۋاستىلىرىنى — ئېلان چىقىرىش، تۆھمەت قىلىش، پوپوزا قىلىش ۋاستىلىرىنى — ئىشلەتمەكتە؛ ھەتتا بىرنەچچە ئەدىب ئۆزىنىڭ خاتىرجەملىكىنى ۋە مەنپەئىتىنى كۆزلەپ، لۇكچەكلەرنى غوجاكا[219] قىلىۋالدى. دېمەك، ئىنقىلابىي ئەدىبلەر ئۇدۇلىدىن كەلگەن دۇشمەنلەرگە دىققەت قىلىش بىلەنلا قالماستىن، ئۆز تەرىپىدىكى تاۋۇزدەك دوملاپ يۇرىدىغان خۇپىيانە پايلاقچىلارىدىنمۇ ھەزەر ئەيلىشى كېرەك. بۇ جەھەتتە ئاددىي ھالدىلا ئەدەبىيات — سەنئەت كۇرىشىنى ئىشلەتكەنگە قارىغاندا ناھايىتى كۇچ كېتىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئەھۋال ئەدەبىيات — سەنئەتكىمۇ تەسىر قىلىدۇ.

ھازىر شائېخەيدە بىر تالاي ئاتالمىش ئەدەبىيات — سەنئەت ژۇرناللىرى نەشر قىلىنىۋاتقان بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە سۇپرىسى قۇرۇق. پۇل تېپىشنى مەقسەت قىلغان كىتابخانىلاردا چىقىۋاتقان نەرسىلەرگە پالاكەتكە يولۇقۇشتىن قورقىنىلىقتىن، «ئىنقىلابنى قىلماي بولمايدۇ، لېكىن تولىمۇ ئاشۇرۇۋەتسىمۇ بولمايدۇ» دېگەندەك يېغىرىغا تەگمەيدىغان ماقالىلەر تاللاپ كىرگۈزۈلمەكتە. بۇلارنىڭ خۇسۇسىيىتى شۇكى، بۇلارنى باشتىن — ئاخىر ئوقۇپ چىقسىڭىزمۇ ئوقۇمىغان بىلەن باراۋەر بولۇپ چىقىدۇ. ھۆكۈمەت قولىدىكى ياكى ھۆكۈمەتكە ھە — ھۇ دېيىشىپ بېرىدىغان ژۇرنال-

لارغا كەلسەك، ئۇلارنىڭ يازغۇچىلىرى بىرى باغدىن، بىرى تاغ-دىن كېلىپ قالغانلار بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئورتاق مەقسىتى بىرنەچچە تېسىن قەلەم ھەققى تېپىش. ئۇلارنىڭ يازغان ماقالىلىرى «ئەنگلىيە ژېكتورىيە خانىدانلىقى دەۋرىدىكى ئەدەبىيات»، «لېۋىسنىڭ نوبېل مۇكاپاتى ئالغانلىقى توغرىسىدا» ۋەھاكازا دېگەندەك، ھەتتا دەۋاتقان گەپلىرىگە ئۆزىمۇ ئىشەنمەيدىغان، يازغانلىرىنى ئۆزىمۇ كۆزگە ئىلمايدىغان ماقالىلەر. شۇنىڭ ئۈچۈن، مەن ھازىر شائېخەيدە چىقىۋاتقان ئەدەبىيات — سەنئەت ژۇرناللىرىنى قۇرۇق — پۇچەك دەيمەن. ئىنقىلابچىلارنىڭ ئەدەبىيات — سەنئىتىغۇ بېسىمغا ئۇچراۋاتىدۇ، زالىملار چىقىرىۋاتقان ئەدەبىيات — سەنئەت ژۇرنالىرىدىمۇ كۆز سالغۇدەك ئەدەبىيات — سەنئەت يوق. لېكىن، زالىملارنىڭ راستىنلا ئەدەبىيات — سەنئىتى يوقمۇ؟ بار، بىراق ئەدەبىيات — سەنئەت ئەمەس، بەلكى ئومۇمىي تېلېگرامما، ئېلان، ئاخبارات، مىللەتپەرۋەر «ئەدەبىيات»[220]، سوراقچىلارنىڭ ھۆكۈمىنامىسى ۋەھاكازالاردىن ئىبارەت. مەسىلەن، ئالدىنقى كۇنلەردە، «شېنباۋ» گېزىتىدە يېزىلىشچە، بىر ئايال ئۆز ئېرىنىڭ زورلاپ بەچچىۋازلىق قىلماقچى بولغانلىقى ۋە ئۇرۇپ بەدىنىنى كۆكەرتىۋەتكەنلىكى ئۇستىدىن ئەرز قىپتۇ؛ سوراقچى ئۆزىنىڭ ھۆكۈمنامىسىدە: قانۇندا ئېرىنىڭ ئۆز خوتۇنىغا بەچچىۋازلىق قىلىشىنى مەنئى قىلىش توغرىسىدا ئېنىق ماددا يوق، بەدىنىنى ئۇرۇپ كۆكەرتىۋەتكەن بولسىمۇ، فىزىئولوگىيىلىك ئىقتىدارىغا زىيان يەتمەپتۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئەرز ئاقمايدۇ، دەپتۇ. مانا ئەمدى ھېلىقى ئەر ئەكسىچە ئۆز خوتۇنى ئۇستىدىن «بوھتان قىلدى» دەپ ئەرز قىلىۋېتىپتۇ. مېنىڭ قانۇندىن خەۋىرىم يوق، فىزىئولوگىيىنى ئازراق ئوقۇغانمەن، بەدىنى ئۇرۇپ كۆكەرتىلسە، ئۆپكە، جىگەر ياكى ئۈچەي — ئاشقازانىنىڭ فىزىئولوگىيىلىك ئىقتىدارىغا زىيان يەتمەيدۇ، لېكىن كۆكەرگەن يەرنىڭ تېرىسىنىڭ

فىزىئولوگىيىلىك ئىقتىدارىغا زىيان يېتىدۇ. بۇنداق ئەھۋال ھا-
زىرقى جۇڭگودا دائىم ئۇچراپ تۇرغاچقا ھېچقانداق غەلىتە بىر ئىش
ئەمەس. لېكىن، مېنىڭچە، بۇنىڭ بىلەن جەمئىيەتتىكى بىر قە-
سىم ھادىسىنى ناھايىتى ئوبدان چۈشىنىۋالغىلى بولىدۇ، ئۇ ئادەت-
تىكى بىرەر ھېكايە ياكى داستاننى بېسىپ چۈشىدۇ.

يۇقىرىدا ئېيتقانلىرىمدىن باشقا، ھېلىقى ئاتالمىش مىللەتپەر-
ۋەر ئەدەبىيات دېگەنلەرنىمۇ، ئۇزۇن زامانلاردىن بۇيان دەۋر سۈ-
رۈپ كېلىۋاتقان جەڭنامىلەرگە ئوخشاش بىرنەرسىلەرنىمۇ تەپسە-
لىي يېزىپ كۆرۈش لازىم ئىدى، بىراق ھازىر ۋاقىت يېتىشمەيدۇ،
كەلگۈسىدە پۇرسەت چىقىپ قالسا سۆزلەپ بېرەرمەن، بۇگۈن
سۆزۈمنى مۇشۇنىڭ بىلەن توختىتىپ قوياي.

«8 ـ يانۋار سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى» نىڭ مەشىق ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسىگە كىرىش سۆز[221]

ھازىرقى ۋاقىتتا ئۆزىنى ناھايىتى مەلۇماتلىق چاغلايدىغان ئادەملەر «ئىنسانىيەتكە خىزمەت قىلىدىغان سەنئەت» نى تەرىپلەۋا-
تىدۇ، لېكىن ھازىرقى جەمئىيەتتە ئۇنداق سەنئەت ئەسلا يوق.
قاراڭلار، «ئىنسانىيەتكە خىزمەت قىلىدىغان سەنئەت» نى تەرىپلەي-
دىغان شۇ ئادەملەرمۇ ئىنسانلارنى توغرا ۋە خاتا ياكى ياخشى ۋە
يامانغا ئايرىپ، ئاتالمىش خاتالىرىنى ياكى يامانلىرىنى چىشلەپ
تارتماقتا.

دېمەك، ھازىرقى ۋاقىتتىكى سەنئەت بىر تەرەپتىن خورلۇققا،
ھاقارەتكە، زىيانكەشلىككە ئۇچرىماقتا، يەنە بىر تەرەپتىن
خەيرخاھلىققا، ھىمايىگە، مەدەتكە ئېرىشمەكتە.

«8 ـ يانۋار سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى»[222] مۇ شۇ تەمسىل-
دىن خالىي ئەمەس. چۈنكى ئۇ بۇ كونا جەمئىيەتتە تۇرماقتا، ئۇ
يېڭى، ياش، ئىلغار.

جۇڭگودا يېقىندىن بۇيان ئەمەلىيەتتە سەنئەتكار يوق. «سەن-
ئەتكار» دەپ ئاتالغانلار سەنئەت بىلەن ئەمەس، ئەكسىچە ئۆزلىرى-
نىڭ تەرجىمھالى ۋە ئەسەرلىرىنىڭ چىرايلىق، پاساھەتلىك، غە-
لىتە، چوڭقۇر ماۋزۇلىرى بىلەن نام چىقارماقتا. ئۇلار باشقىلارنى
ئالداش، قورقۇتۇش يولى بىلەن، باشقىلاردا قالتىس ئىكەن، دې-
گەن تەسىراتنى پەيدا قىلماقتا. لېكىن، دەۋرنىڭ چاقى تىنماستىن

ئىلگىرىلىمەكتە. ھازىرقى يېڭى، ياش، نامى چىقمىغان ئاپتورلار-نىڭ ئەسەرلىرى مانا بۇ يەردە تۇرۇپتۇ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئۆسۈ-ۋاتقان ساغلام يېڭى بىخلىرىنى سەگەك ئالاڭ ۋە مۇستەھكەم شىجائەت بىلەن يانتاق - تىكەن ئارىسىدىن نامايان قىلماقتا.

تەبىئىيكى، بۇلار تېخى يۇمران نوتا، لېكىن يۇمران نوتا بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇمىد مانا مۇشۇ تەرەپتە.

مەنمۇ ئۆز سۆزۈمنى مانا مۇشۇلار تەرىپىگە قىلىۋاتىمەن.

(1931 - يىل 5 - ئاينىڭ 22 - كۈنى)

«ئەدەبىيات - سەنئەت ئاخباراتى» تەھرىراتىنىڭ سوئالىغا جاۋاب(223)

— ياپونىيەنىڭ شەرقىي ئۇچ ئۆلكىنى بېسىۋالغانلىقىنىڭ ئەھمىيىتى

بۇ بىر تەرەپتىن، ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ ئۆزىنىڭ غالچىلىرىنى — جۇڭگو مىللىتارىستلىرىنى — «جازا»(224) لىغانلىقى، يەنى جۇڭگو خەلقىنى «جازا»لىغانلىقى، چۈنكى جۇڭگو خەلقىمۇ مىللىتارىستلارنىڭ قۇلى؛ يەنە بىر تەرەپتىن، س س س ر گە ھۇجۇمغا ئۆتىدىغانلىقىنىڭ باشلىنىشى، دۇنيا ئەمگەكچىلىرى ئامىسىنى مەڭگۈ قوللۇق ئازابىغا چۈشۈرۈش نىشانىسىنىڭ بىرىنچى قەدىمى.

9 - ئاينىڭ 21 - كۈنى

«مىللەتپەرۋەرلىك ئەدەبىياتى» نىڭ ۋەزىپىسى ۋە تەقدىرى[225]

1

مۇستەملىكىچىلىك سىياسىتى لۇكچەكلەرنى چوقۇم ئاسرايدۇ ۋە ھېقىپ تەربىيىلەيدۇ. جاھانگىرلارنىڭ نەزىرىدە پەقەت شۇلارلا ھەممىدىن مۇھىم مالاي ۋە كارىغا يارايدىغان تايغان. ئۇلار مۇستەملىكە بولغان خەلق ئورۇنداشسا بولمايدىغان ۋەزىپىلەرنى ئورۇندايالايدۇ: بىر تەرەپتىن، جاھانگىرلارنىڭ زوراۋان كۈچلىرىگە تايىنىپ، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۆز مەملىكىتىدىكى ئەنئەنىۋى كۈچلەردىن پايدىلىنىپ، «يۇرت بۇزۇقلىرى»نى، ئۆز نېسىۋىسىگە شۇكۇرى قىلمايدىغان «شۇمبۇيا»لارنى يوقىتىپ بېرەلەيدۇ. دېمەك، بۇ لۇكچەكلەر مۇستەملىكىلەردىكى پەرەڭ غوجاملارنىڭ ئارزۇلۇق ئوغلى، ياق، ئوماق كۈچۈكى. ئۇلار ئۆز غوجىسىدىن پەس بولغان بىلەن ھامان باشقا مەكۇملاردىن ئۈستۈن تۇرىدۇ.

شاڭخەيدىكى ئەھۋالمۇ بۇ مىسالنىڭ سىرتىغا چىقىپ كەتمەيدۇ، ئەلۋەتتە. كۆزەتچى ساقچىلار گۇرۇھلارغا ئەزا بولۇپ كىرەيدۇ، ئۇششاق سودا ـ سېتىقچىلارنىڭ ئۆزىگە لايىق ئاز ـ پاز دەسمايىسى بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار باشقا بىرەر لۇكچەكنى تېپىپ، ئۇنىڭغا قەرزدار بولۇپ ئېغىر ئۆسۈم تۆلەپ تۇرمىسا، تىرىكچىلىك قىلىشى تەس. بۇلتۇر ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسىدىمۇ «قېرى چاللارغا قول بېرىدىغان» «ئەدىب»لەر پەيدا بولدى.

لېكىن، بۇ تولىمۇ ئاشكارا كۆرۈنۈپ تۇرغان بىر پاكىت.

ئەمەلىيەتتە شۇ ئاتالمىش «ئەدەبىيات ـ سەنئەتچى»لەرنىڭ بىرمۇنچىسى گۇرۇھداش بولمىسىمۇ، بەربىر «ئوماق كۈچۈك»لۈك ۋەزىپىسىنى ئۆتىمەكتە. ئۇلارنىڭ دەستەك قىلىۋالغان شوئارلىرى سەنئەت ئەلاچىلىق، مىللىي ئەتىقچىلىق، مىللەتپەرۋەرلىك، ئىنسانىيەتكە خىزمەت قىلىدىغان سەنئەت دېگەندەك ھەر خىل بولسىمۇ، لېكىن بۇ خۇددى كۆزەتچى ساقچىلارنىڭ قولىدىكى مىلتىقلىرى بەردەنكە، مۇزاپان، رەيفىل، ماۋزىر دېگەندەك ھەر خىل بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ ئاخىرقى مەقسىتى پەقەتلا جاھانگىرلىككە قارشى، يەنى ھۆكۈمەتكە قارشى، ۋە يەنى «ئىنقىلابقا قارشى» تۇرغۇچىلارنى ياكى بىرئاز نارازى بولغۇچى خەلقنى ئېتىپ ئۆلتۈرۈش بولغىنىغا ئوخشايدۇ.

شۇ ئوماق كۈچۈكلەر ئەدەبىياتى قاتاردا داپ ـ دۇمبىقىنى راسا كۈچەپ چېلىۋاتقىنى — ئاتالمىش «مىللەتپەرۋەرلىك ئەدەبىياتى»[226]، لېكىن پايلاقچىلارنىڭ، پاششاپلارنىڭ، جاللاتلارنىڭ ئالاھىدە كۆرسەتكەن خىزمەتلىرى ئالدىدا، ئۇلارنىڭ چېنىپ تۇرىدىغان يەرلىرى كۆپ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار تېخىمۇ ھاۋشىپ ـ قاۋاپ يۇرگەن بولسىمۇ، بىۋاستە چىشلىيەلمەيدۇ، ئۇلاردا ئومۇمەن لۇكچەكلەردىكىدەك قان قىزىقلىق يوق، بىراق ئۇلار لاغايلاپ يۇرىدىغان تىرىك مۇردا. ھالبۇكى، «مىللەتپەرۋەرلىك ئەدەبىياتى»نىڭ خۇسۇسىيىتى ئەنە شۇنداق بولغاچقا، ئۆزىنىڭ «ئوماق» لىقىنى ساقلاپ كېلىۋاتىدۇ.

ئۇلارنىڭ نەشر ئەپكارىدىن بىرەر سانىغا قاراپ باقايلى، ئىلگىرى ھەر خىل ئىزملارنى كۆتۈرۈپ چىققان ئادەملەر ھازىر بىر يەرگە توپلىشىۋالغان. ئۇلارنى «مىللەتپەرۋەرلىك» دېگەن ئەزىمەتنىڭ قولى بىر يەرگە يېغقانمۇ؟ ياق، ئۇلار ئەسلىدە شاڭخەي ساھىلىدە ئۇزاقتىن بۇيان بىردەم غايىب بولۇپ، بىردەم پەيدا بولۇپ يۇرگەن تىرىك مۇردىلار ئىدى، ئەسلىدە ئۇيەر ـ بۇيەردە

سایاق بولۇپ یۇرۇشكەنىدى، لېكىن دولقۇننىڭ سوقۇشى بىلەن لەيلەپ كېلىپ بىر يەرگە يىغىلىپ، دۆڭە ھاسىل قىلغان. ئۇلار ئەسلىي زاتىدىن چىرىپ - سېسىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، خىلىلا بەتبۇي تارقاتماقتا.

بۇ «قاۋاش» ۋە «بەتبۇي» خىلى يىراقلارغا دارىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە، ئۇلار جاھانگىرلىككە «غوجامنىڭ سەركىسى»[227] گە ئوخشاش نەپ يەتكۈزىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن تىرىك مۇردا ئەدەبىياتى لۇكچەكلەر سىياسىيسى بىلەن بىللە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ.

2

يۇقىرىدا بايان قىلىنغان دولقۇن نېمە؟ ئۇ پرولېتارىياتنىڭ باش كۆتۈرۈش مۇناسىۋىتى بىلەن كۆتۈرۈلگەن كىچىككىنە دولقۇن. ئىلگىرىكى بەزى ئاتالمىش ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر ئۆزلىرىنىڭ چىرىپ كەتكەنلىكىنى مەيلى يېرىم ئاڭلىق ياكى ئاڭسىز بولسۇن سەزمەي، ئۆزىنىمۇ، باشقىلارنىمۇ ئالداپ، ئۆزلىرىنى بەھۇزۇر، بىمالال (يېڭىچە سۆز بىلەن ئېيتقاندا «روھى چۈشكۈن») دېگەندەك چىرايلىق ناملار بىلەن پەردازلاپ، يالىڭاچ ئايالىلارنىڭ سۈرەتلىرىنى، ھەربىكەتسىز نەرسىلەرنى، ئۆلۈكلەرنى سىزىپ يۈردى؛ گۈل - غۇنچىلارنى، تولۇن ئايىنى، قۇددۇسنى، ئۇيقۇسىزلىقنى، ھاراق - شارابنى، خوتۇن - قىزلارنى تەسۋىرلەپ يازدى. كونا جەمئىيەتنىڭ ھالاكىتى تېخىمۇ روشەنلەشكەن، سىنىپىي كۈرەش تېخىمۇ ئۆتكۈرلەشكەن چاغلاردا بولسا، ئۆز كۈشەندە - رەقىبلىرىنىڭ يېڭى مەدەنىيەت يارىتىدىغان، كونا رەزىگىلەرنى سۈپۈرۈپ تاشلايدىغان پرولېتارىيات ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ۋە ئۆزلىرىنىڭ شۇنداق رەزگى ئىكەنلىكىنى، ئۆزلىرىنىڭ ئۈستىدە تۇرغان ھۆكۈمرانلار بىلەن تەقدىرداش ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىدى، شۇنىڭ بىلەن جاھانگىرلارنىڭ ئىلكىگە چۈشۈپ قالغان مىللەت ئىچىدىكى رايىش بەندىلەر تىكلىگەن «مىللەتپەرۋەرلىك ئەدەبىياتى» دېگەن تۇغ ئاستىغا مۇقەررەر يوسۇندا يىغىلىپ، ئۆز غوجىلىرى بىلەن بىللە جان تالاشقىلى تۇردى.

دېمەك، ئۇلار قىيما - چىيما بولۇپ كەتكەن مۇردا بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ نىشانىسى بىر: ئۆز غوجىلىرىغا ئوخشاش بارلىق ۋاستىلەرنى قوللىنىپ، پرولېتارىياتقا زۇلۇم سېلىپ، شۇ يول بىلەن ئۆز ئۆمرىنى ئۇزارتىش. بىراق، بەربىر قىيما - چىيما بولغانلىقى، ئۇنىڭ ئۇستىگە تۇگىمەي قالغان يۇڭ - قاسماقلىرى بولغانلىقى ئۈچۈن، خىتابنامە[228] ئېلان قىلغىنىدىن بۇيان، يۆنىلىشى روشەنرەك ئەسەرلىرىنى كۆرمىدۇق. ئۇلارنىڭ خىتابنامىسى بولسا قىيما - چىيمىدىن تەركىب تاپقان چىقىرىندى، ئۇ ئاساس قىلىشقا يارىمايدۇ.

شۇنداق بولسىمۇ، ئۇلار «ئاۋانگارت» ئايالىق ژۇرنىلى[229] نىڭ 5 - سانىدا بىزنى ئۇقۇملۇق بىر پارچە ئەسەر بىلەن تەمىنلىدى، مۇھەررىرىنىڭ ئېيتىشچە، ئۇ «يەن شىسەن، فېڭ يۈشيائېلارغا قارشى ئۇرۇشقا[230] قاتناشقانلارنىڭ ئەمەلىي تەسۋىرى» ئىكەن. ئۇرۇشنى تەسۋىرلەيدىغان ھېكايىنىڭ ئەجەبلەنگۈچىلىكى يوق؛ كىشىنى ئەجەبلەندۇرىدىغىنى — شۇ «ياش ھەربىي» ئاپتور بايان قىلغان جەڭ مەيدانىدىكى روھىي ھالەت بولۇپ، بۇ «مىللەتپەرۋەر ئەدەب»نىڭ ئۆز تەسۋىرى، ئۇنىڭ ئېتىبار بىلەن ئەقىل كەلتۈرۈش قىممىتى بار.

«ھەر كۈنى كېچىسىدە جىمىرلاپ تۇرغان يۇلتۇزلار ئاستىدا، قولىغا كارابىن ئالغان ھالدا، قۇرت - قوڭغۇزلارنىڭ چىرىلدىغان ئاۋازلىرىنى ئاڭلاپ تۇراتتى. ئەتراپىدا سان - ساناقسىز پاشا گىڭىلداپ ئۇچۇپ يۈرەتتى. بۇ ئەھۋال

كىشىگە فرانسىيە «ئىستېلاچىلىرى» نىڭ ئافرىقا چۆللىرىدە ئەرەبلەرگە قارشى قانلىق كۈرەش قىلغانلىقىنى ئەسلىتىدۇ.» (خۇاڭ جېنشيا: «لۇڭخەي سەپلىرىدە»)

جۇڭگو مىللىتارىستلىرىنىڭ ئۆزئارا جەڭ - جېدەللىرى، «ياش ھەربىي» نىڭ، «مىللەتپەرۋەر ئەدەب» نىڭ نەزىرىدە، بىر مەملىكەت خەلقىنىڭ ئۆزئارا قىرغىنچىلىق قىلىشى ئەمەس ئىكەن، بەلكى چەت ئەللىكلەرنىڭ باشقا بىر چەت ئەل خەلقلىرىگە قارشى ئۇرۇش قىلغىنى ئىكەن؛ ئىككى مەملىكەت، ئىككى مىللەت جەڭ مەيدانىدا قاراڭغۇ چۈشۈش بىلەنلا ئۆزلىرىنى ئاق ئۆڭلۈك، قاڭشارلىق بولۇپ قالغانىدەك، لاتىن مىللىتى[231] جەڭچىلىرىگە ئايلىنىپ قالغانىدەك، بەدەۋىلەر ئافرىقىسىدا تۇرۇۋاتقانىدەك ھېس قىلىدىكەن. بەللى، شۇڭا ئۇلار ئۆز ئەتراپىدىكى پۇقرالارنىڭ ھەممىسىنى بىر - بىرلەپ ئۆلتۈرۈۋەتمىسە بولمايدىغان دۈشمەن دەپ قارىغانىكەن - دە! مىللەتپەرۋەرلىك نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، فراڭسۇزلارنىڭ نەزىرىدە ئافرىقا ئەرەبلىرىگە رەھىم - شەپقەت قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق. مانا مۇشۇنىڭ ئۆزىلا، يوغىنتېپراق ئېيتساق، جۇڭگو مىللىتارىستلىرىنىڭ ئۆزلىرىنى «فرانسىيە ئىستېلاچىلىرى» دەپ قارىغانلىقى ئۈچۈن جاھانگىرلارغا غالچىلىق قىلىپ، جۇڭگو خەلقىنى قىرىۋاتقانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. كىچىكلىتىپرەك ئېيتساق، جۇڭگونىڭ «مىللەتپەرۋەر ئەدەب» لىرىنىڭ ئەسلىي زاتىدىن چەت ئەللىك خوجايىنلار بىلەن ھەمنەپەس بولۇپ تۇرۇقلۇق ئۆزلىرىنى «مىللەتپەرۋەر» دەۋېلىپ، كىتابخانلارنىڭ كۆزىنى بويىۋاتقانلىقىنىڭ سەۋەبى ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنى بەزىدە لاتىن مىللىتىگە، ئوردىن مىللىتىگە[232] ئوخشىتىۋېلىش ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

3

خۇاڭ جېنشيا ئەپەندى شۇنىڭ ئۈچۈن يازغانكى، ئۇ تەسۋىرلىگەن روھىي ھالەت ھەق - راست، بىراق ئۇنىڭ ئۆز ھېكايىسىدە ئىپادىلىگەن ئەقلىي پەرەزلىرىگە قارىغاندا، ئۆزى بىلىپ تۇرسىمۇ، لېكىن قەستەن ئېيتماي قويغان خۇدۇكلىرىمۇ يوق ئەمەس. ئۇنىڭ خۇدۇكى شۇكى، ئۇ «فرانسىيىنىڭ ئانىنام قوشۇنى» نى مۇجمەللىك بىلەن «فرانسىيە ئىستېلاچىلىرى» غا ئۆزگەرتىۋەتكەن، شۇنىڭ ئۈچۈن «ئەمەلىي تەسۋىر» دىن خېلى يىراقلىشىپ كەتكەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە يۇقىرىدا ئېيتىلغان گەپ - سۆزلەرگىمۇ قالغان.

لېكىن، ئاپتور چېچەن ئىكەن، ئۇ «بۇرادەر فۇ يەنچاڭ ئەپەندىنىڭ ئادەتتىكى بىرمۇنچە سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، ... بىرمۇنچە جايلاردا ئۇنىڭدىن ئىنكار قىلغىلى بولمايدىغان تەسىراتلارنى ئالغان»[233] ھەمدە جۇڭگو ۋە چەت ئەللەرنىڭ تارىخ، جەڭنامىلىرىنى كۆرۈپ چىققاندىن كېيىن، يەنە «مىللەتپەرۋەرلىك» دېگەن تېمىغا يېقىنراق كېلىدىغان بىر پارچە غەزەلىيات يازغان، بۇ قېتىم فرانسۇزنىڭ ئورنىغا «سېرىق تەنلىكلەرنىڭ قېنى» نى ئىشلەتكەن («ئاۋانگارد» ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 7 - سانى).

بۇ غەزەلياتتا سېرىق تەنلىكلەرنىڭ غەربكە ھەربىي يۈرۈش قىلغانلىقى بايان قىلىنغان: بۇ ھەربىي يۈرۈشنىڭ سەركەردىسى چىڭگىزخان[234] نىڭ نەۋرىسى بولغان لەشكەربېشى باتۇخان ھەقىقىي سېرىق تەنلىك؛ بۇ ھەربىي يۈرۈشتە ئىستېلا قىلىدىغان يېرى ياۋروپا. ئەمەلىيەتتە روسىيىدىلا بولغان — بۇ ئاپتورنىڭ نىشانسى؛ بىرلەشمە قوشۇن تەركىبىدىكىلەر خەنزۇ، تاتار، جۇرجىن، كىدان[235] — بۇ ئاپتور پىلانى؛ ئۇلار زەپەر بىلەن ئىلگىرىلەپ كېتىۋېرىدۇ، ئەپسۇسكى كېيىنكى چاغلاردا بۇ تۆت خىل ئادەملەر

«دوستلۇق» نىڭ قەدرىگە يەتمەي ۋە «ئىتتىپاقلىقنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتى» نى چۈشەنمەي، ئۆزئارا قىرغىنچىلىق قىلىپ، ئاخىر ئاق تەنلىك باتۇرلاردىن پەشۋا يەيدۇ، بۇ ئاپىتورنىڭ كىنايىسى ۋە ھەسرىتى.

شۇنداق بولسىمۇ، بۇ سېرىق تەنلىك قوشۇننىڭ سۈرىگە، ئوساللىقىغا قاراپ باقايلى:

.....

ۋاھ دەھشەت ئاز، پىژغىرايدۇ مۇردىلارنىڭ ياغ ـ مۇنلىرى!
ئاھ، ۋەھشەت — ئا، دالىدا ياتۇر تاپلار، بەتبۇيلىرى؛
قۇچاقلاپتۇ ئاق قىزلارنى ئەزرائىللار بولۇپ سەييات؛
نازىنىنلار بولمىشتۇر يىرگىنچلىك سۆڭەك، ھەيھات!
ئوردىلاردا ۋەھشىيلەرچە تالاشماقتا بەدەۋىلەر،
مىڭ يىللىق تاۋۇت ـ كېپەن چاچماقتا خوپ بەتبۇيلەر؛
ئەھلىسەلىپ جەڭچىلىرى غەمدىن بولمىش زەپىران؛
چەيلىمەكتە ئۇستىلەپ، سىنىغان سۆڭەكنى تۆمۈر تاپان؛
تۆگىنىڭ بۇۋلىشى بولمىش دۇھ نەرىسى شۇنچە،
تەڭرى قېچىپ، ئىبلىس ئالمىش قىساس ئۇچۇن ئوت قامچا؛
كەلدى سېرىق ئاپەت ـ ھەي! سېرىق ئاپەت كەلتۇردى چاڭ!
ئاسىيا پالۋانلىرى ئاچتى قانخور ئاغزىنى ھاڭ.

گېرمانىيە پادىشاھى ۋىلگېلىم[236] «گېرمانىيە، گېرمانىيە، ئەلاسەن ھەممىگە» دەپ تەرغىب قىلىش نىيىتى بىلەن جار سالغان بۇ «سېرىق ئاپەت» نى، «ئاسىيا پالۋانلىرى ھاڭ» ئاچقان بۇ «قانخور ئېغىز» لارنى بىزنىڭ بۇ شائىرىمىز روسىيىگە، يەنى ھازىرقى كۈندە يوقسۇللار دىكتاتورلىق قىلىۋاتقان تۈنجى دۆلەتكە پرولېتارىياتنىڭ ئۇلگىسىنى يوقتىش مەقسىتى بىلەن قاراتقان، بۇ،

«مىللەتپەرۋەرلىك ئەدەبىياتى» نىڭ نىشانىسى. لېكىن، قانداقلا بولمىسۇن، مۇستەملىكە رايىش بەندىلىرىنىڭ «مىللەتپەۋەرلىك ئەدەبىياتى» بولغاچقا، بىزنىڭ شائىرىمىزنىڭ سەردار قىلىۋالغىنى جۇڭخۇا ئەھلى بولغان جاۋ گو[237] ئەمەس، بەلكى موڭغۇل باتۇخان؛ «قانخور ئېغىز» نى ئېچىپ تۇرغىنى جۇڭگو پالۋانلىرى ئەمەس، بەلكى «ئاسىيا پالۋانلىرى»؛ ئارزۇ قىلىدىغىنى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىك ـ بۇرادەرلىكى ئەمەس، بەلكى باتۇخان تىزگىنلەپ تۇرىدىغان «دوستلۇق». «مىللەتپەرۋەرلىك ئەدەبىياتى» دېگەن بىرنېمىنىڭ قىپيالىڭاچ خۇسۇسىيىتى ئەنە شۇ، شۇنداقلا ياش ھەربىي ئاپتورنىڭ ھەسرىتى ـ نادامىتىمۇ ئەنە شۇ.

4

باتۇخان ئۆلۈپ كەتتى، ئاسىيادىكى سېرىق تەنلىكلەر ئىچىدە ھازىر ئۆز ۋاقتىدىكى موڭغۇلىيىگە ئوخشاتقىلى بولىدىغىنى ياپونىيىلا بولۇپ قالدى. ياپونىيە پالۋانلىرىمۇ سوۋېت روسىيىسىگە ئۆچ، لېكىن ئۇلار جۇڭخۇا پالۋانلىرىنىمۇ ياخشى كۆرمەيدۇ. ئۇلارنىڭ «ياپون ـ چىن ئىناقلىقى» دېگەن مۇقامى «دوستلۇق» تەشەببۇسى بىلەن ئوخشاش بولسىمۇ، لېكىن ئەمەلىيىتى ئاغزىدا ئېيتقىنىدەك ئەمەس؛ جۇڭگونىڭ «مىللەتپەرۋەر ئەدەب» لىرىنىڭ ئۆز مەيدانىدا تۇرۇپ ھەسرەت چېكىشى، ئۇلارغا كىنايە قىلىش ۋەزىيەتىنىڭ تەقەززاسى، بۇنىڭ ھەيران قالغۇچىلىكى يوق.

دەرۋەقە، شائىرنىڭ ھەسرەت تۇيغۇسى ئىسپانىتلانغاندەك تۇردىدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئەھۋالى تېخىمۇ يامان بولۇۋاتىدۇ. «ئوت قامچىسىنى ئوينىتىپ»، «روسىيە» نىڭ كۇللىنى كۆككە سورۇشقا كىرىشىدىغان چاغدا، خۇددى باتۇخاننىڭ ئۆز ۋاقتىدىكى ئاقىۋىتىدەك ئوخشاش، چاۋشىيەنلىكلەر جۇڭگولۇقلارنى قىرىشقا

كىرىشتى[238]، ياپونلار «قانخور ئاغزىنى هاڭ ئېچىپ»، شەرقىي ئوچ ئۆلكىنى يوتۇپ كەتتى. ئۇلار فۇ يەنچاڭ ئەپەندىدىن تەسىرات ئالمىغانلىقى، «ئىتتىپاقلىقنىڭ كۈچ - قۇدرىتى» نىڭ مۇھىملىقىنى بىلمىگەنلىكى ئۈچۈن، جۇڭگونىڭ «پالۋانلىرى» نمۇ ئافرىقا ئەرەبلىرىگە ئوخشاتقانكەن - دە؟!

5

بۇ ھەقىقەتەن چوڭ زەربە. ھەربىي ئاپتور ئۆزىنىڭ شىرمەتلەرچە ساداسىنى چىقىرىپ بولغۇچە، ھازىر «مىللەتپەرۋەرلىك» تۇغى ئاستىدىكى گېزىت - ژۇرناللارغا ھېسىلغان كىچىك پالۋانلارنىڭ غەزەپ - نەپرەتلىرى ۋە ئۇمىدسىزلىكلىرىنى كۆرۈپ تۇرۇپ-تۇمىز. بۇمۇ ۋەزىيەتنىڭ تەقەززاسى، ھەيران قالغۇچىلىكى يوق. غايە بىلەن رېئاللىق ئەسلىدە ئاسانلا توقۇنۇشۇپ قالمىدۇ، غايىگە ئىنتىلگەن چاغدىلا مەيۇسلەنگەن ئادەمنىڭ رېئاللىق يۈز بەرگەندە ئۇمىدسىزلىنىشى تەبىئىي، شۇنىڭ ئۈچۈن كىچىك پالۋانلار جەڭگە ئاتلانماقچى:

ئاتلان جەڭگە،
كېلىپ قەتئىي نىيەتكە.
قىرىپ تۇگەت دۇشمەننى،
قارا، گۇمبۇرلىمەكتە
دۇشمەن زەمبىرەكلىرى؛
تېز باس قەدەمنى،
ياسايلى سەددىچىن
ۋۇجۇدىمىزدىن.
گۇركىرىمەكتە ئۇستىمىزدە

گۈلدۈر - چېقىن؛
ھۆركىرىمەكتە ئايىغىمىزدا
دولقۇن - ئېقىن.
قەلبىمىزدە قاينىماقتا
ئىسسىق قانلار،
چاپايلى ئالغا
فرونتقا!»

(سۇفلىڭ: «جەڭ مارشى»، «مىنگو گېزىتى» دىن)

«يۇرەيلى فرونتقا،
قاينىماقتا ئىسسىق قانلىرىمىز،
گويا كى مەجنۇن بۇ جىسمىمىز؛
داتلاشتۇرسۇن
دۇشمەن قورالىنى
ئىسسىق قانلىرىمىز؛
يۇر، قاپلانسۇن
دۇشمەن توپلىرى ئاغزىغا
گۆش - تەنلىرىمىز.
يۇرەيلى، فرونتقا،
تايانچىمىز — ئۆز غەيرىتىمىز،
پاك ۋىجدان ۋە جۇرئىتىمىز؛
سۇرەيلى، شۇم رەقىبلەرنى
ياق،
قىرايلى شۇم رەقىبلەرنى.»

(گەن يۇچىڭ: «يۇرەيلى فرونتقا»، «شېنباۋ» گېزىتىدىن)

«ئويغان، قېرىنداش،
تاشلا ئاجىزلىق دىلىنى،
چۆرۈۋەت زەئىب كاللىنى.
قارا، قارا، قارا،
بۇلدۇقلاپ ئاقماقتا
قېرىنداشلار قانلىرى،
لەختە ـ لەختە بولماقتا
قېرىنداشلار تەنلىرى؛
ئەنە ئېسىلماقتا،
قېرىنداشلار جەسەتلىرى.»

(شاۇ گۈەنخۇا: «ئويغان، قېرىنداش»، يۇقىرىقىغا ئوخشاش)

قورال ـ ياراغ يوقلۇقىنى بىلگەچكە، ئاپتورلارنىڭ «ۋۇجۇد»، «پاك ۋىجدان» ۋە «جەسەت»نى قورال ئورنىدا ئىشلىتىشكە مەجبۇر بولغانلىقى بۇ شېئىرلىرىدىن روشەن كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ. «سېرىق تەنلىكلەرنىڭ قېنى»نىڭ ئاپتورىنىڭ ئىلگىرى ھەسرەت چەككەنلىكىنىڭ، شۇنىڭ ئۈچۈن لەشكەربېشى باتۇخانىنىڭ كەينىگە كىرىپ، «دوستلۇق»نى تەشەببۇس قىلماقچى بولغانلىقىنىڭ سەۋەبى دەل ئەنە شۇ. ئۇلار قورالنى ئۆز غوجىلىرىدىن سېتىۋالىدۇ، چۈنكى يوقسۇللار ئاللىقاچان ئۇلارنىڭ دۈشمىنى بولۇپ قالغان؛ ئەگەر غوجىلىرى ئۇلارنىڭ ھالىغا يەتمەي، ئۇستىلەپ «جازاسى»نى بېرىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا ئۇلارغا ئۆلۈشتىن باشقا يول تېپىلمايدۇ:

«بىز يېڭىلا تەربىيىلەنگەن ئەترەتمىز،
چىڭ ئىرادە بىلەن ئىش باشلايمىز،

قاينام تاشقان ئىسسىق قانلىرىمىز
شۇم ياۋۇزلارنى سۈپۈرۈپ تاشلايمىز.

قېرىنداش، ھەي قەدىردان،
قېنى، جەڭگە تەييارلان.
بول، ئاتلان كۈرەشكە
نىجات يولىمىز — ئۆلۈش جەڭدە.»

(شاشەن: «ئوقۇغۇچىلار قوشۇنى»، يۇقىرىقىغا ئوخشاش)

«ئاسمان گۈركىرىمەكتە،
زېمىن تەۋرىمەكتە،
ئادەم ئالغا ئېتىلماقتا،
ھايۋان ھۆركىرىمەكتە،
ئالەمدىكى ھەممە نەرە تارتماقتا.
ھەي، دوستلىرىم،
بېشىمىزنى دۈشمەن قىلىچىغا تەييارلايلى.»

(شۈي جىجىن: «ئۇلۇغ ئۆلۈم»، يۇقىرىقىغا ئوخشاش)

بىر تۈركۈمى جەسۇر ـ شىجائەتلىك بولسا، بىر تۈركۈمى قايغۇلۇق ۋە مەيۈسلۇكنى ئىپادىلىگەن. بۇنداق ھالەتنى قەغەز يۈزىگە يېزىش ھېچ گەپ ئەمەس، لېكىن راستتىن شۇنداق قىلىدىغان بولسا، «مىللەتپەرۋەرلىك ئەدەبىياتى»نىڭ ماھىيىتىنى راسا چۈشەنمىگەنلىك بولىدۇ، شۇنداقتىمۇ «مىللەتپەرۋەرلىك ئەدەبىياتى»نىڭ ۋەزىپىسىنى ئورۇندىغان بولىدۇ.

6

«ئاۋانگارد» ئايلىق ژۇرنىلىدا چوڭ ھەرپ بىلەن بېسىلغان «سېرىق تەنلىكىلەرنىڭ قېنى» دېگەن ماۋزۇلۇق ئەسەرنىڭ ئاپتورى، شائىر خۇا جېنشيا ئۆز غايىسىدە تەسەۋۋۇر قىلغان لەشكەربېشى باتۇخاننى بىزگە ئاللىقاچان ئېيتىپ بەرمىگەنمىدى؟ بۇ شائىر فۇ يەنچاڭ ئەپەندىدىن تەسىرات ئالغان، جۇڭگو ۋە چەت ئەل تارىخلىرى، داستانلىرىنى ئوقۇپ كۆرگەن، «ئوتتۇرا ئەسىر-دىكى شەرقىي ياۋروپا ئۇچ خىل ئىدىيە توقۇنۇشقان يەر»[239] ئىكەنلىكىنىمۇ بىلىدىغان تۇرۇقلۇق، جاۋ جەمەتىنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدىكى جۇڭگونىڭ موڭغۇللار باسقۇنچىلىق قىلىدىغان جاي بو-لۇپ قالغانلىقىنى بىلمەسمۇ؟ لەشكەربېشى باتۇخاننىڭ بوۋىسى چىڭگىزخان جۇڭگوغا بېسىپ كىرگەندە، ئايىغى تەگكەنلا يەردە خوتۇن ـ قىزلارغا باسقۇنچىلىق قىلغان، ئۆي ـ ئىمارەتلەرگە ئوت قويغان؛ موڭغۇل ئەسكەرلەر شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ چۈيفۇ ناھىيە-سىگە بارغىنىدا، جانابىي كۆڭ سولتەكنىڭ بۇتلىرىنى كۆرۈپ، «ۋىات قەبىلىلەرنىڭ پادىشاھ ـ ھۆكۈمدارلىق بولۇشى جۇشيانىڭ ھۆكۈمدارسىز بولغىنىغا يەتمەيدۇ، دېگەن گەپنى قىلغان ئادەم سەن ئەمەسمۇ؟» دەپ تىللاپ، پېشانىسىگە قارىتىپ ئوقياسى-نى ئاتقانىكەن. بۇ خۇددى ھازىرقى ۋاقىتتا گېزىت ـ ژۇرناللاردا ئۇچراپ تۇرىدىغان يىغلاڭغۇ ماقالىلەرگە ئوخشاشلا، سۇڭ سۇلالە-سى زامانىسىدىكى ئادەملەرنىڭ ئۆز خاتىرىلىرىگە ماڭقىلىرىنى ئې-قىتىپ تۇرۇپ يازغان سۆزلىرى[240]. شائىر خۇاڭ جېنشيا «رو-سىيە» دە «قوچاقلاپتۇ ئاق قىزلارنى ئەزرائىللار بولۇپ سەي-يات...» دەپ ئوستىلىق بىلەن تەسۋىرلىگەن ئەھۋاللار ئەمەلىيەتتە ئۆز ۋاقتىدا جۇڭگودا پەيدا بولغان ئەھۋال ئىدى. لېكىن، ئۇنىڭ

نەۋرىلىرىنىڭ دەۋرى كەلگەندە، ئۇلار قولغا قول تۇتۇشۇپ، «غەربكە ھەربىي يۈرۈش» قىلمىغانمىدى؟ ھازىر ياپون ئەسكەرلە-رىنىڭ «شەرققە ھەربىي يۈرۈش» قىلىپ، شەرقىي ئۇچ ئۆلكىنى بېسىۋالغانلىقى «مىللەتپەرۋەر ئەدەب» لەرنىڭ غايىسىدىكى «غەربكە ھەربىي يۈرۈش» قىلىشنىڭ بىرىنچى قەدىمى، «ئاسىيا پالۋانلىرى-نىڭ قانخور ئېغىزلىرىنى ھاڭ ئېچىشى» نىڭ مۇقەددىمىسى، بى-راق ئاۋۋال جۇڭگونى چىشلەشكە مەجبۇر. چۈنكى، چىڭگىزخانمۇ ئۆز ۋاقتىدا «روسىيە» گە ھەربىي يۈرۈش قىلىشتا، ئاۋۋال جۇڭ-گولۇقلارنى قولغا ئايلاندۇرۇپ، ئاندىن كېيىن ئۇلارنى جەڭگە ھەيدىگەنىدى، ئۇلارنى «دوستانە» باغاق بىلەن تەكلىپ قىلىپ بارغان ئەمەس. دېمەك، ھازىرقى شېنياڭ ۋەقەسى «مىللەتپەرۋەر-لىك ئەدەبىياتى» بىلەن توقۇنۇشۇش بۇياقتا تۇرسۇن، بەلكى ئۇلار-نى مۇرادىغا يەتكۈزدى. مۇبادا بۇ ماھىيەتنى چۈشەنمەي، باشنى زورمۇزور تۇتۇپ بېرىش بىلەن، «ئاسىيا پالۋانلىرى» نى ئازايتماق-چى بولسا، بۇ ھەقىقەتەن ئېچىنارلىق ئىش بولۇپ قالىدۇ.

ئۇنداق بولسا، «مىللەتپەرۋەرلىك ئەدەبىياتى» غا ۋاي ئاللا، ۋايجان، ئاھ ـ پاھ دەيدىغان تەلەپپۇز ھاجەت ئەمەسمۇ؟ بۇنىڭغا تەكەللۇپ بىلەن بېرىلىدىغان جاۋاب شۇكى: ھاجەت، ئۇلارغىمۇ شۇنداق تەلەپپۇز ئەلۋەتتە ھاجەت. ئۇنداق بولمايدىكەن، ئۇلارنىڭ قارشى چىقماسلىقلىرى، يار بېرىدا قىستالغاندا بەرگەن ۋەدىلە-رى[241]، يەرلەرنى بۆلۈپ بەرگەنلىكى — بۇ ئەسكىلىكلىرى تە-تاسلىق ئېچىدە تېخىمۇ چېنىپ قالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھۆركىرەپ يىغلاپ چۇقان سېلىشى، يەڭلىرىنى شىمايلاپ مۇشتلىرىنى تۇگۈ-شى، باشقىلارنى ئەنە شۇ غوۋغا بىلەن ئازدۇرۇشى، مۇڭلۇق ناخ-شىلار بىلەن يىغلىتىشى، مەردانە ناخشىلار بىلەن غەزەپلەندۈرۈشى شەرت، ئەنە شۇنداق قىلغاندا، «شەرققە ھەربىي يۈرۈش»، يەنى «غەربكە ھەربىي يۈرۈش» قىلىش يولىدىكى بىرىنچى قەدەمىمۇ چاد-

دۇرماستىن، تۈيدۇرماستىن ئۆتۈپ كېتىدۇ. ھازىرلار قاتتا-
ردا ھەسرەتلىك يىغا - زار بولىدۇ، ھەيۋەتلىك ھەربىي مۇزىكا
چېلىنىدۇ، بۇنىڭ ۋەزىپىسى ئۆلگۈچىنى تۈپراققا كۆمۈش داۋامى-
دا، شۇ «ئۆلۈم»نى شۇنداق دەبدەبىنىڭ يارىدىمى بىلەن پەردىلەپ،
ھەممە ئادەمنى «ئۇنتۇش» ھالىتىگە كەلتۈرۈش. ھازىرقى «مىل-
لەتپەرۋەرلىك ئەدەبىياتى»نىڭ جەسۇر - شىجائەتلىك ياكى قايغۇ-
لۇق - مەيۇسلۇك ماقالىلىرى ئەنە شۇنداق ۋەزىپىنى ئورۇندىماقتا.

لېكىن، «مىللەتپەرۋەر ئەدىب»لەر بۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ
غەم - قايغۇغا قالىدۇ. چۈنكى، ئۇلار مۇنداق بىر مەسىلىگە
تېخىمۇ يېقىنلىشىپ كېتىۋاتىدۇ: خوجايىنلىرى كەلگۈسىدە لەش-
كەرىشى باتۇخانىنىڭ ئىزىنى باسماي، سادىق، باتۇر قوللىرىغا،
ياق، پالۋانلىرىغا ئىشىنەرمۇ ۋە ياخشى مۇئامىلە قىلارمۇ؟ بۇ
ھەقىقەتەن ناھايىتى مۇھىم، ناھايىتى ۋەھىمىلىك مەسىلە، خوجا-
يىن بىلەن قۇلنىڭ «بىللە ياشاپ بىللە كۆكلىشى»نىڭ ھەل
قىلغۇچ ئاچقۇچى.

تارىخ بىزگە شۇنى ئېيتىدۇكى: ئۇنداق بولۇشى مۇمكىن
ئەمەس. بۇ، ھەتتا «مىللەتپەرۋەر ئەدىب»لەرنىڭ ئۆزىگىمۇ مەلۇم
بولغىنىدەك، ئۇنداق بولمايدۇ. ئۇلار ھازا تۇتۇش ۋەزىپىسىنىلا
ئورۇندايدۇ، خوجايىنلىرىدىن مېھرىنى ئۈزەلمەي مەڭگۈ ھەسرەتتە
قالىدۇ، ئۇلار بۇ ئىپلاس ۋە چىرىك تەقدىردىن پرولېتارىيات
ئىنقىلابىنىڭ بوران - چاپقۇنلىرى غەزەپلىك ھۆركىرەپ ۋەتتىن-
مىزنى تازىلىغاندىلا قۇتۇلالايدۇ.

تىنىپ كەتكەن دۇغلارنىڭ لەيلەپ چىقىشى[242]

ياپونىيە شەرقىي ئۇچ ئۆلكىنى بېسىۋالغاندىن كېيىن شاڭخەي
خەلقىنىڭ بىلدۇرگەن ئىپادىلىرىنى گېزىت - ژۇرناللار «ۋەتەننىڭ
بېشىغا ئېغىر كۈنلەر چۈشكەنلىكى توغرىسىدىكى سادا» دەپ ئاتا-
دى. ئەنە شۇ «سادا»لار داۋامىدا، خۇددى كۆپ يىللاردىن بۇيان
توختاپ قالغان كۈلنى كالتەك بىلەن قوچۇغاندا خىلمۇخىل، كونا
ۋە يېڭى لاتقىلارنىڭ ھەممىسى ئورنىدىن قوزغىلىپ، سۇنىڭ يۈزى-
گە لەيلەپ چىقىپ، سۇ ئۈستىدە بىر ئۆرۈلۈپلا ئۆزلىرىنىڭ مەۋ-
جۇت ئىكەنلىكىنى نامايان قىلغاندەك بولدى.

ھازىر ئۇرۇشقا ئاتلانساق بولىدۇ، دەپ ئۆزىگە ئىشەنچ قىلالاي-
دىغانلار ئۆزۈندىن بۇيان خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈپ باقمىغان پەرەڭ
مىللىتىلىرىنى مەشىق قىلماقچى بولدى؛ ھازىر جەڭگە ئاتلانغۇسى
يوقلارمۇ بار، ئۇلار ياۋروپا ئۇرۇشى ۋاقتىدا گېرمانىيە ئىمپېرىيە-
سى قوللانغان ئۈسۇل بويىچە «مېڭە سەپەرۋەرلىكى»نى يولغا قو-
يۇپ، «پۇقرا بولغانغا لايىق» مەجبۇرىيەتنى ئۆتىمەكچى بولدى.
بەزىلىرى «تاڭ دەۋرى تارىخى»[243]نى ئاختۇرۇپ، ياپونلارنىڭ
قەدىمىي ئىسمى «پاكار قۇل» ئىكەن، دېيىشتى؛ بەزىسى لۇغەتلەر-
نى ئاختۇرۇپ، پاكار دېگەن سۆز پەتەك، پاپى دېگەن سۆز ئىكەن،
دېيىشتى؛ بەزىسى ۋېن تيەنشياڭ، يۆ فېي ۋە لىن زېشۇي[244]
نى ئېسىگە ئېلىشتى؛ لېكىن، تەبىئىيكى، بۇ جەھەتتە تېخىمۇ
ئاكتىپلىق كۆرسەتكەنلەر يېڭى ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بولدى.

هازىرچە گەپنى باشقا بىر نۇقتىدىن، يەنى «تىنچلىق سادا-سى» دىن باشلاي. ئەنە شۇنداق بىر سادا چىقىپ تۇرغاندا، «خۇ جەنتاڭ[245] ئەپەندى» شائخەيگە كەپتۇ. ئۇ ياشلارغا «قۇۋۇەت» توپلاڭلار، «بەل» قويۇۋەتمەڭلار، دەپ ۋەز - نەسىھەت قىپتۇ، شۇنداق بىلەن شىپالىق دورا تېپىلىپتۇ. ئەتىسىلا گېزىتلەردە: «خۇ خەنمىن (خۇ جەنتاڭ) ئەپەندى، ياپونىيە ھەققىدىكى دىپلوما-تىيىدە مۇستەھكەم بىر پرىنسىپ بەلگىلەش كېرەك، — دېدى ۋە ياشلارغا، — قۇۋۇەت توپلاڭلار، بەل قويۇۋەتمەڭلار، قۇۋۇەت توپلاش — بەدەننى كۈچەيتىش، بەل قويۇۋېتىش — ئۇمىدسىزلىنىش بولىدۇ. بەدەننى كۈچەيتىش ئۈچۈن ئۇمىدسىز-لىكنى يوقىتىش كېرەك، بۇنىڭ ئۈچۈن ئىچ - قارىنىڭلارنى ئې-چىپ، بىر قېتىم قاقاقلاپ كۈلۈڭلار، دەپ مەسلىھەت بەردى» دېگەن ئىلان چىقىرىلىپتۇ. لېكىن، ئۇنىڭ شۇنداق كۈلدۈرىدىغان گەپ-سۆزى نېمە؟ ئۇ — ئامېرىكىنىڭ ئېكسپېدىتسىيىسىنى كۈلكىلىك بىر ئىشقا ئايلاندۇرۇپ، شۇ يول بىلەن مىشچانلارنى كۈلدۈرىدىغان «قۇدا - باجىلارنىڭ ئافرىقىغا سایاھىتى» نامىلىق كونا فىلىمى.

«ۋەتەنىڭ بېشىغا ئېغىر كۈنلەر چۈشكەنلىكى توغرىسىدىكى ساداً» ئىچىدىكى ھەقىقىي كۆڭۈل ئېچىش دورىسىچۇ؟ ئۇ دورا «ۋەتەنپەرۋەرلىك كونسېرتلىرى»[246] ئىكەن. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، «مىللىي خۇسۇسىيەتنىڭ جانلىنىشى، ناخشا - ئۇسسۇل ساھەسىنىڭ ئىلگىرىكى قېرىنداشلىرىمىزنى ئاخىرقى غەلىبىگە ئې-رىشىش يولىدا تېرىشىدىغان قىلىدۇ» مىش. ئەنە شۇنداق كارامەت رول ئويناىيدىغان كاتتا چولپانلارنىڭ كىملەر ئىكەنلىكىنى بىلەمسە-لەر؟ ئۇلار: ۋاڭ رېنمېي، شۇ لېنشيەن، لى لىلى.

ئاخىر، «شائخەيدىكى ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىكىلەر ئىتتىپاقلىشىپ» تۇمىش. «كۆكلەم»[247] (6 - جىلد 7 - سان)

دە بۇنىڭ تەنتەنىسىنى مۇنداق تەسۋىرلەپتۇ: «شائخەيدىكى ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىكى سەپداشلار ئادەتتە ئۆزئارا كەم ئالاقە قىلاتتى، ھازىرقى ئېغىر كۈنلەردە ئۇلارنىڭ ھەرقايسىسى باشقا تەشكىلاتلارنىڭ خىزمەتلىرىگە قاتناشقاندىن باشقا، يەنە ئۇچەي-لەننىڭ، يەنى شىپ لىيۇيى[248]، جۇ يىڭچىڭ، شۇ ۋېينەننىڭ تەشەببۇسى بىلەن... يېغىن ئۆتكۈزۈپ مۇزاكىرىلەشتى. 10 - ئاينىڭ 6 - كۈنى چۈشتىن كېيىن سائەت ئۈچتە ئۇلار شەرقىي ئاسىيا رېستورانىغا كەينى - كەينىدىن بېرىپ... بىرئاز چاي - پاي ئىچكەندىن كېيىن مۇزاكىرىنى باشلاپ، خېلى كۆپ نەرسىلەر-نى دېيىشتى... ئاخىرىدا شائخەي ئەدەبىيات - سەنئەتچىلىرىنىڭ ۋەتەن قۇتقۇزۇش جەمئىيىتى[249] دەپ نام قويدى».

نېمىلەرنى «دېيىشكەن» لىكى بىزگە تېخى مەلۇم ئەمەس. كۆز ئالدىمىزدىكى ئۇسۇللىرىدىن قارىغاندا، ئاۋۇال «قۇدا - باجىلارنىڭ ئافرىقىغا سایاھىتى» نى كۆرۈپ قۇۋۇەت توپلىغان بولۇ-شى، ئاندىن كېيىن «ۋەتەنپەرۋەرلىك كونسېرتلىرى» نى كۆرۈپ كۆڭۈل ئاچقان بولۇشى، ئۇنىڭدىن كېيىن «ياپونىيە فېلىيەتۇن-لىرىدىن تاللانما»[250] نى، «ئوچ سەنئەتكارنىڭ سۆزى»[251] نى كۆرگەن بولۇشى ۋە يەنە بىرئاز چاي - پاي ئىچىشكەن بولۇشى مۇمكىن. دېمەك، جۇڭگو ئەمدى نىجات تاپىدىكەن - دە.

ياق، بۇنىڭغا ئەدەبىيات ساھەسىدىكى ھەۋەسكار ياشلارلا ئە-مەس، ھەتتا كىچىك قىز بالىلارمۇ ئىشەنمەسە كېرەك. ئامال يوق، بۇنىڭغا باشقا ئىككى خۇش خەۋەرنى قوشۇپ قويايلى، بۇ خەۋەرلەرنى ھازىرقى ۋەتەنپەرۋەر ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر ئىلكى-دىكى «شېنباۋ» گېزىتى ئېلان قىلغان:

«چارىسىز خەلقنىڭ چارىلىك ھۆكۈمىتى نەدىمۇ بول-سۇن؟ خەلقئارا ئىتتىپاقتىن ئۇمىد ئۈزۈلدى... قىل ئۈستىدە

تۇرغان هازىرقى ۋاقىتتا، پۈتۈن مەملىكەت خەلقى ئىراده باغلاپ، قولىدىن كەلگەن ئىقتىدارىنى كۆرسىتىشى، ئۆز پىكرىنى كەڭ - كۇشاده بايان قىلىشى كېرەك. پېقىر ئىقتىدارسىز بولسامۇ، جەڭ ئىتى توغرىسىدا خەلقىمىزگە مەسلىھەت بەرمەكچىمەن... تۇرلۇك ئىتلار ئىچىده گېرمانىيىنىڭ ساقچى ئىتى ناھايىتى كارغا يارايدۇ، بىزنىڭ دۆلىتىمىزده ئەنە شۇنداق ئىتلارنى تاللاپ جەڭگە سېلىشنى تەشەببۇس قىلىمەن...»

يەنە شۇ ئاينىڭ 25 - كۈنى چىققان «ئەركىن پاراڭ» دىكى «سۇمىننىڭ خەنكۇدىن يازغان خېتى» دىمۇ مۇنداق گەپلەر بار ئىكەن:

«بۇنىڭدىن بىرنەچچه كۈن ئىلگىرى شاڭخەيدىكى بۇرادىرىم ۋاڭزى جۇڭلياڭغا خەت يېزىپ، ئۆزۈمنىڭ كېسەل ئەھۋالىمنى ۋە شۇ كېسەل سەۋەبىدىن پىدائىيلار قوشۇنىغا كەلمىگەنلىكىمگە ھەسرەت قىلغانلىقىمنى بايان قىلغانىدىم. ۋاڭزى... بىر بولاق شىپالىق دورا ئەۋەتىپتۇ ۋە ھاياتقا قۇۋۋەت، دورا شىركىتىدىن تەييارلانغان قۇۋۋەت دورىسى ئۆپكە كېسىلىنى ساقايتالايدىكەن، قان سەپرا قىلىش ھادىسىسىنى توختىتالايدىكەن، ئىشلىتىپ كۆرەرسىز، دەپتۇ... بۇ دورىنى دەرھال ئىچىپ كۆرگەنىدىم، دەرۋەقه قانىنى دەرھال توختاتتى، 20 كۈن ئۆتكەندىن كېيىن دەرمانمىغا كەلدىم. شۇنىڭ ئۈچۈن... ئەمدى دۆلەتته بىرەر ئەھۋال يۈز بەرسە، ئۆزۈمنى جەڭ مەيدانىغا ئېتىپ، ئۆمۈرلۈك ئىرادەمنى ئىشقا ئاشۇرماقچىمەن، دۇشمەننى يوقىتىش ئۈچۈن، ئالدىمدىكى تاماقتىنمۇ كېچىمەن، سەپەرگە تەييارمەن...»

ھەتتا كېسەل ئادەمنىڭمۇ دەرھال ئەسكەرلىككە كىرمەكچى بولغانلىقى، ساقچى ئىتلىرىنىڭمۇ ۋەتەنپەرۋەرلىك قىلىپ بېرىدىغانلىقى ۋەتەنپەرۋەر ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەرنىڭ يېتەكچىلىكىده قالتىس چوڭ ئۇمىدۋارلىق بېغىشلايدىغان ئىش، بۇنداق ئەھۋالدا «دۇشمەننى يوقىتىش ئۈچۈن ئالدىدىكى تاماقتىن كېچىش»[252] كېرەك. بىراق، ئەپسۇسكى، بۇنى ئەدەبىيات ساھەسىدىكى ھەۋەسكار ياشلارلا ئەمەس، ئەدەبىيات ساھەسىدىكى ھەۋەسكار قىزچاقلارمۇ قۇرمۇقۇر ئوقۇغاندىن كېيىن، «ئىلان» ئىكەن دەپ قارىمىغان تەقدىردىمۇ، كونا مالىلىرىنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن چىقارغان يېڭى ئىلان ئىكەن، «دۆلەت بېشىغا ئېغىر كۈنلەر چۈشكەن ۋاقىتتىكى سادا» لاردىن ياكى «تىنچلىق سادالىرى» دىن پايدىلىنىپ، تېخىمۇ كۆپ پايدا تاپماقچى، دەپ ئويلىشى مۇمكىن.

ئۇلار تېخىمۇ كۆپ پايدا تاپماقچى بولغانلىقى ئۈچۈن، ھەممىسى دەل مۇشۇنداق بىر ۋاقىتتا پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ ئوتتۇرىغا ئەيلەپ چىقتى، بۇلارنىڭ ئىچىده چولپانلارمۇ بار، ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەرمۇ بار، ساقچى ئىتلارمۇ بار، دورىمۇ بار... ئۇلار پۈرسەتتىن پايدىلانغاچقا، ئەيلەشته ئانچه جاپامۇ تارتمايدۇ. لېكىن، ئەيلەپ چىققان نەرسە تىنىپ قالغان لانقا بولغاچقا، تىنىپ قالغان لانقىلار يەنىلا لانقا بولغاچقا، ئەيلەپ چىقىشى بىلەنلا ئۇنىڭ ئەسلىي قىياپىتى تېخىمۇ روشەنلىشىدۇ، ئاخىرقى تەقدىرى بولسا يەنىلا تىنىپ - ئولتۇرۇشۇپ كېتىشتىن ئىبارەت بولىدۇ.

10 - ئاينىڭ 29 - كۈنى

ۋەتەنگە پۈت بىلەن خىزمەت
يەتكۈزۈش(253)

بۇ يىل 8 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى چىققان «شىنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» سەھىپىسىدە «ياڭ مەنخۇا خانىمنىڭ ياۋروپا سایاھىتىدىن پارچە تەسىرات» سەرلەۋھىلىك، جىپىڭ ئىمزالىق بىر پارچە ماقالىنى كۆردۈم. ئۇنىڭ بىر قىسمى ماڭا ناھايىتى قىزىق تۇيۇلدى، شۇنى تۆۋەندىكىچە كۆچۈردۈم:

«بىر كۈنى بىز بېلگىيىنىڭ بىر يېزىسىغا باردۇق. بىرمۇنچە ئاياللار مېنىڭ پۈتۈمنى كۆرۈش ئۈچۈن بەس ـ بەس بىلەن كېلىشتى. ئۇلارغا پۈتۈمنى چىقىرىپ كۆرسەتكەنىدىم، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ھەيرانلىقى بېسىلدى. شۇ ئاياللاردىن بىرى: «بىز ئىلگىرى جۇڭگولۇقلارنى كۆرمىگەن، لېكىن جۇڭگولۇقلارنىڭ قۇيرۇقى (ئۆرۈمە چېچىنى دېمەكچى) بار ئىكەن، توقال ئالىدىكەن، ئاياللىرىنىڭ ھەممىسى كىچىك پۇت بولىدىكەن، نايناقلاپ ماڭىدىكەن، دېگەن گەپلەرنى كىچىكىمىزدىن ئاڭلاپ كەلگەنىدۇق، مانا ئەمدى بىلدۇق، ئۇلار يالغان گەپ ئىكەن، بىزنىڭ خاتا چۈشىنىپ قالغانلىقىمىزنى كەچۈرۈڭ» دېدى. يەنە بىرى شەرقىي ئاسىيانىڭ ئەھۋالىنى ئوبدان بىلىمەن دېگەندەك قىلىپ، مەسخىرە قىلغان قىياپىتە: «جۇڭگونىڭ مىللىتارىستلىرى تولىمۇ زالىم. ھەممىلا يېرىنى يېغىلىق قاپلىغان. خەلقى دوزاخ تۇرمۇشىنى كەچۈرىدۇ» دېدى ۋە مۇشۇنداق بىمەنە گەپلەرنى بىر تاغار قىلدى. مەن: «بۇنداق گەپلەرنىڭ ھەممىسى ئاساسسىز گەپ» دېدىم. ھەمراھىم پالانمۇ: «سىلەر دۆلەت بولۇپ قۇرۇلغىنىغا بىر-نەچچە مىڭ يىل بولغان ئۇلۇغ جۇڭخۇا مىنگونى بىلمەيدىغان ئوخشايسىلەر. ئىنقىلابىمىز مۇۋەپپەقىيەت قازانغاندىن كېيىن، سىلەرنىڭ بېلگىيەيىڭلارغا مىكروسكوپ بىلەن قارايمىز، دېگەن كۈلكىلىك گەپنى قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار كۈلۈشۈپ تارقىلىپ كەتتى.»

بىزنىڭ ياڭ خانىم بېلگىيە ئاياللىرىنى ئۆزىنىڭ مۇبارەك پۇتى بىلەن قايىل قىلىپ، دۆلەتكە شان ـ شەرەپ كەلتۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن ئىككى «خاتا» چۈشەنچە تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ بىرى، بىزنىڭ جۇڭگو ئادەملىرىنىڭ ھەقىقەتەن قۇيرۇقى (يەنى ئۆرۈمە چېچى) بار ئىدى، پۈتلىرىنى بوغۇپ كىچىكلىتەتتى، توقال ئالاتتى، ھازىرمۇ ئالماقتا. ئىككىنچىسى، ياڭ خانىمنىڭ پۈتى، خۇددى چەت ئەللەردە ئوقۇغان قىز ئوقۇغۇچىلار ھەممە جۇڭگو قىزلىرىغا ئۆھكىللىك قىلالمايدىغاندەك، جۇڭگونىڭ بارلىق ئاياللىرىنىڭ پۈتىغا ئۆھكىللىك قىلالمايدۇ. چەت ئەللەردە ئوقۇغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ تولىسى باي ئادەملەرنىڭ بالىلىرى ياكى ئۇلارنى ھۆكۈمەت ئەۋەتكەن، ئۇلارنى ئەۋەتىشتىن مەقسىتى ئۇرۇق ـ ئەۋلادىغا ياكى دۆلەتكە شان ـ شەرەپ كەلتۈرۈش. كەمبەغەللەرنىڭ ئۆ تەربىيە ئېلىشقا مۇيەسسەر بولالمىغان ئاياللارنىڭ بۇ ھەقتە ئېغىز ئېچىشى مۇمكىن ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەتتا ھازىرمۇ ئەمەلىيەتتە پۈتىنى بوغۇپ كىچىكلىتىدىغان، «نايناقلاپ ماڭىدۇ» غان ئاياللار ئاز ئەمەس.

مۇشكۈلچىلىك توغرىسىدا كۆپ سۆزلەشنىڭ ھاجىتى يوق، يەنە شۇ «شىنباۋ» گېزىتىگە قارايدىغان بولساق، «تىنچلىققا ئۇ-

دەش» قىلىدىغان تېلېگراممىلار، جىددىي ياردەمگە ئىئانە توپلاش ئېلانلىرى، ھەربىي يېغىلىقلار ۋە ئادەمنىي تۇتۇۋېلىپ پۇل ئېلىش توغرىسىدىكى خاتىرىلەر بىرمۇنچە چىقىپ تۇرۇپتۇ. چەت ئەللەردە ئوقۇۋاتقان بەگزادىلەر ۋە خان قىزلار ئارىلىقىنىڭ يىراقلىقىدىن بىلمىگەن بولسىمۇ، مىكروسكوپنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلىگەنىكەن، دۇربۇن ئىشلىتىش خىيالىغا كەچمەي قالارمۇ؟ دۇربۇن ئىشلىتىشنىڭمۇ نېمە كېرىكى بولسۇن، يەنە شۇ «ياڭ مەنخۇا خانمىنىڭ ياۋروپا سایاھىتىدىن پارچە تەسىرات» تا مۇنداق گەپلەرمۇ بار:

«ئەلچىخانىمىزنىڭ مۇشكۈلچىلىكى ھازىردىن باشلانغان ئەمەس ئىكەن، لېكىن يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيان بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ كېتىپتۇ. مەسىلەن، ھەرقاچان دۆلەت بايرىمى ياكى چوڭراق بايرام كۈنلىرى يېتىپ كەلگەندە، ئادەت بويىچە چەت ئەللىكلەرنى مېھمانغا چاقىرىش، كاتتا مۇرا-سىم ئۆتكۈزۈش توغرا كېلىدىكەن. بۇنىڭدىن مەقسەت دۆلەت-نىڭ گۈللىنىۋاتقانلىقىنى تەبرىكلەش ۋە شۇ مۇناسىۋەت بىلەن دوست دۆلەتلەرنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش، شۇنىڭ ئۈچۈن ئەلچى-خانىمىز ئىلگىرى كاتتا زىياپەت بېرىپ، ئېسىل مېھمانلارنى كۈتۈۋالغانىكەن. بۇلتۇر ئەلچىخانىمىز خىراجەتتىن قىس-لىپ، كاتتا زىياپەت ئورنىغا ئاددىي چاي بېرىپتۇ، ھازىرقى ئەھۋالىدىن قىياس قىلغاندا، بۇنىڭدىن كېيىن ئاددىي چايمۇ بېرەلمەيدىغانىدەك تۇرىدۇ. خەلقئارادا يۈز - ئابرۇيىنى ھەم-مىدىن بەك ئايايدىغانلار ياپونىيە. ياپونىيە ھۆكۈمىتى مەمۇ-رىي خىراجىتىنى ئالاھىدە تېجەيدۈكى، چەت ئەللەر-دىكى ئەلچىخانىلىرىنىڭ خىراجىتىنى ناھايىتى مول قىلىدۇ. پەقەت ئەنە شۇ جەھەتتىن سېلىشتۇرساق، بىز ئۇلارنىڭ ئال-

ىدا يىپ ئېشەلمەيمىز.»

ئەلچىخانا بىلەن كونسۇلخانا دۆلىتىمىزگە ۋەكىللىك قىلىدۇ، خۇددى ياڭ خانمىنىڭ يازغىنىدەك، «دۆلەتنىڭ گۈللىنىۋاتقان-لىقىنى تەبرىكلەيدۇ»، لېكىن ئەھۋالى «بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ كېتىپتۇ». مېڭىزى: «خەلقتە يوق، بەگكىمۇ يوق» دېگەن-كەن[254]. خەلقنىڭ نېمە تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقانلىقىنى ئەنە شۇ-نىڭدىن بىلگىلىمۇ بولىدۇ. لېكىن كېچىككىنە بېلگىيە دۆلىتىنىڭ ئايالىرى ھەرھالدا سادداً ئىكەن، ئۇلار ھەرھالدا ئەپۇ سوراپتۇ. ئەگەر ئۇلار ھەقىقەتەن «دۆلەت بولۇپ قۇرۇلغىنىغا بىرنەچچە مىڭ يىل بولغان ئۇلۇغ جۇڭخۇا مىنگو» نىڭ خەلقىنىڭ ئۆزىنىمۇ، باش-قىلارنىمۇ ئالدايدىغان ساقايماس كېسىلى بارلىقىنى بىلىپ قالسا، ئۇ ھالدا بۇ خەلقنىڭ يۈزى تۆكۈلۈپ كېتىشى تۇرغان گەپ.

ئەگەر شۇنداق بولسا قانداق قىلىشار؟ مەن ئويلايمەنكى، «شۇنىڭ بىلەن كۈلۈشۈپ تارقىلىپ كېتىشەر».

تاڭ دەۋرىدىكى ئارقىسىغا كىرىۋېلىش[255]

شاڭخەينىڭ نۆۋەر بەگزادىلىرى پۇزۇر خان - قىزلارنى ئۆزىگە تارتىشتا، ئاۋۋال ھەمىشە كەينىگە چۈشۈۋالىدۇ، تېرمىن نۇقتىسى بىلەن ئېيتقاندا، بۇ «ئارقىسىغا كىرىۋېلىش» دەپ ئاتىلىدۇ. «ئارقىسىغا كىرىۋېلىش» دېگىنى، كۆزىدىن يوقاتماي ئارقىسىدىن يۈرۈش دېگىنى. بۇ سۆزنى كىتابىي تىل بىلەن «پەرۋانە بولۇش» دېيىشكە بولار. ئارقىسىغا كىرىۋېلىش مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ ئېيتىشچە، ئارقىسىغا كىرىۋېلىشنىڭ ئىككىنچى قەدىمى «گەپ تاشلاش» ئىكەن؛ گەپ تاشلىغاندا تىللاپ سالسىمۇ، چوڭ ئۇمىد تۇغۇلىدىكەن، چۈنكى تىللىسىلا سۆزلەشكىنى ئىكەن، شۇنىڭ ئۈچۈن تىللىغانلىقى سۆزلىشىشنىڭ باشلىنىشى ئىكەن. مەن بۇنداق ئەھۋالنى ھازىرقى پەرەڭلەر دىيارى[256] دىلا بار دەپ ئويلاپ يۈرەتتىم، بۇگۈن «گۈللەر ئارا»[257] ناملىق كىتابنى ئوقۇغاندىن كېيىن بىلدىمكى، تاڭ دەۋرىدىمۇ شۇنداق ئەھۋال بار ئىكەن، ئۇ كىتابتا جاڭ مى[258] نىڭ «ۋەنشىسا» مۇقامىدا يازغان 10 شېئىرى بار ئىكەن، ئۇنىڭ توققۇزىنچىسى مۇنداق:

كەچتە ئەگىشىپ ماڭدىم ئوردىغا ماڭغان ياسداق مەپە كەينىدىن،
قايرىلدى مەپىنىڭ كەشتە پەردىسى لەرزان سوققان شامالدىن،
جاناننىڭ قايرىلىپ باققان خۇمار كۆزى ئازدۇردى مېنى ئەقلىمدىن،
بىلمىدىم ئۇنىڭ خۇش تەبەسسۇمى بېرەر دېرەك نېمىدىن.

نائىلاج ئېلىپ ئۆزۈمنى مەستلىككە ماڭدىم ئەگىشىپ كەينىدىن، «تولىمۇ تەلۈە بالىكەن» دېگەن سۆزى ئاڭلاندى يەرنىڭ تېگىدىن.

روشەنكى، بۇ ھازىرقى زاماندىكى ئارقىسىغا كىرىۋېلىش ئۇسۇلى بىلەن ئوخشاش. بۇ شېئىرنى ئاممىباب تىلغا تەرجىمە قىلغاندا، مۇنداق بولسا كېرەك:

تۇنده ئەگىشىپ ماڭدىم رىكشا كەينىدىن ئۇچقانده‌ك،
سەلكىن شامال قايرىدى ئەتلەس كۆڭلىكىنى بىلگەنده‌ك،
كۆرۈندى دىلبەرنىڭ ئاپئاق يوتىسى گويا بېلىقتە‌ك،
تەبەسسۇم كۆزلىرى ئوينايتتى گويا ئىشقۇاز يىگىتتە‌ك.
سۆز تاشلاشقا نېمە چارە، تاپالمىدىم قېيىشقانده‌ك،
شېرىن سۆزلەر بىلەن كەينىدىن كېتىۋەردىم چاپلاشقانده‌ك،
بىراق ئاڭلاندى «ھوي ئۆلگۇر» دېگەن سۆز تىللىغانده‌ك.

لېكىن، قەدىمكى كىتابلاردا بۇنىڭدىنمۇ بۇرۇنقى ئەھۋاللارنى ئۇچرىتىش مۇمكىن بولسا كېرەك، كاتتا ئالىملارنىڭ كۆرسىتىپ بېرىشىنى ئۈمىد قىلىمەن. چۈنكى، ئۇ «ئارقىسىغا كىرىۋېلىش تارىخى»نى تەتقىق قىلىدىغان ئادەملەرگە ناھايىتى كېرەكلىك.

«هاۋا خاتىرىسى» گە قىسقىچە مۇقەددىمە[259]

مارك تۋېن (Mark Twain)[260] توغرىسىدا كۆپ سۆزلەشـنىڭ ھاجىتى يوق، ئامېرىكىنىڭ ئەدەبىيات تارىخىنى ۋاراقلاپ كۆرىدىغانلا بولساق، ئۇنىڭ ئۆتكەن ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىن ھازىرقى ئەسىرنىڭ بېشىغىچە ياشىغان مەشھۇر يۇمۇرچى (Humorist) ئىـكەنلىكىنى بىلگىلى بولىدۇ. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ئوقۇغان ئادەمنى كۈلدۈرۈش بىلەن قالماستىن، ئۇنىڭ تەخەللۇسىمۇ كىشىگە قىزىق تۇيۇلىدۇ.

ئـۇنىڭ ئـەسلىي ئىسمـى كىلېمـېنس (1835—1910، Samuel Langhorne Clemens)، ئەسلىي كىمىگە يول كۆرسىتىپ بەرگۈچى بولغان، ئۇ ئۆز ئەسەرلىرىنى ئېلان قىلغاندا، سۈنى ئۆلچەش ۋاقتىدا توۋلايدىغان ئىشارەتلىك ئاھاڭنى تەخەللۇس قىلىپ قوللانغان. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ئۆز ۋاقتىدا ناھايىتى ئالقىشقا ئىگە بولۇپ، كۆپچىلىك ئادەم نەزىرىدە، كۈلكىلىك پاراڭ قىلىدىغان قىزىقچى بولۇپ قالغان. لېكىن، 1916 ـ يىلى ئۇنىڭ تەۋەررۈك قالدۇرغان ئەسىرى[261] «The mysterious stranger» نىڭ نەشـرىدىن چىقىشى بىلەنلا ئۇنىڭ تەركىدۇنيالىق ئىدىيىسىگە ناھايىتى قاتتىق بېرىلگەنلىكى ئىسپاتلاندى.

دەرد ـ ھەسرىتى بار تۇرۇقلۇق كۈلكە ـ چاقچاق قىلالمىغىنى قانداق گەپ؟

بـىزگە مـەلـۇم، ئـامېرىكىدىن ئېـدگار ئاللان پـوئې،

(Edgar Allanpoe)، خاۋتورنى (N. Hawtorne)، ۋ. ۋىتمـان (W. Whitman)[262] چىققان. ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى مارك تۋېنغا ئوخشاش ئىچى باشقا، تېشى باشقا ئەمەس. لېكىن بۇ جەنۇب بىلەن شىمال ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇش[263] تىن ئىلگىرىكى ئەھـۋال، شۇ ئۇرۇشتىن كېيىن ۋېتمان كۆيلىيەلمەس بولۇپ قالغان؛ چۈنكى شۇنىڭدىن كېيىن ئامېرىكا سانائەتچى جەمئىيەتكە ئايلانغان، ئۇ جەمئىيەتتە ھەربىر ئادەمنىڭ شەخسىي مىجەز ـ خۇلقى بىر قېلىپتىن چىقاتتى، ھەركىم ئۆز ئالدىغا مانا مەن دېيەلمەيتتى. ئەگەر ئۇنداق قىلسا بالاغا قالاتتى. شۇ چاغدىكى يازغۇچىلارنىڭ ئەھمىيەت بېرىدىغىنى ئۆزىنىڭ شەخسىي مىجەز ـ خۇلقىنى قانداق جارى قىلدۇرۇش ئەمەس، قانداق يازسا كىتابخانلارنى خۇشتار قىلغىلى، ماقالىسىنى سېتىپ، شۆھرەت قازانغىلى بولىدىغانلىقى ئىدى. ھەتتا مەشھۇر ھوۋېلس (W. D. Howells)[264] مۇ، ئەدىبلەر كىشىلەرگە كۆڭۈل ئاچىدىغان بىرنەرسە بېرەلىگەنلىكى ئۈچۈن، جەمئىيەتكە سىغىپ كېتەلەيدۇ، دەپ قارايتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن كۆزنۇكەلمىگەنلىرى تۇرالمىغان، بەزىسى، مەسىلەن، جامېس (Henre James)[265] چەت ئەلگە قېچىپ كەتكەن؛ بەزىسى كۈلكىلىك گەپلەرنى يازىدىغان بولۇپ قالغان، مارك تۋېن ئەنە شۇلاردىن ھېسابلىنىدۇ.

مارك تۋېن تۇرمۇشنى دەپ يۇمۇرچى بولۇپ قالغان، ئۇنىڭ يۇمۇرلىرىدا دەرد ـ ھەسرەتنىڭ، ھەجۋىينىڭ بولغانلىقى ئۇنىڭ شۇنداق تۇرمۇشتىن بىزار ئىكەنلىكىدىن بولغان. ئەنە شۇنداق ئازغىنە ئىسيانكارلىقى بولغانلىقى ئۈچۈن، ھازىرقى يېڭى يەر[266] نىڭ باللىرىمۇ كۈلۈپ تۇرۇپ، مارك تۋېن بولسا بىزنىڭكى، دېيىشمەكتە.

مانا بۇ «ھاۋا خاتىرىسى» (Eve's Diary) 1906 ـ يىلى نەشرىدىن چىققان بولۇپ، ئۇنىڭ ئاخىرقى ئۆمرىدىكى ئەسىرى. بۇ

بىر خىل فېلىيەتوندىنلا ئىبارەت بولسىمۇ، لېكىن باللارچە ئاق كۆڭۈللۈك ئىچىدىن ئاجىزلىق چىقىپ تۇرىدۇ؛ بايانلىرىغا ھەجۈي باھا ئارىلاشقان، بۇنىڭدا ئۆز ۋاقتىدىكى ئامېرىكا قىزى ئوبرازلاش-تۇرۇلغان؛ ئاپتور بۇنى بارلىق خوتۇن - قىزلارنى ئوبرازى دەپ قارىغان بولسىمۇ، لېكىن كۈلكە چىرايىدىن بۇنىڭ خېلى ياشلارغا كىرىپ قالغانلىقى مانا مەن دەپ تۇرىدۇ. خەيرىيەت، ئاپتورنىڭ پىشقان ماھارىتى تۇپەيلىدىن بۇ ئەھۋالنى دەرھال بايقاش قىيىن، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئەسەر يەنىلا جۇشقۇن ئەسەرلىكىنى يوقاتمىغان، ئۇنىڭ ئۇستىگە تەرجىمان ئەسەرنىڭ روھىنى تولۇق، ساددا ۋە ساپ ئىپادىلەپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن، كىشىنى، ئەگەر ھاۋا ئۆز خاتىر-سىنى خەنزۇچە يازغان بولسا، ئۇ ھالدىمۇ شۇنداق بولۇپ چىققان بولاتتى، كۆرۈپ بېقىشقا تېخىمۇ ئەرزىيتتى، دېگەن ھېسسىياتقا كەلتۈرىدۇ.

رالف (Lester Ralph) [267] نىڭ 50 نەچچە پارچە سىدام قىستۇرما رەسىملىرى ئەۋرىشىمدەك سىزىلغان بولسىمۇ، لېكىن ناھايىتى ئېنىق. رەسىملەرنىڭ قىياپىتىگە قارىغاندا، جۇڭگونىڭ چىڭ دەۋرىدە ياشىغان رەسسامى رېن ۋېيچاڭ[268] نىڭ ئەسەرلىرى كىشىنىڭ كۆز ئالدىغا كېلىشى ئېھتىمال. لېكىن ئۇنىڭ سىزغان-لىرى خۇددى قورايغا ئوخشاش ئورۇق مالائىكە، شاھمەردان ۋە زاھىتلار بولۇپ، رالفنىڭ سىزغانلىرىدىكىدەك ساغلام ئەمەس؛ بۇنىڭ جۇڭگودا ھازىرقى ۋاقىتتا قىيىپاش كۆزلۈك، دوقا يەلكىلىك پەرىزاتلارنىڭ سۈرەتلىرىنى تولا كۆرۈپ ئادەتلىنىپ قالغان كۆز-لەرنىڭ نەزەر دائىرىسىنى سۈزۈلدۈرۈشكە پايدىسى كۆپ.

1931 - يىل 9 - ئاينىڭ 27 - كۈنى
كېچىدە يېزىلدى

يېڭى «ئايال باتۇر»[269]

شاڭخەيدە رەسىم سېنكىسىنى ئىشلەش باشقا يەرلەرگە قارىغان-دا ياخشىراق بولسا كېرەك، شۇنىڭ ئۈچۈن كۈندىلىك گېزىتلەر-نىڭ يەكشەنبىلىك قوشۇمچە رەسىملىك بەتلىرىمۇ، كىتابخانلارنىڭ بەزىبىر ئايلىق رەسىملىك ژۇرناللىرىمۇ باشقا جايلاردىكىدىن كۆپ چىقىرىلىۋاتىدۇ. بۇ رەسىملىك گېزىت - ژۇرناللاردا كاتتا جانا-لارنىڭ ئۇنداق ياكى مۇنداق يېغىندا قاتار ئولتۇرغان ياكى يېغىن-دىن كېيىن خاتىرە ئۈچۈن چۈشكەن سۈرەتلىرىدىن باشقا، «خا-نىم» لارنىڭ سۈرەتلىرىمۇ بېسىلماي قالمايدۇ.

«خانىم» لارنىڭ جامالى نېمىشقا جەمئىيەتكە تونۇشتۇرۇلىدۇ؟ بۇنى ئىزاھلىرىغا قارىساقلا چۈشىنىۋالالايمىز. مەسىلەن:

«A خانىم — B مەكتەپنىڭ مەلىكىسى، مۇزىكىنى ياخشى كۆرىدۇ.»

«C خانىم — D مەكتەپنىڭ ئەلا ئوقۇغۇچىسى، پىستە بېقىش-نى ياخشى كۆرىدۇ.»

«E خانىم — F ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇغان، G ئەپەندىنىڭ بەشىنچى قىزى.»

ئەمدى كىيىنىشىگە قاراپ باقايلى: ئەتىيازدا ھەممىسى ئەتە-يازلىق بەل پۇرمە، تار يەڭلىك كىيىم كىيىشۋالغان؛ يازدا ئۇزۇن ئىشتان، ئۇزۇن يەڭلىك كىيىملىرىنى سېلىپ تاشلاپ، دېڭىز بويىدا «دېڭىز ۋاننىسى» قىلىمىز دەپ ئولتۇرغان؛ ھاۋا ئىسسىپ كەتكەن چاغلاردا بۇنداق قىلىشمۇ يوللۇق. كۈزدە سوغۇق

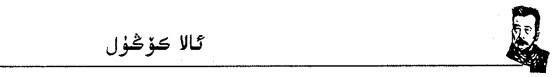

چۈشۈپ قالدى، بەختكە قارشى ياپونىيە ئەسكەرلىرى شەرقىي ئۆچ ئۆلكىمىزگە بېسىپ كىردى. شۇنىڭ ئۈچۈن رەسىملىك گېزىت - ژۇرناللاردا ئاپئاق ھەمشىرىلەرچە كىيىم كىيگەن ياكى جەڭ كىيىملىرى كىيگەن ۋە مىلتىق ئاسقان خانىملار پەيدا بولۇپ قالدى.

بۇلار كىتابخانلارغا ياقىدۇ، چۈنكى بۇ كىشىنى قىزىقسىندۇ- رىدۇ. جۇڭگو ئەسلىدە قىزىقچىلىقنى ياخشى كۆرىدۇ، يېزىلاردىكى چاڭچىلە سەھنىلىرىنىڭ ئىككى تەرىپىگە كۆپ ھاللاردا «سەھنە — كىچىك دۇنيا»، «دۇنيا — چوڭ سەھنە» دېگەن لەۋھەنى ئېسىپ قويۇشىدۇ. ئۇ يەرلەر يېزا بولغاچقا، «پادىشاھ چېنلۇڭنىڭ جياڭ- نەنگە سايا ھىتى» دېگەنگە ئوخشاش چاڭچىلىلەر قويۇلمايدۇ، كۆ- پىنچە «شۇاڭيانڭ مەلىكىنىڭ يات يىگىتكە ئاشىق بولۇشى»، «شۇي رېنگۈينىڭ ئۆيلىنىشى» دېگەن ئويۇنلار قويۇلىدۇ، بۇ ئويۇنلاردىكى ئايال جەڭچىلەرنى تاماشىچىلار «ئايال باتۇرلار» دەپ ئاتايدۇ. ئۇلار بېشىغا قىرغاۋۇلنىڭ قۇيرۇقىنى قادىۋالغان، قولىغا قوش قىلىچ ئالغان (ياكى ھەر ئىككى ئۇچى ئۇچلۇق ئۇزۇن نەيزە ئالغان)، ئۇلارنىڭ سەھنىگە چىقىشى بىلەنلا تاماشىچىلار ناھايىتى قىزىقىپ قارايدۇ، بۇنىڭ ئويۇن ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، بېرىلىپ كۆرىدۇ.

شۇنچە كۆپ يىلدىن بۇيان مەشق قىلىپ تەربىيە ئالغان ھەربىيلەر دۇمباق چېلىنىشى بىلەنلا قارشى تۇرمايدىغانلارغا ئايلا- نىپ قالدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇلاردىن يىراقتا تۇرغان ئەدەب - ئالىملار گويا بىر نەرە تارتىلىشى بىلەنلا كۆتۈلمىگەن ئەرباباار ئوتتۇرىغا چىقىپ، «ۋەتەنگە شان - شەرەپ كەلتۈرسە» ئىكەن دېگەندەك، «قەلەندەرنىڭ دۇشمەننى ئۆلتۈرۈشى»، «قاسساپنىڭ جان پىدا قىلىشى»، «كارامەتلىك ئايالنىڭ ۋەتەنگە نىجاتلىق كەل- تۈرۈشى» دېگەنگە ئوخشاش خىيالىي تەمسىللەر ئۇستىدە ھەدەپ

مەددىاھلىق قىلىدىغان بولۇپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، رەسىملىك گېزىت - ژۇرناللاردىمۇ شۇنداق خىيالىي قىستۇرما رەسىملەر پەيدا بولۇپ قالدى. لېكىن مالائىكە خەنجەرلىرىنىڭ ۋالىلداپ تۇرغان نۇرلىرىنى تېخى تىلغا ئېلىشقىنى يوق، شۇنىڭ ئۈچۈن ھەرھالدا ئەمەلىيرەك كۆرۈنمەكتە.

لېكىن، مېنىڭ سۆزۈمنى خاتا چۈشىنىپ قالماڭلار. مېنىڭ «خانىم» لارنىڭ ھەممىنى قازناقتا سولاپ قويۇش كېرەك، دەۋاتقا- نىم يوق. مەن پەقەت مەرد ئوغلانلارنىڭ قوراللارنى تاشلاپ قاچقاق- لىقى، مىس (خېنىم) لارنىڭ ئۆزىنىسىگە مىلتىق ئالغانلىقى قە- زىق بىر ئىش، دېمەكچىمەن.

بۇنى ئىسپاتلاپ بېرەلەيدىغان پاكىتمۇ بار.

(1) ياپونلارنىڭ «جۇڭگونىڭ ئەدىپىنى بەرگۈچى قوشۇنى» دىكى ھەمشىرىلەرنىڭ رەسىملىرىنى ھېچقايسىمىزنىڭ كۆرگىنى يوق؛

(2) ياپونىيە قوشۇنلىرىدا ئايال باتۇر يوق، شۇنداق بولسىمۇ ئۇلار ئۇرۇش قىلماقتا. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، ياپونلار ئىشنى ئىشچە، ئويۇننى ئويۇنچە قىلىدۇ، بۇنى ھەرگىز ئارىلاشتۇرۇۋەت- مەيدۇ.

تەشۋىقات ۋە ئويۇن[270]

ھېلىراقتا گېپىنى قىلىپ ئۆتكەن ياپونلارنىڭ جۇڭگونىڭ مىللىي خۇسۇسىيەتلىرى توغرىسىدا يازغان ماقالىلىرىدە دائىم «تەشۋىقاتقا ئۇستا» دېگەن سۆزنىنى ئۇچرىتىپ قالىمىز. ئۇلارنىڭ بۇ سۆز توغرىسىدىكى ئىزاھاتىغا قارايدىغان بولساق، «تەشۋىقات» دېگەن سۆزنى ئادەتتىكى «Propaganda»[271] دەپ ئىزاھلىماستىن «باشقىلارغا يالغان سۆزلەش» دېگەن مەنىدە ئىزاھلايدۇ.

شۇنداق مەنىنىڭ ئەسىرىمۇ يوق ئەمەس. مەسىلەن، مائارىپ خىراجىتىنى ئىشلىتىپ تۇغىتىۋەتكەن تۇرۇقلۇق، يەنە ئۆزىنى ئوخشىتىش ئۈچۈن بىرنەچچە مەكتەپ ئاچماقچى بولۇشۇۋاتىدۇ؛ پۈتۈن مەملىكەتتىكى ئادەملەرنىڭ ئوندىن توققۇزى ساۋاتسىز تۇرسا، جۇڭگونىڭ مەنىۋى مەدەنىيىتى توغرىسىدا پەرەڭلەرگە مەددىلىق قىلدۇرۇش ئۈچۈن بىرنەچچە ئالىمنى تەكلىپ قىلىشۋاتىدۇ؛ ھازىرقى كۈندىمۇ ئۆز مەيلىچە قىيناپ سوراق قىلىشنى، مەيلىچە ئۆلتۈرۈشنى يولغا قويۇپ تۇرۇقلۇق، چەت ئەللىكلەرگە دالىلاش ئۈچۈن پەرەڭلەرنىڭكىچە بىرنەچچە «ئۇلۇغلۇق تۇرمە»نى ساقلاپ كەلمەكتە. يەنە، دۇشمەنلەردىن ناھايىتى يىراقتا تۇرغان قومانداننىڭ ئالدىنقى سەپتىن ناھايىتى يىراقتا تۇرغانلىقىغا باقماي، «ۋەتەن ئۈچۈن جېنىم پىدا» دەپ ھەدەپ تېلېگراممىا سوقماقتا. ھەتتا تەنتەربىيە سىنىپىغا كىرىشنىمۇ خالىمايدىغان ئوقۇغۇچى بەگزادىلەر «دۇشمەننى يوقاتمىغۇچە گېلىمدىن تاماق ئۆتمەيدۇ» دەپ، ھەربىي كىيىم كىيمەكچى بولۇۋاتىدۇ.

بىراق، بۇلاردىنمۇ ئاز ـ پاز ئەسەر بار، ھەرھالدا بىرنەچچە مەكتەپ، بىرنەچچە ئالىم، بىرنەچچە ئۇلۇغلۇق تۇرمە، بىرنەچچە پارچە ئومۇمىي تېلېگراممىا، بىرنەچچە ياقىلىق ھەربىي كىيىم يوق ئەمەس، شۇنىڭ ئۈچۈن «يالغان سۆز» دېيىش توغرا ئەمەس. مېنىڭ «ئويۇن» دېگىنىم ئەنە شۇ.

بىراق، ئادەتتىكى ئويۇن جىڭ ئويۇندىنمۇ يامان. جىڭ ئويۇن پەقەت بىرەملا ئويىنىلىدۇ، ئارتىسلار ئويۇننى ئويناپ بولغاندىن كېيىن ئادەتتىكى ھالىتىگە قايتىدۇ. يىڭ شياۋلۇ «تىغ جېنى بىلەن زىيانپەتكە بېرىش»[272] دېگەن ئويۇننى، مېيى لىيەنفاڭ[273] «لىن دەييۇنىڭ گۇل چېچىكىنى دەپنە قىلىشى» دېگەن ئويۇننى ئويىنىغاندا، پەقەت سەھنىدىكى چېغىدىلا گۇمان يۇنچاڭ، لىن دەييۇ بولۇپ چىقىدۇ، سەھنىدىن چۈشكەندىن كېيىن ئادەتتىكى ئادەم بولۇپ يۈرۈۋېرىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇنىڭ ئانچە چوڭ زىيىنى يوق. ئەگەر ئۇلار بىر قېتىم رولغا چىققاندىن كېيىنمۇ ئەجدىھا دەستىلىك يوغان قىلىچنى ياكى كەتمەننى دائىم قولىدىن چۈشۈرمەي، گۇمان يۇنچاڭ غوجام، لىن دەييۇ خېنىم بولۇۋېلىپ، ھەرەڭ ـ سەرەڭ توۋلاپ يۈرىدىغان بولسا، ئۇلارنى ئالجىپ قاپتۇ، دېمەكتىن باشقا چارە يوق.

لېكىن، «دۇنيا چوڭ سەھنە» بولغانلىقى ئۈچۈن، ئادەتتىكى ئويۇنچىلارنىڭ سەھنىدىن چۈشىدىغان ۋاقتى ناھايىتى ئاز. مەسىلەن، ياڭ مەنخۇا خانىم كىچىككىنە بېلگىيە دۆلىتىنىڭ ئايالىرىنىڭ «جۇڭگو ئاياللىرى پۈتىنى بوغىدىكەن» دېگەن سۆزىنى ئۆزىنىڭ تەبىئىي پۈتى بىلەن ئاياغ ئاستى قىلىۋەتكەن، يۈزىنى ئاياپ قېلىش ئۈچۈن ئۆزىنى ئەپلەپ ئاقلىغان، بۇنى ئەپۇ قىلىش مۇمكىن. مېنىڭچە، شۇنداق بولغان بولسا مەيلى ئىدى، لېكىن ھازىر ئۆيگە قايتىپ كېلىپ ماقالە قىلىپ يازغانلىقى ئۇنىڭ سەھنىنىڭ ئارقىغا ئۆتكەندىن كېيىنمۇ ئەجدىھا دەستىلىك قىلىچنى تاشلاشنى

خالىمغانلىقى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ ماقالىسىنى جۇڭگونىڭ «شېنباۋ» گېزىتىگە ئەۋەتىپ ئېلان قىلغانلىقى گويا ئەجدىها دەستىلىك قىلىچىنى كۆتۈرگىنىچە ناخشىسىنى يول بويى تىنماي ئېيتىپ ئۆيىگە — يۇرتىغا قايتقانلىقى، ئاپتور جۇڭگو ئاياللىرىنىڭ ئىلگىرى پۇتىنى بوغقانلىقىنى، هازىرمۇ پۇتىنى بوغۇۋاتقانلارنىڭ بارلىقىنى ئۇنتۇپ قالغانمۇ؟ ياكى جۇڭگولۇقلار ئۆزلىرىنىڭ كۆزلىرىنى ئۆزلىرى باغلاپ قويۇپتۇ، پۈتۈن مەملىكەتتىكى ئاياللار ئېگىز پاشنىلىق بەتىنكە كىيىۋاپتۇ، دەپ ئويلىغانمۇ؟

بۇ بىر مىسال، بۇنىڭغا ئوخشىشىپ كېتىدىغان ئەھۋاللار ناھايىتى كۆپ، لېكىن جاهان ئۇزاقتا قالماي يورۇپ كېتىشى ئېهتىمال.

بىلىش تەس، ئىشلەشمۇ تەس[274]

جۇڭگودا ئەزەلدىن كېلىۋاتقان بىر ئۇدۇم بار، پادىشاهلار تەختتە مۇستەهكەم ئولتۇرغان ياكى پېشكەلچىلىككە قالغان چاغلىرىدا هامان ئەدىب ـ ئالىملار بىلەن ئوبدان چىقىشىۋالىدۇ؛ مۇستەهكەم ئولتۇرغان چېغىدا «ئەلەمنى نەزەردىن قالدۇرۇپ، قەلەمگە مەدەت بېرىپ»، شۇ يول بىلەن سەلتەنىتىنى بېزەيدۇ؛ پېشكەلچىلىككە قالغان چاغلىرىدىمۇ، ئۇلار «يۇرتنى سوراش»نىڭ يولىنى بىلىدۇ، ئۇلاردىن سوراپ كۆرۈش كېرەك، دەيدۇ؛ ئوچۇق-راق قىلىپ ئېيتسام، خۇددى «قىزىل راۋاقتىكى چۇش»تە ئېيتىلغىنىدەك، «كېسىلى ئېغىرلاشقاندا ئۇتتۇر كەلگەن تېۋىپقا كۆرۈندۇ.»

«پادىشاه شۇەنتۇڭ» تەختتىن چېكىنىپ، زېرىككەن چاغدا، بىزنىڭ خۇ شىزى دېگەن ئالىمىمىز ئەنە شۇنداق ۋەزىپىنى ئۆتىگەنىكەن[275].

ئۇ پادىشاه بىلەن كۆرۈشكەندىن كېيىن، قىزىق ئىش، كىشىلەر نېمە ئۈچۈندۇر ئاۋۇال ئۇنىڭدىن بىر ـ بىرىنى نېمىدەپ ئاتاشقانلىقىنى سورىغانىكەن، ئۇ ئالىم:

«ئۇ مېنى ئەپەندىم دەپ ئاتىدى، مەن ئۇنى پادىشاه هەزرەتلىرى دەپ ئاتىدىم» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

شۇ چاغدا دۆلەتكە دائىر بىرەر چوڭ مەسىلە ئۇستىدە سۆهبەتلەشمىگەن بولسا كېرەك، چۈنكى ئۇ «پادىشاه هەزرەتلىرى» كېيىنكى كۈنلەردە جانلىق تىل ئۇسلۇبىدا بىرنەچچە شېئىر يېزىپتۇ،

ئاخىر ھالى خارابلىشىپ قاپتۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئالتۇن ئوردىدىنمۇ قوغلاپ چىقىرىلىپتۇ.

ھازىر بولسا يەنە باش كۆتۈرۈپ قاپتۇ، شەرقىي ئوچ ئۆلكىگە پادىشاھ بولۇپ بارماقچى بولۇۋاتىپتۇ[276].

شائىخەيدىمۇ، «جياڭ جيېشى خۇ شىزى ۋە دىڭ ۋېنجياڭنى قوبۇل قىلدى»[277] دېگەن خەۋەر چىقتى:

«نەنجىڭدىن مەخسۇس تېلېگراممىا: دىڭ ۋېنجياڭ، خۇ شىزى جياڭ جيېشىنى زىيارەت قىلىش ئۈچۈن نەنجىڭغا كەلدى. ئۇلارنى جياڭ جيېشى ۋەزىيەت توغرىسىدا مەسلىھەت سوراش ئۈچۈن چاقىرتقان...» (10 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى، «شېنباۋ» گېزىتىدىن).

ھازىر ئۇنىڭ قانداق ئاتاشقانلىقىنى سورىغان ئادەم يوق. نېمىشقا؟ بۇ نۆۋەت «مەن ئۇنى رەئىس دەپ ئاتىدىم...!» دەيدىغانلىقى مەلۇملۇق.

ئەنخۇي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇدىرى، پروفېسسور لىيۇ ۋېندىيەن[278] «رەئىس» دەپ ئاتىمىغانلىقى ئۈچۈن بىرقانچە كۈن قاماقتا ئېلىنىپ، خېلى تەسلىكتە كېپىل بىلەن قۇتۇلۇپ چىققان. ئالىم كونا يۇرتىدىشىنى، كونا خىزمەتدىشىنى ئوبدان بىلىدۇ، ئەلۋەتتە، شۇنىڭ ئۈچۈن، «مەن ئۇنى رەئىس دەپ ئاتىدىم» دەيدىغاندەك گەپ يوق.

ئۇنىڭدىن نېمىلەر توغرىسىدا «مەسلىھەت سورىغان» لىقىنىمۇ سوراپ كۆرگەن ئادەم يوق.

نېمىشقا؟ بۇنىڭمۇ «ۋەزىيەت» توغرىسىدا ئىكەنلىكى مەلۇم. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ «ۋەزىيەت»تىمۇ «گومىنداڭ دىكتاتورلىقى» بىلەن «ئەنگلىيىچە ئەركىنلىك» مۇنازىرىسى دېگەندەك ئا-

ۋارىگەرچىلىكمۇ يوق؛ «بىلىش تەس، ئىشلەشمۇ ئاسان» بىلەن «بىلىش ئاسان، ئىشلەش تەس»[279] مۇنازىرىسى دېگەندەك ئاۋارىگەرچىلىكمۇ يوق، شۇنىڭ ئۈچۈن ئالىم ئاسان قۇتۇلغان.

«يېڭى ئاي»چى ئالىم لو لۈڭجى[280] «ھۆكۈمەت تۈپ ـ تېگىدىن قايتا تەشكىللەنسە... پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى ساھەلىرىدىكى قابىلىيەتلىك ئادەملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان، تۈرلۈك سىياسىي كۆزقاراشلارغا ۋەكىللىك قىلىدىغان ھۆكۈمەت قۇرۇلسا... سىياسىي پىكىرلەرنى قۇربان بېرىش مۇمكىن، قۇربان قىلىش كېرەك» («شېنىياڭ ۋەقەسى») دېيدۇ.

تۈرلۈك سىياسىي كۆزقاراشلارغا ۋەكىللىك قىلىدىغان قابىلىيەتلىك ئادەملەردىن ھۆكۈمەت تەشكىللەنسە ۋە يەنە سىياسىي پىكىرلەر قۇربان قىلىنسا — بۇ ھەقىقەتەن ئاجايىپ كارامەت «ھۆكۈمەت» ئىكەن. لېكىن، «بىلىش تەس، ئىشلەش ئاسان» تەرەپدارىنىڭ «بىلىش تەس، ئىشلەشمۇ ئاسان ئەمەس» تەرەپدارىدىن «مەسلىھەت سورايدۇ»غانلىقى بۇنىڭ بىر بېشارىتى.

بىرنەچچە «راۋان» تەرجىمە[281]

مۇشۇ بىر يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت ئىچىدە، «قاتمال تەرجىمە» گە جان - جەھلى بىلەن ھۇجۇم قىلىدىغان مەشھۇر ئادەملەردىن ئۇچ ئەۋلاد پەيدا بولدى: بىرىنچىسى، پىرى بولغان پروفېسسور لياڭ شىچيۇ، ئىككىنچىسى، ئۇنىڭ شاگىرتى پروفېسسور جاۋ جىڭشېڭ[282]، يېقىندا تالىپچاق — ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى ياڭ جىڭخاۋ[283] مەيدانغا چىقتى، بۇ ئۇچ ئەۋلاد ئىچىدە پروفېسسور جاۋ جىڭشېڭنىڭ تەشەببۇسى ھەممىدىن بەك ئېنىق ۋە ئۇزۇل - كېسىل بولۇپ، ئۇنىڭ مەپھۇمى مۇنداق:

دۇرۇس بولۇپ راۋان بولمىغىنىدىن كۆرە،
راۋان بولۇپ دۇرۇس بولمىغىنى تۈزۈك.

بۇ ھېكمەتلىك سۆز بىرئاز غەلىتە بولسىمۇ، لېكىن ئوقۇغۇچىلارغا كار قىلىدۇ. چۈنكى، كىشى «دۇرۇس بولۇپ راۋان بولمىغان» تەرجىمىنى ئوقۇش بىلەنلا قىينىلىپ قالىدۇ. ئۆز روھىغا كىتاب بىلەن دەم بېرىدىغان كىتابخانلار دەرۋەقە پروفېسسور جاۋ جىڭشېڭنىڭ ھېكمەتلىك سۆزىگە قايىل بولار. «راۋان بولسىمۇ، دۇرۇس بولمىغان» تەرجىمىنى ئەسلىگە سېلىشتۇرمىغۇچە، دۇرۇس بولمىغان يەرلىرىنىڭ قەيەردە ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولمايدۇ. ھالبۇكى، ئەسلىگە سېلىشتۇرۇپ كۆرىدىغان كىتابخانلاردىن جۇڭگودا قانچىلىك تېپىلارکىنىتاڭ؟! مۇنداق چاغدا، كىتابخان تەرجىماندىنمۇ كۆپرەك بىرنەرسىنى بىلىشى شەرت، شۇنىڭلا ئۇنىڭدىكى خاتالىقنى تاپالايدۇ - دە، «دۇرۇس بولمىغان»

جايلىرىنى بىلىۋالىدۇ. ئۇنداق بولمىسا، ئۇقا - ئۇقمايلا مېڭىسىگە قارىقويۇق قاچىلىۋالىدۇ.

مېنىڭ ئىلىم - پەن جەھەتتە بىلىدىغانلىرىم ناھايىتى ئاز، ئۇنىڭ ئۈستىگە قولۇمدا چەت ئەل كىتابلىرىمۇ بولمىغاچقا، تەرجىمە قىلىنغانلىرىنىلا ئوقۇشقا مەجبۇرمەن. لېكىن، يېقىندىن بۇيان گۈمانلىق يەرلەرنى پات - پاتلا ئۇچرىتىپ قالىدىغان بولدۇم. شۇنداقلا بىرنەچچە مىسال كەلتۈرەي: «پۈتۈن كائىنات توغرىسىدىكى ئەسەرلەر خەزىنىسى»[284] دېگەن كىتابلار مەجمۇئەسىدىكى جۇ تەيشۇەن ئەپەندىنىڭ «بىئولوگىيە توغرىسىدا ئاددىي ساۋات» دېگەن ئەسىرىدە مۇنداق بىر جۈملە بار ئىكەن:

«يېقىندا نىل ۋە ئېل ئەپەندىلەرنىڭ بۇغداي توغرىسىدىكى...»

مېنىڭ بىلىشىمچە، شۇېتسىيىدە Nilsson — Ehle ناملىق مەشھۇر بىر بىئولوگ بولۇپ، ئۇ بۇغداينىڭ ئىرسىيەت قانۇنىنى تەكشۈرىدىغان ئالىم ئىدى، لېكىن ئۇ قوش فامىلىلىك بىر ئادەم، ئۇنىڭ ئىسمى «نىلسون ئېل» دەپ تەرجىمە قىلىنسا توغرا بولاتتى، ھازىر بولسا «ئەپەندىلەر» دەپ تەرجىمە قىلىنغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە «ۋە» سۆزىمۇ قوشۇلغان. بۇنىڭ راۋانلىقىغۇ راۋان، لېكىن مەندە باشقا ئىككى ئادەم بولسا كېرەك، دېگەن گۇمانىنى پەيدا قىلدى. بۇ كىچىك مەسىلە بولسىمۇ، بىئولوگىيە توغرىسىدا سۆزلىنىۋاتقانىكەن، شۇنداق كىچىك تەرەپلىرىگىمۇ سەل قارىماسلىق ئىكەن. شۇنداق بولسىمۇ، بىز ھازىرچە سالاۋات قىلىپ تۇرايلى.

بۇ يىل 3 - ئايلىق «ھېكايە» ژۇرنىلىدىكى فېڭ خۇشېڭ

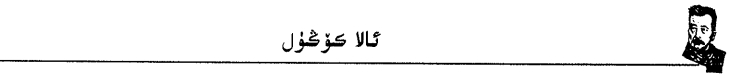

ئەپەندى تەرجىمە قىلغان «بوۋاي» دىمۇ مۇنداق بىر جۈملە بار ئىكەن:

«ئۇنىڭ كېزىك كېسىلى ئېغىر كېسەلگە، يەنى يۇقۇملۇق زۇكام (Influenza) غا ئۆزگىرىپ كەتتى...»

بۇمۇ ناھايىتى «راۋان»، لېكىن مېنىڭ بىلىشىمچە، يۇقۇملۇق زۇكام كېزىكتىن ئېغىر ئەمەس، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىرى نەپەس يوللىرىدا بولىدىغان كېسەل، يەنە بىرى ھەزىم يوللىرىدا بولىدىغان كېسەل. سەن ئۇنى ھەرقانچە «ئۆزگەرت» سەڭمۇ «ئۆزگەر» تىپ كېتەلمەيسەن، پەقەت «تەپ» تۇتۇپ ياكى «جاڭداپ» قالغاندىلا ئۆزگىرىشى مۇمكىن، لېكىن ھېكايە «بىئولوگىيە توغرىسىدا ئاددىي ساۋات» قا ئوخشاشمايدۇ. بۇنىڭغىمۇ سالاۋات قىلىپ تۇرايلى. ئەمدى باشقا بىر ئاجايىپ تەجرىبىگە قاراپ باقايلى.

بۇ تەجرىبە خې دېگجى بىلەن جاڭ جىياۋ بىرلىشىپ تەرجىمە قىلغان، ئامېرىكىلىق Conklin يازغان «ئىرسىيەت ۋە مۇھىت» تىن چىقىپ قالدى. ئۇنىڭ تەرجىمىسى مۇنداق:

«... ئۇلار ئاۋۋال توشقانىنىڭ كۆزىدىكى يىلىكسىمان خرۇستالنى ئېلىپ، ئۆي قۇشىغا ئوكۇل قىلدى. ئۆي قۇشىنىڭ كۆزىدە تاشقىرىدىن كەلگەن ئاقسىل ماددىلىرىنى كۆرسىتىپ بېرەلەيدىغان خرۇستال سەپلەنمىسى پەيدا بولغاندىن كېيىن، ئۆي قۇشىنىڭ قېنىنى ئېلىپ، بوغاز توشقانغا ئوكۇل قىلدى. چىشى توشقانلار بۇ ئوكۇلغا بەرداشلىق بېرەلمەي تولىسى ئۆلۈپ كەتتى، لېكىن ئۇلارنىڭ كۆزلىرىگە ياكى خرۇستاللىرىغا بىرەر زىيان يەتمىگەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ

لارنىڭ ئۇرۇقدانلىرىغا توپلانغان ئۇرۇقلىرىغىمۇ بىرەر ئالاھىدە زىيان يەتمىگەن، چۈنكى ئۇلارنىڭ كېيىن تۇغقان بۆۋجەنلىرىگە قارىغاندا، كۆزلىرى مېيىپ بولۇپ تۇغۇلغان ئەمەس.»

بۇ ئابزاستىكى جۈملىلەرمۇ ناھايىتى «راۋان» دەك، چۈشىنىشلىكتەك كۆرۈنىدۇ، لېكىن تەپسىلىي ئويلاپ قارىغاندا، چۈشىنىكسىزلىكتىن خالىي ئەمەس. بىرىنچى، «يىلىكسىمان خرۇستال» دېگەن نېمە؟ چۈنكى، خرۇستال يىلىكسىمان، تېرىسىمان، دەپ ئايرىلمايدۇ. ئىككىنچى، «خرۇستالنىڭ سەپلەنمىسى» دېگىنى نېمىسى؟ ئۈچىنچى، «تاشقىرىدىن كەلگەن ئاقسىل ماددىلىرىنى كۆرسىتىپ بېرەلەيدىغان» دېگىنى قانداق گەپ؟ مەندە سېلىشتۇرۇپ كۆرۈشكە ئەسلىي نۇسخىسى بولمىغاچقا ناھايىتى ئىچىم پۇشتى، ئۇنداق ئويلاپ، بۇنداق ئويلاپ، مۇنداق ئۆزگەرتىپ تەرجىمە قىلىش كېرەك ئىكەن، دېگەن يەرگە كەلدىم:

«ئۇلار ئاۋۋال توشقانىنىڭ كۆزىدىكى شىلىمشىق تەييارلىقى بولىدىغان (ئوكۇل قىلىش ئۇچۇن) خرۇستالنى ئېلىپ ئۆي قۇشىغا ئوكۇل قىلدى، ئۆي قۇشى بۇ يات ئاقسىل ماددا (يەنى شىلىم ھالىتىدىكى خرۇستال) نى ئۆزلەشتۇرۇۋېلىپ خرۇستالغا قارشى ماددا (يەنى ھېلىقى شىلىم ھالىتىدىكى خرۇستالغا قارشى ماددا) نى پەيدا قىلغان، ئاندىن كېيىن ئۇلار ئۇنىڭ قېنىنى ئېلىپ بوغاز توشقانغا ئوكۇل قىلغان...»

يۇقىرىقىلىرى ئۇتتۇر كەلگىنى بويىچە كەلتۇرۇلگەن بىرنەچچە

مسالدىنلا ئىبارەت، بۇلاردىن باشقا، مۇھىتقا قاراپ پىكىر - تۇيغۇنىڭ ئۆزگىرىپ تۇرۇشى بىلەن ئۇنتۇپ قالغانلىرىمۇ ئاز ئەمەس، ئۆزۈم بىلمەيدىغان بىرمۇنچىلىرىنى ئۆتكۈزۈۋەتكەن ياكى خاتا پېتىچە مېڭەمگە قاچىلىۋالغان بولۇشۇم تەبئىي. شۇنداق بولسىمۇ، مۇشۇ بىرنەچچە مسالدىنلا شۇنىڭغا ھۆكۈم قىلغىلى بولىدۇكى، «تەرجىمە دۇرۇس بولۇپ، راۋانسىز» قىلىنسا، ھەرقانچە دېگەندىمۇ چۈشىنىكسىز چىقار، ئويلاپ كۆرگەندە چۈشىنىپ كەتكىلىمۇ بولار؛ تەرجىمە «راۋان بولسىمۇ دۇرۇس بولمىسا» كىشىنى ئازدۇرۇپ قويىدۇ، ھەرقانچە ئويلىغان بىلەنمۇ چۈشىنىۋالغىلى بولمايدۇ، ئەگەر چۈشەنگەندەك قىلغان بولسىڭىز، تۇيۇق يولغا كىرىپ كەتكەن بولىسىز.

ئات - كالا قاچىرىقلىرى[285]

«دۇرۇس بولمىسىمۇ راۋان» تەرجىمە قىلىش ئۇسۇلىنى تەشەببۇس قىلىدىغانلارنىڭ سەركەردىسى جاۋ جېڭشېڭ ئەپەندى يېقىندىن بۇيان بىرەر چوڭ ئەسەرنى تەرجىمە قىلغىنى يوق. ئېھتىمال ئۇ «ھېكايە» ژۇرنىلىدا بىزگە «چەت ئەل ئەدەبىياتى مۇنبىرىدىن خەۋەرلەر»[286]نى تونۇشتۇرۇشقىلا تۇرغان بولسا كېرەك. دەرۋەقە، بۇنىڭغا ناھايىتى تەشەككۇر بىلدۇرىمىز. ئۇ خەۋەرلەرنى تەرجىمە قىلىپ تاپقانمۇ ياكى تونۇشتۇرغۇچى ئۆزى ئۇقۇشۇپ ۋەيا-كى تەتقىق قىلىپ تاپقانمۇ؟ بۇنى ھېچنېمىدىن قىياس قىلالمىدۇق. تەرجىمە قىلىپ تاپقان دەيلى دېسەك، ئومۇمەن ئۇلارنىڭ چىققان يېرى كۆرسىتىلمىگەن، بىزمۇ نەدىن سۈرۈشتۈرۈشنى بىلەلمىدۇق. دەرۋەقە «دۇرۇس بولمىسىمۇ راۋان» تەرجىمە قىلىش ئۇسۇلىنى تەشەببۇس قىلىۋاتقان جاۋ ئەپەندى بۇلارغا ئانچە پەرۋا قىلىپ كەتمىسە كېرەك، بىرئاز «دۇرۇس بولماي» قالسىمۇ بەرىبىر مەقسىتى ئىشقا ئاشقان بولىدۇ - دە:

شۇنداق بولسىمۇ، گۇمانلىق يەرلىرى يەنىلا ماڭا ئۇچراپ تۇرۇۋاتىدۇ.

«ھېكايە» ژۇرنىلىنىڭ 2 - ئايلىق سانىدا، جاۋ جېڭشېڭ ئەپەندى «يېڭى ئاما يازغۇچىلىرىنىڭ يېقىنقى خەۋەرلىرى»نى بىزگە يەتكۈزۈپتۇ. بۇلارنىڭ بىرىدە «ۋ. گروپپېر[287] سېرىك ئويۇنىنىڭ ‹Alay Oop› ناملىق رەسىملىك ھېكايىسىنى يېزىپ پۈتتۈردى» دەپتۇ. بۇ سۆز ناھايىتى «راۋان»، ئەمما كىيىن بۇ

رەسىملىك كىتابقا قارىسام، سېرىك ئەمەس ئىكەن. ئىنگلىزچە لۇغەتنى قەرز ئېلىپ كېلىپ، كىتابنىڭ ئىسمى ئاستىغا Lifeand Love Amng the Acrobats Tod Entire yin Pictur[288] دەپ ئىزاھلاپ يېزىلغان ئىككى قۇر ئىنگلىزچە سۆزنى بىرقۇر تەكشۈرۈپ كۆرسەم، ئەسلىدە «سېرىك» نىڭ ھېكايىسى ئەمەس، بەلكى «سېرىك ئويناىدىغان سېركچىلەر» نىڭ ھېكايىسى ئىكەن. دېمەك، بۇ گەپكە قارىغاندا، دەرۋەقە، ئۇ بىرئاز «راۋان» بولماي چىقتى. لېكىن، مەزمۇن ئەنە شۇنداق تۇرسا، بۇ ھەقتە ئويلاشقا نېمە چارە بولسۇن؟ «سېركچىلەر» بولغاچقا، «Love»[289] دېگەن سۆز كەلگەن - دە.

«ھېكايە» ژۇرنىلىنىڭ 11 - ئايلىق سانىدا، جاۋ جىڭشىڭ ئەپەندى بىزگە يەنە «تېيس[290] تۆت تۇملۇق رومانىنى پۈتتۈردى»، ئۇنىڭ ئۈستىگە «ھەتتا يېرىمى ئادەم، يېرىمى كالا سۈرەتلىك دېۋە (Der Zentaur) دېگەن ئاخىرقى قىسمىمۇ بۇ يىل نەشرىدىن چىقتى» دەپ خەۋەر قىپتۇ. مانا ئەمدى «Der» دېگەن سۆزى ئادەمنىڭ كۆزلىرىنى چەكچەيتىۋەتتى، چۈنكى بۇ گېرمان تىلى بولغاچقا، لۇغەتتىن تەكشۈرۈپ كۆرۈپ باقاي دېگەن مەقسەت بىلەن، ئۇنداق لۇغەتنى «تۆڭجى» مەكتىپى[291] مۇ تاپالمىغان يەر- دە، باشقىچە خىيالدا بولۇشقا قانداقمۇ پېتىنغىلى بولسۇن؟! ھالبۇكى، ئاستىدىكى بىر ئاتالغۇنى يازمىغان بولسىغۇ مەيلىدى، ئۇنى يازغانلىقى ئۈچۈن چىگىش كېسىلگە ئايلىنىپ قالغان. بۇ سۆز ئېھتىمال، يۇنان تىلىدىن چىققان بولسا كېرەك، ئىنگلىزچە لۇغەتلەردىمۇ ئۇچرايدۇ، بىز ئۇنى بەزىلەرنىڭ دائىم رەسىم سىزىشتا ماتېرىيال قىلغانلىقىنىمۇ كۆرگەنمىز، ئەسلىدە بېلىنىڭ يۇقىرىسى ئادەم، بېلىنىڭ تۆۋىنى كالا ئەمەس، ئات ئىدى. كالا بىلەن ئات ئوخشاشلا سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، «راۋان» لاشتۇرۇش ئۈچۈن بىرەر قېتىم ئارىلاشتۇرۇۋەتسىمۇ ھېچ ۋەقەسى يوق. شۇنداق بولغاچقا، ئۇ ئۆزىنى ئەسلىدىكىدەك ئەركىن ھېس قىلىدۇ.

«كالا» لاشتۇرۇپ قويغانلىقى ئۈچۈن، جاۋ جىڭشىڭ ئەپەندىنىڭ مەشھۇر «كالا سۈتى يولى»[292] ئېسىمگە چۈشۈپ قالدى. بۇ قارىماققا خېلىلا سۆزمۇسۆز تەرجىمە ياكى «قاتمال تەرجىمە» گە ئوخشىشىپ تۇرسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇنداق ئەمەس، بۇ يەرگىمۇ سەۋەبسىزلا «كالا» نى كىرگۈزۈپ قويغان. بۇ ھېكايە توغرىسىدا لۇغەت ئاختۇرۇپ ئولتۇرۇشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق. بۇنى رەسىملىك كىتابلاردىنمۇ كۆرگىلى بولىدۇ. يۇنان ئاساتىرلىرىدە ئېيتىلىشچە، ئۇلۇغ تەڭرى زېۋس ئايالالارغا ناھايىتى خۇشتار تەڭرى ئىكەن، ئۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئادەمزات ئارىسىغا كېلىپ، مەلۇم بىر خانىمدىن بىر ئوغۇل تېپىپتۇ. ھەر ئەرسىنىڭ جۈپى بولىدۇ - دە، زېۋسنىڭ خانىمى ناھايىتى قىزغانچۇق ئايال تەڭرى ئىكەن، ئۇ بىر كۈنى ئەھۋالنى بىلىپ قېلىپ، ئۈستەل - ئورۇندۇقنى ئۆرۈپ - چېقىپ (؟) دەرغەزەپ بولغاندىن كېيىن، ھېلىقى بالىنى ئەرشكە ئاچقىپ، پەيتى كەلگەندە ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتمەكچى بوپتۇ. لېكىن، بالا گۆدەك، ھېچ ئىشتىن خەۋىرى يوق بولغاچقا، كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ زېۋس خېنىمنىڭ ئەمچىكىگە دۇچ كېلىپ قاپتۇ - دە، ئۇنى شورۋاپتۇ، خېنىم قاتتىق چۆچۈپ كېتىپ، ئۇنى بىر ئىتتىرىپتىكەن، ئۇ ئادەمزات ئارىسىغا چۈشۈپ كېتىپتۇ، زىيانكەشلىككە ئۇچرىمايلا قالماستىن، بەلكى كېيىن قەھرىمان بولۇپ يېتىشىپتۇ. لېكىن، ئۇنىڭ بىرلا شورۋالغانلىقى ئۈچۈن، زېۋس خېنىمنىڭ سۈتى جىرتلا قىلىپ چىقىپ، ئاسمانغا چېچىلىپ، سامانيولىغا، يەنى «كالا سۈتى يولى» — ياق، ھەقىقەتتە «ئىلاھىي سۈت يولى» غا ئايلىنىپتۇ. لېكىن، ئاق تەنلىكلەر

«سۈت» نىڭ ھەرقاندىقىنى «milk» دەيدۇ، بىز سۈت كونسېرۋالـ
رىدىكى خەتلەرنى كۆرۈپ ئادەتلىنىپ كەتكەن، بەزىدە خاتا تەرجىمە
قىلىپ قويۇشتىن خالىي بولالمايمىز. شۇنداق، بۇمۇ ھەيران قالـ
غۇدەك بىر ئىش ئەمەس.

لېكىن، تەرجىمە توغرىسىدا چوڭ تەشەببۇسلارنى ئوتتۇرىغا
قويۇپ يۈرگەن مەشھۇر ئادەم ئاتىنى كۆرگەندە كاللىسى ئايلىنىپ
قالسا، كالىغا ئېجىل بولۇپ تۇرسا، «كالىنىڭ بېشى ئاتىنىڭ
ئاغزىغا توغرا كەلمەپتۇ» («پايپاققا نال قاققاندەك» دېگەن ماقال
ئورنىدا ئىشلىتىلىۋاتىدۇ — ت) دېگەندەك تەرجىمە قىلسا، بۇمۇ
بىر شاڭخو ئۇچۇن دەستەك — بۇ پەقەت باشقىلار توغرىسىدىكى
شاڭخو ئۇچۇن دەستەك، ئۇنىڭ ئۇستىگە، بۇ مۇناسىۋەت بىلەن
يۇنان ئاساتىرىدىن بىرئاز خـەۋەردار بـولـۇپ قالدۇق، بۇنىڭ جاۋ
جىڭشېڭ ئەپەندىنىڭ «دۇرۇس بولۇپ راۋان بـولمىغىنـدىن كۆـ
رە، راۋان بولۇپ دۇرۇس بولمىغىنى تۈزۈك» دېگەن ھېكمەتلىك
سۆزىگە قىلچىلىك زىيىنى يوق. بۇنىڭ نامى «كەلسە ـ كەلمەس
تەرجىمە قىلىۋېرىش ياشىسۇن!» دەپ ئاتىلىدۇ.

يەنە بىر «راۋان» تەرجىمە توغرىسىدا(293)

«راۋان» تەرجىمىنىڭ پەيدا بولغىنىغا خېلى ۋاقىت بولۇپ
قالدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە چوڭ ئەدىب ۋە چوڭ تەرجىمە نەزەرىيىچـ
لىرىنىڭ بولغاچقا، ئۇنىڭغا ھېچكىممۇ دىققەت قىلمايدۇ. لېكىن،
مەن توپلىغان «راۋان تەرجىمىلەر ئۇلگىلىرىنىڭ توپلىمى» دىن
ئۇشتۇمتۇت مۇشۇنداق بىر مىسال ئۇچراپ قالغانلىقى ئۈچۈن، يەنە
بىر قېتىم گەپ قىلىشقا توغرا كەلدى.

بۇ مىسالدىن گەپ باشلاي، جۇڭخـۇا مـىـنـگـونىڭ 19 ـ يىلى
8 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنىدىكى «دەۋر» گېزىتى(294) دە «ئىككى
قولىغا يېڭىنە ئۆتكۈزۈلگەن...» دېگەن 1 ـ نومۇرلۇق چوڭ ھەرپلەر
بىلەن تىزىلغان ماۋزۇ ئاستىدا مۇنداق گەپ بار ئىكەن:

كوممۇنىستلار تۈتۈپ كەتكەندىن كېيىن پۇل تۆلەپ
چاڭشادىن قېچىپ چىققان بىر جۇڭگولۇق سودىگەر ئۆزىنىڭ
ئىككى خىزمەتچىسى بىلەن بىللە تۈنۈگۈن خەنكۇغا كەلدى،
بۇ خوجايىن بىلەن چاكارلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۇستۈبۈشى
قان. ئۇلار دوستلىرىغا، چاڭشادا كوممۇنىستلارنىڭ پايلاقچـ
لىرى بار ئىكەن، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇرژۇئازلارنىڭ تولىسى
29 ـ كۈنى سەھەردە قولغا ئېلىنىپتۇ، بىز 28 ـ كۈنى
كېچىدە قولغا ئېلىندۇق، دەرھال قوللىرىمىزدىن يېڭىنە ئۆتـ
كۈزۈپ جىڭلىدى، دەپتۇ. ئۇلار بۇ ئەھۋالنى سۆزلەپ بەرگـ

نىده ئىككى قوللىرىنى چىقىرىپ، لاتىلىرىنى يېشىپ، يىڭنە ئۆتكۈزۈلگەن تۆشۈكلىرىنى كۆرسەتتى، قانغا مىلەنگەن... (دىيەنتۇڭشى ئاگېنتلىقىنىڭ 2 - كۇنى خەنكۇدىن بەرگەن تېلېگراممىسى)».

تەبئىيكى، بۇ سۆز ناھايىتى «راۋان» بولسىمۇ، ئازغىنە دەققەت قىلغاندا، بۇنىڭدىن ئاز - پاز گۇمانلىق يەرلىرىنى تاپقىلى بولىدۇ. مەسىلەن، بىرىنچىدىن، خوجايىن بۇرژۇئاز بولغاچقا، «ئۇستۇېشى قانغا مىلەنگەن» بولۇشى تەبئىي؛ ئىككى چاكىرى ھەرھالدا كەمبەغەل بولسا كېرەك، شۇنداق تۇرۇقلۇق نېمىشقا ئۇلارمۇ بىللە «ئۇستۇېشى قانغا مىلەنگەن» بولىدىكەن؟ ئىككىنچىدىن، «قوللىرىغا يىڭنە ئۆتكۈزۈپ جىڭلاپ نېمە قىلىدىكەن، ئۇلارنىڭ ۋەزنىگە قاراپ جىنايىتىنى بېكىتەمدىكەن - يا؟ لېكىن، شۇنداق بولسىمۇ ماقالە - گەپ يەنە «راۋان»، چۇنكى جەمئىيەتتە كوممۇنىستلارنىڭ ھەرىكەتلىرىنى ئاجايىپ - غارايىپ دەيدىغان گەپلەر ئەسلىدىنلا بار. ھالبۇكى، «ئاخىرەتنامە»[295]نى ئوقۇغانلار ئادەم 10 قات دوزاخنىڭ مەلۇم بىرىدە گۇناھكارنى تارازىغا سېلىپ جىڭلايدىغان ئۇسۇلنىڭ بار ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ، شۇڭا، «جىڭلىغان»نىڭ ھەيران قالغۇچىلىكى يوق. لېكىن جىڭلىغاندا «جىڭنىڭ ئىلمىكىنى» ئىشلەتمەي، «يىڭنە» ئىشلەتكەنلىكى بىر-ئاز باشقىچىرەك بولۇپ قاپتۇ.

بەختىمگە يارىشا، شۇ كۇنكى ياپون تىلىدىكى گېزىت — «شاڭخەي گېزىتى»[296] دىمۇ دىيەنتۇڭشى ئاگېنتلىقى[297] نىڭ شۇ مەزمۇندىكى تېلېگراممىسىنى خەۋىرىگە لىپىدە كۆزۈم چۈشتى - دە، «دەۋر» گېزىتىدىكىسىنى تەرجىمانىنىڭ «قاتمال تەرجىمە»گە بېرىلمەي، «راۋان» قىلىشقا بېرىلگەنلىكى ئۈچۈن، بىرئاز «دۇ-رۇس» قىلمىغانلىقىنى چۈشەندىم. ئەگەر «دۇرۇس بولغىنى بىلەن

راۋان ئەمەس»تەك تەرجىمە قىلىنسا، ئومۇمەن مۇنداق بولۇشى كېرەك:

«... ئۇلار — خوجايىن ۋە چاكارلىرى تەشۋىشلىك ۋە قانلىق ئەھۋاللار توغرىسىدا مۇبالىغە قىلىنغان كەچۈرمىش پاراڭلىرىنى سۆزلەپ بەردى. ئۇلار ئېيتىدۇ: شۇ يەردىكى جۇڭگولۇقلارنىڭ ئېيتىشچە، كوممۇنىستلار قوشۇنى ئىچىدە چاڭشانىڭ ئەھۋالىنى ئوبدان بىلىدىغانلار بار ئىكەن... بىز 28 - كۇنى يېرىم كېچىدە تۇتۇلدۇق، ھەيدەپ ئېلىپ ماڭغاندا، بېغىشلىرىمىزنى تېشىپ سىم ئۆتكۈزدى، بىرنەچچە ياكى نەچچە ئون ئادەمنى بىر قىلىپ چاتتى. ئۇلار سۆزلەپ بېرىۋېتىپ، قان بولۇپ كەتكەن لاتا بىلەن تېڭىقلىق قوللىرىنى كۆرسەتتى...»

مانا ئەمدى ئېنىق چۈشىنىلدىكى، «ئۇستۇېشى قانغا مىلەنگەن» لەر «ئۇلار — خوجايىن ۋە چاكارلار» ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ سۆزلەپ بەرگەن «كەچۈرمىش» پاراڭلىرى ئىكەن، ئىككى چاكارنىڭ قولىدا ھەقىقەتەن بىرەر تۆشۈكمۇ يوق ئىكەن. قولىنى تېشىپ ئۆتكۈزىدىغان نەرسىنى ياپونچە «يىڭنە» دېسىمۇ، لېكىن تەرجىمىدە «سىم» دەپ تەرجىمە قىلىش توغرا كېلىدۇ، «يىڭنە» ئەمەس. يىڭنە كىيىم تىكىدىغان نەرسە. «جىڭلىغان» دېگەن سۆزگە كەلسەك، ئۇنىڭ سايىسىمۇ يوق.

بىزنىڭ «دوست دۆلەتلەر»دىكى ياخشى دوستلىرىمىز جۇڭگو-دىكى غەلىتە - غەلىتە ئىشلارنى، بولۇپمۇ «كوممۇنىستلار»نىڭ ئىشلىرىنى يېيىشقا ناھايىتى خۇشتار. بۇنىڭدىن تۆت يىل ئىلگىرى «يالىڭاچ نامايىش ئۆتكۈزۈش»[298]نى خۇددى راستىتەكلا چۆيلىمە - چۆچەك قىلىشقاندى، شۇنىڭ بىلەن جۇڭگولۇقلارمۇ

بىرنەچچە ئاي دوست تارتىشقاندى. ئەمەلىيەتتە بولسا، ساقچىلار-
نىڭ مۇستەملىكىلەردىكى ئىنقىلابچىلارنىڭ قوللىرىغا سىم ئۆتكۈ-
زۈپ، چاتما - چېتىق قىلىپ ھەيدەپ مېڭىشى ئاتالمىش «مەدەنى-
يەتلىك» خەلقنىڭ ھەربىكتى. جۇڭگولۇقلار ئۇنداق قىلىشنى تې-
خى بىلمەيدۇ، سىمنى يېزا ئىگىلىك جەمئىيىتىنىڭ مەھسۇلاتى
ئەمەس. تاڭ دەۋرىدىن تارتىپ سۇڭ دەۋرىگىچە، خۇراپاتلىق سەۋە-
بى بىلەن، «جادۇگەر»لەر ئۆزگىرىشتىن ساقلىنىشنىڭ ئامالى
سۈپىتىدە ئوقۇرەك سۆڭىكىگە سىم ئۆتكۈزۈۋېلىش ئۇسۇلىنى قول-
لانغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئۇسۇللار ئۇزۇن زامانلاردىن بۇيان
ئىشلىتىلمەي، بۈنى بىلگۈچىلەرمۇ يوق دېيەرلىك بولۇپ قالغان.
مەدەنىي دۆلەت ئادەملىرى ئۆزلىرى قوللانغان مەدەنىي ئۇسۇلنى
جۇڭگوغا زورمۇزور دۆڭگىگەن. ئەپسۇسكى، جۇڭگولۇقلاردا تېخى
ئۇنداق مەدەنىيەت يوق، ھەتتا شاڭخەيدىكى تەرجىمانلارمۇ چۈشەن-
مەي، سىم ئۆتكۈزمەستىن، دوزاختىكى چارە بويىچە
«جىڭلاپ»لا ئىشنى تۈگەتكەن.

پىتىنخورلارنىڭمۇ ۋە پىتنە قىلىشىپ بەرگۈچىلەرنىڭمۇ ئەس-
لىي قىياپىتى ئاشكارىلاندى.

جۇڭخۇا مىنگونىڭ يېڭى «دونكىخوت» لىرى[299]

XVI ئەسىرنىڭ ئاخىرقى چاغلىرىدا، ئىسپانىيەلىك ئەدەب سېرۋانتىس[300] يازغان «دونكىخوت» ناملىق چوڭ رومانىدا يېزى-
لىشچە، كىخوت ئەپەندى شاھمەردانلار توغرىسىدىكى يېزىلغان ھېكايىلەرنى كۆرۈۋېرىپ، ئۇلارغا بېرىلىپ كېتىپ، قەدىمكى زا-
مانىدا ئۆتكەن شاھمەردانلارنى دورايمەن دەپ ئۇستىگە يىرتىق سا-
ۋۇت كىيىپ، ئورۇق ئاتقا مىنىپ، بىر خىزمەتكارنى ئەگەشتۈ-
رۈپ، دۈشمەنلىرىنىڭ كاللىسىنى ئالىمەن، شەيتاننى بويسۇندۇرىمەن،
زالىملارنى يوقتىمەن، ياخشىلارنى ئەمىن تاپتۇرىمەن دەپ،
ئۇيان - بۇيان كېزىپ يۈرۈپتۇ. شۇ چاغلاردا قەدىمكى كەيپىياتلار-
نىڭ ئاللىقاچان تۈگەپ كەتكەنلىكىنى نەدىن بىلسۇن؟! شۇنىڭ
ئۈچۈن بىرمۇنچە كۈلكىگە قېلىپ، بىرمۇنچە جاپا چېكىپ، ئاخىر
چوڭ قاپقانغا چۈشۈپ ئېغىر ياردار بولۇپ، پەرىشان ھالدا قايتىپ
كېلىپ، ئۆز ئۆيىدە ئۆلۈپتۇ، ئۆزىنىڭ ھېچقانداق چوڭ شاھمەر-
دان ئەمەس، ئادەتتىكىلا بىر ئادەم ئىكەنلىكىنى جان ئۈزۈش ۋاقتى-
دىلا چۈشىنىپتۇ.

بۇ رىۋايەت بۇلتۇر جۇڭگودىمۇ خېلى كۆپ نەقىل كەلتۈرۈل-
دى، شۇنداق ئۇنۇڭان بېرىلگەن مەشھۇر ئادەملەرنىڭ بىرئاز قورسە-
قى كۆپكەندەكمۇ بولدى. ئەمەلىيەتتە ئۇنداق كىتاب مەستانىلىرى
ئىسپانىيىنىڭلا كىتاب مەستانىلىرى، ئەزەلدىن «مۇرەسسە - مادا-
را»نى ياخشى كۆرىدىغان جۇڭگودا بولماسلىقى مۇمكىن. ئىسپان-

يىلىكلەر مۇھەببەت ئوتىدا كۆيگەن بولسا، ھەر كۈنى مەشۇقىنىڭ دېرىزىسى ئالدىغا بېرىپ ناخشا ئوقۇيدۇ؛ كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلسا بىدئەتلەرنى ئوتتا كۆيدۈرىدۇ؛ ئىنقىلاب قىلسا چېركاۋلارنى ۋەيران قىلىپ تاشلايدۇ؛ پادىشاھنى قوغلىۋېتىدۇ. لېكىن، بىز- نىڭ جۇڭگونىڭ ئەدەب - ئالىملىرى دائىم: ئاياللار ئاۋۋال كېلىپ ئەركەكلەرنى ئازدۇرىدۇ، ھەممە دىنىنىڭ مەنبەسى بىر، بۇتخانىلار- نىڭ ۋەخپىلىرىنى ساقلاپ قېلىش كېرەك، دېمىدىمۇ؟ شۇنىڭغا ئىنقىلابتىن كېيىن ئوردىدا بىرنەچچە يىل پادىشاھلىق قىلىپ بې- رىشكىمۇ يول قويمىدىمۇ؟

ئېسىمدە تۇرۇپتۇ، ئىلگىرى گېزىت - ژۇرناللاردا بىرنەچچە دۆكاندارنىڭ خىزمەتكارلىرى باتۇرلار توغرىسىدا يېزىلغان ھېكايە- لەرنى ئوقۇپ، بىردىنلا ژۇداڭشەن تېغى[301] غا بېرىپ ماھارەت ئۆگەنمەكچى بولغانلىقى يېزىلغانىدى. شۇ ئەھۋاللار «دونكىخوت» قا ناھايىتى ئوخشايدۇ، بىراق ئۇ ئەھۋالنىڭ كېيىن قانداق بولغا- لىقىدىن ئۇچۇر بولمىدى، ئۇلارمۇ بىرمۇنچە كارامەتلەرنى قىلدۇ- مىكىن ياكى ئۇزاق ئۆتمەي ئۆيلىرىگە قايتىپ كەلگەنمىكىنتاڭ؟ «مۇرەسسە - مادارا» دېگەن ئۇدۇم بويىچە پەرەز قىلىدىغان بول- ساق، ئۆيلىرىگە قايتىپ كەلگىنى دۇرۇس بولسا كېرەك.

شۇنىڭدىن كېيىن پەيدا بولغان جۇڭگوچە «دونكىخوت» — «ما جەنشەنگە ياردەم بەرگۈچى ياشلار ئۆمىكى»[302] بولدى. ئۇلار ئۆزلىرى ئەسكەر ئەمەس تۇرۇقلۇق، جەڭ مەيدانىغا بارماقچى بوپ- تۇ، ھۆكۈمەت خەلقئارا ئىتتىپاق[303] قا داد ئېيتماقچى بولسا، ئۇلار ئۆزىمىز بېرىپ تۇتۇش قىلىمىز، دەپ تۇرۇۋاپتۇ؛ ھۆكۈمەت رۇخسەت قىلمىسىمۇ بارىمىز، دەپ تۇرۇۋاپتۇ؛ جۇڭگودا ھازىر ھەرھالدا بىرئاز تۆمۈرىول بار، شۇنداق بولسىمۇ، ئۇلار مېڭىپ بارىمىز، دەپ تۇرۇۋاپتۇ؛ شىمال تەرەپ سوغۇق بولسىمۇ، ئۇلار يېلىڭ كىيىم كىيىۋاپتۇ؛ جەڭ بولغاندا ھەربىي قورال ناھايىتى

مۇھىم، لېكىن ئۇلار مەنىۋى جەھەتكىلا ئەھمىيەت بېرىپتۇ، مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى كەم - كۈتىسىز «دونكىخوت» لۇق - دە. بىراق، قانداقلا بولمىسۇن، بۇلار جۇڭگونىڭ «دونكىخوت» لىرى. دېمەك، دونكىخوت بىر، بۇلار بىر ئۆمەك؛ ئۇنى كۆلكە - مەسخە- رە ئۇزاتقان بولسا، بۇلارنى ئۇزاتقىنى ئالقىش سادالىرى؛ ئۇنى كۈتۈۋالغىنى ھاڭ - تاڭلىق بولسا، بۇلارنى كۈتۈۋالغىنى ئالقىش سادالىرى؛ ئۇ تاغ ئىچىگە چۈشكەن بولسا، بۇلار جېنىرۇ بازىرىغا چۈشكەن؛ ئۇ تۈگمەندە شامال تۇگمىنى بىلەن ئېلىشقان بولسا، بۇلار چاڭجۇدا تارغاق - سۇزگۈچ بىلەن بولۇپ كەتكەن، پەرىزاتلار بىلەن تېپىشقان، بۇ نېمىدېگەن بەخت (12 - ئايدا چىققان «شېن- باۋ گېزىتىنىڭ «ئەركىن پاراڭ» بېتىگە قارالا). ئۇ شۇنداق جاپا چەككەن، بۇلار مۇنداق ھۇزۇر قىلغان، تۇۋا!

دۇرۇس، جۇڭگونىڭ، چەت ئەللەرنىڭ قەدىمكى ۋە ھازىرقى ھېكايىلىرى ناھايىتى كۆپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە «ئاخىرەتلىكنى تەي- يارلاپ قويۇش»[304]، «بارمىقىنى كېسىش»، «چىن ئوردىسىدا يىغلاپ يېلىنىش»[305]، «خۇدا ئالدىدا قەسەم ئىچىش» دېگەن ھېكايىلەرمۇ بار. قۇلاقتىن - قۇلاققا ئاڭلىغانلارنىڭ، كۆزى بە- لەن كۆرگەنلەرنىڭ دوراپ، ئۆزى ئۇچۇن جىنازىنى تەييارلاپ قويىدىغان، بارمىقىنى كېسىپ تاشلايدىغان، سۇن جۇڭشەن قەبرە- سىگە بېرىپ يىغلايدىغان، ئاتلىنىشقا قەسەم بېرىدىغانلارمۇ بولۇشى مۇمكىن. لېكىن، «4 - ماي» ھەرىكىتى دەۋرىدە ئالىم خۇ شىزى ئەدەبىيات ئىنقىلابى ئۇستىدە توختالغىنىدا «كونا تەمسىللەرنى ئىشلەتمەس»[306] بولغانىدى، ئەمدى ئەمەلىي ھەرىكىتىدىمۇ ئىش- لەتمەيدىغاندەك تۇرىدۇ.

XX ئەسىردىكى ئۇرۇش توغرىسىدا يېزىلغان ھېكايىلەرنىڭ كونىراقلىرىدىن بىمارىكىنىڭ «غەربىي سەپتە ئۇرۇش يوق»[307] دېگەن رومانى، لۇدۋېگ رېننىڭ «ئۇرۇش»[308] دېگەن رومانى

بار؛ يېڭىراقلىرىدىن سىرافىمۇۋىچنىڭ «تۆمۈر ئېقىن» دېگەن رومانى، فادىيېيېفنىڭ «تارمار» دېگەن رومانى بار. ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسىدا بۇنداق «ياشلار ئۆمىكى» يوق، شۇنىڭ ئۈچۈن شۇ ئەسەردىكىلەر ئەمەلدە ئۇرۇش قىلغان.

«ياۋا گىياھ»نىڭ ئىنگلىزچە تەرجىمىسىگە مۇقەددىمە(309)

فېك Y. S(310) ئەپەندى ئۆزىنىڭ بىر بۇرادىرىدىن ماڭا «ياۋا گىياھ»نىڭ ئىنگلىزچە تەرجىمىسىنى كۆرۈپ باقسىڭىز، بىرنەچچە ئېغىز بىرنەرسە يېزىپ بەرسىڭىز، دەپ ئەۋەتىپتۇ. ئەپسۇسكى، مەن ئىنگلىزچىنى بىلمەيمەن، شۇنىڭ ئۈچۈن پەقەت بىرنەچچە ئېغىز سۆزنىلا قىلالىشىم مۇمكىن. لېكىن، تەرجىمانىنىڭ، ئۇمىد قىلغانلىرىمنىڭ يېرىمىنىلا ئورۇندىپتۇ، دەپ قالماسلىقىنى ئۇمىد قىلىمەن.

بۇ توپلامدىكى 20 نەچچە پارچە فېلىيەتوننى، خۇددى ھەربىرىنىڭ ئاخىرىدا ئىزاھلىغىنىمدەك، 1924 - يىلىدىن 1926 - يىلىغىچە بېيجىڭدا يېزىپ، «تىل رىشتىسى» ناملىق ژۇرنالدا ئۇنتۇرلۇق ئېلان قىلغانىدىم. بۇلارنىڭ تولىسى ئۇنتۇرلۇق پەيدا بولغان كىچىككىنە تەسىراتلاردىنلا ئىبارەت. ئۆز ۋاقتىدا گەپنى ئۇنتۇر قىلىش قىيىن بولغانلىقى ئۈچۈن، بەزىدە ئىبارىلىرىم تۇتۇق بولدى.

بۇ ھەقتە بىرنەچچە مىسال كەلتۈرەي: ئۆز ۋاقتىدا ئەۋج ئالغان ھىجران شېئىرلىرىغا تەنە قىلىش ئۈچۈن «مېنىڭ ھىجرانىم»نى يازغان؛ جەمئىيەتتە بىتەرەپ بولۇپ تاماشا كۆرىدىغانلارنىڭ كۆپىيىپ كەتكەنلىكىگە غەزىپىم ئۆرلىگەنلىكى ئۈچۈن «ئىنتىقام»نىڭ بىرىنچىسىنى يازغان؛ ياشلارنىڭ غەپلەتكە چۆكۈپ كەتكەنلىكىگە ھەيران بولغانلىقىم ئۈچۈن «ئۇمىد»نى يازغان؛

«شۇنداق جەڭچى» نى ئەدەب ـ ئالىملارنىڭ مىللىتارىستلارغا يارەدەم بەرگەنلىكىدىن ئەجەبلىنىپ يازغان؛ «زېمىستان يوپۇرمىقى» نى بولسا مېنى ياخشى كۆرىدىغانلارنىڭ مېنى ئاسرىماقچى بولغانلىقى ئۈچۈن يازغان؛ دۇەن چىرۇي ھۆكۈمىتى قۇرۇق قول ئاممىنى ئوققا تۇتقاندىن كېيىن، «سۇس قان داغلىرى ئىچىدە» نى يازدىم، شۇ چاغدا باشقا بىر جايدا[311] پاناھلىنىپ تۇرغانىدىم؛ شەرقىي شىمال مىللىتارىستلىرى بىلەن خېبېي مىللىتارىستلىرى ئوتتۇرىسىدا ئۇرۇش[312] بولغاندا، «بىر دەملىك ھېسسىيات» نى يازدىم، شۇنىڭدىن كېيىن بېيجىڭدا تۇرۇشۇمغا مۇمكىن بولمىدى.

دېمەك، شۇنداق دېيىش مۇمكىنكى، بۇلارنىڭ تولىسى كارىدىن چىققان دوزاخ بويىدىكى ئېغىش ـ بەدرەڭ گۈل، بۇلارنىڭ چىرايلىق ئەمەسلىكى تۇرغان گەپ، بىراق شۇ دوزاخنى تاشلۇۋېتىش كېرەك. بۇ گەپنى ماڭا سۆزمەن، قاتتىق قول ۋە لېكىن ئۆز ۋاقتىدا مۇددىئاسىغا يېتەلمىگەن بىرنەچچە قەھرىمانلىنىڭ چىرايى ۋە تەلەپپۇزى ئىزھار قىلغان. شۇنىڭ ئۈچۈن «تاشلۇۋېتكەن ياخشى دوزاخ» نى يازدىم.

كېيىن ئۇنداق بىرنەرسىلەرنى يازمايدىغان بولدۇم. كۇندىن ـ كۈنگە ئۆزگىرىۋاتقان دەۋر ئۇنداق ماقالىلەرگە، ھەتتا ئۇنداق تەسىراتلارنىڭ مەۋجۇت تۇرۇشىغىمۇ يول قويمايدىغان بولدى. مېنىڭچە، بۇمۇ ياخشى ئەھۋال بولسا كېرەك.

تەرجىمىسى ئۈچۈن يازىدىغان مۇقەددىمىنىمۇ مۇشۇ يەردە تاماملاي.

11 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى

«ئەقلىي ئەمگەكچى» ياشاپ كەتكەي[313]

«ئەمگەكچى» دېگەن سۆزنىڭ «جىنايەتچى» دېگەن سۆزنىڭ ئالمىشى بولۇپ قالغىنىغا توپتوغرا تۆت يىل بولدى. ئۇلارغا زۇلۇم قىلىنىۋاتسىمۇ، ھېچكىم لام ـ جىم دېمىدى؛ ئۇلار قىرىپ ـ چېپىلىۋاتسىمۇ لام ـ جىم دەيدىغان ھېچكىم بولمىدى. ئەدەبىياتتا بۇ سۆز تىلغا ئېلىنسىلا، بىرمۇنچە «ئەدىبلەر، ئۆلىمالار» ۋە «ئالىيجانابلار» مەسخىرە ـ ھاقارەت قىلىشتى، شۇنىڭدىن كېيىنلا ئۇلارنىڭ بىرمۇنچە چەرەندە ـ پەرەندە پۇشتىلىرىمۇ مەسخىرە ـ ھاقارەت قىلىشتى. ئەمگەكچى، ھەي ئەمگەكچى، مەڭگۇ قەد كۆتۈرەلمەيدىغان ئوخشايسەن.

بىراق، سېنى ئېسىگە ئالىدىغانلارمۇ چېقىپ قالدى.

يەنى، جاھانگىر لويىلار پارتىيە دۆلىتى[314] چاپسان قىرمايۋاتىدۇ دەپ، ئۆزى بىۋاستە قول سېلىپ بومبارداىمان قىلىدىغان، توپقا تۇتىدىغان بولدى. «خەلق» نى «ئەكسىيەتچى» دەپ ئاتاش پارتىيە دۆلىتىنىڭ قالتىس پەتىۋاسى ئىدى، بىراق جاھانگىر لويىلارنىڭمۇ شۇنداق كارامىتى بار ئىكەن، ئۇلار قارشىلىق كۆرسەتمەيدىغان ئىتائەتچان مۆمىن پارتىيە دۆلىتى ئەسكەرلىرىنى «قاراقچى» ھېسابلاپ، ئۇلارنى «قاتتىق جازا» لايدىغان بولدى! بۇ نېمىدېگەن ناھەقچىلىك؟! بۇ «مۆمىن» بىلەن «ئاسىي» نى ئايرىمىغانلىق، گۆھەر بىلەن تاشنى تەڭلا نابۇت قىلغانلىق ئەمەسمۇ؟!

شۇڭا، ئەمگەكچىلەرنى يەنە ئەسكە ئالىدىغانلار چىقىپ قالدى.

يەنى، خېلى چاغلاردىن بېرى ئاڭلانماس بولۇپ قالغان «ۋاي قەدىرلىك ئەمگەكچىلەر!» دېگەن يېقىملىق ئاۋازلارمۇ گېزىت - ژۇرناللاردا كۆزگە چېلىقىدىغان بولۇپ قالدى؛ كۆزگە چېلىقمىغىنىغا خېلى چاغلار بولۇپ قالغان «ئەقلىي ئەمگەكچى» دېگەن كارامەت ئۇنۋانلارمۇ گېزىت - ژۇرناللاردا پەيدا بولۇپ قالدى؛ «ئالاقە باغلاش زۇرۇرلۇكىنى ھېس قىلغان» لىقى ئۈچۈن، ھەتتا «جەمئىيەت»[315] قۇرۇپ، جەمئىيەتكە ئەن جۇڭيۈن[316]، ۋاك فۇچۇەن[317] دېگەندەك بىرمۇنچە يېڭى «ئەقلىي ئەمگەكچى» كادىر ئەپەندىلەرنى خىزمەتكە تەيىنلەشتى.

قانداق «ئەقلى» بارلىقىنى، نېمە «ئەمگەك» قىلىدىغانلىقىنى، «ئالاقە باغلاپ» نېمە قىلىدىغانلىقىنى؛ «زۇرۇرلۇكى» نەدىلىكىنى ھازىرچە ئېيتمىسىمۇ مەيلىكەن، بۇنى سۇرۇشتۇرۇشكە «ئەقلى (بىلىمى)» يوق جىسمانىي ئەمگەكچىلەرنىڭ چىشى پاتمايدىكەن.

ۋاي «قەدىرلىك ئەمگەكچىلەر!» سىلەر بۇ ئېسىل «ئەقلىي ئەمگەكچى» لەر ئۈچۈن يەنە بىر پەس ئېلىشىپ بېرىڭلار! ئۇلارغا يەنىلا ئۆيدە ئولتۇرۇپ ئۆزلىرىنىڭ ئېسىل «ئەقلى (بىلىمى)» نى «ئەمگەك» (ئىش) كە سېلىش ئىمكانىيىتىنى يارىتىپ بېرىڭلار. مەغلۇپ بولۇپ قالساڭلارمۇ، «جىسمانىي كۈچ» لا مەغلۇپ بولىدۇكى، «ئەقلىي كۈچ» بەربىر ئۆز پېتىدە تۇرىۋېرىدۇ!

«ئەقلىي» ئەمگەكچىلەر ياشاپ كەتكەي!

«دوست دۆلەت ئەجەبلەنمەكتە» توغرىسىدا[318]

ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇ نۆۋەت تەلەپ قويۇشىغا[319] ياپونىيىنىڭ لياۋنىڭ بىلەن جىلىنىي بېسىۋالغانلىقى، نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ بۇ توغرىدا ئامالسىز بولۇپ، خەلقئارا ئىتتىپاقلا يېلىنىپلا[320] يۇرگەنلىكى، خەلقئارا ئىتتىپاقنىڭ بولسا ياپونىيىگە ئوخشاشلا بىرنېمە ئىكەنلىكى سەۋەبچى بولغانلىقىنى ئاز - تولا ئەقلى بار ئادەمنىڭ ھەممىسى بىلىدۇ. ئوقۇش كېرەك، ئوقۇش كېرەك دېيىشىدۇ. دۇرۇس، ئوقۇغۇچىلار ئوقۇش كېرەك، لېكىن يەنە بىر تەرەپتىن، چوڭ - كاتتىلىرىمىزمۇ زېمىنلىرىمىزنى ياتلارغا تۇتۇپ بەرمەسلىكى كېرەك، ئەنە شۇنداق بولغاندىلا، ئاندىن خاتىرجەم ئوقۇغىلى بولىدۇ. گېزىتلەردە: شەرقىي شىمال ئۇنۇۋېرسىتېتىدىكىلەر قېچىپ بولدى، فېڭ يۈك ئۇنىۋېرسىتېتىدىكىلەر[321] قېچىپ بولدى، ياپون ئەسكەرلىرى ئوقۇغۇچى قىياپىتىدىكىلەرنى كۆرگەن ھامان ئاتىدىغان بولدى، دەپ يازمىدىمۇ!؟ كىتاب بوغچىلىرىنى تاشلاپ قويۇپ تەلەپ قويۇشقا بارغانلىقى ھەقىقەتەن بىچارىلىك ئىدى. ئەپسۇسكى، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ 12 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ھەرقايسى جايلاردىكى ھەربىي - مەمۇرىي دائىرىلىرىگە ئەۋەتكەن تېلېگراممىسىدا، ئۇلارغا «ئىدارە - ئورگانلارنى بۇزۇپ - چاقتى، قاتناشنى توسۇپ، ئۇزۇپ قويدى، مەركىزىي كومىتېت ئەزالىرىنى ئۇرۇپ يارىدار قىلدى، ماشىنىلارنى توسۇپ بۇلىدى، يولدا كېتىۋاتقانلارغا ۋە

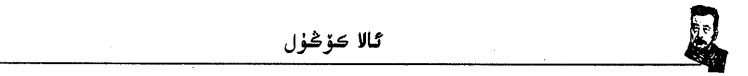

ھۆكۈمەت خادىملىرىغا توپلىشىپ ھۇجۇم قىلدى، ئۆز ئالدىغا قولغا ئېلىپ، قىيىن ـ قىستاق بىلەن سوراق قىلدى، جەمئىيەت تەرتىپىنى پۈتۈنلەي بۇزۇپ تاشلىدى» دېگەن بەتنامىلارنى چاپلىغانلىقى، ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇنىڭ نەتىجىسىنى كۆرسىتىپ، «دوست دۆلەت ئەرباب‌لىرى ئەجەبلىنىۋاتىدۇ، بۇنداق كېتىۋەرسە، دۆلەت دۆلەت بولماي قالىدۇ» دېگەنلىكىنى كۆرمەمسىز، تېخى!

راسا «دوست دۆلەت ئەرباب‌لىرى» ئىكەن ـ دە! ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ ئەسكەرلىرى لياۋنىڭنى، جىلىننى بېسىۋالسا، ئىدارە ـ ئورگانلارنى توپقا تۇتسا، ئۇلار چۆچۈمەيدىكىنا! تۆمۈرىوللارنى توسۇپ ئۇزۇپ تاشلىسا، يولۇچىلار پويىزلىرىنى بومباردىمان قىلسا، ئەمەلدارلارنى تۇتۇپ قامىسا، خەلقنى ئاتسا، ئۇلار ئەجەبلەنمەيدىكىنا! جۇڭگو گومىنداڭىنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدا يىلمۇيىل ئۇدا ئىچكى ئۇرۇش بولۇۋاتسا، مىسلىسىز سۇ ئاپىتى يۈز بېرىۋاتسا، بەزىلەر گادايلىق دەستىدىن پەرزەنتلىرىنى سېتىشقا مەجبۇر قىلىنىۋاتسا، بەزىلەرنىڭ كاللىسى كېسىلىپ سازايى قىلىپ ئېسىلىۋاتسا، بەزىلەر مەخپىي ئۆلتۈرۈلۈۋاتسا، توك بىلەن قىنىناپ سوراق قىلىنىۋاتسا، ئەجەبا ئۇلار بۇنىڭغىمۇ ئەجەبلەنمەيدىكىنا! ئوقۇغۇچىلار دادىلىرىنى تەلەپ قويۇشقا ماڭغاندا ئازغىنە مالمانچىلىق بولسا ئۇلار ئەجەبلىنىپ كېتەمدىكىنا!

گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ «دوست دۆلەت ئەرباب‌لىرى» مىش! ئۇلار نېمىدى!

چاپلىغان بەتنامىلىرى راست بولغان تەقدىردىمۇ، بۇ ئىشلار قايسىبىر «دوست دۆلەت»تە بولسۇن، ھەممىسىدە بولۇپ تۇرىدىغان ئىش، ئۇلارنىڭ ئۆز «تەرتىپ»لىرىنى ساقلاشقا خىزمەت قىلىدىغان تۈرمىلىرى ئۆزلىرىنىڭ «مەدەنىي» دېگەن چۈمپەردىسىنى يىرتىپ تاشلىغان. نېمىسىگە «ئەجەبلەندۇق» دېگەن سېسىق قىياپەتكە كىرىۋالىدىكەن؟

لېكىن، «دوست دۆلەت ئەرباب‌لىرى» نىڭ ئەجەبلىنىشى بىلەنلا بىزنىڭ گومىن جىڭفۇ ھۆكۈمىتىمىز «مۇشۇنداق كېتىۋەرسە، دۆلەت دۆلەت بولماي قالىدۇ» دەپ قورقۇپ كېتىپتۇ. گويا‌كى شەرقىي ئۇچ ئۆلكە قولدىن كەتسىمۇ پارتىيە دۆلىتى تېخىمۇ بىر دۆلەت بولۇپ قېلىۋېرىدىغان، شەرقىي ئۇچ ئۆلكە قولدىن كەتكەندە ھېچكىممۇ غىڭ ـ پىڭ قىلمىسا، پارتىيە دۆلىتى تېخىمۇ بىر دۆلەت بولۇپ قېلىۋېرىدىغان، شەرقىي ئۇچ ئۆلكە قولدىن كەتكەندە بىرنەچچە ئوقۇغۇچىلا بىرنەچچە پارچە «مۇراجىئەت» سۇنۇپ قويسىلا پارتىيە دۆلىتى تېخىمۇ بىر دۆلەت بولۇپ قېلىۋېرىدىغان، شۇنىڭ بىلەن «دوست دۆلەت ئەرباب‌لىرى» نىڭ ماختىشىغا سازاۋەر بولۇپ، مەڭگۈ «دۆلەت» بولۇپ كېتىۋېرىدىغان ئوخشايدۇ ـ دە.

پارتىيە دۆلىتىنىڭ قانداقلىقىنى، «دوست دۆلەت» نىڭ قانداقلىقىنى ئۇنىڭ بىرنەچچە جۈملىلىك تېلېگراممىسى ناھايىتى ئېنىق چۈشەندۈرۈپ تۇرۇپتۇ. «دوست دۆلەت» بىزنىڭ خەلقىمىزگە: تالان ـ تاراج قىلىۋەتسەكمۇ غىڭ ـ پىڭ قىلىشمايسەن، سەللا «يولدىن چىقىپ» كېتىشىدىكەنسەن، قىرىپ تاشلايمىز دەيدۇ؛ پارتىيە دۆلىتى بولسا بىزگە: بۇ «دوست دۆلەت ئەرباب‌لىرى» نىڭ ئارزۇسىغا بويسۇن، ئۇنداق قىلمىسىڭ، «دەرھال جىددىي چارە كۆرۈلسۇن، ۋەقەدىن كېيىن نەسىھەت قىلىپمۇ توسۇيالمىدۇق، دېگەن باھانە بىلەن مەسئۇلىيەتتىن قېچىشقا يول قويۇلمايدۇ» دەپ، «ھەرقايسى جايلاردىكى ھەربىي ـ مەمۇرىي دائىرىلىرىگە ئومۇمىي تېلېگراممىنى بەردىم» دەيدۇ.

چۈنكى، «دوست دۆلەت ئەرباب‌لىرى» شۇنى ئوبدان بىلىدۇكى: ياپون ئەسكەرلىرىنى «نەسىھەت قىلىپ توسۇيالمايۋاتقان» يەردە، ئوقۇغۇچىلارنى قانداقسىگە «نەسىھەت قىلىپ توسۇيالماي قالسۇن؟» ئېيىغا كېتىۋاتقان 18 مىليون ھەربىي خىراجىتىنى، 4 مىليون مەمۇرىي خىراجىتىنى زادى نېمىگە ئىشلىتىدىغانلىقىنى ئېنىق بىلىۋالغان.

غان «ھەربىي - مەمۇرىي دائىرىلەر» ئىكەن - بۇ؟

بۇ ماقالىنى يېزىپ بولۇپ ئەمدىلا بىر كۈن ئۆتكەندە، «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ 21 - كۈنىدىكى سانىدا نەنجىڭدىن كەلگەن مۇخبىر مەخسۇس تېلېگراممىدا خەۋىرىنى كۆرۈپ قالدىم:

«ئىمتىھان پالاتاسىنىڭ ئەزاسى جاڭ يىكۈەننى ئوقۇغۇچىلار ئۇلۇشكۈن تۈتۈپ كېتىپ ئېغىر يارىدار قىلىپتۇ، دېگەن گەپ كەڭ تارقالغانىدى. جاڭنىڭ ئۆزىنىڭ ئېيتىپ بېرىشچە، شۇ چاغدا ئۇ شوپۇرنىڭ سەۋەنلىكى تۈپەيلىدىن ئامما بىلەن بىللە جۇڭياڭ ئۇنىۋېرسىتېتىغا بېرىپ قاپتۇ، ئاندىن كېيىن دەرھال ئۇ مەكتەپتىن چىقىپ، ئۆيىگە قايتىپتۇ. يارىدار بولغان ئىش يوق ئىكەن. مەمۇرىي پالاتانىڭ مەلۇم بىر كاتىپىمۇ جۇڭياڭ ئۇنىۋېرسىتېتىغا بارغانىكەن، ئۇ شۇ ھامان چىقىپ كېتىپتۇ، دېرەكسىز يوقىلىپ كەتتى، دېگەن يوق ئىش ئىكەن. لېكىن، «ماۋاربىپ خەۋەرلىرى» دېگەن ئىستوندا، بۇ شەھەردىكى ئازغىنە بىر قىسىم مەكتەپلەردىن نەنجىڭغا داد ئېيتىپ بارغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆلگەن - يارىدار بولغانلىرىنىڭ ئېنىق سانى مۇنداق قەيت قىلىنغان: «جۇڭگو گۇڭشۇ مەكتىپىدىن ئىككى ئوقۇغۇچى ئۆلگەن، 30 ئوقۇغۇچى يارىدار بولغان؛ فۇدەن ئۇنىۋېرسىتېتىدىن ئىككى ئوقۇغۇچى يارىدار بولغان؛ فۇدەن ئۇنىۋېرسىتېتى قارىمىقىدىكى تەجرىبە ئوتتۇرا مەكتەپتىن 10 ئوقۇغۇچى يارىدار بولغان؛ شەرقىي ئاسىيا تەنتەربىيە تېخنىكومىدىن بىر ئوقۇغۇچى (قىز) دېرەكسىز يوقالغان؛ شاڭخەي ئوتتۇرا مەكتىپىدىن بىر ئوقۇغۇچى دېرەكسىز يوقالغان، ئۇچ ئوقۇغۇچى يارىدار بولغان؛ ژېنشېڭ نامىدىكى ئىنگلىز تىلى ئالىي مەكتىپ-

دىن بىر ئوقۇغۇچى ئۆلگەن، بەش ئوقۇغۇچى يارىدار بولغان...» دېمەك، ئوقۇغۇچىلار گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ تېلېگراممىسىدا ئېيتىلغىنىدەك «جەمئىيەت تەرتىپىنى پۈتۈنلەي بۇزغان» ئەمەس، ئەكسىچە گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ھازىرمۇ باستۇرۇش بىلەنلا قالماستىن، بەلكى بوھتان قىلماقتا، قىرماقتا. «دوست دۆلەت ئەرباپلىرى» بۇنىڭدىن كېيىن «ھەيران - ھەس بولۇپ» يۈرمىسىمۇ بولىدۇ، خاتىرجەم تالان - تاراج قىلىۋەرسۇن.

«ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى» ژۇرنىلى تەھرىراتىنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب[322]

«ئەپەندىم، ئەگەر ئالدىنقىزدا بىر نەپەر ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى تۇرغان بولسا، ئىچكى مالىمان ۋە تاشقى ئاپەت چىرمىشىپ كەتكەن ھازىرقى ئالاھىدە دەۋردە، ئۇنىڭ تىرىشىش نىشانى سۈپىتىدە نېمىدېگەن بولاتتىنقىز؟»

مۇھەررىر ئەپەندى:

مېنىڭمۇ ئۆزىنىزگە يانداۋۇپ سوئال قويۇشۇمغا رۇخسەت قىلىڭ: ھازىر بىزدە سۆز ئەركىنلىكى بارمۇ؟ ئەگەر «يوق» دەپ جاۋاب بېرىدىكەنسىز، ئۇ ھالدا مېنىڭ گەپ ـ سۆز قىلمايدىغانلىقىمدىن ئەجەبلەنمەسلىكىنىز تۇرغان گەپ. ئەگەر «ئالدىنقىزدا بىر نەپەر ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى تۇرغان بولسا» دېگەن باھانە بىلەن مېنى بىرنەرسە دېيىشكە مەجبۇر قىلىدىكەنسىز، ئۇ ھالدا مېنىڭ گېپىم مۇشۇنداق: بىرىنچى قەدەمدە سۆز ئەركىنلىكىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن تىرىشىش كېرەك.

«قۇتۇپ يۇلتۇزى» ژۇرنىلى تەھرىراتىنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب[323]

— ئىجادىيەت قانداق قىلغاندا ياخشى بولىدۇ؟

مۇھەررىر ئەپەندى:

ئەۋەتكەن خېتىنىزلاردىكى سوئاللارغا ئامېرىكا يازغۇچىلىرىنى ۋە جۇڭگو شائىخەيدىكى پروفېسسورلارنى جاۋاب بېرىشكە تەكلىپ قىلساڭلارمۇ بوپتىكەن، ئۇلارنىڭ قورسىقى «رومان يېزىش قائىدىسى» ۋە «رومان يېزىش ئۇسۇلى»[324] بىلەن تولۇپ كەتكەن. 20 نەچچە پارچە ھېكايە يازغان بولساممۇ، لېكىن مەندە ئەزەلدىن بۇ ھەقتە «پىشقان چۈشەنچە» مۇ يوق، خۇددى جۇڭگو تىلى بىلەن سۆزلەشنى بىلسەممۇ، «جۇڭگو گرامماتىكىسىدىن دەسلەپكى ساۋات»نى يازالمايدىغىنىمغا ئوخشاش. بىراق، ئىلتىپاتىڭلار ئۈچۈن يۈز كېلەلمىدىم، شۇڭا ئۆز تەجرىبەمدىن ئۆتكەن ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشلارنى تۆۋەندىكىچە يېزىشقا مەجبۇر بولدۇم.

(1) تۈرلۈك ئىشلارغا كۆڭۈل بۆلۈش كېرەك، ئانچە ـ مۇنچە كۆرۈش بىلەنلا يازماسىتىن، كۆپرەك كۆرۈش كېرەك.

(2) يازالمىغاندا زورمۇزور يازماسلىق كېرەك.

(3) بەلگىلىك بىر ئادەمنى مودېل قىلماي، كۆپنى كۆرۈپ، قۇراشتۇرۇش كېرەك.

(4) يېزىپ بولغاندىن كېيىن، ئاز دېگەندە ئىككى قېتىم

ئوقۇپ چىقىش كېرەك، ئالسىمۇ بولىدىغان، ئالمىسىمۇ بولىدىغان سۆز، جۈملە، ئابزاسلارنى قىلچە ئايماستىن چىقىرىۋېتىش كېرەك. ھېكايە يېزىشقا بولىدىغان ماتېرىياللارنى قىسقارتىپ Sketch [325] قىلىشقا بولىدۇكى، ھەرگىز Sketch يېزىلىدىغان ماتېرىيالنى ئۇزارتىپ ھېكايە قىلىشقا بولمايدۇ.

(5) چەت ئەللەرنىڭ ھېكايىلىرىنى، تامامەن دېگۈدەك شەرقىي ۋە شىمالىي ياۋروپا ئەسەرلىرىنى ئوقۇش كېرەك، ياپونىيە ئەسەرلىرىنىمۇ ئوقۇش كېرەك.

(6) ئۆزىدىن باشقا ھېچكىم چۈشەنمەيدىغان تەسۋىرىي سۆزلەرنى ياسىماسلىق كېرەك.

(7) «رومان يېزىش ئۇسۇلى» دېگەندەك بىرنەملەردىكى گەپلەرگە ئىشەنمەسلىك كېرەك.

(8) جۈڭگودىكى ئاتالمىش «تەنقىدچىلەر» نىڭ گەپلىرىگە ئىشەنمەسلىك كېرەك. ئىشەنچلىك چەت ئەل تەنقىدچىلىرىنىڭ تەقرىزلىرىگە قاراپ بېقىش كېرەك.

ھازىرچە دەپ بېرەلەيدىغانلىرىم ئەنە شۇ. مەزكۇر جاۋابىم بىلەن، ئامانلىقىڭىزنى تىلەيمەن.

12 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى

ھېكايە تېمىسى[326] توغرىسىدا خەت ـ چەكلەر[327]

كەلگەن خەت

L.S ئەپەندى:

جانابلىرىنى مۇشۇنداق مالال قىلىدىغان تەنتەكلىك قىلىش ھېسسىياتىمىزنى ېسىپ كەلگىنىمىزگە خېلى ئۇزاق ۋاقىت بولغانىدى. لېكىن، دىلىمىزدىن سۆيىدىغان جانابلىرىنى بىزدەك ئوت يۈرەك ياشلارنىڭ تەلىپىمىزنى ھەرھالدا يەردە قويمايدىغۇ دەپ تەكرار ـ تەكرار ئويلانغاندىن كېيىن، ئاخىر ئۆزىمىزنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت جەھەتتە، بولۇپمۇ ھېكايە جەھەتتە، يېتىشەلمىگەن ۋە بىر قارارغا كېلەلمىگەن يەرلىرىمىزنى تەۋەككۇل قىلىپ جانابلىرىغا ئىزھار قىلىشقا مەجبۇر بولدۇق.

بىز بىرنەچچە پارچە ھېكايە يېزىپ كۆردۇق، بىز تاللىغان تېمىلار مۇنداق: بىرى، ئۆزىمىزگە ئوبدان تونۇش بولغان ئۇششاق بۇرژۇئازىيە ياشلىرىنىڭ ھازىرقى دەۋرده ئاشكارىلانغان ۋە ئاشكارىلانمىغان ئادەتتىكى ئاجىزلىقلىرىنى ھەجۋىي بەدىئىي ئۇسۇل بىلەن كۆرسىتىپ بېرىش؛ يەنە بىرى، ئۆزىمىزگە ئوبدان تونۇش بولغان تۆۋەن قاتلامدىكى شەخسلەرنىڭ، يەنى ھازىرقى دەۋر ئېقىمىنىڭ زەربىسىده چەتكە قېقىلىۋاتقان تۆۋەن قاتلامدىكى شەخسلەرنىڭ تۇرمۇش ئازابى ئاستىدا تۇرۇپ ھايات ياشاشقا كۈچلۈك ئىنتىلىشلىرىنى، قارشىلىق كۆرسىتىش يولىدىكى غۇۋا ئۇرۇنۇشلىرى.

نى ئۆز ئىجادىيىتىمىزده تەسۋىرلەش. مۇشۇنداق مەزمۇندىكى ئەسەرلەرنى ھازىرقى زامان ئۇچۇن تۆھپه بولارلىق قىممىتىگه ئىگه، دېيىشكه بولامدۇ، يوق؟ بىز بۇ مەسىلىنى دەسلەپته يېشەلمىدۇق، كېيىن قەلەمنى قولغا ئېلىپ، يەنه ئىككىلىنىپ قالدۇق. بۇ ھەقته جانابلىرىدىن يوليورۇق سوراشقا مەجبۇر بولدۇق، چۇنكى ئەدەبىيات - سەنئەت يولىدىكى تىرىشچانلىقلىرىمىزنىڭ ھازىرقى دەۋر ئۇچۇن كېرەكسىز، ئەھمىيەتسىز بولۇپ چىقىشىنى خالىمايمىز.

بىز مۇشۇ دەۋرده ئۆزىمىزنىڭ كۇچ - قۇۋۋىتىنى ئەھمىيەتلىك ئەدەبىيات - سەنئەت خىزمىتىگه بېغىشلاپ، شۇ يول بىلەن ئۆزىمىزنىڭ تېگىشلىك ھەسسىمىزنى ۋه تۆھپىمىزنى قوشۇشقا بەل باغلىغانمىز، بىز جانابلىرى ئېيتقاندەك، ئاز - پاز نام چىقىرىۋالغاندىن كېيىن، پەشنى قىستۇرۇپ باشقا يولغا كىرىپ كېتىدىغان ئەدىبلەرنى دورايدىغان ئادەملەردىن ئەمەسمىز. دېمەك، ئەگەر جانابلىرى شۇ تاپنىڭ ئۆزىده يول كۆرسىتىپ بېرىدىغان بولسىلا، بۇ يولىورۇقلىرى بىزگه ئۆمۇر بويى تەسىر كۆرسىتىدۇ. بىز بىرمۇنچه پرولېتار يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىنى كۆرگەن بولساق. مۇ، لېكىن بەزى ياسالما شەخسلەرنى بىر دومىلىتىپلا ئىنقىلابچى قىلىپ قويۇشنى زادى خالىمايمىز. ئۆزىمىزگه تونۇش بولغان بىرنەچچه مودىلىنى قولدىن بەرمەي، ئۇلارنى چىنلىق بىلەن تەسۋىرلەشنى ياخشى كۆرىمىز. مۇشۇنداق خاھىش مۇۋاپىقمۇ، يوق، بۇ ھەقته زادى بىر قارارغا كېلەلمىدۇق. شۇنىڭ ئۇچۇن قايتا - قايتا ئويلانغاندىن كېيىن، تەنتەكلىك قىلىپ جانابلىرىنى مالال قىلىشقا مەجبۇر بولدۇق.

ئاخىرىدا ئامان - ئېسەنلىكلىرىنى تىلەپ:

ۋه Ts—e. Y　　Y—f. T

(11 - ئاينىڭ 29 - كۈنى)

جاۋاب خەت

ۋه Y T[328] ئەپەندى:

خېتىڭىزلارنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، جاۋاب يازغۇچه يۇقۇملۇق زۇكام بىلەن ئاغرىپ، بېشىم ئېغىرلىشىپ، قاپاقلىرىم ئىششىپ، بىرەر قۇر بىرنەرسه يېزىشقىمۇ ماجالىم يەتمىدى. يېقىنقى بىرنەچچه كۈندىن بۇيان بىرئاز ئوڭلىنىپ، مانا ئەمدىلا جاۋاب يېزىۋاتىمەن. ئۆزۈممۇ شاڭخەيده تۇرۇقلۇق بىر ئاي كېچىكتۇرۇپ قويغانلىقىمغا ناھايىتى خجىلمەن.

ئىككىڭىزلار ھېكايه يېزىشقا كېرەكلىك تېمىلارنى تاللاش مەسىلىسىنى سوراپسىزلەر. خېتىڭىزلاردا يازغىنىڭىزلارغا قارىغاندا، ئاپتورنىڭ مەيدانى ئۇششاق بۇرژۇئازىيه مەيدانى ئىكەن. ئەگەر ئاپتور جەڭگىۋار پرولېتار بولىدىغان بولسا، ئۇنىڭ يازغىنى بەدىئىي ئەسەر بولالىشى ئىكەن، ئۇ ھالدا يازغىنى ھەرقانداق بىر ۋەقه، ئىشلەتكىنى ھەرقانداق ماتېرىيال بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇ ھازىرقى زامان ئۇچۇنمۇ، كەلگۈسى ئۇچۇنمۇ چوقۇم تۆھپه قوشقان ئەھمىيەتلىك بولىدىكەن. نېمىشقا؟ چۇنكى، ئاپتورنىڭ ئۆزى جەڭگىۋار بولغانلىقتىن شۇنداق بولىدىكەن.

لېكىن، ئىككىڭلار ئۇ سىنىپتىن ئەمەس ئىكەنسىلەر، شۇنىڭ ئۇچۇن قەلەم تەۋرەتمەي تۇرۇپلا، خۇددى خېتىڭىزلاردا يازغىنىڭىزلاردەك، گۇمان تۇغۇلغان. مېنىڭچه، بۇنىڭ ھازىرقى دەۋر ئۇچۇنمۇ ئەھمىيىتى بار، بىراق مەڭگۈ شۇنداق خاھىشتا تۇرىۋېرىش مۇۋاپىق ئەمەس.

باشقا سىنىپلارنىڭ ئەدەبىي ئەسەرلىرى، ئومۇمەن ئالغاندا، كۆرەش قىلىۋاتقان پرولېتار بىلەن ئالاقىسىز، ئۇششاق بۇرژۇئازىيه ئەگەر ئەمەلىيەتته پرولېتارىيات بىلەن ھەمنەپەس بولمايدىكەن،

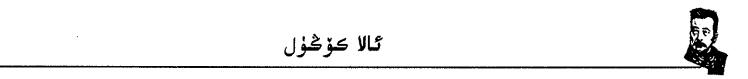

ئۇنىڭ ئۆز سىنىپىغا لەنەت ئوقۇشى ياكى كىنايە قىلىشى پرولېتار-لارنىڭ نەزىرىدە، خۇددى ئاز - پاز ئەقلى - ھوشى بار بەگزادىنىڭ ئۆز ئائىلىسىدىكى پەمى يوق پەرزەنتلەرنى يامان كۆرگىنىگە ئوخ-شاش، شۇ بىر ئائىلىنىڭلا ئىشى، ئۇنىڭغا ۋاي دېيىشنىڭ ھاجىتى يوق، ئۇنىڭ پايدا - زىيىنى توغرىسىدا سۆزلەپ ئولتۇرۇشنىڭ تېخىمۇ ھاجىتى يوق. فرانسىيىلىك تىئوپىل گوتېر[329] نى ئال-سام، ئۇ بۇرژۇئازىيىگە ئىنتايىن ئۆچ، ھالبۇكى، ئۇنىڭ ئۆزى بولسا سېپى ئۆزىدىن بۇرژۇئا يازغۇچىسى. تۆۋەن قاتلامدىكى شەخسلەر (مېنىڭچە ئۇلارنىڭ «ھازىرقى دەۋر ئېقىمىنىڭ زەربە-سىدە چەتكە قېقىلىپ چىقىرىۋېتىلىشى» مۇمكىن ئەمەس) نى يازد-مىز دەيدىكەنسىلەر، ئوبيېكتىپ ھالدا دېگىنىڭلار ئەمەلىيەتتە بالە-خانىدا تۇرۇپ ھومىيىشتىن، ھېسداشلىق دېگىنىڭلارمۇ ئېغىزدە-كى قۇرۇق سەدىقىدىن باشقا نەرسە ئەمەس، ئۇنىڭ پرولېتارلارغا ياردىمى بولمايدۇ، كېيىنكى كۈنلەردە نېپ تېگىشمۇ تەس. يەنە فرانسۇز چارلىز باۋدىلەير[330] نى ئالاي، ئۇ پارىژ كوممۇنىسى يېڭى قۇرۇلغان چاغدا ئۇنىڭغا ناھايىتى مىننەتدارلىق بىلەن يازدەم بەرگەن، بىراق كېيىن كوممۇنا قۇدرەت تاپقاندا ئۆز تۇرمۇشۇمغا زىيان يېتىپ قالىدىغان بولدى دەپ، ئەكسىيەتچى بولۇپ كەتكەن. لېكىن، جۇڭگونىڭ ھازىرقى ئەھۋالىدىن ئېلىپ ئېيتسام، مېنىڭ-چە، سىزلەر ئېيتقان ئىككى خىل تېمىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇ-رۇش ئەھمىيىتىمۇ بار. مەسىلەن، بىرىنچى خىلىنى ئالسام، ئۇنداق ئاجىزلىقنى ئۆز سىنىپىدىكى ئادەملەر باشقىلارغا قارىغاندا ئوبدان بىلىدۇ؛ ئۆز سىنىپىدىكى ئادەملەرنىڭ ئۇنىڭغا قىلغان ھۇجۇمى، ئۇنىڭ نىقابىنى يىرتىپ تاشلىشى ئۇنداق ئەھۋال بىلەن تونۇشمايدىغان ئادەملەرنىڭكىگە قارىغاندا تېخىمۇ كۆچلۈك بولىدۇ. ئىككىنچى خىلىنى ئالسام، ئۇلارنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالى ئېھتىمال

كېيىنكى ئاپتورلار كۆرۈپ بولغۇچىلا دەۋر بىلەن تەڭ ئۆزگىرىپ كېتىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنتۇرلۇق خاتىرىلەپ قالدۇرۇلسا، ھېچ-بولمىغاندا ئۇ شۇ زاماننىڭ خاتىرىسى بولۇپ قېلىشى مۇمكىن؛ دېمەك، ئۇ ھەم ھازىر ئۈچۈنمۇ، كەلگۈسى ئۈچۈنمۇ ئەھمىيەتلىك بولىدۇ. بىراق، «تونۇش» بولغان تەقدىردىمۇ «توغرا» بولۇشى ناتايىن، ئۇنىڭ ئەھمىيەتلىك تەرەپلىرىنى تاللاپ، ئۇنى ئالاھىدە روشەنلەشتۇرۇپ ۋە چوڭايتىپ كۆرسىتىپ بېرىش توغرا تەنقىدچە-لەرنىڭ ۋەزىپىسى.

دېمەك، مېنىڭچە، ھەر ئىككىلار ئۆزۈڭلارنىڭ قولۇڭلاردىن كېلىدىغان تېما بويىچە قەلەم تەۋرىتىپ يېزىۋەرسەڭلار بولىدۇ. لېكىن، ماتېرىيالنى پۇختا تالىلاڭلار، چوقۇر قېزىڭلار؛ ئۇششاق - چۈششەك مەنسىز ۋەقەلىكلەرنى قۇراشتۇرۇپ، شۇنىڭ بىلەن ئىجادىيمىز مول بولدى، دەپ ئۆز كۆڭلۇڭلارنى خۇش قىلىپ يۈرمەڭلار. ئۇنداق يېزىۋەرسەڭلار، پەمىچە، مەلۇم بىر ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، يازغۇدەك نەرسە قالمىغاندەك ھېسسىياتقا كې-لىپ قالىسىلەر. شۇنداق تېمىدىكى شەخسلەر يەنە نەچچە ئون يىل ئۆتكەندىن كېيىن سارقىندى تەرىقىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرسىمۇ، لېكىن ئۇ چاغدا ئۇنى تەسۋىرلەپ يازىدىغانلار باشقا بىر خىل ئاپتورلار بولىدۇ، ئۇلارنىڭ قاراشلىرىمۇ باشقىچە بولىدۇ. ھالبۇ-كى، سىلەر ئىككىلار ئالغا قاراپ كېتىۋاتقان ياشلاردىن ئىكەنسە-لەر، دەۋرگە ھەسسىزنى ۋە تۆھپىسىزنى قوشمىز دەيدىغان ئىرادەڭلارمۇ بار ئىكەن، ۋاقتى كەلگەندە سىلەرنىڭمۇ ئۆز تۇرمۇ-شۇڭلارنى ۋە ئىككىلارنى بارا - بارا توغرىلاپ، يېڭى يولغا كۆز يەتكۈزۈشىڭلار مۇقەررەر.

قىسقىسى، مېنىڭ پىكرىم مۇنداق: ھازىر نېمىنى يېزىشقا، قادىر بولساڭلار شۇنى يېزىڭلار، زامانىۋىلىك قىلىشنىڭ ھاجىتى

يوق؛ ئۇشتۇمتوت ئۆزگەرگەن ئىنقىلابىي قەھرىمانىنى زوردىن - زورغا ياساپ چىقىرىپ، ئۇنى «ئىنقىلابىي ئەدەبىيات» دەۋىلىشىنىڭ تېخىمۇ ھاجىتى يوق. لېكىن، يېڭىلىق ياراتماستىن بىر نۇقتىدىلا توختاپ قېلىپ، ئۆزىنى زايە كەتكۈزۈش، يەنى زامانغا قوشىدىغان ھەسسىسى ۋە تۆھپىسىدىن قۇرۇق قېلىش يارىمايدۇ.

خەيرلىك تىلەپ: L.S

(12 - ئاينىڭ 25 - كۈنى)

تەرجىمە توغرىسىدا خەت[331]

كەلگەن خەت

مۆھتەرەم يولداش:

سىز تەرجىمە قىلغان «تارمار»نىڭ نەشر قىلىنغانلىقى جۇڭگونىڭ ئەدەبىي تۈرمۈشىدا ناھايىتى خاتىرىلەشكە ئەرزىيدىغان ئىش. دۇنيا پرولېتارىيات ئىنقىلابى ئەدەبىياتى بويىچە مەشھۇر ئەسەرلەرنى تەرجىمە قىلىش ۋە جۇڭگو كىتابخانلىرىغا سىستېمىلىق تونۇشتۇرۇش (بولۇپمۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مەشھۇر ئەسەرلىرىنى، چۈنكى ئۇلار ئۇلۇغ ئۆكتەبىر، گىراژدانلار ئۇرۇشى ۋە بەش يىللىق پىلان «قەھرىمان»لىرىنى كونكرېت ئوبراز، بەدىئىي رونaق بىلەن كىتابخانلارغا تەقدىم قىلالايدۇ) — جۇڭگو پرولېتار ئەدەبىلىرىنىڭ مۇھىم ۋەزىپىلىرىدىن بىرى. دەرۋەقە، ھازىر بۇ ئىش تامامەن دېگۈدەك شەخسەن سىزنىڭلا ۋە يولداش Z[332] نىڭلا تىرىشچانلىقىغا باغلىق بولۇپ قالدى، لېكىن بۇنى خۇسۇسىي ئىش دەپ كىم ئېيتالىسۇن؟! كىم؟! «تارمار»، «تۆمۈر ئېقىن» ۋەھاكازالارنى نەشر قىلىشنى جۇڭگونىڭ بارلىق ئىنقىلابىي ئەدەبىياتلىرىنىڭ مەجبۇرىيىتى دەپ قاراش كېرەك. ئىنقىلابىي ئەدەبىيات سېپىدىكى ھەربىر جەڭچى، ھەربىر ئىنقىلابىي كىتابخان بۇ غەلىبىنى تەبرىكلىشى كېرەك، گەرچە بۇ كىچىككىنە غەلىبە بولسىمۇ.

سىزنىڭ تەرجىمىڭىز ھەقىقەتەنمۇ ئىنتايىن ساداقەتلىك بىلەن ئىشلەنگەن، «كىتابخانلارنى ھەرگىز ئالدىمايمەن» دېگەن جۈملە ھەرگىزمۇ بايانات ئەمەس! بۇنىڭدىن سەمىمىيەتلىك، ئوت يۈرەك،

يورۇقلۇق ئۇچۇن كۆرەش قىلىدىغان ئادەمنىڭ جاپاغا چىداملىق ۋە مەسئۇلىيەتچان بولماي قالمايدىغانلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ. XX ئەسىرنىڭ ماھارەت ئىگىلىرى ۋە پەرەڭلىشىپ كەتكەن مەشھۇر جانابلار «ئازغىنە ئەمگەك بىلەن چوڭ ئابرۇي» تېپىشى مۇمكىن، لېكىن ئۇنداق ئادەملەر ئۇزۇل ـ كېسىل ھالدا ئۆزىنى ئۆزگەرتمەيدىغان بولسا، ھەرقاچان «سالون» (Salon) لاردىكى پىستە كۆچۈكلەردىن بولۇپ قېلىۋېرىدۇ. ھازىرقى كۈندىكى بولۇشچە قوپال ئىشلەنگەن تەرجىمىلەر ياكى ئەنە شۇنداقلارنىڭ ئىشى ياكى بەزى كىتابپۇرۇشلارنىڭ ھايانكەشلىكى، سىزنىڭ تىرىشچانلىقىڭىز — مەن ۋە ھەممىمىز شۇنداق تىرىشچانلىقىنىڭ كوللېكتىپ تىرىشچانلىقىغا ئايلىنىشىنى ئارزۇ قىلىمىز — داۋاملاشسۇن، كېڭەيسۇن، چوڭقۇرلاشسۇن. شۇنىڭ ئۈچۈن مەنمۇ خۇددى سىزگە ئوخشاشلا، بۇ «تارمار»نى كۆرۈۋېتىپ ناھايىتى ھاياجانلاندىم: مەن ئۇنىڭغا خۇددى ئۆز پەرزەنتىمگە كۆيۈنگەندەك سۆيۈنۈپ كەتتىم. بىزنىڭ بۇنداق كۆيۈنۈشىمىز بىزنىڭ قۇدرىتىمىزنىڭ ئۆسۈشىگە، كېچىكىنە مەشغۇلاتىمىزنىڭ كېڭىيىشىگە چوقۇم ياردەم بېرەلەيدۇ. تەرجىمىنىڭ — ئەسلىي مەزمۇنىنى جۇڭگو كىتابخانلىرىغا تونۇشتۇرۇپ بېرەلىگەندىن باشقا يەنە بىر ناھايىتى مۇھىم رولى بار: جۇڭگونىڭ يېڭى، زامانىۋى تىلىنى يارىتىشىمىزغا ياردەم بېرىدۇ. جۇڭگونىڭ تىلى (يېزىقى) شۇنچە گادايكى، ھەتتا كۈندىلىك ئىستېمال بۇيۇملىرىنىڭمۇ نامىلرى يوق. جۇڭگونىڭ تىلى گويا ئالىمىش «ئىشارەت تىلى» دەرىجىسىدىن پۈتۈنلەي قۇتۇلۇپ كەتمىگەن — ئادەتتىكى گەپ ـ سۆزلىرىمىزمۇ ھەتتا «قول ئىشارىتى» دىن دېگۈدەك قۇتۇلۇپ كەتمىگەن. ھالبۇكى، نازۇك پەرقلەرنى ۋە مۇرەككەپ مۇناسىۋەتلەرنى ئىپادىلەپ بېرىدىغان سۆيەت، پېئىل، سۆز ئالدى قوشۇمچىلىرى يوق دېيەرلىك. پاترداغارخاللىق — فېئوداللىق ئوتتۇرا ئەسىردىن قالغان سارقىندىلەر

جۇڭگولۇقلارنىڭ (يالغۇز ئىشچى ـ دېھقانلار ئاممىسىنىڭلا ئەمەس!) جانلىق تىلىنى تېخىچە چىڭ چىرماپ تۇرماقتا، مۇشۇنداق شارائىتتا، يېڭى تىل يارىتىش تولىمۇ زور ۋەزىپە. بۇ ۋەزىپىنى ياۋروپادىكى تەرەققىي تاپقان دۆلەتلەر بۇنىڭدىن 200 — 300 يىل، 400 — 500 يىل بۇرۇن ئومۇمەن ئورۇنداپ بولغان. ھەتتا تارىختا ئارقىدىراق قالغان روسىيىمۇ «چېركاۋ سلاۋىيان تىلى»[333] غا بۇنىڭدىن 150 — 160 يىل ئىلگىرى خىلىلا خاتىمە بەرگەن. ئۇلاردا بۇ ئىشنى بۇرژۇئازىيىنىڭ ئەدەبىي ئويغىنىش ھەرىكىتى ۋە مەرپەتچىلىك ھەرىكىتى ئورۇندىدى. مەسىلەن، روسىيىدە لوموتوسوف··· پۇشكىن[334]. لېكىن، جۇڭگو بۇرژۇئازىيىسىدە ئۇنداق ئىقتىدار يوق. دۇرۇس، جۇڭگودىكى پەرەڭلىشىپ كەتكەن تۆرە ـ سودىگەرلەر، مەسىلەن، خۇ شىزىدەك بىرنەمىلەر بۇ ھەرىكەتنى باشلاپ باقتى، لېكىن بۇ ھەرىكەتنىڭ نەتىجىسى شۇ ھەرىكەتنىڭ سىياسىي جەھەتتىكى خوجايىنى بىلەن ئوخشاش بولۇپ چىقتى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ۋەزىپىنى داۋاملىق ئۇزۇل ـ كېسىل ئورۇنداش، بۇ ھەرىكەتكە رەھبەرلىك قىلىش پرولېتارىياتقا توغرا كەلدى. تەرجىمە ھەقىقەتەن بىزنىڭ بىر مۇنچە يېڭى سۆز، يېڭى جۈملە، كەڭ مەزمۇنلۇق ئاتالغۇ ۋە نازۇك، مۇكەممەل، توغرا ئىپادىلەرنى يارىتىشىمىزغا ياردەم بېرەلەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، بىز جۇڭگونىڭ زامانىۋى يېڭى تىلىنى يارىتىش يولىدا كۆرەش قىلىۋاتقانىكەنمىز، تەرجىمىگە تەلەپ قويماي تۇرالمايمىز: مۇتلەق توغرا ۋە مۇتلەق جۇڭگو ئومۇمىي ئەدەبىي تىلى كېرەك — بۇ ئاممىغا يېڭى مەدەنىي تىلنى تونۇشتۇرسۇن.

يەن جىداۋنىڭ تەرجىمىسىنى تىلغا ئېلىپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق. ئۇ دەيدۇ:

تەرجىمە دۇرۇس، ئۇقۇملۇق، پاساھەتلىك بولسۇن؛
ئەسەر شىيا، يىن، جۇ دەۋرلىرىدىكىدەك بولسۇن[335].

ھەقىقەتتە ئۇ «دۇرۇس» ۋە «ئۇقۇملۇق» بولۇشنى «پاساھەت» دېگەن سۆزنى بىلەن يوققا چىقارغان. يېقىندا تىجارەت كىتابخانىسى «يەن تەرجىمە قىلغان مەشھۇر ئەسەرلەر»[336]نى كۆچۈرۈپ بېسىپتۇ. بىلەلمىدىم، ئۇلارنىڭ «غەرىزى نېمىكىنتاك!» بۇ گويا جۇڭگو خەلقى ۋە ياشلىرى ھېسابىغا ئويناشقانلىق. قەدىمكى كىتابلاردىكى يېزىق ئەدەبىي تىلى بىلەن قانداقمۇ «دۇرۇس» تەرجىمە قىلغىلى بولسۇن؛ ھازىرقى، كىلگۈسىدىكى كىشىڭ كىتابخانىلارغا قانداقمۇ «ئۇقۇملۇق» قىلغىلى بولسۇن!

مانا ئەمدى جاۋ جىڭشېنىدەك بىرنېمىلەر تەلەپ قويۇشۇۋاتىدۇ:

خاتا بولسا بولسۇنكى، راۋان بولسۇن؛

گىدە - گاراڭ بولمىسۇنكى، دۇرۇسلا بولسۇن[337].

جاۋ غوجىنىڭ تەشەببۇسى ئەمەلىيەتتە چىڭخۇاڭمياۋ بۇتخانىسىدىكى پەرەڭ ھېكايىلىرىنى سۆزلەيدىغان مەددالار بىلەن بىر تۇشۇكتىن نەپەس ئالغانلىق. بۇ، ئۆزى چەت ئەل تىلىنى بىلىپ (؟) بەزى كىتاب - گېزىتلىرىنى ئوقۇپ، قولىغا قەلەم ئېلىپلا قانداقتۇر راۋان دېيىلگەن، جۇڭگو تىلىدا ئۆز مەيلىچە بولار - بولماس بىرنەچچە جۈملە يازغانلىق؛ بۇ، جۇڭگو كىتابخانىلىرىنى ئوچۇقتىن - ئوچۇق بوزەك قىلىپ، چەت ئەلچە غەلىتە گەپلەرنى ۋاراقلاپ سۆزلەپ كەتكەنلىك، بىرىنچىدىن، ئۇنىڭ «راۋان» دېگىنى ئازراق «خاتا» بولسىمۇ بولۇپىرىدىغان «راۋان» ئىكەن، بۇ ئەلۋەتتە جۇڭگونىڭ چاكىنا تىلىغا يول قويۇپ، ئەسلىي مەنىنى يوققا چىقىرىشنىڭ چارىسى. بۇ، يېڭى تىل يارىتىلىق ئەمەس، بەلكى جۇڭگونىڭ بەدەۋىلەر تىلى سەۋىيىسىنى ساقلاپ قېلىشقا، ئۇنىڭ تەرەققىياتىنى توسۇشقا بىرىلگەنلىك. ئىككىنچىدىن، «خاتا» راق بولسىمۇ مەيلىكەن. دېمەك بۇ، كىتابخانىلارنى قايمۇقتۇرغانلىق، كىتابخانىلارنى ئاپتورنىڭ ئەسلىي مەقسىتىنى چۈشىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلماسلىق بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن

مەن ئېيتىمەنكى، جاۋ جىڭشېنىنىڭ تەشەببۇسى خەلقنى نادانلىقتا تۇتىدىغان سىياسەت، ئىلىم - بىلىمنى چاڭگىلىغا ئېلىۋالىدىغان بىلىم زوراۋانلىقى، بۇ گەپ ئازراقمۇ ئوشۇقچىلىق قىلمايدۇ. ئۈچىنچىدىن، روشەنكى ئۇ پرولېتارىيات ئەدەبىياتىغا قارشى تۇرۇشقا ئىشارەت قىلغان (ۋاي ئەبگار) «ئالاھىدە يۇندىخور»!) ئۇنىڭ بۇ قىلمىشى پرولېتارىيات ئەدەبىياتىغا قارشى تۇرغانلىقى، پرولېتارىيات ئەدەبىياتىغا دائىر بەزى نەزەرىيىۋى ئەسەرلەرنى تەرجىمە قىلىش ۋە ئىجادىيەتلەرنى تەرجىمە قىلىشنى دارتمىلاپ ئەيىبلىگەنلىكى. بۇ، پرولېتارىيات ئەدەبىيات دۇشمەنلىرىنىڭ سۆزى.

لېكىن، پرولېتارىيات ئەدەبىياتى توغرىسىدىكى خەنزۇچە كىتابلارنىڭ ھەقىقەتەن بىرمۇنچىسىنىڭ تەرجىمىسى «راۋان» ئەمەس. بۇ، بىزنىڭ ئۆزىمىزنىڭ ئاجىزلىقى، دۇشمەنلەر ئەنە شۇ ئاجىزلىقتىن پايدىلىنىپ ھۇجۇم قىلىۋاتىدۇ. بىزنىڭ غەلبە قىلىش يولىمىز، ئەلۋەتتە، دۇشمەن قوشۇنىغا تازا قاقشاتقۇچ زەربە بېرىشلا ئەمەس، بەلكى ئۆز قوشۇنىمىزنىمۇ تېخىمۇ رەتكە سېلىش. بىزنىڭ ئۆز - ئۆزىمىزنى تەنقىد قىلىش جاسارىتىمىز كۆپ ھاللاردا دۇشمەنلەرنى قورالسىزلاندۇرالايدۇ. ھازىر، ئاتالمىش تەرجىمە ھەققىدىكى مۇنازىرە جېڭى توغرىسىدا بىزنىڭ يولداشلىرىمىز مۇناداق خۇلاسە چىقارماقتا:

«تەرجىمىدە خاتالىققا مۇتلەق يول قويۇلمايدۇ. لېكىن، بەزىدە تەرجىمە قىلىنىدىغان ئەسەرنىڭ مەزمۇنىنىڭ خاراكتېرىگە قاراپ، ئەسلىي روھىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ئاز - تولا راۋان بولمىسىمۇ، ئۇنىڭغا يول قويۇش مۇمكىن.»

بۇ پەقەت «مۇداپىئە تاكتىكىسى» دىنلا ئىبارەت. پلېخانوف دىئالېكتىكچى ماتېرىيالىزمچىلار «مۇداپىئىدىن ھۇجۇمغا ئۆتۈش» نى بىلىش كېرەك، دېگەن. بىرىنچىدىن، بىز ھەممىدىن ئاۋۋال

شۇنى ئېيتىشىمىز كېرەككى، بىز چۈشەنگەن «راۋان» دېگەنلىك جاۋ جىڭشېن قاتارلىقلارنىڭ ئېيتقىنىغا ئوخشاشمايدۇ. ئىككىنچىدىن، بىزنىڭ تەلەپ قىلىدىغىنىمىز: مۇتلەق توغرا ۋە مۇتلەق ئومۇمىي ئەدەبىي تىل. مۇتلەق ئومۇمىي ئەدەبىي تىل دېگىنىمىز شۇكى، ئۇنلۇك ئوقۇغاندا چۈشەنگىلى بولىدىغان بولسۇن. ئۇچىنچىدىن، بىز شۇنى ئېتىراپ قىلىمىزكى: پرولېتارىيات ئەدەبىياتىنىڭ تەرجىمىسى ھازىر تېخى بۇ دەرىجىگە يەتمىدى، بىز داۋاملىق تىرىشىمىز. تۆتىنچىدىن، بىز جاۋ جىڭشېن قاتارلىقلارنىڭ ئۆز تەرجىمىلىرىنى يالىڭاچلاپ، ئۇلارنىڭ «راۋان» دېگەن تەرجىمىلىرىنىڭ ئەمەلىيەتتە ئىياڭ چىچاۋ[338] بىلەن خۇشزىنىڭ خالىيدا تېپىشىپ قېلىشى بىلەن پەيدا بولغان شالغۇت — يېزىق تىلى دېسە يېزىق تىلى ئەمەس، ئومۇمىي ئەدەبىي تىل دېسە ئۇمۇ ئەمەس، يېرىم ئۆلۈك، يېرىم جانلىق تىل؛ ئۇ كۆپچىلىك ئامما ئۈچۈن بۇرۇنقىدەكلا «راۋان» سىز.

بۇ يەردە، سىز يېقىندا نەشر قىلدۇرغان «تارمار»غا ئۆتەي. شۇنى ئېيتىش مۇمكىنكى، ئۇنىڭدا «توغرا» بولۇش تەلىپى ئورۇندالغان، لېكىن «مۇتلەق ئومۇمىي ئەدەبىي تىل»دا بولۇش تەلىپى ئورۇندالمىغان.

تەرجىمىدە مۇتلەق ئومۇمىي ئەدەبىي تىل قوللىنىلسا، «ئەسلىي ئەسەرنىڭ روھىنى ساقلاش» مۇمكىن بولمايدۇ ئەمەس. ئەلۋەتتە، بۇنداق قىلىش خېلى تەس، ئۇنىڭغا خېلى ئەجىر كېتىدۇ. لېكىن بىز قېيىنچىلىقتىن ھەرگىز قورقمايمىز، بارلىق قېيىنچىلىقلارنى تىرىشىپ يېڭىمىز.

ئومۇمەن ئېيتقاندا، يالغۇز تەرجىمىدىلا ئەمەس، ھەتتا ئۆزى يازغان ئەسەرلەردىمۇ ئەھۋال ئوخشاش، ھازىرقى ئەدىبلەر، پەيلاسوپلار، سىياسىي مۇھاكىمىچىلەر ۋە بارلىق ئادەتتىكى كىشىلەر ھازىرقى جۇڭگو جەمئىيىتىدە ۋۇجۇدقا كەلگەن يېڭى مۇناسىۋەتلەر-

نى، يېڭى ھادىسىلەرنى، يېڭى شەيئىلەرنى، يېڭى ئۇقۇملارنى ئىپادىلەشنى ئارزۇ قىلىدىغان بولسا، ھەممىسىنىڭ «ساڭجيې»[339] بولۇشىغا، يەنى ھەر كۈنى يېڭى سۆز، يېڭى جۈملە يارىتىشقا توغرا كېلىدۇ. ئەمەلىي تۇرمۇشنىڭ تەلىپى شۇنداق. 1925 ـ يىلىنىڭ باشلىرىدا شاڭخەيدىكى شياۋشادۇدا ئاممىغا «ئىش تاشلاش» دېگەن سۆزنى يارىتىپ بەرمىگەنمىدۇق؟ «پارتىزان»، «پارتىزانلىق ئۇرۇشى»، «ئوڭچىل»، «سولچىل»، «قۇيرۇقچىلىق» ھەتتا «ئادەتتىكى ئىتتىپاقلىق»، «قەتئىي»، «ئارىسالدىلىق» ۋەھاكازالار-مۇ بار... ئېيتىپ تۇگەتكىلى بولمايدىغان بۇ يېڭى سۆزلەر بارا ـ بارا ئاممىنىڭ ئېغىز تىلىغا سىڭىپ كەتتى، تولۇق سىڭىپ بولمىغانلىرى بولسىمۇ، سىڭىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى. يېڭى جۈملە شەكلىگە كەلسەك، بۇلارنى سىلىشتۇرۇپ كۆرۈش قىيىنراق، لېكىن ئېغىز تىلىدا جۈملە شەكلىمۇ ناھايىتى كۆپ ئۆزگەرمەكتە، ناھايىتى ئىلگىرىلىمەكتە، ئۆزىمىز سۆزلەپ تۇرغان تىل بىلەن كونا رومان ـ قىسسەلەردىكى دىئالوگلارنى سىلىشتۇرۇپ قارايدىغان بولساقلا، بايقىۋالالايمىز، ئەمما بۇ يېڭى سۆز ۋە جۈملەلەرنى ئىجاد قىلىشتا ئاڭسىز ۋە تەبىئىي ھالدا جۇڭگو ئومۇمىي ئەدەبىي تىلىنىڭ گرامماتىكىلىق قانۇنىيىتىگە رىئايە قىلىنماقتا. «ئومۇمىي ئەدەبىي تىل»دىكى بۇ قانۇنىيەتلەرگە خىلاپ يېڭى سۆز ۋە جۈملە شەكىللىرى، يەنى ئېغىزغا چۈشمەيدىغانلىرى تەبىئىي يوسۇندا شاللاپ چىقىرىلماقتا، مەۋجۇت تۇرۇش ئىمكانىيىتىدىن مەھرۇم بولماقتا.

شۇنىڭ ئۈچۈن، «راۋان»نىڭ نېمە ئىكەنلىكى ئۈستىدە سۆزلىگەندە شۇنى ئېيتىش كېرەككى، ھەقىقىي ئومۇمىي ئەدەبىي تىل ھەقىقىي راۋان ھازىرقى زامان جۇڭگو. تىلى بۇ يەردە ئېيتىلغان ئومۇمىي ئەدەبىي تىل «ئائىلىۋى ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشلار» بىلەن چەكلىنىدىغان ئومۇمىي تىل، يەنى ئادەتتىكى ئادەملەرنىڭ

ئادەتتىكى گەپ - سۆزلىرىدىن تارتىپ تاكى ئالىي مەكتەپ پروفېسسورلىرى دەرس ئۆتكەندە ئىشلىتىدىغان ئېغىزدىكى ئومۇمىي ئادەبىي تىل. جۇڭگولۇقلارنىڭ ھازىر پەلسەپە، پەن، سەنئەت... ئۇستىدە سۆزلىگەندە قوللىنىدىغان ئاغزاكى ئومۇمىي ئادەبىي تىلى بار. شۇنداق ئەمەسمۇ - يا؟ شۇنداق ئىكەن، قەغەزگە يېزىلغان گەپلەر (يېزىق) ئەلۋەتتە شۇنداق ئومۇمىي ئادەبىي تىل بولىدۇ، بىراق ئۇ بىرئاز ئىخچام، بىرئاز رەتلىك ئۇيۇشتۇرۇلغان بولىدۇ، خالاس. بۇنداق يېزىقنى ھازىرمۇ ئومۇمەن ئانچە - مۇنچە ساۋاتى چىققان بىرمۇنچە ئاممىمۇ يەنىلا ئوقۇپ چۈشىنەلمەيدۇ، چۈنكى بۇنداق تىلنى ئومۇمەن خەت - ساۋاتى يوق ئاممىمۇ ئاڭلاپ چۈشىنەلمەيدۇ. شۇنداق بولسىمۇ، بىرىنچىدىن، بۇنداق ئەھۋال يېزىقنىڭ ئۆزىدە ئەمەس، بەلكى پەقەت ئەسەرنىڭ مەزمۇنى بىلەنلا چەكلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىككىنچىدىن، بۇنداق يېزىق جانلاندى، ئۇ ئاممىا تەرىپىدىن سىڭدۈرۈلۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە، ئۇ جانلىق تىل.

دېمەك، يېزىقتىكى ئومۇمىي ئادەبىي تىلدا، ئەگەر جۇڭگو ئومۇمىي ئادەبىي تىلىنىڭ گرامماتىكىلىق قانۇنىيىتىگە ئەھمىيەت بەرمەستىن، جۇڭگو ئومۇمىي ئادەبىي تىلىنىڭ ئەسلىي قانۇنىيىتىگە رىئايە قىلماستىن، يېڭىسى يارىتىلىدىغان بولسا، «راۋاجسىز» دېيىلگەن تەرەپكە ئاسانلا ئۆتۈپ كېتىش مۇمكىن. بۇ، يېڭى سۆز، يېڭى جۈملە شەكلى يارىتىشتا ئادەتتىكى ئاممىنىڭ ئاغزاكى سۆز قىلىش ئادىتىگە زادىلا قارىماستىن، يېزىق تىلىنى ئاساس قىلغانلىقىنىڭ نەتىجىسى. شۇنداق يېزىلغان يېزىقنىڭ ئۆزى ئۆلۈك تىل بولۇپ قالىدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن، مېنىڭچە، بۇ مەسىلە توغرىسىدا باتۇرلۇق بىلەن ئۆزگىرىشنى تەنقىد قىلىدىغان روھتا بولۇپ، يېڭى كۆرەشنى باشلىشىمىز كېرەك، سىزنىڭچە قانداق؟

مېنىڭ پىكرىم: تەرجىمىدە ئەسلىي ئەسەرنىڭ تۈپ مەنىسىنى جۇڭگو كىتابخانلىرىغا پۈتۈنلەي توغرا تونۇشتۇرۇش كېرەك، جۇڭگو كىتابخانلىرى چۈشەنگەن ئۇقۇم ئىنگلىز، رۇس، ياپون، نېمىس، فرانسۇز... كىتابخانلىرىنىڭ ئەسلىي ئەسەردىن ئالغان ئۇقۇمى بىلەن ئوخشاش بولسۇن، مۇشۇنداق ئۇدۇل (تۈپتۈز) تەرجىمىنى جۇڭگولۇقلار ئېغىزدا سۆزلىشىدىغان ئومۇمىي ئادەبىي تىل بىلەن يېزىش كېرەك. ئەسلىي ئەسەرنىڭ روھىنى ساقلاش ئۈچۈن، «ئاز - پاز راۋانسىز» لىققا يول قويماسلىق كېرەك. ئەكسىچە، «ئاز - پاز راۋانسىزلىق» (ئېغىزدىكى ئومۇمىي ئادەبىي تىلنى ئىشلەتمەسلىك) كە يول قويۇلىدىكەن، ئەسلىي ئەسەرنىڭ روھى ئاز - تولا يوقىلىپ كېتىدۇ.

دەرۋەقە، بەدىئىي ئەسەرلەردە تىل جەھەتتىكى تەلەپ تېخىمۇ قاتتىق بولىدۇ، ئۇنىڭ تىلى ئادەتتىكى نەزەرىيىۋى ماقالىلەرنىڭكىدىنمۇ نازۇك بولىدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭدا ھەر خىل ئادەملەرنىڭ ھەر خىل تەلەپپۇزلىرى، ھەر خىل سۆزلىرى، ھەر خىل ئاھاڭ ئۇرغۇلىرى، ھەر خىل كەيپىياتلىرى... بولىدۇ ھەمدە بۇلار ئىنالوگ بىلەنلا چەكلىنىپ قالمايدۇ. بۇلارغا جاۋاب بېرىش پەلسەپە، پەن... لەرگە ئائىت نەزەرىيىۋى ئەسەرلەرنى تەرجىمە قىلىشتىنمۇ قىيىن. لېكىن، بۇ قىيىنچىلىق بىزنىڭ ۋەزىپىمىزنى تېخىمۇ ئېغىرلاشتۇرىدۇكى بۇ ۋەزىپىمىزنى يوققا چىقىرىۋەتمەيدۇ.

ھازىر «تارمار» نىڭ تەرجىمىسىدىكى بىرنەچچە مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويۇشۇمغا رۇخسەت قىلىڭ. پۈتۈن ئەسەرنى تېخى تولۇق ئوقۇپ بولالمىدىم، ئەسلىسىگە سېلىشتۇرۇپ ئوقۇغىنىم ناھايىتى ئاز. بۇ يەردە ۋە فرىتىسىنىڭ كىرىش سۆزىدە نەقىل كەلتۈرۈلگەن ئەسلىي تېكىستى بىلەنلا سېلىشتۇرۇپ كۆردۈم (ئەسلىي تېكىستىنىڭ تەرتىپى بويىچە بەت نومۇرى سالدىم، سىزنىڭ تەرجىمىڭىزدىن نەقىل كەلتۈرمىدىم. ئۆزىڭىز مەن سالغان بەت نومۇرى بويىچە

كىتابتىن تاپارسىز. كىرىش سۆزىنىڭ تەرجىمىسىدىكى خاتالىقلار ئۈستىدە بۇ يەردە توختالمىدىم).

.....

(ئەسلىي خەنزۇچە تېكىست بۇ يەردە قىسقارتىلدى)

بۇ تەرجىمىلەرنى ئۆزىگىز ياپونچىسى بىلەن نېمىسچىسىغا سېلىشتۇرۇپ كۆرۈڭ، بۇنىڭ توغرا قىلىنغان سۆزمۇسۆز تەرجىمە ئىكەنلىكىنى ياكى ئەمەسلىكىنى سېلىشتۇرۇپ بىلگىلى بولىدۇ. مېنىڭ تەرجىمەم جۈڭگونىڭ جانلىق تىل ئاساسىدىكى جۈملە تۈزۈلۈشلىرى ۋە ئىستىلىستىكىسى بويىچە ئىشلەنگەندىن باشقا، بەزىلىرى ئەسلىي تېكىستىگە نىسبەتەن ئاستىن - ئۈستۈن قىلىپ ئىشلەندى؛ بەزىدە ئىگە، پېئىل، تولدۇرغۇچىلار تەكرار ئىپادىلىنىدى، بۇلاردىن باشقىسى تامامەن ئۇدۇل تەرجىمە قىلىنىدى.

بۇ يەردە بىر مىسال كەلتۈرەي: (8) مادداسىدىكى «近亲自己还要比他……» دېگەن جۈملىسىدىكى سۆزلەرنىڭ ئورنى رۇسچىسى بىلەن تامامەن ئوخشاش. شۇنىڭ بىلەن بىللە، بۇ سۆزلەرنى ئېيتقاندا ئەسلىي روھىنى تولۇق ئىپادىلەپ بەرگىلى بولىدۇ. لېكىن سىزنىڭ «较之自己较之别人,还要亲近的人们» دېگەن تەرجىمىڭىزدە خاتالىق بار (ئېھتىمال ياپونچە، نېمىسچە تەرجىمىلىرىدىن كەلگەن خاتالىقتۇر). خاتالىق شۇ يەردىكى (1) «于甚至» دېگەن سۆز چۈشۈپ قالغان؛ (2) جۈڭگونىڭ كىتابىي تىل گرامماتىكىسىنى قوللانغاندا، شۇ سۆزنىڭ روھىنى ئىپادىلەپ بەرگىلى بولمايدۇ.

مەن بۇ سۆزلىرىمنى، خۇددى ئۆزۈم سۆزلەپ، ئۆزۈم ماختىغاندەك، تارتىنمايلا يازدىم. دەرۋەقە بۇ، چاكىنا ئادەملەر نەزىرىدە «ئەدەپسىزلىك» بولار، لېكىن بىز بىر - بىرىمىزگە كۆڭلىمىز شۇنداق يېقىن ئادەملەرمىزكى، دىدار كۆرۈشمىگەن چاغلاردىمۇ

بىر - بىرىمىزگە كۆڭلىمىز شۇنداق يېقىن. بۇ ھېسسىيات مېنى سىز بىلەن سۆزلەشكەندە، خۇددى ئۆزۈمگە ئۆزۈم گەپ قىلغاندەكلا، ئۆزۈم بىلەن ئۆزۈم مەسلىھەتلەشكەندەكلا سۆزلەشكە مۇڭەپپەق قىلدى.

ئەمدى، يەنە بىر مىسال بار، بۇ خېلى مۇھىم، بۇ يالغۇز تەرجىمە ئۇسۇلىدىكىلا مەسىلە ئەمەس، يەنى («تارمار» نىڭ تەرجىمىسىدىكى — ت) «يېڭى... ئادەم» مەسىلىسى.

«تارمار» نىڭ تېمىسى — يېڭى ئادەمنىڭ بارلىققا كېلىشى. بۇ يەردە ۋىلىچمۇ، فادېيېفمۇ ئەسلىي رۇسچىسىدا ئادەتتىكى «ئادەم» دېگەن سۆزنىڭ بىرلىك شەكلىنى ئىشلەتكەن. دېمەك، ئىنسانىيەت دېگەن سۆز بولمايلا قالماستىن، بەلكى «ئادەم» دېگەن سۆزنىڭ كۆپلۈك شەكلىمۇ ئەمەس. بۇ يەردە گەپ ئىنقىلاب، گىرازدانلار ئۇرۇشى... جەريانىدا بىر خىل يېڭى تىپتىكى ئادەم، بىر خىل يېڭى «ئۆرنەك» (Type) — بەدئىيلەشتۈرۈپ تەرجىمە قىلغاندا تىپ دېيىلسە بولار — پەيدا بولۇۋاتقانلىقى ئۈستىدە بارىدۇ، بۇنى پۈتۈن «تارمار» دىن كۆرگىلى بولىدۇ. ھازىر سىزنىڭ تەرجىمىڭىزدە «ئىنسانلار» دەپ يېزىلغان. لۇبنسۇن بىر خىل يېڭى... ئىنسانلارنى ئارزۇ قىلىدۇ. بۇنىڭدا باشقا بىر تېمىغا ئۆتۈپ كەتكەن، دەپ خاتا چۈشىنىلگەن بولۇشى مۇمكىن. گويا ئومۇمەن پۈتۈن سوتسىيالىستىك جەمئىيەتنى ئارزۇ قىلىۋاتقاندەك، ئەمەلىيەتتە «تارمار» دىكى «يېڭى ئادەم» — نۆۋەتتىكى كۆرەشنىڭ جىددىي ۋەزىپىسى، يەنى كۆرەش داۋامىدا بىر خىل يېڭى تىپتىكى ئادەمنى ۋە موروزكا، مىتكا... قاتارلىق بىر - بىرىگە ئوخشاشمايدىغان شەخسلەرنى يارىتىش، چېنىقتۇرۇش، ئۆزگەرتىپ يېتىشتۈرۈش. لېكىن، بۇلار ھازىرقى ئادەم، ھازىرقى بەزى ئادەملەر، ئاممىا ئىچىدىكى تايانچ ئادەملەر، ئەمما ئومۇمەن ئىنسانلار ئەمەس، قارىقويۇق ئىنسانىيەت ئەمەس، دەل ئاممىا ئىچىدىكى بەزى ئادەم-

لەر، رەھبەرلەر، پۈتۈن ئىنسانىيەتنىڭ يېڭى باشلامچىلىرى.

بۇ ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا ئەرزيدۇ. دەرۋەقە، تەرجىمىدىكى خاتالىق پەقەت بىرلا سۆز ئۈستىدىكى خاتالىق: «ئادەم» بىر سۆز، «ئىنسانلار» باشقا بىر سۆز، پۈتۈن كىتاب ھازىرمۇ ئالدىمىزدا تۇرۇپتۇ، سىز ئۆزىڭىزنىڭ خاتىمىسىدىمۇ «تارمار»نىڭ تېمىسىنى ناھايىتى توغرا چۈشەنگەن. بىراق، تەرجىمىنى قىيامىغا يەتكۈزۈش ئۈچۈن، ھەربىر سۆزنى مۆلچەرلەپ كۆرۈشكە توغرا كېلىدۇ.

«تارمار»نىڭ نەشر قىلىنغانلىقى ھەرقاچان خاتىرىلەشكە ئەرزيدۇ. سىزنى مۇبارەكلەيمەن. مېنىڭ پىكرىمنى نەزەرگە ئېلىشىڭىزنى، تەرجىمە مەسلىسى، ئومۇمەن تىل ئىنقىلابى مەسلىسى توغرىسىدا يېڭى كۆرەش باشلىنىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

J. K

1931 - يىل 12 - ئاينىڭ 5 - كۈنى

جاۋاب خەت

مۆھتەرەم يولداش J. K: (340)

تەرجىمە توغرىسىدىكى خېتىڭىزنى ئوقۇغاندىن كېيىن ناھايىتى خۇرسەن بولدۇم. بۇلتۇر تەرجىمە كەلكۈنى يامرىغاندىن بۇيان، بىرمۇنچە ئادەملەر قاپىقىنى تۇرۇپ ئاھ ئۇردى، ھەتتا سوغۇق گەپلەرنىمۇ قىلدى. مەنمۇ ئارىلاپ - ئارىلاپ كىتاب تەرجىمە قىلىدىغان ئادەملەردىن بىرى بولغاچقا، مېنىڭمۇ بىرنەچچە ئېغىز سۆز قىلىشىم لازىم ئىدى، لېكىن تا ھازىرغىچە ئېچىپ باقمىدىم. «گەپكە گەپ كەلگەندە ئاتاڭدىن يانما» دېگەن گەپ بار، بۇنداق قىلىش باتۇرانە ھەرىكەت بولسىمۇ، لېكىن مېنىڭ ئەمەل قىلىپ كەلگىنىم «سۇنى سەپ سىڭەر يەرگە، گەپنى قىل سىغار يەرگە» دېگەن كونا گەپ بولدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئالدىمغا كەلگەن

لەر ئومۇمەن قەغەز ئادەم، قەغەز ئات، قۇلاققا تونۇشراق قىلىپ ئېيتساق، «ھاروت - ماروتلار» تۇرسا، مۇنداقلارنىڭ كومىسىرىغا ئۇرۇشقا ھەقىقەتەن ئامالمۇ بولمايدىكەن. پروفېسسور جاۋ جىڭشىن غوجامنى مىسال كەلتۈرسەم، ئۇ بىر تەرەپتىن، ئىلمىي ئەدەبىيات - سەنئەت نەزەرىيىلىرىنىڭ تەرجىمىلىرى يارىمايدۇ، دەپ ھۇجۇم قىلىۋاتىدۇ، ئېزىلگەن يازغۇچىلارغا ئىسمىنى يوشۇرۇپ كۇلكىگە قالدى دەپ بوھتان قىلىۋاتىدۇ؛ يەنە بىر تەرەپتىن، بۇنداق تەرجىمىلەرنى ئامما چۈشىنەلمەي قالارمىكىن، دەپ مېھرىبانلىق قىلىۋاتىدۇ. گويا ئۇنىڭ ئۆزى ھەر كۈنى ئاممىغا چارە - تەدبىر تېپىپ بېرىۋاتقاندەك، باشقا تەرجىمانلار بولسا، ئۇنىڭ سەپلىرىنى مالمان قىلىۋاتقاندەك، بۇ خۇددى روسىيە ئىنقىلابىدىن كېيىن، ياۋروپالىق، ئامېرىكىلىق بايلارنىڭ روسىيىگە كېلىپ كۆرۈپ كەتكەندىن كېيىن بېشىنى چايقاپ، تەرىنى تۇرۇپ، ماقالە لەر يېزىپ، ۋاي ئىشچى - دېھقانلار ئۇنداق ئازاب چېكىۋېتىپتۇ، مۇنداق ئاچارچىلىققا قاپتۇ دەپ، پۈتۈنلەي پاجىئەلىك قىلىپ تەسۋىرلىگىنىگە ئوخشايدۇ. گويا پەقەت ئۇنىڭ ئۆزىلا ئىشچى - دېھقانلارنىڭ بىر موللاق ئېتىپلا ئوردا - سارايلارغا كىرىپ ئولتۇرۇشىنى، نازۇنېمەتلەرنى يەيدىغان، لۆم - لۆم ئورۇندۇقلاردا يېتىپ راھەت كۆرىدىغان بولۇشىنى تولىمۇ ئۈمىد قىلىپ كەلگەن بىر ئادەم ئىمىش؛ لېكىن، ئۇنىڭ كۆتكىنىنىڭ تەتۈرىسىچە، ئۇلار يەنىلا جەبىر - جاپا چەكمەكتىمىش، شۇنىڭ ئۈچۈن روسىيىنىڭ ئىشى قاملاشماپتۇمىش، ئىنقىلاب يامان بولغانمىش، ئاپلا، ئەسىتاغپۇرۇللا، تولىمۇ قەبىھ بولغانمىش. مانا مۇشۇنداق يىغلاشۇغا نېمە دېگۈلۈك؟ ئەگەر ئۇنىڭدىن بىزار بولسىڭىز، مېنىڭچە، قەغەز بىلەن يەملەنگەن ئىسكەتتىدىن تىرنىقىڭىز بىلەن ئەپلەپ بىر تۆشۈك ئېچىپ قويسىڭىزلا كۇپايە قىلىدۇ.

جاۋ غوجام تەرجىمە ئۇسىتىدە مۇھاكىمە يۈرگۈزۈپ، يەن يۇ-

لىكىنى شېپى كەلتۇرگەن ۋە ئۇنىڭ ئۇچۇن ئاھ ئۇرغاندى، شۇڭا سىزنىڭ خېتىڭىزدىمۇ دەشنەم يەپتۇ، لېكىن مېنىڭچە، ئۇ ئال قىلىنىپتۇ. يەن غوجام بىلەن جاۋ غوجامنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئەمەلدە يەتتە يولۇاس بىلەن ئىتنىڭ پەرقىدەك پەرق بار. ئۇنىڭ ناھايىتى روشەن مىسالى شۇكى، يەن يۇلۇڭ كىتاب تەرجىمە قىلىش ئۇچۇن، خەن، جىن ۋە ئالتە سۇلالە زامانىسىدىكىلەرنىڭ بۇددا كىتابلىرىنى تەرجىمە قىلىش ئۇسۇللىرىنى تەكشۇرۇپ كۆرگەندە كەن؛ جاۋ غوجام يەن يۇلۇڭنى غايىبانە سىرداش قىلىۋالغانۇ، يەن يۇلۇڭ تەرجىمە قىلغان كىتابلارنى كۆرۇپ باقمىغان. يەن تەرجىمە قىلغان كىتابلارنىڭ ھەممىسى ھازىر نەشر قىلىندى. ئۇلارنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى بولمىسىمۇ، لېكىن يەنىنىڭ قانچىلىك ئەجىر قىلغانلىقىنى شۇ كىتابلاردىن تەكشۇرۇپ بىلگىلى بولىدۇ. مېنىڭ ئەسلىشىمچە، ئۇ تەرجىمە قىلىشتا ھەممىدىن بەك قىينالغان ۋە ئوقۇغان ئادەمگىمۇ ھەممىدىن بەك تەس كېلىدىغان كىتاب — «مىللىنىڭ مەشھۇر تەلىماتى» ۋە «جامائەتنىڭ ئۆزلۇك ھوقۇقى ساھەسى توغرىسىدا» دېگەن ئەسەرلەرنىڭ ئاپتورى يازغان كىرىش سۆز، ئۇنىڭدىن قالسا شۇ ئەسەرنىڭ ئۆزى بولغان. قانداق بولىدە كىنتاك، كېيىن بۇ ئەسەرنىڭ ئىسمى «ھوقۇق ساھەسى» گە ئۆزگەرتىلگەن، كىتابنىڭ نامىنى چۇشىنىشىمۇ تەس. ھەممىدىن ئاسان چۇشەنگىلى بولىدىغىنى، تەبىئىيكى، «تەبىئىي تەرەققىيات توغرىسىدا»، بۇنىڭدىن تۆۋەنكىلەر[341] نىڭ پۇرىقى چىقىپ تۇرىدۇ، بۇنىڭدا ھەتتا سۆزلەرنىڭ ئۇرغۇلۇق ئاھاڭلىرىغىمۇ ئەھمىيەت بېرىلگەن، بېشىڭىزنى لىڭشىتىپ تۇرۇپ ئوقۇيدىغان بولسىڭىز، ئاھاڭ ئۇرغۇلىرى جارانگلاپ كېتىدۇ - دە، بېشىڭىزنىڭ قېيىۋاتقانلىقىنى تۇيمايسىز. مانا بۇ تەرىپى تۆۋەنكىلەر تەرەپدارى بولغان ئاقساقال ۋۇ رۇلۇن[342] نىمۇ تەسىرلەندۇرۇۋەتكەن، شۇڭا ئۇ: «جۇ، چىن زامانىلىرىدىكى موللىلارنىڭكىدىنمۇ قېلىشمايدىكەن»

دېگەن. لېكىن، يەن يۇلۇڭ بۇنداق تولىمۇ «ئۇقۇملۇق» تەرجىمە قىلىش ئۇسۇلىنىڭ توغرا ئەمەسلىكىنى بىلگەچكە، ئۇ بۇنى «تەرجىمە» دەپ ئاتىماي، «خۇگۇەنلىك يەن فۇ مەپھۇمىنى ئۇقتۇرغان» دەپ يىزىپ قويغان. ئۇ ئۆزىنىڭ كىرىش سۆزلىرىدە «دۇرۇس، ئۇقۇملۇق، پاساھەت» دېگەن بىرنەمىلىرى ئۇستىدە بىرقۇر گەپ سالقاندىن كېيىن، ئاخىرىدا: «كوماراجىۋا[343] مېنى دورىساڭ كېسەلگە گىرىپتار بولسەن دەپتىكەن، ۋارىسلار كۆپىيىۋاتىدۇ، بۇ كىتابتىكىلەرنى راست ئىكەن دەپ ئويلاپ قالماڭلار؟» دەپ بايانات ئېلان قىلىپ قويغان. گويا ئۇ جاۋ غوجامنىڭ قارىسىغىلا سىردىشىم دەۋالىدىغانلىقىنى 40 يىل ئىلگىرى پەملەپ، قۇيقا چېچى تىك تۇرغان. پەقەت مۇشۇ بىر نۇقتىغىلا ئاساسلىنىپ شۇنى ئېيتمەنكى، يەن ئۇستاز بىلەن جاۋ ئۇستاز ئوتتۇرىسىدا يولۇاس بىلەن ئىتتەك پەرق بار، بۇلارنى ئوخشاش دەپ قارىغىلى بولمايدۇ.

ئۇنداق بولسا، ئۇ نېمىشقا بۇنداق رەڭۋازلىق قىلىدۇ؟ جاۋاب: ئۇ چاغدا چەت ئەللەردە ئوقۇپ كەلگەن ئوقۇغۇچىلار ھازىرقىدەك سۆلەتلىك ئەمەس ئىدى، جەمئىيەتتە ئومۇمەن، غەربلىكلەر ماشىنا — بولۇپمۇ ئۆزى جىرىڭلايدىغان سائەت — ياساشنىلا بىلىدۇ؛ چەت ئەللەردە ئوقۇپ كەلگەنلەر بولسا چەت ئەللىك ئالۋاستىلارچە سۆزلەشنىلا بىلىدۇ، شۇڭا ئۇلارنى «ئوقۇمۇشلۇق» دېگىلى بولمايدۇ دەپ قارىلاتتى. شۇنىڭ ئۈچۇن ئۇ جاراڭلاتقىلى تۇردى. ئۇنىڭ جاراڭلىتىشى مۇناسىۋىتى بىلەن ۋۇ رۇلۇنمۇ ئۇنىڭغا كىرىش سۆز يىزىپ بەردى، ئەنە شۇ كىرىش سۆز مۇناسىۋىتى بىلەن باشقا ئىش - ئوقەتكىمۇ كۆپلەپ تۇتۇش قىلدى - دە، شۇنىڭ بىلەن «مەشھۇر تەلىمات»، «قانۇن ماھىيىتى»، «تەبىئىي بايلىق» ۋەھاكازالارنى پەيدا قىلغان. لېكىن، ئۇ كېيىنكى چاغلاردىكى تەرجىمىلىرىدە «ئۇقۇملۇق ۋە پاساھەتلىك» بولۇشقا قارىغاندا، «دۇرۇس» بولۇشىغا كۆپرەك ئەھمىيەت بەرگەن.

ئۇنىڭ تەرجىمىلىرى ھەقىقەتەن خەن، تاڭ دەۋرلىرىنىڭ دە-
نىي كىتابلارنى تەرجىمە قىلىش تارىخىنىڭ كېچىك كارتىنىسى
جۈڭگودا بۇددا سۆترا (نامە) لىرىنى تەرجىمە قىلىشتا، خەن دەۋرد-
نىڭ ئاخىرىدا ئۇدۇلىسىغا تەرجىمە قىلىش ئۇسۇلىنى قوللانغان،
يەن فۇمۇ بۇ ئۇسۇلغا تەقلىد قىلمىغان. ئالتە سۇلالە دەۋرىدىكى
تەرجىمىلەر ھەقىقەتەن «ئۇقۇملۇق» ۋە «پاساھەتلىك» بولغان،
يەن فۇ «تەبئىي تەرەققىيات توغرىسىدا»نى تەرجىمە قىلىشتا ئەنە
شۇنى ئۇلگە قىلغان. تاڭ دەۋرىدە بولسا «دۇرۇس» قىلىش ئاساس
قىلىنغان، يۇزە قارىغاندا زادىلا چۈشەنگىلى بولمايدۇ. بۇ، يەن
فۇنىڭ كېيىنكى چاغلاردىكى تەرجىمىلىرىگە ئوخشاپ كېتىدۇ.
سۆترا - نامىلەر تەرجىمىسىنىڭ ئاددىي ئۇلگىسى سۈپىتىدە، جە-
لىندىكى سۆترا - نامە باسمىخانىسى توپلاپ باسقان «ماخايانا دىنە-
نىڭ مەنبەسى توغرىسىدا»[344] نىڭ ئۇچ خىل تەرجىمە نۇسخىسى
بار، بۇلارمۇ جاۋ غوجامنىڭ كۆشەندىسى.

لېكىن، مەن ئويلايمەنكى، بىزنىڭ تەرجىمە قىلغان كىتابلە-
رىمىز ئۇنداق ئاددىي بولماسلىقى كېرەك، ئالدى بىلەن، ئاما
ئىچىدىكى قانداق كىتابخانلارغا تەرجىمە قىلىپ بېرىدىغانلىقىمىزنى
مۇئەييەنلەشتۇرۇش كېرەك. بۇ ئامىنى ئاددىي ھالدا پەرقلەندۇر-
گەندە: A — خېلى ئوبدان ئوقۇغانلار، B — ئاز - پاز خەت -
ساۋاتى بارلار، D — ھېچقانچە خەت - ساۋاتى يوقلار دەپ ئايرىلە-
دۇ. D خىلىغا كىرىدىغانلار «كىتابخانلار»نىڭ قاتارىدىن مۇستەس-
نا بولۇپ، بۇلارنى ئويغىتىش ئىشى — رەسىم، نۇتۇق، تېياتىر
ۋە كىنونىڭ ۋەزىپىسى، بۇ ھەقتە بۇ يەردە توختالمىساممۇ بولار،
لېكىن A بىلەن B گىمۇ ئوخشاش كىتابنى بەرگىلى بولمايدۇ،
ئۇلارنىمۇ ئۆزىگە لايىق كىتابلار بىلەن تەمىنلەش كېرەك. B گە
تەرجىمە قىلىنغان كىتابلارنى بەرگىلى بولمايدۇ، ھېچبولمىغاندا
ئۆزگەرتىپ يېزىلغان كىتابلارنى، ئەڭ ياخشىسى ئىجادىي كىتابلار-

نى بېرىش كېرەك، لېكىن بۇ ئىجادىي كىتابلاردا كىتابخانلارنىڭ
دىتىغا يېقىشنى، كىتابخانلارنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشنى، كۆپرەك
ئوقۇشنىلا مەقسەت قىلماسلىق كېرەك. A خىلىغا كىرىدىغان ئوقۇ-
غۇچىلارغا بېرىلىدىغان تەرجىمىلەر توغرىسىدا — مەيلى نېمە بولسا
بولسۇن — مەن ھازىرغىچە «راۋان بولمىسا مەيلىكى، دۇرۇس
بولسۇن» دەپ تەشەببۇس قىلىپ كېلىۋاتىمەن. دەرۋەقە «راۋان
بولمىسىمۇ مەيلى» دېگەن سۆز ھەرگىز «تىزلىنىش» دېگەن سۆز-
نى «تىزنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇش» دەپ، «سامانيولى»نى «كالا
سۈتى يولى» دەپ تەرجىمە قىلىۋېرىش كېرەك، دېگەن سۆز ئە-
مەس، بەلكى چاينى «غۇرتتىدە» ئىچىۋەتكەندەك نەچچە يالماپ
يۇتۇۋەتمەستىن، چىش بىلەن چاينىغۇدەك قىلىپ بېرىش كېرەك،
دېگەن سۆز. بۇ يەردە: نېمىشقا پۇتۇنلەي جۈڭگوچىلاشتۇرۇپ،
كىتابخانلارغا بىرئاز ئاسانلىق تۇغدۇرۇپ بەرمەيمىز، شۇنداق جاپا
بىلەن چۈشىنىلىدىغان نەرسىنى قانداقمۇ تەرجىمە دېگىلى بولسۇن،
دېگەن سوئال كېلىپ چىقىدۇ. بۇنىڭغا بېرىدىغان جاۋابىم شۇكى:
بۇمۇ تەرجىمە. بۇنداق تەرجىمە يېڭى مەزمۇنلارنى كىرگۈزۈش
بىلەنلا قالماستىن، يېڭى ئىپادە شەكىللىرىنىمۇ كىرگۈزىدۇ.
جۈڭگو يېزىقى ياكى تىلى، ئىپادە شەكلى جەھەتتە، ھەقىقەتەن
دېگەندەك مۇكەممەل ئەمەس. ماقالە يېزىشنىڭ ئەپلىك چارىسى
شۇكى، ھەممىگە تونۇش بولغان سۆزلەر بىر چەتكە قايرىپ قويۇلە-
دۇ، قوشۇمچە سۆزلەر چىقىرىپ تاشلىنىدۇ، ئەنە شۇنداق ماقالە
ياخشى ماقالە ھېسابلىنىدۇ. سۆز قىلغاندىمۇ كۆپىنچە ئىستېمال
قىلىنغان سۆزلەر مەقسەتنى ئۇقتۇرۇپ بېرەلمەيدۇ، بۇ سۆزلەرنىڭ
يېتىشمەيدىغانلىقىنى كۆرىستىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئوقۇتقۇچىلار
دەرس بەرگەندىمۇ بورغا مۇراجىئەت قىلىشقا مەجبۇر بولىدۇ.
گرامماتىكىدىكى بۇ مۇكەممەلسىزلىك پىكىر قىلىشنىڭ مۇكەممەل-
سىزلىكىنى، ئىككىنچى تۇرلۇك قىلىپ ئېيتقاندا، مېڭىنىڭ بىر-

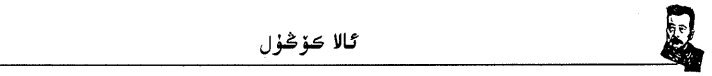

ئاز دۆتلۈكىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ. ئەگەر مۇشۇنداق دۆتلەرچە گەپ مەڭگۈ ئىشلىتىلمىگەن بولسا، ھەتتا شارىلداپ ئوقۇغان تەقدىردىمۇ، ئېلىنمىغان نەتىجە ئاخىر يەنە شۇ دۆتلۈك بولۇپ چىقىدۇ. بۇ كېسەلنى ساقايتىش ئۈچۈن، مېنىڭچە داۋاملىق ھالدا بىرئاز جاپا تارتىپ، قەدىمكى، باشقا ئۆلكە، باشقا ئېلايەتلەرنىڭ، چەت ئەللەرنىڭ غەيرىي - غەيرىي جۈملە شەكىللىرىنى مېڭىگە قۇيۇپ، ئاندىن كېيىن ئۇلارنى ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىش كېرەك. بۇ قۇرۇق خىيال بىلەن بولمىغان ئىش ئەمەس. يىراقتىن ياپونىيىنى مىسالغا ئالساق، ئۇلارنىڭ ماقالىلىرىدە ياۋروپالاشقان گرامماتىك قائىدىلەر ئىنتايىن ئادەتتىكى بىرنەرسە بولۇپ قالغان، لىياڭ چىچاۋ «ياپونچىنى خەنزۇچە ئوقۇش ئۇسۇلى» نى يازغان دەۋردىكىگە زادىلا ئوخشاشمايدۇ. يېقىنقى مىسال ئۈچۈن مانا بۇ ئەۋەتكەن خېتىڭىزدا ئېيتىلغىنىنى ئالساق، 1925 - يىلى ئاممىغا «ئىش تاشلاش» دېگەن سۆز يارىتىپ بېرىلگەن، بۇ سۆز ئەسلىدە بولمىغان بولسىمۇ، لېكىن ھازىر ئاممىا چۇشىنىدىغان بولۇپ كەتتى.

يەنە، مېنىڭچە، B خىلدىكى كىتابخانىلارغا بېغىشلاپ تەرجىمە قىلىنىدىغان كىتابلارغىمۇ پات - پات يېڭى سۆز، يېڭى گرامماتىكا قائىدىلىرىنى كىرگۈزۈپ تۇرۇش كېرەك، لېكىن تولىمۇ كۆپ بولۇپ كەتمىسۇن، ئارىلاپ - ئارىلاپ ئۇچراپ قالغاندا، ئويلاپ كۆرۈش ياكى سوراش بىلەنلا چۈشىنىۋالالىغۇدەك بولسا كۇپايە. ئەنە شۇنداق قىلغاندىلا، ئاممىنىڭ تىلىنى ئاندىن بېيىتقىلى بولىدۇ.

ھەرقانداق ئادەم ئوقۇپ چۈشىنىپ كېتەلەيدىغان كىتاب ھازىرچە تېپىلماس، بۇددا مۇرىتلىرىنىڭ «ئوم» (— an) دېگەن سۆزىنى «ھەممە ئادەم چۈشىنەلەر» مىش، ئەپسۇسكى «ھەركىمنىڭ شەرھلىشى ئوخشاش ئەمەس»، ھەتتا ماتېماتىكا ياكى خىمىيە كىتابلىرىدا جاۋ غوجام چۈشەنمەيدىغان بىرمۇنچە «ئاتالغۇلار» نى

يوق دېگىلى بولماس. لېكىن، جاۋ غوجام بۇلارنى تىلغا ئالمايدۇ، چۈنكى ئۇنىڭغا يەن يۇلۇڭ تولىمۇ بەك يات بولۇپ كەتكەن.

ئەدەبىيات - سەنئەت تەرجىمىسىگە كەلسەم، ئەگەر A خىلدىكى كىتابخانىلار نىشان قىلىنىدىغان بولسا، مەنمۇ ئۇدۇل تەرجىمە قىلىش ئۇسۇلىنى تەشەببۇس قىلىمەن. مېنىڭ تەرجىمە قىلىش ئۇسۇلۇم مۇنداق: مەسىلەن، «تاغ ئارقىسىدا كۈن ئولتۇرۇپ كەتتى». بۇ راۋان بولمىسىمۇ، لېكىن بۇنى ھەرگىز «كۈن تاغنىڭ تەسكىرىسىگە ئولتۇردى» دەپ ئۆزگەرتمەيمەن. چۈنكى، ئەسلىدە تاغ ئاساس قىلىنغان، ئۆزگەرتىلگەندە كۈن ئاساس بولۇپ قالىدۇ، ئىجادىي ئەسەردىمۇ ئاپتور شۇنداق پەرق ئېتىشى كېرەك، بىر تەرەپتىن، ئىمكانقەدەر چەتتىن قوبۇل قىلىش كېرەك، بىر تەرەپتىن، ئىمكانقەدەر ھەزىم قىلىش، ئۆزلەشتۈرۈش كېرەك، شۇنداق قىلغاندا كارغا يارايدىغانلىرى ئۆمۈر سۈرۈپ كېتىۋېرىدۇ، داشقاللىرى چۈشۈپ قېلىۋېرىدۇ. دېمەك، ھازىرقى ۋاقىتتا «ئاز - تولا راۋانسىز» لىققا يول قويۇشنى «مۇداپىئە قىلىش» قاتارىغا چىقىرىۋەتكىلى بولمايدۇ، ھەقىقەتتە بولسا، ئۇ يەنىلا «ھۇجۇم قىلىش» بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ھازىر ئاممىنىڭ ئاغزىدىكى سۆزلەر جايىدا، ھەممىسى «راۋان»، لېكىن ئاممىنىڭ ئېغىز تىلىدىن توپلانغان خام سۆزلەرنىمۇ ئەمەلىيەتتە راۋان قىلىشقا توغرا كېلىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن مەنمۇ «راۋانسىز» لىققا يول قويۇشنى تەشەببۇس قىلىدىغانلارنىڭ بىرى.

لېكىن، بۇ ئەھۋالمۇ مەڭگۈلۈك بولۇۋەرمەيدۇ، ئەلۋەتتە. بۇلارنىڭ بىر قىسمى «راۋانسىز» لىقتىن «راۋان» لىققا ئۆتىدۇ: بىر قىسمى بولسا تېگىدىن «راۋانسىز» بولغانلىقى ئۈچۈن شاللىنىپ چىقىپ تېپىك يەيدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن ھەممىدىن مۇھىمى ئۆزىمىزنىڭ باھالىشىغا باغلىق. يازغان خېتىڭىزدە كەلتۈرۈلگەن تەرجىمە مىساللىرىنى ئالساق، سىزنىڭ تەرجىمىلىرىڭىزنىڭ مې-

نىڭ تەرجىمىلىرىمدىنمۇ «ئۇقۇملۇق» ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىمەن، مېنىڭكىدىنمۇ «دۇرۇس» ئىكەنلىكىنى پەرەز قىلىمەن، بۇ تەرجىمانغىمۇ، كىتابخانلارغىمۇ ناھايىتى چوڭ پايدىلىق. بىراق، بۇلار پەقەت A خىلدىكى كىتابخانلارغىلا چۈشىنىشلىك، B خىلدىكى كىتابخانلارغا بولسا تولىمۇ چوڭقۇرلۇق قىلىدۇ. دېمەك، ھازىرقى ۋاقىتتا، تۈرلۈك كىتابخانلار قاتلىمىنى پەرق ئېتىپ، ئۆز لايىقىدىكى تەرجىمە ئەسەرلەرنى بېرىش كېرەك.

B خىلدىكى كىتابخانلار ئۈچۈن تەرجىمە قىلىش ئۇسۇلى توغرىسىدا تەپسىلىي ئويلىنىپ كۆرمىگەنىكەنمەن. ھازىر بۇ ھەقتە بىرنەرسە دېيەلمەيمەن. لېكىن، ئومۇمەن ئېيتقاندا، ھازىر تېخى ئېغىز تىلى — ھەرقايسى جايلارنىڭ ھەر خىل يەرلىك لەھجىلىرى — بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، بىر خىل ئالاھىدە ئومۇمىي ئەدەبىي تىلغا ياكى مەلۇم بىرەر جاي بىلەنلا چەكلىنىدىغان ئومۇمىي ئەدەبىي تىلغا ئايلاندۇرغىلى بولمايدۇ. كېيىنكى بىر خىلدىكىسىنى شۇ مەلۇم جايدىن باشقا جايلاردىكى كىتابخانلار چۈشەنمەي قالىدۇ. بۇنىڭ كەڭرەك تارقىلىشى ئۈچۈن ئالدىنقى خىلىنى قوللىنىش توغرا كەلگەندىمۇ، بىراق ئۇمۇ يەنىلا ئالاھىدە بىر خىل ئومۇمىي ئەدەبىي تىل بولۇپ قالىدۇ ـ دە، يېزىق ئەدەبىي تىلى ئامىللىرىمۇ كۆپىيىپ كېتىدۇ. مەن بىرەر جاي بىلەنلا چەكلىنىدىغان يەرلىك لەھجە قوللىنىشقا قارشى. مەسىلەن، رومانلاردا دائىم ئۇچراپ تۇرىدىغان « 别闹 » ، « 别说 » دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەرنى ئالاي، ئەگەر بېيجىڭغا بارمىغان بولسام، چوقۇم « 另外捣乱 » « 不要 » دېگەن مەنىدە چۈشەنگەن بولاتتىم، ئۇ ھەقىقەتەن بىرقەدەر يېقىن زامان يېزىق ئەدەبىي تىلىدىكى 不要 دېگەن سۆزدەك ئاسان چۈشىنىشلىك ئەمەس. دېمەك، بىر جايدا ئېقىپ تۇرغان ئېغىز تىلىنى زادىلا ئىلاجى بولماي قالمىسا قوللىنىشتىن ساقلىنىش كېرەك. «ئەل قىسسە ۋە پەسلى ـ بايان»

تەرزىدىكى رومانلارنىڭ يېزىلىش ئۇسلۇبى ناھايىتى تونۇش بولسىمۇ، ئۇلارنى قوللىنىۋېرىش ھاجەتسىز. مەسىلەن، «لىن چۈڭ كۇلۇپ تۇرۇپ ئېيتتى: ئەسلىدە سىز تونۇيدىكەنسىز ـ دە» ۋە «ئەسلىدە تونۇيدىكەنسىز ـ دە، — دېدى لىن چۈڭ كۇلۇپ تۇرۇپ» . بۇ ئىككى مىسالنىڭ كېيىنكىسى قارىماققا ئەجنەبىيچىرەك تۇرسىمۇ، ئەمەلىيەتتە بىز سۆزلىگەن چاغلىرىمىزدا پات ـ پات ئىشلىتىپ قالىمىز، ئاڭلاۋېرىپ «قۇلاققا سىڭىپ» قالغان. شۇنداق بولسىمۇ، جۇڭگولۇقلار رومان ئوقۇيدۇ، شۇڭا ئالدىنقى مىسالنى «كۆزگە تونۇش» دەپ قارايدۇ ـ دە، كىتابلاردا كېيىنكى مىسالدىكىدەك يېزىش ئۇسلۇبى ئۇچراپ قالسا، ياتتەك تۇيۇلىدۇ. ئىلاجى يوق، ھازىرچە مەدداھلارنىڭ ئۇسۇلىنى قوللىنىش ۋە لېكىن لولىلىقلىرىنى چىقىرىپ تاشلاش، قۇرۇق گەپلىرىنى ئاڭلىغاندىمۇ ئۇنىڭ چېچىلاڭغۇ قىسىملىرىنى چىقىرىپ تاشلاش، ئاممىنىڭ ئېغىز تىلىدىن كەڭ پايدىلىنىپ ئۇنىڭدىن كۆپچىلىك ئوبدان چۈشىنەلەيدىغان سۆز ـ جۈملىلەرنى ساقلاپ قېلىش يولى بىلەن ھېچنېمىگە ئوخشاشمايدىغان ئومۇمىي ئەدەبىي تىل قىلىۋېلىشقا مەجبۇرمىز. بۇنداق ئومۇمىي ئەدەبىي تىل جانلىق بولىدۇ. جانلىق بولۇشنىڭ سەۋەبى شۇكى، بەزىلىرى ئاممىنىڭ جانلىق ئېغىز تىلىدىن ئېلىنىدۇ، بەزىلىرى شۇنىڭدىن باشلاپ جانلىق ئاممىغا ئىچىگە سىڭدۈرۈلىدۇ.

ئاخىرىدا، خېتىڭىزنىڭ تۇگەنچىسىدە كەلتۈرۈلگەن ئىككى مىسالدىن ناھايىتى مەمنۇن بولدۇم. بىرىنچىدىن، مەن «…» ھەتتا ئۆزىدىنمۇ يېقىن كۆرىدۇ» دېگەن سۆزنى «ئۆزىدىنمۇ، باشقىلاردىنمۇ يېقىن كۆرىدىغان ئادەملەر» دەپ تەرجىمە قىلىشتا نېمىسچە، ياپونچە تەرجىمىلىرىدىكى سۆزدىن ئۇدۇلىسىغا تەرجىمە قىلغان، بۇ ئېھتىمال ئۇلارنىڭ گرامماتىكىسىدا شۇنداق تەلەپپۇزنى «ھەتتا» دېگەن سۆزدەك ئەپچىل ۋە ئېنىق ئىپادىلەپ بېرەلەيدىغان

سۆز بولمىغانلىقىدىن بولسا كېرەك، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ سۆز ئايلا-
نىپ يۈرۈپ شۇنداق قاملاشمىغان بىر گەپ بولۇپ قالغان. ئىك-
كىنچىدىن، «يېڭى... ئادەم» دېگەن جۈملىدىكى «ئادەم» نى «ئىن-
سانلار» دەپ تەرجىمە قىلىپ قويۇش مېنىڭ خاتالىقىم، تولىمۇ
تېشىپ كىرىپ كەتكەندىن كېيىن بولغان خاتالىق. لۇنىسون
خاماندىكى ئادەملەرنى كۆرۈپ، ئۇلارنى ھازىرقى جەڭچىلىك ئادەملە-
رىدىن قىلىپ يېتىشتۈرمەكچى بولغان. مەن بۇنى چۈشەنگەنىدىم،
لېكىن ئۇ «يېڭى... ئادەم» نى خيالىغا كەلتۈرگىنىدە، مەن خېلى
كۆپ ئويلاندىم: (1) «ئادەم» سۆزىنىڭ ئەسلىي ياپونچىغا «ئادەم-
زات» دەپ، نېمىسچىسىغا «Mensch» دەپ تەرجىمە قىلىنغان،
ھەممىسى بىرلىك سان، لېكىن بەزىدە بۇلارنى «ئادەملەر» دەپ
چۈشىنىشىمۇ مۇمكىن؛ (2) ئۇنىڭ ھازىرلا «يېڭى، ناھايىتى ياخ-
شى، قۇۋۋەتلىك، شەپقەتلىك ئادەم» نىڭ بارلىققا كېلىشىنى ئارزۇ
قىلغانلىقى تولىمۇ بىھودە، تولىمۇ قورقۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن
ئۇنىڭ كېلىپ چىقىشى سودىگەر بالىسى، زىيالىي ئىكەنلىكىنى
كۆز ئالدىمغا كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭ كۆرەش قىلىشتىن مەقسىتى سە-
نىپىي كۆرەشتىن كېيىنكى سىنىپسىز جەمئىيەت ئىكەنلىكىنى
پەرەز قىلىپ، ئۇ تەسەۋۋۇر قىلغان ھازىرقى ئادەملەرنى ئۆزۈمنىڭ
سۇبيېكتىپ خاتالىقىم بىلەن بىللە كېلەچەككە يۆتكەپ قويغان ھە-
دە «ئادەملەر» گە — ئىنسانلارغا ئايلاندۇرۇپ قويغان. سىز بۇنى
كۆرسىتىپ بېرىشتىن ئىلگىرى، مەن تېخى بۇ چۈشەنچەمنى قال-
تىس جايىدا دەپ ئويلاپ يۈرەتتىم. بۇنى كىتابخانلار ئالدىدا دەرھال
تۈزىتىدىغانلىقىمنى ئېلان قىلىمەن.

ئومۇمەن، بۇ يىل قانداقلا بولمىسۇن بۇ خاتىرە تېشى بولغان
رومانىنى بۇ يەردىكى كىتابخانلارغا سوۋغا قىلدىم. تەرجىمە قىلىش
ۋاقتىدا ۋە باستۇرۇش ۋاقتىدا، بىرمۇنچە قېيىنچىلىقلارنى تارتقاند-
ىم، ھازىر بۇ قېيىنچىلىقلار ئەس - خاتىرەمدىن چىقىپمۇ كەت-

تى، لېكىن ھەقىقەتەن سىز ئۆز خېتىڭىزدە يازغىنىڭىزدەك، ئۇنى
ئۆز ئوغلۇمدەك ياخشى كۆرىمەن ۋە ئۇنىڭ سەۋەبى بىلەن ئوغلۇم-
نىڭ ئوغلىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرىمەن. «تۆمۈر ئېقىن» نىمۇ
ناھايىتى ياخشى كۆرىمەن. بۇ ئىككى رومان قوپالراق ئىشلەنگەن
بولسىمۇ، لېكىن كەلسە - كەلمەس قىلىپ بولۇشچە ئىشلەنگەن
ئەمەس؛ ئۇلاردىكى پولاتتەك ئادەملەر ۋە قانلىق كۆرەشلەر ئالدىدا،
غەمگۇزار، كېسەلچان مىرزىلارنى ۋە ناز - كەرەشمە بىلەن ناياق-
لاپ يۈرىدىغان سەتەڭلەرنى بولۇشچە تەسۋىرلىگەن ئاتالمىش «گۈ-
زەل ئەسەر» لەر ھېچنېمىگە ئەرزىمەس پۈچەك نەرسە بولۇپ قالا-
دۇ. مەنمۇ سىزگە ئوخشاشلا، بۇنى كىچىككىنە بىر غەلىبە دەپلا
قارايمەن، شۇنىڭ ئۈچۈن كۆپرەك ئادەمنىڭ ھەمكارلىشىپ تېخىمۇ
كۆپ تونۇشتۇرۇشىنى، ھېچبولمىغاندا بۇنىڭدىن كېيىنكى ئۇچ
يىل ئىچىدە گىرازدانلار ئۇرۇشى دەۋرىنىڭ ۋە قورۇلۇش دەۋرىنىڭ
خاتىرىسى بولۇپ قالغان ئەدەبىي كىتابلاردىن 8 — 10 خىلىنىڭ
تونۇشتۇرۇلۇشىنى، بۇنىڭدىن باشقا پرولېتارىيات ئەدەبىياتى دەپ
ئاتالىدىغان بۇرژۇئازىيىنىڭ بىر تەرەپلىمە «قا-
راشلىرىدىن (مەسىلەن، ھىنرى باربۇس[345] نىڭ) ۋە كاتولىك
سوتسىيالىزمى[346] كۆزقارىشىدىن (مەسىلەن، سىنلېرنىڭ) خا-
لىي بولالمىغان ۋەكىللىك خاراكتېردىكى ئەسەرلەرنىڭ جىددىي
تەنقىد بەرگەن ھالدا ياخشىلىقى نەدە، سېلىشتۇرۇپ پايدىلىنىش
ئۈچۈن تەھلىل ۋە جىددىي تەنقىد قوشۇلغان ھالدا تەرجىمە قىلىنە-
شىنى ئارزۇ قىلىمەن. شۇنداق بولغاندا، كىتابخانلار كۆزقاراشلە-
رى كۆندىن - كۈنگە روشەنلىشىش بىلەنلا قالماستىن، يېڭى
ئىجادكارلارمۇ توغرا ئۇلگىگە ئىگە بولالايدۇ.

لۇشۈن

1931 - يىل 12 - ئاينىڭ 28 - كۈنى

هازىرقى زامان كىنوسى ۋە مۇلۇكدارلار سىنىپى[347]

ئاپتورى: (ياپونىيەدىن) يەنچى[348]

1. كىنو ۋە تاماشىچى

كىنونىڭ كەشىپ قىلىنغانلىقى يېڭى مەتبەئەچىلىك تېخنىكىسىنىڭ مەنبەسى. مېخ مەتبەئە ۋە قەغەزنىڭ يارىدىمى بىلەن تارقالغان، كۆچۈرۈپ چىقىرىلغان ئىدىيە ئوتتۇرا ئەسىردىكى فېئودال، كاتولىك ئىجتىمائىي ئاڭلىرىنى ھالاك قىلىش قۇدرىتىگە ئىگە.

مۇلۇكدارلار جەمئىيىتىنىڭ راۋاج تاپقانلىقى، دىنىي ئىسلاھات، زور تارىخىي بۇرۇلۇشلار ئەنە شۇنىڭ نەتىجىسى. هازىر ئىدىيىنى كەڭ تارقىتىش، ئىدېئولوگىيىنى قارارلاشتۇرۇش جەھەتتە كىنونىڭ ئۇستىگە چۈشكەن ۋەزىپە تېخىمۇ ئاكتىپ، تېخىمۇ مەقسەتلىك بولۇپ قالدى. ئۇ سىنىپىي جەمئىيەتنىڭ هامىيسى، شۇنداقلا يېڭى «دىنىي ئىسلاهات».

بۇ يېڭى مەتبەئەچىلىك تېخنىكىسى هەرىكەتنىڭ سىستېمىلىق سۇرەتلىرىنى Zlluloid دېگەن نېپىز پەردىگە بېسىش بىلەن هاسىل قىلىنىدۇ. بۇ مەتبەئە هەرپلىرى ئۆزىنىڭ مۇشتەرىلىرىنى ئۇقۇم بىلەن ئەمەس، هەرىكەت ۋە سۇرەت بىلەن تەمىنلەيدۇ. كۆز بىلەن بېۋاستە كۆرۈش ماهىيىتىدىن ئالغاندا بۇ، تەڭداشسىز ئاممىباب ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە تەسىرلىك مېخ مەتبەئە هېسابلىنىدۇ؛ پرىنسىپ جەهەتتە تىلسىزلىقى ماهىيىتىدىن ئالغاندا، خەلقئارا مېخ

مەتبەئە هېسابلىنىدۇ. تەشۋىقات ـ تەرغىبات ۋاستىسى بولغان كىنونىڭ رولى ئەنە شۇ يەردە.

تەشۋىقات ـ تەرغىبات ۋاستىسى بولغان كىنونى تەكشۈرۈپ كۆرىدىغان بولساق، ئۇنىڭ هەممىدىن چوڭ ئەهمىيىتى ئۆزىنىڭ تەسىرى ئاستىدىكى ئاممىنى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىدە.

بۇنى كونكرېت رەقەملەر بىلەن تەسۋىرلەپ بېرەكچىمەن.

ئەنگلىيە كىنو ژۇرنىلى «The Cinema» دا ئېلان قىلىنغان هېساباتقا قارىغاندا، بىر هەپتە ئىچىدە كىنو كۆرگەن ئادەملەرنىڭ سانى مۇنداق كۆپ بولغان:

ئامېرىكىدا	
دائىملىق كىنوخانا	15,000
نوپۇس	106,000,000
هەر هەپتىدىكى تاماشىچىلار	47,000,000
نوپۇسقا نىسبىتى	45%
ئەنگلىيىدە	
دائىملىق كىنوخانا	3,800
نوپۇس	44,000,000
هەر هەپتىدىكى تاماشىچىلار	14,000,000
نوپۇسقا نىسبىتى	33.3%
گېرمانىيىدە	
دائىملىق كىنوخانا	3.600
نوپۇس	63,000,000
هەر هەپتىدىكى تاماشىچىلار	6,000,000
نوپۇسقا نىسبىتى	10.5%

(Hans Buchner — Im Banne des Films. S. 21.)

يەنە بۇ داۋاملىق كىنوخانىلارنىڭ ئومۇمىي سىغدۇرۇش ئىقتىدارىنى كۈندىلىك تاماشىچىلار سانىنىڭ ئوتتۇرىچە مىقدارى دەپ

قاراش مۇمكىن، خۇددى تۆۋەندە كۆرسىتىلگىنىدەك:

دائىملىق كىنوخانا ۋە سىغدۇرۇش ئىقتىدارى

	دائىملىق كىنوخانا	سىغدۇرىدىغان ئادەمى
ئامېرىكىدا	15,000	8,000,000
گېرمانىيىدە	3.600	1,500,000
ئەنگلىيىدە	3.800	1,250,000

بۇ رەقەملەرنى 365 كە كۆپەيتسەك مۇنداق بولىدۇ:

(ئامېرىكىدا) 8,000,000×365=2,920,000,000

(گېرمانىيىدە) 1,500,000×365=547,500,000

(ئەنگلىيىدە) 1,250,000×365=456,250,000

مانا بۇنى تاماشىچىلارنىڭ بىر يىللىق تەخمىنەن جەمئىيسى دەپ قاراش مۇمكىن.

بۇ رەقەملەر تېخى 1925 - يىللىق تەكشۈرۈشتىن چىققان، ئەگەر يېڭىراق ھېسابقا قارايدىغان بولساق، دۇنيا ئەللىرىدىكى دائىملىق كىنوخانىلارنىڭ ئومۇمىي سانى تەخمىنەن 65.000 دىن ئاشىدۇ.

بۇلاردىن:

ئامېرىكىدا	20,000
گېرمانىيىدە	4,000
فرانسىيىدە	3,000
روسىيىدە	10,000
ئىتالىيىدە	2,000
ئىسپانىيىدە	2,000
ئەنگلىيىدە	4,000
ياپونىيىدە	1,100

(Leon moussinac—panoramiqaedu Cenema, p. 17) [349]

بۇنىڭدىن قارىغاندا، ئامېرىكىدا، گېرمانىيىدە ۋە ئەنگلىيىدە

دائىملىق كىنوخانا تەخمىنەن 10 پىرسەنتتىن 30 پىرسەنتكىچە كۆپەيگەنلىكى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ، تاماشىچىلارنىڭ سانىمۇ تەخمىنەن شۇنداق نىسبەت بويىچە كۆپەيگەن بولۇشى مۇمكىن. بۇ ئۇچ دۆلەتتىن باشقا دۆلەتلەردىمۇ شۇنداق نىسبەت بىلەن كۆپەيگەنلىكىنى پەرەز قىلغىلى بولىدۇ.

1925 - يىلىدىكى ھېسابات بويىچە ئالغاندىمۇ كىنو تاماشىچىلىرىنىڭ بىر يىللىق ئومۇمىي سانى ئامېرىكىدا تەخمىنەن 2 مىليارد 900 مىليونغا، ياۋروپادا 2 مىلياردقا، ئاسىيا، لاتىن ئامېرىكىسى، كانادا ۋە ئافرىقىدا 1 مىلياردقا يەتكەن. دېمەك، ئومۇمىي جەمئىي 5 مىليارد 900 مىليونغا، يەنى چۆچەكلەردىكىدەك مىسلىسىز دەرىجىگە يەتكەن.

كىنو ئۆز ئىلكىگە ئالغان بۇ نۇرغۇن تاماشىچى ۋە كىنونىڭ شەكىل جەھەتتىكى بۇاستىلىكى، خەلقئارالىقى كىنونىڭ سان ۋە سۈپەت جەھەتتە ئاممىغا تەشۋىق - تەرغىب قىلىشىنىڭ ناھايىتى ياخشى قورالى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ.

2. كىنو ۋە تەشۋىقات

تەشۋىقات - تەرغىبات ۋاستىسى بولغان كىنونىڭ قىممىتىنى توغرا چۈشىنىش ئۈچۈن، «تەشۋىقات كىنوسى» دېگەن سۆزنى ۋە شۇ ئۇقۇمنىڭ ئەھمىيەتسىزلىكىنى بىلىش كېرەك.

ياپونىيىنىڭ ياخشى مەنزىرىلىرىنى چەت ئەللەرگە تونۇشتۇرۇپ، سايياھەتچىلەرنى جەلپ قىلىش فۇشىشەن تېغىنى، ھۇنەرۋەنلەرنى، ئاپتاپ ۋە ئارىشاڭلىرىنى تونۇشتۇرىدىغان كىنولارنى دائىم «تەشۋىقات كىنوسى» دەپ ئاتايمىز. بۇ كىنولار بەزىدە كىسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈسۈللىرىنى ئۆگىتىش، پوچتىخانىغا پۇل ئامانەت قويۇشقا رىغبەتلەندۇرۇش، سۈغۇرتا قىلىشقا دەۋەت قىلىش

قاتارلىق مەقسەتلەر بىلەن ئىشلىنىدۇ. شۇ كىنولارنى كۆرگىنىمىزدە شۇ فىلىملەردىكى مەقسەتنى دەرھال ھېس قىلىپ، ئۆپكە تۇبېركۇلىيوزىنىڭ خەۋپىنى بايقاپ، پۇل يىغىشقا، جان سۇغۇرتىسىغا قاتنىشىشقا باشلايمىز. لېكىن، جامائەت تەشكىلاتلىرىنىڭ كۇلۇبلىرىدىن، مەكتەپ دەرسخانىلىرىدىن پايدىلىنىپ قويغان كىنولارغا ئادەتتە پۇل ئېلىنمايدۇ؛ كىنو بىكارغا قويۇپ بېرىلسە، بۇنى بىكارغا قويۇپ بېرىشتە بىر گەپ بار، دەپ دەرھال گۇمانغا كېلىمىز. بۇنداق تەشۋىقات كىنولىرىنىڭ مەقسەت ـ مۇددىئاسىنى دەرھال بايقىۋالغىلى بولىدۇ.

قېرى ۋە كۆزى كۆرمەس ئانىسى بار يالغۇز ئوغۇل يىتەيلاك ئەسكەرلىككە چاقىرتىلغان بۇيرۇقنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، ئانىسىنى قېرىنلىقىدا ۋە قارىغۇلۇقىدا قالدۇرۇپ، «پادىشاھ دۆلىتى ئۈچۈن»، «ياۋۇز دۈشمەننىڭ جاجىسىنى بېرىش» كە ماڭىدۇ. باتۇرانە كۈن بەلگىلەك بايراقلار، «ياشا، يىتەيلاك!» دېگەن سادالار... بىزگە كۆپ چاغلاردا ئەنە شۇنداق مىلىتارىزم شېرىن پاراڭلىرىنى بايان قىلىپ بېرىدىغان نەرسىلەرنى قويۇپ بېرىدۇ. بۇ نەرسىلەر ××× كىنو شىركىتى ئىشلىگەن تىجارەت كىنولىرى بولۇپ، بۇلارنى قويۇشتا جامائەت تەشكىلاتلىرىنىڭ كۇلۇبلىرىغا ۋە باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ دەرسخانىلىرىغا يېلىنىپ ئولتۇرماستىن، ئۆز يارىشىغىدا كۆتۈش پۇلى ئېلىپ، ئادەتتىكى دائىملىق كىنوخانىلاردا بەھۈزۇر قويىۋېرىدۇ. شۇنداق چاغلاردا ئاق كۆڭۈل ۋە گۇمانسىز تاماشىچىلار بۇنى تەشۋىقات كىنوسى دەپ ئويلىمايدۇ. ئۇلار شۇ فىلىمنىڭ تەشۋىقات كىنوسى ئەمەسلىكىگە ئۆزىنىڭ ھەقانىي كۆرۈش پۇلى تۆلىگەنلىكى بىلەن گۇۋاھچى بولۇپ قالىدۇ. ئەمەلىيەتتە ساددا تاماشىچىلار ئۇستىلىق بىلەن ئورۇنلاشتۇرۇلغان تەشۋىقات ئۇچۇپ كەتكەنلىكىنى، ئالدانغانلىقىنى ھېس قىلمايدۇ، ۋەھالەنكى شۇنداق ئالدانغانىنىڭ ئۇستىگە يەنە پۇل تۆلەپ تۇرۇپ

ئىككىنچى قېتىم ئالدىنىدۇ.

شەھەر ئاھالىسىنىڭ تىل ئادىتىدىكى «تەشۋىقات كىنوسى» نىڭ ئەھمىيەتسىزلىكى ئومۇمەن شۇنداق. نېمىشقا؟ چۈنكى، مەقسەتسىز كىنو ۋە شۇنىڭ ئۈچۈن تەشۋىقات كىنوسى ئەمەس كىنولار خىيالىي تەسەۋۋۇردىن باشقا نەرسە ئەمەس.

ھازىرقى ۋاقىتتا ئىشلەنگەن فىلىملەرنىڭ غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇرغان مەقسىتىنى — بەزىدە ئۆز مەقسىتىگە ئاڭسىز ھالدا يەتكەن بولسىمۇ، پەقەت خاھىش ۋە ھەۋەسىنىلا ئىبارەت، لېكىن شۇ خاھىش ۋە ھەۋەسمۇ نەتىجىدە مۇھىم بىر تەشۋىقات قىممىتىدىن ئىبارەت — تاپالايمىز. ئۇ مەقسەت ياكى جاھانگىرلىك ئۇرۇشى ئۈچۈن يۇرۇش كارنىيى چېلىش، ياكى ۋەتەنپەرۋەرلىك، پادىشاھ پەرەسلىك ئۈچۈن نەرە تارتىش، ياكى دىندىن پايدىلىنىپ ئەكسىيەتچىل تەشۋىق قىلىش، ياكى بۇرژۇئا جەمئىيىتىنى ھىمايە قىلىش، ئىنقىلابنى بېسىش، ئەمگەك بىلەن كاپىتالنىڭ مۇرەسسىلىشىشىنى تەرغىب قىلىش، مىشچانلارنىڭ ئىجتىمائىي بىخۇدلۇقىنى ئۈچۈن بىھوش دورىسى بېرىش، قىسقىسى، كاپىتالىستىك تەرتىپنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن ئىدىيىۋى تۇزاق قۇرۇش يولىدا ئەجىر قىلىش.

1928 ـ يىلى موسكۋادا ئېچىلغان مەركىزىي كومىتېت يىغىنىدا كىنو توغرىسىدا: «كىنونى ئەمگەكچىلەر سىنىپى ئۆز قولىغا ئېلىپ، سوۋېت مائارىپى ۋە مەدەنىيىتىنى ئالغا باستۇرۇش ۋەزىپىسى جەھەتتە ئاممىغا يېتەكچىلىك قىلىش، ئاممىنى تەربىيىلەش، تەشكىللەش ۋاستىسى قىلىش كېرەك» دېگەن قارار چىقىرىلدى. سوۋېت كىنوسىنىڭ ۋەزىپىسى شۇكى، ئۇ دۇنياۋى كىنو بازارلىرىدا كاپىتالىستىك تەشۋىقاتنىڭ ئۆركەشلەپ تۇرغان دولقۇنىغا ×××× تەشۋىقاتى بولغىنى ھالدا قارشى چىقماقتا.

دۇنيا ھازىر ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ تەييارلىقى بولغان

ئىدىئولوگىيە كۈرىشى قاينىمى ئىچىدە تۇرماقتا. كىنو 5 مىليارد 900 مىليون تاماشىچى بىلەن بىرلىكتە ئەنە شۇ كۈرەشنىڭ تارازىسىدا ھەل قىلغۇچ سالماقنى تۇتالايدۇ.

3. كىنو ۋە ئۇرۇش

كاپىتالىستىك تەشۋىقات كىنولىرى ئىچىدە ھەممىدىن مۇھىم ئورۇن تۇتىدىغان تارماق — ئۇرۇش فىلىمى.

ئۇرۇشنىڭ كىنوغا كىرگۈزۈلگىنىگە ناھايىتى ئۇزاق بولدى. كىنو ئەمدىلا زاكىدىن ئايرىلغان چاغدا رىم، بابىل ۋە مىسىر ئەسكەرلىرىنىڭ جەڭ قىلغانلىقىنى كۆردۈق. بۇ، شۇ چاغلاردىكى كىنونىڭ سەھنىگە قارىغاندا بىردىنبىر ئارتۇقچىلىقى. ئەركىن Location (ئۆز جايىدا فىلىمغا ئېلىش) نىڭ ۋە ناھايىتى زور Set (ئىچكى جاھاز) نىڭ ھەم ئاممىۋى فوتو مەنزىرىلىرىنىڭ كىشىنى جەلپ قىلىش ئىقتىدارىنى ناھايىتى زور دەرىجىدە تېپىش ئۈچۈن كىنو بىر ئامال قىلىپ ئىشلەپ چىقىرىلغان — ھەشەمەتلىك قەدىمكى ساۋۈتلار، قورغانلىق شەھەرلەر، گۈمبەزلەر، ئاجايىپ بۇتلار، مىلتىق، سۈپەر، نەيزە، ئوت ئوق، كامالەكلەر — مۇشۇنداق غەيرىي ـ غەيرىي نەرسىلەر، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆز ۋاقتىدىكى سەلتەنەتلىك جاھازلار كىنو جەھەتتە تېخى گۈدەك ھالىتىدە تۇرغان ئاممىنىڭ كۆزىنى بىردىنلا چاقنىتىۋەتكەن، زامانغا ئۈيغۇن كەلگەن.

لېكىن، دەسلەپكى چاغلاردىكى شۇنداق ئۇرۇشلار، تېگى ـ تەكتىدىن ئېيتقاندا، چوڭ ھەشەمەتلىك سېرىك ئويۇنلىرىدىن، پالۋانلارنىڭ چېلىشىلىرىدىن پەرق قىلمايتتى. قەدىمكى رىم ۋە كارتاگا ھازىرقى زامان كىنو تاماشىچىلىرىنىڭ ۋەتىنى ئەمەس. ئۇرۇشمۇ جانلىق كۆزلەرگە تەسىر قىلىپ، ئۇلارنى خۇشال قىلاتتى،

قىزىقتۇراتتى.

كېيىنكى زامان ئۇرۇشلىرىنى كىرگۈزگەن ۋە تەشۋىقات ئامىللىرىنىمۇ ئاڭلىق كىرگۈزگەن كىنوچىسى، مېنىكچە، گرىففىت (D. W. Grffith) بولسا كېرەك. ئۇ جەنۇب ـ شىمال ئۇرۇشىدىن ئىشىلگەن «بىر مىللەتنىڭ دۇنياغا كېلىشى» (Birthof Anation)، «ئامېرىكا (America)» ناملىق فىلىملىرىدا شىمال قوشۇنلىرىنىڭ قەھرىمانلىقىنى مەدھىيىلەپ، قوشما شتاتلار دۆلىتىنى قۇرۇش روھىنى ھەققانىيلاشتۇرغان، گۈزەل لەشتۇرگەن. بۇلار كېيىن چىققان بىرمۇنچە ئۇرۇشخۇمار فىلىملەرگە ئوخشاش تاشقى ئۇرۇشنى ئاكتىپ تەرغىب قىلمىغان بولسىمۇ، لېكىن مەقسىتى يەنىلا خەلق ئىچىگە ھەر خىل ئۇنسۇرلار ئارىلىشىپ كەتكەن ئىرق ئاجايىپخانىسىغا ئوخشايدىغان قوشما شتاتقا ۋە ئۇنىڭ ئاھالىسىگە ئېنىق دۆلەت كۆزقارىشىنى، ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىنى سىڭدۈرۈش ئىدى. «سېپى ئۆزىدىن ئامېرىكىلىق» دېگەن شوئارنى ئەۋج ئالدۇرۇپ، «ئامېرىكىلاشتۇرۇش» ھەرىكىتىنىڭ كۈچلۈك قورالىغا ئايلاندۇردى، ئېرلاندىيەدىن كەلگەن ساقچىلارغىمۇ، سېتسىلىيەدىن كەلگەن كۆكتاتچى سودىگەرلەرگىمۇ، نېگىرلار ۋە ئىندىئانلارغىمۇ شۇنداق تامغا باسماقچى بولدى.

«ئامېرىكىلاشتۇرۇش» جەريانى ياۋروپا ئۇرۇشنىڭ قوزغىلىشى، ئامېرىكىنىڭ ئۇرۇشقا قاتنىشىشى ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە تېزدىن جاھانگىرلىك تەرىپىگە قاراپ بۇرۇلۇشى بىلەن تاماملاندى.

ئامېرىكا گېرمانىيىگە قارشى ئۇرۇش ئېلان قىلىش بىلەن بىللە فرانسىيىگە 1 مىليون ئەسكەر ئەۋەتىشكە مەجبۇر بولۇپ، تېزدىن ئەسكەر ئېلىشقا كىرىشىپ، تېزدىن دېڭىز ئارمىيىسىنى كېڭەيتتى. قوتۇرتىش مارشىنى ياڭراتقان ھەربىي مۇزىكا ئەترەتلىرى چوڭ شەھەرلەرنىڭ كوچىلىرىدا ئۇيان ـ بۇيان مېڭىپ، تۆت

كوچىلارنىڭ دوقمۇشلىرىغا تەشۋىق ۋەرەقلىرى چاپلاشقا كىرىشتى، گېزىتلەرمۇ دەل ئەنە شۇ چاغدا «ئامېرىكا ئاھالىسى»نىڭ مەجبۇرىيەتلىرى توغرىسىدا ئۇنى - بۇنى دەيدىغان بولدى. قۇتراشقا ئاسان بېرىلىدىغان ياشلار ئەسكەرلىككە كىرمىسە يار - مەھبۇلىرىنىڭ ياراتماي تاشلىۋېتىشىدىن ئەندىشە قىلىپ ياكى تۇر-مۇشتىن زېرىكىپ ۋە ياكى «دېڭىز ئارمىيىسىگە كىرىپ، دۇنيانى كۆرۈپ كېلىمىز» دەپ ئەسكەرلىككە كىرىدىغان بولدى، ئەنە شۇ چاغلاردا ئامېرىكا ھۆكۈمىتىنىڭ تەشۋىقاتىمۇ تارىختىن بۇيانقى ئەڭ زور كۆلەمنى ئالدى ۋە ھەممىدىن بەك ئۇنۇم بەردى.

شۇ تەشۋىقات ئۇرۇشىدا ھەممىدىن مۇھىم رولنى ئاخبارات ۋە كىنو ئالدى. ئەسلىي مەنىدىكى ئۇرۇش كىنولىرى ئەنە شۇ مەزگىلدە ئىشلەپ چىقىرىلدى.

گېرمانىيىگە ئەسەبىيلىك بىلەن قارشى چىققان ئىسپانىيىلىك ئىبانېز (Blasco Ibanez)نىڭ ئەسلىي ئەسىرى «ۋەھىمىدىكى تۆت باتۇر» (Four Horsemcn of the Apocaiypyse)، «بىزنىڭ دېڭىز» (mare Nostrum)نى نامايەندە قىلغان ئۇرۇش فىلىملىرىدە ئامېرىكىنىڭ ھۆكۈمرانلار سىنىپى گېرمانىيە قوشۇنلىرىنى ئۇنداق قانخور، گېرمانىيىنىڭ سۇ ئاستى پاراخوتلىرىنى مۇنداق ئىنسانىيەتسىز دەپ تەسۋىرلەپ، سادىدا ئالا بايراقلىقلارنى ئۇستىلىق بىلەن قۇتراتتى.

لېكىن، ئالا بايراقلىق جاھانگىر ئۆزىنىڭ ئەسلىي ئۆتكۈرلۈكىنى كۆرسىتىشكە باشلىغان بولسىمۇ، ياۋروپا ئۇرۇشى بېسىقىقادىن كېيىن، ئاممىنى مىلىتارىستلاشتۇرۇش ئىشىنى ئادەتتىكى تىنچ ۋاقىتلاردا ئورۇنلاشتۇرۇش لازىملىقىنى چۈشەندى.

1920 - يىللارنىڭ دەسلەپكى يېرىمىدا پۈتۈن دۇنيا ئىنسانلىرىنىڭ مېڭىسىنى ئەمەلىي ھالدا ئۆز ئىلكىگە ئالغان نەرسە ھەممىدىن ئاۋۋال ئۇرۇش توغرىسىدىكى جانلىق ئەسلىمىلەر بولدى.

شۇنىڭ بىلەن، دۇنيا ئۇرۇشىدەك زور تارىخىي ۋەقەلەرنى خەلق داستانلىرى شەكلى بىلەن بەدىئىي يوسۇندا قايتا ئەكس ئەتتۈرۈش تەبىئىي بىر ئىش بولۇپ قالىدىغان بولدى؛ بۇ جەھەتتە ئىشلەنگەن كىنولارنىڭ ئاممىنىڭ زوق ۋە شەۋقىگە ئەمەلىي يوسۇندا مايىل بولۇشىمۇ تەبىئىي بىر ئىش بولۇپ قالىدىغان بولدى، دېگەن تەمە تۇغۇلدى. مۇشۇنداق پايدىلىق ئەھۋالدىن بىردىنلا پايدىلانغىنى ئالا بايراقلىق جاھانگىرلار بولدى. شۇنداق قىلىپ، ئۇرۇشنى تەسۋىرلەش ئۇسۇلى ئەڭ ئۇرۇشخۇمار قۇتراتىش مۇددىئاسى بىلەن ئىجاد قىلىندى.

ئۇرۇش فىلىملىرىنىڭ چەمبەرچاس سىستېمىسى بارلىققا كەلدى. «جەڭ مەيدانىنىڭ گۈلى» (Big parade)، «ئايروپىلان ئۇرۇشى» (Wings)دىن كېيىن بىرمۇنچە ئەكسىيەتچى تەشۋىقات فىلىملىرى چىقتى، بۇلارنىڭ ئىسمىنى يېزىپ تۇگەتكىلىمۇ بولمايدۇ. تەبىئىيكى، شۇ كىنولار ئۇرۇش ۋاقتىدىكى ساپ قۇتراتىش فىلىملىرىگە ئوخشاش يالىڭاچ ئەمەس، ئۇلارنى ئىشلەشتە كومېدىيىلىك ئىشق - مۇھەببەتنىڭ مۇۋاپىق شەرىەتلىرىنى، ئۇرۇشنى تەنقىد قىلىدىغان ياسىما ئىنسانپەرۋەرلىك خۇرۇچلىرىنى كىرگۈزۈپ، ئاسان قوبۇل قىلارلىق ھالغا كەلتۈرۈپ، بىرئاز تەبىئىي، بىرئاز يېپىق ھالدا تەشۋىقات مەقسىتىگە يەتكەن. شۇنداق تولىمۇ كىچىككىنە نىقاب بىلەن پەردىلىگەن بولسىمۇ، لېكىن مەقسىتى يەنىلا ئاممىنىڭ كۆزىنى پەردىلەپ، جاھانگىرلىك ئۇرۇشىنىڭ ماھىيىتىنى كۆرەلمەيدىغان قىلىش، ئامېرىكا قوشۇنلىرىنىڭ قەھرىمانلىقىنى مەدھىيىلەش، بەزىدە ھەربىي تۇرمۇشنىڭ ئازادىلىقىنى ۋە پەيزىنىمۇ تەشۋىق قىلىش (بۇ يەردە شۇ ئۇرۇش فىلىملىرىنىڭ تولۇق ئىسمىنى كۆرسىتىپ، شۇ نامايەندە بولىدىغان مىساللار ئارقىلىق ئۆز بايانىمنى تېخىمۇ كونكرېتلاشتۇرغۇدەك قەغەز ھەم ۋاقىت بولمىغانلىقىغا ئېچىنىمەن، لېكىن كەلگۈسىدە بۇنى تولۇق-

لاش پۇرستى كېلىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن) .

ئۇرۇش ۋە كىنو توغرىسىدا بايان قىلىنغان بۇ پاكىتلارمۇ، تەبىئىيكى، ئامېرىكىغىلا خاس ھادىسە ئەمەس. باشقا بارلىق جاھانگىر دۆلەتلەردىمۇ بەس - بەس بىلەن ئىشلەنمەكتە. گېرمانىيە «ئۇرۇشچى ئوكيان پاراخوتى» (Emden) ، «دۇنيا ئۇرۇشى» (Weltkrion) ۋە باشقىلارنى كۆز ئالدىمىزغا قويۇپ؛ فرانسىيە «ۋېردۇن — تارىخىي خام خىيال» (verdun—vision dhistoire) ، «ئېكىپاژ» (L,Equiapge) ۋە باشقىلارنى ئىشلەپ چىقىرىپ ئەنگلىيە «تاڭ نۇرى» (Dawn) نى، ياپونىيە «زەمبىرەك تۇمانى، ئوق يامغۇرى» ، «يەر شارى پىرقىرىماقتا» ، «ۋېيسەنياڭزىدىكى دېڭىز ئۇرۇشى» ۋە باشقىلارنى ئىشلەپ چىقىرىپ، «ھەربىي ئىدىيە»نى ئومۇملاشتۇرۇشقا جان - جەھلى بىلەن كىرىشتى.

ئۇرۇش كىنولىرىنى بايان قىلغىنىمىزدا، مۇستەسنا ھادىسىلەردىن بولغان ئۇرۇشقا قارشى خاھىشلارنى تىلغا ئالمىساق مۇڭا پىق بولماس. «جەڭ مەيدانىنىڭ گۈلى» نىڭ بەزى يەرلىرىنى كۆرگىنىمىزدە تولىمۇ مەيۇسلەنسەكمۇ، لېكىن ئۇرۇشنى قارغايدىغان روھىي ھالەتلەرنى ھەرھالدا كۆردۇق. ئۇ روھىي ھالەت «جەڭ مەيدانىدىكى كاككۇك ئاۋازى» (what price Glory) دا تېخىمۇ ئاكتىپ ئىپادىلىنىدۇ. لېكىن، بۇ فىلىملەردە ئۇرۇشنىڭ ھەقىقىي تەنقىد قىلىنىشى ئاتايىن، ئۇلاردا پەقەت چارلى چاپلىن (Charlie Chaplin) «ئارمىيە چۈشى» (Shoulder Arms) دا ئۇرۇشنى خۇنۇكلەشتۇرۇشكە ئوخشاش دەرىجىدىكى چۈشەنچىلەرلا بار.

بۇلارغا سېلىشتۇرغاندا، تېخنىكا جەھەتتە ناھايىتى يۇكسەك بولغان ئۇرۇش فىلىمى «ئىمپېرىيە مېھمانخانىسى» (Hotel lmprial) نىڭ رېژىسسورى Erich pomer ئىشلىگەن «سىم توز» (Batbedwire) نىڭ ئاخىرىدا ئىنسانىي مۇھەببەتنى كۆيلەيدىغان كۆلكىلىك مۇبالىغە بولمىغان بولسا، ئۇنىمۇ جاھانگىرلىك ئۇرۇشىغا كەسكىن تەنە قىلغان مەشھۇر «فرونت ئارقىسىدا» (Behind thefront) غا ئوخشاش ئۇرۇشقا قارشى كىنولارنىڭ قاتارىغا كىرگۈزۈش مۇمكىن بولسا كېرەك.

4. كىنو ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىك

ۋەتەنپەرۋەرلىك تەشۋىقات كىنوسىمۇ دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىنكى ئالاھىدە ھادىسە. نېمە ئۈچۈن؟ چۈنكى، بۇنداق كىنولار تاشقى كۆرۈنۈشى جەھەتتىن ناچار بولسىمۇ، لېكىن ئاخىرقى ھېسابتا، جاھانگىرلىك ئۇرۇشىغا قارشى ئىدىيىۋى تەييارلىق، ئىلھام، ئۇ مونارخىزم (پادىشاھپەرەسلىك) جەھەتتە، ئۇرۇشخۇمارلىق جەھەتتە ئۇرۇش فىلىملىرى بىلەن ماھىيەتلىك ئالاقىدار. ئۇنداق بولسا، مەقسىتى نېمىدە؟

گۇرۇھ - تەشكىلات كۆزقارىشىنى، دۆلەت بايرىقىنىڭ ئىززەت - ئابرۇيىنى بىۋاستە تەشۋىق قىلسا، زورلۇق كۈچىنى ۋاسىتىلىك رىغبەتلەندۈرۈپ، خەلقنى ئوق قانات پارتىيىلەرگە مايىل قىلىدۇ، چەت ئەللەر بىلەن كاپىتال بازىرىنى تالىشىپ قالغان چاغلاردا دەرھال ھەربىي ھەرىكەت قوللىنىشنى مۇۋاپىق ئىشقا ئايلاندۇرىدۇ.

بۇنداق فىلىملەرنىڭ ھەممىدىن جانلىق تەسىرى كۆپىنچە دۆلەت مەجلىسى ئەزالىرىنى سايلاش، بۈيۈك زۇكتۇكۇ سايلاش ۋاقتىلىرىدا كۆرۈندۇ. مەسىلەن، گېرمانىيىلىك مىللىي ھوقۇق پارتىيىسى بولۇپمۇ ۋەتەنپەرۋەرلىك كىنولىرىنىڭ ياردىمى بىلەن نۇرغۇن سايلام بېلىتىگە ئېرىشكەن.

مەسىلەن، «پادىشاھ فرىدېرىخ» (Frrdericus Rex، بۇ فىلىم ياپونىيىدە كۆپ قىسقارتىلىپ، ئىسمى «رېيىن زارى»غا ئۆزگەرتىلگەن) دا ئۇ

تىلگەن) دەپ ئاتىلىدىغان، پروسسىيىنىڭ جانلىنىشىنى تەسۋىر-لەيدىغان تارىخىي فىلىم ئەنە شۇنداق فىلىملەر ئىچىدە ھەممىدىن مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇپ چىققان. شۇ چاغ دەل دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىنكى بىسەرەمجانلىق دەۋرى ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە گېرمانىيە ئىنقىلابىنىڭ مەغلۇپ بولۇشى بىلەن كېلىپ چىققان ئەكسىيەتچىلىك ئوت بولۇپ يېنىۋاتقان بىر ۋاقىت ئىدى. ئۇ فىلىم مۇلۇكدارلار سىنىپىنىڭ ئۈستىلىق بىلەن قىلغان تەشۋىقاتى. تولىمۇ گادايلىشىپ كەتكەن، تولىمۇ ئاچ قالغان مىشچانلار بۇ فىلىمدە پادىشاھ فرىدېرىخنىڭ قاۋۇل ئوردا قوشۇنلىرىنىڭ سەپ تارتىپ ماڭغانلىقىنى، يەتتە يىللىق ئۇرۇشتا سەلتەنەتلىك غەلىبىلەرنى قازانغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۆتمۈشتىكى پادىشاھلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى خىيالىغا كەلتۈرۈپ، ئاڭسىز ئەرزان باھالىق مىننەتدارلىق ئىچىدە چاۋاك چالىدۇ، ئۇسسۇل ئويناىدۇ، نەي چالىدۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن، خەلق قەھرىمانى بولغان بىسماركنىڭ تەرجىمھالى، ھىندېنبۇرگنىڭ تەرجىمھالى كىنو قىلىپ ئىشلىنىدۇ.

«بىسمارك» (Bismarck) نى ئىشلەش ئۈچۈن «بىسمارك كىنو شىركىتى» قۇرۇلىدۇ. 20 نەچچە چاسلىق ئىككى بۆلۈم فىلىم ئىشلىنىپ، ئۇنىڭغا شۇ جاھانگىر سىياسىي ئەربابنىڭ ھاياتىدىكى ۋەتەنپەرۋەرلىك، قۇتراتقۇلۇق ئامىللىرىنىڭ ھەممىسى قالدۇرۇلماستىن كىرگۈزۈلىدۇ.

«ھىندېنبۇرگ» (Hindenburg) نى بولسا، شۇ قېرى گېنېرالنىڭ مارشاللىققا سايلىنىش — بۇنىڭدا «پادىشاھ فرىدېرىخ» ۋە «بىسمارك»[350] تىن بەھرىلەنگەن يەرلىرى تولىمۇ كۆپ — پۈرسىتىدىن پايدىلىنىپ، خەلقنى ئۇنىڭغا مايىل قىلىش ئۈچۈن ئىشلىگەن.

1927 ـ يىلى ئەتىيازدا گېرمانىيىدىكى مىللىي ھوقۇق پارتى-

يىسىنىڭ رەھبەرلىرىدىن بىرى، ئاۋگۈست شال كىتابخانىسىنىڭ ئەمەلىيەتتىكى ئىگىسى فۇگانېك گېرمانىيىدىكى چوڭ شىركەتلەرنىڭ بىرى بولغان ئۇفا شىركىتى مالىيە جەھەتتە بوھرانغا ئۇچراپ قالغان پەيتتىن پايدىلىنىپ، شۇ شىركەتنىڭ پايلىرىنىڭ تەڭدىن تولىسىنى سېتىۋېلىپ، ئۇفا شىركىتىنىڭ باش دىرېكتورى بولۇۋالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن گېرمانىيىنىڭ كىنوچىلىق ئىشى ۋە ئۇنىڭ تەسىر كۈچى پۈتۈنلەي مىللىي ھوقۇق پارتىيىسىنىڭ چاڭگىلىغا چۈشۈپ كېتىدۇ. فۇگانېك ئۇفا شىركىتىنىڭ مەسئۇلىيىلانىدا دەرھال ئۆزىنىڭ سىياسىي تەشەببۇسىنى قىپيالىڭاچ ئوتتۇرىغا چىقىرىدۇ. ئەنە شۇنىڭ دۇنياۋى مىسالى بولغان «دۇنيا ئۇرۇشى» (weltkrieg) نىڭ 2 ـ قىسمى.

بۇ ھەقتە سوتسىيال دېموكراتلار پارتىيىسىنىڭ ھۆكۈمىتى دەرھال چەكلەش ۋاستىسىنى قوللىنىدۇ، يەنى گېرمانىيە بانكىسىنى فۇگانېكقا قارشى قويۇپ، ئۇفا شىركىتىگە سەرمايە سالدۇرىدۇ. بۇ، گېرمانىيىدىكى مونوپولچى چوڭ كىنو شىركەتلىرىنى مىللىي ھوقۇق پارتىيىسىنىڭ تەشۋىقات ئورگىنىغا ئايلاندۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن ئىلاجسىزلىقتىن قوللىنىلغان ئۇسۇل ئىدى.

«دۇنيا ئۇرۇشى»[351] نىڭ قىسقارتىلغان فىلىملىرى ياپونىيىگە تونۇشتۇرۇلدى (تەرجىماندىن ئىلاۋە: بۇلتۇر شاڭخەيدىمۇ كۆپ قويۇلدى). بۇنىڭدا قانداق خاھىش ۋە تەشەببۇسلارنىڭ بارلىقىنى ئەمدى تەپسىلىي سۆزلەپ ئولتۇرۇشقا ھاجەت قالمىغان بولسا كېرەك.

كۆرۈنۈشتە داۋراڭ سالغىنى: «دۇنيا ئۇرۇشى» 1914 ـ يىلىدىن 1917 ـ يىلىغىچە بولغان ئۇرۇشتا ھەرقايسى دۆلەتلەر (كۆپىنچە گېرمانىيە بىلەن فرانسىيە) دە تارتىلغان سۈرەتلەر بولۇپ، پۈتۈنلەي تارىخىي ئەمەلىيەتكە ئاساسەن رەتلەپ، لېنتىغا چۈشۈرۈلگەن خاتىرىدىن ئىبارەت.

ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ فىلىم مەخسۇسلا ئۆز دۆلىتىنىڭ قوشۇنلىرىنىڭ غەلىبىسىنى، باتۇرلۇقىنى، ۋەتەنپەرۋەرلىكىنى تەسۋىرلەيدىغان ئامېرىكىچە كىنولارغا قارىغاندا ھەقىقەتەن ئەملىي خاتىرىگە يېقىن كېلىدۇ. لېكىن، چوڭقۇرراق قىلىدىغان كۆزەتكۈچىلەر شۇنى دەرھال بايقىۋالالايدۇكى، داننانىپىكتا ئۇرۇش باشلانغاندىن تارتىپ پەقەت قوماندان ھىندېنبۇرگ قوشۇنىنىڭلا غەلىبە قىلىۋاتقانلىقى بىرقانچە قېتىم تەكرارلىنىدۇ ۋە بۇ كىنو ئېكرانىدىكى «ئۇرۇش ۋاقتىدا ۋەتەننى بىرقانچە قېتىم ھالاكەتتىن قۇتۇلدۇرغان قوماندان تىنچ ۋاقتىدىمۇ ۋەتەنگە مارشاللىق سۈپەتتە كۆچ - قۇۋۋىتىنى تۆھپە قىلىدۇ» دېگەن يېزىقلار بىلەن بىللە تۇگەيدۇ[352].

5. كىنو ۋە دىن

دىنىنىڭ ھەممە دەۋرىدە ھۆكۈمرانلار سىنېمىغا خىزمەت قىلىپ كېلىۋاتقانلىقى نۇرغۇن قېتىم ئىسپاتلاندى.

دىن شەرقتە كىشىلەرگە بۇددا دىنىدەك سەۋر - تاقەتلىك بولۇشنى، رېئال دۇنياغا بېرىلمەسلىكنى تەلىم بەرسە، غەربتە خرىستىئان دىنىنىڭ تىنچلىقپەرەسلىكىگە ئايلىنىپ، ھازىرقى سىنېمىي جەمئىيەتنى ئاكتىپ رەۋىشتە ئۆزگەرتىشتىن توسۇشقا ئۇرۇندۇ.

XX ئەسىردە دىن ئۆزىنىڭ ئىلگىرىكى نوپۇزىدىن ۋە ئېتىقادىدىن مەھرۇم قالغان بولسىمۇ، لېكىن شۇنداق مەھرۇم قالغانلىقى ئۈچۈن، ھۆكۈمرانلار سىنېمىي ئالدىدا مالايلىق قىلىدىغان ھالەتلەرمۇ بارغانسېرى يالتاڭچ، قەستەن ئەۋج ئالماقتا.

ماددىي مەدەنىيەت تەرەققىياتى ئاستىراق بولغان دۆلەتلەردە دىنىنىڭ ھازىرمۇ ناھايىتى زور تەشۋىقات، قۇتراتىش رولى بار.

شۇنىڭ ئۈچۈن كاپىتالىزم دىن بىلەن كىنونى بىر - بىرىگە ماسلاشتۇرۇپ، ئۇلاردىن تەڭ پايدىلانماقتا.

مەسىلەن: «ئون پەرز» (The Ten Commandments)، «خرىستىئان» (Christian)، «بېن خۇر» (Ben Hur)، «سۇلتانلارنىڭ سۇلتانى» (King Of Kings)، «يەھۇدىيلارنىڭ سۇلتانى، ناسارالارنىڭ ئەيسا سى» (I. N. R. I) قاتارلىق خرىستىئان تەشۋىقات كىنولىرى، «ئاسىيا نۇرى» (Die Leuchte Asiens)، «پەيغەمبەر رېلىيەن» دېگەنگە ئوخشاش بۇددا كىنولىرى پۈتۈن دۇنيادىكى نادان ئەر ۋە نادان ئاياللارنىڭ مۆمىن، بەندىلەرنىڭ يانچۇقلىرىدىن مىننەتدارلىق ياشلىرى بىلەن بىللە بەرگەن سەدىقىلىرىنى ئالماقتا، بۇ فىلىملەر سودا نۇقتىسىدىن قارىغاندىمۇ ناھايىتى كۆپ پايدا كەلتۈرىدۇ. بارلىق دىن - مەزھەپلەر ئىچىدە رىمدىكى كاتولىك چېركاۋلىرى كىنودىن پايدىلىنىشقا ھەممىدىن بەك كۆڭۈل بۆلىدۇ. ئۇلار ھەر يىلى بىر نۆۋەت كىنو يېغىنى ئېچىپ، شۇ يىللىق دۇنياۋى تەشۋىقاتلىرىنىڭ پىلانلىرىنى قارارلاشتۇرۇپ تۇرىدۇ.

بىزنىڭ ئەتراپىمىزدا دىنىنىڭ كۈچى ئاللىقاچان نەزەردىن قالغىدەك دەپپەرلىك ھالغا چۈشۈپ قالدى. ناھايىتى كۆپ دېگەندە، بىنەپسۇنشى ئىبادەتخانىسى، رېلىيەن مەزھىپى دېگەندەك ئورۇنلار سەيياره كىنو ئۆمەكلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇپ، يېزا دېھقانلىرىنىڭ ئېتىقادىنى ئۆزلىرىگە باغلاپ تۇرۇش ئۈچۈن تىرىشماقتا. لېكىن، شۇ مۇناسىۋەت بىلەن دىنىنىڭ دۇنياۋى كۈچى قالمىدى، دەپ ھۆكۈم قىلىش مۇمكىن ئەمەس. سوۋېتنىڭ مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ تاردىخي جەريانىغا قارايدىغانلا بولساق، دىنغا قارشى كۈرەشتىن ۋاز كېچىشنىڭ ئەملىيەتتە مۇمكىن ئەمەسلىكىنى چۈشىنىۋالغىلى بولسا كېرەك[353].

6. كىنو ۋە مۇلۇكدارلار سىنىپى

كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلى بىلەن مۇلۇكدارلار ھۆكۈمىتىنىڭ نازارىتى بىلەن بەند بولۇپ تۇرغان ھازىرقى كىنو-لارنىڭ ھەممىسىنىڭ دېگۈدەك مۇلۇكدارلار سىنىپىنى ھىمايە قى-لىشقا قارىتىلغانلىقىنىڭ ناھايىتى روشەن بىر ئىش ئىكەنلىكىگە شەك يوق.

لېكىن، بۇ يەردە كىنو بىلەن مۇلۇكدارلار سىنىپىنىڭ مۇنا-سىۋىتىنى تارىراق مەنە بىلەن چەكلەپ تۇرۇپ، پەقەت مىشچان مۇلۇكدارلار سىنىپىنىڭ شانۇ - شۆھرىتى ۋە ھۆكۈمرانلىقى ئۈ-چۈن بىۋاستە خىزمەت قىلىدىغان كىنو ئۇستىدىلا توختىلىمەن.

بۇنداق كىنولارنىڭ بىر خىلى فېئودال، ھەتتا ئاقسۆڭەكلەر جەمئىيىتىگە قارشى بولغىنى ھالدا مۇلۇكدارلار سىنىپىنىڭ غەلە-بىسىنى كۆيلەش ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇنداق كىنولار تامامەن دېگۈدەك مىشچانلار جەمئىيىتىنىڭ جانلىنىشىدىن ئىشلەنگەن تارىخىي فىلىم. ×× ياكى ×× نىڭ ۋەھشىيلەرچە زوراۋانلىقى، ئۇلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدا جەبىر - زۇلۇم تارتقان دېھقانلار، سودا - سانائەتچىلەر سىنىپى. فىلمىنىڭ 7 - قىسمىدا مۇلۇكدارلار سىنىپى ئاخىر باش كۆتۈرۈپ چىقىدۇ، ئەنە شۇ چاغدا كىنونىڭ يۇقىرى پەللىسى (CLimax) ۋە سانسىز ئام-مىۋى كۆرۈنۈش (mob scene) كەڭ كۆلەمدە قانات يايدۇرۇلىدۇ، بۇ، تىپىك تۈزۈلۈش. لېكىن، نۇرغۇن فىلىملەردە مۇلۇكدارلار سىنىپى ھەرگىز سىنىپ تەرىقىسىدە ئوتتۇرىغا چىقمايدۇ، كۆپىنچە بىر (كۆپ ھاللاردا ئاقسۆڭەكتىن كېلىپ چىققان، ياش ۋە قەدىدى - قامىتى كېلىشكەن!) قەھرىمان يېتەكچىلىك قىلىدۇ، بۇنداق فىلىمدە ئاساسەن شۇ ئادەمنىڭ قەھرىمانلىقى گەۋدىلەندۈرۈ-

لىدۇ. كىتابخانلار ناھايىتى خاراكتېرلىك ئەسەر تەرىقىسىدە پەقەت «روبىن خود» (Robin Hood). «ئىشسكارا مۇش» (Scaramouche)، «مۇھەببەت باغلاشقان ئاخشىمى» (Night of Love) لارنىلا ئېسىگە كەلتۈرسە كۇپايە قىلار. ياپونىيە-نىڭ زامانىۋى سەھنە ئەسەرلىرىدە، بولۇپمۇ قىلىچۋازلىق فىلىملىرىدىمۇ بۇنداق مىساللارنى كۆپ ئۇچرىتىمىز.

لېكىن، تارىخىي دەۋرلەردە يېڭىدىن باش كۆتۈرگەن مۇلۇك-دارلار سىنىپى ئوينىغان ئىنقىلابىي رولللارنىڭ ھازىرقى پرولېتا-رىياتنىڭ كۆرىشى بىلەن ناھايىتى ئوخشىشىپ كېتىدىغانلى-قى (Canalogie) نىمۇ كۆرەلەيمىز. ئەگەر ئاپتور ئاڭلىق سادا (Akzent) نى ئەنە شۇنىڭغا مەركەزلەشتۈرسە، ياخشى ئەسەر يارىتىشى مۇمكىن. مەسىلەن، «ئېيىقنىڭ تويى»، «دېھقان قۇل-نىڭ قانىتى»، «سىڭدىن شەھىرى»، «جونىسنىڭ سەپەر خاتىر-سى» ۋە باشقىلار ئەنە شۇنداق ئەسەرلەرنىڭ نادىر نامايەندىسى.

ئىككىنچى خىلى — پرولېتارىيات ئىنقىلابىغا قارشى كىنو.

«ۋولگا كېمىچىلىرى» (Volga Boatman) — ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى تەكشۈرۈپ كۆرۈۋاتقاندا چوڭ مەسىلە تۇغۇلغان، ئاخىر ساقچىلىق نازارىتى قويۇلۇشنى چەكلىگەن دەردەمەن فىلىم. لېكىن، ئۇنىڭ مەزمۇنى نېمە ئىدى؟

«چوڭ قوزغىلاڭ» (Tempest؛ تەرجىماندىن ئىزاھات: بۇ فىلىم شاڭخەيدە قويۇلغاندا، ئىسمى «بوران - چاپقۇن» ئىدى) مۇ بىرنەچچە چاس قىستۇرما رەسىملەرنىڭ ياردىمى بىلەن ناھايىتى تەسلىكتە قويۇشقا رۇخسەت قىلىنغان فىلىم. لېكىن ئۇنىڭدا تاللا-ۋلىنغان تېما نېمە ئىدى؟

بۇ فىلىملەر روسىيەدىكى پرولېتارىيات ئىنقىلابىنى مەقسەت قىلىپ ئىشلەنگەنلىكى نۇقتىسىدىن مەنئى قىلىنغان، كەڭ كۆلەمدە كېسىپ تاشلانغان. لېكىن مۇھىمى، ئۇلاردا پرولېتارىيات ئىنقىلا-

بى يۈگەنسىز قوزغىلاڭچىلارنىڭ ھەربكىتى قىلىپ تەسۋىرلەنگەن. تەلىم - تەربىيە كۆرمىگەن، يولدىن چىققان دېھقانلار ۋە ئەمگەكچىلەر ئۆزلىرىنىڭ كۆپلۈكىگە تايىنىپ، ئاقسۆڭەكلەرنىڭ قورغانلىرىغا بېسىپ كىرىدۇ، ئۇي - سەرەمجانلىرىنى بۇزۇپ - چاقىدۇ، چىرايلىق قىزلارنى... ھاراق - شاراب ئىچىدۇ، ھەدەپ قان تۆكىدۇ. مانا بۇ — پرولېتارىياتنىڭ غەلىبىسىگە ئاتايىتەن ياۋۇزلۇق نىقابىنى تارتىپ، داغ چاپلاپ، مىشچانلارنى ئەكسىلئىنقىلابچى قىلىپ كۆرسىتىش مەقسىتى بىلەن ئىشلەنگەن مۇلۇكدارلار سىنىپى... مانا بۇنىڭدىن مۇلۇكدارلار جەمئىيىتىنى ھىمايە قىلىش مەقسىتى بىلەن ئىشلەنگەن تەشۋىقات كىنولىرىنىڭ ××××× نىڭ ×× سى تەرىپىدىن مەنئى قىلىنغانلىقىدىن ئىبارەت غەلىتە ۋە قىزىق ھادىسىنى كۆرەلەيمىز.

تەبىئىيكى، «جەئان نەيىنىڭ مۇھەببىتى» (Liebedoj JeanneNey) «ئاخىرقى بۇيرۇق» (The last Command) لاردىن ئۆكتەبىر ئىنقىلابى چىقىرىپ تاشلانغان. دېمەك، تەكشۈرۈپ كۆرگۈچىلەر قوللىدىن كەلگىنىنى قىلغان.

ئاخىرىدا، «چوڭ شەھەر» (metropoLis؛ تەرجىمىدىن ئىزاھات: شاڭخەيدە قويۇلغاندا «پەن دۇنياسى» دەپ ئىسىم قويۇلغان) نى تىپ قىلغان، ئەمگەك بىلەن كاپىتالنى مۇرەسسەلەشتۈرىدىغان كىنولار كەينى - كەينىدىن ئوتتۇرىغا چىقتى.

«چوڭ شەھەر» توغرىسىدا ھازىر بۇ يەردە ئارتۇقچە بايان قىلىشىمغا ھاجەت قالمىدى. ئۇ «باش بىلەن قولنىڭ ئارىلىقىدا يۇرەك بولمىسا بولمايدۇ» دېگەن شوئارنى كۆتۈرۈۋالغان سوتسىيال دېموكراتلارنىڭ كاپىتالىستلار بىلەن ئەمگەكچىلەر ئوتۇرىسىدا تۇرۇشماستىن، ئۆزئارا ھەمكارلىقتا ۋە كۆيۈنۈشكە تايىنىپ يېڭى جەمئىيەت قۇرالايدۇ ۋەھاكازا دېگەن باۋلىتادىن بۇرۇنقى چۆچەكتىن

ئىبارەت[354].

7. كىنو ۋە مىشچانلار

مۇلۇكدارلار سىنىپىنىڭ كىنو تەشۋىقاتىغىمۇ سىنىپىي قارىمۇقارشىلىقىنىڭ بارا - بارا روشەنلىشىشى، ھەل قىلغۇچ ئۆتكۈرلىشىشى بىلەن تەڭ قۇتۇلغۇسىز ئەجەل يەتتى.

ئەمەلىيەتتە كىنونىڭ تاماشىچىلىرى زور كۆپچىلىكنى تەشكىل قىلىدىغان مىشچانلار ۋە پرولېتارلار. لېكىن، ئۇلار مىشچانلار ۋە پرولېتارىيات مۇلۇكدارلار سىنىپىنىڭ نەيرەڭلىرىنى ئاللىقاچان بىر - بىرلەپ بايقىدى، يەنى «ھۆكۈمرانلار سىنىپى ئۆزىنىڭ ئىدىئولوگىيىسىگە بويسۇندۇرۇشنى تەشۋىق قىلىدىغان فىلىملەرنى پرولېتارلارنىڭ چۆنتىكىنى بۇلاش ۋاستىسى تەرىقىسىدە ئىشلەپ چىقارماقتا» دېگەن پاكىتنىڭ ئەينى ئەھۋالىغا دىققەت قىلماقتا.

لۇناچارسكىينىڭ سوۋېت كىنوسى توغرىسىدا ئېيتقان «رەزىل قۇتراتقۇلۇق ئەكسى ئاقشۆتلەرگە قالىدۇ» دېگەن پرىنسىپىدىن پرولېتارلار پايدىلانماقتا.

يالىڭاچ تەشۋىقاتلىرىنى توختاتتى. ئۇلارنىڭ (مۇلۇكدارلار سىنىپىنىڭ) ھەممىدىن بەك ئۈمىد قىلىدىغىنى كىنو تاماشىچىلىرىغا «سىنىپ» دېگەن ئۇقۇمنى بىلدۈرمەسلىك. ھېچبولمىغاندا، ئۇلارنى ئېكران ئالدىدا ئولتۇرغان بىرنەچچە سائەت ئىچىدە بارلىق ئىجتىمائىي قارىمۇقارشىلىقلارنى ئۇنتۇلدىغان قىلىش.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار مىشچانلار فىلىملىرىنى پەيدا قىلدى[355].

مىشچانلارغا خاس ئائىلە كومېدىيىلىرىدە خاراكتېرلىك ئىككى خىل خاھىش بار:

(1) رومانتىزم.
(2) سەپسەتە (Sophistication).

مۇنداقلا قارىغاندا، ھازىرقى كىنولار، بولۇپمۇ كىنودىكى دراما رېئاللىزمدەك كۆرۈنىدۇ، نۇرغۇن ئادەملەرمۇ شۇنداق خىيال قىلىدۇ. لېكىن، ئەملىيەتتە ناھايىتى ئاز ساندىكى بىرىنچى قاتار-دا تۇرىدىغان ئەسەرلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ھەممىسدە ھېچقانداق رېئال بايان يوق.

تەبىئىيكى، رومانتىزم دېيىلگەن تەقدىردىمۇ، ئۇ XIX ئەسىردە مۇلۇكدارلار سىنىپىنىڭ ئىنقىلابىي سەنئىتىنى خاراك-تېرلەيدىغان، يالقۇنلىنىپ تۇرىدىغان قانىتى بار رومانتىزمغا ئوخ-شايدۇ. ئۇ ساددا، نەزىرى قىسقا، ئويۇن - تاماشىچى مىشچانلار ئۈچۈن تەييارلانغان ساددا، نەزىرى قىسقا ئويۇن - تاماشىچى روماڼ-تىزم. بۇنداق رومانتىزم تېكىساس دېھقانلىرىغا، چىكاكودىكى شىركەت خادىملىرىغا، يالىسونا پادىچىلىرىغا، نېۋگۇننىيە سوتچى-لىرىغا، نيۇيوركتىكى كۆچۈرمىچىلەرگە، بېيسپاكتىكى دالا توپ-چىلىرىغا، توكيودىكى ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا، خېڭبېڭدىكى دېڭىزچىلارغا يارىماي قالمايدۇ. مۇنداقسىگە ئېيتقاندا، ئۇ Ready—made (تەييار) رومانتىزم. كوللىن مور (Collin. Moor)، نورما شىئارېر (Norma. Shearer)، كلارا بوۋ (Clara Bow) لار سىمۇزول سۈپەتتە 1926 - يىلىدىن باشلاپ كەينى - كەينىدىن ئوتتۇرىغا چىقتى. بۇلار ئەنە شۇنداق دەرىجىدە-كى رومانتىزم.

ھەپتىسىگە 25 دوللار (ئامېرىكا دوللىرى) مائاش ئالىدە-غان، ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن شىركەت خىزمەتچىسى بىلەن مىلدون تۇرلۇك ماللار شىركىتىدىكى ئەركىتاينىڭ مۇھەببەت ھې-كايىسى، كانى ئېرلانت، يېڭى فورتچە مۇسابىقە ماشىنىسى، جاز مۇزىكىسى، ئوۋ قىلىش.

كىتابخانلار «Vanity Fairr» گېزىتىنىڭ ئېلانلىرىغا قارايدە-غان بولسا، تېخىمۇ ئۈمىدلىكرەكى شۇكى، يېقىنراق جايدىكى كىنوخانىلارغا بېرىپ ھەرقانداق ئامېرىكا فىلىملىرىنى كۆرىدىغان بولسا، ئەنە شۇ ئالا بايراقلىق رومانتىزمنىڭ زۆرۈر تاشقى كۆرۈ-نۈشلىرىنى ۋە روھىنى ئۆزى چۈشىنىپ قالسا كېرەك.

كىتابخانلارنىڭ شۇنى بىلىۋېلىشى لازىمكى، بۇ مىشچانلار رومانتىزمى ئامېرىكا كاپىتالىزمنىڭ يۇقىرى ئۆرلەپ كېتىۋاتقاد-لىقىدىن ئىبارەت سەۋەبىدىكى چۈشەنچە بىلەن ئايرىلماس مۇناسىۋەتلىك. بۇنىڭ پاكىتى شۇكى، بىر تەرەپتىن ھەر يىلى 9 مىليارد دۆلەت دوللىرىنى مۇلۇكدارلار سىنىپىنىڭ يانچۇقىغا چې-چىپ، شۇنىڭ بىلەن «Four Hunderds» دەپ ئاتىلىدىغان بىكار تەلەپلەر سىنىپىنى، ئۆسۈم بىلەن تۇرمۇش كەچۈرىدىغانلار جامائە-تىنى(356) بارلىققا كەلتۈردى.

بىكار تەلەپلەر سىنىپى، ئۆسۈم بىلەن تۇرمۇش كەچۈرىدىغاد-لار جامائىتى ئۆزلىرىنىڭ ئىسراپچىل مەدەنىيەت، كۆڭۈل ئېچىش ئورگانلىرىنى ناھايىتى راۋاجلاندۇردى. لېكىن، شۇ ئىسراپچىلىق مەدەنىيەتنىڭ قارىندا ھەرقانداق مەدەنىيەتنىڭ پىشىپ يېتىشكەن مەزگىلىگە خاس بولغان رېئاللىققا يېقىن ھەۋەس، سەرسانلىق، تەنە - مەسخىرە قاتارلىقلار تەييارلاندى. ئۇلار مانا بۇ ھەددىدىن ئارتۇق ئەيلەنگەن تۇرمۇش ھېسسىياتلىرىنى Sophisticetion دەپ ئاتىماقتا. پارىژچە Chic نى ۋە ئالا بايراقلىقلارچە شەرھلە-گەن hrea—bojled دېگەندەك گەپلەرنى بازارغا سېلىشى بۇنىڭ بىلەن مۇناسىۋەتلىك، ۋەھالەنكى، بۇنى كىشىلەر يارىتىدۇ.

چاپلىن «پارىژلىق ئايال» (A Woman ofperis) دا Sophistication نىڭ ئۇلگىسى (prototype) نى ئىپادىلىدى. لۇبىتىس (Ernt Lubitsch) «نىكاھ دائىرىسى» (Marria Cigercle) دە بىر يۇرۇش فىلىمدە نامايان بولدى. مونتاي

فىل، مارسىنكلاير، تەبىات دالىر قاتارلىق بىرمۇنچە ئىزباسارلار-مۇ كىنو ساھەسىدىكى سەپسەتىچىلەر مۇقامىلىرىنى جارى قىلدۇردى.

لېكىن، ئامېرىكا بارلىق كاپىتالىزم بويىچە گۈللىنىۋاتقان بولسىمۇ، ئۆز ۋۇجۇدىدا توگىگۈسىز ئىچكى زىددىيەت تۇرۇپتۇ، ئۇ ئەنە شۇ زىددىيەتلەر بىلەن ئازابلانماقتا. ئىستېمالغا ماسلىشالمايدىغان بىر تەرەپلىمە ئىشلەپچىقىرىش، مەبلەغ سالىدىغان بازارلاردىن مەھرۇم قالغان زور مالىيە كاپىتالى، خوئوۋېر ھۆكۈمىتىنىڭ ئاكتىپ دىپلوماتىيىسى، قوينىدا 5 مىليون ئىشسىز ياتقان جەننەت ئامېرىكا ھازىر پەردىلەپ بولمايدىغان سىنىپىي قارىمۇقارشىلىقنىڭ يۇقىرى پەللىسىدە تۇرماقتا.

بۇ ئىجتىمائىي ئەھۋال ئامېرىكا فىلىملىرىدە قانداق ئەكس ئېتىدۇ؟ بۇ خېلى قىزىقارلىق كەلگۈسى مەسىلە.

تەرجىماندىن ئىلاۋە

بۇ ماقالىنىڭ ئەسلىي ئىسمى «تەشۋىقات - تەرغىبات ۋاستىسى بولغان كىنو» ئىدى. «تەشۋىقات - تەرغىبات» ئەسلىدە ھۆكۈمرانلار سىنىپىغا قارىتىلغان بولۇپ، «ئىسيان كۆتۈرۈش» بىلەن مۇناسىۋەتسىز. شۇنداق بولسىمۇ بۇ سۆزلەر ھازىر بىرمۇنچە ئادەمگە، بولۇپمۇ ھۆكۈمران سىنىپقا ئانچە ياقمايدىغان بولۇپ قالدى. بۇنىڭ سەۋەبىنى بۇ ماقالىنىڭ يەتتىنچى بابى «كىنو ۋە مىشچانلار»نىڭ ئالدىنقى قۇرلىرىنى ئوقۇغاندىلا چۈشىنىۋالغىلى بولىدۇ.

بۇ ماقالە ئەسلىدە «كىنو ۋە كاپىتالىزم» دېگەن ئەسەرنىڭمۇ بىر قىسمى، لېكىن ئۇ ئەسەر تېخى تامامىلانمىغان. بۇ ماقالە «يېڭى سەنئەت»[357] نىڭ 1 - ۋە 2 - سانىغا بېسىلغان دەسلەپكى

كوپىيىسىگە ئاساسەن تەرجىمە قىلىندى. ئاپتورنىڭ شۇ ماقالىنىڭ ئاخىرىدا بىرنەچچە ئېغىز ئىزاھاتى بار ئىكەن، ھازىر ئۇنىمۇ تۆۋەندىكىچە تەرجىمە قىلىپ چىقتىم:

«كىنو ۋە كاپىتالىزم» دېگەن ئەسىرىمنى مۇشۇ ماقالىگە ئۇلاپ داۋاملاشتۇرۇپ، ئاندىن كېيىن ئىجتىمائىي كىنو، پرولېتارىيات تەرىپىدىن ئىشلەنگەن تەشۋىقات كىنوسى قاتارلىق مەسىلىلەرنى بىر - بىرلەپ يېزىپ تاماملىماقچىدىم، لېكىن ھازىر پەقەت مۇلۇكدارلار سىنىپى كىنوسى توغرىسىدىكى يۇقىرىقىدەك تەتقىقات بىلەنلا ۋاقتىنچە توختىتىپ قويدۇم.

يەنە، بۇ ماقالىدە ھەربىر ماۋزۇ ئۇستىدە مۇستەقىل تەتقىقات قىلىشقا بولىدىغان نۇرغۇن ماتېرىياللارغا ناھايىتى قىسقىچىلا نەزەر سېلىپ ئۆتتۈم، بۇ جەھەتتە پۈتۈن ماقالەم ئاددىي ساۋاتتىنلا ئىبارەت بولۇپ قالدى. بۇ ھەقتە ئۆزۈمنىڭ ناھايىتى كۆڭلۈم يېرىملىقىنى ئىزھار قىلىشىمغا رۇخسەت قىلىشىڭلارنى سورايمەن».

لېكىن، مەن بۇ ماقالىنى تاسادىپىي ئوقۇپ خېلى كۆپ بەھرە ئالدىم. شاڭخەي گېزىتلىرىدە كىنو ئېلانلىرى ھەر كۈنى ئومۇمەن ئىككى بەت چىقىپ تۇرىدۇ، ئۇ ئېلانلاردا نەچچە ئون مىڭ ئارتىسى، نەچچە مىليون دوللار خىراجەت پۇلى بارلىقى بىلەن ماختىنىشىدۇ، «ناھايىتى قىزىق، رومانتىك، شەھۋانىي (ياكى ئېچىنارلىق)، ئىشقى، كۈلكىلىك، ئىشق - مۇھەببەتلىك، قىزغىن، تەۋەككۈللۈك، جەسۇرانە، مەردانە، ئاجايىپ - غارايىپ ... مىسلىسىز چوڭ فىلىم» دەپ ماختىشىدۇ، بۇ ئېلانلارنى كۆرگەن ئادەملەرنى گويا بىرىپ كۆرمىسە ئۆلگەندەكمۇ ئارمان بىلەن كېتىدۇ.

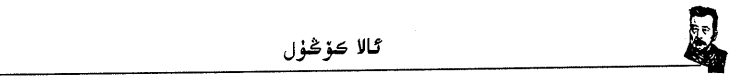

غاندەك ھېسسىياتقا كەلتۈرىدۇ. ئەمدى مانا بۇ كىچىككىنە ئەينەك بىلەن قارايدىغان بولساق، شۇ قەدىرلىك بىرنەمىلىرىنىڭ ئوندىن توققۇزىنى مۇشۇ ماقالىدە كۆرسىتىلگەن تۈرلەرنىڭ مەلۇم بىر خىلىغا كىرگۈزگىلى بولىدىغانلىقىنى بىلگىلى بولىدۇ؛ مۇددىئا-سىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى، مەقسىتىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئېنىق چۈشىنىۋالغىلى بولىدۇ. لېكىن، ئۇ كىنولار جۈڭگو ئادەملىرىگە ئاتاپ ئىشلەنگەن ئەمەس، ئۇلارنى جۈڭگوغا كەلتۈرۈشتىن مەقسىتىمۇ، ئىشلەش ۋاقتىدىكى مۇددىئاسىنىڭ ئەكسىچە، خۇددى كونىراپ كەتكەن مىلىتىق - زەمبىرەكلىرىنى ھەربىيلەرگە سېتىپ بەرگىنىگە ئوخشاش، كۆپرەك پۇل تېپىشتىنلا ئىبارەت. جۈڭگو ئادەملىرىنىڭ شۇ كىنولار توغرىسىدىكى قاراشلىرىمۇ ئۇلارنىڭ ئۆز مەملىكىتىدىكى خەلقنىڭ قاراشلىرىغا ئوخشاشايدۇ، ئۇلارنىڭ ئېلانلاردىكى تاماشىچىلارنى جەلپ قىلىپ بېرەلەيدىغان سۆزلەرنى كۆرۈپلا، ھەر خىل فىلىملەرنىڭ ئومۇمەن «ناھايىتى قىزىق، رومانتىك، شەھۋانىي (ياكى ئېچىنارلىق)، ئىشقى...» ئىكەنلىكىگىلا كۆزى چۈشىدىغانلىقى مانا مەن دەپ تۇرىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ، تېگىدىن ئالغاندا ئۇنىڭ ئۇنۇمىمۇ يوق ئەمەس، ئۇلارنىڭ «باتۇرانە، قەھرىمانانە» ئۇرۇش فىلىملىرىنى كۆرگەندە، ئىختىيارسىز ھالدا، خوجايىنلار شۇنچە باتۇر ئىكەن، بىز مالايلىقىمىزنى قىلساق بولىدىكەن، دەپ ئويلىشىمۇ مۇمكىن. ئۇلارنىڭ «ناھايىتى قىزىق، رومانتىك» ئىشق - مۇھەببەت كىنولىرىنى كۆرگەندە، خوتۇنلار شۇ قەدەر «ئىشقۇاز» ئىكەن، بۇنىڭغا نېمە ئامال بولسۇن، دەپ ئويلاپ، ئاق رۇس جالاپلىرى بىلەن ئويناپ ئۆز كۆڭلىنى ئۆزى خۇش قىلىش ھازىرمۇ قوللىنىدىغان كەلسىمۇ، ئۆز - ئۆزىچە خورسىنىشى مۇمكىن. ئافرىقىنىڭ يەرلىك خەلقى ئاق تەنلىكلەرنىڭ پەرەڭ مىلىتقىلىرىغا ناھايىتى زوقلىنىدۇ، ئامېرىكا نېگىرلىرى ئاق تەنلىك ئاياللارغا باسقۇنچىلىق قىلىشقا ئۇرۇ-

نىدۇ، ئۇلارنى بۇ جەھەتتە ئوتتا كۆيدۈرۈش جازاسىمۇ قورقۇتالمايدۇ، بۇنىڭغا ئۇلارنىڭ ئەمەلىيەتتە شۇنداق «چوڭ فىلىم» لەرنى كۆرگەنلىكى سەۋەبچى بولغان. لېكىن، مەدەنىيەتلىك بىلەن بەدەۋىلىكنىڭ پەرقى بار، جۈڭگولۇقلار بولسا كونا مەدەنىي دۆلەت ئادەملىرى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار كۆڭلىدە شۇنداق ئارزۇنى قىلسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇنداق قىلمىسا كېرەك.

بۇ ماقالىنى ئۆزۈم ئوقۇپ كۆرگەندىن كېيىن ئومۇمەن يۇقىرىقىدەك تەسىراتلار پەيدا بولدى، شۇڭا بىر قىسىم كىتابخانىلارغا تونۇشتۇرۇش ئارزۇسى بىلەن بىرمۇنچە ۋاقتىمنى سەرپ قىلىپ تەرجىمە قىلىپ چىقتىم. ئەسلىي ماقالە ناھايىتى قىسقا بولسىمۇ، ئۆزۈم كىنو جەھەتتە ساۋاتسىز بولغانلىقىم ئۈچۈن، ئادەتتىكى تېرمىنلارنىمۇ لۇغەتلەردىن ئاختۇرۇشقا توغرا كەلدى، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇنى تەرجىمە قىلىش باشقا ئادەملەرگە قارىغاندا ماڭا قىيىن چۈشتى. بەزى تېمىلارنى بۇلتۇرقى كونا گېزىتلەرنى ئاختۇرۇپ تاپتىم، تېپىلمىغانلىرىنى «قاتمال تەرجىمە» قىلىپ قويدۇم، خاتا تەرجىمە قىلىپ قويغان يەرلىرىمۇ يوق بولمىسا كېرەك. لېكىن، ئومۇمەن ئالغاندا، كىتابخانىلارغا ھەرھالدا ئاز - تولا تۆھپە يەتكۈزەلىگەنلىكىمگە ئىشىنىمەن.

ئامېرىكىلىق «پالۋانلار چولپانى» فەيرباڭك (DouglasFairbanks) ئامېرىكا دوللىرىنى تولىمۇ كۆپ توپلىغانلىقى ئۈچۈن، بۇلتۇر شەرققە سایاھەت قىلىپ كەلدى. شاڭخەيدە بىرنەچچە تەشكىلات ئۇنى قارشى ئېلىش تەييارلىقىنى كۆردى. جۈڭگونىڭ ئەسلىدە «ئارتىسقا چاپانچىلىق قىلىدۇ» غان مىجەزى بار. تاڭ، سۇڭ زامانىسىدىن بۇيان قاقتى - سوقتى قىلىپ كۈن ئۆتكۈزىدىغان مىشچانلار ئۆزلىرىگە خەيرخاھلىق قىلىدىغان «پالۋان» لارغا چوقۇنۇپ كەلگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن «يەتتە پالۋان، بەش دەرۋىش»، «يەتتە شىرمەت، 18 پالۋان»، «چۆلتاغدىكى كارامەت

باتۇر» ، «جاڭگالدىكى ئايال پالۋان»... لار كەينىدىن پەيدا بولۇپ كەلگەن. جۇڭگولۇقلار كىنونى كۆرگەندىن كېيىن، پەرەڭ «يەتتە پالۋان، بەش دەرۋىش» ، يەنى «ئوچ شىرمەت» دېگەندەك بىرنەمىلەرگە زوقلىنىدىغان بولدى؛ قەدىمكى پەرەڭ باتۇرلارنىڭ دەۋرى ئۆتۈپ كەتكەنلىكتىن، «قۇشخانا ئالدىدىن ئۆتكەنده ئېغىزنى يوغان ئېچىپ چاينىسا، گۆش بولمىسمۇ كۆڭۈل خۇش بولىدۇ» دېگەندەك، پەرەڭ باتۇرلارنىڭ رولىنى ئالىدىغان پەرەڭ ئارتىسلارغا زوقلىنىدىغان بولدى. مېي لەنفاڭغا چاپانچىلىق قىلىدىغانلار مېي لەنفاڭ رول ئېلىپ چىققان پەرىزات، لىن دەييۇ ۋە باشقىلار بىلەن مۇناسىۋەتسىز ئەمەس، بۇ ئەھۋالنىڭ ئەجەبلەنگۈچىلىكى يوق. لېكىن، بەزىلەر «فەيربانك ‹باغدات ئوغرىسى› دا رولغا چىققاندا موڭغۇلىيە شاھزادىسىنى يەرگە يېقىتىپ ئۆلتۈرۈپ، جۇڭگونىڭ شەنگە داغ چۈشۈرگەن» دەپ، ئۇنى قارشى ئېلىشقا قارشى تۇردى. ئەمەلىيەتته «باغدات ئوغرىسى» دىكى باتۇر بولسا ئەسلىدە بىر ئوغرى بولۇپ، سىنىپنىڭ ئىككى ۋاخىنىسىدىن بىراقلا يامىشىپ چىقىپ، ئاخىر پادىشاھقا كۆيئوغۇل بولغان، خۇددى تەرجىمە قىلىنغان يەتتىنچى بابنىڭ تەپسىلىي ئىزاھاتىدا ئېيتىلغىنىدەك، بۇ مىشچانلارنى ياكى پرولېتارلارنى «بىردىنلا مەنسەپدار بولىدىغانلار ھەققىدىكى ھېكايە بىلەن ئىلھاملاندۇرۇپ، مۇلۇكدارلارغا ساداقەتلىك بىلدۈرۈش لازىم ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدۇرىدىغان» نەرسە، ھەرگىز جۇڭگونى قەستەن ھاقارەتلەيدىغان نەرسە ئەمەس. ئۇنىڭ ئۇستىگە، «باغدات ئوغرىسى» نىڭ ھېكايەسى «مىڭ بىر كېچە» دىن چىققان؛ فەيربانك يازغۇچى ئەمەس، رېژىسسورمۇ ئەمەس، بىزمۇ موڭغۇلىيە شاھزادىسىنىڭ ئەۋلادى ياكى مالىيى ئەمەس. ئۇنىڭدىن، ئامېرىكا دوللىرى ئۈچۈن ئارتىسلىق قىلىدىغان شەخستىن ئۇ قەدەر رەنجىپ كېتىشنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى. لېكىن، سەۋەبسىز رەنجىشمۇ جۇڭگونىڭ ئادىتى،

بۇنداق ئادەتنى تولا كۆرگەنلەر بۇنىڭغىمۇ ئەجەبلىنىپ كەتمەيدۇ. كېيىن فەيربانك كەلدى، ئاخىر بەزىبىر تەشكىلاتلار ئۇنى كۈتۈۋالماقچى بولدى ۋە لېكىن قاتتىق پەشۋاغا ئۇچرىدى. «فەيربانك ئەپەندىنىڭ ۋەكىلىنىڭ ئېيتىشچە، فەيربانك ئەپەندى جامائەت زىيالىيلىرىغا مۇنداق بارمايدۇ» غان بوپتۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ تەشكىلاتلار پەرەڭ پالۋاننى زىيارەت قىلىش شەرىپىگە مۇيەسسەر بولالمىدى. فەيربانك «ياپونىيەگە بارغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ساياھەت قىلىش كۈنتەرتىپلىرىنى ياپونلار بەلگىلەپ بېرىپتۇ. ئۇ توكيوغا بارغاندىن كېيىن، كىنوخانىغا بېرىپ، ياپونىيە ئاممىسى بىلەن كۆرۈشمەكچى بوپتۇ.» (18 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنىدىكى «شېنباۋ» گېزىتىگە قارالا) . بىزنىڭ بۇ يەردىكى موڭغۇل پادىشاھنىڭ ئەۋلادلىرى بۇ ئەھۋالدىن قاتتىق خورسىنىدى. شۇنىڭ بىلەن شاڭخەي كىنو جەمئىيىتى غەزىپىنى ئىچىگە يۇتۇپ، ناھايىتى ئەپچىللىك بىلەن بىر پارچە خەت يېزىپ، شۇ چوڭ «سەنئەتكار» غا يوللاپ بەردى. خەتنىڭ تولۇق تېكىستىنىڭ تەتقىق قىلىشقا ئەرزىيدىغان يەرلىرى كۆپ، لېكىن قەغەز چەكلىك بولغاچقا، بۇ يەردە بىرلا نۇقتىسىنى كۆچۈرەي.

«ئەسلەپ قارايدىغان بولساق، ‹باغدات ئوغرىسى› دا بىر موڭغۇل شاھزادىسى بار، ئۇنىڭ رولدىكى ھالەتلىرى تولىمۇ ناچار بولۇپ، شەرقنىڭ تارىخىنى، شەرق مىللەتلىرىنىڭ خۇسۇسىيىتىنى بىلمەيدىغان تاماشىچىلارغا يامان تەسىر بېرىپ قويىدۇ، بۇنداق تەسىرات ئىنسانلارنىڭ بىر ـ بىرىگە بولغان مۇھەببىتىنى ئالغا سۈرۈشكە توسقۇن بولىدۇ، چۈنكى شەرقتىكى جۇڭخۇا مىنگو خەلقىنىڭ ھالىتى رولدىكىدەك قەبىھ ئەمەس. جەمئىيىتىمىزدىكى يولداشلار كىنو سەنئىتىنىڭ پۈتۈن دۇنيادىكى بارلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ ـ ئادەتلىرى

رىنى، ئىلىم - بىلىملىرىنى ئۆزئارا تونۇشتۇرىدىغان، ئىككىنچى تۈرلۈك قىلىپ ئىپتقاندا، پۈتۈن دۇنيا خەلقىنى بىر - بىرىگە مېھرىبان قىلىدىغان ۋە پۈتۈن دۇنيا خەلقىنى بىر - بىرىگە ئۆچەكەشتۈرۈپمۇ قويىدىغان ئىقتىدارىنى ئوبدان بىلىدۇ. جەمئىيىتىمىزدىكى يولداشلار جانابلىرى ياخشى كۆرگەنلىكى، جانابلىرىنى چوڭ سەنئەتكار دەپ قارىغانلىقى ئۈچۈن، جانابلىرىنىڭ ياخشىلىق تەرەپكە قاراپ تىرىشىشلىرىنى ئۈمىد قىلىدۇ؛ جانابلىرىنىڭ باشقا ئادەملەرگە ئوخشاش دۇنياغا يالغان - ياۋىداقلارنى تونۇشتۇرۇپ، ئۆز شەنىلىرىنى بۇلغاپ قويۇشلىرىنى خالىمايدۇ».

بۇ خەتتە كىنونىڭ تاماشىچىلار ئالدىدىكى كۈچ - قۇۋۋىتىنىڭ ئۇلۇغلۇقى تىلغا ئېلىنغانلىقى يارايدۇ، لېكىن موڭغۇل شاھزادىسىنى «جۇڭخۇا مىنگو خەلقى» دەپ قارىغانلىقى فەيرىبانكنى قارشى ئېلىشقا تۇرغانلارنىڭ قارىشىغا ئوخشاشلا خاتا؛ فەيرىبانكنى «پۈتۈن دۇنيا خەلقىنى بىر - بىرىگە مېھرىبان قىلىش» قا دالالەت قىلغانلىقى تېخىمۇ خاتا. ئۇلار فەيرىبانكنىڭ ئالا بايراقلىق دۆلەت[358] تە بېيىپ كەتكەن كىنو ئارتىسى ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالغان، ئەنە شۇنداق پىكىر خاتالىقى تۈپەيلىدىن ئۇنىڭغا ھەقىقىي «4000 يىل» دىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بۇيانقى تارىخىي مەدەنىيەت يېتىشتۈرگەن روھ»نى دۇنياغا تونۇشتۇرۇشنى يېلىنىش بىلەن ھاۋالە قىلغان:

«جەمئىيىتىمىزدىكى يولداشلار جانابلىرىغا 4000 يىل» دىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بۇيانقى تارىخىي مەدەنىيەت يېتىشتۈرگەن روھنى ئۇنۇتۇك مەلۇم قىلىدۇ. بىز جۇڭخۇا خەلقى گۈزەل پەزىلەتنى قەدىرلەشتە، ئەدەپ - قائىدىگە ئوبدان ئەمەل قىلىشتا ئىلگىرى مۇبارەك دۆلەتلىرىنىڭ خەلقىدىن قېلىشمايتتۇق، بولۇپمۇ مۇبارەك دۆلەتلىرىنىڭ ھۆكۈمىتى دۇنيادا، خەلقئارادا ئادالەتنى قولدىن بەرمەي كېلىۋاتقانلىقى ئۈچۈن، بىز جۇڭخۇا خەلقى ئىززەت - ھۆرمەتلەپ كەلگەنىدۇق. جانابلىرى بۇ نۆۋەت شەرققە سایاھەت قىلىپ كېلىپ ئازغىنە ۋاقىت تۇرغاندا، ئەمەلىي ئىسپاتلارنى كۆرگەن بولسىلا كېرەك. بىزنىڭ جۇڭخۇا دۆلىتىمىزنىڭ ھازىرقى سىياسىي ئەھۋالىنى ئالساق، ھازىر ئىنقىلابنى ئورۇنداش جەريانىدا تۇرماقتىمىز، مەملىكىتىمىزدە ئىچكى ئۇرۇش بولۇۋاتىدۇ، تىنچسىزلىق، پاراكەندىچىلىك بار، شۇنداق بولسىمۇ جۇڭخۇا خەلقى جانابلىرىغا ئوخشاش چەتتىن كەلگەن مېھمانلار ئالدىدا تېگىشلىك ئەدەپ - قائىدىنى ئورۇنداپ، ئىنسانىي مۇھەببەتكە ئەھمىيەت بېرىدىغان پەزىلىتىنى ئىپادىلەشنى ئۇنۇتمايدۇ. بۇنداق ئەھۋالنى جانابلىرى ئۆز كۆزلىرى، قۇلاقلىرى بىلەن ئەينەن كۆرگەن، ئاڭلىغاندۇرلا. بەزىبىر باشقىچە گەپ - سۆزلەرمۇ بولدى، لېكىن بۇنداق گەپ - سۆزلەر جانابلىرىنىڭ ۋەكىللىرىنىڭ يارەمچىسى سۈپىتىدە پىكىر بايان قىلىشقا قاتناشتۇرغان ئادەملىرى ئەدەپ - قائىدىگە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان، ئادەمگەرچىلىكتىن چەتنىگەن بايانلارنى ئېلان قىلغانلىقى ۋە ئىپادىلەرنى بىلدۇرگەنلىكى تۈپەيلىدىن كېلىپ چىقتى...

جانابلىرىنىڭ شەرق سایاھىتىنى تۈگەتكەندىن كېيىن، ھاسىل قىلغان ھەقىقىي ئەھۋاللارنى مۇبارەك دۆلەتلىرىدىكى كەسىپداشلارغا، ھەتتا پۈتۈن دۇنياغا تونۇشتۇرۇشلىرىنى ئۈمىد قىلىمىز، پۈتۈن دۇنيا ئىنسانلىرى جۇڭخۇادىكى 400 مىليوندىن ئارتۇق خەلق بىلەن مېھرىبان، قەدىردان بولۇپ قالسۇن، بىر - بىرىگە ئۆچەكىشىپ يۇرىدىغان، دۇنياۋى ياراماس ئەھۋاللار پەيدا بولۇپ قالمىسۇن. بىز جۇڭخۇا خەلقى

خۇددى ئامېرىكا ھۆكۈمىتىنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتىنى قىلايلى.»

لېكىن، بۇ خەتتە ئېيتىلغان روھ، يېغىشتۇرۇپ ئېيتقاندا، بىز موڭغۇل پادىشاھىنىڭ ئەۋلادلىرى مەملىكەت ئىچىدە ھەرقانچە ئۇرۇشۇپ، يېغىلىق پەيدا قىلىپ يۈرسەكمۇ، پەرەڭ غوجاملارغا ناھايىتى ئەدەپ بىلەن مۇئامىلە قىلىدىغان روھ. ئۇ ئەنە شۇنىڭدىنلا ئىبارەت.

بۇ تىز چۆكتۈرۈلگەن قەدىمكى دۆلەت خەلقىنىڭ روھى، بۇ- لۇپمۇ كونىسىسىيدە شۇنداق. تىز چۆكتۈرۈلگەنلىكى ئۈچۈن ئۆ- زىنى ئىقتىدارسىز دەپ قاراپ، دۇنياغا تەشۇىق قىلىشنى باشقىلارغا خۇشامەتگۈيلۈق بىلەن ھاۋالە قىلىشقا مەجبۇر، لېكىن ئۆزلىرىنى «4000 يىلدىن كۆپرەك تارىخىي مەدەنىيەت يېتىشتۇرگەن» دەپ قاراپ، دۇنياغا تەشۇىق قىلىشنى باشقىلارغا ھاۋالە قىلالىغانلىقىدا بىرئاز مەغرۇرلۇقمۇ بار. مەغرۇرلۇق بىلەن خۇشامەتگۈيلۇقنىڭ گىرەلىشىپ كەتكەنلىكى خاراكتاشقان قەدىمىي دۆلەت خەلقىنىڭ رۇھىي خۇسۇسىيىتى.

ياۋروپا، ئامېرىكا جاھانگىرلىرى كېرەكتىن چىققان مىلىتە- لىرى بىلەن جۇڭگونى ئۇرۇشقا، يېغىلىققا سېلىپ قويغان بولسا، كونا فېلىملىرى بىلەن جۇڭگو ئادەملىرىنى ھەيران قالماقتا، كولدۇرلاتماقتا. تېخىمۇ كونىرىغاندىن كېيىن ئىچكى ئۆلكىلىرى- مىزگىمۇ ئەكىرىپ، كىشىنى قاپاق باش قىلىدىغان مائارىپىنى كېڭەيتىدۇ. مەن ئويلايمەنكى، «كىنو ۋە كاپىتالىزم» دەك كىتاب ھازىر بىز ئۈچۈن تولىمۇ زۆرۈر!

1930 - يىل 1 - ئاينىڭ 16 - كۈنى L.

ئىزاھلار:

(1) «ئۆركەش» — ئەدەبىي ئايلىق ژۇرنال. لۇشۈن، يۇ دافۇلار تەھرىرلىكىدە 1928 - يىل 6 - ئايدا شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، 1929 - يىل 12 - ئايدا 2 - جىلد 5 - سانىدىن كېيىن نەشردىن توختىغان.

(2) «ئۇندۇرمە» — ئەدەبىي ئايلىق ژۇرنال. لۇشۈن، فېڭ شۆفېڭ تەھرىرلىكىدە 1930 - يىل 1 - ئايدا شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، 1 - جىلد 3 - سانىدىن باشلاپ «سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى» نىڭ ئورگان ژۇرنىلىغا ئۆزگەرگەن. 1930 - يىل 5 - ئايدا، 1 - جىلد 5 - سانىغا يەتكەندە، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن مەنئى قىلىنغان، 6 - سانى «يېڭى ئاي» ژۇرنىلىغا ئۆزگەرتىلگەن، بىرلا سان نەشر قىلە- نىپ، نەشردىن توختىغان.

(3) بۇ يەردە ئاپتورنىڭ 1930 - يىلى شاڭخەيدىكى ھەرقايسى ئالىي مەكتەپلەردە نۇتۇق سۆزلىگەنلىكى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. «لۇشۈن خاتىرىلە- رى» دە، شۇ يىلى 2 - ئاينىڭ 21 -، 3 - ئاينىڭ 9 - كۈنلىرى، ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ ئىككى قېتىم جۇڭخۇا سەنئەت ئىنستىتۇتىدا، 3 - ئاينىڭ 12 - كۈنى داشيا ئىنستىتۇتىدا، 3 - ئاينىڭ 10 - كۈنى جۇڭگو گۈڭشۇ مەكتىپىنىڭ شۆبىسىدە، 8 - ئاينىڭ 6 - كۈنى يازلىق ئەدەبىي ئۆگىنىش يىغىندا نۇتۇق سۆزلىگەنلىكى كۆرسىتىلگەن. شۇ نۇتۇق- لارنىڭ كوپىيىلىرى ساقلاپ قېلىنمىغان. شۇ چاغدىكى گېزىت - ژۇرناللار- غا بېسىلغان خەۋەرلەرگە ۋە يىغىنغا قاتناشقانلارنىڭ ئەسلىمىلىرىگە قارىغاندا، ئالدىنقى تۆت قېتىم سۆزلىگەن نۇتقىنىڭ تېمىلىرى «رەسسامچىلىق ھەققىدە»، «گۈزەل - سەنئەتتىكى رېئالىزم مەسىلىسى»، «پىل چىشى مۇنارى ۋە قۇلۇلە قېپى»، «گۈزەللىككە بولغان تونۇش» تىن ئىبارەت. ئەڭ ئاخىرىدىكى بىر قېتىملىق سۆزىنىڭ تېمىسى ئېنىق ئەمەس.

(4) پىل چىشى مۇنارى — بۇ، XIX ئەسىردە ئۆتكەن فرانسىيىنىڭ ئەدەبىي تەنقىدچىسى سان پېيۋى (1804—1869) نىڭ شۇ دەۋرنىڭ پاسسىپ رومانتىزم شائىرى ۋىنىرنى تەنقىد قىلغاندا ئىشلەتكەن سۆزى بولۇپ، كېيىن بۇ سۆز رېئال تۇرمۇشتىن ئايرىلغان ئەدىبلەرنىڭ كىچىك ماكانىنىڭ تەمسىلى بولۇپ قالغان.

(5) قۇلۇلە قېپى — «ئۇچ بەگلىك ھەققىدە قىسسە، ۋېي بەگلىكىنىڭ

يىلنامىسى»ده مۇنداق دېيىلگەن: «شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا زاھىت جياۋشىيەن قۇلۇلە قېپىغا ئوخشاش ساتما ياساپ، پاك - پاكىز سۇپۇرۇپ، تېگىگە يېغاچ قويۇپ، ئۈستىگە پاخال سېلىپ يېتىدىكەن. زەمىستاندا گۈلخان يېقىپ، ئوتسىنىپ، ئۆزى يالغۇز شېئىر ئوقۇيدىكەن.»

(6) بۇ يەردە شائخەيدىكى «مىنگو گېزىتى»گە بېسىلغان بىر پارچە ماقالە كۆزدە تۇتۇلدۇ. 1930 - يىل 3 - ئاينىڭ 18 - كۈنى «مىنگو گېزىتى. ئويغىنىش» تا «بەللى، ئەركىنلىك ھەرىكىتى بىر توپ ئالدامچىلار-نىڭ ھۇنىرى ئىكەن» دېگەن تېمىدا دې تيەن ئىمزاسىدا (داشيا ئىنستىتۇتى ئەدەبىيات - سەنئەت فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسىمىش) لۇشۈننىڭ نۇتقىغا زەھەرخەندىلىك بىلەن ھۇجۇم قىلىنغان بىر پارچە ماقالە بېسىلغان. ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن: «ئوچۇقتىن - ئوچۇق ئەكسىيەتچىل تەشۋىق قىلىشقا ئەمەلىيەتتە غەيرىتى يوق، شۇڭا ئەدەبىيات نۇتقى دېگەن نامنى سۈيىئىستېمال قىلىپ، ‹جۇڭگو ئەركىنلىك ھەرىكىتى ئىتتىپاقى› دېگەن تەشكىلاتنى قۇۋۇ-ۋەتلەۋاتىدۇ. بۇ مەردىلەرنىڭ پوزىتسىيىسى ۋە ھەرىكىتى ئەمەس، بەلكى ھەقىقىي ئىنقىلابچى ھېسابلىغىلى بولمايدۇ؟» مىنگو گېزىتى — 1916 - يىل 1 - ئايدا شائخەيدە نەشر قىلىنغان، 1924 - يىلى گومىنداڭ-نىڭ مەملىكەتلىك 1 - قۇرۇلتىيىدىن كېيىن، گومىنداڭنىڭ ئورگان گېزىتىگە ئايلانغان، 1925 - يىلىنىڭ ئاخىرى، «غەربىي تاغ يېغىنى تەرەپدارلىرى»نىڭ قولىغا ئۆتۈپ، گومىنداڭ ئوڭچىلىرىنىڭ گېزىتىگە ئايلانغان.

(7) بۇ ئەكسىيەتچىلەرنىڭ ئىلغار يازغۇچىلارغا چاپلىغان بوھتانلىرى. «سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى» قۇرۇلغاندىن كېيىن، بۇنداق بوھتانلار كۆپ بولدى. مەسىلەن، 1930 - يىل 5 - ئاينىڭ 19 - كۈنىدىكى «مىنگو گېزىتى. ئويغىنىش» كە بېسىلغان «ئازاد جۇڭگو ئەدەبىيات مۇنبىرى» دېگەن ماقالىدە مۇنداق دېيىلگەن: ئىلغار يازغۇچىلار «قىزىل ئىمپېرىيىگە سېتىلىپ، سوۋېت روسىيىسىدىن ئىش ھەقىقى ئورنىدا رۇبلى ئېلىپ تۇرغان». 1931 - يىل 2 - ئاينىڭ 6 - كۈنى شائخەيدىكى «ئالماس گېزىتى» گە بېسىلغان «لۇشۈننىڭ سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقىغا قاتنىشىشتىكى مۇددىئاسى» دېگەن ماقالىدە «كومپارتىيە دەسلەپكى مەزگىلدە ئېيىغا 800 مىڭ رۇبلى ئاجرىتىپ، شائخەيدە ئەدەبىيات - سەنئەت ئۇچۇن تەشۋىقات خىراجىتى قىلىپ، ئاتالمىش پرولېتارىيات ئەدەبىيات - سەنئىتىنى پەيدا قىلغان» دېيىلگەن. «يېڭى ئاي» تەھرىراتىنىڭ ئەزاسى لياڭ شىچيۇمۇ شۇنداق سۆزلەرنى تارقاتقان، ئۇنىڭ سۆزلىرى مۇشۇ توپلامدىكى «‹كاپىتالىستلار›نىڭ ‹سالپايغان› ‹لالما ئىتى›» غا قارالسۇن.

(8) «زامانىساز ۋەزىرلەرنىڭ تەزكىرىسى» — 1930 - يىل 5 - ئاينىڭ 7 - كۈنى «مىنگو گېزىتى» گە يېگىت ئىمزاسىدا بېسىلغان ئەدەبىيات مۇنبىرىدىكى «زامانىساز ۋەزىرلەرنىڭ تەزكىرىسى — 1 نچى لۇشۈن» دېگەن ماقالىدە سول قانات ئەدەبىيات - سەنئەت ھەرىكىتىگە زەھەرخەندىلىك بىلەن ھۇجۇم قىلىنغان، بولۇپمۇ لۇشۈنگە مەركەزلىك ھۇجۇم قىلىنغان ۋە بوھتان قىلىنغان. مەسىلەن، ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن: «ئاتالمىش ئەركىنلىك ھەرىكىتى ئىتتىپاقىدا لۇشۈن ئالدىنقى قاتاردا تۇرغان، ئاتالمىش سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقىدا لۇشۈن ھەدەپ نۇتۇق سۆزلىگەن، ئۆتكەنكى پولات بوگۇنكى كۈندە پاختا بولۇپ قالدى، سەلتەنەتلىك بىر كىشى ئۇششاق بالىلار-نىڭ قولىدىكى ئويۇنچۇققا ئايلىنىپ قالدى، شەرتسىز تىز پۈكۈپ كەتتى، ۋاھاكازا.»

(9) چېن يۈەن (1896—1970) — لەقىمى تۇڭبەي، تەخەللۇسى شىيىڭ، جياڭسۇ ئۇلكىسى ۋۇشى ناھىيىسىدىن، ھازىرقى زامان ئەنزارى تەرەپدارلىرىنىڭ مۇھىم ئەزاسى، بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا پروفېسسور بول-غان. باشقا، «سۇلكەتلىك»لەر دېگەن سۆز باشقا ھازىرقى زامان ئەنزارى تەرەپدارلىرىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلار 1925 - يىلى بېيجىڭ قىزىلار دارىلمۇ-ئەللىمىنىدە يۈز بەرگەن ۋەقەدە شىمالىي مىلىتارىستلار ھۆكۈمىتى تەرەپتە تۇرۇپ، لۇشۈنگە ۋە ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلارغا ھۇجۇم قىلغان. شىمالىي مىلىتارىستلارنى ھىمايە قىلغان «بۇيۇك بىرلىك كەچلىك گېزىتى» ئۇلارنى سۇلكەتلىكلەر دېگەن.

(10) مېھرىنگ (1846—1919) — گېرمانىيىلىك ماركسىزمچى، تارىخشۇناس، ئەدەبىيات - سەنئەت تەنقىدچىسى. ئۇ «گېرمانىيىدە سوتسىيال دېموكراتلار پارتىيىسىنىڭ تارىخى»، «ماركسنىڭ تەرجىمھالى» ۋە «رەد-شىن رىۋايەتلىرى» قاتارلىق كىتابلارنى يازغان.

(11) بۇ، لياڭ شىچيۇنىڭ سۆزىدىن نەقىل كەلتۈرۈلگەن سۆز. بۇ توپلامدىكى «ياخشى ھۆكۈمەتنىڭ ۋەزىپىسى» ناملىق ماقالىگە قارالسۇن.

(12) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1930 - يىل 3 - ئايدا شائخەيدىكى ئايلىق ژۇرنال «ئۇندۇرمە»نىڭ 1 - جىلد 3 - سانىغا بېسىلغان.

(13) بۇ گەپ «يېڭى ئاي» ژۇرنىلىنىڭ 2 - جىلد 6 - ۋە 7 - قوشما سانىغا (1929 - يىل 9 - ئايدا) بېسىلغان خۇشىنىڭ «يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتى ۋە گومىنداڭ»، لو لۇجىنىڭ «سۆز ئەركىنلىكىنى باسقۇچىلارغا» ۋە مۇھەررىرىنىڭ «كىتابخانىلارغا مۇراجىئەت» دېگەن ماقالىلە-رىگە قارىتىلغان. كېيىنكى ماقالىدە بۇرادەر نامىدىن: «بىز ‹پىكىر ئەر-كىنلىكى› گە ئېتىقاد قىلغۇچىلارمىز، بىز ‹سۆز - مەتبۇئات ئەركىنلىكى› نى قوۋۇۋەتلىگۈچىلەرمىز، بىز ‹يول قويۇش› پوزىتسىيىسىدە تۇرۇپ (‹يول

قويمايدىغان، پوزىتسىيىگە بىز يول قويالمىغاندىن باشقا)، سالماقلىق، ئەقىلگە سىغمىدىغان تەلىماتنى ياخشى كۆرىمىز» دېگەن. شۇ چاغدا «يېڭى ئاي» تەرەپدارلىرى گەرچە «سۆز ئەركىنلىكى»نى «قولغا كەلتۈرىمىز» دەپ جار سالسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئاساسىي ئەربابلىرى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە ئوخشاش كومۇنىزمغا، خەلقە قارشى مەيداندا تۇرۇپ، خەلقنىڭ ھەقىقىي سۆز ئەركىنلىكىگە ئەمەلىيەتتە قارشى تۇرغان.

(14) لياڭ شىچيۇ «يېڭى ئاي»نىڭ 2 ـ جىلد 6 ـ ۋە 7 ـ قوشما سانىغا بېسىلغان «لۇشۈن ئەپەندىنىڭ ‹قاتمال تەرجىمە›سى توغرىسىدا» دېگەن ماقالىسىدە: بۇرمىلاپ تەرجىمە قىلىش ئەلۋەتتە يارىمايدۇ، چۈنكى ئەسلىي مەزمۇنغا ساداقەتلىك قىلماي، جەۋھەرلەرنى داشقال قىلىپ قويىدۇ، لېكىن بىر پارچە كىتابنى باشتىن ـ ئاخىرغىچە تامامەن بۇرمىلاپ تەرجىمە قىلىپ چىقىش مۇمكىن ئەمەس، بىر بەتتە بۇرمىلاپ تەرجىمە قىلىنغان بىرنەچچە ئورۇن چېلىققان تەقدىردە، بۇرمىلانمىغان جايلار يەنە بولىدۇ. بۇرمىلاپ تەرجىمە قىلىنغان قىسمەن جايلار خاتا بولسا، سىزگە خاتالىق بولۇپ تۇيۇلىدۇ. بۇ خاتالىق ئېھتىمال كىشىلەرگە چەكسىز زىيان كەلتۈرىسمۇ، ئوقۇغىنىڭىزدا ھۇزۇرلىنىسىز. ئۆلۈك تەرجىمە باشقىچە بولىدۇ، ئۆلۈك تەرجىمە چوقۇم باشتىن ـ ئاخىرغىچە ئۆلۈك تەرجىمە قىلىنغان بولۇپ، ئوقۇساڭ ئوقۇمىغاندەك بولۇپ، ۋاقىت، كۈچ زايە كېتىدۇ. ھالبۇكى، بۇرمىلاپ تەرجىمە قىلىش خاتالىقىنى ئۆتكۈزۈش بىلەن تەڭ ئۆلۈك تەرجىمە قىلىش خاتالىقىنىمۇ ئۆتكۈزۈپ قويۇش ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس، لېكىن ئۆلۈك تەرجىمە قىلغۇچىلار بەزىدە بۇرمىلاپ تەرجىمە قىلىپ قويىدۇ. شۇڭا، بۇرمىلاپ تەرجىمە قىلىشقا دەرۋەقە بەك ئۆچمىز، لېكىن ئۆلۈك تەرجىمە قىلىش ئۇسلۇبىنى ھەرگىز ئەۋج ئالدۇرماسلىق كېرەك» دېگەن.

(15) «ئەدەبىيات ـ سەنئەت ۋە تەنقىد» ـ سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى لۇناچارسكىينىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتكە دائىر ماقالىلەر توپلىمى، لۇشۈن تەرىپىدىن تەرجىمە قىلىنىپ، 1929 ـ يىل 10 ـ ئايدا شاڭخەي شۇيمۇ كىتابخانىسىدىن نەشر قىلىنغان.

(16) «يېڭى ئاي» تەھرىراتىنىڭ بايانىتى ـ بۇ، 1928 ـ يىل 3 ـ ئايدا «يېڭى ئاي» ژۇرنىلىنىڭ تۇنجى سانىغا بېسىلغان «‹يېڭى ئاي› نىڭ پوزىتسىيىسى» دېگەن ماقالىگە قارىتىلغان. ئۇنىڭدا: «بىز بىرنەچچە دوستىنىڭ مۇشۇ ژۇرنالنىڭ ئۆزىدىن باشقا ھېچقانداق تەشكىلاتىمىز يوق؛ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسىدىكى تىرىشچانلىقىمىزدىن باشقا ھېچقانداق بىردەك كىشىمىز يوق؛ بىرنەچچە ئورتاق غايىدىن باشقا ھېچقانداق بىرلىكىمىز يوق» دېيىلگەن.

(17) شۇي جىمۇ (1897—1931) — جېجياڭ ئۆلكىسى خەينىڭ

ناھىيىسىدىن، شائىر، «يېڭى ئاي» تەھرىراتىنىڭ ئاساسىي ئەزالىرىدىن بىرى. ئۇنىڭ «جىمۇ شېئىرلىرى»، «مىڭخۇ توپلىمى» قاتارلىق شېئىر توپلاملىرى «يېڭى ئاي»چى شائىرلار ئەسەرلىرىنىڭ ۋەكىلى. شېن سۈڭ-ۋېن، لىن شۇخۇا ئۆز ۋاقتىدىكى ھېكايىچىلەر بولۇپ، شۇ چاغدا «يېڭى ئاي»دا دائىم ھېكايە ئېلان قىلىپ تۇراتتى. ئاخىردا كۆرسىتىلگەن «ئۆي كۆچۈرۈش» لىن شۇخۇا يازغان ھېكايە.

(18) بىكار پاراڭلار — چېن شىيىڭنىڭ «ھازىرقى زامان ئەنزارى»نىڭ «بىكار پاراڭلار» دېگەن مەخسۇس سانىدا ئېلان قىلغان ماقالىسى، ئۇ كېيىن «شىيىڭنىڭ بىكار پاراڭلىرى» دەپ توپلاپ، 1928 ـ يىل 3 ـ ئايدا «يېڭى ئاي» كىتابخانىسىدا نەشر قىلغان.

(19) پەن گۇاڭدەن (1899—1969) — جياڭسۇ ئۆلكىسى باۋشىيەن (شاڭخەي شەھىرىگە قاراشلىق) لىك. «يېڭى ئاي» تەھرىراتىنىڭ ئەزاسى. ئۇ نەسەبنى بەزى پومېشچىك ئائىلىسىنىڭ شەجەرىسى بىلەن يېشىپ، ئېسىل نەسەب تەلىماتنى تەرغىب قىلغان؛ «مىڭ، چىڭ دەۋرلىرىدىكى جياشىڭ يۈرتىدىكى ئابرۇيلۇق نەسەبلەر» قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازغان. ئېسىل نەسەب تەلىماتى — ئەنگلىيىلىك ئىرسىيەتچى ئالىم گوردۇن 1883 ـ يىلى «ئىرقىنى ياخشىلاش» تەلىماتىنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇنىڭدا ئادەملەرنىڭ ياكى ئىرقلارنىڭ ئاناتومىيە ۋە ئەقىل جەھەتتىكى پەرقىنى ئىرسىيەت بەلگىلەيدۇ، «ناچار ئادەملەر»نى يوق قىلىپ، «ئېسىل ئادەملەر»نى كۆپەيتكەندىلا، ئاندىن ئىجتىمائىي مەسىلە ھەل بولىدۇ، دەپ كۆرسىتىلگەن.

(20) ئىككى پارچە تەرجىمە شېئىر — بۇ، گو مورو تەرجىمە قىلغان سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى مالىنخوفنىڭ «ئۆكتەبىر» ۋە سۈۋېن تەرجىمە قىلغان سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى سامبىتنىكنىڭ «بىر يېڭى يولداشقا» سەرلەۋھىلىك شېئىرلىرىغا قارىتىلغان.

(21) «تارىخنامە» — غەربىي خەن دەۋرىدىكى سىما چىيەن يازغان. «خەن يىلنامىسى» — شەرقىي خەن دەۋرىدىكى بەنگۇ يازغان. «قەدىمنامە» — مەملىكىتىمىزنىڭ ئەڭ قەدىمىي تارىخىي ھۆججەتلەر ۋە قەدىمكى ئىشلارنى قىسمەن بايان قىلغان ئەسەرلەر توپلانمىسى.

(22) تاڭ دەۋرىدە تەرجىمە قىلىنغان سۈترا، يۇەن دەۋرىدە تەرجىمە قىلىنغان يارلىقلار — مەملىكىتىمىزدە شەرقىي خەن سۇلالىسىدىن باشلاپ بۇددا كىتابلىرى (سۈترا)نى تەرجىمە قىلىش ئىشى باشلانغان بولۇپ، تاڭ سۇلالىسىگە كەلگەندە يېڭى تەرەققىياتقا ئېرىشكەن. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ مەشھۇر بولغانلىرى شۈەن جۇاڭنىڭ رىياسەتچىلىكىدە تەرجىمە قىلىنغان 75 قىسىم 1335 پارە بۇددا كىتابى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. يۇەن سۇلالىسىدىكى ھۆكۈمرانلار يارلىقلار، ئىلتىماس ـ ئەرزلەر ۋە ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىنىڭ

خەت ـ چەكلىرى موڭغۇلچە يېزىپ خەنزۇچە تەرجىمىنى بىرگە قوشۇپ قويۇشنى مەجبۇرىي بەلگىلىگەن، تاڭ ۋە يۈەن دەۋرلىرىدىكى بۇ خىل تەرجىمىلەر كۆپىنچە سۆزمۇسۆز تەرجىمە بولۇپ، ئەسلىي تىلدىكى بەزى گرامماتىكىلىق بىرىكمىلەر ساقلاپ قېلىنغان. بەزى سۆزلۈكنى خەنزۇ تىلى تەلەپپۇزى بويىچە ئېلىپ، شۇ چاغدىكى ۋە كېيىنكى چاغدىكى خەنزۇ تىلىنىڭ لۇغەت تەركىبى ۋە گرامماتىكىسىغا كۆپ تەسىر قىلغان.

(23) چۇچۇەن بەيسۇن (1880—1923) — ياپونىيەلىك ئەدەبىيات ـ سەنئەت تەنقىدچىسى. ئۇنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت توغرىسىدىكى ئەسىرى «دەرد ـ ھەسرەت سىمفونىيىسى»نى لۇشۇن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان، ئۇنى 1924 ـ يىل 12 ـ ئايدا بېيجىڭدىكى «شىمال يېڭىلىقلىرى» كىتابخانىسى نەشر قىلغان.

(24) «قەدىمكى ئېسىل يازمىلار» — چىڭ سۇلالىسى كاڭشى دەۋرىدە ۋۇ چۇسەي، ۋۇ دياۋخۇ تاللاپ يىغقان قەدىمكى ئەدەبىي پارچىلار. بۇنىڭغا چىن سۇلالىسىدىن مىڭ سۇلالىسىغىچە يېزىلغان 222 پارچە نەسرىي ئەسەر كىرگۈزۈلگەن.

(25) لياڭ شىچيۇنىڭ بۇ بىر ئابزاس سۆزىنىڭ ئەسلىسى مۇنداق: «پرولېتارىياتچە ئەدەبىيات نەزەرىيىسى جەھەتتە جۇڭگوچە تەرجىمە قىلىنغان تەخمىنەن 10 نەچچە كىتابنى كۆردۈم، بۇ خىل نەرسىنى مەخسۇس تەرغىب قىلغان ژۇرنالدىنمۇ ئىككى ـ ئۈچ خىلىنى كۆردۈم. ئۇلارنىڭ مەزمۇنىنى ئوقۇپ چۈشىنىشكە ئىمكانىيەتچە تىرىشساممۇ، لېكىن ناھايىتى ئەپسۇسكى، بۇ خىل كىتابلاردىن مەن ئوقۇپ چۈشىنەلىگۈدەكلىرى يوق. ئېھتىمال مەزمۇنى چوڭقۇر بولسا كېرەك، يا بولمىسا بىلىمىم يېتەرلىك بولمىغانلىقىدىن بولۇشى كېرەك. ئەمما، بۇ خىل تەشۋىقات كىتابلىرىنىڭ، مەسىلەن، لۇناچارسكىي، پىلنياكنوف، بوگدانوف قاتارلىق بىرنەچچە كىتابلىرىنىڭ مېنى ھەممىدىن قىينايدىغىنى تىلى ئىدى. گرامماتىكىسىنىڭ مۇجمەل بولغانلىقى، سىنتاكسىسىنىڭ مۇرەككەپ بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇنى ئوقۇماق تىلسىنامىدىنمۇ تەس ئىدى. پرولېتارىيات ئەدەبىيات نەزەرىيىسىنى تەشۋىق قىلىدىغان كىتابلار بۇ قەدەر چۈشىنىشكە تەس بولغانلىقى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ تەشۋىقاتچىلىق رولىنى يوقىتىپ قويغان. پرولېتارىيات ئەدەبىيات نەزەرىيىسىنىڭ زادى نېمە ئىكەنلىكىنى ھازىر جۇڭگولۇقلار ئوقۇپ چۈشىنەلىگۈدەك تىل بىلەن بىرەر پارچە ماقالە يېزىپ چۈشەندۈرۈپ بېرەلەيدىغان بىرەر جۇڭگولۇق تېخى چىقمىدى. مەن ھازىر پەقەتلا چۈشەنگەن ئازغىنە ماتېرىيالغا ئاساسەن، ئاتالمىش پرولېتارىيات ئەدەبىيات نەزەرىيىسىنى تەنقىدلىدىم.»

(26) بوگدانوف (1873—1928) — سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئىدىئالىستىك پەيلاسوپ، ئۆز ۋاقتىدا بولشېۋىكلارغا قاتنىشىپ، 1918 ـ يىلى

ئاتالمىش «پرولېتارىياتچە مەدەنىيەت» تەشەببۇسىنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇ- نىڭ «پرولېتارىياتچە شېئىرلار»، «پرولېتارىياتچە ئەدەبىي تەنقىد»، «دىن، سەنئەت ۋە ماركسىزم» قاتارلىق ئۇچ پارچە ماقالىسى ئىنگلىزچىغا تەرجىمە قىلىنىپ، لوندوندىكى «ئەمگەك» ئايلىق ژۇرنىلىغا بېسىلغان. كېيىن سۇ ۋېن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىپ، خۇا شى تەرجىمە قىلغان «〈پرولېتارلار مەدەنىيىتى〉 خىتابنامىسى»نى قوشۇپ «يېڭى سەنئەت توغرىسىدا» دېگەن توپلانما قىلىپ، 1929 ـ يىلى نەشر قىلغان.

(27) ۋۇ جىخۇي (1866—1953) — لەقمى جىڭخېك، جياڭسۇ ۋۇجىڭلىق، گومىنداڭنىڭ سىياسەتۋازى، بۇ يەردە نەقىل قىلىنغان سەپسەتىسى 1927 ـ يىل 5 ـ ئايدا ئۇنىڭ ۋاڭ جىڭۋېيغا يازغان خېتىدىن ئېلىنغان.

(28) لياڭ شىچيۇنىڭ سىنىپىي كۆرەشنى بۇرمىلىغان بۇ بىر ئابزاس سۆزى «ئەدەبىياتنا سىنىپىيلىق بولامدۇ؟» دېگەن ماقالىسىدە بولۇپ، ئۇ- نىڭدا مۇنداق دېگەن: «پرولېتارلاردا ئەسلىدە سىنىپىي ئاڭ يوق ئىدى، تولىمۇ ھېسداشلىق بولغان سەپرا مىجەز داھىيلار ئۇلارغا سىنىپىي كۆزقا- راشنى سىڭدۈرگەن، سىنىپىي كۆزقاراش پرولېتارلارنى بىرلەشتۈرمەكچى، پرولېتارلارنىڭ كۆرەش ئارزۇسىنى قوزغىماقچى. بىر پرولېتار ئەگەر يارام- لىق كىشى بولسا، جەبرـ جاپا چېكىپ ئۆمۈر بويى سەممىي ئىشلىسىلا ئازدۇر ـ كۆپتۇر ئۆز لايىقىدا يېتەرلىك مال ـ مۇلۇككە چوقۇم ئىگە بولالايدۇ. مانا بۇ توغرا تۈرمۇش كۆرەش ۋاستىسى بولىدۇ. پرولېتارلار بىرلەشكەندىن كېيىن بىر سىنىپ بولۇپ قالىدۇ، ئۇلارنىڭ تەشكىلاتى بولە- دۇ، ئۇلار بىر گۇرۇھ بولۇپ قالىدۇ. نەتىجىدە ئۇلار غەيرىي يول بىلەن بىر سەكرەپلا سىياسىي ۋە مالىيە ھوقۇقىنى تارتۇۋېلىپ، بىر سەكرەپلا ھۆكۈمران سىنىپ بولۇپ قالىدۇ. ئۇلار ئىنتىقام ئالماقچى بولىدۇ. ئۇلار- نىڭ ئىنتىقام ئېلىشىنىڭ بىردىنبىر قورالى كۆپ كىشىنىڭ تەسىرىگە تايىنە- شىدىن ئىبارەت. «كۆپچىلىك»، «ئاممـا»، «گۇرۇھ» — بۇ پرولېتارىيات- نىڭ قوزغىلاڭ قورالىدۇر.

(29) گالىلېي (1564—1642) — ئىتالىيىلىك فىزىكا ئالىمى ۋە ئاسترونوم، 1632 ـ يىل «ئىككى خىل دۇنياۋى سىستېما توغرىسىدا دىئالوگ»نى ئېلان قىلىپ، تورمىنىڭ «يەر مەركەز تەلىماتى»غا قارشى چىقىپ، كوپېرنىكنىڭ تەلىماتى — يەر شارىنىڭ قۇياشنى دەۋر قىلىپ ئايلىنىدىغان «قۇياش مەركەز تەلىماتى» — نى ئىسپاتلىغان ۋە تەرەققىي ئەتتۈرگەن، شۇڭا 1633 ـ يىلى رىم پاپاسىنىڭ ھۆكۈمى بىلەن ئۆمۈرۋايەت نەزەربەند قىلىنغان.

(30) دارۋىن (1809—1882) — ئەنگلىيىلىك بىئولوگىيە ئالىمى،

تەدرىجىي تەرەققىيات نەزەرىيىسىنىڭ ئاساسچىسى. ئۇ 1859 ـ يىلى نەشر قىلىنغان «نەسىلنىڭ مەنبەسى» دېگەن كىتابىدا تەبىئىي تاللاشنى ئاساس قىلىدىغان تەدرىجىي تەرەققىيات تەلىماتىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، تۈرلۈك ئىدىيە، ئالىملىرىنىڭ ئىلاھ يارىتىش نەزەرىيىسى، مەقسەت نەزەرىيىسى ۋە نەسىل ئۆزگەرمەسلىك نەزەرىيىسىنى بىتچىت قىلىپ، ئىلاھىيەتچىلىككە قاقشاتقۇچ زەربە بەرگەن، شۇنىڭ ئۈچۈن دىنىي ھاكىمدارلارنىڭ ۋە پارىژ پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ خورلىشىغا دۇچار بولغان.

(31) بۇ سۆزمۇ «ئەدەبىياتتا سىنىپىيلىق بولامدۇ؟» دېگەن ماقالىدە چىققان، بۇ ماقالىدە مۇنداق دېيىلگەن: «پرولېتارىياتنىڭ قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشىدە ئىقتىساد ئاساسىي سەۋەبتۇر. كونا جەمئىيەتتە ھۆكۈمران سىنىپلارنىڭ چىرىكلىكىمۇ، ھۆكۈمەتنىڭ قولىدىن ئىش كەلمەيدىغانلىقىمۇ، ھەقىقىي داھىيلارنىڭ كەمچىلىكىمۇ پرولېتارىياتنىڭ قوزغىلىشىغا سەۋەب بولىدۇ. بۇنداق ئىنقىلابىي ھادىسە ئۇزۇنغىچە داۋام قىلالمايدۇ. تەبىئىي تەدرىجىي تەرەققىياتتىن كېيىن، كۆچلۈكلەرنىڭ غەلىبە قىلىشى، ئاجىزلارنىڭ مەغلۇپ بولۇشى قانۇنىيىتى شۇنىمۇ ئىسپاتلاپ بەردىكى، يەنىلا زېھنىي قابىلىيىتى باشقىلاردىن ئېشىپ چۈشىدىغان ئادەملەر ئۈستۈن تۇرۇننى ئىگىلەيدۇ، پرولېتار يەنىلا پرولېتارلىقىدا قېلىۋېرىدۇ، مەدەنىيەت يەنىلا تەرەققىي قىلىدۇ. پرولېتارىيات بۇنى بىلسە كېرەك، مۇشۇ سىنىپنىڭ غەلىبىسىنى نۆۋەتتىكى ئىقتىساد نەتىجىسى بىلەنلا مەڭگۈ كاپالەتلەندۈرگىلى بولمايدىغانلىقىنىمۇ بىلسە كېرەك. مەدەنىيەتكە قارشى كۈچلەر ھەرقاچان مەدەنىيەت كۈچلىرى تەرىپىدىن بويسۇندۇرۇلىدۇ. شۇڭا، پرولېتارىيات يېقىندىن بۇيان «يوقالسۇن كاپىتالىستلار» دەپ ئۇنلۇك شوئار توۋلىغاندىن باشقا، يەنە يېڭى خىزمەتكە كىرىشىپ، ئاتالمىش «پرولېتارىيات مەدەنىيىتى» نى، جۈملىدىن پرولېتارىيات ئېدەبىيات ـ سەنئىتىنى بەرپا قىلماقچى بولۇۋاتىدۇ».

(32) بۇ سۆزمۇ «ئەدەبىياتتا سىنىپىيلىق بولامدۇ؟» دېگەن ماقالىدىن چىققان. بۇ ماقالىدە مۇنداق دېيىلگەن: «ئەدەبىياتنىڭ زېھنى ھەممىدىن كەڭ، تۈپ جەھەتتىن ۋە نەزەرىيە جەھەتتىن ئېيتقاندا، دۆلەت چېكى بولمايدۇ، سىنىپ چېكى تېخىمۇ بولمايدۇ، كاپىتالىست بىلەن ئەمگەكچىنىڭ ئوخشاش بولمايدىغان يېرى بار، ئىرسىيىتى، تەربىيىسى، ئىقتىسادىي مۇھىتى ئوخشاشمايدۇ. شۇ سەۋەبتىن، تۈرمۇش ھالىتىمۇ ئوخشاشمايدۇ؛ لېكىن ئۇلارنىڭ ئوخشاش يەرلىرىمۇ بار؛ ئۇلارنىڭ ئىنسانىي تەبىئىتى پەرقلەنمەيدۇ؛ تۇغۇلۇش، قېرىش، كېسەل بولۇش، ئۆلۈشنى بېشىدىن ئۆتكۈزىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىشق ـ مۇھەببىتى بولىدۇ، رەھىمدىللىكى، ۋەھىمىلىك ھېسسىياتى بولىدۇ. ئەخلاقىي قارىشى بولىدۇ، ئۇلار تېنىنىڭ سالامەت

بولۇشىنى، كۆڭلىنىڭ خۇشال بولۇشىنى ئىزدەيدۇ. ئەدەبىيات ئەنە شۇ ئەڭ ئاساسلىق ئىنسان تەبىئىتىنى ئىپادىلەپ بېرىدىغان سەنئەت. پرولېتارىياتنىڭ جەبىر ـ جاپالىق تۇرمۇشىنى يېزىشقا ئەرزىيدۇ، ئەلۋەتتە. لېكىن، بۇ جەبىر ـ جاپالىق راستتىنلا چوڭقۇر بولىدىغان بولسا، بۇ جەزمەن بىر سىنىپقا تەئەللۇق بولمايدۇ. كىشىلىك ھاياتنىڭ نۇرغۇن تەرەپلىرى سىنىپىتىن ھالقىغان بولىدۇ. مەسىلەن، ئىشق ـ مۇھەببەت (مېنىڭ دەۋاتقىنىم ئىشق ـ مۇھەببەتنىڭ ئۈسۈلى ئەمەس، ئىشق ـ مۇھەببەتنىڭ ئۆزى) تە سىنىپىي پەرق بارمۇ؟ يەنە مەسىلەن، تەبىئەتنىڭ گۈزەللىكىگە ئوقۇلغان مەدھىيىدە سىنىپىي پەرق بارمۇ؟ يوق. ئەگەر ئەدەبىيات تۈرمۇش ھادىسىلىرىنىڭ كۆرۈنۈشى ھەققىدىكى تەسۋىر بولىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا، ئەدەبىياتتا سىنىپىيلىق بار، دەپ ئېيتىراپ قىلساقمۇ بولىدۇ، بۇ پرولېتارىيات ئەدەبىياتى خاس نەزەرىيە ئاساسقا ئىگە، دەپ ئېيتىراپ قىلساقمۇ بولىدۇ. لېكىن، ئەدەبىيات بۇنداق يۇزە نەرسە ئەمەس. ئەدەبىيات ئىنسانلار قەلبىنىڭ چوڭقۇر يېرىدىن ئۇرغۇپ چىققان سادا. ئەگەر «تۇرخۇن ـ پۇرخۇن!»، «سىگنال ـ پىگنال!»، «موتور ـ پوتور!»، «لېنىن ـ پېنىن!» دېيىلگەنلەر پرولېتارىيات ئەدەبىياتى بولىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا پرولېتارىيات ئەدەبىياتىغا ھېچقانداق نەزەرىيە كەتمەيدۇ. ئۆزى تۇغۇلۇپ، ئۆزى يوقىلىپ كەتسۇن. مېنىڭچە، ئەدەبىيات مەلۇم بىر سىنىپنىڭ تۈرمۇش ھادىسىسى دائىرىسى ئىچىدە چەكلىنىپ قالىدىغان بولسا، ئەدەبىياتنى ھەقەتەن بەك يۇزە، بەك تار چاغلىغان بولىمىز».

(33) لياڭ شىچيۇ «ئەدەبىياتتا سىنىپىيلىق بولامدۇ؟» دېگەن ماقالىسىدە مۇنداق دېگەن: «ئەدىبلەر باشقىلارغا قارىغاندا ھېسسىياتچان، سەزگۈر، مۇكەممەل سەنئەتكار كېلىدۇ. ئۇ بۇرژۇئازىيە ياكى پرولېتارىياتقا تەئەللۇق بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن بۇنىڭ قانداق مۇناسىۋىتى بار؟ تولستوي ئاقسۆڭەك ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان بولسىمۇ، پۈقرالارغا چەكسىز ھېسداشلىق بىلدۇرگەن، لېكىن ئۇ سىنىپىي كۆرەشنى قۇۋۋەتلىمىگەن. نۇرغۇن كىشىلەر ماركسنى خۇدانىڭ ئورنىدا كۆرۈپ كەلگەن، لېكىن ماركسنىڭ ئۆزى پرولېتارلاردىن ئەمەس. ئۆمۈر بويى گادايلىق ـ غۇربەتچىلىكتە ياشىغان ئالىم جونسۇننىڭ ئارزۇ ـ ئارمان ۋە خۇي ـ پەيلى توغرىسىدا ئېيتقان گەپلىرى ئاقسۆڭەكلەرنىڭكىنى بېسىپ چۈشكەن. دېمەك، ئەدەبىياتقا باھا بېرىشتە ئەسەرنىڭ ئۆزىگە قاراش كېرەك. ئاپتورنىڭ سىنىپىيلىقىغا ۋە مەرتىۋىسىگە چاتماسلىق كېرەك.»

(34) جونسۇن (1709 — 1784) — ئەنگلىيە يازغۇچىسى، ئەدەبىيات تەنقىدچىسى. ئۇ كىتاب سودىگىرى ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان، باشتا قەلەم ھەققىگە تايىنىپ تۇرمۇش كەچۈرگەن، كېيىن ئۆز ئالدىغا بىرىنچى

بولۇپ ئىنگلىزچە لۇغەت توزۇپ چىققاندىن كېيىن، پادىشاھنىڭ ماختىشىغا ئىگە بولۇپ، ھۆكۈمەتتىن يىللىق ئىش ھەققى ئالغان، شۇنىڭ بىلەن مەشھۇر بولۇپ، بۇرژۇئازىيە يۇقىرى تەبىقىسىگە كىرگەن.

(35) بۇ يەردىكى نەقىلمۇ «ئەدەبىياتتا سىنىپىيلىق بولامدۇ؟» دېگەن ماقالىدىن چىققان، ئەسلىي ماقالىنىڭ تېكىستى مۇنداق: «ياخشى ئەسەر ھەرقاچان ئاز سانلىق ئادەملەرگىلا خاس بولىدۇ. زور كۆپچىلىك كىشىلەر ھەرقاچان دۆت بولىدۇ، ئۇلارنىڭ ئەدەبىياتتىن ھەرگىز نېسىۋىسى بولمايدۇ، لېكىن زوقلىنىش ئېقتىدارىنىڭ بار - يوقلۇقى سىنىپ بىلەن ئالاقىسىز بولىدۇ. ئاقسۆڭەك بۇرژۇئازلاردىن ئەدەبىياتىنىڭ نېمە ئېكەنلىكىنى بىلمەيدىغانلار بولىدۇ، پرولېتارلاردىن ئەدەبىياتقا زوقلىنىدىغانلار بولىدۇ. ئەدەبىياتنى يارىتىش تالانت، ئەدەبىياتقا زوقلىنىش تۇغما ئامەت. شۇڭا، ئەدەبىياتنىڭ قەدىر - قىممىتى ھەرگىز كىتابخانلارنىڭ ئاز - كۆپلۈكىگە باغلىق ئەمەس. ئادەتتىكى ئىشچى - دېھقانلار كۆڭۈل ئېچىشقا موھتاج، بەلكى ئازغىنە بەدىئىي كۆڭۈل ئېچىشقا موھتاج. مەسىلەن، قانداقتۇر ئاممىباب تىياتىر، كىنو، قانداقتۇر رازۇېدكا ھېكايىلىرى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەرگە موھتاج. كۆپچىلىكنىڭ ئوقۇشى ئۇچۇن ھازىرلانغان ئەدەبىيات چوقۇم ئاممىغا ماسلاشتۇرۇلغان بولىدۇ. يول قويۇلغان بولىدۇ، يۇزە بولىدۇ، شۇنىڭ ئۇچۇن بىز ئەدىبلەرنى بۇنداق ھايانكەشلىك قىلىشقا بۇيرۇماسلىقىمىز كېرەك. شاھزادە، ئېسىلزادىلەرگە ياللانغان ئەدىبلەرنىڭ ئوقۇغان مەدھىيە شېئىرلىرىدىن يىرگىنىمىز، چۇنكى بۇنداق نەرسىلەر ساختا. لېكىن، پرولېتارىياتنىڭ تەھدىتى ئاستىدا پرولېتارىياتقا ئوقۇلغان مەدھىيە ئەسەرلىرى ئوخشاشلا ساختا، يىرگىنچلىك ئەمەسمۇ؟ ئەدىبلەر پۇتۇن زېھنى بىلەن ئەسەر يارىتىشنى بىلىدۇ... ئۇنىڭ قايسى سىنىپقا تەئەللۇق ئېكەنلىكىدىن قەتئىينەزەر كىم ئۇنى چۇشەنسە، شۇنىڭغا دىلداش بولىدۇ.»

(36) بۇ يەردىكى نەقىلمۇ «ئەدەبىياتتا سىنىپىيلىق بولامدۇ؟» دېگەن ماقالىدىن چىققان. ئەسلىي تېكىستىدە مۇنداق دېيىلگەن: «پرولېتارىيات ئەدەبىيات نەزەريىچىلىرى بىزگە دائىم ئەدەبىيات - كۆرەشنىڭ قورالى دەيدۇ. ئەدەبىياتنى قورال دەپ قاراشنىڭ مەنىسى ناھايىتى ئېنىق. ئۇ بولسىمۇ ئەدەبىياتنى تەشۋىقات بۇيۇمى قىلىش، سىنىپىي كۆرەش قورالى قىلىش. بىز ھەرقانداق كىشىنىڭ ئەدەبىيات ئارقىلىق باشقا مەقسەتكە يېتىشىغا قارشى ئەمەسمىز، چۇنكى بۇنىڭ ئەدەبىياتنىڭ ئۆزىگە زىيىنى يوق، لېكىن تەشۋىقات شەكلىدىكى يېزىقلارنى ئەدەبىيات دەپ ئېتىراپ قىلالمايمىز».

(37) چېەن شىنسۇن (1900—1977) — تەخەللۇسى ئايىن، ئەنخۇي ئۆلكىسى ۋۇخۇ ناھىيىسىدىن. ئەدەب، «قۇياش» تەھرىراتىنىڭ ئاساسلىق

ئەزالىرىدىن بىرى. ئۇ «بوز يەر ئاچقۇچى» نىڭ 1 - سانى (1930 - يىل 1 - ئاي) دىكى «جۇڭگونىڭ يېڭىدىن ئۆرۈلگان ئالغان ئەدەبىياتىدىكى بىرقانچە كونكرېت مەسىلە» دېگەن ماقالىسىدە مۇنداق دېگەن: «بۇنداق ئەدەبىيات (شوئار شەكلىدىكى ئەدەبىياتنى دېمەكچى) ھەر جەھەتتىن ناھايىتى گۆدەك بولسىمۇ، لېكىن بەزى چاغلاردا ئاممىنى قوزغىيالايدۇ. لۇناچارسكىي مۇنداق دېگەن: «مۇرەككەپ، ئالىيجاناب جەمئىيەتنىڭ مەزمۇنىنى مىليونلىغان كىشىنى تەسىرلەندۇرەلەيدىغان كۇچلۇك سەنئەتنىڭ ئاددىيلىقى بىلەن ئىپادىلەيدىغان يازغۇچىلار شان - شەرەپكە مۇناسىپ بولغاي. بىرقەدەر ئاددىي، بىرقەدەر ئىپتىدائىي مەزمۇن ئارقىلىق بولسىمۇ، مىليونلىغان ئاممىنى تەسىرلەندۇرەلەيدىغان يازغۇچىلار شان - شەرەپكە مۇناسىپ بولغاي. بۇنداق يازغۇچىلارغا ماركسىزم تەنقىدچىلىرى ئىنتايىن يۇقىرى باھا بېرىشى كېرەك.» («ئىلمىي ئەدەبىيات - سەنئەت تەنقىدىنىڭ ۋەزىپىسى ھەققىدىكى تېزىس» تىن ئېلىنغان) بۇرژۇئازىيە تەرىپىدىن قارىلانغان «شوئار ئاساسىدىكى ئەدەبىيات» قا نىسبەتەن، بىر تەرەپتىن، ئۇنىڭ گۆدەكلىكىنى ئېتىراپ قىلماي قالمايمىز، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇنىڭغا خىلى دەرىجىدە باھا بەرمەي تۇرالمايمىز.» «بوز يەر ئاچقۇچى» — ئەدەبىيات ئايلىق ژۇرنىلى. جاڭ گۇاڭسېنىڭ تەھرىرلىكىدە 1930 - يىل 1 - ئايدا شاڭخەيدە نەشر قىلىنغان، سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شۇ تەشكىلاتنىڭ ژۇرنالىلىرىدىن بىرى بولغان. شۇ يىل 5 - ئايدا 4 -، 5 - قوشما سانى نەشر قىلىنغاندىن كېيىن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن مەنئى قىلىنغان.

(38) دېمیان بېدنىي (1883—1945) — سوۋېتلىك شائىر، گرازدانلار ئۇرۇشى مەزگىلىدە ئىنقىلابنى مەدھىيىلەپ، دۇشمەننى مەسخىرە قىلىپ، سىياسىي رىغبەتلەندۇرۇش ئاساسىدىكى نۇرغۇن شېئىرلارنى يازغان، 1923 - يىل 4 - ئايدا روسىيە مەركىزىي ئىجرائىيە كومىتېتى تەرىپىدىن ئۇنىڭغا «قىزىل بايراق مېدالى» بېرىلگەن.

(39) «تەرجىمە قىلىشنىڭ تەسلىكى» دېگەن سۆز خۇ شىنىڭ «تەرجىمە ھەققىدە» دېگەن ماقالىسىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ماقالە «يېڭى ئاي» ژۇرنىلىنىڭ 1 - جىلد 11 - سانى (1929 - يىل 1 - ئاي) غا بېسىلغان. ئۇنىڭدا «تەرجىمە قىيىن ئىش، ھەرقانداق ئادەم خاتا كەتكۈزۈپ قويۇشتىن خالىي بولالمايدۇ» دېگەن سۆز بار.

(40) فادېيېف (1901—1956) — سوۋېت يازغۇچىسى، «تارمار»، «ياش گۋاردىيىچىلەر» دېگەن رومانلارنى يازغان.

(41) گلادكوف (1883—1958) — سوۋېت يازغۇچىسى. ئۇ سوۋېت ئىگىلىكىنىڭ گۈللىنىشىنى تەسۋىرلەپ «سېمېنت» دېگەن رومانىنى يازغان.

(42) چېەن شىنسۇن «جۇڭگونىڭ يېڭىدىن ئۆرۈلگان ئالغان ئەدەبىياتىدىكى

كى بىرقانچه كونكرېت مەسىله» دېگەن ماقالىسىده لۇشۇن، ماۋدۇن قاتارلىقلارنىڭ «شوئار ئاساسىدىكى ئەدەبىيات» قا بەرگەن تەنقىدىنى «بۇرژۇئا يازغۇچىلىرى» نىڭ «پرولېتارىيات ئەدەبىيات مۇنبىرى» گە قىلغان «زەھەرخەندە مەسخىرىسى» دېگەن.

(43) ئالېكسېي تولستوي (1883—1945)، ۋېرېسايېف (1867—1945)، پرىشۋىن (1874—1954) — ئۆكتەبىر ئىنقىلابىغچە داڭدار بولغان، ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن داۋاملىق ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغان يازغۇچىلار.

(44) بۇ سۆزمۇ «ئەدەبىياتتا سىنىپىيلىق بولامدۇ؟» دىن چىققان.

(45) چېڭ فاڭۇ «ئىجادىيەت» پەسىللىك ژۇرنىلىنىڭ 2 - جىلد 2 - سان (1924 - يىل 1 - ئاي) دىكى «چۈقان» غا باھا دېگەن ماقالىسىده مۇنداق دېگەن: لۇشۇننىڭ تارىخىي رومانى «جۇجۇشەن تېغى» (كېيىن «ئاسمانىنى ياماش» قا ئۆزگەرتىلگەن) دا «كىشىنىڭ رازى بولمايدىغان يەرلىرى بولسىمۇ»، لېكىن ئۇ ئاپتورنىڭ «ساپ سەنئەت ئوردىسىغا كىرىشكە ئۇرۇنغان» «ياخشى ئەسىرى».

(46) «فېئودالىزمنىڭ پۈشتى» — «ئىجادىيەت ئايلىق ژۇرنىلى» نىڭ 2 - جىلد 1 - سان (1928 - يىل 8 - ئاي) دىكى دۇ چۈەن ئىمزاسىدا بېسىلغان «ئەدەبىيات - سەنئەت سېپىدىكى فېئودالىزمنىڭ پۈشتى» دېگەن ماقالىسىگە قارالسۇن، بۇ ماقالىده لۇشۇنگە «كاپىتالىزمدىن ئىلگىرىكى فېئودالىزمنىڭ پۈشتى» دەپ بوھتان چاپلانغان. بۇ ماقالىده يەنە لۇشۇننىڭ ئۆتكەنكى ۋاقىتتا چېن شىيېڭ، چاڭخۇڭ بىلەن بولغان ئېلىشىشى «مايمۇنلارنىڭ ئېلىشىشى» دېيىلگەن. «چىشلىرىمنىڭ رەڭگىگىچە تىللاشتى» دېگەن سۆز «كۆچمە قۇم» ژۇرنىلىنىڭ 3 - سانى (1928 يىل 4 - ئاي) غا «دىل نۇرى» ئىمزاسىدا بېسىلغان «لۇشۇن شاڭخەيدە» دېگەن ماقالىگە قارالسۇن. بۇ ماقالىده لۇشۇننى «پۈتۈن سېرىق چىشلىرىنى ھېڭگايتىپ، بۇ يەردە ھىجىيىۋاتىدۇ» دەپ تىللىغان.

(47) Prometheus — پرومېتىئۇس: يۇنان رىۋايەتلىرىدىكى بەخت ئاتا قىلغۇچى ئىلاھ. رىۋايەتلەردىن قارىغاندا، ئۇ ئىلاھ زېۋسنىڭ دەرگاھىدىن ئىنسانلارغا ئوت ئوغرىلاپ بەرگەنمىش. شۇنىڭ بىلەن زېۋس ئۇنى كاپكاز تېغىنىڭ قۇرام تېشىغا مىخلاپ، شۇڭقارلارغا جىگىرىنى يېگۈزۈش بىلەن جازالىغانمىش.

(48) «ئەدەبىيات - سەنئەت سىياسىتى» — لۇشۇن 1928 - يىلى تەرجىمە قىلغان سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت سىياسىتىگە دائىر ھۆججەتلەر توپلىمىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ مەزمۇنى «پارتىيىنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت سىياسىتى توغرىسىدا» (1924 - يىل 5 - ئايدا

ئۆتكۈزۈلگەن روسىيە كوممۇنىستلار (بولشېۋىكلار) پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت سىياسەتلىرىنى مۇزاكىرە قىلىش يىغىنلىرىنىڭ خاتىرىسى)، «ئىدېئولوگىيە سېپى ۋە ئەدەبىيات» (1925 - يىل 1 - ئايدا ئۆتكۈزۈلگەن 1 - نۆۋەتلىك پرولېتارىيات يازغۇچىلىرى يىغىنىنىڭ قارارى) ۋە «پارتىيىنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىكى سىياسەتلىرى» (1925 - يىل 6 - ئايدا ئېچىلغان روسىيە كوممۇنىستىك (بولشېۋىكلار) پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ قارارى) دىن ئىبارەت ئۈچ قىسىمنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ھۆججەتلەر ياپونىيەدىكى ۋە يىسۇئ شىلاك بىلەن زاڭيۇەن ۋېيرېن تەرجىمە قىلىپ چىققان ياپونچىسىغا ئاساسەن تەرجىمە قىلىنغان، «ئۆزۈركەش» ئايلىق ژۇرنىلىغا ئۆدا بېسىلغان، 1930 - يىل 6 - ئايدا شۇيمۇ كىتابخانىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان، بۇ ماقالىلەر لۇشۇن، فېك شۆفېڭلار تەھرىرلىگەن «ئىلمىي سەنئەت مەجمۇئەسى» گە كىرگۈزۈلگەن.

(49) جېن بوچى (1895—1979) — شەنشى ئۆلكىسى شىئەن شەھىرىدىن، يازغۇچى، ئىجادىيەت تەھرىراتىنىڭ ئەزاسى. شۇ چاغدا ئۇ شاڭخەيدە ھۆججەتلەر كىتابخانىسى ئاچقان.

(50) Hauptmann خۇپتمان (1862—1946) — گېرمانىيىلىك، دراما يازغۇچىسى. Gregory — گرېگورى خانىم (1852—1932) — ئېرلاندىيىلىك، دراما يازغۇچىسى.

(51) «ئەدەبىيات - سەنئەت تۇرمۇشى» — ئىجادىيەت تەھرىراتىنىڭ كېيىنكى ۋاقىتلىرىدىكى ھەپتىلىك ئەدەبىيات ژۇرنىلى. ئۇ جېن بوچىنىڭ تەھرىرلىكىده 1928 - يىل 12 - ئايدا شاڭخەيده نەشر قىلىنىپ، جەمئىي تۆت سان چىققان.

(52) «تەسلىمچىلىك» دېگەن سۆز 1929 - يىل 8 - ئاينىڭ 19 - كۈنى شاڭخەيدىكى «ھەقىقەت گېزىتى» گە شاڭۋېن ئىمزاسىدا بېسىلغان «لۇشۇن شىمال يېڭىلىقلىرى كىتابخانىسى بىلەن مۇناسىۋىتىنى ئۈزدى» سەرلەۋھىلىك ماقالىگە قارالسۇن. بۇ ماقالىده، لۇشۇن ئىجادىيەت تەھرىراتى تەرىپىدىن «تەنقىد قىلىنغان» دىن كېيىن، «بۇ يىل قەلەمنى قولغا ئېلىپ، تەسلىم بولۇش تەرىقىسىده، ئىنقىلابىي سەنئەت ھەققىده، دېگەن كىتابنى تەرجىمە قىلدى» دېيىلگەن.

(53) «يۆنىلىشىنى بۇراش» — «بۇز يەر ئاچقۇچى» ژۇرنىلىنىڭ 1 - سانى (1930 - يىل 1 - ئاي) غا بېسىلغان چېن شىنسۇننىڭ «جۇڭگونىڭ يېڭىدىن ئەۋج ئالغان ئەدەبىياتىدىكى بىرقانچە كونكرېت مەسىله» دېگەن ماقالىسىده مۇنداق دېيىلگەن: «... بۇرژۇئازىيانىڭ لۇشۇننى ئالايلى، ئۇمۇ ئەدەبىلەرنىڭ قەلىمى شۇنچە ناچاركى، گېزىتنىڭ خەۋىرىچىلىكىمۇ بولالمىدى، دېگەنگە ئوخشاش كىنايىلەرنى يازغان». «ھازىرقى زامان رومانلىرى» نىڭ

3 ـ جلد 3 ـ سانى (1929 ـ يىل 12 ـ ئاي) غا گاڭ گولۇن ئىمزاسىدا بېسىلغان «جۇڭگونىڭ 1929 ـ يىلىدىكى ئەدەبىيات مۇنبىرىگە نەزەر» دېگەن ماقالىسىمۇ «لۇشۇننىڭ بىزگە بەرگىنى يۇنىلىشىنى بۇرىغاندىن كېيىن تەرجىمە قىلغان پرولېتارىيات ئەدەبىيات ـ سەنئىتى بولدى» دېيىلگەن. «ھازىرقى زامان ھېكايىلىرى» — ئەدەبىيات ئايلىق ژۇرنىلى بولۇپ، يې لىڭفېڭنىڭ تەھرىرلىكىدە، 1928 ـ يىل 1 ـ ئايدا شاڭخەيدە نەشر قىلىنغان، 1930 ـ يىلى 3 ـ جلد 6 ـ سانىغا كەلگەندە نەشردىن توختىغان.

(54) پېەنگاڭ تېببىك (1894—1944) — ياپونىيىلىك يازغۇچى. ئۇ 1924 ـ يىلى «ئەدەبىيات ـ سەنئەت دەۋرى» ژۇرنىلىنى چىقارغان، ئاتالمىش «يېڭى ھېسسىيات تەرەپدارلىرى» ئەدەبىيات ـ سەنئىتى ھەرىكىتى بىلەن شۇغۇللانغان، 1928 ـ يىلىدىن كېيىن بىرمەھەل تەرەققىيپەرۋەرلەر لاگېرىغا يۈزلەنگەن.

(55) «ئىتباي، مۇشۇكباي» — 1930 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى. سەنئەت ساھەسى» (گومىنداڭنىڭ مەدەنىيەت ئىشپىيونى جۇ يىڭفېڭ مۇھەررىر بولغان) «ئوشۇقچە سۆز» ئىستوندا چىن جيېنىڭ «ئىجتىمائىي پەنلەر كىتابلىرىدىكى يۇقۇملۇق كېسەل» دېگەن ماقالىسى ھېسلغان. بۇ ماقالىدە ماركسىزم نەزەريىسىنىڭ تەرجىمە قىلىنىشى ۋە تارقىلىشىغا زەھەرخەندىلىك بىلەن ھۇجۇم قىلىنغان، قانداقتۇر «مۇشۇكباي» مۇ ئىجتىمائىي پەنلەر نەزەريىسىنى يازسا، ئىتبايمۇ ئىجتىمائىي پەنلەر پروگراممىسىنى يازسا، مۇشۇكباي، ئىتبايلار بىرلىشىپ ئىجتىمائىي پەنلەر قامۇسىنى يازسا، ئىجتىمائىي پەنلەر كىتابلىرى رەزگىلىشىپ ئاپەتكە ئايلىنىپ كېتىدۇ» دېيىلگەن. شۇ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى بۇ ژۇرنال يەنە تەرەننىڭ «بىرنەچچە خىل ئىجادىيەت» دېگەن ماقالىسىنى ئېلان قىلدى، ئۇنىڭ ئىچىدىمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش گەپلەر بار: «مۇشۇكباي، ئىتبايلار تەرجىمە قىلغان چۇشىنىكسىز بولغان ئىجتىمائىي پەنلەر كىتابلىرىنى كۆرۈپ، ھازىرقى دەۋرنىڭ ئىجتىمائىي پەنلەر دەۋرى ئىكەنلىكىگە ھەقىقەتەن ئىشەنىدۇق».

(56) جياڭ گۇاڭ Z — جياڭ گۇاڭسى (1901—1931) نى كۆرسىتىدۇ، يەنە بىر ئىسمى جياڭ گۇاڭچى (بۇيۇك ئىنقىلاب مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن ئۆز ئىسمىدىكى قىزىل دېگەن مەنىنى بېرىدىغان «چى» خېتىنى رەھىمدىل دېگەن مەنىنى بېرىدىغان «سى» خېتىگە ئۆزگەرتكەن)، ئەنخۇي ئۆلكىسى لىۇخې ناھىيىسىدىن، يازغۇچى، «قۇياش» تەھرىرلىتىنىڭ ئاساسلىق ئەزاسى، سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇغان. ئۇنىڭ «يېڭى چۈش» توپلىمى، «قىسقا ئىشتانلىقلار پارتىيىسى»، «دالا شامالىلىرى» قاتارلىق ھېكايىلىرى بار. بۇ يەردە نەقىل كەلتۈرۈلگەن جياڭ گۇاڭسىنىڭ سۆزى «بوز يەر ئېچىش» نىڭ 1 ـ سانىدىكى «توكيودىكى قوشۇن» دىن چىققان.

(57) زاڭيۈەن ژېيرېن — ياپونىيىلىك ئەدەبىيات ئۇبزورچىسى.

(58) «**بىر ھەپتە ئىچىدە**» — **سوۋېت گىرازدانلار ئۇرۇشى تېما قىلىنىپ** يېزىلغان رومان، سوۋېتلىك بىلىنسكىي يازغان، جياڭ گۇاڭسى تەرجىمە قىلغان، 1930 ـ يىل 1 ـ ئايدا شاڭخەيدە نەشر قىلىنغان.

(59) دارۋىننىڭ ئىلمىي ئەسەرلىرىدىن شۇ چاغدا مەملىكىتىمىزدە ما جۈنۈۈ تەرجىمە قىلغان «مەۋجۇداتلارنىڭ ئېپتىدائىيسى (يەنى، نەسىلنىڭ مەنبەسى)» دېگەن ئەسىرلا بار ئىدى. بۇ ئەسەرنى 1920 ـ يىلى جۇڭخۇا كىتاب ئىدارىسى شاڭخەيدە نەشر قىلغان.

(60) «جىددىي پوزىتسىيە» — «يېڭى ئاي» تەھرىراتىنىڭ «يېڭى ئاي» نىڭ ژۇرنىلى 1 ـ جلد 1 ـ سانى (1928 ـ يىل 3 ـ ئاي) غا بېسىلغان نەشر بېغىشلىمىسى «‹يېڭى ئاي› نىڭ پوزىتسىيىسى» دېگەن ماقالىدە بىلدۇرۈلگەن پوزىتسىيىسىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلار ئاتالمىش «ساغلام بولۇش» ۋە «ئىززەتلىك بولۇش» تىن ئىبارەت ئىككى پرىنسىپنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئەينى ۋاقىتتىكى بارلىق تەرەققىيپەرۋەر ۋە ئىنقىلابىي سەنئەتنى ئۆزلىرىنىڭ «ئىككى پرىنسىپى بىلەن چېقىشالمايدۇ» دەپ قارىغان. شۇ ژۇرنالنىڭ 2 ـ جلد 6 ـ ، 7 ـ قوشما سانى (1929 ـ يىل 9 ـ ئاي) غا بېسىلغان «كىتابخانلارغا مۇراجىئەت» دېگەن ماقالىدە يەنە «بۇ نەزەريىنى ئوتتۇرىغا قويۇشتىكى پوزىتسىيىمىز جىددىي بولۇش دەرىجىسىگە يېتىشنى ئۈمىد قىلىشتىن ئىبارەت» دېيىلگەن.

(61) «يېڭى ئاي» تەھرىراتىنىڭ «ئەركىن سۆزلىرى» زۇلۇمغا ئۇچرىدى — 1929 ـ يىلى خۇ شى «يېڭى ئاي» ژۇرنىلىدا «ئىنسانىي ھوقۇق ۋە قانۇن»، «بىلمەك تەس، قىلماقمۇ تەس» قاتارلىق ماقالىلەرنى ئېلان قىلغاندا، گومىنداڭ مەركىزىي ئىجرائىيە كومىتېتى ئۇنى «پارتىيە مەسلىكىنى تەنقىد قىلدى»، «باش ۋازىرنى ھاقارەتلىدى» دەپ ھېسابلاپ، ماۋاربىپ ۋازارتىنى نامىدىن «ئاگاھلاندۇرۇش» بېرىشنى قارار قىلغان ئەھۋالىنى كۆرسىتىدۇ.

(62) «سۆز ئەركىنلىكىگە زۇلۇم سالغۇچىلارغا» دېگەن ماقالە لۇ ئۈچجى تەرىپىدىن يېزىلغان. «يېڭى ئاي» ژۇرنىلىنىڭ 2 ـ جلد 6 ـ ، 7 ـ قوشما سانى (1929 ـ يىل 9 ـ ئاي) غا بېسىلغان.

(63) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1930 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى «ئوندۇرمە» ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 1 ـ جلد 3 ـ سانىغا بېسىلغان.

(64) قەمەرىيە تەقۋىمىنى ئىشلىتىشنىڭ مەنئى قىلىنغانلىقى دېگەن سۆز 1929 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى گومىنداڭ دائىرىلىرىنىڭ بۇيرۇق چۈشۈرۈپ «سودىگەرلەرنىڭ ھېسابات دەپتەرلىرىدە، خەلق ئوتتۇرىسىدىكى كىشىلىمىلەردە ۋە بارلىق ھۆججەت ـ تالونلاردا 19 ـ يىل (يەنى

1930 ـ يىل) دىن ئېتىبارەن بىرەك شەمسىيە قوللىنىلىدۇ، قەمەرىيە قوللىنىلىپ قالسا، ئۇلارنىڭ ھەممىسى قانۇن كۆچىدىن مەھرۇم قىلىنىدۇ» دەپ بەلگىلەنگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

(65) «قەمەرىيە بىلەن شەمسىيىنىڭ 120 يىللىق قوشما كالېندارى» — «قەمەرىيە بىلەن شەمسىيىنىڭ 120 يىللىق سېلىشتۇرما كالېندارى»نى كۆرسىتىدۇ. بۇ كالېندارنى جۇڭخۇا سەنئەت ئۆگىنىش جەمئىيىتى تۈزگەن، شاڭخەي خۇاتۇڭ كىتاب ئىدارىسى باسقان.

(66) بۇ يەردە لياڭ شىچيۈنىڭ «رومانتىك ۋە كلاسسىك» دېگەن نەزەريىۋى ماقالىلەر توپلىمىنى نەشر قىلىپ، بابىستىنىڭ يېڭى ئىنسانپەرۋەرلىكىنى تەرغىب قىلغانلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(67) «ياخشى كىشىلەر ھۆكۈمىتى» — خۇ شى قاتارلىقلارنىڭ 1922 ـ يىل 5 ـ ئايدا ئوتتۇرىغا قويغان سىياسىي تەشەببۇسى. ئۇ «تەرەققىيات» 2 ـ سانىغا بېسىلغان «بىزنىڭ سىياسىي تەشەببۇسىمىز» دېگەن ماقالىسىدە مۇنداق دېگەن: «بىزنىڭچە، سىياسىيدىن گەپ ئاچمىساقمۇ بىر گەپ، سىياسىيدىن گەپ ئاچقىنىمىز بولساق، ھەقىقىي ئىنىق، ھەممە كىشىگە چۈشىنىشلىك بىر نىشان بولۇشى كېرەك. بىزنىڭچە، مەملىكىتىمىزدىكى مۇنەۋۋەرلەر، مەيلى ئۇلارنىڭ غايىسىدىكى سىياسىي تەشكىلاتىنىڭ قانداق تەشكىلات ئىكەنلىكىدىن قەتئىينەزەر، ھازىر جۇڭگونىڭ سىياسىيسىنى ئىسلاھ قىلىشتىكى ئەڭ تۈۋەن تەلىپى سۈپىتىدە بىر نىشانىنى، يەنى ياخشى كىشىلەر ھۆكۈمىتىنى تەمكىنلىك بىلەن ئېتىراپ قىلىشى كېرەك»، «بۈگۈنكى كۈندە ئىسلاھاتنىڭ بىرىنچى قەدىمى ياخشى كىشىلەرنىڭ كۈرەش روھىغا ئىگە بولۇشىغا باغلىنىدۇ. جەمئىيەتتىكى بارلىق مۇنەۋۋەرلەر مۇداپىئەنىڭ غېمىنى يېيىشى، دۆلەتنىڭ، جەمئىيەتنىڭ غېمىنى يېيىشى، يامان كۈچلەرگە قارشى كۈرەش قىلىشقا ئاتلىنىشى لازىم». بۇ ماقالىدە دېيىلگەن «ياخشى كىشىلەر»، «جەمئىيەتتىكى مۇنەۋۋەرلەر» خۇ شى قاتارلىق بۇرژۇئا ئەركىنلىك تەرەپدارلىرىنىڭ ئۆزىنى ماختىغانلىقى، 1930 ـ يىللىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە، خۇ شى، لو لۈڭچى قاتارلىقلار گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە قاتتىشىش مەقسىتىدە «يېڭى ئاي» ژۇرنىلىدا يەنە كونا مۇقامنى چالغان.

(68) ئوليانوف، يەنى لېنىن. ئۇ «كوممۇنىزم ھەرىكىتىدىكى بالىلارچە ‹سول› چىللىق كېسىلى» دېگەن ئەسىرىدە مۇنداق دېگەن: «پرولېتارىيات دىكتاتورىسى كونا جەمئىيەت كۆچلىرىگە ۋە ئەنئەنىلىرىگە قارشى قەيسەرلىك بىلەن ئېلىپ بېرىلمىدىغان كۆرەش، قان ئاققۇزۇش ۋە قان ئاققۇزماسلىق يولى بىلەن، زورلۇق كۈچ بىلەن ۋە تىنچ يول بىلەن، ھەربىي يول بىلەن ۋە ئىقتىسادىي يول بىلەن، تەربىيىۋى ۋە مەمۇرىي يول بىلەن ئېلىپ

بېرىلمىدىغان كۆرەش. مىليونلىغان كىشىلەرنىڭ ئادەت كۈچى ئەڭ قورقۇنچلۇق كۈچ، پولاتتەك مۇستەھكەم ۋە كۆرەشلەردە چىنىققان پارتىيە بولمىسا، ئۆز سىنىپىدىكى بارلىق سادىق كىشىلەرنىڭ ئىشەنچىگە ئىگە بولغان پارتىيە بولمىسا، ئاممىنىڭ كەيپىياتىنى كۆزىتىشنى ۋە ئاممىنىڭ كەيپىياتىغا تەسىر كۆرسىتىشنى بىلىدىغان پارتىيە بولمىسا، بۇنداق كۆرەشنى ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىش مۇمكىن ئەمەس».

(69) بۇ ماقالە دەسلەپ 1930 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى «ئۇندۇرمە» ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 1 ـ جىلد 3 ـ سانىدا بېسىلغان.

(70) «بۈيۈك بىرلىككە كەلگەن دۇنيا» — قەدىمكىلەرنىڭ تەسەۋۋۇرىدىكى بىر خىل باراۋەر، راھەت جەمئىيەت بولۇپ، كېيىنكى ۋاقىتتا دائىم «غايىۋى دۇنيا» دېگەن مەنىدە ئاتىلىدۇ.

(71) «ئۇتوپىيە» — لاتىنچە Utopia نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى. بۇ سۆز ئەسلىي ئەنگلىيىلىك خىيالىي سوتسىيالىست توماس مور 1516 ـ يىلى يازغان «ئۇتوپىيە» دېگەن رومانىدىن كەلگەن. ئاپتور ئۆزى تەسۋىرلىگەن «ئۇتوپىيە» دەپ ئاتالغان ئىجتىمائىي تەشكىلاتقا خىيالىي سوتسىيالىستىك غايىسىنى باغلىغان. شۇنىڭدىن باشلاپ، «ئۇتوپىيە» «قۇرۇق خىيال» بىلەن مەنداش سۆز بولۇپ قالغان.

(72) بۇ يەردە دېيىلگەن «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ تەنقىدى 1929 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى. سەنئەت ساھەسى» سەھىپىسىنىڭ «يېڭى كىتابلار توغرىسىدا ئايلىق ئوبزور» ئىستونىغا تىرەن ئىمزاسىدا بېسىلغان «‹قىسقىغىنە 10 يىل› غا باھا» دېگەن ماقالىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ماقالىدە مۇنداق دېيىلگەن: «قەھرىمانىمىز نۇرغۇن ئىنقىلابىي ياشلارغا ئوخشاش دەسلەپتە ئىنقىلابنى ئامالسىزلىقنىڭ ئامالى دەپ بىلگەن، ئىنقىلابنىڭ چىرايلىق سەۋەبلىرىنى بولسا، كۆپىنچە كېيىنكى ۋاقىتتا بىلگەن، تىلغا ئالغان.» «رومانداۋ ھازىرقى ئىنقىلابىي ياشلارنىڭ نەزىرىدىكى ئىنقىلابنىڭ مەقسىتى مىللەتنى گۈللەندۈرۈش ئەمەس، بەلكى شەخسلەرنىڭ نىجات يولىغا ئىگە بولۇشىدىن ئىبارەت ئىكەنلىكى كۆچلۈك ھالدا ئەكس ئەتتۈرۈلگەن» كېيىنچە ئېيتىش كېرەككى، ‹قىسقىغىنە 10 يىل› دەك ئەسەرلەر ئەھمىيەتسىز».

(73) شارل بودلېر (1821—1867) — فرانسىيىلىك شائىر. ئۇ فرانسىيىدە 1848 ـ يىلى فېۋرال ئىنقىلابىغا قاتناشقان، «جەمئىيەتنىڭ نىجات يولى گېزىتى»گە مۇھەررىر بولغان ھەم 6 ـ ئايدىكى كوچا ئۇرۇشىغا قاتناشقان، لېكىن بۇ قېتىمقى ئىنقىلاب مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، جەمئىيەت تەرەققىياتىغا بولغان ئىشەنچىنى يوقىتىپ، كۈندىن ـ كۈنگە چۈشكۈنلىشىپ كەتكەن، «يامانلىقلار جەۋھىرى» دېگەن شېئىرلار توپلىمىدا كېسەل

روهي هالەتنى تەسۋىرلەپ، رەزىللىكنى پەردازلاپ، ئۆلۈمنى مەدھىيىلەپ، تەركىدۇنيالىق كەيپىياتىنى ئىپادىلىگەن.

(74) ھەمكارلىشىش تەلىماتى — روسىيىلىك ئانارخىست كىروپوتكىن (1842—1921) نىڭ ئەكسىيەتچىل تەلىماتى. ئۇ جانلىقلار بىلەن ئىنسانلار-نىڭ ياشىشى ۋە تەدرىجىي تەرەققىي قىلىشى ھەمكارلاشقانلىقىدىن بولغان دەپ قاراپ، جەمئىيەتتىكى زىددىيەتلەرنى ھەمكارلىشىش يولى بىلەن ھەل قىلىش-نى تەرغىب قىلغان. ياشاش رىقابىتى تەلىماتى — دارۋىننىڭ تەدرىجىي تەرەققىي قىلىش نەزەرىيىسىدىكى ياشاش رىقابىتى تەلىماتىدۇر. بۇ تەلىمات جانلىقلار ئۆزئارا ياشىشىنى قوغداش، ئەۋلادلىرىنى كۆپەيتىش داۋامىدا ئۆز مۇھىتىدىكى ھەر خىل ئەھۋاللار بىلەن زىتلىشىدۇ ۋە ئۇنىڭغا قارشى كۈرەش قىلىدۇ؛ ئېسىللار غالىب، ناچارلار مەغلۇپ بولىدۇ؛ ئۇيغۇنلىشالمىغانلىرى ياشايدۇ، دەپ قارايدۇ. بۇ تەبىئىي پەن تەلىماتى كېيىنكى ۋاقىتتا ئىجتىما-ئىي دارۋىنىزمچىلار ئۆچۈن ئىنسانلار جەمئىيىتىنى شەرھلەپ، كاپىتالىزم ۋە جاھانگىرلىكنى ئاقلايدىغان نەزەرىيە بولۇپ قالغان.

(75) ئىجتىمائىي پەنلەرنىڭ تەرجىمىلىرىگە قىلىنغان تەنە — مۇشۇ كىتابتىكى «قاتمال تەرجىمە ۋە ئەدەبىياتنىڭ سىنىپىيلىقى» دېگەن ماقالە-نىڭ ئىزاھاتىغا قارالسۇن.

(76) بۇ ماقالە دەسلەپ 1930 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى «ئۇندۇرمە» ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 1 ـ جىلد 4 ـ سانىغا خۇاڭ سى ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(77) جاك زىپىك (1893—1959) — گۇاڭدۇڭ ئۆلكىسى مېيتيەن ناھىيىسىدىن، ئىجادىيەت تەھرىراتىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىكى ئەزاسى، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە چوشكۇنلىشىپ جاسۇس بولۇپ كەتكەن، نۇرغۇن ئوچ بۇرجەكلىك ئىشق ـ مۇھەببەت رومانلىرىنى يازغان، ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچىلار بىلەن بولغان مۇنازىرىدە ئۆزىنى «بۇرۇ-لۇش ياسىدىم» دېگەن. ئۆزى مۇھەررىرلىكىدىكى «راھىتى ئاممىا» ئايلىق ژۇرنالىنىڭ 2 ـ جىلد 12 ـ سانى (1929 ـ يىل 2 ـ ئاي)غا بېسىلغان «مۇھەررىردىن» دېگەن ماقالىسىدە «بوز يەر ئاچقۇچى»، «ئۇندۇرمە» ئاي-لىق ژۇرنىلى قاتارلىق ژۇرنالالارغا ھۇجۇم قىلىپ مۇنداق دېگەن: «بەزىلەر ئۆزىنى كەمتەر تۇتۇپ ‹بوز يەر ئاچقۇچى›، ‹ئۇندۇرمە› دېدى، بەلكىم ئۇنداق ئىزدىنىشنى ئىلگىرى كەتتى دەپ ھېسابلىغان بولسا كېرەك. لېكىن، پۈتۈنلەي كىچىك بولغانلىقى ئۈچۈن، باشقىلارنى توختاپ تۇرۇڭلار، مېنى كۆتۈپ تۇرۇڭلار دېمەڭلار، تېزرەك يۈگۈرۈشكە ئىلھام بېرىش كېرەك، ‹ھوسۇل ئېلىشۋاتقانلار› نى ‹بوز يەر ئاچقۇچىلار›، ‹ئۇندۇرمىلەر› قاتارىغا، ھەتتا ‹ئۇرۇق سېلىشۋاتقانلار› قاتارىغا قايتۇرۇڭلار، ئۆزۈڭلار يېتىشەلمىگەن-

لىكتىن باشقىلارنىڭ بالدۇرراق، تېزرەك كېتىشۋاتقانلىقىنى يامان كۆر-مەڭلار.»

(78) «راھىتى ئاممىا» كىتابخانىسى — جاك زىپىكنىڭ 1928 ـ يىلى شاڭخەيدە ئاچقان كىتابخانىسى بولۇپ، 1929 ـ يىلى «جاك زىپىك رومانلە-رى توپلىمى»نى نەشر قىلغان ھەم «راھىتى ئاممىا» ئايلىق ژۇرنىلىغا جاك زىپىكنىڭ «ئەسەرلىرىنى توپلاپ توپلام قىلىپ، كىتابخانلارنىڭ تەلىپىنى قاندۇرىمىز» دەپ ئېلان چىقارغان.

(79) بىر كىشى مالائىكە بولسا، ئىت ـ توخۇسىمۇ ئەرشكە ئۇچۇپ كېتىدۇ دېگەن سۆز شەرقىي چىنك سۇلالىسىدە گو خۇڭ يازغان ئەۋلىيا تەرجىمىھالىنىڭ 4 ـ جىلدىغا يېزىلغان، ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن: خەن سۇلالىسىدا جەنۇبىي ئەنخۇي بەگلىكىنىڭ بېگى دورا ئىچىپ مالائىكە بولۇپ ئەرشكە ئۇچۇپ كەتكەن. «كېتەر ۋاقتىدا ئىچىپ تۇگەتمىگەن دورىنى ھويلا-دا قويۇپ قويغان، شۇنىڭ بىلەن توخۇسى، ئىتىمۇ ئۇ دورىنى يەپ ئەرشكە ئۇچۇپ كەتكەن». بۇ يەردە بۇ سۆز بىلەن جاك زىپىكنىڭ بىر مەزگىل «بۇرۇلۇش ياساپ» ئىنقىلاب قىلدىم دەپ يۈرگەن پۈرسەتپەرەسلىك ھەرىكە-تى مەسخىرە قىلىنغان. جاك زىپىك «راھىتى ئاممىا» ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 1 ـ جىلد 2 ـ سانى (1928 ـ يىل 10 ـ ئاي)غا بېسىلغان «مۇھەررىردىن ۋە جاۋاب» دېگەن ماقالىسىدە: «ئەسەرلىرىمنى ئالدىغان بولسام، 1926 ـ يىل قىشتا ‹ئاخىرقى بەخت›نى يازغاندىن كېيىن، ئۇنداق ئەسەر-لەرنى يەنە يازمىدىم، ئىلگىرى مەيلى قانداق شەكىلدىكى رومانتىك ئەسەرلەر-نى ئېلان قىلغانلىقىمدىن قەتئىينەزەر، بۇنىڭدىن كېيىن بۇرۇلۇش ياساپ ئىلگىرىلىسەملا بولدى» دېگەن.

(80) گومىر — ئېيتىشلارغا قارىغاندا، مىلادىيەدىن ئىلگىرى XI ئەسىردە ئۆتكەن يۇنانلىق شائىر. ئۇ «ئىلئادا»، «ئودىسسا» قاتارلىق داس-تانلارنى يازغان.

(81) شېكسپىر — ياۋروپادىكى ئەدەبىي ئۇيغىنىش دەۋرىدە ئۆتكەن ئەنگلىيىلىك دراماتورگ، شائىر. ئۇنىڭ «رومېئو ۋە جۇلىيتتا»، «ياز كېچىسىدىكى چۈش» ۋە «خامىلېت» قاتارلىق 37 سەھنە ئەسىرى بار.

(82) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1930 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىكى «ئۇندۇرمە» ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 1 ـ جىلد 4 ـ سانىغا بېسىلغان.

(83) سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى — يەنى جۇڭگو سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى بولۇپ، قىسقارتىلىپ سول قاناتلار ئىتتىپاقى دەپ ئېيتىلىدۇ. ئۇ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىكىدىكى ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچىلار تەشكىلاتى، 1930 ـ يىل 3 ـ ئايدا شاڭخەيدە قۇرۇلغان (ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ بېيپىنك، تىيەنجىن قاتارلىق جايلاردا ۋە ياپونىيە-

نىڭ توكيو شەھىرىدە شۇبىلىرى قۇرۇلغان)، رەھبەرلىك تەركىبىدە لۇ-شۈن، شيايەن، فېڭ شۇفېڭ، فېڭ نەيچاۋ، جۇ ياڭ قاتارلىق كىشىلەر بار. سول قاناتلار ئىتتىپاقىنىڭ قۇرۇلغانلىقى جۇڭگو ئىنقىلابىي ئەدەبىيات تەرەققىياتىنىڭ يېڭى باسقۇچقا قەدەم قويغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. بۇ ئىتتىپاق تەشكىللىك، پىلانلىق ھالدا پۈتۈن كۈچىنى ماركسىزملىق ئەدەبىيات - سەنئەت نەزەريىسىنى تەشۋىق قىلىشقا ۋە تەنقىد قىلىشقا، بۇرژۇئازىيىنىڭ ھەر خىل خاتا ئەدەبىيات - سەنئەت ئىدىيىلىرىنى تەنقىد قىلىپ، ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ئىجادىيىتىنى تەشەببۇس قىلىپ، ئەدەبىيات - سەنئەتنى ئومۇملاشتۇرۇش ئۇستىدە ئىزدىنىش ئېلىپ بېرىشقا بېغىشلىغان. بىر تۈركۈم ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچىلار ۋە سەنئەتچىلەرنى يېتىشتۈرگەن، ئىنقىلابىي ئەدەبىيات - سەنئەت ھەرىكىتىنىڭ راۋاجلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرگەن. ئۇ گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىق قىلغان رايونلاردا ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچىلار ۋە تەرەققىيپەرۋەر يازغۇچىلارغا رەھبەرلىك قىلىپ، گومىنداڭنىڭ مەدەنىيەت ساھەسىدىكى ئەكسىلئىنقىلابىي «قورشاپ يوقىتىش» لىرىغا قارشى قەھرىمانە كۈرەش قىلىپ، بۇ «قورشاپ يوقىتىش» نى تارمار قىلىشتا زور رول ئوينىغان. لېكىن، شۇ ۋاقىتتا پارتىيە ئىچىدىكى «سول» چىللىق لۇشيەننىڭ تەسىرى ئارقىسىدا، سول قاناتلار ئىتتىپاقىنىڭ بەزى رەھبەرلىرىنىڭ خىزمىتىدە دوگماتىزم ۋە مەزھەپچىلىك خاھىشلىرى كۆرۈلگەن، بۇنىڭغا لۇشۈن پرىنسىپال تەنقىد بەرگەن. لۇشۈننىڭ سول قاناتلار ئىتتىپاقىنىڭ تەسىس يىغىنىدا سۆزلىگەن بۇ نۇتقى شۇ چاغدا سول قانات ئەدەبىيات - سەنئەت ھەرىكىتى ئۈچۈن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە ھۆججەت. سول قاناتلار ئىتتىپاقى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئاق تېررورلۇقىنىڭ زەربىسى ۋە زۇلمىغا ئۇچرىغانلىقىدىن، شۇنىڭدەك رەھبەرلىك خىزمىتىدىكى مەزھەپچىلىكنىڭ تەسىرى ئارقىسىدا باشتىن - ئاخىر بىرقەدەر كىچىك دائىرىدىكى تەشكىلات بولۇپ كەلگەن. 1935 - يىلىنىڭ ئاخىرى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش، ۋەتەننى مۇنقەرز بولۇشتىن قۇتقۇزۇش ۋېلىش ھەرىكىتىنىڭ يېڭى ۋەزىيىتىگە ماسلىشىش ئۈچۈن ئۆزلۈكىدىن تارقىلىپ كەتكەن.

(84) موسسۇلىنى (1883—1945) — ئىتالىيە مۇستەبىتى ۋە فاشىستىك پارتىيىنىڭ كاتتىۋېشى، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ باش جىنايەتچىلىرىدىن بىرى.

(85) گ. د. ئانتۇنزىئو — ئىتالىيىلىك يازغۇچى، فاشىزمنى ھىمايە قىلغاچقا، موسسۇلىنىنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشىپ، «شاھزادە» دېگەن نامغا ئىگە بولغان. موسسۇلىنى نۇرغۇن مۇكاپاتلار بىلەن ئۇنىڭ تەرجىمھالىنى تۇپلىغان (1930 - يىل 3 - ئايدىكى «ئۇندۇرمە» ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ

1 - جىلد 3 - سانىغا بېسىلغان «ئىچكى - تاشقى ئەدەبىيات مۇنبىرىدىن خەۋەرلەر» دېگەن ماقالىگە قارالسۇن).

(86) يېسىنىن (1895—1925) — سوۋېت شائىرى، ئۇ پاتىرئارخال-لىق تۈزۈمى ئاستىدىكى يېزىلارنىڭ تۇرمۇشىنى تەسۋىرلەپ شېئىر يېزىش بىلەن نام چىقارغان. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى كۆپىنچە مەيۈسلۇكنى ئىپادىلىگەن، ئۇ ئۆكتەبىر ئىنقىلابى ۋاقتىدا ئىنقىلابنى ماختاپ بەزى شېئىرلارنى، مەسىلەن، «سوۋېت روسىيىسى» قاتارلىقلارنى يازغان، لېكىن كونا دەۋردىكى يېزا تۈرمۇشىغا ئىشتىياق باغلاپ، ئىنقىلاب تۇپەيلىدىن يۇز بەرگەن ئىجتىمائىي چوڭ ئۆزگىرىشلەردىن نارازى بولۇپ، ئاخىرى ئۆلۈۋالغان. ئۇنىڭ بۇ كىتابتا نەقىل كەلتۈرۈلگەن شېئىرلىرى توغرىسىدا ئۇنىڭ 1918 - يىلى يازغان «ئەرشتىكى ناغرىچىلار» ۋە «ئىئوردانىيە دەرياسى بويىدىكى كەپتەر» دېگەن ماقالىلىرىگە قارالسۇن.

(87) پىلنياك (1894—1941) — سوۋېت ئىنقىلابىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىدىكى ئاتالمىش «ھەمراھ» يازغۇچىلاردىن بىرى. ئېرىنبۇرگ (1891—1967) — سوۋېت يازغۇچىسى.

(88) «جەنۇب تەھرىراتى» — ئەدەبىيات تەشكىلاتى، 1909 - يىلى لىۇيازى قاتارلىق كىشىلەرنىڭ تەشەببۇسى بىلەن سۇجۇدا قۇرۇلغان، ئەۋج ئالغان مەزگىلدە ئەزالىرى 1000دىن ئېشىپ كەتكەن. ئۇلار شېئىر ۋە ماقالە يېزىپ، چىڭ سۇلالىسىگە قارشى ئىنقىلاب ئېلىپ بېرىشنى تەرغىب قىلغان. شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن بۆلۈنۈپ، بەزىلىرى يۇەن شىكەينىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئاتقان، بەزىلىرى راھەت - پاراغەتچىلەر، تەنقىداتچىلار قاتارلىق سىياسىي ھېدىكىلەر تەشكىلاتلىرىغا كىرگەن، ئاز ساندىكىلەر ئىلغار مەيدانداپ چىڭ تۇرغان، 1923 - يىلى تارقالغان. بۇ تەھرىرات «جەنۇب تەھرىراتى» دېگەن قەرەلسىز ژۇرنالدا ئەزالارنىڭ شېئىر، ماقالىلىرىنى ئېلان قىلغان، جەمئىي 22 توپلام نەشر قىلغان.

(89) «خەن ئەمەلدارلىرىنىڭ ھەشەمەتلىرى» — خەن سۇلالىسىدە شۇ سۇنتوڭ قاتارلىقلار تۈزۈپ چىققان قائىدە - يوسۇنلارنى كۆرسىتىدۇ. «كېيىنكى خەن سۇلالىسىنىڭ يىلنامىسى. گۇاڭژۇ پادىشاھسىنىڭ خاتىرىلىرى» دا يېزىلىشىچە: «ۋاڭ ماڭ ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن، لىيۇ شيۇ (خەن پادىشاھى) ۋەزىر - ۋۇزرالىرىنى ئېلىپ چاڭئەنگە بارغان. ئۇلارنىڭ سىياسىي تەدبىرلىرى «بىردەك كونا قائىدە بوينچە بولغان». يەرلىك ئەمەلدارلار، ئاقساقاللار، ۋەزىر - ۋۇزرالار بىلەن كۆرۈشۈپ، خۇشاللىقىنى ئىچىگە سىغدۇرالمىغان، بەزى پىشقەدەم ئەمەلدارلار كۆز يېشى قىلىپ: «خەن ئەمەلدارلىرىنىڭ ھەشەمەتلىرىنى يەنە كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولۇشنى ھەقىقەتەن ئويلىمىغاندۇق» دېگەن.

(90) هىنرىخ هېينى (1797 — 1856) — گېرمانىيىلىك، شائىر، «گېرمانىيە — قىشتىكى چۆچەك» قاتارلىق داستانلارنى يازغان. بۇ يەردە نەقىل كەلتۈرۈلگەن شېئىر ئۇنىڭ «يۇرتقا قايتىشىم» دېگەن شېئىرلار توپلىمىدىكى 66 ـ كۆپلەت شېئىرىدىن مەنەن ئېلىنغان. شېئىرنىڭ ئەسلى تېكىستى مۇنداق:

«خۇدا بويتىمەن گويا چۈشۈمدە،
ئولتۇرغۇدەكمەن جەننەت كۆرسىدە.
پەرىشتىلەر تۇرار ئۆپچۆرەمدە،
شېئىرلىرىمگە ئوقۇپ مەدھىيە.

شېرىن تائام يەپ ھەم ئىچىپ شاراب،
تۇزدۇم بەزمىنى پەرىشتىلەر بىلەن.
بىر تىينىمۇ ھېچ چىقىم بولماپتۇ،
شۇنچە نېمەتتىن بولسام بەھرىمەن».

(91) بۇ ماقالە دەسلەپ 1930 ـ يىل 5 ـ ئايدا «ئۇندۇرمە» ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 1 ـ جىلد 5 ـ سانىغا بېسىلغان. «ياخشى ھۆكۈمەتنىزم» توغرىسىدا مۇشۇ كىتابتىكى «ئادەت ۋە ئىسلاھات» نىڭ ئىزاھاتىغا قارالسۇن.

(92) بۇ يەردە دېيىلگەن «ھازىرقى ھالەتكە نارازى» ۋە لياڭ شىچيۇ‌نىڭ باشقا سۆزلىرى «يېڭى ئاي» نىڭ 2 ـ جىلد 8 ـ سانى (1929 ـ يىل 10 ـ ئاي) غا بېسىلغان «‹ھازىرقى ھالەتكە نارازى› بولسا، قانداق قىلىش كېرەك؟» دېگەن ماقالىگە قارالسۇن.

(93) دۆلەتچىلىك — بۇرژۇئا مىللەتچىلىكى ئىدىيىسىنىڭ بىر خىلى، ئۇ دۆلەتنىڭ سىنىپىي ماھىيىتىنى يوققا چىقىرىپ «دۆلەت ھەممىدىن ئەلا» دېگەن شوئار بىلەن خەلقنى ئالداپ، ھۆكۈمران سىنىپلارنىڭ مەنپەئىتىگە بويسۇندۇرىدۇ؛ «مىللەت ئەۋزەللىكى نەزەرىيىسى» نى تەرغىب قىلىپ، كېڭەيمىچىلىكنى قوۋزۇتىدۇ. جۇڭگو دۆلەتچىلىرى 1923 ـ يىلى «جۇڭگو دۆلەتچى ياشلار ئىتتىپاقى» نى قۇرۇپ، كېيىن «جۇڭگو ياشلىرى پارتىيەسى» گە ئۆزگەرتىپ، كوممۇنىزمغا، خەلقە قارشى ھەرىكەتلەرنى ئېلىپ بارغان.

(94) ھۆكۈمەتسىزلىك — XIX ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا ئەۋج ئالغان بىر خىل ئۇششاق بۇرژۇئا پىكىر ئېقىمى. ئۇ شەخسلەرنىڭ «مۇتلەق ئەركىنلىكى» نى تەرغىب قىلىدۇ، دۆلەتنىڭ بارلىق ھوقۇقلىرىنى ئىنكار قىلىدۇ، پرولېتارىيات ئىنقىلابى ۋە پرولېتارىيات دىكتاتورىسىغا قارشى

تۇرىدۇ. «4 ـ ماي» ھەرىكىتىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە جۇڭگودىكى ھۆكۈمەتسىزلىك تەرەپدارلىرى «خەلق ساداسى تەھرىراتى»، «تەدرىجىي تەرەققىيات تەھرىراتى» قاتارلىق تەشكىلاتلارنى قۇرۇپ، ژۇرنال ۋە كىتابچىلارنى چىقىرىپ، مۇنداق ئىدىيىلەرنى تەشۋىق قىلغان.

(95) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1930 ـ يىل 5 ـ ئايدا «ئۇندۇرمە» ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 1 ـ جىلد 5 ـ سانىغا بېسىلغان.

(96) «بوز يەر ئاچقۇچى» نىڭ 2 ـ سانى (1930 ـ يىل 2 ـ ئاي) غا بېسىلغان فېڭ نەيچاۋنىڭ «ئەدەبىيات ـ سەنئەت نەزەرىيىسى» توغرىسىدىكى لېكسىيە (ئىككىنچى قىسىم). «سىنىپىي جەمئىيەتتىكى سەنئەت» دېگەن ماقالىسىدە لياڭ شىچيۇنىڭ «ئەدەبىياتتا سىنىپىيلىق بولامدۇ؟» دېگەن ماقالىسىدىكى بەزى كۆزقاراشلىرىغا رەددىيە بېرىلگەن. ئۇ ماقالىدە مۇنداق دېيىلگەن: «پرولېتارىيات كۆرەش تەجرىبىلىرىدىن ئۆز سىنىپىنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى بىلگەنىكەن، ئۆزىنىڭ تارىخىي بۇرچىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ بىلىدۇ. ۋەھالەنكى، لياڭ شىچيۇ ئاتالمىش ‹دۇرۇس ياشاش، كۆرەش قىلىش ژاستىلىرى›، ئۇستىدە ۋەز ئېيتىپ، ‹بىر پرولېتار ئەگەر پەملىك بولسا، جاپا ـ مۇشەققەتكە چىداپ، ئۆمۈرۋايەت ياۋاشلىق بىلەن ئىشلىسىلا بولدى(!)›، بۇنداق قىلغاندا ھەرھالدا خېلىلا مۇلۇك تاپالايدۇ، دەيدۇ. بۇنداق بولغاندا كاپىتالىستلار شوراش ـ شىلىش ژاستىلىرىنى تېخىمۇ بەخىرامان جىددىيلەشتۈرۈۋېتىدىكەن ـ دە، بۇنىڭ بىلەن جاھان تىنچىپ كېتىدىكەن ـ دە، بۇنداق ۋەز ئېيتىدىغانلارغا ‹كاپىتالىستلارنىڭ ئىتى (غالچىسى)› دېگەن ئۇنۋاننى تەقدىم قىلىمىز.»

(97) لياڭ شىچيۇنىڭ «مەن خاپا بولمايمەن» دېگەن سۆزى ۋە بۇ ماقالىدە نەقىل كەلتۈرۈلگەن ئۇنىڭ باشقا سۆزلىرى 1929 ـ يىل 11 ـ ئايدا «يېڭى ئاي» نىڭ 2 ـ جىلد 9 ـ سانىغا بېسىلغان «كاپىتالىستلارنىڭ ئىتى» دېگەن ماقالىگە قارالسۇن.

(98) بۇ يەردە تەبىر دېگەن سۆز فېڭ نەيچاۋنىڭ «سىنىپىي جەمئىيەتتىكى سەنئەت» دېگەن ماقالىسىدە نەقىل كەلتۈرۈلگەن ئېنگېلىسنىڭ پرولېتاريات ھەققىدىكى تەبىرى، يەنى «پرولېتار دېگەن نېمە؟ ئۇلار ئۆز ئەمگىكىنى ساتقاندىن باشقا، تۇرمۇشىنى قامدايدىغان باشقا ئامالنى تاپالمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە، يەنە شۇ سەۋەبتىن ھەرقانداق كاپىتال پايدىسىغا تايانمايدىغان ئىجتىمائىي سىنىپ بولىدۇ... قىسقىسى، پرولېتارلار — پرولېتاريات XIX ئەسىردىكى ئەمگەكچىلەر سىنىپى بولىدۇ (ئېنگېلس)» نى كۆرسىتىدۇ.

(99) «لۇشۈن ئەپەندىگە جاۋاب» — «يېڭى ئاي» نىڭ 2 ـ جىلد 9 ـ سانىغا قارالسۇن. لياڭ شىچيۇ بۇ ماقالىسىدە مۇنداق دېگەن: «ئۆزۈمنى

ئالىدىغان بولسام، مەن قالايمىقان ئىنقىلاب قىلمايمەن، سىم تاناب تۇڑۇكـ
گە ‹سۇ›بتنى قوراللىق قوغدايلى، دەپ يېزىشنى خالىمايمەن، گېزىتخانا
ئالدىغا بېرىپ، 500 — 600 دوللارغا توختايدىغان بىرەر ـ ئىككى چوڭ
ئەينەكنى چېقىۋېتىشنىمۇ خالىمايمەن. ھازىر كىتاب ئوقۇپ، ماقالىلا
يازىمەن» .

(100) بۇ يەردە «18 ـ مارت» پاجىئەسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.
1926 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى بېيجىڭدىكى ۋەتەنپەرۋەر ئوقۇغۇچىلار
ۋە خەلق ياپونىيە قاتارلىق جاھانگىر دۆلەتلەرنىڭ جۇڭگونىڭ ئىگىلىك ھوقۇـ
قىغا تاجاۋۇز قىلغانلىقىغا قارشى تۇرۇش مەقسىتىدە دۆەن چىرۇي ھۆكۈمىتى
يامۇلى ئالدىغا تەلەپ قويغىلى بارغاندا، دۆەن چىرۇي قاراۋۇللىرىغا بۇيرۇق
بېرىپ ئوق چىقىرىپ، 200 دىن ئارتۇق كىشىنى ئۆلتۈرگەن ۋە ياردار
قىلغان. دۆەن چىرۇي (1864—1936) — ئەنخۇي ئۆلكىسى خېفېي شەھـ
رىدىن، شىمالىي مىلىتارىستلاردىن ئەنخۇيدىكىلىرىنىڭ كاتتىۋېشى،
1924 ـ يىلى شىمالىي مىلىتارىستلار ھۆكۈمىتىنىڭ «ۋاقىتلىق باشلىقى»
بولغان، ئۇنى 1926 ـ يىل 4 ـ ئايدا فېڭ يۈشياڭنىڭ خەلق ئارمىيىسى
تەختتىن چۈشۈرۈۋەتكەن.

(101) «سەھەر» گېزىتى — لياڭ چىچاۋ، تاڭ خۇالۇڭ قاتارلىق
كىشىلەر ئۇيۇشتۇرغان «تەتقىقاتچىلار» نامىلىق سىياسىي تەشكىلاتنىڭ ئور
گان گېزىتى. 1918 ـ يىل 12 ـ ئايدا بېيجىڭدا تۇنجى نەشرى
چىققان، 1928 ـ يىل 6 ـ ئايدا نەشردىن توختىغان.

(102) بۇيۇك ئەركىنلىك ئىتتىپاقى — جۇڭگو ئەركىنلىك ھەرىكىتى
بۇيۇك ئىتتىپاقىنىڭ قىسقارتىلمىسى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيە
سىنىڭ يار ـ يۆلىكى ۋە رەھبەرلىكىدىكى ئىنقىلابىي ئاممىۋى تەشكىـ
لات، 1930 ـ يىل 2 ـ ئايدا بېيجىڭدا قۇرۇلغان، سۆز، مەتبۇئات،
ئۇيۇشۇش، يىغىن ئۆتكۈزۈش ئەركىنلىكىنى قولغا كەلتۈرۈپ، گومىنداڭـ
نىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇرۇشنى قىلىنىما قىلغان.
ئۇنىڭ ئاساسىي رەھبەرلىرىدىن سۇڭ چىڭلىڭ، سەي يۈەنپېي قاتارلىق
كىشىلەر بار. لۇشۇن بۇ تەشكىلاتنى تەسىس قىلغۇچىلاردىن بىرى.

(103) «ئىنقىلاب گېزىتى» — گومىنداڭ ئىچىدىكى ۋاڭ جىڭۋېي
ئىسلاھات تەرەپدارلىرىنىڭ گېزىتى، 1924 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى شاڭخەيدە
نەشر قىلىنغان.

(104) 1925 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى دۆلەتچىلەرنىڭ 10
كۈنلۈك ژۇرنىلى «دۆلەت ئەرۋاھى»نىڭ 9 ـ سانىغا بېسىلغان جاڭ خۇانىڭ
«ئىلىم باسمىچىلىرى ۋە ئىلىم زومىگەرلىرى» دېگەن ماقالىسىدە بېيجىڭ
قىزلار دارىلمۇئەللىمىندىكى ۋەقەدە ئىلغار ئوقۇغۇچىلارنى قوللىغان لۇـ

شۇن، ما يۈساۋ قاتارلىق كىشىلەرنى «ئىلىم باسمىچىلىرى» دەپ تىللىغان.
شۇ چاغدا ھازىرقى زامان ئوبزورچىلىرىمۇ لۇشۇن قاتارلىق كىشىلەرگە
شۇنداق مەزمۇندا ھۇجۇم قىلغان.

(105) «تەرەققىيات ۋە چېكىنىش»نى جۇ جيەنرېن رەتلەپ تەرجىمە
قىلغان. بۇ كىتابقا بىئولوگىيە ئىلمىگە دائىر سەككىز پارچە ماقالىنى
كىرگۈزگەن. بۇ كىتابنى 1930 ـ يىل 7 ـ ئايدا شاڭخەيدە «پارلاق
جۇڭخۇا» كىتاب ئىدارىسى نەشر قىلغان. بۇ ماقالە باشتىلا شۇ كىتابقا
كىرگۈزۈلگەن.

(106) يەن فۇ (1853—1921) — يەنە بىر ئىسمى يۈلىك ياكى
جىداۋ، فۇجيەن ئۆلكىسى مىڭخۇ دېگەن يەردىن. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىر
قى مەزگىلىدىكى مەرىپەتچى، مۇتەپەككۇر، مەشھۇر تەرجىمان، 1895 ـ
يىلى ھېكسلىنىڭ «تەدرىجىي تەرەققىيات نەزەريىسى ۋە ئەدەپ ـ ئەخلاق
تەلىماتى» دېگەن ئەسەرنىڭ ئالدىنقى ئىككى بابىنى تەرجىمە قىلىپ، تەرىپـ
لەپ 1898 ـ يىلى تەدرىجىي تەرەققىيات نەزەريىسى سەرلەۋھىسىدە نەشر
قىلغان، كېيىن يەنە ئەنگلىيىدىكى ئادام سىمىتنىڭ «ئەسلىي بايلىق» دېگەن
كىتابىنى، فرانسۇز مۇنتىسكيۇنىڭ «قانۇن» دېگەن كىتابىنى ۋە باشقا كىتاب
لارنى تەرجىمە قىلىپ، ئەينى ۋاقىتتا جۇڭگونىڭ ئاڭ تەپەككۇر ساھەسىدە
بىرقەدەر زور تەسىر قوزغىغان.

(107) H. T. ھېكسلى (1825—1895) — ئەنگلىيىلىك بىئولوگـ
يە ئالىمى، دارۋىن تەلىماتىنىڭ ئاكتىپ قوللىغۇچىسى ۋە تەرغىباتچىسى.
ئۇنىڭ ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «ئىنسانىيەتنىڭ تەبىئەت دۇنياسىدىكى
ئورنى» ، يەنە «ھايۋاناتشۇناسلىقنىڭ تۈرگە بۆلۈنۈش نەزەريىسى» ۋە «تەد
رىجىي تەرەققىيات نەزەريىسى» ، «ئەدەپ ـ ئەخلاق تەلىماتى» قاتارلىقلار
بار.

(108) ھۇگۇدې ژۇرىس (1884—1935) — گوللاندىيىلىك ئۆسۈمـ
لۈكشۇناس، ئىرسىيەتشۇناس. ئۇ ھەشقىپىچەك گۈلى ئۈستىدىكى ئىرسىيەت
سىنىقى نەتىجىسىگە قاراپ، 1901 ـ يىلى ئۆشتۇمتوت ئۆزگىرىش تەلىماتىنى
بايان قىلىپ، جانلىقلارنىڭ تەدرىجىي تەرەققىي قىلىشى ئۇشتۇمتوت ئۆزگـ
رىشتىن بولغان دەپ قارىغان.

(109) لامارك (1714—1829) — فرانسىيىلىك بىئولوگىيە ئالىمى،
جانلىقلارنىڭ تەدرىجىي تەرەققىياتى نەزەريىسىنىڭ پىشقەدەمى. 1809 ـ
يىلى ئۇ «ھايۋانات ئىلمى پەلسەپىسى» دېگەن كىتابتا «بىۋاستە ماسلىشىش
تەلىماتى» (يەنى مۇھىت تەلىماتى)نى ئوتتۇرىغا قويۇپ، جانلىقلارنىڭ تەدرى
جىي تەرەققىي قىلىشىغا مۇھىتنىڭ بىۋاستە تەسىرى ئاساسىي سەۋەب بولـ
دۇ، بەدەن ئەزالىرىنىڭ ئىلگىرىلىشى ۋە كېيىن ھاسىل بولغان خۇسۇسىيەتـ

مۇ نەسلىگە تارتىدۇ دەپ قارىغان. ئۇ دىنلارنىڭ «خۇدا يارالتتى نەزەرىيىسى» ۋە «ئۇرۇق ئۆزگەرمەيدۇ نەزەرىيىسى» گە كۆچلۈك قارشىلىق كۆرسىتىپ، ئىلىم - پەن جەھەتتىن داڑۋىن تەلىماتى ئۈچۈن شەرت ھازىرلىغان.

(110) يېڭى لاماركچىلار — XIX ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ئەۋج ئالغان تەدرىجىي تەرەققىيات تەلىماتلىرىدىن بىرى، ئۇنى ئەنگلىيىلىك ئىدىئالىست تىك پەيلاسوپ سىبېنسىر (1820 — 1903) قاتارلىق كىشىلەر ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇ ئۆزگىرىش مەلۇم تەرەپكە يۈزلىنىدۇ، جانلىقلار خاراكتېرلىك ئىرسىيەت ئارقىلىق تەدرىجىي تەرەققىي قىلىدۇ دەپ قارايدۇ، تەبىئىي تاللاشنىڭ جانلىقلارنىڭ تەدرىجىي تەرەققىي قىلىش جەريانىدىكى مۇھىم رولىنى ئىنكار قىلىدۇ.

(111) ئاخىرقى ئىككى پارچە ماقالە — ۋېنگرىيىلىك ئا. ل. ئېگلاندرونىڭ «قۇملۇقنىڭ پەيدا بولۇشى، كۆپەيىشى ۋە شىمالىي جۇڭگوغا بېسىپ كىرىشى» دېگەن كىتابىنى، ئامېرىكىلىق ئادولفنىڭ «جۇڭگودىكى ئوزۇقلۇقلار ۋە ئۇنىڭ ھەزىم بولۇشى» دېگەن كىتابىنى كۆرسىتىدۇ.

(112) سىمېدلىي (1890 — 1950) — ئامېرىكىلىق ئايال ئىنقىلابىي يازغۇچى ۋە مۇخبىر. شۇ چاغدا ئۇ گېرمانىيە «فرانكورت گېزىتى» نىڭ جۇڭگودا تۇرۇشلۇق مۇخبىرى، ئامېرىكا «يېڭى خەلق» ژۇرنىلىنىڭ ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان يازغۇچىسى بولۇپ، شاڭخەيدە تۇرغان. لۇشۇن بىلەن بىرقەدەر قويۇق باردى - كەلدى قىلغان، «زېمىننىڭ قىزى» دېگەن تەرجىمىھال ئاساسىدىكى رومانىنى يازغان ھەمدە جۇ دېنىڭ ئىنقىلابىي سەرگۈزەشتىلىرى تونۇشتۇرۇلغان «ئۇلۇغ يول» دېگەن ئەدەبىي ماقالىنى يازغان.

(113) نەنيۇەن — بېيجىڭ شەھىرىنىڭ جەنۇب تەرىپىدىكى بىر جايىنىڭ ئىسمى. يۇەن سۇلالىسىدىن كېيىنكى فېئودال پادىشاھلار شۇ يەرنى ئوۋ ئوۋلاش مەيدانى قىلغان.

(114) بۇ ماقالە دەسلەپ 1930 - يىل 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى «يېڭى يەر» ئايلىق ژۇرنىلى (يەنى «ئوندۇرمە» ئايلىق ژۇرنىلى) نىڭ 1 - جىلد 6 - سانىغا بېسىلغان. «سەنئەت ھەققىدە» ناملىق ئەسەر پىلېخانوفنىڭ تۆت پارچە نەزەرىيىۋى ماقالىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. «سەنئەت ھەققىدە»، «ئىپتىدائىي مىللەتلەرنىڭ سەنئىتى»، «يەنە ئىپتىدائىي مىللەتلەرنىڭ سەنئىتى ھەققىدە» ۋە «نەزەرىيىۋى ماقالىلەر توپلىمى (20 يىل داۋامىدا) نىڭ 3 - نەشرىگە كىرىش سۆز» 1930 - يىل 7 - ئايدا «ئىلمىي سەنئەت ھەققىدىكى مەجمۇئەلەرنىڭ بىرى سۈپىتىدە، شاڭخەي «پارلاق جۇڭخۇا» كىتاب ئىدارىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان.

(115) ئالېكساندىر II (1818 — 1881) — چارروسىيە پادىشاھى، 1855 - يىلى تەختكە چىققان، كېيىن پېتربۇرگدا نارودنىكلارنىڭ مەخپىي

تەشكىلاتى بولغان «خەلق ئىرادىسى» پارتىيىسى تەرەپدارلىرى تەرىپىدىن پارتلىتىپ ئۆلتۈرۈلگەن.

(116) «يەر ۋە ئەركىنلىك» پارتىيىسى — نارودنىكلار تەشكىلاتى، پىلېخانوف، مىخائىلوپ قاتارلىقلار 1876 - يىلى پېتربۇرگدا قۇرغان.

(117) «يەر ئۆزلەشتۈرۈش» پارتىيىسى — يەر ئۆزلەشتۈرۈش جەمئىيىتى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. 1879 - يىلى «يەر ۋە ئەركىنلىك جەمئىيىتى» بۆلۈنگەندىن كېيىن قۇرۇلغان. پىلخانوف ئاكشىرىدود، ساسۇلىچ قاتارلىقلار بۇ تەشكىلاتنىڭ ئاساسىي ئەزالىرى.

(118) «كاپىتال» نىڭ 1 - تومىنىڭ روسچە تەرجىمىسى 1872 - يىلى پېتربۇرگدا نەشر قىلىنغان. ئۇ «كاپىتال» نىڭ تۇنجى چەت ئەل تىلى تەرجىمىسى.

(119) Iskara — «ئۇچقۇن گېزىتى». بۇ گېزىت لېنىن چىقارغان پۈتۈن روسىيە ماركسىزمچىلىرىنىڭ بىرىنچى مەخپىي گېزىتى، 1900 - يىل 12 - ئاينىڭ 24 - كۈنى گېرمانىيىنىڭ لىپسىگ شەھىرىدە تۇنجى قېتىم نەشر قىلىنغان. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ مىۇنخېن، لوندون، جەنۇبىي قاتارلىق شەھەرلەردە نەشر قىلىنغان، لېنىن ۋە پىلېخانوفلار تەھرىرلىك خىزمىتىگە قاتناشقان. لېنىننىڭ رەھبەرلىكىدە، «ئۇچقۇن گېزىتى» روسىيە سوتسىيال دېموكراتىك ئىشچىلار پروگراممىسى لايىھىسىنى تەييارلىغان ۋە بايان قىلغان ھەمدە مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى شەھەرلىرىدە ئۇچقۇنچىلار تەشكىلاتلىرىنى قۇرغان، ئۇ ئەمەلىيەتتە روسىيە سوتسىيال دېموكراتىك ئىشچىلار پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىك ئورگىنى بولغان. 52 - سانىدىن باشلاپ «ئۇچقۇن» نى مېنشېۋىكلار چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋالغاندىن كېيىن، 1903 - يىل 11 - ئايدا لېنىن تەھرىر بۆلۈمىدىن چېكىنىپ چىققان. بۇ گېزىت 112 - سانىغا بارغاندا نەشردىن توختىغان.

(120) ياپونىيە - روسىيە ئۇرۇشى — 1904 - يىل 2 - ئايدىن 1905 - يىل 9 - ئايغىچە بولغان ئارىلىقتا، ياپون جاھانگىرلىكى بىلەن چارروسىيە ئوتتۇرىسىدا مەملىكىتىمىزنىڭ شەرقىي شىمال رايونىغا ۋە چاۋشيەنگە تاجاۋۇز قىلىش ھوقۇقىنى تالىشىش مەقسىتىدە ئېلىپ بېرىلغان جاھانگىرلىك ئۇرۇشى.

(121) «سېنېن» — روسىيىلىك يازغۇچى ئارسىباشېف (1878—1927) يازغان رومان، 1907 - يىلى ئېلان قىلىنغان. باش قەھرىمان سېنېن ئەخلاق ۋە ئىجتىمائىي غايىنى ئىنكار قىلغان، شەھۋەتپەرەسلىكنى قاندۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىدىغان شەخس.

(122) بىكېرەكچى مېنشېۋىكلار — روسىيىدە بىرىنچى قېتىملىق بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىنقىلابى (1905 - يىل) مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن،

روسىيە سوتسىيال دېموكراتىك ئىشچىلار پارتىيىسى ئىچىدە شەكىللىنىپ چىققان مېنشېۋىك پۈرسەتپەرەسلىرى. ئۇلار شۇ چاغدىكى ئاق تېررورلۇقتىن قورقۇپ، پارتىيىنىڭ پروگراممىسى، تاكتىكىسى ۋە ئەنئەنىسىدىن ۋاز كېچىپ، روسىيە سوتسىيال دېموكراتىك ئىشچىلار پارتىيىسىنى «بىكېرەك» قىلىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا قانۇنىي دائىرىدە پائالىيەت ئېلىپ بارىدىغان چېچىلاڭغۇ تەشكىلاتىنى دەسسىتىشكە ئۇرۇنغان. ئۇلار 1912 - يىلى پراگادا ئۆتكۈزۈلگەن سوتسىيال دېموكراتىك ئىشچىلار پارتىيىسىنىڭ ۋەكىللەر يىغىنىدا پارتىيىدىن چىقىرىۋېتىلگەن. پلېخانوف شۇ چاغدا مېنشېۋىكلاردىن بۆلۈنۈپ چىققان «پارتىيىنى قوغدىغۇچى مېنشېۋىكلار»غا رەھبەرلىك قىلىپ، بولشېۋىكلار بىلەن ئىتتىپاق تۈزۈپ، پارتىيىگە قارشى بىكېرەكچىلەرگە قارشى تۇرغان.

(123) Zvezda — بولشېۋىكلارنىڭ «يۇلتۇز» گېزىتى، 1910 - يىل 12 - ئايدىن 1912 - يىل 5 - ئايغىچە پېتېربۇرگدا نەشر قىلىنغان. ئۇنىڭ خىزمىتىگە لېنىن چەت ئەلدە تۇرۇپ يېتەكچىلىك قىلغان. 1911 - يىل 6 - ئايدىن ئىلگىرى پلېخانوف قاتارلىق «پارتىيىنى قوغدىغۇچى مېنشېۋىكلار» مۇ بۇ گېزىتكە ماقالە يازغان.

(124) Pravda («ھەقىقەت») — بولشېۋىكلارنىڭ قانۇنىي گېزىتى، 1912 - يىل 5 - ئاينىڭ 5 - كۈنى پېتېربۇرگدا نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، 1917 - يىل 3 - ئايدا بولشېۋىكلار مەركىزىي كومىتېتىنىڭ نەشر ئەپكارى بولغان، 1913 - يىل 3 - ئايدىن 6 - ئايغا قەدەر پلېخانوف بۇ گېزىتكە بىكېرەكچىلەرگە قارشى تۇرىدىغان بەزى ماقالىلەرنى يېزىپ ئەۋەتكەن.

(125) «ھەمكارلىق» — ھەمكارلاشقۇچىلار دەپ ئېيتىلىدۇ. بۇلار پلېخانوفنى باشلىق قىلغان، «بىرلىك گېزىتى»نى ئۆزىنىڭ تىلى قىلغان ۋەتەن قوغدىغۇچى مېنشېۋىكلار گۇرۇھى، 1917 - يىل 3 - ئايدا قۇرۇلغان، 1918 - يىلى يازدا تارقالغان.

(126) بىرىست سۇلھى — 1918 - يىل 3 - ئايدا سوۋېت روسىيىسى بىلەن گېرمانىيە قاتارلىق دۆلەتلەر ئوتتۇرىسىدا بىرىستتا ئىمزالانغان سۇلھى. نى كۆرسىتىدۇ. بۇ لېنىن رەھبەرلىكىدىكى سوۋېت ھاكىمىيىتى جاھانگىرلىك ئۇرۇشىدىن چېكىنىپ چىقىپ، كۈچىنى توپلاپ، ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ غەلبىسىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن قوللانغان ئىنقىلابىي سۇلھى.

(127) InprekoL — «خەلقئارا خەۋەر»نىڭ قىسقارتىلمىسى، كوممۇنىستىك ئىنتېرناتسىئونالىنىڭ ژۇرنىلى.

(128) مىليوكوف (1859—1943) — روسىيە بۇرژۇئا ئەكسىيەتچى مۇتەپەككۇرى، سىياسىي بەدىك، پادىشاھلىق تۈزۈمى ئاستىدا ئاساسىي قانۇن تۈرغۇزغۇچى دېموكراتلار پارتىيىسىنىڭ كاتتىۋېشى.

(129) ئەمگەكچىلەرنى ئازاد قىلىش گۇرۇپپىسى — 1883 - يىلى پلېخانوف جەنۇبتە ئۇيۇشتۇرغان روسىيە بويىچە تۇنجى ماركسىزمچىلار تەشكىلاتى. ئۇ ماركسىزمنى تەشۋىق قىلىش جەھەتتە نۇرغۇن خىزمەت ئىشلىگەن ھەمدە ناروددنىكلارغا قاقشاتقۇچ زەربە بەرگەن، لېكىن ئۇنىڭدا يەنە دېھقانلارنىڭ ئىنقىلابىيلىقىنى بەك تۆۋەن مۆلچەرلەش، ئەركىن بۇرژۇئازلارنىڭ رولىنى بەك ئۇستۇن مۆلچەرلەشتەك خاتالىقلار ساقلانغان.

(130) رونو لىيۇكسمبۇرگ (1871—1919) — خەلقئارا ئىشچىلار ھەرىكىتىنىڭ ئايال پائالىيەتچىسى، پولشىدا تۇغۇلغان، 1893 - يىلى پولشا سوتسىيال دېموكراتلار پارتىيىسىنى قۇرغان، 1897 - يىلىدىن كېيىن گېرمانىيىگە كۆچكەن، گېرمانىيە سوتسىيال دېموكراتلار پارتىيىسى ۋە ئىككىنچى ئىنتېرناتسىئونالىنىڭ سولچى داھىيلىرىدىن بىرى.

(131) بۇ يەردە نەقىل كەلتۈرۈلگەن سۆزنىڭ ھازىرقى تەرجىمىسى مۇنداق: «مېنىڭچە، ياش پارتىيە ئەزالىرىغا شۇنى كۆرسەتكەچ ئۆتۈپ كېتىش لازىمكى، كىمدەكىم پلېخانوف يازغان پۈتۈن پەلسەپە ئەسەرلىرىنى تەنقىد قىلمىسا، ھەقىقىي تەنقىد قىلمىسا، ئۇ ھەرگىز ئاڭلىق، ھەقىقىي كوممۇنىزمچى بولالمايدۇ. چۈنكى، بۇلار خەلقئارادىكى بارلىق ماركسىزم ئەسەرلىرى ئىچىدە ئەڭ مەشھۇر ئەسەرلەر بولۇپ ھېسابلىنىدۇ».

(132) تولستوينىڭ سەنئەتكە بەرگەن تەبىرى دېگەن سۆز، پلېخانوفنىڭ ماقالىسىدە نەقىل كەلتۈرۈلگەن مۇنداق بىر ئابزاس سۆزنى كۆرسىتىدۇ: «سەنئەتچىلەر كىشىلەر ئارىسىدا ئالاقە باغلايدىغان بىر ۋاستە... بۇ ئالاقىنى ئالىدىغان بولساق، كىشىلەر تىل ئالاقىسىنىڭ ئالاھىدىلىكى ئارقىلىق ئۆز ئىدىيىسىنى باشقىلارغا يەتكۈزىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىللە كىشىلەر سەنئەت ئارقىلىق ئۆز ھېسسىياتىنى ئۆزئارا يەتكۈزىدۇ.»

(133) سېن سىمون (1760 — 1825) — فرانسىيىلىك خىيالىي سوتسىيالىست. كونت (1798 — 1857) — فرانسىيىلىك ئىدىئالىستىك پەيلاسوپ. گېگىل (1770 — 1831) — گېرمانىيىلىك ئىدىئالىستىك پەيلاسوپ.

(134) ستائىل خانىم (1766 — 1817) — فرانسىيىلىك يازغۇچى، ئەدەبىيات تەنقىدچىسى. گۇئىزوت (1787—1874) — فرانسىيىلىك تارىخشۇناس، سىياسىي ئەرباب. تاينې (1828—1893) — فرانسىيىلىك ئەدەبىيات - سەنئەت نەزەرىيىچىسى، تارىخشۇناس.

(135) بۇشمان — غەربىي جەنۇبى ئافرىقىدىكى بىر ئىپتىدائىي مىللەت. ۋېددا — سىرى لانكىدىكى بىر ئىپتىدائىي مىللەت. ئىندىئان — ئامېرىكا قىتئەسىدىكى يەرلىك مىللەت.

(136) بېكېر (1847—1930) — گېرمانىيىلىك ئىقتىسادشۇناس.

(137) «نامسىز مەجمۇئە» — لۇشۇن مۇھەررىرلىكىدىكى مەخسۇس تەرجىمە ئەسەرلىرىنى توپلايدىغان مەجمۇئە. ئەسلىدە «شىمال يېڭىلىقلىرى» كىتاب ئىدارىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان، 1925 ـ يىلى نامسىز تەھرىرات قۇرۇلغاندىن كېيىن، شۇ تەھرىرات تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان.

(138) بۇ يەردە لۇشۇن، فېڭ شۇفېڭلار مۇھەررىرلىكىدە 1929 ـ يىل 6 ـ ئايدىن باشلاپ «شۇيمۇ» كىتابخانىسى ۋە «پارلاق جۇڭخۇا» كىتاب ئىدارىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «ئىلمىي سەنئەت ھەققىدىكى مەجمۇئە» كۆرسىتىلىدۇ.

(139) «باھار دولقۇنى» ئايلىق ژۇرنىلى — ئەدەبىي ژۇرنال، شىيا-كاڭنۇڭ، جاڭ يۈسۈڭلار مۇھەررىرلىكىدە شاڭخەي «باھار دولقۇنى» كىتاب-خانىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. 1928 ـ يىل 11 ـ ئايدا تۇنجى قېتىم نەشر قىلىنىپ، ئىككىنچى يىلىنىڭ 9 ـ ئېيىدا توختىغان، جەمئىي توققۇز سان چىققان.

(140) بۇ ماقالە بۇ كىتابقا كىرگۈزۈلۈشتىن ئىلگىرى گېزىت ـ ژۇرناللارغا بېسىلمىغان.

(141) چاڭ يەنشېڭ — شەنشى ئۆلكىسى يۈسى ناھىيىسىدىن، دۆلەت-چىلىك تەرەپدارى، «قۇيۇن» تەھرىراتىنىڭ ئەزاسى، «تاڭ ئاتماس تۇن» نى دائىم ماقالە بىلەن تەمىنلىگۈچى.

(142) «تاڭ ئاتماس تۇن» — يېرىم ئايلىق ئەدەبىي ژۇرنال. بۇ ژۇرنال دۆلەتچىلىك تەرەپدارلىرىدىن زو شۇڭشىڭ قاتارلىق كىشىلەر تەرىپى-دىن باشقۇرۇلغان، 1928 ـ يىل 4 ـ ئايدا شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلىنىپ، شۇ يىل 5 ـ ئايدا نەشردىن توختىغان، جەمئىي تۆت سان چىققان، چاڭ يەنشېڭنىڭ سۆزى شۇ ژۇرنالنىڭ 3 ـ سانى (1928 ـ يىل 5 ـ ئاي) غا بېسىلغان «ئالQ دەۋرىدىن كېيىن» دېگەن ماقالىگە قارالسۇن. شۇ ماقالىدە مۇنداق دېيىلگەن: «لۇشۇن ۋە ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى ئىدىيە جەھەتتە كېيىن قالغان كىشىلەر»، «لۇشۇن ۋە ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى بۇنىڭدىن كېيىنكى 10 يىل ئىچىدە ئەلۋەتتە تېگىشلىك ئورۇنغا ئىگە بولۇشى لازىم».

(143) چاڭ يەنشېڭنىڭ «قۇيۇننى توسۇماق» دېگەن ماقالىسىنى كۆر-سىتىدۇ. بۇ ماقالە 1927 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى بېيجىڭدىكى «كۇندىلىك ئوبزور» غا بېسىلغان. «ئۇچ بىكار توپلىمى. مەرسىيە ۋە مەدھە-يە» گە قارالسۇن.

(144) بەش رەڭلىك بايراق — جۇڭخۇا مىنگونىڭ 1911 ـ يىلىدىن 1927 ـ يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتىكى دۆلەت بايرىقى بولۇپ، قىزىل، سېرىق، كۆك، ئاق، قارىدىن ئىبارەت بەش رەڭلىك ئۇزۇنچاق بايراق.

دۆلەتچىلىك تەرەپدارلىرى شىمالىي مىلىتارىستلارنى ھىمايە قىلىپ، گومىن-داڭ ھۆكۈمىتىنىڭ دۆلەت بايرىقىنى ئۆزگەرتىشىگە قارشى تۇرۇپ، بەش رەڭلىك ئۇزۇنچاق بايراقنى قوغداش ھەرىكىتىنى قوزغىغان. شۇڭا، چاڭ يەنشېڭنىڭ ژۇجۇددىن بەش رەڭلىك بايراقنىڭ ھىدى چىقىپ تۇرىدۇ، دېيىلگەن.

(145) لىيۇ داجيېنىڭ ماقالىسىنىڭ تېمىسى «چۇقان ۋە سەرسانلىق ھەم ياۋا گىياھ» بولۇپ، بۇ ماقالە «تاڭ ئاتماس تۇن» نىڭ 4 ـ سانى (1928 ـ يىل 5 ـ ئاي) غا بېسىلغان. بۇ ماقالىدە مۇنداق دېيىلگەن: «لۇشۇن يازغان «ياۋا گىياھ» دىن قارىغاندا، ئۇ ئىجادىيەتنىڭ ئاخىرقى يىللىرىغا بېرىپ قالغاندەك تۇرىدۇ. ئاپتور تۇرمۇشىنى يەڭگۈشلىمىسە، كېيىنكى ۋاقىتتا، چوڭراق ئەسەرنىڭ بولۇشى تەس بولۇشى مۇمكىن، شۇڭا ئاپتورنىڭ قېتىپ قالغان تۇرمۇشىنى تاشلاپ (كىتابخانا ئاچماي، پروفېس-سورمۇ بولماي)، پوپكىسىنى قولتۇقلاپ، چەت ئەلگە ساياھەتكە بېرىپ، ئۆزىنىڭ تۇرمۇش تارىخىدا بىرنەچچە ۋاراق ئاق قەغەز قالدۇرۇشىنى سەمە-مىي تەۋسىيە قىلىمەن.» لىيۇ داجيې (1904 — 1977) — خۇنەن ئۆلكىسى يۈيائاڭ ناھىيىسىدىن، ئەدەبىيات، تارىخ ئالىمى. شۇ چاغدا «تاڭ ئاتماس تۇن» نىڭ ئاساسلىق ماقالە بىلەن تەمىنلىگۈچىلىرىدىن بىرى ئىدى.

(146) «جۇڭگودا ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسىدىكى مۇنازىرە» دېگەن كىتابنى لى خېلىن تەھرىرلىگەن، بۇ كىتابقا 1928 ـ يىلىدىن 1929 ـ يىلىنىڭ باشلىرىغىچە بولغان ئارىلىقتىكى ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ھەققىدىكى مۇنازىرىگە دائىر 47 پارچە ئاساسلىق ماقالە كىرگۈزۈلگەن، بۇ كىتاب 1929 ـ يىل 10 ـ ئايدا «شىمال يېڭىلىقلىرى» كىتاب ئىدارىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان.

(147) «ما جانابنىڭ يازغۇچىلىق دەستۇرى» نى چاڭ سۇلالىسىدىكى ما جەنجۇڭ يازغان، ئۇ مەملىكىتىمىز بويىچە خەنزۇ تىلى قائىدىسىنى بىرقە-دەر سىستېمىلىق تەتقىق قىلغان ئەڭ قەدىمكى كىتاب. «ماقالە يېزىش ئۇسۇلى» نى شا گەيزۇڭ، لىۇ شۇڭيۇ بىرلىشىپ يازغان، بۇ كىتابنى 1926 ـ يىلى شاڭخەيدە تەرەققىيپەرۋەرلىك كىتابخانىسى نەشر قىلغان.

(148) بۇ يەردە «ئۇچ بىكار» توپلىمىدىكى «قانداق يېزىش كېرەك» ۋە «قوڭغۇراق راۋانقىدا» دېگەن ئىككى پارچە ماقالە كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(149) ياپونىيە ھۆكۈمرانلىقىنىڭ ناسارالارنى قىرغانلىقى دېگەن سۆز مۇنداق ئەھۋالنى كۆرسىتىدۇ: XVI ئەسىردە خرىستىئان دىنى ياپونىيىگە كىرگەندىن كېيىن تېزدىن پۈتۈن مەملىكەتكە كېڭەيگەن. شۇ چاغدا ياپونىيە-نىڭ ھۆكۈمرانى دېچۈەن مۇفۇ (1603 — 1867) مۇرىتلارنىڭ بىرلىشىپ قارشىلىق كۆرسىتىشىدىن قورقۇپ، 1611 ـ يىلى بۇيرۇق چۈشۈرۈپ مەنئى

قىلغان. دىن تارقاتقۇچىلار ۋە مۇرىتلار دەھشەتلىك جازالاپ ئۆلتۈرۈلگەن. 1637 ـ يىلى داۋۇەندىكى خرىستىئان دىنىنىڭ مۇرىتلىرى قوزغىلاڭ كۆتۈرگەندە، مۇقۇ بىر يۈزنەچچە مىڭ ئەسكىرى بىلەن باستۇرۇپ، 10 مىڭدىن ئارتۇق كىشىنى قىرىپ تاشلىغان. مۇقۇ دېگەن سۆز 1192 ـ يىلىدىن 1867 ـ يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتىكى فېئوداللىق دەۋرىدە ئۆتكەن ياپونىيەنىڭ مەركىزىي ھەربىي مۇستەبىت ھۆكۈمىتى دېگەن سۆز.

(150) ئىنسانپەرۋەرلىكنى قارىغاش دولقۇنى دېگەن سۆز مۇنۇ ئەھۋالنى كۆزدە تۇتىدۇ: 1928 ـ يىلىنىڭ بىرىنچى يېرىمىدا ئىجادىيەت تەھرىراتى باشقۇرغان «مەدەنىيەت تەنقىدى»، «ئىجادىيەت ئايلىق ژۇرنىلى» قاتارلىق ژۇرناللاردا ئارقا ـ ئارقىدىن «سەنئەت ۋە ئىجتىمائىي تۇرمۇش»، «ئىنسان پەرۋەرلەر ئۆزىنى قامداپ قوغدىماقتا؟» «لۇشۈننىڭ يوقىتايلى، سىنى يوقىتايلى!»، «بەربىر مەست ـ ئەلەسنىڭ نەزىرى» قاتارلىق ماقالىلەر ئېلان قىلىنىپ، لۇشۈنگە «ئىنسانپەرۋەر» سۈپىتىدە خاتا تەنقىد بېرىلگەن.

(151) بىر كىتابخانا — شاڭخەيدىكى «ئەتە» كىتابخانىسىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ يەردە تىلغا ئېلىنغان ژۇرنال كېيىن نەشر قىلىنمىغان.

(152) «قالۇنمۇ ئىگىسى بىلەن بىللە ئۆلۈپتۇ» دېگەن سۆز چىڭ سۇلالىسىدىكى ۋاڭ زىيۇنىڭ ۋاڭ زىجىڭنىڭ تەزىيىسىگە بارغانلىقى ھەققىدىكى ھېكايىدىن چىققان. «يېڭى رىۋايەتلەر مۇسابەت» دە مۇنداق دېيىلگەن: «ۋاڭ زىيۇمۇ، ۋاڭ زىجىڭمۇ سەكراتقا چۈشۈپ قاپتۇ، ئەمما ۋاڭ زىجىڭ ئاۋۋال باقىي دۇنياغا كېتىپتۇ. ۋاڭ زىيۇ خىزمەتچىلىرىدىن، نېمىشقا خەۋەر يوق، ئۆلۈپ كەتتىمۇيا، دەپ سوراپتۇ. شۇنىڭ بىلەن كۆز يېشىمۇ قىلماي، ھارۋىغا ئولتۇرۇپ، تەزىيىگە بېرىپتۇ. ۋاڭ زىجىڭنىڭ قالۇن چىلىشقا ئامراق بولغانلىقىنى ئەسلەپ، تاۋۇت ئالدىغا بېرىپ، ۋاڭ زىجىڭنىڭ قالۇننى قولىغا ئېلىپ چاپتۇ. ئەپلەشتۇرەلمىگەندىن كېيىن، ۋاي زىجىڭ، ۋاي زىجىڭ! قالۇنۇڭمۇ سەن بىلەن بىللە باقىي دۇنياغا كەتكەن ئوخشايدۇ دەپ، سازنى چۆرۈۋېتىپ، قاتتىق يىغلاپتۇ. بىر ئايدىن كۆپرەك ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ئۆزىمۇ ئۆلۈپتۇ».

(153) بۇ ماقالە دەسلەپ 1931 ـ يىل 2 ـ ئايدا شاڭخەيدىكى «ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى» ژۇرنىلىنىڭ 12 ـ سانىغا «تاڭ خاندانلىقى سۈترا داموللىسىنىڭ سۈتراكالامانىملىرىنى ئەكىلىشى ھەققىدە داستان توغرىسىدا» دېگەن سەرلەۋھىدە بېسىلغان.

(154) «ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى» — ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنى نىشان قىلغان ئۇنىۋېرسال ئايلىق ژۇرنال. بۇ ژۇرنال شاگىيزۇڭ، يې شېڭتاۋ قاتارلىقلارنىڭ مۇھەررىرلىكىدە 1930 ـ يىلى شاڭخەيدە نەشر قىلىنغان، مەرىپەت كىتابخانىسى تەرىپىدىن چىقىرىلغان.

(155) جېن جېڭدو (1898—1958) — تەخەللۇسى شىتى، فۇجيەن ئۆلكىسى چاڭلۇ ناھىيىسىدىن، يازغۇچى، ئەدەبىيات تارىخشۇناسى، ئەدەبىيات تەنقىداتى جەمئىيىتىنىڭ ئاساسىي ئەزالىرىدىن بىرى، «رومانلار ئايلىق ژۇرنىلى»نى تەھرىرلىگەن، «گۈي گۈڭكۇاڭ»، «سۈرەتلىك جۇڭگو ئەدەبىيات تارىخى» قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازغان.

(156) «تاڭ خانداڭلىقىنىڭ سۈترا داموللىسىنىڭ سۈترا كالامانىملەرنى ئەكىلىشى ھەققىدە داستان» — «ئۇلۇغ تاڭ خانداڭلىقىنىڭ سۈترا داموللىسىنىڭ سۈترا كالامانىملىرىنى ئەكىلىش خاتىرىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ كىتاب ئۇچ توم 17 بابتىن تەركىب تاپقان، تاڭ خانداڭلىقى دەۋرىدىكى شەيخلەرنىڭ سۈتىرانى ئەكىلىش ھەققىدىكى ھېكايىنىڭ ئەڭ بالادۇرقى نۇسخىسى. ئاپتورى نامەلۇم.

(157) ۋاڭ گوۋېي (1877 — 1927) — يەنە بىر ئىسمى جېڭئەن، لەقمى گۈەنتاڭ، جېجياڭ ئۆلكىسى خەينىڭ ناھىيىسىدىن، يېقىنقى زامان ئالىمى؛ تارىخ، ئارخېئولوگىيە، دراما تارىخى بىلەن شۇغۇللانغان، «سۈن، يۈەن دەۋرلىرىدىكى چاڭچىلە تارىخى»، «كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى» رىۋايەتلەر ۋە «گۈەنتاڭ توپلىمى» قاتارلىق كىتابلارنى يازغان. ئۇ 1915 ـ يىلى «تاڭ خانداڭلىقى سۈترا داموللىسىنىڭ سۈترا كالامانىملىرىنى ئەكىلىشى ھەققىدىكى داستان»نى سۈرەتلىك كىتاب قىلىپ نەشر قىلىش ئۈچۈن يازغان كىرىش سۆزىدە مۇنداق دېگەن: «سۈن دەۋرىدە نەشر قىلىنغان ئۇلۇغ تاڭ خانداڭلىقى سۈترا داموللىسىنىڭ سۈترا كالامانىملىرىنى ئەكىلىشى ھەققىدە داستان ئۈچ توم... كىتابنىڭ ئاخىرىدا جۇڭزازلىق جاڭ خەلپەت نەشر قىلغان، دېگەن سۆز بار. جۇڭزازى لىڭئەن ژىلايىتىنىڭ بىر كوچىسىنىڭ ئىسمى، تىياتىرخانا ئورۇنلاشقان يەردۇر.»

(158) ژۇ جاڭلىن — داتۇڭ (سەنشىگە تەۋە) دېگەن يەردىن، يۈەن خانداڭلىقى دەۋرىدىكى دراماتورگ، «سۇ دۇڭپونىڭ چۈشلىرى»، «تاڭ خانداڭلىقى سۈترا داموللىسىنىڭ غەربتىن سۈترا كالامانىملىرىنى ئەكىلىشى» (ھازىر پەقەت ئىككى پەردىسى قالغان) قاتارلىق چاڭچىلە ئەسەرلىرىنى يازغان. مۇھەررىردىن: «غەرب ساياھىتى»نى يۈەن خانداڭلىقى دەۋرىنىڭ ئاخىرىدىكى يىڭ شىيەن يازغان. ئوتتۇرىكەندە ژۇ جاڭلىن يازغان دەپ خاتا قارالغان.

(159) دېفۇ سۈفېڭ (1863 — 1957) — ياپونىيىلىك يازغۇچى. ئۇ 1926 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى توكيودىكى «خەلق خەۋەرلىرى» دېگەن ژۇرنالدا «لۇشۈن ھەزرەتلىرىنىڭ جۇڭگو رومانلىرىنىڭ قىسقىچە تارىخى، دېگەن ماقالىسى ھەققىدە» دېگەن ماقالىنى ئېلان قىلىپ، لۇشۈننىڭ «ئۇلۇغ تاڭ خانداڭلىقى سۈترا داموللىسىنىڭ سۈترا كالامانىملىرىنى ئەكىلىشى

لمش خاتىرىسى» نىڭ نەشر قىلىنغان ۋاقتى توغرىسىدىكى پىكرىگە قارشى تۇرغان.

(160) قەلەمنى كەم تارتىش — تاڭ سۇلالىسىدىن باشلانغان بىر خىل پەرھىز؛ شۇ زاماننىڭ پادىشاھىنىڭ ۋە چوڭلارنىڭ ئىسمىنى يازغاندا ئاخىرقى بىر سىزىقنى كەم يازىدىغان ئادەت.

(161) شاۋشېڭ — جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسى شاۋشېڭ 1 ـ يىلى (1131 ـ يىلى) ۋىلايەت قۇرۇلۇپ، شۇ يىلنىڭ نامىنى شاۋشېڭ ۋىلايىتىنىڭ نامى قىلىپ بېكىتكەن.

(162) «جېجياڭدىكى قەدىمكى نەشرلەر ئەسلەتمىسى» — سۇڭ، يۈەن دەۋرلىرىدە جېجياڭدىكى خاڭجۇ، جياشېڭ ۋىلايەتلىرىدە نەشر قىلىنغان ھەر خىل كىتابلارنىڭ ۋاڭ گوۋېي رەتلىگەن مۇندەرىجىلىرى.

(163) «بېيجىڭ نۇسخىسىدىكى ئاممىباب ھېكايىلەر» — سۇڭ دەۋرىدىكى ئادەملەر نەشر قىلغان كىتاب نۇسخىسى. ئەسلىي كىتابنىڭ جىلد سانى نامەلۇم. ھازىر 10 ـ دىن 16 ـ جىلدكىچىلىك جەمئىي يەتتە پارچە ماقالە بار.

(164) بۇ ماقالە دەسلەپ 1931 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى شاڭخەيدىكى «ئالدىنقى قاراۋۇل» (شېھىتلار خاتىرىسىگە بېغىشلانغان مەخسۇس سان) غا ئىمزاسىز بېسىلغان.

1931 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى «سول قاناتلار ئىتتىپاقى» يازغۇچىلىرىدىن لى ۋېيسېڭ، رۇ شى، خۇيېپېڭ، فېڭ جېيەن، يىنفۇ قاتارلىق بەش كىشىنى گومىنداڭ قولغا ئېلىپ، 2 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى شاڭخەيدىكى لۇڭخۇا دېگەن يەردە مەخپىي ئۆلتۈرۈۋەتكەن. گومىنداڭنىڭ فاشىستىك قىلمىشلىرىنى پاش قىلىش ئۈچۈن، لۇشۈن سول قاناتلار ئىتتىپاقىنىڭ مەخپىي ژۇرنىلى «ئالدىنقى قاراۋۇل» نى چىقىرىپ، «رۇ شىنىڭ قىسقىچە تەرجىمھالى»، «جۇڭگو پرولېتارىيات ئىنقىلابىي ئەدەبىياتى ۋە پېشقەدەملەرنىڭ قېنى» قاتارلىق ماقالىلەرنى يازغان ۋە «جۇڭگو سول قانات يازغۇچىلىرى ئىتتىپاقىنىڭ گومىنداڭنىڭ ئىنقىلابىي يازغۇچىلارنى كۆپلەپ قىرغانلىقى ھەققىدىكى بايانات»نى يېزىشقا قاتناشقان.

بۇ ماقالىدە يېزىلغان بىرقانچە جايلارنىڭ ئىسمى ۋە ۋەقەلىك شۇ ۋاقىتتىكى شەرت ـ شارائىت چەكلىمىسى سەۋەبىدىن ئەمەلىيەت بىلەن ئازراق پەرقلىق بولغان: رۇ شى 1902 ـ يىلى جېجياڭ ئۆلكىسى نىڭخەي ناھىيىسىدە تۇغۇلغان، 1917 ـ يىلى تەيجۇغا بېرىپ، جېجياڭ ئۆلكىلىك 6 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇغان، 1918 ـ يىلى خاڭجۇدىكى جېجياڭ ئۆلكىلىك 1 ـ دارىلمۇئەللىمىنگە ئىمتىھان بېرىپ كىرىپ، 1923 ـ يىلى ئوقۇشنى پۈتتۈرگەن، 1925 ـ يىلى ئەتىيازدا بېيجىڭغا بېرىپ، بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ چەتتىن دەرس ئاڭلىغۇچى ئوقۇغۇچىسى بولغان، شۇ يىلنىڭ ئاخىرى جېجياڭغا قايتىپ، جېڭخەي ئوتتۇرا مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچى بولغان، كېيىن ئىلمىي مۇدىر بولغان، 1927 ـ يىلى ئەتىيازدا نىڭخەي ئوتتۇرا مەكتىپىنى قۇرغان ھەم ناھىيىلىك مائارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بولغان، 1928 ـ يىل 5 ـ ئايدا نىڭخەينىڭ تىڭفاڭ دېگەن يېرىدىكى دېھقانلار قوزغىلىڭىغا قاتناشقان، قوزغىلاڭ مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن شاڭخەيگە بارغان. 1930 ـ يىل 5 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە قاتناشقان.

(165) «تاڭ نۇرى» تەھرىراتى — ئەدەبىيات تەشكىلاتى، 1921 ـ يىلى خاڭجۇدا قۇرۇلغان، ئاساسىي ئەزالىرىدىن جۇ زىچىڭ، يې شېڭتاڭ، رۇ شى، فېڭ شۆفېڭ، فەن موخۇا، ۋېي جىڭجى قاتارلىقلار بار. بۇ تەھرىرات «تاڭ نۇرى» ھەپتىلىك ژۇرنىلىنى نەشر قىلغان.

(166) «سارىڭ» — ھېكايىلەر توپلىمى، بۇ توپلامغا جاۋ جېڭفۇ ئىمزاسىدىكى ئالتە پارچە ھېكايە كىرگۈزۈلگەن، 1925 ـ يىلىنىڭ باشلىرىدا ئاپتور ئۆز پۇلى بىلەن نەشر قىلدۇرغان، نەچپودىكى «خۇاشىڭ» كىتاب ئىدارىسى ۋاكالىتەن باسقان.

(167) «سەھەر غۇنچىسى» تەھرىراتى — لۇشۈن، رۇ شى قاتارلىق كىشىلەر ئۇيۇشتۇرغان ئەدەبىيات ـ سەنئەت تەشكىلاتى بولۇپ، 1928 ـ يىل 11 ـ ئايدا شاڭخەيدە قۇرۇلغان.

(168) «سەھەر غۇنچىسى» — ئەدەبىيات ـ سەنئەت ھەپتىلىك ژۇرنىلى، 1928 ـ يىل 12 ـ ئايدا نەشر قىلىنىشقا باشلاپ، 1929 ـ يىل 5 ـ ئايغىچە جەمئىي 20 سان چىقىرىلغان، 6 ـ ئايدىن كېيىن «سەھەر غۇنچىسى» ھەپتىلىك ژۇرنىلىغا ئۆزگەرتىلىپ، 1929 ـ يىل 9 ـ ئايدا 12 ـ سانغا بارغاندا نەشردىن توختىغان.

(169) «سەنئەت گۈلزارلىقىنىڭ سەھەر غۇنچىسى» — «سەھەر غۇنچىسى» تەھرىراتى نەشر قىلغان گۇزەل سەنئەت مەجمۇئەسى. لۇشۈن، رۇ شىلار مۇھەررىرلىك قىلغان، چەت ئەل گۇزەل سەنئەت ئەسەرلىرىدىن «يېقىنقى زامان ياغاچ ئويمىسىدىن تاللانمىلار توپلىمى» 1 ـ، 2 ـ توم، «لۇگۇ خۇڭئېر رەسىملىرىدىن تاللانمىلار»، «بېئاردىسلى رەسىملىرىدىن تاللانمىلار» ۋە «يېڭى روسىيە گۇزەل سەنئەتلىرىدىن تاللانمىلار»نى چىقارغان. ئاخىرقى تاللانما نەشر قىلىنغان چاغدا «سەھەر غۇنچىسى» تەھرىراتى تارقىلىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، ئۇنى «پارلاق جۇڭخۇا» كىتاب ئىدارىسى نەشر قىلغان.

(170) «ئۇلۇغ تەسىرات» — خەۋەر بولۇپ، «دۇنيا مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ تۇنجى سانى (1930 ـ يىل 9 ـ ئايدا بىرلا سان چىقىرىلغان) غا لىيۇ جىچىڭ ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(171) «كونا دەۋرنىڭ ئۆلۈشى» — رومان، 1929 - يىل 10 - ئايدا، «شىمال يېڭىلىقلىرى» كىتاب ئىدارىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان؛ «ئۇچ ئاچا - سىڭىل» — ھېكايە، 1929 - يىل 4 - ئايدا، شۇيمۇ كىتابخانىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان؛ «2 - ئاي» — ھېكايە، 1929 - يىل 11 - ئايدا «باھار دولقۇنى» كىتاب ئىدارىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. لۇشۈن ئۇنىڭغا «قىسقىچە مۇقەددىمە» يېزىپ، «ئۇچ بىكار» توپلىمىغا كىرگۈزگەن؛ «ئۇمىد» — ھېكايىلەر توپلىمى، 1930 - يىل 7 - ئايدا، شاڭخەي تىجارەت كىتابخانىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان.

(172) «فائۇست ۋە شەھەر» — دراما، رۇ شى تەرجىمە قىلغان، 1930 - يىل 9 - ئايدا شاڭخەيدىكى «مۇقەددەس ئەل نۇرى» تەھرىراتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان، «ھازىرقى زامان ئەدەبىيات - سەنئەت مەجمۇئەسى» دىن بىرى. لۇشۈن بۇ كىتابقا خاتىمە يېزىپ بەرگەن ھەم ئاپتورنىڭ قىسقىچە تەرجىمھالىنى تەرجىمە قىلغان، (بۇ ماقالىلەر ئايرىم - ئايرىم ھالدا «توپلام سىرتىدىكى توپلامدىن تەرجىمىلەر» ۋە «لۇشۈن تەرجىمە ئەسەرلىرى توپلىمى» نىڭ 10 - تومىغا كىرگۈزۈلگەن).

(173) گوركىي — سوۋېت پرولېتارىيات يازغۇچىسى، ئۇنىڭ «ئارتومانوفلارنىڭ ئىشى» دېگەن رومانىنى رۇ شى «چۈشكۈنلەر» دېگەن نامغا ئۆزگەرتىپ تەرجىمە قىلىپ جاۋخۇڭ ئىمزاسىدا 1934 - يىل 3 - ئايدا تىجارەت كىتابخانىسى ئارقىلىق نەشر قىلدۇرغان.

(174) «دانىيە ھېكايىلىرى» غا رۇ شى تەرجىمە قىلغان ئاندېرسىن قاتارلىق يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىدىن 11 پارچە ماقالە كىرگۈزۈلۈپ، جىن چاۋ ئىمزاسىدا «سەھەر غۇنچىسى» تەھرىراتىنىڭ «شىمالىي ياۋروپا ئەدەبىي ئەسەرلىرى مەجمۇئەسى» (4) كە كىرگۈزۈلگەن، 1929 - يىل 4 - ئايدا، ئۇ ھەقتە ئىلان چىققان، لېكىن نەشر قىلىنمىغان. 1937 - يىل 3 - ئايدا، يەنە دەن چېۋ تەرجىمە قىلغان ئالتە پارچە ماقالە كىرگۈزۈلۈپ، تىجارەت نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان.

(175) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1931 - يىل 4 - ئاينىڭ 25 - كۈنى «ئالدىنقى قاراۋۇل» غا — L. S ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(176) تەرجىمھاللار — «ئالدىنقى قاراۋۇل» غا بېسىلغان «سول قاناتلار ئىتتىپاقى» نىڭ قۇربان بولغان بەش ئەزاسىنىڭ قىسقىچە تەرجىمھالىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلار: «لى ۋېيسىڭ (1903—1931)، يەنە بىر ئىسمى لى چېۋشى، خۇبېي ئۆلكىسى ۋۇچاڭ شەھىرىدىن. ئۇ «دوستويېۋسكى»، «داۋالغۇشتا قالغان يېڭى روسىيە يېزىلىرى» دېگەن ماقالىلەرنى تەرجىمە قىلغان. رۇ شى توغرىسىدا مۇشۇ كىتابتىكى «رۇ شىنىڭ قىسقىچە تەرجىمھالى» غا قارالسۇن. خۇ يېپىڭ (1905—1931) — فۇجيەن ئۆلكىسى فۇجۇ

شەھىرىدىن، ئۇ «موسكۋاغا»، «ئىقبال ئالدىمىزدا» قاتارلىق رومانلارنى يازغان. فېڭ جيەن (1907—1931) — يەنە بىر ئىسمى لىڭمېي، ئايال، گۇاڭدۇڭ ئۆلكىسى چاۋجۇ شەھىرىدىن، «ئاخىرقى نجات يول»، «قىزىل خاتىرىلەر» قاتارلىق رومانلارنى يازغان. يىن خۇ (1909—1931) — ئەسلىي ئىسمى بەيماڭ، يەنە بىر ئىسمى شۇيبەي، جېجياڭ ئۆلكىسى شياڭشەن ناھىيىسىدىن، «بالىلار مۇناری»، «ۋولگىدىكى قارا دولقۇن» قاتارلىق شېئىرلارنى يازغان، ھايات ۋاقتىدا توپلام قىلىپ چىقىرالمىغان.

(177) بۇ ماقالىنى ئاپتور ئۆز ۋاقتىدا جۇڭگودا تۇرغان ئامېرىكىلىق مۇخبىر ئاگنىس سمېدلېي خانىمنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن، ئامېرىكىدىكى ژۇرنال «يېڭى ئاممە» غا ئاتاپ يازغان، ۋاقتى 1931 - يىل 4 - ئاي ياكى 5 - ئايلار بولسا كېرەك، شۇ چاغدا مەملىكەت ئىچىدىكى مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلىنمىغان.

(178) بابىيت ئەپەندىنىڭ مۇرتى دېگەن سۆز «ئالىم» لىياڭ شىچيۈنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ھەقتە مۇشۇ كىتابتىكى «قاتمال تەرجىمە ۋە ئەدەبىياتنىڭ سىنىپىيلىقى»، «كاپىتالىستلارنىڭ سالپايغان لالما ئىتى» ھەم مۇناسىۋەتلىك ئىزاھلارغا قارالسۇن.

(179) سېرافىموۋىچ (1863 — 1949) — «تۆمۈر ئېقىن» قاتارلىق رومانلارنى يازغان. ئىۋانوف — «14 — 69 - نومۇرلۇق زەرەھىلى پويىز» قاتارلىق رومانلارنى يازغان. ئوگنىيف (1888 — 1938) — «يېڭى روسىيە ئوقۇغۇچىسىنىڭ خاتىرىسى» قاتارلىق رومانلارنى يازغان. بۇلارنىڭ ھەممىسى سوۋېت يازغۇچىلىرى. چېخوف (1860 — 1904) — بىرنەچچە يۈز پارچە ھېكايە ۋە «ۋانىيە تاغا»، «گىلاسزارلىق» دېگەن سەھنە ئەسەرلىرىنى يازغان. ئاندرېيېف — «قىزىل كۆلكە» قاتارلىق ھېكايىلەرنى يازغان. بۇلارنىڭ ھەممىسى روسىيە يازغۇچىلىرى.

(180) Mr. Cat ۋە Miss Rose — ئىنگلىزچە مەنىسى مۇشۇك ئەپەندى، قىزىلگۈل خېنىم، دېگەن بولىدۇ.

(181) زۇرمۇخلېن (1883 — 1951) — گېرمانىيە ئايال يازغۇچىسى، گىتلېرنىڭ زۇلمى ئاستىدا ئەسەرلىرى مەنئى قىلىنغان. ئۇ «كىچىك پىفىئوتېر» (شۇي شا تەرجىمە قىلغان، لۇشۈن كوررېكتورلۇق قىلىپ تۈزەتكەن) دىكى 6 - ماقالە «قارنى يېرىپ چىققان گىياھ» دېگەن ماقالىسىدە ئەزگۈچىلەر سىنىپىنى ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمىنى قەھر - زىمىستانغا ئوخشىتىپ، ئۇنىڭغا لەنەت ئوقۇغان.

(182) بىر گېنېرال — ئۆز ۋاقتىدا خۇنەندە تۇرغان مىلىتارىست خېي جيەننى كۆرسىتىدۇ. خېي جيەن 1931 - يىل 2 - ئاينىڭ 23 - كۈنى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ماۋارىپ مىنىستىرلىكىگە يوللىغان دوكلاتىدا دەستۇر-

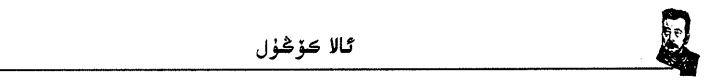

لارده هايۋانلارنى ئادەمگه ئوخشتىشنى مەنئى قىلىشنى تەشەببۇس قىلغان. ئۇ دوكلاتتا مۇنداق دېيىلگەن: «يېقىنقى دەرسلىكلەردە كۆپىنچە ئىت توغرىسىدا، توشقاق توغرىسىدا، ئۈردەك توغرىسىدا يېزىلغان. مۇشۇك خېنىم، ئىت ئاكا، كالا بوۋا دېگەن سۆزلەر ھەممە قۇرلاردا بار. قۇشلار، هايۋانلار سۆز قىلالايدىغان بولۇپ قالغان، ئۇلارغا ھۆرمەت - ئىززەت ئاتا قىلىنغان، ئۇنىڭ ئاجايىپ - غارايىپلىقىنى سۆز بىلەن ئىپادىلەپ بېرىش تەس.»

(183) ستۆۋېنسون (1850 — 1894) — ئەنگلىيىلىك يازغۇچى، «ئالتۇن - كۈمۈش ئارىلى» قاتارلىق ھېكايىلەرنى يازغان. ۋىلدې (1856 — 1900) — ئەنگلىيىلىك، ھەممىدىن گۈزەللىك ئۈچۈن مەسلىكىدىكى يازغۇچى.

(184) بۇ، ھۆكۈمەت ئەزاسى جۇ يېڭىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ گومىنداڭ شاڭخەي شەھەرلىك پىرقە بۆلۈمىنىڭ ئەزاسى، شاڭخەي شەھەرلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى. «ئاۋانگارت» ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى، پايلاقچىلار ئەترىتىنىڭ باشلىقى — خەن زىڭپۇنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ گومىنداڭ شاڭخەي شەھەرلىك پىرقە بۆلۈمى دائىمىي ھەيئىتىنىڭ ئەزاسى، گارنىزون قوماندانلىق شتابى پايلاقچىلار ئەترىتىنىڭ باشلىقى، قوشۇمچە ھەربىي سوت باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، «ئاۋانگارت» ھەپتىلىك گېزىتىنىڭ مۇھەررىرلىرىدىن بىرى. ئۇلار «مىللەتپەرۋەرلىك ئەدەبىياتى ھەرىكىتى» نىڭ تەشەببۇسچىلىرى.

(185) ھېنرى فورد (1863—1947) — ئامېرىكىدىكى ئاپتوموبىل سانائىتى بىلەن شۇغۇللانغان مونوپول كاپىتالىست، «ئاپتوموبىل پادىشاھى» دېگەن ئاتىقى بار.

(186) 1931 - يىل 4 -، 5 - ئايلاردا «سول قاناتلار ئىتتىپاقى» نىڭ دائىمىي ھەيئىتى «جۇ چۈەنفېڭ، يې لىڭفېڭ، جۇ شۇيېڭلارنى ئىتتىپاقىتىن چىقىرىۋەتكەنلىك توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» ئېلان قىلىپ، ئۇلارنىڭ «مىللەتپەرۋەرلىك ئەدەبىيات ھەرىكىتى» گە ئەگەشكەن ياكى قاتناشقانلىقىنى ۋە باشقا ئەكسىيەتچىل ھەرىكەتلىرىنى پاش قىلغان («ئەدەبىيات خەۋىرلىرى» نىڭ 1 - جىلد 2 - سانىغا قارالسۇن). ئاپتور بۇ يەردە ئارقىسىغا بۇرۇلغان ئەدەب ۋە سەنئەتكارلار دەپ مۇشۇ كىشىلەرنى كۆرسىتىدۇ.

(187) ھېئاردسلېي (1872 — 1898) — ئەنگلىيىلىك رەسسام، كۆپەرەك سخېما خاراكتېرلىك سىدام رەسىملەر بىلەن جەمئىيەت تۈزۈمۇشىنى تەسۋىرلەپ، ئادەم رەسىمىنى بەك ئورۇق قىلىپ كۆرسىتىدۇ.

(188) بۇ نۇتۇق دەسلەپتە 1931 - يىل 7 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ۋە 8 - ئاينىڭ 3 - كۈنى «ئەدەبىيات - سەنئەت ئاخباراتى» نىڭ 20 - ۋە 21 - سانىغا بېسىلغان. كېيىن ئاپتور تەرىپىدىن تۈزىتىلىپ، بۇ كىتابقا

كىرگۈزۈلگەن. نۇتۇق سۆزلەنگەن كۈن، «لۇشۈن خاتىرىلىرى» گە قارىغاندا، 1931 - يىل 7 - ئاينىڭ 20 - كۈنى بولۇش كېرەك، قوشۇمچە ماۋزۇدىكى 8 - ئاينىڭ 12 - كۈنى خاتا خاتىرىلەنگەن.

(189) «شېنبائاۋ گېزىتى» — مەملىكىتىمىزدە تارىخى ئەڭ ئۇزۇن بولغان بۇرژۇئا گېزىتى، 1872 - يىل 4 - ئاينىڭ 30 - كۈنى (چىڭ سۇلالىسى تۇڭجى پادىشاھىنىڭ يىلنامىسى بويىچە 11 - يىل 3 - ئاينىڭ 23 - كۈنى) شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، 1949 - يىل 5 - ئاينىڭ 26 - كۈنى شاڭخەي ئازاد بولغاندىن كېيىن نەشردىن توختىغان. بۇ گېزىتنىڭ دەسلەپكى مەزگىلدىكى مەزمۇنى: ئىچكى - تاشقى خەۋەرلەردىن باشقا، يەنە بەزى مەددىاھ شېئىرلىرى، ئىدېئوم، تېپىشماق، شېئىر، ناخشا ۋە باشقىلاردىن ئىبارەت ئىدى. بۇنداق نەرسىلەرنى يازغانلار كۆپىنچە شۇ ۋاقىتتىكى ئاتالمىش «ئەپەندى» لەر.

(190) قەدىمىي ۋە ئەينى زامان ئۇسلۇبىدىكى شېئىرلار دېگەن سۆز، قەدىمكى زامانداقى ۋە ھازىرقى زامانداقىسىنى دېمەكچى. تاڭ سۇلالىسىدىكى كىشىلەر ئۆز زامانىدا شەكىللەنگەن قېلىپ بويىچە يېزىلغان شېئىرلارنى ھازىرقى زامان شېئىرلىرى، ئىلگىرىكىسىنى قەدىمكى زامان شېئىرلىرى دەپ ئايرىغان، كېيىنكىلەرمۇ شۇ بويىچە ئاتاپ كەلگەن.

(191) «ئۆلىمالارنىڭ غەيرىي رەسمىي قىسسىسى» — رومان، چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ۋۇ جېڭزى يازغان، جەمئىي 55 باب، بۇ كىتاب ئىمتىھان تۈزۈمى ۋە فېئودالىلىق ئەدەپ - قائىدىلىرىنى مەسخىرە قىلغان ۋە تەنقىد قىلغان.

(192) ئاغۇات — ھەرەمئاغىسى، ھەرەم بېگى، ئاختا قىلىنغان ئادەم — ت.

(193) «ئاغۇات سەنباۋنىڭ غەربكە سايا ھىتى» — «ئاغۇات سەنباۋنىڭ غەربكە سايا ھىتىنىڭ ئاممىباب قىسسىلىرى»، مىڭ دەۋرىدە لو مادىڭ يازغان، جەمئىي 20 جىلد، 100 باب.

(194) «پاراغەتنامە» — چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى ئاممىباب ھېكايە، تەنقىدىي ئەپەندىم دېگەن تەخەللۇس بىلەن يېزىلغان، دەرۋىش سىجۇ تەقرىز يازغان، جەمئىي ئۈچ توپلام، 32 باب.

(195) «دېھنشجەي رەسىملىك ژۇرنىلى» — 10 كۈنلۈك ژۇرنال، «شېنبائاۋ گېزىتى» گە قوشۇلۇپ تارقىتىلغان تاش مەتبەئەدە بېسىلغان رەسىملىك ژۇرنال، 1884 - يىلى نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، 1898 - يىلى نەشردىن توختىغان، «شېنبائاۋ» گېزىتخانىسى قارىمىقىدىكى دېھنشجەي تاش مەتبەئە نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان، ۋۇ يۈرۇ مۇھەررىر بولغان. كېيىن ۋۇيۈرۇ بۇ ژۇرنالغا بېسىلغان ئۆزىنىڭ ئەسەرلىرىنى يىغىپ توپلام

قىلغان. تۇپلامنىڭ سەرلەۋھىسى: «ۋۇيۇرۇ قەلەم جەۋھىرى».
ۋۇيۇيرۇ (? — 1893) — جياڭسۇ ئۆلكىسى ۋۇشيەن ناھىيىسىدىن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا ئۆتكەن رەسسام.

(196) رەسىملەر — مىن، چىن سۇلالىلىرىدىن بۇيانقى ئاممىباب رومانلارنىڭ مۇقاۋىلىرىدىكى رەڭسىز رەسىملەرنى كۆرسىتىدۇ.

(197) يې لىڭفېڭ (1904—1975) — جياڭسۇ ئۆلكىسى نەنجىڭ شەھىرىدىن، يازغۇچى ۋە رەسسام، ئىجادىيەت تەھرىراتىنىڭ ئەزاسى، 1926 ـ ۋە 1927 ـ يىللىرى شاڭخەيدە «تىلسىمات» يېرىم ئايلىق ژۇرنىلىنى چىقىرىپ، يېڭى «لۇكچەكپەرەسلىك»نى تەرغىب قىلغان.

(198) «ئۇكىيو» — ياپونىيە دېچۇەن دەۋرىدە (1603—1867) ئەۋج ئالغان خەلق رەسسىلىرىنىڭ بىر تۈرى. كۆپىنچە تۆۋەن قاتلامدىكى شەھەر خەلقىنىڭ تۇرمۇشى تەسۋىرلەنگەن، XVIII ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا بارا ـ بارا زاۋال تاپقان.

(199) «جوئاننىڭ قىسقىچە تەرجىمىھالى» — ئەنگلىيىلىك ھاگگارد يازغان رومان، دەسلەپتە پەن شىزىنىڭ ئىمزاسىدا چىقىرىلغان مۇشۇ كىتاب-نىڭ تەرجىمىسى ئەسلىي ئاپتور يازغان كىتابنىڭ يېرىمى ئىدى، 1903 ـ يىلى شاڭخەي مەدەنىيەت كىتاب ئىدارىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. شۇ چاغدا ناھايىتى كەڭ تارقىتىلغان، كېيىن لىن چىڭنەن ۋېي يىنىڭ ئاغزاكى دەپ بەرگەنلىكىگە قاراپ، پۈتۈن كىتابنى تەرجىمە قىلىپ چىققان. بۇ كىتابنى 1905 ـ يىلى تىجارەت كىتابخانىسى نەشر قىلغان.

(200) لىن چىڭنەن (1852—1924) — ئىسمى لىن شۇ، فۇجيەن ئۆلكىسىنىڭ مىڭشيەن (ھازىرقى مىڭخۇ) ناھىيىسىدىن؛ ياشلىق دەۋرىدە بۇرژۇئا ئىسلاھاتچىلىق سىياسىي پائالىيەتلىرىگە قاتناشقان، باشقىلارنىڭ سۆزلەپ بەرگىنىگە ئاساسەن، ياۋروپا، ئامېرىكا ئەللىرىنىڭ 100 نەچچە خىل ئەدەبىي ئەسەرلىرىنى قەدىمكى يېزىق ـ تىل بىلەن تەرجىمە قىلىپ، «لىن تەرجىمە قىلغان ھېكايە» دەپ نام بەرگەن، ئۇلارنىڭ تەسىرى ناھايىتى چوڭ بولغانىدى، ئۇ كېيىنكى يىللىرىدا يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتىگە قارشى تۇرۇپ، «4 ـ ماي» دەۋرىدە قەدىمپەرەسلەرنىڭ ۋەكىلىگە ئايلىنىپ قالغان. «ئىلگىرىكى تەرجىمانداىن، بۇنىڭ ھەممىنى تەرجىمە قىلىپ، جوئاننىڭ قىممىتىنى چۈشۈرۈۋېتىپتۇ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ كەيپىنى قاچۇرۇپ قويۇپتۇ، دېگەن قاتتىق دەشنەمنى ئىشتىكەن» دېگەن سۆز يىڭ بەنشىڭنىڭ «جوئاننىڭ قىسقىچە تەرجىمىھالى توغرىسىدىكى ئىككى تەرجىمە كىتابىنى ئوقۇغاندىن كېيىن» دېگەن ماقالىسىدىكى مۇنداق سۆزگە قارىتىلغان؛ فەن شىزى قانچە ئويلاپ، قانچە باش قاتۇرۇپ، ئاخىرى ھامىلىدار بولغان ۋەقەلىكنى چىقىرىۋېتىپ، جوئاننىڭ يېغىرنىنى ياپقان··· بىراق، لىڭ ۋېيلۇنىڭ جوئانغا قانداق

ئاداۋەتتى بارلىقىنى بىلمەيمەن، ئۇ فەن شىزى مىڭ بىر ئامالالارنى قىلىپ يوشۇرغان يېغىرنىنى كولاپ، كىتابنى تولۇقلاپ، جوئاننىڭ ئوبرازىنى خۇ-نۇكلەشتۇرگەن··· ئىسىت! فەن شىزى جوئاننىڭ كەمچىلىكىنى يوشۇرۇپ، ئۇتۇقىنى گەۋدىلەندۈرگەنلىكى ئۈچۈن شۆھرەت قازانغان، لىڭ ۋېيلۇ قىلمە-شىنى ئېچىپ، ئەپت ـ بەشىرىسىنى ئاشكارىلىغانلىقى ئۈچۈن ئىناۋەتسىنى تۆكۈۋەتكەن».

(201) تېەنشۇي ژۇشىڭ — يەنى چىڭ دېشيەن، قوشماق ئۆردەك، جۇپ كېپىنەكچى يازغۇچى، «18 ـ سېنتەبىر» ۋەقەسىدىن كېيىن، پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ ياپون ماللىرىنى چەكلەش ساداسى ئىچىدە ئائىلىۋى سانائەت ئارقىلىق «تەڭداشسىز» ماركىلىق چىش پاراشوكىنى ئىشلەپ چىقە-رىپ، ياپونىيىنىڭ «ئالماس» ماركىلىق چىش پاراشوكىنىڭ ئورنىغا دەس-سىتىپ، ھەممە جايدا سېتىپ باي بولغان. مۇھەررىردىن: تېەنشۇي ژۇشىڭ 1920 ـ يىلى «شېنبېاۋ گېزىتى. ئەركىن پاراك»نى تەھرىرلىگەن. ئۇ «قاش ـ كىرپىك تىلى»نىڭ مۇھەررىرى ئەمەس. «قاش ـ كىرپىك تىلى» ـ قوشماق ئۆردەك، جۇپ كېپىنەك تەرەپدارلىرىنىڭ ئايلىق ژۇرنە-لى. ئۇ گاۋ جيەنخۇانىڭ مۇھەررىرلىكىدە 1914 ـ يىل 10 ـ ئايدا نەشر قىلىنىشقا باشلاپ، 1916 ـ يىل 18 ـ سانىغا يەتكەندە نەشردىن توختىغان.

(202) «قوشماق ئۆردەك، جۇپ كېپىنەك ئەدەبىياتى» — قوشماق ئۆردەك، جۇپ كېپىنەك تەرەپدارلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلار كۆپرەك قەدىمكى تىلدا ئۇششاق شەھەر پۇقرالىرىنىڭ ھەۋىسىگە لايىق ئەپەن-دى، نازىنىنلار توغرىسىدىكى ھېكايىلەرنى يازغان. قوشماق ئۆردەك ـ جۇپ كېپىنەك تەرەپدارلىرى چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرلىرى، مىنگونىڭ باشلىرە-دا ئەۋج ئالغان، ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ، «رومانلار گېزىتى»، «خەلق ھوقۇقى ئېلىمېنتلىرى»، «ھېكايىلەر مەجمۇئەسى»، «شەنبە» قاتارلىق گېزىت ـ ژۇرناللارنى چىقارغان. «شەنبە»نىڭ تەسىرى چوڭراق بولغاچقا، ئۇلار «شەنبىچىلەر» دەپمۇ ئېيتىلىدۇ. ئۇلارغا ۋەكىللىك قىلىدىغان يازغۇ-چىلاردىن باۋ تېەنشاۋ، چىڭ دېشيەن، شۇي شىگىيا، جۇ سۇجۇەن، جاڭ خېڭشۇي قاتارلىقلار بار.

(203) «يېڭى ياش» — ئومۇمىي خاراكتېرلىك ئايلىق ژۇرنال. «4 ـ ماي» مەزگىلىدە يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتىنى تەشەببۇس قىلغان، مارکسىزمنى تارقاتقان مۇھىم ژۇرنال. 1915 ـ يىل 9 ـ ئايدا چېن دۇشيۇنىڭ مۇھەررىرلىكىدە شاڭخەيدە نەشر قىلىنغان، 1 ـ جىلدىنىڭ ئىسمى «ياشلار ژۇرنىلى»، 2 ـ جىلدكە كەلگەندە «يېڭى ياش»قا ئۆزگەرتىلگەن. 1918 ـ يىل 1 ـ ئايدىن تارتىپ لى داجاۋ قاتارلىق كىشىلەر بۇ ژۇرنالنىڭ تەھرىرلىك خىزمىتىگە قاتناشقان. 1922 ـ يىل 7 ـ ئايدا توختىلىپ،

جەمئىي توققۇز جىلد، ھەربىر جىلدتىن ئالتە سان چىققان.

(204) ئىبسىن (1828 — 1906) — نورۋېگىيىلىك دراماتورگ، «قورچاق ئائىلە» (نورا)، «خەلق دۈشمىنى» قاتارلىق دراما ئەسەرلىرىنى يازغان. «قورچاق ئائىلە» دە نورانىڭ ئۆز ئىرىگە قورچاق بولماي، ئۆيىنى تاشلاپ چىقىپ كەتكەنلىكى توغرىسىدىكى ھېكايە يېزىلغان. ئىبسىننىڭ ئاساسىي دراما ئەسەرلىرى «4 ـ ماي» مەزگىلىدە خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان. «يېڭى ياش» نىڭ 4 ـ جىلد 6 ـ سانى (1918 ـ يىل 6 ـ ئاي) ئۇنىڭ پۈتۈن ھاياتىنى، ئىدىيىسىنى ۋە ئەسەرلىرىنى تونۇشتۇرۇپ، مەخسۇس بەت ئاچقان.

(205) «ئەدەبىي تەنقىدات جەمئىيىتى» — مەشھۇر ئەدەبىيات تەشكىلاتى. 1921 ـ يىل 1 ـ ئايدا بېيجىڭدا شېن يەنبىڭ، جىڭ جىڭدو، يى شياۋچۈن قاتارلىق كىشىلەرنىڭ تەشەببۇسى بىلەن قۇرۇلغان. ئۇلار «ئىنسانىيەت ھاياتى ئۈچۈن سەنئەت» نى تەشەببۇس قىلىپ، جەمئىيەتنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان رېئال يېڭى ئەدەبىياتنى قوللىغان. ئەدەبىياتنى ئويۇن ـ چاقچاق قىلىدىغان ياكى كۆڭۈل ئاچىدىغان نەرسىگە ئايلاندۇرۇشقا قارشى تۇرغان، شۇنىڭ بىلەن بىللە تىرىشىپ روسىيە ۋە شەرقىي ياۋروپا، شىمالىي ياۋروپادىكى ئەللەر ۋە باشقا «ئاجىز مىللەتلەر» نىڭ ئەدەبىي ئەسەرلىرىنى تونۇشتۇرغان. بۇ تەھرىراتنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى پائالىيەتلىرى جۈڭگودىكى يېڭى ئەدەبىيات ھەرىكىتى ئۈچۈن ناھايىتى زور تۈرتكىلىك رول ئوينىغان، لۇشۈن بۇ ئەدەبىيات تەشكىلاتىنىڭ قوللىغۇچىسى ئىدى.

(206) ئىجادىيەت تەھرىراتىنىڭ بىرىنچى ئېلانى — «ئىجادىيەت» پەسلىنىڭ ژۇرنىلىنىڭ نەشرى ئېلانىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ 1921 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنىدىكى «ئېقىم خەۋەرلىرى» گە بېسىلغان، ئۇنىڭدا «مەدەنىيەت ھەرىكىتى باشلانغاندىن بۇيان، مەملىكىتىمىزدىكى يېڭى ئەدەبىيات ـ سەنئەت بىرەر ـ ئىككى ھەيكەلنىڭ چاڭگىلىدا بولۇپ كەلگەن» دېگەن سۆزلەر بار.

(207) سەۋەن تەرجىمىنى تەنقىدلىگەن سۆزلەر — چېن فاڭۇنىڭ «ئىجادىيەت پەسلىلىك ژۇرنىلى» نىڭ 2 ـ جىلد 1 ـ سانى (1923 ـ يىل 5 ـ ئاي) دا ئېلان قىلىنغان «ئافىنائېزم» دېگەن ماقالىسىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ پېيۇېي (ژاڭ جاۋتۇڭ)، «بۇ يىل خاتىرىلەيدىغان بىرقانچە ئەدىبلەر» (1922 ـ يىل 12 ـ ئايدىكى «رومانلار ژۇرنىلى» غا بېسىلغان) دېگەن ماقالىسىدە ئانېئىزمنى خاتا ھالدا ئافىنائىزم دەپ تەرجىمە قىلغانلىقىنى تەنقىد قىلغان.

(208) ژۇمى — يەنە بىر ئىسمى يۈشېڭ، شەنشى ئۆلكىسى جىڭشىيەن

ناھىيىسىدىن، ئامېرىكىدا ئوقۇغان، كېيىن شەرقىي جەنۇب ئۇنىۋېرسىتېتىدا پروفېسسور بولغان، 1921 ـ يىلى مېي گۈاڭدې، خۇ شىيەنسۇ قاتارلىق كىشىلەر بىلەن بىرلىكتە «ئىلىم مىزانى» ژۇرنىلىنى چىقىرىپ، قەدىمىي ئەدەبىياتنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى تەكىتلىگەن. ئۇ يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتىگە قارشى تۇرغۇچىلارنىڭ ۋەكىللىرىدىن بىرى.

(209) «ھېكايە» ئايلىق ژۇرنىلى — 1910 ـ يىلى (چاڭ خاندالىنىڭ شۇەنتۇڭ 2 ـ يىلى) شاڭخەيدە نەشر قىلىنغان، تىجارەت كىتابخانىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. باشتا يۇڭ تېيچاۋ مۇھەررىر بولغان، 1918 ـ يىل 1 ـ ئايدىن باشلاپ ژاڭ يۈنجاڭ (شى شېڭ) مۇھەررىر بولغان، شۇنىڭدىن تارتىپ، «شەنبە» تەرەپدارلىرىنىڭ ئاساسلىق ژۇرناللىرىدىن بىرى بولۇپ قالغان. 1921 ـ يىل 1 ـ ئايدا 12 ـ جىلد 1 ـ ساندىن باشلاپ شېن يەنبىڭنىڭ مۇھەررىرلىكىدە مەزمۇن جەھەتتىن زور دەرىجىدە ئىسلاھ قىلىنغانلىقتىن، «شەنبە» تەرەپدارلىرىنىڭ ھوجۇمىغا ئۇچرىغان، 1923 ـ يىل 11 ـ ئايدىكى 14 ـ جىلدتىن باشلاپ جىڭ جىڭدو مۇھەررىر بولغان، 1931 ـ يىل 12 ـ ئايدا 22 ـ جىلد 12 ـ سانىغا كەلگەندە نەشردىن توختىغان.

(210) «ھېكايىلەر دۇنياسى» — ھەپتىلىك ژۇرنال، قوشماق ئۆر-دەك، جۇپ كېپىنەك تەرەپدارلىرىنىڭ ئىسلاھ قىلىنغاندىن كېيىنكى «ھېكايە» ئايلىق ژۇرنىلىغا قارشى چىقارغان ژۇرنىلى. ئۇنىڭ مۇھەررىرى يې جىڭفېڭ. بۇ ژۇرنال 1923 ـ يىل 1 ـ ئايدا شاڭخەيدە تىجارەت كىتابخانىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان، 1929 ـ يىل 12 ـ ئايدا نەشردىن توختىغان.

(211) گو مورو (1892 — 1978) — سىچۈەن ئۆلكىسى لوشەن ناھىيىسىدىن، ئەدەب، تارىخشۇناس ۋە جامائەت ئەربابى، باشتا ئىنقىلابىي مەدەنىيەت ھەرىكىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئاتاقلىق ئەدەبىيات تەشكىلاتى بولغان ئىجادىيەت تەھرىراتىنىڭ ئاساسلىق تەشەببۇسكارى بولغان، 1926 ـ يىلى شىمالغا يۈرۈش ئۇرۇشىغا قاتناشقان، 1927 ـ يىلى نەنچاڭدىكى «1 ـ ئاۋغۇست» قوزغىلىڭىغا قاتناشقان؛ ئىنقىلاب ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىغاندىن كېيىن، ياپونىيىگە بېرىپ جۇڭگونىڭ قەدىمكى زامان تارىخى ۋە قەدىمكى يېزىق ئىلمىنى تەتقىق قىلغان؛ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش ئىلمىنى كېيىن، جۇڭگوغا قايتىپ كېلىپ، جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، گومىندالڭ ھۆكۈمرانلىق قىلغان رايونلاردىكى مەدەنىيەت ساھەسىدىكى ئىلغارلارنى ئۈيۇشتۇرۇپ ۋە ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى كۈرەش ئېلىپ بارغان ۋە دېموكراتىيە ھەرىكىتىنى ئېلىپ بارغان، ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، دۆلىتىمىزنىڭ يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتى ئۈچۈن غايەت زور تۆھپە قوشقان.

(212) گونچاروف (1812—1891) — روسىيە يازغۇچىسى، «ئوبرو-موف» قاتارلىق رومانلارنى يازغان. لېنىن «سوۋېت جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئىچكى ـ تاشقى سىياسىتى» دېگەن ئەسىرىدە ئوبروموف دېگەن بەدىئىي ئوبرازنى كۆپ قېتىم تىلغا ئالغان.

(213) بۇ يىل لېنىنغىنىڭ «ئابدالنىڭ تەرجىمھالى» («ھاجىبەگ ھېكايىلىرى» نىڭ 1929 ـ يىل 11 ـ ئايدىكى 3 ـ جىلد 2 ـ سانىغا بېسىلغان) دېگەن رومانىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ رومانىدىكى باش قەھرىمان ژۇبېرى — چېلىك: «كونا ئادىتىم بويىچە ئورۇندىن تۇرۇپ، 12 يارماقتا كونا پايمىچىلارنىڭ دۇكىنىدىن بىر نۇسخا «چۇقان»نى سېتىۋېلىپ، ئۇچ ژاراق يىرتۇۋېلىپ چوڭ تەرەتكە كەتتىم» دېگەن.

(214) شائ پېيلياك — خۇنەن ئۆلكىسى جېنيائ ناھىيىسىدىن، «قۇيۇن» تەھرىراتىنىڭ مۇھىم ئەزاسى ئىدى، كېيىن گومىندائ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ چاپارمىنىگە ئايلىنىپ كەتكەن. ئۇ «قۇيۇن» نىڭ 5 ـ سانى (1926 ـ يىل 11 ـ ئاي) دىكى «يېتىم ھەققىدە» دېگەن ماقالىسىدە «ياشلار خۇددى قوغلىنىۋاتقان چىلبۆرىگە ئوخشاش چىرقىرىماقتا، ئارقىسىغا قاراپ چىشىنى ھېڭگايتىماقتا...» دېگەن. 1929 ـ يىلى ئۇ شائخەيدە «ياشلىق باھارى» ئايلىق ژۇرنىلىنى چىقىرىپ، ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ھەرىكىتىگە قارشى تۇرۇپ، ئاتالمىش «ئىنسانىيەت سەنئىتى»نى تەشەببۇس قىلغان. ئۇ يازغان «ئىنسانىيەت سەنئىتى» دېگەن كىتاب 1930 ـ يىل 5 ـ ئايدا گومىندائنىڭ نەنجىڭدىكى «ئۆستۇرۇش» نامىلىق كىتابخانىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان.

(215) كۆرىياكاۋانىڭ بۇ سۆزلىرى، ئۇ يازغان «دەرد ـ ھەسرەتنىڭ سىمۋولى» نىڭ 3 ـ قىسمىدىكى «مارجان» دېگەن ماقالىدە.

(216) «لېنىنچى ياش» — جۇڭگو كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ نەشر ئەپكارى، 1923 ـ يىل 10 ـ ئايدا شائخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، ئۇنىڭ ئەسلىدىكى ئىسمى «جۇڭگو ياشلىرى» بولۇپ، 1927 ـ يىل 11 ـ ئايدا «پرولېتارىيات ياشلار»غا، 1928 ـ يىل 10 ـ ئايدا يەنە «لېنىنچى ياش»قا ئۆزگەرتىلىپ، 1932 ـ يىلى نەشردىن توختىغان. بۇ يەردە تىلغا ئېلىنغان ماقالە شۇ ژۇرنالنىڭ 1 ـ جىلد 11 ـ سانى (1929 ـ يىل 3 ـ ئاي)غا بېسىلغان دې جاۋنىڭ «بىر يىلدىن بۇيانقى جۇڭگو ئەدەبىيات ـ سەنئىتى ساھەسىگە باھا» دېگەن ماقالىسىنى كۆرسىتىدۇ.

(217) جۇ يۈەنجاك (1328—1398) — ئەنخۇي ئۆلكىسى فېڭياك ناھىيىسىدىن، يۈەن خانىدانلىقىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى قوزغىلاڭچى دېھقانلار قوشۇنىنىڭ داھىيىسى، مىڭ سۇلالىسىنىڭ بىرىنچى پادىشاھى. شۇنى

خەي ئىنقىلابىنىڭ ھارپىسىدا ئىتتىپاقىنىڭ نەشر ئەپكارى «خەلق گېزىتى» گە ئۇنىڭ سۆرىتى بېسىلغان. گېزىت ئۇنى «جۇڭگودىكى بۈيۈك مىللىي ئىنقىلابلارنىڭ ئۇلۇغى»، «جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ قەھرىمانى» دېگەن.

(218) بۇ يەردىكى تەن داۋجىنىڭ ھېكايىسى ئەسلىدە خەن شىڭنىڭ ھېكايىسى بولسا كېرەك، سۇڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى جاڭ شياۋبۇ يازغان «ئەمەلىي ئەھۋال» دېگەن كىتابتا مۇنداق دەپ يېزىلغان: «داڭ جىڭ ساۋاتسىز ئىدى...» كوچىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتىپ بىر مەددادھانىڭ مەددادىلىق قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قاپتۇ. ئېتىنى توختىتىپ، مەددادھاندىن نېمە دەۋاتىسەن، دەپ سوراپتۇ، مەددادھان خەن شىڭنى سۆزلەۋاتىمەن دەپتۇ. داڭ جىڭ قاتتىق ئاچچىقلىنىپ، سەن مېنى كۆرۈپ خەن شىڭنى سۆزلەۋاتىمەن دەيسەن، خەن شىڭنى كۆرۈپ قالساڭ، داڭ جىڭنى سۆزلەۋاتىمەن دەيدىكەدىسەن ـ دە، قارا يۈز، دەپ خىزمەتچىلەرگە مەددادھانى ئۇرغۇزۇپتۇ».

(219) لۇكچەكلەرنى غوجاكا قىلىۋالدى دېگەن سۆزدە شائخەيدىكى لۇكچەكلەرنىڭ كاتتىۋاشلىرى بىلەن ئالاقىسى بار ھەم ئۇلارنى ئۇستاز ۋە ئاتا قىلىۋالغان ئاتالمىش ئەدىبلەر كۆزدە تۇتۇلغان. مەسىلەن، جاڭ روگۇ، مۇسىيىنىڭ قاتارلىق كىشىلەر.

(220) مىللەتپەرۋەر «ئەدەبىيات» — ئەينى ۋاقىتتا گومىندائ دائىرىلىرى پىلانلاپ چىقارغان ئەكسىيەتچىل ئەدەبىيات. بۇ ھەقتە بۇ كىتابتىكى «مىللەتپەرۋەرلىك ئەدەبىياتى، نىڭ ۋەزىپىسى ۋە تەقدىرى» گە ھەم ئۇنىڭ ئىزاھاتىغا قارالسۇن.

(221) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1931 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنىدىكى «ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئاخباراتى» نىڭ 14 ـ سانىغا بېسىلغان.

(222) «8 ـ يانۋار سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى» — 1929 ـ يىلى (مىنگونىڭ 18 ـ يىلى) خاڭجۇ سەنئەت تېخنىكومىدىكى بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشتۇرغان ياغاچ ئويما سەنئەتكارلىرى تەشكىلاتى. بۇ جەمئىيەتنىڭ بىر قىسىم ئەزالىرى شائخەيدە سەنئەت پائالىيەتلىرى بىلەن شۇغۇللانغاندا، لۇشۈننىڭ يېتەكچىلىكى ۋە ياردىمىگە مۇيەسسەر بولغان.

(223) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1931 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنىدىكى «ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئاخباراتى» نىڭ 29 ـ سانىغا بېسىلغان. «ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئاخباراتى» ھەپتىلىك ژۇرنال بولۇپ، «سول قاناتلار ئىتتىپاقى» نىڭ رەھبەرلىكىدىكى ژۇرناللارنىڭ بىرى، 1931 ـ يىل 3 ـ ئايدا شائخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، 1932 ـ يىل 6 ـ ئايدا نەشردىن توختىغان. «18 ـ سېنتەبىر» ۋەقەسىدىن كېيىن، بۇ ژۇرنال شائخەيدىكى مەدەنىيەت ساھەسىدىكى مەشھۇر ئەربابلاردىن بۇ ۋەقەگە بولغان قاراشلىرىنى سورىغاندا، لۇشۈن بۇ جاۋابنى بەرگەن.

(224) ياپون مىلىتارىستلىرى «18 ـ سېنتەبىر» ۋەقەسىنى قوزغىغاندىن كېيىن، ئۆزلىرىنىڭ جۇڭگوغا قىلغان تاجاۋۇزىنى «جازا» دېگەن.

(225) بۇ ماقالە دەسلەپ 1931 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى يەنئاۋ ئىمزاسىدا «ئەدەبىي يېتەكچى» ژۇرنىلىنىڭ 1 ـ يىللىق 6 ـ، 7 ـ بىرلەشمە سانىغا بېسىلغان.

(226) «مىللەتپەرۋەرلىك ئەدەبىياتى» — 1930 ـ يىل 6 ـ ئايدا گومىنداڭ دائىرىلىرى پىلانلىغان ئەدەبىيات ھەرىكىتى. بۇ ھەرىكەتنىڭ تەشەببۇسكارلىرى پەن گۇڭجەن، سۇ زېكپۇ، جۇ يىڭفېڭ، فۇ يەنچاڭ، ژاڭ فېڭلىڭ قاتارلىق گومىنداڭ ئەدىبلىرىدىن ئىبارەت، ئۇلار «ئاۋانگارت ھەپتىلىك ژۇرنىلى»، «ئاۋانگارت ئايلىق ژۇرنىلى»نى چىقىرىپ، «مىللەتپەرۋەرلىك»نى سۈيئىستېمال قىلىپ، كوممۇنىزمغا، خەلققە قارشى ئەكسىلىنقىلابىي ئەدەبىياتنى تەشەببۇس قىلغان، «18 ـ سېنتەبىر» ۋەقەسىدىن كېيىن، جياڭ جېيشىنىڭ تەسلىمچىلىك، ۋەتەن ساتقۇچلۇق سىياسىتى ئۈچۈن كەتمەن چاپقان.

(227) «غوجامنىڭ سەركىسى» — «شېئىرنامە ۋېي بەگلىكى غەزەللىرى. بەي شى» دىن ئېلىنغان، ئەسلىي مەنىسى — پادىشاھ ئۈچۈن ئاۋاز-گارت بولۇش. بۇ يەردە مىللەتپەرۋەرلىك ئەدەبىياتىنىڭ گومىنداڭنىڭ «چەتنىڭ تاجاۋۇزىنى تارمار قىلىش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن ئىچكى جەھەتنى تىنچىتىش» تىن ئىبارەت ۋەتەن ساتقۇچلۇق، تەسلىمچىلىك سىياسىتى ئۈچۈن جامائەت پىكرى پەيدا قىلىپ، ئەمەلىيەتتە ياپون تاجاۋۇزچىلىرىنىڭ جۇڭگوغا ھۇجۇم قىلىشقا يول ئېچىپ بەرگەنلىكى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(228) خىتابنامە — «ئاۋانگارت ھەپتىلىك ژۇرنىلى» نىڭ 2 ـ، 3 ـ سانلىرى (1930 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 29 — كۈنى ۋە 7 ـ ئاينىڭ 6— كۈنى) غا بېسىلغان، 1930— يىل ؟ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئېلان قىلىنغان «مىللەتپەرۋەرلىك ئەدەبىيات ـ سەنئەت ھەرىكىتىنىڭ خىتابنامىسى»نى كۆرسىتىدۇ. بۇ قالايمىقان، ئەپلەپ ـ سەپلەپ يېزىلغان خىتابنامە ئەدەبىيات ـ سەنئەتتە مەركىزي ئاڭ ـ پىكىرنى بەرپا قىلىشنى، يەنى فاشىستىك «مىللىي ھېسسىيات»نى تۇرغۇزۇشنى تەرغىب قىلىپ، «مىللىي ئاڭنى سىنىپىي ئاڭنىڭ ئورنىغا دەسستىش» دېگەننى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ماركسىزمنىڭ سىنىپىي كۆرەش توغرىسىدىكى تەلىماتىغا قارشى تۇرغان. فرانسۇز تاينېرنىڭ «سەنئەت پەلسەپىسى» دېگەن ئەسىرىدىكى بەزى مۇھاكىمىلىرىنى ئوغرىلاپ كېلىپ، مىللەتلەرنىڭ پەيدا بولۇش تارىخى ۋە مىللىي ئىنقىلاب تارىخىنى بۇرمىلاپ، سەنئەتتىكى ھەرقايسى ئېقىملار ئۈستىدە قالايمىقان جۆيلۈگەن. ئۇنىڭ مەزمۇنى بەك چاكىنا.

(229) «ئاۋانگارت» ئايلىق ژۇرنىلى — «مىللەتپەرۋەرلىك ئەدەبىيا-

تى»نىڭ ئاساسلىق نەشر ئەپكارى. بۇ ژۇرنال جۇ يىڭفېڭ، فۇ يەنچاڭ قاتارلىقلارنىڭ مۇھەررىرلىكىدە 1930 ـ يىل 10 ـ ئايدا شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، 1931 ـ يىل 4 ـ ئايدا 7 ـ سانىغا كەلگەندە نەشردىن توختىغان.

(230) بۇ يەردە جياڭ جېيشى بىلەن فېڭ يۈشياڭ، يەن شىسەن ئوتتۇرىسىدا لۇڭخەي، جىنپو يوللىرى ياقىسىدىكى جايلاردا ئېلىپ بېرىلغان مىلىتارىستلار ئۇرۇشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ ئۇرۇش 1930 ـ يىل 5 ـ ئايدىن باشلىنىپ، 10 ـ ئايغىچە داۋام قىلغان. ھەر ئىككى تەرەپتە ئۆلگەن، يارىدار بولغان ئادەم جەمئىي 300 مىڭدىن ئاشىدۇ.

(231) لاتىن مىللىتى — ئومۇمەن لاتىن تىلى سىستېمىسىدىكى ئىتالىيە، فرانسىيە، ئىسپانىيە، پورتۇگالىيە قاتارلىق دۆلەتلەردىكى كىشىلەرنى كۆرسىتىدۇ.

(232) ئوردىن مىللىتى — ئومۇمەن نېمىس تىلى سىستېمىسىدىكى گېرمانىيە، ئەنگلىيە، شۋېتسارىيە، گوللاندىيە، دانىيە، نورۋېگىيە قاتارلىق دۆلەتلەردىكى كىشىلەرنى كۆرسىتىدۇ. تۇتون مىلادىيەدىن ئىلگىرى شىمالىي ياۋروپادا ياشىغان نېمىس قەبىلىلىرىنىڭ ئىسمى.

(233) بۇ يەردىكى سۆز خۇاڭ جېنشيانىڭ «سېپرىق تەنلىكلەرنىڭ قېنى ئالدىدا يېزىلدى» دېگەن ئەسىرىدىن ئېلىنغان. ئەسلىي سۆز مۇنداق: «ئاخىرىدا، رەھمىتىمنى ئىزھار قىلىمەنكى، دوستۇم ھەزرەت فۇ يەنچاڭ ئادەتتىكى چاغلاردا ماڭا نۇرغۇن سۆزلەپ بەرگەن. ئۇ تارىخنى ئېنىق بىلىدىغان ئادەم ئىدى. بۇ ماقالىدە يازغانلىرىم ھەققىدە، ئۇنىڭدىن بۇاستە تەلىم ئالغان دېيەلمەسمەمۇ، لېكىن نۇرغۇن جايلىرى ئۇنىڭدىن ئالغان تەسىراتلىرىم بىلەن يېزىلغان.» (بۇ ماقالە توغرىسىدا 1931 ـ يىل 4 ـ ئايدىكى «ئاۋانگارت ئايلىق ژۇرنىلى»نىڭ 1 ـ جىلد 7 ـ سانىغا قارالسۇن).

(234) چىڭگىزخان (1162—1222) — ئىسمى تېمۇچىن، قەدىمكى زامانداشلىرىنىڭ موڭغۇللارنىڭ داھىيىسى، XIII ئەسىرنىڭ باشلىرىدا موڭغۇللارنىڭ قەبىلىلىرىنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، موڭغۇل خانىدانلىقىنى قۇرۇپ، پادىشاھلىق تەختىگە چىقىپ چىڭگىزخان دەپ ئاتالغان. 1271 ـ يىلى قۇبلايخان جەنۇبىي سۇڭ خانىدانلىقىنى يوقاتىپ يۈەن خانىدانلىقىنى قۇرغاندىن كېيىن، چىڭگىزخاننى يۈەن خانىدانلىقىنىڭ شاھىنشاھى دېگەن. ئۇنىڭ نەۋرىسى باتۇخان (1209—1256) 1235 — 1244 ـ يىللىرى، ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ، ئەسكەر باشلاپ، غەربكە قاراپ ئىلگىرىلىگەن، روسىيە ۋە ياۋروپادىكى بەزى دۆلەتلەرگە بېسىپ كىرگەن.

(235) تاتار، جۇرجىن، كىدان — مەملىكىتىمىزنىڭ شىمالىي تەرىپىدە ئەينى زاماندا ياشىغان مىللەتلەر.

(236) ژېلگېلىم (1859—1941) — گېرمانىيە ئىمپېرىيىسىنىڭ پادىشاھى، بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ باش جىنايەتچىسى. ئۇ 1895 ـ يىلى «سېرىق ئاپەت تەسۋىرى»نى سۇرەتلەپ، بەگ ـ ھاكىم، ئاقسۆڭەكلەرگە ۋە چەت ئەللەرنىڭ باشلىقلىرىغا تارقاتقان. 1907 ـ يىلى يەنە «سېرىق ئاپەت — بۇ خەۋپنى مەن بالدۇرلا تونۇپ يەتكەنىدىم. ئەمەلىيەتتە، سېرىق ئاپەت دېگەن بۇ ئاتالغۇنىڭ ئىجادچىسى مەن» دېگەن. مۇھەررىردىن: «سېرىق ئاپەت» ھەققىدىكى سەپسەتىلەر XIX ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرى باشلىنىپ، XX ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئەۋج ئالغان، ئۇ جۇڭگو، ياپونىيە قاتارلىق شەرقىي سېرىق تەنلىك مىللەتلەردىن تەركىب تاپقان مىللەتلەرنى ياۋروپاغا ۋەھىمە بولۇپ چۈشۈۋاتقان ئاپەت دەپ ھېسابلاپ، غەرب جاھانگىرلىكىنىڭ شەرقنى قۇل، تالان ـ تاراج قىلىشى ئۈچۈن جامائەت پىكرى پەيدا قىلغان.

(237) جاۋ گو (1107—1187) — جەنۇبىي سۇڭ خانىدانلىقىنىڭ گاۋزۇڭ دېگەن بىرىنچى پادىشاھى.

(238) بۇ، «18 ـ سېنتەبىر» ۋەقەسىدىن كېيىن ئۇزاق ئۆتمەيلا، ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ كۆشكۆرتۈشى ۋە قوماندانلىقى ئاستىدا، پىڭراڭ، خەنچىڭ قاتارلىق جايلاردا يۈز بەرگەن جۇڭگو مۇھاجىرلىرىغا ئۈشتۈمتۇت ھۇجۇم قىلىش ۋەقەسىنى كۆرسىتىدۇ.

(239) بۇ «سېرىق تەنلىكلەرنىڭ قېنى ئالدىدا يېزىلدى» دېگەن ماقالىدىكى گەپ. ئەينى تېكىستى مۇنداق: «ئوتتۇرا ئەسىردە شەرقىي ياۋروپا ئۈچ خىل ئىدىيە توقۇنۇشقان يەر. بۇ ئىدىيىلەر يېۋرى، گرېك مىللەتلىرىنىڭ ۋە كۆچمە چارۋىچى مىللەتلەرنىڭ ئىدىيىلىرىدىن ئىبارەت. ئۇلار دائىم ئارىلىشىپ يۇرىدۇ، ئەمما پات ـ پات توقۇنۇشۇپ قالىدۇ.»

(240) بۇ يەردە سۇڭ سۇلالىسىدىكى جۇڭ جيۇنىڭ «توخۇ قوۋرۇغىدىسى ئەسەرلىرى»نى كۆرسىتىدۇ. بۇ كىتابتا مۇنداق دېيىلگەن: «جىن كاڭ پادىشاھى تۇغقىشكەندىن كېيىن، جىن باسمىچىلىرى جۇڭگوغا بېسىپ كىرىپ، ياۋۇزلۇقىنى تەپ تارتمايلا ئاشكارىلىغان، بارغانلا يېرىدە ئوت قويۇپ، ھەممىنى كۈلگە ئايلاندۇرغان. مەسىلەن، چۈيغۇغا بېرىپ دانىشمەن كۇڭ فۇزىنىڭ خاتىرە سارىيىغا كىرىپ··· كۆيدۈرۈۋېتكەن. ھەيكەلگە قولىنى شىلتىپ: ‹يات قەبىلىلەرنىڭ پادىشاھ — ھۆكۈمدار بولۇشى جۇشيا (جۇڭخوا) نىڭ ھۆكۈمدارسىز بولغىنىغا يەتمەيدۇ دەيسەن ـ ھە! › دەپ، تىل ـ ھاقارەت قىلغان. جۇڭگودا تارىختىن بۇيان مۇشۇنداق بالايىئاپەت بولۇپ باققان ئەمەس».

(241) يار بويىدا قىستالغاندا بەرگەن ۋەدىلىرى — بۇ سۆز كۆپىنچە تەسلىمچىلىك دېگەن كۆچمە مەنىدە ئىشلىتىدۇ.

(242) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1931 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنىدىكى

شاڭخەي «تۆت كوچا دوقمۇشى» نىڭ 1 ـ سانىغا تايىنىڭ ئىمزاسىدا ئېسىلغان.

(243) «تاڭ دەۋرى تارىخى» — بۇ كونا تاڭ دەۋرى تارىخى، يېڭى تاڭ دەۋرى تارىخىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، ئۇنى كېيىنكى جىنىڭ سۇلالىسىدىكى لىيۇ شيۇ قاتارلىق كىشىلەر ۋە سۇڭ سۇلالىسىدىكى ئۇۋياڭ شۇ قاتارلىق كىشىلەر يازغان. بۇ ئىككى كىتابنىڭ ھەممىسىدە «شەرقىي مىللەتلەر خاتىرىلىرى» دېگەن بابتا «پاكار قۇل» ھەققىدىكى ئەھۋاللار يېزىلغان.

(244) ۋېن تەنشياڭ (1236—1283) — جياڭشى ئۆلكىسى جىئەن ناھىيىسىدىن، جەنۇبىي سۇڭ خانىدانلىقىنىڭ ۋەزىرى، جەنۇبتا يۈەن سۇلالىسى ھاكىمىيىتىگە قارشى كۈرەشنى داۋاملاشتۇرغان، مەغلۇپ بولۇپ ئەسىرگە چۈشكەندىن كېيىن، تىز پۈكمەي ئۆلتۈرۈلگەن. يۈ فېي (1103—1142) — شاڭجۇ ۋىلايىتى تاڭيىنىڭ ناھىيىسى (خېنەن ئۆلكىسىگە تەۋە) دىن، جەنۇبىي سۇڭ خانىدانلىقىدىكى ئاتاقلىق سەركەردە، جىن باسمىچىلىرىغا قارشى قەتئىي ئۇرۇش ئېلىپ بارغانلىقى ئۈچۈن، سۇڭ گاۋزۇڭ پادىشاھ ۋە جىن خوي قاتارلىق تەسلىمچىلەر تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن. لىن زېشۈي (1785—1850) — فوجيەن ئۆلكىسى فۇجۇ ناھىيىسىدىن، چىڭ خانىدانلىقىنىڭ ۋەزىرى، ئەپيۇن ئۇرۇشىدا ئەنگلىيە جاھانگىرلىكىنىڭ تاجاۋۇزىغا قاتتىق قارشى تۇرغان، كېيىن مەنچىڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭغا سۈرگۈن قىلغان.

(245) خۇ جەنتاڭ (1879—1936) — گۇئاڭدۇڭ ئۆلكىسى فەنيۈ ناھىيىسىدىن، گومىنداڭ ئوتچىلىرىنىڭ سىياسىي بېدىكى، «12 ـ ئاپرېل» ئەكسىلئىنقىلابىي سىياسىي ئۆزگىرىشىنىڭ پىلانچىلىرىدىن بىرى، كېيىن گۇئاڭدۇڭ مىللىتارىستلىرى بىلەن بىرلىشىپ، گۇئاڭدۇڭ تەرەپدارلىرى بولۇپ، جياڭ جيېشىنىڭ نەنجىڭدىكى مەركىزىي ھۆكۈمىتى بىلەن تېپىشكەن. 1931 ـ يىل 10 ـ ئايدا ھەر ئىككى تەرەپ «ۋەتەننىڭ بىشىغا كۇن چۈشتى» دېگەن بايراقنى كۆتۈرۈپ، شاڭخەيدە سۆلھىلەشكەن. 1914 ـ يىلى ۋەزىيەت ھەققىدە پىكىر بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: «ئوقۇغۇچىلار خەلقنىڭ ئاۋانگارتى بولۇش روھىنى ھازىرلاشقا تىرىشىشى كېرەك، لېكىن كۈچنى توپلاشقا كۆپرەك دىققەت قىلىش كېرەككى، بەل قويۇۋەتمەسۇن».

(246) «ۋەتەنپەرۋەرلىك كونسېرتلىرى» ۋە كېيىنكى سۆزلەر توغرىسىدا 1931 ـ يىل 10 ـ ئايدىكى «شېنباۋ گېزىتى»گە ئارقا ـ ئارقىدىن بېسىلغان «ئالتۇن» تىياتىرخانىسىنىڭ ئېلانلىرىغا قارالسۇن.

(247) «كۆكلەم» — ئەسلىي يېرىم ئايلىق ژۇرنال، كېيىن ھەپتىلىك ژۇرنالغا ئۆزگەرتىلگەن. ئۇنى ۋاڭ يېخۇا، تاڭ زېڭياڭ تەھرىرلىگەن،

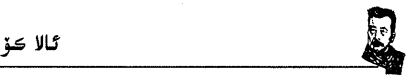

بۇنى ئۆزلىرى ياش ئەدىبلەرنىڭ ژۇرنلى دېگەن. بۇ ژۇرنال 1929 ـ يىل 9 ـ ئايدا نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، 1930 ـ يىلىدىن باشلاپ، بۇ ژۇرنالدا «مىللەتپەرۋەرلىك ئەدەبىياتى» تەرغىب قىلىنغان. ئاپتورنىڭ تۆۋەندە «ياش ئەدىبلەر»، «نازىنىن ئەدىبلەر» دېگەن سۆزلىرى شۇلارغا قارىتىلغان مەسخىرە.

(248) شېپ لېۋىي (1906—1945) — گۈيجۇ ئۆلكىسى گۈيياڭ ناھىيىسىدىن، ئەدەبىي تەنقىدات جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، ئەينى زاماندا فۇدەن ئۇنىۋېرسىتېتىدا پروفېسسور بولغان. شۇ ۋېينەن — جياڭسۇ ئۆلكىسى ۋۇشىيەن ناھىيىسىدىن، ئۆز ۋاقتىدا «دۇنيا» كىتابخانىسىنىڭ مۇھەررىرى ئىدى.

(249) «شاڭخەي ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلىرىنىڭ ۋەتەن قوتقۇزۇش جەمئىيىتى» — مىللەتپەرۋەرلىك ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلىرى «ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش»، «ۋەتەن قوتقۇزۇش» دېگەن نام بىلەن ئۇيۇشتۇرغان ئەدەبىيات ـ سەنئەت تەشكىلاتى (ئاز ساندىكى ئوتتۇرا ھالەتتىكىلەرمۇ قاتناشقان) 1931 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى شاڭخەيدە قۇرۇلغان.

(250) «ياپونىيە فېلىيەتونلىرىدىن تاللانما،» يەنى «يېقىنقى زامان ياپونىيە فېلىيەتونلىرىدىن تاللانما» — شېپ لېۋىي تاللاپ تەرجىمە قىلغان، 1929 ـ يىلى شاڭخەيدىكى «داجياڭ» نامىلىق كىتابخانا نەشر قىلغان.

(251) «ئۇچ سەنئەتكارنىڭ سۆزى» — فۇ يەنچاڭ، جۇ يىڭفېڭ، جاڭ رۇگۇلار بىرلىشىپ يازغان، 1927 ـ يىلى شاڭخەيدىكى «قەدىناس دوستلار» كىتاب شىركىتى نەشر قىلغان.

(252) بۇ سۆز «زو چېيۇمىڭ يىلنامىسى»دىن ئېلىنغان. «ئالدىدىكى تاماقتىن كېچىش» دېگەن سۆز — دۇشمەننى يوقىتىشقا ئالدىراش كېرەك دېگەن سۆز.

(253) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1931 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى چىققان شاڭخەيدىكى «قۇتۇپ يۇلتۇزى»نىڭ 1 ـ جىلد 2 ـ سانىغا دۇڭ خۇا ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(254) «خەلقتە يوق، بەگكىمۇ يوق» دېگەن سۆز «بايان. يەنيۇەن»دىن ئېلىنغان. ئەسلىي كۆڭزىنىڭ شاگىرتى يۇرونىڭ سۆزى، بۇ ماقالىدە مېڭزىنىڭ سۆزى دەپ خاتا يېزىلغان.

(255) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1931 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى «قۇتۇپ يۇلتۇزى»نىڭ 1 ـ جىلد 2 ـ سانىغا چاڭ گېڭ ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(256) پەرەڭلەر دىيارى — شاڭخەي.

(257) «گۇللەر ئارا» — تاڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىدىكى شائىرلارنىڭ ئەسەرلىرى توپلىمى، كېيىن شۇ خاندانلىقىدىكى جاۋ چۇڭزۇ تەھرىرلىگەن، جەمئىي 10 جىلد.

(258) جاڭ مى — كېيىنكى تاڭ سۇلالىسىدىكى شائىر، تەرجىمھالى ئېنىق ئەمەس، «گۇللەر ئارا» غا ئۇنىڭ 27 كۇپلىت شېئىرى كىرگۈزۈلگەن.

(259) بۇ ماقالە دەسلەپتە لى لەن تەرجىمە قىلغان، 1931 ـ يىل 10 ـ ئايدا شاڭخەيدىكى «كۆل مەنزىرىسى» كىتاب ئىدارىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «ھاۋا خاتىرىسى»گە «تاڭ فۇڭيى» ئىمزاسىدا كىرگۈزۈلگەن.

(260) مارك تۋېن — ئامېرىكىلىق ھېكايىچى، XIX ئەسىردە ئامېرىكىدىكى رېئالىزم ئەدەبىياتىنىڭ مۇھىم ۋەكىللىرىدىن بىرى، ئۇ ياشلىق چېغىدا مىسسىسىپى دەرياسى بويىدا كېمىگە يول كۆرسىتىپ بەرگۈچىگە شاگىرت بولغان، سۈنىڭ چوڭقۇرلۇقىنى ئۆلچىگەنده، دائىم «مارك تۋېن» دەپ توۋلايدىكەن. بۇ سۆزنىڭ مەنىسى سۈنىڭ چوڭقۇرلۇقى «ئىككى فاتوم» دېگەن سۆز (بىر فاتوم 1.829 مېتىرغا توغرا كېلىدۇ). كېيىنكى ۋاقىتتا ئۇ بۇ سۆزنى ئۆزىنىڭ تەخەللۇسى قىلىپ قوللانغان.

(261) بۇ، سېھىرلىك يات ئادەم دېگەن مەنىنده.

(262) ئاللان پوئې (1809—1848) — ئامېرىكىلىق يازغۇچى، «قارا مۇشۇك» قاتارلىق ھېكايىلەرنى يازغان. خاۋتورنى (1804 — 1864) — ئامېرىكىلىق ھېكايىچى، «قىزىل يېزىق» قاتارلىق ھېكايىلەرنى يازغان. ۋىتمان (1819—1892) — ئامېرىكىلىق شائىر، «گېياكوكى» توپلىمىنى يازغان. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئامېرىكىدا كاپىتالىزم تازا ئەۋج ئالغان مەزگىلدە ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە دېموكراتىزمغا مايىل بولغان يازغۇچىلار.

(263) «جەنۇب بىلەن شىمال ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇش» — «ئامېرىكىنىڭ ئىچكى ئۇرۇشى» (1861—1865) دەپمۇ ئېيتىلىدۇ. بۇ ئامېرىكىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى بۇرژۇئازلارنىڭ ئامېرىكىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى قۇل ئىگىلىرىگە قارشى ئېلىپ بارغان بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىنقىلابىي ئۇرۇشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. شۇ چاغدىكى ئامېرىكىنىڭ زۇڭتۇڭى لىنكولىن خەلقنىڭ قوللىشى بىلەن ئېگىر قۇللارنى ئازاد قىلىشتەك دېموكراتىك تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، جەنۇبتىكى قۇل ئىگىلىرىنىڭ قوراللىق ئىسيانلىرىنى بېسىقتۇرۇپ، مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن بۇرژۇئا ھاكىمىيىتىنى قۇرغان.

(264) ھوۋېلىس (1837—1920) — ئامېرىكىلىق ھېكايىچى. ئۇ ئىجادىيەتتە ئاتالمىش «مۆتىدىل رېئاللىق» ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، سىنىپىي زىددىيەتتىن قاچقان، «ھازىرقى زاماندىن بىر مىسال» قاتارلىق ھېكايىلەرنى

يازغان.

(265) جامبىس (1843—1916) — ئامېرىكىلىق ھېكايىچى، 1876 ـ يىلى ئەنگلىيىدە تۇرغان، ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا ئەنگلىيە تەۋەلىكىگە ئۆتكەن، «بىر ئايالنىڭ سۆرىتى» قاتارلىق ھېكايىلەرنى يازغان.

(266) يېڭى يېر دېگەن سۆز ئۆز ۋاقتىدا سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارىتىلغان.

(267) رالف (1876— ؟) — ئامېرىكىلىق رەسسام.

(268) رېن ۋېيچاڭ (1822—1857) — جېجياڭ ئۆلكىسى سەنيىڭ (ھازىرقى شاۇشىن) ناھىيىسىدىن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا كى رەسسام.

(269) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1931 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى چىققان «قۇتۇپ يۇلتۇزى» نىڭ 1 ـ جىلد 3 ـ سانىغا دۇڭخۇا ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(270) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1931 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى چىققان «قۇتۇپ يۇلتۇزى» نىڭ 1 ـ جىلد 3 ـ سانىغا دۇڭخۇا ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(271) «Propaganda» — ئىنگلىزچە تەشۋىقات دېگەن سۆز.

(272) ياڭ شاۇلۇ (1877—1937) — جىڭجۇي تىياتىر ئارتىسى. «تىغ جېنى بىلەن زىيانپەتكە بېرىش» — جىڭجۇي تىياتىرى، ئۇنىڭدا ئۇچ خانىدانلىق دەۋرىدىكى شۇ (سىچۈەن) خانىدانلىقىنىڭ لەشكەربېشى گۇەن يۈ (يۈنچاڭ) نىڭ ۋۇ خانىدانلىقىغا زىيانپەتكە بارغانلىقى ھەققىدىكى ھېكايە.

(273) مېي لەنفاڭ (1894—1961) — جىڭجۇي تىياتىرى ئارتىسى. «لىن دەييۈنىڭ گۈل چېچىكىنى دەپنە قىلىشى» — مېي لەنفاڭنىڭ «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» تىكى ۋەقەلىككە قاراپ يازغان جىڭجۇي تىياتىرى.

(274) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1931 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى «تۆت كوچا دوقمۇشى» نىڭ 1 ـ سانىغا پېي ۋېي ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(275) 1912 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى نەنجىڭ ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى قۇرۇلۇپ، چىڭ خانىدانلىقىنىڭ پادىشاھى فۇيى (شۈەنتۇڭ) نىڭ 2 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى تەختتىن مەجبۇرىي چۈشكەنلىكى ئېلان قىلىنغان؛ لېكىن شۇ ۋاقىتتا ئىمزالانغان پادىشاھ جەمەتىگە ھۆرمەت بىلەن مۇئامىلە قىلىش شەرتنامىسى بويىچە، يەنە خان سارايىدا تۇرغان. خۇ شىنىڭ فۇيى بىلەن كۆرۈشۈپ چىققانلىقى «تىرىشىش» ھەپتىلىك ژۇرنىلىنىڭ 12 ـ سانى (1922 ـ يىل 7 ـ ئاي) غا بېسىلغان خۇ شىنىڭ «شۈەنتۇڭ ۋە خۇ شى» دېگەن ماقالىسىدىن ئېلىنغان. ئۇ ماقالىدە مۇنداق دېيىلگەن: «قەمەرىيە 5 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى چىڭ خانىدانلىقىنىڭ پادىشاھى شۈەنتۇڭ

تېلېفوندا، سارايغا كەلگىن، بىرئاز سۆزلىشەيلى، دېدى. شۇ چاغدا، 5 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى (قەمەرىيە زۇڭزا بايرىمىدىن بىر كۈن ئىلگىرى) كۆرۈشەيلى، دەپ ۋەدىلەشتۇق. 30 ـ كۈنى چۈشتىن بۇرۇن بىر ھەرەم ېگى كېلىپ ئۆيۈمدىن مېنى ئەكەتتى. شىكۆزۈمېن دەرۋازىسىدىن سارايغا كىردۇق. «دەردكە داۋا» ھۆجرىسىدا پادىشاھ بىلەن كۆرۈشتۇم. مەن ئۇنىڭغا تەزىم قىلدىم، ئۇ مېنى ئولتۇرۇشقا تەكىلىپ قىلدى، مەن ئولتۇردۇم ... ئۇ مېنى، ئەپەندى، دېدى. مەن ئۇنى شاھىم، دېدىم. بىزنىڭ سۆزىمىز كۆپىنچە ئەدەبىيات ئۇستىدە بولدى... ئۇ ئۆزىنىڭ ئاممىباب تىلدا ماقالە يېزىشنى قوللايدىغانلىقىنى، قەدىمكى ئۇسلۇبتا شېئىر يېزىپ كەلگەنلىكىنى، يېقىندىن بۇيان سىناق تەرىقىسىدە يېڭىچە شېئىرنىمۇ يېزىۋاتقانلىقىنى سۆزلەپ بەردى.»

(276) فۇيى 1924 ـ يىلى فېڭ يۈشياڭنىڭ خەلق قوشۇنى بېيجىڭغا كىرگەندىن كېيىن، چىڭ سارىيىدىن قوغلىنىپ، تيەنجىندىكى ياپونلارنىڭ كونسېرسىيىسىگە كۆچۈرۈپ كېلىنگەن.

1931 ـ يىل «18 ـ سېنتەبىر» ۋەقەسىدىن كېيىن، ياپون جاھانگىرلىكى ئۇنى قورچاق قىلىش مەقسىتىدە 11 ـ ئايدا تيەنجىن ئارقىلىق شەرقىي شىمالغا ئاپارغان. 1932 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى قورچاق مانجۇرىيە دۆلىتى قۇرۇلغاندا، ئۇ ھۆكۈمران بولغان. 1934 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئۆز نامىنى «كاڭ دې پادىشاھ» قا ئۆزگەرتكەن.

(277) دىڭ ژېنجياڭ (1887—1936) — يەنە بىر ئىسمى زەيجۇن، جياڭسۇ ئۆلكىسى تەيشىڭ ناھىيىسىدىن، گېئولوگ، سىياسىي ېدىك. ئۇ 1921 ـ يىلى خۇ شى بىلەن بىرلىشىپ «تىرىشىش» ھەپتىلىك ژۇرنىلىنى چىقىرىپ «ياخشىلار ھۆكۈمىتى» نى تەشەببۇس قىلغان. 1926 ـ يىلى سۇڭ چۈەنفاڭنىڭ بۇيرۇقى بىلەن شاڭخەي سودا ئىشلىرىنىڭ باش بېگى بولغان. كېيىن جياڭ جېيشىنىڭ قوينىغا كىرىپ كەتكەن.

(278) لىيۇ ژېندېيەن (1889—1958) — يەنە بىر ئىسمى شۇيا، ئەنخۇي ئۆلكىسى خېفېي ناھىيىسىدىن، بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى، چىڭخۇا ئۇنىۋېرسىتېتىدا پروفېسسور بولغان، ئەنخۇي ئۇنىۋېرسىتېتى ئىجتىمائىي پەنلەر ئىنستىتۇتىنىڭ مۇدىرى ۋە تەييارلىق فاكۇلتېتىنىڭ مۇدىرى بولغان، 1928 ـ يىل 11 ـ ئايدا جياڭ جېيشىنىڭ ئالدىغا شۇ مەكتەپتە ئوقۇش تاشلاش ۋەقەسى يۈز بەرگەندە چاقىرتىلىپ بارغاندا، جياڭ جېيشىنى رەئىس دېمەي، ئەپەندى دېگەنلىكى ئۈچۈن، جياڭ جېيشى ئۇنى مەكتەپنى چىڭ باشقۇرمىدى دېگەن باھانە بىلەن قامىتقان، شۇ يىلى 12 ـ ئايدا تۇرمىدىن چىقىرىۋەتكەن.

(279) «بىلىش تەس، ئىشلەش ئاسان» — سۇن جۇڭشەننىڭ تەلىماتى.

لىرىدىن بىرى. بۇ ھەقتە ئۇنىڭ 1918 ـ يىلى ئېلان قىلىنغان «سۈن ژېن تەلىماتى. مۇقەددىمە» سىگە قارالسۇن. بۇ تەلىماتتا ئىشلەش ئالدىدا، بىلىش ئارقىدا بولىدۇ، بىلمەي تۇرۇپ ئىشلىگىلى بولىدۇ دەپ قارىلىدۇ، شۇ چاغدا ئىنقىلابچىلار ئېچىدە ساقلىنىۋاتقان قىينىچىلىقتىن قورقۇش ئىدىيىلىرىنى تەنقىد قىلغان، لېكىن «ئالدىن بىلەر، ئالدىن سېزەر» لەرنىڭ رولىنىمۇ مۇبالىغە قىلغان. كېيىن جياڭ جېيشى قاتارلىقلار بۇنى سۇيىئىستېمال قىلىپ، ئىنقىلابقا، خەلقتە قارشى پەلسەپىسى ئۇچۇن دەستۇر قىلغان. «يېڭى ئاي» نىڭ 2 ـ جىلد 4 ـ سانى (1929 ـ يىلى 6 ـ ئاي) غا كۆچۈرۈپ بېسىلغان خۇ شىنىڭ «بىلىش تەس، ئىشلەشمۇ ئاسان ئەمەس» سەرلەۋھە-لىك ماقالىسى «بىلىش تەس، ئىشلەش ئاسان» تەلىماتىنى تەنقىد قىلىپ، ئاتالمىش «مۇتەخەسسىسلەر سىياسىيسى» دېگەن تەشەببۇسنى ئوتتۇرىغا قو-يۇپ، جياڭ جېيشى ھۆكۈمىتىگە «مۇتەخەسسىسلەرگە كۆپرەك مۇراجىئەت قىلىش لازىم» دەپ تەلەپ قويغان. ئۇ: «بۇ تەلىمات (بىلىش تەس، ئىشلەش ئاسان) تۈزىتىلمىسە، مۇتەخەسسىسلەر سىياسىيسىنى ھەرگىز ئىشقا ئاشۇر-غىلى بولمايدۇ» دېگەن. شۇ چاغدا خۇ شى قاتارلىقلارنىڭ مەقسىتى جياڭ جېيشى ھۆكۈمىتىگە قاتنىشىش ئىدى.

(280) لو لۈڭجى (1897—1965) — يەنە بىر ئىسمى نۈسېڭ، جياڭشى ئۆلكىسى ئەنغۇ ناھىيىسىدىن، «يېڭى ئاي» تەرەپدارلىرىنىڭ مۇھىم ئەزاسى، ئامېرىكىدا ئوقۇغان. ئۇ يازغان «شېنياڭ ژەقەسى»، «18 ـ سېنتەبىر» ژەقەسى ئۇستىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزگەن كىتابچە بولۇپ، 1931 ـ يىل 9 ـ ئايدا «قەدىناس دوستلار» كىتاب شىركىتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان.

(281) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1931 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى قۇتۇپ يۇلتۇزى» نىڭ 1 ـ جىلد 4 ـ سانىغا چاڭ گېن ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(282) جاۋ جىڭشېڭ — سىچۈەن ئۆلكىسى يىبىڭ ناھىيىسىدىن، شۇ چاغدا فۇدەن ئۇنىۋېرسىتېتىدا پروفېسسور، «شىمال يېڭىلىقلىرى» كىتاب ئىدارىسىدە مۇھەررىر ئىدى. ئۇ «كىتاب ئوقۇش» ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 1 ـ جىلد 6 ـ سانى (1931 ـ يىل 3 ـ ئاي) غا بېسىلغان «تەرجىمە ھەققىدە» دېگەن ماقالىسىدە خاتا تەرجىمىنى ئاقلاپ مۇنداق دېگەن: «مېنىڭ-چە، كىتاب تەرجىمە قىلىشتا كىتابخانلارنىڭ غېمىنى يېيىش كېرەك، باشقـ-چە ئېلىپ ئېيتقاندا، ئالدى بىلەن كىتابخانلار تەرىپىگە ئەھمىيەت بېرىش كېرەك. مۇھىمى تەرجىمىدىنىڭ راۋان بولۇش ـ بولماسلىقى، خاتا بولۇش ـ بولماسلىقى ئىككىنچى مەسىلە. ئەگەر تەرجىمىسى قىلچىلىك خاتا بولمىسىمۇ، سۆزى ئېگىز ـ پەس، ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل بولۇپ، راۋان بولمىسا خەقنىڭ كانىيى ئۈزۈلۈپ كېتىدۇ ـ دە، ئۇنىڭ زىيىنى خاتا

تەرجىمىدىنمۇ ئېغىر چۈشىدۇ... شۇنىڭ ئۈچۈن، يەن فۇ ئوتتۇرىغا قويغان تەرجىمىنىڭ ئۆلچىمىدىكى دۇرۇس، راۋان، سىلىق دېگەن سۆزنىڭ تەرتىپـ-نى راۋان، دۇرۇس، سىلىق قىلىپ تىزىش كېرەك».

(283) ياڭ جىڭخاۋ — شاڭخەي شەھىرى فېڭشيەن ناھىيىسىدىن، شۇ چاغدا نەنجىڭ مەركىزىي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى ئىدى. ئۇ «جەمـ-ئىيەت ژە ماۋارىپ» نىڭ 2 ـ جىلد 22 ـ سانى (1931 ـ يىلى 9 ـ ئاي) غا بېسىلغان «تەرجىمە ھەققىدىكى مۇنازىرە» دىن سۆزلىمنى باشلاي» دېگەن ماقالىسىدە شۇ ۋاقىتتىكى ماركسىزم ـ لېنىنىزم ئەسەرلىرى تەرجىمىلىرىگە ژە پرولېتارىيات ئەدەبىياتى نەزەرىيىلىرىنىڭ تەرجىمىلىرىگە «قوپال، قاتـ-مال»، «نۇرغۇن كىشىلەر نارازى، كۆرسە بېشىم ئاغرىيدۇ دەيدۇ، تىلسـ-مات كىتاب دەپ مەسخىرە قىلىدۇ» دەپ ھۇجۇم قىلغان. يەنە: «تەرجىمـ-نىڭ دۇرۇس بولۇشىدا مەسىلە يوق، لېكىن بىرىنچى مۇھىم شەرت «راۋان» بولۇشى كېرەك» دېگەن.

(284) «پۈتۈن كائىنات توغرىسىدىكى ئەسەرلەر خەزىنىسى» — تىجارەت كىتابخانىسى تەرىپىدىن 1922 ـ يىلىدىن 1934 ـ يىلىغىچە نەشر قىلىنغان چوڭ مەجمۇئە بولۇپ، جۇڭگو ژە چەت ئەللەردىكى 2000 خىلدىن ئارتۇق ئەسەر كىرگۈزۈلگەن، جەمئىي 4000 كىتابقا بۆلۈنىدۇ.

(285) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1931 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى «قۇتۇپ يۇلتۇزى» نىڭ 1 ـ جىلد 4 ـ سانىغا چاڭ گېك ئىمزاسىدا بېسىلـ-غان. ئات ـ كالا قاچىرىلىرى دېگەن سۆز «زو چېۋىمىڭ يىلنامىسى» شىگۇڭ 4 ـ يىلىدىكى خاتىرە» دىن ئېلىنغان. ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن: «جانابىڭىز شىمالىي دېڭىزدا تۇرسىڭىز، مەن جەنۇبىي دېڭىزدا تۇرسام، خۇددى ئات بىلەن كالا بىر ـ بىرىگە ئېجىل بولالمىغاندەك، بىر ـ بىرىمىزگە مۇناسىۋەتسىزمۇ» دېگەن گەپتىن چىققان. بۇ سۆز شەيئىلەرنىڭ ئارىسىدا ھېچقانداق مۇناسىۋەتنىڭ يوقلۇقىنى كۆرسىتىدۇ.

(286) «چەت ئەل ئەدەبىياتى مۇنبىرىدىن خەۋەرلەر» — «ھېكايە» ژۇرنىلىنىڭ 1931 ـ يىل 1 ـ ئايدىكى 22 ـ جىلد 1 ـ سانىدىن تارتىپ ئېچىلغان مەخسۇس بەت. جاۋ جىڭشېڭ بۇ بەتنىڭ ئاساسىي ماقالە يازغۇچىسى.

(287) ژ. گروپپېر (1897—1977) — ئامېرىكىلىق يەھۇدىي رەسـ-سام، «ALAYCOP» — «ھايت» دېگەن مەنىدە. ژ. گروپپېر بۇنى رەسىم-لەر توپلىمىنىڭ ئىسمى قىلغان.

(288) «ئىنگلىزچە» «سېركچىلەرنىڭ تۇرمۇشى ژە مۇھەببىتىگە دائىر رەسىملىك ھېكايە» دېگەن سۆز.

(289) «Love» — ئىنگلىزچە مۇھەببەت دېگەن سۆز.

(290) تېيس — گېرمان يازغۇچىسى. جاۋ جىڭشېڭ ئۇنىڭ تۆت كىتابىنى «راھەت باغچىسىدىن ئايرىلغاندا»، «جەمئىيەت ئىشىكى»، «بەدەننى سالاملاشتۇرۇش» ۋە «يېرىم كالا شەيتان» دەپ توتۇشتۇرغان. مۇھەررىردىن: بۇ تۆت كىتابنىڭ ئومۇمىي ئىسمى «ياشلارغا خاس تۆت تومۇق رومان» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ رومان ئىچىدىكى «بەدەننى ساغلاملاشتۇرۇش» دېگەن سۆز «ئالۋاستى» دەپ تەرجىمە قىلىنىشى، «يېرىم ئادەم، يېرىم كالا شەيتان» دېگەن سۆز «يېرىم ئادەم، يېرىم ئات شەيتان» دەپ تەرجىمە قىلىنىشى كېرەك. بۇ كىتابلار 1924 ـ يىلىدىن 1931 ـ يىلىغىچە ئارقا ـ ئارقىدىن نەشر قىلىنغان.

(291) «تۆڭجى» مەكتېپى — 1907 ـ يىلى گېرمانلار شاڭخەيدە قۇرغان تىببىي مەكتەپ بولۇپ، 1917 ـ يىلى جۇڭگو ھۆكۈمىتى ئۆتكۈزۈۋېتىلغاندىن كېيىن، تىبابەتچىلىك ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئۆزگەرتىلگەن، 1927 ـ يىلى تۆڭجى ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئۆزگەرتىلگەن.

(292) «كالا سۆتى يولى» — جاۋ جىڭشېڭنىڭ 1922 ـ يىلى چېخوفنىڭ ھېكايىسى «ۋانكا» دىكى ئىنگلىزچە «سامانيولى» نى «كالا سۆتى يولى» دەپ خاتا تەرجىمە قىلغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

(293) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1932 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى «قۇتۇپ يۇلتۇزى» نىڭ 2 ـ جىلد 1 ـ سانىغا بوتاڭ ئىمزاسىدا ېېسلغان.

(300) سېرۋانتىس (1547—1616) — ياۋروپا ئەدەبىي گۈللىنىش دەۋرىدىكى ئىسپانىيىلىك يازغۇچى، «دونكىخوت» ناملىق ئىككى قىسىملىق رومان يازغان، 1 ـ قىسمىنى 1605 ـ يىلى، 2 ـ قىسمىنى 1615 ـ يىلى ئېلان قىلغان.

(301) ۋۇداڭشەن تېغى — خۇبېي ئۆلكىسى جۇڭشەن ناھىيىسىنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى تاغ، تەرىقەتچىلەر قۇددۇسى. كونا رومانلاردا ئۇ يەر باتۇر قىلىچۋازلارنىڭ ماھارەت مەشىق قىلىدىغان يېرى قىلىپ تەسۋىرلەنگەن.

(302) «ما جەنشەنگە يارەدەم بەرگۈچى ياشلار ئۆمىكى» — «18 ـ سېنتەبىر» ۋەقەسىدىن كېيىن، جياڭ جېيشى قارشى تۇرماسلىق سىياسىتىنى قوللانغان، شۇڭا ياپون ئەسكەرلىرى قىسقا ۋاقىت ئىچىدىلا جۇڭگونىڭ شەرقىي شىمالىدىكى پۈتۈن زېمىننى دېگۈدەك بېسىۋالغان، 11 ـ ئايدا ياپون ئەسكەرلىرى لۈڭجياڭ قاتارلىق جايلارغا يېتىپ كەلگەندە، خېيلۇڭجياڭ ئۆلكىسىنىڭ مۇۋەققەت رەئىسى ما جەنشەن قارشىلىق كۆرسەتكەن، ھەرقايسى تەبىقىدىكى ۋەتەنپەرۋەرلەر ئۇنى قوللىغان. شۇ چاغدا شاڭخەيدە بەزى ياشلار تەشكىلاتلىرى «ما جەنشەنگە يارەدەم بېرىش ياشلار ئۆمىكى» قۇرۇپ، شەرقىي شىمالغا بېرىپ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرغۇچى قوشۇنلارغا قاتنىشىشنى تەلەپ قىلغان، لېكىن ئۇنىڭدا قەتئىي كۆرەش قىلىش روھى ۋە ئەمەلىي چارىلەر ئاز بولغانلىقى، بولۇپمۇ گومىنداڭ ھۆكۈمىتى توسقۇنلۇق قىلىپ بۇزغۇنچىلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن، بۇ تەشكىلات ئۇزاق ئۆتمەيلا تارقىلىپ كەتكەن.

(303) خەلقئارا ئىتتىپاق — بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، 1920 ـ يىلى قۇرۇلغان خەلقئارا ھۆكۈمەتلەر تەشكىلاتى. ئۇ «خەلقئارا ھەمكارلىقنى ئىلگىرى سۈرۈش، خەلقئارا تىنچلىقنى ۋە بىخەتەرلىكنى قوغداش» نى مەقسەت قىلىمىز دەپ كۆز ـ كۆز قىلغان. ئەمەلىيەتتە ئەنگلىيە، فرانسىيە قاتارلىق جاھانگىر دۆلەتلەر كونتروللۇقىدىكى ھەم ئۇلارنىڭ تاجاۋۇزچىلىقى ئۈچۈن كەتمەن چاپىدىغان قورال بولۇپ قالغان، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى پارتلىغاندىن كېيىن پارچىلىنىپ كەتكەن، 1946 ـ يىل 4 ـ ئايدا رەسمىي تارقالغان. ئۇ «18 ـ سېنتەبىر» ۋەقەسىدىن كېيىن ياپونىيە

كۆزدى» دېگەن سەرلەۋھىدە خەۋەر بېسىلىپ، شۇ چاغدا گومىنداڭ بىلەن **كومۇنىستىك پارتىيە ھەمكارلىقىدىكى ۋۇخەن ھۆكۈمىتىگە ھاقارەت كەلتۈرۈ**لگەن. شۇ چاغدا جۇڭگودىكى بەزى ئەكسىيەتچى گېزىتلەر بۇ خەۋەرنى كۆچۈرۈپ باسقان.

(299) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1932 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى «قۇتۇپ يۇلتۇزى» نىڭ 2 ـ جىلد 1 ـ سانىغا بوتاڭ ئىمزاسىدا ېېسلغان.

(300) سېرۋانتىس (1547—1616) — ياۋروپا ئەدەبىي گۈللىنىش دەۋرىدىكى ئىسپانىيىلىك يازغۇچى، «دونكىخوت» ناملىق ئىككى قىسىملىق رومان يازغان، 1 ـ قىسمىنى 1605 ـ يىلى، 2 ـ قىسمىنى 1615 ـ يىلى ئېلان قىلغان.

(301) ۋۇداڭشەن تېغى — خۇبېي ئۆلكىسى جۇڭشەن ناھىيىسىنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى تاغ، تەرىقەتچىلەر قۇددۇسى. كونا رومانلاردا ئۇ يەر باتۇر قىلىچۋازلارنىڭ ماھارەت مەشىق قىلىدىغان يېرى قىلىپ تەسۋىرلەنگەن.

(302) «ما جەنشەنگە يارەدەم بەرگۈچى ياشلار ئۆمىكى» — «18 ـ سېنتەبىر» ۋەقەسىدىن كېيىن، جياڭ جېيشى قارشى تۇرماسلىق سىياسىتىنى قوللانغان، شۇڭا ياپون ئەسكەرلىرى قىسقا ۋاقىت ئىچىدىلا جۇڭگونىڭ شەرقىي شىمالىدىكى پۈتۈن زېمىننى دېگۈدەك بېسىۋالغان، 11 ـ ئايدا ياپون ئەسكەرلىرى لۈڭجياڭ قاتارلىق جايلارغا يېتىپ كەلگەندە، خېيلۇڭجياڭ ئۆلكىسىنىڭ مۇۋەققەت رەئىسى ما جەنشەن قارشىلىق كۆرسەتكەن، ھەرقايسى تەبىقىدىكى ۋەتەنپەرۋەرلەر ئۇنى قوللىغان. شۇ چاغدا شاڭخەيدە بەزى ياشلار تەشكىلاتلىرى «ما جەنشەنگە يارەدەم بېرىش ياشلار ئۆمىكى» قۇرۇپ، شەرقىي شىمالغا بېرىپ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرغۇچى قوشۇنلارغا قاتنىشىشنى تەلەپ قىلغان، لېكىن ئۇنىڭدا قەتئىي كۆرەش قىلىش روھى ۋە ئەمەلىي چارىلەر ئاز بولغانلىقى، بولۇپمۇ گومىنداڭ ھۆكۈمىتى توسقۇنلۇق قىلىپ بۇزغۇنچىلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن، بۇ تەشكىلات ئۇزاق ئۆتمەيلا تارقىلىپ كەتكەن.

(303) خەلقئارا ئىتتىپاق — بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، 1920 ـ يىلى قۇرۇلغان خەلقئارا ھۆكۈمەتلەر تەشكىلاتى. ئۇ «خەلقئارا ھەمكارلىقنى ئىلگىرى سۈرۈش، خەلقئارا تىنچلىقنى ۋە بىخەتەرلىكنى قوغداش» نى مەقسەت قىلىمىز دەپ كۆز ـ كۆز قىلغان. ئەمەلىيەتتە ئەنگلىيە، فرانسىيە قاتارلىق جاھانگىر دۆلەتلەر كونتروللۇقىدىكى ھەم ئۇلارنىڭ تاجاۋۇزچىلىقى ئۈچۈن كەتمەن چاپىدىغان قورال بولۇپ قالغان، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى پارتلىغاندىن كېيىن پارچىلىنىپ كەتكەن، 1946 ـ يىل 4 ـ ئايدا رەسمىي تارقالغان. ئۇ «18 ـ سېنتەبىر» ۋەقەسىدىن كېيىن ياپونىيە

جاھانگىرلىكنىڭ جۇڭگوغا قىلغان تاجاۋۇزىنى ئاقلىغان. 9 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى جياڭ جيېشى نەنجىڭ شەھىرى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن گومىنداڭ ئەزالىرى يىغىنىدا: «مۇشۇ پەيتته يۇقىرى ـ تۆۋەن بىردەك بولۇپ، زورا-ۋانلىققا ئادالەت بىلەن ۋەھشىيلىككە تىنچلىق بىلەن جاۋاب بېرىپ، غەزىپىـ-مىزنى بېسىۋېلىپ، سەۋر ـ تاقەت قىلىپ خەلقئارا ئىتتىپاقىنىڭ ئادىل ھۆكۈمىنى كۈتىمىز» دەپ جاكارلىغان.

(304) «ئاخىرەتلىكنى تەييارلاپ قويۇش» دېگەن سۆز، تاۋۇتنى ھار-ۋىغا بېسىپ، جېنىمىز پىدا دېگەن ئىرادىنى بىلدۈرۈش دېگەنلىك. بارماقنى كېسىش دېگەنلىك، نېيىتىمىز قەتئىي دېگەنلىك. 1931 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 21 ـ، 22 ـ كۈنلىرىدىكى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ خەۋەرلىرىگە قارىغاندا، «ما جەنشەنگە يارىدەم بەرگۈچى ياشلار ئۆمىكى» گۈەنسەي — تاۋۇت كۆتۈرۈپ نامايىش قىلغان، بەزىلەر بارمىقىنى كېسىپ، قېنى بىلەن مۇراجىئەتنامە يازغان.

(305) «چىن ئوردىسىدا يىغلاپ يېلىنىش» — ئەمىنىيە دەۋرىدىكى چۇ بەگلىكىنىڭ ئەمەلدارى شىڭ باۋشۇ ھەققىدىكى ھېكايىنى كۆرسىتىدۇ. «تارىخنامە. ۋۇ زېشۇي تەزكىرىسى» دە مۇنداق دەپ يېزىلغان: «ۋۇ زېشۇي ۋۇ بەگلىكىنىڭ ئەسكەرلىرىنى باشلاپ، چىۋۇ بەگلىكىنىڭ پايتەختىنى بېسىـ-ۋالغاندىن كېيىن، شىڭ باۋشۇ چىن بەگلىكىگە بېرىپ ھال ئېيتىپ يارىدەم سورىغان، چىن بېگى ئۇنىمىغان. شىڭ باۋشۇ چىن ئوردىسىدا كېچە ـ كۈندۈزلەپ يەتته كۈنگىچە يىغا ـ زار قىلغان. چىن بەگلىكىنىڭ بېگى ئەيگۈڭ ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىپ، 500 ھەربىي ھارۋىنى چىۋۇ بەگلىكىنى قوتقۇزۇش مەقسىتىدە ۋۇ بەگلىكىگە ھوجۇمغا ئەۋەتكەن».

(306) خۇ شى (خۇشىزى) «يېڭى ياشلار» نىڭ 2 ـ جىلد 5 ـ سانى (1917 ـ يىل 1 ـ ئاي) غا بېسىلغان «ئەدەبىيات ئىسلاھاتى ھەققىدىكى كىچىككىنە مۇلاھىزە» دېگەن ماقالىسىدە ئەدەبىياتنى ئىسلاھ قىلىشقا دائىر سەككىز ئىشنى ئوتتۇرىغا قويغان. بۇنىڭ ئالتىنچىسى «تەمسىللەرنى ئىشلەتـ-مەسلىك» ئىدى.

(307) رىمارك (1898—1970) — گېرمانىيىلىك ھېكايىچى. «غەر-بىي سەپتە ئۇرۇش يوق» بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىنى تەسۋىرلەپ يازغان ھېكايە، 1929 ـ يىلى نەشر قىلىنغان.

(308) لۇدۋىگ رېن — گېرمانىيىلىك ھېكايىچى. «ئۇ-رۇش» — ئۇنىڭ بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىنى تەسۋىرلەپ يازغان رومانى، 1928 ـ يىلى نەشر قىلىنغان.

(309) «ياۋا گىياھ» نىڭ ئىنگلىزچە تەرجىمىسى تىجارەت كىتابخانـ-ىسىغا تاپشۇرۇلغاندىن كېيىن، «28 ـ يانۋار» دىكى ئۇرۇش ئوتىدا كۆيۈپ

كەتكەن، نەشرىدىن چىقمىغان. بۇ مۇقەددىمىمۇ مۇشۇ كىتابقا كىرگۈزۈلۈش-تىن بۇرۇن ئېلان قىلىنمىغان.

(310) فېك Y.S — «ياۋا گىياھ» نىڭ ئىنگلىزچە تەرجىمىسىنىڭ تەرجىمانى فېك يۇشېك، گۇاڭدۇڭ ئۆلكىسىدىن، شۇ چاغدا سول قاناتلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى بولغان.

(311) 1926 ـ يىلى «18 ـ مارت» پاجىئەسىدىن كېيىن، ئاپتور ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىنقىلابىي ھەرىكىتىنى قوللىغانلىقى ئۈچۈن، دۇەن چىرۇي ھۆكۈمىتىنىڭ ئىككىنچى تۇركۈمىدە تۇتىدىغانلارنىڭ ئىسىملىكىگە كىرگۈـ-زۈلگەن. ئۇ دوستلارنىڭ سۆيلىشى ئارقىسىدا 3 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدىن تارتىپ 4 ـ ئاينىڭ باشلىرىغىچە ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ سەنبىڭ دوختۇر-خانىسى، گېرمانىيە دوختۇرخانىسى، فرانسىيە دوختۇرخانىسى قاتارلىق جاي-لاردا پاناھلىنىپ تۇرغان.

(312) بۇ يەردە 1926 ـ يىل ئەتىياز بىلەن ياز ئارلىقىدا خېبېي ملىتارىستلىرىدىن فېك يۇشياڭنىڭ خەلق قوشۇنى بىلەن شەرقىي شىمال ملىتارىستلىرىدىن جاڭ زولىن، لى جىڭلىڭلارنىڭ ئەسكەرلىرى ئوتتۇرىسـ-دا بېيجىڭ ـ تيەنجىن ئارلىقىدا بولغان ئۇرۇشىنى كۆرسىتىدۇ.

(313) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1932 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنىدىكى «تۆت كوچا دوقمۇشىدا» نىڭ 3 ـ سانىغا فېي ۋېي ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(314) گومىنداڭ ئۆز پارتىيىسىنى «پارتىيە دۆلىتى» دەپ ئاتايتتى — ت.

(315) «جەمئىيەت» — «ئەقلىي ئەمگەكچىلەر جەمئىيىتى» ئەينى ۋاقىتتا پۇرسەتپەرەس ئەدىبلەردىن فەن جۇڭيۈن قاتارلىق كىشىلەر قۇرغان بىر تەشكىلات. ئۇنىڭ ئەزالىرى بەرقەدەر مۇرەككەپ. 1931 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى شاڭخەيدە قۇرۇلغان.

(316) فەن جۇڭيۈن — جېجياڭ ئۆلكىسى شېڭشيەن ناھىيىسىدىن، ئەينى ۋاقىتتا تىجارەت كىتابخانىسىدا مۇھەررىر بولغان، ياپون باسقۇنچىلـ-ىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە ساتقۇن بولۇپ، ۋاڭ جىڭۋەينىڭ قورچاق ھۆكۈمىتىدە مائارىپ مىنىستىرلىكىنىڭ مۇئاۋىن مىنىستىرى بولغان.

(317) ۋاڭ فۇچۇەن (1899—1959) — جېجياڭ ئۆلكىسى يۈخاڭ ناھىيىسىدىن، شۇ چاغدا فۇدەن ئۇنىۋېرسىتېتىدا پروفېسسور بولغان، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە ساتقۇنلۇق قىلىپ، ۋاڭ جىڭۋەينىڭ قورچاق جۇڭگو ـ ياپونىيە مەدەنىيەت جەمئىيىتىنىڭ جياڭسۇ شۆبىسىدە دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، قوشۇمچە مەسئۇل كادىر بولغان.

(318) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1931 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى «تۆت كوچا دوقمۇشىدا» نىڭ 2 ـ سانىغا «مىڭسى» دېگەن تەخەللۇس بىلەن

بېسىلغان.

(319) بۇ يەردە 1931 ـ يىل 12 ـ ئايدا مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ جياڭ جېيشىنىڭ قارشى تۇرماسلىق سىياسىتىگە قارشى تۇرۇش مەقسىتىدە نەنجىڭغا بېرىپ تەلەپ قويغانلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. گومىندانڭ ھۆكۈمىتى 12 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى مائارىپ مىنىستىرى نامىدىن پۈتۈن مەملىكەتكە تەلەپ قويۇشنى مەنئى قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق بەرگەن، يەنى 17 ـ كۈنى جايلاردىن بارغان ئوقۇغۇچىلار بىرلىشىپ گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتىغا تەلەپ قويغاندا، ھەربىيلەر ۋە ساقچىلارغا تەلەپ قويغۇچى ئوقۇغۇچىلارنى تۇتۇش، ئۆلتۈرۈش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرگەن، شۇ يەرنىڭ ئۆزىدىلا 20 نەچچە كىشى ئۆلتۈرۈلگەن، 100دىن ئارتۇق كىشى يارىدار قىلىنغان. 18 ـ كۈنى يەنە جايلاردىكى ھەربىي ـ مەمۇرىي دائىرىلەرگە تەلەپ قويۇش ۋەقەسىنى جىددىي بىر تەرەپ قىلىش توغرىسىدا تېلېگراممىا ئەۋەتكەن.

(320) «18 ـ سېنتەبىر» ۋەقەسىدىن كېيىن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى خەلقئارا ئىتتىپاققا كۆپ قېتىم ئەرز تۇتقان. 12 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى ياپون ئەسكەرلىرى جىنجۇغا ھۇجۇم قىلغاندا يەنە خەلقئارا ئىتتىپاققا جىنجۇنى بىتەرەپ رايونى قىلىش، جۇڭگو ئەسكەرلىرىنى ئىچكى ئۆلكىلەرگە چېكىنىدۇرۇش شەرتى بىلەن ياپون ئەسكەرلىرىنىڭ ھۇجۇمىنى توختىتىش توغرىسىدا تەكلىپ سۇنغان. 12 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ياپون ئەسكەرلىرى داۋاملىق ھالدا جىنجۇغا ھۇجۇم قىلغان چاغدا، يەنە بىر قېتىم خەلقئارا ئىتتىپاققا ئەرز تۇتۇپ، ئۇنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىپ ئارىلىشىشىنى، ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ جۇڭگوغا قارىتقان تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشىنى كېڭەيتىۋېتىشنى چەكلىشىنى ئىلتىماس قىلغان.

(321) فېڭ يۈڭ ئۇنىۋېرسىتېتى — شەرقىي شىمال مىلىتارىستى فېڭ يۈڭ قۇرغان ئۇنىۋېرسىتېت، 1927 ـ يىلى شىنياڭدا قۇرۇلغان، 1931 ـ يىل «18 ـ سېنتەبىر» ۋەقەسىدىن كېيىن تاقالغان.

(322) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1922 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىكى «ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى» نىڭ يېڭى يىلىغا بېغىشلانغان سانىغا بېسىلغان. «ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى» — ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنى نىشان قىلغان ئۇنىۋېرسال ئايلىق ژۇرنال.

(323) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1932 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى «قۇتۇپ يۇلتۇزى» نىڭ 2 ـ جىلد 1 ـ سانىغا بېسىلغان. «قۇتۇپ يۇلتۇزى» — ئەدەبىي ئايلىق ژۇرنال. سول قاناتلار ئىتتىپاقىنىڭ نەشر ئەپكارلىرىدىن بىرى، دىڭ لېڭ مۇھەررىر بولغان، 1931 ـ يىل 9 ـ ئايدا شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، 1932 ـ يىل 7 ـ ئايدا 2 ـ جىلد

3 ـ، 4 ـ قوشما سانى چىققاندىن كېيىن نەشردىن توختىلىپ، جەمئىي سەككىز سان چىققان. بۇ ژۇرنال 1931 ـ يىل 12 ـ ئايدا «ئىجادىيەتنىڭ جانلىنالماسلىق سەۋەبى ۋە چىقىش يولى» ھەققىدە نۇرغۇن يازغۇچىلاردىن پىكىر سورىغان. بۇ ماقالە ئاپتورنىڭ شۇنىڭغا بەرگەن جاۋابى.

(324) ھېكايە يېزىش ئۇسۇلى جەھەتتىكى كىتابلار شۇ چاغدا كۆپ نەشر قىلىنغان. مەسىلەن، ئەنگلىيىلىك خاملتون يازغان، خۇا لىڭيي تەرجىمە قىلغان «رومان يېزىش قائىدىسى»، سۇن لياڭگۇڭ تەھرىرلىگەن «رومان يېزىش ئۇسۇلى ھەققىدىكى لېكسىيە» قاتارلىقلار.

(325) Sketch — ئىنگلىزچە سۆز بولۇپ، ئوچېرك، قىسقىچە تەئرىپ دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

(326) ھېكايە تېمىسى — ھېكايىنىڭ مەزمۇنى دېگەن سۆز — تەرجىمان ئىزاھى.

(327) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1932 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى «تۆت كوچا دوقمۇشىدا» نىڭ 3 ـ سانىغا بېسىلغان.

(328) Y — ياڭ زىچىڭ، سىچۈەن ئۆلكىسى ئەنشەن ناھىيىسىدىن؛ T — تاڭ ئەيغۇ، سىچۈەن ئۆلكىسى شىندۇ ناھىيىسىدىن. ھەر ئىككىلىسى ئۆز ۋاقتىدىكى ياش يازغۇچىلار.

(329) گوتېر (1811—1872) — فرانسىيىلىك «ھەممىدىن گۈزەللىك ئەلا مەسلىكى» دىكى يازغۇچى. ئۇ بىرىنچى بولۇپ «سەنئەت ئۈچۈن سەنئەت» قارىشىنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇ «موبەن خېنىم» دېگەن ھېكايىنى، «ئۆلۈم كومېدىيىسى» دېگەن غەزەلياتىنى يازغان.

(330) باۋدىلەيىر — فرانسىيە 1848 ـ يىلىدىكى «فېۋرال» ئىنقىلابىغا قاتناشقان. بۇ يەردە «دەسلەپتە پارىژ كوممۇنىسىنى قوللىغان» دېگەن سۆز خاتا بولغان.

(331) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1932 ـ يىل 6 ـ ئايدىكى «ئەدەبىيات» ئايالىق ژۇرنىلىنىڭ 1 ـ جىلد 1 ـ سانىغا بېسىلغان. شۇ ۋاقتىتكى تېمىسى، «تەرجىمە ھەققىدە» قوشۇمچە تېمىسى «تەرجىمە ھەققىدە J.K گە جاۋاب» ئىدى. J.K — چۇي چيۇبەي. ئۇنىڭ لۇشۈنگە يازغان بۇ خېتى «تەرجىمە ھەققىدە» سەرلەۋھە بىلەن 1931 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 11 ـ، 25 ـ كۈنلىرىدىكى «تۆت كوچا دوقمۇشىدا» نىڭ 1 ـ، 2 ـ سانلىرىغا بېسىلغان.

(332) «يولداش Z» — ساۋ جىڭخۇا. ئۇ خېنەن ئۆلكىسىنىڭ لۇشى ناھىيىسىدىن، «نامسىز تەھرىرات» نىڭ ئەزاسى، تەرجىمان، ئۆز ۋاقتىدا سوۋېت ئىتتىپاقى لېنىنگراد ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان، «تۆمۈر ئېقىن» قاتارلىق رومانلارنى تەرجىمە قىلغان.

(333) «چېركاۋ سلاۋيان تىلى» — XI ئەسىردىن XVII ئەسىرگىچە شەرقىي سلاۋيانلار (رۇسلار، ئوكرائىنلار ۋە بىلورۇسلار) ھەم جەنۇبىي سلاۋيانلار (بۇلغارلار، سېربلار ۋە كرودلار) ئىنجىل ئوقۇغاندا ئىشلىتىدىغان تىل. روسىيىدە بۇنداق تىل دىنىي ئەسەرلەر ۋە ئىلمىي ئەسەرلەردە كەڭ تارقالغان بولۇپ، XVIII ئەسىردىن بۇرۇنقى رۇس تىلىغا چوڭ تەسىر كۆرسەتكەن.

(334) لومونوسوف (1711—1765) — روسىيىلىك ئالىم. «رۇس تىلى گرامماتىكىسى» قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازغان، ھازىرقى زامان روسىيە ئەدەبىي تىلىنى دەسلەپكى قەدەمدە تۇرغۇزغان، پۇشكىن ئۇ تىل ئۇچۇن مۇستەھكەم ئاساس سالغان، پۇشكىن (1799—1837) — روسىيىلىك شائىر، «يۇگىنى ئونېگىن» دېگەن داستانىنى، «كاپىتان قىزى» دېگەن ھېكايىنى يازغان.

(335) يەن فۇ (يەن يۇلىك، يەن جىداۋ دەپمۇ ئاتىلىدۇ) «تەدرىجىي تەرەققىيات نەزەرىيىسى» نىڭ تەرجىمىسى ھەققىدە مۇنداق دېگەن: «تەرجىمىدە ئۇچ ئىشنى ئورۇندىماق قىيىن، يەنى دۇرۇس، ئۇقۇملۇق، پاساھەتلىك بولۇشنى ئورۇندىماق تەس؛ دۇرۇس قىلىش چوڭ مۇشكۈلچىلىك. ئۇنىڭ ئۈستىگە دۇرۇس قىلىمەن دېسەك ئۇقۇملۇق قىلغىلى بولمايدۇ. تەرجىمە قىلغىنىڭ بىلەن قىلمىغانغا باراۋەر. مۇشۇنداق ئىكەن قانداق ئۇقۇملۇق قىلغىلى بولسۇن». شۇڭا، «ئۇقۇملۇق دۇرۇس دېمەكتۇر»، «بۇ ئۇچ شەرت ماقالە يېزىشنىڭ توغرا يولى، شۇنداقلا تەرجىمە ئىشلىرىنىڭ ئۇلگىسى، شۇڭا دۇرۇس، ئۇقۇملۇقتىن باشقا، ئۇنىڭ پاساھەتلىك بولۇشىغا تىرىشىش كېرەك.» بۇنىڭدىن باشقا، ۋۇ رۇلۇن «تەدرىجىي تەرەققىيات نەزەرىيىسى»گە مۇقەددىمە يازغاندا مۇنداق دېگەن: «يەن ئەپەندىمنىڭ بۇ تەرجىمىدىكى تىلى خېلى ئالغا باسقان، جۇ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى مولللارنىڭكىدىن قېلىشمايدىكەن.»

(336) «يەن تەرجىمە قىلغان مەشھۇر ئەسەرلەر»— يەن فۇ تەرجىمە قىلغان ئەنگلىيىلىك ھېكسلېينىڭ «تەدرىجىي تەرەققىيات نەزەرىيىسى»نى، ئەنگلىيىلىك ئادام سمىت (1723—1790) نىڭ «تەبىئىي بايلىق» دېگەن ئەسىرىنى، ئەنگلىيىلىك جېنكىس (1861—1939) نىڭ «جەمئىيەت ھەققىدىكى ئۇمۇمىي چۈشەنچە» دېگەن ئەسىرىنى، ئەنگلىيىلىك مىل (1806—1873) نىڭ «ئىنسانىي ھوقۇقنىڭ چېكى نەزەرىيىسى» دېگەن ئەسىرىنى، فرانسىيىلىك مونتېسكيو (1689—1755) نىڭ «قانۇننىڭ ئەھمىيىتى» دېگەن ئەسىرىنى، ئەنگلىيىلىك سپېنسېر (1820—1903) نىڭ «تۇرلۇك ئىلىملار ھەققىدە مۇلاھىزە» دېگەن ئەسىرىنى، ئەنگلىيىلىك ئىۋانس (1835—1882) نىڭ «لوگىكا ھەققىدە چۈشەنچە» دېگەن ئەسىرىنى

ۋە مېلىنىڭ «لوگىكا ئىلمى» دېگەن ئەسىرىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ كىتابلار ئۆز ۋاقتىدا ئوتتۇرلۇق نەشر قىلىنغان. 1920 ـ يىلىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە «يەن تەرجىمە قىلغان مەشھۇر ئەسەرلەر مەجمۇئەسى» دېگەن نام بىلەن توپلام قىلىنىپ، تىجارەت كىتابخانىسى تەرىپىدىن باستۇرۇلغان.

(337) بۇ سۆز جاۋ جىڭشېڭنىڭ تەرجىمە ھەققىدىكى پىكىرلىرىنىڭ يەكۈنى.

(338) لياڭ چىچاۋ (1873—1929) — يەنە بىر ئىسمى جۇرو، لەقىمى رېنگۈڭ، گۇاڭدۇڭ ئۆلكىسى شىنخۇي ناھىيىسىدىن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى يېڭىلاش ھەرىكىتىنىڭ رەھبەرلىرىدىن بىرى. مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن ياپونىيىگە قېچىپ بېرىپ، خاننى قوغدىغۇچىلار پارتىيىسىنى ئۇيۇشتۇرۇپ، سۇن جۇڭشەن رەھبەرلىكىدىكى دېموكراتىك ئىنقىلاب ھەرىكىتىگە قارشى تۇرغان. ئۇ ئاددىي يېزىق تىلى بىلەن «مۇزخانا ئەسەرلىرى توپلىمى»نى يازغان. لۇشۈننىڭ جاۋاب خېتىدە تىلغا ئېلىنغان «ياپونچىنى خەنزۇچە ئوقۇش ئۇسۇلى» لياڭ چىچاۋ جۇڭگولۇقلارنىڭ ياپونچىنى ئۆگىنىشى ئۈچۈن يازغان كىتابى.

(339) «ساڭجىيې» رېۋايەتلەردىن قارىغاندا، پادىشاھ خۇاڭ دېنىڭ تارىخ ئەمەلدارى بولغان، خەنزۇ يېزىقىنىڭ ئىجادچىسى.

(340) «J. K» — چۇي چيۇبەي (1899—1935)، جياڭسۇ ئۆلكىسى چاڭجۇ ناھىيىسىدىن، جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلدىكى رەھبەرلىرىدىن بىرى. 1927 ـ يىلى گومىنداڭ ئىنقىلابتىن يۈز ئۆرۈگەندىن كېيىن، ئۇ 8 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ جىددىي يىغىنىنى چاقىرىپ، ئوڭ ئوپپورتۇنىزمنىڭ پارتىيە ئىچىدىكى ھۆكۈمرانلىقىغا خاتىمە بەرگەن، 1927 ـ يىل قىشتىن 1928 ـ يىل ئەتيازغىچە جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بيۇروسىنىڭ ۋاقتىلىق شۇجىسى بولغان مەزگىلدە سول تەۋەككۈلچىلىك لۇشيەن خاتالىقىنى سادىر قىلغان، 1931 ـ يىلىدىن 1933 ـ يىلىغىچە شاڭخەيدە ئىنقىلابىي مەدەنىيەت خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان، 1935 ـ يىل 3 ـ ئايدا فۇجيەندىكى پارتىزانلىق رايونلىرىدا ئەسىرگە چۈشۈپ قېلىپ، شۇ يىلى 6 ـ ئايدا چاڭدىك دېگەن يەردە قۇربان بولغان.

(341) بۇ يەردە تۇڭچىك تەرەپدارلىرىنىڭ ماقالە يېزىش ئۇسلۇبى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. چىڭ دەۋرىدە فاكۇ باۋ، ياۋيىك قاتارلىق كىشىلەر چىن ۋە خەن دەۋرلىرىدىكى سەككىز ئېقىم ئالىملىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى ئۇلگە قىلىشنى تەشەببۇس قىلىپ، ئۆز ئالدىغا بىر ئەدەبىي ئېقىمنى شەكىللەندۈرگەن. ئۇلار ئەنخۇي ئۆلكىسى تۇڭچىكنىڭ ناھىيىسىدىن بولغانلىقى ئۈچۈن «تۇڭچىك تەرەپدارلىرى» دەپ ئېيتىلىدۇ.

(342) ژۇ رۇلۇن (1840—1903) — يەنە بىر ئىسمى جىفۇ، ئەنخۇي ئۆلكىسى تۇڭچىڭ ناھىيىسىدىن، كىينكى ۋاقىتلاردىكى تۇڭچىڭ تەرەپدارى يازغۇچىسى.

(343) كوماراجىۋا (343—413) — چىن سۇلالىسىدىكى راھىب خەلىپەت، سۇتراني تەرجىمە قىلغان ئالىم، ئانا يۇرتى قەدىمكى ھىندىستان، گۇيسى (ھازىرقى شىنجاڭ كۇچا) دە تۇغۇلغان. ئۇ 800 دىن ئارتۇق تالىپلىرى بىلەن سۇترانى مەزمۇن بويىچە تەرجىمە قىلغان. سۇترانىڭ تەرجىمىسى 74 قىسىم بولۇپ، جەمئىي 384 جىلد.

(344) «ماخايانا دىنىنىڭ مەنبەسى توغرىسىدا» I ، II ئەسىرلەردە ئەۋج ئالغان بۇددا دىنىنىڭ بىر مەزھىپى بولغان ماخايانانى يېشىدىغان سۇترالاردىن بىرى.

(345) ھىنرى باربۇس (1873—1935) — فرانسىيىلىك يازغۇچى، «فرونت» ، «نۇر» ، «ستالىننىڭ تەرجىمھالى» قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازغان.

(346) كاتولىك سوتسىيالىزمى — XIX ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ياۋروپادا شەكىللەنگەن بىر خىل بۇرژۇئا ئىسلاھاتچىلىق پىكىر ئېقىمى بولۇپ، كاتولىك دىنىنىڭ تەلىملىرىنى سوتسىيالىزم تۇسىگە كىرگۈزۈپ، «ئىنسانىي مۇھەببەت» ، «ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش» نى ئىشقا ئاشۇرغاندىلا، ئەمگەكچى خەلقنى جەمئىيەتتىكى بارلىق جەبىر ـ جاپالاردىن قوتۇلدۇرغىلى بولىدۇ، دەپ قارىغان.

(347) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1930 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى «ئوندۇرمە» ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 1 ـ جىلد 3 ـ سانىغا L ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(348) يەنچى — ياپونىيىلىك كىنو ئوبزورچىسى، 1929 ـ يىلى ياپونىيە پرولېتارىيات كىنوچىلىرى ئىتتىپاقىنى ئۇيۇشتۇرغان، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، ياپونىيە كىنو جەمئىيىتى فىلىم ئىشلەش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، «شەرق گۆھىرى» كىنو شىركىتىنىڭ فىلىم ئىشلىگۈچىسى بولغان، «كىنو سەنئىتى تارىخى» ، «كىنو ۋە كاپىتالىزم» قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازغان.

(349) moussinac كۆرسەتكەن رەقەملەردە تەكشۈرۈلگەن يىلى كۆرسىتىلمىگەن. پەرىزىمچە 1927 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدىكى ھېسابات بولسا كېرەك.

«film Darly» ۋە باشقىلارنىڭ 1928 ـ يىلىدىكى تەكشۈرۈشىگە قارىغاندا، ئامېرىكىدا بۇ سانىغا 2.5% يەنى، 20.500 دائىملىق كىنوخانا قوشۇلغان؛ ياپونىيىدە 10% قوشۇلۇپ، 1.200 گە يەتكەن؛ گېرمانىيىدە 30%

كۆپىيىپ، 5.267 (سىغدۇرىدىغان ئورۇن 1,876,601) گە يەتكەن. كۆچمە كىنوخانىلارنىڭ، تىجارەت خاراكتېرى بولمىغان تىياتىرخانىلارنىڭ سانى بۇنىڭغا كىرمەيدۇ.

(350) فىلىم «بىسمارك» ئاشكارا قويۇلغاندا تارقىتىلغان قىسقىچە چۈشەندۈرۈشتە مۇنداق گەپلەر بار:

«فىلىممىزنىڭ ۋەتەن ھەققىدىكى مەقسىتى (der Vaterala endischezwieck) بۇنىڭدىكى تۇزۇلۇش ھەم ۋاقىتنى چەكلەپ قويىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بىسمارك-نىڭ ياشلىق دەۋرى ناھايىتى قىسقىچە بېرىلدى (بۇ يەردىكى سۆزلەر قىسقارتىلدى). بۇ ھېكايىنى 1871 ـ يىلىدا گېرمانىيە دۆلىتىنىڭ قۇرۇلۇشى بىلەن ئاخىرلاشتۇرۇش كېرەك ئىدى. نېمىشقا؟ چۈنكى، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن تۇغۇلغان ئىچكى ماجىرالار ۋە بىسماركنىڭ ۋەزىپىدىن چېكىنىشى خۇنۇك ئەسلىمىلەرنى قوزغاپ، تاماشىچىلارنى ئۆزىگە جەلپ قىلىش بۇياقتا تۇرسۇن، چەتلەشتۇرۇپ قويىدۇ، بۇ ئەھۋال بۇ كىنونىڭ ۋەتەن توغرىسىدىكى پۈتۈن مەقسىتىگە خىلاپ. بۇ فىلىمدە ئاساسەن 1847 ـ يىلى بىسمارك سىياسىي ھاياتقا كىرىشكەن چاغدىن تارتىپ 1871 ـ يىلىغىچە تاماملانغان ئەھۋال بىر كومپىدىيە قىلىندى. (ئاخىرى قىسقارتىلدى)

(351) «دۇنيا ئۇرۇشى» قويۇلۇۋاتقاندا، بۇ فىلىم ھەققىدە بىر گېزىت-نالنىڭ مۇنداق بىر تەسىراتى گېزىتكە بېسىلدى:

«ئۇرۇش ناھايىتى ۋەھىمىلىك، لېكىن بىز ئۇرۇشنى تەن ئالمىز، چۈنكى ئۇرۇشتا ئۆز ۋەزىپىسىنى ئادا قىلمىغاندىنمۇ ئارتۇق ۋەھىمىلىك تەقدىر يوق. بىزنىڭ ياشلىرىمىز ئۇرۇشتىن ۋەھىمە يېگەندە تەمكىن ۋە مۇقىم ئىرادە بىلەن ئىش قىلىشى كېرەك. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇ فىلىمدىكى پاجىئەلىك كۆرۈنۈشلەر ھەرگىزمۇ يىرگىنچلىك نەرسە ئەمەس، بەلكى ئۇ ئۆزگىرىشلەر بۇ فىلىمگە ئەھمىيەت بېغىشلىغان ۋە بۇ فىلىمنىڭ قىممىتىنى ئاشۇرغان.»

(352) مۇشۇ قاتارغا كىرىدىغان فىلىملەردىن «شاھزادە لۇئىس فېردىناند» (Prinz Louis Ferdinand) ، «ئۇفا — 9» (u. 9) ، «مۇشۇك كۆۋرۈكى» (Katzensteg) ، «لېلزوۋدكى ئۇشتۇمتۇت ھۇجۇم» (Luelziows Wllde Verwegen Jag) ، «شىللېرنىڭ ئەمەلدارلىرى» (Schillesche offiziere) ، «ئۇرۇشچى ئوكيان پاراخوتى» (Emden) ، «بىزنىڭ ئېمدېن» (Unser Emden) ۋە باشقا گېرمانىيە فىلىملىرىنى؛ «ناپولېئون» (Napo Leon) ، «جېئانىنىدارك» (Jeannediarc) — لېكىن بۇ ياپونىيىگە كىرگۈزۈلگەن Karl Dreier نىڭ ئەسىرى ئەمەس — قاتارلىق فرانسىيە فىلىملىرىنى؛ «كورونېل ۋە فالكلاند ئارالىلىرىدىكى دېڭىز ئۇرۇشى» (The Battles of coronel and Falkland Islands)

قاتارلىق ئەنگلىيە فىلىملىرىنى كۆرسىتىش مۇمكىن.

ئامېرىكىدا ھەتتا «پېتېرپان» (peter Pan)، «قىزىل تېرە» (Red Skin) قاتارلىق چۆچەك ۋە كومېدىيەلەردىنمۇ stars and Srtipes (تەرجىمەندىن: يۇلتۇز ۋە سېرىق = ئالا بايراق) نىڭ ئىززەت - ھۆرمىتى توغرىسىدىكى تەنبىھلەرنىمۇ كۆردۇق.

(353) يېقىندا چەقماق سۈرەت فىلىمى «تىرىكتاپ» (Der lebenae LeIchnam) تىنمۇ سوۋېتتە دىنغا قارشى كۆرەشنىڭ ئېنىق قوللانما قىلىپ قوللىنىلغانلىقىنى كۆرەلەيمىز.

(354) «metroplis» نى سۆكۈپ ۋە ئۇنىڭغا ھۇجۇم قىلىپ، قەھرىمان ئەنگلىيىنىڭ ئىسلاھاتچىلىقىنى گەۋدىلەندۈرگەن مودا يازغۇچى ۋېللىس (H.G Wells) ئۆزىنىڭ يېقىنقى ئەسىرى «The King Who WAs a King the Book of a Film» دە ئۇرۇشنىڭ يوقىلىشى توغرىسىدا جەنۇبە سىياسىي ئەربابلىرىنىڭمۇ يۈزىنى قىزارتىدىغان ئەكسىيەتچىل Demagogi (ئاممىنى رام قىلىش) ۋاستىسىنى ئىشلەتكەن، بۇ تولىمۇ ئەخمەقلىق.

(355) مىشچانلار فىلىملىرىنىڭ پەيدا بولۇشى توغرىسىدا 1927 - يىل 1 - ئايدا يازغان «كىنو گۈزەللىكشۇناسلىقىدىن ئىلگىرى» دېگەن ئەسىرىمدە ناھايىتى ئاددىي بولسىمۇ بىرئاز توختالغانىدىم. كىتابخانلارنىڭ چۈشىنىشى ئۈچۈن تۆۋەندىكى قۇرلاردىن قىسقىچە نەقىل كەلتۈرۈشۈمگە رۇخسەت قىلىڭلار (باش تەرىپىنى قىسقارتتىم).

«ئوتتۇرىغا چىقىدىغىنى كاتتا سارايدا تەختتە ئولتۇرغان باي. باي ئاق كۆڭۈل، باينىڭ قىزى چىرايلىق. مىشچان ياش يىگىت سىنېمىي كۆرەشنىڭ ئارىسىغا ئۆتۈپ، باينىڭ ئائىلىسىگە كىرمەكچى بولىدۇ. ئۇ پەقەت ئىشق - مۇھەببەتكىلا تايىنىپ، سىنېمىنىڭ بىر بالدىقىغا چىقىدۇ. دائىملىق بىچارە نەغمىچىلەر شۇ يىگىت بىلەن باينىڭ قىزى ئۈچۈن توي نەغمىسى قىلىدۇ.

باي شۇنىڭ بىلەن ئىززەت - ھۆرمەتكە ئىگە بولىدۇ. مىشچان ئەنە شۇنداق كۆتۈرۈلگەنلىكى بىلەن ھاياجانلىنىپ، مۇلۇكدارلار سىنېمىغا سادىق بولۇش نىيىتىگە كېلىدۇ.

لېكىن، كىشىلەر، كۆپىنچە يوقسۇللار بۇنىڭغا قانائەتلەنمەيدۇ.

شۇنىڭ بىلەن چاندۇرمىغان سودىگەر ئىلاج قىلىشقا كىرىشىدۇ. ئۇلار ھەممىدە «سىنېما» دېگەن ئۇقۇمدىن چەتلىمەكچى بولىدۇ.

شۇنىڭ بىلەن ئائىلە كومېدىيىسى كېلىپ چىقىدۇ. سىنېمىي قارىمۇقارشىلىقتىن تاماشىچىلارنىڭ كۆزىنى ئۆزۈل - كېسىل پەردىلەش ئۈچۈن، ھەتتا بىر - بىرىگە ئوخشاشمايدىغان ئىككى سىنېمىنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنىمۇ يازمايدۇ. بارلىق مەسىلە ۋە خاھىشلارنى بىر چەتكە قايرىپ

قويۇپ، «ئېھتىياتچان» مىشچانلارنىڭ تۇرمۇشىنى ئۆزلىرىنىڭ تۇرمۇش دائىرىسى ئىچىدىلا تەسۋىرلەيدۇ. «ئومۇمەن ئىشق - مۇھەببەت توغرىسىدىكى لىرىك ھېكايىلەر» دە ياكى ئانا مېھرىنى تېما قىلىدۇ، بۇنىڭدا بىر يوقسۇل، بىر كاپىتالىست بولۇپ قالسا، ئۇلارنىمۇ مەيدانغا چىقارمايدۇ. پەقەت مىشچانلارلا بىردىنبىر سىنىپ تەرىقىسىدە ھۆكۈم سۈرىدۇ (ئاخىرى قىسقارتىلدى).

(356) 1924 - يىلىدىكى تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، ئامېرىكىدا يىلىغا 10 مىڭ دوللاردىن ئارتۇق كىرىم قىلىدىغان ئادەم جەمئىي 260 مىڭغا يەتكەن. لېكىن، بۇ ئۆسۈم، پايدا دېگەندەك ئىگىلىك تاپاۋەتلىرى چىقىرىپ تاشلانغان، پەقەت بىۋاستە شەخسىي كىرىملا نەزەردە تۇتۇلغان ھېسابات. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەمەلىيەتتىكى سان بۇنىڭدىن بىرقانچە ئون پىرسەنت كۆپەيگەن بولۇشى مۇمكىن.

(357) يېڭى سەنئەت — ياپونىيە ئەدەبىيات - سەنئەت ژۇرنىلى. تېيەنجۇڭ فاكۇسلاڭنىڭ مۇھەررىرلىكىدە 1930 - يىل 1 - ئايدا نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، توكيو ئەدەبىيات كىتابخانىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان.

(358) ئالا بايراقلىق دۆلەت — ئامېرىكىنى كۆرسىتىدۇ.

借 书 还 期 表

证　　号	还　　期

21500009802

بۇ كىتاب خەلق ئەدەبىياتى نەشرىياتىنىڭ 1981 ـ يىلى 1 ـ نەشرى 1 ـ باسمىسىغا ئاساسەن تەرجىمە ۋە نەشر قىلىندى. (ئىزاھاتلاردا خەلق نەشرىياتىنىڭ 2005 ـ يىلى 3 ـ ئايدا 1 ـ قېتىم نەشر قىلىنغان «لۇشۈن فېلىيەتونلىرىدىن تاللانما» دىن پايدىلىنىلدى)

本书根据人民文学出版社 1981 年第 1 版，第 1 次印刷本翻译出版。（注文参照《鲁迅杂文选读》：人民出版社 2005 年 3 月第一版）

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئەخمەت ئىمىن پاتىگۈل مەجىت

مەسئۇل كوررېكتورى: ئابلىز ئاببباس ياسىن زايىدوف

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: مەمەت نەۋبەت

لۇشۈن ئەسەرلىرى (4)

ئاپتورى: لۇشۈن

تەرجىمە قىلغۇچى: توختى باقى ئارتىشى

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى №348)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا 2 ـ باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 880×1230 1/32 مىللىمېتىر،
باسما تاۋىقى: 19.125 قىستۇرما ۋاراقى: 2
2006 ـ يىلى 3 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2006 ـ يىلى 3 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى: 1—3000
ISBN 7—228—09893—5
باھاسى: 35.00 يۈەن